ΖΙΛ ΝΤΕΛΕΖ – ΦΕΛΙΞ ΓΚΟΥΑΤΤΑΡΙ

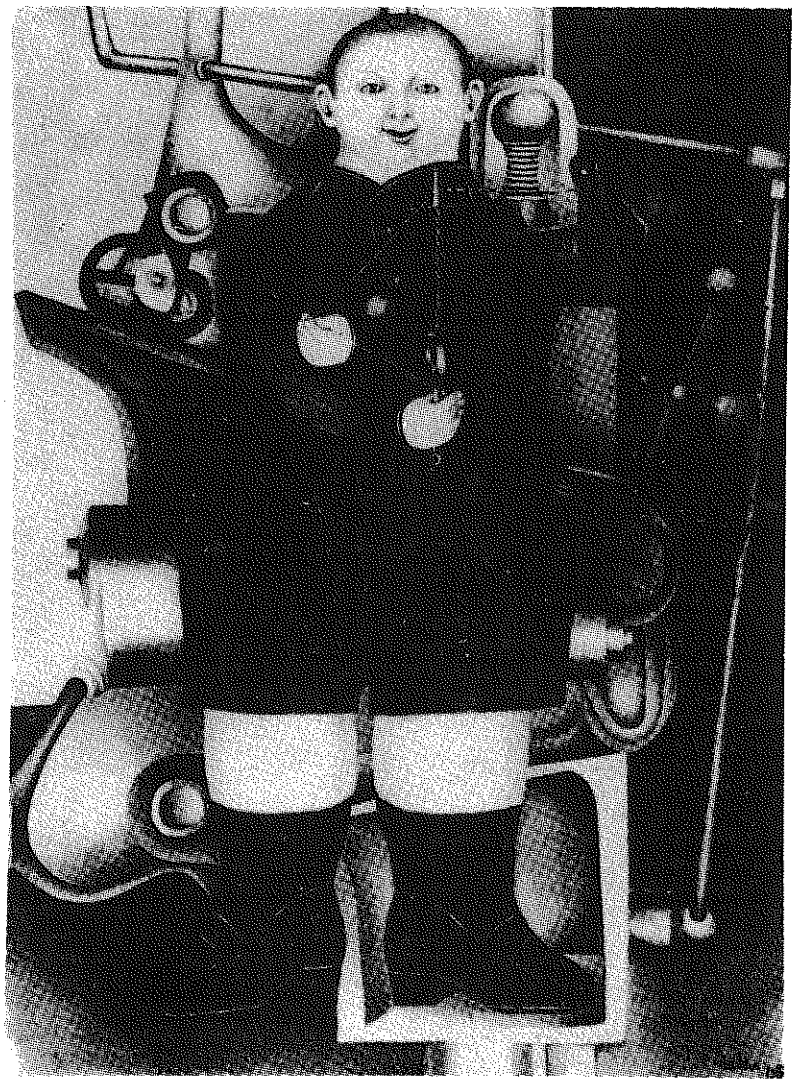
ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ

Ο ΑΝΤΙ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΙΤΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ – ΙΟΥΛΙΕΤΑ ΡΑΛΛΗ

ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΠΠΑ



Richard Lindner, *Boy with Machine*
(1954, o/c, 40 × 30, Mr and Mrs C.L. Harrison, Batavia, Ohio).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές

Ἐκεῖνο* λειτουργεῖ παντοῦ, πότε ἀσταμάτητα, πότε μέ διακοπές. Ἐκεῖνο ἀνασαίνει, ἐκεῖνο θερμαίνει, ἐκεῖνο τρώει. Ἐκεῖνο χέζει, ἐκεῖνο γαμάει... Τί σφάλμα πού εἴπαμε τό ἐκεῖνο. Παντοῦ πρόκειται γιά μηχανές, καί καθόλου μέ τή μεταφορική ἔννοια: γιά μηχανές μηχανῶν, μέ τίς συζεύξεις τους, τίς συνδέσεις τους. Μιά μηχανή-ὄργανο εἶναι συνδεμένη μέ μιά μηχανή-πηγή: ἡ μιά ἐκπέμπει μιά ροή πού ἡ ἄλλη τήν κόβει. Ὁ μαστός εἶναι μιά μηχανή πού παράγει γάλα, καί τό στόμα μιά μηχανή συναρμοσμένη μ' αὐτήν. Τό στόμα τοῦ ἀνορεκτικοῦ διστάζει ἀνάμεσα σέ μιά μηχανή γιά νά τρῶς, σέ μιά μηχανή γιά νά ξερνᾶς, σέ μιά μηχανή γιά νά μιλᾶς καί σέ μιά μηχανή γιά ν' ἀνασαίνεις (κρίση ἄσθματος). Ἔτσι ὅλοι μας εἴμαστε πολυτεχνίτες· ὁ καθένας ἔχει τίς μηχανοῦλες του. Μιά μηχανή-ὄργανο γιά μιά μηχανή-ἐνέργεια· πάντα ροές καί διακοπές. Ὁ πρόεδρος Schreber** ἔχει ἀχτίδες τ' οὐρανοῦ στόν κῶλο. Ἡλιακός πρωκτός. Καί, νά εἶστε βέβαιοι, ὅλα πᾶνε ἐντάξει. Ὁ πρόεδρος Schreber νιώθει κάτι, παράγει κάτι, καί μπορεῖ γι' αὐτό τό κάτι νά φτιάξει μιά θεωρία. Κατιτί παράγεται: ἀποτελέσματα μιᾶς μηχανῆς καί ὄχι μεταφορικά σχήματα.

Ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ: εἶναι ἕνα καλύτερο πρότυπο ἀπό τόν ξαπλωμένο στό ντιβάνι νευρωτικό· λίγος καθαρός ἀέρας, κάποια ἐπαφή μέ τόν ἔξω κόσμο: ὁ περίπατος, λογουχάρη, τοῦ Lenz, ὅπως τόν περιγράφει ὁ Büchner[1], εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό τίς στιγμές ὅπου ὁ Lenz βρίσκεται στό σπίτι τοῦ καλοῦ πάστορα, πού τόν πιέζει νά τοποθετηθεῖ κοινωνικά, σέ σχέση μέ τό Θεό τῆς θρησκείας, σέ σχέση μέ τόν πατέρα, μέ τή μητέρα. Ἀντίθετα, ἐδῶ βρίσκεται στά βουνά, μέσα στά

* *Ἐκεῖνο*, γαλλικά *ça*, γερμανικά *es* – ὅρος τῆς ψυχανάλυσης πού δηλώνει τό σύνολο τῶν ἐνστιγματικῶν καί ἀσύνειδων παρορμήσεων στόν ἄνθρωπο. (*Σημ. Γ.Κ.*).

** Γερμανός δικαστής, πού τρελάθηκε σέ ἡλικία 42 χρόνων, πέρασε 13 χρόνια σέ ψυχιατρεῖα καί πέθανε τό 1911. Ἔγραψε «Ἀπομνημονεύματα», τά ὁποῖα πρῶτος ὁ Freud χρησιμοποίησε στό βιβλίο του «Πέντε ψυχαναλύσεις» σάν θεμέλιο τῆς θεωρίας του γιά τήν ψύχωση. (*Σημ. Γ.Κ.*).

[1] Βλ. τό κείμενο τοῦ Georg Büchner, *Lenz*, γαλλ. μετάφρ., ἔκδ. Fontaine.

χιόνια, μέ ἄλλους θεούς ἤ χωρίς θεό κανένα, χωρίς οἰκογένεια, χωρίς πατέρα οὔτε μητέρα, μονάχος μέ τή Φύση. «Τί θέλει ὁ πατέρας μου; Μήπως μπορεῖ νά μοῦ δώσει κάτι καλύτερο; Ἀδύνατο. Ἀφῆστε με ἥσυχο». Παντοῦ μηχανές: μηχανές οὐράνιες, τ' ἄστρα ἤ τό οὐράνιο τόξο, μηχανές ἀλπικές, πού συναρμόζονται μέ τίς μηχανές τοῦ κορμιοῦ του. Ἀκατάπαυστος θόρυβος ἀπό μηχανές. «Σκεφτόταν πώς θἄπρεπε νά εἶναι ἕνα αἴσθημα ἀτέρμονης εὐδαιμονίας νά συγκινιέσαι ἀπό τή βαθύτερη ζωή κάθε ὑπάρχουσας μορφῆς, νά νιώθεις τίς πέτρες, τά μέταλλα, τό νερό καί τά φυτά, νά δέχεσαι μέσα σου ὅλα τά ἀντικείμενα τῆς Φύσης, σάν μέσα σέ ὄνειρο, ὅπως τά λουλούδια ἀπορροφοῦν τόν ἀέρα μέ τή χάση ἤ τή φέξη τοῦ φεγγαριοῦ». Νά εἶσαι μιά χλωροφυλλική μηχανή ἤ μιά μηχανή φωτοσύνθεσης, νά μπορεῖς τουλάχιστο ν' ἀφήνεις τό κορμί σου νά γλιστρᾶ σάν ἐξάρτημα μέσα σέ τέτοιες μηχανές. Ὁ Lenz τοποθέτησε τόν ἑαυτό του πρίν ἀπό τή διάκριση ἄνθρωπος-φύση, πρίν ἀπ' ὅλες τίς σημειοθετήσεις πού ἡ διάκριση αὐτή ἔχει ρυθμίσει. Δέν ζεῖ τή Φύση σάν Φύση ἀλλά σάν διαδικασία παραγωγῆς. Δέν ὑπάρχει πιά οὔτε ἄνθρωπος οὔτε Φύση, παρά μονάχα μιά διαδικασία πού παράγει τόν ἕνα μέσα στήν ἄλλη καί ζευγαρώνει τίς μηχανές. Παντοῦ παραγωγικές ἤ ἐπιθυμητικές μηχανές, μηχανές σχιζοφρενικές, ὁλόκληρη ἡ ζωή τοῦ εἴδους: ἐγώ καί μή-ἐγώ, ἐσωτερικό καί ἐξωτερικό δέν ἔχουν πιά κανένα νόημα.

Ἐξακολουθεῖ ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ, ὅταν τά πρόσωπα τοῦ Beckett ἀποφασίζουν νά βγοῦν στό δρόμο. Παρατηρεῖ κανείς πρῶτα-πρῶτα πόσο ἡ ποικιλότροπη περπατησιά τους εἶναι αὐτή καθαυτή μιά ὑπερακριβής μηχανή. Κι ὅσο γιά τό ποδήλατο, σέ ποιά σχέση μπορεῖ νά βρίσκεται ἡ μηχανή ποδήλατο-κόρνα μέ τή μηχανή μητέρα-πρωκτός; «Νά μιλᾶς γιά ποδήλατα καί κόρνες, τί ξεκούραση! Δυστυχῶς ὅμως, δέν πρόκειται γι' αὐτό, μά γιά ἐκείνην πού μοῦ ἔδωσε τό φῶς μέσα ἀπό τήν κωλοτρυπίδα της – ἄν δέν μέ ἀπατᾶ ἡ μνήμη». Πιστεύουμε συνήθως πώς τό οἰδιπόδειο εἶναι κάτι τό εὔκολο, κάτι τό δοσμένο. Μά δέν εἶν' ἔτσι: τό οἰδιπόδειο προϋποθέτει μιάν ἀφάνταστη καταστολή τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Καί γιατί; πρός τί; Ὑπάρχει ἀληθινά ἀνάγκη ἤ ἐπιθυμία νά συμμορφώνεται κανείς μ' αὐτό; Καί μέ ποιόν τρόπο; Τί νά βάλει κανείς μέσα στό οἰδιπόδειο τρίγωνο, μέ τί νά τό σχηματίσει; Φτάνει ἄραγε ἡ κόρνα τοῦ ποδήλατου κι ὁ κῶλος τῆς μάνας μου; Δέν ὑπάρχουν ζητήματα πιό σοβαρά; Ὅταν τό ἀποτέλεσμα εἶναι κιόλας δοσμένο, ποιά μηχανή μπορεῖ νά τό παράγει; Κι ὅταν ἡ μηχανή εἶναι δοσμένη, σέ τί μπορεῖ νά χρησιμέψει; Μαντέψτε λογουχάρη ἀπό μιά γεωμετρική περιγραφή ἑνός στηρίγματος γιά μαχαιροπήρουνα, ποιά μπορεῖ νά εἶναι ἡ χρήση του.

Εἴτε πάλι, μπροστά σέ μιάν ἄρτια μηχανή καμωμένη ἀπό ἕξι πέτρες στή δεξιά τσέπη τοῦ πανωφοριοῦ μου (τσέπη χορήγησης), πέντε στή δεξιά τσέπη τοῦ πανταλονιοῦ μου, πέντε στήν ἀριστερή τσέπη τοῦ πανταλονιοῦ μου (τσέπη μεταβίβασης) ἐνῶ ἡ τελευταία τσέπη τοῦ πανωφοριοῦ μου δέχεται τίς πέτρες πού χρησιμοποιοῦνται καθώς οἱ ἄλλες κυλοῦν – ποιό εἶναι τό ἀποτέλεσμα τούτου τοῦ κυκλώματος διανομῆς, ὅπου τό ἴδιο τό στόμα παρεμβάλλεται σάν μηχανή πού πιπιλάει πέτρες; Ποιά εἶν' ἐδῶ ἡ παραγωγή ἡδονῆς; Στό τέλος τοῦ *Ὁ Μαλόουν πεθαίνει*, ἡ κυρία Pédale πάει τούς σχιζοφρενικούς περίπατο μ' ἕνα καρότσι, μ' ἕνα καράβι γιά πίκ-νίκ στό ὕπαιθρο: μιά καταχθόνια μηχανή προετοιμάζεται.

Τό σῶμα κάτω ἀπό τό δέρμα εἶν' ἕνα ὑπερθερμασμένο
ἐργοστάσιο
κι ἀπέξω
ὁ ἄρρωστος λαμποκοπᾶ,
γυαλίζει,
μέ ὅλους τούς σκασμένους
πόρους του[2].

Δέν ἔχουμε τήν ἀξίωση νά ἐγκαταστήσουμε ἕνα νατουραλιστικό πόλο σχιζοφρένειας. Ἐκεῖνο πού εἰδικά, σάν γένος, ζεῖ ὁ σχιζοφρενικός, δέν εἶναι καθόλου ἕνας εἰδικός πόλος τῆς φύσης, ἀλλά ἡ φύση σάν διαδικασία παραγωγῆς. Τί πάει νά πεῖ ἐδῶ «διαδικασία»; Εἶναι πιθανό, σ' ἕνα ὁρισμένο ἐπίπεδο, ἡ φύση νά ξεχωρίζει ἀπό τή βιομηχανία: ἀπό μιά πλευρά ἡ βιομηχανία ἀντιτίθεται στή φύση, ἀπό μιάν ἄλλη ἀντλεῖ ὑλικά ἀπ' αὐτήν, ἀπό μιά τρίτη τῆς ἐπιστρέφει τά ἀπορρίμματά της κτλ. Αὐτή ἡ σχέση διάκρισης: ἄνθρωπος-φύση, βιομηχανία-φύση, κοινωνία-φύση, καθορίζει ἀκόμα καί μέσα στήν κοινωνία τή διάκριση ἀνάμεσα σέ σφαῖρες σχετικά αὐτόνομες, πού θά τίς ὀνομάσουμε «παραγωγή», «διανομή», «κατανάλωση». Ὅμως, γενικά, αὐτό τό ἐπίπεδο διακρίσεων, θεωρούμενο στήν ἀναπτυγμένη τυπολογική δομή του, προϋποθέτει (ὅπως τό ἔδειξε ὁ Μάρξ) ὄχι μονάχα τό κεφάλαιο καί τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας, ἀλλά καί τήν ψευδοσυνείδηση πού τό κεφαλαιοκρατικό ὄν ἀποκτᾶ κατανάγκη γιά τόν ἑαυτό του καί γιά τά πάγια στοιχεῖα μιᾶς συνολικῆς διαδικασίας. Γιατί ἡ ἀλήθεια εἶναι – ὁλοφάνερη καί μαύρη ἀλήθεια πού βρίσκεται μέσα στό παραλήρημα – ὅτι δέν ὑπάρχουν σφαῖρες οὔτε κυκλώματα μέ σχετική ἀνεξαρτησία: ἡ παραγωγή εἶναι ἄμεσα κατανάλωση καί καταγραφή, ἡ καταγραφή καί ἡ κατανάλωση καθορίζουν ἄμεσα τήν παραγωγή, τήν καθορίζουν ὅμως μέσα στό πλαίσιο τῆς ἴδιας τῆς παραγωγῆς. Ἔτσι, ὅλα εἶναι παραγωγή: *παραγωγή παραγωγῆς*, δράσης καί πόθων· *παραγωγή καταγραφῆς*, διανομῆς καί σημείων ἀναγνώρισης· *παραγωγή κατανάλωσης*, ἡδονῆς, ἄγχους καί πόνου. Τά πάντα εἶναι τόσο πολύ παραγωγή, πού οἱ καταγραφές στή στιγμή καταναλώνονται,

[2] Antonin Artaud, *Van Gogh, Le suicidé de la société*.

φθείρονται καί ἡ κατανάλωση ἀναπαράγεται ἀπευθείας[3]. Αὐτό εἶναι τό πρῶτο νόημα τῆς διαδικασίας: νά μεταφέρει τήν καταγραφή καί τήν κατανάλωση μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή, νά τίς κάνει καί τίς δύο παραγωγές μιᾶς καί τῆς ἴδιας διαδικασίας.

Δεύτερο, δέν ὑπάρχει οὔτε ἡ διάκριση ἄνθρωπος-φύση: ἡ ἀνθρώπινη οὐσία τῆς φύσης καί ἡ φυσική οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζονται μέσα στή φύση ὡς παραγωγή ἤ βιομηχανία, ταυτίζονται δηλαδή ἀκόμα καί μέσα στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου σάν μέλους τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ βιομηχανία δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ πιά μέσα στό πλαίσιο μιᾶς συμβατικῆς σχέσης χρησιμότητας, ἀλλά μέσα στή βασική της ταύτιση μέ τή φύση σάν παραγωγή τοῦ ἀνθρώπου καί ἀπό τόν ἄνθρωπο[4]. Ὄχι πιά τόν ἄνθρωπο σάν βασιλιά τῆς Δημιουργίας, ἀλλά μάλλον τόν ἄνθρωπο πού τόν συγκινεῖ ἡ βαθύτερη ζωή σέ ὅλες τίς μορφές καί σέ ὅλα τά εἴδη της, πού εἶναι φορτωμένος μέ τ' ἀστέρια, ἀκόμα καί μέ τά ζῶα, πού δέν παύει νά συνδέει μιά μηχανή-ὄργανο μέ μιά μηχανή-ἐνέργεια, ἕνα δέντρο μέ τό σῶμα του, ἕνα μαστό μέ τό στόμα του, τόν ἥλιο μέ τόν κῶλο του: αἰώνια ἐπιφορτισμένος μέ τίς μηχανές τοῦ Σύμπαντος. Κι αὐτό εἶναι τό δεύτερο νόημα τῆς διαδικασίας: ἄνθρωπος καί φύση δέν εἶναι σάν δυό ὅροι πού στέκουν ὁ ἕνας ἀντίκρυ στόν ἄλλο, ἀκόμα κι ἄν τούς ἀντιληφθοῦμε σέ μιά σχέση αἰτιακή, κατανόησης ἤ ἔκφρασης (αἰτία-ἀποτέλεσμα, ὑποκείμενο-ἀντικείμενο κτλ.), ἀλλά μονάχα μιά καί μόνη οὐσιαστική πραγματικότητα τοῦ παραγωγοῦ καί τοῦ προϊόντος. Σάν διαδικασία, ἡ παραγωγή ξεπερνᾶ ὅλες τίς ἰδεατές κατηγορίες καί σχηματίζει ἕναν κύκλο πού ὑπάγεται στήν ἐπιθυμία σάν ἐνύπαρκτη ἀρχή. Γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι ἡ οὐσιαστική κατηγορία μιᾶς ὑλιστικῆς ψυχιατρικῆς πού καθορίζει καί μεταχειρίζεται τόν σχιζοφρενικό σάν *Homo natura*. Ὑπό ἕναν ὅμως ὅρο, πού ἀποτελεῖ καί τό τρίτο νόημα τῆς διαδικασίας: δέν πρέπει νά παίρνουμε τή διαδικασία σάν σκοπό, σάν τέλος οὔτε καί νά τή συγχέουμε μέ τήν ἴδια της τήν ἐπάπειρο συνέχιση. Τό τέλος τῆς διαδικασίας, ἤ ἡ ἐπάπειρο συνέχισή της – πού εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο πράγμα μέ τό ἀπότομο καί πρόωρο σταμάτημά της – ἀποτελεῖ τήν αἰτία πού δημιουργεῖ τόν τεχνητό σχιζοφρενικό, τέτοιον πού τόν

[3] Ὅταν ὁ Georges Bataille γράφει γιά δαπάνες ἤ καταναλώσεις πολυτελείας, μή παραγωγικές, σέ σχέση μέ τήν ἐνέργεια τῆς φύσης, πρόκειται γιά δαπάνες ἤ καταναλώσεις πού δέν ἀνήκουν στήν, ὑποτιθέμενη ἀνεξάρτητη, σφαίρα τῆς ἀνθρώπινης παραγωγῆς πού προσδιορίζεται ἀπό τό «χρήσιμο»: πρόκειται λοιπόν γι' αὐτό πού ἀποκαλοῦμε «παραγωγή κατανάλωσης». (Βλ. *La Notion de dépense* καί *La Part Maudite*, Ed. de Minuit).

[4] Πάνω στήν ταύτιση Φύση-Παραγωγή καί τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου σάν μέλους τοῦ ἀνθρώπινου γένους, κατά τόν Μάρξ, βλ. τά σχόλια τοῦ Gérard Granel: «Ἡ Μαρξιστική ὀντολογία τοῦ 1844 καί τό πρόβλημα τῆς τομῆς», στό *Endurance de la pensé*, Plon 1968, σ. 301-310.

βλέπουμε στό νοσοκομεῖο, αὐτιστικό κουρέλι πού ἐμφανίζεται σάν ὀντότητα. Ὁ Lawrence λέει γιά τόν ἔρωτα: «Μετατρέψαμε μιά διαδικασία σέ σκοπό· σκοπός τῆς κάθε διαδικασίας δέν εἶναι ἡ ἐπάπειρο συνέχισή της, ἀλλά ἡ ἐκπλήρωσή της... Ἡ διαδικασία πρέπει νά τείνει στήν ἐκπλήρωσή της καί ὄχι σέ κάποια φρικτή ἐντατικοποίηση, σέ κάποια φρικτή ἀκρότητα, ὅπου ἡ ψυχή καί τό σῶμα τελικά ἀφανίζονται»[5]. Συμβαίνει μέ τή σχιζοφρένεια ὅ,τι καί μέ τόν ἔρωτα: δέν ὑπάρχει καμιά ξεχωριστή σχιζοφρενική ἰδιότητα ἤ ὀντότητα· ἡ σχιζοφρένεια εἶναι ὁ κόσμος τῶν ἐπιθυμητικῶν, παραγωγικῶν καί ἀναπαραγωγικῶν μηχανῶν, ἡ παγκόσμια πρωτογενής παραγωγή ὡς «οὐσιαστική πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης».

Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι μηχανές δυαδικές, μέ δυαδικό κανονισμό ἤ συνειρμικό σύστημα: πάντα μιά μηχανή συζευγμένη μέ μιάν ἄλλη. Ἡ παραγωγική σύνθεση, ἡ «παραγωγή τῆς παραγωγῆς» ἔχει συνδετική μορφή: «καί», «καί ὕστερα»... Γιατί ὑπάρχει πάντα μιά μηχανή πού παράγει μιά ροή καί μιά ἄλλη πού συνδέεται μ' αὐτήν καί πού – μέ τήν παρακράτηση – κόβει τή ροή (μαστός – στόμα). Καί καθώς ἡ πρώτη μηχανή, εἶναι κι αὐτή συνδεμένη μέ μιάν ἄλλη, πρός τήν ὁποία συμπεριφέρεται σάν διακοπή ἤ παρακράτηση, ἡ δυαδική σειρά εἶναι γραμμική πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις. Ἡ ἐπιθυμία ἐκτελεῖ ἀσταμάτητα τή σύζευξη συνεχῶν ροῶν καί ἐπιμέρους ἀντικειμένων, στήν οὐσία τους τεμαχιστῶν καί τεμαχισμένων. Ἡ ἐπιθυμία προκαλεῖ τή ροή, ρέει καί κόβει. «Μ' ἀρέσει ὁ,τιδήποτε ρέει, ἀκόμα καί ἡ ἔμμηνη ροή πού παρασέρνει τά μή γονιμοποιημένα ὠάρια...» λέει ὁ Miller στό «Τραγούδι τοῦ πόθου»[6]. Κύστεις μέ νερό καί πέτρες τοῦ νεφροῦ, τριχόρροια, σιαλόρροια, γονόρροια, ροή ἀπό σκατά ἤ ἀπό οὖρα, ὅλες τους παράγονται ἀπό ἐπιμέρους ἀντικείμενα, κόβονται διαρκῶς ἀπό ἄλλα ἐπιμέρους ἀντικείμενα πού παράγουν ἄλλες ροές, πού κι αὐτές ξανακόβονται ἀπό ἄλλα ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Κάθε «ἀντικείμενο» προϋποθέτει τή συνέχεια μιᾶς ροῆς, καί κάθε ροή τόν τεμαχισμό τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ κάθε μηχανή-ὄργανο ἑρμηνεύει, χωρίς ἀμφιβολία, τόν κόσμο ὁλόκληρο σύμφωνα μέ τή δική της ροή, σύμφωνα μέ τήν ἐνέργεια πού ἐκρέει ἀπ' αὐτήν: τό μάτι ἑρμηνεύει τά πάντα μέ ὀπτικές εἰκόνες – τήν ὁμιλία, τήν ἀκοή, τό χέσιμο, τό γαμήσι... Ἀλλά πάντα γίνεται μιά σύνδεση μέ κάποιαν ἄλλη μηχανή, σέ μιά διατέμνουσα ὅπου ἡ πρώτη κόβει τή ροή τῆς ἄλλης, ἤ «ὑφίσταται» τή διακοπή τῆς ροῆς της ἀπό τήν ἄλλη.

[5] D.H. Lawrence: «Ἡ Ράβδος τοῦ Ἀαρών» (*La Verge d' Aaron*) γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 199.

[6] Henry Miller: «Τροπικός τοῦ Καρκίνου», κεφ. XIII («... καί τά σωθικά μου ξεχύνονται σά μιά τεράστια σχιζοφρενική ροή, ἐκκένωση πού μ' ἀφήνει ἀντιμέτωπο μέ τό Ἀπόλυτο...»).

Ἡ σύζευξη τῆς συνδετικῆς σύζευξης – ἐπιμέρους ἀντικείμενο-ροή – ἔχει ἐπομένως μιάν ἀκόμα μορφή, τό προϊόν-παραγωγή. Ἡ παραγωγή εἶναι πάντα μοσχευμένη πάνω στό προϊόν, γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι μιά παραγωγή παραγωγῆς, ὅπως καί κάθε μηχανή εἶναι μιά μηχανή μηχανῆς. Δέν μποροῦμε ν' ἀρκεστοῦμε στήν ἰδεαλιστική κατηγορία τῆς ἔκφρασης. Δέν μπορεῖ οὔτε καί πρέπει νά λογᾶται περιγραφή τοῦ σχιζοφρενικοῦ ἀντικειμένου χωρίς τή σύνδεσή του μέ τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Τά *Τετράδια τῆς Ἀκατέργαστης Τέχνης (Cahiers de l' art brut)* ἀποτελοῦν ζωντανή ἀπόδειξη τῶν παραπάνω (καί ταυτόχρονα ἀρνιοῦνται τήν ὕπαρξη μιᾶς σχιζοφρενικῆς ὀντότητας). Ὁ Henri Michaux μᾶς περιγράφει ἕνα σχιζοφρενικό τραπέζι σέ συνάρτηση μέ μιά διαδικασία παραγωγῆς, πού εἶναι ἡ διαδικασία τῆς ἐπιθυμίας: «Μόλις τό ἔπαιρνες εἴδηση, δέν ἔπαυες νά τό συλλογιέσαι. Κι ἐκεῖνο ἐξακολουθοῦσε κάτι, δέν ξέρω τί, ἴσως τή δική του δουλειά... Αὐτό πού σοῦ ἔκανε ἐντύπωση, εἶναι πώς ἄν καί δέν ἦταν ἁπλό, δέν ἦταν οὔτε καί πραγματικά πολύπλοκο, πολύπλοκο ἀπό ἐξαρχῆς ἤ ἀπό πρόθεση ἤ ἀπό σχέδιο πολύπλοκο. Μάλλον ἦταν ἀπο-ἁπλοποιημένο, ἐπειδή ἦταν πιό ἐπεξεργασμένο... Πάντως, εἶχες μπροστά σου ἕνα τραπέζι μέ πρόσθετα ἐξαρτήματα – ὅπως ἦταν φτιαγμένα ὁρισμένα σχέδια σχιζοφρενῶν, τά λεγόμενα παραγεμισμένα – κι ἄν μποροῦσε νά θεωρηθεῖ τελειωμένο, ἦταν γιατί δέν ὑπῆρχε πιά τρόπος νά τοῦ προσθέσει κανείς τίποτα, τραπέζι πού εἶχε καταντήσει ὅλο καί πιό πολύ "στοίβαγμα", ὅλο καί λιγότερο τραπέζι... Δέν ἔκανε γιά τίποτα, τίποτα δηλαδή ἀπ' ὅ,τι περιμένεις ἀπό ἕνα τραπέζι. Βαρύ, ἀνοικονόμητο, μόλις πού μποροῦσες νά τό μετατοπίσεις. Δέν ἤξερες πῶς νά τό πιάσεις (οὔτε μέ τό μυαλό οὔτε μέ τά χέρια). Ἡ ἐπιφάνειά του – τό χρήσιμο μέρος τοῦ τραπεζιοῦ – μίκραινε προοδευτικά, ἐξαφανιζόταν κι εἶχε τόσο μικρή σχέση μέ τήν ὀγκώδη ξυλουργική του κατασκευή, πού δέν θύμιζε πιά, στό σύνολό του, τραπέζι παρά ἕνα ὁλότελα ξεχωριστό ἔπιπλο, ἕνα ἄγνωστο ὄργανο πού δέν χρησίμευε σέ τίποτα. Τραπέζι ἀπανθρωπισμένο, χωρίς καμιάν ἄνεση, οὔτε ἀστικό, οὔτε χωριάτικο, οὔτε ἐκδρομικό, οὔτε τῆς κουζίνας, οὔτε τῆς δουλειᾶς. Τραπέζι πού δέν ἦταν κατάλληλο γιά τίποτα, πού ἀμυνόταν, πού ἀρνιόταν καί τήν ἐξυπηρέτηση καί τήν ἐπικοινωνία. Ἦταν σάν κάτι τό παραπεταμένο, τό ἀπολιθωμένο. Ἔφερνε στό νοῦ μάλλον ἕνα σταματημένο κινητήρα»[7]. Ὁ σχιζοφρενικός εἶναι ὁ παγκόσμιος παραγωγός. Δέν ὑπάρχει λόγος νά διακρίνουμε ἐδῶ τήν παραγωγή ἀπό τό προϊόν της. Ἄλλωστε, τό ἀντικείμενο πού παράγεται μεταθέτει τό *ἐδῶ* του σέ μιά καινούρια παραγωγή. Τό τραπέζι συνεχίζει τή «δική του δουλειά». Τήν ἐπιφάνειά του τήν τρώει ἡ βάση του. Ἡ μή ἀποπεράτωση τοῦ τραπεζιοῦ εἶναι μιά προσταγή τῆς παραγωγῆς. Ὅταν ὁ Lévi-Strauss δίνει τόν ὁρισμό τοῦ «πολυτεχνίτη», προτείνει ἕνα σύνολο ἀπό καλά συζευγμένα γνωρίσματα: τήν κατοχή ἑνός ἀποθέματος ἤ ἑνός πολλαπλοῦ κώδικα, ἑτερόκλητου καί ὡστόσο περιορισμένου· τήν ἱκανότητα νά παρεισάγουμε τά τεμάχια μέσα σέ ὅλο καί νέους τεμαχισμούς· τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά μή διαφορίζονται παραγωγή καί προϊόν, σύνολο τῶν ὀργάνων καί σύνολο τῶν ὅσων εἶναι νά πραγματοποιηθοῦν[8]. Ἡ ἱκανοποίηση τοῦ πολυτεχνίτη, ὅταν συνδέει κάτι μ' ἕναν ἠλεκτρικό ἀγωγό, ὅταν μεταστρέφει ἕνα σωλήνα τοῦ νεροῦ, ἑρμηνεύεται πολύ λαθεμένα σάν ἕνα παιχνίδι «μπαμπάς-μαμά», ἤ σάν τήν ἀπόλαυση πού νιώθει κανείς κάνοντας μιά παράβαση. Ὁ κανόνας πού ὁρίζει νά παράγεις πάντα παραγωγή, νά κεντρώνεις παραγωγή στό προϊόν, εἶναι τό γνώρισμα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἤ τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς: Ἕνας πίνακας τοῦ Richard Lindner *Ἀγόρι μέ Μηχανή (Boy with Machine)* μᾶς δείχνει ἕνα μεγαλόσωμο καί πρησμένο παιδί πού, ἔχοντας μπολιάσει μιάν ἀπό τίς μικρές του ἐπιθυμητικές μηχανές πάνω σέ μιά τεράστια τεχνική κοινωνική μηχανή, τήν κάνει νά λειτουργεῖ (γιατί, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὅλα αὐτά ἀρχίζουν κιόλας ἀπό τά παιδικά χρόνια).

Παραγωγή, προϊόν, ταυτοσημία προϊόντος-παραγωγῆς... Ἀκριβῶς ἡ ταυτοσημία αὐτή φτιάχνει ἕναν τρίτο ὅρο τῆς γραμμικῆς σειρᾶς: τεράστιο ἀντικείμενο μή-διαφοροποιημένο. Ὅλα σταματοῦν γιά μιά στιγμή, ὅλα παγώνουν (κι ὕστερα ὅλα ξαναρχίζουν). Ἀπό μιάν ἄποψη, θά ἦταν καλύτερα τίποτα νά μή δούλευε, τίποτα νά μή λειτουργοῦσε. Νά μήν εἶχες ποτέ γεννηθεῖ, νά μήν ἔβγαινες ἀπό τόν κύκλο τῆς γέννησης, νά μήν εἶχες στόμα γιά νά θηλάσεις, νά μήν εἶχες πρωκτό γιά νά χέσεις. Θά γίνουν ἄραγε ποτέ οἱ μηχανές ἀρκετά ξεχαρβαλωμένες, θά γίνουν ποτέ τά ἐξαρτήματά τους ἀρκετά ἀσυνάρτητα, ὥστε νά παραδοθοῦν καί νά μᾶς παραδόσουν στό «τίποτα»; Φαίνεται πώς οἱ ροές τῆς ἐνέργειας εἶναι ἀκόμα πάρα πολύ συνδεμένες, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα πάρα πολύ ὀργανικά. Νά ἦταν ὅλα ἕνα καθάριο ρεῦμα ἐλεύθερο κι ἀδιάκοπο, πού νά γλιστροῦσε πάνω σ' ἕνα σῶμα συμπαγές! Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές μᾶς κάνουν νά ἔχουμε ἕναν ὀργανισμό· ἀλλά τό σῶμα μέσα σ' αὐτή τήν παραγωγή, μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή του, ὑποφέρει πού εἶναι ὀργανωμένο μέ τοῦτο τόν τρόπο, πού δέν ἔχει μιά διαφορετική ὀργάνωση ἤ καμιάν ἀπολύτως ὀργάνωση. «*Μιά ἀκατανόητη, μιά κάθετη στάση*», σάν τρίτη φάση στό μέσο τῆς διαδικασίας: «*Χωρίς στόμα, χωρίς γλώσσα, χωρίς δόντια, χωρίς λάρυγγα, χωρίς οἰσοφάγο, χωρίς στομάχι, χωρίς κοιλιά, χωρίς πρωκτό*»*. Τά αὐτόματα σταματοῦν κι ἀφήνουν ν' ἀναδυ-

[7] Henri Michaux, *Les Grandes épreuves de l' esprit*, Gallimard, 1966, σ. 156-157.

[8] Claud Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Plon, 1962, σ. 26 κ.ἑ.

* Παραλληλισμός μέ τή φράση τοῦ Σαίξπηρ γιά τήν τελευταία, τήν «ἕβδομη ἡλικία» τοῦ ἀνθρώπου (ἀπό τήν κωμωδία του As you like it): «Δίχως δόντια, δίχως μάτια, δίχως τήν αἴσθηση τῆς γεύσης, δίχως... τίποτα». *(Σημ. Γ.Κ.)*.

θεῖ ἡ ἀνοργάνωτη μάζα, πού ὡς τώρα τῆς ἔδιναν κάποιαν ἄρθρωση. Τό δίχως ὄργανα συμπαγές σῶμα εἶναι τό μή-παραγωγικό, τό στεῖρο, τό ἀγέννητο, τό ἄφθαρτο. Ὁ Antonin Artaud ἀνακάλυψε τό σῶμα αὐτό ἐκεῖ πού βρισκόταν, δίχως μορφή καί δίχως σχῆμα: ἔνστικτο θανάτου εἶναι τ' ὄνομά του, κι ὁ θάνατος ἔχει κι αὐτός τό πρότυπό του. Γιατί ἡ ἐπιθυμία ἐπιθυμεῖ *καί* τοῦτο, τόν θάνατο – μιά πού τό συμπαγές σῶμα τοῦ θανάτου εἶναι ὁ ἀκίνητος κινητήρας του – ὅπως ἐπιθυμεῖ καί τή ζωή, γιατί τά ὄργανα τῆς ζωῆς εἶναι ἡ «ἐργαζόμενη μηχανή» (the working machine). Μή ρωτᾶτε πῶς τά δύο αὐτά πᾶνε μαζί: ἡ ἴδια ἡ ἐρώτηση εἶναι προϊόν ἀφαίρεσης. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δουλεύουν μονάχα ξεχαρβαλωμένες, ξεχαρβαλωμένες ἀδιάκοπα. Ὁ πρόεδρος Schreber «ἔζησε πολύν καιρό δίχως στομάχι, δίχως ἔντερα, σχεδόν δίχως πνεύμονες, μέ ξεσκισμένο οἰσοφάγο, χωρίς οὐροδόχο κύστη, μέ τσακισμένα τά πλευρά· κάποτε εἶχε φάγει ἐνμέρει τόν ἴδιο του τόν λάρυγγα, κ.ο.κ., κ.ο.κ.». Τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι αὐτό πού δέν παράγει τίποτα· κι ὅμως παράγεται στήν κατάλληλη θέση καί τήν κατάλληλη ὥρα, μέσα στή συνδετική σύνθεση, σάν ταυτότητα παραγωγῆς καί προϊόντος (τό σχιζοφρενικό τραπέζι εἶναι ἕνα σῶμα δίχως ὄργανα). Τό δίχως ὄργανα σῶμα δέν εἶναι ἡ ἀπόδειξη ἑνός πρωταρχικοῦ τίποτα, οὔτε καί τό ἀπομεινάρι μιᾶς χαμένης ὁλότητας. Προπάντων δέν εἶναι μιά προβολή: δέν ἔχει σχέση μέ τό ἴδιο τό σῶμα ἤ μέ ἕνα εἴδωλο τοῦ σώματος. Εἶναι τό δίχως εἴδωλο σῶμα. Τό σῶμα αὐτό, τό μή-παραγωγικό, ὑπάρχει ἐκεῖ πού παράγεται – στήν τρίτη φάση τῆς δυαδικῆς-γραμμικῆς σειρᾶς. Ξαναχύνεται ἀσταμάτητα μέσα στήν παραγωγή. Τό κατατονικό σῶμα παράγεται μέσα στό νερό τοῦ λουτροῦ. Τό συμπαγές καί δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἀντιπαραγωγή. Ζευγαρώνει τήν παραγωγή μέ τήν ἀντιπαραγωγή, μ' ἕνα στοιχεῖο ἀντιπαραγωγῆς. Κι αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη γνώρισμα τῆς συνδετικῆς ἤ παραγωγικῆς σύνθεσης.

*
* *

Ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί στό δίχως ὄργανα σῶμα ἀναφύεται μιά πρόδηλη σύγκρουση. Κάθε σύνδεση μηχανῶν, κάθε παραγωγή μηχανῆς, κάθε θόρυβος μηχανῆς, ἔχει γίνει κάτι τό ἀνυπόφορο γιά τό δίχως ὄργανα σῶμα. Κάτω ἀπό τά ὄργανα τό σῶμα αὐτό νιώθει κάμπιες ἐντόμων καί σκουλήκια σιχαμερά, καθώς καί τήν ἐνέργεια κάποιου Θεοῦ πού τό χαλνάει καί τό στραγγαλίζει, ὀργανώνοντάς το. «Τό σῶμα εἶναι τό σῶμα / εἶναι μόνο / καί δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό ὄργανα / τό σῶμα δέν εἶναι ποτέ ὀργανισμός / οἱ ὀργανισμοί εἶναι οἱ ἐχθροί τοῦ σώματος»[9]. Ὅσα καρφιά εἶναι μέσα στή σάρκα του, τόσα

[9] Artaud, in *84*, τεύχη 5-6, 1948.

εἶναι καί τά μαρτύρια. Στίς μηχανές-ὄργανα, τό δίχως ὄργανα σῶμα ἀντιθέτει τή γλιστερή, ἀδιάφανη, τεντωμένη του ἐπιφάνεια. Στίς συνδεμένες, σύμπλεκτες καί κομμένες ροές, ἀντιθέτει τό ἄμορφο, ἀδιαφόριστο ρευστό του. Στίς φωνητικές λέξεις, ἀντιθέτει πνοές καί κραυγές πού εἶναι ἰσάριθμες ἄναρθρες μάζες. Πιστεύουμε πώς ἡ λεγόμενη πρωταρχική ἀπώθηση δέν ἔχει ἄλλην ἔννοια ἀπ' αὐτήν: δέν εἶναι ἀντι-ἐπένδυση*, εἶναι ἡ ἄπωση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἀπό τό δίχως ὄργανα σῶμα. Κι αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἔννοια ἔχει ἡ παρανοϊκή μηχανή: τή διάρρηξη τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν στό δίχως ὄργανα σῶμα καί τήν ἀπωστική ἀντίδραση τοῦ δίχως ὄργανα σώματος, πού θεωρεῖ τίς μηχανές αὐτές, συλλήβδην, σάν συσκευές καταδίωξης. Γι' αὐτό τό λόγο δέν μποροῦμε νά συμφωνήσουμε μέ τόν Tausk, ὅταν βλέπει τήν παρανοϊκή μηχανή σάν ἁπλή προβολή τοῦ «προσωπικοῦ σώματος» καί τῶν γεννητικῶν ὀργάνων[10]. Ἡ γένεση τῆς παρανοϊκῆς μηχανῆς συντελεῖται ἐπιτόπου, μέ τήν ἀντίθεση τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τῆς μή-παραγωγικῆς στάθμευσης τοῦ δίχως ὄργανα σώματος. Ἀπόδειξη ἡ ἀνωνυμία τῆς μηχανῆς καί ὁ ἀδιαφόριστος χαρακτήρας τῆς ἐπιφάνειάς της. Ἡ προβολή παρεμβαίνει μονάχα κατά δεύτερο λόγο – ὅπως καί ἡ ἀντι-ἐπένδυση** – στόν βαθμό πού τό δίχως ὄργανα σῶμα ἐπενδύει ἕνα «ἀντι-ἔσω» ἤ ἕνα «ἀντι-ἔξω» μέ τή μορφή ἑνός ὀργάνου καταδίωξης ἤ ἑνός ἐξωτερικοῦ παράγοντα καταδίωξης. Ἀλλά αὐτή καθαυτή ἡ παρανοϊκή μηχανή εἶναι μιά μεταμόρφωση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν: προκύπτει ἀπό τή σχέση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πρός τό δίχως ὄργανα σῶμα, ὅταν αὐτό δέν μπορεῖ πιά νά τίς ἀνεχθεῖ.

Ἂν θέλουμε ὅμως νά σχηματίσουμε μιάν ἰδέα γιά τίς κατοπινές δυνάμεις τοῦ δίχως ὄργανα σώματος στή μή-διακοπτόμενη διαδικασία, ὀφεί-

* Ὁ ὅρος *ἐπένδυση (investissement)* εἶναι παρμένος ἀπό τήν περιοχή τῆς οἰκονομίας. Στήν ψυχανάλυση σημαίνει τήν «τοποθέτηση» τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας σ' ἕνα ἀντικείμενο, ἐσωτερικό ἤ ἐξωτερικό, σέ μιά παράσταση, μιά δραστηριότητα, ἕνα μέρος τοῦ σώματος κτλ. Ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση ἔχει, ἑπομένως, στήν οἰκονομική ὁρολογία τῆς ψυχανάλυσης μιά δυναμική ἔννοια: ἐπενδύω ἕνα ἀντικείμενο, σημαίνει, ταυτόχρονα, τοποθετῶ κεφάλαιο, καταλαμβάνω μιά θέση, φορτίζω ἕνα ἀντικείμενο μέ συναισθηματική σημασία κτλ. Καί ἀντίστροφα: *ἀπο-επενδύω* σημαίνει ἀποσύρω ἀπό ἕνα ἀντικείμενο ὅ,τι εἶχε «κατατεθεῖ» σ' αὐτό καί τό μεταθέτω σέ ἄλλο ἀντικείμενο: μετ-επενδύω καί ἐπαν-επενδύω (ré-investir). *(Σημ. Γ.Κ.)*

[10] Victor Tausk, «De la genèse de l' appareil à influencer au cours de la schizophrénie», 1919, γαλλ. μετάφρ. στό *La Psychanalyse*, τεῦχος 4.

** *Ἀντι-ἐπένδυση* – ἀμυντική διαδικασία τοῦ ἐγώ, μέ τή μορφή ὁρισμένων παραστάσεων (βλ. προηγούμενη ὑποσημείωση τοῦ Μεταφραστῆ) πού ἐμποδίζουν τήν εἴσοδο στή συνείδηση ἀσύνειδων περιεχομένων. Λέμε λχ., ὅτι ἕνα ὑποκείμενο ἀντι-επενδύει τό τάδε ἀντικείμενο (τό ὅτι ἔχει αἰσθήματα φιλίας ἤ ἀγάπης γιά τό τάδε πρόσωπο) γιά νά αὐτο-εμποδιστεῖ ν' ἀναγνωρίσει αὐτό πού ἀντιπροσωπεύει ἀσύνειδα. *(Σημ. Γ.Κ.)*

λουμε νά κάνουμε ἕναν παραλληλισμό ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν κοινωνική παραγωγή. Ἕνας τέτοιος παραλληλισμός εἶναι βέβαια μονάχα φαινομενολογικός: δέν προδικάζει καθόλου τή φύση καί τή σχέση τῶν δύο παραγωγῶν, οὔτε καί τό ἄν στ' ἀλήθεια ὑπάρχουν *δυό* παραγωγές. Ἁπλῶς, οἱ μορφές τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς περικλείνουν κι αὐτές μιάν ἀγέννητη μή-παραγωγική στάθμευση, ἕνα στοιχεῖο ἀντιπαραγωγῆς ζευγαρωμένο μέ τή διαδικασία πού ἕνα σῶμα συμπαγές προσδιορίζεται σάν κοινωνικό σῶμα (socius). Μπορεῖ νά εἶναι τό σῶμα τῆς γῆς ἤ τό δεσποτικό σῶμα, ἤ τό κεφάλαιο. Ὁ Μάρξ λέει γι' αὐτό: δέν εἶναι προϊόν τῆς ἐργασίας, ἀλλά ἐμφανίζεται σάν ἡ φυσική ἤ ἡ θεϊκή του προϋπόθεση. Πράγματι δέν ἀρκεῖται στό ν' ἀντιτάσσεται μόνο στίς παραγωγικές δυνάμεις· στρέφεται σ' ὁλόκληρη τήν παραγωγή, σχηματίζει μιάν ἐπιφάνεια ὅπου κατανέμονται οἱ δυνάμεις καί οἱ συντελεστές τῆς παραγωγῆς, κι ἔτσι οἰκειώνεται τό ὑπερπροϊόν καί σφετερίζεται τό σύνολο καί τά μέρη τῆς διαδικασίας πού μοιάζουν τώρα νά ἐκπορεύονται ἀπ' αὐτό, σάν ἀπό μιάν αἰτία τους. Δυνάμεις καί συντελεστές γίνονται τώρα ἡ ἰσχύς του κάτω ἀπό μιά μορφή θαυματουργή, καί φαίνονται νά *θαυματοποιοῦνται* ἀπ' αὐτό. Κοντολογίς τό κοινωνικό σῶμα, σάν σῶμα συμπαγές, σχηματίζει μιάν ἐπιφάνεια ὅπου ἡ ὅλη παραγωγή καταγράφεται καί μοιάζει νά ἐκπορεύεται ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς καταγραφῆς. Ἡ κοινωνία φτιάχνει τό ἴδιο της τό παραλήρημα, καταγράφοντας τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς· ἀλλά δέν πρόκειται γιά παραλήρημα τῆς συνείδησης. Μάλλον ἡ ψευδοσυνείδηση εἶναι ἀληθινή συνείδηση μιᾶς ψεύτικης κίνησης, ἀληθινή ἀντίληψη μιᾶς φαινομενικά ἀντικειμενικῆς κίνησης, ἀληθινή ἀντίληψη τῆς κίνησης πού συντελεῖται πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς καταγραφῆς. Τό κεφάλαιο εἶναι ἀκριβῶς τό δίχως ὄργανα σῶμα τοῦ κεφαλαιοκράτη, ἤ μάλλον τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ὄντος. Ἀλλά σάν τέτοιο, δέν εἶναι μονάχα ρευστή ἤ ἀπολιθωμένη οὐσία τοῦ χρήματος, παρά δίνει στή στειρότητα τοῦ χρήματος τή μορφή πού θά τοῦ χρησιμέψει γιά νά παράγει χρῆμα. Παράγει τήν ὑπεραξία, ὅπως τό δίχως ὄργανα σῶμα ἀναπαράγει τόν ἑαυτό του, βλαστάνει κι ἁπλώνεται ὡς τά πέρατα τοῦ κόσμου. Ἀναθέτει στή μηχανή νά κατασκευάσει μιά σχετική ὑπεραξία, καί τήν ἴδια στιγμή ἐνσαρκώνεται σ' αὐτήν σάν πάγιο κεφάλαιο. Καί πάνω στό κεφάλαιο γαντζώνονται οἱ μηχανές καί οἱ συντελεστές, σέ σημεῖο πού ἡ ἴδια τους ἡ λειτουργία θαυματοποιεῖται ἀπό τό κεφάλαιο. Τό πᾶν φαίνεται (ἀντικειμενικά) νά παράγεται ἀπό τό κεφάλαιο, σάν περίπου ἐνεργό αἴτιά του. Ὅπως λέει ὁ Μάρξ, στήν ἀρχή οἱ κεφαλαιοῦχοι συνειδητοποιοῦν ἀναγκαστικά τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἐργασία καί τό κεφάλαιο, καθώς καί τή χρήση τοῦ κεφαλαίου σάν μέσου νά ἀποσποῦν ὑπερεργασία. Σύντομα ὅμως ἐδραιώνεται ἕνας κόσμος διεστραμμένος καί γητεμένος ἐνῶ ταυτόχρονα τό κεφάλαιο παίζει τόν ρόλο ἐπιφάνειας καταγραφῆς πού στρέφεται σ' ὁλόκληρη τήν παραγωγή (τό δικαίωμα καταγραφῆς εἶναι νά προμηθεύει ὑπεραξία ἤ νά τήν πραγματοποιεῖ). «Ὅσο ἀναπτύσσεται ἡ σχετική ὑπεραξία μέσα στό καθαυτό καπιταλιστικό σύστημα, ὅσο αὐξάνει ἡ κοινωνική παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, τόσο οἱ παραγωγικές δυνάμεις καί οἱ κοινωνικές διασυνδέσεις τῆς ἐργασίας φαίνονται νά ἀποσπῶνται ἀπό τήν παραγωγική διαδικασία καί νά περνοῦν ἀπό τήν ἐργασία στό κεφάλαιο. Ἔτσι, τό κεφάλαιο γίνεται ἕνα μυστηριῶδες ὄν, γιατί ὅλες οἱ παραγωγικές δυνάμεις μοιάζουν νά γεννιοῦνται μέσα στούς κόλπους του καί νά τοῦ ἀνήκουν»[11]. Κι ἐκεῖνο πού ἐδῶ εἶναι εἰδικά κεφαλαιοκρατικό, εἶναι ὁ ρόλος τοῦ χρήματος καί ἡ χρήση τοῦ κεφαλαίου σάν σώματος συμπαγοῦς γιά τόν σχηματισμό τῆς ἐπιφάνειας ἐγγραφῆς ἤ καταγραφῆς. Ἀλλά ἕνα ὁποιοδήποτε συμπαγές σῶμα, σῶμα τῆς γῆς ἤ σῶμα τοῦ δεσπότη, μιά ἐπιφάνεια καταγραφῆς, μιά φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση, ἕνας κόσμος διεστραμμένος, γητεμένος καί φετιχιστικός, χαρακτηρίζουν ὅλους τούς τύπους κοινωνίας ὡς σταθερά τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς.

Τό δίχως ὄργανα σῶμα στρέφεται πρός τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν ἔλκει, τήν οἰκειώνεται. Οἱ μηχανές-ὄργανα γαντζώνονται πάνω του ὅπως πάνω σ' ἕνα γιλέκο ξιφομάχου, ἤ σάν μετάλλια πάνω στό φανελλάκι τοῦ παλαιστῆ, πού σκιρτοῦν σέ κάθε του κίνηση. Ἔτσι, μιά μηχανή ἔλξης διαδέχεται – μπορεῖ νά διαδέχεται – τήν ἀπωστική μηχανή: μιά θαυματουργή μηχανή ὕστερα ἀπό τήν παρανοϊκή μηχανή. Ἀλλά τί πάει νά πεῖ «ὕστερα»; Οἱ δυό μηχανές συνυπάρχουν, καί τό μαῦρο χιοῦμορ ἀναλαμβάνει ὄχι νά ἄρει τίς ἀντιφάσεις, παρά νά κάνει νά μήν ὑπάρχουν καθόλου ἀντιφάσεις. Τό δίχως ὄργανα σῶμα, τό μή παραγωγικό, τό μή καταναλώσιμο σῶμα, χρησιμεύει σάν ἐπιφάνεια γιά τήν καταγραφή ὁλόκληρης τῆς διαδικασίας παραγωγῆς τῆς ἐπιθυμίας· ἔτσι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές φαίνονται νά ἐκπορεύονται ἀπ' αὐτό τό ἴδιο, μέσα στή φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση, πού τοῦ τίς ξαναφέρνει πίσω. Τά ὄργανα ἀνανεώνονται, θαυματοποιοῦνται πάνω στό σῶμα τοῦ προέδρου Schreber, πού προσελκύει τώρα πάνω του τίς ἀχτίδες τοῦ Θεοῦ. Ἡ παλιά παρανοϊκή μηχανή ἐξακολουθεῖ δίχως ἄλλο νά ὑπάρχει σάν χλευαστικές φωνές πού προσπαθοῦν νά «ἀποθαυματοποιήσουν» τά ὄργανα καί κυρίως τόν πρωκτό τοῦ προέδρου. Ἀλλά τό βασικό εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς μαγεμένης ἐπιφάνειας ἐγγραφῆς ἤ καί καταγραφῆς, πού σφετερίζεται ὅλες τίς παραγωγικές δυνάμεις καί τά ὄργανα παραγωγῆς, καί πού δρᾶ σχεδόν σάν αἰτία, μεταδίνοντάς τους τή φαινομενική κίνηση (φετιχισμός). Ἔτσι, γίνεται ὁλοφάνερο πώς ὁ σχιζοφρενής κάνει πολι-

[11] K. Marx, *Le Capital*, III, 7, κεφ. 25 (Pléiade II, σ. 1435). Βλ. Althusser, *Lire le Capital*, τά σχόλια τοῦ Balibar, τόμ. II, σ. 213 κ.έ., καθώς καί τοῦ Macherey τόμ. I, σ. 201 κ.έ. (Maspero, 1965).

τική οἰκονομία καί πώς ὁλόκληρη ἡ σεξουαλικότητα εἶναι θέμα οἰκονομικό.

Μόνο πού ἡ παραγωγή δέν καταγράφεται μέ τόν ἴδιο τρόπο πού παράγεται. Ἤ μάλλον, δέν ἀναπαράγεται μέσα στή φαινομενική ἀντικειμενική κίνηση, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού παραγόταν μέσα στή διαδικασία τῆς ὀργάνωσής της. Κι αὐτό, γιατί ἀνεπαίσθητα περάσαμε σέ μιά περιοχή τῆς παραγωγῆς καταγραφῶν, πού δέν διέπεται ἀπό τούς ἴδιους νόμους τῆς παραγωγῆς παραγωγῆς. Ὁ νόμος τῆς τελευταίας ἦταν ἡ συνδετική σύνθεση ἤ ζεύξη. Ὅταν ὅμως οἱ παραγωγικές *συνδέσεις* περνοῦν ἀπό τίς μηχανές στό δίχως ὄργανα σῶμα (ὅπως λογουχάρη ἀπό τήν ἐργασία στό κεφάλαιο), νομίζει κανείς πώς ὑπακούουν τώρα σ' ἕναν ἄλλο νόμο, πού ἐκφράζει μιά *διανομή* σέ σχέση μέ τό μή-παραγωγικό στοιχεῖο ὡς «φυσική ἤ θεϊκή προϋπόθεση» (οἱ διαζεύξεις τοῦ κεφαλαίου). Πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα οἱ μηχανές γαντζώνονται σάν ἰσάριθμα σημεῖα διάζευξης· ἀνάμεσά τους ὑφαίνεται ὁλόκληρο ἕνα δικτυωτό ἀπό καινούριες συνθέσεις, πού διατετραγωνίζουν τήν ἐπιφάνεια. Τό «εἴτε» «εἴτε» τοῦ σχιζοφρενικοῦ ἀντικαθιστᾶ τό «καί ὕστερα...»: ὅποια κι ἄν εἶναι δυό δοσμένα ὄργανα, ὁ τρόπος πού γαντζώνονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα πρέπει νά εἶναι τέτοιος ὥστε ὅλες οἱ διαζευκτικές συνθέσεις ἀνάμεσά τους νά γίνονται ἕνα καί τό ἴδιο πράγμα πάνω στή λεία ἐπιφάνεια. Ἐνῶ τό «ἤ» θέλει νά δείξει ἀποφασιστικές ἐπιλογές ἀνάμεσα σέ ὅρους ἀναντάλλακτους (ἐναλλακτική λύση), τό «εἴτε» δηλώνει τό σύστημα τῶν δυνατῶν ἐναλλαγῶν ἀνάμεσα στίς διαφορές πού ἐξομοιώνονται πάντα μετατοπιζόμενες, γλιστρώντας. Ἔτσι, ὁ Beckett λέει γιά τό στόμα πού μιλᾶ ἤ γιά τά πόδια πού βηματίζουν: «Καμιά φορά σταμάτησε χωρίς νά λέει τίποτα. Εἴτε γιατί δέν εἶχε τίποτα νά πεῖ· εἴτε γιατί, ἄν καί εἶχε κάτι νά πεῖ, τελικά τό μετάνοιωνε... Κι ἄλλες σοβαρές περιπτώσεις ἔρχονται στόν νοῦ. Συνεχής ἄμεση ἐπικοινωνία, ἀκολουθούμενη ἀπό ἄμεσο καινούριο ξεκίνημα. Τό ἴδιο πράγμα μέ καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα. Ἐπικοινωνία συνεχής, καθυστερημένη, καί ἄμεσο καινούριο πάλι ξεκίνημα. Τό ἴδιο πράγμα μέ καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα. Ἄμεση ἀσυνεχής ἐπικοινωνία μέ ἄμεσο καινούριο ξεκίνημα. Τό ἴδιο πράγμα μέ καθυστερημένο καινούριο ξεκίνημα»[12]. Ἔτσι, ὁ σχιζοφρενικός, μέ τό πιό πενιχρό καί τό πιό συγκινητικό κεφάλαιο – ὅπως λογουχάρη τά κτήματα τοῦ Μαλόουν – ἐγγράφει πάνω στό σῶμα του τή λιτανεία τῶν διαζεύξεων καί δημιουργεῖ ἕναν κόσμο δικό του ὅλο πομπές καί παρατάξεις, ὅπου καί ἡ πιό μικροσκοπική ἐναλλαγή ὑποτίθεται πώς ἀποκρίνεται στήν καινούρια κατάσταση ἤ στόν ἀδιάκριτο ἐπερωτητή. Ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς ἔρχεται ἐπομένως νά καλύψει τίς συνδετικές συνθέσεις παραγωγῆς. Ἡ διαδικασία αὐτή, σάν διαδικασία

[12] S. Beckett, «Assez», στό *Têtes-Mortes*, Ed. de Minuit, 1967, σ. 40-41.

παραγωγῆς προεκτείνεται σέ μέθοδο – ὡς μέθοδο ἐγγραφῆς. Ἤ καλύτερα, ἄν ὀνομάσουμε *λίμπιντο* τό συνδετικό «ἔργο» τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, πρέπει νά ποῦμε πώς ἕνα μέρος τῆς ἐνέργειας αὐτῆς μετατρέπεται σέ ἐνέργεια διαζευκτικῆς ἐγγραφῆς (Numen, νεῦμα, ἐντολή). Μετατροπή ἐνεργειακή. Ἀλλά γιατί νά ἀποκαλέσουμε τήν καινούρια αὐτή μορφή ἐνέργειας θεϊκή ἤ Numen, παρ' ὅλες τίς ἀμφιλογίες πού ἀνακύπτουν ἀπό ἕνα πρόβλημα τοῦ ἀσυνείδητου – πρόβλημα φαινομενικά μόνο θρησκευτικό; Τό δίχως ὄργανα σῶμα δέν εἶναι Θεός, κάθε ἄλλο. Θεϊκή ὅμως εἶναι ἡ ἐνέργεια πού τό διαπερνᾶ, ὅταν τοῦτο τό σῶμα προσελκύει ὁλόκληρη τήν παραγωγή καί τῆς χρησιμεύει γιά μαγεμένη, θαυματουργή ἐπιφάνεια, ἐγγράφοντάς την σέ ὅλες τίς διαζεύξεις της. Ἀπό δῶ καί οἱ περίεργες σχέσεις τοῦ Schreber μέ τόν Θεό. Σ' ὅποιον ρωτάει: «Πιστεύετε στόν Θεό;» πρέπει ν' ἀποκρινόμαστε μέ τρόπο αὐστηρά καντιανό ἤ σρεμπεριανό: «Βεβαιότατα πιστεύουμε στόν Θεό, ἀλλά στόν Θεό μονάχα σάν δάσκαλο τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ, σάν ἀπριορική ἀρχή τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ (σάν Θεό πού ὁρίζεται ὡς *Omnitudo realitatis* ἀπ' ὅπου ὅλες οἱ παράγωγες πραγματικότητες προέρχονται ἀπό διαίρεση).

Θεϊκός εἶναι λοιπόν μονάχα ὁ χαρακτήρας μιᾶς διαζευκτικῆς ἐνέργειας. Τό θεϊκό, γιά τόν Schreber, εἶναι ἀχώριστο ἀπό τίς διαζεύξεις, πού μέσα τους ὁ ἴδιος διαιρεῖται στόν ἑαυτό του: προηγούμενες ἐξουσίες, ἐξουσίες κατοπινές· ἐξουσίες μεταγενέστερες ἑνός ἀνώτερου Θεοῦ κι ἑνός κατώτερου Θεοῦ. Ὁ Freud ὑπογραμμίζει τή σημασία πού ἔχουν οἱ διαζευκτικές αὐτές συνθέσεις, ἰδιαίτερα στό παραλήρημα τοῦ Schreber, ἀλλά καί στό κάθε παραλήρημα γενικά. «Μιά τέτοια διαίρεση χαρακτηρίζει ἀπόλυτα τίς παρανοϊκές ψυχώσεις. Οἱ ψυχώσεις αὐτές διαιροῦν, ἐνῶ ἡ ὑστερία συμπυκνώνει. Ἤ καλύτερα, οἱ ψυχώσεις αὐτές διαλύουν ξανά στά στοιχεῖα τους τίς συμπυκνώσεις καί τίς ταυτίσεις πού ἔχουν δημιουργηθεῖ μέσα στήν ἀσύνειδη φαντασία»[13]. Ἀλλά γιατί ὁ Freud προσθέτει, ἀφοῦ τό καλοσκέφτηκε, πώς ἡ ὑστερική νεύρωση ἔρχεται πρώτη καί πώς οἱ διαζεύξεις πραγματοποιοῦνται μονάχα μέ τήν προβολή μιᾶς πρωταρχικῆς συμπύκνωσης; Ἐπειδή, ἀναμφισβήτητα, βρίσκει ἐδῶ τόν τρόπο νά διαφυλάξει τά δικαιώματα τοῦ οἰδιπόδειου μέσα στόν Θεό τοῦ παραληρήματος καί μέσα στή σχιζοπαρανοϊκή καταγραφή. Γι' αὐτό καί πρέπει νά θέσουμε σχετικά μέ τό θέμα τοῦτο τό γενικότατο ἐρώτημα: ἡ καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας ἐκφράζεται ἄραγε μέ οἰδιπόδειους ὅρους; Οἱ διαζεύξεις εἶναι ἡ μορφή τῆς γενεαλογίας τῆς ἐπιθυμίας· ἀλλά εἶναι ἄραγε ἡ γενεαλογία αὐτή οἰδιπόδεια; μπορεῖ νά ἐγγραφεῖ στό οἰδιπόδειο τρίγωνο; Ἤ μήπως τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα αἴτημα ἤ ἕνα ἀκολούθημα τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς, ἐφόσον αὐτή

[13] S. Freud, *Cinq psychanalyses*, P.U.F., σ. 297.

ἀποσκοπεῖ νά τιθασεύσει μιά γενεαλογική ὕλη καί μιά γενεαλογική μορφή πού τῆς ξεφεύγουν ὁλότελα; Γιατί εἶναι βέβαιο πώς ὁ σχιζοφρενικός ἀνακρίνεται – ἀνακρίνεται ἀδιάκοπα. Ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ σχέση του μέ τή φύση δέν εἶναι ἕνας ἰδιαίτερος πόλος, ὁ σχιζοφρενικός ἀνακρίνεται στή γλώσσα τοῦ συνηθισμένου κοινωνικοῦ κώδικα: τό ὄνομά σου, ὁ πατέρας σου, ἡ μητέρα σου; Στή διάρκεια τῶν ἀσκήσεών του ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὁ Molloy ἀνακρίνεται ἀπό ἕναν ἀστυνομικό: «Ὀνομάζεστε Molloy; λέει ὁ ἀστυνομικός. Ναί, ἀπαντῶ, τώρα τό θυμήθηκα. Καί ἡ μητέρα σας; λέει ὁ ἀστυνομικός. Δέν καλοκατάλαβα. Ὀνομάζεται κι αὐτή Molloy; λέει ὁ ἀστυνομικός. Ὀνομάζεται Molloy; λέω. Ναί, ἀποκρίνεται ὁ ἀστυνομικός. Σκέφτομαι. Ὀνομάζεστε Molloy, λέει ὁ ἀστυνομικός. Ναί, ἀπαντῶ. Καί ἡ μητέρα σας, λέει ὁ ἀστυνομικός, ὀνομάζεται κι αὐτή Molloy; Σκέφτομαι».

Δέν μπορεῖ κανείς νά πεῖ πώς ἡ ψυχανάλυση ἄνοιξε καινούριους δρόμους στό πεδίο αὐτό: ἐξακολουθεῖ νά θέτει τά ἐρωτήματά της καί νά ἀναπτύσσει τίς ἑρμηνεῖες της μέσα ἀπό τό βάθος τοῦ οἰδιπόδειου τριγώνου, ἄν καί τήν ἴδια στιγμή νιώθει πολύ καλά πόσο τά λεγόμενα ψυχωτικά φαινόμενα ξεφεύγουν ἀπό τοῦτο τό πλαίσιο ἀναφορᾶς. Ὁ ψυχαναλυτής διατείνεται ὅτι ὀφείλουμε νά βροῦμε τόν πατέρα πίσω ἀπό τόν ἀνώτερο Θεό τοῦ Schreber, καί, γιατί ὄχι, τόν μεγαλύτερο ἀδελφό πίσω ἀπό τόν κατώτερο Θεό. Ὁ σχιζοφρενικός πότε χάνει τήν ὑπομονή του καί ζητάει νά τόν ἀφήσουν ἥσυχο, πότε πάλι παίρνει κι αὐτός μέρος στό παιχνίδι, ὑπερθεματίζει μάλιστα, ἕτοιμος νά παρεμβάλει καί τά δικά του σημεῖα ἀναγνώρισης στό πρότυπο πού τοῦ προτείνουν καί πού τό ἀνατινάζει ὁλότελα ἀπό μέσα (ναί, εἶναι ἡ μητέρα μου, ἀλλά ἡ μητέρα μου εἶναι ἀκριβῶς ἡ Παναγία). Φαντασθεῖτε τόν πρόεδρο Schreber ν' ἀπαντᾶ στόν Freud: ἀλλά βέβαια, βέβαια, τά πουλιά πού μιλοῦν εἶναι κοπέλες, καί ὁ ἀνώτερος Θεός εἶναι ὁ μπαμπάς, καί ὁ κατώτερος Θεός εἶναι ὁ ἀδελφός μου. Ὅμως στά μουλωχτά ὁ Schreber καταφέρνει νά ξαναγκαστρώσει ὅλες τίς κοπέλες ἀπό τά πουλιά πού μιλοῦν, καί τόν πατέρα του ἀπό τόν ἀνώτερο Θεό, καί τόν ἀδελφό του ἀπό τόν κατώτερο Θεό, κι ὅλες αὐτές τίς θεϊκές μορφές πού γίνονται πιό σύνθετες ἤ μάλλον «ἀπο-απλοποιοῦνται», καθώς ξεφανερώνονται κάτω ἀπό τούς πάρα πολύ ἁπλούς ὅρους καί τίς πάρα πολύ ἁπλές λειτουργίες τοῦ οἰδιπόδειου τριγώνου.

Δέν πιστεύω σέ οὔτε πατέρα
οὔτε μητέρα
Ζέν ἔσω
μπαμπά-μαμά.

Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή σχηματίζει ἕνα σύστημα γραμμικό-δυαδικό. Τό συμπαγές σῶμα εἰσχωρεῖ σάν τρίτος ὅρος στή σειρά, χωρίς ὅμως ν' ἀλλάξει τόν χαρακτήρα της: 2, 1, 2, 1... Ἡ σειρά εἶναι ἐντελῶς ἀνυπότακτη σέ μιά μεταγραφή πού θά τή μετάπλαθε σέ μορφή εἰδικά τριαδική καί τριγωνική, σάν ἐκείνη τοῦ οἰδιπόδειου. Τό δίχως ὄργανα συμπαγές σῶμα παράγεται σάν ἀντι-παραγωγή, δηλαδή παρεμβαίνει μ' αὐτή τή μορφή μονάχα γιά ν' ἀπορρίψει κάθε προσπάθεια τριγωνισμοῦ πού θά περιέκλεινε μιά γονεϊκή παραγωγή. Ἄλλωστε πῶς θά ἦταν δυνατό νά παράγεται ἀπό γονεῖς αὐτό πού εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀπόδειξη τῆς αὐτοπαραγωγῆς του, τῆς αὐτογέννησής του; Καί ἀκριβῶς πάνω του, ἐκεῖ πού βρίσκεται, τό Numen κατανέμεται καί οἱ διαζεύξεις δημιουργοῦνται ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε προβολή. *Ναί, ὑπῆρξα καί πατέρας μου καί γιός μου.* «Ἐγώ, ὁ Antonin Artaud, εἶμαι ὁ γιός μου, ὁ πατέρας μου, ἡ μητέρα μου κι ἐγώ ὁ ἴδιος». Ὁ σχιζοφρενικός διαθέτει δικούς του τρόπους ἀναγνώρισης τοῦ ἐδάφους γιατί διαθέτει πρίν ἀπ' ὅλα ἕναν ἰδιαίτερο κώδικα καταγραφῆς, πού δέν συμπίπτει μέ τόν κοινωνικό κώδικα ἤ συμπίπτει μ' αὐτόν, μόνο γιά νά γίνει ἡ παρωδία του. Ὁ κώδικας τοῦ παραληρήματος, ἤ τῆς ἐπιθυμίας, παρουσιάζει ἐξαιρετική ρευστότητα. Θά ἔλεγε κανείς πώς ὁ σχιζοφρενικός περνᾶ ἀπό τόν ἕνα κώδικα στόν ἄλλο, *πώς ἀνακατεύει ὅλους τούς κώδικες* μ' ἕνα γρήγορο γλίστρημα, ἀνάλογα μέ τά ἐρωτήματα πού τοῦ θέτουν, μή δίνοντας κάθε μέρα τήν ἴδια ἐξήγηση, μή ἐπικαλούμενος τήν ἴδια γενεαλογία, μή καταγράφοντας μέ τόν ἴδιο τρόπο τό ἴδιο γεγονός· δέχεται μάλιστα, ὅταν τοῦ τό ἐπιβάλλουν κι ὅταν δέν εἶναι ἐρεθισμένος, τόν ἀγοραῖο οἰδιπόδειο κώδικα, ἔστω κι ἄν πρόκειται νά τόν μπουκώσει μέ ὅλες τίς διαζεύξεις πού ὁ κώδικας αὐτός εἶχε προορισμό νά ἀποκλείσει. Τά σχέδια τοῦ Adolf Wölfli μᾶς παρουσιάζουν ρολόγια, τουρμπίνες, δυναμοηλεκτρικές μηχανές, μηχανές-οὐράνιες, μηχανές-σπίτια κτλ. Καί ἡ παραγωγή τους γίνεται μέ συνδετικό τρόπο πού προχωρεῖ ἀπό τά ἄκρα στό κέντρο, κατά διαδοχικά στρώματα ἤ κατά διαδοχικούς τομεῖς. Οἱ «ἐξηγήσεις» ὅμως πού προσκομίζει – καί πού τίς ἀλλάζει ἀνάλογα μέ τή διάθεσή του – ἐπικαλοῦνται γενεαλογικές σειρές πού ἀπαρτίζουν τήν καταγραφή τοῦ σχεδίου. Κάτι παραπάνω: ἡ καταγραφή ἐπανάγεται στό σχεδίασμα μέ μορφή γραμμῶν «καταστροφῆς» ἤ «πτώσης», πού ἀποτελοῦν ἰσάριθμες διαζεύξεις περιτριγυρισμένες ἀπό ἑλικοειδῆ σχήματα[14]. Ὁ σχιζοφρενικός ξαναπέφτει στά πόδια του, πού ὅμως ἐξακολουθοῦν νά τρικλίζουν γιά τόν ἁπλούστατο λόγο ὅτι παντοῦ ἡ κατάσταση εἶναι ἡ ἴδια, μέσα σ' ὅλες τίς διαζεύξεις. Κι αὐτό, γιατί οἱ μηχανές-ὄργανα μάταια γαντζώνονται στό δίχως ὄργανα σῶμα, αὐτό ἐξακολουθεῖ νά παραμένει δίχως ὄργανα καί δέν ξαναγίνεται ὀργανισμός, μέ τή συνηθισμένη ἔννοια τῆς λέξης. Διατηρεῖ τόν ρευστό καί γλιστερό χαρακτήρα του. Μέ τόν ἴδιο τρόπο οἱ φορεῖς τῆς παραγωγῆς τοποθετοῦνται πάνω στό σῶμα τοῦ προέδρου Schreber, ἀγκιστρώνονται στό σῶμα αὐτό σάν ἡλιακές ἀκτίνες, πού τίς

[14] W. Morgenthaler, *Adolf Wölfli*, γαλλ. μετάφρ., *L' Art brut*, τεῦχος 2.

ἕλκει, καί πού περιέχουν χιλιάδες μικρά σπερματοζωάρια. Ἀχτίδες, πουλιά, φωνές, νεῦρα, εἰσχωροῦν μέσα στίς ἀντιμεταθέσιμες σχέσεις – σχέσεις πολύπλοκης γενεαλογίας – μέ τόν Θεό καί μέ τίς χωριστές μορφές τοῦ Θεοῦ. Τά πάντα ὅμως συντελοῦνται καί καταγράφονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, ἀκόμα καί ἡ συνουσία τῶν φορέων, οἱ διαιρέσεις τοῦ Θεοῦ, οἱ διατετραγωνίζουσες γενεαλογίες καί οἱ ἀντιμεταθέσεις τους. Ὅλα βρίσκονται πάνω στό ἀδημιούργητο αὐτό σῶμα, ὅπως οἱ ψεῖρες μέσα στή χαίτη τοῦ λιονταριοῦ.

*
* *

Ἀνάλογα μέ τό νόημα τῆς λέξης «διαδικασία», ἡ καταγραφή στρέφεται στήν παραγωγή ἀλλά ἡ ἴδια ἡ παραγωγή καταγραφῆς παράγεται ἀπό τήν παραγωγή παραγωγῆς. Ἡ κατανάλωση ἀκολουθεῖ, κι αὐτή, τήν καταγραφή ἀλλά ἡ παραγωγή κατανάλωσης παράγεται ἀπό τήν παραγωγή καί μέσα στήν παραγωγή καταγραφῆς. Αὐτό γίνεται γιατί πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς καταγραφῆς μπορεῖ νά ἐπισημανθεῖ κάτι πού ἀνήκει στήν κατηγορία τοῦ *ὑποκειμένου*. Πρόκειται γιά ἕνα παράξενο ὑποκείμενο, χωρίς μόνιμη ταυτότητα, περιφερόμενο πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, πάντα δίπλα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, προσδιοριζόμενο ἀπό τόν ρόλο πού κατέχει στό προϊόν, ἀποκομίζοντας παντοῦ τό ἔπαθλο ἑνός γίγνεσθαι ἤ μιᾶς μεταμόρφωσης, γεννώμενο ἀπό τίς καταστάσεις πού καταναλώνει, καί ἀναγεννώμενο σέ κάθε νέα κατάσταση. «Εἶμαι λοιπόν ἐγώ, εἶναι λοιπόν δικό μου...». Ἀκόμα κι ὁ πόνος, ὅπως λέει ὁ Μάρξ, εἶναι αὐτο-απόλαυση. Ἀσφαλῶς, κάθε ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι κιόλας ἄμεσα κατανάλωση καί ἀνάλωση, ἑπομένως «ἡδονή». Ἀλλά δέν εἶναι ἀκόμα ἡδονή γιά ἕνα ὑποκείμενο πού δέν μπορεῖ νά προσανατολιστεῖ παρά μόνο διαμέσου τῶν διαζεύξεων μιᾶς ἐπιφάνειας καταγραφῆς, μέσα στά ὑπόλοιπα τῆς κάθε διαίρεσης. Ὁ πρόεδρος Schreber – πάντα αὐτός – τό συνειδητοποιεῖ ἔντονα: ὑπάρχει ἕνα σταθερό ποσοστό διαστημικῆς ἀπόλαυσης, ἔτσι πού ὁ Θεός ἀπαιτεῖ νά βρίσκεις ἡδονή στόν Schreber, ἔστω καί ἄν γι' αὐτό χρειαστεῖ νά μεταμορφωθεῖ ὁ Schreber σέ γυναίκα. Ὅμως ἀπό τούτη τήν ἡδονή, ὁ Πρόεδρος δέν νιώθει παρά μόνο ἕνα ὑπόλοιπο, σάν ἀμοιβή γιά τά βάσανά του ἤ σάν ἔπαθλο τοῦ γίγνεσθαι-γυναίκα. «Εἶναι καθῆκον μου νά προσφέρω στόν Θεό τούτη τή χαρά· κι ἄν, κάνοντάς το τοῦτο, μοῦ λάχει καί μένα λίγη αἰσθησιακή ἀπόλαυση, νιώθω πώς δικαιοῦμαι νά τή δεχτῶ σάν ἐλάχιστη ἀποζημίωση γιά τίς περίσσιες ταλαιπωρίες καί στερήσεις πού μοῦ ἔτυχαν ἐδῶ καί τόσα χρόνια τώρα». Ὅπως ἕνα μέρος τῆς λίμπιντο σάν ἐνέργειας παραγωγῆς μετατράπηκε σέ ἐνέργεια καταγραφῆς (Numen), ἔτσι κι ἕνα μέρος τῆς τελευταίας μετατρέπεται σέ ἐνέργεια κατανάλωσης (ἡδονή).

Αὐτή ἀκριβῶς ἡ ὑπολειμματική ἐνέργεια διεγείρει τήν τρίτη σύνθεση τοῦ ἀσυνείδητου, τή συζευκτική σύνθεση τοῦ «ὥστε λοιπόν...», ἤ τῆς παραγωγῆς κατανάλωσης.

Ἄς δοῦμε πῶς σχηματίζεται ἡ σύνθεση αὐτή ἤ πῶς παράγεται τό ὑποκείμενο. Εἴχαμε ξεκινήσει ἀπό τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τό δίχως ὄργανα σῶμα. Ἡ ἄπωσή τους ὅπως ἐμφανιζόταν στήν παρανοϊκή μηχανή τῆς πρωταρχικῆς ἀπώθησης, παραχωροῦσε τή θέση της σέ μιά ἔλξη μέσα στή θαυματοποιητική μηχανή. Ἀλλά ἀνάμεσα στήν ἔλξη καί τήν ἄπωση ἡ ἀντίθεση δέν παύει νά ὑπάρχει. Φαίνεται πώς ἡ πραγματική συμφιλίωση μπορεῖ νά γίνει μονάχα μέ τή μεσολάβηση μιᾶς καινούριας μηχανῆς, πού νά λειτουργεῖ σάν «ἐπιστροφή τοῦ ἀπωθημένου». Ὅλα μαρτυροῦν πώς μιά τέτοια συμφιλίωση ὑπάρχει, ἤ εἶναι δυνατό νά ὑπάρξει. Γιά τόν θαυμάσιο σχεδιαστή ἠλεκτρικῶν παρανοϊκῶν μηχανῶν, Robert Gie, μᾶς λένε χωρίς ἄλλη διευκρίνιση: «Εἶναι φανερό ὅτι, ἀφοῦ δέν μποροῦσε νά λυτρωθεῖ ἀπό τοῦτα τά ρεύματα πού τόν βασάνιζαν, κατέληξε νά πάρει σθεναρά τό μέρος τους, φλεγόμενος ἀπό ἐνθουσιασμό νά τά ἀπεικονίσει στήν ὁλοκληρωτική νίκη τους – στόν θρίαμβό τους»[15].

Ὁ Freud πιό συγκεκριμένα ὑπογραμμίζει τή σημασία τῆς νέας κατεύθυνσης πού παίρνει ἡ ἀρρώστια τοῦ Schreber, ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτός συμφιλιώνεται μέ τό δικό του γίγνεσθαι-γυναίκα, καί προχωρεῖ σέ μιά διαδικασία αὐτο-θεραπείας πού τόν ξαναφέρνει πίσω στήν ταυτότητα Φύση = Παραγωγή (παραγωγή μιᾶς καινούριας ἀνθρωπότητας). Ὁ Schreber βρίσκεται πραγματικά ἐνσφραγισμένος μέσα σέ μιά συμπεριφορά, μέσα σ' ἕνα μηχανισμό μετένδυσης, τή στιγμή πού εἶναι σχεδόν γιατρεμένος κι ἔχει ξαναβρεῖ ὅλες του τίς ἱκανότητες: «Πότε-πότε βρίσκομαι μπροστά σ' ἕναν καθρέφτη, ἤ κάπου ἀλλοῦ, μέ τό στέρνο μισόγυμνο, στολισμένος σάν γυναίκα, μέ κορδέλλες, μέ ψεύτικα περιδέραια, κτλ. Αὐτό ἄλλωστε γίνεται μονάχα ὅταν εἶμαι μόνος...». Ἄς μεταχειριστοῦμε τόν ὅρο «ἀζευγάρωτη μηχανή» γιά νά δηλώσουμε τήν καινούρια αὐτή μηχανή πού παίρνει τή θέση τῆς παρανοϊκῆς μηχανῆς καί τῆς θαυματοποιητικῆς μηχανῆς καί πού σχηματίζει μιά νέα ἕνωση ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τό δίχως ὄργανα σῶμα γιά νά γεννηθεῖ μιά καινούρια ἀνθρωπότητα ἤ ἕνας περίλαμπρος ὀργανισμός. Θά ἦταν τό ἴδιο σάν νά λέγαμε πώς τό ὑποκείμενο παράγεται σάν ὑπόλειμμα δίπλα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές ἤ πώς συγχωνεύεται μέ τήν τρίτη αὐτή παραγωγική μηχανή καί τήν ὑποκειμενική συμφιλίωση πού πραγματοποιεῖ: συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης, μέ τή γεμάτη θαυμασμό διαπίστωση: «Ὥστε λοιπόν, αὐτό ἦταν!».

Ὁ Michel Carrouges ξεχώρισε μέ τό ὄνομα «ἀζευγάρωτες μηχανές»

[15] *L' art brut*, τεῦχος 3 σ. 63.

ένα μεγάλο αριθμό καταπληκτικές μηχανές πού ανακάλυψε στή λογοτεχνία. Τά παραδείγματα πού παραθέτει είναι πολύ ποικίλα καί άπό πρώτη όψη δέν φαίνονται νά μποροῦν νά καταταχθοῦν σέ μιά καί μόνη κατηγορία: *Ἡ γυμνωμένη Νύφη* τοῦ Duchamp, ἡ μηχανή τοῦ *Σωφρονιστήριου* τοῦ Kafka, οἱ μηχανές τοῦ Raymond Roussel, οἱ μηχανές τοῦ *Ὑπερ-αρσενικοῦ* τοῦ Jarry, ὁρισμένες μηχανές τοῦ Edgar Poe, *Ἡ μελλοντική Εὔα* τοῦ Villiers κτλ.[16].

Κι ὅμως τά γνωρίσματα πού θεμελιώνουν τήν ἑνότητα – διαφορετικῆς σημασίας, ἀνάλογα μέ τό κάθε συγκεκριμένο παράδειγμα – εἶναι τά ἀκόλουθα:[c] πρῶτα-πρῶτα ἡ ἀζευγάρωτη μηχανή θυμίζει μιάν παλιά παρανοϊκή μηχανή, μέ τά μαρτύριά της, τίς σκιές της, τόν παλιό της Νόμο. Τούτη ἐδῶ ὅμως δέν εἶναι μιά παρανοϊκή μηχανή· ὅλα τήν ξεχωρίζουν ἀπό μιά τέτοια μηχανή: τά γρανάζια της, τά κλαδιά της, τά ψαλίδια, οἱ βελόνες, οἱ μαγνῆτες, οἱ ἀκτίνες της. Ἀκόμα καί στά μαρτύρια καί τόν θάνατο πού τελικά φέρνει, ἐκδηλώνει κάτι τό καινούριο, μιάν ἡλιακή ἰσχύ. Δεύτερο, ἡ μεταμόρφωση αὐτή δέν μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ μέ τόν θαυματοποιό χαρακτήρα πού ἡ μηχανή τόν ὀφείλει στήν ἐγγραφή πού περικλείνει – ἄν καί πραγματικά περικλείνει τίς πιό ἐξαίρετες ἐγγραφές (βλ. λογουχάρη τήν ἐγγραφή πού κάνει ὁ Edison στή *Μελλοντική Εὔα*). Ὑπάρχει μιά πραγματική κατανάλωση πού γίνεται μέ τήν καινούρια αὐτή μηχανή, μιά ἀπόλαυση, πού μποροῦμε νά τή χαρακτηρίσουμε αὐτο-ερωτική ἤ, καλύτερα, αὐτοματική, ὅπου ἀρχίζει ἕνας καινούριος δεσμός, μιά καινούρια γέννηση, μιά ἐκθαμβωτική ἔκσταση, λές κι ὁ ἐρωτισμός τῆς μηχανῆς ἀποδεσμεύει ἄλλες ἀπεριόριστες δυνάμεις.

Τώρα τό ἐρώτημα ἀλλάζει: τί παράγει ἡ ἀζευγάρωτη μηχανή, τί παράγεται μέ τή μεσολάβησή της; Ἡ ἀπάντηση φαίνεται νά εἶναι: ἐντατικές ποσότητες. Ὑπάρχει μιά σχιζοφρενική ἐμπειρία, ἐντατικῶν ποσοτήτων σέ ἀμιγῆ κατάσταση, σέ σχεδόν ἀβάσταχτο σημεῖο – μιά ἐξαθλίωση καί μιά μεγαλοπρέπεια ἀζευγάρωτες, αἰσθητές στόν ὑπέρτατο βαθμό, σάν μιά κραυγή πού κρέμεται ἀνάμεσα στή ζωή καί τόν θάνατο, ἕνα αἴσθημα ἔντονης μετάβασης, καταστάσεις ἔντασης ἄδολης καί ὠμῆς, ἀπογυμνωμένες ἀπό τό σχῆμα καί τή μορφή τους. Γίνεται συχνά λόγος γιά παραισθήσεις καί γιά παραλήρημα· ἀλλά τό παραισθητικό δεδομένο (βλέπω, ἀκούω) καί τό παραληρικό δεδομένο (σκέφτομαι...) προϋποθέτουν ἕνα *αἰσθάνομαι* πιό βαθύ, πού δίνει στίς παραισθήσεις τό ἀντικείμενό τους καί στό παραλήρημα τῆς σκέψης τό περιεχόμενό του· ἕνα «αἰσθάνομαι πώς γίνομαι γυναίκα», «πώς γίνομαι Θεός» κτλ., πού δέν εἶναι οὔτε παραληρικό οὔτε παραισθητικό ἀλλά πού θά προβάλει τήν παραίσθηση ἤ θά ἐσωτερικεύσει τό παραλήρημα. Παραλήρημα καί παραίσθηση εἶναι δευτερογενῆ σέ σχέση μέ τήν πραγματικά πρωτογενῆ συγκίνηση, πού εἶναι, στήν ἀρχή, μονάχα ἔνταση, γίγνεσθαι, μετάβαση[17].

[16] Michel Carrouges, *Les Machines célibataires*, Arcanes, 1954.

Ἀπό ποῦ προέρχονται οἱ καθαρές αὐτές ἐντάσεις; Ἀπό τίς δυό προηγούμενες δυνάμεις, τήν ἄπωση καί τήν ἕλξη, κι ἀπό τήν ἀντίθεση ἀνάμεσά τους. Ὄχι πώς οἱ ἐντάσεις, οἱ ἴδιες, βρίσκονται σέ ἀντίθεση μεταξύ τους καί πώς ἐξισορροποῦνται γύρω ἀπό μιά οὐδέτερη κατάσταση. Ἀντίθετα, εἶναι ὅλες τους θετικές, ξεκινώντας ἀπό τήν ἔνταση = 0, πού προσδιορίζει τό δίχως ὄργανα συμπαγές σῶμα. Καί σχηματίζουν σχετικές πτώσεις ἤ ἀνόδους, ἀνάλογα μέ τίς πολύπλοκες σχέσεις τους καί μέ τήν ἀναλογία ἕλξης καί ἄπωσης πού μπαίνει στή σύνθεση τῆς αἰτίας του. Μέ λίγα λόγια, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς δυνάμεις ἕλξης καί ἄπωσης παράγει μιάν ἀνοιχτή σειρά ἀπό ἐντατικά στοιχεῖα, ὅλα θετικά, πού δέν ἐκφράζουν ποτέ τήν τελική ἰσορροπία ἑνός συστήματος, ἀλλά ἕναν ἀπεριόριστο ἀριθμό ἀπό προσωρινά στάσιμες καταστάσεις, ἀπό τίς ὁποῖες περνάει τό ὑποκείμενο. Ἡ θεωρία τοῦ Κάντ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ ἐντατικές ποσότητες πληροῦν τήν χωρίς κενό ὕλη σέ διάφορους βαθμούς, εἶναι βαθύτατα σχιζοειδής. Σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Προέδρου Schreber, ἡ *ἕλξη* καί ἡ *ἄπωση* δημιουργοῦν ἐντατικές *καταστάσεις τῶν νεύρων* πού πληροῦν τό δίχως ὄργανα σῶμα σέ διάφορους βαθμούς, καταστάσεις ἀπό τίς ὁποῖες περνάει τό ὑποκείμενο Schreber καθώς γίνεται γυναίκα, ἤ καθώς γίνεται πολλά ἄλλα πράγματα ἀκόμα, σύμφωνα μ' ἕναν κύκλο αἰώνιας ἐπιστροφῆς. Οἱ μαστοί πάνω στό γυμνό στέρνο τοῦ Προέδρου δέν εἶναι οὔτε παραληρικοί οὔτε παραισθητικοί· δείχνουν πρῶτα-πρῶτα μιά λουρίδα ἔντασης, μιά ζώνη ἔντασης, πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα του. Τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἕνα αὐγό: τό διαπερνοῦν ἄξονες καί ἀναβαθμοί, γεωγραφικά πλάτη καί μήκη, γεωδαιτικές συντεταγμένες, τό διαπερνοῦν γεωθερμικές βαθμίδες, πού σημαδεύουν τά γίγνεσθαι καί τίς μεταβάσεις, τούς προορισμούς τοῦ σώματος πού ἀναπτύσσεται μέσα στό αὐγό. Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά δέν εἶναι παράσταση: ὅλα εἶναι ζωή καί βίωμα· ἡ βιωμένη συγκίνηση ἀπό τούς μαστούς, δέν μοιάζει μέ μαστούς, δέν τούς ἀναπαρασταίνει, ὅπως καί μιά ἐντελεχής ζώνη τοῦ αὐγοῦ δέν μοιάζει μέ τό ὄργανο πού θά σχηματιστεῖ μέσα σ' αὐτήν. Δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο ἀπό λουρίδες ἔντασης, δυναμικότητες, κατώφλια καί γεωθερμικές βαθμίδες. Σπρακτική ἐμπειρία, πάρα πολύ συγκινητική, πού κάνει τόν σχιζοφρενικό νά πλησιάζει περισσότερο ἀπ' ὅλους στήν ὕλη, σ' ἕνα ἔντονο καί ζωντανό κέντρο τῆς ὕλης: «σ' αὐτήν τή συγκίνηση πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τό συγκεκριμένο σημεῖο ὅπου τήν ἀναζητᾶ τό πνεῦμα... σ' αὐτήν τή συγκίνηση πού δίνει στό πνεῦμα τόν

[17] Ὁ W.R. Bion εἶναι ὁ πρῶτος πού ἐπέμεινε σέ τούτη τή σημασία τοῦ *Αἰσθάνομαι*, ἀλλά τό τοποθετεῖ μονάχα στά πλαίσια τῆς φαντασίωσης, καί τό θεωρεῖ συναισθηματικό παράλληλο τοῦ *Σκέφτομαι*. Βλ. *Elements of Psycho-Analysis*, Heinemann, 1963, σ. 94 κ.ἑ.

συνταρακτικό ἦχο τῆς ὕλης, ὅλη ἡ ψυχή διαρρέει καί περνᾶ μέσα στή φλογερή φωτιά της...»[18].

Πῶς ἦταν δυνατό νά φανταστεῖ κανείς τόν σχιζοφρενικό σάν αὐτιστικό κουρέλι, χωρισμένο ἀπό τήν πραγματικότητα καί ξεκομμένο ἀπό τή ζωή; Κάτι χειρότερο: πῶς κατάφερε ἡ ψυχιατρική νά τόν καταντήσει τέτοιο ράκος, νά τόν ὑποβιβάσει σέ τούτη τήν κατάσταση ἑνός δίχως ὄργανα σώματος πού ἔγινε νεκρό – αὐτόν πού ἔχει φτάσει στό ἀβάσταχτο σημεῖο ὅπου τό πνεῦμα ἀγγίζει τήν ὕλη, πού ζεῖ κάθε της ἔνταση, πού τήν καταναλώνει; Ἴσως ὅμως θά ἔπρεπε νά θέσουμε τό ἐρώτημα τοῦτο σέ σχέση μέ κάποιο ἄλλο, φαινομενικά πολύ διαφορετικό: πῶς κατορθώνει ἡ ψυχανάλυση νά καταντήσει, τούτη τή φορά τόν νευρωτικό, ἕνα ἀξιολύπητο πλάσμα, πού καταναλώνει αἰώνια τό «μπαμπάς-μαμά» καί τίποτε ἄλλο; πῶς μπόρεσαν νά ἀναγάγουν τή συζευκτική σύνθεση τοῦ «ὥστε αὐτό ἦταν!», «ὥστε εἶμαι ἐγώ!» στήν αἰώνια, τή στυγνή ἀνακάλυψη τοῦ οἰδιπόδειου: «Ἦταν λοιπόν ὁ πατέρας μου, ἦταν λοιπόν ἡ μητέρα μου...». Δέν εἴμαστε ἀκόμα σέ θέση νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα αὐτά. Τό μόνο πού βλέπουμε εἶναι τό πόσο ἡ κανατάλωση ἀμιγῶν ἐντάσεων εἶναι ξένη πρός τά οἰκογενειακά σχήματα, καί πόσο ὁ συνδετικός ἱστός τοῦ «ὥστε λοιπόν...» εἶναι ξένος πρός τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα. Πῶς νά συνοψίσουμε ὅλην αὐτή τή ζωτική κίνηση; Σέ μιά πρώτη φάση (σύντομος τρόπος), τά σημεῖα διάζευξης στό δίχως ὄργανα σῶμα σχηματίζουν κύκλους κεντρομόλους γύρω ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές· τή στιγμή ἐκείνη τό ὑποκείμενο-προϊόν, σάν ὑπόλειμμα δίπλα στή μηχανή (παράρτημα ἤ ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς), περνάει ἀπ' ὅλες τίς καταστάσεις τοῦ κύκλου καί μεταβαίνει ἀπό τόν ἕνα κύκλο στόν ἄλλο. Δέν βρίσκεται, τό ἴδιο, στό κέντρο τοῦ κύκλου – πού τό καταλαμβάνει ἡ μηχανή – ἀλλά στήν ἄκρη, χωρίς μόνιμη ταυτότητα, πάντα ἀποκεντρωμένο, *κατάληξη* τῶν καταστάσεων ἀπό τίς ὁποῖες περνάει. Ὅπως λχ., οἱ βρόχοι πού διαγράφει τό «Ἀκατονόμαστο», ἄλλοτε ἀπότομοι καί σύντομοι, σάν στροβιλίσματα, κι ἄλλοτε σάν φαρδιά καμπύλη, μέ καταστάσεις ὅπως ἐκεῖνες τοῦ Murphy, τοῦ Watt, τοῦ Mercier κλπ., χωρίς ἡ οἰκογένεια νά παίζει ἐδῶ κανένα ρόλο. Ὑπάρχει κι ἕνας ἄλλος τρόπος πιό πολύπλοκος, ἀλλά πού καταλήγει κι αὐτός στό ἴδιο σημεῖο: μέσα ἀπό τήν παρανοϊκή μηχανή καί τή θαυματοποιητική μηχανή, οἱ ἀναλογίες ἄπωσης καί ἕλξης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα παράγουν στήν ἀζευγάρωτη μηχανή μιά σειρά καταστάσεις μέ ἀφετηρία τό μηδέν· καί τό ὑποκείμενο γεννιέται ἀπό κάθε κατάσταση τῆς σειρᾶς, ξαναγεννιέται πάντα ἀπό τήν ἑπόμενη κατάσταση, πού τό καθορίζει σέ μιά δοσμένη στιγμή, καταναλώνοντας ὅλες αὐτές τίς καταστάσεις πού τό κάνουν νά γεννιέται καί νά ξαναγεννιέται (ἡ διωμένη κατάσταση προπορεύεται

[18] A. Artaud, *Le Pèse-Nerfs*, Ἅπαντα *I*, Gallimard, σ. 112.

ἀπό τό ὑποκείμενο πού τή διώνει).

Αὐτό ἀκριβῶς ἀπόδειξε ὁ Klossowski μέ τρόπο ἀξιοθαύμαστο στό σχόλιό του γιά τόν Nietzsche: τήν παρουσία τῆς *Stimmung* (ψυχικῆς διάθεσης) ὡς ὑλικῆς συγκίνησης, συγκίνησης πού συνιστᾶ τήν πιό ὑψιπετῆ σκέψη καί τήν ὀξύτερη ἀντίληψη[19]. «Οἱ φυγόκεντρες δυνάμεις δέν ἀποφεύγουν γιά πάντα τό κέντρο, ἀλλά τό ξαναπλησιάζουν γιά νά ἀπομακρυνθοῦν καί πάλι ἀπ' αὐτό: τέτοιες εἶναι καί οἱ βίαιες ταλαντώσεις πού ἀναστατώνουν ἕνα ἄτομο, ὅσον καιρό δέν ἀναζητᾶ παρά τό ἴδιο του τό κέντρο καί δέν βλέπει τόν κύκλο πού ὁ ἴδιος ἀποτελεῖ μέρος του· καί, ἄν οἱ ταλαντώσεις τόν ἀναστατώνουν, εἶναι ἐπειδή ἡ καθεμιά ἀνταποκρίνεται σ' ἕνα ἄτομο διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο πού νομίζει ὅτι εἶναι στήν πραγματικότητα, ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀνεύρετου κέντρου. Ἀπ' ὅπου προκύπτει πώς ἡ κάθε ταυτότητα εἶναι οὐσιαστικά τυχαία, καί ὅτι ἡ καθεμιά θά πρέπει νά περάσει ἀπό μιά σειρά ἀτομικότητες, ὥστε τό συμπτωματικό στοιχεῖο τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης νά τίς κάνει ὅλες ἀναγκαῖες». Οἱ δυνάμεις ἕλξης καί ἄπωσης, ἀκμῆς καί παρακμῆς, δημιουργοῦν μιά σειρά ἀπό ἐντατικές καταστάσεις μέ ἀφετηρία τήν ἔνταση = 0, πού προσδιορίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα («τό περίεργο ὅμως εἶναι ὅτι κι ἐδῶ μιά καινούρια συρροή εἶναι ἀναγκαία, μόνο καί μόνο γιά νά σημειώσει τούτη τήν ἀπουσία»). Δέν εἶναι τό ἐγώ-Nietzsche, καθηγητής τῆς φιλολογίας, πού ξαφνικά χάνει τά λογικά του καί πού φαίνεται νά ταυτίζεται μέ ἄλλα περίεργα πρόσωπα· εἶναι τό νιτσεϊκό-ὑποκείμενο πού περνάει ἀπό μιά σειρά καταστάσεις, καί πού ταυτίζει τά ἱστορικά ὀνόματα μέ τίς καταστάσεις αὐτές: *ὅλα τά ὀνόματα τῆς Ἱστορίας, εἶμαι ἐγώ*. Τό ὑποκείμενο ἁπλώνεται σέ ὁλόκληρη τήν περίμετρο τοῦ κύκλου, πού τό κέντρο του ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ἀπό τό ἐγώ. Στό κέντρο ὑπάρχει ἡ μηχανή τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ἀζευγάρωτη μηχανή τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς. Ὑποκείμενο ὑπολειμματικό τῆς μηχανῆς, τό νιτσεϊκό-ὑποκείμενο ἀποσπᾶ ἕνα ἔπαθλο εὐφορίας (Voluptas) ἀπό ὅλα ὅσα ἔβαλε σέ κίνηση καί πού ὁ ἀναγνώστης εἶχε πιστέψει πώς ἦταν μονάχα τό ἔργο τοῦ Nietzsche σέ ἀποσπάσματα: «Ὁ Nietzsche νομίζει τώρα πώς ἐπιδιώκει ὄχι τήν πραγμάτωση ἑνός συστήματος, ἀλλά τήν ἐφαρμογή ἑνός προγράμματος... ὑπό τή μορφή ὑπολειμμάτων τοῦ νιτσεϊκοῦ λόγου, πού κατά κάποιο τρόπο ἀποτελοῦν τό ρεπερτόριο τοῦ θεατρινισμοῦ του». Δέν πρόκειται γιά ταύτιση μέ πρόσωπα, ἀλλά γιά ταύτιση τῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων μέ ζῶνες ἔντασης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα· καί κάθε φορά τό ὑποκείμενο κραυγάζει: «Ἐγώ εἶμαι, εἶμαι λοιπόν ἐγώ!». Κανένας ποτέ δέν ἔφτιαξε τόσην ἱστορία ὅση ὁ σχιζοφρενικός καί κανένας μέ τόν τρόπο πού αὐτός τή φτιάχνει. Ὁ σχιζοφρενικός καταναλώνει σέ μιά καί μόνη φορά τήν παγκόσμια ἱστορία. Εἴχαμε ἀρχίσει μέ τό νά τόν ὁρίζουμε ὡς

[19] P. Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, ἔκδ. Mercure de France, 1969.

Homo natura καί νάτον τώρα πού καταλήγει σέ Homo historia. Ἀπό τόν ἕνα στόν ἄλλον ὑπάρχει ὁ μακρύς ἐκεῖνος δρόμος πού ὁδηγεῖ ἀπό τόν Hölderlin στόν Nietzsche, καί πού ἐπιταχύνεται. («Ἡ εὐφορία τοῦ Nietzsche δέν μπορεῖ νά παραταθεῖ τόσο ὅσο ἡ στοχαστική ἀποξένωση τοῦ Hölderlin. Τό ὅραμα τοῦ κόσμου πού ἀποδίδεται στόν Nietzsche δέν ἐγκαινιάζει μιά λίγο ἤ πολύ κανονική διαδοχή ἀπό τοπία ἤ νεκρές φύσεις, πού ἐκτείνεται σέ καμιά σαρανταριά χρόνια· εἶναι ἡ ἀναμνηστική παρωδία ἑνός περιστατικοῦ· καί ὑπάρχει ἕνας μονάχα ἠθοποιός γιά νά τήν ἀπομμηθεῖ κάποια μέρα γιορτινή – γιατί ὅλα ἐκδηλώνονται καί πάλι ἐξαφανίζονται σέ μιά καί μόνη μέρα – ἔστω κι ἄν ἡ μέρα αὐτή βάσταξε ἀπό τίς 31 τοῦ Δεκέμβρη ὡς τίς 6 τοῦ Γενάρη – πέρα ἀπό τό σωστό ἡμερολόγιο»).

*
* *

Ἡ περίφημη θεωρία τοῦ ψυχίατρου Clerambault φαίνεται πολύ βάσιμη: τό παραλήρημα, μέ τόν συστηματικό ὁλικό του χαρακτήρα, εἶναι δευτερογενές σέ σχέση μέ τά τμηματικά καί τοπικά φαινόμενα αὐτοματισμοῦ. Πράγματι, τό παραλήρημα χαρακτηρίζει τήν καταγωγή τῆς διαδικασίας παραγωγῆς τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν· καί μ' ὅλο πού ἔχει τίς δικές τους συνθέσεις καί διαθέσεις, ὅπως τό διαπιστώνουμε στήν παράνοια, λογουχάρη, ἤ καί στίς παρανοιοειδεῖς μορφές τῆς σχιζοφρένειας, δέν ἀποτελεῖ μιάν αὐτοτελῆ σφαίρα, ἀλλά εἶναι δευτερογενές σέ σχέση μέ τή λειτουργία καί μέ τά ἀστοχήματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ὡστόσο ὁ Clerambault χρησιμοποιοῦσε τόν ὅρο (ψυχικός) αὐτοματισμός μονάχα γιά ἀθεματικά φαινόμενα – ἠχώ, ἤχηση, ἔκρηξη, ἀνοησία – πού τά ἔβλεπε σάν τό μηχανικό ἀποτέλεσμα μολύνσεων ἤ δηλητηριάσεων. Ἐξηγοῦσε ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ παραληρήματος σάν συνέπεια, κι αὐτό, τοῦ αὐτοματισμοῦ· ὅσο γιά τό ἄλλο μέρος, τό «προσωπικό», ἦταν ἀντενεργητικῆς φύσης καί ἀναγόταν στόν «χαρακτήρα», πού οἱ ἐκδηλώσεις του μποροῦσαν ἄλλωστε νά προπορεύονται ἀπό τόν αὐτοματισμό (ὅπως, λογουχάρη, στόν παρανοϊκό χαρακτήρα)[20]. Κατά συνέπεια, ὁ Clerambault ἔβλεπε τόν αὐτοματισμό μονάχα σάν ἕνα νευρολογικό μηχανισμό, μέ τή γενικότερη σημασία τῆς λέξης, κι ὄχι σάν μιά διαδικασία οἰκονομικῆς παραγωγῆς πού ἔβαζε σ' ἐνέργεια ἐπιθυμητικές μηχανές· καί, γιά τήν ἱστορία, ἀρκοῦνταν στό νά ἐπικαλεῖται τόν ἔμφυτο ἤ τόν ἐπίκτητο χαρακτήρα. Ὁ Clerambault εἶναι ὁ Feuerbach τῆς ψυχιατρικῆς, μέ τήν ἔννοια πού ὁ Μάρξ γράφει: «Στόν βαθμό πού ὁ Feuerbach εἶναι ὑλιστής, παραβλέπει τήν ἱστορία, καί στόν βαθμό πού παίρνει ὑπόψη τήν ἱστορία, δέν εἶναι ὑλιστής». Ἀντίθετα, ἡ πραγματικά ὑλιστική ψυχιατρική προσδιορίζεται ἀπό μιά διπλή ἐνέργεια: τήν εἰσαγωγή τῆς ἐπιθυμίας μέσα στόν μηχανισμό καί τήν εἰσαγωγή τῆς παραγωγῆς μέσα στήν ἐπιθυμία.

[20] G. de Clerambault, *Oeuvre psychiatrique*, ἔκδ. P.U.F.

Δέν ὑπάρχει οὐσιαστική διαφορά ἀνάμεσα στόν ψευδο-ὑλισμό καί τίς τυπικές μορφές τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ θεωρία τῆς σχιζοφρένειας σημαδεύεται ἀπό τρεῖς ἔννοιες, πού ἀποτελοῦν καί τόν τριαδικό τύπο της: τή διάσπαση (Kraepelin), τόν αὐτισμό (Bleuler) καί τόν χωρο-χρόνο ἤ τήν ὕπαρξη στόν κόσμο (Binswanger). Ἡ πρώτη εἶναι μιά ἑρμηνευτική ἔννοια πού θέλει νά δείξει τήν ἰδιάζουσα ταραχή ἤ τό ἀρχικό «ἔλλειμμα». Ἡ ἄλλη εἶναι μιά κατανοητική ἔννοια, πού δείχνει τήν ἰδιοτυπία τοῦ ἀποτελέσματος: τό ἴδιο τό παραλήρημα ἤ τήν τομή, «τήν ἀπόσπαση ἀπό τήν πραγματικότητα, πού συνοδεύεται ἀπό μιά σχετική ἤ ἀπόλυτη ὑπεροχή τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς». Ἡ τρίτη εἶναι μιά ἔννοια ἐκφραστική, πού ἀνακαλύπτει ἤ ξανα-ἀνακαλύπτει τό παραληρικό ἄτομο μέσα στόν ἰδιαίτερο κόσμο του. Οἱ τρεῖς αὐτές ἔννοιες ἔχουν τοῦτο τό κοινό ἀνάμεσά τους, ὅτι ἀνάγουν τό πρόβλημα τῆς σχιζοφρένειας στό «ἐγώ», μέ τή μεσολάβηση τῆς «εἰκόνας τοῦ σώματος» (τελευταία μεταμόρφωση τῆς ψυχῆς, ὅπου συγχωνεύονται οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σπιριτουαλισμοῦ καί τοῦ θετικισμοῦ). Ὡστόσο, πάει καιρός πού ὁ σχιζοφρενικός ἔπαψε νά πιστεύει στό ὅτι τό ἐγώ μοιάζει μέ τό μπαμπά-μαμά. Βρίσκεται πέρα, πίσω, κάτω, κάπου ἀλλοῦ, ἀλλά ὄχι μέσα σέ τοῦτα τά προβλήματα. Κι ἐκεῖ πού βρίσκεται, ὑπάρχουν βέβαια προβλήματα, ἀνυπέρβλητα βάσανα, ἀφόρητες ἀθλιότητες, ἀλλά γιατί νά θέλουμε νά τόν ἐπαναφέρουμε ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἔχει πιά φύγει, γιατί νά τόν ξανατοποθετήσουμε μέσα σ' αὐτά τά προβλήματα πού δέν εἶναι πιά τά δικά του, γιατί νά χλευάσουμε τήν ἀλήθεια του, πού νομίσαμε ὅτι τήν ἔχουμε τιμήσει ἀρκετά, μέ μιάν ἄψογη ὑπόκλιση μπροστά της; Θά μᾶς ποῦν ὅτι ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι πιά ἱκανός νά πεῖ «ἐγώ», κι ὅτι πρέπει νά τοῦ ξαναδώσουμε τήν ἱερή λειτουργία τῆς ἔκφρασης. Αὐτό ἀκριβῶς πού ὁ ἴδιος συνοψίζει λέγοντας: μέ ξαναβρωμίζουν. «Δέν θά πῶ πιά ἐγώ, δέν θά τό πῶ ποτέ πιά, εἶναι πολύ κουτό. Κάθε φορά πού θά τό ἀκούω θά τό ἀντικαθιστῶ μέ τό τρίτο πρόσωπο, ἄν τό θυμηθῶ. Ἀφοῦ τό θέλουν... Ἔτσι κι ἀλλιῶς, δέν θ' ἀλλάξει τίποτα». Κι ἄν ξαναπεῖ ἐγώ, πάλι δέν θ' ἀλλάξει τίποτε. Ὅλα τοῦτα τά προβλήματα τοῦ εἶναι τόσο ξένα, τόσο ἀπόμερα... Ἀκόμα κι ὁ Freud δέν κατόρθωσε νά ξεφύγει ἀπό τή στενή αὐτή ἄποψη τοῦ ἐγώ. Κι ἐκεῖνο πού τόν ἐμπόδιζε ἦταν ὁ δικός του τριαδικός τύπος – ὁ οἰδιπόδειος, ὁ νευρωτικός: ὁ μπαμπάς-μαμά-ἐγώ. Ἀναρωτιέται κανείς μήπως ὁ ἀναλυτικός ἰμπεριαλισμός τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος ὁδήγησε τόν Freud νά ξαναβρεῖ καί νά κατοχυρώσει μέ τό κύρος του τήν πληκτική ἔννοια «αὐτισμός», πού ἐφαρμόζεται στή σχιζοφρένεια. Γιατί – ἄς μήν κρυβόμαστε – ὁ Freud δέν ἀγαπᾶ τούς

σχιζοφρενικούς, δέν ἀγαπᾶ τήν ἀντίδρασή τους στήν οἰδιποδειοποίηση, ἔχει μάλλον τήν τάση νά τούς μεταχειρίζεται σάν ζῶα: παίρνουν τίς λέξεις γιά πράγματα, λέει, εἶναι ἀπαθεῖς, ναρκισσικοί, ξεκομμένοι ἀπό τήν πραγματικότητα, ἀνίκανοι νά κάνουν μιά μετατόπιση συναισθημάτων, μοιάζουν μέ τούς φιλόσοφους – «ἀνεπιθύμητη ὁμοιότητα». Ἀναρωτηθήκαμε πολλές φορές μέ ποιόν τρόπο εἶναι δυνατό νά ἀντιληφθεῖ κανείς ψυχαναλυτικά τή σχέση πού ἔχουν οἱ παρορμήσεις μέ τά συμπτώματα, τό σύμβολο μέ τό συμβολιζόμενο. Εἶναι σχέση *αἰτιακή* ἤ μήπως *κατανόησης*, ἤ μήπως *ἔκφρασης;* Τό ἐρώτημα μπαίνει πάρα πολύ θεωρητικά. Γιατί, στήν πραγματικότητα, μόλις μᾶς τοποθετήσουν μέσα στό οἰδιπόδειο, μόλις μᾶς μετρήσουν μέ τό οἰδιπόδειο, ὅλα τελειώνουν: καταργεῖται ἡ μόνη αὐθεντική σχέση πού ἦταν σχέση παραγωγῆς. Ἡ μεγάλη ἀνακάλυψη τῆς ψυχανάλυσης στάθηκε ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, τῆς παραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου. Ἀλλά, μέ τό οἰδιπόδειο, ἡ σχέση αὐτή γρήγορα συσκοτίστηκε ἀπό ἕναν καινούριο ἰδεαλισμό: τό ἀσυνείδητο ὡς ἐργοστάσιο, ἀντικαταστάθηκε ἀπό ἕνα ἀρχαῖο θέατρο· τίς παραγωγικές μονάδες τοῦ ἀσυνείδητου ἀντικατέστησε ἡ παράσταση· τό παραγωγικό ἀσυνείδητο ἀντικαταστάθηκε ἀπό ἕνα ἀσυνείδητο πού δέν μποροῦσε πιά παρά μόνο νά ἐκφράζεται (μύθος, τραγωδία, ὄνειρο...).

Κάθε φορά πού τό πρόβλημα τοῦ σχιζοφρενικοῦ ἀνάγεται στό ἐγώ, δέν μᾶς μένει ἄλλο παρά νά «γευτοῦμε» μιάν οὐσία ἤ ἰδιοτυπία πού ὑποτίθεται πώς ἀνήκουν στόν σχιζοφρενικό, κι ἄς τό κάνουμε αὐτό ἀπό οἶκτο καί συμπάθεια ἤ γιά νά τήν ξαναφτύσουμε μέ συχασιά· τή μιά φορά σάν ἐγώ διασπασμένο καί τήν ἄλλη, πιό φιλάρεσκα, σάν ἐγώ πού δέν εἶχε πάψει νά ὑπάρχει, πού βρισκόταν ἐκεῖ σάν ἰδιαίτερη μορφή, ἀλλά στόν δικό του κόσμο, καί πού ἀφήνεται νά ἀποκαλυφθεῖ ἀπό κάποιον πονηρό ψυχίατρο, κάποιον ἔξυπνο ὑπερπαρατηρητή. Κατανόηση, κοντολογίς, ἀπό κάποιο φαινομενολόγο. Κι ἐδῶ πάλι ἄς θυμηθοῦμε τήν προειδοποίηση τοῦ Μάρξ: ἀπό τή γεύση τοῦ σιταριοῦ δέν μαντεύεις τό σύστημα καί τίς σχέσεις παραγωγῆς. Τό προϊόν φαίνεται τόσο πιό ἰδιότυπο, ἀνείπωτα ἰδιότυπο, ὅσο τό συσχετίζουμε μέ τίς *ἰδεατές μορφές τῆς αἰτιότητας*, τῆς *κατανόησης* ἤ τῆς *ἔκφρασης*, καί ὄχι μέ τήν *πραγματική διαδικασία τῆς παραγωγῆς ἀπό τήν ὁποία ἐξαρτᾶται*. Ὁ σχιζοφρενικός παρουσιάζεται ἀκόμα πιό ἰδιότυπος καί προσωποποιημένος, ὅταν σταματοῦμε τή διαδικασία, ἤ ὅταν τή θεωροῦμε σάν σκοπό, ἤ τήν κάνουμε νά λειτουργεῖ ἐπάπειρον στό κενό, ἔτσι πού νά προκαλεῖ ἐκείνη τή «φρικτή ἀκρότητα ὅπου ἡ ψυχή καί τό σῶμα ὁδηγοῦνται τελικά στόν ἀφανισμό» (ὁ Αὐτιστικός). Ἡ περίφημη «τελική κατάσταση» τοῦ Kraepelin... Ἀντίθετα, μόλις προσδιορίσουμε τήν ὑλική διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ἡ ἰδιοτυπία τοῦ προϊόντος τείνει νά ἐξαφανιστεῖ, καί τήν ἴδια στιγμή ἀναφαίνεται ἡ

δυνατότητα μιᾶς ἄλλης «πραγμάτωσης». Προτοῦ νά γίνει ἡ πάθηση τοῦ σχιζοφρενικοῦ πού τεχνητοποιεῖται καί προσωποποιεῖται στόν αὐτισμό, ἡ σχιζοφρένεια εἶναι ἡ διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Πῶς περνοῦμε ἀπό τή μιά στήν ἄλλη; καί τό πέρασμα αὐτό εἶναι ἀναπόφευκτο; νά ποιό ἐξακολουθεῖ νά εἶναι τό σπουδαῖο ἐρώτημα. Στό σημεῖο τοῦτο, ὅπως καί σέ πολλά ἄλλα, ὁ Jaspers ἔκανε τίς πιό πολύτιμες ἐπισημάνσεις, γιατί ὁ «ἰδεαλισμός» του ἦταν μοναδικά ἀτυπικός. Ἀντιθέτοντας τήν ἔννοια «διαδικασία» στίς ἔννοιες «ἀντίδραση» ἤ «ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητας», βλέπει τή διαδικασία ὡς ῥήξη, παρείσδυση, ἔξω ἀπό μιά πλασματική σχέση μέ τό ἐγώ, γιά νά βάλει στή θέση της μιά σχέση μέ τό «δαιμονικό» μέσα στή φύση. Τό μόνο πού τοῦ ἔλειπε ἦταν νά ἀντιληφθεῖ τή διαδικασία σάν ὑλική οἰκονομική πραγματικότητα, σάν διαδικασία παραγωγῆς μέσα στήν ταυτότητα Φύση = Βιομηχανία = Φύση = Ἱστορία.

Ἡ λογική τῆς ἐπιθυμίας χάνει, κατά κάποιον τρόπο, τό ἀντικείμενό της ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή: τή στιγμή τῆς πλατωνικῆς διαίρεσης, πού ἐπιβάλλει τήν ἐκλογή ἀνάμεσα στήν *παραγωγή* καί τήν *κτήση*. Μόλις τοποθετήσουμε τήν ἐπιθυμία δίπλα στήν κτήση, δίνουμε στήν ἐπιθυμία μιάν ἔννοια ἰδεαλιστική (διαλεκτική, μηδενιστική), πού τήν ὁρίζει πρίν ἀπ' ὅλα σάν ἔλλειψη – ἔλλειψη ἀντικειμένου, ἔλλειψη τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου. Εἶναι ἀλήθεια πώς τό ἄλλο σκέλος, τό σκέλος «παραγωγή», δέν παραβλέπεται. Χάρη στόν Κάντ μάλιστα, πραγματοποιήθηκε μιά κριτική ἐπανάσταση στή θεωρία τῆς ἐπιθυμίας, γιατί ὁ Κάντ ὁρίζει τήν ἐπιθυμία σάν τήν «ἱκανότητα νά εἶσαι – μέ τίς παραστάσεις σου – αἰτία τῆς πραγματικότητας τῶν ἀντικειμένων τῶν παραστάσεων αὐτῶν». Ἀλλά δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Κάντ, γιά νά ἀποσαφηνίσει τόν ὁρισμό του, προσφεύγει στίς δεισιδαιμονίες, στίς παραισθήσεις καί τίς φαντασιώσεις: ξέρουμε πώς τό πραγματικό ἀντικείμενο παράγεται μονάχα ἀπό μιάν αἰτιότητα κι ἀπό ἐξωτερικούς μηχανισμούς, ἀλλά ἡ γνώση αὐτή δέν μᾶς ἐμποδίζει νά πιστεύουμε σέ μιάν ἐσωτερική δύναμη, τῆς ἐπιθυμίας νά δημιουργεῖ τό ἀντικείμενό της, ἔστω καί σέ μιάν ἐξωπραγματική, παραισθητική ἤ φαντασιωτική μορφή, καί νά ἀναπαρασταίνει τήν αἰτιότητα αὐτή μέσα στήν ἴδια τήν ἐπιθυμία[21]. Ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου, ἐφόσον παράγεται ἀπό τήν ἐπιθυμία, εἶναι ἐπομένως ἡ *ψυχική πραγματικότητα*. Μποροῦμε ἔτσι νά ποῦμε ὅτι ἡ κριτική ἐπανάσταση δέν ἀλλάζει καθόλου τήν οὐσία τοῦ προβλήματος: δέν θέτει ὑπό ἀμφισβήτηση τήν κλασική ἀντίληψη τῆς ἐπιθυμίας σάν ἔλλειψης, ἀλλά στηρίζεται σ' αὐτήν, ὑποστυλώνεται ἀπ' αὐτήν καί ἀρκεῖται στό νά τήν ἐμβαθύνει. Πραγματικά, ἂν ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἔλλειψη τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου, ἡ πραγματικότητά της βρίσκεται σέ μιάν «οὐσία τῆς ἔλλειψης», πού

[21] I. Κάντ, *Κριτική τῆς κρίσης*, Εἰσαγωγή, παράγρ. 3.

παράγει τό φαντασιωμένο ἀντικείμενο. Ἡ ψυχανάλυση ἐκθέτει πληρέστατα τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἐπιθυμίας σάν παραγωγῆς – ἀλλά σάν παραγωγῆς φαντασιώσεων. Στό πιό στοιχειῶδες ἐπίπεδο ἑρμηνείας, αὐτό σημαίνει πώς τό πραγματικό ἀντικείμενο – αὐτό πού λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία – συνδέεται τό ἴδιο μέ μιάν ἐξωτερική παραγωγή, φυσική ἤ κοινωνική, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία παράγει ἐσωτερικά κάτι τό φαντασιακό δίπλα στήν πραγματικότητα, σάν νά ὑπῆρχε κάποιο «ὀνειρικό ἀντικείμενο πίσω ἀπό κάθε πραγματικό ἀντικείμενο», ἤ μιά διανοητική παραγωγή πίσω ἀπό τίς πραγματικές παραγωγές. Καί βέβαια ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι ὑποχρεωμένη νά καταλήγει σέ μιά μελέτη τῶν μπιχλιμπιδιῶν καί τῶν παζαριῶν καί νά καταντᾶ ἔτσι νά γίνεται μιά ἀξιοθρήνητη ψυχανάλυση τοῦ ἀντικειμένου (ψυχανάλυση τοῦ πακέτου λαζανιῶν, τοῦ αὐτοκινήτου ἤ τοῦ «ἀποτέτοιου»). Ἀλλά κι ὅταν ἀκόμα ἡ φαντασίωση ἑρμηνεύεται σέ ὅλη της τήν ἔκταση, ὄχι πιά σάν ἀντικείμενο, ἀλλά σάν μιά ἰδιαίτερη μηχανή πού προβάλλει τήν ἐπιθυμία, ἡ μηχανή αὐτή εἶναι μονάχα θεατρική καί ἀφήνει νά ὑφίσταται ἡ συμπληρωματικότητα αὐτοῦ πού ἡ ἴδια χωρίζει: ἑπομένως ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐκείνη πού προσδιορίζεται ἀπό τή σχετική καί συγκεκριμένη ἔλλειψη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου της, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία ἐμφανίζεται σάν ἐκεῖνο πού παράγει τή φαντασίωση καί πού αὐτοπαράγεται ἀποσπώμενη ἀπό τό ἀντικείμενο, ἀλλά συνάμα καί ἐπιτείνοντας τήν ἔλλειψη, σπρώχνοντάς την στό ἀπόλυτο, μετατρέποντάς την σέ «ἀθεράπευτη ἀνεπάρκεια τῆς ὕπαρξης», μιάν «ἀπ-ουσία πού εἶναι ἡ ζωή». Γι' αὐτό καί ἡ ἐπιθυμία παρουσιάζεται σάν νά *στηρίζεται* πάνω στίς ἀνάγκες, μιά καί ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐπιθυμίας ἐξακολουθεῖ νά διαμορφώνεται πάνω στή βάση τῶν ἀναγκῶν καί τῆς ἀναλογίας ἔλλειψης ἀπό τό ἀντικείμενο (θεωρία τῆς *στήριξης*). Κοντολογίς, ὅταν ἀνάγουμε τήν ἐπιθυμητική παραγωγή σέ μιά παραγωγή φαντασίωσης, ἁπλῶς συνάγουμε ὅλα τά συμπεράσματα ἀπό τήν ἰδεαλιστική ἀρχή πού ὁρίζει τήν ἐπιθυμία σάν μιά ἔλλειψη καί ὄχι σάν παραγωγή, «βιομηχανική» παραγωγή. Ὁ Clément Rosset λέει πολύ σωστά: κάθε φορά πού ἐπιμένουμε σέ μιάν ἔλλειψη ἀπό τήν ὁποία λείπει ἡ ἐπιθυμία γιά νά ὁρίσει τό ἀντικείμενό της, «ὁ κόσμος συμπληρώνεται ἀπό ἕναν ἄλλο κόσμο – ἕναν ὁποιοδήποτε κόσμο – χάρη στήν ἀκόλουθη πορεία: τό ἀντικείμενο λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία· ἄρα ὁ κόσμος δέν περιέχει ὅλα τ' ἀντικείμενα, τοῦ λείπει τουλάχιστο ἕνα, τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας· ἄρα ὑπάρχει ἕνα "ἀλλοῦ" πού ἔχει τό κλειδί τῆς ἐπιθυμίας (πού λείπει ἀπό τόν κόσμο)».[22]

Ἂν ἡ ἐπιθυμία παράγει, παράγει κάτι τό πραγματικό. Ἂν ἡ ἐπιθυμία εἶναι παραγωγική, δέν μπορεῖ νά εἶναι τέτοια παρά μέσα στήν πραγματικότητα καί νά παράγει πραγματικότητα. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι τό σύνολο

[22] Clément Rosset *Logique du pire*, P.U.F., 1970, σ. 37.

τῶν *παθητικῶν συνθέσεων* πού φτιάχνουν τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, τίς ροές καί τά σώματα, καί πού λειτουργοῦν σάν παραγωγικές μονάδες. Ἀπό ἐδῶ βγαίνει τό πραγματικό· πού εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῶν παθητικῶν συνθέσεων τῆς ἐπιθυμίας ὡς αὐτοπαραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου. Τίποτα δέν λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία· δέν τῆς λείπει τό ἀντικείμενό της. Μάλλον τό ὑποκείμενο εἶναι ἐκεῖνο πού λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία, ἤ λείπει ἀπό τήν ἐπιθυμία τό μόνιμο ὑποκείμενο. Μόνιμο ὑποκείμενο δέν ὑπάρχει παρά μόνο μέ τήν καταπίεση. Ἡ ἐπιθυμία καί τό ἀντικείμενό της εἶναι ἕνα καί τό αὐτό, εἶναι ἡ μηχανή ὡς μηχανή μηχανῆς. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι μηχανή, τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀκόμα μηχανή συνδεμένη, κι ἔτσι τό προϊόν παρακρατεῖται ἀπό τήν παραγωγή καί κάτι ἀποσπᾶται ἀπό τήν παραγωγή στό προϊόν, πού θά δώσει ἕνα ὑπόλοιπο στό νομαδικό καί πλανόβιο ὑποκείμενο. Ἡ πραγματική ὕπαρξη τῆς ἐπιθυμίας εἶναι τό Πραγματικό καθεαυτό[23]. Δέν ὑπάρχει καμιά ἰδιαίτερη μορφή ὕπαρξης πού θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ ψυχική πραγματικότητα. Ὅπως λέει ὁ Μάρξ, δέν ὑπάρχει ἔλλειψη, ὑπάρχει πάθος: «νά εἶσαι ἀντικείμενο, φυσικό καί αἰσθητό». Δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού στηρίζεται στίς ἀνάγκες, ἀλλά ἀντίθετα οἱ ἀνάγκες πού πηγάζουν ἀπό τήν ἐπιθυμία: οἱ ἀνάγκες εἶναι ἀντι-προϊόντα μέσα στήν πραγματικότητα πού παράγει ἡ ἐπιθυμία. Ἡ ἔλλειψη εἶναι μιά ἀντι-συνέπεια τῆς ἐπιθυμίας, τοποθετημένη, συγυρισμένη καί «κενοτοπισμένη» στή φυσική καί κοινωνική πραγματικότητα. Ἡ ἐπιθυμία μένει πάντα κοντά στίς συνθῆκες τῆς ἀντικειμενικῆς ζωῆς, τίς ἐγκολπώνεται καί τίς ἀκολουθεῖ, παύει νά ζεῖ ὅταν αὐτές λείψουν, μετατοπίζεται μαζί τους, γι' αὐτό καί καταντᾶ τόσο εὔκολα ἐπιθυμία θανάτου, ἐνῶ ἡ ἀνάγκη μετρᾶ τό ξεμάκρεμα ἑνός ὑποκειμένου πού ἔχασε τήν ἐπιθυμία, χάνοντας τήν παθητική σύνθεση αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Ἡ ἀνάγκη σάν ἐμπειρία τοῦ κενοῦ ἔχει τοῦτο μόνο τό νόημα: νά ζητήσει, νά συλλάβει καί νά ἐκμεταλλευτεῖ τίς παθητικές συνθέσεις ἐκεῖ πού ἐξακολουθοῦν νά βρίσκονται. Μάταια λέμε «δέν εἴμαστε χόρτο», πάει καιρός πού ἔχουμε χάσει τή χλωροφυλλική σύνθεση, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τρῶμε... Ἡ ἐπιθυμία γίνεται τότε ὁ ἀποκρουστικός ἐκεῖνος φόβος τῆς ἔλλειψης. Ἀλλά ἀκριβῶς τή φράση τούτη δέν εἶναι οἱ φτωχοί κι οἱ ἀποστερημένοι πού τήν προφέρουν. Αὐτοί, ἀντίθετα, ξέρουν ὅτι μοιάζουν πολύ μέ τό χορτάρι, καί ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἔχει

[23] Ἡ ἀξιοθαύμαστη θεωρία τῆς ἐπιθυμίας πού διατύπωσε ὁ Λακάν ἔχει, νομίζουμε, δύο πόλους: τόν ἕνα σέ σχέση μέ τό «ἀντικείμενο *a* μικρό» ὡς ἐπιθυμητική μηχανή πού ὁρίζει τήν ἐπιθυμία σάν μιά πραγματική παραγωγή, ξεπερνώντας κάθε ἰδέα ἀνάγκης ἀλλά καί φαντασίωσης· τόν ἄλλο σέ σχέση μέ τόν «μεγάλο Ἄλλο» ὡς σημαῖνον, πού εἰσάγει ξανά μιάν ὁρισμένη ἰδέα ἔλλειψης. Στό ἄρθρο τοῦ Leclaire γιά τήν «Πραγματικότητα τῆς ἐπιθυμίας» (στό *Sexualité humaine*, Aubier 1970), βλέπουμε καθαρά τήν ταλάντευση ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς πόλους.

«ἀνάγκη» ἀπό ἐλάχιστα πράγματα – *ὄχι ἀπό τά πράγματα ἐκεῖνα πού τούς παραχωροῦν, ἀλλά ἀπό ἐκεῖνα πού τούς ἀποσποῦν,* καί πού δέν ἀποτελοῦσαν ἔλλειψη γιά τό ὑποκείμενο, ἀλλά μάλλον τήν ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τό ἀντικειμενικό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, πού γι' αὐτόν τό νά ἐπιθυμεῖς σημαίνει νά παράγεις, νά παράγεις πραγματικά. Τό πραγματικό δέν εἶναι ἀδύνατο, ἀντίθετα, μέσα στό πραγματικό ὅλα γίνονται δυνατά. Δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού ἐκφράζει μιά μοριογραμμική ἔλλειψη μέσα στό ὑποκείμενο, ἀλλά εἶναι ἡ μοριογραμμική ὀργάνωση πού καταργεῖ τήν ἐπιθυμία ἀπό τό ἀντικειμενικό της εἶναι. Οἱ ἐπαναστάτες, οἱ καλλιτέχνες, οἱ οἰωνοσκόποι ἀρκοῦνται νά εἶναι ἀντικειμενικοί, μονάχα ἀντικειμενικοί: νιώθουν πώς ἡ ἐπιθυμία ἀγκαλιάζει τή ζωή μέ δύναμη παραγωγική, καί τήν ἀναπαράγει τόσο πιό ἔντονα ὅσο λιγότερες εἶναι οἱ ἀνάγκες του. Καί τόσο τό χειρότερο γιά ἐκείνους πού πιστεύουν πώς εὔκολο εἶναι νά τό λές, ἤ πώς πρόκειται γιά μιάν ἰδέα παρμένη ἀπό τά βιβλία. «Ἀπό τά λίγα πού ἔχω διαβασμένα, ἔφτασα στό συμπέρασμα πώς ἐκεῖνοι ποῦ ζοῦν ἐντατικά, πού πλάθουν τή ζωή, πού εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωή, τρῶνε ἐλάχιστα, κοιμοῦνται ἐλάχιστα, ἔχουν ἐλάχιστη περιουσία – ἄν τήν ἔχουν κι αὐτήν. Δέν ἔχουν αὐταπάτες γιά ὅ,τι ἀφορᾶ τό καθῆκον ἤ τήν τεκνοποίηση, μέ τόν περιορισμένο σκοπό νά διαιωνίσουν τήν οἰκογένεια ἤ νά ὑπερασπίσουν τό κράτος... Ὁ κόσμος τῶν φαντασιώσεων εἶναι ὁ κόσμος πού δέν περατώσαμε τήν κατάκτησή του. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ χτές, ὄχι τοῦ αὔριο. Τό νά προχωρεῖς γαντζωμένος στό χτές, εἶναι σάν νά σέρνεις μαζί σου τά σίδερα τοῦ κατάδικου»[24]. Ζωντανός δραματιστής εἶναι ὁ Σπινόζα ντυμένος στά ροῦχα τοῦ ναπολιτάνου ἐπαναστάτη. Ξέρουμε καλά ἀπό ποῦ προέρχεται ἡ ἔλλειψη – καί τό ὑποκειμενικό σύστοιχό της: ἡ φαντασίωση. Ἡ ἔλλειψη εἶναι συγυρισμένη, ὀργανωμένη, μέσα στήν κοινωνική παραγωγή. Εἶναι τό ἀντιπροϊόν τοῦ ὀργάνου τῆς ἀντι-παραγωγῆς πού στρέφεται πρός τίς παραγωγικές δυνάμεις καί τίς οἰκειώνεται. Ἡ ἔλλειψη δέν εἶναι ποτέ πρωταρχική: ἡ παραγωγή δέν εἶναι ποτέ ὀργανωμένη σέ συνάρτηση μέ μιά προγενέστερη ἔλλειψη· ἡ ἔλλειψη εἶναι ἐκείνη πού ἔρχεται νά στεγαστεῖ, νά «κενοτοπιστεῖ», νά πολλαπλασιαστεῖ, ἀνάλογα μέ τήν ὀργάνωση μιᾶς προγενέστερης παραγωγῆς[25]. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ κενοῦ ὡς οἰκονομία

[24] Henry Miller, *Sexus*, γαλλ. μετάφρ. Buchet-Chastel, σ. 277.

[25] Ὁ Maurice Clavel παρατηρεῖ, ἀναφερόμενος στόν Sartre, ὅτι δέν ἐπιτρέπεται σέ μιά μαρξιστική φιλοσοφία νά υἱοθετεῖ, ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, τήν ἔννοια τῆς σπανιότητας: «Ἡ σπανιότητα πού προηγεῖται ἀπό τήν ἐκμετάλλευση, ὑψώνει σέ παντοτινή ἀνεξάρτητη πραγματικότητα – ἀφοῦ τήν τοποθετεῖ σ' ἕνα πρωταρχικό στάδιο – τόν νόμο τῆς προσφορᾶς καί τῆς ζήτησης. Ἑπομένως δέν μπαίνει πιά ζήτημα νά περιλάβουμε τόν νόμο αὐτόν στόν μαρξισμό ἤ νά τόν συναγάγουμε ἀπό τή θεωρία του, ἀφοῦ εἶναι ἀμέσως ὁρατός ἀπό πρίν, σ' ἕνα πεδίο ἀπ' ὅπου προέρχεται ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμός. Ὁ Μάρξ ἀρνιέται αὐστηρά νά χρησιμοποιήσει

τῆς ἀγορᾶς, αὐτή εἶναι ἡ τέχνη μιᾶς κυρίαρχης τάξης: νά ὀργανώνει τήν ἔλλειψη μέσα στήν ἀφθονία τῆς παραγωγῆς, νά κάνει νά κυλήσει ὅλη ἡ ἐπιθυμία μέσα στόν μεγάλο φόβο τῆς ἔλλειψης, νά ἐξαρτᾶ τό ἀντικείμενο ἀπό μιάν πραγματική παραγωγή – πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἐξωτερική πρός τήν ἐπιθυμία (ἀπαίτηση τῆς ὀρθολογικότητας) – ἐνῶ ἡ παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας μετατρέπεται σέ φαντασίωση (τίποτε ἄλλο ἀπό φαντασίωση).

Δέν ὑπάρχει ἀπό τή μιά μεριά κοινωνική παραγωγή πραγματικότητας κι ἀπό τήν ἄλλη ἐπιθυμητική παραγωγή φαντασίωσης. Ἀνάμεσα στίς δυό αὐτές παραγωγές δέν φαίνεται νά δημιουργοῦνται παρά δευτερεύοντες δεσμοί ἐνδοβολῆς καί προβολῆς, σάν νά συνοδεύονταν οἱ κοινωνικές ἐνέργειες ἀπό διανοητικές ἐσωτερικευμένες ἐνέργειες, ἤ σάν νά προβάλλονταν οἱ διανοητικές ἐνέργειες πάνω στά κοινωνικά συστήματα – δίχως οἱ πρῶτες νά κατορθώνουν ποτέ νά κλονίσουν τά δεύτερα. Ὅσο ἀρκούμαστε νά παραλληλίζουμε τό χρῆμα, τόν χρυσό, τό κεφάλαιο καί τό καπιταλιστικό τρίγωνο, ἀπό τή μιά, μέ τή λίμπιντο, τόν πρωκτό, τόν φαλλό καί τό οἰκογενειακό τρίγωνο, ἀπό τήν ἄλλη, περνοῦμε εὐχάριστα τήν ὥρα μας, ἀλλά οἱ μηχανισμοί τοῦ χρήματος παραμένουν ὁλότελα ἀδιάφοροι στίς πρωκτικές προβολές ἐκείνων πού χειρίζονται τό χρῆμα. Ὁ παραλληλισμός Marx-Freud παραμένει ὁλότελα στεῖρος κι ἀδιάφορος μέ τό νά παρουσιάζει συνθῆκες πού ἐσωτερικεύονται ἤ προβάλλονται ἡ μιά πάνω στήν ἄλλη, χωρίς νά παύουν νά εἶναι ξένες – ὅπως στήν περίφημη ἐξίσωση: χρῆμα = σκατά. Στήν πραγματικότητα *ἡ κοινωνική παραγωγή εἶναι μονάχα ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες.* Ἐμεῖς λέμε πώς τό κοινωνικό πεδίο τό διατρέχει ἄμεσα ἡ ἐπιθυμία, πού εἶναι τό ἱστορικά καθορισμένο προϊόν του καί ὅτι ἡ λίμπιντο δέν χρειάζεται καμιά μεσολάβηση ἤ ἐξιδανίκευση, καμιά ψυχική ἐνέργεια, καμιά μεταμόρφωση, γιά νά ἐπενδύσει τίς παραγωγικές δυνάμεις καί τίς σχέσεις παραγωγῆς. *Δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἐπιθυμία καί τό κοινωνικό πεδίο.* Ἀκόμα καί οἱ πιό καταπιεστικές, οἱ πιό θανατηφόρες μορφές τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς παράγονται ἀπό ἐπιθυμία, στήν ὀργάνωση πού ἀπορρέει ἀπό τήν ἐπιθυμία κάτω ἀπό καθορισμένες συνθῆκες τίς ὁποῖες θά χρειαστεῖ ν' ἀναλύσουμε. Γι' αὐτό καί τό βασικό πρόβλημα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας παραμένει πάντα ἐκεῖνο πού ἔθεσε ὁ Spinoza (καί πού ὁ Reich ξανάφερε στήν ἐπικαιρότητα): «Γιατί οἱ ἄνθρωποι μάχονται *γιά* τή σκλαβιά τους, σάν νά πρόκειται γιά τή σωτηρία τους;» Πῶς καταντᾶ κανείς νά φωνάζει: ἀκόμα πιό πολλούς φόρους! λιγότερο ψωμί! Τό ἐκπληκτικό – ὅπως λέει ὁ Reich – δέν εἶναι τό ὅτι ἄλλοι κλέβουν κι ἄλλοι κάνουν ἀπεργία· ἀλλά μάλλον

τήν ἔννοια τῆς σπανιότητας, καί εἶναι ὑποχρεωμένος νά τήν ἀρνηθεῖ, γιατί ἡ ἔννοια αὐτή θά κατέστρεφε τή θεωρία του». (*Qui est aliéné?*, Flammarion, 1970, σ. 330).

τό ὅτι οἱ πεινασμένοι δέν κλέβουν πάντα καί ὅτι οἱ ἐκμεταλλευόμενοι δέν κάνουν πάντα ἀπεργία: γιατί ἄραγε ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού ἀνέχονται αἰῶνες τώρα τήν ἐκμετάλλευση, τήν ταπείνωση, τή σκλαβιά, ὡς τό σημεῖο νά τίς θέλουν ὄχι μονάχα γιά τούς ἄλλους ἀλλά καί γιά τόν ἑαυτό τους; Πουθενά ἀλλοῦ ὁ Reich δέν εἶναι τόσο μεγάλος στοχαστής ὅσο ὅταν ἀρνιέται νά ἐξηγήσει τόν φασισμό μέ τό ὅτι οἱ μάζες τόν δέχονται ἀπό λαθεμένη ἐκτίμηση ἤ ἀπό αὐταπάτη· ἀντίθετα, προσπαθεῖ νά τόν ἐξηγήσει μέ τήν ἐπιθυμία, στά πλαίσια τῆς ἐπιθυμίας: ὄχι, οἱ μάζες δέν ξεγελάστηκαν, ἐπιθύμησαν τόν φασισμό σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, σέ ὁρισμένες περιστάσεις – κι αὐτό ἀκριβῶς πρέπει νά ἐξηγήσουμε, αὐτήν τή διαστροφή ἐπιθυμίας τῶν μαζῶν[26]. Ὡστόσο ὁ Reich δέν κατορθώνει νά μᾶς δώσει μιάν ἱκανοποιητική ἀπάντηση, γιατί κι αὐτός μέ τή σειρά του ἀναστηλώνει ἐκεῖνο πού εἶχε γκρεμίσει, κάνοντας τή διάκριση ἀνάμεσα στό ἔλλογο, ὅπως ὑπάρχει ἤ ὅπως θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει μέσα στή διαδικασία τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί τό ἄλογο πού ἐνυπάρχει στήν ἐπιθυμία, καί πού μόνο αὐτό μπορεῖ νά ὑπάγεται στήν ἁρμοδιότητα τῆς ψυχανάλυσης. Ἔτσι, κατά τόν Reich, μονάχα ἡ ψυχανάλυση μπορεῖ νά ἐξηγήσει τό «ἀρνητικό», τό «ὑποκειμενικό», καί τίς «ἀναστολές» στό κοινωνικό πεδίο. Ξαναπέφτει ἔτσι ἀναγκαστικά σ' ἕνα δυϊσμό ἀνάμεσα στό πραγματικό ἀντικείμενο πού παράγεται ἔλλογα καί στήν ἄλογη παραγωγή τῆς φαντασίωσης[27]. Παραιτεῖται ἀπό τήν προσπάθεια ν' ἀνακαλύψει τό κοινό μέτρο ἤ τόν κοινό χῶρο τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου καί τῆς ἐπιθυμίας. Γιατί, γιά νά μπορέσει ἀληθινά νά θεμελιώσει μιάν ὑλιστική ψυχιατρική, ἔλειπε ἀπό τή θεωρία του ἡ κατηγορία τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὅπου τό πραγματικό νά μποροῦσε νά ὑπαχθεῖ τόσο στίς λεγόμενες ἔλλογες μορφές ὅσο καί στίς ἄλογες.

Ἡ μαζική ὕπαρξη μιᾶς κοινωνικῆς καταπίεσης πάνω στήν ἐπιθυμητική παραγωγή δέν κλονίζει καθόλου τήν ἀρχή πού διατυπώσαμε: ἡ ἐπιθυμία παράγει κάτι πραγματικό ἤ ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ κοινωνική παραγωγή. Δέν μπαίνει ζήτημα νά ὁρίσουμε γιά τήν ἐπιθυμία μιάν ἰδιαίτερη μορφή ὕπαρξης, μιά διανοητική ἤ ψυχική πραγματικότητα, ἀντίθετη πρός τήν ὑλική πραγματικότητα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν εἶναι μηχανές φαντασιωτικές ἤ ὀνειρικές, πού ξεχωρίζουν ἀπό τίς τεχνικές καί τίς κοινωνικές μηχανές, ἤ ἔρχονται νά τίς συμπληρώσουν. Οἱ φαντασιώσεις εἶναι μάλλον δευτεροβάθμιες ἐκφράσεις, πού πηγάζουν ἀπό τήν ταυτότητα τῶν δύο εἰδῶν μηχανῶν σ' ἕνα δοσμένο περιβάλλον. Γι' αὐτό καί ἡ φαντασίωση δέν εἶναι ποτέ ἀτομική: εἶναι *φαντασίωση ὁμαδική*, ὅπως τό ἀπόδειξε ἡ ἱδρυματική ἀνάλυση. Κι ἄν ὑπάρχουν δύο εἴδη ὁμαδικῶν φαντασιώσεων, εἶναι γιατί ἡ ταυτότητα μπορεῖ νά ἑρμηνευτεῖ μέ δύο τρόπους, ἀνάλογα μέ τό ἄν οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές νοοῦνται μέσα στίς μεγάλες ἀγελαῖες μάζες πού τίς συνθέτουν ἤ μέ τό ἄν οἱ κοινωνικές μηχανές ἀνάγονται στίς στοιχειώδεις δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας πού τίς σχηματίζουν. Εἶναι λοιπόν δυνατό, προκειμένου γιά ὁμαδική φαντασίωση, ἡ λίμπιντο νά ἐπενδύσει τό ὑπάρχον κοινωνικό πεδίο, ἀκόμα καί στίς πιό καταπιεστικές του μορφές· ἤ, ἀντίθετα, νά ἐπιχειρήσει μιάν ἀντι-ἐπένδυση πού συνδέει τήν ἐπαναστατική ἐπιθυμία μέ τό ὑπάρχον κοινωνικό πεδίο (οἱ μεγάλες σοσιαλιστικές οὐτοπίες τοῦ δέκατου ἕνατου αἰώνα, λογουχάρη, μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὄχι σάν ἰδεατά πρότυπα, ἀλλά σάν ὁμαδικές φαντασιώσεις, δηλαδή σάν φορεῖς τῆς πραγματικῆς παραγωγικότητας τῆς ἐπιθυμίας πού κάνουν δυνατή μιάν ἀπο-ἐπένδυση ἤ μιάν «ἀποθέσμιση» τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, πρός ὄφελος τῆς ἐπαναστατικῆς θέσμισης τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμίας). Ἀνάμεσα ὅμως στά δύο, ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές, δέν ὑπάρχει ποτέ διαφορά φύσης. Ὑπάρχει βέβαια κάποια διάκριση, ἀλλά μονάχα διάκριση λειτουργίας, ἀνάλογα μέ τίς *σχέσεις μεγέθους*. Οἱ μηχανές εἶναι οἱ ἴδιες, καί μονάχα ἡ λειτουργία τους εἶναι διαφορετική· κι αὐτό ἀκριβῶς δείχνουν οἱ ὁμαδικές φαντασιώσεις.

Ὅταν σκιαγραφούσαμε παραπάνω ἕναν παραλληλισμό ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί στήν ἐπιθυμητική παραγωγή γιά ν' ἀποδείξουμε –καί στίς δυό περιπτώσεις– τήν ὕπαρξη ἑνός ἀντι-παραγωγικοῦ ὀργάνου, ἱκανοῦ νά στραφεῖ πρός τίς παραγωγικές μορφές καί νά τίς οἰκειωθεῖ, ὁ παραλληλισμός αὐτός δέν προδίκαζε καθόλου τή σχέση ἀνάμεσα στίς δυό παραγωγές. Τό μόνο πού μπορούσαμε ἦταν νά διευκρινίσουμε ὁρισμένες ὄψεις ἀναφορικά μέ τή διαφορά λειτουργίας. Καί πρῶτα-πρῶτα, οἱ τεχνικές μηχανές δέν λειτουργοῦν, βέβαια, παρά μόνο ἄν δέν εἶναι ξεχαρβαλωμένες· τό ὅριό τους εἶναι ἡ φθορά κι ὄχι τό ξεχαρβάλωμα. Ὁ Μάρξ βασίστηκε στήν ἁπλή αὐτή ἀρχή γιά νά δείξει ὅτι τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό μιᾶς τεχνικῆς μηχανῆς εἶναι ἡ σταθερή διάκριση ἀνάμεσα στό μέσο παραγωγῆς καί τό προϊόν· ἔτσι, ἡ μηχανή μεταδίνει στό προϊόν τήν ἀξία – καί μονάχα τήν ἀξία πού χάνει μέ τή φθορά της. Ἀντίθετα, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν παύουν νά ξεχαρβαλώνονται ὅσο λειτουργοῦν, δέν λειτουργοῦν παρά ὄντας ξεχαρβαλωμένες: πάντα ἕνα μέρος τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητας μπολιάζεται στό προϊόν καί τά ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς εἶναι ἐπίσης καί ἡ καύσιμη ὕλη. Ἡ τέχνη χρησιμοποιεῖ συχνά τήν ἰδιότητα αὐτή δημιουργώντας ἀληθινές ὁμαδικές φαντασιώσεις, πού βραχυκυκλώνουν τήν κοινωνική παραγωγή

[26] W. Reich, *Ἡ Μαζική ψυχολογία τοῦ φασισμοῦ*.

[27] Οἱ κουλτουραλιστές κάνουν τή διάκριση ἀνάμεσα στά ὀρθολογικά συστήματα καί τά συστήματα προβολῆς καί θεωροῦν πώς ἡ ψυχανάλυση δέν ἐφαρμόζεται παρά μονάχα στά τελευταῖα (ὁ Kardiner λχ.). Ἀλλά παρ' ὅλη τήν ἀντίθεσή τους στόν κουλτουραλισμό, ὁ Reich καθώς κι ὁ Marcuse ἀναγνωρίζουν ἕνα μέρος τοῦ δυαδισμοῦ αὐτοῦ, μ' ὅλο πού ὁρίζουν καί κρίνουν μέ διαφορετικό τρόπο τό ἔλλογο καί τό ἄλογο.

μέ μιάν ἐπιθυμητική παραγωγή καί εἰσάγουν μιά λειτουργία ξεχαρβαλώματος στήν ἀναπαραγωγή τεχνικῶν μηχανῶν – ὅπως λογουχάρη τά καμένα διολιά τοῦ Arman, τά συμπιεσμένα αὐτοκίνητα τοῦ César. Γενικότερα ἀκόμα, ἡ μέθοδος παρανοϊκῆς κριτικῆς τοῦ Dali ἐξασφαλίζει τήν ἔκρηξη μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς μέσα σ' ἕνα ἀντικείμενο κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἤδη ὅμως ὁ Ravel προτιμοῦσε τό ξεχαρβάλωμα ἀπό τή φθορά, κι ἀντικαθιστοῦσε τήν ἐπιβράδυνση τοῦ μουσικοῦ ρυθμοῦ ἤ τό βαθμιαῖο σβήσιμο τοῦ ἤχου, μέ τό ἀπότομο σταμάτημα, τόν διστακτικό ἤ τόν σπάσμωδικό ρυθμό, τό τσάκισμα, τό σπάσιμο τῆς νότας[28]. Ὁ καλλιτέχνης εἶναι ὁ ἐξουσιαστής τῶν ἀντικειμένων· ἐνσωματώνει στήν τέχνη του ἀντικείμενα σπασμένα, καμένα, ξεχαρβαλωμένα, καί τά ἐπαναφέρει στόν ρυθμό τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, πού τό ξεχαρβάλωμά τους ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἴδιας τους τῆς λειτουργίας· μᾶς παρουσιάζει μηχανές παρανοϊκές, θαυματουργές, ἀζευγάρωτες, σάν ἰσάριθμες τεχνικές μηχανές, μέ κίνδυνο νά ὑπονομεύσει τίς τεχνικές μηχανές ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Κάτι παραπάνω: τό ἔργο τέχνης εἶναι αὐτό καθαυτό ἐπιθυμητική μηχανή. Ὁ καλλιτέχνης στοιβάζει τόν θησαυρό του καί τόν ἑτοιμάζει γιά μία προσεχῆ ἔκρηξη καί γι' αὐτό θεωρεῖ πώς στ' ἀλήθεια οἱ καταστροφές ἀργοῦν κάπως νά ἔλθουν.

Μιά δεύτερη διαφορά λειτουργίας προκύπτει ἀπό τά πιό πάνω: οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές παράγουν ἀντιπαραγωγή ἀπό μόνες τους, ἐνῶ ἡ ἀντιπαραγωγή πού χαρακτηρίζει τίς τεχνικές μηχανές παράγεται μόνο μέσα στίς ἐξωτερικές συνθῆκες τῆς ἀναπαραγωγῆς τῆς διαδικασίας (μ' ὅλο πού οἱ συνθῆκες αὐτές δέν ἔρχονται «ἐκ τῶν ὑστέρων»). Γι' αὐτό, οἱ τεχνικές μηχανές δέν ἀποτελοῦν μιάν οἰκονομική κατηγορία, καί ἀνάγονται πάντα σ' ἕνα κοινωνικό σῶμα ἤ κοινωνική μηχανή, πού δέν συγχέεται μ' αὐτές, καί πού ρυθμίζει τήν ἀναπαραγωγή αὐτή. Ἡ τεχνική μηχανή δέν εἶναι λοιπόν αἰτία, ἀλλά μονάχα ἔνδειξη μιᾶς γενικῆς μορφῆς τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς: λογουχάρη, οἱ χειρωνακτικές μηχανές καί οἱ πρωτόγονες κοινωνίες, ἡ ὑδραυλική μηχανή καί ὁ ἀσιατικός τρόπος παραγωγῆς, ἡ βιομηχανική μηχανή καί ὁ καπιταλισμός. Ὅταν λοιπόν θεωρούσαμε τό κοινωνικό σῶμα σάν τό ἀνάλογο τοῦ δίχως ὄργανα συμπαγοῦς σώματος, ὑπῆρχε μολαταῦτα μιά σημαντική διαφορά. Γιατί οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι ἡ θεμελιακή κατηγορία τῆς οἰκονομίας τῆς ἐπιθυμίας, παράγουν οἱ ἴδιες ἕνα δίχως ὄργανα σῶμα, καί δέν διακρίνουν τούς φορεῖς τῆς παραγωγῆς ἀπό τά δικά τους ἐξαρτήματα, οὔτε τίς σχέσεις παραγωγῆς ἀπό τίς δικές τους σχέσεις, οὔτε τό κοινωνικό ἀπό τό τεχνικό. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι μαζί καί τεχνικές καί κοινωνικές. Καί μ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἔννοια, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι τό πεδίο μιᾶς πρωταρχικῆς ἀπώθησης, ἐνῶ ἡ κοινωνική παραγωγή εἶναι τό

[28] Jankelevitch, *Ravel*, ἔκδ. du Seuil, σ. 74-80.

πεδίο τῆς καταπίεσης καί ἀπό τή μιά στήν ἄλλη ἀσκεῖται κάτι πού μοιάζει μέ τήν «καθαυτό» δευτερογενῆ ἀπώθηση: ὅλα ἐξαρτιόνται ἐδῶ ἀπό τήν κατάσταση τοῦ δίχως ὄργανα σώματος ἤ τοῦ ἰσοδύναμού του – ἀπό τό ἄν εἶναι δηλαδή ἐσωτερικό ἀποτέλεσμα ἤ ἐξωτερικός ὅρος (κι αὐτό κυρίως ἀλλάζει τόν ρόλο τοῦ ἐνστικτου τοῦ θανάτου).

Καί ὅμως πρόκειται γιά τίς ἴδιες μηχανές, μέ δυό διαφορετικούς τρόπους λειτουργίας – μ' ὅλο πού εἶναι παράξενη περιπέτεια γιά τήν ἐπιθυμία νά ἐπιθυμεῖ τήν καταπίεση. Δέν ὑπάρχει παρά μιά καί μόνη παραγωγή, ἡ παραγωγή τοῦ πραγματικοῦ. Καί μποροῦμε δίχως ἀμφιβολία, νά ἐκφράσουμε τήν ταυτότητα αὐτή μέ δύο τρόπους, ἀλλά καί οἱ δυό αὐτοί τρόποι ἀποτελοῦν τόν κύκλο τῆς αὐτοπαραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι, σέ ὁρισμένες συνθῆκες, κάθε κοινωνική παραγωγή πηγάζει ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή: πρῶτα ὁ *Homo natura*. Μποροῦμε ὅμως νά ποῦμε ἐπίσης – καί μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια – ὅτι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα κοινωνική, καί δέν τείνει πρός τή λύτρωσή της παρά μονάχα στό τέλος (πρῶτα ὁ *Homo historia*). Κι αὐτό, γιατί τό δίχως ὄργανα σῶμα δέν εἶναι τό ἴδιο δοσμένο σάν μιά ἀρχική ὑπόσταση καί κατόπι προβάλλεται στά διάφορα εἴδη κοινωνικοῦ σώματος, λές καί βάση τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ἦταν κάποιος μεγάλος παρανοϊκός, ἀρχηγός τῆς ἀρχέγονης ὁρδῆς. Ἡ κοινωνική μηχανή, τό κοινωνικό σῶμα, μπορεῖ νά εἶναι τό σῶμα τῆς Γῆς, τό σῶμα τοῦ Τυράννου, τό σῶμα τοῦ Χρήματος. Δέν εἶναι ποτέ μιά προβολή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος. Μάλλον τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τό τελευταῖο ὑπόλειμμα ἑνός κοινωνικοῦ σώματος ἀπεδαφικοποιημένου. Τό πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ὑπῆρξε πάντα τοῦτο: νά κωδικοποιεῖ τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας, νά τίς ἐγγράφει, νά τίς καταγράφει, νά μπορεῖ ὅλες νά τίς φράζει, νά τίς διοχετεύει, νά τίς ρυθμίζει. Ὅταν ἡ *πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή* δέν ἔφτανε πιά γιά νά ἐκτελεῖ ὅλα τοῦτα, ἡ δεσποτική μηχανή ἐπέβαλε ἕνα εἶδος ὑπερκωδικοποίησης. Ἀλλά ἡ *καπιταλιστική μηχανή*, καθώς ἐδραιώνεται πάνω στά λίγο ἤ πολύ ἀπομακρυσμένα ἐρείπια ἑνός δεσποτικοῦ κράτους, βρίσκεται μπροστά σέ μιάν ὁλότελα νέα κατάσταση: τήν ἀποκωδικοποίηση καί τήν ἐδαφικοποίηση τῶν ροῶν. Τήν κατάσταση αὐτή ὁ καπιταλισμός δέν τήν ἀντιμετωπίζει ἀπέξω, ἀφοῦ ζεῖ ἀπ' αὐτήν, ἀφοῦ σ' αὐτήν βρίσκει τόσο τόν ὅρο ὑπαρξῆς του ὅσο καί τό ὑλικό του καί τήν ἐπιβάλλει μέ ὅλη τή δυνατή βιαιότητα. Μόνο ἔτσι μπορεῖ νά ἀσκήσει τήν κυρίαρχη παραγωγή του καί τήν κυρίαρχη καταπίεσή του. Ὁ καπιταλισμός γεννιέται τόντις ἀπό τή συνάντηση δυό λογιῶν ροῶν, τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν τῆς παραγωγῆς, μέ τή μορφή τοῦ κεφαλαίου-χρήματος, καί τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν τῆς ἐργασίας, μέ τή μορφή τοῦ «ἐλεύθερου ἐργαζόμενου». Γι' αὐτό καί ἡ καπιταλιστική μηχανή, σέ ἀντίθεση μέ τίς προηγούμενες κοινωνικές μηχανές, εἶναι ἀνίκανη νά προσφέρει ἕναν κώδικα πού νά καλύπτει τό σύνολο

τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Τήν ἰδέα μάλιστα τοῦ κώδικα, τήν ἀντικατέστησε στό χρῆμα μέ μιάν ἀξιωματική τῶν ἀφηρημένων ποσοτήτων, πού προχωρεῖ ὁλοένα καί πιό μακριά στήν κίνηση ἀπεδαφικοποίησης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὁ καπιταλισμός τείνει σ' ἕνα ἀνώτατο ὅριο ἀποκωδικοποίησης πού ἀποσυνθέτει τό κοινωνικό σῶμα πρός ὄφελος τοῦ δίχως ὄργανα σώματος καί πάνω σέ τοῦτο τό σῶμα ἀποδεσμεύει τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας μέσα σ' ἕνα πεδίο ἀπεδαφικοποιημένο. Μέ τούτη τήν ἔννοια, εἶναι ἄραγε σωστό νά λέμε πώς ἡ σχιζοφρένεια εἶναι προϊόν τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς, ὅπως ἡ μανιο-καταθλιπτική νεύρωση καί ἡ παράνοια εἶναι προϊόντα τῆς δεσποτικῆς μηχανῆς καί ἡ ὑστερία προϊόν τῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς;[29]

Ἡ ἀποκωδικοποίηση τῶν ροῶν, ἡ ἀπεδαφικοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, συνθέτουν ἔτσι τήν πιό βασική τάση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά πλησιάζει πρός τό ὕστατο ὅριό του – ὅριο καθαρά σχιζοφρενικό. Τείνει μέ ὅλες του τίς δυνάμεις νά παράγει τόν σχιζοφρενικό σάν ὑποκείμενο τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα – πιό κεφαλαιοῦχο ἀπό τόν κεφαλαιοῦχο καί πιό προλετάριο ἀπό τόν προλετάριο. Ἡ ἐξέλιξη τῆς τάσης αὐτῆς ὁδηγεῖ στό σημεῖο ὅπου ὁ καπιταλισμός θά μποροῦσε νά τιναχτεῖ στόν ἀέρα μέ ὅλες τίς ροές του: ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς δέν εἴδαμε τίποτε ἀκόμα. Ὅταν λέμε πώς ἡ σχιζοφρένεια εἶναι ἡ ἀρρώστια μας, ἡ ἀρρώστια τῆς ἐποχῆς μας, δέν θά πρέπει νά ἐννοοῦμε μονάχα ὅτι ἡ σύγχρονη ζωή ὁδηγεῖ στήν τρέλα. Δέν πρόκειται γιά τόν τρόπο ζωῆς, ἀλλά γιά τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Οὔτε καί πρόκειται γιά ἕναν ἁπλό παραλληλισμό, μ' ὅλο πού ὁ ὅρος «παραλληλισμός» θά ταίριαζε περισσότερο ἀπό τήν ἄποψη τῆς χρεωκοπίας τοῦ κάθε κώδικα, λογουχάρη ἀνάμεσα στά φαινόμενα νοηματικῶν ὀλισθημάτων πού συναντοῦμε στούς σχιζοφρενικούς καί τούς μηχανισμούς τῆς αὐξανόμενης δυσαρμονίας σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Στήν οὐσία, αὐτό πού θέλουμε νά ποῦμε, εἶναι ὅτι ὁ καπιταλισμός, κατά τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς, παράγει μιά τεράστια σχιζοφρενική φόρτιση καί ἀσκεῖ πάνω της ὅλο τό βάρος τῆς

[29] Γιά τήν ὑστερία, τή σχιζοφρένεια καί τίς σχέσεις τους μέ τίς κοινωνικές δομές, βλ. τίς ἀναλύσεις τοῦ Georges Devereux, *Essais d' ethnopsychiatrie générale*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 67 κ.ἑ., καθώς καί τίς ὡραῖες σελίδες τοῦ Jaspers στό ἔργο του *Strindberg et van Gogh*, γαλλ. μετάφρ., ἔκδ. de Minuit, σ. 232-236. (Εἶναι ἄραγε στήν ἐποχή μας ἡ παραφροσύνη «προϋπόθεση γιά ἀπόλυτη εἰλικρίνεια, σέ τομεῖς ὅπου, σέ ἐποχές λιγότερο ἀσυνάρτητες, θά ἦταν κανείς χωρίς αὐτήν ἱκανός γιά μιά τίμια ζωή καί ἔκφραση;» – ἐρώτηση πού ὁ Jaspers διορθώνει, προσθέτοντας: «Εἴδαμε πώς τά παλιά χρόνια ὁρισμένοι ἄνθρωποι πάσχιζαν νά φτάσουν στήν ὑστερία· τό ἴδιο καί σήμερα, θά ἔλεγε κανείς ὅτι πασχίζουν νά φτάσουν στήν τρέλα. Ἂν ὅμως ἡ πρώτη ἀπόπειρα εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο ψυχολογικά ἐφικτή, ἡ δεύτερη δέν εἶναι καθόλου καί ὁδηγεῖ μονάχα στό ψέμα»).

καταπίεσής του, ἀλλά ἡ φόρτιση αὐτή ἀσταμάτητα ἀναπαράγεται σάν ὅριο τῆς διαδικασίας. Γιατί ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά ὀρθώνει ἐμπόδια καί ἀναστολές στήν τάση του, τήν ἴδια στιγμή πού τήν ἀκολουθεῖ μέ πάθος· δέν παύει νά ἀπωθεῖ τό ὅριό του τήν ἴδια στιγμή πού τείνει πρός αὐτό. Ὁ καπιταλισμός ἐγκαθιδρύει ἢ ἀναστηλώνει κάθε λογῆς ὑπολειμματικές καί φτιαχτές ἐδαφικότητες – φανταστικές ἢ συμβολικές – καί πάνω τους προσπαθεῖ, ὅπως-ὅπως, νά κωδικοποιήσει ξανά, νά σφραγίσει τά πρόσωπα πού προέρχονται ἀπό ἀφηρημένες ποσότητες. Τά πάντα ξαναπερνοῦν ἢ ξανάρχονται: τά κράτη, οἱ πατρίδες, οἱ οἰκογένειες. Γι' αὐτό καί ὁ καπιταλισμός, σάν ἰδεολογία, ἐμφανίζεται σάν ὁ «πολύχρωμος πίνακας ὅλων τῶν μέχρι τώρα δοξασιῶν». Τό πραγματικό δέν εἶναι ἀδύνατο, εἶναι ὁλοένα καί πιό τεχνητό. Ὁ Μάρξ ὀνόμαζε νόμο τῆς ἐμποδιζόμενης τάσης τή διπλή κίνηση τῆς πτωτικῆς τάσης τοῦ ποσοστοῦ κέρδους καί τῆς αὔξησης τῆς ἀπόλυτης μάζας τῆς ὑπεραξίας. Ἐπακόλουθο τοῦ νόμου αὐτοῦ εἶναι ἡ διπλή κίνηση τῆς ἀποκωδικοποίησης ἢ τῆς ἀπεδαφικοποίησης τῶν ροῶν καί τῆς βίαιης καί τεχνητῆς ἐπανεδαφικοποίησής τους. Ὅσο ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀπεδαφικοποιεῖ ἀποκωδικοποιώντας καί ἀξιωματοποιώντας τίς ροές γιά νά ἀποσπάσει ἀπό αὐτές τήν ὑπεραξία, τόσο οἱ βοηθητικοί – οἱ γραφειοκρατικοί καί οἱ ἀστυνομικοί – μηχανισμοί της ἐπανεδαφικοποιοῦν μέ δύναμη, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀπορροφοῦν ἕνα ὅλο καί μεγαλύτερο μέρος τῆς ὑπεραξίας.

Δέν εἶναι βέβαια σέ σχέση μέ τίς ὁρμές πού θά μποροῦσε κανείς νά δώσει σήμερα ἕναν ἱκανοποιητικό ὁρισμό τοῦ νευρωτικοῦ, τοῦ διεστραμμένου καί τοῦ ψυχωτικοῦ· γιατί οἱ παρορμήσεις δέν εἶναι παρά οἱ ἴδιες οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές. Ὁ σωστός ὁρισμός θά μποροῦσε νά δοθεῖ σέ σχέση μέ τίς σύγχρονες ἐδαφικότητες. Ὁ νευρωτικός παραμένει ἐγκαταστημένος μέσα στίς ὑπολειμματικές ἢ τεχνητές ἐδαφικότητες τῆς κοινωνίας μας, καί τίς ἀνάγει ὅλες στό οἰδιπόδειο, σάν ἔσχατη ἐδαφικότητα πού ἀνασυγκροτεῖται στό ἐργαστήριο τοῦ ἀναλυτῆ, πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ ψυχαναλυτῆ (ναί, τό ἀφεντικό εἶναι ὁ πατέρας, καί ὁ ἀρχηγός τοῦ κράτους, καί σεῖς ἀκόμα, γιατρέ...). Ὁ διεστραμμένος εἶναι ἐκεῖνος πού παίρνει τό τέχνασμα στά σοβαρά: ἀφοῦ τίς θέλετε, θά τίς ἔχετε, ἐδαφικότητες πολύ πιό τεχνητές ἀπό ἐκεῖνες πού μᾶς προτείνει ἡ κοινωνία, καινούριες οἰκογένειες ἀφάνταστα τεχνητές, μυστικές καί σεληνιακές ἑταιρίες. Ὅσο γιά τόν σχιζοφρενικό, πού δέν παύει τρικλίζοντας νά ἀποδημεῖ, νά περιπλανιέται, νά σκοντάφτει, αὐτός βυθίζεται ὅλο καί πιό πολύ μέσα στήν ἀπεδαφικοποίηση, πάνω στό ἴδιο τό δίχως ὄργανα σῶμα, στό ἄπειρο τῆς ἀποσύνθεσης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος – καί ἴσως αὐτός νά εἶναι ὁ τρόπος του νά ξαναβρίσκει τή γῆ: ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ. Ὁ σχιζοφρενικός βρίσκεται στό ἀκροτελεύτιο τοῦ καπιταλισμοῦ: εἶναι ἡ ἀναπτυγμένη τάση τοῦ καπιταλισμοῦ, τό ὑπερπροϊόν του, ὁ προλετάριος καί ὁ ἄγγελος ἐξολοθρευτής. Ἀνακατεύει ὅλους τούς

κώδικες, εἶναι κομιστής τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν τῆς ἐπιθυμίας. Τό πραγματικό ρέει. Οἱ δύο ὄψεις τῆς *διαδικασίας* ξανασμίγουν: ἡ μεταφυσική διαδικασία πού μᾶς βάζει σ' ἐπαφή μέ τό «δαιμονικό» μέσα στή φύση, ἤ μέσα στήν καρδιά τῆς γῆς, καί ἡ ἱστορική διαδικασία τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, πού ξαναδίνει στίς ἐπιθυμητικές μηχανές μιάν αὐτονομία σέ σχέση μέ τήν ἀπεδαφικοποιημένη κοινωνική μηχανή. Ἡ σχιζοφρένεια εἶναι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ὡς ὅριο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή καί ἡ διαφορά τῆς λειτουργίας ἀπό τήν κοινωνική παραγωγή, βρίσκονται ἐπομένως στό τέλος καί ὄχι στήν ἀρχή. Ἀπό τή μιά στήν ἄλλη ὑπάρχει μονάχα ἕνα γίγνεσθαι πού εἶναι τό γίγνεσθαι τῆς πραγματικότητας. Καί ἄν ἡ ὑλιστική ψυχιατρική προσδιορίζεται μέ τήν εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας παραγωγή μέσα στήν ἐπιθυμία, δέν μπορεῖ ὡστόσο νά ἀποφύγει νά θέσει μέ ἐσχατολογικό τρόπο τό πρόβλημα τῆς τελικῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν ἀναλυτική μηχανή, τήν ἐπαναστατική μηχανή καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές.

*
* *

Κατά τί οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι ἀληθινά μηχανές, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε μεταφορικό σχῆμα; Ἡ μηχανή ὁρίζεται σάν ἕνα *σύστημα ἀπό τομές*. Δέν πρόκειται ἐδῶ καθόλου γιά τήν τομή ὡς ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα· οἱ τομές ἐνεργοῦν σέ μεταβλητές διαστάσεις, ἀνάλογα μέ τόν συγκεκριμένο χαρακτήρα. Κάθε μηχανή ἔχει σχέση πρῶτα ἀπ' ὅλα μέ μιά συνεχή ὑλική ροή *(ὕλη)*, πού τήν τέμνει. Λειτουργεῖ ὅπως μιά μηχανή πού κόβει τό ζαμπόν: οἱ τομές κάνουν παρακρατήσεις ἀπό τή συνδετική ροή. Ὅπως λοχουχάρη ὁ πρωκτός πού τέμνει τή ροή τοῦ σκατοῦ, τό στόμα πού τέμνει τή ροή τοῦ γάλατος, ἀλλά καί τή ροή τοῦ ἀέρα καί τή ροή τοῦ ἤχου· τό πέος τή ροή τῶν οὔρων ἀλλά καί τή ροή τοῦ σπέρματος. Κάθε συνδετική ροή πρέπει νά θεωρεῖται σάν ἰδεατή, ἀσταμάτητη ροή ἑνός τεράστιου χοιρινοῦ μηροῦ. Ἡ *ὕλη* πράγματι σημαίνει τήν καθαρή συνοχή πού κατέχει ἰδεατά ἕνα ὑλικό. Ὅταν ὁ Jaulin περιγράφει πῶς οἱ μυούμενοι παίρνουν ὄπιο καί ναρκωτικά, δείχνει ὅτι τά βωλαράκια τοῦ ὄπιου καί τά «σκονάκια» παράγονται κάθε χρονιά σάν ἕνα σύνολο παρακρατήσεων ἀπό «μιάν ἀτέλειωτη σειρά πού θεωρητικά ἔχει μιά καί μόνη προέλευση», ἕνα μοναδικό βωλαράκι πού ἁπλώνεται ὥς τά πέρατα τοῦ Σύμπαντος[30]. Ἡ τομή ὄχι μόνο δέν ἀντιτίθεται στό συνεχές ἀλλά καί τό ρυθμίζει· ἐξυπακούει ἤ ἑρμηνεύει τό ἀντικείμενο πού τέμνει σάν ἰδεατό συνεχές. Κι αὐτό γιατί, ὅπως εἴδαμε, ἡ κάθε μηχανή εἶναι μηχανή μηχανῆς. Ἡ μηχανή δέν ἐπιφέρει μιά διακοπή τῆς

[30] Robert Jaulin, *La Mort Sara*, Plon, 1967, σ. 122.

ροῆς παρά μόνο ἐφόσον εἶναι συνδεμένη μέ μιάν ἄλλη μηχανή, πού ὑποτίθεται ὅτι παράγει τή ροή. Καί τούτη ἡ ἄλλη μηχανή εἶναι ἀσφαλῶς κι αὐτή στήν πραγματικότητα τομή, ἀλλά μόνο σέ σχέση μέ μιά τρίτη μηχανή πού παράγει ἰδεατά, δηλαδή σχετικά, μιάν ἀσταμάτητη συνεχῆ ροή: τέτοιες εἶναι λογουχάρη ἡ μηχανή-πρωκτός καί ἡ μηχανή-ἔντερο, ἡ μηχανή-ἔντερο καί ἡ μηχανή-στομάχι, ἡ μηχανή-στομάχι καί ἡ μηχανή-στόμα, ἡ μηχανή-στόμα καί ἡ ροή τοῦ κοπαδιοῦ («καί ὕστερα καί ὕστερα... καί ὕστερα ἀκόμα...»). Κοντολογίς ἡ κάθε μηχανή εἶναι τομή ροῆς σέ σχέση μέ τή μηχανή μέ τήν ὁποία συνδέεται ἀλλά καί ἡ ἴδια εἶναι ροή ἤ παραγωγός ροῆς σέ σχέση μέ τή μηχανή πού εἶναι συνδεμένη μαζί της. Αὐτός εἶναι ὁ νόμος τῆς παραγωγῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτό καί στό ἔσχατο ὅριο τῶν διατεμνουσῶν ἤ ὑπερπεπερασμένων συνδέσεων τό ἐπιμέρους ἀντικείμενο καί ἡ συνεχής ροή, ἡ τομή καί ἡ σύνδεση συγχωνεύονται καί γίνονται ἕνα – παντοῦ ἔχουμε τομές-ροές, ἀπ' ὅπου ἀναβλύζει ἡ ἐπιθυμία, καί πού ἀποτελοῦν τήν παραγωγικότητά της, μπολιάζοντας πάντα τήν παραγωγή πάνω στό προϊόν. Εἶναι πολύ παράξενο πώς ἡ Mélanie Klein, παρ' ὅλη τήν καταπληκτική της ἀνακάλυψη τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, ἀμέλησε, ἐδῶ, τή μελέτη τῶν ροῶν καί τίς θεώρησε ἀσήμαντες: βραχυκύκλωσε ἔτσι ὅλες τίς συνδέσεις[31].

«Connecticut», Connect-I-cut (συνδέω - ἐγώ - κόβω)*, φωνάζει ὁ μικρός Joey. Ὁ Bettelheim μᾶς παρουσιάζει τήν εἰκόνα τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ πού ζεῖ, τρώει, ἀποπατεῖ, κοιμᾶται, μονάχα συνδέοντας τόν ἑαυτό του μέ μηχανές ἐφοδιασμένες μέ κινητῆρες, καλώδια, λάμπες, καρμπυρατέρ, ἔλικες καί τιμόνια: μιά ἠλεκτρική μηχανή τροφοδότησης, μιά μηχανή-αὐτοκίνητη γιά τήν ἀναπνοή, μιά πρωκτική φωτιστική μηχανή. Ἐλάχιστα παραδείγματα ἐκφράζουν τόσο καθαρά τόν τρόπο λειτουργίας τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς καί τόν τρόπο πού τό σπάσιμο ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἴδιας τῆς λειτουργίας, ἤ τόν τρόπο πού ἡ τομή ἀποτελεῖ μέρος τῶν μηχανικῶν συνδέσεων. Ἀσφαλῶς θά πεῖ κανείς ὅτι ἡ μηχανική αὐτή ζωή – ἡ σχιζοφρενική – ἐκφράζει τήν ἀπουσία καί τήν καταστροφή τῆς ἐπιθυμίας μάλλον παρά τήν ἴδια τήν ἐπιθυμία, καί προϋποθέτει ὁρισμένες ἀκραῖες ἀρνητικές συμπεριφορές τῶν γονιῶν – συμπεριφορές πού ἀναγκάζουν τό παιδί νά ἀντιδρᾶ γινόμενο μηχανή. Ἀλλά καί ὁ Bettelheim ἀκόμα, πού ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει μιά οἰδιπόδεια ἤ προ-οἰδιπόδεια αἰτιότητα, ἀναγνωρίζει πώς ἡ αἰτιότητα αὐτή παρεμβαίνει μονάχα σάν ἀπάντηση σέ διάφορες αὐτόνομες ὄψεις τῆς παραγωγικότητας ἤ τῆς

[31] Mélanie Klein, *La Psychanalyse des enfants*, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 226: «Τά οὖρα στή θετική τους μορφή εἶναι ἰσάξια μέ τό μητρικό γάλα· τό ἀσυνείδητο δέν κάνει καμιά διάκριση ἀνάμεσα στίς διάφορες οὐσίες πού παράγει τό σῶμα».

* Ὁ συγγραφέας κάνει ἐδῶ ἕνα λογοπαίγνιο, κόβοντας τή λέξη στά τρία: «Connect» = συνδέω, «I» = ἐγώ, καί «cut» = κόβω (*Σημ. Γ.Κ.*).

δραστηριότητας τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ὅμως ἕτοιμος νά ἀναγνωρίσει κατόπι στό παιδί ἕνα μή-παραγωγικό σταμάτημα ἤ μιά συμπεριφορά ἀπόλυτου ἀποτραβήγματος.

Ὑπάρχει λοιπόν, πρίν ἀπ' ὅλα, μιά «αὐτόνομη ἀντίδραση στή συνολική ἐμπειρία τῆς ζωῆς, πού ἡ μητέρα ἀποτελεῖ μονάχα ἕνα μέρος της»[32]. Γι' αὐτό καί δέν πρέπει νά πιστεύουμε πώς οἱ ἴδιες οἱ μηχανές φανερώνουν τήν ἀπώλεια ἤ τήν ἀπώθηση τῆς ἐπιθυμίας (πράγμα πού ὁ Bettelheim ἑρμηνεύει στά πλαίσια τοῦ αὐτισμοῦ). Συναντοῦμε πάντα τό ἴδιο πρόβλημα: πῶς ἡ διαδικασία παραγωγῆς τῆς ἐπιθυμίας, πῶς οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ παιδιοῦ ἄρχισαν νά κάνουν ἀσταμάτητα στροφές στό κενό ὥστε νά παράγουν τό παιδί-μηχανή; πῶς ἡ διαδικασία μετατράπηκε σέ σκοπό; ἤ ἀκόμα πῶς ἡ διαδικασία ἔπαθε μιά πρώιμη διακοπή, ἤ μιά φρικτή ἐξερέθιση; Μόνο σέ σχέση μέ τό δίχως ὄργανα σῶμα (μάτια κλειστά, μύτη πιασμένη μέ πένσα, βουλωμένα αὐτιά) κάτι παράγεται, ἀντι-παράγεται, πού παρεκκλίνει ἤ ἐξερεθίζει ὁλόκληρη τήν παραγωγή, πού ὡστόσο ἀποτελεῖ μέρος της. Ἀλλά ἡ μηχανή παραμένει πάντα ἐπιθυμία, θέση ἐπιθυμίας πού συνεχίζει τήν ἱστορία της μέσα ἀπό τήν ἀρχική ἀπώθηση καί τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀπωθημένου, μέσα στή διαδοχή τῶν παρανοϊκῶν, τῶν θαυματουργῶν καί τῶν ἀζευγάρωτων μηχανῶν, ἀπ' ὅπου περνᾶ ὁ Joey ὅσο προχωρεῖ ἡ θεραπευτική τοῦ Bettelheim.

Κάθε μηχανή περιλαμβάνει, κατά δεύτερο λόγο, ἕνα εἶδος κώδικα πού ἔχει προπαρασκευαστεῖ καί ἀποθηκευτεῖ μέσα της. Ὁ κώδικας αὐτός εἶναι ἀξεχώριστος ὄχι μονάχα ἀπό τήν καταγραφή καί τή μετάδοσή του στίς διάφορες περιοχές τοῦ σώματος, ἀλλά καί ἀπό τήν καταγραφή τῆς καθεμιᾶς περιοχῆς στίς σχέσεις της μέ τίς ἄλλες. Ἕνα ὄργανο μπορεῖ νά συνδέεται μέ πολλές ροές, σύμφωνα μέ συνδέσεις διαφορετικές· μπορεῖ νά διστάζει ἀνάμεσα σέ πολλούς τρόπους λειτουργίας, μπορεῖ μάλιστα καί νά υἱοθετήσει τόν τρόπο λειτουργίας κάποιου ἄλλου ὀργάνου (τοῦ ἀνορεξικοῦ στόματος).

Κάθε λογῆς ἐρωτήματα εἶναι δυνατό νά τεθοῦν σχετικά μέ τίς λειτουργίες: ποιά ροή νά κοπεῖ; ποῦ νά κοπεῖ; πῶς καί μέ ποιό τρόπο; ποιά θέση πρέπει ν' ἀφεθεῖ σέ ἄλλους παραγωγούς ἤ ἀντι-παραγωγούς (θέση τοῦ μικροῦ ἀδελφοῦ); Πρέπει ἤ δέν πρέπει νά πνιγεῖ κανείς μ' αὐτό πού τρώει, πρέπει νά καταπιεῖ ἀέρα, νά χέσει μέ τό στόμα του; Παντοῦ οἱ καταγραφές, οἱ πληροφορίες, οἱ διαβιβάσεις, σχηματίζουν ἕνα πλέγμα διαζεύξεων, διαφορετικό ἀπό τίς προηγούμενες συνδέσεις. Στόν Lacan ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψη τῆς πλούσιας αὐτῆς περιοχῆς ἑνός κώδικα τοῦ ἀσυνείδητου, πού περιτυλίγει τήν ἤ τίς σημαίνουσες ἁλυσίδες καί τό ὅτι μεταμόρφωσε ἔτσι τήν ἀνάλυση (βασικό κείμενο ἀπό τούτη τήν ἄποψη

[32] Bruno Bettelheim, *La Forteresse vide*, 1967, γαλλ. μετάφρ., Gallimard, σ. 500.

εἶναι *Τό κλεμμένο γράμμα*). Ἀλλά πόσο παράδοξη εἶναι ἡ περιοχή αὐτή ἐξαιτίας τῆς πολυμορφίας της –παράδοξη σέ τέτοιο σημεῖο πού δέν μπορεῖ κανείς νά μιλήσει γιά *μιάν* ἁλυσίδα ἤ ἀκόμα γιά ἕνα ἐπιθυμητικό κώδικα. Οἱ ἁλυσίδες αὐτές λέγονται σημαίνουσες, γιατί εἶναι φτιαγμένες ἀπό σημεῖα, τά σημεῖα ὅμως αὐτά δέν εἶναι τά ἴδια σημαίνοντα. Ὁ κώδικας μοιάζει περισσότερο μέ μιά διάλεκτο παρά μέ μιά γλώσσα, γιατί ἡ διάλεκτος εἶναι ἕνα σχῆμα πιό ἀνοιχτό καί πολυσήμαντο. Τά σημεῖα του εἶναι ὁποιασδήποτε φύσης, ἄσχετα πρός τό ὑποστήριγμά τους (ἤ μήπως εἶναι τό *ὑποστήριγμα πού εἶναι ἄσχετο μ' αὐτά;* Τό ὑποστήριγμα εἶναι τό δίχως ὄργανα σῶμα). Τά σημεῖα δέν ἔχουν σχέδιο, λειτουργοῦν σέ ὅλα τά ἐπίπεδα καί σέ ὅλες τίς συνδέσεις· τό καθένα μιλάει τή δική του γλώσσα καί δημιουργεῖ μέ ἄλλα σημεῖα συνθέσεις τόσο πιό εὐθεῖες κατά πλάτος, ὅσο εἶναι πλάγιες στή διάσταση τῶν στοιχείων. Οἱ ἰδιάζουσες σ' αὐτές τίς ἁλυσίδες διαζεύξεις δέν συνεπάγονται ἀκόμα κανέναν ἀποκλεισμό – οἱ ἀποκλεισμοί προκύπτουν μόνο ἀπό τή λειτουργία ὁρισμένων ἀναστολέων καί καταστολέων πού ἔρχονται νά προσδιορίσουν τό ὑποστήριγμα καί νά παγιώσουν ἕνα ἰδιότυπο καί προσωπικό ὑποκείμενο[33]. Καμιά ἁλυσίδα δέν ἔχει ὁμοιογένεια, ἀλλά μοιάζει μέ μιά παρέλαση ἀπό γράμματα πού ἀνήκουν σέ διαφορετικά ἀλφάβητα, κι ἀπ' ὅπου ξεπηδᾶνε ξαφνικά κάποιο ἰδεόγραμμα, κάποιο εἰκονόγραμμα – ἡ μικρή εἰκόνα ἑνός ἐλέφαντα πού περνᾶ, ἤ ἑνός ἥλιου πού ἀνατέλλει. Καί ξάφνου, μέσα στήν ἁλυσίδα πού ἀνακατεύει (χωρίς νά τά συνθέτει) φωνήματα, μορφώματα, κτλ., ἐμφανίζονται τό μουστάκι τοῦ μπαμπᾶ, τό σηκωμένο μπράτσο τῆς μαμᾶς, μιά κορδέλλα, ἕνα κοριτσάκι, ἕνας ἀστυνομικός, ἕνα παπούτσι. Ἡ κάθε ἁλυσίδα συλλαμβάνει κομμάτια ἀπό ἄλλες ἁλυσίδες, ἀπ' ὅπου βγάζει κάποιαν ὑπεραξία, ὅπως ὁ κώδικας τῆς ὀρχιδέας «βγάζει» τό σχῆμα μιᾶς σφήκας: φαινόμενο κωδικῆς ὑπεραξίας. Ὁλόκληρο ἕνα σύστημα διακλαδωτήρων καί κληρώσεων, πού σχηματίζουν κυβευτικά φαινόμενα, μέ μερική ἐξάρτηση – ὅμοια μέ τήν «ἁλυσίδα τοῦ Μαρκόφ»*. Καταγραφές καί μεταδόσεις προερχόμενες ἀπό ἐσωτερικούς κώδικες, ἀπό τό ἐξωτερικό περιβάλλον, ἀπό τή μιά περιοχή τοῦ ὀργανισμοῦ στήν ἄλλη, διασταυρώνονται ἀκολουθώντας τούς δρόμους

[33] Lacan, *Écrits*, «Παρατήρηση πάνω στήν ἔκθεση τοῦ Daniel Lagache», éd. du Seuil, σ. 658: «...ἕνας ἀποκλεισμός προερχόμενος ἀπό τοῦτα τά σημεῖα, σάν σημεῖα, πού δέν εἶναι δυνατό νά ἀσκηθεῖ παρά σάν ἀπαραίτητος ὅρος στερεότητας σέ μιάν ἁλυσίδα πού πρόκειται νά σχηματιστεῖ· προσθέτουμε ὅτι ἡ διάσταση ὅπου ἐλέγχεται ὁ ὅρος αὐτός εἶναι μονάχα ἡ ἑρμηνεία πού ἡ ἁλυσίδα εἶναι ἱκανή νά δώσει. Ἄς σταθοῦμε μιά στιγμή ἀκόμα σέ τούτη τήν τόμπολα γιά νά δοῦμε πώς ἡ πραγματική ἀνοργάνωση εἶναι ἐκείνη πού κάνει ν' ἀνακατεύονται τά στοιχεῖα αὐτά – ὡς πρός τήν τακτική σειρά τους – στήν τύχη, καί μᾶς κάνει νά τραβᾶμε τόν λαχνό κάθε φορά πού ἐμφανίζονται...».

* Ρῶσος μαθηματικός (1856-1922). (*Σημ. Γ.Κ.*).

τῆς μεγάλης διαζευκτικῆς σύνθεσης πού διακλαδίζονται ἀσταμάτητα. Ἂν ἐδῶ ὑπάρχει κάποια γραφή, αὐτή εἶναι μιά γραφή *πάνω στό ἴδιο τό Πραγματικό*, παράξενα πολυσήμαντη καί ποτέ ἀμφιμονοσήμαντη, γραμμικοποιημένη, μιά γραφή ὑπερλογική καί ποτέ διαλογική: ὁλόκληρο δηλαδή τό πεδίο τῆς «πραγματικῆς ἀνοργάνωσης» τῶν παθητικῶν συνθέσεων, ὅπου μάταια θ' ἀναζητούσαμε κάτι πού θά μπορούσαμε νά τό ὀνομάσουμε τό Σημαῖνον, καί πού δέν παύει νά συνθέτει καί νά ἀποσυνθέτει τίς ἀλυσίδες σέ σημεῖα πού δέν ἔχουν καμιά κλίση νά γίνουν σημαίνοντα. Νά παράγει ἐπιθυμία, νά ποιά εἶναι ἡ μόνη κλίση πού ἔχει τό σημεῖο πρός ὁποιαδήποτε κατεύθυνση κι ἄν φτιάχνεται.

Οἱ ἁλυσίδες αὐτές εἶναι πάντα τό κέντρο ἀποσπάσεων πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις· παντοῦ ὑπάρχουν σχίσεις πού ἔχουν αὐταξία καί πού γιά κανένα λόγο δέν πρέπει νά γεμιστοῦν. Τό δεύτερο ἑπομένως χαρακτηριστικό τῆς μηχανῆς εἶναι τοῦτο: τομές-ἀποσπάσεις, πού δέν πρέπει νά συγχέονται μέ τίς τομές-παρακρατήσεις. Οἱ τελευταῖες ἀφοροῦν τίς ροές, καί ἀνάγονται στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα· ἐνῶ οἱ πρῶτες ἀφοροῦν τίς ἑτερογενεῖς ἁλυσίδες καί δροῦν κατά ἀνεξάρτητα τμήματα, κινητά ἀποθέματα ἤ ἱπτάμενα τοῦβλα. Τό κάθε τοῦβλο πρέπει νά τό ἐννοοῦμε σάν ξαποστελνόμενο ἀπό ἀπόσταση, καί ἀποτελούμενο ἀπό ἑτερογενῆ στοιχεῖα: πού δέν περικλείνει μονάχα μιάν ἐγγραφή μέ σημεῖα ἀπό διαφορετικά ἀλφάβητα, ἀλλά καί σχήματα κι ἀκόμα ἕνα ἤ πολλά ξένα σώματα καί ἴσως κι ἕνα πτῶμα. Ἡ παρακράτηση τῆς ροῆς συνεπάγεται τήν ἀποσύνδεση τῆς ἁλυσίδας· καί τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα τῆς παραγωγῆς προϋποθέτουν τά ἀποθέματα ἤ τίς πλίνθους τῆς καταγραφῆς μέσα στή συνύπαρξη καί τήν ἀλληλενέργεια ὅλων τῶν συνθέσεων. Πῶς εἶναι δυνατό νά ὑπάρξει μερική παρακράτηση σέ μιά ροή, χωρίς κομματιαστή ἀπόσπαση σ' ἕναν κώδικα πού μεταφέρει πληροφορίες στή ροή; Ἂν εἴπαμε πρίν λίγο ὅτι ὁ σχιζοφρενικός βρίσκεται στό ἀκροτελεύτιο τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, αὐτό ἀφοροῦσε τούς κοινωνικούς κώδικες, ὅπου ἕνα δεσποτικό Σημαῖνον συντρίβει τίς ἁλυσίδες, τίς γραμμικοποιεῖ, τίς ἀμφιμονοσημαίνει καί χρησιμοποιεῖ τίς πλίνθους σάν ἰσάριθμα ἀκίνητα στοιχεῖα γιά τήν κατασκευή ἑνός τείχους τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κίνας. Ἀλλά ὁ σχιζοφρενικός ἀποσπᾶ πάντα τίς πλίνθους, τίς ξεκολνᾶ, τίς μεταθέτει πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις, γιά νά ξαναβρεῖ μιά νέα πολυσημία πού εἶναι ὁ κώδικας τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ κάθε σύνθεση, ὅπως καί ἡ κάθε ἀποσύνθεση, γίνεται μέ κινητές πλίνθους. *Διάσχιση* καί *διάσπαση*, ἔλεγε ὁ Monakow: εἴτε μιά βλάβη ἐκτείνεται, ἀκολουθώντας τίς ἶνες πού τή συνδέουν μέ ἄλλες περιοχές, καί προκαλεῖ σ' αὐτές *ἀπό ἀπόσταση* φαινόμενα ἀκατανόητα ἀπό καθαρά μηχανιστική ἄποψη (καί ὄχι μηχανική)· εἴτε κάποια διαταραχή τῆς χυμικῆς ζωῆς προκαλεῖ μιάν παρέκκλιση τῆς νευρικῆς ἐνέργειας καί τήν ἐδραίωση κατευθύνσεων τεθλασμένων, κομματιασμένων, στήν περιοχή

τῶν ἐνστίκτων. Οἱ πλίνθοι εἶναι τά βασικά ἐξαρτήματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἀπό τήν ἄποψη τῆς μεθόδου καταγραφῆς: εἶναι συνάμα συνθετικά μέρη καί προϊόντα ἀποσύνθεσης, πού δέν ἐντοπίζονται στό χῶρο παρά μόνο σέ ὁρισμένη στιγμή, σέ σχέση μέ τή μεγάλη χρονογονική μηχανή πού εἶναι τό νευρικό σύστημα (μελωδική μηχανή τοῦ εἴδους «ὀργανέτου», μή χωρική ἐντόπιση)[34]. Αὐτό πού κάνει ἀπαράμιλλο τό σύγγραμμα τῶν Monakow καί Mourgue – πού τοῦ ἐπιτρέπει νά ξεπερνᾶ ἀφάνταστα τόν *τζαξονισμό** ἀπ' ὅπου εἶναι ἐμπνευσμένο – εἶναι ἡ θεωρία τῶν πλίνθων, μέ τίς ἀποσπάσεις τους καί τά κομματιάσματά τους, καί πάνω ἀπ' ὅλα ἐκεῖνο πού ἡ θεωρία αὐτή προϋποθέτει: τήν εἰσαγωγή τῆς ἐπιθυμίας στή νευρολογία.

Ἡ τρίτη τομή τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς εἶναι ἡ τομή-κατάλοιπο ἤ ὑπόλειμμα, πού παράγει ἕνα ὑποκείμενο δίπλα στή μηχανή, ἐξάρτημα παράπλευρο τῆς μηχανῆς. Κι ἄν τό ὑποκείμενο αὐτό δέν ἔχει ἰδιαίτερη ἤ προσωπική ταυτότητα, ἄν διατρέχει τό δίχως ὄργανα σῶμα χωρίς νά σπάζει τήν ἀδιαφορία του, εἶναι γιατί ἀποτελεῖ ὄχι μονάχα μιά μερίδα δίπλα στή μηχανή, ἀλλά μιά μερίδα πού μέ τή σειρά της μερίζεται καί στήν ὁποία ἀνήκουν τά μέρη πού ἀντιστοιχοῦν στίς ἐκτελούμενες ἀπό τή μηχανή ἀποσυνδέσεις τῆς ἁλυσίδας καί παρακρατήσεις τῆς ροῆς. Ἔτσι, τό ὑποκείμενο αὐτό καταναλώνει τίς καταστάσεις ἀπ' ὅπου περνᾶ καί γεννιέται ἀπό τίς καταστάσεις αὐτές, προέρχεται πάντα ἀπό τίς καταστάσεις αὐτές, σάν μιά μερίδα καμωμένη ἀπό διάφορα μέρη, πού τό καθένα τους γεμίζει σέ μιά στιγμή τό δίχως ὄργανα σῶμα. Πράγμα πού ἐπιτρέπει στόν Lacan ν' ἀναπτύξει ἕνα λεκτικό παιχνίδισμα, πιό πολύ μηχανικό παρά ἐτυμολογικό: *parere* – ἐφοδιάζω, *separare* – διαχωρίζω, *se parere* – αὐτοδημιουργοῦμαι, τονίζοντας τόν βαθύτερο χαρακτήρα τοῦ παιχνιδιοῦ αὐτοῦ: τό μέρος (la partie) δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό σύνολο, «παίζει τόν ρόλο του (sa part) ὁλομόναχο. Τό ὑποκείμενο ξεκινᾶ ἐδῶ ἀπό τό μερισμό (partition) του καί προχωρεῖ πρός τόν τοκετό του (parturition)..., γι' αὐτό καί τό ὑποκείμενο μπορεῖ νά προμηθευτεῖ αὐτό πού ἐδῶ τό ἐνδιαφέρει – μιά κατάσταση πού θά τήν ἀποκαλέσουμε «ληξιαρχική». Σέ κανενός τή ζωή τίποτα δέν προκαλεῖ περισσότερο πεῖσμα νά φτάσει στήν κατάσταση αὐτή: γιά νά εἶναι κανείς *pars* (μέλος, μέτοχος) θά θυσίαζε εὐχαρίστως μιά μεγάλη μερίδα (part) ἀπό τά συμφέροντά του...»[35]. Ὅπως καί οἱ ἄλλες τομές, ἔτσι καί ἡ ὑποκειμενική

[34] Monakow καί Mourgue, *Introduction biologique à l'étude de la neurologie et de la psycho-pathologie*, Alcan, 1928.

* Ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἄγγλου νευρολόγου John H. Jackson (1834-1911), ἑνός ἀπό τούς θεμελιωτές τῆς σύγχρονης νευρολογίας, πού πρῶτος ἔδωσε τήν περιγραφή τῆς μερικῆς ἐπιληψίας (ἐπιληψίας Jackson). *(Σημ. Γ.Κ.)*.

[35] Lacan, *Ecrits*, «Position de l'inconscient», σ. 843.

τομή δέν δηλώνει μιάν ἔλλειψη ἀλλά ἀντίθετα ἕνα μέρος πού ἀνήκει στό ὑποκείμενο σάν μερίδα, ἕνα εἰσόδημα πού τοῦ ἀνήκει σάν ὑπόλοιπο (κι ἐδῶ ἀκόμα, πόσο τό οἰδιπόδειο πρότυπο τοῦ εὐνουχισμοῦ ἀποδείχνεται ἐσφαλμένο!). Γιατί οἱ τομές δέν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀνάλυσης, εἶναι οἱ ἴδιες συνθέσεις. Οἱ συνθέσεις εἶναι ἐκεῖνες πού προκαλοῦν τίς διαιρέσεις. Ἂς πάρουμε γιά παράδειγμα τό γάλα πού ξανάρχεται στό ρέψιμο τοῦ μωροῦ· εἶναι ταυτόχρονα καί ἀπόδοση τῆς παρακράτησης ἀπό τή συνδετική ροή, ἀναπαραγωγή τῆς ἀπόσπασης στή σημαίνουσα ἁλυσίδα, καί ὑπόλειμμα πού ἀνήκει στό ὑποκείμενο σάν δική του μερίδα. Ἡ ἐπιθυμητική μηχανή δέν εἶναι μεταφορικό σχῆμα· εἶναι αὐτό πού τέμνει καί τέμνεται μέ τούς ἑξῆς τρεῖς τρόπους: Ὁ πρῶτος τρόπος ἀναφέρεται στή συνδετική σύνθεση καί κινητοποιεῖ τή λίμπιντο σάν ἐνέργεια παρακράτησης. Ὁ δεύτερος, στή διαζευκτική σύνθεση, καί κινητοποιεῖ τό Numen σάν ἐνέργεια ἀπόσπασης. Ὁ τρίτος, στή συζευκτική σύνθεση καί τήν Voluptas σάν ὑπολειμματική ἐνέργεια. Μέ τίς τρεῖς αὐτές ὄψεις, ἡ διαδικασία τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς εἶναι ταυτόχρονα παραγωγή παραγωγῆς, παραγωγή καταγραφῆς, παραγωγή κατανάλωσης. Παρακρατῶ, ἀποσπῶ, «ὑπολείπομαι» σημαίνει παράγω καί ἐπίσης ἐκτελῶ τίς πραγματικές πράξεις τῆς ἐπιθυμίας.

*
* *

Στίς ἐπιθυμητικές μηχανές ὅλα λειτουργοῦν ταυτόχρονα ἀλλά λειτουργοῦν μέσα σέ χασμωδίες καί ρήξεις, φρακαρίσματα καί ἐμπλοκές, διαλείψεις καί βραχυκυκλώματα, ἀποστάσεις καί κομματιάσματα, μέσα σ' ἕνα ἄθροισμα πού δέν συνενώνει ποτέ τά μέρη του σ' ἕνα ὅλο. Κι αὐτό, γιατί οἱ τομές εἶναι ἐδῶ παραγωγικές κι ἀποτελοῦν οἱ ἴδιες συνενώσεις. Οἱ διαζεύξεις, σάν διαζεύξεις εἶναι περιληπτικές. Ἀκόμα κι οἱ καταναλώσεις εἶναι μεταβιβάσεις, εἶναι γίγνεσθαι καί ἐπιστροφές. Ὁ Maurice Blanchot εἶναι ἐκεῖνος πού ἔθεσε τό πρόβλημα μέ αὐστηρή ἀκρίβεια, στό ἐπίπεδο μιᾶς λογοτεχνικῆς μηχανῆς: πῶς νά σκεφτεῖ κανείς, πῶς νά παράγει κομμάτια πού νά ἔχουν μεταξύ τους σχέσεις διαφορᾶς, ἀπόλυτης διαφορᾶς, πού οἱ σχέσεις τους ν' ἀποτελοῦνται ἀπό τίς ἴδιες τους τίς διαφορές, χωρίς ἀναφορά σέ μιά πρωταρχική ὁλότητα – ἔστω καί χαμένη – οὔτε καί σέ μιά ἔστω μελλοντική, συνισταμένη ὁλότητα;[36] Μόνη ἡ κατηγορία τῆς *πολλαπλότητας, χρησιμοποιούμενη σάν* ὄνομα οὐσιαστικό καί πού ξεπερνᾶ τό πολλαπλό ὅσο καί τό «Ἕνα», πού ξεπερνᾶ τήν κατηγορηματική σχέση τοῦ Ἑνός καί τοῦ πολλαπλοῦ, μπορεῖ νά ἐξηγήσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή: ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή

[36] Maurice Blanchot, *L' Entretien infini*, Gallimard, 1969, σ. 451-452.

εἶναι ἀμιγής πολλαπλότητα, δηλαδή κατάφαση μή ἀναγώγιμη στήν ἑνότητα. Βρισκόμαστε στήν ἐποχή τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, τῶν πλίνθων καί τῶν κατάλοιπων. Δέν πιστεύουμε πιά στά ψεύτικα ἐκεῖνα συντρίμμια πού – ὅπως τά κομμάτια ἑνός ἀρχαίου ἀγάλματος – περιμένουν κάποιον νά τά συμπληρώσει καί νά τά ξανακολλήσει γιά νά συνθέσει μιάν ἑνότητα πού νά εἶναι ἡ πρωταρχική τους ἑνότητα. Δέν πιστεύουμε πιά σέ μιά πρωταρχική ὁλότητα οὔτε καί σέ μιά ὁλότητα προορισμοῦ. Δέν πιστεύουμε πιά στή θολούρα μιᾶς σαχλῆς ἐξελικτικῆς διαλεκτικῆς, πού διατείνεται ὅτι συμβιβάζει τά διασπαρμένα κομμάτια, ἐπειδή ἀμβλύνει τίς ἄκρες τους. Δέν πιστεύουμε πιά σέ ὁλότητες παρά μόνο *παράπλευρα*. Κι ἄν συναντήσουμε μιάν τέτοια ὁλότητα πλάι σέ μέρη, πρόκειται γιά ἕνα ὅλο *ἀπό* τά μέρη αὐτά, πού ὅμως δέν τά ἀθροίζει· εἶναι μιά ἑνότητα ἀπό ὅλα τοῦτα τά μέρη, πού ὅμως δέν τά ἑνοποιεῖ, καί πού προστίθεται σ' αὐτά σάν ἕνα νέο μέρος, χωριστά συνθεμένο. «Ξεπροβάλλει, ἀλλά ἐφαρμοζόμενο τούτη τή φορά στό σύνολο, σάν ἕνα ὁρισμένο κομμάτι χωριστά συνθεμένο, γεννημένο ἀπό κάποιαν ἔμπνευση» – λέει ὁ Proust γιά τήν ἑνότητα τοῦ ἔργου τοῦ Balzac, ἀλλά ἐξίσου καί γιά τό δικό του ἔργο. Καί στή λογοτεχνική μηχανή τοῦ «Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο», εἶναι καταπληκτικός ὁ τρόπος πού ὅλα τά μέρη «παράγονται» σάν πλευρές ἀσύμμετρες, σάν τεθλασμένες κατευθύνσεις, σάν κλειστά κουτιά, σάν μή συγκοινωνοῦντα ἀγγεῖα, σάν διατοιχίσματα, ὅπου ἀκόμα καί οἱ συνορεύσεις εἶναι ἀποστάσεις καί οἱ ἀποστάσεις εἶναι καταφάσεις – κομμάτια ἀπό ἕνα puzzle* πού δέν προέρχονται ἀπό ἕνα καί τό ἴδιο ἀλλά ἀπό διαφορετικά puzzles, κομμάτια χωμένα μέ τό ζόρι τό ἕνα μέσα στό ἄλλο, πάντα τοπικά ἀλλά ποτέ ἰδιότυπα μέ ἄκρες ἀσυνταίριαστες, πάντα ζορισμένες, τσακισμένες, φολιδωτά παρεμβλημένες ἡ μιά μέσα στήν ἄλλη, πάντα μέ κατάλοιπα. Πρόκειται γιά ἕνα κατεξοχήν σχιζοειδές ἔργο: θά ἔλεγε κανείς πώς ἡ ἐνοχή, οἱ δηλώσεις ἐνοχῆς ὑπάρχουν ἐδῶ μόνο γιά ἀστεῖο. Γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν ὁρολογία τῆς Mélanie Klein, θά λέγαμε πώς ἡ καταθλιπτική στάση δέν εἶναι παρά ἡ κάλυψη μιᾶς πιό βαθειᾶς σχιζοειδοῦς στάσης. Γιατί οἱ αὐστηρότητες τοῦ νόμου ἐκφράζουν μόνο φαινομενικά τή διαμαρτυρία τοῦ Ἑνός, ἐνῶ ἀντίθετα βρίσκουν τό πραγματικό τους ἀντικείμενο στήν ἄφεση ἁμαρτιῶν τῶν τεμαχισμένων κόσμων, ὅπου ὁ νόμος δέν συνενώνει τίποτα σ' ἕνα Ὅλο, ἀπεναντίας καταμετρᾶ καί ἐπιμερίζει τίς παρεκτροπές, τίς διασπορές, τίς διασπάσεις κάθε στοιχείου πού ἀντλεῖ τήν ἀθωότητά του ἀπό τήν τρέλα – γι' αὐτό καί στό ἔργο τοῦ Proust διαπλέκεται ἕνα ὁλότελα διαφορετικό θέμα μέ τό φαινομενικό θέμα τῆς ἐνοχῆς, ἕνα θέμα πού

* *Puzzle:* παιχνίδι ἀπό διάσπαρτα κομμάτια πού πρέπει νά μποῦν στήν κατάλληλη θέση γιά νά φανεῖ ἡ εἰκόνα, κάτι σάν τή «μαγική εἰκόνα» στά παιδικά παιχνίδια. (*Σημ. Γ.Κ.*).

ἀπαρνιέται τό πρῶτο, τό θέμα τῆς φυτικῆς ἀφέλειας μέσα στόν διαχωρισμό τῶν φύλων, ὅπως γίνεται στίς συναντήσεις τοῦ Charlus ἤ στόν ὕπνο τῆς Albertine – ἐκεῖ ὅπου βασιλεύουν τά λουλούδια καί φανερώνεται ἡ ἀγνότητα τῆς τρέλας, τρέλας ἐξακριβωμένης τοῦ Charlus ἤ τρέλας ὑποθετικῆς τῆς Albertine.

Ὁ Proust λοιπόν ἔλεγε πώς τό Ὅλον εἶναι προϊόν, πώς τό ἴδιο παράγεται σάν ἕνα μέρος δίπλα σέ ἄλλα μέρη, πώς δέν τά ἑνοποιεῖ οὔτε τά ἀθροίζει, ἀλλά ἐφαρμόζεται σ' αὐτά, ἐγκαθιστώντας μόνο ἄτοπες ἐπικοινωνίες ἀνάμεσα σέ μή συγκοινωνοῦντα ἀγγεῖα, ἐγκάρσιες ἑνότητες ἀνάμεσα σέ στοιχεῖα πού διατηροῦν ὅλη τους τήν ἰδιομορφία μέσα στίς ἴδιες τους τίς διαστάσεις. Ἔτσι στό ταξίδι, λογουχάρη, μέ τόν σιδηρόδρομο, δέν ὑπάρχει ποτέ ὁλότητα θέας, οὔτε καί ἑνότητα ἀπόψεων, παρά μόνο στή διατέμνουσα γραμμή πού χαράζει ὁ ἀλαφιασμένος ταξιδιώτης ἀπό τό ἕνα παράθυρο στό ἄλλο «γιά νά συμπλησιάσει, νά συναρμολογήσει τά διαλείποντα καί ἀντιθετικά κομμάτια». Συμπλησιάζω, συναρμολογῶ – αὐτό εἶναι πού ὁ Joyce ἀποκαλοῦσε «ἐπανενσωματώνω» («re-embody»). Τό δίχως ὄργανα σῶμα παράγεται σάν ἕνα ὅλον, ἀλλά στή δική του θέση, μέσα στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς, πλάι στά μέρη πού δέν ἑνοποιεῖ οὔτε καί ἀθροίζει. Κι ὅταν ἐφαρμόζεται στά μέρη αὐτά, ὅταν στρέφεται σ' αὐτά, προκαλεῖ ἐγκάρσιες ἐπικοινωνίες, ὑπερπεπερασμένες ἀθροίσεις, πολυσήμαντες καί ὑπερλογικές ἐγγραφές, πάνω στήν ἴδια του τήν ἐπιφάνεια, ὅπου οἱ λειτουργικές τομές τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων δέν παύουν νά διατέμνονται ἀπό τίς τομές πού ἐκτελοῦν οἱ σημαίνουσες ἁλυσίδες, καθώς καί ἀπό τίς τομές τοῦ ὑποκειμένου πού βρίσκει ἐκεῖ τόν προσανατολισμό του. Τό ὅλον δέν συνυπάρχει μόνο μέ τά μέρη, συνορεύει μ' αὐτά, τό ἴδιο ὅμως παράγεται χωριστά, καί ἐφαρμόζεται σ' αὐτά: οἱ γενετιστές τό δείχνουν αὐτό μέ τόν δικό τους τρόπο λέγοντας ὅτι «τά ἀμινο-οξέα ἀφομοιώνονται ἀτομικά μέσα στό κύτταρο, καί διευθετοῦνται ὕστερα μέ τήν κατάλληλη τάξη ἀπό κάποιον μηχανισμό, ὅμοιο μ' ἕνα καλούπι, ὅπου ἡ χαρακτηριστική πλάγια ἁλυσίδα τοῦ κάθε ὀξέος τοποθετεῖται στήν κατάλληλη θέση»[37]. Κατά κανόνα, τό πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ μερῶν καί ὅλου ἐξακολουθεῖ νά τοποθετεῖται λαθεμένα ἀπό τίς κλασικές μηχανιστικές καί βιταλιστικές θεωρίες, ὅσον καιρό τό ὅλο θεωρεῖται σάν ὁλότητα παράγωγη τῶν μερῶν, ἤ σάν ὁλότητα πρωταρχική ἀπ' ὅπου πηγάζουν τά μέρη ἤ σάν διαλεκτική ὁλοποίηση. Οὔτε ἡ μηχανιστική οὔτε ἡ βιταλιστική θεωρία ἔχουν συλλάβει τή φύση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τή διπλή ἀναγκαιότητα νά εἰσαχθεῖ ἡ παραγωγή μέσα στήν ἐπιθυμία καθώς ἐπίσης καί ἡ ἐπιθυμία μέσα στή μηχανική.

Δέν ὑπάρχει καμιά ἐξέλιξη τῶν ὁρμῶν πού θά μποροῦσε νά τίς κάνει

[37] J.H. Rush, *L' Origine de la vie*, γαλλ. μετάφρ., Payot, σ. 141.

νά ἀνελιχθοῦν, μαζί μέ τ' ἀντικείμενά τους, πρός ἕνα ὁλοκληρωτικό ὅλον – ὅπως δέν ὑπάρχει οὔτε πρωταρχική ὁλότητα ἀπ' ὅπου νά παράγονται. Ἡ Mélanie Klein ἔκανε τή θαυμαστή ἀνακάλυψη τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, αὐτοῦ τοῦ κόσμου τῶν ἐκρήξεων, τῶν περιστροφῶν καί τῶν δονήσεων. Πῶς ὅμως νά ἐξηγήσουμε τό ὅτι ἀποτυχαίνει ν' ἀνακαλύψει καί τή λογική αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων; Ὁ λόγος εἶναι ὅτι πρῶτα-πρῶτα τά διανοεῖται σάν φαντασιώσεις καί τά κρίνει ἀπό τήν ἄποψη τῆς κατανάλωσης κι ὄχι μιᾶς πραγματικῆς παραγωγῆς. Τούς ἀποδίδει μηχανισμούς αἰτιακῆς ἐνέργειας (ὅπως εἶναι λογουχάρη ἡ ἐνδοβολή καί ἡ προβολή), ἐκτέλεσης (ἀνταμοιβή καί ἀποστέρηση), ἔκφρασης (τό καλό καί τό κακό), πού τῆς ἐπιβάλλουν μιάν ἰδεαλιστική ἀντίληψη γιά τό ἐπιμέρους ἀντικείμενο. Δέν τά συνδέει μέ μιά πραγματική διαδικασία παραγωγῆς, ὅπως εἶναι ἡ διαδικασία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Κατά δεύτερο λόγο ἡ Klein δέν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἰδέα ὅτι τά σχιζοπαρανοϊκά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀναφέρονται σ' ἕνα ὅλον, εἴτε πρωταρχικό μέσα σέ μιά πρωτόγονη φάση, εἴτε μελλοντικό στή μεταγενέστερη καταθλιπτική κατάσταση (τό ἄρτιο Ἀντικείμενο). Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα τῆς φαίνονται λοιπόν παρμένα ἀπό ὁλικά πρόσωπα· κι ὄχι μονάχα εἰσχωροῦν μέσα σέ ὁλότητες ὁλοκλήρωσης πού ἀφοροῦν τό ἐγώ, τό ἀντικείμενο καί τίς ὁρμές, ἀλλά σχηματίζουν κιόλας τόν πρῶτο τύπο ἀντικειμενότροπης (*objectale*) σχέσης ἀνάμεσα στό ἐγώ, τή μητέρα καί τόν πατέρα. Ὡστόσο, ἐδῶ τελικά ἀποφασίζονται τά πάντα. Εἶναι βέβαιο πώς τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἔχουν μέσα τους ἀρκετή φόρτιση γιά νά τινάξουν στόν ἀέρα τό οἰδιπόδειο, γιά νά τό κάνουν νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν ἀνόητη ἀξίωσή του νά παριστάνει τό ἀσυνείδητο, νά τριγωνίζει τό ἀσυνείδητο, νά οἰκειώνεται ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Δέν πρόκειται καθόλου ἐδῶ γιά τή σχετική σημασία αὐτοῦ πού θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε *προοιδιπόδειο* σέ σχέση μέ τό οἰδιπόδειο (γιατί τό *προοιδιπόδειο* εἶναι ἀκόμα σέ σχέση ἐξελικτική ἤ δομική). Τό θέμα εἶναι ὁ ἀπόλυτα ἀνοιδιπόδειος χαρακτήρας τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἀλλά ἐπειδή ἡ Mélanie Klein διατηρεῖ τήν ἄποψή της γιά τό ὅλον, γιά τά ὁλικά πρόσωπα καί γιά τά ἄρτια ἀντικείμενα – κι ἀκόμα ἐπειδή θέλει ἴσως νά ἀποφύγει τό χειρότερο μέ τή Διεθνῆ ψυχαναλυτική ἑταιρία, πού ἔχει ἀναγράψει στήν πόρτα της «οὐδείς ἀνοιδιπόδειος εἰσίτω» –, δέν χρησιμοποιεῖ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα γιά νά λυτρωθεῖ ἀπό τόν ζυγό τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά, ἀντίθετα, τά χρησιμοποιεῖ ἤ προσποιεῖται πώς τά χρησιμοποιεῖ, γιά νά μετριάσει τό οἰδιπόδειο, νά τό σμικρύνει, νά τό πολλαπλασιάσει, νά τό ἁπλώσει στίς μικρές ἡλικίες.

Κι ἄν διαλέγουμε γιά παράδειγμα τή λιγότερο οἰδιποδίζουσα ψυχαναλύτρια, εἶναι γιά ν' ἀποδείξουμε πόσο πρέπει νά ζοριστεῖ γιά νά μετρήσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή μέ τό οἰδιπόδειο. Αὐτό ἰσχύει ἀκόμα περισσότερο γιά τούς κοινούς ψυχαναλυτές πού δέν ἔχουν κάν συνεί-

δηση τῆς «κίνησης». Δέν πρόκειται πιά γιά ὑποβολή μιᾶς ἰδέας ἀλλά γιά τρομοκρατία! Ἡ Mélanie Klein γράφει: «Τήν πρώτη φορά πού ὁ Dick ἦρθε νά μέ δεῖ, δέν ἔδειξε καμιά συγκίνηση ὅταν ἡ νταντά του μοῦ τόν ἐμπιστεύθηκε. Ἅμα τοῦ ἔδειξα τά παιχνίδια πού εἶχα προετοιμάσει, τά κοίταξε χωρίς τό παραμικρό ἐνδιαφέρον. Πῆρα ἕνα μεγάλο τραινάκι καί τό τοποθέτησα πλάι σ' ἕνα μικρότερο· τά βάφτισα «τραῖνο Μπαμπάς» καί «τραῖνο Ντίκ». Πῆρε τό τραῖνο πού εἶχα ὀνοματίσει Ντίκ, τό κύλησε ὥς τό παράθυρο καί εἶπε: «Σιδηροδρομικός σταθμός». *Τοῦ ἐξήγησα* ὅτι ὁ «σιδηροδρομικός σταθμός εἶναι ἡ Μαμά· ὁ Ντίκ μπαίνει μέσα στή μαμά». Ἄφησε ἀμέσως τό τραῖνο κι ἔτρεξε νά χωθεῖ ἀνάμεσα στό ἐσωτερικό καί τό ἐξωτερικό μέρος τῆς διπλόπορτας τοῦ δωματίου, ὅπου κλείστηκε, λέγοντας «σκοτάδι» καί ξαναβγῆκε ἀμέσως τρέχοντας. Ἐπανέλαβε τό κόλπο πολλές φορές. *Τοῦ ἐξήγησα* πώς «μέσα στή μαμά εἶναι σκοτάδι· ὁ Ντίκ βρίσκεται μέσα στό σκοτάδι τῆς μαμᾶς...». *Ὅταν ἡ ἀνάλυση προχώρησε... ὁ Ντίκ ἀνακάλυψε ἀκόμα* πώς ὁ νιπτήρας συμβόλιζε τό μητρικό σῶμα, καί τότε ἐκδήλωσε ἕνα ἐξαιρετικό φόβο μή βραχεῖ μέ τό νερό»[38]. Ὁμολόγησε πώς εἶναι οἰδιπόδειο, εἰδεμή θά φᾶς μπάτσο! Νά πού ὁ ψυχαναλυτής δέν ρωτάει πιά «τί εἶναι; Ποιές εἶναι οἱ δικές σου ἐπιθυμητικές μηχανές;», ἀλλά κραυγάζει: «Ν' ἀποκρίνεσαι μπαμπάς-μαμά ὅταν σοῦ μιλῶ!». Ἀκόμα καί ἡ Mélanie Klein... Κι ἔτσι, ὅλη ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή συντρίβεται, στρέφεται πάλι στά γονεϊκά εἴδωλα, εὐθυγραμμίζεται μέ τά προ-οιδιπόδεια στάδια, ὁλοποιεῖται μέσα στό οἰδιπόδειο: μέ τόν τρόπο αὐτόν, ἡ λογική τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων ἐκμηδενίζεται. Τό οἰδιπόδειο γίνεται λοιπόν τώρα γιά μᾶς ἡ λυδία λίθος τῆς λογικῆς. Γιατί, ὅπως τό διαισθανθήκαμε ἀπό τήν ἀρχή, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι μονάχα φαινομενικά παρμένα ἀπό ὁλικά πρόσωπα· παράγονται πραγματικά ἀπό παρακρατήσεις ἀπό μιά ροή ἤ μιά ὕλη μή-προσωπική καί ἐπικοινωνοῦν μαζί της συνδεόμενα μέ ἄλλα ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Τό ἀσυνείδητο ἀγνοεῖ τά πρόσωπα. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα δέν εἶναι ἀντιπρόσωποι γονεϊκῶν προσώπων οὔτε στηρίγματα οἰκογενειακῶν σχέσεων· εἶναι ἐξαρτήματα μέσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί ἀναφέρονται σέ μιά διαδικασία καί σέ σχέσεις παραγωγῆς μή ἀναγώγιμες καί πρωτεύουσες σέ σχέση μ' αὐτό πού ἀφήνεται νά καταγραφεῖ στό σχῆμα τοῦ οἰδιπόδειου.

Ὅταν μιλοῦμε γιά τή ρήξη ἀνάμεσα στόν Freud καί τόν Jung, ξεχνοῦμε πολύ συχνά τήν ταπεινή καί πρακτική ἀφετηρία: ὁ Jung εἶχε παρατηρήσει πώς ὁ ψυχαναλυτής, στή μετατόπιση*, ἐμφανιζόταν συχνά

[38] Mélanie Klein, *Essais de psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 269-271. (Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι δικές μας – G. D. καί F.G.).

* *Μετατόπιση ἤ μεταφορά* – ὅρος τῆς ψυχανάλυσης, πού δηλώνει, τό σύνολο τῶν ἀντιδράσεων τοῦ πάσχοντος μπροστά στόν ἀναλυτή καί στίς ὁποῖες μεταθέτει τίς

σάν διάβολος, θεός, μάγος, καί πώς οἱ ρόλοι τους ξεπερνοῦσαν κατά πολύ τά γονεϊκά εἴδωλα. Ὕστερα ὅλα πῆγαν στραβά, ἀλλά ἡ ἀφετηρία ἦταν σωστή. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τό παιχνίδι τῶν παιδιῶν: ἕνα παιδί δέν παίζει μονάχα τό παιχνίδι «μπαμπάς-μαμά»· παίζει καί τόν μάγο καί τόν καουμπόη, τόν κλέφτη καί τόν ἀστυνόμο, τό τραῖνο καί τ' αὐτοκινητάκια. Τό τραῖνο δέν εἶναι ἀναγκαστικά ὁ μπαμπάς, οὔτε ὁ σιδηροδρομικός σταθμός ἡ μαμά. Τό πρόβλημα δέν ἀφορᾶ τόν σεξουαλικό χαρακτήρα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἀλλά τόν οἰκογενειακό χαρακτήρα αὐτῆς τῆς σεξουαλικότητας. Δεχόμαστε πώς, ὅταν τό παιδί μεγαλώσει, μπλέκεται σέ κοινωνικές σχέσεις πού δέν εἶναι πιά οἰκογενειακές. Καθώς ὅμως οἱ σχέσεις αὐτές ἐμφανίζονται «ἐκ τῶν ὑστέρων», ὑπάρχουν μονάχα δυό δυνατές ἐξηγήσεις: ἤ δεχόμαστε πώς ἡ σεξουαλικότητα ἐξιδανικεύεται ἤ ἐξουδετερώνεται μέσα στίς κοινωνικές (*καί* μεταφυσικές) σχέσεις – μέ τή μορφή ἑνός ἀναλυτικοῦ «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἤ οἱ σχέσεις αὐτές θέτουν σέ κίνηση μιά μή-σεξουαλική ἐνέργεια, πού ἡ σεξουαλικότητα περιοριζόταν μέ τή σειρά της νά τή συμβολίζει σάν κάποιο ἀναγωγικό «ἐπέκεινα». Κι ἐδῶ εἶναι πού τά πράγματα παίρνουν δυσάρεστη τροπή ἀνάμεσα στόν Freud καί τόν Jung. Τουλάχιστον ὅμως οἱ δυό ψυχαναλυτές ἔχουν κάτι τό κοινό: πιστεύουν πώς ἡ λίμπιντο δέν εἶναι δυνατό νά εἰσβάλει σ' ἕνα κοινωνικό ἤ μεταφυσικό πεδίο χωρίς κάποια μεσολάβηση. Κι ὅμως δέν εἶν' ἔτσι. Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα ἕνα παιδί πού παίζει ἤ πού, ἀρκουδίζοντας, ἐρευνᾶ τά δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ: θαυμάζει μιάν ἠλεκτρική πρίζα, χρησιμοποιεῖ τό σῶμα του σάν μηχανή, τά πόδια του σάν κουπιά, μπαίνει στήν κουζίνα, στό γραφεῖο, πασπατεύει αὐτοκινητάκια. Βέβαια, ἡ παρουσία τῶν γονιῶν του εἶναι διαρκής, καί εἶναι ὁλοφάνερο πώς χωρίς αὐτούς τό παιδί δέν θά εἶχε τίποτα. Ἀλλά τό θέμα δέν εἶναι αὐτό. Τό θέμα εἶναι ἄν ὅλα τά πράγματα πού ἀγγίζει τό παιδί, τά ζεῖ σάν νά ἀντιπροσωπεύουν τούς γονεῖς. Ἀπό τή γέννησή του κιόλας, ἡ κούνια, ὁ μαστός, ἡ θηλή, τά περιττώματα εἶναι ἐπιθυμητικές μηχανές πού συνδέονται μέ τά μέρη τοῦ σώματός του. Μᾶς φαίνεται ἀντιφατικό νά λέμε ταυτόχρονα πώς τό παιδί ζεῖ ἀνάμεσα στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, καί πώς αὐτό πού ἀντιλαμβάνεται στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι τά γονεϊκά πρόσωπα, ἔστω καί κομματιασμένα. Τό νά λέμε ὅτι ὁ μαστός παρακρατεῖται ἀπό τό σῶμα τῆς μητέρας δέν εἶναι σωστό στήν κυριολεξία. Γιατί ὁ μαστός ὑπάρχει σάν ἐξάρτημα μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς πού συνδέεται μέ τό στόμα καί πού παρακρατεῖται ἀπό μιά ροή-γάλα μή προσωπική, ἀραιή ἤ πυκνή. Μιά ἐπιθυμητική μηχανή, ἕνα ἐπιμέρους ἀντικείμενο δέν ἀντιπροσωπεύει τίποτα: δέν εἶναι ἀντιπροσωπευτικό. Στηρίζει βέβαια σχέσεις καί κατανέ-

φαντασιώσεις του καί τίς ἐσωτερικές συγκρούσεις του, προβάλλοντάς τες πάνω στόν ἀναλυτή τόν ἴδιο. (*Σημ. Γ.Κ.*).

μει φορεῖς· ἀλλά οἱ συντελεστές αὐτοί δέν εἶναι πρόσωπα, οὔτε καί οἱ σχέσεις δια-υποκειμενικές. Εἶναι καθαυτό σχέσεις παραγωγῆς, συντελεστές παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς. Ὁ Bradbury τό ἀποδείχνει ὁλοκάθαρα ὅταν περιγράφει τό δωμάτιο τῶν παιδιῶν σάν χῶρο ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς καί ὁμαδικῶν φαντασιώσεων, πού συνδυάζει μόνο ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί φορεῖς.[39] Τό μικρό παιδί βρίσκεται συνεχῶς μέσα σέ οἰκογένεια. Ἀλλά μέσα στήν οἰκογένεια, ἀπό τήν πιό ἁπαλή ἡλικία, ζεῖ κιόλας μιά καταπληκτική μή-οἰκογενειακή ἐμπειρία, πού ἡ ψυχανάλυση ἀφήνει νά τῆς διαφεύγει. Προσέξτε τόν πίνακα τοῦ Lindner.

Δέν μπαίνει ζήτημα ν' ἀρνηθοῦμε τή ζωτική κι ἐρωτική σημασία τῶν γονιῶν, ἀλλά νά γνωρίσουμε ποιά εἶναι ἡ θέση τους κι ὁ ρόλος τους στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀντί νά κάνουμε τό ἀντίστροφο καί νά περιορίζουμε ὅλη τή λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν μέσα στόν περιορισμένο κώδικα τοῦ οἰδιπόδειου. Μέ ποιόν τρόπο διαμορφώνονται οἱ ρόλοι καί οἱ θέσεις πού ἔρχονται νά καταλάβουν οἱ γονεῖς, σάν εἰδικοί φορεῖς, σέ σχέση μέ ἄλλους φορεῖς; Γιατί ἀπό τήν ἀρχή τό οἰδιπόδειο δέν ὑπάρχει παρά ἀνοιχτό πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις ἑνός κοινωνικοῦ πεδίου, δηλαδή ἑνός πεδίου παραγωγῆς πού ἐπενδύεται ἄμεσα ἀπό τή λίμπιντο. Εἶναι φανερό πώς οἱ γονεῖς παρουσιάζονται ξαφνικά στήν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἀλλά ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ὅλο τό πρόβλημα τοῦ οἰδιπόδειου: ποιές δυνάμεις κατορθώνουν νά τριγωνίσουν τό οἰδιπόδειο; Σέ ποιές συνθῆκες ὁ τριγωνισμός τοῦ οἰδιπόδειου διοχετεύει τήν ἐπιθυμία πάνω σέ μιά ἐπιφάνεια πού δέν περιεῖχε, ἡ ἴδια, αὐτόν τόν τριγωνισμό; Πῶς ὁ τριγωνισμός σχηματίζει ἕναν ὁρισμένο τύπο ἐγγραφῆς γιά ἐμπειρίες καί μηχανεύματα πού τόν ξεπερνοῦν ἀπ' ὅλες τίς πλευρές; Μ' αὐτήν τήν ἔννοια, καί μ' αὐτήν μονάχα, τό παιδί *συσχετίζει* μέ τή μορφή τῆς μητέρας τόν μαστό σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενο, καί δέν παύει νά ἐρευνᾶ τό μητρικό πρόσωπο. «Συσχετίζω» δέν σημαίνει ἐδῶ μιά φυσική παραγωγική σχέση, ἀλλά μιά ἔκθεση, μιάν ἐγγραφή μέσα στήν ἐγγραφή, μέσα στό Numen. Ἀπό τήν πιό ἁπαλή ἡλικία τό παιδί ἔχει κιόλας μιάν ὁλόκληρη ἐπιθυμητική ζωή, ἕνα σύνολο ἀπό σχέσεις ἐξωοικογενειακές μέ τά ἀντικείμενα καί τίς μηχανές τῆς ἐπιθυμίας, ζωή πού δέν συσχετίζεται μέ τούς γονεῖς ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἄμεσης παραγωγῆς, ἀλλά πού συσχετίζεται μ' αὐτούς (μέ ἀγάπη ἤ μέ μίσος) ἀπό τήν ἄποψη τῆς καταγραφῆς τῆς διεργασίας, σέ πολύ ἰδιαίτερες συνθῆκες τῆς καταγραφῆς αὐτῆς, ἀκόμα κι ἄν οἱ συνθῆκες αὐτές ἀντεπενεργοῦν μέ τή σειρά τους στήν ἴδια τή διεργασία *(feed-back)*.

Τό παιδί ἐξετάζει τή ζωή του ἀνάμεσα στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί μέσα στίς ἐξωοικογενειακές σχέσεις τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, κι

[39] Bradbury, *L' Homme illustré*, «La Brousse», γαλλ. μετάφρ. Denoël.

ἀναρωτιέται τί εἶναι τό νά ζεῖς, ἀκόμα κι ἄν τό ἐρώτημα αὐτό «ἀναφέρεται» ἀναγκαστικά στούς γονιούς, καί δέν μπορεῖ νά βρεῖ προσωρινή ἀπόκριση παρά μέσα στίς οἰκογενειακές σχέσεις. «Ὅταν ἤμουν ὀχτώ χρονῶν, κι ἀκόμα πιό πρίν, θυμᾶμαι πώς ἀναρωτιόμουν συνεχῶς ποιός ἤμουν, τί ἤμουν καί γιατί ζῶ. Θυμᾶμαι πώς ὅταν ἤμουν ἕξι χρονῶν, στό σπίτι τῆς λεωφόρου Blancarde στή Μασσαλία (στόν ἀριθμό 59 γιά τήν ἀκρίβεια), τήν ὥρα πού κάποια γυναίκα, ὀνομαζόμενη μητέρα, μοῦ ἔδινε τήν ἀπογευματινή μου σοκολάτα μέ ψωμί, ἀναρωτήθηκα τί πάει νά πεῖ «εἶναι», «ζῶ», τί εἶναι νά ἀναπνέεις, καί θέλησα νά μέ ἀναπνεύσω γιά νά νιώσω τήν πραγματική ζωή, γιά νά δῶ ἄν μοῦ σύμφερνε καί σέ τί μοῦ σύμφερνε»[40]. Κι αὐτό εἶναι τό βασικό: τό παιδί βρίσκεται μπροστά σ' ἕνα ἐρώτημα «ἀναφερόμενο» ἴσως στή γυναίκα πού ἀποκαλεῖται μαμά, ἐρώτημα πού ὅμως δέν παράγεται σέ συνάρτηση μέ αὐτήν, πού παράγεται μέσα στή λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, στό ἐπίπεδο λογουχάρη τῆς μηχανῆς στόμα-ἀέρας ἤ τῆς γευστικῆς μηχανῆς – τί εἶναι νά ζεῖς; τί εἶναι ν' ἀνασαίνεις; τί εἶναι ἐγώ; τί εἶναι ἡ μηχανή τῆς ἀναπνοῆς πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα μου; Τό παιδί εἶναι ἕνα ὄν μεταφυσικό. Ὅπως καί στό καρτεσιανό cogito*, οἱ γονεῖς δέν βρίσκονται μέσα στά ζητήματα αὐτά. Καί εἶναι σφάλμα νά συγχέουμε τό γεγονός ὅτι τό ἐρώτημα αὐτό ἀναφέρεται στούς γονεῖς (σάν διήγηση ἤ ἔκφραση), μέ τήν ἰδέα ὅτι τό ἐρώτημα ἀναφέρεται σ' αὐτούς (σάν φυσική σχέση μέ τούς γονεῖς). Ὅταν πλαισιώνουμε τή ζωή τοῦ παιδιοῦ μέσα στό οἰδιπόδειο, ὅταν μετατρέπουμε τίς οἰκογενειακές σχέσεις σέ καθολικό μεσάζοντα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, εἴμαστε καταδικασμένοι νά παραγνωρίσουμε τήν παραγωγή τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσυνείδητου, καθώς καί τούς ὁμαδικούς μηχανισμούς – πού ἐπηρεάζουν ἄμεσα τό ἀσυνείδητο – καί ἰδιαίτερα ὅλη τήν πολύπλοκη λειτουργία τῆς πρωταρχικῆς ἀπώθησης, τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τοῦ δίχως ὄργανα σώματος. *Γιατί τό ἀσυνείδητο εἶναι ὀρφανό*, καί αὐτοπαράγεται μέσα στήν ταυτότητα φύση-ἄνθρωπος. Ἡ αὐτο-παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου ἐμφανίζεται ἀκριβῶς στό σημεῖο ὅπου τό ὑποκείμενο τοῦ καρτεσιανοῦ συλλογισμοῦ ἀνακάλυπτε πώς δέν ἔχει γονεῖς, ἐκεῖ ἐπίσης ὅπου ὁ σοσιαλιστής ἀνακάλυπτε στήν παραγωγή τήν ἑνότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης, ἐκεῖ ὅπου ὁλόκληρος ὁ κύκλος ἀνακαλύπτει τήν ἀνεξαρτησία του ἀπέναντι στήν ἀπροσδιόριστη γονεϊκή παλινδρόμηση.

Ζέν ἔσω
Μπαμπά-μαμά

[40] Artaud, *Je n' ai jamais rien étudié....* στό *84*, Δεκέμβρης 1950.

* *Cogito ergo sum – σκέφτομαι ἄρα ὑπάρχω:* ὁ περίφημος συλλογισμός στόν ὁποῖο κατέληξε ὁ Καρτέσιος ἀφοῦ ἀμφέβαλε (μεθοδολογικά) γιά τήν πραγματική ὕπαρξη ὅλων τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων καί τῆς σκέψης. *(Σημ. Γ.Κ.)*.

Εἴδαμε μέ ποιό τρόπο συγχέονταν οἱ δυό ἔννοιες τῆς λέξης «διαδικασία»: διαδικασία σάν μεταφυσική παραγωγή τοῦ δαιμονικοῦ μέσα στή φύση, καί διαδικασία σάν κοινωνική παραγωγή τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν μέσα στήν ἱστορία. Οἱ κοινωνικές σχέσεις *καί* οἱ μεταφυσικές σχέσεις δέν ἀποτελοῦν ἕνα «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἤ ἕνα «ἐπέκεινα». Οἱ σχέσεις αὐτές πρέπει νά ἀναγνωρίζονται σέ ὅλα τά ψυχοπαθολογικά ἐπίπεδα, καί ἡ σημασία τους εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη ὅταν πρόκειται γιά σύνδρομα ψυχωτικά πού ἐμφανίζονται σέ ἄτομα ὁλότελα ἀποκτηνωμένα καί ἀποκοινωνικοποιημένα. Ἀλλά οἱ σχέσεις αὐτές συνυφαίνονται – στή ζωή ἀκόμα τοῦ παιδιοῦ, ἀπό τή στοιχειώδη κιόλας συμπεριφορά τοῦ νηπίου – μέ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, τούς συντελεστές παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς, σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς στό σύνολό της. Ἄν δέν ἀνακαλύψουμε ἀπό τήν ἀρχή ποιά εἶναι ἡ φύση αὐτῆς τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς καί μέ ποιόν τρόπο, σέ ποιές συνθῆκες, κάτω ἀπό ποιές πιέσεις, ὁ οἰδιπόδειος τριγωνισμός παρεμβαίνει στήν καταγραφή τῆς διεργασίας, βρισκόμαστε πιασμένοι στά δίχτυα ἑνός διάχυτου καί γενικευμένου οἰδιποδισμοῦ, πού παραμορφώνει ριζικά τή ζωή τοῦ παιδιοῦ, καί τά ἐπακόλουθά της, τά νευρωτικά καί ψυχωτικά προβλήματα τοῦ ἐνήλικου καί τό σύνολο τῆς σεξουαλικότητας. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ, ἄς μήν ξεχνοῦμε, τήν ἀντίδραση τοῦ Lawrence στήν ψυχανάλυση. Σ' αὐτόν τουλάχιστο, οἱ δισταγμοί δέν προέρχονταν ἀπό τόν τρόμο του μπροστά στήν ἀποκάλυψη τῆς σεξουαλικότητας. Εἶχε ὅμως τήν ἐντύπωση, ἁπλή ἐντύπωση, πώς ἡ ψυχανάλυση ἔκλεινε σιγά-σιγά τή σεξουαλικότητα μέσα σ' ἕνα παράξενο κουτί μέ ἀστικά στολίδια, μέσα σ' ἕνα εἶδος τεχνητό τρίγωνο ἀρκετά ἀηδιαστικό, πού κατάπνιγε ὁλόκληρη τή σεξουαλικότητα σάν παραγωγή ἐπιθυμίας καί τήν ξανάκανε, μ' ἕναν καινούριο τρόπο, ἕνα «βρώμικο μικρό μυστικό», τό μικρό οἰκογενειακό μυστικό, ἕνα ἐσωτερικό θέατρο –ἐνῶ εἶναι ἕνα καταπληκτικό ἐργοστάσιο, τό Ἐργοστάσιο Φύση καί Παραγωγή. Εἶχε τήν ἐντύπωση πώς ἡ σεξουαλικότητα εἶχε πολύ μεγαλύτερη δύναμη ἤ δυναμικότητα. Καί ἴσως ἡ ψυχανάλυση νά κατάφερνε ὡς ἕνα σημεῖο νά «ἀπολυμάνει τό βρώμικο μικρό μυστικό», ἀλλά οὔτε κι ἔτσι θά διόρθωνε τίποτε – φτωχό, βρώμικο μυστικό τοῦ σύγχρονου Οἰδίποδα-Τύραννου! Πῶς εἶναι δυνατό ἡ ψυχανάλυση νά προσπαθεῖ ἀκόμα καί τώρα νά μᾶς ὑποβιβάζει, νά μᾶς ταπεινώνει, νά μᾶς ἐνοχοποιεῖ; Ὁ Michel Foucault μπόρεσε νά διαπιστώσει πόσο ἡ σχέση τῆς τρέλας καί τῆς οἰκογένειας εἶναι θεμελιωμένη σέ μιάν ἐξέλιξη πού ἀφορᾶ τό σύνολο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας τοῦ 19ου αἰώνα καί πού ἀνάθετε στήν οἰκογένεια τόν ρόλο νά ἀποτιμᾶ τίς εὐθύνες τῶν μελῶν της καί τήν ἐνδεχόμενη ἐνοχή τους. Στό βαθμό ὅμως πού ἡ ψυχανάλυση περιτυλίγει τήν τρέλα μέσα στό «γονεϊκό σύμπλεγμα» καί θεωρεῖ ὁμολογία ἐνοχῆς τίς μορφές τῆς αὐτο-τιμωρίας πού προκύπτουν ἀπό τό οἰδιπόδειο, δέν καινοτομεῖ, *ἀλλά ὁλοκληρώνει*

αὐτό πού ἡ ψυχιατρική τοῦ 19ου αἰώνα εἶχε ἀρχίσει: δίνει δηλαδή μιάν ἔκφραση οἰκογενειακή καί ἠθικολογική στήν ψυχική παθολογία, συνδέει τήν παραφροσύνη μέ τή «μισο-πραγματική, μισο-φανταστική διαλεκτική τῆς Οἰκογένειας», καί ξεδιαλύνει μέσα σ' αὐτήν τήν «ἀδιάκοπη δολοφονική ἀπόπειρα ἐνάντια στόν πατέρα», «τήν κρυφή ἀντίσταση τῶν ἐνστίκτων ἐνάντια στό οἰκογενειακό κατεστημένο κι ἐνάντια στά πιό ἀρχαϊκά του σύμβολα»[41]. Ἔτσι, ἀντί νά πρωτοστατήσει στόν ἀγώνα γιά μιά πραγματική ἀπολύτρωση, ἡ ψυχανάλυση βοηθάει στή γενίκευση τῆς ἀστικῆς καταπίεσης, αὐτῆς πού συντέλεσε στό νά παραμείνει ἡ εὐρωπαϊκή ἀνθρωπότητα κάτω ἀπό τό ζυγό τοῦ «μπαμπά-μαμά», καί πού δέν μᾶς ἀφήνει *νά ξεμπερδεύουμε μιά γιά πάντα μέ τοῦτο τό πρόβλημα.*

[41] Michel Foucault, *Histoire de la folie à l' âge classique*, Plon, 1961, σ. 588-589.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ψυχανάλυση καί οἰκογενειοκρατία: Ἡ ἅγια οἰκογένεια.

Τό στενό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ μορφή τοῦ τριγώνου «μπαμπάς-μαμά-ἐγώ», ὁ οἰκογενειακός ἀστερισμός αὐτοπροσώπως. Ὅταν ὅμως ἡ ψυχανάλυση τό μετατρέπει σέ δόγμα, δέν ἀγνοεῖ τίς λεγόμενες προ-οἰδιπόδειες σχέσεις στό παιδί, ἐξω-οἰδιπόδειες στόν ψυχωτικό, παρα-οἰδιπόδειες σέ ἄλλους λαούς. Ἡ λειτουργία τοῦ οἰδιπόδειου σάν δόγματος ἤ σάν «πυρηνικοῦ συμπλέγματος» εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό ἕνα ζόρισμα, πού μ' αὐτό ὁ θεωρητικός ψυχαναλυτής φτάνει ὥς τήν ἀντίληψη ἑνός γενικευμένου οἰδιπόδειου. Ἀπό τή μιά μεριά, παίρνει ὑπόψη, γιά κάθε ἄτομο τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου φύλου, μιάν ἐντατική σειρά ὁρμῶν, συναισθημάτων καί σχέσεων πού συνενώνουν τή φυσιολογική καί θετική μορφή τοῦ συμπλέγματος μέ τήν ἀντίστροφη ἤ ἀρνητική του μορφή: εἶναι τό οἰδιπόδειο τῆς σειρᾶς, ὅπως τό παρουσιάζει ὁ Freud στό ἔργο του *Τό Ἐγώ καί τό Ἐκεῖνο*, καί πού ἐπιτρέπει, στήν ἀνάγκη, νά συνδέουμε τίς προ-οἰδιπόδειες φάσεις μέ τό ἀρνητικό σύμπλεγμα. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ ψυχαναλυτής παίρνει ὑπόψη τήν ἐκτεινόμενη συνύπαρξη τῶν ἴδιων τῶν ἀτόμων καί τίς πολλαπλές ἀλληλεπιδράσεις τους: τό ὁμαδικό οἰδιπόδειο, πού περιλαμβάνει τούς συγγενεῖς, τούς ἀπογόνους καί τούς προγόνους· (ἔτσι, ἡ ἔκδηλη ἀντίδραση τοῦ σχιζοφρενικοῦ στήν οἰδιποδειοποίηση, ἡ ὁλοφάνερη ἀπουσία κάθε οἰδιπόδειου δεσμοῦ, μπορεῖ νά χαθεῖ μέσα σ' ἕνα προγονικό ἀστερισμό, εἴτε ἐπειδή θά θεωρηθεῖ ἀπαραίτητη μιά συσσώρευση τριῶν γενιῶν γιά νά δημιουργηθεῖ ἕνας ψυχωτικός, εἴτε ἐπειδή θ' ἀνακαλυφθεῖ κάποιος ἀκόμα πιό ἄμεσος μηχανισμός προγονικῆς ἐπέμβασης στή δημιουργία μιᾶς ψύχωσης καί, μέ τόν τρόπο αὐτόν, διαμορφωθοῦν οἰδιπόδεια τοῦ οἰδιπόδειου στό τετράγωνο: ὁ μπαμπάς-μαμά εἶναι νεύρωση, ἀλλά ἡ γιαγιάκα εἶναι ψύχωση). Τέλος, ἡ διάκριση τοῦ φαντασιακοῦ ἀπό τό συμβολικό μᾶς ἐπιτρέπει νά ξεχωρίσουμε μιάν οἰδιπόδεια δομή· σάν ἕνα σύστημα ἀπό θέσεις καί λειτουργίες, πού δέν συγχέονται μέ τή μεταβλητή μορφή ἐκείνων πού ἔρχονται κάθε φορά νά τίς καταλάβουν σ' ἕναν ὁρισμένο κοινωνικό ἤ παθολογικό σχηματισμό: δομικό οἰδιπόδειο (3+1), διαφορετικό ἀπό τό

τρίγωνο, ἀλλά πού ἐκτελεῖ ὅλους τούς δυνατούς τριγωνισμούς κατανέμοντας σέ μιά δοσμένη περιοχή τήν ἐπιθυμία, τό ἀντικείμενό της καί τόν νόμο.

Ἀναμφισβήτητα, οἱ δυό τρόποι γενίκευσης πού ἀναφέραμε παραπάνω, βρίσκουν τήν ἀληθινή τους σημασία μονάχα μέσα στή δομική ἑρμηνεία. Αὐτή εἶναι πού κάνει τό οἰδιπόδειο ἕνα εἶδος καθολικοῦ συμβόλου, πέρα ἀπό κάθε φαντασιακή παραλλαγή. Κάνει τό οἰδιπόδειο ἄξονα ἀναφορᾶς, τόσο γιά τίς προ-οἰδιπόδειες φάσεις, ὅσο καί γιά τίς παρα-οἰδιπόδειες ποικιλίες καί τά ἐξω-οἰδιπόδεια φαινόμενα: ἡ ἔννοια τῆς «ἀπόρριψης»* λογουχάρη, φαίνεται νά δηλώνει ἕνα καθαρά δομικό κενό, πού χάρη σ' αὐτό ὁ σχιζοφρενικός βρίσκεται φυσιολογικά τοποθετημένος ξανά στόν οἰδιπόδειο ἄξονα, στήν οἰδιπόδεια τροχιά, μέσα στήν προοπτική τριῶν λογουχάρη γενιῶν, ὅπου ἡ μητέρα δέν κατόρθωσε νά *τοποθετήσει* τήν ἐπιθυμία της ἀπέναντι στόν πατέρα, οὔτε κατά συνέπεια ὁ γιός ἀπέναντι στή μητέρα. Ὅταν ἕνας μαθητής τοῦ Lacan γράφει: «ἄς ἐξετάσουμε τώρα μέ ποιό πλάγιο τρόπο ἡ οἰδιπόδεια ὀργάνωση παίζει ρόλο στίς ψυχώσεις· σέ συνέχεια ποιές εἶναι οἱ μορφές τῆς ψυχωτικῆς προγενετησιακότητας καί πῶς εἶναι δυνατό νά διατηρήσουν τήν ἀναφορά στό οἰδιπόδειο», τότε ἡ προηγούμενη κριτική μας τοῦ οἰδιπόδειου κινδυνεύει νά κριθεῖ σάν ὁλότελα ρηχή καί μικρόψυχη, σάν νά τήν ἐφαρμόζαμε μονάχα σ' ἕνα φαντασιακό οἰδιπόδειο καί ν' ἀφοροῦσε μονάχα τά γονεϊκά πρόσωπα, χωρίς νά θίγει τίποτε ἀπό τή δομή, τή σειρά τῶν θέσεών της καί τῶν συμβολικῶν της λειτουργιῶν. Ὡστόσο, τό πρόβλημα γιά μᾶς εἶναι ἄν ἡ πραγματική διαφορά περνᾶ ἀκριβῶς στό σημεῖο τοῦτο· ἤ μήπως βρίσκεται ἀνάμεσα στό οἰδιπόδειο – τόσο τό δομικό ὅσο καί τό φαντασιακό – *καί* σέ κάτι ἄλλο, πού ὅλα τά οἰδιπόδεια συντρίβουν καί ἀπωθοῦν: στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, στίς μηχανές τῆς ἐπιθυμίας πού δέν εἶναι δυνατό νά ἀναχθοῦν οὔτε στή δομή οὔτε καί στά πρόσωπα, καί πού ἀποτελοῦν τό ἴδιο τό Πραγματικό, πέρα ἤ κάτω ἀπό τό συμβολικό ἤ τό φαντασιακό; Δέν θέλουμε καθόλου νά ἐπαναλάβουμε μιά προσπάθεια σάν ἐκείνη τοῦ Malinowski, πού ἔδειχνε ὅτι οἱ μορφές ποικίλλουν ἀνάλογα μέ τό δοσμένο κοινωνικό σύστημα. Πιστεύουμε μάλιστα αὐτό πού μᾶς λένε, ὅτι τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα εἶδος σταθερᾶς. Τό πρόβλημα ὅμως βρίσκεται ἀλλοῦ: ὑπάρχει ἄραγε ἀπόλυτη ἐναρμόνιση ἀνάμεσα στήν παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου καί σ' αὐτήν τή σταθερά (ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τήν οἰδιπόδεια δομή); ἤ μήπως ἡ σταθερά ἐκφράζει μονάχα τή μακριά ἱστορία μιᾶς πλάνης, μέσα ἀπό τίς ποικιλίες της καί τίς παραλλαγές της, τήν προσπάθεια μιᾶς ἀτελεύτητης καταστολῆς; Αὐτό πού ἀμφισβητοῦμε, εἶναι ἡ μανιακή ἐξ-

* Forclusion – κυριολεκτικά *ἀποκλεισμός, ἐξαίρεση* · ὅρος πού χρησιμοποιεῖ ὁ Lacan ἀποδίδοντας τόν φροϋδικό ὅρο Verwerfung – ἀπόρριψη *(Σημ. Γ.Κ.)*.

οιδιπόδιση στήν ὁποία ἐπιδίδεται ἡ ψυχανάλυση, τόσο στήν πράξη ὅσο καί στή θεωρία, μέ τά συνδυασμένα μέσα τῆς εἰκόνας καί τῆς δομῆς. Μπορεῖ νά γράφτηκαν τελευταῖα πολλά ἀξιόλογα συγγράμματα ἀπό ὁρισμένους ὀπαδούς τοῦ Lacan, ἀλλά ἀμφιβάλλουμε ἄν ἡ σκέψη τοῦ ἴδιου τοῦ Lacan ἀκολουθεῖ πραγματικά αὐτή τήν κατεύθυνση. Μπαίνει ἄραγε ζήτημα μόνο νά οἰδιποδειοποιήσουμε ἀκόμα καί τό σχιζοφρενικό; ἤ μήπως πρόκειται γιά κάτι ἄλλο, καί μάλιστα γιά τό ἀντίθετο;[1] Δηλαδή νά σχιζοφρενοποιήσουμε τό πεδίο τοῦ ἀσυνείδητου καθώς καί τό κοινωνικο-ιστορικό πεδίο, γιά νά μπορέσουμε νά διασπάσουμε τόν κλοιό τοῦ οἰδιπόδειου καί νά ξαναβροῦμε παντοῦ τή δύναμη τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, νά ἀποκαταστήσουμε ἄμεσα μέ τό Πραγματικό τόν δεσμό τῆς ψυχαναλυτικῆς μηχανῆς, τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς παραγωγῆς; Γιατί τό ἀσυνείδητο αὐτό καθαυτό δέν εἶναι οὔτε δομικό οὔτε καί προσωπικό, δέν συμβολίζει οὔτε φαντάζεται, οὔτε εἰκονίζει: μηχανεύεται, εἶναι μηχανικό. Δέν εἶναι οὔτε φαντασιακό, οὔτε συμβολικό, εἶναι τό ἴδιο τό Πραγματικό, τό «ἀδύνατο πραγματικό» καί ἡ παραγωγή του.

Τί εἶναι ὅμως ὅλη αὐτή ἡ μακριά ἱστορία, ἄν τήν κοιτάξουμε μονάχα στήν ἐποχή τῆς ψυχανάλυσης; Δέν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό ἀμφιβολίες, ἀπό ἐλιγμούς καί ἀπό μεταμέλειες. Οἱ Laplanche καί Pontalis παρατηροῦν πώς ὁ Freud «ἀνακάλυψε» τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα τό 1897, στήν αὐτο-ανάλυσή του· ἀλλά μόνο τό 1923 μᾶς δίνει τήν πρώτη γενικευμένη θεωρητική του διατύπωση στό ἔργο *Τό Ἐγώ καί τό Ἐκεῖνο* · καί πώς ἀνάμεσα στίς δυό αὐτές χρονολογίες, τό οἰδιπόδειο ζεῖ λίγο ἤ πολύ στό περιθώριο, «στριμωγμένο λογουχάρη σ' ἕνα ξεχωριστό κεφάλαιο γιά τήν ἐκλογή ἀντικειμένου κατά τήν ἐφηβική ἡλικία (*Τρία δοκίμια*) ἤ στά τυπικά ὄνειρα *(Ἡ ἑρμηνεία τοῦ ὀνείρου)*». Κι αὐτό γιατί, ὅπως λένε οἱ δυό συγγραφεῖς, ἡ ἐγκατάλειψη ἀπό τόν Freud τῆς θεωρίας τοῦ τραυματισμοῦ καί τῆς ἀποπλάνησης, δέν μᾶς ὁδηγεῖ σ' ἕνα μονοσήμαντο καθορισμό τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά στήν περιγραφή μιᾶς αὐθόρμητης παιδικῆς σεξουαλικότητας ἐνδογενοῦς χαρακτήρα. Ὡστόσο, θά ἔλεγε κανείς πώς «ὁ Freud δέν κατόρθωσε νά συναρθρώσει τό ἕνα μέ τό ἄλλο, τό οἰδιπό-

[1] «Μ' ὅλο πού ὑποστηρίζω τήν ἐπιστροφή στόν Freud, δέν μπορῶ νά μήν ἀναγνωρίσω πώς τό ἔργο του "Τοτέμ καί Ταμπού" εἶναι κάτι στριμμένο. Ἀκριβῶς μάλιστα γι' αὐτό πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στόν Freud. Κανένας δέν μέ βοήθησε γιά νά γίνουν γνωστοί οἱ *σχηματισμοί τοῦ ἀσυνείδητου*... Δέν λέω πώς τό οἰδιπόδειο δέν ὀφελεῖ σέ τίποτα, οὔτε καί πώς δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἔργο μας. Δέν χρησιμεύει σέ τίποτε στούς ψυχαναλυτές, αὐτό εἶν' ἀλήθεια! Ἀλλά καθώς οἱ ψυχαναλυτές δέν εἶναι σίγουρα ψυχαναλυτές, τά παραπάνω δέν σημαίνουν τίποτε. Ὅλα τοῦτα τά ἐξήγησα στόν καιρό τους· ἀποτεινόμουν τότε σέ ἀνθρώπους πού ἔπρεπε νά τούς φερθῶ μέ τό γάντι: ἦταν ψυχαναλυτές. Εἶχα, μιλήσει, σ' αὐτό τό ἐπίπεδο, γιά τόν πατέρα σάν μεταφυσικό σχῆμα, ἀλλά δέν μίλησα ποτέ γιά οἰδιπόδειο σύμπλεγμα...» (Lacan, Σεμινάριο τοῦ 1970).

δειο καί τήν παιδική σεξουαλικότητα», γιατί ἡ τελευταία ἀνάγεται σέ μιά βιολογική πραγματικότητα τῆς ἀνάπτυξης, ἐνῶ τό οἰδιπόδειο σέ μιά ψυχική πραγματικότητα τῆς φαντασίωσης: καί τό οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού κόντεψε νά χαθεῖ «γιά χάρη ἑνός βιολογικοῦ ρεαλισμοῦ»[2].

Εἶναι ὅμως σωστό ἄραγε νά παρουσιάζονται τά πράγματα μ' αὐτόν τόν τρόπο; Ὁ ἰμπεριαλισμός τοῦ οἰδιπόδειου ἀπαιτοῦσε ἄραγε μονάχα τήν ἄρνηση τοῦ βιολογικοῦ ρεαλισμοῦ; Ἡ μήπως κάτι ἄλλο, κάτι ἀπείρως πιό ἰσχυρό, θυσιάστηκε στόν βωμό τοῦ οἰδιπόδειου; Γιατί ἐκεῖνο πού ὁ Freud καί οἱ πρῶτοι ψυχαναλυτές ἀνακάλυψαν, εἶναι ἡ περιοχή τῶν ἐλεύθερων συνθέσεων, ὅπου ὅλα εἶναι δυνατά, οἱ ἀτέρμονες συνδέσεις, οἱ διαζεύξεις χωρίς ἀποκλεισμούς, οἱ συζεύξεις χωρίς εἰδικό χαρακτήρα, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί οἱ ροές. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές μουγκρίζουν καί βουίζουν στό βάθος τοῦ ἀσυνείδητου – ἡ ἕνεση τῆς Ἴρμας, τό τίκ-τάκ τοῦ Ἀνθρώπου μέ τούς Λύκους, ἡ βηχική μηχανή τῆς Ἄννας, καθώς καί ὅλες οἱ ἑρμηνευτικές συσκευές πού ἐφεῦρε ὁ Freud, ὅλες αὐτές οἱ νευρο-βιολογικο-επιθυμητικές μηχανές. Καί ἡ ἀνακάλυψη αὐτή τοῦ παραγωγικοῦ ἀσυνείδητου ἔχει δυό συσχετικά ἐπακόλουθα: ἀπό τή μιά, τήν ἄμεση ἀντιπαραβολή τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς καί τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, τῶν συμπτωματολογικῶν μορφωμάτων καί τῶν ὁμαδικῶν μορφωμάτων – τήν ταυτότητα τῆς φύσης τους καί συνάμα τή διαφορά τοῦ ρυθμοῦ τους λειτουργίας· κι ἀπό τήν ἄλλη, τήν καταστολή πού ἀσκεῖ ἡ κοινωνική μηχανή πάνω στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, καί τή σχέση τῆς ἀπώθησης μέ τήν καταστολή αὐτή. Ὅλα αὐτά θά ἐξαφανιστοῦν – ἤ τουλάχιστον θά κινδυνέψουν πολύ – μέ τήν ἐγκαθίδρυση τοῦ κυρίαρχου οἰδιπόδειου. Ἡ ἐλεύθερη ἕνωση ἀντί νά ἀνοίγεται σέ πολυσήμαντες συνδέσεις, κλείνεται σ' ἕνα μονοσήμαντο ἀδιέξοδο. Ὅλες οἱ ἁλυσίδες τοῦ ἀσυνείδητου ἀμφιμονοσημαντοποιοῦνται, γραμμικοποιοῦνται, κρέμονται ἀπό ἕνα τυραννικό «σημαῖνον». Ὅλη ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή συντρίβεται, ὑποταγμένη στίς ἀπαιτήσεις τῆς *παράστασης*, στά ἀνιαρά παιχνίδια τοῦ παριστάνοντος καί τοῦ παριστανόμενου μέσα στήν παράσταση. Κι ἐδῶ βρίσκεται τό οὐσιῶδες: ἡ ἀναπαραγωγή τῆς ἐπιθυμίας παραχωρεῖ τή θέση της σέ μιάν ἁπλή παράσταση, τόσο στή διαδικασία τῆς θεραπείας, ὅσο καί στή θεωρία. Τό παραγωγικό ἀσυνείδητο κάνει τώρα θέση σ' ἕνα ἀσυνείδητο πού ξέρει μονάχα νά ἐκφράζεται – νά ἐκφράζεται μέσα στόν μύθο, στήν τραγωδία, στό ὄνειρο. Ποιός ὅμως μᾶς λέει πώς τό ὄνειρο, ἡ τραγωδία, ὁ μύθος, ἀντιστοιχοῦν στά μορφώματα τοῦ ἀσυνείδητου, ἀκόμα κι ἄν λάβουμε ὑπόψη τή διεργασία τῆς «μεταμόρφωσης»; Ὁ Groddeck, πιό πολύ κι ἀπό τόν Freud, μένει πιστός σέ μιάν αὐτο-παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου μέσα στή συνέκταση

[2] J. Laplanche καί J. B. Pontalis, «Fantasme originaire, fantasmes des origines et origine du fantasme», *Temps Modernes*, No 215, Ἀπρίλιος 1964, σ. 1844-1846.

τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς Φύσης. Θά ἔλεγε κανείς πώς ὁ Freud ὑποχώρησε μπροστά στόν κόσμο τοῦτο τῆς ἀπειθάρχητης παραγωγῆς καί τῆς ἐκρηκτικῆς ἐπιθυμίας, πώς ἤθελε μέ κάθε θυσία νά βάλει σ' αὐτόν λίγη τάξη, μιά τάξη πού ἔγινε κλασική ἀπό τό ἀρχαῖο ἑλληνικό θέατρο. Γιατί, τί σημαίνει: ὁ Freud ἀνακαλύπτει τό οἰδιπόδειο στήν αὐτοανάλυσή του; ἄραγε στήν αὐτοανάλυσή του, ἤ μήπως στήν κλασική του μόρφωση, τήν ἐμπνευσμένη ἀπό τόν Goethe; Στήν αὐτοανάλυσή του ἀνακαλύπτει κάτι πού τόν κάνει νά σκεφτεῖ: «Μπά! τοῦτο μοιάζει μέ τήν ἱστορία τοῦ Οἰδίποδα!» Κι αὐτό τό «κάτι» τό θεωρεῖ στήν ἀρχή σάν παραλλαγή τοῦ «οἰκογενειακοῦ μυθιστορήματος», παρανοϊκή καταγραφή, πού ἡ ἐπιθυμία τή χρησιμοποιεῖ γιά νά ἀνατινάξει τούς οἰκογενειακούς προσδιορισμούς. Καί μονάχα σιγά-σιγά μετατρέπει τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα σέ ἁπλό ἐξάρτημα τοῦ οἰδιπόδειου καί, μέσα στό ἀσυνείδητο, καθιστᾶ τά πάντα νευρωτικά, τά οἰδιποδειοποιεῖ καί ξανακλείνει τό ἀσυνείδητο μέσα στό οἰκογενειακό τρίγωνο. Ὁ σχιζοφρενικός, νά ὁ ἐχθρός! Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή προσωποποιεῖται, ἤ μάλλον προσωπολογεῖται, φανταστικοποιεῖται καί δομικοποιεῖται (εἴδαμε παραπάνω πώς ἡ πραγματική διαφορά, ἤ τό ὅριο, δέν μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ μέ τούς ὅρους αὐτούς – πού εἶναι ἴσως συμπληρωματικοί). Ἡ παραγωγή καταντᾶ πιά μόνο παραγωγή φαντασίωσης, παραγωγή ἔκφρασης. Τό ἀσυνείδητο παύει νά εἶναι ἐκεῖνο πού ἦταν – ἕνα ἐργοστάσιο, ἕνα ἐργαστήριο – καί γίνεται τώρα ἕνα θέατρο, μιά σκηνή, μιά σκηνοθεσία. Κι ὄχι, τουλάχιστο, ἕνα πρωτοποριακό θέατρο σάν ἐκεῖνα πού ὑπῆρχαν στήν ἐποχή τοῦ Freud (Wedekind), ἀλλά θέατρο κλασικό, μέ τήν κλασική τάξη τῆς παράστασης. Ὁ ψυχαναλυτής γίνεται σκηνοθέτης ἰδιωτικοῦ θεάτρου, ἀντί νά εἶναι μηχανολόγος ἤ μηχανικός πού συναρμολογεῖ μονάδες παραγωγῆς ἤ πού μάχεται μέ ὁμαδικούς συντελεστές παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς.

Ἡ ψυχανάλυση μοιάζει μέ τή Ρωσική Ἐπανάσταση: κανένας δέν ξέρει πότε τά πράγματα ἄρχισαν νά παίρνουν στραβό δρόμο. Πρέπει πάντα ν' ἀνατρέξουμε στά προηγούμενα: ἄρχισε μέ τούς Ἀμερικανούς; μέ τήν Πρώτη Διεθνή; μέ τή Μυστική Ἐπιτροπή; μέ τίς πρῶτες ρῆξεις πού σημειώθηκαν τόσο ἀπό τίς ὑπαναχωρήσεις τοῦ Freud, ὅσο καί ἀπό τίς προδοσίες τῶν φίλων πού τόν ἀπαρνιοῦνται; μέ τόν ἴδιο τό Freud, ἀμέσως μόλις «ἀνακάλυψε» τό οἰδιπόδειο; Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ ἰδεαλιστική καμπή. Δέν μποροῦμε ὅμως νά ποῦμε ὅτι ἡ ψυχανάλυση ἄρχισε ξαφνικά νά ἀγνοεῖ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Οἱ βασικές ἔννοιες τῆς *οἰκονομίας* τῆς ἐπιθυμίας – ἐργασία καί ἐπένδυση – διατηροῦν τή σημασία τους ἀλλά ὑποτάσσονται στίς μορφές ἑνός ἐκφραστικοῦ ἀσυνείδητου, καί ὄχι πιά στά μορφώματα τοῦ παραγωγικοῦ ἀσυνείδητου. Ἡ *ἀνοιδιπόδεια* φύση τῆς παραγωγῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀκόμα παρούσα ἀλλά ἐπανάγεται τώρα στίς συντεταγμένες τοῦ οἰδιπόδειου, πού τήν ἑρμηνεύουν σάν «προ-οιδιπόδειο», «παρα-οιδιπόδειο», «σχεδόν-οιδιπόδειο»

κτλ. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, ἀλλά δέν λειτουργοῦν πιά παρά ἔξω ἀπό τούς τοίχους τοῦ ἰατρείου. Ἔξω ἀπό τούς τοίχους, ἤ στά παρασκήνια, αὐτή εἶναι ἡ θέση πού ἡ πρωταρχική φαντασίωση παραχωρεῖ στίς ἐπιθυμητικές μηχανές ὅταν ξαποστέλνει τά πάντα στήν οἰδιπόδεια σκηνή[3]. Ἀλλά οἱ μηχανές ἐξακολουθοῦν ὁλοένα τόν δαιμονιώδη τους θόρυβο. Ἀκόμα καί ὁ ψυχαναλυτής δέν μπορεῖ νά τίς ἀγνοήσει. Γι' αὐτό καί ἡ στάση του φαίνεται μάλλον ἀρνητική: ὅλα τοῦτα εἶναι σωστά, ἀλλά εἶναι μολαταῦτα «μπαμπάς-μαμά». Στήν πόρτα τοῦ ἰατρείου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: Ἄφησε ἔξω τίς ἐπιθυμητικές σου μηχανές, ἄφησε τίς ὀρφανές καί τίς ἀζευγάρωτες μηχανές, τό μαγνητόφωνο καί τό ποδηλατάκι σου· μπές μέσα καί ἄφησε νά σέ οἰδιποδειοποιήσουν. Κι ἀπό κεῖ ἀπορρέουν ὅλα τ' ἄλλα – ἀρχίζοντας ἀπό τόν ἀνεκδιήγητο χαρακτήρα τῆς θεραπείας, τόν ἀτέλειωτο καί πολύ συμβατικό της χαρακτήρα – μιά ροή ἀπό λέξεις ἔναντι μιᾶς ροῆς ἀπό χρήματα. Φτάνει ὅμως κάτι, κάτι πού ἀποκαλεῖται ψυχωτικό ἐπεισόδιο: μιά ἀστραπή σχιζοφρένειας, παίρνουμε μιά μέρα τό μαγνητόφωνό μας καί μπαίνουμε στό ἰατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ, στόπ! παρείσφρυση μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, καί ὅλα ἀναποδογυρίζονται, ἀθετήσαμε τό συμβόλαιο, δέν μείναμε πιστοί στή μεγάλη ἀρχή τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ τρίτου, μπάσαμε τόν τρίτο, τήν ἴδια τήν ἐπιθυμητική μηχανή[4]. Καί ὅμως, κάθε ψυχαναλυτής θά ἔπρεπε νά ξέρει πώς κάτω ἀπό τό οἰδιπόδειο, μέσα ἀπό τό οἰδιπόδειο, πίσω ἀπό τό οἰδιπόδειο, ὑπάρχουν οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές. Στήν ἀρχή

[3] Γιά τήν ὕπαρξη μιᾶς μικρῆς μηχανῆς μέσα στήν «πρωταρχική φαντασίωση» – ἀλλά ὕπαρξη πού μένει πάντα στά παρασκήνια – βλ. Freud: «Μιά περίπτωση παράνοιας πού ἀντιφάσκει στήν ψυχαναλυτική θεωρία γι' αὐτή τήν πάθηση», 1915.

[4] Jean - Jacques Abrahams, «L' Homme au magnétophone, Dialogue Psychanalytique», *Temps Modernes,* No 274, Ἀπρίλιος 1969: «Α.: Βλέπεις, δέν εἶναι καί τόσο σοβαρό· δέν εἶμαι ὁ πατέρας σου καί μπορῶ ἀκόμα νά φωνάξω, μά ὄχι! Ἀρκετά εἴπαμε. – Γιατρός Χ.: Μιμεῖσθε τώρα τόν πατέρα σας; – Α.: Ὄχι βέβαια, μιμοῦμαι τόν δικό σας, αὐτόν πού βλέπω μέσα στά μάτια σας. – Γιατρός Χ.: Προσπαθεῖτε νά παίξετε τόν ρόλο... – Α.: Δέν μπορεῖτε νά γιατρέψετε τούς ἄλλους, δέν μπορεῖτε παρά νά τούς πασάρετε τά προβλήματα πού ἔχετε μέ τόν δικό σας τόν πατέρα, καί πού δέν εἴσαστε ἱκανός νά λύσετε· καί ἀπό τή μιά συνάντηση στήν ἄλλη, τραβολογᾶτε τά θύματά σας μέ τό πρόβλημα τοῦ πατέρα... Ἐγώ ἤμουν ὁ ἄρρωστος καί σεῖς ὁ γιατρός· εἴχατε ἐπιτέλους ἀναποδογυρίσει τό παιδικό σας πρόβλημα, τό πρόβλημα νά εἶσαι παιδί ἀπέναντι στόν πατέρα... – Γιατρός Χ.: Τηλεφωνοῦσα στό 609 γιά νά σᾶς ἀναγκάσω νά φύγετε· στό 609, στήν Ἀστυνομία, γιά νά σᾶς διώξω. – Α.: Στήν Ἀστυνομία; δηλαδή στόν μπαμπά! Ὁ μπαμπάς σας εἶναι ἀστυνομικός!... καί θά τηλεφωνούσατε στόν μπαμπά σας γιά νά 'ρθουν νά μέ πάρουν... Νά μιά παλαβή ἱστορία! Ἐκνευριστήκατε, ἐρεθιστήκατε, μόνο καί μόνο ἐπειδή ἔβγαλα ἕνα μηχανάκι πού θά μᾶς ἐπιτρέψει νά καταλάβουμε τί γίνεται ἐδῶ πέρα».

οἱ ψυχαναλυτές εἶχαν *ἀναμφισβήτητα συνείδηση* τοῦ ζορίσματος πού ἀσκήθηκε γιά νά εἰσαχθεῖ, νά ἐμβολιαστεῖ τό οἰδιπόδειο μέσα σέ ὁλόκληρο τό ἀσυνείδητο. Ὕστερα τό οἰδιπόδειο στράφηκε στήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν οἰκειώθηκε, λές καί ἐκπορεύονταν ἀπ' αὐτό ὅλες οἱ παραγωγικές δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ ψυχαναλυτής ἔγινε ὁ μανδυοφόρος τοῦ οἰδιπόδειου, ὁ μέγας μεσάζων τῆς ἀντιπαραγωγῆς μέσα στήν ἐπιθυμία. Καί ἐπαναλήφθηκε ἡ ἴδια ἱστορία τοῦ Κεφαλαίου καί τοῦ μαγεμένου καί θαυματοποιημένου του κόσμου (στήν ἀρχή ἐπίσης – λέει ὁ Μάρξ – οἱ πρῶτοι κεφαλαιοῦχοι εἶχαν ἀναμφισβήτητα συνειδητοποιήσει κτλ...).

*
* *

Εὔκολα ἀντιλαμβάνεται κανείς πώς τό πρόβλημα εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα πρακτικό, πώς ἀφορᾶ πρίν ἀπ' ὅλα τήν πράξη τῆς θεραπείας. Γιατί ἡ διαδικασία τῆς ξέφρενης οἰδιποδειοποίησης φανερώνεται ἀκριβῶς τή στιγμή ὅπου τό οἰδιπόδειο δέν ἔχει λάβει ἀκόμα τήν πλήρη θεωρητική του διατύπωση σάν «πυρηνικό σύμπλεγμα» καί βρίσκεται στό περιθώριο. Ἡ ψυχανάλυση τοῦ Schreber δέν γίνεται ἴσως in vivo, ἀλλά αὐτό δέν τῆς ἀφαιρεῖ τίποτα ἀπό τήν ἐξαιρετική της σημασία ἀπό πρακτική ἄποψη. Ὡστόσο, στό κείμενο τοῦτο ἴσια-ἴσια (1911), ὁ Freud ἀντιμετωπίζει τό πιό δύσκολο πρόβλημα: πῶς νά τολμήσει νά περιορίσει στό θέμα τοῦ πατέρα ἕνα παραλήρημα τόσο πλούσιο, τόσο διαφορισμένο, τόσο «θεϊκό», ὅπως τό παραλήρημα τοῦ προέδρου Schreber – ἀφοῦ εἶναι γνωστό ὅτι στά «Ἀπομνημονεύματά» του ὁ Πρόεδρος ἀναφέρεται ἐλάχιστα στή μνήμη τοῦ πατέρα; Τό κείμενο τοῦ Freud φανερώνει ἐπανειλημμένα τήν τεράστια δυσκολία πού συναντᾶ ὁ συγγραφέας: καί πρῶτα-πρῶτα φαίνεται δύσκολο νά προβάλει σάν αἰτία – ἔστω καί περιστασιακή – τῆς ἀρρώστιας μιά ξαφνική «ἔξαρση ὁμοφυλοφιλικῆς λίμπιντο» πρός τό πρόσωπο τοῦ γιατροῦ Flechsig. Ἄν ὅμως ἀντικαταστήσουμε τόν γιατρό μέ τόν πατέρα, καί ἐπιφορτίσουμε τόν πατέρα νά ἐξηγήσει τόν Θεό τοῦ παραληρήματος, βρισκόμαστε κι ἐμεῖς σέ μεγάλη δυσκολία νά παρακολουθήσουμε τήν ἄνοδο αὐτή, υἱοθετοῦμε μιά στάση πού μπορεῖ νά δικαιωθεῖ μονάχα ἐπειδή μᾶς ἐπιτρέπει νά κατανοήσουμε καλύτερα τό παραλήρημα (296, 298). Καί ὅμως ὅσο περισσότερο ὁ Freud ἐκφράζει παρόμοιους ἐνδοιασμούς, τόσο περισσότερο τούς ἀπορρίπτει, τούς σαρώνει μέ μιά τολμηρή ἀπάντηση. Καί ἡ ἀπάντηση αὐτή εἶναι διττή: δέν φταίω ἐγώ ἄν ἡ ψυχανάλυση δείχνει τόση μονοτονία καί ξαναβρίσκει παντοῦ τόν πατέρα – στόν Flechsig, στόν Θεό, στόν ἥλιο· φταίει ἡ σεξουαλικότητα καί ὁ πεισματικός της συμβολισμός (301). Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, δέν εἶναι παράδοξο τό νά ξανάρχεται διαρκῶς ὁ πατέ-

ρας στά τωρινά παραληρήματα, μέ τίς λιγότερο ἀναγνωρίσιμες καί τίς πιό σκεπασμένες μορφές, ἀφοῦ ξανάρχεται παντοῦ, καί μέ τόν πιό ὁρατό τρόπο στούς ἀρχαίους μύθους καί τίς θρησκεῖες πού ἐκφράζουν δυνάμεις ἤ μηχανισμούς αἰώνια δρῶντες μέσα στό ἀσυνείδητο (298, 323). Ἔτσι, δέν φτάνει ὅτι ὁ Πρόεδρος Schreber, ὅσο ζοῦσε, «σοδομίστηκε» ἀπό τίς ἡλιακές ἀκτίνες, ἀλλά καί οἰδιποδειοποιήθηκε μεταθανάτια ἀπό τόν Freud! *Τίποτα ὅμως δέν ἀναφέρεται* γιά τό τεράστιο πολιτικό, κοινωνικό καί ἱστορικό περιεχόμενο τοῦ παραληρήματος τοῦ Schreber, λές καί ἡ λίμπιντο δέν ἀσχολοῦταν μέ τοῦτα τά πράγματα. Τό μόνο πού ἐπικαλεῖται ὁ Freud εἶναι ἕνα ἐπιχείρημα σεξουαλικό, πού μ' αὐτό ἐπιχειρεῖται ἡ συγκόλληση τῆς σεξουαλικότητας καί τοῦ οἰκογενειακοῦ πλέγματος, καί ἕνα ἐπιχείρημα μυθολογικό, πού βεβαιώνει τήν ἀπόλυτη ἀντιστοιχία τῆς παραγωγικῆς δύναμης τοῦ ἀσυνείδητου καί τῆς «ἐποικοδομητικῆς δύναμης τοῦ μύθου καί τῆς θρησκείας».

Τό τελευταῖο τοῦτο ἐπιχείρημα ἔχει μεγάλη σημασί δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Freud ἐκδηλώνει ἐδῶ τή συμφωνία του μέ τον Jung. Ἡ συμφωνία αὐτή ἐξακολουθεῖ κατά κάποιον τρόπο νά ὑπάρχει καί ὕστερα ἀπό τή διάστασή τους. Γιατί, ἄν δεχτοῦμε πώς τό ἀσυνείδητο βρίσκει τή σωστή του ἔκφραση στούς μύθους καί τίς θρησκεῖες (μέ τήν προϋπόθεση πάντα τοῦ ἔργου τῆς «μεταμόρφωσης»), ὑπάρχουν δύο τρόποι νά ἑρμηνευτεῖ ἡ ἀπόλυτη αὐτή ἀντιστοιχία· ἀλλά οἱ δυό αὐτοί τρόποι ἔχουν κάτι τό κοινό: τό ἀξίωμα πού μετράει τό ἀσυνείδητο μέ τό μύθο καί πού ἀπό τήν ἀρχή ἀντικατάστησε τούς παραγωγικούς σχηματισμούς μέ ἁπλές μορφές ἔκφρασης. Τό βασικό ἐρώτημα, *γιατί πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στόν μύθο;* γιατί νά τόν πάρουμε σάν πρότυπο; ἀγνοεῖται ὁλότελα, ἀπορρίπτεται. Τότε, ἡ ὑποθετική ἀντιστοιχία μπορεῖ νά ἑρμηνευτεῖ μέ τή λεγόμενη «ἀναγωγική» μέθοδο, δηλαδή «πρός τά ἄνω»· ἤ, ἀντίθετα μέ τήν ἀναλυτική μέθοδο, «πρός τά κάτω» – μέ τή σύνδεση τοῦ μύθου μέ τίς ὁρμές – ἀλλά καθώς οἱ ὁρμές ἀντιγράφουν τόν μύθο, παίρνονται ἀπό τόν μύθο σύμφωνα μέ τίς μεταμορφώσεις... Θέλουμε νά ποῦμε ὅτι, ξεκινώντας ἀπό τό ἴδιο ἀξίωμα, ὁ Jung ὁδηγεῖται στήν ἀποκατάσταση τῆς πιό συγκεχυμένης, τῆς πιό πνευματοκρατούμενης θρησκευτικότητας, ἐνῶ ὁ Freud βρίσκει ὅτι ἐπιβεβαιώνεται ὁ πιό συνεπής ἀθεϊσμός του. Γιά νά ἑρμηνεύσουν τό ἀξίωμά τους αὐτό τῆς ἀντιστοιχίας, ὁ μέν Freud εἶναι ἀναγκασμένος νά ἀρνιέται τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ὁ δέ Jung νά ἐπιμένει στό οὐσιαστικό θεϊκό στοιχεῖο. Ἀλλά τό νά κάνεις τή θρησκεία ἀσύνειδη ἤ τό νά κάνεις τό ἀσυνείδητο θρησκευτικό, εἶναι πάντα σάν νά εἰσάγεις τό θρησκευτικό μέσα στό ἀσυνείδητο (καί τί θά ἦταν ἡ φροϋδική ψυχανάλυση χωρίς τά περίφημα αἰσθήματα ἐνοχῆς, πού ἀποδίδονται στό ἀσυνείδητο;). Ἄλλωστε τί συνέβηκε στήν ἱστορία τῆς ψυχανάλυσης; Ὁ Freud ἔμεινε ἡρωικά πιστός στόν ἀθεϊσμό του· γύρω του ὅμως, ὅλο καί πιό πολύ, τόν ἄφηναν μέ σεβασμό νά λέει, ἄφηναν τόν «γέρο» νά μιλάει, ἐνῶ ἑτοίμαζαν πίσω ἀπό τήν πλάτη του τή συμφιλίωση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν ψυχανάλυση, προετοίμαζαν τή στιγμή ὅπου ἡ Ἐκκλησία θά ἐκπαίδευε τούς δικούς της ψυχαναλυτές καί ὅπου θά μποροῦσε νά γραφτεῖ στήν ἱστορία τῆς ψυχαναλυτικῆς κίνησης: Νά πού εἴμαστε κι ἐμεῖς θρῆσκοι! Ἄς θυμηθοῦμε τήν περίφημη φράση τοῦ Μάρξ: αὐτός πού ἀρνιέται τόν Θεό, δέν κάνει παρά «κάτι τό δευτερεῦον», γιατί ἀρνιέται τόν Θεό γιά νά βεβαιώσει τήν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, νά βάλει τόν ἄνθρωπο στή θέση τοῦ Θεοῦ (πάντα μέ τήν προϋπόθεση τῆς μεταμόρφωσης)[5]. Ἐκεῖνος ὅμως πού ξέρει ὅτι ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐντελῶς ἄλλοῦ – στή συνύπαρξη τοῦ Ἀνθρώπου καί τῆς Φύσης – δέν ἀφήνει κάν *νά ὑπάρξει ἡ δυνατότητα ἑνός ἐρωτήματος* σχετικά μέ τήν ὕπαρξη ἑνός «ξένου ὄντος, ἑνός ὄντος τοποθετημένου πάνω ἀπό τή φύση καί τόν ἄνθρωπο»: δέν ἔχει πιά ἀνάγκη ἀπό τούτη τή μεσολάβηση, τόν μύθο, δέν χρειάζεται πιά νά καταφεύγει σέ τούτη τή μεσολάβηση, τήν ἄρνηση τῆς ὕπαρξης τοῦ Θεοῦ, γιατί ἔχει πιά φτάσει στήν περιοχή τῆς αὐτοπαραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου, ἐκεῖ ὅπου τό ἀσυνείδητο εἶναι τόσο ἄθεο ὅσο καί ὀρφανό – ἄμεσα ὀρφανό, ἄμεσα ἄθεο. Καί ἀσφαλῶς, ἄν ἐξετάζαμε τό πρῶτο ἐπιχείρημα, θά καταλήγαμε στό ἴδιο συμπέρασμα. Γιατί, συγκολλώντας τή σεξουαλικότητα μέ τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα, καθιστώντας τό οἰδιπόδειο κριτήριο τῆς σεξουαλικότητας μέσα στήν ψυχανάλυση – πράγμα πού ἀποτελεῖ τήν κατεξοχήν ἀπόδειξη τῆς ψυχαναλυτικῆς ὀρθοδοξίας – ὁ ἴδιος ὁ Freud τοποθέτησε τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν *καί* μεταφυσικῶν σχέσεων σ' ἕνα «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἤ σ' ἕνα «ἐπέκεινα», πού ἡ ἐπιθυμία ἦταν ἀνίσχυρη νά τό κατακτήσει ἄμεσα. Καταντᾶ ἔτσι ἀρκετά ἀδιάφορο ἄν τοῦτο τό ἐπέκεινα πηγάζει ἀπό τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα – χάρη στήν ψυχαναλυτική μεταμόρφωση τῆς ἐπιθυμίας – ἤ ἄν σημαίνεται ἀπό τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα μέσα σ' ἕναν ἀναγωγικό συμβολισμό.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ἕνα ἄλλο, μεταγενέστερο, κείμενο τοῦ Freud, ὅπου τό οἰδιπόδειο προσδιορίζεται πιά σάν «πυρηνικό σύμπλεγμα»: *Ἕνα παιδί δέρνεται* (1919). Ὁ ἀναγνώστης νιώθει μιάν ἀκατανίκητη παράξενη ταραχή. Ποτέ τό θέμα τοῦ πατέρα δέν στάθηκε λιγότερο αἰσθητό, κι ὅμως ποτέ δέν τονίστηκε μέ τόσο πάθος, μέ τόση ἀποφασιστικότητα: ὁ ἰμπεριαλισμός τοῦ οἰδιπόδειου βασίζεται, ἐδῶ, στήν ἀπουσία. Γιατί, ἀπό τίς τρεῖς ὑποτιθέμενες φάσεις τῆς φαντασίωσης τοῦ κοριτσιοῦ, στήν πρώτη ὁ πατέρας δέν ἐμφανίζεται ἀκόμα, καί στήν τρίτη ὁ πατέρας δέν ἐμφανίζεται πιά: ἀπομένει λοιπόν ἡ δεύτερη φάση, ὅπου ὁ πατέρας ἐμφανίζεται περίλαμπρα, «καθαρά καί χωρίς κανένα διφορού-

[5] Βλ. Marx, *Economie et Philosophie*, Pléiade, τ. II, σ. 98, καθώς καί τό ἐξαιρετικό σχόλιο τοῦ François Chatelet πάνω στό ζήτημα αὐτό, «La Question de l' athéisme de Marx», στό *Etudes philosophiques*, Ἰούλιος 1966.

μενο» – ἀκριβῶς ὅμως «ἡ δεύτερη αὐτή φάση δέν ὑπάρχει ποτέ στήν πραγματικότητα· παραμένει ἀσύνειδη καί ἔτσι δέν εἶναι δυνατό νά ξανάρθει στή θύμηση· εἶναι μονάχα μιά ψυχαναλυτική ἀναπαράσταση, ἀλλά μιά ἀναγκαία ἀναπαράσταση». Τί συμβαίνει ὅμως πραγματικά μέ τή φαντασίωση αὐτή; Κάποιος, ὁ δάσκαλος λογουχάρη, δέρνει μερικά ἀγόρια μπροστά στά κορίτσια. Ἀπό τήν ἀρχή κιόλας βλέπουμε μιά φροϋδική διπλή ἀναγωγή, πού δέν ἐπιβάλλεται καθόλου ἀπό τή φαντασίωση, ἀλλά πού ἀπαιτεῖται ἀπό τόν Freud σάν προϋπόθεση. Ἀπό τή μιά μεριά, ὁ Freud προσπαθεῖ ἐκούσια νά ἀναγάγει τόν *ὁμαδικό* χαρακτῆρα τῆς φαντασίωσης σέ μιά διάσταση ὁλότελα ἀτομική: τά παιδιά πού δέρνονται πρέπει ἀπαραίτητα νά ἀντιπροσωπεύουν κατά κάποιον τρόπο τό ἐγώ («ὑποκατάστατα τοῦ ἴδιου τοῦ ὑποκειμένου»), κι ἐκεῖνος πού δέρνει, πρέπει νά εἶναι ὁ πατέρας («ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα»). Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ παραλλαγές τῆς φαντασίωσης πρέπει νά ὀργανώνονται σέ διαζεύξεις πού νά χρησιμοποιοῦνται μέ ἀποκλειστικότητα: ἔτσι, ὑπάρχει μιά σειρά-κορίτσι καί μιά σειρά-ἀγόρι, ἀλλά σειρές ἀσύμμετρες, ἀφοῦ ἡ θηλυκιά φαντασίωση ἔχει τρεῖς φάσεις, πού ἡ τελευταία τους εἶναι «τά ἀγόρια δέρνονται ἀπό τόν δάσκαλο», ἐνῶ ἡ ἀρσενικιά φαντασίωση περιλαμβάνει μονάχα δυό φάσεις, πού ἡ τελευταία τους εἶναι «ἡ μητέρα μου μέ δέρνει». Ἡ μόνη κοινή φάση (ἡ δεύτερη στά κορίτσια καί ἡ πρώτη στά ἀγόρια) ἐπιβεβαιώνει χωρίς ἀμφιβολία τήν ὑπεροχή τοῦ πατέρα καί στίς δυό περιπτώσεις, ἀλλά πρόκειται ἐδῶ γιά τήν περίφημη ἀνύπαρκτη φάση. Καί τό ἴδιο συμβαίνει πάντα μέ τόν Freud. Πρέπει νά ὑπάρχει κάτι τό κοινό καί στά δυό φύλα, ἀλλά γιά νά λείπει καί στό ἕνα καί στό ἄλλο, γιά νά κατανεμηθεῖ ἡ ἔλλειψη σέ δυό σειρές μή-συμμετρικές, ὥστε νά θεμελιώνεται ἡ ἀποκλειστική χρήση τῶν διαζεύξεων: εἶσαι κορίτσι *ἤ* ἀγόρι. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τό οἰδιπόδειο, καθώς καί γιά τή «λύση» του, πού εἶναι διαφορετικά στό ἀγόρι καί στό κορίτσι. Τό ἴδιο καί γιά τόν εὐνουχισμό καί γιά τή σχέση του μέ τό οἰδιπόδειο καί στίς δύο περιπτώσεις. Ὁ εὐνουχισμός εἶναι μαζί *καί* ἡ κοινή μοίρα, δηλαδή ὁ κυρίαρχος καί ὑπερβατικός Φαλλός, *καί* ἡ ἀποκλειστική κατανομή, πού παρουσιάζεται στά κορίτσια σάν ἐπιθυμία τοῦ πέους καί στ' ἀγόρια σάν φόβος μήν τό χάσουν, ἤ σάν ἄρνηση παθητικῆς στάσης. Τό κοινό αὐτό στοιχεῖο πρέπει νά εἶναι ἡ βάση τῆς ἀποκλειστικῆς χρήσης τῶν διαζεύξεων τοῦ ἀσυνείδητου – καί πρέπει νά μᾶς διδάξει τήν ὑποταγή: ὑποταγή στό οἰδιπόδειο, ὑποταγή στόν εὐνουχισμό, παραίτηση ἀπό τήν ἐπιθυμία τοῦ πέους στά κορίτσια, καί παραίτηση στ' ἀγόρια ἀπό κάθε ἀνδρική διαμαρτυρία, μέ δυό λόγια «ἀνάληψη τοῦ φύλου»[6]. Αὐτό τό κοινό στοιχεῖο ὁ μεγάλος Φαλλός, ἡ Ἔλλειψη μέ τίς δυό

[6] S. Freud. «Analyse terminée et analyse interminable», 1937 (γαλλ. μεταφρ. *Revue française de psychanalyse,* 1938 – 1939, τεῦχος 1): «Τά δυό θέματα πού

της ὄψεις πού δέν ἀλληλοκαλύπτονται εἶναι καθαρά μυθικό: μοιάζει μέ τό «Ἕνα» τῆς ἀρνητικῆς Θεολογίας, παρεμβάλλει τήν ἔλλειψη στήν ἐπιθυμία, δημιουργεῖ τίς ἀποκλειστικές σειρές, καί τούς ὁρίζει ἕνα σκοπό, μιάν προέλευση καί μιά πορεία ὑποταγῆς.

Θά ἔπρεπε νά εἰπωθεῖ τό ἀντίθετο: δέν ὑπάρχει τίποτα τό κοινό ἀνάμεσα στά δύο φύλα, καί ταυτόχρονα δέν παύουν νά ἐπικοινωνοῦν τό ἕνα μέ τό ἄλλο, μ' ἕναν τρόπο ἐγκάρσιο, ὅπου τό κάθε ὑποκείμενο κατέχει καί τά δυό φύλα – ἀλλά ἀπόλυτα χωρισμένα μεταξύ τους – καί ἐπικοινωνεῖ μονάχα *μέ τό ἕνα ἤ μέ τό ἄλλο φύλο κάποιου ἄλλου ὑποκειμένου.* Αὐτός εἶναι ὁ νόμος τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων. Τίποτα δέν λείπει, τίποτα δέν μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ σάν ἔλλειψη· καί οἱ διαζεύξεις μέσα στό ἀσυνείδητο δέν εἶναι ποτέ ἀποκλειστικές: ἀποτελοῦν τό ἀντικείμενο μιᾶς χρήσης καθαρά ἐγκλειστικῆς, πού θά χρειαστεῖ νά τήν ἀναλύσουμε παρακάτω. Καί γιά νά πεῖ τοῦτο τό ἀντίθετο, ὁ Freud διέθετε μιάν ἔννοια, τήν ἔννοια τῆς ἀμφισεξουαλικότητας· ἀλλά δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι δέν μπόρεσε – ἤ δέν θέλησε ποτέ – νά δώσει στήν ἔννοια αὐτή τήν ἀναλυτική θέση καί ἔκταση πού ἀπαιτοῦσε. Χωρίς μάλιστα νά φτάσουν τά πράγματα ὥς ἐκεῖ, ἀνέκυψε μιά ζωηρή διαμάχη, ὅταν ὁρισμένοι ψυχαναλυτές (ἀκολουθώντας τήν Mélanie Klein) προσπάθησαν νά προσδιορίσουν τίς ἀσύνειδες δυνάμεις τοῦ γυναικείου σεξουαλικοῦ ὀργάνου μέ θετικά γνωρίσματα, σέ συνάρτηση μέ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί τίς ροές: ἡ μικρή αὐτή παρέκκλιση, πού δέν καταργοῦσε τόν μυθικό εὐνουχισμό, ἀλλά πού τόν ἐξαρτοῦσε δευτεροβάθμια ἀπό τό ὄργανο, ἀντί νά προϋποθέτει πώς τό ὄργανο ἐξαρτιόταν ἀπ' αὐτόν, προκάλεσε τήν ἔντονη ἀντίδραση τοῦ Freud. Ὁ Freud ὑποστήριζε πώς τό ὄργανο, ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀσυνείδητου, δέν ἦταν διανοητό παρά σάν ἔλλειψη ἤ σάν πρωταρχική στέρηση, καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Ὑπάρχει ἐδῶ ἕνας παραλογισμός καθαρά ἀναλυτικός (πού θά τόν ξαναβροῦμε σέ μεγάλο βαθμό

ἔχουν μεταξύ τους συμμετρία, εἶναι, γιά τή γυναίκα, ἡ ἐπιθυμία τοῦ πέους, ὁ θετικός πόθος τῆς ἀπόκτησης ἑνός ἀντρικοῦ γεννητικοῦ ὀργάνου· γιά τόν ἄντρα, ἡ ἐξέγερση ἐνάντια στήν ἴδια του τήν παθητική ἤ θηλυκιά συμπεριφορά ἀπέναντι σ' ἕναν ἄλλον ἄντρα... Ἔχει κανείς τήν ἐντύπωση πώς μιλάει στό κενό ὅταν προσπαθεῖ νά πείσει τίς γυναῖκες νά ἐγκαταλείψουν τόν πόθο τους γιά τό πέος – ἀφοῦ εἶναι ἀνέφικτος – ἤ ὅταν προσπαθεῖ νά πείσει τούς ἄντρες πώς ἡ παθητική τους στάση ἀπέναντι σ' ἕναν ἄλλο ἄντρα δέν ἰσοδυναμεῖ μέ τόν εὐνουχισμό, καί εἶναι ἀναπόφευκτη σέ πολλές ἀνθρώπινες σχέσεις. Μιά ἀπό τίς πιό δυνατές ἀντιδράσεις στή συναισθηματική μεταβίβαση (transfert), πηγάζει ἀπό τήν πεισματική «ὑπερ-αναπλήρωση» (surcompensation) τοῦ ἄντρα: δέν ἐννοεῖ νά ὑποταγεῖ σ' ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα, ἀρνιέται νά τοῦ εἶναι ὑποχρεωμένος καί, κατά συνέπεια, ἀρνιέται νά θεραπευθεῖ ἀπό τόν γιατρό...».

[7] Γιά τή σημασία τῆς διαμάχης αὐτῆς, βλ. André Green «Sur la Mère phallique», *Revue française de psychanalyse,* Ἰανουάριος 1968, σ. 8-9.

στή θεωρία τοῦ σημαίνοντος) καί πού συνίσταται στή μετάβαση ἀπό τό ἀποσυνδέσιμο ἐπιμέρους ἀντικείμενο στό ἄρτιο, ὡς ἀποσυνδεμένο, ἀντικείμενο (φαλλός). Ἡ μετάβαση αὐτή ἐξυπονοεῖ ἕνα καθορισμένο ὑποκείμενο, ἕνα ἐγώ πάγιο στό ἕνα ἤ τό ἄλλο φύλο, πού ἀναγκαστικά βιώνει σάν ἔλλειψη τήν ὑποταγή του στό ἄρτιο τυραννικό ἀντικείμενο.

Ἴσως νά μή συμβαίνει πιά τό ἴδιο ὅταν τό ἐπιμέρους ἀντικείμενο εἶναι τοποθετημένο πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, μέ μοναδικό ὑποκείμενο, ὄχι πιά ἕνα ἐγώ, ἀλλά τήν ὁρμή πού μαζί του σχηματίζει τήν ἐπιθυμητική μηχανή, καί πού ἔρχεται σέ σχέσεις σύνδεσης, διάζευξης, σύζευξης μέ ἄλλα ἐπιμέρους ἀντικείμενα, μέσα στήν ἀντίστοιχη πολλαπλότητα πού τό κάθε της στοιχεῖο μπορεῖ νά ἑρμηνευτεῖ μονάχα *θετικά*. Πρέπει νά δίνεται στόν εὐνουχισμό τό ἴδιο νόημα πού δίνεται στήν ἐξοιδιπόδιση, ἡ ὁποία εἶναι καί τό ἐπισφράγισμά του. Ἡ ἐξοιδιπόδιση δείχνει μέ ποιόν τρόπο ἡ ψυχανάλυση εὐνουχίζει τό ἀσυνείδητο, μέ ποιόν τρόπο μπολιάζει τόν εὐνουχισμό μέσα στό ἀσυνείδητο. Σάν πρακτική ἐπέμβαση στό ἀσυνείδητο, ὁ εὐνουχισμός πραγματοποιεῖται ὅταν οἱ χιλιάδες τομές-ροές τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν (ὅλες θετικές, ὅλες παραγωγικές) προβάλλονται στόν ἴδιο μυθικό τόπο, τόν μονογραμμικό τρόπο ἔκφρασης τοῦ σημαίνοντος. Εἶναι ἀνεξάντλητη ἡ ἀπαρίθμηση τῶν ὅσων ἀγνοοῦνται ἀπό τό ἀσυνείδητο: ἀγνοεῖ τόν εὐνουχισμό ὅσο καί τό οἰδιπόδειο, ὅπως ἀγνοεῖ καί τούς γονεῖς, τούς θεούς, τόν Νόμο, τήν ἔλλειψη... Τά κινήματα ἀπελευθέρωσης τῆς γυναίκας δικαιολογημένα διακηρύττουν: δέν εἴμαστε εὐνουχισμένες, σᾶς χέζουμε[8]. Καί ἀφοῦ οἱ ἄντρες δέν μποροῦν νά ξεφύγουν μέ μιάν εὐτελῆ πονηριά, ἀπαντώντας πώς ἀκριβῶς αὐτό ἀποτελεῖ τήν ἀπόδειξη ὅτι οἱ γυναῖκες εἶναι εὐνουχισμένες – οὔτε προσπαθώντας νά τίς παρηγορήσουν, λέγοντας πώς οἱ ἄντρες εἶναι κι αὐτοί εὐνουχισμένοι, ἐνῶ ταυτόχρονα χαίρονται γιατί ὁ εὐνουχισμός τους ἔχει σχέση μέ τήν ἄλλη ὄψη τῆς ἔλλειψης, ἐκείνην πού δέν ἐπικαλύπτεται – θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε πώς τά κινήματα ἀπελευθέρωσης τῆς γυναίκας φέρουν σέ λίγο ἤ πολύ διφορούμενη κατάσταση αὐτό πού χαρακτηρίζει κάθε ἀπαίτηση ἀπελευθέρωσης: τή δύναμη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσυνείδητου, τήν ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἀπό τήν ἐπιθυμία, τήν ἀπο-ἐπένδυση τῶν κατασταλτικῶν δομῶν. Κι ἄς μήν μᾶς ποῦνε πώς τό ζήτημα δέν εἶναι ἄν οἱ γυναῖκες εἶναι πράγματι εὐνουχισμένες ἤ ὄχι, ἀλλά μόνο ἄν τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο «πιστεύει στόν εὐνουχισμό», γιατί ἀκριβῶς ἐδῶ βρίσκεται τό διφορούμενο: τί σημαίνει πίστη ἐφαρμοσμένη στό ἀσυνείδητο, τί εἶναι ἕνα ἀσυνείδητο πού μονάχα «πιστεύει» ἀντί νά παράγει, ποιές οἱ πράξεις, ποιά τά τεχνάσματα πού εἰσάγουν στό ἀσυνείδητο τήν «πίστη» – καί οὔτε κἄν μιάν ἄλογη πίστη, ἀλλά ἴσα-ἴσα μιάν πάρα πολύ ἔλλογη καί πού συμμορφώνεται στό κατεστημένο;

[8] Πρβλ. λογουχάρη τή (μετριοπαθῆ) διαμαρτυρία τῆς Betty Friedan ἐνάντια στή φροϋδική καί ψυχαναλυτική ἀντίληψη τῶν «γυναικείων προβλημάτων», τόσο τῶν σεξουαλικῶν ὅσο καί τῶν κοινωνικῶν: *La Femme mystifiée*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Gonthier, τομ. I, σ. 114 κ.ἑ.

Ἄς ξανάρθουμε ὅμως στή φαντασίωση «δέρνουν ἕνα παιδί, παιδιά δέρνονται»: πρόκειται γιά μιάν κατεξοχήν ὁμαδική φαντασίωση, ὅπου ἡ ἐπιθυμία ἐπενδύει τό κοινωνικό πεδίο καί τίς ἴδιες τίς κατασταλτικές του μορφές. Ἄν ὑπάρχει κάποια σκηνοθεσία, αὐτή θά εἶναι ἡ σκηνοθεσία μιᾶς κοινωνικῆς-ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, πού τά προϊόντα της δέν πρέπει νά τά βλέπουμε ἀφηρημένα, ξεχωρίζοντας τήν περίπτωση τοῦ κοριτσιοῦ καί τοῦ ἀγοριοῦ, καί νά βλέπουμε τό καθένα τους σάν κάποιο μικρό ἐγώ πού κάνει τή δουλίτσα του μέ τόν μπαμπά καί τή μαμά. Ἀντίθετα, πρέπει νά δοῦμε τό σύνολο καί τά συμπληρωματικά κορίτσι-ἀγόρι, γονεῖς-φορεῖς τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀντιπαραγωγῆς, τόσο στό κάθε ἄτομο ὅσο καί στό κοινωνικό σῶμα πού πρυτανεύει στήν ὀργάνωση τῆς ὁμαδικῆς φαντασίωσης. Γιατί, τήν ἴδια στιγμή, τά ἀγόρια δέρνονται-μυοῦνται ἀπό τόν δάσκαλο πάνω στήν ἐρωτική σκηνή τοῦ μικροῦ κοριτσιοῦ (μηχανή ὅρασης) καί μαθαίνουν νά ἡδονίζονται μαζοχιστικά πάνω στή μητέρα (μηχανή-πρωκτός). Ἔτσι, τά ἀγόρια δέν μποροῦν νά δοῦν παρά μόνον ὅταν γίνονται κοριτσάκια, καί τά κορίτσια δέν μποροῦν νά νιώσουν τήν ἀπόλαυση τῆς τιμωρίας παρά ὅταν γίνονται ἀγόρια. Ὅλα τοῦτα εἶναι ἕνα χορικό, ἕνα μοντάρισμα: ὅταν γυρνοῦν στό χωριό, ὕστερα ἀπό μιά ἀποστολή στό Βιετνάμ οἱ ἀμερικανοί πεζοναῦτες – αὐτά τά καθάρματα – δέρνονται, μπροστά στίς δακρύβρεκτες ἀδελφές τους, ἀπό τόν ἐκπαιδευτή (πού πάνω στά γόνατά του κάθεται ἡ μαμά) καί μαθαίνουν νά νιώθουν ἡδονή πού στάθηκαν τόσο κακοί, πού βασάνισαν τόσο πολύ! Τί ἁμαρτία, μά καί τί ἀπόλαυση! Ἴσως νά θυμόσαστε μιά σκηνή τῆς ταινίας *Δέκατος ἕβδομος Παράλληλος:* βλέπει κανείς ἐκεῖ τόν συνταγματάρχη Patton, τόν γιό τοῦ στρατηγοῦ, νά δηλώνει πώς οἱ στρατιῶτες του εἶναι καταπληκτικοί, πώς ἀγαποῦν τόν μπαμπά τους, τή μαμά τους καί τήν πατρίδα τους, πώς κλαῖνε στήν ἐπιμνημόσυνη δέηση γιά τούς χαμένους συναδέλφους τους, τά καλά παλικάρια, καί ξαφνικά τό πρόσωπο τοῦ συνταγματάρχη ἀλλάζει, μορφάζει ἀπαίσια, κι ἀποκαλύπτει ἕναν τρομερό ἔνστολο παρανοϊκό, πού στό τέλος φωνάζει: καί, μαζί μ' ὅλα τοῦτα, εἶναι κι ἀληθινοί φονιάδες... Εἶναι ὁλοφάνερο πώς ὅταν ἡ παραδοσιακή ψυχανάλυση ἐξηγεῖ ὅτι ὁ ἐκπαιδευτής εἶναι ὁ πατέρας, καί ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἐπίσης εἶναι ὁ πατέρας, ὅτι καί ἡ ἴδια ἡ μητέρα εἶναι καί αὐτή πάλι ὁ πατέρας, ἐπανάγει ὅλη τήν ἐπιθυμία σ' ἕναν οἰκογενειακό προσδιορισμό, ἄσχετο πιά μέ τό κοινωνικό πεδίο πού τό ἔχει ἐπενδύσει πραγματικά ἡ λίμπιντο. Βέβαια, κάτι πάντα μένει ἀπό τόν πατέρα ἤ τή μητέρα πού ἔχει πιαστεῖ στή σημαίνουσα ἁλυσίδα – τό

μουστάκι τοῦ μπαμπᾶ, τό σηκωμένο χέρι τῆς μαμᾶς – ἀλλά τοποθετεῖται λαθραῖα σέ μιάν ὁρισμένη θέση, ἀνάμεσα στούς συλλογικούς φορεῖς. Οἱ ὅροι τοῦ οἰδιπόδειου δέν σχηματίζουν τρίγωνο, ἀλλά βρίσκονται σκορπισμένοι σέ ὅλα τά σημεῖα τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου – ἡ μητέρα πάνω στά γόνατα τοῦ ἐκπαιδευτῆ, ὁ πατέρας πλάι στόν συνταγματάρχη. Ἡ ὁμαδική φαντασίωση εἶναι συνδεμένη, μηχανευμένη πάνω στό κοινωνικό σῶμα. Νά κωλογαμιέσαι, νά ἐπιθυμεῖς νά κωλογαμιέσαι ἀπό τό κοινωνικό σῶμα, δέν εἶναι κάτι πού πηγάζει ἀπό τόν πατέρα ἤ τή μητέρα, μ' ὅλο πρύ ὁ πατέρας καί ἡ μητέρα παίζουν ἐδῶ κάποιο ρόλο σάν παρακατιανά ὄργανα διαβίβασης ἤ ἐκτέλεσης.

Ὅταν ἡ ἔννοια τῆς ὁμαδικῆς φαντασίωσης ἐκπονήθηκε μέσα στή γενικότερη προοπτική τῆς ἱδρυματικῆς ἀνάλυσης (στίς ἐργασίες τῆς ὁμάδας de la Borde μέ ἐπικεφαλῆς τόν Jean Oury), τό πρῶτο καθῆκον πού ἔμπαινε ἦταν νά ἐπισημανθεῖ ἡ διαφορά οὐσίας μέ τήν ἀτομική φαντασίωση. Φάνηκε τότε ὅτι ἡ ὁμαδική φαντασίωση εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό τίς «συμβολικές» συναρθρώσεις πού προσδιορίζουν ἕνα κοινωνικό πεδίο σάν πραγματικό, ἐνῶ ἡ ἀτομική φαντασίωση ἐπανάγει τό σύνολο αὐτοῦ τοῦ πεδίου σέ «φαντασιακά» δεδομένα. Ἂν προεκτείνουμε τήν πρώτη αὐτή διάκριση, παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἀτομική φαντασίωση εἶναι ἡ ἴδια συνδεμένη μέ τό ὑπάρχον κοινωνικό πεδίο, ἀλλά τό ἀντιλαμβάνεται μέ φαντασιακές ἰδιότητες, πού τοῦ προσδίδουν ἕνα εἶδος ὑπερβατικότητας ἤ ἀθανασίας, ὅπου ἀσφαλισμένο τό ἄτομο – τό «ἐγώ» – ριψοκινδυνεύει τό ψευτοπεπρωμένο του: τί σημασία ἔχει ἄν πεθάνω – λέει ὁ στρατηγός – ἀφοῦ ὁ Στρατός εἶναι ἀθάνατος. Ἡ φαντασιακή διάσταση τῆς ἀτομικῆς φαντασίωσης ἔχει ἀποφασιστική βαρύτητα γιά τήν ὁρμή τοῦ θανάτου, ἐφόσον ἡ ἀθανασία πού παρέχεται στό κοινωνικό κατεστημένο παρασύρει μέσα στό «ἐγώ» ὅλες τίς ἐπενδύσεις καταστολῆς, τά φαινόμενα ταύτισης, «ὑπερ-εγωποίησης» καί εὐνουχισμοῦ, ὅλες τίς ὑποταγές-ἐπιθυμίες (νά γίνει κανείς στρατηγός, νά γίνει μικρό, μέτριο ἤ μεγάλο στέλεχος), συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ὑποταγῆς στόν θάνατο, γιά χάρη αὐτοῦ τοῦ κατεστημένου, ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ ὁρμή προβάλλεται πρός τά ἔξω καί στρέφεται ἐνάντια στούς ἄλλους (θάνατος στούς ξένους, σ' αὐτούς πού δέν εἶναι ἀπό τόν τόπο μας!). Ὁ ἐπαναστατικός πόλος τῆς ὁμαδικῆς φαντασίωσης φανερώνεται, ἀντίθετα, μέσα στή δύναμη νά βιώνει κανείς τούς ἴδιους τούς θεσμούς σάν θνητούς, νά τούς καταστρέφει ἤ νά τούς ἀλλάζει, ἀνάλογα μέ τίς συναρθρώσεις τῆς ἐπιθυμίας καί τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, μετατρέποντας τήν ὁρμή τοῦ θανάτου σέ μιά πραγματική θεσμική δημιουργικότητα. Καί ἀσφαλῶς ἐδῶ βρίσκεται τό σημάδι πού διακρίνει – τουλάχιστο τυπικά – τόν ἐπαναστατικό θεσμό ἀπό τήν πελώρια ἀδράνεια πού ὁ νόμος μεταδίδει στούς θεσμούς σ' ἕνα κατεστημένο. Ὅπως λέει ὁ Nietzsche, ἐκκλησίες, στρατοί καί κράτη – ποιό ἀπ' ὅλα τοῦτα τά σκυλιά θέλει νά πεθάνει; Κι ἀπό δῶ ἀπορρέει μιά

τρίτη διαφορά ἀνάμεσα στήν ὁμαδική φαντασίωση καί τή λεγόμενη ἀτομική φαντασίωση: ὅτι ἡ τελευταία ἔχει γιά ὑποκείμενο τό ἐγώ, ἐφόσον αὐτό καθορίζεται ἀπό τούς νόμιμους καί νομιμοποιημένους θεσμούς, πού μέσα τους «φαντάζεται» τόν ἑαυτό του σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ἀκόμα καί στίς διαστροφές του, τό ἐγώ νά συμμορφώνεται μέ τήν ἀποκλειστική χρήση τῶν διαζεύξεων πού ἐπιβάλλει ὁ Νόμος (οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία λογουχάρη).

Ἀλλά ἡ ὁμαδική φαντασίωση δέν ἔχει πιά γιά ὑποκείμενο παρά τίς ἴδιες τίς ὁρμές καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές πού οἱ ὁρμές αὐτές διαμορφώνουν μέ τούς ἐπαναστατικούς θεσμούς. Ἡ ὁμαδική φαντασίωση *περικλείνει* τίς διαζεύξεις, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἀποστερημένος ἀπό τήν προσωπική του ταυτότητα, ὄχι ὅμως καί ἀπό τίς ἰδιομορφίες του, ἔρχεται σέ σχέσεις μέ τόν ἄλλο σύμφωνα μέ τήν ἰδιάζουσα στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἐπικοινωνία: ὁ καθένας περνᾶ μέσα στό σῶμα τοῦ ἄλλου πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα. Ὁ Klossowski ἔδειξε καθαρά, στό σημεῖο αὐτό, τήν ἀντίστροφη σχέση πού διαμελίζει τή φαντασίωση πρός δύο κατευθύνσεις, ἀνάλογα μέ τό ἄν ὁ οἰκονομικός νόμος ἐδραιώνει τή διαστροφή μέσα στίς «ψυχικές ἀνταλλαγές», ἤ ἄν ἀντίθετα οἱ ψυχικές ἀνταλλαγές προωθοῦν μιάν ἀνατροπή τοῦ νόμου: «Ἀναχρονιστική, σχετικά μέ τό θεσμικό ἐπίπεδο τῆς ἀγελαίας κατάστασης ἡ ἀτομική κατάσταση μπορεῖ, ἀνάλογα μέ τήν ἰσχύ τῆς ἔντασής της, νά κάνει ἀνεπίκαιρο τόν ἴδιο τόν θεσμό καί νά τόν καταγγείλει μέ τή σειρά της σάν ἀναχρονιστικό»[9].

Οἱ δυό αὐτοί τύποι φαντασίωσης, ἤ μάλλον οἱ δυό τρόποι λειτουργίας της, διακρίνονται λοιπόν ἀνάλογα μέ τό ἄν ἡ κοινωνική παραγωγή τῶν ἀγαθῶν ἐπιβάλλει τόν κανόνα της στήν ἐπιθυμία μέ τή μεσολάβηση ἑνός «ἐγώ», πού ἡ πλαστή του ἑνότητα εἶναι ἐγγυημένη ἀπό τά ἴδια τά ἀγαθά, ἤ ἄν ἀντίθετα ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή τῶν συναισθημάτων ἐπιβάλλει τόν δικό της κανόνα σέ θεσμούς, πού τά βασικά τους στοιχεῖα δέν εἶναι πιά παρά ὁρμές. Ἂν, μέ τήν τελευταία τούτη ἔννοια μποροῦμε νά μιλᾶμε ἀκόμα γιά οὐτοπία, κατά τό πρότυπο τοῦ Fourier, δέν θά τήν ἐννοοῦμε βέβαια σάν ἰδεατό πρότυπο, ἀλλά σάν πάθος ἐπαναστατικό καί πράξη ἐπαναστατική. Καί στά τελευταῖα του ἔργα, ὁ Klossowski μᾶς ὑποδείχνει τόν μόνο τρόπο νά ξεπεράσουμε τόν στεῖρο παραλληλισμό ἀνάμεσα στόν Freud καί τόν Marx: ἀνακαλύπτοντας τόν τρόπο πού ἡ κοινωνική παραγωγή καί οἱ σχέσεις παραγωγῆς γίνονται θεσμός τῆς ἐπιθυμίας, τόν

[9] Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, σ. 122. Ἡ μελέτη τοῦ Klossowski γιά τή σχέση ἀνάμεσα στίς ὁρμές καί τούς θεσμούς, γιά τήν παρουσία τῶν ὁρμῶν στήν ἴδια τήν οἰκονομική ὑποδομή, ἀναπτύσσεται στό ἄρθρο του «Sade et Fourier» (*Topique*, τεῦχος 4 – 5) καί ἰδιαίτερα στό *La monnaie vivante* (Losfeld, 1970).

τρόπο πού τά συναισθήματα καί οἱ ὁρμές ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἴδιας τῆς ὑποδομῆς. Γιατί *ἀποτελοῦν πράγματι μέρος της, εἶναι ὁπωσδήποτε παρόντα σ' αὐτήν,* δημιουργώντας μέσα στίς οἰκονομικές μορφές τήν ἴδια τους τήν καταστολή, καθώς ἐπίσης καί τά μέσα γιά τό σπάσιμο αὐτῆς τῆς καταστολῆς.

Ἡ μελέτη τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στήν ὁμαδική φαντασίωση καί τήν ἀτομική φαντασίωση, δείχνει ἀρκετά καθαρά σέ τελευταία ἀνάλυση, ὅτι δέν ὑπάρχει ἀτομική φαντασίωση. Ὑπάρχουν μάλλον δύο εἰδῶν ὁμάδες: οἱ ὁμάδες-ὑποκείμενα καί οἱ ὑποταγμένες ὁμάδες – τό οἰδιπόδειο καί ὁ εὐνουχισμός, πού συγκροτοῦν τή φαντασιακή δομή, ὅπου τά μέλη τῆς ὑποταγμένης ὁμάδας εἶναι ταγμένα νά ζοῦν ἤ νά φαντασιώνουν ἀτομικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τήν ὁμάδα. Πρέπει ὅμως νά ποῦμε πώς οἱ δυό αὐτές ὁμάδες βρίσκονται σέ ἀκατάπαυστη μετακίνηση, γιατί μιά ὁμάδα-ὑποκείμενο ἀπειλεῖται πάντα μέ ὑποταγή, ἐνῶ μιά ὑποταγμένη-ὁμάδα μπορεῖ, σέ ὁρισμένες περιπτώσεις, νά ὑποχρεωθεῖ ν' ἀναλάβει ἕναν ἐπαναστατικό ρόλο. Γι' αὐτό, εἶναι ἀκόμα πιό ἀνησυχητική ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ φροϋδική ψυχανάλυση δέν κρατάει ἀπό τή φαντασίωση παρά τίς γραμμές τῆς ἀποκλειστικῆς διάζευξης καί τήν περιορίζει ἀσφυκτικά στίς ἀτομικές ἤ ψευτο-ἀτομικές της διαστάσεις πού ἀπό τή φύση τους τή συσχετίζουν μέ ὑποταγμένες ὁμάδες, ἀντί νά κάνει τήν ἀντίστροφη πράξη, καί νά ξεχωρίσει μέσα στή φαντασίωση τό ὑπολανθάνον στοιχεῖο, τήν ἐπαναστατική δυναμικότητα τῆς ὁμάδας. Ὅταν διδάσκεσαι πώς ὁ ἐκπαιδευτής, ὁ δάσκαλος εἶναι ὁ μπαμπάς, ὅπως εἶναι καί ὁ συνταγματάρχης καί ἡ μητέρα ἀκόμα, *ὅταν μέ τόν τρόπο αὐτόν ὅλοι οἱ φορεῖς τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς στρέφονται πρός τά σχήματα τῆς οἰκογενειακῆς ἀναπαραγωγῆς,* καταλαβαίνεις γιατί ἡ λίμπιντο πού τά ἔχει χαμένα δέν τολμᾶ πιά νά βγεῖ ἔξω ἀπό τά πλαίσια τοῦ οἰδιπόδειου, καί τό ἐσωτερικεύει. Τό ἐσωτερικεύει μέ τή μορφή μιᾶς εὐνουχιστικῆς δυαδικότητας ἀνάμεσα στό ὑποκείμενο τοῦ ἐκφερόμενου καί τό ὑποκείμενο τῆς ἐκφορᾶς – χαρακτηριστικό τῆς ψευτο-ἀτομικῆς φαντασίωσης («Ἐγώ, σάν ἄνθρωπος σᾶς καταλαβαίνω, ἀλλά σάν δικαστής, σάν ἐργοδότης, σάν συνταγματάρχης ἤ στρατηγός – *δηλαδή σάν πατέρας* – σᾶς καταδικάζω»). Ἡ δυαδικότητα ὅμως αὐτή εἶναι τεχνητή, παράγωγη, καί προϋποθέτει μιάν ἄμεση σχέση ἀνάμεσα στό ἐκφερόμενο καί τούς συλλογικούς φορεῖς τῆς ἐκφορᾶς μέσα στήν ὁμαδική φαντασίωση.

Ἀνάμεσα στό κατασταλτικό ἄσυλο, τό νομιμόφρον νοσοκομεῖο, ἀπό τή μιά μεριά, καί τή συμβατική ψυχανάλυση ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ἱδρυματική ἀνάλυση προσπαθεῖ νά χαράξει τή δύσκολη πορεία της. Ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, ἡ ψυχαναλυτική ἀναφορά ἀντιγράφει τή συμβατική σχέση τῆς πιό παραδοσιακῆς ἀστικῆς ἰατρικῆς: τόν προσποιητό ἀποκλεισμό κάθε τρίτου, τόν ὑποκριτικό ρόλο τοῦ χρήματος – ὅπου ἡ ψυχανάλυση ἔφερνε

νέες ἀστεῖες δικαιολογίες – τόν δῆθεν χρονικό περιορισμό, πού αὐτοδιαψεύδεται ἀναπαράγοντας ἐπάπειρο μιάν ὀφειλή, τροφοδοτώντας μιάν ἀνεξάντλητη μετατόπιση, ἐνθαρρύνοντας πάντα νέες «συγκρούσεις». Ἀπορεῖ κανείς ὅταν ἀκούει νά λένε πώς μιά ἀνάλυση πού ἔχει τελειώσει, εἶναι γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο μιά ἀνάλυση ἀποτυχημένη, ἀκόμα κι ἄν ἡ φράση αὐτή συνοδεύεται ἀπό ἕνα πονηρό χαμόγελο τοῦ ψυχαναλυτῆ. Ἀπορεῖ ὅταν ἀκούει ἕναν ἔμπειρο ψυχαναλυτή νά λέει, παρεκβατικά, πώς κάποιος ἀπό τούς «ἀρρώστους» του ὀνειρεύεται ἀκόμα μιά πρόσκληση γιά τσάι ἤ γιά ἕνα ποτό μαζί του, ὕστερα ἀπό πολλά χρόνια ἀνάλυσης, σάν νά μήν ὑπῆρχε ἐδῶ τό παραμικρό σημάδι μιᾶς ποταπῆς ἐξάρτησης τοῦ ἀρρώστου ἀπό τόν ψυχαναλυτή. Πῶς ν' ἀποφύγουμε στή θεραπεία τήν ποταπή αὐτή ἐπιθυμία νά μᾶς ἀγαποῦν, τήν ὑστερική καί κλαψιάρικη αὐτήν ἐπιθυμία πού μᾶς κάνει νά γονατίζουμε, πού μᾶς ξαπλώνει στό ντιβάνι καί μᾶς καθηλώνει σ' αὐτό;

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ἕνα τρίτο καί τελευταῖο κείμενο τοῦ Freud: *Ἀνάλυση τερματισμένη καί ἀνάλυση δίχως τέρμα* (1937). Δέν θά ἦταν σωστό ν' ἀκολουθήσουμε μιά πρόσφατη ὑπόδειξη, ὅτι θά ἦταν καλύτερα νά μεταφράζαμε «Ἀνάλυση πεπερασμένη, ἀνάλυση ἄπειρη» γιατί πεπερασμένο καί ἄπειρο εἶναι ὅροι σχεδόν μαθηματικοί ἤ τῆς Λογικῆς, ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται γιά ἕνα πρόβλημα ἐξαιρετικά πρακτικό καί συγκεκριμένο: μπορεῖ ἄραγε αὐτή ἐδῶ ἡ ἱστορία νά ἔχει ἕνα τέρμα; μπορεῖ κανείς νά «τερματίσει» μιάν ἀνάλυση; μπορεῖ ἡ διαδικασία τῆς θεραπείας νά τερματιστεῖ, ναί ἤ ὄχι; μπορεῖ ποτέ νά ὁλοκληρωθεῖ, ἤ μήπως εἶναι καταδικασμένη νά συνεχίζεται ἐπάπειρο; Ὅπως λέει ὁ Freud, εἶναι ἄραγε δυνατό νά θεραπευτεῖ μιά «σύγκρουση» πού μᾶς παρουσιάζεται τώρα; εἶναι δυνατό νά προφυλάξουμε τόν ἄρρωστο ἀπό μεταγενέστερες συγκρούσεις; μποροῦμε ἀκόμα καί νά διεγείρουμε νέες συγκρούσεις γιά προληπτικούς λόγους; Πολλή ὁμορφιά ὑπάρχει σέ τοῦτο τό κείμενο τοῦ Freud: κάτι σάν ἀπελπισία, σάν ἀπογοήτευση, σάν ἀποσταμός καί συνάμα μιά ἠρεμία, μιά βεβαιότητα γιά τό ἔργο πού ἔχει γίνει. Εἶναι ἡ διαθήκη τοῦ Freud. Θά πεθάνει καί τό ξέρει. Ἀλλά ξέρει πώς κάτι δέν πάει καλά μέ τήν ψυχανάλυση: ἡ θεραπεία τείνει ὅλο καί πιό πολύ νά εἶναι δίχως τέρμα! Ξέρει πώς σέ λίγο δέν θά ὑπάρχει γιά νά δεῖ πῶς θά ἐξελιχτοῦν τά πράγματα. Κάνει λοιπόν τήν ἀπογραφή τῶν ἐμποδίων ὅπου προσκρούει ἡ θεραπεία, μέ τή γαλήνη τοῦ ἀνθρώπου πού νιώθει ποιός εἶναι ὁ θησαυρός τοῦ ἔργου του, ἀλλά καί ὅτι κάποια δηλητήρια ἔχουν ἤδη γλιστρήσει μέσα σ' αὐτό. Ὅλα θά πήγαιναν καλά, ἄν τό οἰκονομικό πρόβλημα τῆς ἐπιθυμίας ἦταν μονάχα ποσοτικό: δέν θά εἴχαμε τότε παρά νά ἐνισχύσουμε τό ἐγώ ἐνάντια στίς ὁρμές. Τό περίφημο «ἐγώ», ἐνισχυμένο καί ὥριμο, τό «συμβόλαιο», ἡ «συνθήκη» ἀνάμεσα σ' ἕνα ἐγώ παρ' ὅλα αὐτά φυσιολογικό καί στόν ψυχαναλυτή... Ὅμως μέσα στήν ἐπιθυμητική οἰκονομία ὑπάρχουν καί *συντελεστές ποιοτικοί,* πού

ἐμποδίζουν ἀκριβῶς τή θεραπεία: καί ὁ Freud μέμφεται τόν ἑαυτό του γιατί δέν τούς λογάριασε ὅσο ἔπρεπε.

Ὁ πρῶτος ἀπό τούς συντελεστές αὐτούς εἶναι ὁ «βράχος» τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὁ βράχος μέ τίς δυό ἀσύμμετρες πλαγιές, πού εἰσάγει μέσα μας μιάν ἀγιάτρευτη λακκούβα, ὅπου σκοντάφτει ἡ ἀνάλυση. Ὁ δεύτερος εἶναι μιά ποιοτική κλίση πρός τή σύγκρουση, πού δέν ἐπιτρέπει στήν ποσότητα τῆς λίμπιντο νά μοιραστεῖ σέ δυό μεταβλητές δυνάμεις, ἀντίστοιχες στήν ἑτεροφυλοφιλία καί τήν ὁμοφυλοφιλία, ἀλλά δημιουργεῖ στούς περισσότερους ἀνθρώπους ἀσυμφιλίωτες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς δυό αὐτές δυνάμεις. Ὁ τρίτος, τέλος, συντελεστής πού ἔχει τόσο μεγάλη οἰκονομική σημασία, ὥστε νά παραμερίζει κάθε δυναμική καί «τοπική»* σκέψη, ἀφορᾶ ἀντιστάσεις πού δέν εἶναι δυνατό νά ἐντοπιστοῦν: θά ἔλεγε κανείς πώς ὁρισμένα ἄτομα ἔχουν μιά λίμπιντο τόσο *ἰξώδη* ἤ, ἀντίθετα, τόσο *ρευστή*, πού τίποτε δέν μπορεῖ νά «σκαλώσει» πάνω τους. Θά ἦταν σφάλμα νά θεωρήσει κανείς τήν παρατήρηση αὐτή τοῦ Freud ἁπλή λεπτομέρεια, κάτι χωρίς σημασία. Στήν πραγματικότητα, πρόκειται γιά τό πιό οὐσιαστικό μέρος πού ἐνυπάρχει στό φαινόμενο τῆς ἐπιθυμίας, δηλαδή γιά τίς ποιοτικές ροές τῆς λίμπιντο. Ὁ André Green ξανάπιασε τελευταῖα τό θέμα αὐτό, γράφοντας ὡραῖες σελίδες γιά τούς τρεῖς τύπους «συνεδρίας»: οἱ δυό πρῶτοι ἀντενδείκνυνται ἐνμέρει, καί μονάχα ὁ τρίτος ἀποτελεῖ τήν ἰδανική συνεδρία στήν ἀνάλυση[10]. Σύμφωνα μέ τόν τύπο Ι (χαρακτήρας ἰξώδης, ἀντίσταση ὑστερικῆς μορφῆς) «στή συνεδρία κυριαρχεῖ μιά ἀτμόσφαιρα πνιγηρή, βαριά, ἐλώδης. Οἱ σιωπές εἶναι σάν μολύβι, ἡ κουβέντα περιστρέφεται γύρω ἀπό θέματα ἐπικαιρότητας... εἶναι μονότονη, εἶναι μιά περιγραφική ἀφήγηση ὅπου δέν μπορεῖς νά βρεῖς καμιάν ἀναφορά στό παρελθόν, ξετυλίγεται σάν ἕνα συνεχές νῆμα καί δέν ἐπιτρέπει καμιά διακοπή... Τά ὄνειρα ἐξιστοροῦνται... τό αἴνιγμα τοῦ κάθε ὀνείρου γίνεται ἀντικείμενο μιᾶς δευτερεύουσας ἐπεξεργασίας, πού δίνει προτεραιότητα στό ὄνειρο σάν ἀφήγηση καί σάν περιστατικό, καί ὄχι στό ὄνειρο σάν ἐργασία πάνω σέ σκέψεις... Μετατόπιση πιασμένη στήν ξόβεργα. Σύμφωνα μέ τόν τύπο ΙΙ (ρευστότητα, ἀντίσταση ἰδεοληπτικῆς μορφῆς), «ἡ συνεδρία κυριαρχεῖται ἐδῶ ἀπό μιάν ἐξαιρετική κινητικότητα τῶν κάθε λογῆς παραστάσεων... ἡ γλώσσα εἶναι λυμένη, γρήγορη, σχεδόν χειμαρρώδης... ὅλα λέγονται... ὁ ἄρρωστος θά μποροῦσε νά ἔλεγε καί τά ἀντίθετα χωρίς ν' ἀλλάξει τίποτα τό βασικό στήν ἀναλυτική κατάσταση. Ὅλα τοῦτα εἶναι χωρίς σημασία, γιατί ἡ ψυχανάλυση γλιστρᾶ πάνω στό ντιβάνι σάν τό νερό πάνω στά φτερά μιᾶς πάπιας. Τίποτα δέν ἀγκιστρώνεται ἀπό τό

* *Τοπική* – μέ τήν ἀριστοτελική σημασία τῆς λέξης, πού ἀναφέρεται δηλαδή σ' ἕνα γενικό ἐπιχείρημα ἐφαρμόσιμο σέ ὅλες τίς ἀνάλογες περιπτώσεις *(Σημ. Γ.Κ.)*.

[10] André Green, *L' Affect*, P. U. F., 1970, σ. 154 – 168.

ἀσυνείδητο, καμιά πρόσδεση στή μετατόπιση τῶν συναισθημάτων. Ἐδῶ, ἡ μετατόπιση ἐξατμίζεται...». Ἀπομένει λοιπόν μονάχα ὁ τρίτος τύπος, πού τά χαρακτηριστικά του καθορίζουν τή *σωστή* ψυχανάλυση: ὁ ἄρρωστος «μιλάει γιά νά σχηματιστεῖ μιά κλιμακωτή σειρά ἀπό σημαίνοντα. Ἡ σημασία δέν εἶναι συνδεμένη μέ τό σημαινόμενο, πού σ' αὐτό ἀνάγονται τό καθένα ἀπό τά ἐκφερόμενα σημαίνοντα, ἀλλά σχηματίζεται ἀπό τή διεργασία, τή συρραφή, τή λογική ἀλληλουχία τῶν ἁλυσωτῶν στοιχείων... Ἡ κάθε ἑρμηνεία πού δίνεται ἀπό τόν πάσχοντα, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν ἕνα ἤδη-σημαινόμενο πού περιμένει τή σημασιοδότησή του. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἡ ἑρμηνεία εἶναι πάντα ἀναδρομική σάν ἀντιληπτή σημασιοδότηση. *Ὥστε αὐτό ἦταν πού ἤθελε νά πεῖ...*».

Τό σφάλμα τοῦ Freud εἶναι πώς δέν θέτει ποτέ σέ ἀμφισβήτηση τή διαδικασία τῆς θεραπείας. Ἀναμφισβήτητα, εἶναι πιά πολύ ἀργά γιά νά τό κάνει ὁ ἴδιος. Ἀλλά οἱ ἄλλοι;... Τοῦτα τά πράγματα ὁ Freud τά ἑρμηνεύει σάν ἐμπόδια γιά τή θεραπεία, καί ὄχι σάν ἀνεπάρκειες τῆς ἴδιας τῆς θεραπείας, ἤ σάν ἐπενέργειες ἤ ἀντενέργειες τῆς μεθόδου του. Γιατί ὁ εὐνουχισμός, σάν κατάσταση ἀναλύσιμη (ἤ σάν μή-ἀναλύσιμη-ἔσχατος βράχος...), εἶναι μάλλον τό ἀποτέλεσμα τοῦ εὐνουχισμοῦ ὡς ψυχαναλυτικῆς πράξης. Καί ἡ οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία (ἡ ποιοτική κλίση πρός τή σύγκρουση) εἶναι πιό πολύ ἀποτέλεσμα τῆς οἰδιποδειοποίησης, πού βέβαια ἡ θεραπεία δέν τήν ἐπινοεῖ, ἀλλά τήν ἐπιταχύνει καί τήν ὀξύνει μέ τίς τεχνητές συνθῆκες τῆς διεξαγωγῆς της (μετατόπιση συναισθημάτων). Καί ἀντίστροφα, ὅταν οἱ ροές τῆς λίμπιντο ἀντιστέκονται στή θεραπεία, δέν πρόκειται τόσο γιά τήν ἀντίσταση τοῦ «ἐγώ», ὅσο γιά τήν πελώρια βοή ὁλόκληρης τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ξέραμε ἤδη πώς ὁ διεστραμμένος εἶναι δύσκολο νά οἰδιποδειοποιηθεῖ: καί γιά ποιό λόγο νά τό κάνει, ἀφοῦ ἔχει ἐπινοήσει ὁ ἴδιος ἄλλους χώρους, ἀκόμα πιό τεχνητούς καί πιό σεληνιακούς ἀπό τό οἰδιπόδειο; Ξέραμε πώς ὁ σχιζοφρενικός δέν οἰδιποδειοποιεῖται, γιατί βρίσκεται ἔξω ἀπό τόν χῶρο του, γιατί μετέφερε τίς ροές του ὥς τήν ἔρημο. Ἀλλά τί ἀπομένει, ὅταν μαθαίνουμε πώς οἱ «ἀντιστάσεις» ὑστερικῆς ἤ ἰδεοληπτικῆς μορφῆς μαρτυροῦν γιά τήν ἀν-οἰδιπόδεια ποιότητα πού ἔχουν οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας στόν ἴδιο τόν οἰδιπόδειο χῶρο; Κι αὐτό ἀκριβῶς δείχνει ἡ ποιοτική οἰκονομία: ροές ἰδρώνουν, διαπερνοῦν τό τρίγωνο, διαζεύγοντας τίς κορυφές του. Τό οἰδιπόδειο στουπωτήρι δέν σταματᾶ τίς ροές αὐτές, ὅπως δέν σταματᾶ καί τή ροή τῆς μαρμελάδας ἤ τοῦ νεροῦ. Οἱ ροές πιέζουν τά τοιχώματα τοῦ τριγώνου πρός τά ἔξω, ὅπως ἡ ἀκαταμάχητη πίεση τῆς λάβας ἤ τό ἀκατανίκητο «δάκρυσμα» τοῦ νεροῦ. Ποιές εἶναι λοιπόν οἱ σωστές συνθῆκες γιά μιά θεραπεία; *ροή* πού στουπώνεται ἀπό τό οἰδιπόδειο· *ἐπιμέρους ἀντικείμενα* πού μποροῦν νά ὑπαχθοῦν σ' ἕνα ἄρτιο ἀντικείμενο, ἀκόμα κι ἀπόν, φαλλό τοῦ εὐνουχισμοῦ· *τομές-ροές* πού μποροῦν νά προβληθοῦν σ' ἕνα μυθικό χῶρο· ἁλυσώματα πολυσήμαντα πού εἶναι

δυνατό νά ἀμφιμονοσημαντικοποιηθοῦν, νά γραμμικοποιηθοῦν, νά ἀναρτηθοῦν σ' ἕνα σημαῖνον· ἕνα ἀσυνείδητο, πού μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ· συνδετικές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν συνολικά ἤ εἰδικά· διαζευκτικές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ἀποκλειστικά ἤ καί περιοριστικά· συζευκτικές συνθέσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν προσωπικά καί χωριστικά... Τί σημαίνει λοιπόν: «Ὥστε *αὐτό* ἦταν πού ἤθελε νά πεῖ»; Σύνθλιψη τοῦ «ὥστε» πάνω στό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό. Στεναγμός ἀνακούφισης: βλέπεις, ὁ συνταγματάρχης, ὁ ἐκπαιδευτής, ὁ δάσκαλος, τό ἀφεντικό, ὅλα *αὐτά* ἐννοοῦσαν *ἐκεῖνο,* τό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό, «ὅλη ἡ ἱστορία σέ μιά νέα ἐκδοχή». Δέν λέμε πώς τό οἰδιπόδειο καί ὁ εὐνουχισμός εἶναι δίχως σημασία: μᾶς οἰδιποδειοποιοῦν, μᾶς εὐνουχίζουν, ἀλλά δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐφεῦρε αὐτές τίς πράξεις· ἡ ψυχανάλυση τούς δίνει μονάχα τά μέσα καί τή νέα μέθοδο πού ἀνακάλυψε μέ τή μεγαλοφυΐα της. Φτάνει ὅμως αὐτό γιά νά κατασιγάσει τή βοή τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς: εἴμαστε ὅλοι σχιζοφρενικοί! εἴμαστε ὅλοι διεστραμμένοι! εἴμαστε ὅλοι λίμπιντο πολύ ἰξώδεις ἤ πολύ ρευστές... καί ὄχι ἐπειδή μᾶς ἀρέσει, ἀλλά ἐπειδή μᾶς παρασύρουν οἱ ἀπεδαφικοποιημένες ροές... Ποιός νευρωτικός – μέ λίγο ἤ πολύ σοβαρή νεύρωση – δέν ἀκουμπάει στόν βράχο τῆς σχιζοφρένειας – βράχο τούτη τή φορά κινητό, ἀερόλιθο; Ποιός δέν συχνάζει στούς διεστραμμένους χώρους, πέρα ἀπό τούς παιδικούς κήπους τοῦ οἰδιπόδειου; Ποιός δέν νιώθει στίς ροές τῆς ἐπιθυμίας του καί τή λάβα καί τό νερό; Καί πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀπό τί πάσχουμε; Ἀπό τή σχιζοφρένεια ἔστω καί σάν διεργασία; Ἤ ἀπό τόν ξέφρενο νευρωτισμό, ὅπου μᾶς σπρώχνουν, καί πού γι' αὐτόν ἡ ψυχανάλυση ἀνακάλυψε νέα μέσα, τό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό; Πάσχουμε ἄραγε ἀπό τή σχιζοφρένεια σάν διεργασία, ἤ μήπως ἀπό τή συνέχιση τῆς διεργασίας αὐτῆς ἐπάπειρο, στό κενό – φρικτός παροξυσμός (παραγωγή τοῦ σχιζοφρενικοῦ-ὀντότητα), ἤ μήπως ἀπό τή σύγχυση τῆς διεργασίας αὐτῆς μέ κάποιο σκοπό (παραγωγή τοῦ διεστραμμένου-τέχνασμα), ἤ ἀκόμα ἀπό τήν πρόωρη διακοπή τῆς διεργασίας (παραγωγή τοῦ νευρωτικοῦ-ψυχανάλυση); Μᾶς φέρνουν μέ τή βία σέ ἀντιπαράσταση μέ τό οἰδιπόδειο καί μέ τόν εὐνουχισμό, μᾶς ἐπανάγουν σ' αὐτούς: εἴτε γιά νά μᾶς μετρήσουν μέ τοῦτο τό μαρτύριο, εἴτε γιά νά ἐξακριβώσουν ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά μᾶς μετρήσουν μ' αὐτό. Πάντως, τό κακό ἔγινε, ἡ θεραπεία διάλεξε τό δρόμο τῆς οἰδιποδειοποίησης – δρόμο στρωμένο μέ ἀπορρίμματα – ἀντί νά διαλέξει τόν δρόμο τῆς σχιζοφρενοποίησης, πού θά μᾶς γιάτρευε ἀπό τή θεραπεία.

*
* *

Ἄν δεχτοῦμε τίς συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου, τό πρακτικό πρόβλημα εἶναι τό πρόβλημα τῆς χρήσης τους – νόμιμης ἤ ὄχι – καί τῶν συνθηκῶν πού καθορίζουν ἄν μιά χρήση τῆς σύνθεσης εἶναι νόμιμη ἤ παράνομη. Ἄς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς ὁμοφυλοφιλίας (ἄν καί δέν εἶναι ἁπλό παράδειγμα). Εἴχαμε παρατηρήσει μέ ποιόν τρόπο – στόν Προύστ – στίς περίφημες σελίδες ἀπό τά «Σόδομα καί Γόμορα», διαπλέκονται δύο θέματα φανερά ἀντιφατικά: τό ἕνα πού ἀφορᾶ τή βασική ἐνοχή τῶν «καταραμένων φυλῶν» καί τό ἄλλο τή ριζική ἀγνότητα τῶν λουλουδιῶν. Μερικοί βιάστηκαν πολύ νά διαγνώσουν στόν Προύστ μιά οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία – βασισμένη στήν προσκόλληση στή μητέρα – μέ κυρίαρχο στοιχεῖο τήν κατάθλιψη καί τή σαδο-μαζοχιστική ἐνοχή. Γενικότερα, βιάστηκαν πολύ νά ἀνακαλύψουν στά φαινόμενα τῆς ἀνάγνωσης ἀντιφάσεις, εἴτε γιά νά τίς θεωρήσουν ἄλυτες, εἴτε γιά νά τίς λύσουν ἤ νά ἀποδείξουν πώς εἶναι μονάχα φαινομενικές, ἀνάλογα μέ τά γοῦστα. Στήν πραγματικότητα, δέν ὑπάρχουν ποτέ ἀντιφάσεις, οὔτε φαινομενικές οὔτε πραγματικές, παρά μόνο ἀναβαθμοί χιοῦμορ. Καί καθώς ἡ ἀνάγνωση ἔχει κι αὐτή τούς ἀναβαθμούς της, ἀπό τό μαῦρο ὥς τό ἄσπρο, μέ τούς ὁποίους ὑπολογίζει τούς συνυπάρχοντες ἀναβαθμούς τοῦ ἀναγνώσματος, τό μόνο πρόβλημα εἶναι πάντα τό πρόβλημα τοῦ καταμερισμοῦ σέ μιά κλίμακα ἐντάσεων πού καθορίζει τή θέση καί τή χρήση τοῦ κάθε πράγματος, τοῦ κάθε ὄντος, τῆς κάθε σκηνῆς: ὑπάρχει τοῦτο, κι ὕστερα τό ἄλλο, καί ἐμεῖς πρέπει νά βγάλουμε ἄκρη, καί τόσο τό χειρότερο ἄν αὐτό δέν μᾶς ἀρέσει. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, μπορεῖ νά ὑπῆρξε προφητική ἡ ἀχρεία προειδοποίηση τοῦ Charlus: «Στά παλιά σου τά παπούτσια τή γράφεις τή γριά γιαγιά σου παλιόπαιδο!» Γιατί, τί συμβαίνει στό «Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο», πού εἶναι μιά μόνη καί ἡ ἴδια ἡ ἱστορία μέ ἄπειρες παραλλαγές; Εἶναι φανερό πώς ὁ ἀφηγητής δέν βλέπει τίποτε, δέν ἀκούει τίποτε, εἶναι ἕνα σῶμα δίχως ὄργανα, ἤ μάλλον θυμίζει μιάν ἀράχνη ἀναδιπλωμένη, ἀσάλευτη πάνω στόν ἱστό της· μιάν ἀράχνη πού δέν παρατηρεῖ τίποτε, ἀλλά πού ἀντιδρᾶ στό παραμικρό σῆμα, στόν παραμικρό κραδασμό, ὁρμώντας πάνω στή λεία της. Ὅλα ἀρχίζουν μέ νεφελώματα, μέ στατιστικά σύνολα πού ἔχουν ἀχνό περίγραμμα, μέ μεγάλα γραμμομοριακά ἤ ὁμαδικά σύνολα πού περιέχουν ἰδιαιτερότητες κατανεμημένες στήν τύχη (ἕνα σαλόνι, μιά παρέα κοπέλες, ἕνα τοπίο...). Ὕστερα, σέ τοῦτα τά νεφελώματα ἤ ὁμαδικά σύνολα, ἀρχίζουν νά διαγράφονται διάφορες «πλευρές», νά ὀργανώνονται σειρές, νά σχηματίζονται διάφορα *πρόσωπα* μέσα στίς σειρές αὐτές – πρόσωπα πού τά διέπουν παράξενοι νόμοι ἔλλειψης, ἀπουσίας, ἀσυμμετρίας, ἀποκλεισμοῦ, μή-ἐπικοινωνίας, διαστροφῆς καί ἐνοχῆς. Ὕστερα πάλι, ὅλα ξαναμπερδεύονται, ξηλώνονται, ἀλλά τούτη τή φορά μέσα σέ μιά καθαρή καί *μοριακή* πολλαπλότητα, ὅπου τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, τά «κουτιά», τά «ἀγγεῖα», ἔχουν ὅλα καί τούς θετικούς προσδιορισμούς

τους καί ἔρχονται σέ ἀνώμαλη ἐπικοινωνία, ἀκολουθώντας μιά διατέμνουσα πού διατρέχει ὁλόκληρο τό ἔργο, πελώρια ροή πού κάθε ἐπιμέρους ἀντικείμενο τήν παράγει καί τήν ξανακόβει, τήν ἀναπαράγει καί μαζί τήν κόβει. Ἡ παραφροσύνη καί ἡ ἀθωότητά της – λέει ὁ Προύστ – μᾶς ἀνησυχοῦν περισσότερο κι ἀπό τή διαστροφή. Ἄν ἡ σχιζοφρένεια εἶναι κάτι τό καθολικό, τότε μεγάλος καλλιτέχνης εἶναι ἐκεῖνος πού δρασκελάει τόν σχιζοφρενικό τοῖχο καί φτάνει στήν ἄγνωστη πατρίδα, ἐκεῖ ὅπου δέν ἀνήκει πιά σέ κανένα χρόνο, σέ κανένα χῶρο, σέ καμιά σχολή.

Τό βλέπουμε αὐτό σέ μιάν ὑποδειγματική περικοπή: τό πρῶτο φίλημα στήν Albertine. Τό πρόσωπο τῆς Albertine εἶναι πρῶτα ἕνα νεφέλωμα πού ξεχωρίζει ἀμυδρά ἀπό τό σύνολο τῶν κοριτσιῶν. Προβάλλει ὕστερα σιγά-σιγά ἡ ἴδια ἡ Albertine μέσα ἀπό μιά σειρά πλάνα πού μοιάζουν νά εἶναι οἱ ξεχωριστές της προσωπικότητες· τό πρόσωπο τῆς Albertine πηδάει ἀπό τό ἕνα πλάνο στό ἄλλο, καθώς τά χείλη τοῦ ἀφηγητῆ πλησιάζουν τό μάγουλό της. Τελικά, σάν πλησιάσουν πάρα πολύ, ὅλα ξηλώνονται, ὅπως σβήνει μιά ζωγραφιά πάνω στήν ἄμμο: τό πρόσωπο τῆς Albertine σκάζει σέ μοριακά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, ἐνῶ τό πρόσωπο τοῦ ἀφηγητῆ ξανασμίγει μέ τό δίχως ὄργανα σῶμα – κλειστά μάτια, μύτη πιασμένη μέ τσιμπίδα, στόμα μπουκωμένο. Ἀλλά καί κάτι ἀκόμα: ὁλόκληρος ὁ ἔρωτας διηγιέται ἐδῶ τήν ἴδια ἱστορία. Ἀπό τό στατιστικό νεφέλωμα, ἀπό τό γραμμομοριακό σύνολο τῶν ἐρώτων ἀντρῶν-γυναικῶν, ξεχωρίζουν οἱ δυό καταραμένες καί ἔνοχες σειρές, πού φανερώνουν ἕνα καί μόνο εὐνουχισμό μέ δυό ὄχι ἐπάλληλες ὄψεις, τή σειρά τῶν Σοδόμων καί τή σειρά τῶν Γομόρων, πού ἡ καθεμιά ἀποκλείει τήν ἄλλη. Ὡστόσο, δέν εἶναι αὐτό ἡ τελευταία λέξη· τό φυτικό θέμα, ἡ ἀθωότητα τῶν λουλουδιῶν, μᾶς φέρνει κι ἄλλο ἕνα μήνυμα κι ἄλλον ἕναν κώδικα: ὁ καθένας εἶναι ἀμφι-σεξικός, ὁ καθένας περιέχει καί τά δυό φύλα, ἀλλά τά φύλα δέν ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους, εἶναι στεγανά χωρισμένα. Ἄντρας εἶναι μόνο ἐκεῖνος στόν ὁποῖο τό ἀρσενικό μέρος κυριαρχεῖ στατιστικά, γυναίκα ἐκείνη στήν ὁποία τό θηλυκό μέρος κυριαρχεῖ στατιστικά. Ἔτσι, στό ἐπίπεδο τῶν στοιχειωδῶν συνδυασμῶν, θά πρέπει νά ἔχουμε τουλάχιστον δυό ἄντρες καί δυό γυναῖκες γιά νά σχηματιστεῖ ἡ πολλαπλότητα ὅπου θά ἐγκατασταθοῦν ἐπικοινωνίες ἐγκάρσιες, συνδέσεις ἀνάμεσα σέ ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ροές: τό ἀρσενικό μέρος τοῦ ἄντρα μπορεῖ νά ἐπικοινωνήσει μέ τό θηλυκό μέρος τῆς γυναίκας, ἀλλά καί μέ τό ἀρσενικό μέρος τῆς γυναίκας ἤ μέ τό θηλυκό μέρος κάποιου ἄλλου ἄντρα, ἤ ἀκόμα καί μέ τό ἀρσενικό μέρος τοῦ ἄλλου ἄντρα κτλ. Ἐδῶ παύει κάθε ἐνοχή, γιατί ἡ ἐνοχή δέν ἀγκιστρώνεται στά λουλούδια αὐτά. Στήν ἀποκλειστική διάζευξη «ἤ... ἤ», ἀντιτίθεται τό «εἴτε» τῶν συνδυασμῶν καί τῶν μεταλλαγῶν, ὅπου οἱ διαφορές καταλήγουν σ' ἕνα καί τό αὐτό, χωρίς ὅμως καί νά παύουν νά εἶναι διαφορές.

Στατιστικά ἤ γραμμομοριακά εἴμαστε ἑτεροφυλόφιλοι, ἀλλά προσωπικά εἴμαστε ὁμοφυλόφιλοι, χωρίς νά τό ξέρουμε, ἤ ξέροντάς το, καί τέλος, στοιχειακά καί μοριακά εἴμαστε ὑπερσεξικοί. Γι' αὐτό καί ὁ Προύστ, ὁ πρῶτος πού ἀποκρούει κάθε οἰδιποδίζουσα ἑρμηνεία τῶν δικῶν του ἑρμηνειῶν, ἀντιθέτει δυό μορφές ὁμοφυλοφιλίας, ἤ μάλλον δυό περιοχές πού μόνο ἡ μιά τους εἶναι οἰδιπόδεια, ἀποκλειστική καί καταθλιπτική, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι ἀνοιδιπόδεια σχιζοειδής, ἐγκλεισμένη καί ἐγκλειστική: «Μερικοί ἄνθρωποι – ἀσφαλῶς ἐκεῖνοι πού *στήν παιδική τους ἡλικία ἦταν οἱ πιό συνεσταλμένοι* – δέν σκοτίζονται γιά τό ὑλικό εἶδος ἀπόλαυσης πού δέχονται, φτάνει μόνο νά μποροῦν *νά τήν ἀποδίδουν σ' ἕνα ἀρσενικό πρόσωπο*. Ἄλλοι πάλι, ἔχουν ἀσφαλῶς πιό βίαιες αἰσθήσεις, *ἐντοπίζουν* ἀναγκαστικά τήν ὑλική τους ἀπόλαυση. Οἱ τελευταῖοι θά σκανδάλιζαν ἴσως μέ τίς ὁμολογίες τους *τόν μέσο ἄνθρωπο*. Ζοῦν ἴσως *λιγότερο ἀποκλειστικά* κάτω ἀπό τόν δορυφόρο τοῦ Κρόνου, γιατί οἱ γυναῖκες γι' αὐτούς δέν ἀποκλείονται ὁλότελα, ὅπως γιά τούς πρώτους... Οἱ δεύτεροι ἀναζητοῦν γυναῖκες πού ἀγαποῦν τίς γυναῖκες, γιατί μποροῦν νά τούς προμηθέψουν κάποιον νέον ἄντρα, καί ν' αὐξήσουν ἔτσι τήν ἀπόλαυση πού νιώθουν μαζί του· *κι ἀκόμα περισσότερο* μποροῦν, *μέ τόν ἴδιο τρόπο,* νά νιώσουν μέ τίς γυναῖκες αὐτές τήν ἴδια ἀπόλαυση πού νιώθουν μ' ἕναν ἄντρα... Ἀφοῦ στίς σχέσεις τους μέ αὐτές, παίζουν, γιά τή γυναίκα πού ἀγαπᾶ τίς γυναῖκες, τόν ρόλο μιᾶς *ἄλλης γυναίκας,* καί ἡ γυναίκα τούς προσφέρει ταυτόχρονα περίπου αὐτό πού νιώθουν *μ' ἕναν ἄντρα...*»[11].

Ἡ ἀντίθεση πού σημειώνεται ἐδῶ, εἶναι ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σέ δυό διαφορετικές χρήσεις τῆς συνδετικῆς σύνθεσης: μιά χρήση ὁλική καί εἰδική καί μιά χρήση μερική καί μή-εἰδική. Στήν πρώτη, ἡ ἐπιθυμία δέχεται ἕνα ὑποκείμενο σταθερό, ἕνα ἐγώ πού ἀνήκει εἰδικά στό ἕνα ἤ τό ἄλλο φύλο, καί συγχρόνως ἄρτια ἀντικείμενα, καθορισμένα ὡς ὁλικά πρόσωπα. Ἡ πολυπλοκότητα καί ἡ θεμελίωση μιᾶς τέτοιας διαδικασίας φαίνονται καλύτερα ἄν λάβουμε ὑπόψη τίς ἀμοιβαῖες ἀντιδράσεις ἀνάμεσα στίς διάφορες συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου, σύμφωνα μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη χρήση. Πράγματι, ἡ σύνθεση καταγραφῆς εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα ἐκείνη πού τοποθετεῖ πάνω στήν ἐπιφάνεια ἐγγραφῆς τῶν οἰδιπόδειων συνθηκῶν ἕνα ἐγώ πού μπορεῖ νά καθοριστεῖ ἤ νά διαφοριστεῖ σέ σχέση μέ τά γονεϊκά εἴδωλα πού χρησιμεύουν ὡς συντεταγμένες (μητέρα, πατέρας). Ὑπάρχει ἐδῶ ἕνας τριγωνισμός πού περιέχει στήν οὐσία του μιάν ὀργανική ἀπαγόρευση, καί πού ρυθμίζει τή διαφοροποίηση τῶν προσώπων: ἀπαγόρευση νά κάνεις αἱμομιξία μέ τή μητέρα, καί νά παίρνεις τή θέση τοῦ πατέρα. Ὅμως εἶναι περίεργος ὁ συλλογισμός πού καταλήγει στό

[11] M. Proust, *Sodome et Gomorrhe,* Pléiade II, σ. 622. (Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι δικές μας: *G. D. – F. G.*).

συμπέρασμα ὅτι αὐτό πού *ἐπιθυμούσαμε,* τό ἐπιθυμούσαμε ἀκριβῶς ἐπειδή μᾶς *ἦταν* ἀπαγορευμένο. Στήν πραγματικότητα, τά ὁλικά πρόσωπα – ἡ ἴδια ἡ μορφή τῶν προσώπων – δέν προϋπάρχουν οὔτε ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις πού βαραίνουν πάνω τους καί πού τά συγκροτοῦν, οὔτε καί ἀπό τόν τριγωνισμό ὅπου τοποθετοῦνται: γιατί τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή πού ἡ ἐπιθυμία δέχεται τά πρῶτα της ἄρτια ἀντικείμενα, αὐτά τῆς ἀπαγορεύονται. Ἑπομένως, ἡ ἴδια ἡ οἰδιπόδεια διαδικασία θεμελιώνει τή δυνατότητα τῆς «λύσης» της – μέ τή διαφόριση τῶν προσώπων, σύμφωνα μέ τήν ἀπαγόρευση – καί τή δυνατότητα τῆς ἀποτυχίας ἤ τῆς ἀποτελμάτωσής της, μέ τήν πτώση στό ἀδιαφόριστο, ὡς ἀντίστροφη ὄψη τῶν διαφορισμῶν πού δημιουργεῖ ἡ ἀπαγόρευση (αἱμομιξία μέσω τῆς ταύτισης μέ τόν πατέρα, ὁμοφυλοφιλία μέσω τῆς ταύτισης μέ τή μητέρα...). Ὅπως ἡ μορφή τῶν προσώπων, ἔτσι καί τό προσωπικό στοιχεῖο τῆς παράβασης δέν ὑπάρχει πρίν ἀπό τήν ἀπαγόρευση. Καταλαβαίνουμε ἔτσι τήν ἰδιότητα πού ἔχει ἡ ἀπαγόρευση νά μετατοπίζεται ἡ ἴδια, ἀφοῦ ἀπό τήν ἀρχή κιόλας μετατοπίζει τήν ἐπιθυμία. Μετατοπίζεται ἡ ἴδια μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ οἰδιπόδεια ἐγγραφή δέν ἐπιβάλλεται στή σύνθεση καταγραφῆς χωρίς νά ἀντιδρᾶ στή σύνθεση παραγωγῆς καί νά μετατρέπει βαθύτατα τίς συνδέσεις τῆς σύνθεσης αὐτῆς, εἰσάγοντας νέα ὁλικά πρόσωπα. Οἱ καινούριες αὐτές εἰκόνες προσώπων πού ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπό τόν πατέρα καί τή μητέρα, εἶναι ἡ ἀδελφή καί ἡ σύζυγος. Πράγματι, ἔχουμε παρατηρήσει συχνά τήν ὕπαρξη τῆς ἀπαγόρευσης σέ δύο μορφές, τή μιάν ἀρνητική – πού ἀφορᾶ πάνω ἀπ' ὅλα τή μητέρα καί ἐπιβάλλει τή διαφόριση – καί τήν ἄλλη, θετική – πού ἀφορᾶ τήν ἀδελφή καί ἐπιβάλλει τήν ἀνταλλαγή (ὑποχρέωση νά πάρω γιά γυναίκα κάποιαν ἄλλη ἐκτός ἀπό τήν ἀδελφή μου, ὑποχρέωση νά φυλάξω τήν ἀδελφή μου γιά κάποιον ἄλλο· νά δώσω τήν ἀδελφή μου σ' ἕνα γαμπρό, νά δεχτῶ τή γυναίκα μου ἀπό ἕναν πεθερό)[12]. Καί μ' ὅλο πού ἄλλες στάσεις (stases)* ἤ πτώσεις συντελοῦνται σέ τοῦτο τό ἐπίπεδο, σάν καινούρια σχήματα αἱμομιξίας καί ὁμοφυλοφιλίας, εἶναι βέβαιο πώς τό οἰδιπόδειο τρίγωνο δέν θά εἶχε κανένα μέσο νά μεταβιβαστεῖ ἤ νά ἀναπαραχθεῖ χωρίς τό δεύτερο αὐτό στάδιο: στό πρῶτο στάδιο πλάθεται ἡ μορφή τοῦ τριγώνου, ἀλλά μονάχα στό δεύτερο ἐξασφαλίζεται ἡ μεταβίβαση τῆς μορφῆς αὐτῆς. Παίρνω γιά γυναίκα κάποιαν ἄλλη ἀπό τήν ἀδελφή μου, γιά νά συγκροτήσω τή διαφορισμένη βάση ἑνός καινούριου τριγώνου, πού ἡ

[12] Luc de Heusch, *Essai sur le symbolisme de l' inceste royal en Afrique,* Βρυξέλλες, 1959, σ. 13 – 16.

* Ὁ ὅρος χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν Freud εἰδικότερα γιά τήν ὑποχονδρία· δηλώνει μιάν οἰκονομική κατάσταση τῆς λίμπιντο, πού δέν μπορεῖ οὔτε νά ἐκτονωθεῖ οὔτε νά παροχετευθεῖ: συσσωρεύεται ἔτσι στά ἐνδοψυχικά μορφώματα *(Σημ. Γ.Κ).*

κορυφή του – πρός τά κάτω – θά εἶναι τό παιδί μου· αὐτό σημαίνει πώς βγαίνω ἔξω ἀπό τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, ἀλλά συνάμα τό ἀναπαράγω, τό μεταβιβάζω γιά νά μήν ψοφήσω ὁλομόναχος, αἱμομίκτης, ὁμοφυλόφιλος, καί νεκροζώντανος.

Ἔτσι, ἡ γονεϊκή ἤ ἡ οἰκογενειακή χρήση τῆς σύνθεσης καταγραφῆς ἐπεκτείνεται σέ μιά συζυγική ἤ ἐξ ἀγχιστείας χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων παραγωγῆς: ἕνα σύστημα συζυγίας προσώπων παίρνει τή θέση τῆς σύνδεσης τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων. Συνολικά, οἱ συνδέσεις τῶν κατάλληλων γιά τήν ἐπιθυμητική παραγωγή μηχανῶν-ὀργάνων ἀντικατασταίνονται ἀπό μιά συζυγία προσώπων πού διέπεται ἀπό τούς κανόνες τῆς οἰκογενειακῆς ἀναπαραγωγῆς. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα φαίνονται τώρα νά παρακρατοῦνται ἀπό πρόσωπα, ἀντί νά παρακρατοῦνται ἀπό ροές μή-προσωπικές πού περνοῦν ἀπό τά μέν στά δέ. Κι αὐτό, γιατί τά πρόσωπα προκύπτουν ἀπό ἀφηρημένες ποσότητες, στή θέση τῶν ροῶν. Ἀντί γιά συνδετική ἰδιοποίηση, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα γίνονται τώρα κτήσεις ἑνός προσώπου, καί, στήν ἀνάγκη, ἰδιοκτησία ἑνός ἄλλου. Ὁ Κάντ, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού βγάζει ἕνα συμπέρασμα ἀπό τό σχολαστικό στοχασμό πολλῶν αἰώνων, ὁρίζοντας τόν Θεό σάν ἀρχή τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ, βγάζει καί τό συμπέρασμα ἀπό τή νομική ρωμαϊκή σκέψη πολλῶν αἰώνων, ὅταν ὁρίζει τόν γάμο σάν δεσμό πού κάνει ἕνα πρόσωπο νά γίνεται ἰδιοκτήτης τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἑνός ἄλλου προσώπου[13]. Φτάνει νά συμβουλευτοῦμε ἕνα θεολογικό ἐγχειρίδιο σεξουαλικῆς καζουϊστικῆς, γιά νά δοῦμε μέ πόσους περιορισμούς παραμένουν ἀνεκτές οἱ συνδέσεις τῶν ὀργάνων-ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν στό σύστημα τῆς ἕνωσης τῶν προσώπων, σύστημα πού καθορίζει νόμιμα τήν παρακράτηση ἀπό τό σῶμα τῆς συζύγου. Ἀλλά ἡ διαφορά συστήματος φαίνεται ἀκόμα καλύτερα ὅταν μιά κοινωνία ἀφήνει νά ὑφίσταται μιά παιδική κατάσταση σεξουαλικοῦ συγχρωτισμοῦ, ὅπου ὅλα ἐπιτρέπονται ὡς τήν ἡλικία ὅπου ὁ νέος ὑπάγεται μέ τή σειρά του στήν ἀρχή τῆς ἕνωσης πού ρυθμίζει τήν κοινωνική παραγωγή παιδιῶν. Ἀσφαλῶς, οἱ συνδέσεις τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς ὑπακούουν σ' ἕνα δυαδικό κανόνα· εἴδαμε μάλιστα πώς ἕνα τρίτο στοιχεῖο παρεμβάλλεται σ' αὐτή τή δυαδικότητα: τό δίχως ὄργανα σῶμα πού ἐγχύνει ξανά παραγωγή στό παράγωγο, ἐπεκτείνει τίς συνδέσεις τῶν μηχανῶν καί χρησιμεύει σάν ἐπιφάνεια καταγραφῆς. Ἀλλά ἴσα-ἴσα ἐδῶ δέν γίνεται καμιά ἀμφιμονοσήμαντη πράξη πού νά ἐπανάγει τήν παραγωγή σέ ἀντιπροσώπους· κανένας τριγωνισμός δέν ἐμφανίζεται στό ἐπίπεδο τοῦτο πού νά συσχετίζει τά ἀντικείμενα τῆς ἐπιθυμίας μέ ὁλικά πρόσωπα, οὔτε καί τήν ἐπιθυμία μ' ἕνα ἰδιαίτερο ὑποκείμενο. Τό μόνο ὑποκείμενο εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμία πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, ἐφόσον αὐτό μηχανεύει ἐπιμέ-

[13] Κάντ, *Μεταφυσική τῶν Ἠθῶν* I, 1797.

ρους ἀντικείμενα καί ροές, παρακρατώντας καί τέμνοντας τά πρῶτα μέ τίς δεύτερες, περνώντας ἀπό τό ἕνα σῶμα στό ἄλλο, ἀκολουθώντας συνδέσεις καί ἰδιοποιήσεις πού καταστρέφουν κάθε φορά τήν τεχνητή ἑνότητα ἑνός ἐγώ κάτοχου ἤ ἰδιοκτήτη (ἀνοιδιπόδεια σεξουαλικότητα).

Τό τρίγωνο σχηματίζεται μέσα στή γονεϊκή χρήση καί ἀναπαράγεται μέσα στή συζυγική χρήση. Δέν ξέρουμε ἀκόμα ποιές δυνάμεις καθορίζουν τόν τριγωνισμό αὐτόν πού παρεμβαίνει στήν καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας, γιά νά μεταβάλει ὅλες τίς παραγωγικές συνδέσεις της. Ἀλλά μποροῦμε τουλάχιστο νά παρακολουθήσουμε πρόχειρα πῶς ἐνεργοῦν οἱ δυνάμεις αὐτές. Μᾶς λένε πώς τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα συλλαμβάνονται ἀπό μιά διαίσθηση πρώιμης ὁλότητας, καθώς καί ὅτι τό ἐγώ συλλαμβάνεται ἀπό μιά διαίσθηση ἑνότητας πού προηγεῖται ἀπό τήν ὁλοκλήρωσή του. (Ἀκόμα καί στή θεωρία τῆς Mélanie Klein, τό μερικό σχιζοειδές ἀντικείμενο ἀναφέρεται σέ μιάν ὁλότητα πού προετοιμάζει τήν ἐμφάνιση τοῦ ἄρτιου ἀντικειμένου στήν καταθλιπτική φάση). Εἶναι φανερό πώς μιά τέτοια ὁλότητα-ἑνότητα στηρίζεται μονάχα σ' ἕνα ὁρισμένο εἶδος ἀπουσίας, σέ κάτι πού λείπει ἀπό τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ἀπό τά ὑποκείμενα τῆς ἐπιθυμίας. Ἀπό κεῖ καί πέρα, ἀκολουθοῦν ὅλα τά γνωστά: ξαναβρίσκουμε παντοῦ τήν ἀναλυτική πράξη πού συνίσταται στό νά παρεκβάλλουμε κάτι τό ὑπερβατικό καί τό κοινό, ἀλλά πού δέν εἶναι κάτι καθολικό-κοινό παρά μόνο γιά νά εἰσάγει τήν ἔλλειψη μέσα στήν ἐπιθυμία, γιά νά προσδιορίζει καί νά «εἰδικεύει» ὁρισμένα πρόσωπα καί ἕνα ἐγώ μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη ὄψη τῆς ἀπουσίας του, καί νά ἐπιβάλλει στή διάζευξη τῶν φύλων ἕνα ἀποκλειστικό νόημα. Αὐτό παρατηροῦμε λχ. στόν Freud: γιά τό οἰδιπόδειο, γιά τόν εὐνουχισμό, γιά τή δεύτερη φάση τῆς φαντασίωσης *Δέρνουν ἕνα παιδί* ἤ ἀκόμα καί γιά τήν περίφημη περίοδο τοῦ λανθάνοντος ψυχισμοῦ ὅπου κορυφώνεται ὁ ἀναλυτικός φενακισμός. Αὐτό τό κοινό, τό ὑπερβατικό καί τό ἀπόν κάτι, θά ὀνομαστεῖ φαλλός ἤ νόμος, γιά νά δείξει «τό» σημαῖνον, πού κατανέμει στό σύνολο τῆς ἁλυσίδας τίς συνέπειες τῆς σημασιοδότησης καί εἰσάγει σ' αὐτήν τούς ἀποκλεισμούς (ἀπ' ὅπου πηγάζουν οἱ οἰδιποδίζουσες ἑρμηνεῖες τοῦ λακανισμοῦ). Ὡστόσο, αὐτό εἶναι πού δρᾶ σάν τυπική αἰτία τοῦ τριγωνισμοῦ, δηλαδή πού κάνει δυνατή καί τή μορφοποίηση τοῦ τριγώνου καί τήν ἀναπαραγωγή του: γι' αὐτό, τό οἰδιπόδειο ἔχει σάν τύπο 3+1, τό Ἕνα τοῦ ὑπερβατικοῦ φαλλοῦ, πού χωρίς αὐτό οἱ ὅροι πού ἀναφέραμε δέν θά σχημάτιζαν ἕνα τρίγωνο[14]. Θά ἔλεγε κανείς πώς ἡ λεγόμενη σημαίνουσα ἁλυσίδα, ἡ φτιαγμένη ἀπό στοιχεῖα μή σημαίνοντα, ἀπό μιά πολυσήμαντη γραφή καί ἀπό ἀποσπάσιμα κομμάτια, γινόταν ἀντικείμενο μιᾶς εἰδικῆς μεταχείρισης, μιᾶς σύνθλιψης, ἀπό τήν ὁποία ἔβγαινε ἕνα χωριστό ἀντικείμενο, δεσποτικό σημαῖνον πού ἀπό τό νόμο του φαίνεται νά κρέμεται τώρα ὁλάκερη ἡ ἁλυσίδα, μέ τόν κάθε τριγωνισμένο κρίκο. Ὑπάρχει ἐδῶ ἕνας περίεργος παραλογισμός πού συνεπάγεται τήν ὑπερβατική χρήση τῶν συνθέσεων τοῦ ἀσυνείδητου: *περνοῦμε ἀπό τά ἐπιμέρους ἀποσπάσιμα ἀντικείμενα στό ἄρτιο ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, ἀπ' ὅπου προέρχονται τά ὁλικά πρόσωπα μέ προσδιορισμό μιᾶς ἔλλειψης.* Στόν καπιταλιστικό κώδικα καί τήν τριαδική του μορφή, λογουχάρη, τό χρῆμα σάν ἁλυσίδα ἀποσπάσιμη μετατρέπεται σέ κεφάλαιο σάν ἀντικείμενο ἀποσπασμένο, πού δέν ὑπάρχει παρά μονάχα μέ τή φετιχιστική ὄψη τῆς παρακαταθήκης καί τῆς ἔλλειψης. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν οἰδιπόδειο κώδικα: ἡ λίμπιντο σάν ἐνέργεια παρακράτησης καί ἀπόσπασης, μετατρέπεται σέ φαλλό σάν ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, πού δέν ὑπάρχει παρά μονάχα μέ τήν ὑπερβατική μορφή τῆς παρακαταθήκης καί τῆς ἔλλειψης (κάτι κοινό καί ἀπόν, πού λείπει τόσο ἀπό τούς ἄντρες ὅσο καί ἀπό τίς γυναῖκες). Ἀκριβῶς ἡ μετατροπή αὐτή ἀνατρέπει ὅλη τή σεξουαλικότητα πρός τό πλαίσιο τοῦ οἰδιπόδειου: αὐτή τήν προβολή ὅλων τῶν τομῶν-ροῶν πάνω στόν ἴδιο μυθικό χῶρο, ὅλων τῶν μή σημαινόντων σημείων σ' ἕνα καί τό ἴδιο μεῖζον σημαῖνον. «Ὁ πραγματικός τριγωνισμός ἐπιτρέπει τόν καθορισμό τῆς σεξουαλικότητας στό φύλο. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα δέν ἔχουν χάσει τίποτα ἀπό τή δραστικότητα καί τήν ἀποτελεσματικότητά τους. Ὡστόσο, ἡ ἀναφορά στό πέος δίνει στόν εὐνουχισμό ὅλο του τό νόημα. Ἀπό τόν εὐνουχισμό σημαίνονται ἐκ τῶν ὑστέρων ὅλες οἱ ἐξωτερικές ἐμπειρίες πού συνδέονται μέ τή στέρηση, τήν *ἔλλειψη* τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων. Ὅλη ἡ προγενέστερη ἱστορία ξαναπλάθεται σέ μιά νέα ἐκδοχή κάτω ἀπό τό φῶς τοῦ εὐνουχισμοῦ»[15].

Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς πού μᾶς ἀνησυχεῖ, αὐτό τό ξαναπλάσιμο τῆς ἱστορίας καί αὐτή ἡ «ἔλλειψη» πού ἀποδίδεται στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Καί πῶς νά μήν ἔχαναν τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα τή δραστικότητα καί τήν ἀποτελεσματικότητά τους, ἀφοῦ ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ γιά συνθέσεις πού παραμένουν βασικά ἀθέμιτες ἀπέναντί τους; Δεχόμαστε ὅτι ὑπάρχει οἰδιπόδεια σεξουαλικότητα, οἰδιπόδεια ἑτεροφυλοφιλία, οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία, οἰδιπόδειος εὐνουχισμός – ἄρτια ἀντικείμενα, ὁλικά εἴδωλα καί εἰδικά ἐγώ. Ἀρνιόμαστε ὅμως πώς ὅλα τοῦτα παράγονται ἀπό τό ἀσυνείδητο. Κάτι παραπάνω: ὁ εὐνουχισμός καί ἡ οἰδιποδειοποίηση προκαλοῦν μιά θεμελιακή ψευδαίσθηση πού μᾶς κάνει νά πιστεύουμε ὅτι ἡ πραγματική ἐπιθυμητική παραγωγή ὑπάγεται στή δικαιοδοσία πολύ ἀνώτερων μορφωμάτων πού τήν ἐνσωματώνουν, τήν

[14] M. G. καί E. Ortigues, *Oedipe africain*, Plon, 1966, σ. 83: «Γιά νά ἐκπληρωθοῦν οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις τῆς ὕπαρξης μιᾶς δομῆς μέσα στήν οἰκογενειακή ὀργάνωση ἤ μέσα στό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, χρειάζονται τουλάχιστον τέσσερις ὅροι, δηλαδή ἕνας περισσότερος ἀπό ἐκεῖνο πού εἶναι φυσικά ἀναγκαῖο».

[15] André Green, *L' Affect*, σ. 167.

ὑπάγουν σέ ὑπερβατικούς νόμους καί τήν κάνουν νά ὑπηρετεῖ μιάν ἀνώτερη κοινωνική καί πολιτισμική παραγωγή· καί τότε ἀναφαίνεται ἕνα εἶδος «ἀποκόλλησης» τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, σέ σχέση μέ τήν παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας, πού δικαιολογεῖ ἐκ τῶν προτέρων τήν κάθε ὑποταγή. Ἡ ψυχανάλυση ὅμως, στό πιό συγκεκριμένο σημεῖο τῆς θεραπείας, ὑποστηρίζει μέ ὅλη της τή δύναμη τή φαινομενική αὐτή κίνηση. Ἐξασφαλίζει ἡ ἴδια τή μεταστροφή τοῦ ἀσυνείδητου. Τό στάδιο πού ἀποκαλεῖ «προ-οιδιπόδειο», εἶναι γι' αὐτήν ἕνα στάδιο πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ, πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς ἐξελικτικῆς ἐνσωμάτωσης (πρός μιάν καταθλιπτική κατάσταση, ὅπου κυριαρχεῖ τό ἄρτιο ἀντικείμενο), ἤ νά ὀργανωθεῖ, πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς δομικῆς ἐνσωμάτωσης (πρός τή θέση ἑνός τυραννικοῦ «σημαίνοντος», ὅπου κυριαρχεῖ ὁ φαλλός). Ἡ ροπή πρός τή σύγκρουση γιά τήν ὁποία μιλοῦσε ὁ Freud, ἡ ποιοτική ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ὁμοφυλοφιλία καί τήν ἑτεροφυλοφιλία εἶναι, στήν πραγματικότητα, ἕνα ἐπακόλουθο τοῦ οἰδιπόδειου: ὄχι μόνο δέν ἀποτελεῖ καθόλου ἕνα ἐξωτερικό ἐμπόδιο γιά τή θεραπεία, ἀλλά εἶναι ἀντίθετα ἕνα προϊόν τῆς οἰδιποδειοποίησης καί μιά ἀντενέργεια τῆς θεραπείας, πού τήν ἐνισχύει. Τό πρόβλημα στήν πραγματικότητα δέν ἀφορᾶ καθόλου προ-οιδιπόδεια στάδια πού ἔχουν ἀκόμα τό οἰδιπόδειο γιά ἄξονα, ἀλλά τήν ὕπαρξη καί τή φύση μιᾶς ἀνοιδιπόδειας σεξουαλικότητας, μιᾶς ἀνοιδιπόδειας ἑτεροφυλοφιλίας καί ὁμοφυλοφιλίας, ἑνός ἀνοιδιπόδειου εὐνουχισμοῦ: οἱ τομές-ροές τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς δέν ἐπιτρέπουν τήν προβολή τους σ' ἕνα μυθικό χῶρο, τά σήματα τῆς ἐπιθυμίας δέν ἐπιτρέπουν τήν παρεκβολή τους σ' ἕνα σημαῖνον, ἡ πέραν τῆς σεξουαλικότητας περιοχή δέν ἐπιτρέπει νά γεννηθεῖ καμιά ποιοτική ἀντίθεση ἀνάμεσα σέ μιάν ἑτεροφυλοφιλία καί μιάν ὁμοφυλοφιλία *τοπική καί μή εἰδική*. Παντοῦ, σέ τούτη τήν ἀντιστροφή, ἡ ἀγνότητα τῶν λουλουδιῶν, καί ὄχι ἡ ἐνοχή τῆς μεταστροφῆς. Ἀλλά, ἀντί νά ἐξασφαλίσουν, νά τείνουν νά ἐξασφαλίσουν τήν ἀντιστροφή ὁλόκληρου τοῦ ἀσυνείδητου πρός τήν ἀνοιδιπόδεια μορφή καί τό ἀνοιδιπόδειο περιεχόμενο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ἡ ψυχαναλυτική θεωρία καί ἡ ψυχαναλυτική πράξη προωθοῦν ἀσταμάτητα τή μεταστροφή τοῦ ἀσυνείδητου στό οἰδιπόδειο, τόσο στή μορφή ὅσο καί στό περιεχόμενό του (θά δοῦμε παρακάτω τί εἶναι αὐτό πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ «λύση» τοῦ οἰδιπόδειου). Προωθεῖ λοιπόν τή μεταστροφή αὐτή, κάνοντας πρῶτα-πρῶτα ὁλική καί εἰδική χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων. Ἡ χρήση αὐτή μπορεῖ νά ἑρμηνευθεῖ σάν ὑπερβατική καί συνεπάγεται ἕναν πρῶτο παραλογισμό στήν ψυχαναλυτική πράξη. Ἄν μεταχειριζόμαστε ἐδῶ καντιανούς ὅρους γιά μιάν ἀκόμα φορά, ὁ λόγος εἶναι ἁπλούστατος: ὁ Κάντ εἶχε τήν πρόθεση – σ' αὐτό πού ἀποκαλοῦμε κριτική ἐπανάσταση – νά ἀνακαλύψει ἐνύπαρκτα κριτήρια τῆς γνώσης γιά νά διακρίνει τή σωστή ἀπό τή λανθασμένη χρήση τῶν συνθέσεων τῆς συνείδησης. Ἐπικαλούμενος λοιπόν μιάν

ὑπερβατική φιλοσοφία (τά ἐνύπαρκτα κριτήρια) καταγγέλλει τήν ὑπερβατική χρήση τῶν συνθέσεων ὅπως ἡ χρήση αὐτή παρουσιάζεται στή μεταφυσική. Ὀφείλουμε νά ποῦμε πώς ἡ ψυχανάλυση ἔχει, κι αὐτή, τή δική της μεταφυσική, δηλαδή τό οἰδιπόδειο. Καί ὅτι μιά ἐπανάσταση – ὑλιστική τούτη τή φορά – πρέπει ἀπαραίτητα νά ἀρχίσει ἀπό τήν κριτική τοῦ οἰδιπόδειου, νά καταγγείλει τή λανθασμένη χρήση τῶν συνθέσεων τοῦ ἀσυνείδητου, ὅπως παρουσιάζεται στήν οἰδιπόδεια ψυχανάλυση, καί νά ξαναβρεῖ ἔτσι ἕνα ὑπερβατικό ἀσυνείδητο, προσδιορισμένο ἀπό τήν ἐνύπαρξη τῶν κριτηρίων του καί μιάν ἀντίστοιχη πρακτική ὡς σχιζοανάλυση.

*
* *

Ὅταν τό οἰδιπόδειο εἰσχωρεῖ μέσα στίς διαζευκτικές συνθέσεις τῆς ἐπιθυμητικῆς καταγραφῆς, τούς ἐπιβάλλει τό ἰδεῶδες μιᾶς ὁρισμένης χρήσης, περιοριστικῆς ἤ ἀποκλειστικῆς, πού συγχωνεύεται μέ τή μορφή τοῦ τριγωνισμοῦ: μπαμπάς, μαμά ἤ παιδί. Ἐδῶ κυριαρχεῖ τό *Ἤ* – μέ τή διαφοριστική λειτουργία τῆς ἀπαγόρευσης τῆς αἱμομιξίας: στό σημεῖο αὐτό ἀρχίζει ἡ μαμά, ἐκεῖ βρίσκεται ὁ μπαμπάς κι ἐκεῖ εἶσαι ἐσύ. Μεῖνε στή θέση σου. Ἡ συμφορά τοῦ Οἰδίποδα εἶναι ἀκριβῶς ὅτι δέν ξέρει πιά ποῦ ἀρχίζει ποιός, οὔτε ποιός εἶναι ποιός. Καί τό «νά εἶσαι γονιός ἤ παιδί» συνοδεύεται ἀκόμα ἀπό δυό ἄλλους διαφορισμούς στίς πλευρές τοῦ τριγώνου: «νά εἶσαι ἄντρας ἤ γυναίκα», «νά εἶσαι νεκρός ἤ ζωντανός». Ὁ Οἰδίποδας δέν πρέπει νά ξέρει ἄν εἶναι νεκρός ἤ ζωντανός, ἄντρας ἤ γυναίκα, οὔτε ἄν εἶναι γονιός ἤ παιδί. Αἱμομίκτη, θά εἶσαι νεκροζώντανος καί ἑρμαφρόδιτος! Καί μέ τήν ἔννοια αὐτή, οἱ τρεῖς μεγάλες νευρώσεις, οἱ λεγόμενες οἰκογενειακές, φαίνονται νά ἀντιστοιχοῦν σέ οἰδιπόδειες ἐξασθενήσεις τῆς διαφοριστικῆς λειτουργίας ἤ τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης: ὁ φοβιακός δέν μπορεῖ πιά νά ξέρει ἄν εἶναι γονιός ἤ παιδί, ὁ ἰδεοληπτικός ἄν εἶναι νεκρός ἤ ζωντανός, ὁ ὑστερικός ἄν εἶναι ἄντρας ἤ γυναίκα[16]. Κοντολογίς, ὁ οἰκογενειακός τριγωνισμός ἀντιπροσωπεύει τόν ἐλάχιστο ὅρο πού ἐπιτρέπει στό ἐγώ νά δέχεται τίς συντεταγμένες πού τό διαφοροποιοῦν τόσο ἀναφορικά μέ τή γενιά ὅσο καί ἀναφορικά μέ τό φύλο καί τήν κατάστασή του. Καί ὁ θρησκευτικός τριγωνισμός ἐπιβεβαιώνει μέ ἄλλο τρόπο τοῦτο τό συμπέρασμα: ἔτσι, μέσα στήν Τριάδα, τό σβήσιμο τοῦ γυναικείου εἰδώλου γιά χάρη ἑνός φαλλικοῦ συμβόλου δείχνει πῶς τό τρίγωνο μετατοπίζεται πρός τήν ἴδια

[16] Γιά τήν ὑστερική «ἐρώτηση» (εἶμαι ἄντρας ἤ γυναίκα;) καί τήν ἰδεοληπτική «ἐρώτηση» (εἶμαι ἄραγε νεκρός ἤ ζωντανός;), βλ. Serge Leclaire, «La Mort dans la vie de l' obsédé», στό *La Psychanalyse*, τεῦχος 2, σ. 129 – 130.

του τήν αἰτία καί προσπαθεῖ νά τήν ἐνσωματώσει. Πρόκειται τούτη τή φορά γιά τό ἀνώτατο ὅριο τῶν προϋποθέσεων τῆς διαφοροποίησης τῶν προσώπων. Γι' αὐτό καί ἀποδώσαμε τόσο μεγάλη σημασία στήν καντιανή ἑρμηνεία, πού θέτει τόν Θεό σάν ἀπριορική ἀρχή τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ, ἐφόσον τό καθετί πηγάζει ἀπ' αὐτόν, μέ τόν περιορισμό μιᾶς ἀνώτερης πραγματικότητας (omnitudo realitatis): χαρακτηριστικό χιοῦμορ τοῦ Κάντ πού κάνει τόν Θεό δάσκαλο *ἑνός* συλλογισμοῦ!

Ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς οἰδιπόδειας καταγραφῆς εἶναι ὅτι εἰσάγει μιά χρήση ἀποκλειστική, περιοριστική, ἀρνητική, τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης. Καί εἴμαστε τόσο ἐπηρεασμένοι ἀπό τό οἰδιπόδειο, ὥστε δύσκολα μποροῦμε νά φανταστοῦμε ἄλλη χρήση ἀπ' αὐτή: ἀκόμα καί οἱ τρεῖς οἰκογενειακές νευρώσεις δέν βγαίνουν ἔξω ἀπ' αὐτή, ἄν καί ὑποφέρουν πού δέν μποροῦν πιά νά τήν ἐφαρμόσουν. Εἴδαμε ὅτι παντοῦ στή φροϋδική ψυχανάλυση ὑπάρχει ἡ τάση αὐτή γιά ἀποκλειστικές διαζεύξεις. Φαίνεται ὡστόσο πώς ἡ σχιζοφρένεια μᾶς δίνει ἕνα παράξενο ἐξω-οἰδιπόδειο μάθημα, γιατί μᾶς ἀποκαλύπτει μιάν ἄγνωστη δύναμη τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης, μιάν ἐνύπαρκτη χρήση, οὔτε ἀποκλειστική, οὔτε περιοριστική, ἀλλά ἀπόλυτα καταφατική, μή-περιοριστική, ἐγκλειστική· μιά διάζευξη πού παραμένει διαζευκτική, καί πού ὡστόσο ἐπιβεβαιώνει τούς διαζευγμένους ὅρους, τούς ἐγκρίνει παρ' ὅλη τήν ἀπόσταση πού τούς χωρίζει, *χωρίς νά περιορίζει τόν ἕνα μέ τόν ἄλλο χωρίς νά ἀποκλείει τόν ἄλλο ἀπό τόν ἕνα*, κι αὐτό εἶναι ἴσως τό μεγαλύτερο παράδοξο. «Εἴτε... εἴτε...» ἀντί τοῦ «ἤ». Ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι ἄντρας καί γυναίκα. Εἶναι ἄντρας ἤ γυναίκα, ἀλλά ἀκριβῶς εἶναι κι ἀπό τίς δυό πλευρές – ἄντρας ἀπό τήν πλευρά τῶν ἀντρῶν, γυναίκα ἀπό τήν πλευρά τῶν γυναικῶν. Ὁ Aimable Jayet (Albert Désiré, ἀριθ. μητρώου 54161001) ἀπαριθμεῖ μονότονα τίς παράλληλες σειρές τοῦ ἀρσενικοῦ καί τοῦ θηλυκοῦ, καί τοποθετεῖται καί ἀπό τή μιά καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά: «Μητ - Albert 5416, ρῶο σουλτάνος Ρωμαῖος», «Μητ - Désiré 1001, ρῶο, σουλτάνα ρωμαία»[17]. Ὁ σχιζοφρενικός εἶναι νεκρός *ἤ* ζωντανός, ὄχι καί τά δυό μαζί, ἀλλά τό καθένα ἀπό τά δυό αὐτά στό τέρμα μιᾶς ἀπόστασης πού πετᾶ ἀπό πάνω της γλιστρώντας. Εἶναι παιδί ἤ γονιός, ὄχι τό ἕνα καί τό ἄλλο, ἀλλά τό ἕνα στήν ἄκρη τοῦ ἄλλου – σάν τίς δυό ἄκρες ἑνός ραβδιοῦ σ' ἕνα ἀδιαμέλιστο χῶρο. Αὐτή εἶναι ἡ ἔννοια τῶν διαζεύξεων ὅπου ὁ Beckett ἐγγράφει τά πρόσωπά του καί τά περιστατικά πού τούς συμβαίνουν: *ὅλα διαιροῦνται, ἀλλά μέσα στόν ἑαυτό τους*. Ἀκόμα καί οἱ ἀποστάσεις εἶναι θετικές, ὅπως καί οἱ ἐγκλεισμένες διαζεύξεις. Θά ἑρμηνεύαμε λαθεμένα αὐτό τόν τρόπο σκέψης, ἄν δεχόμασταν ὅτι ὁ σχιζοφρενικός ἀντικαθιστᾶ τίς διαζεύξεις μέ ἀόριστες συνθέσεις ταυτο-

[17] *Art brut*, τεῦχος 3, σ. 139. («Ὅταν τό παρουσιάζει ὁ Jean Oury, ἀποκαλεῖ τόν Jayet: «ὁ μή-ὁριοθετημένος», «μόνιμος ὑπεριπτάμενος».

ποίησης τῶν ἀντιθέτων σάν τόν τελευταῖο τῶν χεγκελιανῶν φιλοσόφων. Ὁ σχιζοφρενικός δέν ἀντικαθιστᾶ τίς διαζευκτικές συνθέσεις τῶν ἀντιθέτων, ἀλλά ἀντικαθιστᾶ μέ μιά καταφατική χρήση τήν ἀποκλειστική καί περιοριστική χρήση τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης. Εἶναι καί παραμένει μέσα στή διάζευξη: δέν καταργεῖ τή διάζευξη μέ τήν ταυτοποίηση τῶν ἀντιθέτων βαθαίνοντάς τα· ἀντίθετα, τήν ἐπιβεβαιώνει μέ πτήση πάνω ἀπό μιάν ἀδιαίρετη ἀπόσταση. Δέν εἶναι ἁπλῶς ἀμφί-φυλος (ἀρσενικοθήλυκος), οὔτε καί βρίσκεται ἀνάμεσα στά δύο φύλα, δέν εἶναι διά-φυλος ἀλλά ὑπέρ-φυλος. Εἶναι ὑπερ-ζωντανόνεκρος, ὑπερ-παιδιγονιός. Δέν ταυτοποιεῖ δύο ἀντίθετα στό ἴδιο πράγμα, ἀλλά ἐπιβεβαιώνει τήν ἀπόστασή τους σάν τό στοιχεῖο πού συσχετίζει τό ἕνα μέ τό ἄλλο ὡς διαφορετικά στοιχεῖα. Δέν κλείνεται σέ ἀντιφάσεις, ἀλλά ἀνοίγεται σάν ἕνας σάκκος παραγεμισμένος μέ σπόρους καί τούς σκορπίζει σάν ἰσάριθμες ἰδιαιτερότητες πού τίς εἶχε ἀνάρμοστα κλεισμένες, ἀπ' ὅπου ἤθελε ν' ἀποκλείσει μερικούς, νά κρατήσει ἄλλους, ἀλλά πού τώρα μετατρέπονται σέ σημεῖα-σήματα, ὅλα τους ἐπιβεβαιωμένα ἀπό τήν καινούρια τους ἀπόσταση. Ἐγκλειστική, ἡ διάζευξη δέν κλείνεται στούς ὅρους της, ἀντίθετα εἶναι ἀ-περιοριστική. «Ὥστε λοιπόν, δέν ἤμουν πιά τό κλειστό αὐτό κουτί, πού τοῦ χρωστοῦσα τή συντήρησή μου· ἕνα διαχώρισμα γκρεμιζόταν» κι ἀπελευθέρωνε ἕνα χῶρο ὅπου ὁ Molloy καί ὁ Moran δέν σημαίνουν πιά πρόσωπα, ἀλλά ἰδιαιτερότητες πού προστρέχουν ἀπ' ὅλες τίς μεριές ὡς ἐφήμεροι φορεῖς παραγωγῆς. Αὐτή εἶναι ἡ ἐλεύθερη διάζευξη· οἱ διαφορικές θέσεις ἀναμφισβήτητα παραμένουν· παίρνουν μάλιστα μιάν ἐλεύθερη ἀξία, ἄν καί ὅλες τους κατέχονται ἀπό ἕνα ὑποκείμενο ἀπρόσωπο καί ὑπερ-θεσικό (trans-positionnel). Ὁ Schreber εἶναι ἄντρας καί γυναίκα, γονιός καί παιδί, νεκρός καί ζωντανός: βρίσκεται δηλαδή παντοῦ ὅπου ὑπάρχει μιά ἰδιαιτερότητα, μέσα σέ ὅλες τίς σειρές, σέ ὅλα τά παρακλάδια πού εἶναι σημαδεμένα μέ ἕνα ἰδιαίτερο σημεῖο, γιατί εἶναι ὁ ἴδιος ἡ ἀπόσταση πού τόν μεταμορφώνει σέ γυναίκα, καί, πού στό τελευταῖο ἄκρο της, εἶναι κιόλας μητέρα μιᾶς καινούριας ἀνθρωπότητας καί μπορεῖ ἐπιτέλους νά πεθάνει.

Γι' αὐτόν τό λόγο, ὁ σχιζοφρενικός θεός ἔχει τόσο λίγα κοινά σημεῖα μέ τόν θεό τῆς θρησκείας, ἄν καί οἱ δύο ἀσχολοῦνται μέ τόν ἴδιο συλλογισμό. Στό *Le Baphomet* ὁ Klossowski ἀντιθέτει στόν θεό ὡς μάστορα τῶν ἀποκλεισμῶν καί περιορισμῶν μέσα στήν πραγματικότητα πού προκύπτει ἀπ' αὐτούς, ἕναν ἀντίχριστο, ἄρχοντα τῶν μεταβολῶν, πού ἀντίθετα καθορίζει τή διάβαση ἑνός ὑποκειμένου ἀπό ὅλα τά δυνατά κατηγορήματα. Εἶμαι Θεός δέν εἶμαι Θρός, εἶμαι Θεός εἶμαι Ἄνθρωπος: δέν πρόκειται ἐδῶ γιά μιά σύνθεση πού ξεπερνάει, σέ μιά πρωταρχική πραγματικότητα τοῦ Θεανθρώπου, τίς ἀρνητικές διαζεύξεις τῆς παράγωγης πραγματικότητας, πρόκειται γιά μιάν ἐγκλειστική διάζευξη, πού αὐτή ἡ ἴδια ἐκτελεῖ τή σύνθεση παραγόμενη ἀπό τόν ἕνα ὅρο στόν ἄλλο

καί ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση. Δέν ὑπάρχει τίποτα τό πρωταρχικό. Εἶναι σάν τό περίφημο: «Εἶναι μεσάνυχτα. Ἡ βροχή βιτσίζει τά τζάμια. Δέν ἦταν μεσάνυχτα. Δέν ἔβρεχε». Ὁ Nijinsky ἔγραφε: Εἶμαι Θεός, δέν ἤμουν Θεός, εἶμαι ὁ γελωτοποιός τοῦ Θεοῦ. «Εἶμαι ὁ Ἄπις, εἶμαι ἕνας Αἰγύπτιος, ἕνας Ἰνδιάνος ἐρυθρόδερμος, ἕνας νέγρος, ἕνας Κινέζος, ἕνας Γιαπωνέζος, ἕνας ξένος, ἕνας ἄγνωστος, εἶμαι τό θαλασσινό πουλί καί τό πουλί πού πετᾶ πάνω ἀπό τή στεριά, εἶμαι τό δέντρο τοῦ Τολστόι μέ τίς ρίζες του». «Εἶμαι ὁ ἄντρας καί ἡ γυναίκα, ἀγαπῶ τή γυναίκα μου, ἀγαπῶ τόν ἄντρα μου...»[18]. Αὐτό πού ἔχει σημασία, δέν εἶναι οἱ γονεϊκές ὀνομασίες, οὔτε καί οἱ ὀνομασίες τῆς φυλῆς ἤ οἱ θεϊκές ὀνομασίες, ἀλλά μόνο ἡ χρήση τους. Δέν ὑπάρχει πρόβλημα νοήματος, παρά μόνο πρόβλημα χρήσης. Τίποτε τό πρωταρχικό καί τίποτε τό παράγωγο, παρά μόνο μιά γενικευμένη παρέκκλιση. Θά ἔλεγε κανείς πώς ὁ σχιζοφρενικός ἀπελευθερώνει μιάν ἀκατέργαστη γενεαλογική ὕλη, μιάν ὕλη ἀ-περιοριστική, ὅπου μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ, νά ἐγγραφεῖ, νά προσανατολιστεῖ μέσα σέ ὅλες τίς διακλαδώσεις, ταυτόχρονα, ἀπό παντοῦ. Τινάζει στόν ἀέρα τήν οἰδιπόδεια γενεαλογία. Μέ τή μορφή προσεγγιστικῶν σχέσεων, ἐκτελεῖ ἀπόλυτες πτήσεις πάνω ἀπό ἀδιαίρετες ἀποστάσεις. Ὁ τρελο-γενεαλόγος τετραγωνίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα μέ μιά διαζευκτική δικτύωση. Γι' αὐτό καί ὁ Θεός πού δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἐνέργεια καταγραφῆς, μπορεῖ νά γίνει ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός μέσα στήν παρανοϊκή ἐγγραφή, ἀλλά καί ὁ μεγαλύτερος φίλος στή θαυματοποιό ἐγγραφή. Ὁπωσδήποτε, δέν μπαίνει καθόλου ζήτημα γιά τό ἄν ὑπάρχει κάποιο ὄν ἀνώτερο ἀπό τή φύση καί ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ὅλα βρίσκονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, τόσο αὐτό πού ἐγγράφεται ὅσο καί ἡ ἐνέργεια πού ἐγγράφει. Στό ἀγέννητο σῶμα, οἱ ἀδιαίρετες ἀποστάσεις διανύονται κατανάγκη μέ πτήση, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνονται ὅλοι οἱ διαζευγμένοι ὅροι. Εἶμαι τό γράμμα καί ἡ πέννα καί τό χαρτί (σ' αὐτόν τόν τόνο ὁ Nijinsky κρατοῦσε τό Ἡμερολόγιό του) – ναί, ὑπῆρξα καί πατέρας μου καί γιός μου.

Ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς μᾶς ὁδηγεῖ λοιπόν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα ὅπου μᾶς ὁδηγεῖ καί ἡ συνδετική σύνθεση: κι αὐτή ἐπίσης μπορεῖ νά ὑποβληθεῖ σέ δύο χρήσεις, μιάν ἐνύπαρκτη καί μιάν ἄλλη ὑπερβατική. Γιατί ὅμως, ἀκόμα κι ἐδῶ, ἡ ψυχανάλυση ὑποστηρίζει τήν ὑπερβατική χρήση πού εἰσάγει παντοῦ τούς ἀποκλεισμούς, τούς περιορισμούς στή διαζευκτική δικτύωση, καί μέ τόν τρόπο αὐτόν στρέφει τό ἀσυνείδητο πρός τό οἰδιπόδειο; Καί γιατί τοῦτο ἀκριβῶς νά εἶναι ἡ οἰδιποδειοποίηση; Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀποκλειστική σχέση πού εἰσάγεται ἀπό τό οἰδιπόδειο δέν λειτουργεῖ μόνο μεταξύ τῶν διαφόρων διαζεύξεων, νοουμένων ὡς διαφορισμῶν, *ἀλλά καί ἀνάμεσα στό σύνολο τῶν διαφορισμῶν πού ἐπιβάλλει καί σέ κάποιο ἀδιαφόριστο πού προϋποθέτει.* Τό οἰδιπόδειο μᾶς λέει: ἄν δέν ἀκολουθεῖς τίς γραμμές διαφορισμοῦ, μπαμπάς-μαμά-ἐγώ, καί τούς ἀποκλεισμούς πού τό σημειοθετοῦν, θά βυθιστεῖς στή μαύρη νύχτα τοῦ ἀδιαφόριστου. Ἐννοεῖται πώς οἱ ἀποκλειστικές διαζεύξεις δέν μοιάζουν καθόλου μέ τίς ἐγκλειστικές: οὔτε ὁ Θεός, οὔτε οἱ γονεϊκές ὀνομασίες παίζουν ἐδῶ τόν ἴδιο ρόλο. Οἱ τελευταῖες δέν δηλώνουν πιά καταστάσεις ἔντασης, ἀπ' ὅπου περνᾶ τό ὑποκείμενο πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί μέσα στό ἀσυνείδητο, πού παραμένει ὀρφανό (ναί, ἤμουνα κάποτε...), ἀλλά δηλώνουν ὁλικά πρόσωπα πού δέν προϋπάρχουν ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις πού τά θεμελιώνουν καί τά διαφορίζουν μεταξύ τους καί σέ σχέση μέ τό ἐγώ. Ἔτσι, ἡ παράβαση τῆς ἀπαγόρευσης γίνεται συσχετικά μιά συγχώνευση προσώπων, μιά ταύτιση τοῦ ἐγώ μέ τά πρόσωπα, μέσα στήν κατάργηση τῶν διαφοριστικῶν κανόνων ἤ τῶν διαφορικῶν ἰδιοτήτων. Ἀλλά πρέπει νά ποῦμε γιά τό οἰδιπόδειο ὅτι δημιουργεῖ καί τά δύο: *καί τούς διαφορισμούς πού ἐπιτάσσει, καί τό ἀδιαφόριστο πού μ' αὐτό μᾶς ἀπειλεῖ.* Τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα εἰσάγει τήν ἐπιθυμία μέσα στόν τριγωνισμό καί τήν ἴδια στιγμή ἀπαγορεύει στήν ἐπιθυμία νά ἱκανοποιηθεῖ μέ τούς ὅρους τοῦ τριγωνισμοῦ. Ἐξαναγκάζει τήν ἐπιθυμία νά πάρει γιά ἀντικείμενο τά διαφορισμένα γονεϊκά πρόσωπα, καί ἀπαγορεύει στό σύστοιχο ἐγώ νά ἱκανοποιεῖ τήν ἐπιθυμία του μέ τά πρόσωπα αὐτά, ἐπικαλούμενο τίς ἴδιες ἀπαιτήσεις διαφορισμοῦ καί ἐπισείοντας τότε τήν ἀπειλή τοῦ ἀδιαφόριστου. Ἀλλά τό ἀδιαφόριστο αὐτό, *εἶναι τό ἴδιο τό οἰδιπόδειο πού τό δημιουργεῖ σάν τήν ἀνάποδη τῶν διαφορισμῶν πού δημιουργεῖ.* Τό οἰδιπόδειο μᾶς λέει: ἤ θά ἐσωτερικεύσεις τίς διαφορικές λειτουργίες πού διέπουν τίς ἀποκλειστικές διαζεύξεις, καί ἔτσι θά «λύσεις» τό οἰδιπόδειο, ἤ θά πέσεις στή νευρωτική νύχτα τῶν φανταστικῶν ταυτοποιήσεων. Ἤ θά ἀκολουθήσεις τίς γραμμές τοῦ τριγώνου πού δομοῦν καί διαφορίζουν τούς τρεῖς ὅρους, ἤ θά θεωρήσεις πώς ὁ ἕνας ὅρος περισσεύει πάντα σέ σχέση μέ τούς δύο ἄλλους, καί θά ἀναπαράγεις, πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις, τίς δυαδικές σχέσεις τῆς ταυτοποίησης μέσα στό ἀδιαφόριστο. Ἀλλά ὅπως κι ἄν τό πάρουμε, εἶναι πάντα οἰδιπόδειο. Κι ὅλοι ξέρουν τί εἶναι ἐκεῖνο πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ *λύνω* τό οἰδιπόδειο: τό ἐσωτερικεύω, γιά νά τό συναντήσω εὐκολότερα ἔξω στήν κοινωνία, μέσα στήν κοινωνική ἐξουσία, καί ἔτσι νά τό διασκορπίσω καί νά τό μεταβιβάσω στά παιδιά. «Τό παιδί δέν γίνεται ἄντρας παρά ὅταν λύσει τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, καί ἡ λύση αὐτή τόν μπάζει στήν κοινωνία, ὅπου συναντᾶ, στή μορφή τῆς ἐξουσίας, τήν ὑποχρέωση νά ξαναζήσει, ἀλλά τούτη τή φορά μέ φραγμένες ὅλες τίς διεξόδους. Ἀνάμεσα στήν ἀδυναμία ἐπιστροφῆς στήν κατάσταση πού προηγήθηκε ἀπό τόν πολιτισμό καί στήν ὅλο καί μεγαλύτερη δυσφορία πού προκαλεῖ αὐτός ὁ πολιτισμός εἶναι ἀμφίβολο ὅτι μπορεῖ νά βρεθεῖ ἕνα σημεῖο ἰσορρόπη-

[18] Nijinsky, *Journal*, γαλλ. μετάφρ., Gallimard.

σης»[19]. Τό οἰδιπόδειο μοιάζει μέ τόν Λαβύρινθο: δέν βγαίνεις ἀπό ἐκεῖ μέσα παρά μόνο ὅταν μπεῖς (ἤ ἀφοῦ σπρώξεις κάποιον ἄλλο νά μπεῖ ἐκεῖ μέσα). Τό οἰδιπόδειο, σάν πρόβλημα ἤ σάν λύση, εἶναι σάν οἱ δυό ἄκρες ἑνός ἐπίδεσμου πού σταματοῦν ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Σφίγγονται οἱ βίδες καί τίποτε ἀπό τήν παραγωγή δέν μπορεῖ πιά νά περάσει, παρά μόνο κάποιο βουητό. Συντρίβηκε, τριγωνίστηκε τό ἀσυνείδητο, ἐξαναγκάστηκε νά διαλέξει κάτι πού δέν τό ἤθελε. Παντοῦ ἀδιέξοδα: δέν μποροῦν πιά νά χρησιμοποιηθοῦν οὔτε οἱ ἐγκλειστικές, ἀ-περιοριστικές διαζεύξεις. Φτιάχτηκαν γονεῖς γιά τό ἀσυνείδητο!

Ὁ Bateson ἀποκαλεῖ *διπλό δέσιμο (double - bind)* τήν ταυτόχρονη ἐκπομπή δύο εἰδῶν μηνυμάτων πού τό ἕνα ἀντιφάσκει στό ἄλλο (ὁ πατέρας λογουχάρη λέει στό γιό του: «Ἔλα, κάνε μου κριτική», ἀλλά ὑπονοεῖ ἔντονα πώς καμιά οὐσιαστική κριτική δέν εἶναι εὐπρόσδεκτη). Ὁ Bateson τό θεωρεῖ αὐτό κατάσταση ἐξαιρετικά σχιζοφρενοποιητική καί τήν ἑρμηνεύει σάν ἕνα «παράδοξο» ἀπό τήν ἄποψη τῆς τυπολογίας τοῦ Russell[20]. Ἐμεῖς νομίζουμε πώς τό *διπλό δέσιμο* εἶναι μάλλον μιά τρέχουσα κατάσταση κατεξοχήν ἐξοιδιποδιστική. Ἀκόμα κι ἄν τήν τυποποιήσουμε μᾶς παραπέμπει στό ἄλλο εἶδος ρασσελλικοῦ «παράδοξου»: μιά ἐναλλακτική ἐνέργεια, μιά ἀποκλειστική διάζευξη, καθορίζεται σέ σχέση μέ μιάν ἀρχή, πού ὅμως ἀποτελεῖ τούς δυό της ὅρους, ἤ τά δυό της ὑπο-σύνολα, μιάν ἀρχή πού μπαίνει ἡ ἴδια μέσα στήν ἐναλλαγή (περίπτωση ὁλότελα διαφορετική ἀπό αὐτό πού γίνεται ὅταν ἡ διάζευξη εἶναι ἐγκλειστική). Αὐτός εἶναι ὁ δεύτερος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης. Μέ λίγα λόγια τό *«double bind» δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά ὁλόκληρο τό οἰδιπόδειο.* Καί μ' αὐτήν τήν ἔννοια, τό οἰδιπόδειο πρέπει νά παρουσιάζεται σάν σειρά, ὅπου ταλαντεύεται ἀνάμεσα σέ δυό πόλους: ἡ νευρωτική ταύτιση καί ἡ ἐσωτερίκευση πού ὀνομάζεται κανονιστική. Τόσο ἀπό τή μιά ὅσο κι ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, πρόκειται πάντα γιά τό οἰδιπόδειο, τό διπλό ἀδιέξοδο. Κι ἄν ἐδῶ ἕνας σχιζοφρενικός παράγεται σάν ὀντότητα, εἶναι γιατί βρίσκει τό μόνο μέσο νά ξεφύγει ἀπό τόν διπλό τοῦτο δρόμο, ὅπου ἡ κανονιστικότητα παρουσιάζει τό ἴδιο ἀδιέξοδο ὅπως καί ἡ νεύρωση, ὅπου ἡ λύση εἶναι ἐξίσου «φραγμένη» ὅπως καί τό πρόβλημα: καί τότε ἀναδιπλωνόμαστε στό δίχως ὄργανα σῶμα.

Φαίνεται πώς ὁ ἴδιος ὁ Freud συνειδητοποίησε ἔντονα ὅτι τό οἰδιπόδειο ἦταν ἀδιαχώριστο ἀπό ἕνα διπλό ἀδιέξοδο ὅπου ἔσπρωχνε τό ἀσυνείδητο. Ἔτσι, στό γράμμα του πρός τόν Romain Rolland (1936), λέει: «Ὅλα συντρέχουν στήν ἄποψη πώς τό κυριότερο γιά τήν ἐπιτυχία θά

[19] A. Besançon, «Vers une histoire psychanalytique», *Annales*, Μάιος 1969.
[20] G. Bateson καί συνεργάτες, «Towards a Theory of Schizophrenia», *Behavioral Science*, 1956, I, πρβλ. τά σχόλια τοῦ Pierre Fédida, «Psychose et Parenté», *Critique*, Ὀχτώβρης 1968.

ἦταν νά πᾶμε πέρα ἀπό τόν πατέρα, ἀλλά καί πώς ταυτόχρονα ἀπαγορεύεται πάντα νά ξεπεραστεῖ ὁ πατέρας». Κι αὐτό φαίνεται ἀκόμα πιό καθαρά ὅταν ὁ Freud ἐκθέτει ὁλόκληρη τήν ἱστορικο-μυθική σειρά: στήν μιά ἄκρη τό οἰδιπόδειο, δεμένο ἀπό τή θανατερή ταυτοποίηση, καί στήν ἄλλη ἄκρη ξαναδεμένο ἀπό τήν ἀποκατάσταση καί τήν ἐσωτερίκευση τῆς πατρικῆς ἐξουσίας («ἀποκατάσταση τῆς παλιᾶς τάξης σέ καινούρια βάση»)[21]. Κι ἀνάμεσα στά δυό τό ὑπολανθάνον, τό περίφημο ὑπολανθάνον, δίχως ἄλλο ὁ μεγαλύτερος ψυχαναλυτικός φενακισμός. Ἡ κοινωνία αὐτή τῶν «ἀδελφῶν» πού ἀπαγορεύουν στόν ἑαυτό τους νά ἀπολαύσουν τούς καρπούς τοῦ ἐγκλήματος, καί περνοῦν ὅλο τόν ἀναγκαῖο καιρό γιά νά τό ἐσωτερικεύσουν. Ἀλλά εἴμαστε προειδοποιημένοι: ἡ κοινωνία τῶν ἀδελφῶν εἶναι πολύ σκυθρωπή, ἄστατη καί ἐπικίνδυνη – ὀφείλει νά ἑτοιμάσει τήν ἀνακάλυψη ἑνός ἰσοδύναμου μέ τή γονεϊκή ἐξουσία, νά μᾶς μεταφέρει στόν ἄλλο πόλο. Σύμφωνα μέ μιάν ἰδέα τοῦ Freud, ἡ ἀμερικανική κοινωνία, ἡ βιομηχανική κοινωνία μέ τήν ἀνωνυμία τῆς διαχείρισης καί τήν ἐξαφάνιση τῆς προσωπικῆς ἐξουσίας κλπ., μᾶς παρουσιάζεται σάν ἐπανεμφάνιση τῆς «κοινωνίας χωρίς πατέρες». Μέ τή διαφορά πώς ἡ ἴδια εἶναι ἐπιφορτισμένη νά βρεῖ πρωτότυπους τρόπους γιά νά ἀποκαταστήσει τό ἰσοδύναμο (λογουχάρη, ἡ καταπληκτική ἀνακάλυψη τοῦ Mitscherlich, ὅτι ἡ ἀγγλική βασιλική οἰκογένεια δέν εἶναι, στό κάτω-κάτω, ἄσχημο πράγμα...)[22]. Ἔτσι, εἶναι αὐτονόητο πώς δέν ἐγκαταλείπει κανείς ἕναν οἰδιπόδειο πόλο παρά μόνο γιά νά βρεθεῖ στόν ἄλλο: εἶναι ἀδύνατο νά ξεφύγουμε ἀπ' αὐτό, εἴτε μέ τή νεύρωση εἴτε μέ τήν ὁμαλότητα. Ἡ κοινωνία τῶν ἀδελφῶν δέν ξαναβρίσκει τίποτε ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή οὔτε ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, ἀντίθετα, ἁπλώνει τό πέπλο τοῦ ὑπολανθάνοντος. Γιά ὅσους ἀρνιοῦνται νά οἰδιποδειοποιηθοῦν μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη μορφή, στή μιά ἤ στήν ἄλλη ἄκρη, ὁ ψυχαναλυτής εἶναι πάντα παρών γιά νά καλέσει τήν ἀστυνομία ἤ τό φρενοκομεῖο. Ἡ ἀστυνομία στό πλευρό μας! Ἡ ψυχανάλυση δέν ἔδειξε ποτέ πιό καθαρά τήν ὄρεξή της νά στηρίξει τήν κοινωνική καταστολή καί νά τή βοηθήσει κατά δύναμιν. Κι ἄς μή νομίσει κανείς πώς κάνουμε ἐδῶ λόγο γιά φολκλορικές πλευρές. Οὔτε, ἐπειδή οἱ ὀπαδοί τοῦ Lacan ἔχουν διαφορετική ἀντίληψη γιά τήν ψυχανάλυση θά πρέπει νά θεωρήσουμε δευτερεύοντα τόν τόνο πού ἐπικρατεῖ στίς πιό ἀναγνωρισμένες Ψυχαναλυτικές Ἑταιρίες. Δέστε τόν δόκτορα Mendel, κοιτᾶχτε τούς δόκτορες Stéphane, τή λύσσα πού τούς πιάνει καί τίς κυριολεκτικά ἀστυνομικές ἀντιδράσεις μόλις δείξει κανείς τήν παραμικρή τάση νά ἀποφύγει τήν οἰδιπόδεια παγίδα. Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα ἀπό τά πράγ-

[21] S. Freud, *Psychologie collective et analyse du moi*, κεφ. 12 B.
[22] A. Mitscherlich, *Vers la société sans pères*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 327-330.

ματα ἐκεῖνα πού γίνονται τόσο πιό ἐπικίνδυνα ὅσο κανείς δέν τά πιστεύει πιά. Τότε ἐμφανίζονται οἱ ἀστυνόμοι γιά νά ἀντικαταστήσουν τούς Ἀρχιερεῖς. Τό πρῶτο σοβαρό παράδειγμα μιᾶς ἀνάλυσης, ἀπ' αὐτήν τή σκοπιά, τοῦ «*διπλοῦ δεσίματος*» βρίσκεται στό ἔργο τοῦ Μάρξ *Τό ἑβραϊκό ζήτημα:* ἀνάμεσα στήν οἰκογένεια καί τό κράτος – στό οἰδιπόδειο τῆς οἰκογενειακῆς ἐξουσίας καί στό οἰδιπόδειο τῆς κοινωνικῆς ἐξουσίας.

Τό οἰδιπόδειο δέν χρησιμεύει κυριολεκτικά σέ τίποτε, ἐκτός μόνο γιά νά ἐπιδένει τό ἀσυνείδητο καί ἀπό τίς δυό μεριές. Θά δοῦμε παρακάτω μέ ποιάν ἔννοια τό οἰδιπόδειο εἶναι αὐστηρά «ἀναποφάνσιμο» – ὅπως λένε οἱ μαθηματικοί. Ἀπαυδήσαμε πιά ἀπό τίς ἱστορίες αὐτές, ὅπου εἶσαι καλά στήν ὑγεία σου χάρη στό οἰδιπόδειο, εἶσαι ἄρρωστος ἐξαιτίας τοῦ οἰδιπόδειου, πάσχεις ἀπό διάφορες ἀρρώστιες κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ οἰδιπόδειου. Συμβαίνει καμιά φορά κάποιος ψυχαναλυτής νά ἔχει μπουχτίσει ἀπό τόν μύθο αὐτό, πού εἶναι τό παχνί καί ἡ φωλιά τῆς ψυχανάλυσης καί νά ξαναγυρίσει στίς πηγές: «ὁ Freud δέν βγῆκε τελικά ἀπό τόν κόσμο τοῦ πατέρα καί τῆς ἐνοχῆς... Στάθηκε ὅμως ὁ πρῶτος πού, δίνοντάς μας τή δυνατότητα νά κατασκευάσουμε μιά *λογική* τῆς σχέσης μέ τόν πατέρα, ἄνοιξε τό δρόμο γιά τή λύτρωση ἀπό τούτη τήν ἐξουσία τοῦ πατέρα πάνω στόν ἄνθρωπο. Ἡ δυνατότητα νά ζεῖ κανείς *πέρα* ἀπό τόν πατρικό νόμο πέρα ἀπό κάθε νόμο, εἶναι ἴσως ἡ πιό οὐσιαστική δυνατότητα πού μᾶς προσφέρει ἡ φροϋδική ψυχανάλυση. Ὡστόσο κατά παράδοξο τρόπο – καί ἴσως ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ Freud – ὅλα μᾶς κάνουν νά σκεφτοῦμε πώς ἡ λύτρωση αὐτή πού ἐπιτρέπει ἡ ψυχανάλυση, θά συντελεστεῖ – ἀρχίζει ἤδη νά συντελεῖται – ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ψυχανάλυση»[23]. Δέν μποροῦμε ὅμως νά συμμεριστοῦμε οὔτε τήν ἀπαισιοδοξία οὔτε τήν αἰσιοδοξία τῆς ἄποψης αὐτῆς. Γιατί πρέπει, στ' ἀλήθεια, νά εἶσαι πολύ αἰσιόδοξος γιά νά πιστέψεις πώς ἡ ψυχανάλυση κάνει δυνατή μιά πραγματική λύση τοῦ οἰδιπόδειου· ὁ Οἰδίποδας εἶναι σάν Θεός· ὁ πατέρας εἶναι σάν Θεός· τό πρόβλημα δέν λύνεται παρά ὅταν ἐξαλείψουμε *καί τό πρόβλημα καί τή λύση.* Ἡ σχιζοανάλυση δέν ἔχει γιά σκοπό νά λύσει τό οἰδιπόδειο, οὔτε καί ἀξιώνει νά τό λύσει καλύτερα ἀπό τήν οἰδιπόδεια ψυχανάλυση. Σκοπός τῆς σχιζοανάλυσης εἶναι νά ἀπαλλάξει τό ἀσυνείδητο ἀπό τήν οἰδιποδειοποίηση γιά νά φτάσει στά πραγματικά προβλήματα· νά φτάσει στήν περιοχή τοῦ ὀρφανοῦ ἀσυνείδητου, ἀκριβῶς, «πέρα ἀπό κάθε νόμο», ἐκεῖ ὅπου τό πρόβλημα δέν μπορεῖ κἄν νά τεθεῖ. Ταυτόχρονα ὅμως δέν συμμεριζόμαστε οὔτε τήν ἀπαισιόδοξη ἄποψη, ὅτι αὐτή ἡ ἀλλαγή, αὐτή ἡ λύτρωση μπορεῖ νά συντελεστεῖ μονάχα ἔξω ἀπό τήν ψυχανάλυση.

[23] Marie-Claire Boons, «Le meurtre du père chez Freud», στό *L' Inconscient*, τεῦχος 5, Ἰανουάριος 1968, σ. 129.

Ἀντίθετα, πιστεύουμε στή δυνατότητα μιᾶς ἐσώτερης μεταστροφῆς, πού καθιστᾶ τήν ψυχαναλυτική μηχανή ἀπαραίτητο ἐξάρτημα τοῦ ἐπανασταικοῦ μηχανισμοῦ. Κάτι περισσότερο: οἱ ἀντικειμενικές συνθῆκες γι' αὐτό φαίνονται νά ὑπάρχουν σήμερα.

Ὅλα λοιπόν φαίνονται νά δείχνουν πώς τό οἰδιπόδειο εἶχε, τό ἴδιο, δυό πόλους: ἕναν πόλο ἀπό φαντασιακά ταυτοποιητικά σχήματα κι ἕναν πόλο ἀπό συμβολικές διαφοριστικές λειτουργίες. Πάντως, εἴμαστε ὅλοι μέσα στό οἰδιπόδειο: ἄν δέν ἔχουμε τό οἰδιπόδειο ὡς κρίση, τό ἔχουμε ὡς δομή. Καί τότε μεταδίνουμε τήν κρίση στούς ἄλλους, καί ὅλα ξαναρχίζουν. Αὐτή εἶναι ἡ οἰδιπόδεια διάζευξη, ἡ κίνηση τοῦ ἐκκρεμοῦς, ἡ ἀντίστροφη ἀποκλειστική λογική. Γι' αὐτό καί ὅταν μᾶς καλοῦν νά ξεπεράσουμε μιάν ἁπλοϊκή ἀντίληψη τοῦ οἰδιπόδειου – ἀντίληψη βασισμένη στά γονεϊκά εἴδωλα – γιά νά προσδιορίσουμε τίς συμβολικές λειτουργίες μέσα σέ μιά δομή, μάταια ἀντικατασταίνουμε τό παραδοσιακό «μπαμπάς-μαμά» μέ μιά λειτουργία-μητέρα ἤ μιά λειτουργία-πατέρας, δέν βλέπουμε ποιό εἶναι τό ὄφελος, ἐκτός ἀπό τό ὅτι θεμελιώνουμε τήν καθολικότητα τοῦ οἰδιπόδειου πέρα ἀπό τή μεταβλητότητα τῶν εἰδώλων, ὅτι συγκολλοῦμε ἀκόμα καλύτερα τήν ἐπιθυμία μέ τόν νόμο καί τήν ἀπαγόρευση, καί ὅτι σπρώχνουμε ὥς τά ἄκρα τή διαδικασία τῆς οἰδιποδειοποίησης τοῦ ἀσυνείδητου. Τό οἰδιπόδειο βρίσκει ἐδῶ τά δυό ἄκρα του: *τό ἐλάχιστό του καί τό μέγιστό του,* ἀνάλογα μέ τό ἄν θεωροῦμε ὅτι τείνει πρός μιά ἀδιαφόριστη ἀξία τῶν μεταβλητῶν του εἰδώλων, ἤ πρός τή δύναμη διαφοροποίησης τῶν συμβολικῶν του λειτουργιῶν. «Ὅταν πλησιάζουμε πρός τήν ὑλική φαντασία, ἡ διαφορική λειτουργία μειώνεται, τείνουμε πρός ἰσοδυναμίες· ὅταν πλησιάζουμε τά διαμορφωτικά στοιχεῖα, ἡ διαφορική λειτουργία μεγαλώνει, τείνουμε πρός ξεχωριστικά σθένη»[24]. Δέν μᾶς ξαφνιάζει τό γεγονός ὅτι τό οἰδιπόδειο σάν δομή εἶναι ἡ χριστιανική τριάδα, ἐνῶ σάν οἰδιπόδεια κρίση εἶναι ἡ οἰκογενειακή τριάδα, πού δέν ἔχει δομηθεῖ ἐπαρκῶς ἀπό τήν πίστη: πάντα οἱ δυό ἀντίστροφοι πόλοι – ὁ Οἰδίποδας *for ever!*[25] Πόσες καί πόσες ἑρμηνεῖες τοῦ λακανισμοῦ – φανερά ἤ κρυφά εὐλαβικές – ἐπικαλέστηκαν ἔτσι ἕνα δομικό οἰδιπόδειο, γιά νά σχηματίσουν καί νά κλείσουν τό δι-

[24] Edmond Ortigues, *Le Discours et le symbole,* Aubier, 1962, σ. 197.

[25] Πρβλ. J. M. Pohier, «La Paternité de Dieu», στό *L' Inconscient,* τεῦχος 5 (στό ἄρθρο αὐτό περιγράφεται θαυμάσια τό οἰδιπόδειο σάν «διπλό δέσιμο»: «Ἡ ψυχική ζωή τοῦ ἀνθρώπου κυλᾶ μέσα σ' ἕνα εἶδος διαλεκτικῆς ἔντασης, ἀνάμεσα σέ δυό τρόπους βίωσης τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος: ἡ μιά εἶναι νά ζεῖ κανείς τό οἰδιπόδειο καί ἡ ἄλλη νά ζεῖ σύμφωνα μέ δομές πού θά μποροῦσαν νά ὀνομαστοῦν οἰδιπόδειες. Ἡ πεῖρα δείχνει πώς οἱ δομές αὐτές παίζουν μεγάλο ρόλο στήν πιό κρίσιμη φάση τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ. Γιά τόν Freud ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁριστικά σημαδεμένος ἀπό τοῦτο τό σύμπλεγμα: δημιουργό τόσο τοῦ μεγαλείου ὅσο καί τῆς ἀθλιότητάς του», κλπ., σ. 57-58).

πλό ἀδιέξοδο, νά μᾶς ξαναφέρουν πίσω στό πρόβλημα τοῦ πατέρα, νά οἰδιποδειοποιήσουν ἀκόμα καί τόν σχιζοφρενικό, καί νά δείξουν πώς κάποιο κενό μέσα στό συμβολικό μᾶς παρέπεμπε στό φαντασιακό, καί ἀντίστροφα πώς διάφορες ἀνωμαλίες καί συγχύσεις μέσα στό φαντασιακό μᾶς παρέπεμπαν στή δομή. Ὅπως κάποιος ξακουστός προκάτοχος ἔλεγε στά ζῶα του: «Τό ἔχετε πιά κάνει σωστό τροπάριο...» Γι' αὐτό, κατά τή γνώμη μας, καμιά διαφορά οὐσίας, κανένα ὅριο, κανένας περιορισμός δέν πρέπει νά παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στό φαντασιακό καί στό συμβολικό, οὔτε καί ἀνάμεσα στό οἰδιπόδειο-κρίση καί στό οἰδιπόδειο-δομή ἤ ἀνάμεσα στό πρόβλημα καί στή λύση του. Πρόκειται μονάχα γιά ἕνα διπλό συσχετικό ἀδιέξοδο, γιά μιά κίνηση ἐκκρεμοῦς, ἐπιφορτισμένη νά σαρώσει ὁλόκληρο τό ἀσυνείδητο – κίνηση πού ἀδιάκοπα στέλνει ἀπό τόν ἕνα πόλο στόν ἄλλο. Μιά διπλή λαβίδα πού συντρίβει τό ἀσυνείδητο μέσα στήν ἀποκλειστική του διάζευξη.

Ἡ πραγματική διαφορά οὐσίας δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στό συμβολικό καί τό φαντασιακό, ἀλλά ἀνάμεσα στήν πραγματικότητα τοῦ μηχανικοῦ στοιχείου πού ἀποτελεῖ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί στό δομικό σύνολο τοῦ φαντασιακοῦ καί τοῦ συμβολικοῦ, πού σχηματίζει μονάχα ἕνα μύθο μέ τίς παραλλαγές του. Ἡ διαφορά δέν βρίσκεται ἀνάμεσα σέ δυό χρήσεις τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά ἀνάμεσα στήν ἀνοιδιπόδεια χρήση τῶν ἐγκλειστικῶν διαζεύξεων, τῶν ἀ-περιοριστικῶν διαζεύξεων, καί τήν οἰδιπόδεια χρήση τῶν ἀποκλειστικῶν διαζεύξεων, ἀσχετα ἀπό τό ἄν ἡ χρήση αὐτή ἀκολουθεῖ τούς δρόμους τοῦ φαντασιακοῦ *ἤ* τίς ἀξίες τοῦ συμβολικοῦ. Γι' αὐτό καί ἔπρεπε νά ἀκούσουμε τίς προειδοποιήσεις τοῦ Lacan σχετικά μέ τόν φροϋδικό μύθο τοῦ οἰδιπόδειου, πού «εἶναι ἀδύνατο νά βρίσκεται ἐπάπειρο στήν ἐπικαιρότητα, μέσα σέ κοινωνικές μορφές ὅπου ὁλοένα καί πιό πολύ χάνεται τό νόημα τῆς τραγωδίας...: ἕνας μύθος δέν μπορεῖ νά ἐπιζήσει χωρίς νά στηρίζει κάποια λειτουργία καί ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι ἡ τελετουργία τοῦ οἰδιπόδειου». Ἀκόμα κι ἄν ἀνατρέξουμε ἀπό τά εἴδωλα στή δομή, ἀπό τά φαντασιακά σχήματα στίς συμβολικές λειτουργίες, ἀπό τόν πατέρα στόν νόμο, ἀπό τή μητέρα στόν μεγάλο Ἄλλο, *θά ἀναβάλλαμε ἁπλῶς τή λύση τοῦ προβλήματος*[26]. Καί γιά τόν χρόνο τῆς ἀναβολῆς αὐτῆς, ὁ Lacan μᾶς λέει ἀκόμα: τό μόνο θεμέλιο τῆς κοινωνίας τῶν ἀδελφῶν, τῆς ἀδελφότητας, εἶναι ὁ «διαχωρισμός» (τί ἄραγε θέλει νά πεῖ;). Ἔτσι κι ἀλλιῶς, δέν ἦταν σωστό νά ξανασφίξουμε τίς βίδες τή στιγμή πού ὁ Lacan τίς ξελασκάρει· οὔτε καί νά οἰδιποδειοποιήσουμε τόν σχιζοφρενικό, τή στιγμή πού ὁ Lacan ἀντίθετα, μόλις ἔχει σχιζοφρενοποιήσει ἀκόμα καί τή νεύρωση, μέ μιά σχιζοφρενική ροή, ἱκανή νά καταλύσει τό πεδίο τῆς ψυχανάλυσης. Τό ἀντικείμενο «*μικρό α*» εἰσβάλλει μέσα στή δομική ἰσορροπία σάν μιά κατα-

[26] Lacan, *Ecrits*, σ. 813.

χθόνια μηχανή – ἐπιθυμητική μηχανή. Ἔχουμε σήμερα μιά δεύτερη γενιά ὀπαδῶν τοῦ Lacan πού δείχνουν ὅλο καί μικρότερη εὐαισθησία στό ψευδοπρόβλημα τοῦ οἰδιπόδειου. Ἄν ὅμως οἱ πρῶτοι του ὀπαδοί εἶχαν δοκιμάσει τόν πειρασμό νά μᾶς ὑποτάξουν ξανά στόν ζυγό τοῦ οἰδιπόδειου, αὐτό γινόταν σίγουρα γιατί ὁ ἴδιος ὁ Lacan φαινόταν νά ὑποστηρίζει ἕνα εἶδος προβολῆς ἀπό σημαίνουσες ἁλυσίδες πάνω σ' ἕνα τυραννικό σημαῖνον, καί νά ἐξαρτᾶ τά πάντα ἀπό κάποιον ἐλλείποντα ὅρο, πού ἔλειπε ἀπό τόν ἴδιο καί πού ξανάμπαζε τήν ἔλλειψη σέ ὅλες τίς σειρές τῆς ἐπιθυμίας στίς ὁποῖες ἐπέβαλλε μιάν ἀποκλειστική χρήση. Ἦταν δυνατό νά καταγγέλλει κανείς τό οἰδιπόδειο σάν μύθο καί ταυτόχρονα νά ὑποστηρίζει πώς τό σύμπλεγμα τοῦ εὐνουχισμοῦ δέν εἶναι μύθος, ἀλλά ἀντίθετα κάτι τό πραγματικό; (Δέν ἦταν σάν νά ἐπαναλάμβανε τήν κραυγή τοῦ Ἀριστοτέλη «ἀνάγκη στῆναι», αὐτή τήν *Ἀνάγκη* τή φροϋδική, αὐτό τόν Βράχο;)

*
* *

Εἴδαμε παραπάνω πώς μέσα στήν τρίτη σύνθεση, συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης, τό δίχως ὄργανα σῶμα ἦταν ἀληθινά ἕνα αὐγό, πού τό διαπερνοῦν ἄξονες, περιτυλιγμένο μέ ζῶνες, διαχωρισμένο σέ περιοχές ἤ πεδία, καταμετρημένο στίς θερμικές διακυμάνσεις του, διατρεχόμενο ἀπό ἠλεκτροδυναμικά, σημαδεμένο μέ «κατώφλια». Μ' αὐτήν τήν ἔννοια, πιστεύουμε πώς εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει μιά βιοχημεία τῆς σχιζοφρένειας (συσχετισμένη μέ τή βιοχημεία τῶν φαρμάκων), πού θά εἶναι ὅλο καί πιό ἱκανή νά προσδιορίζει τή φύση τοῦ αὐγοῦ αὐτοῦ, καί τήν κατανομή πεδίο-θερμική διακύμανση-κατώφλι. Πρόκειται γιά σχέσεις ἔντασης μέσα ἀπό τίς ὁποῖες τό ὑποκείμενο περνᾶ πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί ἐκτελεῖ μεταλλαγές, πτώσεις καί ἀνόδους, μεταναστεύσεις καί μετατοπίσεις. Ὁ Laing ἔχει ἀπόλυτα δίκιο νά ὁρίζει τή σχιζοφρενική διαδικασία σάν ταξίδι μύησης, ὑπερβατική ἐμπειρία τῆς ἀπώλειας τοῦ Ἐγώ, πού κάνει τό ὑποκείμενο νά λέει: «Εἶχα κατά κάποιο τρόπο φτάσει στό σήμερα, ξεκινώντας ἀπό τήν πιό πρωτόγονη μορφή τῆς ζωῆς» (τό δίχως ὄργανα σῶμα), «ἔβλεπα – μάλλον *ἔνιωθα* – μπροστά μου ἕνα τρομαχτικό ταξίδι»[27]. Ἡ λέξη «ταξίδι» δέν εἶναι ἐδῶ καθόλου μεταφορική, ὅπως δέν ἦταν μεταφορική ἡ λέξη «αὐγό» πού μεταχειριστήκαμε πιό πάνω, μιλώντας γιά τό τί γίνεται στό ἐσωτερικό του καί στήν ἐπιφάνειά του – μορφογενετικές κινήσεις, μετατοπίσεις κυτταρικῶν ὁμάδων, τανύσματα, πτυχώσεις, μεταναστεύσεις, τοπικές ἐναλλαγές τοῦ

[27] Ronald Laing, *La Politique de l' expérience*, 1967, γαλλ. μετάφρ., Stock, σ 106.

ἠλεκτροδυναμικοῦ. Δέν πρέπει κἄν νά ἀντιθέσουμε ἕνα ἐσωτερικό ταξίδι στά ἐξωτερικά ταξίδια: ὁ περίπατος τοῦ Lenz, ὁ περίπατος τοῦ Nijinsky, οἱ περίπατοι τῶν ἡρώων τοῦ Beckett, εἶναι οὐσιαστικές πραγματικότητες, ὅπου ὅμως τό πραγματικό τῆς ὕλης ἔπαψε νά ἔχει ὁποιαδήποτε ἔκταση, ὅπως τό ἐσωτερικό ταξίδι ἔπαψε νά ἔχει ὁποιαδήποτε μορφή καί ἰδιότητα, γιά ν' ἀφήσει νά λάμψουν τόσο μέσα ὅσο κι ἔξω μονάχα ἀμιγεῖς ζευγαρωμένες ἐντάσεις, σχεδόν ἀφόρητες, ἀπ' ὅπου περνᾶ ἕνα νομαδικό ὑποκείμενο. Δέν πρόκειται γιά μία παραισθητική ἐμπειρία, οὔτε καί γιά μιά παραληρική σκέψη, ἀλλά γιά ἕνα αἴσθημα, μιά σειρά συγκινήσεις καί αἰσθήματα – κατανάλωση ἀπό ποσότητες ἔντασης – πού συνθέτουν τό ὑλικό τῶν παραισθήσεων καί τῶν συνακόλουθων παραληρημάτων. Ἡ ἐντατική συγκίνηση, τό συναίσθημα, εἶναι μαζί κοινή ρίζα καί στοιχεῖο διαφορισμοῦ γιά τά παραληρήματα καί τίς παραισθήσεις. Γι' αὐτό, θά μποροῦσε κανείς νά νομίσει πώς ὅλα ἀνακατεύονται σ' αὐτά τά γίγνεσθαι, τίς ἔντονες μεταβατικές καταστάσεις καί ἀποδημίες, σ' ὅλον αὐτόν τόν ἐκτροχιασμό πού πάει μπρός καί πίσω μές στόν χρόνο – χῶρες, φυλές, οἰκογένειες, γονεϊκές ὀνομασίες, ὀνομασίες θεϊκές, ὀνομασίες ἱστορικές, γεωγραφικές, ἀκόμα καί καθημερινά περιστατικά. (*Νιώθω πώς*) γίνομαι θεός, γίνομαι γυναίκα, ἤμουν ἡ Ἰωάννα τῆς Λωραίνης καί εἶμαι ὁ Ἡλιογάβαλος, καί ὁ Μέγας Μογγόλος, ἕνας Κινέζος, ἕνας Ἐρυθρόδερμος, ἕνας Ναΐτης Ἱππότης, ὑπῆρξα πατέρας μου καί ὑπῆρξα γιός μου. Κι ἀκόμα ὅλοι οἱ ἐγκληματίες, ὁλόκληρος ὁ κατάλογος τῶν ἐγκληματιῶν, οἱ τίμιοι ἐγκληματίες καί οἱ ἀνέντιμοι: ὁ Szondi, περισσότερο παρά ὁ Freud καί ὁ Οἰδίποδάς του. «Καί ἴσως, θέλοντας νά γίνω Worm κατορθώσω ἐπιτέλους νά γίνω Mahood! Τότε δέν θά ἔχω πιά νά κάνω τίποτα ἄλλο παρά νά εἶμαι Worm – καί σίγουρα θά τό καταφέρω, προσπαθώντας νά εἶμαι ὁ Ἀποδαῦτος. Καί τότε πάλι δέν θά μοῦ μένει παρά νά εἶμαι ὁ Ἀποδαῦτος». Ἀλλά ἄν ὅλα ἀνακατεύονται ἔτσι, αὐτό γίνεται μονάχα σέ ἔνταση – δέν ὑπάρχει σύγχυση τῶν χώρων καί τῶν μορφῶν, ἀφοῦ αὐτοί ἀκριβῶς χαλοῦν, γιά χάρη μιᾶς καινούριας τάξης, τῆς ἔντονης, τῆς ἐντατικῆς τάξης.

Ποιά εἶναι ἡ τάξη αὐτή; Ἐκεῖνο πού κατανέμεται πρῶτα ἀπ' ὅλα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι οἱ φυλές, οἱ πολιτισμοί καί οἱ θεοί τους. Δέν ἔχει προσεχτεῖ ἀκόμα ἀρκετά πόσο ὁ σχιζοφρενικός κάνει ἱστορία, πόσο παραισθητοποιεῖ καί «παραληρεῖ» τήν παγκόσμια ἱστορία καί διασκορπίζει τίς φυλές. Κάθε παραλήρημα εἶναι φυλετικό, αὐτό ὅμως δέν σημαίνει πώς εἶναι κατανάγκη καί ρατσιστικό. Ὄχι πώς οἱ διάφορες περιοχές τοῦ δίχως ὄργανα σώματος «ἀντιπροσωπεύουν» φυλές καί πολιτισμούς: τό συμπαγές σῶμα δέν ἀντιπροσωπεύει ἀπολύτως τίποτα. Ἀντίθετα, οἱ φυλές καί οἱ πολιτισμοί εἶναι ἐκεῖνοι πού ὁρίζουν πάνω στό σῶμα αὐτό περιοχές, δηλαδή ζῶνες ἐντάσεων, πεδία δυναμικοῦ. Μέσα στά πεδία αὐτά παράγονται φαινόμενα ἐξατομίκευσης, σε-

ξουαλοποίησης. Ἀπό τό ἕνα πεδίο στό ἄλλο περνοῦμε δρασκελίζοντας κατώφλια: δέν παύουμε νά μεταναστεύουμε, ἀλλάζουμε ἄτομο, ὅπως καί φύλο, καί τό νά φεύγουμε καταντᾶ τόσο ἁπλό ὅσο καί τό νά γεννιόμαστε ἤ νά πεθαίνουμε. Συμβαίνει ν' ἀγωνιζόμαστε ἐνάντια σ' ἄλλες φυλές, νά καταστρέφουμε πολιτισμούς ὅπως οἱ μεγάλοι νομάδες πού δέν ἀφήνουν πίσω τίποτε νά φυτρώσει – μ' ὅλο πού οἱ καταστροφές αὐτές, ὅπως θά δοῦμε, μποροῦν νά γίνονται μέ δύο πολύ διαφορετικούς τρόπους. Πῶς θά ἦταν δυνατό τό ξεπέρασμα ἑνός κατωφλιοῦ νά μή συνεπιφέρει καταστροφές ἀλλοῦ; Τό δίχως ὄργανα σῶμα ξανακλείνεται στά μέρη πού ἔχουν ἐγκαταλειφθεῖ. Δέν μποροῦμε νά διαχωρίσουμε τό θέατρο τῆς σκληρότητας ἀπό τόν ἀγώνα ἐνάντια στόν πολιτισμό μας, ἀπό τήν ἀναμέτρηση τῶν «φυλῶν», καί ἀπό τή μετανάστευση τοῦ Artaud πρός τό Μεξικό, τίς δυνάμεις καί τίς θρησκεῖες του: οἱ ἐξατομικεύσεις δέν ἐμφανίζονται παρά σέ δυναμικά πεδία, σαφῶς προσδιορισμένα ἀπό ἐντατικούς κραδασμούς, πού διεγείρουν σκληρά πρόσωπα μονάχα σάν ἀπέξω εἰσαγόμενα ὄργανα, ἐξαρτήματα ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν (ἀνδρείκελα)[28]. Πῶς νά διαχωρίσουμε «μιάν ἐποχή στήν κόλαση» ἀπό τήν καταγγελία τῶν οἰκογενειῶν τῆς Εὐρώπης, ἀπό τήν ἔκκληση γιά καταστροφές πού δέν ἔρχονται ἀρκετά γρήγορα, ἀπό τόν θαυμασμό γιά τόν κατάδικο, ἀπό τό ἔντονο δρασκέλισμα τῶν κατωφλιῶν τῆς ἱστορίας, ἀπό τήν καταπληκτική αὐτή μετανάστευση, αὐτό τό «γίγνεσθαι-γυναίκα», τό «γίγνεσθαι-Σκανδιναβός καί Μογγόλος», αὐτήν τή «μετατόπιση τῶν φυλῶν καί τῶν ἠπείρων», αὐτό τό αἴσθημα ἀνεξέργαστης ἔντασης πού κυριαρχεῖ στό παραλήρημα, ὅπως καί στήν παραίσθηση, καί προπαντός αὐτή τήν ἀποφασιστική, πεισματική, ὑλική θέληση νά ἀνήκεις «αἰῶνες τώρα σέ μιά κατώτερη φυλή»: «Γνώρισα ἕνα-ἕνα ὅλα τά παιδιά οἰκογενειῶν... δέν ἀνῆκα ποτέ σέ τοῦτο τόν κόσμο, ποτέ δέν ἤμουν Χριστιανός... ναί, κλείνω τά μάτια μπρός στό φῶς σας... εἶμαι ἕνα ζῶο, εἶμαι ἕνας νέγρος...».

Καί τόν Zarathoustra, εἶναι δυνατό νά τόν ξεχωρίσεις ἀπό τή «μεγάλη πολιτική» καί ἀπό τήν ἔξαψη τῶν φυλῶν, πού κάνει τόν Nietzsche νά λέει: «δέν εἶμαι Γερμανός, εἶμαι Πολωνός». Κι ἐδῶ ἀκόμα, οἱ ἐξατομικεύσεις δέν γίνονται παρά μόνο μέσα σέ συμπλέγματα δυνάμεων πού διακαθορίζουν τούς ἀνθρώπους ὡς ἰσάριθμες ἐντατικές καταστάσεις, ἐνσαρκωμένες σέ κάποιον «ἐγκληματία», καί πού ἀσταμάτητα ξεπερνοῦν ἕνα κατώφλι, καταστρέφοντας τήν πλαστή ἑνότητα μιᾶς οἰκογένειας καί ἑνός ἐγώ: «Εἶμαι ὁ Prado, εἶμαι ὁ πατέρας τοῦ Prado, τολμῶ

[28] Σχετικά μέ τόν ρόλο τῶν φυλῶν καί τῶν ἐντάσεων στό θέατρο τῆς σκληρότητας, βλ. Artaud, *Ἅπαντα*, τόμ. IV καί V (λογουχάρη τό σχέδιο τοῦ: «Ἡ κατάκτηση τοῦ Μεξικοῦ», IV, σ. 151· καθώς καί τόν ρόλο πού παίζουν οἱ ἐντατικοί κραδασμοί καί περιστροφές στό «Les Censi», V, σ. 46 κ.ἑ.).

ἀκόμα νά πῶ ὅτι εἶμαι ὁ Lesseps: ἤθελα νά χαρίσω στούς Παριζιάνους μου μιά καινούρια ἔννοια – τήν ἔννοια τοῦ ἔντιμου ἐγκληματία. Εἶμαι ὁ Chambige, ἕνας ἄλλος ἔντιμος ἐγκληματίας... Τό δυσάρεστο κι ἐνοχλητικό γιά τή σεμνότητά μου εἶναι πώς καταβάθος *κάθε ὄνομα ἱστορικό εἶμαι ἐγώ*[29]. Ὡστόσο, δέν πρόκειται ποτέ γιά ταύτιση μέ πρόσωπα – ὅπως λαθεμένα λέγεται γιά ἕναν τρελό ὅτι «παίρνει τόν ἑαυτό του γιά τόν...». Πρόκειται γιά κάτι τό ὁλότελα διαφορετικό: γιά ταυτοποίηση τῶν φυλῶν, τῶν πολιτισμῶν καί τῶν θεῶν σέ πεδία ἔντασης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, γιά ταυτοποίηση τῶν προσώπων μέ καταστάσεις πού πληροῦν τά πεδία αὐτά, μέ φαινόμενα πού ἀστράφτουν καί πού διαπερνοῦν τά πεδία αὐτά. Ἀπό ἐδῶ καί ὁ ρόλος πού παίζουν τά ὀνόματα, μέ τήν ἰδιαίτερή τους μαγεία: δέν ὑπάρχει ἕνα ἐγώ πού ταυτίζεται μέ φυλές, μέ λαούς, μέ πρόσωπα, σέ μιά σκηνή τῆς παράστασης, ἀλλά κύρια ὀνόματα πού ταυτοποιοῦν φυλές, λαούς, πρόσωπα μέ περιοχές, κατώφλια ἤ φαινόμενα στά πλαίσια μιᾶς παραγωγῆς ἀπό ἐντατικές ποσότητες. Ἡ θεωρία τῶν κύριων ὀνομάτων δέν πρέπει νά νοεῖται μέ ὅρους παράστασης ἀλλά ἀναφέρεται στήν τάξη τῶν «φαινομένων»: τά φαινόμενα δέν εἶναι ἁπλή ἐξάρτηση ἀπό αἰτίες ἀλλά ἡ πλήρωση μιᾶς περιοχῆς, ἡ πραγμάτωση ἑνός συστήματος σημείων. Τό βλέπουμε καθαρά στή Φυσική, ὅπου τά κύρια ὀνόματα ὑποδηλώνουν τέτοιου εἴδους φαινόμενα στά ἠλεκτροδυναμικά πεδία (φαινόμενο Joule, φαινόμενο Seebeck, φαινόμενο Kelvin). Ὅπως στή Φυσική, ἔτσι καί στήν Ἱστορία ἔχουμε: τό φαινόμενο Ἰωάννα τῆς Λωραίνης, τό φαινόμενο Ἡλιογάβαλος – ὅλα τά *ὀνόματα* τῆς Ἱστορίας, καί ὄχι τό ὄνομα τοῦ πατέρα...

Ὅλα ἔχουν λεχθεῖ γιά τήν περιορισμένη πραγματικότητα, για την ἀπώλεια τῆς πραγματικότητας, τήν ἔλλειψη ἐπαφῆς μέ τή ζωή, τόν αὐτισμό καί τήν ἀθυμία, ἀκόμα καί οἱ σχιζοφρενικοί τά εἶπαν ὅλα – αὐτοί πού εἶναι πρόθυμοι νά χυθοῦν μέσα στό προκαθορισμένο κλινικό καλούπι. Κόσμος σκοτεινός, ἔρημος πού ὅλο κι ἁπλώνεται: μιά μοναχική μηχανή βουίζει στήν παραλία, ἕνα ἀτομικό ἐργοστάσιο ἐγκαταστημένο στήν ἔρημο. Ἂν ὅμως τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι πράγματι αὐτή ἡ ἔρημος, τότε μοιάζει μέ μιάν ἀδιαίρετη καί ἀδιαμέλιστη ἀπόσταση, καί ὁ σχιζοφρενικός πετάει ἀπό πάνω της γιά νά βρίσκεται παντοῦ ὅπου παράγεται πραγματικό, παντοῦ ὅπου ὑπῆρξε καί θά ὑπάρξει πάντα παραγωγή πραγματικοῦ. Εἶναι ἀλήθεια πώς ἡ πραγματικότητα ἔπαψε νά εἶναι μιά ἀρχή. Σύμφωνα μέ μιά τέτοια ἀρχή, ἡ πραγματικότητα τοῦ «πραγματικοῦ» ἦταν δοσμένη σάν ἀφηρημένη διαιρετή ποσότητα, ἐνῶ τό ἴδιο τό πραγματικό εἶχε κατανεμηθεῖ σέ εἰδικές μονάδες, σέ ξεχωριστές ποιοτικές μορφές. Σήμερα ὅμως, τό πραγματικό εἶναι ἕνα προϊόν πού περιτυλίγει τίς ἀποστάσεις μέσα σέ ποσότητες ἔντασης. Τό ἀδιαί-

[29] Nietzsche, γράμμα στόν Burckhardt (5 Ἰανουαρίου 1889).

ρετο εἶναι περιτυλιγμένο καί σημαίνει πώς αὐτό πού τό περιτυλίγει δέν διαιρεῖται χωρίς νά ἀλλάξει φύση ἤ μορφή. Ὁ σχιζοφρενικός δέν ἔχει ἀρχές: εἶναι κάτι μόνο ἄν εἶναι κάτι ἄλλο. Εἶναι ὁ Mahood μόνο ὅταν εἶναι Worm καί Worm μονάχα ὅταν εἶναι Ἀποδαῦτος. Εἶναι κορίτσι μόνο ὅταν εἶναι γέρος – γέρος πού μιμεῖται ἤ προσποιεῖται τό κορίτσι· ἤ μάλλον ὅταν εἶναι κάποιος πού προσποιεῖται τόν γέρο πού προσποιεῖται τό κορίτσι· ἤ ἀκόμα, ὅταν προσποιεῖται ὅτι εἶναι κάποιος... κτλ., κτλ. Αὐτή ἦταν ἀπό τότε ἡ ὁλότελα ἀνατολίτικη τέχνη τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων, τῶν δώδεκα παρανοϊκῶν τοῦ Σουετώνιου. Σ' ἕνα θαυμάσιο ἔργο τοῦ Jacques Besse βρίσκουμε ἀκόμα μιά φορά τόν διπλό περίπατο τοῦ σχιζοφρενικοῦ, τό ἐξωτερικό γεωγραφικό ταξίδι πού ἀκολουθεῖ ἀδιαμέλιστες ἀποστάσεις καί τό ἐσωτερικό ἱστορικό ταξίδι πού ἀκολουθεῖ περιελικτικές ἐντάσεις: ὁ Χριστόφορος Κολόμβος καθησυχάζει τό ἐπαναστατημένο του πλήρωμα καί ξαναγίνεται ναύαρχος μόνο ὅταν προσποιεῖται τόν (ψεύτικο) ναύαρχο πού προσποιεῖται τήν πόρνη πού χορεύει[30]. Ἀλλά ἡ προσποίηση πρέπει νά νοεῖται ἐδῶ ὅπως προηγούμενα νοήθηκε ἡ ταυτοποίηση: ἐκφράζει αὐτές τίς ἀδιαμέλιστες ἀποστάσεις, τίς περιτυλιγμένες πάντα μέσα στίς ἐντάσεις πού διαιροῦν ἡ μιά τήν ἄλλη, ἀλλάζοντας μορφή. Ἂν ἡ ταυτοποίηση εἶναι μιά ὀνοματοθεσία, μιά ὑποδήλωση, ἡ προσποίηση εἶναι ἡ γραφή πού τῆς ἀντιστοιχεῖ, γραφή παράξενα πολυσήμαντη κατευθείαν πάνω στό πραγματικό. Μεταφέρει τό πραγματικό ἔξω ἀπό τήν ἀρχή του, στό σημεῖο ὅπου παράγεται πραγματικά ἀπό τήν ἐπιθυμητική μηχανή. Στό σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου τό ἀντίγραφο παύει νά εἶναι ἀντίγραφο καί γίνεται τό Πραγματικό *καί τό τέχνασμά του*. Κατανόηση ἑνός ἐντατικοῦ πραγματικοῦ, ὅπως αὐτό παράγεται μέσα στήν κοινή σφαίρα δράσης τῆς φύσης καί τῆς ἱστορίας, ἐξερεύνηση τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῶν μεξικάνικων πολιτειῶν, τῶν Θεῶν τῆς Ἑλλάδας καί τῶν ἠπείρων πού ἀνακαλύφθηκαν, μέ σκοπό ν' ἀποσπαστεῖ ἀπ' αὐτές ἐκεῖνο τό ὅλο καί παραπάνω κάτι ἀπό τήν πραγματικότητα καί νά σχηματιστεῖ ὁ θησαυρός τῶν παρανοϊκῶν βασανιστηρίων καί τῶν ἀζευγάρωτων δοξῶν – ὅλα τά πογκρόμ τῆς ἱστορίας, εἶναι ἐγώ, καθώς κι ὅλοι οἱ θρίαμβοι, λές καί μερικά ἁπλά μονοσήμαντα περιστατικά ἔβγαιναν ἀπό τούτη τήν ἀκραία πολυσημία: αὐτός εἶναι ὁ «θεατρινισμός» τοῦ σχιζοφρενικοῦ, σύμφωνα μέ τή θεωρία τοῦ Klossowski, – ἀληθινό πρόγραμμα γιά ἕνα «θέατρο τῆς σκληρότητας», σκηνοθεσία μιᾶς μηχανῆς πού παράγει τό πραγματικό. Ὁ σχιζοφρενικός ὄχι μόνο δέν ἔχασε τήν ὅποια ἐπαφή μέ τή ζωή, ἀλλά καί εἶναι ἐκεῖνος

[30] Jacques Besse, «Le Danseur», στό *La Grande Pâque*, ἐκδ. Belfond, 1969. (Ὅλο τό πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ περιγράφει τόν περίπατο τοῦ σχιζοφρενικοῦ μέσα στήν πόλη· τό δεύτερο μέρος, «Οἱ Τρελλές Παραδόσεις» παραισθησιοποιεῖ καί παραληροποιεῖ ἱστορικά ἐπεισόδια).

πού βρίσκεται πλησιέστερα στήν παλλόμενη καρδιά τῆς πραγματικότητας, σ' ένα σημεῖο ἔντασης πού γίνεται ἕνα μέ τήν παραγωγή τοῦ πραγματικοῦ καί πού κάνει τόν Reich νά λέει: «Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τή σχιζοφρένεια εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ ζωτικοῦ αὐτοῦ στοιχείου... Γιά ὅ,τι ἀφορᾶ τά αἰσθήματά τους ἀπέναντι στή ζωή, ὁ νευρωτικός καί ὁ διεστραμμένος εἶναι, σέ σύγκριση μέ τόν σχιζοφρενικό, ὅ,τι εἶναι ὁ τιποτένιος ψιλικατζής σέ σύγκριση μέ τόν ριψοκίνδυνο τυχοδιώκτη»[31]. Καί μπαίνει πάλι τό ἐρώτημα: τί εἶναι ἐκεῖνο πού σπρώχνει τόν σχιζοφρενικό στόν αὐτισμό, στό νοσοκομεῖο, στήν ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα; Εἶναι ἡ διαδικασία, ἤ ἀντίθετα ἡ διακοπή τῆς διαδικασίας, ὁ παροξυσμός της, ἡ συνέχισή της στό κενό; Τί ἐξαναγκάζει τόν σχιζοφρενικό νά ἀναδιπλώνεται σ' ένα δίχως ὄργανα σῶμα πού ἔχει ξαναγίνει κουφό, τυφλό καί βουβό;

Λένε: παίρνει τόν ἑαυτό του γιά τόν Λουδοβίκο 17ο. Ἀνοησίες! Στήν ὑπόθεση Λουδοβίκος 17ος – ἤ καλύτερα στήν πιό χαρακτηριστική περίπτωση, τήν περίπτωση τοῦ μνηστήρα τοῦ θρόνου, Richemont – ὑπάρχει στό κέντρο μιά ἐπιθυμητική μηχανή ἤ μιά ἀζευγάρωτη μηχανή: τό ἄλογο μέ τά ἀρθρωμένα κοντά πόδια, ὅπου εἶχαν τάχα κρύψει τόν Διάδοχο γιά νά βοηθήσουν τή φυγή του. Καί γύρω-γύρω βρίσκονται φορεῖς τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀντι-παραγωγῆς, οἱ ὀργανωτές τῆς ἀπόδρασης, οἱ συνένοχοι, οἱ σύμμαχοι βασιλιάδες, οἱ ἐπαναστάτες ἐχθροί, οἱ ἀντίπαλοι καί ζηλιάρηδες θεῖοι, πού δέν εἶναι πρόσωπα ἀλλά καταστάσεις ἀνόδου καί πτώσης, ἀπό τίς ὁποῖες περνᾶ ὁ διεκδικητής τοῦ θρόνου. Κάτι περισσότερο: ἡ μεγαλοφυής ἰδέα πού εἶχε ὁ διεκδικητής Richemont, δέν ἦταν μονάχα νά «δείξει σ' ὅλους ποιός εἶναι» ὁ Λουδοβίκος 17ος, οὔτε νά ξεσκεπάσει τούς ἄλλους διεκδικητές καταγγέλοντάς τους ὡς φαύλους. Ἦταν νά δείξει ποιοί εἶναι οἱ ἄλλοι διεκδικητές, ἀναλαμβάνοντας τόν ρόλο τους, αὐθεντικοποιώντας τους, δηλαδή κάνοντάς τους κι αὐτούς καταστάσεις ἀπό τίς ὁποῖες πέρασε ὁ ἴδιος: εἶμαι ὁ Λουδοβίκος 17ος, ἀλλά εἶμαι καί ὁ Hervagault καί ὁ Mathurin Bruneau, πού λέγανε ὅτι εἶναι ὁ Λουδοβίκος 17ος[32]. Ὁ Richemont δέν ταυτίζει τόν ἑαυτό του μέ τόν Λουδοβίκο 17ο· ἀπαιτεῖ τό βραβεῖο πού περιέρχεται σέ ὁποιον περνάει ἀπό τίς ἰδιόρρυθμες καταστάσεις πού συγκλίνουν γύρω ἀπό τή μηχανή τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ Λουδοβίκου 17ου. Στό κέντρο δέν ὑπάρχει ἕνα ἐγώ οὔτε καί πρόσωπα διασπαρμένα στήν περιφέρεια. Ὑπάρχει μονάχα μιά σειρά ἰδιαιτερότητες μέσα στό διαζευκτικό πλέγμα ἤ καταστάσεις ἔντασης μέσα στό συζευκτικό πλέγμα, καί ἕνα ὑποκείμενο ὑπερ-θε-

[31] W. Reich, *La Fonction de l' orgasme*, 1942, γαλλ. μετάφρ. L' Arche, σ. 62. Γιά τήν κριτική τοῦ αὐτισμοῦ, βλ. τίς περικοπές τοῦ Roger Gentis, *Les Murs de l' asile*, Maspero, 1970, σ. 41 κ.ἑ.

[32] Maurice Garçon, *Louis XVII ou la fausse énigme*, Hachette, 1968, σ. 177.

σικό πάνω σέ ὁλόκληρο τόν κύκλο, πού περνάει ἀπ' ὅλες τίς καταστάσεις, νικώντας τούς μέν ὡς ἐχθρούς του, ἀπολαμβάνοντας τούς ἄλλους ὡς συμμάχους του καί ἀποκομίζοντας παντοῦ τό δόλιο βραβεῖο γιά τίς μεταμορφώσεις του. Μερικό ἀντικείμενο: μιά τοπική οὐλή, ἀβέβαιη ἄλλωστε, εἶναι μιά καλύτερη ἀπόδειξη ἀπό τίς παιδικές ἀναμνήσεις πού, ἔτσι κι ἀλλιῶς, ὁ διεκδικητής τοῦ θρόνου δέν τίς ἔχει. Ἡ συζευκτική σύνθεση μπορεῖ τώρα νά ἐκφραστεῖ: ὥστε εἶμαι ἐγώ ὁ βασιλιάς! Σέ μένα λοιπόν ἀνήκει τό βασίλειο! Ἀλλά τό ἐγώ αὐτό εἶναι μονάχα τό ὑπολειμματικό ὑποκείμενο πού διατρέχει τόν κύκλο καί συνάγεται ἀπό τίς ταλαντώσεις του.

Τό κάθε παραλήρημα ἔχει περιεχόμενο κοσμοϊστορικό, πολιτικό, φυλετικό: συμπαρασύρει καί ἀνακατεύει φυλές, πολιτισμούς, ἠπείρους, βασίλεια. Εἶναι δυνατό ὁλόκληρη αὐτή ἡ ἀκυβερνησία νά εἶναι μόνο ἕνα παράγωγο τοῦ οἰδιπόδειου; Ἡ οἰκογενειακή τάξη διασπᾶται, οἱ οἰκογένειες ἀποκηρύσσονται – γιός, πατέρας, μητέρα, ἀδελφή – «Ἐννοῶ τίς οἰκογένειες σάν τή δική μου, πού τά ὀφείλουν ὅλα στή Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου!». «Ὅταν ἀναζητῶ τό βαθύτερό μου ἀντίθετο βρίσκω πάντα τή μητέρα καί τήν ἀδελφή μου· ἡ συγγένειά μου μέ παρόμοιο σόι γερμανῶν ἀλιτήριων ἦταν πάντα γιά μένα μιά βλασφημία ἀπέναντι στό Θεό..., ἡ πιό βαθιά ἀντίρρηση στήν πίστη μου γιά μιάν αἰώνια ἐπιστροφή!». Τό θέμα εἶναι ἄν τό ἱστορικο-πολιτικό, φυλετικό, πολιτιστικό στοιχεῖο ἀποτελεῖ ἁπλῶς μέρος ἑνός ὁλοφάνερου περιεχόμενου καί ἐξαρτιέται σαφῶς ἀπό κάποια ἐξεργασία, ἤ ἄν, ἀντίθετα, πρέπει νά τό ἀκολουθήσουμε σάν νά ἦταν κάποιο κρυφό νῆμα πού μᾶς κρύβουν οἱ οἰκογένειες. Πρέπει ἄραγε νά θεωρήσουμε τή ρήξη μέ τίς οἰκογένειες σάν ἕνα εἶδος «οἰκογενειακό μυθιστόρημα», πού θά μᾶς ἐπανέφερε καί πάλι στίς οἰκογένειες, θά μᾶς παρέπεμπε σ' ένα γεγονός ἤ σ' ένα δομικό προσδιορισμό πού ἀνήκει στήν ἴδια τήν οἰκογένεια; Ἤ μήπως ἔχουμε ἐδῶ μιάν ἔνδειξη γιά τό ὅτι τό πρόβλημα πρέπει νά τεθεῖ ἐντελῶς διαφορετικά, γιατί *τίθεται* μόνο του ἀλλοῦ – ἔξω ἀπό τήν οἰκογένεια – γιά τόν ἴδιο τόν σχιζοφρενικό; Τά «ὀνόματα τῆς ἱστορίας» εἶναι ἄραγε παράγωγα τοῦ ὀνόματος τοῦ πατέρα, καί οἱ φυλές, οἱ πολιτισμοί, οἱ ἤπειροι, εἶναι ἄραγε ὑποκατάστατα τοῦ «μπαμπάς-μαμά», παραρτήματα τῆς οἰδιπόδειας γενεαλογίας; Ἔχει ἄραγε ἡ ἱστορία σάν σημαῖνον τόν νεκρό πατέρα; Ἄς ἐξετάσουμε ἀκόμα μιά φορά τό παραλήρημα τοῦ προέδρου Schreber. Ἀσφαλῶς, ἡ χρήση τῶν φυλῶν, ἡ κινητοποίηση ἤ ἡ ἔννοια τῆς ἱστορίας γίνονται ἐδῶ μέ ὁλότελα διαφορετικό τρόπο ἀπ' ὅ,τι στά ἔργα τῶν συγγραφέων πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Μολαταῦτα, στά «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Schreber δεσπόζει μιά θεωρία γιά τούς ἐκλεκτούς λαούς τοῦ θεοῦ, καί τούς κινδύνους πού διατρέχει ὁ σημερινός ἐκλεκτός λαός – οἱ Γερμανοί – πού ἀπειλεῖται ἀπό τούς Ἑβραίους, τούς Καθολικούς καί τούς Σλάβους. Στίς μεταμορφώσεις του καί τίς ἔντονες μεταβατικές στι-

γμές του ὁ Schreber γίνεται διαδοχικά μαθητής σέ σχολεῖο Ἰησουϊτῶν, δήμαρχος σέ μιά πόλη ὅπου οἱ Γερμανοί μάχονται μέ τούς Σλάβους, κορίτσι πού ὑπερασπίζει τήν Ἀλσατία ἐνάντια στούς Γάλλους· τελικά δρασκελάει τήν πλαγιά ἤ τό ἄρειο κατώφλι γιά νά μεταμορφωθεῖ σέ Μογγόλο πρίγκηπα. Τί σημαίνει αὐτό τό γίγνεσθαι– μαθητής, δήμαρχος, κορίτσι, Μογγόλος; Δέν ὑπάρχει παρανοϊκό παραλήρημα πού νά μήν ἀναδεύει τέτοιες ἱστορικές, γεωγραφικές καί φυλετικές μάζες. Θά ἦταν σφάλμα νά συμπεράνουμε ἀπ' αὐτό πώς οἱ φασίστες, λογουχάρη εἶναι ἁπλοί παρανοϊκοί· θά ἦταν σφάλμα, ἀκριβῶς, ἐπειδή ὅπως ἔχουν σήμερα τά πράγματα, θά ἦταν σάν νά ἀνάγουμε πάλι τό ἱστορικό καί πολιτικό περιεχόμενο τοῦ παραληρήματος σ' ἕναν ἐσωτερικό οἰκογενειακό προσδιορισμό. Κι ἐκεῖνο πού μᾶς φαίνεται ἀκόμα πιό συνταρακτικό, εἶναι πώς ὁλόκληρο τό τεράστιο αὐτό περιεχόμενο ἐξαφανίζεται ὁλότελα στήν ἀνάλυση τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Schreber ἀπό τόν Freud: κανένα ἴχνος δέν ἀπομένει, ὅλα ἔχουν συνθλιβεῖ, ἀλεστεῖ, τριγωνιστεῖ μέσα στό οἰδιπόδειο, ὅλα ἀνάγονται στόν πατέρα, ἔτσι πού προβάλλει ὠμά ἡ ἀνεπάρκεια τῆς οἰδιπόδειας ψυχανάλυσης.

Ἂς ἐξετάσουμε ἀκόμα ἕνα ἐξαιρετικά πλούσιο παρανοϊκό παραλήρημα πολιτικοῦ χαρακτήρα, ὅπως τό ἀναφέρει ἡ Maud Mannoni. Τό παράδειγμα αὐτό μᾶς φαίνεται ἀκόμα πιό χτυπητό, γιατί θαυμάζουμε πολύ τό ἔργο τῆς Maud Mannoni καί τόν τρόπο πού θέτει τά θεσμικά καί τά ἀντι-ψυχιατρικά προβλήματα. Μᾶς παρουσιάζει ἕνα Μαρτινικέζο, πού στό παραλήρημά του παίρνει θέση ἀπέναντι στούς Ἄραβες καί τόν πόλεμο τῆς Ἀλγερίας, ἀπέναντι στούς Λευκούς καί τά γεγονότα τοῦ Μάη 1968 κλπ.: «Ἄν ἀρρώστησα – λέει – φταίει τό πρόβλημα τῆς Ἀλγερίας. Εἶχα κάνει τήν ἴδια ἀνοησία μέ τούς ἄλλους (σεξουαλική ἀπόλαυση). Μέ υἱοθέτησαν σάν φυλετικό συγγενή τους. Ἔχω μογγολικό αἷμα. Οἱ Ἀλγερινοί μοῦ ἀμφισβήτησαν ὅλες τίς ἐπιτεύξεις. Εἶχα ρατσιστικές ἰδέες... Κατάγομαι ἀπό τούς Γαλάτες καί τή δυναστεία τους. Γι' αὐτό καί ἔχω τίτλους εὐγενείας... Ἂς προσδιορίσουν τό ὄνομά μου, ἄς τό προσδιορίσουν ἐπιστημονικά – τότε θά μπορέσω νά φτιάξω ἕνα χαρέμι». Ὡστόσο, μ' ὅλο πού ἀναγνωρίζει τόν χαρακτήρα «ἐξέγερσης» καί «ἀλήθειας γιά ὅλους» πού ἐνέχει ἡ ψύχωση, ἡ Maud Mannoni ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διάσπαση τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων καί ἡ ἀντικατάστασή τους μέ θέματα πού τό ἴδιο τό ὑποκείμενο χαρακτηρίζει φυλετικά, πολιτικά καί μεταφυσικά, ἔχουν τήν αἰτία τους μέσα στήν ἴδια τήν οἰκογενειακή δομή, ὡς μήτρα. Τήν αἰτία αὐτή τή βρίσκει λοιπόν μέσα στό συμβολικό κενό ἤ τήν «πρωταρχική ἀπόρριψη τοῦ σημαίνοντος τοῦ πατέρα». Τό ὄνομα πού πρέπει νά προσδιοριστεῖ ἐπιστημονικά – ὄνομα πού ἔγινε βραχνάς τῆς ἱστορίας – δέν εἶναι πιά παρά τό πατρικό ὄνομα. Στήν περίπτωση αὐτή, ὅπως καί σέ πολλές ἄλλες, ἡ χρησιμοποίηση τῆς λακανικῆς ἔννοιας τῆς ἀπόρριψης ὁδηγεῖ στήν καταναγκαστική ἐξοιδι-

πόδιση τοῦ ἀντάρτη: ἡ ἀπουσία τοῦ οἰδιπόδειου ἑρμηνεύεται σάν *ἔλλειψη* ἀπό τήν πλευρά τοῦ πατέρα, σάν ἕνα κενό στή δομή· ὕστερα, στό ὄνομα τῆς ἔλλειψης αὐτῆς, μᾶς παραπέμπουν στόν ἄλλο οἰδιπόδειο πόλο, τόν πόλο τῶν φαντασιακῶν ταυτίσεων μέσα στό μητρικό ἀδιαφόριστο. Ὁ νόμος τοῦ *διπλοῦ δεσίματος* λειτουργεῖ ἀμείλικτα, καί μᾶς ρίχνει ἀπό τόν ἕνα πόλο στόν ἄλλο – μέ τήν ἔννοια ὅτι καθετί πού ἔχει ἀπορριφθεῖ μέσα στό συμβολικό πρέπει νά ἐμφανιστεῖ καί πάλι μέσα στό πραγματικό μέ παραισθησιακή μορφή. Ἔτσι ὅμως *ὁλόκληρο τό ἱστορικο-πολιτικό θέμα ἑρμηνεύεται σάν ἕνα σύνολο φαντασιακῶν ταυτίσεων* πού ἐξαρτιόνται ἀπό τό οἰδιπόδειο, ἤ σάν αὐτό πού λείπει ἀπό τό ὑποκείμενο γιά νά ἀφεθεῖ νά ἐξοιδιποδιστεῖ[33]. Καί ἀσφαλῶς τό ζήτημα δέν εἶναι ἄν οἱ οἰκογενειακοί προσδιορισμοί ἤ ἀπροσδιοριστίες παίζουν κάποιο ρόλο. Εἶναι φανερό ὅτι παίζουν ἕνα ρόλο. Ἄραγε ὅμως εἶναι αὐτός ἕνας πρωταρχικός ρόλος συμβολικοῦ διοργανωτῆ (ἤ ἀποδιοργανωτῆ), ἀπ' ὅπου πηγάζουν τά κυμαινόμενα περιεχόμενα τοῦ ἱστορικοῦ παραληρήματος, σάν συντρίμμια ἑνός φαντασιακοῦ καθρέφτη; Τό κενό τοῦ πατέρα, ἡ καρκινοειδής ἀνάπτυξη τῆς μητέρας καί τῆς ἀδελφῆς – νά εἶναι ἄραγε αὐτός ὁ τριαδικός τύπος τοῦ σχιζοφρενικοῦ πού τόν ξαναφέρνει βίαια καί ἐξαναγκαστικά στό οἰδιπόδειο;

Ὡστόσο – τό εἴδαμε παραπάνω – ἄν ὑπάρχει κάποιο πρόβλημα πού δέν τίθεται στή σχιζοφρένεια, εἶναι τό πρόβλημα τῶν ταυτίσεων... Καί ἄν θεραπεία εἶναι ἡ ἐξοιδιπόδιση, καταλαβαίνουμε γιατί ὁ ἄρρωστος ἀντιδρᾶ, γιατί «δέν θέλει νά θεραπευτεῖ», γιατί θεωρεῖ τόν ψυχαναλυτή σύμμαχο τῆς οἰκογένειας καί τῆς ἀστυνομίας. Εἶναι ἄραγε ὁ σχιζοφρενής ἄρρωστος καί ἀποκομμένος ἀπό τήν πραγματικότητα, ἐπειδή τοῦ λείπει τό οἰδιπόδειο, ἐπειδή τοῦ «λείπει» κάτι μέσα στό οἰδιπόδειο, ἤ, ἀντίθετα, εἶναι ἄρρωστος ἐξαιτίας τῆς ἐξοιδιπόδισης, πού δέν μπορεῖ νά τήν ὑποφέρει καί πού ὅλα συντείνουν στό νά τόν ἀναγκάσουν νά τήν ὑποστεῖ (πρίν ἀπό τήν ψυχανάλυση ἡ κοινωνική καταπίεση);

Τό σχιζοφρενικό αὐγό εἶναι σάν τό βιολογικό αὐγό: ἡ ἱστορία καί τῶν

[33] Maud Mannoni, *Le Psychiatre, son fou et la psychanase*, ἐκδ. Seuil. 1970, σ. 104-107: «Τά οἰδιπόδεια πρόσωπα εἶναι τακτοποιημένα στίς θέσεις τους, ἀλλά στίς ἀντιμεταλλαγές πού γίνονται, ὑπάρχει πάντα μιά θέση κενή... Αὐτό πού ἐμφανίζεται σάν ἀπόβλητο, εἶναι τό καθετί πού σχετίζεται μέ τόν φαλλό καί μέ τόν πατέρα... Κάθε φορά πού ὁ Γιώργος προσπαθεῖ νά νιώσει τόν ἑαυτό του σάν ὑποκείμενο ἐπιθυμίας, σπρώχνεται ἀναγκαστικά σέ μιά μορφή διάλυσης ταυτοτήτων. Γίνεται κάποιος ἄλλος, αἰχμάλωτος τοῦ μητρικοῦ εἰδώλου... Μένει παγιδευμένος σέ μιά θέση φαντασιακή, ὅπου εἶναι αἰχμάλωτος τοῦ μητρικοῦ imago· ἀπό τούτη τή θέση καθορίζεται καί ἡ τοποθέτησή του μέσα στό οἰδιπόδειο τρίγωνο, πράγμα πού ἐξυπακούει μιάν ἀνέφικτη διαδικασία ταυτοποίησης, πού συνεπάγεται πάντα, σύμφωνα μέ τή μέθοδο μιᾶς καθαρά φαντασιακῆς διαλεκτικῆς, τόν ἀφανισμό τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου προσώπου».

δύο παρουσιάζει ὁμοιότητες, καί ἡ γνώση καί τῶν δύο σκόνταψε στίς ἴδιες δυσκολίες, στίς ἴδιες αὐταπάτες. Οἱ ἐπιστήμονες πίστεψαν στήν ἀρχή ὅτι στήν ἐξέλιξη καί τή διαφοροποίηση τοῦ αὐγοῦ, ὁρισμένοι πραγματικοί «ὀργανωτές» καθόριζαν τή μοίρα τῶν τμημάτων του. Ἀντιλήφθηκαν σύντομα πώς, ἀπό τή μιά μεριά, κάθε λογῆς διαφορετικές οὐσίες εἶχαν τήν ἴδια ἐπίδραση μέ τό εἰδικό ἐρέθισμα πού εἶχαν θεωρήσει ἀπαραίτητο, καί ἀπό τήν ἄλλη, πώς τά τμήματα τοῦ αὐγοῦ εἶχαν εἰδικές ἁρμοδιότητες ἤ δυνατότητες, χωρίς καμιά σχέση μέ τό ἐρέθισμα (πείραμα μέ τόν ἐγωκεντρισμό). Ἀπό ἐδῶ καί ἡ ἰδέα ὅτι τά ἐρεθίσματα δέν εἶναι ὀργανωτές, ἀλλά ἁπλοί ἐπαγωγεῖς: στήν ἀνάγκη, ἐπαγωγεῖς ὁποιασδήποτε φύσης. Κάθε λογῆς οὐσίες, κάθε λογῆς ὑλικά, κατεστραμμένα, βρασμένα, λειοτριμμένα, ἔχουν τό ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἐκεῖνο πού ἔκανε δυνατή τήν ψευδαίσθηση ἦταν ἡ *ἀπαρχή* τῆς ἀνάπτυξης: ἡ ἁπλότητα αὐτῆς τῆς ἀπαρχῆς – οἱ κυτταρικές διαιρέσεις λογουχάρη – ἔδινε τήν ἐντύπωση μιᾶς ἁρμονικῆς σχέσης ἀνάμεσα στό ἐπαγόμενο καί τόν ἐπαγωγέα. Ξέρουμε ὅμως καλά πώς δέν εἶναι δυνατό νά ἐκτιμηθεῖ κάτι σωστά ἀπό τόν τρόπο πού ἀρχινάει, γιατί ἐξαναγκάζεται – γιά νά ἐμφανιστεῖ – νά μιμηθεῖ δομικές καταστάσεις, νά χυθεῖ μέσα σέ δυναμικές καταστάσεις, πού θά τοῦ χρησιμέψουν ὡς προσωπεῖα. Κάτι περισσότερο: *ἀπό τήν ἀρχή ἀκόμα* διαπιστώνει κανείς ὅτι τό κάτι αὐτό χρησιμοποιεῖ καί ἐπενδύει κιόλας κάτω ἀπό τό προσωπεῖο, μέσα ἀπό τό προσωπεῖο, τίς τελικές μορφές καί τίς εἰδικές ἀνώτερες καταστάσεις πού θά πάρει ἀργότερα. Τέτοια εἶναι καί ἡ ἱστορία τοῦ οἰδιπόδειου: τά γονεϊκά πρόσωπα εἶναι κάθε ἄλλο παρά ὀργανωτές· εἶναι ἐπαγωγεῖς ἤ ἐρεθίσματα μιᾶς κάποιας ἔντασης, πού προκαλοῦν διαδικασίες ὁλότελα διαφορετικῆς φύσης, προικισμένες μ' ἕνα εἶδος ἀδιαφορίας γιά τό ἐρέθισμα. Καί ἀναμφισβήτητα, μπορεῖ κανείς *νά πιστέψει* ὅτι στήν ἀρχή(;) τό ἐρέθισμα, ὁ οἰδιπόδειος ἐπαγωγέας, εἶναι ἕνας πραγματικός ὀργανωτής. Ἀλλά τό νά πιστεύεις εἶναι μιά ἐνέργεια τῆς συνείδησης ἤ τοῦ προσυνείδητου, μιά ἀντίληψη πού ἔρχεται ἀπέξω καί ὄχι μιά ἐνέργεια τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσυνείδητου πάνω στόν ἑαυτό του. Καί, ἀπό τήν ἀρχή ἀκόμα τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, ἔχουμε κιόλας ἕνα ὁλότελα διαφορετικό ἐγχείρημα, πού διαφαίνεται μέσα ἀπό τό προσωπεῖο τοῦ οἰδιπόδειου, μιάν ἄλλη ροή πού κυλάει μέσα ἀπό ὅλες τίς σχισμές του, μιάν ἄλλη περιπέτεια – τήν περιπέτεια τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Καί εἶναι γνωστό ὅτι ἡ ψυχανάλυση τά ἀναγνωρίζει ὅλα αὐτά, κατά κάποιον τρόπο: ὁ Φρόυντ στή θεωρία του γιά τήν πρωταρχική φαντασίωση, γιά τά ἴχνη μιᾶς ἀρχαϊκῆς κληρονομικότητας καί γιά τίς ἐνδογενεῖς πηγές τοῦ ὑπερεγώ, ὑποστηρίζει ἀδιάκοπα πώς οἱ ἐνεργητικοί συντελεστές δέν εἶναι οἱ πραγματικοί γονεῖς, οὔτε κἄν οἱ γονεῖς ὅπως τούς φαντάζεται τό παιδί. Τά ἴδια κι ἀκόμα περισσότερο πιστεύουν καί οἱ ὀπαδοί τοῦ Lacan ὅταν υἱοθετοῦν τή διάκριση ἀνάμεσα στό φαντασιακό καί τό συμβολικό, ὅταν

ἀντιθέτουν τό ὄνομα τοῦ πατέρα στό imago* καί τήν ἀπόρριψη πού ἀφορᾶ τό σημαῖνον, σέ μιάν πραγματική ἀπουσία ἤ πραγματική ἀνεπάρκεια τοῦ πατρικοῦ προσώπου. Δέχονται, κατά συνέπεια, πώς οἱ γονεϊκές μορφές εἶναι μονάχα τυχαῖοι ἐπαγωγεῖς, καί ὅτι ὁ πραγματικός ὀργανωτής βρίσκεται ἀλλοῦ – στό ἐπαγόμενο καί ὄχι στόν ἐπαγωγέα. Ἀπό ἐδῶ ὅμως ξεκινᾶ τό ἐρώτημα, τό ἴδιο πού συναντήσαμε γιά τό βιολογικό αὐγό: δέν ὑπάρχει ἄραγε στίς συνθῆκες αὐτές, ἄλλο διέξοδο ἀπό τήν ἐπαναφορά τῆς ἰδέας ἑνός «ἐδάφους», εἴτε μέ τή μορφή ἔμφυτου φυλογενετικοῦ προσχηματισμοῦ, εἴτε μέ τή μορφή ἑνός συμβολικοῦ πολιτισμικοῦ a-priori, συνδεμένου μέ τήν πρωιμότητα; Κάτι χειρότερο: ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι, ἐπικαλούμενοι ἕνα τέτοιο a-priori, δέν βγαίνουμε καθόλου ἀπό τήν οἰκογενειοκρατία – μέ τήν πιό στενή ἔννοια – πού βαραίνει ὅλη τήν ψυχανάλυση· ἀντίθετα μάλιστα, βυθιζόμαστε ὁλοένα καί πιό πολύ μέσα σ' αὐτήν καί τή γενικεύουμε. Τοποθετήσαμε τούς γονεῖς στή σωστή τους θέση μέσα στό ἀσυνείδητο – θέση πού ἀνήκει σ' ἕναν ὁποιοδήποτε ἐπαγωγέα – ἀλλά ἐξακολουθοῦμε νά ἀναθέτουμε τόν ρόλο τοῦ ὀργανωτῆ σέ συμβολικά ἤ δομικά στοιχεῖα πού ἀνήκουν πάντα στήν οἰκογένεια καί τήν οἰδιπόδεια μήτρα της. Ὅμως, ἀκόμα κι ἔτσι, δέν βγαίνουμε ἀπό τό ἀδιέξοδο: τό μόνο πού κατορθώσαμε εἶναι νά κάνουμε τήν οἰκογένεια ὑπερβατική.

Αὐτό εἶναι τό κύριο χαρακτηριστικό τῆς ψυχανάλυσης: ἡ ἀγιάτρευτη οἰκογενειοκρατία της, πού πλαισιώνει τό ἀσυνείδητο μέσα στό οἰδιπόδειο, δένοντάς το ἀπ' ὅλες τίς μεριές, συντρίβοντας τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἐξαναγκάζοντας τόν ἄρρωστο νά ἐπαναλαμβάνει τό «μπαμπάς-μαμά», νά καταναλώνει πάντα τό «μπαμπάς-μαμά». Ἔχει ἀπόλυτα δίκιο ἐπομένως ὁ Foucault, ὅταν λέει πώς ἡ ψυχανάλυση ἔχει κατά κάποιον τρόπο περατώσει, ἐκπληρώσει ἐκεῖνο πού ἔβαζε σάν στόχο της ἡ ψυχιατρική τῶν ἀσύλων ψυχοπαθῶν τοῦ 19ου αἰώνα μέ τούς Pinel καί Tuke: νά «συγκολλήσει» δηλαδή τήν παραφροσύνη μ' ἕνα γονεϊκό σύμπλεγμα, νά τή συνδέσει μέ τή «μισο-πραγματική, μισο-φαντασιακή διαλεκτική τῆς οἰκογένειας» – νά δημιουργήσει ἕνα μικρόκοσμο, ὅπου συμβολίζονται «οἱ μεγάλες μαζικές δομές τῆς ἀστικῆς κοινωνίας καί τῶν ἀξιῶν της», Οἰκογένεια-Παιδιά, Σφάλμα-Τιμωρία, Παραφροσύνη-Ἀναταραχή, νά κάνει τήν ἀπο-ἀλλοτρίωση νά περάσει ἀπό τόν ἴδιο δρόμο πού περνάει καί ἡ ἀλλοτρίωση, ἀπό τό οἰδιπόδειο μέ τά δυό του ἄκρα, καί ἔτσι νά θεμελιώσει τήν ἠθική ἐξουσία τοῦ γιατροῦ σάν Πατέρα καί Δικαστή, σάν Οἰκογένειας καί Νόμου – καί τελικά νά φτάσει στό ἀκόλουθο παράδοξο: «Ἐνῶ ὁ ψυχασθενής εἶναι ὁλότελα ἀλλοτριωμένος στό

* Imago. Ὅρος τῆς ψυχανάλυσης πού χρησιμοποίησε πρῶτος ὁ Jung: ἀνάμνηση, εἰκόνα, ἐξιδανίκευση ἤ ἁπλοποίηση ἑνός προσώπου· μορφοποιεῖται στήν παιδική ἡλικία καί ἐμφανίζεται ὡς συναισθηματικό ἰδανικό καί εἴδωλο πού σχηματίζει τό παιδί γιά τούς γονεῖς του. *(Σημ. Γ.Κ.).*

πραγματικό πρόσωπο τοῦ γιατροῦ του, ὁ γιατρός διαλύει τήν πραγματικότητα τῆς ψυχικῆς ἀσθένειας μέσα στήν κριτική ἔννοια τῆς παραφροσύνης»[34]. Φωτεινές σελίδες! Ἂς προσθέσουμε ἀκόμα ὅτι *τυλίγοντας* τήν ἀσθένεια μέσα σ' ἕνα ἐσωτερικό γιά τόν ἄρρωστο οἰκογενειακό πλέγμα, καί ὕστερα τό ἴδιο τό οἰκογενειακό πλέγμα μέσα στή μετατόπιση συναισθημάτων ἤ τή σχέση ἄρρωστος-γιατρός, ἡ φροϋδική ψυχανάλυση ἔκανε μιάν ἐντατική χρήση τῆς οἰκογένειας. Βέβαια ἡ χρήση αὐτή παραμόρφωνε τή φύση τῶν ἐντατικῶν ποσοτήτων στό ἀσυνείδητο· ἀλλά σεβόταν ἀκόμα ἐνμέρει τή γενική ἀρχή τῆς παραγωγῆς αὐτῶν τῶν ποσοτήτων. Ἀντίθετα μόλις χρειάστηκε νά ἀντιμετωπιστεῖ καί πάλι ἡ ψύχωση, ἡ οἰκογένεία ξεδιπλώθηκε ξανά σέ ἔκταση καί θεωρήθηκε γιά τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της τό βαθμόμετρο τῶν δυνάμεων τῆς ἀλλοτρίωσης καί τῆς ἄρσης τῆς ἀλλοτρίωσης. Ἔτσι ἡ μελέτη τῶν οἰκογενειῶν τῶν σχιζοφρενικῶν λάνσαρε καί πάλι τό οἰδιπόδειο κάνοντάς το νά κυριαρχεῖ στήν ἐκτατική σειρά μιᾶς ἀναπεπταμένης οἰκογένειας, ὅπου ὄχι μονάχα ὁ καθένας συναρμόζει λίγο ἤ πολύ καλά τό τρίγωνό του μέ τό τρίγωνο τῶν ἄλλων, ἀλλά καί ὅπου ὁλόκληρη ἡ ἐκτεταμένη οἰκογένεια ταλαντεύεται ἀνάμεσα στούς δυό πόλους: ἑνός «ὑγιοῦς» τριγωνισμοῦ, πού δομεῖ καί διαφοροποιεῖ, καί ὁρισμένων μορφῶν χαλασμένων τριγώνων, πού ἐκτελοῦν τή συγχώνευσή τους μέσα στό ἀδιαφόριστο.

Ὁ Jacques Hochmann ἀναλύει, μέ βάση ἕνα καί τό ἴδιο «συγχωνευτικό ἀξίωμα», ψυχωτικές οἰκογένειες πού ἀνήκουν σέ διάφορα εἴδη: τήν καθαυτό συγχωνευτική οἰκογένεια, ὅπου δέν ὑπάρχει διαφοροποίηση παρά ἀνάμεσα στό ἐσωτερικό καί στό ἐξωτερικό (δηλαδή σ' αὐτούς πού δέν ἀνήκουν στήν οἰκογένεια)· τή διασπαστική οἰκογένεια, πού ἐγκαθιστᾶ μέσα της συνασπισμούς, φατρίες, συμμαχίες· τή σωληνοειδῆ οἰκογένεια, ὅπου τό τρίγωνο πολλαπλασιάζεται ἐπάπειρο, ἀφοῦ τό κάθε μέλος ἔχει τό δικό του τρίγωνο πού συνταιριάζεται μέ ἄλλα, χωρίς νά εἶναι δυνατό νά ἀναγνωριστοῦν τά ὅρια μιᾶς πυρηνικῆς οἰκογένειας· τήν ἀπορριπτική οἰκογένεια, ὅπου ἡ διαφοροποίηση μοιάζει ταυτόχρονα νά ἐπιτρέπεται καί νά ἀποτρέπεται σέ ἕνα ἀπό τά μέλη της πού ἀποβάλλεται, ἐκμηδενίζεται καί ἀπορρίπτεται[35]. Εἶναι φυσικό, μιά ἔννοια, ὅπως ἡ ἔννοια τῆς ἀπόρριψης νά λειτουργεῖ στό ἐκτατικό πλαίσιο μιᾶς οἰκογένειας ὅπου πολλές γενιές – τουλάχιστον τρεῖς – ἀποτελοῦν τήν προϋπόθεση γιά τήν κατασκευή ἑνός ψυχωτικοῦ: ἔτσι, λχ., οἱ διχόνοιες τῆς μητέρας μέ τόν ἴδιο τόν πατέρα της ἐπηρεάζει τόν γιό πού, μέ τή σειρά του, δέν μπορεῖ κἄν νά «τοποθετήσει τήν ἐπιθυμία» του ἀπέναντι στή μητέρα. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ παράδοξη ἰδέα ὅτι ἄν ὁ ψυχωτικός γλυτώνει ἀπό τό οἰδιπόδειο, αὐτό ὀφείλεται μόνο στό ὅτι εἶναι οἰδιποδισμένος στό τετράγωνο – δηλαδή σ' ἕνα ἐκτεταμένο πεδίο πού περιλαμβάνει τούς προγονούς. Τό πρόβλημα τῆς θεραπείας μοιάζει ὅλο καί πιό πολύ μέ μιά πράξη διαφορικοῦ λογισμοῦ, ὅπου προχωροῦμε μέ ἀπο-δυναμικοποίηση, γιά νά ξαναβροῦμε τίς πρῶτες λειτουργίες καί νά ἀποκαταστήσουμε τό χαρακτηριστικό ἤ πυρηνικό τρίγωνο – πάντα μιά ἅγια τριάδα, τήν πρόσβαση σέ μιά κατάσταση μέ τρία πρόσωπα... Εἶναι φανερό πῶς ἡ ἐπεκτεινόμενη οἰκογενειοκρατία, ὅπου ἡ οἰκογένεια δέχεται τίς δικές της δυνάμεις τῆς ἀλλοτρίωσης καί τῆς ἀπο-ἀλλοτρίωσης, συνεπάγεται μιάν ἐγκατάλειψη τῶν βασικῶν θέσεων τῆς ψυχανάλυσης σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή σεξουαλικότητα, παρά τήν τυπική διατήρηση ἑνός ψυχαναλυτικοῦ λεξιλόγιου. Πραγματική ὀπισθοδρόμηση γιά χάρη μιᾶς ταξινομίας τῶν οἰκογενειῶν. Αὐτό φαίνεται καθαρά στίς προσπάθειες δημιουργίας μιᾶς κοινοτικῆς ψυχιατρικῆς ἤ τῆς λεγόμενης οἰκογενειακῆς ψυχοθεραπείας, πού ἄν καί καταργοῦν οὐσιαστικά τήν κράτηση στό φρενοκομεῖο, διατηροῦν μολαταῦτα ὅλες τίς προϋποθέσεις της καί βασικά ἐπανασυνδέονται μέ τήν ψυχιατρική τοῦ 19ου αἰώνα· ὅπως τό λέει ἐπιγραμματικά ὁ Hochmann: «ἀπό τήν οἰκογένεια στό νοσοκομειακό ἵδρυμα, ἀπό τό νοσοκομειακό στό οἰκογενειακό ἵδρυμα,... θεραπευτική ἐπιστροφή στήν οἰκογένεια»!

Ἀλλά ἀκόμα καί στούς προοδευτικούς ἤ ἐπαναστατικούς τομεῖς τῆς ἱδρυματικῆς ἀνάλυσης ἀπό τή μιά μεριά, καί τῆς ἀντι-ψυχιατρικῆς ἀπό τήν ἄλλη, ὁ κίνδυνος αὐτῆς τῆς ἐπεκτεινόμενης οἰκογενειοκρατίας ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει, σύμφωνα μέ τό διπλό ἀδιέξοδο ἑνός ἐκτεταμένου οἰδιπόδειου, τόσο στή διάγνωση παθογενῶν οἰκογενειῶν καθεαυτῶν,

[34] Michel Foucault, *Histoire de la folie*, Plon, 1961, σ. 607 κ.ἑ.: «Στό μέτρο αὐτό ἀκριβῶς, ὁλόκληρη ἡ ψυχιατρική τοῦ 19ου αἰώνα προσανατολίζεται πραγματικά πρός τόν Freud – τόν πρῶτο πού παραδέχτηκε στά σοβαρά τήν πραγματικότητα «γιατρός-ἄρρωστος»... Ὁ Freud μεταβιβάζει στόν γιατρό ὅλες τίς δομές πού ὁ Pinel καί ὁ Tuke εἶχαν ὀργανώσει γιά τόν ἐγκλεισμό τοῦ ἀρρώστου στό φρενοκομεῖο. Λυτρώνει βέβαια τόν ἄρρωστο ἀπό τή ζωή τοῦ φρενοκομείου, ὅπου τόν εἶχαν ἀποξενώσει οἱ «ἀπελευθερωτές» του· ἀλλά δέν τόν λυτρώνει ἀπό τό οὐσιαστικό στοιχεῖο τῆς ζωῆς αὐτῆς· συγκεντρώνει πάλι τίς ἐξουσίες, τίς ἐντείνει στόν ἀνώτατο βαθμό, παραδίδοντάς τες μαζεμένες στά χέρια τοῦ γιατροῦ· δημιουργεῖ ἔτσι τήν ψυχαναλυτική κατάσταση ὅπου, μ' ἕνα καταπληκτικό βραχυκύκλωμα, ἡ ἀλλοτρίωση ἐξαφανίζεται, γιατί ἡ ἴδια γίνεται ὑποκείμενο στό πρόσωπο τοῦ γιατροῦ. Ὁ γιατρός, σάν ἀλλοτριωτική μορφή, παραμένει τό κλειδί τῆς ψυχανάλυσης. Καί ἴσως ἐπειδή δέν κατόρθωσε νά καταργήσει τήν ἔσχατη αὐτή δομή, καί ἔχει ἀναγάγει σ' αὐτήν ὅλες τίς ἄλλες δομές, ἡ ψυχανάλυση, δέν μπορεῖ – οὔτε καί θά μπορέσει ποτέ – ν' ἀκούσει ὅλες τίς φωνές τοῦ παραλογισμοῦ, οὔτε καί ν' ἀποκρυπτογραφήσει τά ἴδια τά σημεῖα τοῦ παράφρονα. Ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἴσως ἱκανή νά ξεδιαλύνει μερικές ὄψεις τῆς τρέλας· παραμένει ὅμως ξένη πρός τήν κύρια διεργασία τοῦ παραλογισμοῦ».

[35] Jacques Hochmann, *Pour une psychiatrie communautaire*, ἔκδ. Seuil, 1971, κεφ. IV καί «Le postulat fusionnel», στό *Information psychiatrique*, τεῦχος Σεπτέμβρη 1969.

ὅσο καί στή συγκρότηση θεραπευτικῶν ἡμι-οἰκογενειῶν. Μιά καί δέν μπαίνει πιά ζήτημα γιά ἀνα-μόρφωση πλαισίων οἰκογενειακῆς ἤ κοινωνικῆς προσαρμογῆς καί ἐνσωμάτωσης, ἀλλά γιά ἐγκαθίδρυση πρωτότυπων μορφῶν ἐνεργητικῶν ὁμάδων, τό πρόβλημα εἶναι ὥς ποιό σημεῖο οἱ βασικές αὐτές ὁμάδες μοιάζουν μέ τεχνητές οἰκογένειες, ὥς ποιό σημεῖο προσφέρονται ἀκόμα σέ ἐξοιδιπόδιση. Ὁ Jean Oury ἀνέλυσε βαθιά τά ζητήματα αὐτά καί ἀπόδειξε ὅτι μ' ὅλο πού ἡ ἐπαναστατική ψυχιατρική ἀποκήρυξε τά ἰδανικά τῆς κοινοτικῆς προσαρμογῆς – μαζί μέ ὅλα ἐκεῖνα πού ἡ Maud Mannoni ἀποκαλεῖ ἀστυνομία προσαρμογῆς – ἡ ψυχιατρική αὐτή κινδυνεύει σέ κάθε στιγμή νά ξαναγυρίσει πίσω στά πλαίσια ἑνός δομικοῦ οἰδιπόδειου, πού διαπιστώνονται τά κενά του καί ἀποκαθίσταται ἡ ἀρτιότητά του, σάν ἅγια τριάδα πού ἐξακολουθεῖ νά στραγγαλίζει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί νά καταπνίγει τά προβλήματά της. Τό πολιτικό καί πολιτιστικό, κοσμοϊστορικό καί φυλετικό περιεχόμενο ἐξακολουθεῖ νά συνθλίβεται ἀπό τόν οἰδιπόδειο μύλο. Κι αὐτό, γιατί ἐπικρατεῖ πάντα ἡ γνώμη πώς ἡ οἰκογένεια εἶναι μιά μήτρα, ἤ καλύτερα ἕνας μικρόκοσμος, ἕνα *ἐκφραστικό* περιβάλλον μέ αὐταξία καί πού, ὅσο κι ἄν εἶναι ἱκανό νά ἐκφράσει τήν ἐνέργεια τῶν ἀλλοτριωτικῶν δυνάμεων, τίς «ἐμμεσοποιεῖ» καταργώντας ἀκριβῶς τίς πραγματικές κατηγορίες τῆς *παραγωγῆς* στίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Νομίζουμε πώς ἡ ἄποψη αὐτή ἐξακολουθεῖ νά ὑποστηρίζεται καί στά ἔργα τοῦ Cooper (ἀπό τούτη τήν ἄποψη, ὁ Laing λυτρώνεται καλύτερα ἀπό τήν οἰκογενειοκρατία, μέ τή βοήθεια ἑνός ρεύματος ἀνατολικῆς προέλευσης). «Οἱ οἰκογένειες» – γράφει ὁ Cooper – «ἐκτελοῦν κάποια διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στήν κοινωνική πραγματικότητα καί στά παιδιά τους. Ἄν ἡ κοινωνική αὐτή πραγματικότητα εἶναι πλούσια σέ ἀλλοτριωμένες κοινωνικές μορφές, τότε ἡ ἀλλοτρίωση αὐτή θά «ἐμμεσοποιηθεῖ» γιά τό παιδί πού θά τή βιώσει σάν ἀλλοτριότητα στίς οἰκογενειακές σχέσεις... Μπορεῖ, λογουχάρη, κάποιος νά ἰσχυριστεῖ πώς ὁ νοῦς του ἐλέγχεται ἀπό μιάν ἠλεκτρική μηχανή ἤ ἀπό ἀνθρώπους ἑνός ἄλλου πλανήτη. Αὐτά τά κατασκευάσματα ὅμως εἶναι, σέ μεγάλο βαθμό, ἐνσαρκώσεις τῆς οἰκογενειακῆς ἀνάπτυξης, πού ἔχει τήν ἐπίφαση τῆς οὐσιαστικῆς πραγματικότητας, ἐνῶ δέν εἶναι παρά ἡ ἀλλοτριωμένη μορφή τῆς ἐνέργειας ἤ τῆς πρακτικῆς τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας – πρακτικῆς πού κυριολεκτικά ἐξουσιάζει τόν νοῦ τοῦ ψυχωτικοῦ μέλους τῆς οἰκογένειας. *Οἱ ἀλληγορικοί αὐτοί ἄνθρωποι τοῦ Διαστήματος* εἶναι στήν κυριολεξία ἡ μητέρα, ὁ πατέρας καί τ' ἀδέλφια πού κάθονται κάθε πρωί γύρω ἀπό τό τραπέζι γιά τό πρόγευμα μαζί μέ τόν δῆθεν ψυχωτικό»[36]. Ἀκόμα καί ἡ βασική θέση τῆς ἀντι-ψυχιατρικῆς, πού φτάνει στό σημεῖο νά ὑποθέσει

[36] David Cooper, *Psychiatrie et antipsychiatrie*, 1967, γαλλ. μετάφρ., ἔκδ. Seuil, σ. 64 (Ἑλληνική μετάφραση, «Προβλήματα τοῦ καιροῦ μας – Ἐκδόσεις Ράππα»).

μιά ταυτότητα οὐσίας ἀνάμεσα στήν κοινωνική ἀλλοτρίωση καί τήν ψυχική ἀλλοτρίωση, πρέπει νά νοηθεῖ σέ συνάρτηση μέ τή διατήρηση τῆς οἰκογενειοκρατίας καί ὄχι μέ τήν ἀναίρεσή της. Γιατί ἡ οἰκογένεια-μικρόκοσμος, ἡ οἰκογένεια-βαθμόμετρο θεωρεῖται ὅτι «ὀργανώνει» τήν ψυχική ἀλλοτρίωση τῶν μελῶν της (ἤ τοῦ ψυχωτικοῦ μέλους της) στό μέτρο πού ἐκφράζει τήν κοινωνική ἀλλοτρίωση (κι ἀπό ὅλα τά μέλη της «ποιό εἶναι τό καλό»;).

Στή γενική ἀντίληψη γιά τή σχέση μικρόκοσμου-μακρόκοσμου, ὁ Bergson ἔφερε μιά ἐπανάσταση πού δέν προσέχτηκε ἀρκετά, καί πού καλό θά ἦταν νά τήν ξαναμελετήσουμε. Ἡ παρομοίωση τοῦ κάθε ζωντανοῦ ὄντος μ' ἕναν μικρόκοσμο ἦταν, ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἀκόμα, μιά κοινοτοπία. Ἄν ὅμως τό ἔμβιο ὄν ἐμοιαζε μέ τόν κόσμο, αὐτό ὀφειλόταν – λέγανε – στό ὅτι ἦταν, ἤ ἔτεινε νά γίνει ἕνα σύστημα ἀπομονωμένο, φυσιολογικά κλειστό: ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στόν μικρόκοσμο καί τόν μακρόκοσμο ἦταν ἐπομένως σύγκριση ἀνάμεσα σέ δυό κλειστά σχήματα, πού τό ἕνα ἐξέφραζε τό ἄλλο κι ἐγγραφόταν μέσα στό ἄλλο. Στήν ἀρχή τῆς «Δημιουργικῆς ἐξέλιξης» *(L' Evolution créatrice)*, ὁ Bergson ἀλλάζει ὁλότελα τή σημασία τῆς σύγκρισης ἀνοίγοντας τά δυό ὅλα. Ἄν τό ἔμβιο ὄν μοιάζει μέ τόν κόσμο, αὐτό συμβαίνει, ἀντίθετα, στόν βαθμό πού τό ὄν ἀνοίγεται στό ἄνοιγμα τοῦ κόσμου· κι ἄν εἶναι ἕνα ὅλον, εἶναι στόν βαθμό πού τό ὅλον τοῦ κόσμου, ὅπως καί τό ὅλον τοῦ ἔμβιου ὄντος, βρίσκεται πάντα σ' ἕνα «γίγνεσθαι», παράγεται ἤ προοδεύει, ἐγγράφεται σέ μιά χρονική διάσταση μή ἀναγώγιμη καί ὄχι κλειστή. Πιστεύουμε πώς τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τή σχέση οἰκογένεια-κοινωνία. Δέν ὑπάρχει οἰδιπόδειο τρίγωνο: τό οἰδιπόδειο εἶναι πάντα ἀνοιχτό, μέσα σ' ἕνα ἀνοιχτό κοινωνικό πεδίο. Οἰδιπόδειο ἀνοιχτό πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις, στά τέσσερα σημεῖα τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου (ὄχι κἄν 3+1, ἀλλά 4+ν). Τρίγωνο κακοκλεισμένο, τρίγωνο πορῶδες, ἤ ἱδρωμένο, τρίγωνο σκασμένο, ἀπ' ὅπου φεύγουν γιά ἄλλα μέρη οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας. Καί εἶναι περίεργο πού μόνο ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νά μελετηθοῦν τά ὄνειρα τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀποικίας ἀνακαλύφθηκε πώς στίς γωνιές τοῦ ψευτοτριγώνου ἡ μαμά χόρευε μέ τόν ἱεραπόστολο, ὁ μπαμπάς κωλογαμιόταν ἀπό τόν φορατζῆ, τό ἐγώ δερνόταν ἀπό κάποιο Λευκό. Κι ἀκριβῶς ἐπειδή οἱ γονεϊκές μορφές ζευγαρώνονται μέ φορεῖς ἄλλης φύσης, ἐπειδή σφιχταγκαλιάζονται σάν παλαιστές, τό τρίγωνο δέν εἶναι δυνατό νά ξανακλείσει, νά ἔχει μιάν αὐταξία, νά ἔχει τήν ἀξίωση νά ἐκφράσει ἤ νά ἀναπαραστήσει αὐτή τήν ἄλλη φύση τῶν φορέων πού βρίσκονται ὑπό συζήτηση μέσα στό ἴδιο τό ἀσυνείδητο. Ὅταν ὁ Fanon συναντᾶ μιά περίπτωση μανίας καταδίωξης, πού ἔχει σχέση μέ τόν θάνατο τῆς μητέρας, ἀναρωτιέται πρῶτα-πρῶτα ἄν πρόκειται «γιά ἕνα μή-συνειδητό σύμπλεγμα ἐνοχῆς σάν ἐκεῖνα πού ὁ Freud περιγράφει στό ἔργο του *Πένθος καί Μελαγχολία*». Γρήγορα ὅμως ἀνακαλύπτει πώς ἡ μητέρα ἔχει σκοτωθεῖ ἀπό

ένα γάλλο στρατιώτη, πώς ὁ ἴδιος ὁ πάσχων εἶχε δολοφονήσει τή γυναίκα κάποιου ἀποίκου, καί πώς τό ξεκοιλιασμένο της φάντασμα ἔρχεται διαρκῶς νά σέρνει καί νά κατακομματιάζει τή θύμηση τῆς μητέρας[37]. Ὅσο κι ἄν μᾶς λένε πώς οἱ ἀκραῖες αὐτές καταστάσεις ψυχικῶν τραυματισμῶν ἀπό τόν πόλεμο, τήν ἀποικιοκρατία, τήν ἔσχατη κοινωνική ἐξαθλίωση, κλπ., δέν προσφέρονται γιά τήν κατασκευή τοῦ οἰδιπόδειου – καί ὅτι γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο ὠθοῦν πρός μιά ψυχωτική ἀνάπτυξη ἤ μιά ψυχωτική ἔκρηξη – καταλαβαίνουμε πώς τό πρόβλημα βρίσκεται ἀλλοῦ. Γιατί ἐκτός ἀπό τήν ἔμμεση ὁμολογία ὅτι χρειάζεται μιά ὁρισμένη ἄνεση πῆς ἀστικῆς οἰκογένειας γιά τή δημιουργία οἰδιπόδειων ἀτόμων, βλέπουμε ν' ἀπωθεῖται ὅλο καί πιό μακριά τό ζήτημα τοῦ *τί πραγματικά ἐπενδύεται* στίς ἄνετες συνθῆκες ἑνός οἰδιπόδειου πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι κανονικό ἤ κανονιστικό.

Ὁ ἐπαναστάτης εἶναι ὁ πρῶτος πού δικαιωματικά μπορεῖ νά πεῖ: τό οἰδιπόδειο; δέν ξέρω τί πράμα εἶναι – γιατί τά διαζευγμένα τμήματα τοῦ οἰδιπόδειου παραμένουν κολλημένα σ' ὅλες τίς γωνιές τοῦ ἱστορικο-κοινωνικοῦ πεδίου, πού εἶναι πεδίο μάχης καί ὄχι σκηνή κάποιου ἀστικοῦ θεάτρου. Καί τόσο τό χειρότερο ἄν ὠρύονται οἱ ψυχαναλυτές. Ἀλλά ὁ Fanon παρατηρεῖ πώς οἱ ἐποχές ἀναταραχῆς δέν ἀσκοῦν μόνο ἀσύνειδες ἐπιδράσεις στούς ἐνεργούς ἀγωνιστές, ἀλλά καί σέ οὐδέτερους καί σ' ἐκείνους πού διατείνονται ὅτι μένουν ἀμέτοχοι, ὅτι δέν ἀνακατεύονται στήν πολιτική. Τό ἴδιο μποροῦμε νά ποῦμε καί γιά τίς φαινομενικά εἰρηνικές ἐποχές: εἶναι κωμικό σφάλμα νά πιστεύει κανείς πώς τό παιδικό ἀσυνείδητο γνωρίζει μονάχα τό «μπαμπάς-μαμά» καί δέν ξέρει «μέ τόν δικό του τρόπο» ὅτι ὁ πατέρας ἔχει κι αὐτός ἕνα ἀφεντικό, πού δέν εἶναι ἕνας πατέρας πατέρα, ἤ ἀκόμα ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἀφεντικό πού δέν εἶναι πατέρας... Ἔτσι, ὁ ἀκόλουθος κανόνας πρέπει νά ἰσχύει γιά ὅλες τίς περιπτώσεις: ὁ πατέρας καί ἡ μητέρα ὑπάρχουν μοναχά κομματιαστοί καί δέν ὀργανώνονται ποτέ σέ μιά μορφή, οὔτε σέ μιά δομή, ἱκανή ν' ἀντιπροσωπεύσει ταυτόχρονα τό ἀσυνείδητο καί τούς διάφορους φορεῖς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλά σκάζουν πάντα σέ κομμάτια πού πλευρίζουν αὐτούς τούς φορεῖς, ἔρχονται ἀντιμέτωποι, ἐναντιώνονται ἤ συμφιλιώνονται μ' αὐτούς – ὅπως σέ μιά πάλη σῶμα μέ σῶμα. Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα καί τό ἐγώ παλεύουν μεταξύ τους ἀλλά καί βρίσκονται σέ ἄμεση σύνδεση μέ τά στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς ἤ πολιτικῆς κατάστασης – μέ τόν στρατιώτη, τόν ἀστυνόμο, τόν κατακτητή, τόν συνεργάτη, τόν στασιαστή ἤ τόν ἀντιστασιακό, τόν προϊστάμενο, τή γυναίκα τοῦ προϊστάμενου – πού κάθε στιγμή σπάζουν τόν τριγωνισμό κι ἐμποδίζουν τήν ὅλη κατάσταση νά στραφεῖ πρός τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα καί νά ἐσωτερικευθεῖ μέσα σ' αὐτό. Κοντολογίς, ἡ οἰκογένεια δέν εἶναι ποτέ ἕνας μικρόκο-

[37] Frantz Fanon, *Les damnés de la terre*, Maspero, 1961, σ. 199.

σμος, μέ τήν ἔννοια ἑνός αὐτοτελοῦς σχήματος, ἔστω κι ἄν εἶναι ἐγγεγραμμένη σ' ἕνα μεγαλύτερο κύκλο πού τόν ἐμμεσοποιεῖ καί τόν ἐκφράζει. Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀπό τή φύση της ἐκκεντρωμένη, ἀποκεντρωμένη. Μᾶς μιλοῦν γιά οἰκογένεια συγχωνευτική, διασπαστική, σωληνοειδή, ἀπορριπτική. Ἀπό ποῦ ὅμως προέρχονται οἱ τομές καί ἡ κατανομή τους, πού ἐμποδίζουν ἀκριβῶς τήν οἰκογένεια νά γίνει ἕνα «ἐσωτερικό»; Ὑπάρχει πάντα κάποιος θεῖος ἀπό τήν Ἀμερική, ἕνας ἀδελφός πού πῆρε κακό δρόμο, μιά θεία πού τό 'σκασε μέ κάποιο στρατιωτικό, ἕνας ἀδελφός ἄνεργος καί χρεωκοπημένος, κατεστραμμένος ἀπό τό «κράχ», κάποιος παππούς ἀναρχικός, μιά γιαγιά στό νοσοκομεῖο, τρελή ἤ ξεμωραμένη. Ἡ οἰκογένεια δέν γεννᾶ τίς τομές της. Οἱ οἰκογένειες τέμνονται ἀπό τομές πού δέν εἶναι οἰκογενειακές! Ἡ «Κομμούνα», ἡ ὑπόθεση Ντρεϋφούς, ἡ θρησκεία καί ὁ ἀθεϊσμός, ὁ πόλεμος τῆς Ἱσπανίας, ἡ ἄνοδος τοῦ φασισμοῦ, ὁ σταλινισμός, ὁ πόλεμος τοῦ Βιετνάμ, ὁ Μάης τοῦ '68... – ὅλα τοῦτα διαπλάθουν τά συμπλέγματα τοῦ ἀσυνείδητου, πολύ πιό ἀποτελεσματικά ἀπό τόν αἰώνιο Οἰδίποδα. Κι ἐδῶ πρόκειται ἀληθινά γιά τό ἀσυνείδητο: ἄν ὑπάρχουν δομές, δέν βρίσκονται καθόλου μέσα στόν νοῦ, στόν ἴσκιο ἑνός φαντασιακοῦ φαλλοῦ πού κατανέμει τά κενά, τίς μεταβάσεις καί τίς συναρθρώσεις. Ὑπάρχουν μέσα στό ἀνέφικτο ἄμεσο πραγματικό. Ὅπως λέει ὁ Gombrowicz, οἱ στρουκτουραλιστές «ἀναζητοῦν τίς δομές τους στόν πολιτισμό, ἐνῶ ἐγώ τίς ἀναζητῶ στήν ἄμεση πραγματικότητα. Ὁ τρόπος μου νά βλέπω βρισκόταν σέ ἄμεση σχέση μέ τά γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: χιτλερισμό, σταλινισμό, φασισμό... Ἤμουν θαμπωμένος ἀπό τίς ἀλλόκοτες καί τρομαχτικές μορφές πού ἀναδύονταν στή σφαίρα τῶν διανθρώπινων σχέσεων καταστρέφοντας καθετί πού ἦταν ὥς τότε ἀξιοσέβαστο»[38].

Οἱ ἑλληνιστές ἔχουν δίκιο νά ὑπενθυμίζουν πώς ἀκόμα καί μέσα στόν σεβάσμιο Οἰδίποδα ὑπῆρχε ἤδη τό στοιχεῖο τῆς «πολιτικῆς». Κάνουν ὅμως λάθος ὅταν συμπεραίνουν πώς ἡ λίμπιντο, ἐπομένως, δέν παίζει ἐδῶ κανένα ρόλο. Συμβαίνει ἴσα-ἴσα τό ἀντίθετο: αὐτό πού ἡ λίμπιντο ἐπενδύει μέσα ἀπό τά διαζευγμένα στοιχεῖα τοῦ οἰδιπόδειου, καί ἀκριβῶς στόν βαθμό πού τά στοιχεῖα αὐτά δέν σχηματίζουν ποτέ μιάν ἐκφραστική αὐτοτελή ψυχική δομή, εἶναι οἱ ἐξω-οἰκογενειακές, ὑπο-οἰκογενειακές αὐτές τομές – *οἱ μορφές αὐτές τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς πού ἔχουν σχέση μέ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή*. Ἡ σχιζοανάλυση διακηρύττει ἀνοιχτά πώς εἶναι μιά κοινωνική καί πολιτική ψυχανάλυση, μιά μαχόμενη ψυχανάλυση: ὄχι ἐπειδή γενικεύει τό οἰδιπόδειο στόν πολιτιστικό τομέα, μέ τόν γελοῖο τρόπο πού εἶχε ὥς τώρα πέραση, ἀλλά, ἀντίθετα, ἐπειδή ἔχει σκοπό νά δείξει τήν ὕπαρξη μιᾶς ἀσύνειδης λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης τῆς ἱστορικο-κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἐπένδυσης διαφο-

[38] Witold Gombrowicz στό *L' Herne*, τεῦχος 14, σ. 230.

ρετικῆς ἀπό τίς συνειδητές ἐπενδύσεις πού συνυπάρχουν μ' αὐτήν. Ὁ Προύστ δέν ἔχει ἄδικο νά λέει πώς δέν ἔγραψε ἕνα ἔργο ἐσωτεριστικό, ἀλλά πώς προχωράει πιό πέρα ἀπό τή λαϊκο-ρεαλιστική ἤ τήν προλεταριακή μορφή τῆς τέχνης, πού περιορίζεται στήν περιγραφή τοῦ κοινωνικοῦ καί τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου μέ τρόπο «ἐκούσια» ἐκφραστικό. Ὁ ἴδιος ἐνδιαφέρεται γιά τίς ἀνακατατάξεις πού ἔγιναν στίς οἰκογένειες μέ τήν ὑπόθεση Ντρεϋφούς καί τόν πόλεμο τοῦ '14. Τά γεγονότα αὐτά εἰσήγαγαν καινούριες τομές καί συνδέσεις, πού ἐπέφεραν μιά μεταβολή στήν ἑτεροφυλοφιλική καί ὁμοφυλοφιλική λίμπιντο (λογουχάρη μέσα στό ἐκφυλισμένο περιβάλλον τῶν Γκερμάντ). Ἔργο τῆς λίμπιντο εἶναι νά ἐπενδύσει τό κοινωνικό πεδίο μέ ἀσύνειδες μορφές καί νά παραισθησιοποιήσει ἔτσι ὁλόκληρη τήν ἱστορία, νά «παραληρηματοποιήσει» τούς πολιτισμούς, τίς ἠπείρους καί τίς φυλές, καί νά «αἰσθανθεῖ» ἔντονα ἕνα παγκόσμιο γίγνεσθαι. Καμιά σημαίνουσα ἁλυσίδα δέν εἶναι δυνατό νά ὑπάρξει χωρίς κάποιον Κινέζο, κάποιον Ἄραβα, κάποιο Νέγρο πού ξαφνικά ἐμφανίζονται καί ταράζουν τά ὄνειρα τοῦ Λευκοῦ παρανοϊκοῦ.

Σκοπός τῆς σχιζο-ανάλυσης εἶναι νά καταστρέψει τό ἐκφραστικό οἰδιπόδειο ἀσυνείδητο πού εἶναι πάντα πλαστό, καταπιεστικό καί καταπιεσμένο καί πού ἐμμεσοποιεῖται ἀπό τήν οἰκογένεια, γιά νά φτάσει στό ἄμεσο παραγωγικό ἀσυνείδητο. Ναί, ἡ οἰκογένεια εἶναι ἕνα *ἐρέθισμα* – ἀλλά ἕνα ἐρέθισμα μιᾶς κάποιας ἀξίας, ἕνας ἐπαγωγέας πού οὔτε ὀργανώνει οὔτε ἀποδιοργανώνει. Ὅσο γιά τήν *ἀντίδραση* στό ἐρέθισμα, αὐτή ἔρχεται πάντα ἀπό ἀλλοῦ. Ἂν ὑπάρχει σύστημα γλώσσας, αὐτό εἶναι ἀπό τή μεριά τῆς ἀντίδρασης καί ὄχι τοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἀκόμη καί ἡ οἰδιπόδεια ψυχανάλυση ἀναγνώρισε πώς οἱ πραγματικές γονεϊκές εἰκόνες δέν παίζουν ἐνδιαφέροντα ρόλο καί πώς ἡ ἀντίδραση δέν ἀνάγεται στόν ἐρεθισμό πού προκαλοῦν αὐτές οἱ εἰκόνες. Περιορίστηκε ὅμως νά κατανοήσει τήν ἀντίδραση μέσα ἀπό τό πρίσμα ἑνός ἐκφραστικοῦ συμβολισμοῦ, πάλι οἰκογενειακοῦ, ἀντί νά τήν ἑρμηνεύσει μέσα σ' ἕνα ἀσύνειδο σύστημα τῆς παραγωγῆς ὡς τέτοιας (ἀναλυτική οἰκονομία).

Τό μεγάλο ἐπιχείρημα τῆς οἰκογενειοκρατίας εἶναι: «τουλάχιστο στήν ἀρχή...». Τό ἐπιχείρημα τοῦτο μπορεῖ νά διατυπωθεῖ καθαρά, ἀλλά ἔχει καί μιά σιωπηρή προσκόλληση σέ θεωρίες πού ὡστόσο ἀρνιοῦνται τήν ἄποψη τῆς γένεσης. *Τουλάχιστο στήν ἀρχή* τό ἀσυνείδητο φαίνεται νά ἐκφράζεται μέσα σέ μιά κατάσταση οἰκογενειακῶν σχέσεων καί ἀστερισμῶν ὅπου εἶναι ἀνακατωμένα τό πραγματικό, τό φαντασιακό καί τό συμβολικό. Οἱ κοινωνικές καί μεταφυσικές σχέσεις ἀναφαίνονται *πιό ὕστερα* σάν ἕνα ἐπέκεινα. Ἀλλά ἐπειδή τό ἀρχίνημα γίνεται πάντα ἀπό δύο (ἀπαραίτητος μάλιστα ὅρος γιά νά μή μπορεῖς νά ὄγεῖς ἀπ' αὐτό), οἱ ψυχαναλυτές ἐπικαλοῦνται ἕνα πρῶτο ἀρχίνημα προ-οἰδιπόδειο, «τό πρωταρχικό ἀδιαφόριστο τῶν πιό πρώιμων σταδίων τῆς προσωπικότητας» στίς σχέσεις μέ τή μητέρα· ὕστερα ἐπικαλοῦνται ἕνα δεύτερο ἀρχίνημα: τό ἴδιο τό οἰδιπόδειο μαζί μέ τόν νόμο τοῦ πατέρα καί τίς ἀποκλειστικές διαφοροποιήσεις πού ὁ νόμος αὐτός προδιαγράφει μέσα στήν οἰκογένεια – καί, τέλος, τό λανθάνον, τό περίφημο λανθάνον, πού *ὕστερα ἀπ' αὐτό* ἀρχίζει τό ἐπέκεινα. Καθώς ὅμως αὐτό τό ἐπέκεινα συνίσταται στό νά ξαναβάζεις τούς ἄλλους νά κάνουν τόν ἴδιο δρόμο (τά παιδιά πού πρόκειται νά γεννηθοῦν), καί καθώς ἡ πρώτη ἀρχή λέγεται «προ-οἰδιπόδεια» μόνο καί μόνο γιά νά τονιστεῖ τό ὅτι ἀνήκει στό οἰδιπόδειο ὡς ἄξονα ἀναφορᾶς, εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἔχουν φραχτεῖ ἁπλούστατα οἱ δυό ἄκρες τοῦ οἰδιπόδειου, καί ὅτι τό «ἐπέκεινα» ἤ τό «ἐκ τῶν ὑστέρων» θά ἑρμηνεύονται πάντα σέ συνάρτηση μέ τό οἰδιπόδειο, σέ ἀναφορά πρός τό οἰδιπόδειο, στό πλαίσιο τοῦ οἰδιπόδειου. Ὅλα θά ἀνάγονται στό οἰδιπόδειο, ὅπως τό δείχνουν οἱ συζητήσεις πάνω στόν συγκριτικό ρόλο τῶν παιδικῶν συντελεστῶν καί τῶν τωρινῶν συντελεστῶν στή νεύρωση: καί πῶς μποροῦσε νά εἶναι διαφορετικά, ἐφόσον ὁ «τωρινός» φορέας νοεῖται μέ τούτη τή μορφή τοῦ «ἐκ τῶν ὑστέρων»; Ὡστόσο ξέρουμε πώς, στήν πραγματικότητα, οἱ «τωρινοί» συντελεστές ὑπάρχουν κιόλας στήν παιδική ἡλικία, καί καθορίζουν τίς λιμπιντινικές ἐπενδύσεις σέ συνάρτηση μέ τίς τομές καί τίς συνδέσεις πού εἰσάγουν στήν οἰκογένεια. Πάνω ἀπό τό κεφάλι τῶν ἀτόμων τῆς οἰκογένειας, ἤ καί κάτω, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή καί ἡ κοινωνική παραγωγή εἶναι ἐκεῖνες πού ἐξακριβώνουν μέσα στήν παιδική ἐμπειρία τήν ταυτότητα τῆς φύσης τους καί τή διαφορά τοῦ τρόπου λειτουργίας τους. Ἂς πάρουμε γιά παράδειγμα τρία ἀξιόλογα παιδικά βιβλία: *Τό Παιδί* τοῦ Jules Vallès, *Κάτω οἱ καρδιές* τοῦ Darien, καί *Θάνατος ἐπί πιστώσει* τοῦ Céline. Βλέπουμε ἐκεῖ μέ ποιόν τρόπο τό ψωμί, τό χρῆμα, ἡ κατοικία, ἡ κοινωνική ἀνάδειξη, οἱ ἀστικές καί ἐπαναστατικές ἀξίες, ὁ πλοῦτος καί ἡ φτώχεια, ἡ καταπίεση καί ἡ ἐξέγερση, οἱ κοινωνικές τάξεις, τά πολιτικά γεγονότα, τά μεταφυσικά καί τά συλλογικά προβλήματα, τό τί σημαίνει νά ἀναπνέεις, τί εἶναι νά εἶσαι φτωχός, γιατί νά ὑπάρχουν πλούσιοι – ὅλα τοῦτα γίνονται ἀντικείμενο ἐπενδύσεων ὅπου οἱ γονιοί παίζουν μονάχα τόν ρόλο εἰδικῶν συντελεστῶν παραγωγῆς ἤ ἀντι-παραγωγῆς, σέ σύγκρουση πάντα μέ ἄλλους συντελεστές, πού δέν ἐκφράζονται ἀπ' αὐτούς, γιατί μάχονται μαζί τους μέσα στόν Παράδεισο καί στήν Κόλαση τοῦ Παιδιοῦ. Καί τό παιδί λέει: «γιατί»; «Ὁ Ἄνθρωπος μέ τά ποντίκια», δέν περιμένει νά γίνει ἄντρας γιά νά «ἐπενδύσει» τήν πλούσια γυναίκα καί τή φτωχειά γυναίκα, πού ἀποτελοῦν τόν τωρινό συντελεστή τῆς ἰδεοληψίας του. Γιά λόγους ἀνομολόγητους δέν ἀναγνωρίζεται ἡ ὕπαρξη παιδικῆς σεξουαλικότητας ἀλλά καί γιά λόγους ἐλάχιστα ὁμολογήσιμους ἡ σεξουαλικότητα αὐτή ἀνάγεται στόν πόθο τοῦ παιδιοῦ γιά τή μητέρα καί στή θέλησή του νά κατακτήσει τή θέση τοῦ πατέρα. Ὁ φροϋδικός ἐκβιασμός συνίσταται σέ τοῦτο: ἤ ἀναγνωρίζετε τόν οἰδιπόδειο χαρακτήρα τῆς παιδικῆς σεξουαλικότητας ἤ ἐγκατα-

λείπετε κάθε ἄποψη γιά τή σεξουαλικότητα. Καί ὅμως, δέν εἶναι οὔτε κἄν στόν ἴσκιο ἑνός ὑπερβατικοῦ φαλλοῦ πού τοποθετοῦνται οἱ ἀσύνειδες συνέπειες τοῦ «σημαινόμενου» ἀπό τό σύνολο τῶν προσδιορισμῶν ἑνός κοινωνικοῦ πεδίου: ἀντίθετα, εἶναι ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση τῶν προσδιορισμῶν αὐτῶν πού ὁρίζει τήν εἰδική τους χρήση στήν ἐπιθυμητική παραγωγή καθώς καί ὁ συγκριτικός τρόπος λειτουργίας τῆς παραγωγῆς αὐτῆς μέ τήν κοινωνική παραγωγή, ἀπ' ὅπου προέρχονται ἡ ἐπιθυμία καί ἡ καταστολή της, ἡ κατανομή τῶν φορέων καί ὁ βαθμός οἰδιποδειοποίησης τῆς σεξουαλικότητας. Ὁ Lacan λέει πολύ σωστά ὅτι, σέ συνάρτηση μέ τίς κρίσεις πού περνᾶ ἡ ἐπιστήμη, καί μέ τίς τομές της, ὑπάρχει τό δράμα τοῦ ἐπιστήμονα, πού φτάνει κάποτε ὡς τήν τρέλα καί πού «δέν εἶναι δυνατό ἐδῶ νά ἐγκλειστεῖ μέσα στό οἰδιπόδειο παρά μόνο γιά νά τό ἀμφισβητήσει», κατά λογική συνέπεια[39]. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, τό κάθε παιδί εἶναι ἕνας μικρός σοφός, ἕνας μικρός Cantor*. Ὅσο κι ἄν ἀνατρέξουμε στά περασμένα, δέν θά βροῦμε ποτέ παιδί πού νά ὑπάγεται σέ ἕνα αὐτόνομο οἰκογενειακό σύστημα, ἐκφραστικό ἤ σημαῖνον. Στά παιχνίδια του, ὅπως καί στήν τροφή του, στούς συνειρμούς του ἰδεῶν καί στούς στοχασμούς του, ἀκόμα καί τό νήπιο βρίσκεται κιόλας δέσμιο μιᾶς σύγχρονης ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὅπου οἱ γονεῖς παίζουν τόν ρόλο ἐπιμέρους ἀντικειμένων, μαρτύρων, εἰσηγητῶν καί φορέων μέσα στό ρεῦμα μιᾶς διαδικασίας πού τούς ὑπερφαλαγγίζει ἀπ' ὅλα τά μέρη καί πού συσχετίζει ἄμεσα τήν ἐπιθυμία μέ τήν ἱστορικο-κοινωνική πραγματικότητα. Εἶναι ἀλήθεια πώς τίποτα δέν εἶναι προ-οἰδιπόδειο καί πώς πρέπει νά τοποθετήσουμε τό οἰδιπόδειο στήν πρώτη κιόλας παιδική ἡλικία, ἀλλά μέσα στόν μηχανισμό καταστολῆς τοῦ ἀσυνείδητου. Εἶναι ὅμως ἐξίσου ἀλήθεια πώς ὅλα εἶναι ἀνοιδιπόδεια μέσα στό σύστημα τῆς παραγωγῆς· πώς ὑπάρχει κάτι τό μή-οἰδιπόδειο, τό ἀνοιδιπόδειο, πού ἀρχίζει τόσο νωρίς ὅσο καί τό οἰδιπόδειο, κι ἐξακολουθεῖ ἀργότερα μέ ἄλλο ρυθμό καί μέ ἄλλο τρόπο λειτουργίας, σέ ἄλλη διάσταση, μέ ἄλλες χρήσεις συνθέσεων πού τροφοδοτοῦν τήν αὐτο-παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου, τό ὀρφανό-ἀσυνείδητο, τόν παίχτη-ἀσυνείδητο, τό στοχαστικό καί κοινωνικό ἀσυνείδητο.

Ἐκεῖνο πού τό οἰδιπόδειο ἐπιχειρεῖ, εἶναι νά ἐγκαταστήσει ἕνα σύνολο ἀπό σχέσεις ἀμφιμονοσήμαντες ἀνάμεσα στούς φορεῖς τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἀναπαραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς, ἀπό τή μιά μεριά,

[39] J. Lacan, *Ecrits*, σ. 870. (Γιά τόν ἰδιαίτερο ρόλο τῆς πλούσιας γυναίκας καί τῆς φτωχειᾶς γυναίκας στόν «Ἄνθρωπο μέ τά ποντίκια» βλ. ἀναλύσεις τοῦ Lacan στό ἔργο του *Le Mythe individuel du névrosé*, ἔκδ. G. D. U., πού δέν περιλαμβάνεται στά *Ecrits*.

* Μεγάλος Ρῶσος μαθηματικός (1845-1918), γνωστός ἀπό τή θεωρία του τῶν συνόλων. *(Σημ. Γ.Κ.)*.

καί στούς φορεῖς τῆς οἰκογενειακῆς – τῆς λεγόμενης φυσικῆς – ἀναπαραγωγῆς ἀπό τήν ἄλλη. Ἡ πράξη αὐτή λέγεται *ἐφαρμογή*. Εἶναι σάν νά διπλώνεις ἕνα τραπεζομάντηλο, καί οἱ 4 (+ν) γωνιές του νά διπλώνονται στά 3 (δηλαδή 3+1, γιά νά δειχτεῖ ὁ ὑπερβατικός συντελεστής πού ἐκτελεῖ τό δίπλωμα). Εἴμαστε, κατά συνέπεια, ἀναγκασμένοι νά ἑρμηνεύσουμε τούς συλλογικούς φορεῖς σάν παράγωγα ἤ ὑποκατάστατα τῶν γονεϊκῶν μορφῶν, μέσα σ' ἕνα σύστημα ἰσοδυναμίας, πού συναντᾶ παντοῦ τόν πατέρα, τή μητέρα καί τό ἐγώ. (Κι ἄν κοιτάξουμε τό σύστημα στό σύνολό του, ἐξαρτώντας το ἀπό τόν ὑπερβατικό ὅρο, τόν φαλλό, ἁπλῶς θά ἀναβάλουμε τή λύση τοῦ προβλήματος). Πρόκειται ἐδῶ γιά ἐσφαλμένη χρήση τῆς συζευκτικῆς σύνθεσης πού μᾶς κάνει νά λέμε: «Ὥστε ἦταν ὁ πατέρας σου, ὥστε ἦταν ἡ μητέρα σου...» Καί δέν εἶναι καθόλου παράξενο ὅτι ἀνακαλύπτουμε μόλις «ἐκ τῶν ὑστέρων» πώς ὅλα τοῦτα ἦταν πατέρας καί μητέρα, ἀφοῦ ὑποτίθεται, πώς αὐτό εἶναι ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, ἀλλά ὅτι κατόπι αὐτό ξεχνιέται – ἀπωθεῖται ἀλλά δέν ἀποκλείεται νά τό ξαναβροῦμε ὕστερα σέ σχέση μέ τό κατόπι. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ μαγική φόρμουλα πού δείχνει τήν ἀμφιμονοσημαντοποίηση, δηλαδή τή συντριβή τοῦ πολυσήμαντου πραγματικοῦ πρός ὄφελος μιᾶς συμβολικῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ δυό συναρθρώσεις: «Ὥστε *ἐκεῖνο* ἦταν πού *αὐτό* ἤθελε νά πεῖ...». Μιά πού ὅλα ἔχουν ἀναχθεῖ στό οἰδιπόδειο μέ τήν ἐφαρμογή, ἐξίσου εὔκολα μποροῦν νά ξεκινήσουν ἀπό τό οἰδιπόδειο μέ τήν ἐξήγηση. Ὅμως, μόνο φαινομενικά τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ἀπαρχή εἴτε ὡς προέλευση ἱστορική ἤ προϊστορική, εἴτε ὡς δομικό θεμέλιο. Εἶναι μιά ἀπαρχή ὁλότελα ἰδεολογική, γιά τήν ἰδεολογία. Στήν πραγματικότητα, τό οἰδιπόδειο εἶναι πάντα καί μόνο ἕνα συνολικό τέρμα γιά μιά συνολική ἀφετηρία, πού συγκροτεῖται ἀπό ἕναν κοινωνικό σχηματισμό. Ὅλα ἐφαρμόζονται ἐδῶ, μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ φορεῖς καί οἱ σχέσεις τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καθώς καί οἱ λιμπιντινικές ἐπενδύσεις, πού τούς ἀντιστοιχοῦν, στρέφονται στά πρόσωπα τῆς γονεϊκῆς ἀναπαραγωγῆς. Μέσα στή συνολική ἀφετηρία ὑπάρχει ὁ κοινωνικός ἤ μάλλον οἱ κοινωνικοί σχηματισμοί: οἱ φυλές, οἱ τάξεις, οἱ ἤπειροι, οἱ λαοί, τά βασίλεια, οἱ κυριαρχίες· ἡ Ἰωάννα τῆς Λωραίνης καί ὁ Μέγας Μογγόλος, ὁ Λούθηρος καί τό Φίδι τῶν Ἀζτέκων. Στό συνολικό τέρμα δέν ὑπάρχει πιά παρά ὁ μπαμπάς, ἡ μαμά καί ἐγώ. Πρέπει λοιπόν νά ποῦμε γιά τό οἰδιπόδειο, ὅπως καί γιά τήν ἐπιθυμητική παραγωγή: βρίσκεται στό τέλος καί ὄχι στήν ἀρχή. Ἀλλά ὄχι μέ τόν ἴδιο ἐντελῶς τρόπο. Εἴδαμε παραπάνω πώς ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι τό ὅριο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, καί ὅτι πάντα τῆς ἀντιτάσσεται ὁ καπιταλιστικός σχηματισμός: τό δίχως ὄργανα σῶμα στά ὅρια τοῦ ἀπεδαφικοποιημένου κοινωνικοῦ σώματος, ἡ ἔρημος στίς πύλες τῆς πόλης... Ἀλλά ἀκριβῶς, εἶναι κατεπεῖγον, εἶναι ἀπαραίτητο νά μετατοπιστεῖ τό ὅριο αὐτό, νά ἐξουδετερωθεῖ, νά περάσει, ἤ τουλάχιστο νά φαίνεται πώς περ-

νάει, στό ἐσωτερικό τοῦ ἴδιου τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἡ σχιζοφρένεια, ἤ ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀποτελεῖ τό ὅριο ἀνάμεσα στή γραμμομοριακή ὀργάνωση καί τή μοριακή πολλαπλότητα τῆς ἐπιθυμίας· πρέπει τό ὅριο αὐτό τῆς ἀπεδαφικοποίησης νά περάσει τώρα στό ἐσωτερικό τῆς γραμμομοριακῆς ὀργάνωσης, νά ἐφαρμοστεῖ σέ μιάν ἐδαφικότητα πλαστή καί ὑποταγμένη. Διαισθάνεται λοιπόν κανείς τί σημαίνει οἰδιπόδειο: μετατόπιση τοῦ ὁρίου, ἐσωτερίκευσή του. Καλύτερα ἕνας λαός νευρωτικῶν, παρά ἕνας μόνος πετυχημένος ὄχι αὐτιστοποιημένος σχιζοφρενικός. Ἀπαράμιλλο ὄργανο τοῦ ἀγελαίου, τό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ ἔσχατη ἐδαφικότητα, ἡ καθυποταγμένη καί ἰδιωτική ἐδαφικότητα τοῦ Εὐρωπαίου. (Πολύ περισσότερο, τό μετατοπισμένο, ξορκισμένο ὅριο, περνάει στό ἐσωτερικό τοῦ οἰδιπόδειου ἀνάμεσα στούς δυό του πόλους).

Δυό λόγια γιά τό αἶσχος τῆς ψυχανάλυσης στήν ἱστορία καί τήν πολιτική: ἡ μέθοδος εἶναι πολύ γνωστή – ὁ ψυχαναλυτής βάζει ἀντικρυστά τόν Μεγάλο Ἄνδρα καί τίς Μάζες. Κι ἔχει τήν ἀξίωση νά φτιάξει ἱστορία μέ τίς δυό αὐτές ὀντότητες, τά δυό αὐτά ἀνδρείκελα: τό μεγάλο Ὀστρακόδερμο καί τήν ἀσπόνδυλη Τρελή. Τό οἰδιπόδειο τό τοποθετεῖ στήν ἀρχή. Ἔτσι, ἀπό τή μιά μεριά ἔχει τόν Μεγάλο Ἄνδρα πού ὁρίζεται οἰδιποδιακά: σκότωσε λοιπόν τόν πατέρα – φόνος πού δέν τελειώνει ποτέ – εἴτε γιά νά τόν ἐξαφανίσει καί νά ταυτιστεῖ μέ τή μητέρα, εἴτε γιά νά τόν ἐσωτερικεύσει, νά πάρει τή θέση του ἤ νά συμφιλιωθεῖ (καί στίς λεπτομέρειες ὑπάρχουν πόσες καί πόσες ἄλλες παραλλαγές πού ἀντιστοιχοῦν στίς νευρωτικές, ψυχωτικές, διεστραμμένες ἤ «ὁμαλές» λύσεις, δηλαδή ἐξιδανικευτικές λύσεις...). Ὅπως καί νά τό πάρουμε, ὁ Μέγας Ἄνδρας εἶναι κιόλας Μέγας, γιατί βρῆκε – στήν ἀρετή ἤ στήν κακία – μιά κάποια πρωτότυπη λύση τῆς οἰδιπόδειας σύγκρουσης. Ὁ Χίτλερ ἀφανίζει τόν πατέρα κι ἐξαπολύει μέσα του τίς δυνάμεις τῆς κακῆς-μητέρας, ὁ Λούθηρος ἐσωτερικεύει τόν πατέρα καί πετυχαίνει ἕνα συμβιβασμό μέ τό ὑπερεγώ. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἔχουμε τή μάζα, κι αὐτή οἰδιποδιακά ὁρισμένη, μέ γονεϊκά συλλογικά εἴδωλα δεύτερης κατηγορίας. Ἔτσι μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ ἡ συνάντηση ἀνάμεσα στόν Λούθηρο καί τούς χριστιανούς τοῦ 16ου αἰώνα, ἀνάμεσα στόν Χίτλερ καί τόν γερμανικό λαό, σέ ἀντιστοιχίες πού δέν συνεπάγονται κατανάγκη τήν ταύτιση (ὁ Χίτλερ παίζει τόν ρόλο τοῦ πατέρα χάρη σέ μιά «ὁμοφυλοφιλική μετάγγιση» καί σέ σχέση μέ τή γυναικεία μάζα· ὁ Λούθηρος παίζει τόν ρόλο τῆς γυναίκας σέ σχέση μέ τόν Θεό τῶν χριστιανῶν). Γιά νά φυλαχτεῖ ἀπό τή δίκαιη ὀργή τοῦ ἱστορικοῦ, ὁ ψυχαναλυτής διευκρινίζει ὅτι ἀσχολεῖται μέ ὁρισμένες μόνο αἰτίες, πώς πρέπει νά παρθοῦν ὑπόψη καί οἱ «ἄλλες» αἰτίες, ἀλλά πώς ὁ ἴδιος δέν μπορεῖ, βέβαια, νά τά προφτάσει ὅλα! Ἀσχολεῖται ἄλλωστε καί μέ τίς ἄλλες αἰτίες, ὅσο πρέπει γιά νά μᾶς δώσει μιά πρόγευση: παίρνει ὑπόψη τούς θεσμούς μιᾶς ὁρισμένης ἐποχῆς (τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας στόν 16ο αἰώνα, τῆς καπιταλιστικῆς ἐξουσίας στόν 20ό κλπ.), ἔστω καί μόνο γιά νά ἀνακαλύψει κι ἐκεῖ... γονεϊκά εἴδωλα μιᾶς νέας κατηγορίας πού ἑνώνουν τόν πατέρα καί τή μητέρα, καί πού θά χωριστοῦν καί θά ἀνασυγκροτηθοῦν μέ ἄλλον τρόπο, μέσα στή δράση τοῦ μεγάλου ἄνδρα καί τῆς μάζας. Ἐλάχιστα μᾶς ἐνδιαφέρει ἄν τό ὕφος αὐτῶν τῶν βιβλίων εἶναι ὀρθόδοξο φροϋδικό, κουλτουραλιστικό ἤ ἀρχετυπικό. Παρόμοια βιβλία προκαλοῦν τή ναυτία. Δέν μποροῦμε νά τά ἀποκρούσομε λέγοντας πώς ἀνήκουν στό μακρινό παρελθόν τῆς ψυχανάλυσης: τέτοια βιβλία γράφονται ἀκόμα καί σήμερα, καί πάρα πολλά μάλιστα. Κι ἄς μήν ἔρθουν νά μᾶς ποῦν πώς πρόκειται γιά ἀπερίσκεπτη χρήση τοῦ οἰδιπόδειου: ποιά ἄλλη χρήση μποροῦσε νά γίνει; Οὔτε καί πρόκειται γιά μιά διφορούμενη διάσταση τῆς «ἐφαρμοσμένης ψυχανάλυσης», γιατί εἶναι τό οἰδιπόδειο στήν ὁλότητά του, τό οἰδιπόδειο αὐτό καθαυτό, πού ἀποτελεῖ κιόλας μιάν ἐφαρμογή, μέ τήν αὐστηρή ἔννοια τῆς λέξης. Καί ὅταν οἱ πιό ἀξιόλογοι ψυχαναλυτές ἀρνιοῦνται τήν ἱστορικο-πολιτική ἐφαρμογή, δέν ἀλλάζει τίποτα, ἀφοῦ *ἀναδιπλώνονται* στόν βράχο τοῦ εὐνουχισμοῦ, πού παρουσιάζεται σάν ὁ τόπος μιᾶς ἄκαμπτης «ἀστήριχτης ἀλήθειας»: κλείνονται σ' ἕνα φαλλοκεντρισμό, πού τούς κάνει νά θεωροῦν τήν ψυχαναλυτική δραστηριότητα σάν ἐξελισσόμενη πάντα σ' ἕναν οἰκογενειακό μικρόκοσμο καί χαρακτηρίζουν πάντα τίς ἄμεσες λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου σάν ἁπλά φαντασιακά ἐξαρτήματα τοῦ οἰδιπόδειου, πράγμα πού θά ἔπρεπε νά καταγγελθεῖ σάν «ἕνα συγχωνευτικό ὄνειρο», «μιά φαντασίωση ἐπιστροφῆς στή Μονάδα». Ἐκεῖνο πού μᾶς χωρίζει ἀπό τήν πολιτική – λένε οἱ ψυχαναλυτές – εἶναι ὁ εὐνουχισμός, κι αὐτό εἶναι ἡ πρωτοτυπία μας, γιατί δέν ξεχνᾶμε ποτέ πώς ἡ κοινωνία εἶναι κι αὐτή τριγωνική καί συμβολική!

Ἄν στ' ἀλήθεια τό οἰδιπόδειο πραγματοποιεῖται μέ ἐπαναγωγή ἤ μέ ἐφαρμογή, τότε τό ἴδιο προϋποθέτει ἕναν ὁρισμένο τύπο λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, τῆς παραγωγῆς καί τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ πεδίου αὐτοῦ. Ὅπως δέν ὑπάρχει ἀτομική φαντασίωση, ἔτσι δέν ὑπάρχει καί ἀτομικό οἰδιπόδειο. Τό οἰδιπόδειο εἶναι μονάχα ἕνα μέσο ἐνσωμάτωσης στήν ὁμάδα, εἴτε μέ τήν προσαρμοστική μορφή τῆς ἴδιας τῆς ἀναπαραγωγῆς του, πού τό κάνει νά περνάει ἀπό τή μιά γενιά στήν ἄλλη, εἴτε μέ τίς ἀπροσάρμοστες νευρωτικές στάσεις (stases) του, πού καθηλώνουν τήν ἐπιθυμία σέ προετοιμασμένα ἀδιέξοδα. Γι' αὐτό, τό οἰδιπόδειο ἀνθίζει στίς καθυποταγμένες ὁμάδες, ἐκεῖ ὅπου ἕνα κατεστημένο σύστημα ἐπενδύεται στίς ἴδιες τίς κατασταλτικές της μορφές. Καί δέν εἶναι οἱ μορφές τῆς ὑποταγμένης ὁμάδας πού ἐξαρτιόνται ἀπό οἰδιπόδειες προβολές καί ταυτίσεις, ἀλλά ἀκριβῶς τό ἀντίθετο: οἱ οἰδιπόδειες ἐφαρμογές ἐξαρτιόνται ἀπό τούς προσδιορισμούς τῆς καθυποταγμένης ὁμάδας σάν συνολικῆς ἀφετηρίας, καί ἀπό τή λιμπιντινική ἐπένδυσή τους (ἐργάζομαι ἀπό τά δεκατρία μου χρόνια, ἀνέβηκα στήν κοι-

νωνική κλίμακα, προήχθηκα, ἀνήκω στήν τάξη τῶν ἐκμεταλλευτῶν...). Ὑπάρχει λοιπόν μέσα στό ἀσυνείδητο μιά *χωριστική χρήση* τῶν συζευκτικῶν συνθέσεων πού δέν συμπίπτει μέ τίς ταξικές διαιρέσεις, ἄν καί ἀποτελεῖ ἀκαταμάχητο ὅπλο στά χέρια τῆς κυρίαρχης τάξης: ἡ χρήση αὐτή δίνει στόν καθένα τήν αἴσθηση ὅτι «εἶναι ἀπό τούς δικούς μας», ὅτι ἀνήκει σέ μιάν ἀνώτερη φυλή πού ἀπειλεῖται ἀπό τόν ἐξωτερικό ἐχθρό. Παράδειγμα ὁ Μικρός-Λευκός, γιός σκαπανέων, ὁ διαμαρτυρόμενος Ἰρλανδός πού μνημονεύει τή νίκη τῶν προγόνων του, ὁ φασίστας πού ἀνήκει στή ράτσα τῶν ἀφεντάδων. Τό οἰδιπόδειο ἐξαρτιέται ἀπό ἕνα τέτσιο ἐθνικιστικό, θρησκευτικό, ρατσιστικό αἴσθημα καί ὄχι τό ἀντίστροφο: δέν εἶναι ὁ πατέρας πού προβάλλεται στόν Ἀρχηγό ἀλλά ὁ Ἀρχηγός πού ἐφαρμόζεται στόν πατέρα, εἴτε γιά νά μᾶς πεῖ «δέν θά ξεπεράσεις τόν πατέρα σου», εἴτε γιά νά μᾶς πεῖ: «θά τόν ξεπεράσεις ὅταν ξαναβρεῖς τούς προγόνους μας». Ὁ Lacan ἔδειξε βαθυστόχαστα τόν δεσμό τοῦ οἰδιπόδειου μέ τή χωριστική ἀπομόνωση. Ὄχι ὅμως μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ χωρισμός εἶναι μιά συνέπεια τοῦ οἰδιπόδειου, συνέπεια πού βρίσκεται στή βάση τῆς ἀδελφοσύνης τῶν ἀδελφῶν ὅταν ὁ πατέρας πεθάνει. Ἀντίθετα, ἡ χωριστική χρήση εἶναι προϋπόθεση τοῦ οἰδιπόδειου, στόν βαθμό πού τό κοινωνικό πεδίο ἐπανάγεται στόν οἰκογενειακό δεσμό, μονάχα ὅταν προϋποθέτει ἕναν πελώριο ἀρχαϊσμό, μιάν ἐνσάρκωση τῆς φυλῆς, προσωπική ἤ πνευματική – ναί, εἶμαι ἀπό τούς δικούς σας...

Δέν πρόκειται γιά ζήτημα ἰδεολογίας. Ὑπάρχει μιά ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου πού συνυπάρχει, ἀλλά δέν συμπίπτει ἀναγκαστικά, μέ τίς προ-συνείδητες ἐπενδύσεις, ἤ μέ αὐτό πού οἱ προ-συνείδητες ἐπενδύσεις «θά ἔπρεπε νά εἶναι». Γι' αὐτό καί ὅταν ὑποκείμενα, ἄτομα ἤ ὁμάδες, πᾶνε φανερά ἐνάντια στά ταξικά τους συμφέροντα, ὅταν προσχωροῦν στά ταξικά συμφέροντα καί ἰδανικά πού ἡ δική τους ἀντικειμενική κατάσταση θά ἔπρεπε νά τούς κάνει νά τά καταπολεμοῦν, δέν φτάνει νά λέμε: ξεγελάστηκαν, οἱ μάζες ξεγελάστηκαν. Δέν εἶναι ζήτημα ἰδεολογικό, παραγνώρισης καί παραίσθησης, εἶναι ζήτημα ἐπιθυμίας *καί ἡ ἐπιθυμία ἀποτελεῖ μέρος τῆς ὑπο-δομῆς.* Οἱ προσυνείδητες ἐπενδύσεις γίνονται, ἤ θά ἔπρεπε νά γίνονται, σύμφωνα μέ τά συμφέροντα ἀντίθετων τάξεων. Ἀλλά οἱ ἀσυνείδητες ἐπενδύσεις γίνονται σύμφωνα μέ τοποθετήσεις τῆς ἐπιθυμίας καί μέ χρήσεις τῆς σύνθεσης πολύ διαφορετικές ἀπό τά συμφέροντα τοῦ ἐπιθυμοῦντος ὑποκειμένου, ἀτομικοῦ ἤ συλλογικοῦ. Οἱ ἀσυνείδητες αὐτές ἐπενδύσεις μποροῦν νά ἐξασφαλίσουν τή γενική ὑποταγή σέ μιάν κυρίαρχη τάξη, κάνοντας νά περάσουν τομές καί χωρισμοί σ' ἕνα κοινωνικό πεδίο, ἐφόσον σ' αὐτό ἔχει ἀκριβῶς εἰσβάλει ἡ ἐπιθυμία καί ὄχι πιά τό συμφέρον. Μιά μορφή κοινωνικῆς παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς, μέ τούς οἰκονομικούς καί χρηματοπιστωτικούς της μηχανισμούς, τούς πολιτικούς της

σχηματισμούς κλπ., μπορεῖ νά εἶναι ἐπιθυμητή αὐτή καθαυτή – ὁλόκληρη ἤ μέρος της – ἄσχετα ἀπό τά συμφέροντα τοῦ ἐπιθυμοῦντος ὑποκειμένου. Δέν πρόκειται γιά μεταφορικό σχῆμα (οὔτε κἄν πατρικῆς φύσης) ὅταν ἀκοῦμε νά λέγεται πώς ὁ Χίτλερ ἔκανε τούς φασίστες νά ἔχουν στύση. Οὔτε καί μιλοῦμε μεταφορικά ὅταν λέμε πώς μιά τραπεζική ἤ χρηματιστηριακή πράξη, ἕνα χρεώγραφο, ἕνα κουπόνι, μιά πίστωση, προκαλεῖ στύση σέ ἀνθρώπους πού δέν εἶναι κάν τραπεζικοί. Καί τό χρῆμα πού μπουμπουκιάζει, τό χρῆμα πού παράγει χρῆμα; Ὑπάρχουν «συμπλέγματα» οἰκονομικο-κοινωνικά πού εἶναι συνάμα καί ἀληθινά συμπλέγματα τοῦ ἀσυνείδητου, καί πού μεταδίνουν ἡδονή ἀπό τό ἀνώτερο στό κατώτερο τμῆμα τῆς ἱεραρχίας τους (ὅπως λογουχάρη τό στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα). Καί ἡ ἰδεολογία, τό οἰδιπόδειο, ὁ φαλλός δέν ἔχουν ἐδῶ καμιά θέση γιατί ὅλα αὐτά ἐξαρτιόνται ἀπό τά συμπλέγματα πού ἀναφέραμε, ἀντί νά εἶναι ἡ ἀρχή τους. Γιατί πρόκειται γιά ροές, γιά ἀποθέματα, γιά διακοπές καί γιά διακυμάνσεις τῆς ροῆς· ἡ ἐπιθυμία βρίσκεται παντοῦ ὅπου κάτι ρέει καί κυλᾶ παρασύροντας ἐνδιαφερόμενους ἀλλά καί μεθυσμένους ἤ κοιμισμένους, σέ θανάσιμες ἐκβολές.

Σκοπός λοιπόν τῆς σχιζοανάλυσης εἶναι: νά ἀναλύσει τήν εἰδική φύση τῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων στό οἰκονομικό καί τό πολιτικό πεδίο καί νά δείξει, μέ ποιόν τρόπο ἡ ἐπιθυμία μπορεῖ νά πειστεῖ νά ἐπιθυμεῖ τήν ἴδια της τήν καταστολή μέσα στό ὑποκείμενο πού ἐπιθυμεῖ: (ἀπό ἐδῶ καί ὁ ρόλος τῆς ὁρμῆς τοῦ θανάτου στή σύνδεση τῆς ἐπιθυμίας μέ τό κοινωνικό πεδίο). Ὅλα αὐτά ὅμως δέν συμβαίνουν στό ἐπίπεδο τῆς ἰδεολογίας ἀλλά σέ πολύ κατώτερο ἐπίπεδο: μιά ἀσύνειδη ἐπένδυση φασιστικοῦ, ἤ ἀντιδραστικοῦ τύπου, μπορεῖ κάλλιστα νά συνυπάρχει μέ μιά συνειδητή ἐπαναστατική ἐπένδυση. Καί ἀντίστροφα (ἀλλά σπάνια), μιά ἐπαναστατική ἐπένδυση μπορεῖ – στό ἐπίπεδο τῆς ἐπιθυμίας – νά συνυπάρχει μέ μιάν ἀντιδραστική ἐπένδυση σύμφωνη μ' ἕνα συνειδητό συμφέρον. Πάντως, οἱ συνειδητές καί οἱ ἀσύνειδες ἐπενδύσεις δέν ἀνήκουν στόν ἴδιο τύπο, ἀκόμα κι ὅταν συμπίπτουν καί εἶναι ἐπάλληλες. Ὁρίζουμε τήν ἀντιδραστική ἀσύνειδη ἐπένδυση ὡς σύμφωνη μέ τό συμφέρον τῆς κυρίαρχης τάξης ἀλλά πού δρᾶ γιά λογαριασμό της ὡς ἐπιθυμία κάνοντας χωριστική χρήση τῶν συζευκτικῶν συνθέσεων, ἀπό τίς ὁποῖες προέρχεται τό οἰδιπόδειο: ἀνήκω στήν ἀνώτερη φυλή. Ἡ ἐπαναστατική ἀσύνειδη ἐπένδυση εἶναι τέτοια πού ἡ ἐπιθυμία – καί πάλι μέ τό δικό της τρόπο – ἀντανακλᾶ τό συμφέρον τῶν κυριαρχούμενων, ἐκμεταλλευόμενων, τάξεων καί κάνει νά κυλοῦν ροές ἱκανές νά σπάσουν ὅλους τούς χωρισμούς καί τίς οἰδιπόδειες ἐφαρμογές τους, ἱκανές νά παραισθητοποιήσουν τήν ἱστορία, νά παραληρηματοποιήσουν τίς φυλές καί νά βάλουν φωτιά στίς ἠπείρους. Ὄχι, δέν εἶμαι ἀπό τούς δικούς σας, εἶμαι ὁ ἀπέξω καί ὁ ἀπεδαφικοποιημένος, «ἀνήκω ἀνέκαθεν στήν κατώ-

τερη φυλή... εἶμαι ζῶο, εἶμαι νέγρος». Κι ἐδῶ πρόκειται πάλι γιά τήν ἔντονη δύναμη ἐπένδυσης ἤ ἀντι-ἐπένδυσης στό ἀσυνείδητο. Τό οἰδιπόδειο τινάζεται στόν ἀέρα, ἐπειδή οἱ ἴδιες του οἱ προϋποθέσεις ἀνατινάχτηκαν στόν ἀέρα. *Ἡ νομαδική καί πολυσήμαντη χρήση* τῶν συζευκτικῶν συνθέσεων ἀντιτίθεται στή *χωριστική καί ἀμφιμονοσήμαντη χρήση*. Τό παραλήρημα ἔχει κάτι σάν δυό πόλους: ἕνα ρατσιστικό καί φυλετικό, παρανοϊκό-χωριστικό καί σχιζο-νομαδικό. Κι ἀνάμεσα στούς δυό πόσα καί πόσα λεπτεπίλεπτα καί ἀβέβαια γλιστρήματα, ὅπου τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο ταλαντεύεται ἀνάμεσα στίς ἀντιδραστικές του φορτίσεις καί τίς ἐπαναστατικές του δυναμικότητες. Ἀκόμα κι ὁ πρόεδρος Schreber μεταμορφώνεται σέ Μεγάλο Μογγόλο διαβαίνοντας καί ξεπερνώντας τόν ἄριο διαχωρισμό. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ ἀμφισημία τῶν κειμένων στούς μεγάλους συγγραφεῖς, ὅταν χειρίζονται τό θέμα τῶν φυλῶν, θέμα γόνιμο σέ διφορούμενα ὅπως καί τό πεπρωμένο. Ἡ σχιζοανάλυση πρέπει τώρα νά ξεδιαλύνει τό κουβάρι. Γιατί τό νά διαβάζεις ἕνα κείμενο, δέν εἶναι ποτέ μιά σοφή ἄσκηση γιά τήν ἀνεύρεση σημαινόμενων, κι ἀκόμα λιγότερο μιά κατεξοχήν γραμματολογική ἄσκηση γιά ἀνεύρεση ἑνός σημαίνοντος – ἀλλά μιά παραγωγική χρήση τῆς λογοτεχνικῆς μηχανῆς, μιά συναρμολόγηση ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, σχιζοειδής ἄσκηση πού ξεχωρίζει ἀπό ἕνα κείμενο τήν ἐπαναστατική του δύναμη. «Ὥστε λοιπόν!» ἤ ὁ στοχασμός τοῦ *Igitur** γιά τή φυλή, σέ ἀπαραίτητη ἀναφορά πρός τήν τρέλα.

*
* *

Ἀνεξάντλητο καί πάντα ἐπίκαιρο τό ρεπερτόριο τῶν ἀνοησιῶν γιά τό οἰδιπόδειο. Μᾶς λένε πώς οἱ πατεράδες πέθαιναν ἐπί «χιλιάδες χρόνια τώρα» (ἄκουσον! ἄκουσον!) καί πώς ἡ ἀντίστοιχη «ἐσωτερίκευση» τοῦ πατρικοῦ εἰδώλου ἔγινε μεταξύ παλαιολιθικῆς καί τῶν ἀρχῶν τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς «πρίν ἀπό ὀχτώ χιλιάδες χρόνια πάνω-κάτω»[40]. Ἡ φτιάχνεις ἱστορία ἤ δέν φτιάχνεις καθόλου. Ἀλλά ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ εἴδηση γιά τόν θάνατο τοῦ πατέρα μᾶς φαίνεται λίγο καθυστερημένη. Θά ἦταν λάθος νά ἀνακατέψει κανείς τόν Νίτσε σ' αὐτή τήν ἱστορία. Γιατί δέν εἶναι ὁ Νίτσε πού ἀναμασᾶ τόν θάνατο τοῦ πατέρα, οὔτε καί περνᾶ τήν παλαιολιθική του περίοδο ἐσωτερικεύοντάς τον. Ἀντίθετα, ὁ Νίτσε εἶναι μπουχτισμένος μ' ὅλες αὐτές τίς ἱστορίες γύρω ἀπό τόν θάνατο τοῦ πατέρα, τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ, καί θέλει νά βάλει ἕνα τέλος στίς ἀτέρμονες αὐτές συζητήσεις – συζητήσεις πού ἦταν ἤδη τῆς μόδας στήν ἐπη-

* *Igitur:* τό λατιν. igitur – ἄρα, ὥστε· ἐδῶ μέ τή σημασία πού τοῦ δίνει ὁ Μαλλαρμέ («Igitur» εἶναι τίτλος ἑνός ποιήματος τοῦ Μαλλαρμέ). *(Σημ. Γ.Κ.).*

[40] Gérard Mendel, *La Révolte contre le père*, Payot, 1968, σ. 422.

ρεασμένη ἀπό τόν Hegel ἐποχή του. Ἀλίμονο! ὁ Νίτσε γελάστηκε: οἱ συζητήσεις συνεχίστηκαν. Ἀλλά ὁ Νίτσε ἐννοοῦσε γά περάσουμε ἐπιτέλους στά σοβαρά ζητήματα. Εἶχε κιόλας δώσει δώδεκα ἤ δεκατρεῖς ἐκδοχές γιά τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ, γιά νά μήν παραλείψει τίποτε καί νά πάψει πιά ὁ κόσμος νά μιλάει γιά τό θέμα τοῦτο – γιά νά τό διακωμωδήσει. Καί ἐξηγεῖ πώς ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει καμιά σημασία, πώς δέν ἐνδιαφέρει πραγματικά παρά τόν τελευταῖο Πάπα: ἄν ὁ Θεός ἔχει πεθάνει ἤ ὄχι, ἄν ὁ πατέρας ἔχει πεθάνει ἤ ὄχι, τό ἀποτέλεσμα εἶναι τό ἴδιο, ἀφοῦ ἡ ἴδια καταστολή καί ἡ ἴδια ἀπώθηση συνεχίζονται, ἀλλοῦ στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἤ ἑνός ζωντανοῦ πατέρα, κι ἀλλοῦ στό ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἤ τοῦ ἐσωτερικευμένου νεκροῦ πατέρα. Ὁ Νίτσε λέει πώς τό σπουδαῖο δέν εἶναι ἡ εἴδηση πώς πέθανε ὁ Θεός, ἀλλά τό χρονικό διάστημα πού χρειάζεται γιά νά καρποφορήσει ἡ εἴδηση αὐτή. Ἐδῶ, ὁ ψυχαναλυτής τεντώνει τό ἀφτί· νομίζει πώς κατάλαβε: εἶναι γνωστό πώς τό ἀσυνείδητο ἀργεῖ νά χωνέψει μιάν εἴδηση· μποροῦμε μάλιστα νά παραθέσουμε ὁρισμένες περικοπές ἀπό τόν Freud, πού δείχνουν πώς τό ἀσυνείδητο ἀγνοεῖ τόν χρόνο καί, σάν αἰγυπτιακός τάφος, συντηρεῖ τά ἀντικείμενα πού περιέχει. Ὅμως δέν εἶναι καθόλου αὐτό πού ὁ Νίτσε θέλει νά πεῖ: δέν θέλει νά πεῖ πώς ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ ἀργεῖ νά φτάσει στό ἀσυνείδητο. Ἐννοεῖ πώς ἐκεῖνο πού ἀργεῖ τόσο πολύ νά φτάσει *ὡς τή συνείδηση* εἶναι ἡ εἴδηση ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ δέν παίζει κανένα ρόλο *γιά τό ἀσυνείδητο*. Οἱ καρποί τῆς εἴδησης, δέν εἶναι οἱ συνέπειες ἀπό τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τούτη ἡ ἄλλη εἴδηση, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει καμιά συνέπεια. Μ' ἄλλα λόγια, ὅτι οὔτε ὁ Θεός οὔτε ὁ πατέρας ὑπῆρξαν ποτέ (ἤ ὑπῆρξαν μονάχα στά περασμένα, ἴσως στήν παλαιολιθική ἐποχή...). Ἀπό πάντα σκότωναν ἁπλῶς ἕνα νεκρό. Οἱ καρποί τῆς εἴδησης γιά τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ ἀφανίζουν τόσο τό ἄνθος τοῦ θανάτου ὅσο καί τό μπουμπούκι τῆς ζωῆς. Γιατί, τό ἄν ζεῖ ἤ πέθανε, εἶναι ζήτημα πίστης, παραμένει πάντα τό στοιχεῖο τῆς πίστης. Ἡ ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ πατέρα ἀποτελεῖ μιάν ἔσχατη πίστη, «τήν πίστη στή δύναμη τῆς ἀπιστίας», πού ὁ Νίτσε λέει γι' αὐτήν: «Ἡ βία ὑποδηλώνει πάντα τήν ἀνάγκη μιᾶς πίστης, ἑνός στηρίγματος, μιᾶς *δομῆς*...». Δομῆς–οἰδιπόδειου.

Ὁ Ἔνγκελς θαύμαζε τή μεγαλοφυΐα τοῦ Bachofen, πού εἶχε ἀνακαλύψει μέσα στόν μύθο τά σύμβολα τοῦ μητριαρχικοῦ δικαίου καί τοῦ πατριαρχικοῦ δικαίου, τίς συγκρούσεις τους καί τίς σχέσεις τους. Ἀλλά ὁ Ἔνγκελς παρεισάγει μιά συγκαλυμμένη μομφή πού τά ἀλλάζει ὅλα: φαίνεται πώς ὁ Bachofen τά πιστεύει αὐτά, πιστεύει στούς μύθους, στίς Ἐρινύες, στόν Ἀπόλλωνα, στήν Ἀθηνά[41]. Ἡ ἴδια μομφή μπορεῖ νά

[41] F. Engels, *Ἡ καταγωγή τῆς οἰκογένειας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καί τοῦ κράτους*, γαλλ. μετάφρ., Ed. Sociales, σ. 19, Πρόλογος.

ἀπευθυνθεῖ ἀκόμα περισσότερο στούς ψυχαναλυτές: θά ἔλεγε κανείς πώς πιστεύουν στόν μύθο, στό οἰδιπόδειο, στόν εὐνουχισμό. Ἀπαντοῦν: τό ζήτημα δέν εἶναι ἄν πιστεύουμε ἐμεῖς σ' αὐτά, ἀλλά ἄν τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο τά πιστεύει. Ἀλλά τί εἶναι αὐτό τό ἀσυνείδητο πού ἔχει καταντήσει μιά πίστη; Καί ποιός τοῦ διοχετεύει πίστη; Ἡ ψυχανάλυση δέν μπορεῖ νά γίνει αὐστηρή ἐπιστήμη, ἄν δέν βάλει μέσα σέ παρένθεση τήν πίστη, δηλαδή ἄν δέν προχωρήσει σέ μιάν *ὑλιστική ἑρμηνεία* τοῦ οἰδιπόδειου σάν ἰδεολογικῆς μορφῆς. Δέν φτάνει νά λέμε πώς τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ψευδής πίστη· πρέπει νά ποῦμε πώς ἡ πίστη εἶναι κατανάγκη κάτι τό ψεύτικο, πού διαστρέφει καί καταπνίγει τήν οὐσιαστική παραγωγή. Γι' αὐτό καί οἱ δραματιστές εἶναι ἐκεῖνοι πού πιστεύουν λιγότερο ἀπ' ὅλους. Ὅταν συσχετίζουμε τήν ἐπιθυμία μέ τό οἰδιπόδειο καταδικάζουμε τόν ἑαυτό μας νά ἀγνοεῖ τόν παραγωγικό της χαρακτήρα καί καταδικάζουμε τήν ἴδια τήν ἐπιθυμία νά περιορίζεται σέ ἀόριστα ὄνειρα, ἤ φαντασίες, πού εἶναι ἁπλῶς οἱ συνειδητές της ἐκφράσεις· τή συσχετίζουμε μέ ἀνεξάρτητες ὑπάρξεις, τόν πατέρα τή μητέρα, τούς γεννήτορες, πού τά στοιχεῖα τους δέν εἶναι ἀκόμα τά ἐσωτερικά στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμίας. Τό ζήτημα τοῦ πατέρα εἶναι σάν τό ζήτημα τοῦ Θεοῦ: γεννημένο ἀπό μιάν ἀφηρημένη σκέψη, προϋποθέτει πώς ὁ δεσμός ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τή φύση, ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο, ἔχει κοπεῖ, ἔτσι πού ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νά παράγεται σάν ἄνθρωπος ἀπό κάτι τό ἐξωτερικό ἀπό τή φύση καί ἀπό τόν ἄνθρωπο. Στό σημεῖο αὐτό, ὁ Νίτσε παρατηρεῖ – ἀπαράλλαχτα ὅπως κι ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς: «Ξεκαρδιζόμαστε στά γέλια καί μόνο πού βλέπουμε νά γειτονεύουν ὁ ἄνθρωπος καί ὁ κόσμος, χωρισμένοι ἀπό τήν μεγαλόπρεπη κενοδοξία τῆς μικροσκοπικῆς λέξης *καί*»[42]. Ὁλότελα διαφορετική εἶναι ἡ συνεκτατότητα – ἡ συνέκταση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης· κυκλική κίνηση μέσω τῆς ὁποίας τό ἀσυνείδητο, παραμένοντας πάντα ὑποκείμενο, παράγεται καί ἀναπαράγεται ἀπό μόνο του. Τό ἀσυνείδητο δέν ἀκολουθεῖ τίς διακλαδώσεις μιᾶς αὔξουσας (ἤ φθίνουσας) γενεαλογίας ἀπό τό ἕνα σῶμα στό ἄλλο: ὁ πατέρας σου, ὁ πατέρας τοῦ πατέρα σου κλπ. Τό ἐνόργανο σῶμα εἶναι τό ἀντικείμενο, καί ὄχι τό ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς μέ τή γέννηση. Τό μόνο ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς εἶναι τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο πού βρίσκεται μέσα στήν κυκλική μορφή τῆς παραγωγῆς. Δέν εἶναι ἡ σεξουαλικότητα ἕνα μέσο πού ἐξυπηρετεῖ τή γέννηση· ἀντίθετα, ἡ γέννηση τῶν σωμάτων εἶναι ἐκείνη πού ἐξυπηρετεῖ τή σεξουαλικότητα, σάν αὐτο-παραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου. Δέν εἶναι ἡ σεξουαλικότητα πού ἀντιπροσωπεύει ἕνα ἔπαθλο γιά τό ἐγώ, γιά τήν ὑποταγή του στή διαδικασία τῆς γέννησης· ἀντίθετα, ἡ γέννηση εἶναι ἡ παρηγοριά τοῦ ἐγώ, ἡ προέκτασή του, τό πέρασμά του ἀπό τό ἕνα σῶμα στό ἄλλο, πού μέ τή μεσολάβησή του τό ἀσυνείδητο αὐτοαναπαράγεται μέσα στό ἴδιο. Μ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἔννοια, πρέπει νά λέμε: τό ἀσυνείδητο ἦταν πάντα ὀρφανό, δηλαδή γεννιόταν μόνο του μέσα στήν ταύτιση τῆς φύσης καί τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι λοιπόν τό ζήτημα τοῦ πατέρα, τό ζήτημα τοῦ Θεοῦ ἔχει καταντήσει ἀνόητο, ἀδιάφορο. Γι' αὐτό καί εἶναι τό ἴδιο πράγμα νά δέχεσαι ἤ νά ἀρνιέσαι ἕνα τέτοιο Ὄν, νά τό ζεῖς ἤ νά τό σκοτώνεις: εἶναι μιά μόνη καί ἡ ἴδια παρανόηση τῆς φύσης τοῦ ἀσυνείδητου.

Οἱ ψυχαναλυτές ὅμως ἐπιμένουν νά παρουσιάζουν τόν ἄνθρωπο ἀφηρημένα, δηλαδή ἰδεολογικά, γιά τήν κουλτούρα. Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού παρουσιάζει τόν ἄνθρωπο μ' αὐτόν τόν τρόπο, καί πού δίνει μιά δομή στήν ἀπατηλή κίνηση τῆς ἀτέρμονης προόδου ἤ τῆς ἀτέρμονης παλινδρόμησης: ὁ πατέρας σου καί ὁ πατέρας τοῦ πατέρα σου, χιονοστιβάδα τοῦ Οἰδίποδα πού φτάνει ὥς τόν πατέρα τῆς ὀρδῆς, ὥς τόν Θεό καί τήν παλαιολιθική ἐποχή. Τό οἰδιπόδειο εἶναι αὐτό πού μᾶς κάνει ἄνθρωπο, γιά καλό μας ἤ γιά κακό μας, μᾶς λέει ἡ μωρολογία. Ὁ τόνος μπορεῖ βέβαια νά ποικίλλει, τό νόημα ὅμως μένει τό ἴδιο: δέν θά ξεφύγεις ποτέ ἀπό τό οἰδιπόδειο· μπορεῖς μονάχα νά διαλέξεις ἀνάμεσα στή «νευρωτική διέξοδο» καί στή «μή-νευρωτική διέξοδο». Ὁ τόνος μπορεῖ νά εἶναι ὁ τόνος τοῦ φανατικοῦ ψυχαναλυτῆ, τοῦ ψυχαναλυτῆ–ἀστυνόμου: ὅσοι δέν ἀναγνωρίζουν τόν ἱμπεριαλισμό τοῦ οἰδιπόδειου εἶναι οἱ ἐπικίνδυνοι παραστρατημένοι, οἱ ἄκροι ἀριστεροί, πού πρέπει νά παραδοθοῦν στήν κοινωνική καί τήν ἀστυνομική καταστολή, μιλοῦν πάρα πολύ, καί τούς λείπει ἡ πρωκτικότητα (Dr Mendel, Drs Stépfane). Σύμφωνα μέ ποιό φοβερό λογοπαίγνιο, ὁ ψυχαναλυτής (analyste) γίνεται ὑπερασπιστής τῆς πρωκτικότητας (analité);* Ἔχουμε εἴτε τόν ψυχαναλυτή–ἱερωμένο, τόν εὐσεβῆ ψυχαναλυτή πού ἐξυμνεῖ τήν ἀγιάτρευτη ἀνεπάρκεια τοῦ εἶναι: δέν βλέπετε πώς τό οἰδιπόδειο μᾶς σώζει ἀπό τό οἰδιπόδειο; εἶναι ἡ ἀθλιότητά μας, ἀλλά καί τό μεγαλεῖο μας, ἀνάλογα μέ τό ἄν τό διώνουμε νευρωτικά ἤ ἄν διώνουμε τή δομή του, μητέρα τῆς ἁγίας πίστης (J.M. Pohier). Εἴτε πάλι τόν τεχνο-ψυχαναλυτή, τόν ἀναμορφωτή μέ τήν ἔμμονη ἰδέα τοῦ τριγώνου, πού περιτυλίγει μέσα στό οἰδιπόδειο τά λαμπρά δῶρα τοῦ πολιτισμοῦ, τήν ταυτότητα, τήν καταθλιπτική μανία καί τήν ἐλευθερία σέ συνθῆκες μιᾶς ἀτέρμονης προόδου: «Μέ τό οἰδιπόδειο, τό ἄτομο μαθαίνει νά διώνει τήν τριγωνική κατάσταση, ἐχέγγυο τῆς ταυτότητάς του, καί ταυτόχρονα ἀνακαλύπτει – πότε μέ τήν κατάθλιψη καί πότε μέ τήν ἔξαρση – τή θεμελιακή ἀλλοτρίωση, τήν ἀγιάτρευτη μοναξιά του, τίμημα τῆς ἐλευθερίας του. Ἡ θεμελιακή

[42] F. Nietzsche, «Ἡ χαρούμενη γνώση», V, παράγρ. 346 (καί Marx, *Οἰκονομία καί Φιλοσοφία*, Pléiade, II, σ. 88-90).

* Analyste-analité: γαλλικό λογοπαίγνιο, πού εἶναι ἀδύνατο νά ἀποδοθεῖ στά ἑλληνικά *(Σημ. Γ.Κ)*.

δομή τοῦ οἰδιπόδειου δέν πρέπει νά γενικεύεται μόνο στόν χρόνο, σέ ὅλες τίς τριγωνικές ἐμπειρίες τοῦ παιδιοῦ μέ τούς γονιούς του, πρέπει ἀκόμα νά γενικεύεται καί στόν χῶρο, σέ τριγωνικές σχέσεις διαφορετικές ἀπό τίς σχέσεις γονιῶν-παιδιῶν»[43].

Τό ἀσυνείδητο δέν θέτει κανένα πρόβλημα νοήματος, ἀλλά μονάχα προβλήματα χρήσης. Τό ἐρώτημα γιά τήν ἐπιθυμία δέν εἶναι: «τί πάει νά πεῖ;» ἀλλά *πῶς λειτουργεῖ*. Πῶς λειτουργοῦν οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, οἱ δικές σου, οἱ δικές μου, μέ ποιές ἐμπλοκές – πού ἀποτελοῦν μέρος τῆς χρήσης τους – πῶς περνοῦν ἀπό τό ἕνα σῶμα στό ἄλλο, πῶς γαντζώνονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, πῶς ἀντιθέτουν τόν δικό τους τρόπο λειτουργίας στίς κοινωνικές μηχανές; Ἕνα πειθήνιο γρανάζι λιπαίνεται, ἤ ἀντίθετα μιά καταχθόνια μηχανή ἑτοιμάζεται. Ποιές συνδέσεις, ποιές διαζεύξεις, ποιές συζεύξεις, ποιά εἶναι ἡ χρήση τῶν συνθέσεων; Τό ἀσυνείδητο δέν ἀντιπροσωπεύει τίποτα ἀλλά παράγει κάτι· δέν πάει νά πεῖ τίποτα, ἀλλά λειτουργεῖ. Ἀκριβῶς μέ τή γενική κατάρρευση τοῦ ἐρωτήματος «Τί πάει νά πεῖ;» κάνει τήν ἐμφάνισή της ἡ ἐπιθυμία. Τό πρόβλημα τῆς γλώσσας μπόρεσε νά τεθεῖ μόνο ἐφόσον οἱ γλωσσολόγοι καί οἱ λογικοί ἄδειασαν τό νόημα. Καί ἡ πιό μεγάλη ἰσχή τῆς γλώσσας ἀνακαλύφθηκε ὅταν ἐξετάστηκε τό ἔργο σάν μηχανή πού παράγει ὁρισμένα ἀποτελέσματα, εἰδική γιά μιάν ὁρισμένη χρήση. Ὁ Malcolm Lowry μᾶς λέει γιά τό ἔργο του: εἶναι ὅ,τι θέλετε, μιά πού λειτουργεῖ, «καί νά εἶστε βέβαιοι πώς λειτουργεῖ, γιατί τό ἔχω δοκιμάσει» – ἕνα σύστημα μηχανῶν[44]. Ὡστόσο, τό νά μήν εἶναι τό νόημα τίποτε ἄλλο ἀπό τή χρήση, δέν γίνεται σταθερή θεμελιακή ἀρχή παρά μονάχα ὅταν διαθέτουμε *ἐνυπάρχοντα κριτήρια* ἱκανά νά προσδιορίζουν τίς νόμιμες χρήσεις, σέ ἀντιδιαστολή πρός τίς παράνομες χρήσεις, πού ἀντίθετα ἀνάγουν τή χρήση σέ ἕνα ὑποθετικό νόημα καί ἀποκαθιστοῦν ἕνα εἶδος ὑπερβατικότητας. Ἡ λεγόμενη ὑπερβατική ἀνάλυση εἶναι ἀκριβῶς ὁ προσδιορισμός τῶν κριτηρίων αὐτῶν πού ἐνυπάρχουν στό πεδίο τοῦ ἀσυνείδητου, ἐφόσον τά κριτήρια *ἀντιτάσσονται* στίς ἐξωγενεῖς χρήσεις ἑνός «τί θέλει νά πεῖ;». Ἡ σχιζοανάλυση εἶναι μαζί καί ὑπερβατική καί ὑλιστική ἀνάλυση. Εἶναι κριτική, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀσκεῖ τήν κριτική τοῦ οἰδιπόδειου, ἤ ὅτι ὁδηγεῖ τό οἰδιπόδειο στήν ἴδια τήν αὐτο-κριτική του. Σκοπός τῆς σχιζοανάλυσης εἶναι νά ἐρευνήσει ἕνα ὑπερβατικό καί ὄχι ἕνα μεταφυσικό ἀσυνείδητο· ὑλιστικό καί ὄχι ἰδεαλιστικό· σχιζοφρενικό καί ὄχι οἰδιπόδειο· ἀνεικονικό καί ὄχι φαντασιακό· πραγματικό καί ὄχι συμβολικό· μηχανηματικό καί ὄχι δομικό· μοριακό, μικροψυχικό καί μικρολογικό, καί ὄχι γραμμομοριακό ἤ ἀγελαῖο· παραγωγικό καί ὄχι ἐκφραστικό. Καί πρόκειται ἐδῶ γιά πρακτικές ἀρχές, σάν ὁδηγίες γιά τή «θεραπεία».

[43] Jacques Hochmann, *Pour une psychiatrie communautaire*, σ. 38.
[44] Malcolm Lowry, *Choix de lettres* (γαλλ. μετάφρ.) Denoel, σ. 86-87.

Εἴδαμε λοιπόν παραπάνω μέ ποιόν τρόπο τά ἐνυπάρχοντα κριτήρια τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς ἐπιτρέπουν τόν προσδιορισμό τῶν νόμιμων χρήσεων τῶν συνθέσεων, πού εἶναι ὁλότελα διαφορετικές ἀπό τίς οἰδιπόδειες χρήσεις. Καί σέ σχέση μ' αὐτήν τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, οἱ οἰδιπόδειες ἀθέμιτες χρήσεις μᾶς φαίνονταν πολύμορφες, ἀλλά πάντα περιστρεφόμενες γύρω ἀπό τήν ἴδια πλάνη καί ὅτι περιέβαλλαν θεωρητικούς παραλογισμούς. Καί πρῶτα-πρῶτα, μιά μερική καί μή-ἐξειδικευμένη χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων ἀντιτασσόταν στήν οἰδιπόδεια καθολική καί εἰδική χρήση. Ἡ καθολική-εἰδική αὐτή χρήση εἶχε δύο ὄψεις: μιά γονεϊκή καί μιά συζυγική, πού σ' αὐτές ἀντιστοιχοῦσαν ἡ τριγωνική μορφή τοῦ οἰδιπόδειου καί ἡ ἀναπαραγωγή της. Στηριζόταν σ' ἕναν παραλογισμό τῆς παρεκβολῆς, πού τελικά συνιστοῦσε τήν τυπική αἰτία τοῦ οἰδιπόδειου, καί πού ἡ ἀθεμιτότητά της βάραινε πάνω στό σύνολο τῆς πράξης: τήν ἐξαγωγή ἀπό τή σημαίνουσα ἁλυσίδα ἑνός ἄρτιου ὑπερβατικοῦ ἀντικειμένου, ὡς δεσποτικοῦ σημαίνοντος, ἀπ' ὅπου φαίνεται τότε νά ἐξαρτιέται ὁλόκληρη ἡ ἁλυσίδα ὁρίζοντας μιάν ἔλλειψη στήν κάθε ἐπιθυμητική θέση, συγκολλώντας τήν ἐπιθυμία μέ ἕνα νόμο, δημιουργώντας τήν ψευδαίσθηση μιᾶς ἀποκόλλησης. Κατά δεύτερο λόγο, μιά ἐγκλειστική ἤ μή-περιοριστική χρήση τῶν διαζευκτικῶν συνθέσεων ἀντιτίθεται στήν οἰδιπόδεια, ἀποκλειστική, περιοριστική χρήση τους. Αὐτή ἡ περιοριστική χρήση ἔχει μέ τή σειρά της δυό πόλους, ἕνα φαντασιακό καί ἕνα συμβολικό, ἀφοῦ δέν ἐπιτρέπει τήν ἐκλογή παρά μόνο ἀνάμεσα στίς ἀποκλειστικές συμβολικές διαφορίσεις καί τό ἀδιαφόριστο φαντασιακό, πόλους συσχετικά καθορισμένους ἀπό τό οἰδιπόδειο. Ἡ χρήση δείχνει τούτη τή φορά πῶς ἐνεργεῖ τό οἰδιπόδειο, ποιά εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ οἰδιπόδειου: παραλογισμός τοῦ *double bind*, τοῦ διπλοῦ ἀδιέξοδου, (ἴσως θά ἦταν καλύτερα νά τό μεταφράζαμε, σύμφωνα μέ μιάν ὑπόδειξη τοῦ Henri Gobard, «διπλολαβή», ὅπως εἶναι ἡ διπλή λαβή στήν πάλη, γιά νά δείξουμε καθαρότερα τή μεταχείριση πού κάνουν ὁρισμένοι στό ἀσυνείδητο ὅταν τό ἁλυσοδένουν καί ἀπό τίς δυό μεριές, χωρίς νά τοῦ ἀφήνουν ἄλλη διέξοδο παρά νά ἀπαντᾶ «οἰδιπόδειο», νά ἀπαγγέλλει «οἰδιπόδειο», στήν ἀρρώστια ὅσο καί στήν ὑγεία, στίς κρίσεις του ὅσο καί στή λύση τους, στή λύση του ὅσο καί στό πρόβλημά του· γιατί, ἔτσι κι ἀλλιῶς, τό *double bind* δέν εἶναι ἡ σχιζοφρενική διαδικασία αὐτή καθαυτή, ἀλλά ἀντίθετα, τό ἴδιο τό οἰδιπόδειο, ἐφόσον σταματᾶ τή διαδικασία ἤ τήν κάνει νά συνεχίζεται στό κενό). Τρίτο, μιά νομαδική καί πολυσήμαντη χρήση τῶν συζευκτικῶν συνθέσεων ἀντιτάσσεται στή χωριστική καί ἀμφιμονοσήμαντη χρήση. Κι ἐδῶ ἐπίσης, ἡ ἀμφιμονοσήμαντη αὐτή χρήση – ἀθέμιτη ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσυνείδητου – ἔχει κατά κάποιο τρόπο δυό στιγμές: μιά φυλετική, ἐθνικιστική, θρησκευτική κλπ., πού συνιστᾶ, μέσω τῆς χωριστικῆς ἐνέργειας, ἕνα ἀφετηριακό σύνολο, πού προϋποτίθεται πάντα ἀπό τό

οἰδιπόδειο, ἔστω καί ἐντελῶς ἔμμεσα· καί μιά οἰκογενειακή στιγμή πού συνιστᾶ τό ἀφετηριακό σύνολο, μέσω τῆς ἐφαρμογῆς. Ἀπ' ὅπου καί ὁ τρίτος παραλογισμός, τῆς ἐφαρμογῆς, πού παγιώνει τήν οἰδιπόδεια κατάσταση μέ τήν ἐγκαθίδρυση ἑνός συνόλου ἀμφιμονοσήμαντων σχέσεων ἀνάμεσα στούς προσδιορισμούς τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου καί τούς οἰκογενειακούς προσδιορισμούς, καθιστώντας ἔτσι ὄχι μόνο δυνατή ἀλλά καί ἀναπόφευγη τήν ἐπαναγωγή τῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων στό αἰώνιο «μπαμπάς-μαμά». Κι ὅμως ἀκόμα δέν ἐξαντλήσαμε ὅλους τούς παραλογισμούς πού προσανατολίζουν οὐσιαστικά τή θεραπεία πρός μιά ξέφρενη ἐξοιδιπόδιση, καταπρόδωση τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιστροφή τοῦ ἀσυνείδητου στό βρεφοκομεῖο, ναρκισσική μηχανή γιά μικρά φλύαρα καί ἀλαζονικά ἐγώ, ἀτέρμονη ἀπορρόφηση καπιταλιστικῆς ὑπεραξίας, λογόρροια ἔναντι χρηματόρροιας, ἀτέλειωτη ἱστορία, ἡ ψυχανάλυση.

Οἱ τρεῖς πλάνες σχετικά μέ τήν ἐπιθυμία, ὀνομάζονται ἔλλειψη, νόμος καί σημαῖνον. Πρόκειται οὐσιαστικά γιά μιά καί τήν ἴδια πλάνη, τόν ἰδεαλισμό πού διαμορφώνει μιάν εὐλαβή ἀντίληψη τοῦ ἀσυνείδητου. Καί ὅσο κι ἄν ἑρμηνεύουμε τίς ἔννοιες αὐτές σάν μιά συνδυαστική τέχνη πού ὁρίζει τήν ἔλλειψη σάν κενή θέση καί ὄχι σάν στέρηση, τόν νόμο σάν κανόνα παιχνιδιοῦ καί ὄχι σάν ἐντολή, τό σημαῖνον σάν διανομέα καί ὄχι σάν νόημα, δέν μποροῦμε νά τίς ἐμποδίσουμε νά σέρνουν πίσω τους τή θεολογική συνοδεία τους, τήν ἀνεπάρκεια τοῦ εἶναι, τήν ἐνοχή, τή σημειοδότηση. Ἡ δομική ἑρμηνεία ἀπορρίπτει κάθε πίστη, αἴρεται πάνω ἀπό τίς εἰκόνες, δέν κρατάει ἀπό τόν πατέρα καί τή μητέρα παρά μόνο τίς λειτουργίες τους, ὁρίζει τήν *ἀπαγόρευση καί τήν παράβαση* σάν δομικούς τελεστές: ποιό ὅμως νερό θά ξεπλύνει ποτέ τίς ἔννοιες αὐτές ἀπό τό φόντο τους, ἀπό τόν μύχιο κόσμο τους – τή θρησκευτικότητα; Ἡ ἐπιστημονική γνώση, ὡς ἔλλειψη πίστης, εἶναι πραγματικά τό τελευταῖο καταφύγιο τῆς πίστης καί, ὅπως λέει ὁ Νίτσε, μοναδική ψυχολογία πού ὑπῆρξε ποτέ, ἦταν ἡ ψυχολογία τοῦ ἱερέα. Μόλις ξαναφέρνει κανείς τήν ἔλλειψη μέσα στήν ἐπιθυμία, συντρίβει ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, τήν καταντᾶ πιά ἁπλή παραγωγή φαντασίωσης· ἀλλά τό σημεῖο δέν παράγει φαντασιώσεις, εἶναι παραγωγή πραγματικότητας καί τοποθέτηση ἐπιθυμίας μέσα στήν πραγματικότητα. Κι ὅταν θέλει κανείς νά συγκολλήσει πάλι τήν ἐπιθυμία μέ τόν νόμο, πρέπει νά ἔχει ὑπόψη – πράγμα χιλιοειπωμένο – πώς δέν ὑπάρχει ἐπιθυμία χωρίς νόμο· κι ἔτσι ξαναρχίζει ἡ αἰώνια πράξη τῆς αἰώνιας καταστολῆς, πού κλείνει τό ἀσυνείδητο μέσα στόν κύκλο τῆς ἀπαγόρευσης καί τῆς παράβασης – ἅγια λειτουργία καί σατανική λειτουργία. Ἀλλά τό σημεῖο τῆς ἐπιθυμίας δέν εἶναι ποτέ σημεῖο τοῦ νόμου, εἶναι σημεῖο δύναμης· καί ποιός θά τολμοῦσε ποτέ ν' ἀποκαλέσει νόμο τό γεγονός ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοποθετεῖ καί ἀναπτύσσει τή δύναμή της, καί πώς παντοῦ ὅπου ὑπάρχει, προκαλεῖ

ροές καί τέμνει οὐσίες («Φυλάγομαι νά μιλήσω γιά χημικούς νόμους – ἡ λέξη αὐτή ἔχει μιά ὑπόγευση ἠθική»); Μόλις ἐξαρτήσουμε τόν νόμο ἀπό τό σημαῖνον, τοποθετοῦμε ξανά τήν ἐπιθυμία κάτω ἀπό τό ζυγό ἑνός δεσποτισμοῦ πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τόν εὐνουχισμό, ἐκεῖ ὅπου ἀναγνωρίζεται τό χαρακτηριστικό τοῦ ἴδιου τοῦ σημαίνοντος· ἀλλά τό σημεῖο τῆς ἐπιθυμίας δέν εἶναι ποτέ σημαῖνον, βρίσκεται μέσα στίς χιλιάδες παραγωγικές τομές-ροές πού δέν ἐπιτρέπουν τή σημειοδότηση στό μοναδικό χαρακτηριστικό τοῦ εὐνουχισμοῦ, πάντα ἕνα σημεῖο-θέση μέ πολλές διαστάσεις, τό πολυσήμαντο ὡς βάση μιᾶς ἀκριβόλογης σημειολογίας.

Λένε πώς τό ἀσυνείδητο εἶναι σκοτεινό. Κατηγοροῦν συχνά τόν Reich καί τόν Marcuse γιά τό «ρουσσωισμό» τους, τόν νατουραλισμό τους, δηλαδή μιάν ὁρισμένη πάρα πολύ εἰδυλλιακή ἀντίληψή τους γιά τό ἀσυνείδητο. Ἀλλά μήπως δέν ἀποδίδονται στό ἀσυνείδητο φρικαλεότητες πού δέν μποροῦν ν' ἀνήκουν παρά μόνο στή συνείδηση καί σέ κάποια πολύ σίγουρη γιά τόν ἑαυτό της πίστη; Μήπως ὑπερβάλλουμε λέγοντας πώς μέσα στό ἀσυνείδητο ὑπάρχει λιγότερη σκληρότητα καί φρίκη, καί μάλιστα ἄλλου εἴδους, ἀπ' ὅ,τι στή συνείδηση ἑνός κληρονόμου, ἑνός στρατιωτικοῦ ἤ ἑνός ἀρχηγοῦ κράτους; Τό ἀσυνείδητο ἔχει ἴσως τίς φρίκες του, ἀλά δέν εἶναι ἀνθρωπόμορφες. Δέν εἶναι «ὁ ὕπνος τοῦ πνεύματος πού γεννᾶ τέρατα»* ἀλλά μάλλον ἡ ἄγρυπνη καί πάσχουσα ἀπό ἀϋπνία λογικότητα. Τό ἀσυνείδητο εἶναι «ρουσσωικό», ἀφοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος-φύση. Ἀλλά πόση κατεργαριά, πόση πονηριά στόν Rousseau! Παράβαση, ἐνοχή, εὐνουχισμός: εἶναι ἄραγε αὐτοί προσδιορισμοί τοῦ ἀσυνείδητου ἤ μήπως εἶναι *ὁ τρόπος πού ἕνας ἱερέας βλέπει τά πράγματα;* Καί ἀναμφίβολα, ἐκτός ἀπό τήν ψυχανάλυση, ὑπάρχουν πολλές ἄλλες δυνάμεις γιά νά οἰδιποδειοποιήσουν, νά ἐνοχοποιήσουν, νά εὐνουχίσουν τό ἀσυνείδητο. Ἡ ψυχανάλυση ὅμως ὑποστηρίζει τήν κίνηση, ἐπινοεῖ ἕναν τελευταῖο ἱερέα. Ἡ οἰδιπόδεια ψυχανάλυση ἐπιβάλλει σέ ὅλες τίς συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου μιά χρήση ὑπερβατική, πού ἐξασφαλίζει τή *μετατροπή* τους. Ἔτσι, τό πρακτικό πρόβλημα γιά τή σχιζοανάλυση, εἶναι ἡ ἀντίθετη *ἀναστροφή:* νά ἐπαναφέρει τό ἀσυνείδητο στήν ἐνύπαρκτη χρήση του· νά ἀποιδιποδειοποιήσει, νά ξεφτίσει τόν ἱστό τῆς ἀράχνης τοῦ «μπαμπά-μαμά», νά διαλύσει τίς δοξασίες γιά νά φτάσει στήν παραγωγή τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί στίς οἰκονομικές καί κοινωνικές ἐπενδύσεις, ὅπου διεξάγεται μαχόμενη ψυχανάλυση. Τίποτε δέν γίνεται ὅσο δέν ἀγγίζουμε τίς μηχανές. Αὐτό συνεπάγεται ἐπεμβάσεις πολύ συγκεκριμένες: τήν ἀντικατάσταση τῆς εὐμενοῦς ψευτο-οὐδετερότητας τοῦ οἰδιπόδειου ψυχαναλυτῆ, πού θέλει, πού ἀπαιτεῖ μονάχα

* Τό ἐπίγραμμα στόν περίφημο πίνακα τοῦ Γκόγια: *el sueño de la razon produce monstruos. (Σημ. Γ.Κ.).*

τό «μπαμπάς-μαμά», μέ μιά κακόβουλη, ἀνοιχτά κακόβουλη στάση – μέ ζάλισες μέ τό οἰδιπόδειο, ἄν συνεχίσεις θά σταματήσουμε τήν ἀνάλυση ἤ θά σοῦ κάνω ἠλεκτροσόκ, πάψε πιά νά λές «μπαμπάς-μαμά» – βέβαια, «ἔχεις τόν Ἀμλέτο μέσα σου, ὅπως ἔχεις καί τό Βέρθερο» καί τόν Οἰδίποδα καί ὅ,τι ἄλλο θέλεις, *ἀλλά* «ἔτσι κάνεις νά φυτρώνουν ἀπό τή μήτρα χέρια, πόδια, χείλια, μητρικό μουστάκι· ξαναζώντας τούς θανάτους πού ξανάρχονται ἀσύνειδα στή μνήμη, τό ἐγώ σου γίνεται ἕνα εἶδος ὀρυκτό θεώρημα, πού ἀποδείχνει διαρκῶς τή ματαιότητα τῆς ζωῆς... *Γεννήθηκες Ἀμλέτος; ἤ μήπως ἔκανες νά γεννηθεῖ ὁ Ἀμλέτος μέσα σου; Γιατί νά ξαναγυρίσουμε στόν μύθο;*»[45]. Ἐγκαταλείποντας τόν μύθο, θέλουμε νά ξαναφέρουμε λίγη χαρά, λίγη ἀνακάλυψη στήν ψυχανάλυση. Γιατί ὅλα ἐκεῖ ἔχουν γίνει πολύ κατσούφικα, πολύ μελαγχολικά, πολύ ἀτέλειωτα – ὅλα προκατασκευασμένα. Θά μᾶς ποῦν ἴσως πώς καί ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι χαρούμενος. Ἀλλά μήπως ἡ μελαγχολία του δέν προέρχεται ἀπό τό ὅτι δέν μπορεῖ πιά νά ὑποφέρει τίς δυνάμεις τῆς οἰδιποδειοποίησης, τῆς ἀμλετοποίησης, πού τόν περισφίγγουν ὁλοῦθε; Κάλλιο ἡ φυγή, πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, κάλλιο τό κλείσιμο μέσα σ' αὐτό, τό περιτύλιγμα μ' αὐτό. Ὡς διεργασία, ὁ ἐκσχιζοφρενισμός δίνει μιά κάποια χαρά, ὄχι ὅμως καί τό κατάντημα τοῦ σχιζοφρενικοῦ σάν κλινική ὀντότητα. «Τή διεργασία τήν κάνατε σκοπό...» Ἄν ἀναγκάζαμε ἕνα ψυχαναλυτή νά εἰσχωρήσει στό πεδίο τοῦ παραγωγικοῦ ἀσυνείδητου, θά ἔνιωθε τόσο ἔξω ἀπό τά νερά του, αὐτός καί τό θέατρό του, ὅσο καί μιά ἠθοποιός τῆς Comédie-Française σ' ἕνα ἐργοστάσιο, ἤ ἕνας ἐφημέριος τοῦ Μεσαίωνα σ' ἕνα μοντέρνο ἐργαστήριο. Στήσιμο μονάδων παραγωγῆς, σύνδεση ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν: αὐτά πού συμβαίνουν σέ τοῦτο τό ἐργοστάσιο, τό τί εἶναι ὁλόκληρη αὐτή ἡ διεργασία, οἱ φρίκες καί τά μεγαλεῖα της, τά βάσανα καί οἱ χαρές της, μένουν ἀκόμα ἄγνωστα.

*
* *

Προσπαθήσαμε νά ἀναλύσουμε τή μορφή, τήν ἀναπαραγωγή, τήν (τυπική) αἰτία, τή μέθοδο, τίς συνθῆκες τοῦ οἰδιπόδειου τριγώνου. Δέν ἀναλύσαμε ὅμως ἀκόμα τίς πραγματικές δυνάμεις, τίς πραγματικές αἰτίες πού ρυθμίζουν τόν τριγωνισμό. Ἡ γενική γραμμή τῆς ἀπάντησης εἶναι ἁπλή· χαράχτηκε ἀπό τόν Reich: πρόκειται γιά τήν κοινωνική καταστολή, γιά τίς δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς καταστολῆς. Ἡ ἀπάντηση ὅμως αὐτή ἀφήνει ἄλυτα δυό προβλήματα καί μάλιστα τά κάνει πιό πιεστικά: ἀπό τή μιά μεριά, τήν εἰδική σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν

[45] Henry Miller, *Hamlet*, γαλλ. μετάφρ. Corrêa, σ. 156.

ἀπώθηση καί τήν καταστολή· κι ἀπό τήν ἄλλη, τήν ἰδιαίτερη θέση τοῦ οἰδιπόδειου στό σύστημα καταστολή-ἀπώθηση. Τά δυό αὐτά ζητήματα συνδέονται βέβαια, γιατί, *ἄν ἡ ἀπώθηση ἀναφερόταν* σέ αἱμομικτικούς πόθους, θ' ἀποκτοῦσε αὐτόματα ἀνεξαρτησία καί κάποιο προβάδισμα, ὡς προϋπόθεση γιά τήν ὀργάνωση τῆς συναλλαγῆς ἤ τῆς κάθε κοινωνίας σέ σχέση μέ τήν καταστολή, πού θά ἀφοροῦσε πιά μόνο τίς ἐπανεμφανίσεις τοῦ ἀπωθημένου σέ μιά συντεταγμένη κοινωνία. Πρέπει λοιπόν νά ἐξετάσουμε πρῶτα τό δεύτερο πρόβλημα: ἡ ἀπώθηση ἀναφέρεται ἄραγε στό οἰδιπόδειο, ὡς ἄρτια ἔκφραση τοῦ ἀσυνείδητου; καί μποροῦμε μήπως νά ἰσχυριστοῦμε – ὅπως ὁ Freud – ὅτι τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, ἀνάλογα μέ τούς δύο πόλους του, εἴτε ἀπωθεῖται (ἀφήνοντας βέβαια ἴχνη καί ὑποτροπές πού θά συγκρουστοῦν μέ τίς ἀπαγορεύσεις), εἴτε καταργεῖται (ἀφοῦ προηγούμενα ἔχει μεταβιβαστεῖ στά παιδιά, πού μ' αὐτά ξαναρχίζει ἡ ἴδια ἱστορία)[46]; Ἄραγε τό οἰδιπόδειο ἐκφράζει πραγματικά τήν ἐπιθυμία; ἄν εἶναι ἐπιθυμητό, τότε σ' αὐτό ἀναφέρεται ἡ ἀπώθηση. Τό φροϋδικό ὅμως ἐπιχείρημα μᾶς βάζει σέ σκέψεις: ὁ Freud βασίζεται σέ μιά παρατήρηση τοῦ Frazer, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «ὁ νόμος ἀπαγορεύει μονάχα ἐκεῖνο πού οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱκανοί νά κάνουν ὑπό τήν πίεση ὁρισμένων ἐνστίκτων τους· ἔτσι, ἐφόσον ὁ νόμος ἀπαγορεύει τήν αἱμομιξία, πρέπει νά συμπεράνουμε πώς ὑπάρχει ἕνα φυσικό ἔνστικτο πού μᾶς ὠθεῖ στήν αἱμομιξία»[47]. Δηλαδή, μᾶς λένε: ἀφοῦ ἀπαγορεύεται, πάει νά πεῖ πώς εἶναι ἐπιθυμητό (δέν θά χρειαζόταν νά ἀπαγορευτεῖ κάτι πού δέν ἐπιθυμοῦμε...). Ἀκόμα μιά φορά ἡ ἀπόλυτη αὐτή ἐμπιστοσύνη στόν νόμο, ἡ ἄγνοια τῶν πονηριῶν καί τῶν μεθόδων τοῦ νόμου, μᾶς βάζει σέ σκέψεις.

Ὁ ἀθάνατος πατέρας, στό ἔργο *Θάνατος ἐπί πιστώσει**, φωνάζει: θέλεις λοιπόν νά μέ κάνεις νά πεθάνω, αὐτό εἶναι πού θέλεις, ἔ; Καί ὅμως, ἐμεῖς δέν θέλαμε τίποτε τέτοιο. Δέν θέλαμε τό τραῖνο νά εἶναι «μπαμπάς», οὔτε καί ὁ σιδηροδρομικός σταθμός «μαμά». Θέλαμε μόνο τήν ἀγνότητα καί τή γαλήνη. Θέλαμε νά μᾶς ἀφήνουν νά μαστορεύουμε τίς μηχανοῦλες μας – ὦ ἐπιθυμητική παραγωγή! Πολλά κομμάτια βέβαια ἀπό τό σῶμα τοῦ μπαμπᾶ καί τῆς μαμᾶς ἔχουν πιαστεῖ μέσα στίς συνδέσεις, γονεϊκές ὀνομασίες ξεπροβάλλουν στίς διαζεύξεις τῆς ἀλυσίδας, οἱ γονιοί βρίσκονται ἐδῶ σάν ἁπλοί ἐρεθισμοί, πού προκαλοῦν τό «γίγνεσθαι» τῶν περιπετειῶν, τῶν φυλῶν καί τῶν ἠπείρων. Ἀλλά τί περίεργη φροϋδική μανία νά συσχετίζει κανείς μέ τό οἰδιπόδειο αὐτά πού ξεπερνοῦν τό πεδίο του, καί πρῶτα-πρῶτα τήν παραίσθηση τῶν βιβλίων καί

[46] S. Freud, «La Disparition du complexe d' Oedipe» 1923, γαλλ. μετάφρ. στό *La Vie sexuelle*, P. U. F., σ. 120.
[47] S. Freud, *Totem et tabou*, 1912, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 143.
* *Mort à crédit*, ἔργο τοῦ Céline (*Σημ. Γ.Κ.*)

τό παραλήρημα τῆς μαθήτευσης (ὁ δάσκαλος-ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα καί τό βιβλίο-οἰκογενειακό μυθιστόρημα...). Ὁ Freud θύμωνε ὅταν ὁ Jung ἀστειευόταν, λέγοντας πώς δέν πρέπει νά ἔχει πολύ πραγματική ὕπαρξη τό οἰδιπόδειο, ἀφοῦ ἀκόμα κι ὁ ἅγριος προτιμᾶ μιά νέα κι ὄμορφη κοπέλα ἀπό τή μαμά του ἤ τή γιαγιά του. Καί ὅμως, ἄν ὁ Jung πρόδωσε, δέν πρόδωσε μέ τό ἀστεῖο αὐτό, πού μπορεῖ νά δείχνει μόνο ὅτι ἡ μητέρα λειτουργεῖ σάν ὄμορφη κοπέλα, ὅπως καί ἡ ὄμορφη κοπέλα λειτουργεῖ σάν μητέρα – γιατί τό κυριότερο γιά τόν ἅγριο ἤ γιά τό παιδί εἶναι νά φτιάξει καί νά βάλει σέ κίνηση τίς ἐπιθυμητικές μηχανές του, νά κάνει νά περάσουν οἱ ροές του καί νά ἐκτελέσει τίς τομές του. Ὁ νόμος μᾶς λέει: δέν θά παντρευτεῖς τή μητέρα σου καί δέν θά σκοτώσεις τόν πατέρα σου. Κι ἐμεῖς, πειθήνια, λέμε: ἔ, λοιπόν *αὐτό εἶναι πού ἤθελα!* Γιατί νά μήν ὑποπτευθοῦμε πώς ὁ νόμος ἀτιμάζει, πώς ἔχει συμφέρον νά ἀτιμάζει καί νά παραμορφώνει ἐκεῖνον πού ὑπολαμβάνει ὡς ἔνοχο, ἐκεῖνον πού θέλει ὡς ἔνοχο, πού ἀπαιτεῖ νά αἰσθάνεται ὁ ἴδιος ὡς ἔνοχος; Εἶναι σάν νά θέλει κανείς νά βγάλει συμπέρασμα ἀπευθείας ἀπό τήν ἀπώθηση, γιά τόν χαρακτήρα τοῦ ἀπωθημένου, ὅπως καί ἀπό τήν ἀπαγόρευση γιά τή φύση τοῦ ἀπαγορευμένου. Ὑπάρχει ἐδῶ ἕνας τυπικός παραλογισμός – ἀκόμα ἕνας, ὁ τέταρτος – πού θά τόν ὀνομάζαμε *μετατοπισμό*. Γιατί πολλές φορές ὁ νόμος ἀπαγορεύει κάτι τό ὁλότελα πλασματικό ἀναφορικά μέ τήν ἐπιθυμία ἤ μέ τά «ἔνστικτα», γιά νά πείσει τούς ὑπηκόους του ὅτι, πράγματι, ἡ πρόθεσή τους ἀντιστοιχοῦσε μέ τοῦτο τό πλάσμα. Μάλιστα, αὐτός εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιά τόν νόμο νά ξεπεράσει καί τήν πρόθεση καί νά ἐνοχοποιήσει τό ἀσυνείδητο. Μέ λίγα λόγια, δέν ἔχουμε ἐδῶ ἕνα σύστημα μέ δύο ὅρους, ὅπου θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε ἀπό τήν τυπική ἀπαγόρευση αὐτό πού πραγματικά εἶναι ἀπαγορευμένο. Ἐδῶ ἔχουμε ἕνα σύστημα μέ τρεῖς ὅρους, ὅπου τό συμπέρασμα αὐτό γίνεται ὁλότελα ἄτοπο. Πρέπει νά διακρίνουμε : τήν ἀπωθητική παράσταση, πού ἐκτελεῖ τήν ἀπώθηση· τό ἀπωθημένο παριστάνον πού σ' αὐτό ἀναφέρεται πραγματικά ἡ ἀπώθηση· τό μετατοπισμένο παριστανόμενο, πού μᾶς δίνει μιά φαινομενική καί παραποιημένη εἰκόνα τοῦ ἀπωθημένου – εἰκόνα πού ὑποτίθεται ὅτι παγιδεύει τήν ἐπιθυμία. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό οἰδιπόδειο, ἡ παραποιημένη εἰκόνα. Ἡ ἀπώθηση δέν δρᾶ μέσα στό οἰδιπόδειο, οὔτε καί στηρίζεται στό οἰδιπόδειο. Δέν πρόκειται κἄν γιά ἐπάνοδο τοῦ ἀπωθημένου. Πρόκειται γιά κάποιο τεχνητό προϊόν τῆς ἀπώθησης, ἁπλῶς γιά τό παριστανόμενο, ἐφόσον αὐτό προκύπτει ἀπό τήν ἀπώθηση. Ἡ ἀπώθηση δέν μπορεῖ νά δράσει χωρίς νά μετατοπίσει τήν ἐπιθυμία, χωρίς νά ἐγείρει μιάν *ἐπιθυμία συνέπειας*, πανέτοιμη γιά τήν τιμωρία, φλεγόμενη γιά τήν τιμωρία, καί νά τῆς δώσει τή θέση τῆς *πρωτύτερης ἐπιθυμίας* στήν ὁποία καταρχήν ἤ καί πραγματικά ἀναφέρεται («*ὥστε λοιπόν αὐτό ἦταν*»!). Ὁ Lawrence πού δέν καταπολεμᾶ τόν Freud ἐπικαλούμενος τά δικαιώματα τοῦ

Ἰδεώδους, ἀλλά πού μιλάει ἐξαιτίας τῶν ροῶν τῆς σεξουαλικότητας, τῶν ἐντάσεων τοῦ ἀσυνείδητου, καί πού λυπᾶται καί τά χάνει ὅταν ὁ Freud κλείνει τή σεξουαλικότητα μέσα στό οἰδιπόδειο βρεφοκομεῖο, διαισθάνεται τήν πράξη αὐτή τῆς μετατόπισης καί διαμαρτύρεται ἔντονα: ὄχι, τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι μιά μορφή τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν ὁρμῶν, εἶναι μιά *ἰδέα*, μονάχα μιά ἰδέα πού μᾶς τήν ἐμπνέει ἡ ἀπώθηση σέ σχέση μέ τήν ἐπιθυμία, οὔτε κἄν ἕνας συμβιβασμός, ἀλλά μιά ἰδέα πού ἐξυπηρετεῖ τήν ἀπώθηση, τήν προπαγάνδα της ἤ τή διάδοσή της. «Τό αἰμομικτικό κίνητρο εἶναι λογικό συμπέρασμα τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, πού καταφεύγει στήν ἔσχατη αὐτή ἀκρότητα γιά νά σωθεῖ ἡ ἴδια... Εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα ἕνα λογικό συμπέρασμα, ἔστω κι ἄν πραγματοποιεῖται ἀσύνειδα καί πού ἀργότερα εἰσάγεται στή σφαίρα τοῦ πάθους, ὅπου μετατρέπεται σέ βασική ἀρχή τῆς δράσης... Αὐτό δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἐνεργητικό ἀσυνείδητο, πού ἀστράφτει, δονεῖται, ταξιδεύει... Ξέρουμε πώς τό ἀσυνείδητο δέν περιέχει τίποτε τό ἰδεατό, τίποτε πού νά μοιάζει στό παραμικρό μέ μιάν ἔννοια καί, συνακόλουθα, τίποτε τό προσωπικό, ἀφοῦ ἡ μορφή τῶν προσώπων, ὅπως καί τό ἐγώ, ἀνήκει στό συνειδητό ἤ διανοητικά ὑποκειμενικό ἐγώ. Γι' αὐτό καί οἱ πρῶτες ἀναλύσεις εἶναι, ἤ θά ἔπρεπε νά εἶναι, τόσο ἀπρόσωπες ὥστε *οἱ λεγόμενες ἀνθρώπινες σχέσεις νά μήν παίζουν κανένα ρόλο*. Ἡ πρώτη ἐπαφή δέν εἶναι οὔτε προσωπική οὔτε βιολογική, πράγμα πού ἡ ψυχανάλυση δέν κατόρθωσε ποτέ νά καταλάβει»[48].

Οἱ οἰδιπόδειες ἐπιθυμίες δέν εἶναι καθόλου ἀπωθημένες, οὔτε καί χρειάζεται νά εἶναι. Βρίσκονται ὅμως σέ στενή σχέση μέ τήν ἀπώθηση, ἀλλά μέ διαφορετικό τρόπο. Εἶναι τό δόλωμα, ἤ ἡ παραμορφωμένη εἰκόνα, πού ἐπιτρέπει στήν ἀπώθηση νά παγιδεύσει τήν ἐπιθυμία. Ἄν ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἀπωθημένη, αὐτό δέν ὀφείλεται στό ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιά τή μητέρα καί γιά τόν θάνατο τοῦ πατέρα· ἀντίθετα, γίνεται τέτοια, μόνο ἐπειδή εἶναι ἀπωθημένη, βάζει τό προσωπεῖο αὐτό μόνο ἐξαιτίας τῆς ἀπώθησης, πού τῆς τό πλάθει καί τῆς τό κολλάει μέ τή βία. Ἄλλωστε, μπορεῖ κανείς νά ἀμφιβάλει ὅτι ἡ αἰμομιξία ἀποτελεῖ πραγματικό ἐμπόδιο γιά τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς κοινωνίας, ὅπως λένε οἱ ὀπαδοί τῆς *ἀνταλλαγματικῆς* θεωρίας. Ἔχουμε δεῖ πολλά τέτοια... Ἀλλοῦ εἶναι ὁ πραγματικός κίνδυνος: ἄν ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἀπωθημένη, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή κάθε στάση ἐπιθυμίας – ὅσο μικρή κι ἄν εἶναι – μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει τήν κατεστημένη τάξη μιᾶς κοινωνίας. Ὄχι πώς ἡ ἐπιθυμία εἶναι μή-κοινωνική, κάθε ἄλλο. Εἶναι ὅμως ἀνατρεπτική· ἡ τοποθέτηση ὁποιασδήποτε ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς μπορεῖ νά τινάξει στόν ἀέρα ὁλόκληρους τομεῖς τῆς κοινωνίας. Ἄσχετα ἀπό τό τί σκέφτονται γι' αὐτό

[48] D. H. Lawrence, «Psychanalyse et Inconscient», 1920, γαλλ. μετάφρ. (τροποποιημένη), στό *Homme d' abord*, βιβλ. 10-18, σ. 219-256.

ὁρισμένοι ἐπαναστάτες ἡ ἐπιθυμία εἶναι στήν οὐσία της ἐπαναστατική – ἡ ἐπιθυμία καί ὄχι τό γλέντι! – καί καμιά κοινωνία δέν μπορεῖ ν' ἀνέχεται μιά πραγματική στάση ἐπιθυμίας, χωρίς νά κινδυνεύουν οἱ δομές της ἐκμετάλλευσης, τῆς ὑποδούλωσης καί τῆς ἱεραρχίας. Ἄν μιά κοινωνία ἔχει ταυτιστεῖ μέ τίς δομές αὐτές (ἀστεία ὑπόθεση) τότε, ναί, ἡ ἐπιθυμία ἀποτελεῖ γι' αὐτήν οὐσιαστική ἀπειλή. Ζωτική ἀνάγκη γιά τήν κοινωνία εἶναι λοιπόν νά καταστέλλει τήν ἐπιθυμία, νά βρεῖ μάλιστα κάτι καλύτερο ἀπό τήν καταστολή, ὥστε ἡ καταπίεση, ἡ ἱεραρχία, ἡ ἐκμετάλλευση, ἡ ὑποδούλωση νά γίνονται οἱ ἴδιες ἐπιθυμητές. Πολύ δυσάρεστο βέβαια νά εἶναι κανείς ὑποχρεωμένος νά λέει τόσο στοιχειώδη πράγματα: ἡ ἐπιθυμία δέν ἀπειλεῖ μιά κοινωνία ἐπειδή εἶναι ἐπιθυμία γιά ἔρωτα μέ τή μητέρα, ἀλλά ἐπειδή εἶναι ἐπαναστατική. Κι αὐτό σημαίνει, ὄχι πώς ἡ ἐπιθυμία εἶναι διαφορετική ἀπό τή σεξουαλικότητα, ἀλλά πώς ἡ σεξουαλικότητα καί ὁ ἔρωτας δέν βρίσκονται μέσα στήν κρεβατοκάμαρα τοῦ Οἰδίποδα – ὀνειρεύονται μάλλον ἀπέραντη εὐρυχωρία κι ἐκπέμπουν παράξενες ροές πού δέν ἀποθηκεύονται μέ μιά καθορισμένη τάξη. Ἡ ἐπιθυμία δέν «θέλει» τήν ἐπανάσταση, εἶναι ἡ ἴδια καί σχεδόν ἄθελά της ἐπαναστατική μέ τό νά θέλει αὐτό πού θέλει. Ἀπό τήν ἀρχή αὐτῆς τῆς μελέτης ὑποστηρίζουμε πώς ἡ κοινωνική παραγωγή καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι ἕνα καί τό αὐτό, ἀλλά πώς διαφέρουν στόν τρόπο λειτουργίας τους. Γι' αὐτό ἕνα κοινωνικό σύστημα παραγωγῆς ἀσκεῖ μιάν οὐσιαστική καταστολή πάνω στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, γι' αὐτό ἐπίσης ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή (μιά «ἀληθινή» ἐπιθυμία) ἔχει τή δυνατότητα νά τινάξει στόν ἀέρα τό κοινωνικό σύστημα. Ἀλλά τί εἶναι «ἀληθινή» ἐπιθυμία, ἀφοῦ καί ἡ καταστολή ἀκόμα εἶναι ἐπιθυμητή; Πῶς νά γίνει ἡ διάκριση; Χρειάζεται ἐδῶ μιά πολύ προσεκτική ἀνάλυση. Γιατί, ἄς μή γελιόμαστε, ἀκόμα κι ὅταν οἱ χρήσεις τους εἶναι ἀντίθετες, *οἱ συνθέσεις εἶναι οἱ ἴδιες.*

Βλέπουμε καλά τί περιμένει ἡ ψυχανάλυση ἀπό μιά ψεύτικη σύνδεση, ὅπου τό οἰδιπόδειο θά εἶναι τάχα τό ἀντικείμενο τῆς ἀπώθησης – ἤ ἀκόμα καί τό ὑποκείμενό της μέ τή μεσολάβηση τοῦ ὑπερεγώ. Περιμένει μιά πνευματική δικαίωση τῆς ἀπώθησης, μιά δικαίωση πού κάνει τήν ἀπώθηση νά περνᾶ στήν πρώτη σειρά καί δέν θεωρεῖ πιά τό πρόβλημα τῆς καταστολῆς, παρά σάν δευτερεῦον ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀσυνείδητου. Γι' αὐτό καί οἱ κριτικοί ἀποδίδουν στόν Freud μιά συντηρητική ἤ ἀντιδραστική στροφή, ἀπό τή στιγμή πού αὐτός δίνει στήν ἀπώθηση μιάν αὐταξία, σάν ὅρο ἀπαραίτητο γιά ν' ἀντιταχθεῖ ὁ πολιτισμός στίς αἰμομικτικές ὁρμές: ὁ Reich λέει μάλιστα πώς ἡ ἀποφασιστική καμπή τοῦ φροϋδισμοῦ – ἡ *ἐγκατάλειψη τῆς σεξουαλικότητας* – συντελεῖται ὅταν ὁ Freud ἀποδέχεται τήν ἰδέα ἑνός πρωταρχικοῦ ἄγχους πού ἐξαπολύει τήν ἀπώθηση μέ ἐνδογενῆ τρόπο. Ἄς πάρουμε τό ἄρθρο τοῦ 1908 γιά τήν «πολιτισμένη σεξουαλική ἠθική»: τό οἰδιπόδειο δέν κατονομάζεται

ἀκόμα, ἡ ἀπώθηση ἐξετάζεται σέ συνάρτηση μέ τήν καταστολή, πού προκαλεῖ μιά *μετατόπιση* καί ἀσκεῖται πάνω στίς ἐπιμέρους ὁρμές στόν βαθμό πού αὐτές ἀντιπροσωπεύουν, μέ τόν τρόπο τους, ἕνα εἶδος ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, πρίν ἀσκηθεῖ ἐνάντια στίς αἰμομικτικές ἤ ἄλλες ὁρμές πού ἀπειλοῦν τόν νόμιμο γάμο. Σέ συνέχεια ὅμως γίνεται φανερό πώς ὅσο περισσότερο τό πρόβλημα τοῦ Οἰδίποδα καί τῆς αἰμομιξίας θά προβάλλει στό προσκήνιο, τόσο καί ἡ ἀπώθηση καί τά συσχετικά της – ἡ ἐπίσχεση καί ἡ ἐξιδανίκευση – θεμελιώνονται πάνω σέ ὑποτιθέμενες ὑπερβατικές ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ ψυχανάλυση θά βυθίζεται ὅλο καί περισσότερο μέσα στόν οἰκογενειοκρατικό καί ἰδεολογικό ὁραματισμό. Δέν χρειάζεται ἐδῶ νά ξαναθυμίσουμε τούς ἀντιδραστικούς συμβιβασμούς τοῦ φροϋδισμοῦ καί μάλιστα τή «θεωρητική συνθηκολόγησή» του: ἡ δουλειά αὐτή ἔχει γίνει πολλές φορές, καί μάλιστα μέ τρόπο βαθυστόχαστο, αὐστηρό καί πολύπλευρο[49]. Κατά τή γνώμη μας, μποροῦν νά συνυπάρχουν σέ μιά καί τήν αὐτή θεωρητική καί πρακτική διδασκαλία, ἐπαναστατικά, μεταρρυθμιστικά καί ἀντιδραστικά στοιχεῖα, χωρίς αὐτό ν' ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο πρόβλημα. Δέν πιάνει σέ μᾶς τό κόλπο τοῦ «ἤ τό παίρνεις ἤ τό ἀφήνεις», μέ τό πρόσχημα πώς ἡ θεωρία δικαιώνει τήν πρακτική, ἀφοῦ ἀπ' αὐτήν γεννιέται ἤ ἀφοῦ δέν εἶναι τάχα δυνατή ἡ ἀμφισβήτηση τῆς προόδου τῆς «θεραπείας», παρά μόνο μέ βάση στοιχεῖα παρμένα ἀπό τήν ἴδια τή θεραπεία. Σάμπως ἡ κάθε μεγάλη θεωρία νά μήν εἶναι ἕνα *συναρμοσμένο μόρφωμα*, καμωμένο ἀπό τμήματα καί κομμάτια, ἀπό κώδικες καί διάφορες ἀνακατεμένες ροές, ἀπό στοιχεῖα ἐπιμέρους καί παράγωγα, πού ἀποτελοῦν τήν ἴδια της τή ζωή ἤ ἐξέλιξη. Σάμπως νά ἦταν δυνατό νά κατακρίνουμε κάποιον γιά τό ὅτι ἔχει μιά διφορούμενη σχέση μέ τήν ψυχανάλυση, δίχως νά ἀναφέρουμε προηγούμενα ὅτι ἡ ἴδια ἡ ψυχανάλυση εἶναι φτιαγμένη ἀπό μιά διφορούμενη σχέση, θεωρητικά καί πρακτικά, μέ τά ὅσα ἀνακαλύπτει καί μέ τίς δυνάμεις πού χειρίζεται. Ἄν ἡ κριτική μελέτη τῆς φροϋδικῆς ἰδεολογίας ἔχει κιόλας γίνει – καί μάλιστα σοβαρά – ἀντίθετα, δέν ἔχει οὔτε κἄν σκιαγραφηθεῖ ἡ ἱστορία τῆς φροϋδικῆς κίνησης: ἡ δομή τῆς ψυχαναλυτικῆς ὁμάδας, ἡ πολιτική της, οἱ τάσεις της καί οἱ ἑστίες της, οἱ αὐτο-ἐφαρμογές της, οἱ αὐτοκτονίες καί οἱ τρέλες της, τό γιγάντιο ὁμαδικό ὑπερεγώ – ὅλα ὅσα συνέβηκαν πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ δασκάλου. Στό μνημειῶδες, ὅπως γενικά ἀναγνωρίζε-

[49] Βλ. τίς δύο κλασικές μελέτες, τοῦ Reich (*La Fonction de l' orgasme*, σ. 165-181) καί τοῦ Marcuse (*Eros et civilization*, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit – τά πρῶτα κεφάλαια). Τό ὅλο ζήτημα ξαναμελετήθηκε τελευταῖα στά ἀξιόλογα ἄρθρα τοῦ περιοδικοῦ *Partisans*, τεῦχος 46, Φλεβάρης 1969: François Gantheret, «Freud et la question socio-politique» καί Jean-Marie Brohm, «Psychanalyse et révolution», σ. 85 καί 97.

ται, ἔργο τοῦ Jones, ἡ λογοκρισία δέν καταργεῖται, ἀλλά κωδικοποιεῖται. Καί πῶς στάθηκε δυνατό νά συνυπάρξουν τρία στοιχεῖα: τό ἐπαναστατικό, ἐξερευνητικό καί πρωτοποριακό στοιχεῖο, πού ἀνακάλυπτε τήν ἐπιθυμητική παραγωγή· τό κλασικό πολιτισμικό στοιχεῖο πού τά στρέφει ὅλα σέ μιά σκηνή οἰδιπόδειας θεατρικῆς παράστασης (ἐπιστροφή στό μύθο!)· καί, τέλος, τό τρίτο στοιχεῖο – τό πιό ἀνησυχητικό – ἕνα εἶδος γκαγκστερικῆς ἐπιχείρησης, διψασμένης γιά ἀξιοπρέπεια, πού θέλει σώνει καί καλά νά ἀναγνωριστεῖ καί νά θεσμοποιηθεῖ, μιά τεράστια ἐπιχείρηση ἀπομύζησης ὑπεραξίας, μέ τήν κωδικοποίηση τῆς ἀτέρμονης θεραπείας, τήν κυνική δικαίωση τοῦ ρόλου πού παίζει τό χρῆμα, καί μέ ὅλα τά ἐχέγγυα πού παρέχει στό κατεστημένο. Ὅλα τοῦτα συνυπῆρχαν στόν Freud – αὐτό τόν καταπληκτικό Χριστόφορο Κολόμβο, μεγαλοφυῆ ἀστό ἀναγνώστη τοῦ Goethe, τοῦ Shakespeare, τοῦ Σοφοκλῆ, προσωπιδοφόρο Al Capone...

Ἡ μεγάλη συμβολή τοῦ Reich εἶναι ὅτι ἔδειξε τό πῶς ἡ ἀπώθηση ἐξαρτιέται ἀπό τήν καταστολή. Αὐτό δέν συνεπάγεται καμιά σύγχυση ἀνάμεσα στίς δύο ἔννοιες, ἀφοῦ ἡ καταστολή ἔχει ἀκριβῶς ἀνάγκη ἀπό τήν ἀπώθηση γιά νά διαμορφώσει πειθήνια ὑποκείμενα καί νά ἐξασφαλίσει τήν ἀναπαραγωγή τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, ἀκόμα καί μέσα στίς κατασταλτικές του δομές. Ἀλλά τήν κοινωνική καταστολή ὄχι μόνο δέν πρέπει νά τή συναγάγουμε ἀπό μιάν οἰκογενειακή ἀπώθηση, πού συνεξελίσσεται μέ τόν πολιτισμό, ἀλλά ἀντίθετα θά πρέπει νά κατανοήσουμε τήν ἀπώθηση σάν συνάρτηση μιᾶς καταστολῆς πού ἐνυπάρχει σέ μιάν ὁρισμένη μορφή κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἡ καταστολή ἀναφέρεται στήν ἐπιθυμία – καί ὄχι μονάχα στά συμφέροντα ἤ τίς ἀνάγκες – μόνο μέσω τῆς σεξουαλικῆς ἀπώθησης. Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἐντεταλμένος φορέας αὐτῆς τῆς ἀπώθησης, γιατί ἐξασφαλίζει «μιά μαζική ψυχολογική ἀναπαραγωγή τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τῆς κοινωνίας». Δέν πρέπει βέβαια νά συμπεράνουμε ἀπ' αὐτό ὅτι ἡ ἐπιθυμία εἶναι οἰδιπόδεια. Ἀντίθετα, ἡ καταστολή τῆς ἐπιθυμίας ἤ ἡ σεξουαλική ἀπώθηση, δηλαδή ἡ *στάση* (stase) τῆς λιμπιντινικῆς ἐνέργειας, ἐκσυγχρονίζει τόν Οἰδίποδα καί σπρώχνει τήν ἐπιθυμία στό ἀδιέξοδο αὐτό, πού τό θέλει καί τό ὀργανώνει ἡ κατασταλτική κοινωνία. Πρῶτος ὁ Reich ἔθεσε τό πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς ἐπιθυμίας μέ τό κοινωνικό πεδίο (προχώρησε μάλιστα πιό πέρα ἀπό τόν Marcuse, πού τό χειρίζεται ἐπιπόλαια). Ὁ Reich εἶναι ὁ πραγματικός θεμελιωτής τῆς ὑλιστικῆς ψυχιατρικῆς. Θέτοντας τό πρόβλημα ὡς πρόβλημα ἐπιθυμίας, εἶναι ὁ πρῶτος πού ἀρνιέται τίς ἐξηγήσεις ἑνός ἁπλοποιημένου μαρξισμοῦ, πού βιάζεται νά βγάλει τό συμπέρασμα ὅτι οἱ μάζες ξεγελάστηκαν, ἐξαπατήθηκαν... Καθώς ὅμως δέν εἶχε μορφοποιήσει ἀρκετά τήν ἔννοια τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, δέν μπόρεσε νά προσδιορίσει τήν παρεμβολή τῆς ἐπιθυμίας στήν ἴδια τήν οἰκονομική ὑποδομή, τήν παρεμβολή τῶν ὁρμῶν στήν κοινωνική

παραγωγή. Ἔτσι, εἶδε τήν ἐπαναστατική ἐπένδυση μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε ἡ ἐπιθυμία σ' αὐτήν νά συμπίπτει μέ μιάν οἰκονομική ὀρθολογικότητα· κι ὅσο γιά τίς ἀντιδραστικές μαζικές ἐπενδύσεις, τοῦ φαινόταν πώς κι αὐτές ἀνάγονται στήν ἰδεολογία. Ἔτσι, κατά τόν Reich, ἡ ψυχανάλυση δέν ἔχει ἄλλο ρόλο ἀπό τό νά ἐξηγεῖ τό ὑποκειμενικό, τό ἀρνητικό καί τήν ἀναστολή, χωρίς νά συμμετέχει ἄμεσα, σάν ψυχανάλυση, στόν θετικό χαρακτήρα τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης ἤ στήν ἐπιθυμητική δημιουργικότητα (μήπως ὅμως αὐτό ὁδηγοῦσε κατά κάποιον τρόπο ξανά στήν πλάνη ἤ τήν αὐταπάτη;). Ἕνα εἶναι πάντως βέβαιο, ὅτι ὁ Reich, χάρη στόν ρόλο πού ἀποδίδει στήν ἐπιθυμία, ἔδωσε μιά νέα ζωογόνα πνοή στήν ψυχανάλυση. Στήν τελική συνθηκολόγηση τοῦ φροϋδισμοῦ, ὁ Reich κατάγγειλε τόν φόβο τῆς ζωῆς, τήν ἀναβίωση τοῦ ἀσκητικοῦ ἰδανικοῦ, τήν καλλιέργεια τῆς ἔνοχης συνείδησης. Προτιμότερο, ἔλεγε, ν' ἀναζητήσουμε τήν «Ὀργόνη» – τό ζωτικό καί κοσμογονικό στοιχεῖο τῆς ἐπιθυμίας – παρά νά ἐξακολουθοῦμε νά εἴμαστε ψυχαναλυτές μέ τίς ὑπάρχουσες συνθῆκες. Ὅμως, κανένας δέν τόν συγχώρεσε, ἐνῶ ὁ Freud ἔλαβε ἄφεση ἁμαρτιῶν. Πρῶτος ὁ Reich προσπάθησε νά βάλει μαζί σέ κίνηση τήν ἀναλυτική μηχανή καί τήν ἐπαναστατική μηχανή. Καί στό τέλος ἔμεινε μονάχος, μέ τίς δικές του ἐπιθυμητικές μηχανές, τά παρανοϊκά, θαυματουργά, ἀσύζευκτα κουτιά του, μέ τά μεταλλικά τους τοιχώματα φοδραρισμένα μέ μαλλί καί μέ βαμβάκι.

Ἀφοῦ ἡ διάκριση ἀνάμεσα στήν ἀπώθηση καί τήν καταστολή καθορίζεται ἀπό τόν ἀσύνειδο χαρακτήρα τῆς πράξης καί τοῦ ἀποτελέσματός της («ἀκόμα καί ἡ ἀναστολή τῆς ἐξέγερσης ἔγινε ἀσύνειδη»), ἡ διάκριση αὐτή ἐκφράζει τή διαφορά τῆς φύσης τους. Ἀπ' αὐτό ὅμως δέν βγαίνει τό συμπέρασμα πώς ὑπάρχει πραγματική ἀνεξαρτησία. Ἡ ἀπώθηση εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ καταστολή γίνεται ἐπιθυμητή καί παύει νά εἶναι ἐνσυνείδητη· καί προκαλεῖ μιάν ἐπιθυμία συνέπειας, μιά πλαστή εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιθυμίας, πού τῆς δίνει μιάν ἐπίφαση ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἀπώθηση αὐτή καθαυτή εἶναι ἕνα μέσο στήν ὑπηρεσία τῆς καταστολῆς. Τό ἀντικείμενό της, εἶναι καί ἀντικείμενο τῆς καταστολῆς. Ἀλλά ἀκριβῶς γι' αὐτό συνεπάγεται μιά διπλή πρωτότυπη πράξη: ἀπό τή μιά μεριά, ὁ κατασταλτικός κοινωνικός σχηματισμός μεταβιβάζει τήν ἐξουσία του σ' ἕνα ἀπωθητικό ὄργανο, καί ἀπό τήν ἄλλη, συσχετικά, ἡ καταπιεσμένη ἐπιθυμία ἐπικαλύπτεται κατά κάποιον τρόπο ἀπό τή μετατοπισμένη καί πλαστή εἰκόνα πού τήν ἐμφάνισή της προκαλεῖ ἡ ἀπώθηση. Ὑπάρχει καί μιά μεταβίβαση ἀπώθησης ἀπό τόν κοινωνικό σχηματισμό, καί μιά παραμόρφωση, μιά μετατόπιση τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σχηματισμοῦ ἀπό τήν ἀπώθηση. Ὁ ἐντεταλμένος φορέας τῆς ἀπώθησης, ἤ μάλλον ὁ ἐντεταλμένος γιά τήν ἀπώθηση, εἶναι ἡ οἰκογένεια: ἡ παραμορφωμένη εἰκόνα τοῦ ἀπωθημένου εἶναι οἱ αἱμομικτικές ὁρμές. Τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, ἡ οἰδιποδειοποίηση, εἶναι λοιπόν ὁ καρπός τῆς δι-

πλῆς πράξης. *Ἡ ἀπωθητική οἰκογένεια παίρνει τή θέση τῆς κατασταλτικῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί ταυτόχρονα δίνει μιά μετατοπισμένη εἰκόνα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, πού παρουσιάζει τό ἀπωθημένο σάν αἱμομικτικές οἰκογενειακές ὁρμές.* Τή σχέση ἀνάμεσα στίς δυό παραγωγές ἀντικαθιστᾶ ἔτσι ἡ σχέση οἰκογένεια-ὁρμές, σέ μιάν ἐκτροπή ὅπου χάνεται ὁλόκληρη ἡ ψυχανάλυση. Καί ἀντιλαμβανόμαστε τό ὄφελος ἀπό μιάν τέτοια πράξη ἀπό τήν ἄποψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, πού ἀλλοιώτικα δέν θά μποροῦσε νά ἀποκρούσει τή δύναμη ἐξέγερσης καί ἐπανάστασης πῆς ἐπιθυμίας. Τείνοντας στήν ἐπιθυμία τόν παραμορφωτικό καθρέφτη τῆς αἱμομιξίας (αὐτό ἦταν πού ἤθελες, ἔ;), τήν κάνουν νά ντρέπεται, τήν παραλύουν, τή βάζουν σέ ἀδιέξοδο κι εὔκολα τήν πείθουν νά ἀπαρνηθεῖ τόν «ἑαυτό της» γιά χάρη τῶν ἀνώτερων συμφερόντων τοῦ πολιτισμοῦ (καί ἄν ὅλοι ἔκαναν τό ἴδιο, ἄν ὅλοι παντρεύονταν τή μητέρα τους, ἄν φύλαγαν τήν ἀδελφή τους γιά τόν ἑαυτό τους; τότε δέν θά ὑπῆρχε πιά διαφοροποίηση, δέν θά ὑπῆρχε δυνατότητα ἀνταλλαγῆς...). Πρέπει νά δράσουμε γρήγορα, ἔγκαιρα. Ἡ αἱμομιξία: *ἕνα ρηχό συκοφαντημένο ρυάκι.*

Ἀλλά ἐνῶ καταλαβαίνουμε τό ὄφελος τοῦ ἐγχειρήματος ἀπό τήν ἄποψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, δέν βλέπουμε καθαρά τί εἶναι ἐκεῖνο πού τήν κάνει δυνατή ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Καί ὅμως, ἔχουμε ὅλα τά στοιχεῖα γιά μιάν ἀπάντηση. Θά ἔπρεπε ἡ κοινωνική παραγωγή νά διέθετε, πάνω στήν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, μιά δύναμη ἱκανή νά χαραχθεῖ, νά ἐγγραφεῖ κι αὐτή στήν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τῆς ἐπιθυμίας. Κι ἕνα τέτοιο ὄργανο ὑπάρχει: εἶναι ἡ οἰκογένεια. Ἡ οἰκογένεια ἀνήκει οὐσιαστικά στήν καταγραφή τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, σάν σύστημα ἀναπαραγωγῆς τῶν παραγωγῶν. Καί ἀσφαλῶς, στόν ἀντίθετο πόλο, ἡ καταγραφή τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα γίνεται μέσα ἀπό ἕνα γενεαλογικό δίχτυ *πού δέν εἶναι οἰκογενειακό:* οἱ γονιοί παρεμβαίνουν μονάχα σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενα, σάν ροές, σημεῖα καί φορεῖς μιᾶς διαδικασίας πού τούς ὑπερφαλαγγίζουν ἀπό παντοῦ. Τό πολύπολύ, τό παιδί «ἀναφέρει» ἀθωότατα στούς γονεῖς κάτι ἀπό τήν καταπληκτική παραγωγική ἐμπειρία του μέ τή δική του ἐπιθυμία· ἡ ἐμπειρία του ὅμως αὐτή δέν ἀναφέρεται σ' αὐτούς σάν γονεῖς. Ἀλλά ἐδῶ ἀκριβῶς προβάλλει ἡ ἐπιχείρηση. Κάτω ἀπό τήν πρώιμη πίεση τῆς κοινωνικῆς καταστολῆς, ἡ οἰκογένεια εἰσδύει, ἀναμιγνύεται στό πλέγμα τῆς ἐπιθυμητικῆς γενεαλογίας, ἀλλοτριώνει γιά λογαριασμό της ὁλόκληρη τή γενεαλογία, κατάσχει τό Numen (κατάλαβέ το, Θεός εἶναι ὁ μπαμπάς...). Ὅλες οἱ ἐνέργειες γίνονται σάν ἡ ἐπιθυμητική ἐμπειρία ν' ἀναφερόταν στούς γονεῖς καί ἡ οἰκογένεια ν' ἀποτελοῦσε τόν ὕψιστο νόμο της. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ὑποτάσσονται στόν περίφημο νόμο τῆς ὁλότητας-ἑνότητας, πού τάχα δρᾶ σάν «ἔλλειψη». Οἱ διαζεύξεις ὑποτάσσονται

στήν ἐκλογή ἀνάμεσα στό ἀδιαφόριστο καί τόν ἀποκλεισμό. Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια εἰσχωρεῖ στήν παραγωγή ἐπιθυμίας, καί ἀπό τήν παιδική κιόλας ἡλικία τή μετατοπίζει, τήν ἀπωθεῖ μέ ἀπίστευτη δύναμη. Ἡ κοινωνική παραγωγή ἐντέλλει τήν οἰκογένεια νά ἀσκεῖ τήν ἀπώθηση. Καί ἄν ἡ οἰκογένεια κατορθώνει ἔτσι νά εἰσδύσει στήν καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας, εἶναι γιατί τό δίχως ὄργανα σῶμα – ὅπου ἐκτελεῖται αὐτή ἡ καταγραφή – ἀσκεῖ ἤδη γιά λογαριασμό του, ὅπως εἴδαμε, *μιά πρωταρχική ἀπώθηση* τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἐναπόκειται στήν οἰκογένεια νά ἐπωφελεῖται ἀπ' αὐτήν καί, μέ τήν ἐξουσιοδότηση πού τῆς ἔχει δοθεῖ, νά προσθέτει *τήν καθαυτό δευτερογενή ἀπώθηση* (ἡ ψυχανάλυση ἔδειξε τή διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς δυό αὐτές ἀπωθήσεις, ἀλλά ὄχι καί τήν πραγματική σημασία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς οὔτε καί τή διάκριση ἀνάμεσα στόν τρόπο λειτουργίας τους). Γι' αὐτό καί ἡ καθαυτό ἀπώθηση δέν ἀρκεῖται στό νά ἀπωθεῖ τήν πραγματική ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀλλά καί δίνει μιά μετατοπισμένη φαινομενική εἰκόνα τοῦ ἀπωθημένου, ἀντικαθιστώντας τήν καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας μέ μιάν οἰκογενειακή καταγραφή. Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή στό σύνολό της παίρνει τή γνωστή οἰδιπόδεια μορφή μονάχα μέ τήν οἰκογενειακή μετάφραση τῆς καταγραφῆς της: μετάφραση-προδοσία.

Τή μιά λέμε πώς τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι τίποτε, σχεδόν τίποτε (ὡς πρός τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀκόμα καί στό παιδί), τήν ἄλλη πώς εἶναι παντοῦ (στήν ἐπιχείρηση γιά τήν τιθάσσευση τοῦ ἀσυνείδητου καί γιά τήν παράσταση τῆς ἐπιθυμίας καί τοῦ ἀσυνείδητου). Ἀλλά δέν μᾶς πέρασε ποτέ ἀπό τόν νοῦ νά ποῦμε πώς ἡ ψυχανάλυση ἐπινοεῖ τό οἰδιπόδειο. Τό ἀντίθετο μάλιστα εἶναι ὁλοφάνερο: ὅσοι ἔρχονται νά ψυχαναλυθοῦν, εἶναι κιόλας οἰδιποδισμένοι, ζητοῦν καί ξαναζητοῦν νά οἰδιποδιστοῦν... Ἀπόκομμα ἐφημερίδας: ὁ Stravinsky δηλώνει πρίν πεθάνει: «Εἶμαι βέβαιος πώς αἰτία γιά τά βάσανά μου ἦταν ἡ ψυχρότητα τοῦ πατέρα μου κι ἡ ἐλάχιστη στοργή πού μοῦ ἔδειξε ἡ μητέρα μου. Ἀποφάσισα ἔτσι νά τούς δείξω ἐγώ μιά μέρα...». Ἄν βαλθοῦν μάλιστα κι οἱ καλλιτέχνες νά κάνουν τό ἴδιο, θά εἴχαμε ἄδικο νά ἐνοχληθοῦμε καί νά ἔχουμε τούς συνηθισμένους ἐνδοιασμούς ἑνός εὐσυνείδητου ψυχαναλυτῆ. Ἄν κάποιος μουσικοσυνθέτης μᾶς λέει πώς ἡ μουσική δέν ἐκφράζει ἐνεργητικές καί κατακτητικές δυνάμεις, ἀλλά δυνάμεις πού γεννιοῦνται ἀπό μιάν ἀντίδραση – τήν ἀντίδραση στό «πατέρας-μητέρα» – τότε δέν μᾶς μένει παρά νά ξαναπαίξουμε μέ μιάν παραδοξολογία, προσφιλή στόν Νίτσε, παραλλάζοντάς την ἐλαφρά: Freud-μουσικοσυνθέτης*. Ὄχι, οἱ ψυχαναλυτές δέν ἐπινοοῦν τίποτα, ἄν καί ἔχουν πολλά ἐπινοήσει μέ ἄλλον τρόπο, πολλά νομοθετήσει, πολλά ἐνισχύσει, πολλά ἐγχύσει. Τό μόνο πού κάνουν οἱ ψυχαναλυτές, εἶναι νά ὑποστηρίζουν τίς παραπάνω

* Freude, στά γερμανικά σημαίνει χαρά, τέρψη. *(Σημ. Γ.Κ.).*

τάσεις, νά δίνουν μιάν ὕστατη ὤθηση στή μετατόπιση ὁλόκληρου τοῦ ἀσυνείδητου. Τό μόνο πού κάνουν, εἶναι νά βάζουν τό ἀσυνείδητο νά ἐκφράζεται σύμφωνα μέ τίς ὑπερβατικές χρήσεις τῆς σύνθεσης, πού τοῦ ἐπιβάλλονται ἀπό ἄλλες δυνάμεις: ὁλικά Πρόσωπα, ἄρτιο Ἀντικείμενο, μεγάλος Φαλλός, φοβερό Ἀδιαφόριστο τοῦ φαντασιακοῦ, συμβολικοί Διαφορισμοί, Χωρισμός... Τό μόνο πού οἱ ψυχαναλυτές ἐπινοοῦν, εἶναι ἡ συναισθηματική μετατόπιση, μιά οἰδιπόδεια μετατόπιση, ἕνα οἰδιπόδειο οἰδιπόδειου στό ἰατρεῖο, ἐξαιρετικά βλαβερό καί φαρμακερό, ἀλλά ὅπου ἐπιτέλους ὁ ἄρρωστος βρίσκει αὐτό πού θέλει καί πιπιλίζει τό οἰδιπόδειό του πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ ἀναλυτῆ. Κι αὐτό εἶναι ἤδη πάρα πολύ. Τό οἰδιπόδειο ὅμως φτιάχνεται μέσα στήν οἰκογένεια, καί ὄχι στό ἰατρεῖο τοῦ ἀναλυτῆ, πού δρᾶ μόνο σάν ἔσχατη ἐδαφικότητα. Καί τό οἰδιπόδειο δέν φτιάχνεται *ἀπό τήν* οἰκογένεια. Οἱ οἰδιπόδειες χρήσεις τῆς σύνθεσης, ἡ οἰδιποδειοποίηση, ὁ τριγωνισμός, ὁ εὐνουχισμός, ὅλα αὐτά ἐξαρτιόνται ἀπό δυνάμεις πολύ πιό ἰσχυρές, κάπως πιό ὑποχθόνιες ἀπό τήν ψυχανάλυση, τήν οἰκογένεια, τήν ἰδεολογία, ἀκόμα κι ἑνωμένες. Ὑπάρχουν ἐδῶ ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἀναπαραγωγῆς καί καταστολῆς. Γιατί στ' ἀλήθεια χρειάζονται ἰσχυρότατες δυνάμεις γιά νά κατανικήσουν τίς δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας, νά τίς κάνουν νά ἐγκαταλείψουν τή μάχη καί νά ἀντικαταστήσουν μέ ἀντιδράσεις τοῦ τύπου «μπαμπάς-μαμά» ὅ,τι δυναμικό, ἐπιθετικό, καλλιτεχνικό, παραγωγικό καί κατακτητικό ὑπάρχει μέσα στό ἴδιο τό ἀσυνείδητο. Μέ τήν ἔννοια τούτη, ὅπως εἴδαμε, τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ἐφαρμογή, καί ἡ οἰκογένεια ἕνας ἐντεταλμένος φορέας. Ἀλλά ἔστω καί μέ τήν ἐφαρμογή, εἶναι σκληρό, εἶναι δύσκολο γιά ἕνα παιδί νά βιώνει τόν ἑαυτό του σάν γωνιά ἑνός τριγώνου.

Τοῦτο τό παιδί
Δέν ὑπάρχει,
Εἶναι μονάχα μιά γωνιά,
Μιά μελλοντική γωνιά,
Καί γωνιά δέν ὑπάρχει...
Ὅμως τοῦτος ὁ κόσμος τοῦ πατέρα-μητέρα πρέπει νά φύγει,
Τοῦτος ὁ κόσμος ὁ διπλός καί διχοτομημένος,
Ὁ πάντα διασπασμένος,
Πού πάντα ζητᾶ νά ἑνωθεῖ...
Κέντρο τοῦ σύμπαντος
Πού σατανικά τό στηρίζει ἡ πιό σκοτεινή ὀργάνωση[50].

*
* *

[50] Antonin Artaud, «Ainsi donc la question...», στό *Tel Quel*, 1967, τεῦχος 30.

Τό 1924, ὁ Freud προτείνει ἕνα ἁπλό κριτήριο γιά τή διάκριση ἀνάμεσα στή νεύρωση καί τήν ψύχωση: στή νεύρωση, τό Ἐγώ ὑπακούει στίς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητας καί εἶναι ἕτοιμο νά ἀπωθήσει τίς ὁρμές τοῦ Ἐκείνου, ἐνῶ στήν ψύχωση, τό Ἐγώ βρίσκεται κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ Ἐκείνου, κινδυνεύοντας νά χάσει τήν ἐπαφή του μέ τήν πραγματικότητα. Οἱ ἰδέες τοῦ Freud ἀργοῦσαν συνήθως νά φτάσουν στή Γαλλία. Ὄχι ὅμως καί τούτη ἐδῶ: τήν ἴδια χρονιά ὁ Capgras καί ὁ Carrette παρουσίαζαν μιάν περίπτωση σχιζοφρένειας μέ ψευδαίσθηση σωσιῶν, ὅπου ἡ ἄρρωστη ἔδειχνε ζωηρό μίσος γιά τή μητέρα καί αἱμομικτική ἐπιθυμία γιά τόν πατέρα, ἀλλά σέ συνθῆκες ἀποκοπῆς ἀπό τήν πραγματικότητα – ἐβίωνε δηλαδή τούς γονεῖς της σάν ψεύτικους γονεῖς, σάν «σωσίες». Οἱ γιατροί συνήγαγαν ἀπ' αὐτό τήν ἀπόδειξη τῆς ἀντίστροφης σχέσης: στή νεύρωση, ἡ ἀντικειμενότροπη (objectale) λειτουργία τῆς πραγματικότητας διατηρεῖται, ἀλλά ὑπό τόν ὅρο νά ἀπωθεῖται τό αἰτιακό σύμπλεγμα· στήν ψύχωση, τό σύμπλεγμα εἰσβάλλει στή συνείδηση καί γίνεται ἀντικείμενό της, μέ τίμημα μιάν «ἀπώθηση» πού ἀφορᾶ τώρα τήν ἴδια τήν πραγματικότητα ἤ τή λειτουργία τοῦ πραγματικοῦ. Ὁ Freud βέβαια ἐπέμενε πάντα στόν σχηματικό χαρακτήρα τῆς διάκρισης· γιατί ἡ ἀνακοπή συναντᾶται καί στή νεύρωση μέ τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀπωθημένου (ὑστερική ἀμνησία, ψυχαναγκαστική ἐκμηδένιση) καί στήν ψύχωση ἀναφαίνεται μιά σχετική ἀνάκτηση τῆς πραγματικότητας μέ τήν παραληρική ἀνασύσταση. Ὁ Freud ὅμως ἐξακολούθησε πάντα νά ὑποστηρίζει τήν ἁπλή αὐτή διάκριση[51]. Καί φαίνεται πολύ σημαντικό τό ὅτι, μέ πρωτότυπο τρόπο, ξαναβρίσκει μιάν ἰδέα προσφιλή στήν παραδοσιακή ψυχιατρική: τήν ἰδέα ὅτι ἡ παραφροσύνη συνδέεται βασικά μέ τήν ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα. Σύγκλιση μέ τήν ψυχιατρική ἐπεξεργασία τῶν ἐννοιῶν τῆς διάσπασης (τῆς προσωπικότητας) καί τοῦ αὐτισμοῦ. Κι αὐτός εἶναι ἴσως ὁ λόγος πού ἡ φροϋδική μελέτη διαδόθηκε τόσο γρήγορα.

Ἐκεῖνο ὅμως πού μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ὁ ἀληθινός ρόλος πού παίζει τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα στή σύγκλιση αὐτή. Γιατί, ἄν πραγματικά τά οἰκογενειακά θέματα εἰσβάλλουν συχνά στήν ψυχωτική συνείδηση, εἶναι ἀκόμα πιό παράξενο – ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Lacan – ὅτι τό οἰδιπόδειο «ἀνακαλύφθηκε» στή νεύρωση, ὅπου ὑποτίθεται πώς εἶναι ὑπολανθάνον, καί ὄχι στήν ψύχωση, ὅπου ἀντίθετα θεωρεῖται ὁλοφάνερο[52]. Μή-

[51] Τά δυό ἄρθρα τοῦ 1924 εἶναι: «Νεύρωση καί Ψύχωση» καί «Ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα στή νεύρωση καί τήν ψύχωση». Βλ. ἀκόμα: Capgras καί Carrette, «Illusion des sosies et complexe d' Oedipe», *Annales médico-psychologiques*, Μάης 1924. Τό ἄρθρο τοῦ Freud «Ὁ Φετιχισμός» (1927) δέν ἀναιρεῖ τή διάκριση – ὅσο κι ἄν αὐτό ὑποστηρίχθηκε – ἀλλά τήν ἐπιβεβαιώνει (στό *La vie sexuelle*, P. U. F., σ. 137: «Μπορῶ ἔτσι νά ἐπιμείνω στήν ἄποψή μου...»).
[52] J. Lacan, «La Famille», *Encyclopédie française, VIII*, 1938.

πως ὅμως αὐτό συμβαίνει ἐπειδή στήν ψύχωση, τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα ἐμφανίζεται ἴσα-ἴσα σάν ἐρέθισμα μιᾶς κάποιας ἔντασης, ἁπλός ἐπαγωγέας, πού δέν παίζει ρόλο ὀργανωτῆ, ἀφοῦ οἱ ἐντατικές ἐπενδύσεις τῆς πραγματικότητας ἀφοροῦν ἐντελῶς ἄλλο πράγμα (τό κοινωνικό, ἱστορικό καί πολιτιστικό πεδίο); Τό οἰδιπόδειο εἰσβάλλει στή συνείδηση καί αὐτο-διαλύεται ταυτόχρονα, ἀποδείχνοντας ἔτσι τήν ἀνικανότητά του νά εἶναι «ὀργανωτής». Ἑπομένως, φτάνει νά μετρήσουμε τήν ψύχωση μέ τό πλαστό τοῦτο μέτρο, νά τήν ἐξαρτήσουμε ἀπό τό ψεύτικο τοῦτο κριτήριο, τό οἰδιπόδειο, γιά νά προκύψει ἡ ἐντύπωση τῆς ἀποκοπῆς ἀπό τήν πραγματικότητα. Δέν πρόκειται ἐδῶ γιά ἀφηρημένη πράξη: ἐπιβάλλεται στόν ψυχωτικό μιά οἰδιπόδεια «ὀργάνωση», ἔστω καί γιά νά διαπιστωθεῖ ἡ «ἔλλειψή» της σ' αὐτόν, μέσα σ' αὐτόν. Εἶναι μιά ἄσκηση πού γίνεται κατάσαρκα, κατάψυχα. Ὁ ψυχωτικός ἀντιδρᾶ μέ τόν αὐτισμό καί τήν ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα. Ἄραγε μπορεῖ ἡ ἀποκοπή ἀπό τήν πραγματικότητα νά μήν εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς σχιζοφρενικῆς διεργασίας, ἀλλά τό ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγκαστικῆς ἐξοιδιπόδισής του, δηλαδή τῆς διακοπῆς τῆς διεργασίας; Μήπως πρέπει νά ἀναθεωρήσουμε τίς παραπάνω ἀπόψεις μας καί νά ὑποθέσουμε ὅτι ὁρισμένοι ἄνθρωποι ἀνέχονται δυσκολότερα ἀπό ἄλλους τήν ἐξοιδιπόδιση; Τότε ὅμως ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι ἄρρωστος μέσα στό οἰδιπόδειο, ἀπό ἕνα οἰδιπόδειο πού προβάλλει τόσο πιό ἔντονα στήν παραισθησιοποιημένη συνείδησή του, ὅσο τοῦ λείπει στή συμβολική ὀργάνωση τοῦ «δικοῦ» του ἀσυνείδητου. Εἶναι, ἀντίθετα, ἄρρωστος ἀπό τήν οἰδιπόδιση πού τοῦ ἐπιβάλλουν (τοῦ τήν ἐπιβάλλει ἡ πιό σκοτεινή ὀργάνωση) καί πού δέν μπορεῖ πιά νά τήν ἀντέξει, καθώς ἔχει ξεκινήσει γιά μακρινό ταξίδι, γιατί θά ἦταν σάν νά τόν ξανάφερναν καί πάλι σ' ἕνα χωριουδάκι, αὐτόν πού διασχίζει τίς ἠπείρους καί τούς πολιτισμούς. Ὁ σχιζοφρενικός δέν ὑποφέρει ἀπό τό διχασμένο του ἐγώ, ἀπό ἕνα οἰδιπόδειο πού ἔχει ἐκραγεῖ, ἀλλά ἀντίθετα ἐπειδή τόν ξαναγυρίζουν σ' αὐτά πού ἔχει ἐγκαταλείψει. Πτώση τῆς ἔντασης ὥς τό δίχως ὄργανα σῶμα = 0, αὐτισμός: πῶς ν' ἀντιδράσει ἀλλιώτικα στό φράγμα ὅλων του τῶν ἐπενδύσεων τῆς πραγματικότητας – φράγμα πού τοῦ ὀρθώνει τό οἰδιπόδειο σύστημα καταστολή–ἀπώθηση; Ὅπως λέει ὁ Laing, τούς σχιζοφρενικούς τούς διακόπτουν στό ταξίδι. Ἔχασαν τήν πραγματικότητα. Ἀλλά πότε τήν ἔχασαν; στό ταξίδι ἤ στή διακοπή τοῦ ταξιδιοῦ;

Εἶναι λοιπόν τώρα δυνατό νά διατυπωθεῖ μιά ἀντίστροφη σχέση: Θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε πώς ὑπάρχουν δυό ὁμάδες, οἱ ψυχωτικοί καί οἱ νευρωτικοί, ἐκεῖνοι πού δέν ἀντέχουν στήν ἐξοιδιπόδιση, καί οἱ ἄλλοι πού τήν ἀντέχουν, πού μάλιστα τούς ἀρέσει, κι ἐξελίσσονται μέσα της. Σέ ἄλλους πιάνει ἡ ἐξοιδιπόδιση καί σ' ἄλλους δέν πιάνει. «Νομίζω πώς οἱ φίλοι μου ξεκίνησαν στήν ἀρχή τοῦ Καινούριου Αἰώνα, ὁμαδικά, μέ δυνάμεις πρακτικῆς ἔκρηξης πού τούς ἔσπρωξαν σέ μιά πατερναλιστική παρέκκλιση, ἐλαττωματική κατά τή γνώμη μου. *Μιά δεύτερη ὁμάδα ἀπομονωμένων* στήν ὁποία ἀνήκω κι ἐγώ, ἀποτελούμενη ἀναμφισβήτητα ἀπό κέντρα κλειδοκόκκαλων, στερήθηκε ἀπό κάθε δυνατότητα ἀτομικῆς ἐπιτυχίας, τή στιγμή πού ἀναλάμβανε βαριές μελέτες ἔμφυτης ἐπιστήμης. Ὅσο γιά μένα, ἡ ἐξέγερσή μου ἐνάντια στόν *πατερναλισμό τῆς πρώτης ὁμάδας* μέ βύθισε ἀπό τή δεύτερη κιόλας χρονιά σέ κοινωνικές δυσκολίες ὅλο καί πιό ἀποπνικτικές. Ἔ, λοιπόν, *νομίζετε πώς οἱ δυό αὐτές ὁμάδες εἶναι ἱκανές νά συγκολληθοῦν;* Δέν κρατάω κακία στούς ἀχρείους αὐτούς τοῦ ἀρρενωποῦ πατερναλισμοῦ – δέν εἶμαι ἐκδικητικός... Πάντως, ἄν νικήσω, δέν θά ὑπάρχει πιά κανένας ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στόν Πατέρα καί τόν Γιό!... Μιλάω φυσικά γιά τά πρόσωπα τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι γιά τούς "πλησίον" μας, πού παίρνουν τόν ἑαυτό τους γιά...»[53]. Ἡ πραγματική ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς δυό ὁμάδες, εἶναι ἡ καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας πάνω στό ἄπλαστο δίχως ὄργανα σῶμα καί ἡ οἰκογενειακή καταγραφή πάνω στό κοινωνικό σῶμα – ἡ ἔμφυτη ἐπιστήμη στήν ψύχωση καί οἱ πειραματικές νευρωσικές ἐπιστῆμες. Εἶναι ὁ ἔκκεντρος σχιζοειδής κύκλος καί τό τρίγωνο τῆς νεύρωσης. Γενικότερα, εἶναι οἱ δύο τρόποι χρήσης τῆς σύνθεσης. Ἀπό τή μιά μεριά, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, καί ἀπό τήν ἄλλη ἡ οἰδιπόδεια–ναρκισσική μηχανή. Γιά νά καταλάβουμε τίς λεπτομέρειες τοῦ ἀγώνα αὐτοῦ, πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀντλεῖ, δέν παύει νά ἀντλεῖ ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἔχοντας κι αὐτή μιά θέση στήν καταγραφή τῆς ἐπιθυμίας, παρεισάγοντας τήν ἁρπάγη της, παγιδεύει μιά τεράστια μερίδα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μετατοπίζει καί ἀναδιοργανώνει μέ τόν δικό της τρόπο ὅλες τίς τομές πού χαρακτηρίζουν τίς μηχανές τῆς ἐπιθυμίας. Ρίχνει ὅλες αὐτές τίς τομές στόν χῶρο τοῦ παγκόσμιου εὐνουχισμοῦ, ἀπ' ὅπου εἶναι ἐξαρτημένη ἡ ἴδια («ἕνας κῶλος ψόφιου ποντικοῦ, κρεμασμένος ἀπό τό ταβάνι τοῦ οὐρανοῦ», λέει ὁ Artaud), ἀλλά καί τίς ἀνακατανέμει σύμφωνα μέ τούς δικούς της νόμους καί τίς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἡ οἰκογένεια τέμνει ἀκολουθώντας τό τρίγωνό της, ξεχωρίζοντας αὐτό πού τῆς ἀνήκει ἀπό ἐκεῖνο πού τῆς εἶναι ξένο. Ἐνεργεῖ τομές καί μέσα στό τρίγωνο, ἀκολουθώντας τίς γραμμές διαφορισμοῦ πού διαμορφώνουν τά ὀλικά πρόσωπα: ἐκεῖ εἶναι ὁ μπαμπάς, ἐκεῖ ἡ μαμά, ἐκεῖ εἶσαι σύ, καί πιό ἐκεῖ ἡ ἀδελφή σου. Κόψε ἐδῶ τή ροή τοῦ γάλατος, εἶναι ἡ σειρά τοῦ ἀδελφοῦ σου, μήν κάνεις κακά ἐδῶ, κόψε ἐκεῖ τό ποτάμι ἀπό σκατά. Πρωταρχικός ρόλος τῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ κράτηση: τό ζήτημα εἶναι τί θά ἀπορρίψει ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, τί θά κρατήσει ἀπ' αὐτήν, τί θά συνδέσει μέ τούς δρόμους χωρίς διέξοδο πού ὁδηγοῦν στόν ἴδιο της τόν ἀδιαφόριστο βόθρο, καί, ἀντίθετα, τί θά προωθήσει πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς διαφοροποίησης δια-

[53] Jacques Besse, *La Grande Pâque*, σ. 27 καί 61.

δόσιμης καί ἀναπαραγώγιμης. Γιατί ἡ οἰκογένεια δημιουργεῖ μαζί καί τίς ντροπές καί τίς περηφάνειες της, τήν ἀδιαφόριση τῆς νεύρωσής της καί τή διαφόριση τοῦ ἰδανικοῦ της, πού διαφέρουν μονάχα φαινομενικά. Καί σ' αὐτό τό διάστημα, τί κάνει ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή; Τά κρατημένα στοιχεῖα δέν μπαίνουν στήν καινούρια χρήση τῆς σύνθεσης πού τούς ἐπιβάλλει μιά τόσο βαθειά μεταμόρφωση, χωρίς νά κάνουν νά συνηχήσει ὁλόκληρο τό τρίγωνο. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές φτάσανε στήν πόρτα, κι ὅταν μπαίνουν μέσα, κάνουν τά πάντα νά δονοῦνται. Κάτι περισσότερο: ὅ,τι δέν μπαίνει προκαλεῖ ἴσως μεγαλύτερη δόνηση. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἰσάγουν καί πάλι (ἤ τουλάχιστον τό προσπαθοῦν) τίς παραπλανητικές τομές τους. Τό παιδί διαισθάνεται τό ἔργο πού τοῦ ζητοῦν νά ἐκτελέσει. Ἀλλά τί νά βάλει μέσα στό τρίγωνο, πῶς νά διαλέξει; Ἡ μύτη τοῦ μπαμπᾶ καί τό αὐτί τῆς μητέρας μποροῦν ἄραγε νά ἐκπληρώσουν τόν σκοπό, μποροῦν νά κρατηθοῦν, ν' ἀποτελέσουν μιά σωστή οἰδιπόδεια τομή; Καί ἡ κόρνα τοῦ ποδήλατου; Τί ἀποτελεῖ ἄραγε μέρος τῆς οἰκογένειας; Ρόλος τοῦ τριγώνου εἶναι νά δονεῖται καί νά συνηχεῖ κάτω ἀπό τήν πίεση τόσο αὐτοῦ πού κρατεῖ, ὅσο καί ἐκείνου πού ἀπορρίπτει. Ἡ ἀντήχηση (κι ἐδῶ ἀκόμα καταπνιγμένη ἤ δημόσια, ντροπιασμένη ἤ περήφανη) εἶναι ὁ δεύτερος ρόλος τῆς οἰκογένειας. Ἡ οἰκογένεια εἶναι μαζί καί πρωκτός πού κρατεῖ, καί φωνή πού ἀντηχεῖ, καί στόμα πού καταναλώνει: αὐτές εἶναι οἱ τρεῖς δικές της συνθέσεις, ἀφοῦ σκοπός εἶναι νά συνδεθεῖ ἡ ἐπιθυμία μέ τά ἕτοιμα ἀντικείμενα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἄν θέλετε συνήχηση, ἀγοράστε «μαντλέν» τοῦ Combray*.

Ἀλλά τώρα πιά δέν εἶναι δυνατό νά περιοριστοῦμε στήν ἁπλή ἀντίθεση δύο ὁμάδων, ἀντίθεση πού θά ἐπέτρεπε νά προσδιοριστεῖ ἡ νεύρωση σάν ἐνδο-οἰδιπόδεια διαταραχή, καί ἡ ψύχωση σάν ἐξω-οἰδιπόδεια φυγή. Ἀλλά οὔτε ἀρκεῖ νά διαπιστώσουμε πώς οἱ δυό ὁμάδες εἶναι «ἱκανές γιά συγκόλληση». Τό πρόβλημα εἶναι πιό πολύ τό πῶς θά μπορέσουμε ἄμεσα νά τίς διακρίνουμε. Πῶς θά ξεχωρίσουμε τήν πίεση πού ἡ οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή ἀσκεῖ πάνω στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀπό ἐκείνην πού ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ἀσκεῖ πάνω στήν οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή; Τό οἰδιπόδειο τρίγωνο δονεῖται καί τρεμουλιάζει· μήπως ὅμως αὐτό ὀφείλεται στή λαβή πού τό τρίγωνο πάει νά πετύχει πάνω στίς ἐπιθυμητικές μηχανές ἤ μήπως στήν προσπάθεια τῶν μηχανῶν αὐτῶν νά ξεφύγουν ἀπό τό ἄδραγμά του καί νά τό ἀναγκάσουν νά τίς παρατήσει; Ποῦ νά βρίσκεται ἄραγε τό τελευταῖο ὅριο τῆς συνήχησης; Τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα ἐκφράζει τήν προσπάθεια νά σωθεῖ ἡ οἰδιπόδεια γενεαλογία, ἀλλά ταυτόχρονα καί μιά μή-οἰδιπόδεια

* Ἡ *μαντλέν* εἶναι ἕνα εἶδος γαλλικοῦ γλυκοῦ, σέ σχῆμα ἀχηβάδας, πού ἀναφέρεται ἀπό τόν Marcel Proust στό ἔργο του *Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο (Σημ. Γ.Κ.)*.

ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς γενεαλογίας. Οἱ φαντασιώσεις δέν εἶναι ποτέ ἐπιβλητικές μορφές, εἶναι φαινόμενα ἀκριτικά ἤ μεθοριακά, ἕτοιμα νά γύρουν πρός τή μιά ἤ τήν ἄλλη μεριά. Κοντολογίς, *τό οἰδιπόδειο εἶναι αὐστηρά ἀναποφάνσιμο*. Κι ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι μή-ἀποφάνσιμο, τό ξαναβρίσκουμε παντοῦ· μέ τήν ἔννοια αὐτή, δικαιολογημένα θά ἔλεγε κανείς πώς δέν χρησιμεύει σέ τίποτα. Ἄς ξαναθυμηθοῦμε ἐδῶ τήν ὁμορφη ἱστορία τοῦ Gérard de Nerval: ὁ συγγραφέας ἀπαιτεῖ ἡ Aurélia – ἡ γυναίκα πού ἀγαπᾶ – νά μοιάζει μέ τήν Adrienne, τό κοριτσάκι τῆς παιδικῆς του ἡλικίας· τίς «βλέπει» σάν ἀπαράλλακτες. Καί ἡ Aurélia καί ἡ Adrienne εἶναι κι οἱ δυό μαζί ἡ μητέρα. Μποροῦμε ἄραγε νά ποῦμε πώς ἡ ταυτοποίηση, ὡς «ταυτότητα ἀντίληψης», εἶναι ἐδῶ σύμπτωμα ψύχωσης; Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τό κριτήριο τῆς πραγματικότητας: τό σύμπλεγμα εἰσβάλλει στήν ψυχωτική συνείδηση μόνο μέ τό τίμημα μιᾶς ρήξης μέ τό Πραγματικό, ἐνῶ στή νεύρωση ἡ ὁμοιότητα ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ὁμοιότητα ἀσύνειδων παραστάσεων, κι ἔτσι δέν θέτει σέ κίνδυνο τήν ἀντίληψη. Τί κερδίσαμε ὅμως μέ τό νά τά ἐγγράφουμε ὅλα στό οἰδιπόδειο – ἀκόμα καί τήν ψύχωση; Ἕνα ἀκόμα βῆμα, καί ἡ Aurélia ἡ Adrienne *καί* ἡ μητέρα θά εἶναι Παναγία. Ὁ Nerval ἀναζητᾶ τό ἔσχατο ὅριο δόνησης τοῦ τριγώνου. «Θέλετε ὅλα νά τά δραματοποιήσετε», λέει ἡ Aurélia. Δέν ἐγγράφονται ὅλα στό οἰδιπόδειο, χωρίς τελικά ὅλα νά ξεφεύγουν ἀπ' αὐτό. Οἱ ταυτοποιήσεις δέν ἦταν ταυτοποιήσεις προσώπων ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἀντίληψης, ἀλλά ταυτοποιήσεις ὀνομάτων μέ περιοχές ἔντασης, πού ἀποτελοῦν ἀφετηρία γιά ἄλλες περιοχές ἀκόμα πιό ἐντατικές, κάποια ἐρεθίσματα πού προκαλοῦν ἕνα ὁλότελα διαφορετικό ταξίδι, στάσεις πού προετοιμάζουν ἄλλα διανοίγματα, ἄλλους δρόμους, ὅπου δέν συναντᾶ πιά κανείς τή μητέρα, ἀλλά τήν Παναγία καί τόν Θεό: «*... καί τρεῖς φορές νικητής, διάβηκα τόν Ἀχέροντα*». Ἔτσι, ὁ σχιζοφρενικός θά δεχτεῖ ν' ἀνάγονται ὅλα στή μητέρα, ἀφοῦ αὐτό δέν ἔχει καμιά σημασία: εἶναι βέβαιος πώς θά μπορέσει νά τά κάνει ὅλα νά προκύπτουν ἀπό τή μητέρα, καί νά κρατήσει, γιά δική του κρυφή χρήση, ὅλες τίς Παναγίες πού εἶχαν ταυτιστεῖ μέ τή μητέρα.

Τό καθετί μετατρέπεται σέ νεύρωση, ἤ τό καθετί ξεσπᾶ σέ ψύχωση: δέν εἶναι λοιπόν σωστό νά μπαίνει ἔτσι τό πρόβλημα. Θά ἦταν σφάλμα νά φυλάξουμε γιά τίς νευρώσεις μιάν ἑρμηνεία οἰδιπόδεια καί νά κρατήσουμε γιά τίς ψυχώσεις μιάν ἐξωοιδιπόδεια ἐξήγηση. Δέν ὑπάρχουν δυό ὁμάδες, δέν ὑπάρχει διαφορά οὐσίας ἀνάμεσα στίς νευρώσεις καί τίς ψυχώσεις. *Γιατί, ἔτσι κι ἀλλιῶς, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι ἡ αἰτία*, ἡ τελική αἰτία εἴτε γιά τίς ψυχωτικές ἀνατρεπτικές ἐκδηλώσεις πού σπάζουν τό οἰδιπόδειο ἤ τό καταπνίγουν, εἴτε γιά τίς νευρωτικές συνηχήσεις πού τό σχηματίζουν. Ἡ βαθύτερη ἔννοια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀναφαίνεται ὁλοκάθαρα ἄν τή συσχετίσουμε μέ τό πρόβλημα τῶν «τωρινῶν συντελεστῶν». Ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα σημεῖα τῆς ψυχανάλυσης

ἦταν ἡ ἐκτίμηση τοῦ ρόλου πού παίζουν οἱ τωρινοί αὐτοί συντελεστές – ἀκόμα καί στή νεύρωση – ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ὅτι διαφέρουν ἀπό τούς παιδικούς οἰκογενειακούς συντελεστές. Οἱ πιό σοβαρές ψυχαναλυτικές διενέξεις ἔχουν σχέση μέ τήν ἐκτίμηση αὐτή. Οἱ δυσκολίες ἀφοροῦν πολλές πλευρές. Πρῶτα-πρῶτα τή φύση τῶν συντελεστῶν (σωματική, κοινωνική, μεταφυσική, τά περίφημα «προβλήματα τῆς ζωῆς», μέσω τῶν ὁποίων εἰσαγόταν καί πάλι στήν ψυχανάλυση ἕνας πολύ καθάριος ἀποσεξουαλισμένος ἰδεαλισμός). Κατά δεύτερο λόγο, τίς ξεχωριστές ἰδιότητες τῶν συντελεστῶν: ἐνεργοῦν ἄραγε μέ τρόπο ἀρνητικό, στερητικό, μέ ἁπλή ἀποστέρηση; Καί, τέλος, τή στιγμή τους, τήν ἐποχή τους: δέν εἶναι μήπως αὐτονόητο πώς ὁ τωρινός συντελεστής ἀναφαίνεται «ἐκ τῶν ὑστέρων», καί σημαίνει «πρόσφατος», σέ ἀντίθεση μέ τόν παιδικό ἤ τόν ἀρχαιότερο, πού μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ μέ τό οἰκογενειακό πλέγμα; Ἀκόμα κι ἕνας συγγραφέας σάν τόν Reich, πού τόσο πολύ φροντίζει νά συσχετίσει τήν ἐπιθυμία μέ τίς μορφές τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, καί νά δείξει ἔτσι ὅτι δέν ὑπάρχει ψυχο-νεύρωση πού νά μήν εἶναι μαζί καί «τωρινή νεύρωση», ἐπιμένει στήν ἄποψη ὅτι οἱ τωρινοί συντελεστές ἐνεργοῦν μέ κατασταλτική στέρηση («σεξουαλική στάση») καί ὅτι ἀναφαίνονται πιό ὕστερα. Κι ἔτσι μένει πάντα στή θεωρία του ἕνα εἶδος διάχυτου οἰδιποδισμοῦ, ἀφοῦ ἡ «στάση» ἤ ὁ στερητικός τωρινός συντελεστής προσδιορίζει μόνο τήν ἐνέργεια τῆς νεύρωσης καί ὄχι τό περιεχόμενο, πού ἀνάγεται στήν παιδική οἰδιπόδεια σύγκρουση – τήν παλιά αὐτή σύγκρουση, πού ἐπανενεργοποιεῖται μέ τήν τωρινή στάση[54]. Καί οἱ οἰδιποδιστές ὅμως ἐννοοῦν τό ἴδιο πράγμα ὅταν παρατηροῦν πώς εἶναι δυνατό κανείς νά νιώσει μιά τωρινή στέρηση ἤ ἀποστέρηση μέσα σέ μιά πιό παλιά ἐσωτερική ποιοτική σύγκρουση, πού δέν φράζει μονάχα τούς ἀπαγορευμένους ἀπό τήν πραγματικότητα δρόμους, ἀλλά κι ἐκείνους πού αὐτή ἀφήνει ἐλεύθερους, καί πού τό ἐγώ, μέ τή σειρά του, τούς ἀπαγορεύει στόν ἑαυτό του (τύπος τοῦ «διπλοῦ ἀδιέξοδου»): «Ὑπάρχουν ἄραγε παραδείγματα» πού νά εἰκονίζουν τό σχῆμα τῶν τωρινῶν νευρώσεων «στόν φυλακισμένο ἤ τόν κρατούμενο σέ στρατόπεδο συγκέντρωσης ἤ τόν ξεθεωμένο ἀπό τή δουλειά ἐργάτη; Δέν εἶναι βέβαιο ὅτι θά μᾶς παρουσίαζαν πάρα πολλές τέτοιες περιπτώσεις... Ἔχουμε τή συστηματική τάση νά μή δεχόμαστε τίς ὁλοφάνερες ἀδικίες τῆς πραγματικότητας χωρίς νά κάνουμε τήν ἀπογραφή τους, χωρίς νά προσπαθοῦμε νά ἀνακαλύψουμε κατά τί ἡ ἀναταραχή τοῦ κόσμου ὑπάγεται στήν ὑπο-

[54] W. Reich, *La Fonction de l' orgasme*, σ. 94: «Ὅλες οἱ νευρωτικές φαντασιοπληξίες ἔχουν τίς ρίζες τους στήν παιδική σεξουαλική ἀφοσίωση στούς γονιούς. Ἀλλά ἡ σύγκρουση παιδιοῦ-γονιοῦ δέν εἶναι δυνατό νά προκαλέσει μακρόχρονη διαταραχή τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας, ἄν δέν τρέφεται ἀδιάκοπα ἀπό τήν τωρινή στάση, πού ἡ ἴδια αὐτή σύγκρουση ἔχει δημιουργήσει στήν ἀρχή...».

κειμενική ἀναταραχή, ἀκόμα κι ἄν *μέ τόν καιρό* συμμετέχει σέ δομές λίγο-πολύ ἀμετάστρεπτες»[55]. Καταλαβαίνουμε τή φράση αὐτή, βρίσκουμε ὡστόσο πώς ἔχει κάτι τό ἀνησυχητικό. Μᾶς ἐπιβάλλουν τήν ἀκόλουθη ἐκλογή: ἤ ὁ τωρινός συντελεστής νοεῖται μέ τρόπο ὁλότελα ἐξωτερικό στερητικό (πράγμα ἀδύνατο), ἤ βυθίζεται σέ μιάν ἐσωτερική-ποιοτική σύγκρουση, πού σχετίζεται κατανάγκη μέ τό οἰδιπόδειο... (οἰδιπόδειο, πηγή ὅπου ὁ ψυχαναλυτής νίπτει τάς χεῖρας ἀπό τίς ἀδικίες τοῦ κόσμου τούτου).

Ἄν ἐξετάσουμε τίς ἰδεολογικές παρεκκλίσεις τῆς ψυχανάλυσης, ἀπό μιάν ὁλότελα διαφορετική σκοπιά, ἀνακαλύπτουμε μιάν ἐνδιαφέρουσα ἀπόπειρα νά δοθεῖ στούς τωρινούς συντελεστές μιά θέση διαφορετική ἀπό τή στερητική καί μεταγενέστερη. Κι αὐτό, γιατί δυό μέριμνες βρέθηκαν νά συνδέονται κατά φαινομενικά παράδοξο τρόπο, λογουχάρη στόν Jung: ἡ μέριμνα νά συντομέψει τήν ἀτέρμονη θεραπεία, μέ τήν καταπολέμηση τῆς σημερινῆς ἤ τωρινῆς διαταραχῆς, καί ἡ μέριμνα νά πάει πιό μακριά ἀπό τό οἰδιπόδειο, πιό πέρα καί ἀπό τό προ-οἰδιπόδειο, πολύ πιό πάνω καί ν' ἀποδείξει ἔτσι πώς τό πιό τωρινό εἶναι καί τό πιό πρωταρχικό, καί πώς τό πιό σύντομο εἶναι τό πιό μακρινό[56]. Τά ἀρχέτυπα παρουσιάζονται ἀπό τόν Jung, ταυτόχρονα σάν τωρινοί συντελεστές πού ὑπερβαίνουν τίς οἰκογενειακές εἰκόνες στή συναισθηματική μετατόπιση καί σάν ἀρχαϊκοί παράγοντες, ἀπείρως πιό ἀρχαῖοι, καί μέ διαφορετική ἀρχαιότητα ἀπό τούς ἴδιους τούς παιδικούς συντελεστές. Ἔτσι ὅμως δέν κερδίζουμε τίποτα, ἀφοῦ ὁ τωρινός συντελεστής δέν παύει νά εἶναι στερητικός παρά μόνο ὑπό τόν ὅρο νά ἀπολαμβάνει τά δικαιώματα τοῦ Ἰδανικοῦ, καί παύει νά ἀποτελεῖ ἕνα «ἐκ τῶν ὑστέρων» μονάχα ὑπό τόν ὅρο νά γίνει ἕνα ἐπέκεινα, πού πρέπει νά σημαίνεται ἀναγωγικά ἀπό τό οἰδιπόδειο, ἀντί νά ἐξαρτιέται ἀναλυτικά ἀπ' αὐτό. Ἔτσι, τό «ἐκ τῶν ὑστέρων» εἰσάγεται καί πάλι κατανάγκη μέσα στή διαφορά χρονικότητας ὅπως τό δείχνει ἡ καταπληκτική κατανομή πού προτείνει ὁ Jung: γιά τούς νέους, πού ἔχουν οἰκογενειακά ἤ ἐρωτικά προβλήματα, ἡ μέθοδος τοῦ Freud! γιά τούς λιγότερο νέους, πού ἔχουν προβλήματα κοινωνικῆς

[55] Jean Laplanche, *La Réalité dans la névrose et la psychose*, (Διάλεξη στή Γαλλική Ψυχαναλυτική Ἑταιρία, 1961). Βλ. καί Laplanche καί Pontalis, τά ἄρθρα «Frustration» καί «Névrose actuelle» στό *Vocabulaire de la psychanalyse*.

[56] Τό ἴδιο μποροῦμε νά παρατηρήσουμε καί γιά τόν Rank: ὁ τραυματισμός τῆς γέννησης δέν συνεπάγεται μονάχα μιάν ἀναδρομή πέρα ἀπό τό οἰδιπόδειο καί τό προ-οἰδιπόδειο, ἀλλά πρέπει ν' ἀποτελεῖ καί ἕνα μέσο γιά τή συντόμευση τῆς θεραπείας. Ὁ Freud τό σημειώνει μέ πικρία στό ἔργο του *Τερματισμένη ἀνάλυση καί ἀτέρμονη ἀνάλυση*: «Ὁ Rank ἔλπιζε νά θεραπεύσει ὅλες τίς νευρώσεις, ἐξαλείφοντας ἀργότερα, μέ μιάν ἀνάλυση, τόν πρωταρχικό αὐτόν τραυματισμό· ἔτσι, ἕνα κομματάκι ἀνάλυσης θά ἐπέτρεπε νά ἀποφύγουμε ὅλο τό μακρύ ἀναλυτικό ἔργο...».

ἀναπροσαρμογῆς, ὁ Adler! καί ὁ Jung γιά τούς ἐνήλικους καί τούς γέρους, πού τά προβλήματά τους ἀφοροῦν τό 'Ιδανικό...[57]. Καί εἴδαμε πιό πάνω τί παραμένει κοινό μεταξύ Freud καί Jung: πάντα τό ἀσυνείδητο, μετρημένο μέ τόν μύθο (καί ὄχι μέ τίς μονάδες τῆς παραγωγῆς), μ' ὅλο πού ἡ μέτρηση γίνεται σέ δυό ἀντίθετες κατευθύνσεις. 'Αλλά τί σημασία ἔχει τελικά ἄν ἡ ἠθική ἤ ἡ θρησκεία βρίσκουν στό οἰδιπόδειο ἕνα ἀναλυτικό καί ἀναδρομικό νόημα, ἤ ἄν τό οἰδιπόδειο βρίσκει ἕνα ἀναγωγικό καί ἐξερευνητικό νόημα στήν ἠθική ἤ τή θρησκεία;

'Εμεῖς λέμε πώς ἡ αἰτία τῆς διαταραχῆς – νεύρωσης ἤ ψύχωσης – βρίσκεται πάντα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, στή σχέση της μέ τήν κοινωνική παραγωγή, στή διαφορά ἤ τή σύγκρουση τῆς λειτουργίας της μέ τήν κοινωνική παραγωγή, καί στούς τρόπους ἐπένδυσης πού χρησιμοποιεῖ. Η ἐπιθυμητική παραγωγή ὅπως τή βλέπουμε μέσα σ' αὐτήν τή σχέση, σ' αὐτήν τή σύγκρουση καί τίς ἰδιαίτερες αὐτές μορφές, *νά ποιός εἶναι ὁ τωρινός συντελεστής*. Κατά συνέπεια, ὁ συντελεστής αὐτός δέν εἶναι οὔτε στερητικός οὔτε μεταγενέστερος. Ὄντας συστατικό στοιχεῖο μιᾶς ζωῆς γεμάτης ἀπό τήν ἐπιθυμία, εἶναι σύγχρονος μέ τήν πιό τρυφερή παιδική ἡλικία καί τή συνοδεύει στό κάθε της βῆμα. Δέν ξεπροβάλλει ὕστερα ἀπό τό οἰδιπόδειο, δέν προϋποθέτει καθόλου μιάν οἰδιπόδεια ὀργάνωση, οὔτε καί μιά προ-οἰδιπόδεια προ-ὀργάνωση. 'Αντίθετα, τό *οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτόν, εἴτε σάν ἐρέθισμα κάποιας ἔντασης, ἁπλός ἐπαγωγέας πού μέ τή μεσολάβησή του, ἡ ἀνοιδιπόδεια ὀργάνωση τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς δημιουργεῖται ἀπό τήν παιδική ἀκόμα ἡλικία, εἴτε σάν συνέπεια τῆς ἀπώθησης-καταστολῆς πού ἡ κοινωνική ἀναπαραγωγή ἐπιβάλλει στήν ἐπιθυμητική παραγωγή μέ τή μεσολάβηση τῆς οἰκογένειας*. Η λέξη «τωρινό» (ἐν ἐνεργείᾳ) δέν ἔχει ἐδῶ τή σημασία τοῦ «πρόσφατου», οὔτε καί ἀντιτίθεται στό παλιό ἤ τό παιδικό, ἀλλά χρησιμοποιεῖται σέ ἀντίθεση μέ τό «δυνητικό». *Καί «δυνητικό» ἐδῶ εἶναι τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, εἴτε σάν κάτι πού πρέπει νά ἐνεργοποιηθεῖ σ' ἕνα νευρωτικό σχηματισμό, σάν ἀποτέλεσμα παράγωγο τοῦ τωρινοῦ συντελεστῆ, εἴτε ἐφόσον εἶναι διαμελισμένο καί διαλυμένο μέσα σ' ἕναν ψυχωτικό σχηματισμό, σάν ἄμεσο ἀποτέλεσμα τοῦ ἴδιου αὐτοῦ συντελεστῆ*. Κι ἀκριβῶς μ' αὐτή τήν ἔννοια, ἡ ἰδέα τοῦ «ἐκ τῶν ὑστέρων» μᾶς φαινόταν πάντα ἕνας ἔσχατος παραλογισμός στήν ψυχαναλυτική θεωρία καί πράξη· ἡ ἐνεργητική ἐπιθυμητική παραγωγή, στήν ἴδια τήν πορεία της, ἐπενδύει ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, ἕνα σύνολο ἀπό σωματικές, κοινωνικές καί μεταφυσικές σχέσεις, πού δέν διαδέχονται οἰδιπόδειες ψυχολογικές σχέσεις, ἀλλά πού ἀντίθετα θά *ἐφαρμοστοῦν* στό οἰδιπόδειο ὑπο-σύνολο, τό προσδιορισμένο κατ' ἀντίδραση, ἤ θά τό ἀποκλείσουν ἀπό τό πεδίο ἐπένδυσης τῆς δραστηριότητάς τους. *'Αναπο-*

[57] C. G. Jung, *La Guérison psychologique*, Georg, 1953, κεφ. 1-4.

φάνσιμο, δυνητικό ἀντενεργό ἤ ἀντιδραστικό, νά ποιό εἶναι τό οἰδιπόδειο. Εἶναι ἀποκλειστικά ἕνα ἀντιδραστικό μόρφωμα· μόρφωμα πού ἀντιδρᾶ στήν ἐπιθυμητική παραγωγή: εἶναι μεγάλο σφάλμα νά ἐξετάζεται τοῦτο τό μόρφωμα μεμονωμένα, ἀφηρημένα, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν τωρινό παράγοντα πού συνυπάρχει μ' αὐτόν, καί πού σ' αὐτόν ἀντιδρᾶ.

Καί ὅμως αὐτό ἀκριβῶς κάνει ἡ ψυχανάλυση, ὅταν κλείνεται μέσα στό οἰδιπόδειο, ὅταν ἀποφαίνεται γιά προόδους καί παλινδρομήσεις σέ συνάρτηση μέ τό οἰδιπόδειο ἤ καί σέ σχέση μ' αὐτό: παράδειγμα, ἡ θεωρία τῆς προ-οἰδιπόδειας παλινδρόμησης, πού χρησιμοποιεῖται πολλές φορές γιά τόν χαρακτηρισμό τῆς ψύχωσης. Εἶναι σάν τό γνωστό παιχνιδάκι τῆς γιάλας μέ τό νερό, ὅπου ἡ βαπτισμένη μέσα της κούφια κουκλίτσα ἀνεβοκατεβαίνει μέ τήν πίεση τῆς μεμβράνης πού ὑπάρχει στό σκέπασμα ἤ στά πλάγια τῆς γιάλας: ἡ παλινδρόμηση καί ἡ πρόοδος ἐπιτελοῦνται στό ἐσωτερικό τῆς γιάλας τοῦ οἰδιπόδειου, πού εἶναι τεχνητά φραγμένη· κι ἐξαρτιόνται στήν πραγματικότητα ἀπό δυνάμεις πού μεταβάλλονται, ἀλλά εἶναι πάντα ἐν ἐνεργεία καί σύγχρονες, μέσα στήν *ἀνοιδιπόδεια* ἐπιθυμητική παραγωγή. Η ἐπιθυμητική παραγωγή ἔχει μονάχα μιάν «τωρινή ὕπαρξη»· οἱ πρόοδοι καί οἱ παλινδρομήσεις εἶναι μόνο οἱ πραγματώσεις μιᾶς δυνητικότητας πού βρίσκεται πάντα σέ τέλεια πληρότητα, χάρη στίς καταστάσεις ἐπιθυμίας. 'Από τούς ἐλάχιστους ψυχίατρους καί ψυχαναλυτές πού κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν ἄμεσες κι ἀληθινά πρωτότυπες σχέσεις μέ τούς σχιζοφρενικούς, ἐνήλικους ἤ παιδιά, ἡ Gisela Rankow καί ὁ Bruno Bettelheim διάνοιξαν καινούριους δρόμους, θεωρητικά δυναμικούς καί θεραπευτικά ἀποτελεσματικούς. Δέν εἶναι τυχαῖο, τό ὅτι καί οἱ δυό τους ἀμφισβητοῦν τήν ἔννοια τῆς παλινδρόμησης. Ξεκινώντας ἀπό τίς σωματικές περιποιήσεις πού δίνονται στούς σχιζοφρενικούς – ἐντριβές, λουτρά, περιτυλίξεις – ἡ Gisela Rankow ἀναρωτιέται ἄν ὅλα τοῦτα ἔχουν γιά σκοπό νά πλήξουν τόν ἄρρωστο στό σημεῖο τῆς παλινδρόμησής του, γιά νά τοῦ προσφέρουν ἔμμεσες συμβολικές ἱκανοποιήσεις, πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν νά συνδεθεῖ καί πάλι μέ μιάν ἀνέλιξη καί νά ξαναρχίσει μιά πορεία πρός τά μπρός. Ὡστόσο, λέει, δέν πρόκειται «νά δώσουμε στόν ἄρρωστο σωματικά ἁπτικά αἰσθήματα γιά νά ἀναγνωρίσει τά ὅρια τοῦ σώματός του... Πρόκειται γιά τήν *ἀναγνώριση* μιᾶς ἀσύνειδης ἐπιθυμίας καί ὄχι γιά τήν ἱκανοποίησή της»[58]. 'Αναγνώριση τῆς ἐπιθυμίας σημαίνει ἀκριβῶς ἐπαναφορά σέ λειτουργία τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πάνω στό δίχως ὄρ-

[58] Gisela Rankow, *L' Homme et sa psychose*, Aubier, 1969, σ. 24-26 (βλ. καί τήν ὡραιότατη θεωρία γιά τό σημεῖο, πού ἀναπτύσσεται ἀπό τήν G. Rankow, στό ἔργο της *Structuration dynamique dans la schizophrénie*, Huber, 1956). Ὅσο γιά τήν κριτική τῆς παλινδρόμησης ἀπό τόν Bruno Bettelheim, βλ. *La Forteresse vide*, σ. 369-374.

γανα σῶμα, ὅπου ὁ σχιζοφρενικός ἔχει ἀναδιπλωθεῖ γιά νά τήν κατασιγάσει καί νά τήν καταπνίξει. Ἡ ἀναγνώριση αὐτή τῆς ἐπιθυμίας, ἡ θέση αὐτή τῆς ἐπιθυμίας, *τό Σημεῖο αὐτό*, ὁδηγεῖ σ' ἕνα εἶδος πραγματικῆς καί τωρινῆς παραγωγικότητας, πού δέν συγχέεται μέ μιάν ἔμμεση ἤ συμβολική ἱκανοποίηση, καί πού τόσο ὅταν σταματάει ὅσο κι ὅταν μπαίνει σέ κίνηση, εἶναι ἐξίσου διαφορετική ἀπό μιάν προ-οἰδιπόδεια παλινδρόμηση ὅσο καί ἀπό μιά προοδευτική ἀποκατάσταση τοῦ οἰδιπόδειου.

*
* *

Ἀνάμεσα στή νεύρωση καί τήν ψύχωση, δέν ὑπάρχει διαφορά φύσης, εἴδους ἤ ὁμάδας. Ὅπως ἡ ψύχωση, ἔτσι καί ἡ νεύρωση δέν εἶναι δυνατό νά ἐξηγηθεῖ οἰδιποδειακά. Ἀντίθετα μάλιστα, ἡ νεύρωση εἶναι ἐκείνη πού ἐξηγεῖ τό οἰδιπόδειο. Ἀλλά τότε, πῶς νά συλλάβουμε τή σχέση ψύχωση-νεύρωση; Καί μήπως ἡ σχέση αὐτή δέν ἐξαρτιέται ἀπό ἄλλες σχέσεις; Ὅλα ἀλλάζουν ἄν ἀποφασίσουμε νά ἀποκαλέσουμε ψύχωση τήν ἴδια τή διαδικασία, ἤ ἀντίθετα μιά διακοπή τῆς διαδικασίας (καί τί εἴδους διακοπή;). Ἡ σχιζοφρένεια ὡς διαδικασία, εἶναι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀλλά ὅπως εἶναι στό τέλος, ὡς ἔσχατο ὅριο τῆς καθοριζόμενης ἀπό τίς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ κοινωνικῆς παραγωγῆς. Εἶναι ἡ «ἀρρώστια» τῶν σύγχρονων ἀνθρώπων, ἡ δική μας ἀρρώστια. Τό τέλος τῆς ἱστορίας δέν ἔχει ἄλλο νόημα. Σ αὐτήν ἀνταμώνουν οἱ δυό κατευθύνσεις τῆς διαδικασίας, ὡς κίνησης τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς πού πάει ὥς τό τέλος τῆς ἀπεδαφικοποίησής της, καί ὡς κίνησης τῆς μεταφυσικῆς παραγωγῆς πού μεταφέρει καί ἀναπαράγει τήν ἐπιθυμία σέ μιά νέα Γῆ. «Ἡ ἔρημος μεγαλώνει... τό σημεῖο πλησιάζει...». Ὁ σχιζοφρενικός παίρνει μαζί του τίς ἀποκωδικοποιημένες ροές καί τίς περνάει μέσα ἀπό τήν ἔρημο τοῦ δίχως ὄργανα σώματος, ὅπου ἐγκατασταίνει τίς ἐπιθυμητικές μηχανές του καί παράγει μιάν ἀσταμάτητη ἐκροή ἐνεργῶν δυνάμεων. Διάβηκε τό ὅριο, τή σχίση, πού συγκρατοῦσε πάντα τήν παραγωγή ἐπιθυμίας στό περιθώριο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἐφαπτόμενη καί πάντα ἀπωθημένη. Ὁ σχιζοφρενικός ξέρει νά φεύγει: ἡ ἀναχώρηση εἶναι γι' αὐτόν τόσο ἁπλή ὅσο ἡ γέννηση καί ὁ θάνατος. Ἀλλά κατά παράδοξο τρόπο, τό ταξίδι του γίνεται πάντα ἐπιτόπου. Δέν μιλάει γιά ἕναν ἄλλο κόσμο, δέν ἀνήκει σ' ἕναν ἄλλο κόσμο: ἀκόμα κι ὅταν μετακινεῖται στόν χῶρο, μετακινεῖται σέ ἔνταση, γύρω ἀπό τήν ἐπιθυμητική μηχανή πού στήνεται καί μένει ἐδῶ. Γιατί ἐδῶ βρίσκεται ἡ ἔρημος πού ἐξαπλώνεται στόν κόσμο μας, καθώς καί ἡ νέα Γῆ καί ἡ μηχανή πού βουίζει, καί πού γύρω της περιφέρονται οἱ σχιζοφρενικοί – πλανῆτες ἑνός καινούριου Ἥλιου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί τῆς ἐπιθυμίας (ἤ μήπως δέν ὑπάρχουν ἀκόμα;...) εἶναι σάν τόν Ζαρατούστρα. Περνᾶνε ἀπό ἀφάντα-

στους πόνους, ἴλιγγους καί ἀρρώστιες. Ἔχουν τίς ὀπτασίες τους. Ὀφείλουν νά ἐφεύρουν ξανά τήν κάθε κίνηση. Ἀλλά ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος παράγεται σάν ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἀνεύθυνος, μοναχικός καί χαρούμενος, ἱκανός ἐπιτέλους νά πεῖ καί νά κάνει κάτι τό ἁπλό μέ τήν ἴδια του τή θέληση, χωρίς νά ζητήσει ἄδεια – ἐπιθυμία ὁλοκληρωμένη, ροή πού ὑπερπηδᾶ τά φράγματα καί τούς κώδικες, ὄνομα πού δέν ὑποδηλώνει πιά κανένα ἐγώ. Ἔπαψε ἁπλῶς νά φοβᾶται πώς θά τρελαθεῖ. Ζεῖ τόν ἑαυτό του σάν τήν ὑπέρτατη ἀρρώστια πού δέν θά τόν προσβάλει πιά. Τί ἀξίζει, τί θά ἄξιζε ἐδῶ ἕνα ψυχίατρος; Σέ ὁλόκληρη τήν ἱστορία τῆς ψυχιατρικῆς, μονάχα ὁ Jaspers, καί ἀργότερα ὁ Laing, εἶχαν ἰδέα τί θά πεῖ διαδικασία καί τί εἶναι ἐκπλήρωσή της (γι' αὐτό καί κατόρθωσαν νά ξεφύγουν ἀπό τήν οἰκογενειοκρατία, πού ἀνοίγει τόν συνηθισμένο δρόμο στήν ψυχιατρική καί τήν ψυχανάλυση). «Ἄν τό ἀνθρώπινο εἶδος ἐπιζήσει, οἱ ἄνθρωποι τοῦ μέλλοντος θά θεωρήσουν, φαντάζομαι, τή φωτισμένη ἐποχή μας σάν αἰώνα πραγματικοῦ σκοταδισμοῦ. Δίχως ἄλλο θά εἶναι σέ θέση ν' ἀπολαύσουν πιό διασκεδαστικά ἀπό μᾶς, τήν εἰρωνεία αὐτῆς τῆς κατάστασης. Θά μᾶς περιπαίζουν. Θά ξέρουν πώς αὐτό πού ἀποκαλοῦμε σχιζοφρένεια ἦταν μιά ἀπό τίς μορφές μέ τίς ὁποῖες – συχνά διαμέσου τῶν πιό ἁπλῶν ἀνθρώπων – τό φῶς ἀρχίζε νά περνᾶ μέσα ἀπό τίς σχισμές τοῦ κλειστοῦ μας μυαλοῦ... Ἡ τρέλα δέν εἶναι ἀναγκαστικά μιά κατάρρευση (*breakdown*)· μπορεῖ νά εἶναι καί μιά «διάσπαση τοῦ μετώπου» (*breakthrough*)... Τό ἄτομο πού βιώνει ὑπερβατικά τήν ἀπώλεια τοῦ ἐγώ, μπορεῖ ἤ δέν μπορεῖ νά χάσει τήν ἰσορροπία του, μέ διαφορετικούς τρόπους. Καί τότε, μπορεῖ νά λογιστεῖ τρελό. Ἀλλά τό νά εἶσαι τρελός, δέν σημαίνει κατανάγκη νά εἶσαι ἄρρωστος, ἀκόμα κι ἄν στόν κόσμο τοῦτο οἱ δυό ὅροι ἀλληλοσυμπληρώνονται... Ἀπό τήν ἀφετηρία κιόλας τῆς ψυχικῆς ψευτο-ὑγείας μας ὅλα εἶναι διαφορούμενα. Ἡ ὑγεία αὐτή δέν εἶναι ἀληθινή ὑγεία. Ἡ τρέλα τῶν ἄλλων δέν εἶναι ἀληθινή τρέλα. Ἡ τρέλα τῶν ἀρρώστων μας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐξουθένωσης πού τούς ἐπιβάλλουμε καί πού οἱ ἴδιοι ἐπιβάλλουν στόν ἑαυτό τους. Ἄς μή φανταστεῖ ποτέ κανείς πώς μποροῦμε νά συναντήσουμε τήν πραγματική τρέλα εἴτε πώς εἴμαστε πραγματικά ὑγιεῖς τῷ πνεύματι. Ἡ τρέλα πού συναντοῦμε στούς ἀρρώστους μας εἶναι μιά ἄγαρμπη μεταμφίεση, μιά ἐπίφαση, μιά ἀλλόκοτη γελοιογραφία τῆς φυσικῆς θεραπείας αὐτῆς τῆς παράξενης ἐνσωμάτωσης. Ἡ ἀληθινή ψυχική ὑγεία ἐξυπονοεῖ – μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο – τή διάλυση τοῦ ὁμαλοῦ ἐγώ...»[59].

[59] Ronald Laing, *La Politique de l' expérience*, σ. 89, 93, 100. Μέ μιά παραπλήσια ἔννοια, ὁ Michel Foucault προανάγγελνε: «Ἴσως μιά μέρα δέν θά ξέρουμε πιά τί ἦταν ἡ τρέλα... Ὁ Artaud θά ἀνήκει στό ἔδαφος τῆς γλώσσας μας καί ὄχι στή διάσπασή της... Ὅ,τι νιώθουμε σήμερα γιά τό ἔσχατο ὅριο ἤ γιά τό παράξενο ἤ

Ἡ ἐπίσκεψη στό Λονδίνο, εἶναι ἡ ἐπίσκεψή μας στήν Πυθία. Ἐκεῖ κάτω βρίσκεται ὁ Turner. Κοιτάζοντας τούς πίνακές του, καταλαβαίνεις τί θά πεῖ νά πηδήσεις τόν τοῖχο, καί ὅμως νά μείνεις ἐκεῖ πού εἶσαι, καί νά διοχετεύσεις ροές πού δέν ξέρεις πιά ἄν θά μᾶς παρασύρουν ἀλλοῦ ἤ ἄν ξαναγυρίζουν κιόλας καταπάνω μας. Οἱ πίνακες κατατάσσονται σέ τρεῖς περιόδους. Ἄν δίναμε τό λόγο στόν ψυχίατρο, θά μποροῦσε νά μιλήσει γιά τίς δυό πρῶτες, μ' ὅλο πού εἶναι στ' ἀλήθεια οἱ πιό λογικές. Οἱ πρῶτοι πίνακες εἶναι καταστροφές συντέλειας τοῦ κόσμου, χιονοστιβάδες καί θύελλες. Ὁ Turner ἀρχίζει ἀπ' αὐτούς. Οἱ δεύτεροι μοιάζουν μέ μιά παραληρική ἀνασυγκρότηση ὅπου τό παραλήρημα κρύβεται, ἤ μάλλον συμβαδίζει μέ μιάν ἀνώτερη τεχνική κληρονομημένη ἀπό τόν Poussin καί τόν Lorrain, ἤ ἀπό τήν ὁλλανδική παράδοση: ὁ κόσμος ἀνασυγκροτεῖται, μέσα ἀπό ἀρχαϊσμούς πού ἔχουν σύγχρονο ρόλο. Ἀλλά κάτι τό ἀσύγκριτο συμβαίνει στό ἐπίπεδο τῆς τρίτης σειρᾶς, στούς πίνακες πού ὁ Turner δέν μᾶς δείχνει, πού τούς κρατάει μυστικούς. Καί δέν μποροῦμε κάν νά ποῦμε πώς ὁ Turner προπορεύεται πολύ ἀπό τήν ἐποχή του: εἶναι κάτι πού δέν ἀνήκει σέ καμιάν ἐποχή καί πού μᾶς ἔρχεται ἀπό ἕνα αἰώνιο μέλλον, ἤ πού φεύγει πρός αὐτό. Ὁ πίνακας βουλιάζει μέσα στόν ἑαυτό του, διαπερνᾶται ἀπό μιά τρύπα, μιά λίμνη, μιά φλόγα, ἕναν κυκλώνα, μιάν ἔκρηξη. Μποροῦμε νά ξαναβροῦμε ἐδῶ τά θέματα πού συναντήσαμε στούς προηγούμενους πίνακες, ἀλλά τό νόημά τους ἔχει ἀλλάξει. Ὁ πίνακας ἔχει πραγματικά κοπεῖ, σκιστεῖ ἀπ' αὐτό πού τόν διαπερνᾶ. Πλανιέται μονάχα μιά ἄχνα ὁμίχλης καί χρυσοῦ, ἔντονη καί ἐντατική, πού τή διαπερνᾶ σέ βάθος ἐκεῖνο πού τήν ἔσκισε πρίν λίγο σ' ὅλο τό πλάτος της: ἡ σχίση, Ὅλα ἀνακατεύονται καί τότε γίνεται τό ρῆγμα (ὄχι ἡ κατάρρευση).

Παράδοξη ἀγγλο-ἀμερικανική λογοτεχνία: ἀπό τόν Thomas Hardy καί τόν Lawrence ὥς τόν Lowry, ἀπό τόν Miller ὥς τόν Ginsberg καί τόν Kerouac, ἄνθρωποι ξέρουν νά φεύγουν, ν' ἀνακατεύουν τούς κώδικες, νά διοχετεύουν ροές, νά διασχίζουν τήν ἔρημο τοῦ δίχως ὄργανα σώματος. Δρασκελίζουν ἕνα ὅριο, τρυπᾶνε ἕναν τοῖχο, τό διάφραγμα τοῦ καπιταλισμοῦ. Πολλές φορές βέβαια ἀστοχοῦν τήν ἐκπλήρωση τῆς διεργασίας, δέν παύουν νά τήν ἀστοχοῦν. Ξανακλείνει τό νευρωτικό ἀδιέξοδο – τό «μπαμπάς-μαμά» τῆς οἰδιπόδισης, ἡ Ἀμερική, ἡ ἐπιστροφή στή γενέτειρα – ἤ ἡ διαστροφή τῶν ἐξωτικῶν ἐδαφικοτήτων, κι ὕστερα τά ναρ-

γιά τό ἀβάσταχτο, θά ἔχει ξανασμίξει μέ τή γαλήνη τοῦ θετικοῦ. Καί αὐτό πού γιά μᾶς σημαίνει σήμερα τοῦτο τό Ἐξωτερικό, μπορεῖ κάλλιστα μιά μέρα νά ὑποδηλώνει ἐμᾶς τούς ἴδιους... Ἡ τρέλα διαλύει τή συγγένειά της μέ τήν ψυχική ἀρρώστια... τρέλα καί ψυχική ἀσθένεια παύουν πιά νά ἀνήκουν στήν ἴδια ἀνθρωπολογική μονάδα» («La Folie, L' absence d' oeuvre», *La Table Ronde*, Μάης 1964).

κωτικά, τό πιοτό – ἤ ἀκόμα χειρότερα, ἕνα παλιό φασιστικό ὄνειρο. Ποτέ τό παραλήρημα δέν ταλαντεύθηκε τόσο πολύ ἀπό τόν ἕναν πόλο του στόν ἄλλο. Μέσα ὅμως ἀπό τά ἀδιέξοδα καί τά τρίγωνα, κυλάει μιά σχιζοφρενική ροή, ἀκατάσχετη, σπέρμα, ποτάμι, ὑπόνομος, βλεννόρροια ἤ λογόρροια, πού δέν μπορεῖ κανείς νά τά κωδικοποιήσει, λίμπιντο πάρα πολύ ρευστή ἤ πάρα πολύ γλοιώδης: διασμός τῆς σύνταξης, προπαρασκευασμένη καταστροφή τοῦ σημαίνοντος, ἀνοησία ὑψωμένη σέ ροή, τό πολυσήμαντο πού ξανάρχεται νά ἐνοχλήσει ὅλες τίς σχέσεις. Πόσο ἐσφαλμένα μπαίνει τό πρόβλημα τῆς λογοτεχνίας, εἴτε μέ βάση τήν ἰδεολογία πού περικλείνει, εἴτε μέ βάση τήν ἀναστήλωσή της πού ἐπιχειρεῖται ἀπό ἕνα κοινωνικό σύστημα. Ξανακατακτᾶς τούς ἀνθρώπους ἀλλά ὄχι τά ἔργα, πού πάντα θά ξυπνοῦν κάποιον ἀποκοιμισμένο νέο ἄνθρωπο καί πού ἀσταμάτητα θά μεταδίνουν τή φλόγα τους πιό πέρα. Ὅσο γιά τήν ἰδεολογία, εἶναι ἡ πιό συγκεχυμένη ἔννοια, γιατί μᾶς ἐμποδίζει νά συλλάβουμε τή σχέση τῆς λογοτεχνικῆς μηχανῆς μέ ἕνα πεδίο παραγωγῆς, καθώς καί τή στιγμή ὅπου τό ἐκπεμπόμενο σημεῖο διαπερνᾶ τή «μορφή τοῦ περιεχόμενου» πού προσπαθοῦσε νά τή συγκρατήσει μέσα στή διάταξη τοῦ σημαίνοντος. Ἀπό καιρό ὡστόσο ὁ Ἔνγκελς εἶχε δείξει – ἀναφορικά μέ τόν Balzac – πώς ἕνας συγγραφέας εἶναι μεγάλος ἐπειδή δέν μπορεῖ νά ἐμποδίσει τόν ἑαυτό του νά χαράξει καί νά διοχετεύσει ροές πού διαρρηγνύουν τό κανονικό καί τυραννικό σημαῖνον τοῦ ἔργου του, καί τροφοδοτοῦν κατανάγκη μιάν ἐπαναστατική μηχανή πού διαγράφεται στόν ὁρίζοντα. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό ὕφος, ἤ μάλλον ἡ ἔλλειψη ὕφους, ἡ ἀσυνταξία ἤ ἀγραμματικότητα: σημεῖο ὅπου ἡ γλώσσα δέν προσδιορίζεται πιά ἀπ' αὐτό πού λέει, κι ἀκόμα λιγότερο ἀπ' αὐτό πού τήν καθιστᾶ σημαίνουσα, ἀλλά ἀπ' αὐτό πού τήν κάνει νά κυλάει, νά ρέει καί νά ξεσπᾶ – τήν ἐπιθυμία. Γιατί ἡ λογοτεχνία εἶναι ἀπαράλλαχτη μέ τή σχιζοφρένεια: μιά διεργασία καί ὄχι ἕνας σκοπός· μιά παραγωγή καί ὄχι μιά ἔκφραση.

Κι ἐδῶ ἀκόμα ἡ ἐξοιδιπόδιση εἶναι ἕνας ἀπό τούς πιό σημαντικούς παράγοντες γιά τό κατάντημα τῆς λογοτεχνίας σέ ἀντικείμενο κατανάλωσης, προσαρμοσμένο στήν κατεστημένη τάξη, καί ἀνίκανο νά κάνει κακό σ' ὁποιονδήποτε. Δέν πρόκειται γιά τήν προσωπική ἐξοιδιπόδιση τοῦ συγγραφέα καί τῶν ἀναγνωστῶν του, μά γιά τήν *οἰδιπόδεια μορφή* ὅπου προσπαθοῦν νά ὑποτάξουν τό ἴδιο τό ἔργο, γιά νά τό κάνουν ἔτσι μιάν ἐλάσσονα ἐκφραστική δραστηριότητα πού ἐκκρίνει ἰδεολογία σύμφωνα μέ τούς ἐπικρατοῦντες κοινωνικούς κώδικες. Ἔτσι, τό ἔργο τέχνης τοποθετεῖται ἀνάμεσα στούς δυό πόλους τοῦ οἰδιπόδειου, πρόβλημα καί λύση, νεύρωση καί ἐξιδανίκευση, ἐπιθυμία καί ἀλήθεια – ἕναν πόλο ὀπισθοδρομικό, ὅπου τό ἔργο τέχνης ἀναδεύει καί ἀνακατανέμει τίς ἄλυτες συγκρούσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας, κι ἕναν ἄλλο ἐξερευνητικό, πού μ' αὐτόν τό ἔργο ἀνακαλύπτει τά μέσα γιά μιά καινούρια λύση ὡς

πρός τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιά μιά μετατροπή πού συντελεῖται στό ἐσωτερικό τοῦ ἔργου καί πού τό συγκροτεῖ, ὅπως λένε, σάν «πολιτισμικό ἀντικείμενο». Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, δέν ὑπάρχει κάν λόγος νά ἐφαρμοστεῖ ἡ ψυχανάλυση στό ἔργο τέχνης, ἀφοῦ τό ἴδιο τό ἔργο τέχνης ἀποτελεῖ μιάν ἐπιτυχημένη ψυχανάλυση, ἐξιδανικευμένη «μετατόπιση» μέ ὑποδειγματικές συλλογικές δυνατότητες. Κι ἀκούεται ἡ ὑποκριτική προειδοποίηση: «Λίγη νεύρωση ὠφελεῖ ἕνα ἔργο τέχνης, εἶναι καλό ὑλικό, ὄχι ὅμως ψύχωση, πρός Θεοῦ ὄχι ψύχωση! Διακρίνουμε τή νευρωτική, πιθανότατα δημιουργική, ὄψη ἀπό τήν ψυχωτική, ἀλλοτριωτική καί καταστρεπτική ὄψη...» Λές καί οἱ σπουδαιότεροι συγγραφεῖς, ἐκεῖνοι πού κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν ἕνα ρῆγμα στή γραμματική καί τή σύνταξη καί νά μετατρέψουν ὁλόκληρη τή γλώσσα σέ ἐπιθυμία, δέν μιλοῦσαν ἀπό τά βάθη τῆς ψύχωσης καί δέν μᾶς ἔδειχναν κάποιο σημεῖο ἐπαναστατικῆς φυγῆς κατεξοχήν ψυχωτικῆς. Τό σωστό εἶναι νά ἀντιπαραβάλουμε τήν κατεστημένη λογοτεχνία μέ τήν οἰδιπόδεια ψυχανάλυση: γιατί ἡ λογοτεχνία αὐτή μᾶς παρουσιάζει μιάν ἰδιάζουσα μορφή τοῦ ὑπερεγώ, ἑνός ὑπερεγώ ἀκόμα πιό βλαβεροῦ ἀπό τό ἄγραφτο. Πράγματι, τό οἰδιπόδειο εἶναι λογοτεχνικό προτοῦ νά γίνει ψυχαναλυτικό. Θά ὑπάρξει πάντα ἕνας Breton ἐναντίον τοῦ Artaud, ἕνας Goethe ἐναντίον τοῦ Lenz, ἕνας Schiller ἐναντίον τοῦ Hölderlin, γιά νά ὑπερεγωποιήσει τή λογοτεχνία καί νά μᾶς πεῖ: Προσοχή, ὥς ἐδῶ καί μή παρέκει! ὄχι «λάθη τάκτ»! Τόν Βέρθερο ναί, τόν Lenz ὄχι! Ἡ οἰδιπόδεια μορφή τῆς λογοτεχνίας εἶναι ἡ ἐμπορική της μορφή. Ὅσο γιά μᾶς, εἴμαστε ἐλεύθεροι νά σκεφτόμαστε πώς, στό κάτω-κάτω, ὑπάρχει λιγότερη ἀνεντιμότητα στήν ψυχανάλυση παρά σέ τούτην ἐδῶ τή λογοτεχνία, ἀφοῦ ἕνας ἁπλός νευρωτικός ἐκτελεῖ ἔργο μοναχικό, ἀνεύθυνο, δυσανάγνωστο καί πού δέν πουλιέται, πού πρέπει ἀντίθετα νά πληρώσει ὄχι μονάχα γιά νά διαβαστεῖ, ἀλλά καί γιά νά μεταφραστεῖ καί γιά νά ἑρμηνευτεῖ. Τουλάχιστο τό σφάλμα του εἶναι μονάχα οἰκονομικό, εἶναι ἔλλειψη λεπτῆς συμπεριφορᾶς – ὁ νευρωτικός δέν προπαγανδίζει τά ἰδανικά του. Ὁ Artaud ἔλεγε σωστά: ἡ κάθε γραφή εἶναι ἀχρειότητα – δηλαδή κάθε λογοτεχνία πού θαρρεῖ πώς εἶναι αὐτοσκοπός, ἤ πού ὁρίζει στόν ἑαυτό της σκοπούς, ἀντί νά εἶναι μιά διαδικασία πού «ἐρευνᾶ τά σκατά τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς γλώσσας του», παρασύρει ἠλίθιους, ἀφασικούς, ἀγράμματους. Ἂς μᾶς λείπει τουλάχιστον ἡ ἐξιδανίκευση! Ὁ κάθε συγγραφέας εἶναι ἕνας πουλημένος. Πραγματική λογοτεχνία εἶναι ἐκείνη πού παγιδεύει τό μήνυμά της, κατασκευάζοντας ἕνα πλαστό νόημα κάνοντας νά ἐκλάμψει τό ὑπερεγώ ἀπό τή μορφή του ἔκφρασης, καί ἡ ἐμπορική ἀξία ἀπό τή μορφή τοῦ περιεχομένου. Ἀλλά οἱ μέν ἀπαντοῦν: ὁ Artaud δέν εἶναι λογοτέχνης, εἶναι ξένος πρός τή λογοτεχνία ἀφοῦ εἶναι σχιζοφρενικός. Οἱ ἄλλοι λένε: δέν εἶναι σχιζοφρενικός, ἀφοῦ ἀνήκει στή λογοτεχνία, καί μάλιστα στήν πιό μεγάλη, στήν «κειμενική». Καί οἱ μέν καί οἱ ἄλλοι ἔχουν τήν ἴδια παιδιάστικη καί ἀντιδραστική ἀντίληψη γιά τή σχιζοφρένεια, καί τήν ἴδια νευρωτική ἐμπορική ἀντίληψη γιά τή λογοτεχνία. Ἕνας πονηρός κριτικός γράφει: πρέπει νά μήν ἔχεις ἰδέα τοῦ τί θά πεῖ σημαῖνον γιά νά δηλώνεις κατηγορηματικά πώς ἡ γλώσσα τοῦ Artaud εἶναι γλώσσα σχιζοφρενικοῦ· ὁ λόγος τοῦ ψυχωτικοῦ εἶναι ἀκούσιος, ἐμποδισμένος, ὑποταγμένος· ἑπομένως τό ἀντίθετο ἀπό τήν «κειμενική» γραφή». Ἀλλά τί εἶναι αὐτός ὁ τεράστιος «κειμενικός» ἀρχαϊσμός, τό σημαῖνον, πού σημαδεύει τή λογοτεχνία μέ τή σφραγίδα τοῦ εὐνουχισμοῦ καί καθαγιάζει τίς δύο ὄψεις τῆς οἰδιπόδειας μορφῆς της; Καί ποιός τοῦ εἶπε τοῦ πονηροῦ αὐτοῦ πώς ὁ λόγος τοῦ ψυχωτικοῦ εἶναι «ἀκούσιος, ἐμποδισμένος, ὑποταγμένος»; Βέβαια, δέν εἶναι, εὐτυχῶς, τό ἀντίθετο ἀπ' ὅλα αὐτά! Οἱ ἴδιες ὅμως οἱ ἀντιθέσεις αὐτές εἶναι ἐξαιρετικά ἄστοχες. *Ὁ Artaud εἶναι ἡ καταρράκωση τῆς ψυχιατρικῆς, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι σχιζοφρενικός, καί ὄχι ἐπειδή δέν εἶναι.* Ὁ Artaud εἶναι ἡ ὁλοκλήρωση τῆς λογοτεχνίας, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι σχιζοφρενικός καί ὄχι ἐπειδή δέν εἶναι. Πάει καιρός πού τρύπησε τόν τοῖχο τοῦ σημαίνοντος: ὁ Artaud ὁ σχιζοφρενικός. Μέσα ἀπό τά βάθη τοῦ πόνου καί τῆς περηφάνειάς του, δικαιοῦται νά καταγγείλει τήν κοινωνία γιά τήν κατάντια ὅπου ἔφερε τόν ψυχωτικό πού ἀποκωδικοποιεῖ τίς ροές τοῦ πόθου («Van Gogh. ὁ ἄνθρωπος πού ἡ κοινωνία τόν αὐτοκτόνησε») ἀλλά καί γιά τήν κατάντια ὅπου ἔφερε τή λογοτεχνία ὅταν τήν ἀντιθέτει στήν ψύχωση, ἐπικαλούμενη μιά νευρωτική ἤ διεστραμμένη ἀνα-κωδικοποίηση (Lewis Carroll ἤ ὁ ἄνανδρος τῆς λογοτεχνίας).

Ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι πού διανοίγουν ρῆγμα – ὅπως τό λέει ὁ Laing – στόν σχιζοφρενικό αὐτόν τοῖχο, ἤ στό σχιζοφρενικό αὐτό ὅριο: καί ὅμως «οἱ πιό κοινοί ἄνθρωποι...». Ἀλλά οἱ πιό πολλοί ὀπισθοχωροῦν μέ φρίκη μόλις πλησιάζουν τόν τοῖχο. Προτιμοῦν νά ὑποταχθοῦν ξανά στόν νόμο τοῦ σημαίνοντος, σημαδεμένοι ἀπό τόν εὐνουχισμό, τριγωνισμένοι μέσα στό οἰδιπόδειο. Μετατοπίζουν λοιπόν τό ὅριο, τό περνοῦν στό ἐσωτερικό τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί ἀναπαραγωγή πού τίς ἐπενδύουν, καί τήν οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή, πού πάνω της ἐπανάγουν καί ἐφαρμόζουν ὅλες τίς ἐπενδύσεις. Μετακινοῦν λοιπόν τό ὅριο στό ἐσωτερικό τῆς περιοχῆς πού τό οἰδιπόδειο ἔχει χαράξει, ἀνάμεσα στούς δυό αὐτούς πόλους. Δέν παύουν νά ἐνελίσσονται καί νά ἐξελίσσονται ἀνάμεσα στούς δυό αὐτούς πόλους. Οἰδιπόδειο – ὁ τελευταῖος βράχος· καί εὐνουχισμός – ἡ τελευταία κοιλότητα: ἔσχατη ἐδαφικότητα, ἔστω κι ἄν περιορίζεται στό ντιβάνι τοῦ ἀναλυτῆ, πάντως προτιμότερη ἀπό τίς ἀποκωδικωμένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, πού φεύγουν, κυλᾶνε καί μᾶς παρασύρουν ποῦ; Αὐτή εἶναι ἡ νεύρωση: μετατόπιση τοῦ ὁρίου, γιά νά φτιάξεις ἕνα μικρό δικό σου ἀποικιακό ἔδαφος. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλοι πού θέλουν παρθένα ἐδάφη, πιό

πραγματικά ἐξωτικα, οἰκογένειες πιό τεχνητές, ἑταιρίες πιό μυστικές πού οἱ ἴδιοι τίς σχεδιαγράφουν καί τίς στήνουν κατά μῆκος τοῦ τοίχου, στούς τόπους τῆς διαστροφῆς. Ἄλλοι πάλι, ἀηδιασμένοι ἀπό τήν ἐργαλειακότητα τοῦ οἰδιπόδειου ἀλλά κι ἀπό τά παλιοπράματα καί τόν διεστραμμένο αἰσθητισμό, φτάνουν ὥς τόν τοῖχο καί χτυποῦν πάνω του, κάποτε μέ ἐξαιρετική σφοδρότητα. Τότε ἀκινητοποιοῦνται, σωπαίνουν, ἀναδιπλώνονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα – ἄλλη μιά ἐδαφικότητα ἀλλά ὁλότελα ἐρημική τούτη τή φορά, ὅπου ὁλόκληρη ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή σταματᾶ ἤ, ἀπολιθωμένη, προσποιεῖται ὅτι σταματᾶ: ψύχωση. Τά κατατονικά αὐτά σώματα βυθίζονται στόν ποταμό σάν μολύβι, πελώριοι, ἀκίνητοι ἱπποπόταμοι, πού δέν θά ξανανέβουν πιά ποτέ στήν ἐπιφάνεια. Ἐμπιστεύθηκαν τόν ἑαυτό τους μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις, στήν πρωταρχική ἀπώθηση, γιά νά ξεφύγουν ἀπό τό σύστημα καταστολή-ἀπώθηση πού κατασκευάζει τούς νευρωτικούς. Ὅμως, μιά πιό ὠμή καταστολή πέφτει πάνω τους καί τούς ταυτίζει μέ τόν σχιζοφρενικό τοῦ νοσοκομείου, τόν μεγάλο αὐτιστή, κλινική ὀντότητα πού πάσχει ἀπό «ἔλλειψη» οἰδιπόδειου. Γιατί ἄραγε νά ὑπάρχει μιά καί μόνη λέξη – σχιζοφρένεια – γιά νά δηλώνει τόσο τή διεργασία, στόν βαθμό πού ξεπερνᾶ τό ὅριο, ὅσο καί τό ἀποτέλεσμα τῆς διεργασίας, στόν βαθμό πού προσκρούει στό ὅριο καί μπήγεται σ' αὐτό μιά γιά πάντα; Γιατί νά δηλώνει τόσο τό ἐνδεχόμενο ρῆγμα καί τήν ἐνδεχόμενη κατάρρευση, ὅσο καί ὅλα τά μεταβατικά στάδια καί τίς διαπλοκές τους; Αὐτό γίνεται, ἐπειδή ἀπό τά τρία προηγούμενα περιστατικά, τό περιστατικό τῆς ψύχωσης ἔχει τήν πιό στενή σχέση μέ τή διεργασία: ἔτσι, ὁ Jaspers ἀποδείχνει πώς τό «δαιμονικό» – πού συνήθως καταστέλλεται – ἀπωθεῖται, εἰσβάλλει μέ τήν εὐκαιρία μιᾶς τέτοιας κατάστασης, ἤ προκαλεῖ παρόμοιες καταστάσεις πού ἀπειλοῦν πάντα νά τό σπρώξουν στήν κατάρρευση καί τήν ἀποσύνθεση. Δέν ξέρει πιά κανείς ἄν πραγματικά πρέπει νά ἀποκαλέσει τρέλα τή διεργασία, ἀφοῦ ἡ ἀρρώστια δέν εἶναι παρά ἡ μεταμφίεση ἤ ἡ γελοιογραφία της, ἤ ἄν ἡ ἀρρώστια εἶναι ἡ μόνη τρέλα ἀπό τήν ὁποία πρέπει νά μᾶς γιατρέψει ἡ διεργασία. Πάντως, ἡ στενή αὐτή σχέση φανερώνεται εὐθέως ἀντίστροφα: ἡ σχιζο-ὀντότητα ξεπροβάλλει τόσο περισσότερο ὡς ἕνα εἰδικό προϊόν, ὅσο περισσότερο ἡ διεργασία παραγωγῆς παρεκκλίνει ἀπό τήν πορεία της, διακόπτεται ἀπότομα. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού δέν μπορούσαμε νά συσχετίσουμε ἄμεσα τή νεύρωση μέ τήν ψύχωση. Νεύρωση, ψύχωση, ἀκόμα καί διαστροφή – οἱ σχέσεις τους ἐξαρτιόνται ἀπό τήν τοποθέτηση τῆς καθεμιᾶς τους ἀπέναντι στή διεργασία καί ἀπό τόν τρόπο πού ἡ καθεμιά τους ἀντιπροσωπεύει σ' αὐτήν ἕναν τρόπο διακοπῆς, ἕνα ὑπολειμματικό ἔδαφος, ὅπου γαντζώνεσαι ἀκόμα γιά νά μήν παρασυρθεῖς ἀπό τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας. Νευρωτική ἐδαφικότητα τοῦ οἰδιπόδειου, διεστραμμένες ἐδαφικότητες τοῦ στρατηγήματος, ψυχωτική ἐδαφικότητα τοῦ δίχως ὀργανα σώματος: ἄλλοτε ἡ διαδικασία παγιδεύεται καί περιφέρεται μέσα στό τρίγωνο, ἄλλοτε παίρνει τόν ἑαυτό της γιά σκοπό, καί ἄλλοτε πάλι συνεχίζεται στό κενό, καί ὑποκαθιστᾶ τήν ὁλοκλήρωσή της μέ ἕναν φριχτό παροξυσμό. Ἡ καθεμιά ἀπό τίς μορφές αὐτές ἔχει γιά φόντο τή σχιζοφρένεια – ἡ σχιζοφρένεια εἶναι ἡ μόνη καθολική διεργασία. Ἡ σχιζοφρένεια εἶναι μαζί καί ὁ τοῖχος, καί ἡ διάρρηξη τοῦ τοίχου, καί οἱ ἀποτυχίες τῆς διάρρηξης αὐτῆς: «Τό πρόβλημα εἶναι πῶς νά περάσεις μέσα ἀπό τόν τοῖχο, γιατί δέν ὠφελεῖ σέ τίποτε νά χτυπᾶς πάνω του μέ δύναμη· πρέπει, νομίζω, νά τόν σκάψεις, αὐτόν τόν τοῖχο, νά τόν τρυπήσεις μέ τή λίμα σιγά-σιγά, μέ ὑπομονή»[60]. Κι ἐκεῖνο πού παίζεται ἐδῶ, δέν εἶναι μονάχα ἡ τύχη τῆς τέχνης ἤ τῆς λογοτεχνίας. Γιατί, εἴτε ἡ καλλιτεχνική μηχανή, ἡ ψυχαναλυτική μηχανή καί ἡ ἐπαναστατική μηχανή θά κρατήσουν πάντα τίς ἐξωτερικές σχέσεις πού τούς ἐπιτρέπουν νά λειτουργοῦν στά μισοσβησμένα πλαίσια τοῦ συστήματος καταστολή-ἀπώθηση, εἴτε θά γίνουν ἐξαρτήματα καί γρανάζια οἱ μέν τῶν ἄλλων, μέσα στή ροή πού τροφοδοτεῖ μιά καί μόνη ἐπιθυμητική μηχανή, σάν ἰσάριθμες τοπικές φωτιές ὑπομονετικά ἀναμμένες γιά νά προκαλέσουν μιά γενικευμένη ἔκρηξη: τή σχίση, καί ὄχι τό σημαῖνον.

[60] Van Gogh, Γράμμα τῆς 8 τοῦ Σεπτέμβρη 1888.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ἄγριοι, βάρβαροι, πολιτισμένοι

Ἂν δεχτοῦμε πώς τό οἰκουμενικό εἶναι τελικά σῶμα δίχως ὄργανα καί ἐπιθυμητική παραγωγή, μέσα στίς καθορισμένες ἀπό τόν πρόδηλα νικητή καπιταλισμό συνθῆκες, πῶς θά βροῦμε τή χρειαζούμενη ἀφέλεια γιά νά φτιάξουμε παγκόσμια ἱστορία; Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ὑπάρχει κι αὐτή ἀπό μιᾶς ἀρχῆς: ἀπό τότε πού ὑπάρχει κοινωνική παραγωγή καί ἀναπαραγωγή. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια πώς οἱ προ-καπιταλιστικές κοινωνικές μηχανές εἶναι ἐνύπαρκτες στήν ἐπιθυμία μέ μιά πολύ συγκεκριμένη ἔννοια: ὅτι τήν κωδικοποιοῦν, κωδικοποιοῦν τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ κωδικοποίηση τῆς ἐπιθυμίας – καθώς καί τοῦ φόβου, τοῦ ἄγχους πού προκαλοῦν οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές – εἶναι δουλειά τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὁ καπιταλισμός εἶναι ἡ μόνη κοινωνική μηχανή – θά τό δοῦμε πιό κάτω – πού οἰκοδομήθηκε πάνω σέ ἀποκωδικοποιημένες ροές, ὑποκαθιστώντας τούς ἐσωτερικούς κώδικες μέ μιάν ἀξιωματική τῶν ἀφηρημένων ποσοτήτων σέ μορφή χρήματος. Ὁ καπιταλισμός ἀπελευθερώνει λοιπόν τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά μέσα σέ κοινωνικές συνθῆκες πού προσδιορίζουν τό ὅριό του καί τή δυνατότητα τῆς διάλυσής του, γι' αὐτό καί ἀσταμάτητα προσπαθεῖ μέ ὅλες του τίς δυνάμεις νά ἀντιταχθεῖ στήν κίνηση πού τόν ὠθεῖ πρός τοῦτο τό ὅριο. Στό ἀκρότατο ὅριο τοῦ καπιταλισμοῦ, τό ἀπεδαφικοποιημένο κοινωνικό σῶμα παραχωρεῖ τή θέση του στό δίχως ὄργανα σῶμα, καί οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές στρέφονται πρός τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Θά ἔπρεπε λοιπόν νά ἑρμηνεύσουμε ἀναδρομικά ὅλη τήν ἱστορία στό φῶς τοῦ καπιταλισμοῦ, ὑπό τόν ὅρο νά ἀκολουθήσουμε μέ ἀκρίβεια τούς κανόνες πού διατύπωσε ὁ Μάρξ: πρῶτο, ἡ παγκόσμια ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία τῶν συμπτώσεων καί ὄχι τῆς ἀναγκαιότητας· τῶν τομῶν καί τῶν ὁρίων καί ὄχι τῆς συνέχειας. Γιατί χρειάστηκαν μεγάλες συμπτώσεις, καταπληκτικές συναντήσεις πού θά μποροῦσαν νά εἶχαν συμβεῖ ἀλλοῦ, προηγούμενα, ἤ καί νά μήν εἶχαν συμβεῖ ποτέ, γιά νά ξεφύγουν οἱ ροές ἀπό τήν κωδικοποίηση, καί ξεφεύγοντάς της, νά ἀποτελέσουν ὡστόσο μιά καινούρια μηχανή πού μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς καπιταλιστικό κοινωνικό

σῶμα: λοχουχάρη, ἡ συνάντηση ἀνάμεσα στήν ἀτομική ἰδιοκτησία καί τήν ἐμπορευματική παραγωγή – πού μολαταῦτα ἐμφανίζονται σάν δύο πολύ διαφορετικές μορφές ἀποκωδικοποίησης – μέσω τῆς ἰδιωτικοποίησης καί τῆς ἀφαίρεσης. Ἤ ἀκόμα, ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἴδιας τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἡ συνάντηση ἀνάμεσα σέ ροές τοῦ μετατρέψιμου πλούτου πού κατέχουν οἱ κεφαλαιοῦχοι καί σέ μιά ροή τῶν ἐργαζομένων πού δέν κατέχουν παρά μόνο τήν προσωπική τους δύναμη ἐργασίας (ἔχουμε κι ἐδῶ δυό πολύ διαφορετικές μορφές ἀπεδαφικοποίησης). Κατά κάποιον τρόπο, ὁ καπιταλισμός ἐμφανίστηκε σ' ὅλες τίς μορφές κοινωνίας, ἀλλά ἐμφανίζεται σ' αὐτές σάν ὁ φοβερός ἐφιάλτης της, γιατί ἡ κοινωνία πανικοβάλλεται ἀπό τήν ἰδέα ὅτι κάποια ροή μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπό τούς κώδικές της. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἄν δεχτοῦμε πώς ὁ καπιταλισμός καθορίζει τίς συνθῆκες καί τή δυνατότητα μιᾶς παγκόσμιας ἱστορίας, αὐτό ἀληθεύει μόνο στό μέτρο ὅπου ἔχει βασικά νά κάνει μέ τό ἴδιο του τό ὅριο, τήν ἴδια του τήν καταστροφή: ὅπως λέει ὁ Μάρξ, στόν βαθμό πού εἶναι ἱκανός νά κρίνει τόν ἑαυτό του (ὡς ἕνα σημεῖο τουλάχιστο: τό σημεῖο ὅπου τό ὅριο ἀναφαίνεται, ἀκόμα καί στήν κίνηση πού ἐναντιώνεται στήν τάση...)[1]. Κοντολογίς, ἡ παγκόσμια ἱστορία δέν εἶναι μονάχα ἀναδρομική, εἶναι συμπτωματική, εἶναι ἰδιότυπη, εἰρωνική καί κριτική.

Ἡ πρωτόγονη, ἄγρια μονάδα τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς παραγωγῆς, εἶναι ἡ γῆ, γιατί ἡ γῆ δέν εἶναι μονάχα τό πολλαπλό καί καταμερισμένο ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας, εἶναι καί ἡ μοναδική ἀδιαίρετη ὀντότητα, τό συμπαγές σῶμα πού στρέφεται στίς παραγωγικές δυνάμεις καί τίς οἰκειώνεται σάν φυσική ἤ θεϊκή προϋπόθεση. Τό ἔδαφος μπορεῖ νά ἀποτελεῖ τό παραγωγικό στοιχεῖο καί τό ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιοποίησης· ἡ Γῆ εἶναι ἡ μεγάλη ἀγέννητη στάση (stase), τό στοιχεῖο πού εἶναι ἀνώτερο ἀπό τήν παραγωγή καί πού καθορίζει τήν κοινή ἰδιοποίηση καί χρήση τοῦ ἐδάφους. Εἶναι ἡ ἐπιφάνεια πού πάνω της ἐγγράφεται ὁλόκληρη ἡ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ὅπου καταγράφονται τά ἀντικείμενα, τά μέσα καί οἱ δυνάμεις ἐργασίας, ὅπου κατανέμονται οἱ φορεῖς καί τά προϊόντα. Παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς σχεδόν αἰτία τῆς παραγωγῆς καί ὡς ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας (πάνω της γίνεται ἡ σύνδεση τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς ἴδιας της τῆς καταστολῆς). Ἡ *ἐδαφική μηχανή* ἀποτελεῖ λοιπόν τήν πρώτη μορφή τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, τήν πρωτόγονη μηχανή ἐγγραφῆς, τή «μεγαμηχανή» πού καλύπτει ἕνα κοινωνικό πεδίο. Δέν ταυτίζεται μέ τίς τεχνικές μηχανές.

Ἡ τεχνική μηχανή, στίς πιό ἁπλές της μορφές, τίς λεγόμενες χειρωνακτικές, ἐξυπακούει κιόλας ἕνα στοιχεῖο μή ἀνθρώπινο, ἐνεργό, μεταβιβαστικό ἤ ἀκόμα καί κινητήριο, πού προεκτείνει τή δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπιτρέπει μιάν ὁρισμένη ἀποδέσμευσή της. Ἀντίθετα, ἡ κοινωνική μηχανή ἔχει γιά ἐξαρτήματά της τούς ἀνθρώπους – ἔστω κι ἄν αὐτούς τούς ἐννοήσουμε *μαζί* μέ τίς μηχανές τους – καί τούς ἐνσωματώνει, τούς ἐσωτερικεύει μέσα σ' ἕνα θεσμικό πρότυπο σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς δράσης, τῆς μεταβίβασης καί τῆς κινητήριας λειτουργίας. Γι' αὐτό, διαμορφώνει μιά μνήμη, πού χωρίς αὐτήν δέν θά ὑπῆρχε συνεργία τοῦ ἀνθρώπου μέ τίς (τεχνικές) του μηχανές. Πράγματι, οἱ μηχανές αὐτές δέν ἔχουν τίς ἰδιότητες ἀναπαραγωγῆς τῆς διαδικασίας τους· ἀνάγουν σέ κοινωνικές μηχανές, πού τίς ρυθμίζουν καί τίς ὀργανώνουν, ἀλλά καί πού περιορίζουν καί ἀναστέλλουν τήν ἀνάπτυξή τους. Μόνον ὅταν κάνει τήν ἐμφάνιση του ὁ καπιταλισμός δημιουργεῖται ἕνας τεχνικός καί ἡμιαυτόνομος τρόπος λειτουργίας τῆς παραγωγῆς, πού τείνει νά οἰκειώνεται τή μνήμη καί τήν ἀναπαραγωγή, καί πού, μέ τόν τρόπο αὐτό, ἀλλάζει τίς μορφές ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀνθρώπου· ἀκριβῶς ὅμως ὁ τρόπος αὐτός λειτουργίας προϋποθέτει τήν ἐξάρθρωση τῶν προηγούμενων μεγάλων κοινωνικῶν μηχανῶν. Μιά καί ἡ ἴδια μηχανή μπορεῖ νά εἶναι καί τεχνική καί κοινωνική, ἀλλά ὄχι ἀπό τήν ἴδια ἄποψη: τό ρολόι, λογουχάρη, εἶναι τεχνική μηχανή πού μετρᾶ τόν ὁμοιόμορφο χρόνο, καί συνάμα κοινωνική μηχανή πού ἀναπαράγει τίς κανονιστικές ὧρες καί ἐξασφαλίζει τήν τάξη μέσα στήν πολιτεία. Ἡ λέξη «μεγαμηχανή», πού ἔφτιαξε ὁ Lewis Mumford, γιά νά δηλώσει τήν κοινωνική μηχανή σάν συλλογική ὀντότητα, εἶναι σωστή στήν κυριολεξία (ἄν καί ὁ Mumford τήν ἐφαρμόζει ἀποκλειστικά στόν βάρβαρο τυραννικό θεσμό): «Ἄν ἀκολουθήσουμε λίγο ἤ πολύ τόν κλασικό ὁρισμό τοῦ Reuleaux καί θεωρήσουμε μιά μηχανή σάν τόν συνδυασμό στερεῶν στοιχείων, πού τό καθένα τους ἔχει εἰδική λειτουργία καί λειτουργεῖ κάτω ἀπό ἀνθρώπινο ἔλεγχο γιά νά μεταβιβάσει μιά κίνηση καί νά ἐκτελέσει ἕνα ἔργο, τότε ἡ ἀνθρώπινη μηχανή εἶναι μιά πραγματική μηχανή»[2]. Ἡ κοινωνική μηχανή εἶναι κυριολεκτικά, καί ὄχι μεταφορικά, μιά μηχανή, ἀφοῦ περιέχει ἕναν ἀκίνητο κινητήρα καί ἐκτελεῖ διάφορες τομές: παρακράτηση ροῆς, ἀποσύνδεση ἁλυσίδας, κατανομή μερίδων. Ἡ κωδικοποίηση τῶν ροῶν

[1] K. Marx, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, 1857, Pléiade, 1, σ. 260-261. Ὁ Maurice Godelier σχολιάζει: «Ἡ δυτική γραμμή ἀνάπτυξης – κάθε ἄλλο παρά παγκόσμια, ἀφοῦ θά μπορούσαμε νά τή συναντήσουμε παντοῦ – φαίνεται παγκόσμια γιατί δέν τή συναντοῦμε πουθενά... Εἶναι λοιπόν χαρακτηριστική γιατί, στήν ἰδιαίτερη ἐξέλιξή της, πέτυχε ἕνα ἀποτέλεσμα καθολικό. Ἔδωσε τήν πρακτική βάση (τή βιομηχανική οἰκονομία) καί τή θεωρητική ἀντίληψη (τόν σοσιαλισμό) γιά νά λυτρωθεῖ ἡ ἴδια καί νά λυτρώσει καί τίς ἄλλες κοινωνίες ἀπό τίς πιό ἀρχαῖες ἤ τίς πιό σύγχρονες μορφές τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο. Ἡ ἀληθινή καθολικότητα τῆς δυτικῆς μορφῆς ἀνάπτυξης βρίσκεται λοιπόν στήν ἰδιομορφία της, καί ὄχι ἔξω ἀπ' αὐτήν, στή διαφορά καί ὄχι στήν ὁμοιότητά της μέ τίς ἄλλες γραμμές ἀνάπτυξης» (*Sur le mode de production asiatique*, Ed. Sociales, 1969, σ. 92-96).

[2] Lewis Mumford, «La première mégamachine», *Diogène*, τεῦχος Ἰούλη 1966.

συνεπάγεται ὅλες αὐτές τίς πράξεις. Εἶναι τό ὕψιστο ἔργο τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, ἐφόσον οἱ παρακρατήσεις παραγωγῆς ἀντιστοιχοῦν σέ ἀποσυνδέσεις τῆς ἀλυσίδας, καί ἐφόσον προκύπτει ἀπ' αὐτές ἡ ὑπολειμματική μερίδα τοῦ κάθε μέλους, σ' ἕνα συνολικό σύστημα τῆς ἐπιθυμίας καί τοῦ πεπρωμένου, πού ὀργανώνει τίς παραγωγές παραγωγῆς, τίς παραγωγές καταγραφῆς, τίς παραγωγές κατανάλωσης. Ροή ἀπό γυναῖκες καί παιδιά, ροή ἀπό κοπάδια καί σπόρους, ροή ἀπό σπέρματα, ἀπό σκατά καί ἔμμηνα – τίποτα δέν πρέπει νά ξεφύγει. Ἡ πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή, μέ τόν ἀκίνητο κινητήρα της – ἡ γῆ – εἶναι κιόλας κοινωνική μηχανή ἤ «μεγαμηχανή», πού κωδικοποιεῖ τίς ροές παραγωγῆς, μέσων παραγωγῆς, παραγωγῶν καί καταναλωτῶν: τό συμπαγές σῶμα τῆς θεᾶς Γῆς συγκεντρώνει πάνω του τά καλλιεργήσιμα εἴδη, τά γεωργικά ἐργαλεῖα καί τά ἀνθρώπινα ὄργανα.

Ὁ Meyer Fortes κάνει παρένθετα μιά νόστιμη καί γεμάτη νόημα παρατήρηση: «Τό πρόβλημα δέν εἶναι πῶς θά κυκλοφοροῦν οἱ γυναῖκες... Μιά γυναίκα κυκλοφορεῖ μόνη της. Δέν τήν ὁρίζουμε, ὁρίζουμε ὅμως τά νομικά δικαιώματα πάνω στά παιδιά ὑπέρ ἑνός καθορισμένου προσώπου»[3]. Πράγματι, δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά δεχτοῦμε τό ἀξίωμα στό ὁποῖο βασίζονται οἱ ἀνταλλακτιστικές ἀντιλήψεις γιά τήν κοινωνία· πρίν ἀπ' ὅλα, ἡ κοινωνία δέν εἶναι κέντρο ἀνταλλαγῆς, ὅπου τό βασικό εἶναι νά κυκλοφορεῖς ἤ νά βάζεις σέ κυκλοφορία, ἀλλά ἕνα κοινωνικό σῶμα ἐγγραφῆς, ὅπου τό βασικό εἶναι νά σημαδεύεις καί νά σημαδεύεσαι. Δέν ὑπάρχει κυκλοφορία, παρά μόνο ἄν ἡ ἐγγραφή τό ἀπαιτεῖ ἤ τό ἐπιτρέπει. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, μέθοδος τῆς πρωτόγονης ἐδαφικῆς μηχανῆς εἶναι ἡ συλλογική ἐπένδυση τῶν ὀργάνων· γιατί ἡ κωδίκωση τῶν ροῶν ἐκτελεῖται μόνο ἐφόσον τά ὄργανα πού εἶναι ἱκανά νά τίς παράγουν καί νά τίς διακόπτουν, εἶναι κι αὐτά ἐντοπισμένα, καθιερωμένα σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενα, μοιρασμένα καί γαντζωμένα πάνω στό κοινωνικό σῶμα. Τό προσωπεῖο, λογουχάρη, εἶναι μιά τέτοια καθιέρωση ὀργάνου. Διάφορες ἑταιρίες μύησης συνθέτουν τά κομμάτια ἑνός σώματος, ὄργανα αἰσθήσεων, ἀνατομικά μέρη καί κλειδώσεις. Διάφορες ἀπαγορεύσεις (νά μή βλέπεις, νά μή μιλᾶς) ἐπιβάλλονται σ' ἐκείνους πού, σέ μιάν ὁρισμένη κατάσταση, ἤ σέ μιάν ὁρισμένη περίπτωση, δέν ἔχουν τή χρήση ἑνός συλλογικά κατεχόμενου ὀργάνου. Οἱ μυθολογίες μιλοῦν γιά ἐπιμέρους ὄργανα-ἀντικείμενα, καί γιά τή σχέση τους μ' ἕνα συμπαγές σῶμα πού τά ἀπωθεῖ ἤ τά ἔλκει: κολεοί καρφωμένοι πάνω σέ γυναικεῖα σώματα, τεράστιο πέος διαμοιρασμένο ἀνάμεσα σέ ἄντρες, πρωκτός ἀνεξάρτητος, πού ἀπονέμεται σ' ἕνα σῶμα χωρίς πρωκτό. Ἕνα παραμύθι τῶν φυλῶν τῆς Γκούρμα ἀρχίζει ἔτσι: «Ὅταν τό στόμα πέθανε, ρωτήθηκαν τά ἄλλα μέλη τοῦ σώματος, ποιό ἀπ' αὐτά θ' ἀναλάμβανε τήν

[3] Meyer Fortes, στό *Recherches voltaïques*, 1967, σ. 135-137.

ταφή...». Οἱ ἑνότητες δέν ἀνήκουν ποτέ σέ πρόσωπα – μέ τήν κύρια ἤ τήν «ἰδιωτική» ἔννοια – ἀλλά *σέ σειρές* πού καθορίζουν τίς συνδέσεις, τίς διαζεύξεις καί τίς συζεύξεις τῶν ὀργάνων. Γι' αὐτό καί οἱ φαντασιώσεις εἶναι πάντα ὁμαδικές φαντασιώσεις. Ἡ συλλογική ἐπένδυση τῶν ὀργάνων εἶναι ἐκείνη πού συνδέει τήν ἐπιθυμία μέ τό κοινωνικό σῶμα καί πού ἑνώνει πάνω στή γῆ τήν κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή σ' ἕνα ὅλον.

Ἀντίθετα, οἱ σύγχρονες κοινωνίες μας ἔχουν προχωρήσει σέ μιά εὐρύτατη ἰδιωτικοποίηση τῶν ὀργάνων, πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἀποκωδιποίηση τῶν ἀφηρημένων πιά τώρα ροῶν. Τό πρῶτο ὄργανο πού ἰδιωτικοποιήθηκε, πού τέθηκε ἔξω ἀπό τό κοινωνικό πεδίο, ἦταν ὁ πρωκτός. Αὐτός χρησίμεψε γιά πρότυπο τῆς ἰδιωτικοποίησης, ἐνῶ ταυτόχρονα τό χρῆμα ἔκφραζε μιάν καινούρια ἀφηρημένη κατάσταση ροῶν. Ἀπ' ὅπου καί ἡ σχετική ἀλήθεια τῶν ψυχαναλυτικῶν παρατηρήσεων πάνω στόν πρωκτικό χαρακτήρα τῆς νομισματικῆς οἰκονομίας. Ἡ «λογική» ὅμως σειρά εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὑποκατάσταση τῶν κωδικοποιημένων ροῶν μέ τήν ἀφηρημένη ποσότητα· συλλογική ἀπο-ἐπένδυση τῶν ὀργάνων πού ἀκολουθεῖ, κατά τό πρότυπο τοῦ πρωκτοῦ· συγκρότηση τῶν ἰδιωτικῶν προσώπων ὡς ἀτομικῶν κέντρων ὀργάνων καί λειτουργιῶν πού προέκυψαν ἀπό τήν ἀφηρημένη ποσότητα. Πρέπει μάλιστα νά ποῦμε πώς, ἄν ὁ φαλλός πῆρε στίς κοινωνίες μας τή θέση ἑνός ἀποσπασμένου ἀντικειμένου, πού κατανέμει τήν ἔλλειψη στά πρόσωπα τῶν δύο φύλων καί ὀργανώνει τό οἰδιπόδειο τρίγωνο, ὁ πρωκτός εἶναι ἐκεῖνος πού τό ἀποσπᾶ ἔτσι, εἶναι αὐτός πού παίρνει τό πέος καί τό ἐξιδανικεύει, τό αἴρει *(Aufhebung)* σ' ἕνα ἐπίπεδο ὅπου γίνεται φαλλός. Ἡ ἐξιδανίκευση εἶναι στενά συνδεμένη μέ τήν πρωκτικότητα, ὄχι ὅμως μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ πρωκτικότητα μᾶς προμηθεύει ὑλικό γιά ἐξιδανίκευση, ἐλλείψει ἄλλης χρήσης. Ἡ πρωκτικότητα δέν ἀντιπροσωπεύει τό «κατώτερο» πού πρέπει νά μετατραπεῖ σέ ἀνώτερο. Ὁ ἴδιος ὁ πρωκτός εἶναι ἐκεῖνος πού ἀνεβαίνει ψηλά, στίς συνθῆκες τῆς ἐκτόπισής του ἔξω ἀπό τό πεδίο, πού θά τίς ἀναλύσουμε παρακάτω καί πού δέν προϋποθέτουν τήν ἐξιδανίκευση, ἀφοῦ ἀντίθετα ἡ ἐξιδανίκευση ἀπορρέει ἀπ' αὐτές. Δέν εἶναι τό πρωκτικό πού προσφέρεται στήν ἐξιδανίκευση· ὁλόκληρη ἡ ἐξιδανίκευση εἶναι πρωκτική· γι' αὐτό τό μόνο πού μπορεῖ κανείς νά προσάψει στήν ἐξιδανίκευση, εἶναι πώς δέν μᾶς βγάζει καθόλου ἀπό τά σκατά (μονάχα τό πνεῦμα εἶναι ἄξιο νά χέζει). Ἡ πρωκτικότητα εἶναι τόσο μεγαλύτερη, ὅσο περισσότερο ὁ πρωκτός ἔχει «ἀπο-ἐπενδυθεῖ» (ἀπό τή λιμπιντινική του ἐνέργεια). Οὐσία τῆς ἐπιθυμίας εἶναι βέβαια ἡ λίμπιντο· ἀλλά ὅταν ἡ λίμπιντο γίνεται ἀφηρημένη ποσότητα, ὁ πρωκτός – ἐξυψωμένος καί ἀπο-ἐπενδυμένος – παράγει τά ὁλικά πρόσωπα καί τά εἰδικά ἐγώ πού χρησιμεύουν ὡς μονάδες μέτρησης γιά τήν ἴδια αὐτή ποσότητα. Ὅπως λέει κι ὁ Artaud: «αὐτός ὁ κῶλος ψόφιου ποντικοῦ, πού

κρέμεται ἀπό τό ταβάνι τοῦ οὐρανοῦ», ἀπ' ὅπου βγαίνει τό τρίγωνο «μπαμπάς-μαμά-ἐγώ», «τό μητρικό (τῆς μήτρας) πατέρας-μητέρα μιᾶς ξέφρενης πρωκτικότητας», πού τό παιδί ἀποτελεῖ μονάχα τή μιά γωνιά του – αὐτό τό περίβλημα, τό αἰώνια κρεμασμένο πάνω σέ κάτι πού εἶναι τό ἐγώ». *Ὁλόκληρο τό οἰδιπόδειο εἶναι πρωκτικό* καί προϋποθέτει μιάν ἀτομική ὑπερ-ἐπένδυση ὀργάνου γιά νά ἀντισταθμιστεῖ ἡ συλλογική ἀπο-ἐπένδυση. Γι' αὐτό, οἱ σχολιαστές πού ὑποστηρίζουν περισσότερο ἀπ' ὅλους τήν οἰκουμενικότητα τοῦ οἰδιπόδειου, ἀναγνωρίζουν ὡστόσο πώς, στίς πρωτόγονες κοινωνίες, δέν συναντιέται κανένας ἀπό τούς μηχανισμούς, καμιά ἀπό τίς συμπεριφορές πού, στήν κοινωνία μας, διαμορφώνουν τό οἰδιπόδειο· κανένα ὑπερεγώ, καμιά ἐνοχή· καμιά ταύτιση ἑνός εἰδικοῦ ἐγώ μέ τά ὁλικά πρόσωπα, ἀλλά ταυτίσεις πάντα μερικές καί ὁμαδικές, ἀνάλογα μέ τή συγκολλημένη συμπαγῆ σειρά τῶν προγόνων, κι ἀνάλογα μέ τήν τεμαχισμένη σειρά τῶν συντρόφων ἤ τῶν ἐξαδέλφων. Δέν ὑπάρχει πρωκτικότητα – μ' ὅλο πού ὑπάρχει, ἤ καλύτερα *ἐπειδή* ὑπάρχει πρωκτός συλλογικά ἐπενδυμένος. Τί ἀπομένει λοιπόν γιά νά φτιαχτεῖ τό οἰδιπόδειο;[4] Μήπως ἡ δομή, δηλαδή μιά δυνητικότητα πού δέν πραγματοποιήθηκε ποτέ; Μήπως πρέπει νά πιστέψουμε πώς τό οἰκουμενικό οἰδιπόδειο βασανίζει ὅλες τίς κοινωνίες, μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅπως κι ὁ καπιταλισμός, *δηλαδή* σάν ἐφιάλτης ἤ σάν ἀγχώδης διαίσθηση ἐκείνου πού θά εἶναι ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν καί ἡ συλλογική ἀπο-ἐπένδυση ὀργάνων, τό ἀφηρημένο-γίγνεσθαι τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας καί τό ἰδιωτικό-γίγνεσθαι τῶν ὀργάνων;

Ἡ πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή κωδικώνει τίς ροές, ἐπενδύει τά ὄργανα, σημαδεύει τά σώματα. Τό ζήτημα: ὡς ποιό σημεῖο μποροῦμε νά κυκλοφοροῦμε ἤ νά ἀνταλλάζουμε, εἶναι δευτερεύουσα δραστηριότητα σέ σχέση μέ τοῦτο τό ἔργο πού συνοψίζει ὅλα τά ἄλλα: τό σημάδεμα τῶν σωμάτων, πού εἶναι γῆ. Ἡ οὐσία τοῦ κοινωνικοῦ σώματος πού καταγράφει καί ἐγγράφει, ἐφόσον παίρνει στά χέρια του τίς παραγωγικές δυνάμεις καί κατανέμει τούς φορεῖς τῆς παραγωγῆς, συνίσταται στά ἑξῆς: διαστίζει, ἐκτέμνει, ἐντέμνει, τεμαχίζει, ἐγχαράσσει, ἀκρωτηριάζει,

[4] Paul Parin καί συνεργάτες, *Les Blancs pensent trop*, 1963, γαλλ. μετάφρ. Payot: «Οἱ προ-ἀντικειμενότροπες σχέσεις μέ τίς μητέρες περνοῦν καί κατανέμονται στίς ταυτοποιητικές σχέσεις μέ τήν ὁμάδα συντρόφων τῆς ἴδιας ἡλικίας. Ἡ σύγκρουση μέ τούς πατέρες ἐξουδετερώνεται μέσα στίς ταυτοποιητικές σχέσεις μέ τήν ὁμάδα τῶν μεγάλων ἀδελφῶν...» (σ. 428-436). Παρόμοια ἀνάλυση καί παρόμοια ἀποτελέσματα βρίσκουμε στό ἔργο τῶν M.C. καί E. Ortigues, *Oedipe Africain*, Plon, 1966, (σ. 302-305). Ἀλλά οἱ συγγραφεῖς αὐτοί ἐπιδίδονται σέ μιά περίεργη ἀκροβασία γιά νά ὑποστηρίξουν πώς ὑπάρχει ἕνα οἰδιπόδειο πρόβλημα ἤ σύμπλεγμα, παρ' ὅλα τά ἐπιχειρήματα πού παραθέτουν ὑπέρ τῆς ἀντίθετης ἄποψης, καί παρ' ὅλο πού, ὅπως λένε, τό σύμπλεγμα αὐτό δέν εἶναι «προσιτό στήν κλινική ἰατρική».

ἐπενδύει, μυεῖ. Ὁ Νίτσε ἔδινε τόν ἀκόλουθο ὁρισμό γιά τήν «ἠθικότητα τῶν ἐθίμων, ἤ τήν πραγματική ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἑαυτό του κατά τή μεγαλύτερη περίοδο τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους – ὅλη τήν προϊστορική ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου»: ἕνα σύστημα ἀξιολογήσεων μέ ἰσχύ κανόνα δικαίου ὅσον ἀφορᾶ τά διάφορα μέλη καί μέρη τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὁ ἐγκληματίας ὄχι μονάχα στερεῖται ἀπό διάφορα μέλη τοῦ σώματός του, σύμφωνα μέ μιά σειρά συλλογικῶν ἐπενδύσεων· αὐτός πού πρόκειται νά φαγωθεῖ, ὄχι μονάχα φαγώνεται σύμφωνα μέ κοινωνικούς κανόνες, τόσο ἀκριβεῖς ὅσο εἶναι κι ἐκεῖνοι πού τεμαχίζουν καί διαμοιράζουν ἕνα βόδι· ἀλλά ἀκόμα καί τό σῶμα ἐκείνου πού ἀσκεῖ ἐλεύθερα τά δικαιώματα καί τά καθήκοντά του εἶναι σημαδεμένο ἀπό τήν κοινωνία, πού ἀνάγει ὅλα τά ὄργανά του καί τήν ἄσκησή τους στήν ὁλότητα (ἡ ἰδιωτικοποίηση τῶν ὀργάνων ἀρχίζει μονάχα «ὅταν ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ντροπή βλέποντας ἕναν ἄλλο ἄνθρωπο»). Ἔχουμε ἐδῶ μιάν ἱδρυτική πράξη, μέ τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος παύει νά εἶναι βιολογικός ὀργανισμός καί γίνεται σῶμα συμπαγές, γῆ πού πάνω της τά ὄργανά του γαντζώνονται, ἔλκονται, ἀπωθοῦνται, θαυματοποιοῦνται, σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Τά ὄργανα πρέπει νά κοποῦν μέσα στό κοινωνικό σῶμα καί οἱ ροές νά κυλήσουν πάνω του. Ὁ Νίτσε λέει: πρέπει νά φτιάξουμε μιά μνήμη γιά τόν ἄνθρωπο· κι ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει διαμορφωθεῖ ἀπό μιάν ἐνεργητική ἱκανότητα γιά λήθη, ἀπό μιάν ἀπώθηση τῆς βιολογικῆς μνήμης, πρέπει νά φτιάξει γιά τόν ἑαυτό του μιάν *ἄλλη* μνήμη, πού νά εἶναι συλλογική, μιά μνήμη τῶν λόγων καί ὄχι πιά τῶν πραγμάτων, μιά μνήμη τῶν σημείων καί ὄχι πιά τῶν πράξεων. Σύστημα τῆς σκληρότητας, φοβερό ἀλφάβητο, ἡ ὀργάνωση αὐτή πού χαράζει σημεῖα κατάσαρκα στό σῶμα: «Ἴσως μάλιστα νά μήν ὑπάρχει τίποτα τό πιό φοβερό, τίποτα τό πιό ἀνησυχαστικό στήν προϊστορία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τή μνημοτεχνική του... Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔκρινε σκόπιμο νά δημιουργήσει μιά μνήμη γιά τόν ἑαυτό του, τό ἔκανε πάντα μέ βασανιστήρια, μέ μαρτύρια, μέ αἱματηρές θυσίες· μέ τά πιό φρικτά ὁλοκαυτώματα, τίς πιό ἀποτρόπαιες μάχες, τούς πιό ἀποκρουστικούς ἀκρωτηριασμούς, τίς πιό σκληρές ἱεροτελεστίες ὅλων τῶν θρησκειῶν... Ἀντιλαμβανόμαστε τίς δυσκολίες πού ὑπάρχουν στόν κόσμο γιά νά ἀνατραφεῖ ἕνας λαός στοχαστῶν!»[5]. Ἡ σκληρότητα δέν ἔχει σχέση μέ τήν ὁποιαδήποτε βία ἤ τή φυσική βία πού θά μποροῦσε νά ἐξηγήσει τήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σκληρότητα εἶναι ἡ κίνηση τοῦ πολιτισμοῦ πού συντελεῖται πάνω στά σώματα καί ἐγγράφεται πάνω τους, πού τά αὐλακώνει. Αὐτή εἶναι ἡ σημασία τῆς σκληρότητας. Ἡ παιδεία αὐτή δέν εἶναι ἡ κίνηση τῆς ἰδεολογίας: ἀντίθετα μάλιστα, βάζει μέ τή βία τήν παραγωγή μέσα στήν ἐπιθυμία καί, ἀντίστροφα, παρεισά-

[5] Nietzsche, *Ἡ γενεαλογία τῆς ἠθικῆς*, II, 2-7.

γει μέ τή βία τήν ἐπιθυμία μέσα στήν κοινωνική παραγωγή καί ἀναπαραγωγή. Γιατί, ἀκόμα καί ὁ θάνατος, ἡ τιμωρία, τά βασανιστήρια εἶναι ἐπιθυμητά καί εἶναι παραγωγές (βλ. τήν ἱστορία τῆς Μοιρολατρίας). Ἡ παιδεία μετατρέπει τούς ἀνθρώπους ἤ τά σωματικά τους ὄργανα σέ ἐξαρτήματα καί σέ γρανάζια τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Τό σημεῖο εἶναι τοποθέτηση ἐπιθυμίας ἀλλά τά πρῶτα σημεῖα εἶναι τά ἐδαφικά σημεῖα, πού μπήγουν τίς σημαῖες τους μέσα στά σώματα. Κι ἄν θέλουμε νά ὀνομάσουμε «γραφή» αὐτήν τήν ἐγγραφή πάνω στήν ἴδια τή σάρκα, τότε πρέπει πράγματι νά δεχτοῦμε πώς ὁ λόγος προϋποθέτει τή γραφή, καί πώς ἀκριβῶς αὐτό τό ὠμό σύστημα τῶν ἐγγεγραμμένων σημείων κάνει τόν ἄνθρωπο ἱκανό νά ἔχει μιά γλώσσα καί τοῦ δίνει μιά μνήμη τοῦ προφορικοῦ λόγου.

*
* *

Ἡ ἔννοια τῆς ἐδαφικότητας εἶναι διφορούμενη μόνο φαινομενικά. Γιατί, ἄν ἐννοοῦμε μέ τή λέξη μιάν ἀρχή πού ἀφορᾶ τή γεωγραφική διαμονή ἤ κατανομή, εἶναι φανερό πώς ἡ πρωτόγονη κοινωνική μηχανή δέν εἶναι ἐδαφική. Ἐδαφικός θά εἶναι μόνο ὁ κρατικός μηχανισμός πού σύμφωνα μέ τή διατύπωση τοῦ Ἔνγκελς «ὑποδιαιρεῖ ὄχι τόν λαό, ἀλλά τό ἔδαφος» καί ὑποκαθιστᾶ τήν ὀργάνωση τοῦ γένους μέ μιά γεωγραφική ὀργάνωση. Καί ὅμως, ἀκόμα κι ἐκεῖ ὅπου ἡ συγγένεια φαίνεται νά ἔχει τό προβάδισμα σέ σχέση μέ τή γῆ, εὔκολα μποροῦμε ν' ἀποδείξουμε τή μεγάλη σημασία τῶν τοπικῶν δεσμῶν. Κι αὐτό, γιατί ἡ πρωτόγονη μηχανή ὑποδιαιρεῖ τόν λαό, ἀλλά τόν ὑποδιαιρεῖ πάνω σέ μιάν ἀδιαίρετη γῆ, ὅπου ἐγγράφονται οἱ συνδετικές, διαζευκτικές καί συζευκτικές σχέσεις τοῦ κάθε τμήματος μέ τά ἄλλα (παράδειγμα, ἡ συνύπαρξη ἤ ἡ συμπληρωματικότητα τομεάρχη καί φύλακα τῆς γῆς). Ὅταν ἡ διαίρεση ἀφορᾶ τήν ἴδια τή γῆ, δυνάμει μιᾶς διοικητικῆς, κτηματικῆς ἤ διαμονητήριας ὀργάνωσης, αὐτό δέν σημαίνει πιά προαγωγή τῆς ἐδαφικότητας, ἀλλά ἀντίθετα τό ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης κίνησης γιά ἀπεδαφικοποίηση πάνω στίς πρωτόγονες κοινότητες. Ἡ ἐνύπαρκτη ἑνότητα τῆς γῆς σάν ἀκίνητου κινητήρα, παραχωρεῖ τή θέση της σέ μιάν ὑπερβατική ἑνότητα ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσης, τήν ἑνότητα τοῦ κράτους· τό συμπαγές σῶμα δέν εἶναι πιά τό σῶμα τῆς γῆς, ἀλλά τό σῶμα τοῦ Τυράννου, τό Ἀγέννητο, πού ἀναλαμβάνει τώρα τή γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, τή βροχή πού πέφτει ἀπό τόν οὐρανό, καθώς καί τή γενική ἰδιοποίηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἔτσι, τό ἄγριο πρωτόγονο κοινωνικό σῶμα, ἦταν ἡ πρώτη ἐδαφική μηχανή, μέ τή στενή σημασία τῆς λέξης. Καί λειτουργία μιᾶς τέτοιας μηχανῆς εἶναι *νά καταχωρεῖ κάθε ἐξ ἀγχιστείας καί κάθε ἐξ αἵματος συγγένεια,* νά καταχωρεῖ τή γενεαλογική σειρά πάνω στό σῶμα τῆς γῆς, προτοῦ ὑπάρξει κράτος.

Ἄν ἡ μηχανή ἔχει ὡς ρόλο νά καταχωρεῖ, τοῦτο γίνεται ἐπειδή εἶναι ἀδύνατο νά συνάγει ἁπλῶς τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες ἀπό τίς γραμμές τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας. Θά ἦταν σφάλμα νά ἀποδώσουμε στήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια μόνο μιά δύναμη ἐξατομίκευσης τῶν προσώπων μιᾶς γενεαλογικῆς σειρᾶς· μάλλον δημιουργεῖ μιά γενικευμένη δυνατότητα διάκρισης. Ὁ Leach ἀναφέρει περιπτώσεις ἀπό πολύ διαφορετικά συστήματα γάμου, ὅπου ὅμως εἶναι ἀδύνατο νά συναγάγει κανείς μιά διαφορά μέσα ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια τῶν ἀντίστοιχων ὁμάδων. Σέ πολλές ἀναλύσεις «ἡ ἔμφαση δίνεται στούς ἐσωτερικούς δεσμούς τῆς σταθερῆς μονογραμμικῆς ὁμάδας, ἤ στούς δεσμούς ἀνάμεσα σέ διαφορετικές ὁμάδες πού ἔχουν κοινή ἐξ αἵματος καταγωγή. Οἱ δομικοί δεσμοί πού προκύπτουν ἀπό τόν γάμο ἀνάμεσα σέ μέλη διαφορετικῶν ὁμάδων ἀγνοήθηκαν ὁλότελα, ἤ ἀκόμα ἐξομοιώθηκαν μέ τήν καθολική ἔννοια τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας. Ἔτσι, ὁ Fortes, ἐνῶ ἀναγνωρίζει στούς δεσμούς τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας σημασία ἀνάλογη μ' ἐκείνη τῶν δεσμῶν τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, μεταμφιέζει τούς πρώτους μέ τήν ἔκφραση: *συμπληρωματική καταγωγή.* Ἡ ἔννοια αὐτή, πού θυμίζει τή διάκριση τῶν Ρωμαίων ἀνάμεσα στήν ἐξ αἵματος πατρική συγγένεια καί τήν ἐξ αἵματος μητρική συγγένεια, ἐξυπακούει οὐσιαστικά πώς τό κάθε ἄτομο εἶναι συνδεμένο μέ τούς συγγενεῖς τοῦ πατέρα του καί τῆς μητέρας του, ἐπειδή εἶναι ἀπόγονος καί τοῦ ἑνός καί τοῦ ἄλλου, καί ὄχι ἐπειδή οἱ δυό τους εἶναι συζευγμένοι... (Καί ὅμως) οἱ κάθετοι δεσμοί πού ἑνώνουν μέ πλάγιο τρόπο τίς διάφορες πατρικές γενεαλογίες δέν νοοῦνται ἀπό τούς ἴδιους τούς ἰθαγενεῖς σάν δεσμοί ἐξ αἵματος. Ἡ χρονική συνέχεια τῆς κάθετης δομῆς βρίσκει τήν κατάλληλή της ἔκφραση στήν πατρική μεταβίβαση τοῦ ὀνόματος τῆς πατρικῆς γενεαλογίας. Ἀλλά ἡ συνέχεια τῆς πλάγιας δομῆς δέν ἐκφράζεται μέ τόν ἴδιο τρόπο· διατηρεῖται μάλλον ἀπό μιάν ἁλυσίδα οἰκονομικῶν σχέσεων ἀνάμεσα σέ πιστωτή καί ὀφειλέτη... Ἡ ὕπαρξη ἀπρόθεσμων ὀφειλῶν εἶναι ἐκείνη πού ἐκφράζει τή συνέχεια τῆς ἐξ ἀγχιστείας σχέσης»[6]. Ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια εἶναι διοικητική καί ἱεραρχική, ἐνῶ ἡ ἐξ ἀγχιστείας σχέση εἶναι πολιτική καί οἰκονομική, καί ἐκφράζει τήν ἐξουσία, ἐφόσον δέν συγχέεται μέ τήν ἱεραρχία οὔτε καί συνάγεται ἀπ' αὐτήν, καί τήν οἰκονομία ἐφόσον δέν συγχέεται μέ τή διοίκηση. Ἡ ἐξ αἵματος καί ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες εἶναι σάν οἱ δυό μορφές ἑνός πρωταρχικοῦ κεφαλαίου – πάγιο κεφάλαιο ἤ συγγενικό ἀπόθεμα, καί κυκλοφοροῦν κεφάλαιο, ἤ κινητοί ὄγκοι ἀπό χρέη. Σ' αὐτά ἀντιστοιχοῦν δυό εἴδη μνήμης: ἡ μιά βιοσυγγενική ἐξ αἵματος, ἡ ἄλλη ἐξ ἀγχιστείας καί ἀπό λόγια. Ἄν καί ἡ

[6] E.R. Leach, *Critique de l'anthropologie,* 1966, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 266-207.

παραγωγή καταγράφεται στό δίχτυ τῶν ἐξ αἵματος συγγενικῶν διαχωρισμῶν πάνω στό κοινωνικό σῶμα, πρέπει ὡστόσο οἱ συνδέσεις τῆς ἐργασίας νά ἀποσπαστοῦν ἀπό τήν παραγωγική διαδικασία καί νά περάσουν μέσα στό στοιχεῖο ἐκεῖνο τῆς καταγραφῆς πού τίς οἰκειώνεται σάν μιά κατά κάποιο τρόπο αἰτία τους. Ἀλλά τό στοιχεῖο τῆς καταγραφῆς δέν μπορεῖ νά τίς οἰκειωθεῖ παρά μόνο στά πλαίσια τοῦ συνδετικοῦ συστήματος μέ τή μορφή ἑνός δεσμοῦ ἐξ ἀγχιστείας ἤ μιᾶς ἕνωσης προσώπων σύμφωνης μέ τούς ἐξ αἵματος συγγενικούς διαχωρισμούς. Καί ὑπ' αὐτή τήν ἔννοια, ἡ οἰκονομία εἶναι ἐξαρτημένη ἀπό τούς ἐξ ἀγχιστείας δεσμούς. Στήν παραγωγή παιδιῶν, τό παιδί ἐγγράφεται σέ σχέση μέ τίς διαχωριστικές γενεαλογικές γραμμές τοῦ πατέρα του ἤ τῆς μητέρας του, ἀλλά αὐτές, ἀντίστροφα, τό ἐγγράφουν μονάχα μέ τή διαμεσολάβηση μιᾶς ἕνωσης πού τήν ἀντιπροσωπεύει ὁ γάμος τοῦ πατέρα μέ τή μητέρα. Σέ καμιά λοιπόν χρονική στιγμή ἡ συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας δέν πηγάζει ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, ἀλλά καί οἱ δυό τους στοιχειοθετοῦν ἕναν οὐσιαστικά ἀνοιχτό κύκλο, ὅπου τό κοινωνικό σῶμα ἐνεργεῖ πάνω στήν παραγωγή ἀλλά καί ὅπου ἡ παραγωγή ἀντεπενεργεῖ στό κοινωνικό σῶμα.

Οἱ μαρξιστές ἔχουν δίκιο νά παρατηροῦν πώς, ἄν ἡ συγγένεια κυριαρχεῖ στήν πρωτόγονη κοινωνία, καθορίζεται σάν τέτοια ἀπό παράγοντες οἰκονομικούς καί πολιτικούς. Καί ἄν ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια ἐκφράζει αὐτό πού εἶναι κυρίαρχο, μ' ὅλο πού εἶναι καθορισμένο, ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἐκφράζει αὐτό πού εἶναι καθοριστικό, ἤ μάλλον τήν ἐπιστροφή τοῦ καθοριστικοῦ μέσα στό καθορισμένο σύστημα κυριαρχίας. Γι' αὐτό καί εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐξετάσουμε μέ ποιό τρόπο οἱ ἐξ ἀγχιστείας σχέσεις συνθέτονται συγκεκριμένα μέ τίς ἐξ αἵματος σχέσεις, πάνω σέ μιά δοσμένη ἐδαφική περιοχή. Ὁ Leach ξεχωρίζει μέ ἀκρίβεια τίς *τοπικές γενεαλογικές γραμμές* καθόσον διακρίνονται ἀπό τίς ἐξ αἵματος γενεαλογίες καί λειτουργοῦν σέ μικρούς τομεῖς: πρόκειται γιά τίς ὁμάδες ἀνθρώπων πού μένουν στόν ἴδιο τόπο ἤ σέ γειτονικά μέρη, πού μηχανεύονται τούς γάμους καί πλάθουν τή συγκεκριμένη πραγματικότητα, πολύ περισσότερο ἀπό τά συστήματα συγγένειας ἐξ αἵματος καί ἀπό τίς ἀφηρημένες γαμήλιες τάξεις. Ἕνα σύστημα συγγένειας δέν εἶναι μιά δομή, ἀλλά μιά πρακτική, μιά πράξη, μιά μέθοδος, ἤ καί μιά στρατηγική. Ὁ Louis Berthe, ἀναλύοντας μιά σχέση ἀγχιστείας καί ἱεραρχίας, δείχνει πῶς ἕνα χωριό παρεμβαίνει σάν τρίτος γιά νά ἐπιτρέψει γαμήλιες ἑνώσεις ἀνάμεσα σέ στοιχεῖα πού ὁ διαχωρισμός δύο ἡμίσεων θά τίς ἀπαγόρευε ἀπό τήν αὐστηρή ἄποψη τῆς δομῆς: «ὁ τρίτος ὅρος πρέπει νά ἑρμηνευτεῖ πιό πολύ σάν μέθοδος παρά σάν πραγματικό δομικό στοιχεῖο»[7]. Κάθε φορά πού οἱ συγγενικές σχέσεις μέσα στήν πρω-

[7] Louis Berthe, «Aînés et cadets, l'alliance et la hiérarchie chez les Baduj», στό

τόγονη κοινωνία ἑρμηνεύονται σέ συνάρτηση μέ μιά νοερή δομή, πέφτουμε στήν ἰδεολογία τῶν μεγάλων τμημάτων πού ἐξαρτᾶ τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἀπό τίς μείζονες ἐξ αἵματος συγγένειες, ἰδεολογία πού διαψεύδεται ἀπό τήν *πρακτική*. «Τό ζήτημα εἶναι ἄν, στά συστήματα τῆς ἀσύμμετρης ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, ὑπάρχει μιά θεμελιακή τάση γιά τή γενικευμένη ἀνταλλαγή, δηλαδή γιά τό κλείσιμο τοῦ κύκλου. Ὅσο γιά μένα, δέν κατόρθωσα νά ἀνακαλύψω τίποτα τό παρόμοιο στούς Mru... Ὁ καθένας συμπεριφέρεται σάν ν' ἀγνοεῖ τό ἀντιστάθμισμα πού προκύπτει ἀπό τό κλείσιμο τοῦ κύκλου, ὀξύνει τήν ἀσύμμετρη σχέση, καί ἐπιμένει στή συμπεριφορά τοῦ πιστωτῆ-ὀφειλέτη»[8]. Ἕνα σύστημα συγγένειας ἐμφανίζεται κλειστό μόνο στόν βαθμό ὅπου ἀποκόπτεται ἀπό τά οἰκονομικά καί πολιτικά στοιχεῖα πού τό κρατοῦν ἀνοιχτό καί πού μετατρέπουν τήν ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια σέ κάτι διαφορετικό ἀπό μιά διευθέτηση τῶν γαμήλιων τάξεων καί τῶν ἐξ αἵματος γενεαλογικῶν γραμμῶν.

Ἐδῶ παίζεται ἡ τύχη ὁλόκληρης τῆς προσπάθειας νά κωδικοποιηθοῦν οἱ ροές. Πῶς θά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀμοιβαία προσαρμογή, ἡ ἀντίστοιχη σύσφιξη τῆς σημαίνουσας ἁλυσίδας καί τῆς παραγωγικῆς ροῆς; Ὁ μεγάλος νομάς κυνηγός ἀκολουθεῖ τίς ροές, τίς στειρεύει ἐπιτόπου καί μετακινεῖται μαζί τους. Ἀναπαράγει μέ ἐπιταχυνόμενο ρυθμό ὁλόκληρη τήν ἐξ αἵματος καταγωγή του, τή συστέλλει σ' ἕνα ὁρισμένο σημεῖο πού τόν κρατάει σέ ἄμεση σχέση μέ τόν πρόγονο ἤ τό Θεό. Ὁ Pierre Clastres περιγράφει τόν μοναχικό κυνηγό, πού γίνεται τώρα ἕνα μέ τή δύναμή του καί τό πεπρωμένο του, καί ἀμολάει τό τραγούδι του σέ μιά γλώσσα ὁλοένα καί πιό γοργή καί παραμορφωμένη: Ἐγώ, ἐγώ, ἐγώ «εἶμαι μιά φύση δυνατή, μιά φύση ἐρεθισμένη καί ἐπιθετική»[9]. Αὐτά εἶναι τά δυό χαρακτηριστικά τοῦ κυνηγοῦ, τοῦ μεγάλου παρανοϊκοῦ τοῦ λόγγου ἤ τοῦ δάσους: πραγματική μετακίνηση μαζί μέ τίς ροές, ἀπευθείας καταγωγή ἀπό τόν Θεό. Κι αὐτό, γιατί στόν νομαδικό χῶρο, τό συμπαγές σῶμα τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι κάπως παράπλευρο τῆς παραγωγῆς, δέν ἀνάγεται ἀκόμα σ' αὐτήν. Ὁ χῶρος τῆς κατασκήνωσης εἶναι πλάι στόν χῶρο τοῦ δάσους, ἀναπαράγεται ἀδιάκοπα στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ἀλλά δέν ἔχει ἀκόμα οἰκειωθεῖ τή διαδικασία αὐτή. Ἡ

L'Homme, Ἰούλης 1965, βλ. τή διατύπωση τοῦ Luc de Heusch, στό «Lévi-Strauss», *l'Arc*, τεῦχος 26: «Ἕνα σύστημα συγγένειας εἶναι ἐπίσης καί πρίν ἀπ' ὅλα μιά πράξη» (σ. 11).

[8] L.G. Löffler, «L'Alliance asymétrique chez les Mru», στό *L'Homme*, Ἰούλης 1966, σ. 78-79. Ὁ Leach, στήν *Κριτική τῆς Ἀνθρωπολογίας*, ἀναλύει τή διαφορά ἀνάμεσα στήν ἰδεολογία καί τήν πρακτική, τόν γάμο kachin (σ. 140-141)· ἡ κριτική του γιά τίς ἀντιλήψεις τῆς συγγένειας σάν κλειστοῦ συστήματος πηγαίνει πολύ μακριά (σ. 153-154).

[9] Pierre Clastres, «L'Arc et le panier», στό *L'Homme*, Ἀπρίλης 1966, σ. 20.

φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση τῆς ἐγγραφῆς δέν ἔχει καταργήσει τήν πραγματική κίνηση τοῦ νομαδισμοῦ. Ἄλλωστε δέν ὑπάρχει ἀμιγής νομάς· ἀπό τήν ἀρχή ἀκόμα ὑπάρχει μιά κατασκήνωση ὅπου κανείς ἀποθηκεύει πράγματα – ὅσο λίγα καί ἄν εἶναι –, ὅπου ἐγγράφει καί κατανέμει, παντρεύεται καί τρέφεται (ὁ Clastres δείχνει μέ ποιόν τρόπο στή φυλή τῶν Guayaki ὁ *διαχωρισμός* ἀνάμεσα στά σκοτωμένα ζῶα καί τούς κυνηγούς – διαχωρισμός πού μοιάζει μέ τήν ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας, ἀφοῦ ὁ κυνηγός δέν μπορεῖ νά καταναλώσει τά ζῶα πού ὁ ἴδιος σκοτώνει – διαδέχεται τή *σύνδεση* ἀνάμεσα στούς κυνηγούς καί τά ζωντανά ζῶα). Μέ λίγα λόγια – ὅπως θά τό δοῦμε καί παρακάτω – ὑπάρχει πάντα ἕνας διεστραμμένος πού διαδέχεται τόν παρανοϊκό, ἤ πού τόν συνοδεύει, – πολλές φορές ὁ ἴδιος ἄνθρωπος παίζει καί τούς δυό ρόλους: τόν παρανοϊκό τοῦ λόγγου καί τόν διεστραμμένο τοῦ χωριοῦ. Γιατί, μόλις τό κοινωνικό σῶμα σταθεροποιεῖται καί στρέφεται στίς παραγωγικές δυνάμεις, τίς ἰδιοποιεῖται, τό πρόβλημα τῆς κωδικοποίησης δέν μπορεῖ πιά νά λυθεῖ μέ τόν συγχρονισμό τῆς μετακίνησης ἀπό τήν ἄποψη τῶν ροῶν, καί μιᾶς ἐπιταχυνόμενης ἀναπαραγωγῆς ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἁλυσίδας. Πρέπει νά γίνουν *παρακρατήσεις* ἀπό τίς ροές, παρακρατήσεις πού θά σχηματίσουν ἕνα μίνιμουμ ἀποθέματος, καί *ἀποσυνδέσεις* ἀπό τή σημαίνουσα ἁλυσίδα – ἀποσυνδέσεις πού θά σχηματίσουν ἕνα μίνιμουμ διαμεσολαβήσεων. Μιά ροή εἶναι κωδικοποιημένη ὅταν οἱ ἀποσυνδέσεις ἀπό τήν ἁλυσίδα καί οἱ παρακρατήσεις τῶν ροῶν ἐκτελοῦνται σύστοιχα, συσφίγγονται καί ζευγαρώνονται. Βρίσκουμε κιόλας ἐδῶ τήν ἀφάνταστα διεστραμμένη δραστηριότητα τῶν τοπικῶν ὁμάδων, πού μηχανεύονται τούς γάμους πάνω στήν πρωτόγονη ἐδαφικότητα: μιά διαστροφή φυσιολογική μή-παθολογική, ὅπως ἔλεγε ὁ Henri Ey γιά ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ἐκδηλώνεται «μιά ψυχική διεργασία ἐπιλογῆς, διῦλισης καί ὑπολογισμοῦ». Καί αὐτό συμβαίνει ἀπό τήν ἀρχή, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει κανένας ἀμιγής νομάς πού νά ἀρκεῖται στό νά τρέχει καβάλα πάνω στίς ροές καί νά τραγουδάει τήν ἀπευθείας καταγωγή· ὑπάρχει μονάχα ἕνα κοινωνικό σῶμα ἕτοιμο γιά μεταπτώσεις, πού ἔχει κιόλας ἀρχίσει νά παρακρατεῖ καί ν' ἀποσυνδέει.

Οἱ παρακρατήσεις ἀπό τίς ροές σχηματίζουν ἕνα ἐξ αἵματος συγγενικό ἀπόθεμα μέσα στή σημαίνουσα ἁλυσίδα· ἀντίστροφα, οἱ ἀποσυνδέσεις ἀπό τήν ἁλυσίδα σχηματίζουν κινητές ὀφειλές ἀγχιστείας, πού προσανατολίζουν καί κατευθύνουν τίς ροές. Πάνω στό κάλυμμα – ὡς οἰκογενειακό ἀπόθεμα – οἱ ἰθαγενεῖς μετακινοῦν τά γαμήλια πετράδια ἤ κοχύλια (cauris). Ὑπάρχει ἕνας εὐρύτερος κύκλος ἀπό ροές παραγωγῆς καί ἀπό ἁλυσίδες ἐγγραφῆς, κι ἕνας στενότερος κύκλος, ἀνάμεσα στά ἀποθέματα τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, πού ἁλυσώνουν ἤ ἐγκιβωτίζουν τίς ροές, καί στούς ὄγκους τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας πού μεταδίνουν τή ροή στίς ἁλυσίδες. Ἡ καταγωγή εἶναι μαζί ροή παραγωγῆς καί ἁλυσίδα

ἐγγραφῆς, ἀπόθεμα ἐξ αἵματος συγγένειας καί διαφόριση τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας. Ὅλα δίνουν τήν ἐντύπωση πώς τό ἀπόθεμα ἀποτελεῖ μιάν ἐπιφανειακή ἐνέργεια ἐγγραφῆς ἤ καταγραφῆς – δυνητική ἐνέργεια τῆς φαινομενικῆς κίνησης· ἀλλά ἡ ὀφειλή εἶναι ἡ τωρινή κατεύθυνση τῆς κίνησης αὐτῆς – κινητική ἐνέργεια καθοριζόμενη ἀπό τήν ἀντίστοιχη κατεύθυνση τῶν δώρων καί ἀντιδώρων πάνω στήν ἐπιφάνεια αὐτή. Στήν περιοχή Kula παύουν, σέ ὁρισμένα μέρη καί σέ ὁρισμένες περιστάσεις, νά ἀνταλλάσσουν γιορντάνια καί βραχιόλια, γιά νά σχηματίσουν ξανά μιά παρακαταθήκη. Δέν ὑπάρχουν παραγωγικές συνδέσεις χωρίς διαχωρισμούς συγγένειας ἐξ αἵματος, πού νά τίς οἰκειώνονται, ἀλλά δέν ὑπάρχουν οὔτε διαχωρισμοί συγγένειας ἐξ αἵματος πού νά μήν ἀνασυγκροτοῦν πλάγιες συνδέσεις διαμέσου τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας καί τῶν ἑνώσεων προσώπων. Ὄχι μονάχα οἱ ροές καί οἱ ἁλυσίδες, ἀλλά καί τά πάγια ἀποθέματα καί οἱ κινητοί ὄγκοι, ἐφόσον συνεπάγονται μέ τή σειρά τους σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἁλυσίδες καί ροές, πρός τίς δυό κατευθύνσεις, βρίσκονται σέ συνεχῆ συστοιχία: τά στοιχεῖα τους ποικίλλουν – γυναῖκες, εἴδη κατανάλωσης, τελετουργικά ἀντικείμενα, δικαιώματα, γόητρα καί κοινωνική θέση. Ἄν θέσουμε σάν ἀξίωμα ὅτι ὁπωσδήποτε ὑπάρχει κάπου ἕνα εἶδος ἰσορροπίας τῶν τιμῶν, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά διαπιστώσουμε στήν ὁλοφάνερη ἰσορροπία τῶν σχέσεων μιά παθολογική συνέπεια, πού μποροῦμε νά τήν ἐξηγήσουμε λέγοντας ὅτι τό ὑποτιθέμενο κλειστό σύστημα ἐπεκτείνεται σέ μιάν ὁρισμένη κατεύθυνση καί ἀνοίγεται ὅσο οἱ παροχές αὐξάνουν καί γίνονται πιό πολύπλοκες. Ἀλλά μιά τέτοια ἀντίληψη ἔρχεται σέ ἀντίφαση μέ τήν πρωτόγονη «ψυχρή οἰκονομία», χωρίς καθαρή ἐπένδυση, χωρίς νόμισμα οὔτε καί ἀγορά, χωρίς καμιά ἐμπορευματική, ἀνταλλακτική σχέση. Τό ἐλατήριο ἑνός τέτοιου οἰκονομικοῦ συστήματος εἶναι, ἀντίθετα, μιά πραγματική *κωδική ὑπεραξία:* ἡ κάθε ἀποσύνδεση ἀπό τήν ἁλυσίδα παράγει, ἀπό τή μιά ἤ τήν ἄλλη πλευρά, μέσα στίς ροές παραγωγῆς, φαινόμενα περίσσειας καί στέρησης, ἔλλειψης καί συσσώρευσης, πού ἀντισταθμίζονται ἀπό μή-ἀνταλλάξιμα στοιχεῖα τοῦ τύπου ἐπίκτητης αἴγλης ἤ μοιρασμένης κατανάλωσης. («Ὁ ἀρχηγός μετατρέπει τίς φθαρτές ἀξίες σέ ἄφθαρτη αἴγλη, μέ φαντασμαγορικούς ἑορτασμούς· μ' αὐτόν τόν τρόπο οἱ ἀρχικοί παραγωγοί γίνονται, τελικά, καταναλωτές τῶν ἀγαθῶν»)[10]. Ἡ κωδική ὑπερ-

[10] E.R. Leach, *Critique de l'anthropologie*, σ. 153 (καθώς καί ἡ κριτική τοῦ Leach γιά τόν Lévi-Strauss «Πολύ σωστά ὁ Lévi-Strauss ὑποστηρίζει ὅτι δέν μποροῦμε νά καταλάβουμε τίς δομικές συνεπαγωγές ἑνός γάμου ἄν δέν τόν ἀντικρύσουμε σάν ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα μιᾶς ὁλικῆς σειρᾶς συναλλαγῶν ἀνάμεσα σέ ὁμάδες συγγένειας. Ὡς ἐδῶ ὅλα πᾶνε καλά. Ὅμως, σέ κανένα ἀπό τά παραδείγματα πού παραθέτει στό βιβλίο του, δέν ἐφαρμόζει ὅσο θά ἔπρεπε τήν ἀρχή αὐτή... Κατά βάθος, δέν ἐνδιαφέρεται ἀρκετά γιά τή φύση ἤ τή σημασία τῶν ἀντιπαροχῶν, πού στά συστήματα πού μελετᾶ, χρησιμεύουν ὡς ἀντίτιμο τῆς γυ-

αξία εἶναι ἡ πρωταρχική μορφή τῆς ὑπεραξίας, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στήν περίφημη διατύπωση τοῦ Mauss: τό νόημα τοῦ δώρου, ἤ ἡ δύναμη τῶν πραγμάτων πού κάνει ἀναγκαία τήν ἐπιστροφή τῶν δώρων μέ τρόπο τοκογλυφικό, εἶναι ἐδαφικά σημεῖα ἐπιθυμίας καί ἰσχύος, βασικά αἴτια ἀφθονίας καί καρποφόρησης τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἀνισορροπία εἶναι λειτουργική καί οὐσιαστική, δέν εἶναι καθόλου ἕνα παθολογικό ἐπακόλουθο. Καί τό ἄνοιγμα τοῦ συστήματος δέν εἶναι καθόλου μιά ἐπέκταση τοῦ ἀρχικά κλειστοῦ συστήματος, ἀλλά εἶναι πρωταρχικό καί θεμελιωμένο στήν ἑτερογένεια τῶν στοιχείων πού συνθέτουν τίς παροχές καί ἀντισταθμίζουν τήν ἀνισορροπία μετατοπίζοντάς την. Κοντολογίς, οἱ ἀποσυνδέσεις ἀπό τή σημαίνουσα ἁλυσίδα, σύμφωνα μέ τίς ἐξ ἀγχιστείας σχέσεις, γεννοῦν κωδικές ὑπεραξίες στό ἐπίπεδο τῆς ροῆς, ἀπ' ὅπου προκύπτουν διαφορές κοινωνικῆς θέσης γιά τή γραμμή τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας (λογουχάρη, ἡ ἀνώτερη ἤ ἡ κατώτερη θέση αὐτῶν πού δίνουν καί παίρνουν γυναίκα). Ἡ κωδική ὑπεραξία ἐκτελεῖ τίς διάφορες πράξεις τῆς πρωτόγονης ἐδαφικῆς μηχανῆς: δηλαδή ἀποσπᾶ τμήματα ἀπό τήν ἁλυσίδα, ὀργανώνει παρακρατήσεις ἀπό τίς ροές, κατανέμει τά μερίδια πού ἀναλογοῦν στόν καθένα.

Ἡ ἄποψη ὅτι οἱ πρωτόγονες κοινωνίες δέν ἔχουν ἱστορία, ὅτι σ' αὐτές κυριαρχοῦν τά ἀρχέτυπα καί ἡ ἐπανάληψή τους, εἶναι πολύ ἀδύναμη καί ἄστοχη. Ἡ ἄποψη αὐτή δέν γεννήθηκε στό μυαλό τῶν ἐθνολόγων, ἀλλά μάλλον ὁρισμένων ἰδεολόγων προσηλωμένων σέ μιά τραγική ἰουδαιοχριστιανική συνείδηση, πού ἤθελαν νά τῆς ἀποδώσουν τήν «ἐπινόηση» τῆς ἱστορίας. Ἂν ὀνομάζουμε ἱστορία μιά δυναμική καί ἀνοιχτή πραγματικότητα τῆς κάθε κοινωνίας πού βρίσκεται σέ κατάσταση λειτουργικῆς ἀνισορροπίας ἤ ταλαντευόμενης ἰσορροπίας, ἀσταθοῦς καί πάντα ἀντισταθμιζόμενης, πού περιλαμβάνει ὄχι μονάχα θεσμοποιημένες συγκρούσεις, ἀλλά καί συγκρούσεις πού προκαλοῦν ἀλλαγές, ἐπαναστάσεις, ρήξεις καί σχίσματα, τότε οἱ πρωτόγονες κοινωνίες βρίσκονται ἐξολοκλήρου μέσα στήν ἱστορία καί πολύ μακριά ἀπό τή σταθερότητα ἤ καί τήν ἁρμονία πού ὁρισμένοι προσπαθοῦν νά τούς ἀποδώσουν, ἐπικαλούμενοι τήν ὑπεροχή μιᾶς ὁμόψυχης ὁμάδας. Ἡ παρουσία τῆς ἱστορίας σέ κάθε κοινωνικό μηχανισμό ἀναφαίνεται ὁλοκάθαρα ἀπό τίς ἀσυμφωνίες, ὅπου – ὅπως λέει ὁ Lévi-Strauss – «ἀποκαλύπτεται, καί εἶναι ἀδύ-

---

ναίκας... Δέν εἶναι δυνατό νά προμαντέψουμε, ξεκινώντας ἀπό θεμελιακές ἀρχές, πῶς θά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἰσορροπία, γιατί δέν μποροῦμε νά ξέρουμε πῶς θά ἐκτιμηθοῦν – σέ μιά συγκεκριμένη κοινωνία – οἱ διάφορες κατηγορίες τῶν παροχῶν... Τό οὐσιαστικό εἶναι νά διακρίνουμε τά καταναλώσιμα ἀπό τά μή καταναλώσιμα εἴδη· πολύ σημαντικό εἶναι ἀκόμα νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι στοιχεῖα μή ἁπτά, ὅπως εἶναι τά δικαιώματα καί τό γόητρο, περιλαμβάνονται στή γενική ἀπογραφή τῶν πραγμάτων πού ἀνταλλάσονται», σ. 154, 169, 179).

νατο νά παραγνωριστεῖ, τό σημάδι τοῦ περιστατικοῦ»[11]. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ὑπάρχουν πολλοί τρόποι ἑρμηνείας αὐτῶν τῶν ἀσυμφωνιῶν: ἰδεατά, ἀπό τήν ἀπόσταση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν πραγματικό θεσμό καί τό ὑποτιθέμενο ἰδανικό του μοντέλο· ἠθικά, παίρνοντας ὑπόψη τόν δομικό δεσμό ἀνάμεσα στόν νόμο καί τήν παράβαση· φυσικά, σάν νά πρόκειται γιά ἕνα φαινόμενο φθορᾶς πού κάνει τήν κοινωνική μηχανή ἀκατάλληλη πιά νά κατεργάζεται τά ὑλικά της. Ἀλλά κι ἐδῶ ἀκόμα, φαίνεται πώς ἡ σωστή ἑρμηνεία εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα ἐπίκαιρη καί λειτουργική: *γιά* νά λειτουργήσει μιά κοινωνική μηχανή, *δέν πρέπει νά λειτουργεῖ καλά*. Κι αὐτό ἀποδείχτηκε μέ ἀκρίβεια ἀναφορικά μέ τό τμηματικό σύστημα πού πάντα ἀνασυγκροτεῖται πάνω στά ἴδια του τά συντρίμμια· τό ἴδιο, καί ἡ ὀργάνωση τῆς πολιτικῆς λειτουργίας μέσα σ' αὐτά τά συστήματα, πού ἀσκεῖται ἀποτελεσματικά μονάχα ὅταν δείχνει τήν ἴδια του τήν ἀνισχυρία[12]. Οἱ ἐθνολόγοι δέν παύουν νά ὑποστηρίζουν πώς οἱ κανόνες τῆς συγγένειας δέν ἐφαρμόζονται οὔτε εἶναι ἐφαρμόσιμοι στούς πραγματικούς γάμους: ὄχι ἐπειδή οἱ κανόνες αὐτοί εἶναι ἰδεώδεις, ἀλλά ἀντίθετα ἐπειδή ὁρίζουν κρίσιμα σημεῖα ὅπου ὁλόκληρος ὁ μηχανισμός ξαναρχίζει νά λειτουργεῖ ὑπό τόν ὅρο νά εἶναι μπλοκαρισμένος καί νά βρίσκεται κατανάγκη σέ ἀρνητική σχέση μέ τήν ὁμάδα. Ἐδῶ ἐμφανίζεται ἡ ταύτιση τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς μέ τήν ἐπιθυμητική: τό ὅριό της δέν εἶναι ἡ φθορά, ἀλλά ἡ ἀστοχία – δέν λειτουργεῖ παρά μονάχα ὅταν τρίζει, ὅταν ξεχαρβαλώνεται ὁ μηχανισμός της, ὅταν διαλύεται ἀπό μικρές ἐκρήξεις· ἡ δυσλειτουργία ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἴδιας τῆς λειτουργίας της – κι αὐτό εἶναι μιά ἀπό τίς πιό σημαντικές ὄψεις τοῦ συστήματος τῆς σκληρότητας. Ποτέ μιά δυσαρμονία ἤ μιά κακή λειτουργία δέν σήμαναν τό τέλος μιᾶς κοινωνικῆς μηχανῆς, πού ἔχει ἀντίθετα τή συνήθεια νά τρέφεται ἀπό τίς ἀντιφάσεις πού προκαλεῖ, ἀπό τίς κρίσεις πού ὑποκινεῖ, ἀπό τά ἄγχη πού γεννᾶ καί ἀπό καταχθόνιες πράξεις πού τήν ἀναζωογονοῦν: ὁ καπιταλισμός τό ξέρει πιά καί ἔπαψε ν' ἀμφιβάλλει γιά τόν ἑαυτό του, ἐνῶ ἀκόμα καί οἱ σοσιαλιστές ἐγκατέλειψαν τήν πεποίθησή τους γιά τή δυνατότητα νά πεθάνει ὁ καπιταλισμός φυσιολογικά ἀπό φθορά. Κανείς δέν πέθανε ποτέ ἀπό ἀντιφάσεις. Καί ὅσο περισσότερο ξεχαρβαλώνεται ἡ κοινωνική μηχανή, ὅσο περισσότερο «σχιζοφρενοποιεῖ», τόσο καλύτερα λειτουργεῖ, ἀλά ἀμερικανικά.

Ἀπ' αὐτήν τήν ἄποψη κιόλας – ἄν καί ὄχι μέ τόν ἴδιο τρόπο – θά πρέπει νά ἐξετάσουμε τό πρωτόγονο κοινωνικό σῶμα, τήν ἐδαφική μηχανή πού καταχωρεῖ τίς ἐξ ἀγχιστείας καί τίς ἐξ αἵματος συγγένειες. Ἡ

---

[11] Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, 1958, σ. 132.

[12] Jeanne Favret, «La segmentarité au Maghreb», *L'Homme*, Ἀπρίλης 1966. Pierre Clastres, «Echange et pouvoir», *L'Homme*, Γενάρης 1962.

μηχανή αὐτή εἶναι ἡ Τμηματική, γιατί μέ τή βοήθεια τοῦ διπλοῦ της συστήματος – τοῦ φυλετικοῦ καί τοῦ γενεαλογικοῦ – χορηγεῖ τμήματα διαφορετικοῦ μήκους: ἐξ αἵματος γενεαλογικές μονάδες ἀπό μείζονες, ἐλάσσονες καί ἐλάχιστες γενιές, μέ τήν ἱεραρχία τους, τούς ἀντίστοιχους ἀρχηγούς τους, πρωτότοκους φύλακες παρακαταθηκῶν καί ὀργανωτές γάμων· φυλετικές ἐδαφικές μονάδες γιά ζῶνες πρωτογενεῖς, δευτερογενεῖς καί τριτογενεῖς, πού ἔχουν κι αὐτές τίς κυρίαρχές τους καί τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειές τους. «Τό σημεῖο διαχωρισμοῦ ἀνάμεσα στίς φυλετικές ζῶνες γίνεται σημεῖο ἀπόκλισης τῆς φατριακῆς δομῆς τῶν γενιῶν πού εἶναι συνδεμένες μέ τήν κάθε ζώνη· οἱ φατρίες καί οἱ γενεαλογικές τους σειρές δέν ἀποτελοῦν ξέχωρες συνεχόμενες ὁμάδες, ἀλλά ἐνσωματώνονται σέ τοπικές κοινότητες, ὅπου λειτουργοῦν δομικά»[13]. Τά δυό συστήματα διασταυρώνονται καί πάλι, γιατί τό κάθε τμῆμα εἶναι συνδεμένο μέ τίς ροές καί τίς ἁλυσίδες, μέ παρακαταθῆκες ἀπό ροές, καί μέ ροές περαστικές, μέ παρακρατήσεις ἀπό ροές καί μέ ἀποσπάσεις ἀπό ἁλυσίδες (ὁρισμένα παραγωγικά ἔργα ἐκτελοῦνται μέσα στά πλαίσια τοῦ φυλετικοῦ συστήματος, ἄλλα, μέσα στά πλαίσια τοῦ γενεαλογίκοῦ συστήματος). Ἀνάμεσα στό ἀναπαλλοτρίωτο τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας καί τό κινητό τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, συντελοῦνται κάθε λογῆς διεισδύσεις πού προέρχονται ἀπό τή μεταβλητότητα καί τή σχετικότητα τῶν τμημάτων. Κι αὐτό, γιατί τό κάθε τμῆμα ἔχει ὁρισμένο μῆκος καί ὑπάρχει σάν τμῆμα, μονάχα σέ ἀντιπαράθεση μέ ἄλλα τμήματα μέσα σέ μιά σειρά βαθμίδων τεταγμένων τῶν μέν πρός τίς ἄλλες: ἡ τμηματική μηχανή συγκερνᾶ ἁμίλλες, συγκρούσεις καί ρήξεις διαμέσου τῶν μεταβολῶν τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας καί τῶν διακυμάνσεων τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας. Τό ὅλο σύστημα ἐξελίσσεται ἀνάμεσα σέ δυό πόλους – τόν πόλο τῆς συγχώνευσης, μέσω τῆς ἀντιπαράθεσης μέ ἄλλες ὁμάδες, καί τόν πόλο τῆς διάσπασης, μέσω τῆς συνεχοῦς διαμόρφωσης νέων γενεαλογιῶν πού τείνουν στήν ἀνεξαρτησία, μαζί μέ κεφαλαιοποίηση συγγενειῶν ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος. Ἀπό τόν ἕνα πόλο στόν ἄλλο, ὅλες οἱ ἀστοχίες, ὅλες οἱ ἀποτυχίες συντελοῦνται μέσα στό σύστημα πού δέν παύει νά ξαναγεννιέται ἀπό τίς ἴδιες του τίς δυσαρμονίες. Τί θέλει ἄραγε νά πεῖ ἡ Jeanne Favret ὅταν τονίζει – ὅπως καί ἄλλοι ἐθνολόγοι – πώς «ἡ διατήρηση μιᾶς τμηματικῆς ὀργάνωσης ἀπαιτεῖ, κατά παράδοξο τρόπο, νά εἶναι οἱ μηχανισμοί της ἀρκετά ἀναποτελεσματικοί, ὥστε ὁ φόβος νά παραμένει πάντα τό κίνητρο τοῦ συνόλου». Ἀλλά ποιός φόβος; Θά ἔλεγε κανείς πώς οἱ κοινωνικοί σχηματισμοί προαισθάνονται – θανάσιμη καί μελαγχολική προαίσθηση – τό τί πρόκειται νά τούς συμβεῖ, ἄν καί αὐτό πού τούς συμβαίνει τούς ἔρχεται πάντα ἀπέξω καί φουντάρει μέσα ἀπό τό ἄνοιγμά τους. Ἴσως μάλιστα νά εἶναι αὐτός ὁ λόγος πού ἔρχεται πάντα ἀπέξω: καταπνίγουν ἔτσι τήν ἐσωτερική τους δυναμικότητα, μέ τίμημα τή δυσλειτουργία πού ἀποτελεῖ πιά συστατικό μέρος τῆς λειτουργίας τοῦ συστήματός τους.

[13] E.E. Evans-Pritchard, «Les Nouer du Soudan méridional», στό *Systèmes politiques africains*, 1962, γαλλ, μετάφρ. P.U.F., σ. 248.

Ἡ τμηματική ἐδαφική μηχανή ἀποτρέπει τή συγχώνευση μέσω τῆς διάσπασης, καί ἐμποδίζει τή συγκέντρωση ἐξουσίας διατηρώντας τά ὄργανα τῆς ἀρχηγίας σέ μιά σχέση ἀνισχυρίας πρός τήν ὁμάδα: θά ἔλεγε κανείς πώς οἱ ἄγριοι προαισθάνονταν τήν ἄνοδο τοῦ ἱμπεριαλιστῆ Βάρβαρου, πού θά ἔρθει ὡστόσο ἀπέξω, καί πού θά ὑπερκωδικοποιήσει ὅλους τούς κώδικές τους. Ἀκόμα μεγαλύτερος ὅμως κίνδυνος θά ἦταν ἕνας διασκορπισμός, μιά διάσπαση τέτοια πού κάθε κωδική δυνατότητα θά εἶχε ἐξαλειφθεῖ: ἀποκωδικοποιημένες ροές πού κυλοῦν πάνω σ' ἕνα κοινωνικό σῶμα τυφλό καί βουβό, ἀπεδαφικοποιημένο – αὐτός εἶναι ὁ ἐφιάλτης πού ἡ πρωτόγονη μηχανή προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει μέ ὅλες τίς δυνάμεις της, μέ ὅλες τίς τμηματικές της ἀρθρώσεις. Ἡ πρωτόγονη μηχανή δέν ἀγνοεῖ τήν ἀνταλλαγή, τό ἐμπόριο καί τή βιομηχανία· ὅμως τίς ἀποτρέπει, τίς περιορίζει, τίς «μπλοκάρει», τίς ἐγκιβωτίζει, κρατᾶ τόν ἔμπορο καί τόν σιδηρουργό σέ ὑποδεέστερη θέση, ὥστε νά μήν κατορθώσουν οἱ ροές τῆς ἀνταλλαγῆς καί τῆς παραγωγῆς νά συντρίψουν τούς κώδικες πρός ὄφελος τῶν ἀφηρημένων ἤ πλασματικῶν τους ποσοτήτων. Μήπως ὅμως κι αὐτό δέν εἶναι οἰδιπόδειο, φόβος τῆς αἱμομιξίας: φόβος τῆς ἀποκωδικωμένης ροῆς; Ἄν ὁ καπιταλισμός εἶναι ἡ καθολική ἀλήθεια, εἶναι μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀποτελεῖ τό *ἀρνητικό* ὅλων τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν: εἶναι τό πράγμα, τό ἀκατανόμαστο, ἡ γενικευμένη ἀποκωδικοποίηση τῶν ροῶν πού βοηθᾶ, μέ ἀφετηρία τόν ἀντίθετο συλλογισμό, τήν κατανόηση τοῦ μυστικοῦ ὅλων αὐτῶν τῶν σχηματισμῶν, τήν κωδικοποίηση τῆς ροῆς, ἀκόμα καί τήν ὑπερ-κωδίκωσή της, ὥστε νά μήν ξεφύγει τίποτα ἀπό τήν κωδίκωση. Δέν εἶναι οἱ πρωτόγονες κοινωνίες πού βρίσκονται ἔξω ἀπό τήν ἱστορία· εἶναι ὁ καπιταλισμός πού βρίσκεται στό τέλος τῆς ἱστορίας, εἶναι αὐτός πού προκύπτει ἀπό μιά μακρόχρονη ἱστορία τῶν συμπτώσεων καί τυχαίων περιστατικῶν, καί πού φέρνει τό τέλος αὐτό. Δέν μπορεῖ κανείς νά ὑποστηρίξει πώς οἱ πρωτύτεροι σχηματισμοί δέν πρόβλεψαν τοῦτο τό Πράγμα πού ἦρθε ἀπέξω μόνο χάρη στό ὅτι ἀνέβαινε διαρκῶς ἀπό μέσα καί τό ἐμπόδιζαν νά ἀνεβαίνει. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ δυνατότητα μιᾶς ἀναδρομικῆς ἀνάγνωσης τῆς ἱστορίας σέ συνάρτηση μέ τόν καπιταλισμό. Στίς προ-καπιταλιστικές κοινωνίες μποροῦμε κιόλας νά ἀναζητήσουμε τό σημάδι τῶν τάξεων. Ἀλλά οἱ ἐθνολόγοι σημειώνουν πόσο εἶναι δύσκολο νά ξεχωρίσει κανείς αὐτές τίς πρωτο-τάξεις, καί τίς κάστες πού ὀργανώθηκαν ἀπό τήν αὐτοκρατορική μηχανή, καί τίς κοινωνικές βαθμίδες πού μοιράστηκαν ἀπό τήν πρωτόγονη τμηματική μηχανή. Τά κριτήρια πού ξεχωρίζουν τίς τάξεις, τίς κάστες καί τίς βαθμίδες, δέν πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στήν πα-

γιότητα καί τή διαπερατότητα, στό σχετικό κλείσιμο ἤ στό σχετικό ἄνοιγμα· τά κριτήρια αὐτά ἀποδείχτηκαν πάντα ἀπατηλά, ἐξαιρετικά πλανερά. Ἀλλά οἱ κοινωνικές βαθμίδες εἶναι ἀξεχώριστες ἀπό τήν πρωτόγονη ἐδαφική κωδίκωση, ὅπως καί οἱ κάστες εἶναι ἀξεχώριστες ἀπό τήν αὐτοκρατορική κρατική ὑπερκωδίκωση· ἐνῶ οἱ τάξεις ἔχουν σχέση μέ τή διαδικασία μιᾶς ἀποκωδικοποιημένης βιομηχανικῆς καί ἐμπορικῆς παραγωγῆς στίς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ. Μποροῦμε λοιπόν νά διαβάσουμε ὁλόκληρη τήν ἱστορία ὑπό τό ἔμβλημα τῶν τάξεων, ἀκολουθώντας ὅμως τούς κανόνες πού ὑπόδειξε ὁ Μάρξ, καί στό μέτρο ὅπου οἱ τάξεις ἀποτελοῦν τό «ἀρνητικό» τῆς κάστας καί τῆς κοινωνικῆς βαθμίδας. Γιατί ἀσφαλῶς τό καθεστώς τῆς ἀποκωδίκωσης δέν σημαίνει ἀπουσία ὀργάνωσης, ἀλλά ἀντίθετα τήν πιό σκοτεινή ὀργάνωση, τήν πιό σκληρή λογιστική, τήν ἀξιωματική πού ἀντικαθιστᾶ τούς κώδικες καί πού τούς κατανοεῖ πάντα ξεκινώντας ἀπό τόν *ἀντίθετο* συλλογισμό.

*
* *

Τό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς δέν εἶναι δίχως διακριτικά γνωρίσματα: βασανισμένο, καί ἐπικίνδυνο, μοναδικό, καθολικό, στρέφεται στήν παραγωγή, στούς συντελεστές καί στίς συνδέσεις τῆς παραγωγῆς. Ἀλλά καί πάνω σ' αὐτό, ὅλα γαντζώνονται καί ἐγγράφονται, ὅλα ἔλκονται καί θαυματοποιοῦνται. Εἶναι τό στοιχεῖο τῆς διαζευκτικῆς σύνθεσης καί τῆς ἀναπαραγωγῆς του: ἀμιγής δύναμη τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας ἤ τῆς γενεαλογίας, Numen. Τό συμπαγές σῶμα εἶναι τό ἀγέννητο, ἀλλά ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια εἶναι τό πρῶτο στοιχεῖο ἐγγραφῆς πού ἀποτυπώνεται πάνω του. Καί ξέρουμε τί εἶναι αὐτή ἡ ἐντατική γενεαλογία, ἡ ἐγκλειστική αὐτή διάζευξη, ὅπου ὅλα διαιροῦνται, ἀλλά μέσα τους, καί ὅπου τό ἴδιο ὄν βρίσκεται παντοῦ, σέ ὅλες τίς μεριές, σέ ὅλα τά ἐπίπεδα, μόνο μέ μιά *διαφορά ἔντασης*. Τό ἴδιο ἔγκλειστο ὄν διατρέχει πάνω στό συμπαγές σῶμα ἀδιαίρετες ἀποστάσεις, καί περνάει ἀπ' ὅλες τίς ἰδιομορφίες, ὅλες τίς ἐντάσεις μιᾶς σύνθεσης πού γλιστράει καί ἀναπαράγεται. Δέν ὑπάρχει λόγος νά ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ πῶς ἡ ἐξ αἵματος γενεαλογική σειρά εἶναι κοινωνική καί βιολογική, εἶναι κατανάγκη βιο-κοινωνική, ἀφοῦ ἐγγράφεται πάνω στό κοσμικό αὐγό, τοῦ συμπαγοῦς σώματος τῆς γῆς. Ἔχει μυθική καταγωγή – τό Ἕν, ἤ μάλλον τό πρωτόγονο ἕνα-δύο. Πρέπει ἄραγε νά λέμε «τά δίδυμα» ἤ «τό δίδυμο» πού διαιρεῖται καί ἑνώνεται μέσα του, τό Nommo ἤ τά Nommo; Ἡ διαζευκτική σύνθεση κατανέμει τούς ἀρχαιότερους προγόνους, ἀλλά ὁ καθένας τους εἶναι ἕνα συμπαγές σῶμα ὁλοκληρωμένο, ἀρσενικό καί θηλυκό, πού πάνω του συσσωρεύονται ὅλα τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, μονάχα μέ παραλλαγές ἔντασης, πού ἀντιστοιχοῦν στά ἐσωτερικά ζίγκ-ζάγκ τοῦ αὐγοῦ τῶν Dogons. Ὁ καθένας τους ἐπαναλαμβάνει ἐντατικά, καί γιά λογαριασμό

του, ὁλόκληρη τή γενεαλογία. Καί εἶναι πάντα ὁ ἴδιος, καί στά δυό ἄκρα τῆς ἀδιαίρετης ἀπόστασης, ὅπως καί σέ ὅλες τίς μεριές – ἀτέλειωτη σειρά ἀπό δίδυμα, ἐντατική ἐξ αἵματος συγγένεια. Ὁ Marcel Griaule καί ἡ Germaine Dieterlen στήν ἀρχή τοῦ ἔργου *Χλωμή ἀλεπού (Renard pâle)*, σκιαγραφοῦν μιά λαμπρή θεωρία γιά τό σημεῖο: τά σημεῖα τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, σημεῖα-ὁδηγοί καί σημεῖα-ἀφεντικά, σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας, στήν ἀρχή ἐντατικά, πού πέφτουν στριφογυρίζοντας μέσα ἀπό μιά σειρά ἐκρήξεις, πρίν πάρουν μιάν ἔκταση στίς εἰκόνες, στά σχήματα καί τά σχεδιάσματα.

Ἂν τό συμπαγές σῶμα στρέφεται στίς παραγωγικές συνδέσεις καί τίς ἐγγράφει σ' ἕνα δίχτυ ἀπό ἐντατικές καί ἐγκλειστικές διαζεύξεις, πρέπει ὡστόσο νά ξανάβρει ἤ νά ξαναζωντανέψει πλάγιες συνδέσεις στό ἴδιο αὐτό δίχτυ, νά τίς ἀναλάβει σάν νά ἦταν ἡ αἰτία τους. Τό συμπαγές σῶμα παρουσιάζεται μέ δυό ὄψεις: μαγεμένη ἐπιφάνεια ἐγγραφῆς, φαντασιακός νόμος ἤ φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση· ἀλλά καί φετιχιστικός ἤ μαγικός φορέας, σχεδόν-αἰτία. Τό σῶμα αὐτό δέν ἀρκεῖται στό νά ἐγγράφει ὅλα τά πράγματα, πρέπει ἀκόμα νά ἐνεργεῖ σάν νά τά παρῆγε. Πρέπει οἱ συνδέσεις νά ἐμφανίζονται πάλι μέ μορφή πού νά ταιριάζει μέ τίς ἐγγεγραμμένες διαζεύξεις, ἔστω κι ἂν ἀντεπενεργοῦν, μέ τή σειρά τους, πάνω στή μορφή τῶν διαζεύξεων. Αὐτή εἶναι ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια – δεύτερο στοιχεῖο ἐγγραφῆς: ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ἐπιβάλλει στίς παραγωγικές συνδέσεις τήν ἐκτατική μορφή μιᾶς ἕνωσης προσώπων, σύμφωνης μέ τίς διαζεύξεις τῆς ἐγγραφῆς, ἀλλά, ἀντίστροφα, ἀντεπενεργεῖ πάνω στήν ἐγγραφή, καθορίζοντας μιά χρήση ἀποκλειστική καί περιοριστική στίς ἴδιες αὐτές διαζεύξεις. Ἀναγκαστικά λοιπόν, ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια πρέπει νά παριστάνεται μυθικά, σάν νά ἐπισυμβαίνει σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή στίς γενεαλογικές γραμμές (μ' ὅλο πού βρισκόταν ἐκεῖ ἀπό πάντα – ὑπό διαφορετική ὅμως ἔννοια). Ὁ Griaule διηγιέται πῶς, στούς Dogons, κάτι συμβαίνει σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, στό ἐπίπεδο καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ ὄγδοου προγόνου: ἕνας ἐκτροχιασμός τῶν διαζεύξεων πού παύουν νά εἶναι ἐγκλειστικές καί γίνονται ἀποκλειστικές· τότε διαμελίζεται τό συμπαγές σῶμα, ἐκμηδενίζεται ὁ διδυμικός χαρακτήρας, διαχωρίζονται τά φύλα μέ τήν περιτομή· ἀλλά καί ἀνασυνθέτεται τό σῶμα πάνω σ' ἕνα καινούριο πρότυπο σύνδεσης ἤ ἕνωσης, ἀρθρώνονται τά σώματα αὐτά καθαυτά καί ἀνάμεσά τους, ἐμφανίζεται μιά πλάγια ἐγγραφή πού σημαδεύεται ἀπό ἀρθρωτικές πέτρες συγγένειας, κοντολογίς, ὁλόκληρη μιά *κιβωτός* ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες[14]. Ποτέ οἱ ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες δέν προέρχονται ἀπό τίς ἐξ αἵματος συγγένειες, οὔτε καί συνάγονται ἀπ' αὐτές. Ἀλλά ἔτσι καί θέσαμε τήν ἀρχή αὐτή, θά πρέπει νά ξεχωρίσουμε δυό ἀπόψεις: τήν οἰ-

[14] Marcel Griaule, *Dieu d'eau*, Fayard, 1948, ἰδιαίτερα σ. 46-52.

κονομικο-πολιτική, ὅπου ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ὑπάρχει ἀπό ἀνέκαθεν συνδυαζόμενη καί καταχωρούμενη μαζί μέ τίς πλατειές ἐξ αἵματος γενεαλογικές σειρές, πού δέν ὑπάρχουν πρίν ἀπ' αὐτές σ' ἕνα σύστημα θεωρούμενο σέ ἔκταση· καί τή μυθική, πού δείχνει πῶς ἡ ἔκταση τοῦ συστήματος διαμορφώνεται καί ὁριοθετεῖται μέ ἀφετηρία ἐξ αἵματος γενεαλογικές γραμμές, ἐντατικές καί ἀρχέγονες, πού χάνουν κατανάγκη τήν ἐγκλειστική ἤ μή περιοριστική χρήση τους. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη τό ἐκτεταμένο σύστημα εἶναι σάν μιά μνήμη συγγενειῶν ἐξ ἀγχιστείας καί λόγων, πού συνεπάγεται μιάν ἐνεργό ἀπώθηση τῆς ἔντονης μνήμης τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας. Γιατί, ἄν ἡ γενεαλογία καί οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες εἶναι ἀντικείμενο μιᾶς μνήμης πάντα ἄγρυπνης, αὐτό γίνεται ἐφόσον τούς ἔχει δοθεῖ ἤδη ἕνα ἐκτατικό νόημα, πού ἀσφαλῶς δέν τό εἶχαν πρίν καθοριστοῦν οἱ ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες, οἱ ὁποῖες καί τούς τό δίνουν· ἀντίθετα, ὡς συγγένειες ἐξ αἵματος, εἶναι ἀντικείμενο μιᾶς ἰδιαίτερης νυχτερινῆς καί βιο-κοσμικῆς μνήμης, αὐτῆς ἀκριβῶς πού πρέπει νά ὑποστεῖ τήν ἀπώθηση γιά νά ἐγκατασταθεῖ ἡ καινούρια ἐκτεταμένη μνήμη.

Μποροῦμε ἔτσι νά καταλάβουμε γιατί τό πρόβλημα δέν εἶναι καθόλου νά προχωρήσεις ἀπό τίς ἐξ αἵματος συγγένειες στίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες, οὔτε νά συναγάγεις τίς τελευταῖες ἀπό τίς πρῶτες· τό πρόβλημα εἶναι νά περάσεις ἀπό μιάν ἐνεργειακή ἐντατική κατηγορία σ' ἕνα ἐκτατικό σύστημα πού περιλαμβάνει τόσο τίς ποιοτικές ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες ὅσο καί τίς ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες. Τίποτα δέν ἀλλάζει μέ τό ὅτι ἡ πρωταρχική ἐνέργεια τῆς ἐντατικῆς κατηγορίας – τό Numen – εἶναι ἐνέργεια τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, γιατί ἡ ἐντατική αὐτή συγγένεια δέν συνεπάγεται ἀκόμα καμιά διάκριση προσώπων οὔτε καί φύλου, ἀλλά μόνο προ-προσωπικές σέ ἔνταση παραλλαγές, πού ἀφοροῦν μιά καί τήν ἴδια διδυμότητα ἤ ἀμφισεξουαλικότητα σέ διάφορους βαθμούς. Τά σημεῖα τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι λοιπόν βασικά οὐδέτερα ἤ ἀμφισήμαντα (σύμφωνα μέ μιάν ἔκφραση πού χρησιμοποιοῦσε ὁ Leibniz γιά νά δηλώσει ἕνα σημεῖο πού μπορεῖ νά εἶναι καί + καί –). Τό πρόβλημα εἶναι πῶς θά περάσει κανείς – ξεκινώντας ἀπό τήν πρωταρχική αὐτή ἐντατικότητα – σ' ἕνα σύστημα ἐκτατικό, ὅπου 1) οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες θά εἶναι ἐκτεταμένες μέ τή μορφή γενεαλογίας, καί θά περιλαμβάνουν διακρίσεις προσώπων καί γονεϊκῶν ὀνομασιῶν· 2) οἱ ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες θά εἶναι μαζί καί ποιοτικές σχέσεις, πού οἱ ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες τίς προϋποθέτουν, καί ἀντίστροφα· 3) κοντολογίς, τά ἀμφισήμαντα ἔντονα σημεῖα θά πάψουν νά εἶναι τέτοια καί θά γίνουν θετικά ἤ ἀρνητικά. Αὐτό φαίνεται καθαρά σέ ὁρισμένες σελίδες τοῦ Lévi - Strauss, ὅπου ἐξηγοῦνται, γιά ἁπλές μορφές γάμου, γιατί αὐτός ἀπαγορεύεται ἀνάμεσα σέ παράλληλα ξαδέρφια καί γιατί συνιστᾶται ἀνάμεσα σέ διασταυρωμένα ξαδέρφια: κάθε γάμος ἀνάμεσα σέ δύο γενεαλογικές γραμμές A καί B, δίνει στό ζευγάρι ἕνα σημεῖο (+) ἤ (–),

ἀνάλογα μέ τό ἄν τό ζευγάρι προκύπτει ἀπό ἕνα κέρδος ἤ μιάν ἀπώλεια γιά τή γενεαλογία A ἤ B· λίγο ἐνδιαφέρει ἄν τό σύστημα τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας εἶναι πατρογονικό ἤ μητρογονικό. Λογουχάρη, σ' ἕνα σύστημα πατρογονικό ἤ πατρο-τοπικό «οἱ γυναῖκες-συγγενεῖς εἶναι γυναῖκες χαμένες, οἱ γυναῖκες πού συγγενεύουν ἐξ ἀγχιστείας εἶναι γυναῖκες κερδισμένες. Ὥστε ἡ κάθε οἰκογένεια πού προέρχεται ἀπό τούς γάμους αὐτούς ἔχει τό δικό της σημεῖο πού καθορίζεται γιά τήν πρωταρχική ὁμάδα ἀπό τό ἄν ἡ μητέρα τῶν παιδιῶν εἶναι κόρη ἤ νύφη... Τό σημεῖο ἀλλάζει ὅταν περνοῦμε ἀπό τόν ἀδελφό στήν ἀδελφή, ἀφοῦ ὁ ἀδελφός ἀποκτᾶ γυναίκα, ἐνῶ ἡ ἀδελφή χάνεται γιά τήν ἴδια της τήν οἰκογένεια». Ἀλλά παρατηρεῖ ἀκόμα ὁ Lévi - Strauss ἀλλάζει κανείς σημεῖο *καί ὅταν ἀλλάζει γενιά:* «Ἄν ἀπό τήν ἄποψη τῆς πρωταρχικῆς ὁμάδας, ὁ πατέρας πῆρε γυναίκα ἤ ἡ μητέρα μεταφέρθηκε ἔξω ἀπό τήν ὁμάδα, οἱ γιοί δικαιοῦνται μιά γυναίκα ἤ χρωστοῦν μιάν ἀδελφή. Στήν πραγματικότητα, ἡ διαφορά αὐτή δέν σημαίνει βέβαια πώς οἱ μισοί ἀρσενικοί ἐξάδελφοι καταδικάζονται νά μείνουν ἐργένηδες, ἀλλά ὁπωσδήποτε ἐκφράζει τόν νόμο πού ὁρίζει ὅτι ἕνας ἄντρας δέν μπορεῖ νά πάρει γυναίκα παρά μόνο ἀπό τήν ὁμάδα πού χρωστᾶ μιά γυναίκα, γιατί ἡ προηγούμενη γενιά εἶχε χάσει μιάν ἀδελφή ἤ μιά κόρη· ἐνῶ ἕνας ἀδελφός χρωστᾶ στόν ἔξω κόσμο μιάν ἀδελφή (ἤ ἕνας πατέρας, μιάν κόρη), γιατί ἡ προηγούμενη γενιά εἶχε κερδίσει μιά γυναίκα... Ὅσο γιά τό ζευγάρι-ἄξονα, πού ἀποτελεῖται ἀπό ἕναν ἄντρα *a* παντρεμένο μέ μιά γυναίκα *b*, κατέχει βέβαια καί τά δυό σημεῖα, ἀνάλογα μέ τό ἄν ἀντικρύζουμε τό ζευγάρι αὐτό ἀπό τή σκοπιά A ἤ B καί τό ἴδιο ἰσχύει γιά τά παιδιά τους. Ἄν τώρα ἐξετάσουμε τή γενιά τῶν ἐξαδέλφων, διαπιστώνουμε πώς ὅλοι ὅσοι βρίσκονται στή σχέση (+ +) ἤ (– –) εἶναι παράλληλοι, ἐνῶ ὅσοι βρίσκονται στή σχέση (+ –) ἤ (– +) εἶναι διασταυρωμένοι»[15]. Ἄν ὅμως ἔτσι μπαίνει τό πρόβλημα, τότε δέν πρόκειται τόσο, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Lévi - Strauss, γιά τήν ἄσκηση μιᾶς λογικῆς συνδυαστικῆς πού ρυθμίζει τίς ἀνταλλαγές, ὅσο γιά τήν ἐγκαθίδρυση ἑνός φυσικοῦ συστήματος πού θά ἐκφράζεται βέβαια μέ ὀφειλές. Νομίζουμε πώς εἶναι πολύ σημαντικό τό ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Lévi - Strauss μιλάει γιά συντεταγμένες ἑνός φυσικοῦ συστήματος, μ' ὅλο πού τίς βλέπει σάν μεταφορικό σχῆμα. Στό φυσικό ἐκτατικό σύστημα *κάτι περνᾶ*, πού ἀνήκει στήν κατηγορία μιᾶς ροῆς ἐνέργειας (+ – ἤ – +), *κάτι δέν περνᾶ ἤ παραμένει μπλοκαρισμένο* (+ + ἤ – –), κάτι φράζει ἤ ἀντίθετα κάτι βοηθᾶ τό πέρασμα. Κάτι ἤ κάποιος. Καί μέσα στό ἐκτατικό τοῦτο σύστημα, δέν ὑπάρχει πρωταρχική ἐξ αἵματος συγγένεια, οὔτε καί πρωταρχική γενιά ἤ πρωταρχική ἀνταλλαγή, ἀλλά πάντα καί ἤδη ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ συγγένειες

[15] Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, 2η ἔκδ., Monton, 1967, σ. 152.

ἐξ αἵματος εἶναι ἐκτεταμένες, ἐκφράζοντας τόσο αὐτό πού πρέπει νά μείνει φραγμένο στήν ἐξ αἵματος συγγένεια, ὅσο καί αὐτό πού πρέπει νά περάσει στήν ἀγχιστείας συγγένεια.

Ἡ οὐσία δέν εἶναι ὅτι τά σημεῖα ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ τά φύλα καί τίς γενιές, ἀλλά ὅτι περνᾶμε ἀπό τό ἐντατικό στό ἐκτατικό, δηλαδή ἀπό τήν κατηγορία τῶν ἀμφισήμαντων σημείων σ' ἕνα σύστημα ἀπό σημεῖα μεταβαλλόμενα ἀλλά καθορισμένα. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προσφυγή στόν μύθο, ὄχι γιατί ὁ μύθος εἶναι μιά μετατοπισμένη ἤ ἀκόμα κι ἀντιστραμμένη παράσταση τῶν πραγματικῶν ἐκτατικῶν σχέσεων, ἀλλά γιατί αὐτός μονάχα καθορίζει, σύμφωνα μέ τή σκέψη καί τήν πράξη τῶν ἰθαγενῶν, τούς ἐντατικούς ὅρους τοῦ συστήματος (συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ συστήματος τῆς παραγωγῆς). Καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο μᾶς φαίνεται ἀποφασιστικῆς σημασίας ἕνα κείμενο τοῦ Marcel Griaule, πού ἀναζητᾶ στόν μύθο μιά θεμελιακή ἀρχή γιά τήν ἐξήγηση τοῦ πατραδελφικοῦ ἤ μητραδελφικοῦ συστήματος· τό κείμενο αὐτό τοῦ Griaule δέν μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ γιά ἰδεαλισμό, ὅπως γίνεται συνήθως γιά τέτοιου εἴδους προσπάθειες· τό ἴδιο μποροῦμε νι ποῦμε καί γιά ἕνα πρόσφατο ἄρθρο τῶν Adler καί Cartry, πού ἀσχολεῖται μέ τό ἴδιο ζήτημα[16]. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί παρατηροῦν σωστά πώς ὁ συγγενικός πυρήνας τοῦ Lévi-Strauss (μέ τίς τέσσερις σχέσεις του: ἀδελφός-ἀδελφή – (ὁ) σύζυγος-(ἡ) σύζυγος, πατέρας-γιός, ὁμομήτριος θεῖος-γιός ἀδελφῆς) ἀποτελεῖ ἕνα ὁλοέτοιμο σύνολο ἀπ' ὅπου, κατά περίεργο τρόπο, ἡ μητέρα σάν μητέρα ἀποκλείεται, μ' ὅλο πού – ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση – μπορεῖ νά εἶναι λίγο ἤ πολύ «συγγενής ἐξ αἵματος» ἤ λίγο ἤ πολύ «συγγενής ἐξ ἀγχιστείας» σέ σχέση μέ τά παιδιά της. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχει τίς ρίζες του ὁ μύθος, πού δέν ἐκφράζει ἀλλά ἐξαρτοποιεῖ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Griaule, ὁ Yourougou εἰσχωρώντας μέσα στό κομμάτι τοῦ πλακοῦντος πού ἔχει ὑπεξαιρέσει, εἶναι σάν ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας του μέ τήν ὁποία ἑνώνεται ὑπό τήν ἰδιότητα αὐτή: «Πραγματικά, τό πρόσωπο αὐτό βγαίνει στόν ἔξω χῶρο παίρνοντας μαζί του ἕνα κομμάτι ἀπό τόν θρεπτικό πλακοῦντα, δηλαδή ἕνα κομμάτι ἀπό τήν ἴδια του τή μητέρα. Θεωροῦσε ἐπίσης πώς τό ὄργανο αὐτό τοῦ ἀνῆκε καί πώς ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ ἴδιου τοῦ προσώπου του, ἔτσι πού ταυτιζόταν μέ τή γεννήτορά του, στήν περίπτωση αὐτή μέ τή μήτρα τοῦ κόσμου, καί ἔκρινε πώς ἦταν τοποθετημένος *στό ἴδιο ἐπίπεδο μ' αὐτήν ἀπό τήν ἄποψη τῶν γενιῶν*... Νιώθει ἀσύνειδα πώς ἀνήκει συμβολικά στή γενιά τῆς μητέρας του, καί πώς ἀποσπᾶται ἀπό τήν πραγματική γενιά του... Πιστεύοντας ὅτι ἀποτελεῖται *ἀπό τήν ἴδια οὐσία καί γενιά τῆς μητέρας*

[16] Marcel Griaule «Remarques sur l'oncle utérin au Soudan», στό *Cahiers internationaux de sociologie*, Γενάρης τοῦ 1954. Alfred Adler et Michel Cartry, «La Transgression et sa dérision», στό *L'Homme*, Ἰούλης 1971.

του, ἐξομοιώνει τόν ἑαυτό του μ' ἕνα ἀρσενικό δίδυμο τῆς γεννήτρας του, καί ὁ μυθικός κανόνας τῆς ἕνωσης δυό ζευγαρωμένων μελῶν τόν παρουσιάζει σάν ἰδανικό σύζυγο. Σάν ψευτο-ἀδελφός τῆς γεννήτρας του, ὄφειλε λοιπόν νά βρίσκεται στή θέση τοῦ ὁμομήτριου θείου του, ἀναγορευμένου συζύγου τῆς γυναίκας αὐτῆς». Ἀσφαλῶς στό ἐπίπεδο αὐτό, συναντοῦμε κιόλας ὅλα τά ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα – μητέρα, πατέρα, γιό, ἀδελφό τῆς μητέρας, ἀδελφή τοῦ γιοῦ. Ὅμως εἶναι φανερό καί ἀξιοσημείωτο ὅτι δέν πρόκειται ἐδῶ γιά πρόσωπα: τά ὀνόματά τους δέν ὑποδηλώνουν πρόσωπα, ἀλλά ἐντατικές παραλλαγές μιᾶς «παλμικῆς ἑλικοειδοῦς κίνησης», ἐγκλειστικές διαζεύξεις, καταστάσεις ἀναγκαστικά διδυμικές καί ἀμφισεξικές, πού τό ὑποκείμενο τίς «ζεῖ» πάνω στό κοσμικό αὐγό. Ὅλα πρέπει νά ἑρμηνεύονται σέ ἔνταση – ἀκόμα καί τό αὐγό καί ὁ ἴδιος ὁ πλακοῦς, πού τόν διαπερνᾶ μιά ζωτική ἀσύνειδη ἐνέργεια «ἱκανή γιά αὐξομοιώσεις». Ὁ πατέρας δέν ἀπουσιάζει καθόλου. Ἀλλά ὁ Amma – πατέρας καί γεννήτορας – ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ἕνα σπουδαῖο ἐντατικό μέρος, πού ἐνυπάρχει στόν πλακοῦντα, ἀχώριστο ἀπό τή διδυμότητα τῆς μερικῆς γυναικείας του προσωπικότητας. Καί ὅταν ὁ γιός yourougou παίρνει μαζί του κι αὐτός ἕνα μέρος τοῦ πλακοῦντος, αὐτό γίνεται μέσα σέ μιάν ἐντατική σχέση μέ ἕνα ἄλλο μέρος τοῦ πλακοῦντος πού περιέχει τήν ἴδια του τήν ἀδελφή ἤ δίδυμη ἀδελφή. Ἀλλά, στοχεύοντας πάρα πολύ ψηλά, μέ τό κομμάτι τοῦ πλακοῦντος πού παίρνει μαζί του, γίνεται ἀδελφός τῆς μητέρας του πού ἀντικαθιστᾶ ἔξοχα τήν ἀδελφή· ἔτσι ἑνώνεται μέ τή μητέρα, παίρνοντας τώρα τή θέση τοῦ Amma. Κοντολογίς ἔχουμε ἐδῶ ὁλόκληρο ἕναν κόσμο ἀπό ἀμφισήμαντα σημεῖα, ἐγκλεισμένες διαιρέσεις καί ἀμφισεξικές καταστάσεις: εἶμαι ὁ γιός ἀλλά καί ὁ ἀδελφός τῆς μητέρας μου, καί ὁ ἄντρας τῆς ἀδελφῆς μου, καί ὁ ἴδιος ὁ πατέρας μου. Ὅλα βασίζονται πάνω στόν πλακοῦντα, πού ἔχει γίνει γῆ, τό ἀγέννητο, τό συμπαγές σῶμα τῆς ἀντιπαραγωγῆς, ὅπου θά γαντζωθοῦν τά ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἑνός Nommo πού ἔχει θυσιαστεῖ. Κι αὐτό, γιατί ὁ πλακοῦς, σάν οὐσία κοινή στή μητέρα καί στό παιδί, κοινό τμῆμα τῶν σωμάτων τους, κάνει ὥστε τά σώματα αὐτά νά μήν εἶναι σάν αἰτία καί ἀποτέλεσμα, ἀλλά παράγωγα καί τά δυό τῆς ἴδιας αὐτῆς οὐσίας, σέ σχέση μέ τήν ὁποία ὁ γιός γίνεται δίδυμος τῆς μητέρας του: αὐτός εἶναι ὁ ἄξονας τοῦ μύθου τῶν Dogons πού ἀναφέρεται ἀπό τόν Griaule. Ναί, ὑπῆρξα μητέρα μου καί ὑπῆρξα γιός μου. Σπάνια Μύθος καί Ἐπιστήμη εἶπαν τό ἴδιο πράγμα μέσα σέ τόσο μεγάλη χρονική ἀπόσταση: στήν παράδοση τῶν Dogons ἀναπτύσσεται μιά μυθική ἐκδοχή τῆς θεωρίας τοῦ Weismann* – μυθική ἐκδοχή

* Κατά τή θεωρία τοῦ Weismann, ὑπάρχει ἕνας ὀργανικός δυϊσμός: τό germen καί τό soma. Τό germen ἀντιστοιχεῖ στά ἀναπαραγωγικά γονιμοποιητικά κύτταρα, καί τό soma σέ ὅλους τούς ἄλλους μή-ἀναπαραγωγικούς ὀργανικούς

ὅπου τό «πρωτοβλαστικό» πλάσμα τοῦ αἵματος (plasma germinatif) διαμορφώνει μιά συνεχῆ καί ἀθάνατη γενεαλογική γραμμή, πού δέν ἐξαρτιέται ἀπό τά σώματα· ἀντίθετα, ἐξαρτιόνται ἀπ' αὐτό τά σώματα τῶν γονιῶν καί τά σώματα τῶν παιδιῶν: ἀπό ἐδῶ καί ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ δυό γενεαλογικές γραμμές, πού ἡ μιά τους εἶναι συνεχής καί πρωτοβλαστική, καί ἡ ἄλλη σωματική (somatique) καί ἀσυνεχής· μονάχα ἡ τελευταία εἶναι ὑποταγμένη στή διαδοχή τῶν γενιῶν. ('Ο Lyssenko χρησιμοποιοῦσε μέ πολύ φυσικό τρόπο τή γλώσσα τῶν Dogons γιά νά χτυπήσει τή θεωρία τοῦ Weismann, κατηγορώντας τον ὅτι μετατρέπει τόν γιό σέ γενετικό ἢ πρωτοβλαστικό (germinal) ἀδελφό τῆς μητέρας: «οἱ μοργκανιστές καί οἱ βαϊσμανιστές, ἀκολουθώντας τόν Weismann, ξεκινοῦν ἀπό τήν ὑπόθεση πώς οἱ γονιοί δέν εἶναι γενετικά γονιοί τῶν παιδιῶν τους· σύμφωνα μέ τό δικό τους δόγμα, γονιοί καί παιδιά εἶναι ἀδελφοί καί ἀδελφές...»)[17].

'Αλλά ὁ γιός δέν εἶναι «σωματικά» ὁ ἀδελφός καί ὁ δίδυμος τῆς μητέρας του. Γι' αὐτό καί δέν μπορεῖ νά τήν παντρευτεῖ (θά ἐξηγήσουμε ἀμέσως παρακάτω τή σημασία τοῦ «γι' αὐτό»). Αὐτός λοιπόν πού θά ἔπρεπε νά παντρευτεῖ τή μητέρα, εἶναι ὁ ὁμομήτριος θεῖος. Καί τότε, πρῶτο ἐπακόλουθο: ἡ αἱμομιξία μέ τήν ἀδελφή δέν εἶναι ὑποκατάστατο τῆς αἱμομιξίας μέ τή μητέρα, ἀλλά ἀντίθετα τό ἐντατικό πρότυπο τῆς αἱμομιξίας ὡς ἐκδήλωσης τῆς πρωτοβλαστικῆς γενεαλογικῆς γραμμῆς: ἄλλωστε ὁ 'Αμλέτος δέν εἶναι ἐπέκταση τοῦ Οἰδίποδα, δέν εἶναι ἕνας Οἰδίποδας δευτεροβάθμιος: ἀντίθετα, ἕνας ἀρνητικός ἢ ἀντεστραμμένος 'Αμλέτος εἶναι πρωταρχικός σέ σχέση μέ τόν Οἰδίποδα. Τό ὑποκείμενο δέν κατηγορεῖ τόν θεῖο ὅτι ἔκανε ἐκεῖνο πού τό ἴδιο ἐπιθυμοῦσε νά κάνει· τόν κατηγορεῖ γιατί *δέν* ἔκανε ἐκεῖνο, πού ὁ ἴδιος, ὁ γιός, δέν μποροῦσε νά κάνει. Καί γιατί ὁ θεῖος δέν παντρεύτηκε τή μητέρα, τή σωματική του ἀδελφή; Ἐπειδή δέν *ὄφειλε* νά τό κάνει παρά μόνο στό ὄνομα αὐτῆς τῆς πρωτοβλαστικῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, τῆς σημαδεμένης ἀπό τά ἀμφισήμαντα σημεῖα τῆς διδυμότητας καί ἀμφιφυλίας, πού σύμφωνα μ' αὐτή ὁ γιός *θά μποροῦσε* νά τό κάνει κι αὐτός ἐξίσου καί νά εἶναι ὁ ἴδιος τοῦτος ὁ θεῖος, σέ ἐντατική σχέση μέ τή μητέρα-δίδυμη. Κι ἐδῶ κλείνει ὁ φαῦλος κύκλος τῆς πρωτοβλαστικῆς γενεαλογικῆς σειρᾶς (τό πρωτόγονο «διπλό ἀδιέξοδο»): οὔτε ὁ θεῖος μπορεῖ νά παντρευτεῖ τήν ἀδελφή του, τή μητέρα· καί, συνακόλουθα, οὔτε τό ὑποκείμενο μπορεῖ νά παντρευτεῖ τήν ἀδελφή του – ἡ δίδυμη τοῦ Yourougou θά παραδοθεῖ λοιπόν στούς Nommo, σάν μιά δυνάμει συγγενής ἐξ ἀγχιστείας. Ἡ δομική τάξη τοῦ σώματος γκρεμίζει ὁλόκληρη τήν ἐντατική κλίμακα. 'Αλλά ἔτσι, ἄν ὁ

ἱστούς. Στό κείμενό μας, θά ἀποδώσουμε τό ἐπίθετο germinal μέ τόν ὅρο *πρωτοβλαστικός* καί τό somatique μέ τόν ὅρο *σωματικός*. *(Σημ. Γ.Κ.)*.

[17] *La situation dans la science biologique*, γαλλ. ἔκδ., Μόσχα 1949, σ. 16.

γιός δέν μπορεῖ νά παντρευτεῖ τή μητέρα του, δέν εἶναι ἐπειδή ἀνήκει «σωματικά» σέ μιάν ἄλλη γενιά. Σέ ἀντίθεση μέ τόν Malinowski, ὁ Lévi-Strauss ἀπόδειξε πώς τό ἀνακάτωμα τῶν γενιῶν αὐτό καθαυτό δέν προξενεῖ φόβο, καί πώς ἡ ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας δέν μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ μ' αὐτόν τόν τρόπο[18]. 'Ακριβῶς ἐπειδή τό ἀνακάτωμα τῶν γενιῶν στήν περίπτωση γιός-μητέρα, ἔχει τό ἴδιο ἀποτέλεσμα, ὅπως καί στήν ἀντίστοιχη περίπτωση θεῖος-ἀδελφή, εἶναι δηλαδή ἡ ἀπόδειξη μιᾶς καί μόνης ἐντατικῆς πρωτοβλαστικῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, πρέπει νά ἀπωθηθεῖ καί στίς δυό περιπτώσεις. Κοντολογίς, ἕνα ἐκτατικό σωματικό σύστημα δέν μπορεῖ νά διαμορφωθεῖ παρά μόνο ἐφόσον οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες γίνονται ἐκτεταμένες, σύστοιχα μέ πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες πού καθιερώνονται. Ἡ πλάγια ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια πραγματοποιεῖται χάρη στήν ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας μέ τήν ἀδελφή, καί ἡ ἐξ αἵματος συγγένεια γίνεται ἐκτεταμένη μέ τήν ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας μέ τή μητέρα. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ καμιά ἀπώθηση τοῦ πατέρα, καμιά ἀπόρριψη τοῦ ὀνόματος τοῦ πατέρα: ἡ ἀντίστοιχη θέση τῆς μητέρας ἢ τοῦ πατέρα ὡς γονιῶν ἢ ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν, ὁ πατρογονικός ἢ μητρογονικός χαρακτήρας τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, ὁ πλάγιος πατρικός ἢ πλάγιος μητρικός χαρακτήρας τοῦ γάμου, εἶναι ὅλα τους ἐνεργητικά στοιχεῖα τῆς ἀπώθησης καί ὄχι τῶν ἀντικειμένων στά ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ ἀπώθηση. Δέν εἶναι κάν ἡ μνήμη τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας πού ἀπωθεῖται ἀπό τή μνήμη τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας: αὐτό πού ἀπωθεῖται, εἶναι ἡ μεγάλη νυχτερινή μνήμη τῆς ἐντατικῆς πρωτοβλαστικῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, γιά χάρη μιᾶς ἐκτατικῆς σωματικῆς μνήμης, ἀποτελούμενης ἀπό τίς ἐξ αἵματος συγγένειες, πού ἔγιναν ἐκτεταμένες (ἀπό τήν πατρική γενεαλογική γραμμή ἢ τή μητρική γενεαλογική γραμμή) καί ἀπό τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες πού συνεπάγονται. 'Ολόκληρος ὁ μύθος τῶν Dogons εἶναι μιά πατρο-γενεαλογική ἐκδοχή τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στίς δυό γενεαλογίες, τίς δυό συγγένειες: ἐντατική καί ἐκτατική, δηλαδή τήν ἐντατική πρωτοβλαστική δομική τάξη καί τό ἐκτατικό σύστημα τῶν σωματικῶν γενιῶν.

Τό ἐκτατικό σύστημα γεννιέται ἀπό τίς ἐντατικές συνθῆκες πού τοῦ δίνουν τή δυνατότητα νά ὑπάρξει, ἀλλά ἀντεπιδρᾶ στίς συνθῆκες αὐτές, τίς ἐξουδετερώνει, τίς ἀπωθεῖ καί δέν τούς ἐπιτρέπει ἄλλη ἔκφραση ἀπό τή μυθική. Τά σημεῖα παύουν νά εἶναι ἀμφισήμαντα, καί ταυτόχρονα προσδιορίζονται σέ σχέση μέ τίς ἐξ αἵματος ἐκτεταμένες συγγένειες καί τίς πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες· οἱ διαζεύξεις γίνονται ἀποκλειστικές, περιοριστικές (τό *ἤ* ἀντικαθιστᾶ τό ἐντατικό «εἴτε... εἴτε»)· τά ὀνόματα, οἱ ὀνομασίες, δέν ὑποδηλώνουν πιά ἐντατικές καταστάσεις, ἀλλά πρόσωπα εὐδιάκριτα. Ἡ εὐδιακριτότητα ἀφορᾶ τήν ἀδελφή, τή μητέρα,

[18] Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté*, σ. 556-560.

σάν ἀπαγορευμένες συζύγους. Κι αὐτό, γιατί τά πρόσωπα, μέ τά ὀνόματα πού τά δηλώνουν, δέν ὑπῆρχαν πρίν ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις πού τά συγκροτοῦν σάν πρόσωπα. Μητέρα καί ἀδελφή δέν ὑπάρχουν πρίν ἀπαγορευθοῦν σάν σύζυγοι. Ὁ Robert Jaulin παρατηρεῖ πολύ σωστά ὅτι «θέμα τοῦ μυθικοῦ λόγου εἶναι τό πέρασμα ἀπό τήν ἀδιαφορία γιά τήν αἱμομιξία στήν ἀπαγόρευσή της: ἔμμεσα ἤ ἄμεσα τό θέμα αὐτό βρίσκεται στή βάση ὅλων τῶν μύθων· εἶναι ἐπομένως μιά σαφής ἰδιότητα τοῦ λόγου αὐτοῦ»[19]. Πρέπει ἐπομένως νά συμπεράνουμε πώς δέν ὑπάρχει, πώς δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει αἱμομιξία μέ τήν κυριολεκτική ἔννοια: βρισκόμαστε πάντα εἴτε «ἐδῶθε» ἀπό τήν αἱμομιξία – σέ μιά σειρά ἐντάσεων πού ἀγνοεῖ τά εὐδιάκριτα πρόσωπα – εἴτε «ἐκεῖθε» ἀπό τήν αἱμομιξία – μέσα σέ μιάν ἔκταση πού τά ἀναγνωρίζει, πού τά συγκροτεῖ, ἀλλά ὄχι δίχως νά τά κάνει ἀδύνατα σάν σεξουαλικούς συντρόφους. Τήν αἱμομιξία δέν μπορεῖ νά τήν κάνει κανείς παρά ὕστερα ἀπό μιά σειρά ὑποκαταστάσεις πού μᾶς ἀπομακρύνουν πάντα ἀπ' αὐτήν, δηλαδή μ' ἕνα πρόσωπο πού δέν λογαριάζεται γιά μητέρα ἤ ἀδελφή παρά ἐφόσον δέν ἀσκεῖ αὐτή τήν ἰδιότητα: τό πρόσωπο δηλαδή πού εἶναι εὐδιάκριτο ὡς δυνατή σύζυγος. Τό νόημα τοῦ προνομιακοῦ γάμου εἶναι τοῦτο: ἡ πρώτη αἱμομιξία εἶναι ἐπιτρεπτή· ἀλλά δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι αὐτή πραγματοποιεῖται πολύ σπάνια, σάν νά βρίσκεται ἀκόμα πάρα πολύ κοντά στό ἀνύπαρκτο ἀδύνατο (ὅπως λογουχάρη ὁ προτιμησιακός γάμος τοῦ Dogon μέ τή θυγατέρα τοῦ θείου, ἡ ὁποία ἰσοδυναμεῖ μέ τή θεία, πού κι αὐτή ἰσοδυναμεῖ μέ τή μητέρα). Τό ἄρθρο τοῦ Griaule εἶναι, χωρίς ἀμφιβολία, σέ ὁλόκληρη τήν ἐθνολογία, τό πιό βαθιά ἐμπνευσμένο ἀπό τήν ψυχανάλυση κείμενο. Καί ὅμως ὁδηγεῖ σέ συμπεράσματα πού ἀνατινάζουν ὁλόκληρο τό οἰδιπόδειο, γιατί δέν ἀρκεῖται στό νά θέσει τό πρόβλημα σέ ὅλη του τήν ἔκταση καί νά τό προϋποθέσει, ἔτσι, λυμένο. Ὁ Adler καί ὁ Cartry κατάληξαν ἀκριβῶς σέ τοῦτα τά συμπεράσματα: «Οἱ αἱμομικτικές σχέσεις στόν μύθο θεωροῦνται συνήθως εἴτε ἔκφραση τῆς ἐπιθυμίας ἤ τῆς νοσταλγίας ἑνός κόσμου ὅπου παρόμοιες αἱμομικτικές σχέσεις εἶναι δυνατές ἤ ἀδιάφορες, εἴτε ἔκφραση μιᾶς δομικῆς λειτουργίας ἀντιστροφῆς τοῦ κοινωνικοῦ νόμου – λειτουργίας πού ἔχει σάν προορισμό νά θεμελιώσει τήν ἀπαγόρευση καί τήν παράβασή της... Καί στή μιά καί στήν ἄλλη περίπτωση, ὑποτίθεται πώς ὑπάρχει κιόλας διαμορφωμένο ἕνα σύστημα πού μόλις ἀρχίζει νά γεννιέται καί πού ὁ μύθος τό ἀφηγεῖται καί τό ἐξηγεῖ. Μ' ἄλλα λόγια, παίρνει κανείς γιά δεδομένο ὅτι ὁ μύθος ἀναπαριστάνει καθορισμένα πρόσωπα – πατέρα, μητέρα, γιό, ἀδελφή – ἐνῶ στήν πραγματικότητα οἱ συγγενικοί αὐτοί ρόλοι ἀνήκουν στό σύστημα πού διαμορφώθηκε ἀπό τήν ἀπαγόρευση...: *ἡ αἱμομιξία δέν ὑπάρχει*[20].

[19] Robert Jaulin, *La Mort sara*, σ. 284.

[20] Adler καί Cartry, «La Transgression et sa dérision», στό *L'Homme*, Ἰούλης 1971. Σέ σχόλιό του γιά τόν Rousseau, ὁ Jacques Derrida γράφει: «Πρίν ἀπό τή γιορτή δέν ὑπῆρχε αἱμομιξία, γιατί δέν ὑπῆρχε ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας. Ὕστερα ἀπό τή γιορτή, δέν ὑπάρχει πιά αἱμομιξία γιατί ἡ αἱμομιξία ἀπαγορεύεται... *Ἡ ἴδια* ἡ γιορτή θά ἦταν *ἡ ἴδια* ἡ αἱμομιξία, ἄν κάτι τό παρόμοιο – *τό ἴδιο* – ἦταν δυνατό νά ὑπάρξει» (*De la grammatologie*, Ed. de Minuit, 1967, σ. 372-377).

Ἡ αἱμομιξία εἶναι ἕνα σκέτο ὅριο. Ἀναφορικά ὅμως μέ τό ὅριο, θά πρέπει νά ἀποφύγουμε τίς δυό ἀκόλουθες λαθεμένες ἀπόψεις: τή μιά, πού παρουσιάζει τό ὅριο σάν μήτρα ἤ σάν πρωταρχή – δηλαδή σά ν' ἀποδείχνει ἡ ἀπαγόρευση πώς τό πράγμα ἦταν «πρῶτα» ἐπιθυμητό αὐτό καθαυτό· τήν ἄλλη, πού παρουσιάζει τό ὅριο σάν δομική λειτουργία, σάν σχέση τάχα «θεμελιακή» ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμία καί τόν νόμο, σχέση πού ἐκδηλώνεται μέ τήν παράβαση. Πρέπει νά θυμίσουμε καί πάλι, ὅτι ὁ νόμος δέν ἀποδείχνει καθόλου τήν πρωταρχική ὕπαρξη τῆς ἐπιθυμίας γιατί ὁ νόμος παραμορφώνει οὐσιαστικά τό ἐπιθυμούμενο καί ἡ παράβαση δέν ἀποδείχνει καθόλου κάποια λειτουργική πραγματικότητα τοῦ νόμου, γιατί ὄχι μόνο δέν ἀποτελεῖ χλευασμό τοῦ νόμου, ἀλλά καί εἶναι ἡ ἴδια γελοία, σέ σχέση μέ αὐτό πού ὁ νόμος ἀπαγορεύει στήν πραγματικότητα (αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος πού οἱ ἐπαναστάσεις δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τίς παραβάσεις). Κοντολογίς, τό ὅριο δέν βρίσκεται οὔτε «ἐδῶθε» οὔτε «ἐκεῖθε»: εἶναι ὅριο ἀνάμεσα στά δυό. *Ἡ αἱμομιξία – ἕνα ρηχό συκοφαντημένο ρυάκι,* πού πάντα τό ἔχει κανείς κιόλας διαβεῖ, ἤ πού δέν τό ἔχει ἀκόμα διαβεῖ. Γιατί ἡ αἱμομιξία εἶναι σάν τήν κίνηση, κάτι τό ἀδύνατο. Καί δέν εἶναι ἀδύνατο μέ τήν ἔννοια ὅτι τό πραγματικό φαίνεται νά εἶναι ἀδύνατο, ἀλλά, ἀντίθετα, μέ τήν ἔννοια ὅτι τό συμβολικό εἶναι ἀδύνατο.

Τί θά πεῖ ὅμως, ἡ αἱμομιξία εἶναι κάτι τό ἀδύνατο; Δέν εἶναι ἄραγε δυνατό νά πλαγιάσει κανείς μέ τήν ἀδελφή του ἤ μέ τή μητέρα του; Καί πῶς ν' ἀπορρίψουμε τό παλιό ἐπιχείρημα: εἶναι ὁπωσδήποτε δυνατό, ἀφοῦ εἶναι ἀπαγορευμένο. Τό πρόβλημα ὅμως δέν εἶναι τοῦτο. Ἡ δυνατότητα τῆς αἱμομιξίας θ' ἀπαιτοῦσε νά ὑπάρχουν *καί τά πρόσωπα καί οἱ ὀνομασίες τους* – γιός, ἀδελφή, μητέρα, ἀδελφός, πατέρας. Στήν πράξη ὅμως τῆς αἱμομιξίας, διαθέτουμε ἴσως τά πρόσωπα, ἀλλά αὐτά χάνουν τίς ὀνομασίες τους, ἐφόσον οἱ ὀνομασίες αὐτές εἶναι ἀχώριστες ἀπό τόν νόμο πού ἀπαγορεύει στά πρόσωπα αὐτά νά γίνουν σεξουαλικοί σύντροφοι. Ἤ, ἀλλιώτικα, τά ὀνόματα παραμένουν, ἀλλά δηλώνουν πιά μόνο προ-προσωπικές ἐντατικές καταστάσεις, πού εὔκολα θά μποροῦσαν νά «ἐκταθοῦν» σέ ἄλλα πρόσωπα – ὅπως λογουχάρη ὅταν ἀποκαλεῖ κανείς «μαμά» τή νόμιμη γυναίκα του ἤ «ἀδελφή» τή σύζυγό του. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια λέμε πώς βρισκόμαστε πάντα ἐδῶθε ἤ ἐκεῖθε. Οἱ μητέρες μας, οἱ ἀδελφές μας λιώνουν στήν ἀγκαλιά μας· τό ὄνομά τους γλιστρᾶ πάνω στήν προσωπικότητά τους σάν παραβρεγμένο γραμματόσημο.

Γιατί ποτέ δέν μπορεῖ κανείς νά ἀπολαύσει μαζί καί τό πρόσωπο καί τό ὄνομα – κι ὅμως αὐτό εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς αἰμομιξίας. Ἔστω, ἡ αἰμομιξία εἶναι μιά ἀπάτη, εἶναι κάτι τό ἀδύνατο, τό πρόβλημα ὅμως παραμένει. Δέν εἶναι μήπως ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ἐπιθυμίας τό νά ἐπιθυμεῖς τό ἀδύνατο; Τουλάχιστο σέ τούτη τήν περίπτωση ἡ κοινοτοπία αὐτή δέν ἀνταποκρίνεται στήν ἀλήθεια. Εἴδαμε κιόλας παραπάνω πόσο λαθεμένο εἶναι νά συνάγει κανείς ἀπό τήν ἀπαγόρευση τή φύση τοῦ ἀπαγορευμένου· γιατί σκοπός τῆς ἀπαγόρευσης εἶναι νά ἀτιμάσει τόν ἔνοχο, δηλαδή νά παρουσιάσει μιά παραμορφωμένη καί ἀνάρμοστη εἰκόνα αὐτοῦ πού εἶναι πραγματικά ἀπαγορευμένο ἤ ἐπιθυμητό. Μάλιστα μέ τοῦτο τόν τρόπο ἀκριβῶς ἡ καταστολή παρατείνεται μέ τήν ἀπώθηση – ἀπώθηση πού χωρίς αὐτήν ἡ καταστολή δέν θά μποροῦσε νά ἐπιδράσει πάνω στήν ἐπιθυμία. Αὐτό πού εἶναι ἐπιθυμητό εἶναι ἡ ἔντονη πρωτοβλαστική ροή, ὅπου τοῦ κάκου θ' ἀναζητοῦσε κανείς πρόσωπα, ἀκόμα καί λειτουργίες εὐδιάκριτες, ὅπως πατέρας, μητέρα, γιός, ἀδελφή κλπ., ἀφοῦ τά ὀνόματα ὑποδηλώνουν στή ροή αὐτή μονάχα ἐντατικές μεταβολές πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς, τό καθορισμένο σάν σύνολο ἀπό κύτταρα ἀναπαραγωγῆς (germen). Μποροῦμε πάντα νά ἀποκαλοῦμε αἰμομιξία – καθώς καί ἀδιαφορία γιά τήν αἰμομιξία – αὐτόν τόν τρόπο λειτουργίας ἑνός καί τοῦ ἴδιου ὄντος ἤ ροῆς, πού ἡ ἔντασή του ποικίλλει ἀνάλογα μέ τίς ἐγκλειστικές διαζεύξεις. Ἀλλά ἴσα-ἴσα, δέν εἶναι δυνατό νά γίνει σύγχυση ἀνάμεσα στήν αἰμομιξία, ὅπως θά παρουσιαζόταν στόν ἐντατικό καί μή-προσωπικό αὐτόν τρόπο λειτουργίας πού τή δημιουργεῖ, καί τήν αἰμομιξία ὅπως παρουσιάζεται σέ ἔκταση μέσα στήν κατάσταση πού τήν ἀπαγορεύει καί πού τήν καθορίζει ὡς παράβαση ἀναφορικά μέ τά πρόσωπα. Ὁ Jung εἶχε λοιπόν ἀπόλυτα δίκιο νά λέει πώς τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα σημαίνει ἐντελῶς ἄλλο πράγμα ἀπό τόν ἑαυτό μας, καί πώς ἡ μητέρα μπορεῖ ἐδῶ νά εἶναι καί ἡ ἴδια ἡ γῆ, ἡ αἰμομιξία νά εἶναι μιά αἰώνια ἀναγέννηση (τό μόνο σφάλμα τοῦ Jung εἶναι ὅτι νομίζει πώς μ' αὐτόν τόν τρόπο «ξεπερνᾶ» τή σεξουαλικότητα). Τό *σωματικό σύμπλεγμα* (complexe somatique) ἀνάγεται σ' ἕνα *πρωτοβλαστικό ἔμπλεγμα* (implexe germinal). Ἡ αἰμομιξία ἀνάγεται σ' ἕνα ἐδῶθε πού δέν μπορεῖ νά ἀναπαρασταθεῖ μέσα στό σύμπλεγμα, ἀφοῦ τό σύμπλεγμα εἶναι στοιχεῖο παράγωγο τῆς ἀπώθησης αὐτοῦ τοῦ ἐκεῖθε. Ἡ αἰμομιξία – αὐτή πού ἀπαγορεύεται (μορφή τῶν εὐδιακριτοποιημένων προσώπων) – χρησιμεύει γιά τήν ἀπώθηση τῆς αἰμομιξίας, αὐτῆς πού εἶναι ἐπιθυμητή (τό ἐντατικό βάθος τῆς γῆς). Ἡ ἐντατική πρωτοβλαστική ροή εἶναι τό παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας – σ' αὐτήν ἀναφέρεται ἡ ἀπώθηση· ἐνῶ τό οἰδιπόδειο ἐκτατικό σχῆμα εἶναι τό μετατοπισμένο παριστάνον, ἡ πλάνη, ἡ παραποιημένη εἰκόνα πού προκαλεῖται ἀπό τήν ἀπώθηση καί πού συγκαλύπτει τήν ἐπιθυμία. Λίγο ἐνδιαφέρει ἄν ἡ εἰκόνα αὐτή εἶναι «παράδοξη»: παίζει τόν ρόλο της, ἀφοῦ ἡ ἐπιθυμία παγιδεύεται ἀπ' αὐτήν

ὅπως καί ἀπό τό ἴδιο τό ἀδύνατο. – Βλέπεις; Αὐτό ἦταν πού ἤθελες!... Ὡστόσο, τοῦτο τό συμπέρασμα ἐξυπακούει ἤδη ὅλο τόν παραλογισμό τῆς καταστολῆς, γιατί ὁδηγεῖ ἀπευθείας ἀπό τήν ἀπώθηση στό ἀπωθημένο καί ἀπό τήν ἀπαγόρευση στό ἀπαγορευμένο.

Ἀλλά γιατί νά ἀπωθεῖται τό πρωτοβλαστικό ἔμπλεγμα ἤ ἡ πρωτοβλαστική εἰσροή, πού εἶναι ὡστόσο τό ἐδαφικό παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας; Ἴσως ἐπειδή... αὐτό στό ὁποῖο παραπέμπει σάν παριστάνον εἶναι μιά ροή πού δέν μπορεῖ νά κωδικοποιηθεῖ, πού δέν ἀφήνεται νά κωδικοποιηθεῖ – ἀκριβῶς ὁ τρόμος τοῦ πρωτόγονου κοινωνικοῦ σώματος. Καμιά ἁλυσίδα δέν θά μποροῦσε νά ἀποσπαστεῖ, τίποτε δέν θά μποροῦσε νά παρακρατηθεῖ· τίποτα δέν θά μποροῦσε νά περάσει ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια στούς ἀπογόνους, ἀλλά οἱ ἀπόγονοι θά τρέπονταν αἰώνια στήν ἐξ αἵματος συγγένεια μέ τήν πράξη τῆς αὐτο-γέννησης· ἡ σημαίνουσα ἁλυσίδα δέν θά σχημάτιζε κανέναν κώδικα, θά ἐξέπεμπε μόνο διφορούμενα σημεῖα καί θά φθειρόταν ἀδιάκοπα ἀπό τό ἐνεργειακό της ὑποστήριγμα· αὐτό πού θά κυλοῦσε πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς, θά ἦταν τόσο ὁρμητικό ὅσο καί οἱ μή-κωδικωμένες ροές πού κυλοῦν πάνω στήν ἔρημο ἑνός σώματος δίχως ὄργανα. Γιατί ἐδῶ δέν πρόκειται τόσο γιά ἀφθονία ἤ ἀνεπάρκεια, πηγή ἤ στείρευση τῆς πηγῆς (καί ἡ στείρευση ἀκόμα εἶναι μιά ροή) – ἀλλά γιά τό τί εἶναι κωδικώσιμο καί τί μή-κωδικώσιμο. Ἡ φύση τῆς πρωτοβλαστικῆς ροῆς εἶναι τέτοια ὥστε θά ἦταν τό ἴδιο νά ἔλεγε κανείς πώς ὅλα περνοῦν ἤ κυλοῦν μαζί της, ἤ ἀντίθετα ὅλα εἶναι μπλοκαρισμένα ἀπ' αὐτήν. Γιά νά μπορέσουν νά κωδικωθοῦν οἱ ροές, πρέπει ἡ ἐνέργειά τους νά μπορεῖ νά ποσοτικοποιηθεῖ καί ποιοτικοποιηθεῖ – θά πρέπει νά γίνονται παρακρατήσεις ἀπό ροές σέ σχέση μέ ἀποσυνδέσεις ἁλυσίδας – θά πρέπει κάτι νά περνᾶ, ἀλλά καί κάτι νά εἶναι μπλοκαρισμένο, κάτι νά μπλοκάρει ἤ κάτι νά ἀφήνει τό πέρασμα. Αὐτό ὅμως εἶναι δυνατό μονάχα στό ἐκτατικό σύστημα πού εὐδιακριτοποιεῖ τά πρόσωπα, καί πού κάνει καθορισμένη χρήση τῶν σημάτων, ἀποκλειστική χρήση τῶν διαζευκτικῶν συνθέσεων, συνδυαστική χρήση τῶν συνδετικῶν συνθέσεων. Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς τό νόημα τῆς ἀπαγόρευσης τῆς αἰμομιξίας, ἄν τήν ἐννοήσουμε σάν τήν ἐγκαθίδρυση ἑνός φυσικοῦ ἐκτατικοῦ συστήματος: σέ κάθε περίπτωση πρέπει νά ἀναζητήσουμε τί περνάει ἀπό τήν ἐντατική ροή, τί δέν περνάει, καί τί εἶναι ἐκεῖνο πού διευκολύνει ἤ παρεμποδίζει τό πέρασμα – σύμφωνα μέ τόν πατρογονικό ἤ μητρογονικό χαρακτήρα τῶν γενεαλογικῶν γραμμῶν, σύμφωνα μέ τό γενικό τρόπο λειτουργίας τῶν ἐκτεταμένων ἐξ αἵματος συγγενειῶν καί τῶν πλάγιων ἐξ ἀγχιστείας συγγενειῶν. Ἀλλά ἄς ξανάρθουμε στόν προνομιακό γάμο τῶν Dogons, ὅπως τόν ἀναλύει ὁ Griaule: αὐτό πού εἶναι «μπλοκαρισμένο» εἶναι ἡ σχέση μέ τή θεία (σέ μορφή ψευτο-συγγενική) ὡς ὑποκατάστατο τῆς μητέρας· αὐτό πού περνᾶ, εἶναι ἡ σχέση μέ τήν κόρη τῆς θείας πού χρησιμεύει ὡς ὑποκατάστατο τῆς

θείας, ὡς πρώτη δυνατή ἐπιτρεπτή αἱμομιξία· αὐτό πού «μπλοκάρει» ἤ πού ἐπιτρέπει τό πέρασμα εἶναι ὁ ὁμομήτριος θεῖος. Αὐτό πού περνᾶ, φέρνει, σάν ἀντιστάθμισμα ἐκείνου πού εἶναι «μπλοκαρισμένο», μιά πραγματική *κωδική ὑπεραξία*, ὑπεραξία πού ἀνήκει δικαιωματικά στόν θεῖο, ἐφόσον ὁ ἴδιος διευκολύνει τό πέρασμα, ἐνῶ ὑπόκειται σ' ἕνα εἶδος «ὑπο-ἀξίας» στόν βαθμό πού «μπλοκάρει» (παράδειγμα, οἱ τελετουργικές κλοπές πού κάνουν οἱ ἀνεψιοί στό σπίτι τοῦ θείου, ἀλλά ἐπίσης – ὅπως λέει ὁ Griaule – «ἡ αὔξηση καί ἡ καρποφόρηση» τῆς περιουσίας τοῦ θείου, ὅταν ὁ πρωτότοκος ἀνεψιός ἔρχεται νά κατοικήσει μαζί του). Τό βασικό πρόβλημα: σέ ποιόν ἀνήκουν δικαιωματικά οἱ γαμήλιες παροχές στό ἕνα ἤ τό ἄλλο σύστημα, δέν μπορεῖ νά λυθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τή συνθετότητα τῶν γραμμῶν «περάσματος» καί τῶν γραμμῶν «μπλοκαρίσματος» – λές κι ἐκεῖνο πού ἦταν «μπλοκαρισμένο» ἤ ἀπαγορευμένο ἐμφανίζεται «στούς γάμους σάν φάντασμα» πού ἔρχεται νά διεκδικήσει ἐκεῖνο πού τοῦ ὀφείλεται[21]. Ὁ Löffler, ἀναφερόμενος σέ μιά συγκεκριμένη περίπτωση, γράφει: «Στούς Mru, τό πατρογονικό πρότυπο ὑπερισχύει πάνω στή μητρογονική παράδοση: ἡ σχέση ἀδελφός-ἀδελφή, πού μεταβιβάζεται ἀπό τόν πατέρα στόν γιό καί ἀπό τή μητέρα στήν κόρη, μπορεῖ νά συνεχιστεῖ ἐπάπειρο μέσω τῆς σχέσης πατέρας-γιός, ἀλλά ὄχι καί μέσω τῆς σχέσης μητέρα-κόρη, σχέσης πού τερματίζεται μέ τόν γάμο τῆς κόρης. Ἡ παντρεμένη κόρη μεταβιβάζει στή δική της κόρη μιά νέα σχέση, δηλαδή τή σχέση πού τήν ἑνώνει μέ τόν ἴδιο της τόν ἀδελφό. Ταυτόχρονα, μιά κόρη πού παντρεύεται, ἀποσχίζεται, ὄχι ἀπό τή γενεαλογική σειρά τοῦ ἀδελφοῦ της, ἀλλά μονάχα ἀπό ἐκείνη τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητέρας της. Ἡ σημασία τῆς πληρωμῆς στόν ἀδελφό τῆς μητέρας, ὅταν ἡ ἀνεψιά του παντρεύεται, ἐξηγεῖται μονάχα ἔτσι: ἡ νέα κοπέλα ἐγκαταλείπει τήν παλιά οἰκογενειακή ὁμάδα τῆς μητέρας. Ἡ ἀνεψιά γίνεται ἡ ἴδια μητέρα, κι ἀπ' αὐτήν ξεκινᾶ μιά καινούρια σχέση ἀδελφοῦ-ἀδελφῆς, πού πάνω της θεμελιώνεται μιά νέα συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας»[22]. Αὐτό πού παρατείνεται, αὐτό πού σταματᾶ, αὐτό πού ἀποσχίζεται, καθώς καί οἱ διάφορες σχέσεις πού σύμφωνα μ' αὐτές κατανέμονται τό «ἐνεργεῖν» καί τό «πάσχειν», ἐξηγοῦν τόν μηχανισμό τῆς διαμόρφωσης τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας ὡς ἀπαραίτητου στοιχείου γιά κάθε κωδικοποίηση τῶν ροῶν.

Μποροῦμε τώρα νά σκιαγραφήσουμε τίς διάφορες κατηγορίες τῆς *ἐδαφικῆς παράστασης* στό πρωτόγονο κοινωνικό σῶμα. Πρίν ἀπ' ὅλα ἡ ἐντατική πρωτοβλαστική εἰσροή ρυθμίζει ὅλη τήν παράσταση: εἶναι τό

[21] Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, σ. 356. (Ὁ Lévi-Strauss ἀναλύει ὁρισμένες περιπτώσεις, φαινομενικά ἀνώμαλες ἤ παράδοξες, τῶν ὠφελούμενων ἀπό τίς γαμήλιες παροχές).

[22] L.G. Löffler, «L'Alliance asymétrique chez les Mru», στό *L'Homme*, σ. 80.

παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας. Ἂν ὅμως λέγεται παριστάνον, εἶναι ἐπειδή ἰσχύει γιά τίς μή κωδικώσιμες, τίς μή-κωδικωμένες καθώς καί τίς ἀποκωδικωμένες ροές. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἐξυπακούει, κατά κάποιο τρόπο, τό ὅριο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, τό ὅριο καί τό ἀρνητικό τοῦ κάθε κοινωνικοῦ σώματος. Γι' αὐτό καί ἡ καταστολή τοῦ ὁρίου αὐτοῦ δέν εἶναι δυνατή παρά μόνο στό μέτρο πού τό παριστάνον ὑπόκειται τό ἴδιο σέ κάποιαν ἀπώθηση. Ἡ ἀπώθηση αὐτή προσδιορίζει αὐτό πού θά περάσει κι ἐκεῖνο πού δέν θά περάσει ἀπό τήν εἰσροή στό ἐκτατικό σύστημα, αὐτό πού θά μείνει μπλοκαρισμένο ἤ ἀποθηκευμένο στίς ἐκτεταμένες συγγένειες ἐξ αἵματος κι ἐκεῖνο πού, ἀντίθετα, θά κινηθεῖ καί θά κυλήσει ἀκολουθώντας τίς ἐξ ἀγχιστείας σχέσεις – ὥστε νά πραγματοποιηθεῖ ἡ συστηματική κωδίκωση τῶν ροῶν. Τή δεύτερη αὐτή κατηγορία, τήν ἴδια τήν *ἀπωθοῦσα παράσταση*, τήν ὀνομάζουμε ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια, ἀφοῦ οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες δέν γίνονται ἐκτεταμένες παρά μονάχα σέ συνάρτηση μέ τίς πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες, πού καταμετροῦν τά μεταβλητά τμήματα τῶν πρώτων. Ἀπ' ὅπου καί ἡ σπουδαιότητα τῶν «τοπικῶν γενεαλογικῶν γραμμῶν» πού ξεχώρισε ὁ Leach – καί πού ἀνά δυό ὀργανώνουν τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες καί μηχανεύονται τούς γάμους. Ὅταν τούς ἀποδίδαμε μιά διεστραμμένη-φυσιολογική δραστηριότητα, ἐννοούσαμε πώς οἱ τοπικές αὐτές ὁμάδες εἶναι οἱ παράγοντες τῆς ἀπώθησης, οἱ μεγάλοι «κωδικωτές». Παντοῦ ὅπου ἄντρες συναντιοῦνται καί συνάζονται γιά νά διαλέξουν γυναῖκες, νά τίς παζαρέψουν, νά τίς μοιραστοῦν κλπ., ἀναφαίνεται ὁ διεστραμμένος δεσμός μιᾶς πρωταρχικῆς ὁμοφυλοφιλίας ἀνάμεσα σέ τοπικές ὁμάδες, γαμπρούς, συ-συζύγους, παιδικούς συντρόφους. Ὑπογραμμίζοντας τήν καθολική ἀλήθεια ὅτι ὁ γάμος δέν εἶναι ἕνωση ἀνάμεσα σ' ἕναν ἄντρα καί μιά γυναίκα, ἀλλά «ἕνωση ἀνάμεσα σέ δυό οἰκογένειες», «συναλλαγή ἀνάμεσα σέ ἄντρες, μέ ἀντικείμενο γυναῖκες», ὁ Georges Devereux συμπεραίνει πολύ σωστά πώς ὑπάρχει ἕνα βασικό καί ὁμαδικό ὁμοφυλοφιλικό κίνητρο[23]. Μέσω τῶν γυναικῶν, οἱ ἄντρες δημιουργοῦν τίς δικές τους συνδέσεις. Μέσω τῆς διάζευξης ἄντρας-γυναίκα, πού εἶναι πάντα ἡ κατάληξη τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια συνδέει ἄντρες μέ διαφορετική γενεαλογική καταγωγή. Στό ἐρώτημα: γιατί μιά γυναικεία ὁμοφυλοφιλία δέν δημιούργησε ποτέ ἀμαζονικές ὁμάδες, ἱκανές νά παζαρεύουν τούς ἄντρες; θά μποροῦσε κανείς νά ἀπαντήσει ὅτι ὑπάρχει μιά στενή σχέση τῶν γυναικῶν μέ τήν πρωτοβλαστική εἰσροή καί συνακόλουθα ἡ δέσμευσή τους μέσα στίς ἐξ αἵματος ἐκτεταμένες συγγένειες (ὑστερία τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, σέ ἀντίθεση μέ τήν παράνοια τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας). Ἡ ἀντρική ὁμοφυλοφιλία εἶναι

[23] Georges Devereux, «Considérations ethnopsychanalytiques sur la notion de parenté», στό *L'Homme*, Ἰούλης, 1965.

λοιπόν ἡ παράσταση τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, πού ἀπωθεῖ τά διφορούμενα σημεῖα τῆς ἀμφίψυλης ἐντατικῆς συγγένειας ἐξ αἵματος. Νομίζουμε μολαταῦτα πώς ὁ Devereux ἔκανε δυό σφάλματα: πρῶτο, ὅταν δίστασε γιά πολύ καιρό νά δεχτεῖ, ὅπως λέει, τή σοβαρότατη αὐτή ἀνακάλυψη μιᾶς ὁμοφυλοφιλικῆς παράστασης (πρόκειται ἐδῶ ἁπλῶς γιά μιά πρωτόγονη ἐκδοχή τῆς θεωρίας ὅτι «ὅλοι οἱ ἄντρες εἶναι παιδεραστές», καί ἀσφαλῶς εἶναι τέτοιοι περισσότερο ἀπό ποτέ, ὅταν μηχανεύονται γάμους)· δεύτερο, καί τό κυριότερο, ὅταν ὁ Devereux θέλει νά ἀποδείξει ὅτι ἡ ἐξ ἀγχιστείας ὁμοφυλοφιλία εἶναι παράγωγο τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος, ὡς ἀπωθημένου. Ποτέ ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια δέν συνάγεται ἀπό τίς γενεαλογικές γραμμές τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, μέ τή μεσολάβηση τοῦ οἰδιπόδειου· ἀντίθετα, τίς συναρθρώνει μέ τίς τοπικές γενεαλογικές γραμμές καί μέ τήν πρωταρχική μή-οἰδιπόδεια ὁμοφυλοφιλία τους. Κι ἄν ἀληθεύει πώς ὑπάρχει μιά οἰδιπόδεια ἤ γενεαλογική ὁμοφυλοφιλία, αὐτή εἶναι μονάχα μιά δευτερεύουσα ἀντίδραση στήν ὁμοφυλοφιλία τῆς ὁμάδας, πού στήν ἀρχή εἶναι μή-οἰδιπόδεια. Ὅσο γιά τό οἰδιπόδειο γενικά, δέν εἶναι τό ἀπωθημένο, δηλαδή τό παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας, πού βρίσκεται «ἐδῶθε» καί ἀγνοεῖ ὁλότελα τό «μπαμπάς-μαμά». Δέν εἶναι οὔτε ἡ ἀπωθοῦσα παράσταση, πού βρίσκεται «ἐκεῖθε» καί πού εὐδιακριτοποιεῖ τά πρόσωπα μονάχα ὑποβάλλοντάς τα στούς ὁμοφυλοφιλικούς κανόνες τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας. Ἡ αἱμομιξία εἶναι ἀποκλειστικά τό ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάδρασης τῆς ἀπωθητικῆς παράστασης *πάνω* στό ἀπωθημένο παριστάνον: παραμορφώνει ἤ μετατοπίζει τοῦτο τό παριστάνον στό ὁποῖο ἀναφέρεται, προβάλλει πάνω του τίς εὐδιακριτοποιημένες κατηγορίες πού ἡ ἴδια ἔχει θεσπίσει, καί τοῦ ἐπιβάλλει ὅρους πού δέν ὑπῆρχαν προτοῦ ἡ ἴδια ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια ὀργανώσει τό «θετικό» καί τό «ἀρνητικό» στό ἐκτατικό σύστημα – τό ἀνάγει σέ ὅ,τι εἶναι «μπλοκαρισμένο» μέσα στό σύστημα αὐτό. Ἑπομένως, τό οἰδιπόδειο εἶναι πραγματικά τό ὅριο, ἀλλά τό μετατοπισμένο ὅριο, πού περνᾶ τώρα στό ἐσωτερικό τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὁ Οἰδίπους εἶναι ἡ ἀπατηλή εἰκόνα πού παγιδεύει τήν ἐπιθυμία (Αὐτό ἦταν πού ἤθελες! οἱ ἀποκωδικωμένες ροές ἦταν ἡ αἱμομιξία!). Κι ἀρχίζει τότε μιά μακριά ἱστορία – ἡ ἱστορία τῆς ἐξοιδιπόδισης. Ἀκριβῶς ὅμως ὅλα ἀρχίζουν μέσα στό μυαλό τοῦ Λάιου, τοῦ γέρου ὁμοφυλόφιλου τῆς ὁμάδας, τοῦ διεστραμμένου, πού στήνει παγίδα στήν ἐπιθυμία. Γιατί ἡ ἐπιθυμία εἶναι καί τοῦτο, μιά παγίδα. Ἡ ἐδαφική ἀναπαράσταση περιέχει τά τρία αὐτά ὄργανα: *τό ἀπωθημένο παριστάνον, τήν ἀπωθοῦσα παράσταση, τό μετατοπισμένο παριστανόμενο.*

*
* *

Ἀλλά πᾶμε πάρα πολύ γρήγορα, λές καί τό οἰδιπόδειο ἔχει κιόλας ἐγκατασταθεῖ στήν ἄγρια ἐδαφική μηχανή. Καί ὅμως, ὅπως λέει ὁ Νίτσε, γιά τήν ἔνοχη συνείδηση, ἕνα τέτοιο φυτό δέν βλασταίνει σέ τοῦτο τό ἔδαφος. Κι αὐτό, γιατί οἱ συνθῆκες τοῦ οἰδιπόδειου – ὡς «οἰκογενειακοῦ συμπλέγματος», περιλαμβανόμενου στό πλαίσιο τῆς οἰκογενειοκρατίας πού χαρακτηρίζει τήν ψυχιατρική καί τήν ψυχανάλυση – εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι δέν προϋπάρχουν ἐδῶ. Οἱ ἄγριες οἰκογένειες σχηματίζουν μιά πρακτική, μιά πολιτική, μιά στρατηγική ἀπό ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένειες· εἶναι ἀναμφισβήτητα τά κινητήρια στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς· δέν ἔχουν καμιά σχέση μ' ἕναν ἐκφραστικό μικρόκοσμο· ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ ἀδελφή λειτουργοῦν ἐκεῖ πάντα σάν κάτι ἄλλο ἀκόμα, κι ὄχι μόνο σάν πατέρας, μητέρα, ἀδελφή. Κι ἀκόμα περισσότερο ἀπό τόν πατέρα, τή μητέρα κλπ., ὁ συγγενής ἐξ ἀγχιστείας εἶναι ἐκεῖνος πού συνιστᾶ τήν ἐνεργητική συγκεκριμένη πραγματικότητα, πού κάνει τίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες συνυπάρχουσες στό κοινωνικό πεδίο. Δέν θά μπορούσαμε κάν νά ποῦμε πώς οἱ οἰκογενειακοί προσδιορισμοί φανερώνονται σέ ὅλα τά σημεῖα τοῦ πεδίου αὐτοῦ, καί ὅτι παραμένουν προσκολλημένοι σέ προσδιορισμούς καθαρά κοινωνικούς, ἀφοῦ καί οἱ πρῶτοι καί οἱ δεύτεροι ἀποτελοῦν ἕνα καί τό ἴδιο ἐξάρτημα τῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς. Καθώς ἡ οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή δέν εἶναι ἀκόμα ἕνα ἁπλό μέσο ἤ ἕνα ὑλικό πού ἐξυπηρετεῖ μιά κοινωνική ἀναπαραγωγή ἄλλης φύσης, δέν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα ἀναγωγῆς τῆς μιᾶς στήν ἄλλη, οὔτε καί δημιουργίας ἀνάμεσά τους ἀμφιμονοσήμαντων σχέσεων, πού θά ἔδιναν σ' ἕνα ὁποιοδήποτε οἰκογενειακό σύμπλεγμα μιάν ἐκφραστική ἀξία καί μιάν ἔκδηλη αὐτόνομη μορφή. Ἀντίθετα, εἶναι ὁλοφάνερο πώς τό ἄτομο μέσα στήν οἰκογένεια, ἀκόμα καί στή νηπιακή ἡλικία, ἐπενδύει ἀπευθείας ἕνα κοινωνικό, ἱστορικό, οἰκονομικό καί πολιτικό πεδίο, μή ἀναγώγιμο σέ καμιά νοητική δομή καί σέ κανένα συναισθηματικό ἀστερισμό. Γι' αὐτό, ὅταν ἐξετάζουμε παθολογικές περιπτώσεις καί θεραπευτικές διαδικασίες στίς πρωτόγονες κοινωνίες, μᾶς φαίνεται ὁλότελα ἀνεπαρκές νά τίς παραβάλλουμε μέ τήν ψυχαναλυτική διαδικασία, ἀναφέροντάς τες σέ κριτήρια πού ἀνήκουν στή διαδικασία αὐτή: λογουχάρη, ἕνα οἰκογενειακό σύμπλεγμα, ἔστω καί διαφορετικό ἀπό τό δικό μας, ἤ πολιτισμικά περιεχόμενα, ἔστω κι ἄν ἀναφέρονται σ' ἕνα ἐθνικό ἀσυνείδητο – ὅπως τό βλέπουμε στούς παραλληλισμούς πού ἐπιχειρήθηκαν ἀνάμεσα στήν ψυχαναλυτική ἀγωγή καί τή μαγική ἀγωγή (Devereux, Lévi-Strauss). Ἡ σχιζοανάλυση, ὅπως τήν ἐννοοῦμε, χαρακτηρίζεται ἀπό δυό στόχους: νά καταστρέφει τίς ἐκφραστικές ψευδο-μορφές τοῦ ἀσυνείδητου, νά ἀνακαλύπτει τίς ἀσύνειδες ἐπενδύσεις στό κοινωνικό πεδίο ἀπό τήν ἐπιθυμία. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἀκριβῶς, πρέπει νά ἀντικρύσουμε πολλές πρωτόγονες θεραπεῖες, πού, στήν πράξη, εἶναι σχιζο-ἀναλύσεις.

Ὁ Victor Turner μᾶς δίνει ἕνα ἀξιοσημείωτο παράδειγμα μιᾶς τέτοιας θεραπείας στή φυλή τῶν Ndembu[24]. Τό παράδειγμα αὐτό εἶναι ἀκόμα πιό χτυπητό γιατί, μέ τή διεστραμμένη ἀντίληψή μας, τό καθετί στήν ἀρχή μᾶς φαίνεται οἰδιπόδειο: γυναικωτός, ἀνυπόφορος, ἀλαζονικός, ἀποτυχημένος σέ ὅ,τι καταπιάνεται, ὁ ἄρρωστος Κ. ζεῖ μέ τόν φόβο τῆς σκιᾶς τοῦ μητρικοῦ παππού του, πού σκληρά τόν μαλώνει. Παρ' ὅλο πού οἱ Ndembu ἀκολουθοῦν τή μητρογονική γραμμή καί ἔχουν τήν ὑποχρέωση νά μένουν μέ τούς συγγενεῖς ἀπό τή γενιά τῆς μητέρας τους, ὁ Κ. πέρασε πάρα πολύν καιρό στούς μητρικούς συγγενεῖς τοῦ πατέρα του: ἦταν τό εὐνοούμενο παιδί του καί παντρεύτηκε ἐξαδέλφες ἀπό τή γενιά τοῦ πατέρα. Ἀλλά ὕστερα ἀπό τόν θάνατο τοῦ πατέρα, διώχνεται καί ξανάρχεται στό χωριό τῆς μητέρας του. Οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς του ἐκφράζονται τώρα ἀπό τή θέση τοῦ σπιτιοῦ του πού εἶναι στριμωγμένο ἀνάμεσα σέ δυό τομεῖς, ἀνάμεσα στά σπίτια μελῶν τῆς πατρικῆς ὁμάδας καί τά σπίτια ὅπου μένουν τά μέλη τῆς μητρικῆς γενεαλογικῆς ὁμάδας. Ἄς δοῦμε τώρα ποιά μέθοδο μεταχειρίζεται ἡ μαντική γιά νά ἀνακαλύψει τήν αἰτία τοῦ κακοῦ πού βρῆκε τόν Κ., καί ποιά θεραπεία πρόκειται νά ἐφαρμόσει: ἡ αἰτία εἶναι τό δόντι – οἱ δυό κυνόδοντες τῆς ἐπάνω σιαγόνας τοῦ κυνηγοῦ προγόνου, πού εἶναι φυλαγμένοι σ' ἕνα ἱερό σακουλάκι, ἀλλά πού μποροῦν νά τό σκάσουν ἀπό κεῖ καί νά εἰσχωρήσουν στό σῶμα τοῦ ἀρρώστου. Ἀλλά γιά νά γίνει ἡ διάγνωση, γιά νά ξορκιστοῦν οἱ ἐπενέργειες τοῦ κυνόδοντα, ὁ μάντης καί ὁ γιατρός καταπιάνονται μέ μιά κοινωνική ἀνάλυση τοῦ ἐδάφους καί τῆς γειτονιᾶς, τῆς περιοχῆς ὅπου ἀσκεῖ τήν ἐξουσία του ὁ φύλαρχος ἤ ὁ ὑποφύλαρχος τῶν γενεαλογικῶν γραμμῶν καί τῶν τμημάτων τους, τῶν ἐξ ἀγχιστείας καί τῶν ἐξ αἵματος συγγενειῶν: ἀνακαλύπτουν ἀσταμάτητα τήν ἐπιθυμία στίς σχέσεις του μέ πολιτικές καί οἰκονομικές μονάδες – καί σ' αὐτό ἐξάλλου τό σημεῖο οἱ μάρτυρες προσπαθοῦν νά τούς ἐξαπατήσουν. «Ἡ μαντική ἐξελίσσεται σέ μορφή κοινωνικῆς ἀνάλυσης. Στή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἀνάλυσης ἀποκαλύπτονται οἱ κρυφοί ἀγῶνες ἀνάμεσα σέ ἄτομα καί ἀνάμεσα σέ φατρίες, ἔτσι πού εἶναι δυνατό νά ἀντιμετωπιστοῦν θεραπευτικά μέ τελετουργικές παραδοσιακές μέθοδες... Ὁ ἀόριστος χαρακτήρας πού ἔχουν οἱ μυστικιστικές πεποιθήσεις ἐπιτρέπει τό χειρισμό τους σέ σχέση μέ πολυάριθμες κοινωνικές καταστάσεις». Ἀποκαλύπτεται λοιπόν ὅτι ὁ παθογενετικός κυνόδοντας ἀνήκει ἀληθινά στόν παππού ἀπό τό σόι τῆς μητέρας. Ἀλλά ὁ παππούς αὐτός ἦταν ξακουστός ἀρχηγός· ὁ διάδοχός του, ὁ «πραγματικός ἀρχηγός» ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ ἀπό φόβο μήν τόν μαγέψουν· κι ὁ ὑποτιθέμενος διάδοχός του – ἔξυπνος καί πολυμήχανος – δέν ἔχει τήν ἐξουσία· ὁ τωρινός ἀρ-

[24] Victor W. Turner, *An Ndembu Doctor in Practice*, στό «Magic, Faith and Healing», Collier-Macmillan, 1964.

χηγός δέν εἶναι ὁ κατάλληλος· ὅσο γιά τόν ἄρρωστο Κ., δέν στάθηκε ἱκανός νά παίξει τόν μεσολαβητικό ρόλο πού θά μποροῦσε νά τόν καταστήσει ὑποψήφιο-ἀρχηγό. Ἀλλά τά πράγματα περιπλέκονται ἀκόμα πιό πολύ ἐξαιτίας τῆς σχέσης ἀποικιστῶν-ἀποικοποιημένων· οἱ Ἄγγλοι δέν ἔχουν ἀναγνωρίσει τήν περιοχή πού ἐξουσιάζεται ἀπό τόν φύλαρχο (chieftaincy)· τό ἐξαθλιωμένο χωριό ἀργοσβήνει (οἱ δυό τομεῖς τοῦ χωριοῦ ἔχουν συγκροτηθεῖ ἀπό τή συγχώνευση δυό ὁμάδων πού ἔφυγαν μέ τήν εἰσβολή τῶν Ἄγγλων· οἱ γέροι ἀναστενάζουν γιά τήν τωρινή παρακμή). Ὁ γιατρός δέν ὀργανώνει ἕνα κοινωνιόδραμα, ἀλλά μιά σωστή ὁμαδική ψυχανάλυση γύρω ἀπό τόν ἄρρωστο: τοῦ δίνει φάρμακα, δένει κέρατα πάνω στό σῶμα του γιά νά ἀπορροφήσουν τόν κυνόδοντα, διατάζει νά χτυποῦν τά τύμπανα – δηλαδή ὀργανώνει μιά τελετή, πού σταματᾶ καί ξαναρχίζει, καί ὅπου ὑπάρχουν κάθε λογῆς ροές, ροές ἀπό λόγια, καί τομές: οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔρχονται καί μιλοῦν, ὁ ἄρρωστος μιλάει, ὁ μάντης ἐπικαλεῖται τή σκιά τοῦ παππού, ἡ τελετή σταματᾶ, ὁ γιατρός ἐξηγεῖ, ἡ τελετή ξαναρχίζει – τύμπανα, τραγούδια, ἔκσταση. Δέν μπαίνει ζήτημα ν' ἀποκαλυφθοῦν μονάχα οἱ προ-συνειδητές ἐπενδύσεις τῶν συμφερόντων στό κοινωνικό πεδίο, ἀλλά, ἀκόμα βαθύτερα, οἱ ἀσύνειδες ἐπενδύσεις τῆς ἐπιθυμίας του στό πέρασμά τους ἀπό τούς γάμους τοῦ ἀρρώστου, ἀπό τήν κοινωνική του θέση στό χωριό, καί ἀπ' ὅλες τίς θέσεις ἀρχηγοῦ πού ἔχει ἐντατικά ζήσει μέσα στήν ὁμάδα.

Λέγαμε πιό πάνω, πώς στήν ἀρχή ὅλα μᾶς φαίνονταν οἰδιπόδεια. Αὐτό ὅμως ἦταν μόνο ἡ ἀφετηρία *γιά μᾶς*, πού εἴμαστε δασκαλεμένοι νά βλέπουμε παντοῦ τό οἰδιπόδειο, κάθε φορά πού γίνεται λόγος γιά πατέρα, μητέρα, παππού. Στήν πραγματικότητα, ἡ ἀνάλυση στή φυλή τῶν Ndembu δέν εἶχε ποτέ τίποτα τό οἰδιπόδειο: ἦταν ἀπευθείας συνδεμένη μέ τήν κοινωνική ὀργάνωση ἤ ἀποδιοργάνωση· ἀκόμα καί ἡ σεξουαλικότητα, μέ διάμεσο τίς γυναῖκες καί τούς γάμους, ἦταν μιά κοινωνική ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας· οἱ γονιοί ἔπαιζαν τόν ρόλο τῶν ἐρεθισμάτων καί ὄχι τοῦ ὀργανωτῆ (ἤ τοῦ ἀποδιοργανωτῆ) τῆς ὁμάδας, ρόλο πού ἀνήκει στόν ἀρχηγό καί τά «πρόσωπά» του. Ἀντί νά ἀνάγονταν ὅλα ἀποκλειστικά στό ὄνομα τοῦ πατέρα ἤ τοῦ μητρικοῦ παππού, ὁ ἀρχηγός περιέκλεινε τώρα ὅλα τά ὀνόματα τῆς ἱστορίας. Ἀντί νά προβάλλονταν ὅλα στήν ἀλλόκοτη τομή τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὅλα διασκορπίζονταν στίς χιλιάδες τομές-ροές τῆς ἀρχηγίας, τῆς γενεαλογικῆς γραμμῆς, τῶν ἀποικιακῶν σχέσεων. Ὅλες οἱ φυλές, οἱ φατρίες, οἱ ἐξ ἀγχιστείας καί οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες, ὅλη αὐτή ἡ ἱστορική καί ὁμαδική παρέκκλιση ἀποτελεῖ τό ἄκρο ἀντίθετο τῆς οἰδιπόδειας ψυχανάλυσης, πού πεισματικά συντρίβει τό περιεχόμενο τοῦ παραληρήματος, πού βίαια τό χώνει μέσα στό «συμβολικό κενό τοῦ πατέρα». Ἀλλά ἄν ἀληθεύει πώς ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι στήν ἀρχή οἰδιπόδεια παρά μόνο γιά μᾶς, μήπως ἀργότερα γίνεται οἰδιπόδεια ὡς ἕνα βαθμό – καί ὡς ποιό βαθμό; Ναί, γίνεται

τέτοια ἐνμέρει, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἀποικιοκρατίας. Ὁ ἀποικιοκράτης, λογουχάρη, καταργεῖ τόν θεσμό τῆς ἀρχηγίας, ἤ τόν χρησιμοποιεῖ γιά τούς σκοπούς του (γίνονται καί χειρότερα: ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀρχηγίας δέν εἶναι ἀκόμα τίποτα). Ὁ ἀποικιοκράτης λέει: ὁ πατέρας σου εἶναι μονάχα ὁ πατέρας σου καί τίποτα ἄλλο, ἤ ὁ ἀπό μητέρα παππούς σου δέν εἶναι παρά παππούς σου – μήν τούς θεωρεῖς ἀρχηγούς... πήγαινε νά «τριγωνιστεῖς» στή γωνιά σου, καί χῶσε τό σπίτι σου ἀνάμεσα στά σπίτια τῶν πατρικῶν καί τῶν μητρικῶν σου συγγενῶν..., ἡ οἰκογένειά σου εἶναι ἡ οἰκογένειά σου καί τίποτα παραπάνω, ἡ κοινωνική ἀναπαραγωγή δέν ἔχει πιά καμιά σχέση μ' αὐτήν, μ' ὅλο πού χρειαζόμαστε τήν οἰκογένειά σου σάν ὑλικό γιά τό νέο σύστημα ἀναπαραγωγῆς... Τότε, μάλιστα, ἕνα οἰδιπόδειο πλαίσιο ἀρχίζει νά ἀναφαίνεται στούς ἐξαθλιωμένους ἀγρίους: οἰδιπόδειο τενεκεδούπολης! ... Εἴδαμε ὡστόσο πώς τά θύματα τῆς ἀποικιοκρατίας παρέμεναν ἕνα χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀντίστασης στό οἰδιπόδειο: καί πραγματικά, ἐκεῖ ἀκριβῶς ἡ οἰδιπόδεια δομή δέν κατορθώνει νά ὁλοκληρωθεῖ, καί οἱ ὅροι της μένουν προσκολλημένοι στούς συντελεστές τῆς καταπιεστικῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς, εἴτε μέ τόν ἀγώνα εἴτε μέ τή συνενοχή (ὁ Λευκός, ὁ ἱεραπόστολος, ὁ φορατζής, ὁ ἐξαγωγέας, ὁ προύχοντας τοῦ χωριοῦ πού ἔγινε πράκτορας τῆς διοίκησης, οἱ γέροι πού καταριοῦνται τούς Λευκούς, οἱ νέοι πού μπαίνουν στόν πολιτικό ἀγώνα κλπ.). Ἀλλά καί τά δυό ἀληθεύουν: τό θύμα τῆς ἀποικιοποίησης ἀντιδρᾶ στήν οἰδιπόδιση καί ἡ οἰδιπόδιση τείνει νά παγιδεύσει τό θύμα. Ἡ οἰδιπόδιση, στό μέτρο πού ὑπάρχει, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀποικιοποίησης, εἶναι μιά ἀπό τίς μεθόδους του, πού ὁ Jaulin τίς περιγράφει στή *Λευκή εἰρήνη*: «Ἡ κατάσταση τοῦ ἀποικοποιημένου – λέει – μπορεῖ νά ὁδηγήσει σέ μιά μείωση τῆς ἐξανθρώπισης τοῦ κόσμου, σέ βαθμό πού ἡ κάθε ἀναζητούμενη λύση νά ἀναφέρεται ἀναγκαστικά στό ἄτομο ἤ στήν περιορισμένη οἰκογένεια καί νά ἔχει ὡς συνέπεια μιά τρομερή ἀναρχία ἤ ἀναταραχή στό ἐπίπεδο τῆς ὁμάδας – ἀναρχία πού τό ἄτομο θά εἶναι πάντα θύμα της, ἐκτός ἀπό τούς ἀποικιστές πού κατευθύνουν τό σύστημα αὐτό καί πού τείνουν ὁλοένα νά ἐπεκτείνουν τό Σύμπαν ἐνῶ οἱ ἀποικοποιημένοι προσπαθοῦν νά τό περιορίσουν»[25]. Τό οἰδιπόδειο εἶναι κάτι σάν

[25] Robert Jaulin, *La Paix blanche, introduction à l'ethnocide*, Ed. du Seuil, 1970, σ. 309. Ὁ Jaulin ἀναλύει τήν κατάσταση τῶν Ἰνδιάνων πού οἱ καπουκίνοι τούς «ἔπεισαν» νά καταργήσουν τό ὁμαδικό σπίτι, καί νά καταλύσουν σέ μικρά ἀτομικά σπίτια (σ. 391-400). Στό ὁμαδικό σπίτι, τό οἰκογενειακό διαμέρισμα καί ἡ προσωπική οἰκειότητα ἦταν θεμελιωμένα σέ μιά σχέση μέ τόν γείτονα, πού θεωροῦνταν συγγενής, κι ἔτσι οἱ ἐσω-οἰκογενειακές σχέσεις εἶχαν τήν ἴδια ἔκταση στό κοινωνικό πεδίο. Ἀντίθετα, μέ τή νέα κατάσταση, δημιουργεῖται μιά «ὑπερβολική ζύμωση στά στοιχεῖα τοῦ ἴδιου τοῦ ζευγαριοῦ» καί στά παιδιά τους· ἔτσι, ἡ περιορισμένη οἰκογένεια κλείνεται σ' ἕνα ἐκφραστικό μικρόκοσμο, ὅπου ὁ καθέ-

τήν εὐθανασία μέσα στήν ἐθνοκτονία. Ὅσο περισσότερο ἡ κοινωνική ἀναπαραγωγή – σέ εἶδος καί σέ ἔκταση – ξεφεύγει ἀπό τά μέλη τῆς ὁμάδας, τόσο περισσότερο στρέφεται πάνω τους, ἤ τά στρέφει πρός μιάν οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή, περιορισμένη καί νευρωσικοποιημένη, πού τό οἰδιπόδειο εἶναι ὁ φορέας της.

Γιατί, στό κάτω-κάτω, πῶς θά πρέπει νά καταλάβουμε αὐτούς πού λένε ὅτι ἀνακάλυψαν ἕνα ἰνδιάνικο ἤ ἀφρικανικό οἰδιπόδειο; Οἱ ἴδιοι ἀναγνωρίζουν πώς δέν βρίσκουν *κανένα* ἀπό τούς μηχανισμούς καί τίς συμπεριφορές πού συναπαρτίζουν τό δικό μας οἰδιπόδειο (τό ὑποτιθέμενο δικό μας οἰδιπόδειο). Ἀλλά αὐτό δέν τούς ἐνοχλεῖ: λένε πώς ἡ δομή ὑπάρχει, μ' ὅλο πού ἡ ὕπαρξή της δέν εἶναι «κλινικά προσιτή»· ἤ πώς τό πρόβλημα, τό ἀφετηριακό σημεῖο, εἶναι οἰδιπόδειο, ἄν καί ἡ ἐξέλιξη καί ἡ λύση εἶναι ὁλότελα διαφορετικές ἀπό τίς δικές μας (Parin, Ortigues). Λένε, τέλος, πώς πρόκειται γιά ἕνα οἰδιπόδειο «πού ὑπῆρξε καί θά ὑπάρξει πάντα», ἐνῶ δέν ὑπάρχουν κάν οἱ ἀπαραίτητες συνθῆκες (ἐκτός ἀπό τήν ἀποικιοποίηση) γιά νά ἀρχίσει νά ὑπάρχει. Ἄν εἶναι ἀλήθεια πώς ἡ σκέψη μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ μέ τόν βαθμό ἐξοιδιπόδισης, τότε, μάλιστα, οἱ Λευκοί σκέφτονται πάρα πολύ. Δέν ἀμφιβάλλουμε καθόλου γιά τήν ἁρμοδιότητα, τήν ἐντιμότητα καί τό ταλέντο τῶν συγγραφέων αὐτῶν, τῶν ἀφρικανιστῶν ψυχαναλυτῶν. Μόνο πού θυμίζουν ὁρισμένους δικούς μας ψυχοθεραπευτές: θά ἔλεγε κανείς πώς δέν ξέρουν τί κάνουν. Ἔχουμε ψυχοθεραπευτές πού πιστεύουν εἰλικρινά ὅτι τό ἔργο τους εἶναι προοδευτικό, γιατί ἐφαρμόζουν καινούριους τρόπους γιά τόν τριγωνισμό τοῦ παιδιοῦ – προσοχή! ἕνα οἰδιπόδειο δομικό καί ὄχι φαντασιακό! Τό ἴδιο μποροῦμε νά ποῦμε καί γιά τούς ψυχαναλυτές πού πᾶνε στήν Ἀφρική καί χρησιμοποιοῦν τόν ζυγό ἑνός δομικοῦ ἤ «προβληματικοῦ» οἰδιπόδειου, γιά νά ὑπηρετήσουν τίς προοδευτικές τους προθέσεις. Καί ἐκεῖ ὅπως καί ἐδῶ, πρόκειται γιά τό ἴδιο πράγμα: τό οἰδιπόδειο εἶναι πάντα ἡ ἀποικιοκρατία, πού ἐπιδιώκεται μέ διαφορετικούς τρόπους, εἶναι ἡ ἐσωτερική ἀποικία καί – ὅπως θά δοῦμε παρακάτω – τό οἰδιπόδειο ἀποτελεῖ, ἀκόμα καί σέ μᾶς τούς Εὐρωπαίους, τήν ἐσώτερη ἀποικιακή συγκρότηση. Πῶς νά ἑρμηνεύσουμε τίς τελευταῖες φράσεις τοῦ βιβλίου τῶν M. C. καί E. Ortigues «Ἡ ἀρρώστια θεωρεῖται σάν σημάδι μιᾶς ἐκλογῆς, μιᾶς ἰδιαίτερης μέριμνας ἐκ μέρους τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, ἤ σάν σημάδι μιᾶς ἐπίθεσης μαγικοῦ χαρακτήρα: ἡ ἰδέα αὐτή δέν μπορεῖ εὔκολα νά βεβηλωθεῖ. Ἡ ἀναλυτική ψυχοθεραπεία δέν εἶναι δυνατό νά παρέμβει, παρά μόνο ὅταν διατυπωθεῖ σχετική αἴ-

νας ἀντικαθρεφτίζει τή δική του γενεαλογική γραμμή ἐνῶ ταυτόχρονα τό κοινωνικό καί παραγωγικό «γίγνεσθαι» τοῦ ξεφεύγει ὅλο καί πιό πολύ. Γιατί τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι μόνο μιά ἰδεολογική διεργασία, ἀλλά καί τό ἀποτέλεσμα μιᾶς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ χώρου διαμονῆς κλπ.

τηση ἐκ μέρους τοῦ ὑποκειμένου. Ὁλόκληρη λοιπόν ἡ ἔρευνά μας ἦταν ἐξαρτημένη ἀπό τή δυνατότητα νά δημιουργήσουμε ἕνα ψυχαναλυτικό πεδίο. Ὅταν ἕνα ὑποκείμενο προσχωροῦσε πέρα γιά πέρα στούς παραδοσιακούς κανόνες καί δέν εἶχε τίποτα νά πεῖ τό ἴδιο σάν ἄτομο, παραδινόταν στούς παραδοσιακούς θεραπευτές καί στήν οἰκογενειακή ὁμάδα, ἤ στή θεραπεία τῶν "φαρμάκων". Καμιά φορά καί μόνη ἡ ἐπιθυμία του νά μᾶς μιλήσει γιά τήν παραδοσιακή θεραπεία, ἰσοδυναμοῦσε μέ ἕνα ἀρχίνημα ψυχοθεραπείας, πού ἦταν γι' αὐτόν ἕνα μέσο νά τοποθετηθεῖ προσωπικά μέσα στήν ἴδια του τήν κοινωνία... Ἄλλοτε πάλι, ὁ ψυχαναλυτικός διάλογος ἀναπτυσσόταν ἐλεύθερα, καί τότε τό οἰδιπόδειο πρόβλημα ἔτεινε νά πάρει τή "διαχρονική" του διάσταση, φανερώνοντας ἔτσι τή σύγκρουση ἀνάμεσα στίς γενιές»[26]. Καί γιατί ἄραγε νά νομίζουμε πώς οἱ ὑπερφυσικές δυνάμεις καί οἱ μαγικές ἐπιθέσεις ἀποτελοῦν ἕνα μύθο λιγότερο ἀξιόλογο ἀπό τόν μύθο τοῦ Οἰδίποδα; Μήπως, ἀντίθετα, οἱ δυνάμεις αὐτές σπρώχνουν τήν ἐπιθυμία σέ καταλληλότερες καί πιό ἔντονες ἐπενδύσεις στό κοινωνικό πεδίο, τόσο στήν ὀργάνωσή του ὅσο καί στήν ἀποδιοργάνωσή του; Ὁ Meyer Fortes τουλάχιστο ἔδωσε στόν Ἰώβ μιά θέση δίπλα στόν Οἰδίποδα. Καί μέ ποιό δικαίωμα κρίνουμε πώς τό ὑποκείμενο, ὅταν συμμορφώνεται μέ τούς παραδοσιακούς κανόνες, δέν ἔχει τίποτα νά πεῖ «ἀπό τή δική του πλευρά»; Μήπως ἡ θεραπεία πού χρησιμοποιοῦν οἱ Ndembu δέν ἀποδείχνει ἐντελῶς τό ἀντίθετο; Μήπως καί τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι κι αὐτό ἕνας παραδοσιακός κανόνας – ὁ δικός μας; Πῶς μποροῦμε νά λέμε ὅτι τό οἰδιπόδειο μᾶς κάνει νά μιλοῦμε ἐξονόματός μας καί ταυτόχρονα διευκρινίζουμε πώς ἡ λύση του μᾶς δείχνει τήν «ἀγιάτρευτη ἀνεπάρκεια τοῦ εἶναι» καί τόν «παγκόσμιο εὐνουχισμό»; Καί τί εἶναι αὐτή ἡ «αἴτηση» τοῦ ὑποκειμένου πού ἐπικαλούμαστε γιά νά δικαιολογήσουμε τό οἰδιπόδειο; Σύμφωνοι, τό ὑποκείμενο ζητᾶ καί ξαναζητᾶ τό «μπαμπά-μαμά»: ἀλλά ποιό ὑποκείμενο; Καί σέ ποιά κατάσταση; Εἶναι ἄραγε αὐτό τό μέσο γιά νά «τοποθετεῖσαι προσωπικά στή δική σου τήν κοινωνία»; Καί ποιά κοινωνία; Τή νεοαποικιοποιημένη κοινωνία πού σοῦ ἐπιβάλλουν καί πού κατορθώνει, ἐπιτέλους, αὐτό πού ἡ ἀποικιοκρατία δέν στάθηκε ἱκανή παρά νά σκιαγραφήσει: τήν οὐσιαστική στροφή τῶν δυνάμεων τῆς ἐπιθυμίας πρός τό οἰδιπόδειο, πρός ἕνα ὄνομα πατέρα, μέσα στό ἀλλόκοτο τρίγωνο;

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὅμως στήν περίφημη ἀτέρμονη συζήτηση ἀνάμεσα στούς πολιτισμολόγους καί τούς ὀρθόδοξους ψυχαναλυτές: εἶναι τό οἰδιπόδειο οἰκουμενικό; εἶναι ἄραγε τό μεγάλο πατρικό καί καθολικό σύμβολο, ἡ ἕνωση ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν; Ἡ συζήτηση ἄρχισε ἀνάμεσα στόν Malinowski καί τόν Jones καί συνεχίστηκε ἀνάμεσα στούς Kardiner

[26] M.C. καί E. Ortigues, *Oedipe africain*, σ. 305.

καί Fromm, ἀπό τή μιά μεριά, καί τόν Roheim ἀπό τήν ἄλλη. Συνεχίζεται ἀκόμα καί σήμερα, ἀνάμεσα σέ ὁρισμένους ἐθνολόγους καί μερικούς ὀπαδούς τοῦ Lacan (αὐτούς πού ὄχι μονάχα ἔδωσαν μιάν οἰδιποδίζουσα ἑρμηνεία στή θεωρία τοῦ Lacan, ἀλλά καί μιάν ἐθνογραφική ἐπέκταση στήν ἑρμηνεία αὐτή). Ἀπό τήν πλευρά τῶν ὀπαδῶν τῆς οἰκουμενικότητας τοῦ οἰδιπόδειου ὑπάρχουν δύο πόλοι: ὁ ἕνας, πού φαίνεται ξεπερασμένος, μετατρέπει τό οἰδιπόδειο σ' ἕναν πρωταρχικό συναισθηματικό ἀστερισμό, καί σ' ἕνα τελικά πραγματικό γεγονός, πού οἱ συνέπειές του μεταβιβάζονται μέ τή φυλογενετική κληρονομικότητα· ὁ ἄλλος, μετατρέπει τό οἰδιπόδειο σέ μιά δομή, πού τήν ἀνακαλύπτει κανείς τελικά στή φαντασίωση, σέ σχέση μέ τή βιολογική πρωιμότητα ἤ μέ τή βιολογική νεοτενεία*. Ἔχουμε ἐδῶ δυό πολύ διαφορετικές ἀντιλήψεις τοῦ *ὁρίου*, πού ἡ μιά τό θεωρεῖ ἀρχέγονη μήτρα, καί ἡ ἄλλη δομική λειτουργία. Ἀλλά, καί στίς δυό σημασίες τοῦ οἰκουμενικοῦ καλούμαστε νά δώσουμε κάποιαν «ἑρμηνεία», ἀφοῦ ἡ ὑπολανθάνουσα παρουσία τοῦ οἰδιπόδειου ἐκδηλώνεται μονάχα μέ τήν ὁλοφάνερη ἀπουσία του, ἀπουσία νοούμενη ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀπώθησης ἤ, ἀκόμα καλύτερα ἀφοῦ τό δομικό ἀμετάβλητο φανερώνεται μόνο μέσα ἀπό φαντασιακές μεταβολές, δείχνοντας στήν ἀνάγκη ἕνα συμβολικό ἀποκλεισμό (ὁ πατέρας σάν κενή θέση). Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ οἰδιπόδειου μᾶς ξαναφέρνει στόν παλιό μεταφυσικό τρόπο σκέψης πού ἑρμηνεύει τήν ἄρνηση σάν στέρηση, σάν ἔλλειψη: τή συμβολική ἔλλειψη τοῦ νεκροῦ πατέρα, ἤ τό μεγάλο Σημαῖνον. Ἡ ἑρμήνευση, εἶναι ὁ νεότερος τρόπος μας νά πιστεύουμε καί νά εἴμαστε θρῆσκοι. Ὁ Roheim πρότεινε κιόλας νά ὀργανωθοῦν οἱ ἄγριοι σέ μιά σειρά μεταβλητές πού νά συγκλίνουν πρός τό νεοτενές δομικό ἀμετάβλητο[27]. Ὁ Roheim εἶναι ἐκεῖνος πού ἔλεγε – δίχως ν' ἀστειεύεται – πώς δέν βρίσκεις τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα ἄν δέν τό ψάξεις· καί πώς δέν τό ψάχνεις, ἄν δέν ἔχεις ὁ ἴδιος ψυχαναλυθεῖ. «Καί ἰδού ὁ λόγος πού ἡ κόρη σας εἶναι βουβή»**, δηλαδή οἱ φυλές, κόρες τοῦ ἐθνολόγου, δέν μιλοῦν γιά οἰδιπόδειο, ἄν καί τό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ αἰτία πού μιλοῦν. Ὁ Roheim πρόσθετε πώς εἶναι γελοῖο νά πιστεύει κανείς ὅτι ἡ φροϋδική θεωρία τῆς «λογοκρισίας» πήγαζε ἀπό τό καταπιεστικό καθεστώς στήν αὐτοκρατορία τοῦ Φραγκίσκου-Ἰωσήφ. Δέν κατάλαβε, φαίνεται, πώς ἡ ἐποχή τοῦ Φραγκίσκου-Ἰωσήφ δέν ἀποτελοῦσε μιάν οὐσιαστική ἱστορική τομή, ἀλλά πώς οἱ προφορικοί, γραπτοί ἤ ἀκόμα καί «καπιταλιστικοί» πολιτισμοί ἦταν ἴσως τέτοιου εἴδους τομές, πού σύμφωνα μ' αὐτές

* *Νεοτενεία* (ὅρος τῆς βιολογίας) – διατήρηση ἐμβρυακῶν χαρακτήρων στήν ἐνηλικιότητα *(Σημ. Γ.Κ.)*.

[27] Géza Roheim, *Psychanalyse et anthropologie*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, 1950, σ. 417-418.

** Εἰρωνική φράση γιά τήν ἰατρική διάγνωση στήν κωμωδία τοῦ Μολιέρου *Γιατρός μέ τό στανιό (Σημ. Γ.Κ.)*.

ἄλλαζε ἡ φύση τῆς καταστολῆς, ἡ κατεύθυνση καί ἡ ἐμβέλειά της.

Ἀρκετά περίπλοκη στ' ἀλήθεια, αὐτή ἡ ἱστορία τῆς ἀπώθησης. Τά πράγματα θά ἦταν πολύ πιό ἁπλά ἄν ἡ λίμπιντο ἤ τό συναίσθημα ἀπωθοῦνταν – μέ τήν πλατύτερη ἔννοια τῆς λέξης (πού θά σήμαινε κατάργηση, ἀναστολή ἤ μεταμόρφωση) – μαζί μέ τή λεγόμενη οἰδιπόδεια παράσταση. Ἀλλά τίποτα τέτοιο δέν συμβαίνει: οἱ περισσότεροι ἐθνολόγοι ἔχουν ἐπισημάνει τόν σεξουαλικό χαρακτήρα τῶν συναισθημάτων στά ἀναγνωρισμένα σύμβολα τῆς πρωτόγονης κοινωνίας – καί τά μέλη τῆς κοινωνίας αὐτῆς «ζοῦν» πλέρια τοῦτο τόν χαρακτήρα, μ' ὅλο πού δέν ἔχουν ψυχαναλυθεῖ, καί παρ' ὅλη τή μετατόπιση τῆς ἀναπαράστασης. Ὅπως λέει ὁ Leach, ἀναφερόμενος στή σχέση φύλο-μαλλοκέφαλα, «ἡ συμβολική μετατόπιση τοῦ φαλλοῦ εἶναι κάτι τό συνηθισμένο, ἀλλά ἡ φαλλική προέλευση δέν εἶναι καθόλου ἀπωθημένη»[28]. Πρέπει μήπως νά συμπεράνουμε πώς οἱ ἄγριοι ἀπωθοῦν τήν παράσταση καί κρατοῦν ἄθικτο τό συναίσθημα; Καί μήπως σέ μᾶς γίνεται τό ἀντίθετο, στήν πατριαρχική μας ὀργάνωση, ὅπου ἡ παράσταση παραμένει ὁλοκάθαρη, ἀλλά τά συναισθήματα ἔχουν καταργηθεῖ, ἀνασταλεῖ ἤ μεταμορφωθεῖ; Καί ὅμως, ὄχι: ἡ ψυχανάλυση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κι ἐμεῖς ἀπωθοῦμε τήν παράσταση· καί ὅλα δείχνουν ὅτι κι ἐμεῖς διατηροῦμε συχνά στό ἀκέραιο τή σεξουαλικότητα τοῦ συναισθήματος· καταλαβαίνουμε πολύ καλά γιά ποιό πράγμα πρόκειται, χωρίς νά ἔχουμε ψυχαναλυθεῖ. Μέ ποιό δικαίωμα μπορεῖ κανείς νά μιλήσει γιά οἰδιπόδεια παράσταση ὡς ἀντικείμενο τῆς ἀπώθησης; Μήπως ἐπειδή ἀπαγορεύεται ἡ αἱμομιξία; Ξαναπέφτουμε πάντα στόν ἴδιο πενιχρό συλλογισμό: ἡ αἱμομιξία εἶναι ἐπιθυμητή ἐπειδή εἶναι ἀπαγορευμένη. Ἀλλά τότε ἡ ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας θά ἐξυπονοοῦσε μιάν οἰδιπόδεια παράσταση, καί θά γεννιόταν ἀπό τήν ἀπώθηση καί τήν ἐπιστροφή τῆς παράστασης αὐτῆς. Ὅμως συμβαίνει ὁλοφάνερα τό ἀντίθετο· ὄχι μονάχα ἡ οἰδιπόδεια παράσταση προϋποθέτει τήν ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας, ἀλλά δέν μποροῦμε κάν νά ὑποστηρίξουμε πώς ἡ παράσταση πηγάζει ἀπό τήν ἀπαγόρευση, ἤ πώς εἶναι ἡ συνέπειά της. Ὁ Reich, ὀπαδός τῶν ἀπόψεων τοῦ Malinowski πρόσθετε σέ τοῦτο μιά βαθυστόχαστη παρατήρηση: ἡ ἐπιθυμία εἶναι τόσο πιό οἰδιπόδεια, ὅσο περισσότερο οἱ ἀπαγορεύσεις ἔχουν γιά στόχο ὄχι μονάχα τήν αἱμομιξία ἀλλά καί «τίς σεξουαλικές σχέσεις *ἐντελῶς διαφορετικοῦ χαρακτήρα*», φράζοντας ἔτσι κάθε ἄλλη ὁδό[29]. Μέ δυό λόγια, ἡ καταστολή τῆς αἱμομιξίας οὔτε γεννιέται ἀπό μιά ἀπωθημένη οἰδιπόδεια παράσταση, οὔτε προκαλεῖ ἡ ἴδια αὐτή τήν ἀπώθηση. Ἀλλά – πράγμα ὁλότελα διαφορετικό – τό γενικό σύστημα καταστολή-

[28] E.R. Leach: «Magical Hair», στό *Myth and Cosmos*, Natural History Press, 1967, σ. 92.

[29] W. Reich, *Der Einbruch der Sexualmoral*, Verlag für Sexualpolitik, 1932, σ. 6.

ἀπώθηση γεννᾶ μιάν οἰδιπόδεια εἰκόνα, ὡς παραμόρφωση τοῦ ἀπωθημένου. Τό ὅτι ἡ εἰκόνα αὐτή ὑπόκειται, μέ τή σειρά της, σέ ἀπώθηση, ὅτι παίρνει τή θέση τοῦ ἀπωθημένου ἤ τοῦ ἀληθινά ἐπιθυμητοῦ – στό μέτρο μάλιστα πού ἡ σεξουαλική καταστολή ἔχει γιά στόχο *ἄλλο πράγμα* κι ὄχι τήν αἱμομιξία – αὐτό εἶναι μιά ὁλόκληρη ἱστορία, ἡ ἱστορία τῆς ἴδιας μας τῆς κοινωνίας. Ὅμως τό ἀπωθούμενο δέν εἶναι καταρχήν ἡ οἰδιπόδεια παράσταση. Αὐτό πού ἀπωθεῖται, εἶναι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή· εἶναι ἐκεῖνο τό μέρος τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πού δέν περνάει στήν κοινωνική παραγωγή ἤ ἀναπαραγωγή. Εἶναι ἐκεῖνο πού προκαλεῖ τήν ἀναταραχή καί τήν ἐπανάσταση, τίς μή-κωδικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας. Ἀντίθετα, τό μέρος τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς πού περνάει στήν κοινωνική παραγωγή, συνιστᾶ μιάν ἄμεση σεξουαλική ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς παραγωγῆς, χωρίς καμιάν ἀπώθηση τοῦ σεξουαλικοῦ χαρακτήρα τοῦ συμβολισμοῦ καί τῶν ἀντίστοιχων συναισθημάτων καί προπαντός χωρίς καμιάν ἀναφορά σέ κάποιαν οἰδιπόδεια παράσταση πού θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ πρωταρχικά ἀπωθημένη ἤ δομικά ἀποκλεισμένη. Τό ζῶο δέν εἶναι μονάχα τό ἀντικείμενο μιᾶς προ-συνειδητῆς ἐπένδυσης συμφέροντος, ἀλλά καί τό ἀντικείμενο μιᾶς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης ἐπιθυμίας, πού μόνο κατά δεύτερο λόγο ἀναφέρεται σέ ἕνα πατρικό εἴδωλο· τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τή λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς τροφῆς, παντοῦ ὅπου φανερώνονται ὁ φόβος τῆς πείνας καί ἡ ἀπόλαυση τοῦ νά μήν πεινᾶς· κι αὐτή ἀναφέρεται μόνο κατά δεύτερο λόγο στό μητρικό εἴδωλο[30]. Εἴδαμε πιό πάνω, πῶς ἡ ἀπαγόρευση τῆς αἱμομιξίας παρέπεμπε ὄχι στό οἰδιπόδειο, ἀλλά στίς μή-κωδικοποιημένες ροές πού συνιστοῦν τήν ἐπιθυμία καθώς καί στό παριστάνον τους, τήν ἔντονη προ-προσωπική ροή. Ὅσο γιά τό οἰδιπόδειο, εἶναι κι αὐτό ἕνας τρόπος κωδίκωσης τοῦ ἀκωδικώσιμου, κωδικοποίησης αὐτοῦ πού ξεφεύγει ἀπό τούς κώδικες, ἤ μετατόπισης τῆς ἐπιθυμίας καί τοῦ ἀντικειμένου της – παγίδευσής τους.

Οἱ πολιτισμολόγοι καί οἱ ἐθνολόγοι ἀπόδειξαν πράγματι ὅτι οἱ θεσμοί ἔρχονται πρίν ἀπό τά συναισθήματα καί τίς δομές. Γιατί οἱ δομές δέν εἶναι νοητικές, βρίσκονται στά πράγματα, στίς μορφές τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς. Ἀκόμα καί ὁ Marcuse – πού δέν μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ γιά συγκαταβατικότητα – παραδέχεται ὅτι ἡ πολιτισμολογία ξεκινᾶ σωστά ὅταν παρεμβάλλει τήν ἐπιθυμία στήν παραγωγή, συνδέει «τή δομή τῶν ἐνστίκτων μέ τήν οἰκονομική δομή, καί δείχνει ταυτόχρονα τίς δυνατότητες μιᾶς προόδου πέρα ἀπό ἕναν πατροκεν-

[30] Στή μελέτη του πάνω στά νησιά Marquises, ὁ Kardiner ἔδειξε τόν ρόλο πού παίζει τό συλλογικό ἤ τό οἰκονομικό ἄγχος τῆς τροφῆς – ἄγχος πού ἀκόμα κι ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀσυνείδητου δέν εἶναι δυνατό νά ἀναχθεῖ στήν οἰκογενειακή σχέση μέ τή μητέρα: *The Individual and his Society*, Columbia Univ. Press, 1939, σ. 223 κ.ἑ.

τρικό καί ἐκμεταλλευτικό πολιτισμό»[31]. Τί προκάλεσε λοιπόν τήν παρέκκλιση τῆς πολιτισμολογίας; Κι ἐδῶ ἀκόμα δέν βλέπουμε καμιάν ἀντίφαση ἀνάμεσα στό σωστό ξεκίνημα καί τή λαθεμένη, ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, τροπή πού παίρνει. Ἴσως νά φταίει τό κοινό στήν οἰδιπόδεια σχετικοκρατία καί στήν οἰδιπόδεια ἀπολυταρχία αἴτημα, δηλαδή ἡ πειστική ἐμμονή στήν οἰκογενειοκρατική ὀπτική, πού καταστρέφει τά πάντα. Γιατί, ἄν ὁ θεσμός νοεῖται καταρχή σάν οἰκογενειακός θεσμός, ἔχει ἐλάχιστη σημασία ἄν ποῦμε πώς τό οἰκογενειακό σύμπλεγμα μεταβάλλεται μαζί μέ τούς θεσμούς, ἤ ἀντίθετα, πώς τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα πυρηνικό ἀμετάβλητο μέγεθος, πού γύρω του περιστρέφονται οἱ οἰκογένειες καί οἱ θεσμοί. Οἱ πολιτισμολόγοι προστρέχουν σέ ἄλλα τρίγωνα, λογουχάρη στό τρίγωνο: ὁμομήτριος θεῖος-θεία-ἀνεψιός. Ἀλλά οἱ οἰδιποδιστές δέν δυσκολεύονται νά ἀποδείξουν πώς πρόκειται γιά φαντασιακές παραλλαγές πού ἀφοροῦν μιά καί τήν ἴδια δομική ἀμετάβλητη, γιά διαφορετικά σχήματα ἑνός καί τοῦ ἴδιου συμβολικοῦ τριγωνισμοῦ, πού δέν συγχέεται οὔτε μέ τά πρόσωπα πού τόν πραγματοποιοῦν, οὔτε καί μέ τίς διάφορες συμπεριφορές πού φέρνουν σέ σχέση τά πρόσωπα αὐτά. Ἀντίστροφα, ὅμως, ἡ προσφυγή στόν ὑπερβατικό αὐτόν συμβολισμό δέν κάνει καθόλου τούς στρουκτουραλιστές νά ἀφήσουν τή στενοκέφαλη οἰκογενειακή ἄποψη. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τίς ἀτέρμονες συζητήσεις πάνω στό σημεῖο: «μήπως εἶναι ὁ μπαμπάς;», «μήπως εἶναι ἡ μαμά». (Παραμελεῖτε τή μητέρα! Ὄχι, ἐσεῖς εἶστε πού δέν βλέπετε τόν πατέρα ἐκεῖ δίπλα, σάν κενή θέση!). Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στούς πολιτισμολόγους καί τούς ὀρθόδοξους ψυχαναλυτές περιορίστηκε σχεδόν πάντα στίς τέτοιες ἀξιολογήσεις τοῦ ἀντίστοιχου ρόλου πού παίζουν ἡ μητέρα καί ὁ πατέρας, τό προ-οἰδιπόδειο καί τό οἰδιπόδειο, δίχως νά βγαίνουν ἔτσι οὔτε ἀπό τήν οἰκογένεια οὔτε κάν ἀπό τό οἰδιπόδειο, ταλαντευόμενοι ἀδιάκοπα ἀνάμεσα στούς δυό περίφημους πόλους – τόν προ-οἰδιπόδειο μητρικό πόλο τοῦ φαντασιακοῦ καί τόν οἰδιπόδειο πατρικό πόλο τοῦ δομικοῦ – πού κι οἱ δυό τους εἶναι τοποθετημένοι στόν ἴδιο ἄξονα, πού κι οἱ δυό τους μιλοῦν τήν ἴδια γλώσσα μιᾶς «οἰκογενειακοποιημένης» κοινωνίας, καί πού ὁ ἕνας τους ὑπογραμμίζει τίς παραδοσιακές μητρικές διαλέκτους, ἐνῶ ὁ ἄλλος τόν αὐστηρό νόμο τῆς γλώσσας τοῦ πατέρα. Ἐδείξαμε ἤδη τόν ἀμφισήμαντο χαρακτήρα αὐτοῦ πού ὁ Kardiner ἀποκαλεῖ «πρωταρχικό θεσμό». Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις πρόκειται ἴσως γιά τόν τρόπο πού ἡ ἐπιθυμία ἐπενδύει τό κοινωνικό πεδίο ἀπό τήν παιδική κιόλας ἡλικία, μέ τήν ἐπίδραση κοινωνικῶν ἐρεθισμάτων πού προέρχονται ἀπό τούς ἐνήλικους: φαίνεται ἔτσι νά ὑπάρχουν ὅλοι οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι γιά μιά σωστή κατανόηση (ἐξω-οἰκογενειακή) τῆς λίμπιντο. Συχνότερα ὅμως πρόκειται μονάχα γιά τήν ἴδια

[31] Herbert Marcuse, *Eros et civilisation*, σ. 209.

τήν οἰκογενειακή ὀργάνωση πού ὑποτίθεται ὅτι τό παιδί τή «ζεῖ» πρῶτα σάν μικρόκοσμο, καί πού ἀργότερα προβάλλεται στό ὥριμο καί κοινωνικό «γίγνεσθαι»[32]. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ συζήτηση ἀνάμεσα στούς ὀπαδούς μιᾶς πολιτισμικῆς ἑρμηνείας καί τούς ὀπαδούς μιᾶς συμβολικῆς ἤ δομικῆς ἑρμηνείας τῆς οἰκογενειακῆς ὀργάνωσης, δέν μπορεῖ νά καταλήξει πουθενά.

Πρέπει ἐδῶ νά προσθέσουμε ἕνα δεύτερο ἀξίωμα, κοινό στούς πολιτισμολόγους καί τούς συμβολιστές: ὅλοι δέχονται πώς, σ' ἐμᾶς τουλάχιστο, στήν πατριαρχική καί καπιταλιστική μας κοινωνία, τό οἰδιπόδειο εἶναι κάτι τό *σίγουρο* (ἀκόμα καί ὅταν ὑπογραμμίζουν, ὅπως ὁ Fromm, τά στοιχεῖα μιᾶς νέας μητριαρχίας). Ὅλοι δέχονται πώς ἡ κοινωνία μας εἶναι τό ἰσχυρό σημεῖο τοῦ οἰδιπόδειου – σημεῖο ἀπ' ὅπου θά συναντοῦμε παντοῦ τήν οἰδιπόδεια δομή ἤ, ἀντίθετα, θά χρειαστεῖ νά ἀλλάξουμε τούς ὅρους καί τίς σχέσεις μέσα στά μή-οἰδιπόδεια, ἀλλά ὄχι καί λιγότερο «οἰκογενειακά» συμπλέγματα. Γι' αὐτό καί, ὥς τώρα, ἡ κριτική μας στράφηκε στό οἰδιπόδειο, ὅπως αὐτό ὑποτίθεται ὅτι ἰσχύει καί λειτουργεῖ στήν κοινωνία μας: νομίζουμε πώς δέν εἶναι σωστό νά χτυπᾶμε τό οἰδιπόδειο στό πιό ἀδύνατό του σημεῖο (τούς ἀγρίους) ἀλλά στό πιό ἰσχυρό του σημεῖο, στόν πιό γερό του κρίκο, δείχνοντας πόσο μεγάλη εἶναι ἡ παραμόρφωση πού ἐπιφέρει στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, στίς συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου, στίς λιμπιντινικές εἰσβολές, *στό πολιτισμικό καί κοινωνικό μας περιβάλλον*. Ὄχι πώς τό οἰδιπόδειο δέν μᾶς εἶναι τίποτε: ἀπό τήν ἀρχή δέν παύαμε νά λέμε πώς τό ζητοῦν καί τό ξαναζητοῦν· ἀκόμα καί ἡ τόσο σοβαρή προσπάθεια τοῦ Lacan νά ἀποτινάξει τόν ζυγό τοῦ οἰδιπόδειου, ἑρμηνεύτηκε σάν ἀνέλπιστο μέσο νά ἐνισχυθεῖ τό οἰδιπόδειο καί νά συμπεριλάβει ἀκόμα καί τό μωρό καί τόν σχιζοφρενικό. Καί ἀσφαλῶς, ὄχι μονάχα εἶναι σωστό ἀλλά κι ἀπαραίτητο, ἡ ἐθνολογική ἤ ἱστορική ἑρμηνεία νά μή βρεθεῖ σέ ἀντίφαση μέ τήν τωρινή μας ὀργάνωση, ἤ τουλάχιστο αὐτή νά περιέχει, κατά κάποιον τρόπο, τά βασικά στοιχεῖα τῆς ἐθνολογικῆς ὑπόθεσης. Αὐτό ἄλλωστε ὑποστήριζε καί ὁ Μάρξ, ἀναφερόμενος στούς ἀπαραίτητους ὅρους μιᾶς παγκόσμιας ἱστορίας, μέ τήν προϋπόθεση ὅμως, πρόσθετε, ἡ τωρινή ὀργάνωση νά εἶναι ἱκανή γιά αὐτοκριτική. Στή δική μας ὅμως ὀργάνωση – πού περιλαμβάνει καί τήν ψυχανάλυση – δέν βλέπουμε καμιά αὐτοκριτική τοῦ οἰδιπόδειου. Ὀρθό εἶναι βέβαια, ἀπό ὁρισμένη ἄποψη, νά ἐξετάσουμε

[32] Ὁ Mikel Dufrenne, ἀναλύοντας τίς θεωρίες τοῦ Kardiner, θέτει τά ἀκόλουθα βασικά ἐρωτήματα: εἶναι ἄραγε ἡ οἰκογένεια «πρωταρχική», καί ἡ πολιτική οἰκονομία, ἡ κοινωνία μονάχα δευτερεύουσες; Ἀπό τήν ἄποψη τῆς λίμπιντο, ποιά ἔρχεται πρώτη: ἡ οἰκογενειακή ἐπένδυση ἤ ἡ κοινωνική ἐπένδυση; Καί μεθοδολογικά: πῶς πρέπει νά προχωρήσουμε; ἀπό τό παιδί στόν ἐνήλικο, ἤ ἀπό τόν ἐνήλικο στό παιδί; (*La Personnalité de base*, P.U.F., 1953, σ. 287 κ.ἑ.)

ὅλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς ξεκινώντας ἀπό τό οἰδιπόδειο. Ὄχι ὅμως ἐπειδή τό οἰδιπόδειο εἶναι ἀληθινό στοιχεῖο τοῦ ἀσυνείδητου – ἰδιαίτερα εὐδιάκριτο στήν κοινωνία μας – ἀλλά ἀντίθετα ἐπειδή εἶναι μιά φενάκιση τοῦ ἀσυνείδητου, πού πέτυχε στήν κοινωνία μας μόνον ἐπειδή κατόρθωσε νά συναρμολογήσει τά ἐξαρτήματα καί τά γρανάζια του μέ τή βοήθεια τῶν προηγούμενων σχηματισμῶν. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, τό οἰδιπόδειο εἶναι ἀληθινά οἰκουμενικό. Γι' αὐτό λοιπόν, ἡ κριτική τοῦ οἰδιπόδειου πρέπει νά γίνει στό ἀνώτατο ἐπίπεδο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας: ἀπό ἐκεῖ πρέπει πάντα νά ξεκινᾶ κι ἐκεῖ πρέπει πάντα νά καταλήγει.

Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα ὅριο. Ὅμως ἡ λέξη «ὅριο» ἔχει πολλές σημασίες, ἀφοῦ μπορεῖ νά βρεθεῖ καί στήν ἀρχή, ὡς ἀρχικό γεγονός, πού παίζει τόν ρόλο τῆς μήτρας, καί στή μέση, ὡς δομική λειτουργία πού ἐξασφαλίζει τή διαμεσολάβηση τῶν προσώπων καί τή θεμελίωση τῶν σχέσεών τους, καί στό τέλος, ὡς ἔσχατος λογικός προσδιορισμός. Ὅπως εἴδαμε ὅμως, τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα ὅριο μονάχα μέ τήν τελευταία αὐτή σημασία. Τό ἴδιο καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἀλλά αὐτή ἴσα-ἴσα ἡ ἔννοια ἔχει διαφορετικά νοήματα. Καί πρῶτα-πρῶτα, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή βρίσκεται στό ὅριο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς· οἱ ἀπο-κωδικοποιημένες ροές, στό ὅριο τοῦ κάθε κώδικα καί τῆς κάθε ἐδαφικότητας· τό δίχως ὄργανα σῶμα, στό ὅριο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Θά μιλοῦμε γιά *ἀπόλυτο ὅριο* κάθε φορά πού οἱ σχιζο-ροές διαπερνοῦν τόν τοῖχο, ἀνακατεύουν ὅλους τούς κώδικες καί ἀπεδαφικοποιοῦν τό κοινωνικό σῶμα: τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τό ἀπεδαφικοποιημένο κοινωνικό σῶμα-ἔρημος ὅπου κυλοῦν οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, συντέλεια τοῦ κόσμου, Ἀποκάλυψη. Κατά δεύτερο λόγο, ὅμως τό *σχετικό ὅριο* δέν εἶναι παρά ὁ κοινωνικός καπιταλιστικός σχηματισμός, γιατί μηχανεύεται καί προκαλεῖ τίς ἀληθινά ἀποκώδικοποιημένες ροές, ἀντικαθιστώντας ὅμως τούς κώδικες μέ μιά λογιστική ἀξιωματική, ἀκόμα πιό καταπιεστική. Καί ἔτσι, ὁ καπιταλισμός, σύμφωνα μέ τήν κίνηση πού ἐναντιώνεται τήν ἴδια του τήν τάση, δέν παύει νά προσεγγίζει τόν τοῖχο καί ταυτόχρονα νά τόν μετατοπίζει πιό πέρα. Ἡ σχιζοφρένεια εἶναι τό ἀπόλυτο ὅριο, ἐνῶ ὁ καπιταλισμός εἶναι τό σχετικό ὅριο. Τρίτο: δέν ὑπάρχει κοινωνικός σχηματισμός πού νά μήν προαισθάνεται ἤ νά μήν προβλέπει τήν πραγματική μορφή μέ τήν ὁποία τό ὅριο ἀπειλεῖ νά φτάσει σ' αὐτόν – πράγμα πού προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει μέ ὅλες του τίς δυνάμεις. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ ἐμμονή τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν πού προηγήθηκαν ἀπό τόν καπιταλισμό, νά ἐνθηκεύουν τόν ἔμπορο καί τόν τεχνικό, ἐμποδίζοντας ἔτσι τίς ροές τοῦ χρήματος καί τίς ροές τῆς παραγωγῆς νά ἀποκτήσουν μιάν αὐτονομία πού θά κατέστρεφε τούς κώδικές τους. Αὐτό εἶναι τό *πραγματικό ὅριο*. Καί ὅταν τέτοιες κοινωνίες προσκρούουν στό πραγματικό αὐτό ὅριο – πού καταστέλλεται ἀπό μέσα, ἀλλά τούς ξανάρχεται ἀπό ἔξω – νιώθουν μέ μελαγχολία πώς πλησιάζει τό τέλος τους. Ὁ Bohannan λογουχάρη περιγράφει τήν οἰκονομική ὀργάνωση τῆς φυλῆς τῶν Tiv – ὀργάνωση πού κωδικοποιεῖ τριῶν εἰδῶν ροές: καταναλωτικά ἀγαθά, ἀγαθά γοήτρου, γυναῖκες καί παιδιά. Ὅταν ἐμφανίζεται τό χρῆμα, μπορεῖ νά κωδικοποιηθεῖ μονάχα ὡς ἀγαθό γοήτρου· καί ὅμως οἱ ἔμποροι τό μεταχειρίζονται γιά νά βάλουν στό χέρι τομεῖς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν πού τούς κρατοῦσαν ἀπό παράδοση οἱ γυναῖκες: ὅλοι οἱ κώδικες παραπαίουν. Τό νά ἀρχίσει βέβαια κανείς μέ χρῆμα καί νά τελειώσει μέ χρῆμα, εἶναι μιά ἐπιχείρηση πού δέν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ τή γλώσσα τοῦ κώδικα. Ὅταν οἱ Tiv βλέπουν τά καμιόνια νά φεύγουν μέ τά ἐμπορεύματα γιά ἐξαγωγή, «οἱ πιό γέροι ἐλεεινολογοῦν τήν κατάσταση αὐτή, ξέρουν τί γίνεται, ἀλλά δέν ξέρουν πού νά στρέψουν τή μομφή τους»[33] γιά τή σκληρή πραγματικότητα. Τέταρτο, ὅμως, τό ὅριο αὐτό πού ἔχει ἀνασταλεῖ ἀπό τό ἐσωτερικό, εἶχε κιόλας προβληθεῖ σέ μιάν πρωταρχή, σέ μιά μυθική μήτρα, σάν *ὅριο φαντασιακό*. Πῶς νά συλλάβει κανείς αὐτόν τόν ἐφιάλτη, τήν ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ἀπό ροές μή-κωδικοποιημένες, πού κυλοῦν σάν τή λάβα; Ἕνα ἀκατάσχετο κύμα ἀπό σκατά, ὅπως στόν μύθο τοῦ Fourbe ἤ ἡ ἔντονη πρωτοβλαστική εἰσροή, τό «ἐδῶθε» τῆς αἱμομιξίας, ὅπως στόν μύθο τοῦ Yourougou πού φέρνει στόν κόσμο τήν ἀναταραχή, ἐνεργώντας ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπιθυμίας. Ἀπ' ὅπου, πέμπτο, ἡ τεράστια σημασία τοῦ ἔργου τῆς μετατόπισης τοῦ ὁρίου: τοῦ περάσματός του στό ἐσωτερικό τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, στό μέσο, ἀνάμεσα σ' ἕνα ἐκεῖθε συγγένειας ἐξ ἀγχιστείας καί στό ἐδῶθε τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας· ἀνάμεσα στήν ἀναπαράσταση τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας καί τό παριστάνον τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας – ὅπως ἀποδιώχνουμε τήν τρομακτική δύναμη ἑνός ποταμοῦ, σκάβοντάς του μιάν τεχνητή κοίτη, ἤ ἐκτρέποντάς τον σέ χιλιάδες μικρά ρηχά ρυάκια. Τό οἰδιπόδειο εἶναι *τό μετατοπισμένο αὐτό ὅριο*. Ναί, τό οἰδιπόδειο εἶναι οἰκουμενικό. Ἀλλά τό σφάλμα εἶναι νά πιστεύει κανείς στήν ἀκόλουθη διαζευκτική πρόταση: ἤ τό οἰδιπόδειο εἶναι προϊόν τοῦ συστήματος καταστολή-ἀπώθηση, καί τότε δέν εἶναι οἰκουμενικό· ἤ εἶναι οἰκουμενικό, καί τότε εἶναι στάση ἐπιθυμίας. Στήν πραγματικότητα τό οἰδιπόδειο εἶναι οἰκουμενικό γιατί εἶναι μετατόπιση τοῦ ὁρίου, πού φωλιάζει σέ ὅλες τίς κοινωνίες, τό μετατοπισμένο παριστάνον πού παραμορφώνει αὐτό πού ὅλες οἱ κοινωνίες φοβοῦνται ὡς τό πιό σοβαρό ἀρνητικό τους, δηλαδή τίς ἀποκωδικωμένες ροές τῆς ἐπιθυμίας.

Τοῦτο ὅμως δέν σημαίνει πώς τό καθολικό αὐτό οἰδιπόδειο ὅριο βρίσκεται «ὑπό κατοχή», στρατηγική κατοχή, σέ ὅλους τούς κοινωνικούς

[33] Laura καί Paul Bohannan, *The Tiv of Central Nigeria*, International African Institute, Λονδίνο, 1953.

σχηματισμούς. Πρέπει νά δώσουμε στήν παρατήρηση τοῦ Kardiner ὅλο της τό νόημα: ἕνας Ἰνδός ἤ ἕνας Ἐσκιμῶος μποροῦν νά ὀνειρεύονται τόν Οἰδίποδα, χωρίς ὅμως καί νά εἶναι ὑποταγμένοι στό σύμπλεγμα, «χωρίς νά ἔχουν τό σύμπλεγμα»[34]. Γιά νά βρίσκεται τό οἰδιπόδειο ὑπό κατοχή, ὁρισμένοι ὅροι εἶναι ἀπαραίτητοι: πρέπει τό πεδίο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς νά ἀνεξαρτοποιηθεῖ ἀπό τήν οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή, δηλαδή ἀπό τήν ἐδαφική μηχανή πού δηλώνει τίς ἐξ ἀγχιστείας καί τίς ἐξ αἵματος συγγένειες· πρέπει, χάρη στήν ἀνεξαρτησία αὐτή, τά ἀποσπάσιμα τμήματα τῆς ἀλυσίδας νά μετατραποῦν σ' ἕνα ὑπερβατικό ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, πού συντρίβει τήν πολυσημία τους· πρέπει τό ἀποσπασμένο ἀντικείμενο (ὁ φαλλός) νά ἐκτελέσει ἕνα εἶδος δίπλωσης, ἐφαρμογῆς ἤ ἐπαναγωγῆς, ἐπαναγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὡς ἀφετηριακοῦ συνόλου στό οἰκογενειακό πεδίο, πού τώρα ὁρίζεται ὡς σύνολο τέρματος καί νά ἐγκαταστήσει ἕνα δίχτυ ἀμφιμονοσήμαντων σχέσεων ἀνάμεσα στά δυό. Γιά νά βρίσκεται τό οἰδιπόδειο «ὑπό κατοχή», δέν φτάνει νά εἶναι ἕνα ὅριο ἤ ἕνα παριστανόμενο μετατοπισμένο στό σύστημα τῆς παράστασης· πρέπει ἀκόμα καί *νά μετανα-στεύσει* μέσα στό σύστημα αὐτό, καί τό ἴδιο νά καταλάβει τή θέση τοῦ παριστάνοντος τήν ἐπιθυμία. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές – ἀξεχώριστες ἀπό τούς παραλογισμούς τοῦ ἀσυνείδητου – ἔχουν πραγματοποιηθεῖ στόν καπιταλιστικό σχηματισμό – ἄν καί ἐμπεριέχουν ὁρισμένους ἀρχαϊσμούς παρμένους ἀπό τούς βάρβαρους ἰμπεριαλιστικούς σχηματισμούς καί ἰδιαίτερα τή θέση τοῦ ὑπερβατικοῦ ἀντικειμένου. Ὁ Lawrence περιέγραψε πολύ ὡραῖα τό καπιταλιστικό ὕφος: «τό δημοκρατικό, βιομηχανικό μας καθεστώς, στύλ χρυσό μου-ἀγάπη μου-θέλω νά δῶ τή μαμά». Ἀπό τή μιά μεριά, ὅμως, εἶναι ὁλοφάνερο πώς οἱ πρωτόγονοι σχηματισμοί δέν ἐκπληρώνουν καθόλου τούς ὅρους αὐτούς. Ἀκριβῶς, ἐπειδή ἡ οἰκογένεια, μέ τά ἀνοίγματά της πρός τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειές της, συνεκτείνεται καί συνταιριάζεται μέ τό ἱστορικό κοινωνικό πεδίο, ἐπειδή κινεῖ τήν ἴδια τήν κοινωνική ἀναπαραγωγή, ἐπειδή κινητοποιεῖ τά ἀποσπάσιμα τμήματα, χωρίς ποτέ νά τά μετατρέπει σέ ἀποσπασμένο ἀντικείμενο – γι' αὐτό, δέν εἶναι δυνατή καμιά ἐπαναγωγή, καμιά ἐφαρμογή πού θά ἀνταποκρινόταν στόν οἰδιπόδειο τύπο 3 + 1 (οἱ 4 γωνίες τοῦ πεδίου ἀναδιπλωμένες στά 3, σάν τραπεζομάντηλο, *σύν* ὁ ὑπερβατικός ὅρος πού ἐκτελεῖ τή δίπλωση). «Νά μιλᾶς, νά χορεύεις, νά ἀνταλλάζεις, νά διευκολύνεις τή ροή, ἀκόμα καί νά οὐρεῖς μέσα στήν ἀνθρώπινη κοινότητα...», λέει ὁ ἴδιος ὁ Parin, γιά νά περιγράψει τή ρευστότητα τῶν ροῶν καί τῶν πρωτόγονων κωδίκων[35]. Μέσα στήν πρωτόγονη κοινωνία

[34] Abram Kardiner, *The Individual and his Society*, σ. 248.

[35] Paul Parin καί συνεργάτες: *Les Blancs pensent trop*, 1963, σ. 432. Γιά τή συνεξέλιξη τῶν γάμων καί τοῦ πρωτόγονου κοινωνικοῦ πεδίου, βλ. τίς παρατηρήσεις

παραμένουμε πάντα στό 4 + ν, στό σύστημα τῶν προγόνων καί τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν. Δέν μπορεῖ κανείς νά ὑποστηρίξει πώς τό οἰδιπόδειο ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ἐπάπειρο· ἀντίθετα δέν κατορθώνει οὔτε κάν νά ἀρχίσει νά ὑπάρχει· σταματοῦμε πάντα πολύ πρίν ἀπό τό 3 + 1, καί ἄν ὑπάρχει πρωτόγονο οἰδιπόδειο, πρόκειται γιά ἕνα ἀρνητικό οἰδιπόδειο, μέ τήν ἔννοια τῆς ἀρνητικῆς ἐντροπίας. Τό οἰδιπόδειο εἶναι πράγματι ὅριο ἤ μετατοπισμένο παριστανόμενο, ἀλλά μέ τέτοιο ἀκριβῶς τρόπο ὥστε τό κάθε μέλος τῆς ὁμάδας βρίσκεται πάντα ἐδῶθε ἤ ἐκεῖθε, χωρίς ποτέ νά καταλαμβάνει τή θέση (αὐτό εἶναι πού ὁ Kardiner διαπίστωσε μέ τόση ἀκρίβεια στόν τύπο πού ἀναφέραμε). Ἡ ἀποικιοποίηση εἶναι ἐκείνη πού κάνει νά ὑπάρχει τό οἰδιπόδειο, ἀλλά ἕνα οἰδιπόδειο πού τό νιώθει κανείς τέτοιο πού εἶναι, καθαρή καταπίεση, ἐφόσον προϋποθέτει πώς αὐτοί οἱ Ἄγριοι στεροῦνται τόν ἔλεγχο τῆς κοινωνικῆς τους παραγωγῆς· πώς εἶναι ὥριμοι γιά νά στραφοῦν πρός τό μόνο πράγμα πού τούς μένει, τήν οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή· ἀλλά κι αὐτή ἀκόμα τούς ἐπιβάλλεται οἰδιποδειοποιημένη, ἀλκοολική ἤ ἀρρωστιάρικη.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, κι ὅταν ἀκόμα οἱ ὅροι ἔχουν ἐκπληρωθεῖ στήν καπιταλιστική κοινωνία, πάλι τό οἰδιπόδειο δέν παύει νά εἶναι αὐτό πού εἶναι: ἁπλό μετατοπισμένο παριστανόμενο, πού ὀφετερίζεται τή θέση τοῦ παριστάνοντος τήν ἐπιθυμία, παγιδεύοντας τό ἀσυνείδητο μέ τούς παραλογισμούς του, συντρίβοντας ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί ἀντικαθιστώντας την μέ ἕνα σύστημα ἀπό δοξασίες. Τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι ποτέ *αἰτία*: εἶναι ἐξαρτημένο ἀπό μιά πρωτύτερη κοινωνική ἐπένδυση ὁρισμένου τύπου, κατάλληλη νά στραφεῖ στούς οἰκογενειακούς προσδιορισμούς. Θά μᾶς ποῦνε ἴσως πώς ἕνα τέτοιο ἀξίωμα μπορεῖ νά ἰσχύει γιά τόν ἐνήλικο, ὄχι ὅμως καί γιά τό παιδί. Καί βέβαια τό οἰδιπόδειο γεννιέται στόν νοῦ τοῦ πατέρα – ὄχι ὅμως κι ἀπόλυτα: διαμορφώνεται μονάχα ὅταν ἀρχίζουν οἱ ἐπενδύσεις στό ἱστορικο-κοινωνικό πεδίο τοῦ πατέρα. Κι ἄν τό οἰδιπόδειο περνάει στόν γιό, αὐτό δέν γίνεται ἐξαιτίας μιᾶς οἰκογενειακῆς κληρονομικότητας, ἀλλά ἐξαιτίας μιᾶς σχέσης πολύ πιό σύνθετης, πού ἐξαρτιέται ἀπό τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στά ἀσυνείδητα. Ἔτσι, ἀκόμα καί στό παιδί, αὐτό πού ἐπεν-

τοῦ Jaulin στό ἔργο *La Paix blanche*, σ. 266: «Οἱ γάμοι δέν διέπονται ἀπό τούς νόμους τῆς συγγένειας, ἀλλά ὑπακούουν σέ μιά δυναμική ἀπείρως πιό σύνθετη, λιγότερο παγωμένη, πού ἀνακαλύπτει καί χρησιμοποιεῖ στήν κάθε στιγμή πολύ περισσότερες συντεταγμένες... Οἱ γάμοι εἶναι πιό πολύ μιά συναλλαγή πού ὑπολογίζει στό αὔριο καί ὄχι στό χτές, καί, ὁπωσδήποτε, οἱ γάμοι καί ἡ συναλλαγή τους εἶναι κάτι σύνθετο, ὄχι κάτι τό στοιχειῶδες, καί ποτέ κάτι τό παγωμένο. Κι ὁ λόγος δέν εἶναι καθόλου ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ νόμους μονάχα γιά νά τούς παραβαίνει...» – ἀνόητη ἀντίληψη τῆς παράβασης.

δύεται μέ τή βοήθεια τῶν οἰκογενειακῶν ἐρεθισμάτων, εἶναι καί πάλι τό κοινωνικό πεδίο, καθώς καί ὁλόκληρο ἕνα σύστημα ἀπό ἐξωοικογενειακές τομές καί ροές. Ἡ πρωταρχικότητα τοῦ πατέρα σέ σχέση μέ τό παιδί, νοεῖται ἀναλυτικά σέ συνάρτηση μέ τήν πρωταρχικότητα τῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων καί ἀντι-ἐπενδύσεων, σέ σχέση μέ τίς οἰκογενειακές ἐπενδύσεις: θά τό δοῦμε αὐτό παρακάτω, ὅταν θά ἀναλύσουμε τά παραληρήματα. Ἤδη ὅμως φαίνεται πώς τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα ἀποτέλεσμα ἐπειδή σχηματίζει ἕνα σύνολο τέρματος (τήν οἰκογένεια πού γίνεται μικρόκοσμος), ὅπου στρέφεται ἡ καπιταλιστική παραγωγή καί ἀναπαραγωγή, πού τά ὄργανα καί οἱ φορεῖς της δέν περνοῦν πιά καθόλου μέσα ἀπό μιά κωδίκωση τῶν ροῶν τῆς ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένειας, ἀλλά ἀπό μιάν ἀξιωματική τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν. Ἔτσι, ὁ σχηματισμός τῆς καπιταλιστικῆς ἐξουσίας ἀπαιτεῖ ἕναν ἐσωτερικό ἀποικιακό σχηματισμό πού νά τῆς ἀνταποκρίνεται, πού πάνω του μπορεῖ νά ἐφαρμόζεται καί πού, χωρίς αὐτόν, δέν θά εἶχε τή δύναμη νά ἐπηρεάσει τίς παραγωγές τοῦ ἀσυνείδητου.

Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, τί νά πεῖ κανείς γιά τή σχέση ἐθνολογία-ψυχανάλυση; Θά ἔφτανε ἄραγε ἕνας ἀβέβαιος παραλληλισμός ὅπου οἱ δυό θ' ἀντικρύζονταν μεταξύ τους μέ ἀμηχανία, ἕνας παραλληλισμός ἀνάμεσα σέ δυό ὁλότελα ἀντιθετικούς τομεῖς τοῦ συμβολισμοῦ; ἕναν κοινωνικό τομέα τῶν συμβόλων καί ἕνα σεξουαλικό τομέα πού θ' ἀποτελοῦσε ἕνα εἶδος ἰδιωτικῆς οἰκουμενικότητας, ἀτομικο-καθολικότητας; (Κι ἀνάμεσα στά δύο, ἐγκάρσιες γραμμές, ἀφοῦ ὁ κοινωνικός συμβολισμός μπορεῖ νά μετατραπεῖ σέ σεξουαλικό ὑλικό, καί ἡ σεξουαλικότητα σέ τελετουργία κοινωνικῆς ὁμαδοποίησης). Ἔτσι ὅμως τοποθετημένο, τό πρόβλημα εἶναι πάρα πολύ θεωρητικό. Στήν πράξη, ὁ ψυχαναλυτής ἔχει συχνά τήν ἀξίωση νά ἐξηγεῖ στόν ἐθνολόγο τή σημασία τοῦ συμβόλου: τό σύμβολο «θέλει νά πεῖ» φαλλός, εὐνουχισμός, οἰδιπόδειο. Ὁ ἐθνολόγος ὅμως ἀναζητᾶ κάτι ἄλλο, κι ἀναρωτιέται εἰλικρινά *σέ τί μποροῦν νά τοῦ χρησιμέψουν οἱ ψυχαναλυτικές ἑρμηνεῖες.* Ἡ δυαδικότητα λοιπόν μετατοπίζεται, δέν βρίσκεται πιά ἀνάμεσα σέ δυό τομεῖς, ἀλλά ἀνάμεσα σέ δυό εἴδη ἐρωτημάτων: «Τί θέλει νά πεῖ» καί «Σέ τί χρησιμεύει»; Σέ τί χρησιμεύει – ὄχι μονάχα στόν ἐθνολόγο, ἀλλά σέ τί χρησιμεύει καί μέ ποιόν τρόπο λειτουργεῖ στόν ἴδιο τόν σχηματισμό πού χρησιμοποιεῖ τό σύμβολο[36]. Δέν εἶναι καθόλου βέβαιο πώς αὐτό πού ἕνα πράγμα «θέλει νά πεῖ» χρησιμεύει σέ κάτι. Μπορεῖ, λογουχάρη, τό οἰδιπόδειο, νά μή χρησιμεύει σέ τίποτα, οὔτε στούς ψυχαναλυτές οὔτε στό ἀσυνείδητο. Σέ τί θά χρησίμευε ὁ φαλλός, ἀχώριστος ἀπό τόν εὐνουχισμό πού μᾶς στερεῖ τή χρήση τοῦ φαλλοῦ; Λένε βέβαια πώς δέν πρέπει νά γίνεται σύγχυση ἀνάμεσα στό σημαινόμενο καί τό σημαῖνον. Ἀλλά μήπως τό σημαῖνον μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπό τό ἐρώτημα «τί θέλει νά πεῖ»; διαφέρει ἄραγε ἀπό τό ἴδιο αὐτό διαγραμμένο ἐρώτημα; Γιά μιάν ἀκόμα φορά βρισκόμαστε στό πεδίο τῆς παράστασης. Οἱ ἀληθινές παρανοήσεις, οἱ πρακτικές παρανοήσεις ἀνάμεσα στούς ἐθνολόγους (ἤ στούς ἑλληνιστές) καί τούς ψυχαναλυτές, δέν προέρχονται ἀπό τήν παραγνώριση ἤ τήν ἀναγνώριση τοῦ ἀσυνείδητου, τῆς σεξουαλικότητας, τῆς φαλλικῆς φύσης τοῦ συμβολισμοῦ. Καταρχήν, ὅλοι θά μποροῦσαν νά συμφωνήσουν πάνω στό παρακάτω σημεῖο: ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, ὅλα εἶναι σεξουαλικά, ὅλα ἔχουν ἕνα φύλο. Ὁ καθένας τό ξέρει, καί πρῶτοι-πρῶτοι οἱ χρῆστες. Οἱ πρακτικές παρανοήσεις προέρχονται πιό πολύ ἀπό τή βαθειά διαφορά ἀνάμεσα στά δυό εἴδη ἐρωτημάτων. Χωρίς νά τό διατυπώνουν πάντα καθαρά, οἱ ἐθνολόγοι καί οἱ ἑλληνιστές θεωροῦν πώς ἕνα σύμβολο δέν ὁρίζεται ἀπό αὐτό πού θέλει νά πεῖ, ἀλλά ἀπ' αὐτό πού κάνει ἤ ἀπ' αὐτό πού τό κάνουν. Θέλει πάντα νά πεῖ φαλλός ἤ κάτι τό παρόμοιο, ἀλλά αὐτό πού θέλει νά πεῖ δέν λέει καί σέ τί χρησιμεύει. Κοντολογίς, δέν ὑπάρχει ἐθνολογική ἑρμηνεία, γιά τόν ἁπλούστατο λόγο ὅτι δέν ὑπάρχει ἐθνολογικό ὑλικό: ὑπάρχουν μονάχα χρήσεις καί λειτουργίες. Στό σημεῖο αὐτό οἱ ἐθνολόγοι μπορεῖ νά ἔχουν πολλά νά διδάξουν στούς ψυχαναλυτές: γιά τό πόσο ἀσήμαντο εἶναι τό ἐρώτημα : «τί θέλει νά πεῖ». Ὅταν οἱ ἑλληνιστές ἀντικρούουν τόν φροϋδικό Οἰδίποδα, δέν πρέπει νά συμπεράνουμε καί ὅτι ἀντιθέτουν ἄλλες ἑρμηνεῖες στήν ψυχαναλυτική ἑρμηνεία. Ἴσως οἱ ἐθνολόγοι καί οἱ ἑλληνιστές νά ἐξαναγκάζουν τούς ψυχαναλυτές νά ἀνακαλύψουν ἐπιτέλους, γιά λογαριασμό τους, κάτι τό ἀνάλογο – ὅτι δηλαδή δέν ὑπάρχει οὔτε ἀσύνειδο ὑλικό, οὔτε ψυχαναλυτική ἑρμηνεία, ἀλλά μονάχα χρήσεις, ψυχαναλυτικές χρήσεις τῶν συνθέσεων τοῦ ἀσυνείδητου, πού δέν μποροῦν νά ὁριστοῦν οὔτε μέ τήν τοποθέτηση ἑνός σημαίνοντος, οὔτε μέ τόν καθορισμό σημαινόμενων. «Πῶς λειτουργεῖ;» – αὐτό εἶναι τό μόνο ἐρώτημα. Ἡ σχιζο-ἀνάλυση παραιτεῖται ἀπό κάθε ἑρμηνεία, γιατί σκόπιμα παραιτεῖται ἀπό τήν ἀνακάλυψη ἀσύνειδου ὑλικοῦ: τό ἀσυνείδητο δέν «θέλει νά πεῖ» τίποτα. Τό ἀσυνείδητο ὅμως φτιάχνει μηχανές, τίς μηχανές τῆς ἐπιθυμίας, καί ἡ σχιζο-ἀνάλυση ἀνακαλύπτει τή χρήση καί τόν τρόπο λειτουργίας τους στήν ἐνύπαρξή τους μέσα στίς κοινωνικές μηχανές. Τό ἀσυνείδητο δέν λέει τίποτα, μηχανεύεται. Δέν εἶναι ἐκφραστικό οὔτε καί παραστατικό, ἀλλά παραγωγικό. Τό σύμβολο εἶναι ἀποκλειστικά μιά κοινωνική μηχανή, πού λειτουργεῖ σάν ἐπιθυμητική μηχανή, μιά ἐπιθυμητική μηχανή πού λειτουργεῖ μέσα στήν κοινωνική μηχανή, μιά ἐπένδυση στήν κοινωνική μηχανή ἀπό τήν ἐπιθυμία.

[36] Ὁ Roger Bastide ἀνέπτυξε συστηματικά τή θεωρία τῶν δυό συμβολικῶν τομέων, *Sociologie et psychanalyse*, P.U.F., 1950. Ἀλλά ὁ E.R. Leach, ξεκινώντας ἀπό μιάν ἀνάλογη θεωρία, ἀναγκάστηκε νά μετατοπίσει τή δυαδικότητα καί νά τήν τοποθετήσει ἀνάμεσα στό ζήτημα τοῦ νοήματος καί στό ζήτημα τῆς χρήσης. Ἔτσι, τό πρόβλημα ἄλλαξε ὁλότελα σημασία: βλ. «Magical Hair».

Κανένας θεσμός, ὅπως καί κανένα ὄργανο, δέν ἐξηγεῖται ἀπό τή χρήση του: αὐτό εἰπώθηκε καί ἀποδείχτηκε πολλές φορές. Ἕνας βιολογικός σχηματισμός, ἕνας κοινωνικός σχηματισμός, δέν διαμορφώνονται μέ τόν ἴδιο τρόπο πού λειτουργοῦν. Γι' αὐτό καί δέν ὑπάρχει βιολογική, κοινωνιολογική, γλωσσολογική κτλ. λειτουργική θεωρία (fonctionnalisme) στό ἐπίπεδο τῶν μεγάλων καθορισμένων συνόλων. Ἀλλά τό ἴδιο δέν συμβαίνει καί μέ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές ὡς στοιχεῖα μοριακά: ἐδῶ ἡ χρήση, ἡ λειτουργία, ἡ παραγωγή, ἡ διαμόρφωση, εἶναι ἕνα καί τό ἴδιο πράγμα. Καί αὐτή ἴσα-ἴσα ἡ σύνθεση τῆς ἐπιθυμίας ἐξηγεῖ – μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες – τά γραμμομοριακά σύνολα (ensembles molaires), *μαζί μέ* τήν εἰδική τους χρήση σ' ἕνα βιολογικό, κοινωνικό ἤ γλωσσολογικό πεδίο. Γιατί οἱ μεγάλες γραμμομοριακές μηχανές προϋποθέτουν προκαθορισμένες συνδέσεις, πού ἡ λειτουργία τους δέν τίς ἐξηγεῖ, ἀφοῦ ἀπ' αὐτές προέρχεται. Μόνον οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δημιουργοῦν τίς συνδέσεις πού σύμφωνα μ' αὐτές λειτουργοῦν – καί λειτουργοῦν αὐτοσχεδιάζοντας, ἐφευρίσκοντας καί διαμορφώνοντάς τες. Μιά γραμμομοριακή λειτουργική θεωρία εἶναι λοιπόν μιά λειτουργική θεωρία πού δέν προχώρησε ἀρκετά, πού δέν ἔφτασε στίς περιοχές ἐκεῖνες ὅπου ἡ ἐπιθυμία μηχανεύεται, ἀνεξάρτητα ἀπό τή μακροσκοπική φύση τῶν πραγμάτων πού μηχανεύεται: ὀργανικά, κοινωνικά, γλωσσολογικά στοιχεῖα πού βράζουν ὅλα στό ἴδιο καζάνι. Ἡ λειτουργική θεωρία δέν πρέπει νά γνωρίζει ἄλλες μονάδες-πολλαπλότητες (unités-multiplicités) ἀπό τίς ἴδιες τίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί ἀπό τά περιγράμματα πού σχηματίζουν σέ ὅλους τούς τομεῖς ἑνός πεδίου παραγωγῆς (τό «συνολικό γεγονός»). Μιά μαγική ἁλυσίδα συνενώνει φυτά, τμήματα ὀργάνων, ἕνα κομμάτι ἀπό ροῦχο, μιάν εἰκόνα τοῦ μπαμπᾶ, τύπους καί λόγια: δέν πρέπει νά ρωτᾶ κανείς «τί θέλει νά πεῖ αὐτό», ἀλλά ποιά μηχανή εἶναι συναρμολογημένη μ' αὐτόν τόν τρόπο, ποιές ροές καί ποιές τομές δημιουργοῦνται σέ σχέση μέ ἄλλες τομές καί ἄλλες ροές. Ἀναλύοντας τόν συμβολισμό τοῦ διχαλωτοῦ κλαριοῦ στή φυλή τῶν Ndembu, ὁ Victor Turner δείχνει ὅτι τά ὀνόματα πού δίνονται στό κλαρί αὐτό ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς ἁλυσίδας πού κινητοποιεῖ καί τά εἴδη καί τίς ἰδιότητες τῶν δέντρων ἀπ' ὅπου τό κλαρί ἔχει κοπεῖ, καθώς καί τά ὀνόματα τῶν δέντρων αὐτῶν, καί τίς τεχνικές μεθόδους πού ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν ἐξεργασία τοῦ κλαριοῦ. Ὡστόσο, γίνονται παρακρατήσεις καί ἀπό τίς σημαίνουσες ἁλυσίδες καί ἀπό τίς ὑλικές ροές. Ἡ ἐξηγητική σημασία (αὐτό πού λένε γιά τό κάθε πράγμα) εἶναι ἕνα μόνο ἀπό τά στοιχεῖα, λιγότερο σημαντικό ἀπό τήν τελεστική χρήση (αὐτό πού κάνουν τό κάθε πράγμα) ἤ τή θεσιακή λειτουργία (τή σχέση μέ ἄλλα πράγματα μέσα σ' ἕνα καί τό ἴδιο πλέγμα). Σύμφωνα μέ τά παραπάνω, τό σύμβολο δέν βρίσκεται ποτέ σέ ἀμφιμονοσήμαντη σχέση μέ αὐτό πού «θέλει νά πεῖ», ἀλλά ἔχει πολυάριθμα σημεῖα ἀναφορᾶς, εἶναι «πάντα πολύφωνο

καί πολυσήμαντο»[37]. Ἀναλύοντας τό μαγικό ἀντικείμενο *buti* στή φυλή τῶν Kukuya τοῦ Κογκό, ὁ Pierre Bonnafé δείχνει πῶς εἶναι ἀχώριστο ἀπό τίς πρακτικές συνθέσεις πού τό παράγουν, τό καταγράφουν καί τό καταναλώνουν: δηλαδή ἡ μερική καί μή-εἰδική σύνδεση πού συνθέτει τμήματα τοῦ σώματος τοῦ ὑποκειμένου μέ τά κομμάτια ἑνός ζώου· τήν ἐγκλειστική διάζευξη πού καταγράφει τό ἀντικείμενο στό σῶμα τοῦ ὑποκειμένου καί τό μεταμορφώνει σέ ἄνθρωπο-ζῶο· τήν ὑπολειμματική σύζευξη πού ἐπιβάλλει στό «ὑπόλειμμα» ἕνα μακρινό ταξίδι, πρίν τό θάψει ἤ τό καταποντίσει[38]. Ἂν σήμερα οἱ ἐθνολόγοι ἐκδηλώνουν καί πάλι ἔντονο ἐνδιαφέρον γιά τήν ὑποθετική ἔννοια τοῦ φετίχ, αὐτό ὀφείλεται ἀναμφισβήτητα στήν ἐπίδραση τῆς ψυχανάλυσης. Θά ἔλεγε ὅμως κανείς πῶς ἡ ψυχανάλυση τούς δίνει τόσους λόγους νά ἀμφιβάλλουν γιά τήν ἔννοια ὅσους καί γιά νά τήν προσέξουν. Γιατί ποτέ ἡ ψυχανάλυση δέν μιλᾶ τόσο πολύ γιά Φαλλό-Οἰδιπόδειο-Εὐνουχισμό ὅσο ὅταν πρόκειται γιά τό φετίχ. Ἐνῶ ὁ ἐθνολόγος ἔχει τήν αἴσθηση πώς ὑπάρχει ἕνα πρόβλημα πολιτικῆς ἐξουσίας, οἰκονομικῆς ἰσχύος, θρησκευτικῆς δύναμης, ἀξεχώριστης ἀπό τό φετίχ, ἀκόμα καί ὅταν ἡ χρήση του εἶναι ἀτομική καί ἰδιωτική. Ἂς πάρουμε λογουχάρη τά μαλλιά, τίς ἱεροτελεστίες τοῦ κοψίματος τῶν μαλλιῶν καί τῆς κόμμωσης: παρουσιάζει ἄραγε κανένα ἐνδιαφέρον νά ἀναγάγουμε τίς ἱεροτελεστίες αὐτές στήν ὀντότητα «φαλλός» σάν αὐτή νά σήμαινε τό «χωριστό πράγμα», καί νά συναντοῦμε παντοῦ τόν πατέρα σάν τό συμβολικό παριστάνον τοῦ χωρισμοῦ; Δέν παραμένουμε ἄραγε ἔτσι στό ἐπίπεδο τοῦ ἐρωτήματος «τί θέλει νά πεῖ αὐτό»; Ὁ ἐθνολόγος ἀντιμετωπίζει μιά ροή τριχῶν, τίς τομές μιᾶς τέτοιας ροῆς, αὐτό πού περνᾶ ἀπό τή μιά κατάσταση στήν ἄλλη μέσω τῆς

[37] Victor W. Turner, «Themes in the Symbolism of Ndembu Hunting Ritual», στό *Myth and Cosmos*, Natural History Press, 1967, σ. 249-269.

[38] Pierre Bonnafé, «Objet magique, sorcellerie et fétichisme?», *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, τεῦχος 2, 1970 («Οἱ Kukuya ἰσχυρίζονται πώς ἡ φύση τοῦ ἀντικειμένου λίγο ἐνδιαφέρει: τό οὐσιαστικό εἶναι νά ἔχει δράση»). Βλ. ἀκόμα καί Alfred Adler, *L'Ethnologue et les fétiches*. Τό τεῦχος αὐτό τῆς N.R.Ps., πού εἶναι ἀφιερωμένο στά «ἀντικείμενα τοῦ φετιχισμοῦ», παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιατί οἱ ἐθνολόγοι δέν ἀντιπαραθέτουν ἐδῶ διάφορες θεωρίες, ἀλλά ἐξετάζουν τή σημασία τῶν ψυχαναλυτικῶν ἑρμηνειῶν σέ συνάρτηση μέ τή δική τους ἐθνολογική πεῖρα, καί τίς κοινωνικές πρακτικές πού μελετοῦν. Σ' ἕνα ὑπόμνημα μέ τίτλο *Les interprétations de Turner* (Πανεπιστήμιο τῆς Nanterre), ὁ Eric Laurent κατόρθωσε νά ἐμβαθύνει τά σχετικά μεθοδολογικά προβλήματα: ὑποστηρίζει τήν ἀνάγκη νά ἀνατραποῦν διάφορες θεωρίες, καί νά δοθεῖ προτεραιότητα στή χρήση κι ὄχι στήν ἐξήγηση ἤ τή δικαίωση, στήν παραγωγικότητα καί ὄχι στήν ἐκφραστικότητα, στή σύγχρονη κατάσταση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου καί ὄχι στούς κοσμολογικούς μύθους, στή συγκεκριμένη τελετουργική καί ὄχι στά δομικά πρότυπα, στό «κοινωνικό δράμα», τήν πολιτική τακτική καί στρατηγική κι ὄχι στά διαγράμματα τῆς συγγένειας.

τομῆς. Ὅπως λέει ὁ Leach, τά μαλλιά, σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἤ τμῆμα πού μπορεῖ νά χωριστεῖ ἀπό τό σῶμα, δέν ἀντιπροσωπεύουν ἕναν ἐπιθετικό καί χωρισμένο φαλλό· τά μαλλιά εἶναι ἕνα πράγμα καθεαυτό, ἕνα ὑλικό ἐξάρτημα μιᾶς ἐπιθετικῆς συσκευῆς, μιᾶς χωριστικῆς μηχανῆς.

Κι ἐδῶ ἀκόμα, τό πρόβλημα δέν συνίσταται στό ἄν ἡ οὐσία μιᾶς τελετουργίας εἶναι σεξουαλική, ἤ ἄν πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη πολιτικές, οἰκονομικές καί θρησκευτικές διαστάσεις πού ξεπερνοῦν τή σεξουαλικότητα. Ὅσον καιρό θά θέτουμε ἔτσι τό πρόβλημα ὅσον καιρό θά ἐπιβάλλουμε μιάν ἐκλογή ἀνάμεσα στή λίμπιντο καί στό numen ἡ παρανόηση ἀνάμεσα σέ ἐθνολόγους καί ψυχαναλυτές δέν μπορεῖ παρά νά ὀξύνεται – ὅπως δέν παύει νά μεγαλώνει κι ἀνάμεσα στούς ἑλληνιστές καί τούς ψυχαναλυτές ἀναφορικά μέ τόν Οἰδίποδα. Ἡ ἱστορία τοῦ Οἰδίποδα – τοῦ στραβοπόδη τύραννου – εἶναι φυσικά μιά ὁλόκληρη πολιτική ἱστορία ὅπου βλέπουμε ἀντιμέτωπες τή δεσποτική μηχανή μέ τήν παλιά πρωτόγονη μηχανή (ἀπ' ὅπου καί ἡ ἄρνηση καί ἡ ἐπίμονη διατήρηση τῆς ἰθαγένειας – ὅπως πολύ σωστά σημειώνει ὁ Lévi-Strauss). Αὐτό ὅμως δέν φτάνει γιά νά ἀποσεξουαλικοποιήσουμε τό δράμα, κάθε ἄλλο. Στήν πραγματικότητα, τό ζητούμενο εἶναι πῶς ἀντιλαμβανόμαστε τή σεξουαλικότητα καί τή λιμπιντινική ἐπένδυση. Πρέπει ἄραγε νά τίς συσχετίσουμε μ' ἕνα γεγονός, ἤ μ' ἕνα συναίσθημα πού παραμένει ὡστόσο οἰκογενειακό καί οἰκεῖο, τό οἰκεῖο οἰδιπόδειο συναίσθημα, ἀκόμα καί ὅταν τό ἑρμηνεύουμε δομικά, ἀπό τή σκοπιά τοῦ καθαροῦ σημαίνοντος; Ἤ μήπως πρέπει νά τίς ὑποβάλουμε στούς προσδιορισμούς ἑνός ἱστορικοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὅπου ἡ οἰκονομία, ἡ πολιτική, ἡ θρησκεία, εἶναι πράγματα ἐπενδυμένα ἀπό τή λίμπιντο σάν τέτοια πού εἶναι καί ὄχι σάν παράγωγα τοῦ «μπαμπάς-μαμά»; Στήν πρώτη περίπτωση, ἔχουμε μπροστά μας μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα, μεγάλες κοινωνικές μηχανές – τήν οἰκονομία, τήν πολιτική κτλ. – ἔστω κι ἄν πρόκειται νά μελετήσουμε *αὐτό πού θέλουν νά ποῦν*, ἐφαρμόζοντάς τα σ' ἕνα ἀφηρημένο οἰκογενειακό σύνολο, πού ὑποτίθεται ὅτι περιέχει τό μυστικό τῆς λίμπιντο: παραμένουμε ἔτσι μέσα στά πλαίσια τῆς παράστασης. Στή δεύτερη περίπτωση, ξεπερνοῦμε τά μεγάλα αὐτά σύνολα – συμπεριλαμβανομένης καί τῆς οἰκογένειας – καί στρεφόμαστε στά μοριακά στοιχεῖα πού σχηματίζουν τά ἐξαρτήματα καί τά γρανάζια τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Προσπαθοῦμε νά ἐρευνήσουμε πῶς *λειτουργοῦν* αὐτές οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, πῶς εἰσβάλλουν καί ὑπο-καθορίζουν τίς κοινωνικές μηχανές, πού τίς συγκροτοῦν σέ μεγάλη κλίμακα. Φτάνουμε ἔτσι στίς περιοχές ἑνός παραγωγικοῦ ἀσυνείδητου, ἑνός ἀσυνείδητου μοριακοῦ, μικρολογικοῦ ἤ μικροψυχικοῦ, πού δέν θέλει πιά τίποτα νά πεῖ καί πού τίποτα δέν παριστάνει. Ἡ σεξουαλικότητα δέν θεωρεῖται πιά εἰδική ἐνέργεια πού συνενώνει πρόσωπα προερχόμενα ἀπό τά μεγάλα σύνολα, ἀλλά μοριακή ἐνέργεια πού συνδέει μόρια μέ ἐπιμέρους ἀντικείμενα (λίμπιντο),

πού ὀργανώνει ἐγκλειστικές διαξεύξεις πάνω στό γιγάντιο μόριο τοῦ δίχως ὄργανα σώματος (numen) καί κατανέμει τίς θέσεις ἀνάλογα μέ περιοχές παρουσίας ἤ μέ ζῶνες ἔντασης (voluptas). Γιατί οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι ἀκριβῶς αὐτό: ἡ μικροφυσική τοῦ ἀσυνείδητου, τά στοιχεῖα τοῦ μικρο-ἀσυνείδητου. Ἀλλά στή μορφή αὐτή δέν ὑπάρχουν ποτέ ἀνεξάρτητα ἀπό τά ἱστορικά γραμμομοριακά σύνολα, ἀπό τούς μακροσκοπικούς κοινωνικούς σχηματισμούς πού τούς συγκροτοῦν στατιστικά. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια, δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρά ἐπιθυμία καί κοινωνία. Πίσω ἀπό τίς συνειδητές ἐπενδύσεις τῶν οἰκονομικῶν, πολιτικῶν, θρησκευτικῶν κλπ. σχηματισμῶν, ὑπάρχουν ἀσυνείδητες σεξουαλικές ἐπενδύσεις, μικρο-ἐπενδύσεις, πού δείχνουν μέ ποιόν τρόπο ἡ ἐπιθυμία εἶναι παρούσα σ' ἕνα κοινωνικό πεδίο, καί πῶς προσεταιρίζεται τοῦτο τό πεδίο, σάν στατιστικά καθορισμένη περιοχή πού συνδέεται μ' αὐτήν. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές λειτουργοῦν μέσα στίς κοινωνικές μηχανές, σάν νά διατηροῦν τόν δικό τους τρόπο λειτουργίας μέσα στό γραμμομοριακό σύνολο πού διαμορφώνουν, ἀπό τό ἄλλο μέρος, στό ἐπίπεδο τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Ἕνα σύμβολο, ἕνα φετίχ, εἶναι ἐκδηλώσεις μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς. Ἡ σεξουαλικότητα δέν εἶναι καθόλου ἕνας γραμμομοριακός προσδιορισμός πού μπορεῖ νά παρασταθεῖ σ' ἕνα οἰκογενειακό σύνολο, ἀλλά ὁ μοριακός ὑποκαθορισμός πού λειτουργεῖ μέσα στά κοινωνικά σύνολα, καί κατά δεύτερο λόγο τά οἰκογενειακά, πού χαράζουν τό πεδίο παρουσίας καί παραγωγῆς τῆς ἐπιθυμίας: ὁλόκληρο ἕνα μή-οἰδιπόδειο ἀσυνείδητο, πού δέν μπορεῖ νά παράγει τό οἰδιπόδειο παρά μόνο σάν ἕναν ἀπό τούς δευτερεύοντες στατιστικούς σχηματισμούς του («συμπλέγματα»), στό τέρμα μιᾶς ἱστορίας ὅπου παίζεται τό μέλλον τῶν κοινωνικῶν μηχανῶν, ὁ τρόπος λειτουργίας τους σέ σύγκριση μέ τόν τρόπο λειτουργίας τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν.

*
* *

Ἄν ἡ ἀναπαράσταση εἶναι πάντα μιά καταστολή-ἀπώθηση τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, αὐτό συμβαίνει ὡστόσο μέ πολύ διαφορετικούς τρόπους, ἀνάλογα μέ τόν συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Τό σύστημα τῆς παράστασης περιέχει τρία στοιχεῖα ὀργανωμένα σέ βάθος: τό ἀπωθημένο παριστάνον, τήν ἀπωθοῦσα παράσταση καί τό μετατοπισμένο παριστανόμενο. Ἀλλά τά ὄργανα πού τά διαμορφώνουν εἶναι κι αὐτά μεταβλητά: ὑπάρχουν ἀποδημήσεις μέσα στό σύστημα. Δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά πιστεύουμε στήν καθολικότητα ἑνός καί μόνον κοινωνικο-πολιτισμικοῦ μηχανισμοῦ ἀπώθησης. Μποροῦμε νά μιλᾶμε γιά ἕνα μεγαλύτερο ἤ μικρότερο συντελεστή συγγένειας ἀνάμεσα στίς κοινωνικές μηχανές καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, ἀνάλογα μέ τόν βαθμό συγγένειας

τῶν τρόπων λειτουργίας τους, ἀνάλογα μέ τό πόσο οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι ἱκανές νά περάσουν τίς συνδέσεις καί τίς ἀλληλεπιδράσεις τους στόν στατιστικό τρόπο λειτουργίας τῶν κοινωνικῶν μηχανῶν, ἀνάλογα μέ τό πόσο οἱ κοινωνικές μηχανές ἐκτελοῦν μιά κίνηση ἀποκόλλησης σέ σχέση μέ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, ἀνάλογα μέ τό ἄν τά θανατηφόρα στοιχεῖα μένουν πιασμένα μέσα στό μηχανισμό τῆς ἐπιθυμίας, ἐνθηκευμένα μέσα στήν κοινωνική μηχανή, ἤ ἄν ἀντίθετα, συνενώνονται ἕνα ἔνστικτο θανάτου ἁπλωμένο σέ ὁλόκληρη τήν κοινωνική μηχανή, καί πού συντρίβει τήν ἐπιθυμία. Κυριότερος παράγοντας, σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις, εἶναι ὁ τύπος ἤ τό εἶδος τῆς κοινωνικῆς ἐγγραφῆς, τό ἀλφάβητό της, οἱ χαρακτῆρες της: πράγματι, ἡ ἐγγραφή πάνω στό κοινωνικό σῶμα εἶναι παράγοντας μιᾶς δευτερεύουσας ἀπώθησης ἤ «κυριολεκτικῆς» ἀπώθησης, πού βρίσκεται κατανάγκη σέ σχέση μέ τήν ἐπιθυμητική ἐγγραφή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος, καθώς καί μέ τήν πρωταρχική ἀπώθηση πού τό δίχως ὄργανα σῶμα ἀσκεῖ κιόλας στήν περιοχή τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σχέση ὅμως αὐτή εἶναι βασικά μεταβλητή. Ὑπάρχει πάντα κοινωνική ἀπώθηση, ἀλλά ὁ μηχανισμός τῆς ἀπώθησης ποικίλλει ἀνάλογα κυρίως μ' ἐκεῖνο πού παίζει τόν ρόλο τοῦ παριστάνοντος πάνω στό ὁποῖο στηρίζεται. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια, εἶναι δυνατό οἱ πρωτόγονοι κώδικες – τήν ἴδια στιγμή ὅπου ἐφαρμόζονται μέ τή μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση καί στή μεγαλύτερη ἔκταση πάνω στίς ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἀλυσοδένοντάς τες σ' ἕνα *σύστημα σκληρότητας*, νά διατηροῦν ἀπείρως στενότερη συγγένεια μέ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές ἀπ' ὅτι ἡ καπιταλιστική ἀξιωματική, πού μολαταῦτα ἐλευθερώνει ἀποκωδικωμένες ροές. Κι αὐτό, γιατί ἡ ἐπιθυμία δέν εἶναι ἀκόμα παγιδευμένη, δέν ἔχει ἀκόμα εἰσαχθεῖ σ' ἕνα σύνολο ἀπό ἀδιέξοδα, οἱ ροές δέν ἔχουν ἀκόμα τίποτε χάσει ἀπό τήν πολυσημία τους, καί τό ἁπλό παριστανόμενο μέσα στήν παράσταση δέν ἔχει ἀκόμα καταλάβει τή θέση τοῦ παριστάνοντος. Γιά νά κρίνουμε, στήν κάθε περίπτωση, τή φύση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀπώθησης καί τίς συνέπειες πού ἔχει πάνω στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, πρέπει ἑπομένως νά παίρνουμε ὑπόψη ὄχι μόνον ὁρισμένα στοιχεῖα τῆς παράστασης, ὅπως αὐτά ὀργανώνονται σέ βάθος, ἀλλά καί τόν τρόπο πού ἡ ἴδια ἡ παράσταση ὀργανώνεται στήν ἐπιφάνεια – στήν ἐπιφάνεια ἐγγραφῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος.

Ἡ κοινωνία δέν κάνει ἀνταλλαγές· τό κοινωνικό σῶμα ἐγγράφει: δέν ἀνταλλάζει, ἀλλά σημαδεύει τά σώματα πού εἶναι γῆ. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ὁ θεσμός τῆς ὀφειλῆς πηγάζει ἄμεσα ἀπό τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἄγριας ἐγγραφῆς. Γιατί ἡ ὀφειλή εἶναι ἡ ἐνότητα τῆς ἀγχιστείας, καί ἡ ἀγχιστεία εἶναι ἡ ἴδια ἡ παράσταση. Ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια εἶναι ἐκείνη πού κωδικώνει τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας καί πού – μέ τή μεσολάβηση τῆς ὀφειλῆς – φτιάχνει γιά τόν ἄνθρωπο μιά μνήμη ἀπό λόγια. Αὐτή ἀπωθεῖ τή μεγάλη ἔντονη καί ἄφωνη μνήμη τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας – τήν πρωτοβλαστική εἰσροή ὡς τό παριστάνον τῶν μή-κωδικωμένων ροῶν, πού πλημμυρίζουν τά πάντα. Ἡ ὀφειλή εἶναι ἐκείνη πού στοιχειοθετεῖ τίς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες μέ τίς ἐκτεταμένες τώρα ἐξ αἵματος συγγένειες, γιά νά σχηματίσει καί νά σφυρηλατήσει ἕνα σύστημα σέ ἔκταση (παράσταση) πάνω στήν ἀπώθηση τῶν νυχτερινῶν ἐντάσεων. Ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια-ὀφειλή ἀντιστοιχεῖ σ' ἐκεῖνο πού ὁ Nietzsche περιέγραφε ὡς προϊστορικό ἔργο τῆς ἀνθρωπότητας: τό νά χρησιμοποιεῖς τήν πιό σκληρή μνημοτεχνία κατάσαρκα, γιά νά ἐπιβάλεις μιά μνήμη τῶν λόγων βασισμένη στήν ἀπώθηση τῆς παλιᾶς βιο-κοσμικῆς μνήμης. Γι' αὐτό καί εἶναι τόσο σπουδαῖο νά θεωροῦμε τήν ὀφειλή σάν μιά ἄμεση συνέπεια τῆς πρωτόγονης ἐγγραφῆς, ἀντί νά τή μετατρέπουμε (ὅπως καί τίς ἴδιες τίς ἐγγραφές) σέ ἔμμεσο ὄργανο τῆς οἰκουμενικῆς ἀνταλλαγῆς. Τό ἐρώτημα πού ὁ Mauss εἶχε τουλάχιστο ἀφήσει ἀνοιχτό: ἡ ὀφειλή εἶναι ἄραγε πρωταρχική σέ σχέση μέ τήν ἀνταλλαγή, ἤ μήπως εἶναι μονάχα ἕνα τρόπος ἀνταλλαγῆς, ἕνα μέσο γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῆς ἀνταλλαγῆς; Ὁ Lévi-Strauss φάνηκε νά τό κλείνει μέ μιάν ἀπάντηση κατηγορηματική: ἡ ὀφειλή εἶναι μονάχα ἕνα ἐποικοδόμημα, μιά συνειδητή μορφή, ὅπου ἐξαργυρώνεται ἡ ἀσύνειδη κοινωνική πραγματικότητα τῆς ἀνταλλαγῆς[39]. Δέν πρόκειται γιά θεωρητική συζήτηση πάνω στά βασικά προβλήματα· ἐδῶ θίγονται ὁλόκληρη ἡ ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας καί τά ἀξιώματα πού συνεπάγεται ἡ λειτουργία αὐτή, καθώς καί ὁλόκληρο τό πρόβλημα τοῦ ἀσυνείδητου. Ἄν ὅμως ἡ ἀνταλλαγή ἀποτελεῖ τήν οὐσία τῶν πραγμάτων, γιατί πρέπει σώνει καί καλά νά μή μοιάζει μέ ἀνταλλαγή – καί μάλιστα καθόλου; Γιατί θά πρέπει νά εἶναι μιά δωρεά ἤ μιά ἀντι-δωρεά, καί ὄχι μιά ἀνταλλαγή; Καί γιατί θά πρέπει ὁ δωρητής, γιά νά δείξει πώς δέν περιμένει μιάν ἀνταλλαγή, πού ἔστω ἀναβάλλεται, νά βρίσκεται καί στή θέση ἀνθρώπου πού τόν κλέβουν; Ἡ κλοπή εἶναι ἐκείνη πού ἐμποδίζει τή δωρεά καί τήν ἀντι-δωρεά νά μποῦν σέ μιά σχέση ἀνταλλαγῆς. Ἡ ἐπιθυμία ἀγνοεῖ τήν ἀνταλλαγή, *γνωρίζει μονάχα τήν κλεψιά καί τή δωρεά*, καί καμιά φορά τή μιά μέσα στήν ἄλλη ὑπό τήν ἐπήρεια μιᾶς πρωταρχικῆς ὁμοφυλοφιλίας. Λογουχάρη ἡ ἀντι-ἀνταλλακτική ἐρωτική μηχανή, πού ὁ Joyce θά συναντήσει

[39] Lévi-Strauss, «Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss», στό Sociologie et Anthropologie, P.U.F., σ. 38-39. Βλ. καί *Structures élémentaires de la parenté*, σ. 209: «Πρέπει νά ἐξηγήσουμε γιατί τό γενικευμένο σύστημα ἀνταλλαγῆς μένει στή βάση, καί σέ τί ὀφείλεται τό γεγονός ὅτι τό σύστημα πού βρίσκεται στήν ἐπιφάνεια διατυπώνεται μέ ὅρους πολύ διαφορετικούς». Πῶς, μέ ἀφετηρία τήν ἀρχή αὐτήν, ὁ Lévi-Strauss καταλήγει σέ μιάν ἀντίληψη γιά τό ἀσυνείδητο ὡς κενῆς μορφῆς, ἀδιάφορης στίς παρορμήσεις τῆς ἐπιθυμίας, βλ. *Anthropologie structurale*, σ. 224. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ σειρά τῶν *Mythologiques* ἐξεργάζεται μιά θεωρία γιά τούς πρωτόγονους κώδικες, τίς κωδικοποιήσεις τῶν ροῶν καί τῶν ὀργάνων, πού ξεπερνᾶ τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἀνταλλαγῆς.

στούς *Ἐξόριστους* καί ὁ Klossowski στή *Ρομπέρτα*. «Στήν ἰδεολογία τῆς φυλῆς τῶν Gourma, ὅλα δείχνουν πώς μιά γυναίκα προσφέρεται μονάχα σάν δωρεά (καί τότε ἔχουμε τό lityuatieli), ἤ εἶναι ἀντικείμενο ἁρπαγῆς ἤ ἀπαγωγῆς – δηλαδή, κατά κάποιο τρόπο, κλέβεται (καί τότε ἔχουμε τό lipwotali)· κάθε γάμος πού θά παρουσιαζόταν πάρα πολύ ἔκδηλα σάν ἀποτέλεσμα ἄμεσης ἀνταλλαγῆς ἀνάμεσα σέ δυό γενεαλογικές γραμμές ἤ τμήματα ἀπό γενεαλογικές γραμμές, δέν ἀπαγορεύεται ρητά στήν κοινωνία αὐτήν, ἀλλά πάντα ἀποδοκιμάζεται»[40]. Μποροῦμε ἄραγε νά ποῦμε πώς ἄν ἡ ἐπιθυμία ἀγνοεῖ τήν ἀνταλλαγή, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή ἡ ἀνταλλαγή εἶναι τό ἀσυνείδητο τῆς ἐπιθυμίας; Ἤ μήπως τήν ἀγνοεῖ ἐξαιτίας τῆς γενικευμένης ἀνταλλαγῆς; Ἀλλά μέ ποιό δικαίωμα μποροῦμε νά ποῦμε πώς οἱ διακοπές ὀφειλῆς εἶναι δευτερεύουσες σέ σχέση μέ μιάν ὁλότητα «πιό πραγματική»; Καί ὅμως ἡ ἀνταλλαγή εἶναι γνωστή – πολύ γνωστή – ἀλλά σάν κάτι πού πρέπει νά ξορκίζεται, νά ἐνθηκεύεται, νά τετραγωνίζεται αὐστηρά, ὥστε νά μήν ἀναπτύσσεται καμιά ἀντίστοιχη ἀξία ὡς ἀξία ἀνταλλαγῆς πού θά ἔμπαζε τόν ἐφιάλτη μιᾶς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας. Ἡ πρωτόγονη συναλλαγή χρησιμοποιεῖ σάν μέθοδο μάλλον τό παζάρεμα, κι ὄχι τόν καθορισμό μιᾶς ἰσοδύναμης μορφῆς τῆς ἀξίας – πράγμα πού θά εἶχε σάν συνέπεια τήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν καί τήν κατάρρευση τοῦ τρόπου ἐγγραφῆς πάνω στό κοινωνικό σῶμα. Ἔτσι, ξαναγυρίζουμε ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ξεκινήσαμε: ἡ ἀναστολή καί ἡ ἀποτροπή τῆς ἀνταλλαγῆς δέν ἀποδείχνει καθόλου τήν πρωταρχική της πραγματικότητα, ἀντίθετα ἀποδείχνει πώς τό οὐσιαστικό δέν εἶναι ἡ ἀνταλλαγή ἀλλά ἡ ἐγγραφή καί τό σημάδεμα. Καί ὅταν θεωροῦμε τήν ἀνταλλαγή ἀσύνειδη πραγματικότητα, ἀκόμα κι ἄν βασιζόμαστε στά δικαιώματα τῆς δομῆς καί στήν ἀναγκαία μή ἀρτιότητα τῆς κάθε συμπεριφορᾶς καί τῆς κάθε ἰδεολογίας σέ σχέση μέ τή δομή αὐτήν, ὑποστασιώνουμε ἁπλῶς τίς ἀρχές μιᾶς ψυχολογίας τῆς ἀνταλλαγῆς, γιά νά ἐξηγήσουμε θεσμούς πού, μολαταῦτα, ἀναγνωρίζουμε ὅτι δέν εἶναι θεσμοί ἀνταλλαγῆς. Καί, προπαντός ὑποβιβάζουμε σαφῶς τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο σέ μιά *κενή μορφή*, ἀπ' ὅπου ἡ ἐπιθυμία ἡ ἴδια ἀπουσιάζει ἤ ἀποδιώχνεται. Ἡ μορφή αὐτή μπορεῖ νά προσδιορίζει ἕνα προ-συνειδητό, ἀσφαλῶς ὅμως ὄχι τό ἀσυνείδητο. Γιατί, ἄν εἶναι ἀλήθεια πώς τό ἀσυνείδητο δέν διαθέτει ὑλικό ἤ περιεχόμενο, δέν σημαίνει πώς ἀποτελεῖ μιά κενή μορφή, ἀλλά εἶναι πάντα, καί τώρα κιόλας, μηχανή πού λειτουργεῖ, ἐπιθυμητική μηχανή καί ὄχι ἀνορεξική δομή.

Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στή μηχανή καί τή δομή φαίνεται στά ἀξιώματα πού διέπουν ἔμμεσα τήν ἀνταλλακτική δομική ἀντίληψη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, μέ ὅλα τά συγκεραστικά πού πρέπει νά εἰσαχθοῦν γιά νά μπο-

[40] Michel Cartry, «Clans, lignages et groupements familiaux chez les Gourmantché», *L'Homme*, Ἀπρίλιος 1966, σ. 74.

ρέσει μιά δομή νά λειτουργήσει. Πρῶτα-πρῶτα, δύσκολα μπορεῖ κανείς νά ἀποφύγει στίς δομές τῆς συγγένειας νά πάρει ὑπόψη ὅτι οἱ ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες προέρχονται ἀπό τίς γενεαλογικές γραμμές τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας καί τίς σχέσεις ἀνάμεσά τους, μ' ὅλο πού οἱ πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες καί τά σύνολα τῶν ὀφειλῶν εἶναι ἐκεῖνα πού καθορίζουν τίς ἐξ αἵματος συγγένειες πού ἁπλώνονται στό ἐκτατικό σύστημα καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Κατά δεύτερο λόγο, ὑπάρχει ἡ τάση νά θεωρεῖται τό σύστημα αὐτό σάν λογική συνδυαστική ἀντί νά παίρνεται τέτοιο πού εἶναι, δηλαδή σάν ἕνα σύστημα φυσικό ὅπου οἱ ἐντάσεις κατανέμονται, καί ἄλλες μέν ἐκμηδενίζονται καί σταματοῦν κάποιο ρεῦμα, ἄλλες πάλι διευκολύνουν τή διοχέτευση τοῦ ρεύματος κλπ.: ἡ ἀντίρρηση ὅτι οἱ ἰδιότητες πού ἀναπτύσσονται στό σύστημα δέν εἶναι μονάχα φυσικά ἀντικείμενα «ἀλλά καί ἀξιώματα, δημόσιες θέσεις, προνόμια», φαίνεται νά δείχνει μιά παραγνώριση τοῦ ρόλου πού παίζουν τά ἀσύμμετρα καί οἱ ἀνισότητες μέσα στό σύστημα. Τρίτο, ἀκριβῶς ἡ ἀνταλλακτιστική δομική ἀντίληψη ἔχει τήν τάση νά θέτει ὡς ἀξίωμα ἕνα εἶδος πρωταρχικῆς ἰσορρόπησης τῶν τιμῶν, ἰσοδυναμίας ἤ ἰσοτιμίας, στίς θεμελιακές ἀρχές, ἔστω κι ἄν ἐξηγεῖ ὅτι οἱ ἀνισότητες εἰσχωροῦν κατανάγκη στίς συνέπειες. Εἶναι χαρακτηριστικότατη, ἀπό τούτη τήν ἄποψη ἡ πολεμική μεταξύ Lévi-Strauss καί Leach, σχετικά μέ τόν γάμο στή φυλή τῶν Kachin. Ὁ Lévi-Strauss, μιλώντας γιά μιά «σύγκρουση ἀνάμεσα στίς συνθῆκες ἰσοτιμίας τῆς γενικευμένης ἀνταλλαγῆς καί τίς ἀριστοκρατικές της συνέπειες», ἀποδίδει στόν Leach τήν πεποίθηση ὅτι τό σύστημα βρίσκεται σέ ἰσορρόπηση. Τό πρόβλημα ὡστόσο εἶναι ὁλότελα διαφορετικό: πρόκειται γιά τό ἄν ἡ ἀνισορροπία εἶναι παθολογική καί σάν τέτοια ἀποτελεῖ συνέπεια, ὅπως πιστεύει ὁ Lévi-Strauss, ἤ εἶναι λειτουργική καί σάν τέτοια ἀποτελεῖ ἀρχή, ὅπως φρονεῖ ὁ Leach[41]. Ἡ ἀστάθεια εἶναι ἄραγε παράγωγη, σέ σχέση μέ τό ἰδανικό τῆς ἀνταλλαγῆς, ἤ μήπως εἶναι ἤδη δοσμένη στίς προϋποθέσεις, μήπως συμπεριλαμβάνεται στήν ἑτερογένεια τῶν ὅρων πού συνθέτουν τίς παροχές καί τίς ἀντι-παροχές; Ὅσο περισσότερο δίνει προσοχή στίς οἰκονομικές καί τίς πολιτικές συναλλαγές πού γίνονται μέ διάμεσο τίς ἀγχιστεῖες στή φύση τῶν ἀντι-παροχῶν πού ἀντισταθμίζουν τήν ἀνισορροπία τῶν παροχῶν τῶν γυναικῶν καί, γενικά, στόν πρωτότυπο τρόπο πού ὑπολογίζεται τό σύνολο τῶν παροχῶν σέ μιάν ἰδιαίτερη κοινωνία, τόσο πιό καθαρά ἀναφαίνεται ὁ κατανάγκην «ἀνοιχτός» χαρακτήρας τοῦ ἐκτατικοῦ συστήματος, καθώς καί ὁ πρωτόγονος μηχανισμός τῆς ὑπεραξίας. Ἀλλά – κι ἐδῶ

[41] Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, σ. 306-308. Βλ. καί πῶς παρουσιάζει τήν ἄποψη τοῦ Leach, σ. 276 κ.ἑ. Ἀλλά καί γιά τήν ἴδια αὐτή θεωρία, βλ. Leach, *Critique de l'Anthropologie*, 1966, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 152-154 καί 172-174.

φτάνουμε στό τέταρτο σημεῖο – ἡ ἀνταλλακτιστική ἀντίληψη πρέπει ἀναγκαστικά νά προϋποθέτει ἕνα σύστημα «κλειστό», στατιστικά κλειστό, καί νά ἐνισχύει τή δομή μέ μιά ψυχολογική πεποίθηση («Τήν πίστη ὅτι ὁ κύκλος θά ξανακλείσει»). Ὄχι μονάχα τό οὐσιαστικό ἄνοιγμα τοῦ συνόλου τῶν ὀφειλῶν – ἀνάλογα μέ τίς πλάγιες ἀγχιστεῖες καί τίς διαδοχικές γενιές – ἀλλά, πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ σχέση ἀνάμεσα στούς στατιστικούς σχηματισμούς καί τά μοριακά τους στοιχεῖα, ἀνάγονται ἔτσι στήν ἁπλή ἐμπειρική πραγματικότητα, σάν ἀταίριαστη μέ τό δομικό πρότυπο[42]. Τελικά ὅμως, ὅλα αὐτά ἐξαρτιόνται ἀπό ἕνα ἀξίωμα πού βαραίνει πάνω στήν ἀνταλλακτιστική ἐθνολογία στόν ἴδιο τουλάχιστο βαθμό πού ἔχει προσδιορίσει καί τήν ἀστική πολιτική οἰκονομία: δηλαδή τήν ὑπαγωγή τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς στή σφαίρα τῆς κυκλοφορίας. Σημειώνεται μονάχα ἡ φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση, ὅπως αὐτή καταγράφεται πάνω στό κοινωνικό σῶμα, χωρίς νά λαβαίνεται ὑπόψη τό πραγματικό ὄργανο πού τήν ἐγγράφει καί οἱ οἰκονομικές καί πολιτικές δυνάμεις, πού χάρη σ' αὐτές ἐγγράφεται· παραβλέπεται τό ὅτι ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια εἶναι ἡ μορφή πού μ' αὐτήν τό κοινωνικό σῶμα οἰκειώνεται τίς ἐργασιακές συνδέσεις μέσα στόν διαζευκτικό τρόπο λειτουργίας τῶν ἐγγραφῶν του. «Πράγματι, ἀπό τήν ἄποψη τῶν σχέσεων παραγωγῆς, ἡ κυκλοφορία τῶν γυναικῶν ἐμφανίζεται σάν κατανομή τῆς ἐργατικῆς δύναμης· ἀλλά, στήν ἰδεολογική παράσταση πού σχηματίζει ἡ κοινωνία γιά τήν οἰκονομική της βάση, ἡ πλευρά αὐτή σβήνει, μπροστά στίς σχέσεις ἀνταλλαγῆς, μ' ὅλο πού οἱ τελευταῖες εἶναι ἁπλῶς ἡ μορφή πού παίρνει ἡ κατανομή αὐτή στή σφαίρα τῆς κυκλοφορίας: ἀπομονώνοντας τό στοιχεῖο κυκλοφορία στή διαδικασία τῆς ἀναπαραγωγῆς, ἡ ἐθνολογία προσεπικυρώνει τήν παράσταση αὐτήν, καί δίνει ἔτσι στήν ἀστική οἰκονομία ὅλη τήν ἀποικιακή της ἔκταση»[43]. Ἔτσι οὐσιαστικό στοιχεῖο θεωρήσαμε ὄχι τήν ἀνταλλαγή καί τήν κυκλοφορία, πού ἐξαρτιόνται ἀπόλυτα ἀπό τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐγγραφῆς, ἀλλά τήν ἴδια τήν ἐγγραφή, τίς πύρινες γραμμές της, τό ἀλφάβητό της μέσα στά σώματα καί τά σύνολα τῶν ὀφειλῶν της. Ποτέ ἡ πλαδαρή δομή δέν θά λειτουργοῦσε καί δέν θά ὠθοῦσε στήν κυκλοφορία, χωρίς τό σκληρό στοιχεῖο τῆς μηχανῆς, πού πρυτανεύει στίς ἐγγραφές.

Οἱ ἄγριοι σχηματισμοί εἶναι προφορικοί, φωνητικοί, ἀλλά ὄχι ἐπειδή τούς λείπει ἕνα σύστημα γραφῆς: ἕνας χορός πάνω στή γῆ, ἕνα σχεδίασμα πάνω σ' ἕναν τοῖχο, ἕνα σημάδι πάνω στό σῶμα, ἀποτελοῦν ἕνα σύστημα γραφῆς, ἕνα γεω-γραφισμό, μιά γεω-γραφία. Οἱ σχηματισμοί

[42] Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires...*, σ. 222-223 (βλ. τή στατιστική σύγκριση μέ τούς «κυκλιστές»).
[43] Emmanuel Terray, *Le Marxisme devant les sociétés primitives*, Maspero, 1969, σ. 164.

αὐτοί εἶναι προφορικοί ἀκριβῶς ἐπειδή διαθέτουν ἕνα σύστημα γραφῆς ἀνεξάρτητο ἀπό τή φωνή, σύστημα πού δέν εὐθυγραμμίζεται μέ τή φωνή, δέν ὑποτάσσεται σ' αὐτήν, ἀλλά συνδέεται, συνδιατάσσεται μ' αὐτήν «μέσα σέ μιάν ὀργάνωση πού, κατά κάποιο τρόπο, εἶναι ἀκτινωτή» καί πολυδιάστατη. (Πρέπει νά ποῦμε τό ἀντίθετο γιά τή γραμμική γραφή: οἱ πολιτισμοί παύουν νά εἶναι προφορικοί, μόνον ὅταν χάνουν διαρκῶς τήν ἀνεξαρτησία καί τίς ξεχωριστές διαστάσεις τοῦ συστήματος γραφῆς· εὐθυγραμμιζόμενος μέ τή φωνή, ὁ γραφισμός τήν ὑποσκελίζει καί γεννᾶ μιά πλασματική φωνή). Ὁ Leroi-Gourhan περιγράφει θαυμάσια τούς δυό αὐτούς ἑτερογενεῖς πόλους τῆς ἄγριας ἐγγραφῆς ἤ τῆς ἐδαφικῆς παράστασης: τό ζεῦγμα φωνή-ἀκρόαση καί χέρι-γραφή[44]. Πῶς λειτουργεῖ μιά τέτοια μηχανή; – γιατί βέβαια λειτουργεῖ: ἡ φωνή εἶναι μιά φωνή ἀγχιστείας, μέ τήν ὁποία συντάσσεται, χωρίς καμιάν ὁμοιότητα, μιά γραφή, ἀπό τή μεριά τῆς ἐκτεταμένης ἐξ αἵματος συγγένειας. Πάνω στό σῶμα τῆς νέας κοπέλας τοποθετοῦν τήν κολοκύθα τῆς ἐκτομῆς. Ἀπό τούς συγγενεῖς τοῦ ἄντρα, προμηθεύονται τήν κολοκύθα πού θά χρησιμέψει σάν ἀγωγός τῆς φωνῆς τῆς ἀγχιστείας· ἀλλά τό γραφικό σχέδιο θά χαραχτεῖ ἀπό ἕνα μέλος τῆς φατρίας τῆς κοπέλας. Ἡ συνάρθρωση τῶν δύο στοιχείων γίνεται κατάσαρκα καί ἀποτελεῖ τό σημεῖο πού δέν εἶναι ὁμοιότητα ἤ μίμηση, οὔτε καί ἐκδήλωση τοῦ σημαίνοντος, ἀλλά θέση καί παραγωγή ἐπιθυμίας: «Γιά νά ὁλοκληρωθεῖ ἡ μεταμόρφωση τῆς κοπέλας, πρέπει νά τελεσθεῖ ἄμεση ἐπαφή ἀνάμεσα στήν κοιλιά της, ἀπό τή μιά μεριά, καί τήν κολοκύθα καί τά ἐγγεγραμμένα σημεῖα ἀπό τήν ἄλλη. Ἡ κοπέλα πρέπει νά ἐμποτισθεῖ σαρκικά ἀπό τά σημεῖα τῆς τεκνοποίησης καί τά σημεῖα αὐτά νά τά ἐνσωματωθεῖ. Οἱ κοπέλες δέν διδάσκονται ποτέ, τόν καιρό τῆς μύησής τους, τί σημαίνουν τά ἰδεογράμματα. Τό σημεῖο ἐπιδρᾶ μέ τήν ἐγγραφή του στή σάρκα... Ἡ ἐγγραφή πάνω στή σάρκα δέν ἔχει μονάχα τό νόημα ἑνός μηνύματος, ἀλλά εἶναι ἕνα μέσο δράσης πού ἐπενεργεῖ πάνω στό ἴδιο τό σῶμα... Τά σημεῖα ὁρίζουν τά πράγματα πού σημαίνουν, καί ὁ τεχνίτης τῶν σημείων ὄχι μόνο δέν εἶναι ἁπλός ἀπομιμητής, ἀλλά καί ἐκπληρώνει ἕνα ἔργο πού θυμίζει τό θεϊκό ἔργο»[45]. Πῶς ὅμως νά ἐξηγήσουμε τόν ρόλο τῆς δράσης, πού σημειώνει ὁ Leroi-Gourhan, τόσο στήν ἐνατένιση τοῦ προσώπου πού μιλάει, ὅσο καί στήν ἀνάγνωση τοῦ χειροποίητου γραφισμοῦ; Ἤ ἀκριβέστερα: ποιά δύναμη δίνει στό μάτι τήν ἱκανότητα νά συλλάβει τήν τρομακτική ἰσοδυναμία ἀνάμεσα στή φωνή τῆς ἀγχιστείας πού ἐπιβάλλει κι ἐξαναγκάζει, καί στό σῶμα πού πάσχει ἐξαιτίας τοῦ

[44] André Leroi-Gourhan, *Le Geste et la parole, technique et langage*, Albin-Michel, 1964, σ. 270 κ.ἑ., 290 κ.ἑ.
[45] Michel Cartry, «La Calebasse de l'excision en pays gourmantché», *Journal de la Société des africanistes*, 1968, τεῦχος 2, σ. 223-225.

σημείου πού ένα χέρι χαράζει πάνω του; Μήπως πρέπει νά προσθέσουμε μιά τρίτη πλευρά στίς δυό ἄλλες, ἕνα τρίτο στοιχεῖο τοῦ σημείου: μάτι-πόνος – ἐπιπλέον τῆς φωνῆς-ἀκρόασης καί τοῦ χεριοῦ-γραφῆς; Ὁ πάσχων, στίς ἱεροτελεστίες τοῦ πόνου, δέν μιλάει ἀλλά δέχεται τόν λόγο. Δέν εἶναι ἐνεργητικός, ἀλλά παθητικός, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς γραφῆς, ὅταν δέχεται τή σφραγίδα τοῦ σημείου. Κι ὁ πόνος του, τί ἄλλο εἶναι, παρά μιά ἀπόλαυση γιά τό μάτι πού τόν κοιτάζει, τό ὁμαδικό ἤ θεϊκό μάτι, πού δέν κινεῖται ἀπό κανένα αἴσθημα ἐκδίκησης, ἀλλά πού εἶναι μόνο αὐτό ἱκανό νά συλλάβει τή λεπτή σχέση ἀνάμεσα στό χαραγμένο πάνω στή σάρκα σημεῖο καί τή φωνή πού βγαίνει ἀπό ἕνα πρόσωπο – ἀνάμεσα στό σημάδι καί τό προσωπεῖο. Ἀνάμεσα στά δυό αὐτά στοιχεῖα τοῦ κώδικα, ὁ πόνος εἶναι κάτι σάν τήν ὑπεραξία πού τό μάτι ἀποσπᾶ, συλλαμβάνοντας τήν ἐπίδραση τοῦ ἐνεργητικοῦ λόγου πάνω στό σῶμα, καθώς ἐπίσης τήν ἀντίδραση τοῦ σώματος πού δέχεται τήν ἐπίδραση. Αὐτό ἀκριβῶς πρέπει νά ἀποκαλέσουμε σύστημα τῆς ὀφειλῆς, ἤ ἐδαφική ἀναπαράσταση: φωνή πού μιλάει ἤ ψέλνει, σημεῖο χαραγμένο κατάσαρκα, μάτι πού βρίσκει ἀπόλαυση στόν πόνο, αὐτές εἶναι οἱ τρεῖς πλευρές ἑνός ἄγριου τριγώνου πού σχηματίζει ἕνα ἔδαφος συνήχησης καί ἐπίσχεσης – *θέατρο τῆς σκληρότητας* πού ἐξυπονοεῖ τήν τριπλή ἀνεξαρτησία τῆς ἔναρθρης φωνῆς, τοῦ γραφικοῦ χεριοῦ καί τοῦ διαγνωστικοῦ ματιοῦ. Νά πῶς ὀργανώνεται στήν ἐπιφάνεια ἡ ἐδαφική ἀναπαράσταση, πού βρίσκεται ἀκόμα πολύ κοντά στήν ἐπιθυμητική μηχανή: μάτι-χέρι-φωνή. Μαγικό τρίγωνο. Τό καθετί εἶναι ἐνεργό, ἐνεργούμενο ἤ ἀντενεργούμενο μέσα σέ τοῦτο τό σύστημα: ἡ ἐνέργεια τῆς φωνῆς τῆς ἀγχιστείας, τά πάθη τοῦ σώματος τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, ἡ ἀντίδραση τοῦ ματιοῦ πού κρίνει τήν ἀπόκλιση τῶν δύο. Ἐκλογή μιᾶς πέτρας πού θά κάνει τόν νέο Guayaki ἄντρα, μέ *πολύ* κόπο καί πόνο, σκίζοντάς του τή ράχη ἀπό πάνω ὡς κάτω: «Πρέπει ἡ πέτρα νά ἔχει μιά πλευρά πολύ κοφτερή» (λέει ὁ Clastres σ' ἕνα θαυμαστό του κείμενο) «μά ὄχι καί νά μοιάζει μέ σχίζα μπαμπού πού κόβει μέ μεγάλη εὐκολία. Ἡ ἐκλογή τῆς πέτρας ἀπαιτεῖ λοιπόν ἕνα ἐξασκημένο μάτι. Ὁλόκληρη ἡ συσκευή τῆς καινούριας αὐτῆς τελετῆς, περιορίζεται τώρα σ' ἕνα μικρό πετραδάκι... Σάρκα γδαρμένη, γῆ χαραγμένη, ἕνα καί τό ἴδιο σημάδι»[46].

Τό πιό ἀξιόλογο ἔργο τῆς νεότερης ἐθνολογίας δέν εἶναι τόσο τό *Δοκίμιο πάνω στή δωρεά* τοῦ Mauss, ὅσο ἡ *Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς* τοῦ Nietzsche. Τουλάχιστο θά ἔπρεπε νά εἶναι. Γιατί ἡ *Γενεαλογία*, ἡ δεύτερη πραγματεία, εἶναι μιά ἀπόπειρα καί μιά ἄφταστη ἐπιτυχία ἑρμηνείας τῆς πρωτόγονης οἰκονομίας, μέ βάση τήν ὀφειλή, στή σχέση πιστωτής-ὀφειλέτης, μέ διώξιμο κάθε σκέψης γιά ἀνταλλαγή ἤ συμφέρον «ἀ λά ἀγγλικά». Κι ὅταν διώχνει ἀπό τήν ψυχολογία τά δυό αὐτά στοιχεῖα, δέν

[46] Pierre Clastres, *Chroniques des Indiens Guayaki*, Plon, 1972.

τό κάνει βέβαια γιά νά τά βάλει στή δομή. Ὁ Nietzsche διαθέτει ἕνα πενιχρό ὑλικό: τό ἀρχαῖο γερμανικό δίκαιο καί ἐλάχιστο ἰνδικό δίκαιο. Καί ὅμως δέν διστάζει, ὅπως ὁ Mauss, ἀνάμεσα στήν ἀνταλλαγή καί τήν ὀφειλή (κι ἀργότερα ὁ Bataille, ἐμπνευσμένος ἀπό τόν Nietzsche, δέν θά διστάσει κι αὐτός). Κανείς δέν παρουσίασε ποτέ μέ τόση ὀξύτητα τό θεμελιακό πρόβλημα τοῦ πρωτόγονου κοινωνικοῦ σώματος – δηλαδή τό πρόβλημα τῆς ἐγγραφῆς, τοῦ κώδικα, τῆς σφραγίδας. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά συγκροτηθεῖ μέ τήν ἀπώθηση τῆς ἔντονης πρωτοβλαστικῆς εἰσροῆς τῆς μεγάλης βιο-κοσμικῆς μνήμης, πού φέρνει τόν κατακλυσμό στήν κάθε ὁμαδική προσπάθεια. Ἀλλά πῶς νά τοῦ φτιάξει κανείς μιά καινούρια μνήμη, μιάν ὁμαδική μνήμη, μιά μνήμη ἀπό λόγια κι ἀπό ἀγχιστεῖες, πού ν' ἀνακατεύει τίς ἐξ ἀγχιστείας μέ τίς ἐξ αἵματος συγγένειες, πού νά τόν προικίζει μέ ἱκανότητες συνήχησης καί ἐπίσχεσης, παρακράτησης κι ἀπόσπασης, μνήμη πού νά ἐκτελεῖ ἔτσι τήν κωδικοποίηση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας – ἀπαραίτητο ὅρο γιά τήν ὕπαρξη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἁπλούστατη: μέ τήν ὀφειλή, μέ τά ἀνοιχτά σύνολα ὀφειλῆς – τά κινητά καί ὁλοκληρωμένα –, τήν ἐξαίρετη αὐτή σύνθεση τῆς φωνῆς πού μιλάει, τῆς σάρκας πού χαράζεται, τοῦ ματιοῦ πού ἀπολαμβάνει. Ὅλη ἡ ἠλιθιότητα καί ἡ αὐθαιρεσία τῶν νόμων, ὅλος ὁ πόνος τῶν μυήσεων, ὅλος ὁ διεστραμμένος μηχανισμός τῆς καταστολῆς καί τῆς ἀγωγῆς, τά πυρακτωμένα σίδερα, οἱ φριχτές μέθοδες, ἔχουν ἕνα καί μόνο νόημα: νά ντρεσάρουν τόν ἄνθρωπο, νά τόν σημαδέψουν στή σάρκα του, νά τόν κάνουν ἱκανό γιά ἀγχιστεῖες, νά τόν φορμάρουν γιά τή σχέση πιστωτής-ὀφειλέτης – πού ἀπ' ὅποια μεριά καί νά τήν πάρει κανείς, εἶναι ὑπόθεση μνήμης (μιᾶς μνήμης στραμμένης στό αὔριο). Ἡ ὀφειλή δέν εἶναι καθόλου μιά ἀπό τίς μορφές τῆς ἀνταλλαγῆς, ἀλλά τό ἄμεσο ἀποτέλεσμα ἤ τό ἄμεσο ὄργανο τῆς ἐδαφικῆς καί σαρκικῆς ἐγγραφῆς. Ἡ ὀφειλή πηγάζει ὁλόισια ἀπό τήν ἐγγραφή. Τό ξαναλέμε ἀκόμα μιά φορά: δέν πρόκειται ἐδῶ γιά ἐκδίκηση οὔτε καί γιά μνησικακία (τέτοια αἰσθήματα δέν φυτρώνουν σέ τοῦτο τό χῶμα – οὔτε ἄλλωστε καί τό οἰδιπόδειο). Ὅλα τά σημάδια πάνω στή σάρκα τῶν ἀθώων εἶναι συνέπεια τῆς ἀντίστοιχης αὐτονομίας πού ἔχουν ἡ φωνή καί ἡ γραφή, καθώς καί τό αὐτόνομο μάτι πού βρίσκει ἀπόλαυση σ' αὐτές. Κι ἄν ὁ καθένας σημαδεύεται, δέν θά πεῖ πώς τόν ὑποπτεύονται προκαταβολικά σάν μελλοντικό κακό ὀφειλέτη· συμβαίνει μάλλον τό ἀντίθετο. Κακός ὀφειλέτης πρέπει νά θεωρεῖται ἐκεῖνος πού χαράχτηκε, χωρίς ὅμως τό χάραγμα νά «πιάσει» πάνω του – σάν νά ἦταν ἀπο-σφραγισμένος ἤ νά εἶχε ἀπο-σφραγιστεῖ· γιατί διεύρυνε πέρα ἀπό τά ἐπιτρεπόμενα ὅρια τήν ἀπόσταση πού χωρίζει τή φωνή τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας ἀπό τό σῶμα τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας – κι ἔτσι, γιά νά ξανάρθει ἡ ἰσορροπία, χρειάζεται ἐπαυξημένος πόνος. Ὁ Nietzsche δέν τό λέει αὐτό, ἀλλά τί σημασία ἔχει; Σέ τοῦτο ἀκριβῶς τό σημεῖο συναντᾶ τή φοβερή ἐξίσωση

τῆς ὀφειλῆς: κάνεις κακό = θά πληρώσεις μέ πόνο. Πῶς νά ἐξηγήσει κανείς – ἀναρωτιέται – ὅτι ὁ πόνος τοῦ ἐγκληματία μπορεῖ νά χρησιμέψει σάν «ἰσοδύναμο» τοῦ κακοῦ πού ἔκανε; Καί πῶς μπορεῖ κανείς νά «πληρωθεῖ» μέ τόν πόνο τοῦ ἀλλουνοῦ; Πρέπει νά βρεῖ ἕνα μάτι πού βρίσκει εὐχαρίστηση στόν πόνο (καμιά σχέση μέ τήν ἐκδίκηση): εἶναι αὐτό πού ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἀποκαλεῖ ἐκτιμητικό μάτι, ἤ μάτι τῶν Θεῶν πού ἀγαποῦν τά σκληρά θεάματα, «γι' αὐτό καί ἡ τιμωρία παίρνει ὄψη γιορτῆς». Γι' αὐτό καί ὁ πόνος ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς ἐνεργητικῆς ζωῆς καί μιᾶς ματιᾶς γεμάτης συγκατάβαση. Ἡ ἐξίσωση κακό = πόνος δέν ἔχει κἄμιά σχέση μέ τήν ἀνταλλαγή, καί δείχνει, στήν ἀκραία αὐτήν περίπτωση, ὅτι καί ἡ ἴδια ἡ ὀφειλή δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν ἀνταλλαγή. Τό μάτι ἁπλούστατα ἀντλεῖ, ἀπό τόν πόνο πού ἀτενίζει, μιάν κωδική ὑπεραξία, πού ἀντισταθμίζει τήν κομμένη σχέση ἀνάμεσα στή φωνή τῆς ἀγχιστείας πού ὁ ἐγκληματίας δέν σεβάστηκε, καί στό σημάδι πού δέν χαράχτηκε ἀρκετά βαθιά στό σῶμα του. Τό ἔγκλημα: διακοπή τῆς φωνο-γραφικῆς σύνδεσης, πού ἀποκαταστάθηκε μέ τό θέαμα τῆς τιμωρίας – πρωτόγονη δικαιοσύνη· ἡ ἐδαφική ἀναπαράσταση τά ἔχει ὅλα *προβλέψει*.

Τά ἔχει ὅλα προβλέψει, κωδικοποιώντας τόν πόνο καί τόν θάνατο – ὅλα, ἐκτός ἀπό τόν τρόπο πού ὁ ἴδιος της ὁ θάνατος θά ἔρθει ἀπό τά ἔξω. «Ἔρχονται σάν τό πεπρωμένο, χωρίς αἰτία, χωρίς λόγο, χωρίς σεβασμό, χωρίς ἀφορμή – ἔφτασαν κιόλας μέ τήν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς, τόσο τρομαχτικοί, τόσο ξαφνικοί, τόσο πειστικοί, τόσο *διαφορετικοί*, πού δέν μπορεῖ κανείς οὔτε νά τούς μισήσει. Ἔργο τους εἶναι νά δημιουργοῦν ἐνστικτώδικα μορφές, νά σταμπάρουν – εἶναι οἱ πιό ἀκούσιοι κι οἱ πιό ἀσύνειδοι καλλιτέχνες: ὅπου ἐμφανίζονται, ἐκεῖ σέ λίγο ξεπηδᾶ κάτι καινούριο, ἕνα ὁλοζώντανο, ἔξοχο γρανάζι, ὅπου τό κάθε μέρος, ἡ κάθε λειτουργία εἶναι ξεχωριστή καί καθορισμένη, ὅπου τίποτα δέν βρίσκει θέση πού νά μήν ἔχει πρῶτα τή σημασία του σέ σχέση μέ τό σύνολο. Οἱ γεννημένοι αὐτοί ὀργανωτές δέν ξέρουν τί πάει νά πεῖ σφάλμα, εὐθύνη, σεβασμός· σ' αὐτούς κυριαρχεῖ ὁ τρομερός ἐκεῖνος ἐγωισμός τοῦ καλλιτέχνη μέ τήν ἀτσάλινη ματιά, πού ξέρει ἀπό πρίν ὅτι τό ἔργο του τόν δικαιώνει στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων, ὅπως τό παιδί δικαιώνει τή μητέρα. Νιώθει κανείς πῶς σίγουρα δέν ἔχει φυτρώσει μέσα τους ἡ ἔνοχη συνείδηση – ἀλλά καί πῶς, χωρίς αὐτούς, δέν θ' ἀναπτυσσόταν ποτέ τό ἀπαίσιο αὐτό φυτό, κι οὔτε κάν θά ὑπῆρχε, ἄν μέ τά σφυροκοπήματά τους, μέ τήν τυραννία τους ὡς καλλιτεχνῶν δέν εἶχε χαθεῖ μιά τεράστια ποσότητα ἐλευθερίας ἀπό τόν κόσμο, ἤ τουλάχιστο χαθεῖ ἀπό τά μάτια ὅλου τοῦ κόσμου, ἐξαναγκασμένη νά περάσει σέ μιά λανθάνουσα κατάσταση»[47]. Ἀκριβῶς ἐδῶ ὁ Nietzsche μιλάει γιά τομή, γιά ρήξη, γιά

[47] Nietzsche, Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς, 11, 17.

ἄλμα. Καί ποιοί εἶναι *αὐτοί* πού φτάνουν σάν τό πεπρωμένο; («μιά ὁποιαδήποτε ὁρδή ἀπό ξανθά κτήνη, μιά ράτσα ἀπό κατακτητές κι ἀφέντες πού, χάρη στή στρατιωτική τους ὀργάνωση καί τήν ὀργανωτική τους ἱκανότητα, ρίχνουν δίχως δισταγμό τά φοβερά τους νύχια πάνω σ' ἕναν πληθυσμό ἀριθμητικά ἴσως πολύ μεγαλύτερο, ἀλλά ἀνοργάνωτο ἀκόμα...»). Ἀκόμα καί οἱ πιό ἀρχαῖοι ἀφρικανικοί μύθοι μᾶς μιλοῦν γιά τούς ξανθούς αὐτούς ἄντρες – τούς *θεμελιωτές τοῦ κράτους*. Ἀλλά ὁ Nietzsche ἀνακαλύπτει κι ἄλλες τομές: τίς τομές τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦ δημοκρατικοῦ καί ἀστικοῦ οὐμανισμοῦ, τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, τοῦ καπιταλισμοῦ καί τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἴσως ὅμως ὅλες τους νά προϋποθέτουν, κατά διαφορετικό τρόπο, τήν πρώτη τούτη μεγάλη τομή, ἄν καί ἔχουν ἐπίσης τήν ἀξίωση νά τήν ἀποκρούσουν καί νά τή γεφυρώσουν. Ἴσως *νά μήν ὑπῆρξε ποτέ παρά ἕνα καί μόνο κράτος*, ἕνα κράτος-μαντρόσκυλο πού «ἐκφράζεται μονάχα μέ φούμαρα καί οὐρλιαχτά». Καί ὁ Nietzsche ἐξηγεῖ πῶς ἐνεργεῖ τό νέο αὐτό κοινωνικό σῶμα: μέ πρωτόφαντη τρομοκρατία, πού κοντά σ' αὐτήν ὠχριοῦν τό παλιό σύστημα τῆς σκληρότητας καί οἱ πρωτόγονες μορφές τοῦ ντρεσαρίσματος καί τῆς τιμωρίας. Ἡ προσχεδιασμένη καταστροφή ὅλων τῶν κωδικῶν συστημάτων, ἤ χειρότερα ἀκόμα, ἡ γελοία τους διατήρηση, ἡ ὑποβίβασή τους σέ δευτερεύοντα ἐξαρτήματα τῆς καινούριας μηχανῆς καί τοῦ καινούριου μηχανισμοῦ ἀπώθησης. Ἐκεῖνο πού ἀποτελοῦσε τήν οὐσία τῆς πρωτόγονης μηχανῆς ἐγγραφῶν, τά ἀνοιχτά καί τελειωμένα κινητά σύνολα ὀφειλῆς, «τά τεμάχια πεπρωμένου», ὅλα τοῦτα μπλέχτηκαν μέσα σ' ἕνα τεράστιο σύστημα ὀδοντοτροχῶν, *πού καταντᾶ τήν ὀφειλή ἀτέρμονη*, καί πού ἀποτελοῦν πιά μιά καί τήν ἴδια συντριπτική μοίρα: «θά χρειαστεῖ νά ἐξαφανιστεῖ γιά πάντα ἡ προοπτική τῆς ἀπολύτρωσης μέσα στήν καταχνιά τῆς ἀπαισιοδοξίας· θά χρειαστεῖ νά χάσει τό βλέμμα κάθε ἐλπίδα μπροστά στό σιδερένιο ἀνέφικτο...». Ὁλόκληρη ἡ γῆ γίνεται ἕνα φρενοκομεῖο.

*
* *

Ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς τυραννικῆς μηχανῆς ἤ τοῦ βάρβαρου κοινωνικοῦ σώματος μπορεῖ νά συνοψιστεῖ ἔτσι: καινούριο σύστημα τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας καί ἄμεση ἐξ αἵματος συγγένεια. Ὁ τύραννος ἀποκρούει τίς πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες καί τίς ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες τῆς παλιᾶς κοινότητας. Ἐπιβάλλει μιάν καινούρια ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια καί θεωρεῖ τόν ἑαυτό του ἄμεσα καταγόμενο ἀπό τό Θεό: ὁ λαός ὀφείλει ν' ἀκολουθεῖ. Ἡ μεταπήδηση σέ μιά νέα ἀγχιστεία καί τό ξέκομμα μέ τήν παλιά ἐξ αἵματος συγγένεια – αὐτό ἐκφράζεται μέ μιάν ἀλλόκοτη μηχανή, ἤ καλύτερα μέ μιά μηχανή τοῦ ἀλλόκοτου, πού

ἔχει γιά τόπο δράσης τήν ἔρημο, πού ἐπιβάλλει τίς πιό σκληρές, τίς πιό στυγνές δοκιμασίες καί πού δείχνει τόσο τήν ἀντίσταση τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος ὅσο καί τή νομιμοποίηση τοῦ νέου. Ἡ μηχανή τοῦ ἀλλόκοτου εἶναι μαζί καί μεγάλη παρανοϊκή μηχανή, ἀφοῦ ἐκφράζει τόν ἀγώνα ἐνάντια στό παλιό σύστημα – καί, ἀπό τώρα κιόλας, μεγαλόπρεπη ἀζευγάρωτη μηχανή, ἐφόσον προετοιμάζει τόν θρίαμβο τῆς νέας ἀγχιστείας. Ὁ τύραννος εἶναι ὁ παρανοϊκός (τίποτα δέν μᾶς ἐμποδίζει πιά νά προφέρουμε μιά τέτοια φράση, μιά πού λυτρωθήκαμε ἀπό τήν οἰκογενειοκρατία – ἀπαραίτητη γιά τήν ἀντίληψη τῆς παράνοιας στήν ψυχανάλυση καί τήν ψυχιατρική – καί μιά πού τώρα θεωροῦμε τήν παράνοια ἕναν τύπο ἐπένδυσης κοινωνικῆς ὑφῆς). Καί νέες ὁμάδες διεστραμμένων διαδίδουν τήν ἐφεύρεση τοῦ τυράννου (ἴσως μάλιστα αὐτές νά τήν κατασκεύασαν γιά χάρη του), διαλαλοῦν τή δόξα του, καί ἐπιβάλλουν τήν ἐξουσία του στίς πόλεις πού ἱδρύουν ἤ πού κατακτοῦν. Παντοῦ ὅπου περνοῦν ὁ τύραννος καί τό στράτευμά του, μετέχουν στή συνοδεία γιατροί, ἱερωμένοι, γραφιάδες, δημόσιοι ὑπάλληλοι... Θά ἔλεγε κανείς πώς ἡ παλιά συμπληρωματικότητα μεταλλάζει, γιά νά σχηματίσει ἕνα νέο κοινωνικό σῶμα: δέν ὑπάρχει πιά ἐδῶ ὁ παρανοϊκός τῆς ζούγκλας καί οἱ διεστραμμένοι τοῦ χωριοῦ ἤ τῆς κατασκήνωσης, ἀλλά ὁ παρανοϊκός τῆς ἐρήμου καί οἱ διεστραμμένοι τῆς πόλης.

Ὁ βάρβαρος τυραννικός σχηματισμός πρέπει καταρχήν νά νοηθεῖ σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή· ἱδρύεται πάνω στά ἐρείπιά της: μιά αὐτοκρατορία γεννιέται. Στήν πραγματικότητα ὅμως, μπορεῖ κανείς νά ἀντιληφθεῖ τήν κίνηση κι αὐτοῦ τοῦ σχηματισμοῦ, ὅταν μιά αὐτοκρατορία ἀποσπᾶται ἀπό μιά προηγούμενη αὐτοκρατορία· ἤ ἀκόμα κι ὅταν γεννιέται τό ὄνειρο μιᾶς πνευματικῆς αὐτοκρατορίας, ἐκεῖ ὅπου οἱ ἐγκόσμιες αὐτοκρατορίες πέφτουν σέ παρακμή. Μπορεῖ ἡ ἐπιχείρηση νά εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα στρατιωτική καί κατακτητική, μπορεῖ νά εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα θρησκευτική – ὁπότε ἡ στρατιωτική πειθαρχία μετατρέπεται σέ ἀσκητισμό καί ἐσωτερική συνοχή. Μπορεῖ ὁ ἴδιος ὁ παρανοϊκός νά εἶναι ἕνα πλάσμα γλυκύτατο ἤ ἕνα ἀποχαλινωμένο θηρίο. Πάντα ὅμως ξαναβρίσκουμε τή μορφή τοῦ παρανοϊκοῦ αὐτοῦ καί τῶν διεστραμμένων του ἀκολούθων, τόν κατακτητή καί τά ἐπίλεκτα στρατά του, τόν τύραννο καί τούς γραφειοκράτες του, τόν ἅγιο καί τούς μαθητές του, τόν ἀναχωρητή καί τούς μοναχούς του, τόν Χριστό καί τόν ἅγιο Παῦλο του. Ὁ Μωυσῆς ξεφεύγει ἀπό τήν αἰγυπτιακή μηχανή πηγαίνοντας στήν ἔρημο, ὅπου στήνει τήν καινούρια του μηχανή – ἅγια κιβωτό καί φορητό ναό – καί δίνει στόν λαό του μιάν ὀργάνωση θρησκευτικο-στρατιωτική. Γιά νά συνοψίσει τήν ἐπιχείρηση τοῦ ἅγιου Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ, ὁ Steinmann λέει: «Ὁ Ἰωάννης χτυπᾶ στά θεμέλιά του τό κεντρικό δόγμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τό δόγμα τῆς «διαθήκης» (συμφωνίας) μέ τόν Θεό, μέσω μιᾶς γενεαλογικῆς γραμμῆς πού ἀνέρχεται ὡς τόν Ἀβραάμ»[48]. Ἡ οὐσία εἶναι τούτη: κάθε φορά πού ἐπιστρατεύονται οἱ κατηγορίες μιᾶς καινούριας ἀγχιστείας καί μιᾶς ἄμεσης ἐξ αἵματος συγγένειας, μιλοῦμε γιά αὐτοκρατορικό βάρβαρο σχηματισμό ἤ γιά τυραννική μηχανή. Κι αὐτό γίνεται ὅποιο κι ἄν εἶναι τό πλαίσιο τῆς κινητοποίησης αὐτῆς, ἄν ἔχει ἤ ὄχι σχέση μέ προηγούμενες αὐτοκρατορίες, ἀφοῦ ὁ αὐτοκρατορικός σχηματισμός, παρ' ὅλες τίς μεταλλαγές του, χαρακτηρίζεται πάντα ἀπό μιάν ἰδιαίτερη μορφή κώδικα καί ἐγγραφῆς πού, νομικά, εἶναι ἀντίθετη μέ τίς πρωτόγονες ἐδαφικές κωδικοποιήσεις. Ὁ βαθμός τῆς ἀγχιστείας ἔχει ἐλάχιστη σημασία: νέα ἀγχιστεία καί ἄμεση ἐξ αἵματος συγγένεια εἶναι εἰδικές κατηγορίες, καί δείχνουν τήν ὕπαρξη ἑνός νέου κοινωνικοῦ σώματος μή ἀναγώγιμου στίς πλάγιες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες καί στίς ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες ὅπως τίς εἶχε κατατάξει ἡ πρωτόγονη μηχανή. Αὐτό πού χαρακτηρίζει τήν παράνοια εἶναι ἡ δύναμη τῆς προβολῆς, ἡ δύναμη τοῦ ξεκινήματος ἀπό τό μηδέν, τῆς ἀντικειμενοποίησης μιᾶς ὁλοκληρωμένης μεταμόρφωσης: τό ὑποκείμενο ἔξω ἀπό τίς διασταυρώσεις ἀγχιστεία – ἐξ αἵματος συγγένεια, ἐγκαθίσταται στό ἀκρότατο ὅριο, στόν ὁρίζοντα, στήν ἔρημο – ὑποκείμενο μιᾶς ἀπεδαφικοποιημένης γνώσης, πού τό φέρνει σ' ἐπαφή ἀπευθείας μέ τόν Θεό καί τό συνδέει μέ τόν λαό. Γιά πρώτη φορά, ἀφαιρέθηκε ἀπό τή ζωή καί ἀπό τή γῆ κάτι πού θά ἐπιτρέψει νά κρίνουμε τή ζωή καί νά πετάξουμε πάνω ἀπό τή γῆ – θεμελιακή ἀρχή τῆς παρανοϊκῆς γνώσης. Ὅλος ὁ σχετικός μηχανισμός, πού ἀναφέρεται στίς ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένειες, ἀνεβάζεται στό ἀπόλυτο, μέσα στή νέα αὐτή ἀγχιστεία καί στήν ἄμεση αὐτή ἐξ αἵματος συγγένεια.

Γιά νά καταλάβουμε λοιπόν τόν βάρβαρο σχηματισμό, πρέπει νά τόν συσχετίσουμε ὄχι μέ ἄλλους ὁμοειδεῖς σχηματισμούς πού τούς συναγωνίζεται, ἐγκόσμια ἤ πνευματικά, χάρη σέ σχέσεις πού ἐπισκιάζουν τό οὐσιαστικό, ἀλλά μέ τόν πρωτόγονο ἄγριο σχηματισμό, τόν ὁποῖο ὑποσκελίζει νομικά, ἀλλά πού ἐξακολουθεῖ νά τόν κυνηγᾶ. Ἔτσι ἄλλωστε καί ὁ Μάρξ ὁρίζει τήν ἀσιατική παραγωγή: μιά ἀνώτερη ἑνότητα τοῦ κράτους ἐγκαθιδρύεται μέ βάση πρωτόγονες ἀγροτικές κοινότητες, πού διατηροῦν τήν ἰδιοκτησία τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ τό κράτος εἶναι ὁ πραγματικός ἰδιοκτήτης του, σύμφωνα μέ τή φαινομενική ἀντικειμενική κίνηση πού τοῦ ἐπιδικάζει τό ὑπερπροϊόν, τοῦ ἐξασφαλίζει τίς παραγωγικές δυνάμεις στά μεγάλα ἔργα, καί τό κάνει τό ἴδιο νά φαίνεται σάν ἡ αἰτία τῶν συλλογικῶν ὅρων τῆς ἰδιοποίησης[49]. Τό συμπαγές σῶμα, σάν κοινωνικό σῶμα, δέν εἶναι πιά ἡ γῆ, ἔγινε τώρα τό σῶμα τοῦ τυράννου, ὁ ἴδιος ὁ τύραννος ἤ ὁ θεός του. Τά διατάγματα καί οἱ ἀπαγορεύσεις πού τοῦ

[48] Jean Steinmann, *Saint Jean-Baptiste et la spiritualité du désert*, Ed. du Seuil, 1959, σ. 69.
[49] Marx, *Principes d'une critique de l'économie politique*, Pléiade, 11, σ. 314.

ἀφαιροῦν πάντα σχεδόν κάθε δυνατότητα δράσης, τό μετατρέπουν σέ σῶμα δίχως ὄργανα. Αὐτό εἶναι τώρα ἡ μοναδική περίπου αἰτία, ἡ πηγή καί οἱ ἐκβολές τῆς φαινομενικῆς κίνησης. Δέν ὑπάρχουν ἐδῶ κινητές ἀποσπάσεις ἀπό τή σημαίνουσα ἀλυσίδα, ἀλλά ἕνα ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, πού τινάχτηκε ἔξω ἀπό τήν ἀλυσίδα· δέν ὑπάρχουν παρακρατήσεις ροῶν, ὅλες οἱ ροές ἑνώνονται καί σχηματίζουν ἕνα μεγάλο ποταμό πού ἀποτελεῖ τό καταναλωτικό ὑλικό τοῦ Ἄρχοντα: ριζική ἀλλαγή στόν τρόπο λειτουργίας τοῦ φετίχ ἤ τοῦ συμβόλου. Αὐτό πού μετράει, δέν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἄρχοντας, οὔτε κάν τό ἀξίωμά του – γιατί αὐτό μπορεῖ νά περιοριστεῖ. Βαθιά ἀλλαγμένη εἶναι τώρα ἡ κοινωνική μηχανή: στή θέση τῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς, ἔχουμε τή «μεγαμηχανή» τοῦ κράτους, λειτουργική πυραμίδα μέ τόν τύραννο στήν κορυφή – ἀκίνητο κινητήρα – τή γραφειοκρατία σάν πλάγια ἐπιφάνεια καί ὄργανο μεταβίβασης, καί τούς χωρικούς στή βάση, σάν ἐργατικά ἐξαρτήματα. Τά ἀποθέματα στοιβάζονται, τά σύνολα ὀφειλῆς γίνονται ἀτέρμονη σχέση μέ τή μορφή φόρου ὑποτέλειας. Ὁλόκληρη ἡ κωδική ὑπεραξία γίνεται ἀντικείμενο ἰδιωτικῆς κτήσης. Ἡ μετατροπή αὐτή περνᾶ ἀπό ὅλες τίς συνθέσεις, τίς συνθέσεις παραγωγῆς μέ τήν ὑδραυλική μηχανή, τή μηχανή γιά μεταλλεῖα, τήν ἐγγραφή μέ τή λογιστική μηχανή, τή μηχανή γιά γράψιμο, τή μνημειώδη μηχανή, καί τέλος τή σύνθεση τῆς κατανάλωσης μέ τή συντήρηση τοῦ τυράννου, τῆς αὐλῆς του καί τῆς γραφειοκρατικῆς κάστας. Ἀντί νά θεωροῦμε τό κράτος σάν τό πρῶτο αἴτιο μιᾶς ἐδαφικοποίησης, πού ἐγγράφει τούς ἀνθρώπους ἀνάλογα μέ τόν τόπο διαμονῆς τους, ὀφείλουμε νά δοῦμε τό πρῶτο αἴτιο τοῦ τόπου διαμονῆς σάν τό ἀποτέλεσμα μιᾶς κίνησης ἀπεδαφικοποίησης, πού διαιρεῖ τή γῆ σάν ἕνα ἀντικείμενο καί ὑποτάσσει τούς ἀνθρώπους στή νέα αὐτοκρατορική ἐγγραφή, στό νέο συμπαγές σῶμα, στό νέο κοινωνικό σῶμα.

«Ἔρχονται σάν τό πεπρωμένο... φτάνουν μέ τήν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς, τόσο τρομαχτικοί, τόσο ξαφνικοί...». Κι αὐτό, γιατί ὁ θάνατος τοῦ πρωτόγονου συστήματος ἔρχεται πάντα ἀπό τά ἔξω, ὁλόκληρη ἡ Ἱστορία εἶναι φτιαγμένη ἀπό τυχαῖα περιστατικά καί ἀπό συναντήσεις. Οἱ κατακτητές ἔφτασαν σάν σύννεφο πού ἔρχεται ἀπό τήν ἔρημο: «Ἀδύνατο νά καταλάβεις πῶς ἦρθαν...», πῶς πέρασαν «τόσα ἔρημα ψηλά ὀροπέδια, τόσες ἀπέραντες εὔφορες πεδιάδες... Καί ὅμως, νά πού βρίσκονται ἐδῶ, καί κάθε πρωί θαρρεῖ κανείς πώς πληθαίνουν... Νά συνεννοηθεῖ κανείς μαζί τους, ἀδύνατο! Δέν ξέρουν τή γλώσσα μας»[50]. Ἀλλά ὁ θάνατος αὐτός, πού ἔρχεται ἀπό τά ἔξω, εἶναι ὁ ἴδιος πού προχωροῦσε ἀπό τά μέσα: ὁ γενικός διαχωρισμός τῆς ἀγχιστείας ἀπό τήν ἐξ αἵματος συγγένεια, ἡ ἀνεξαρτησία τῶν συγγενικῶν ὁμάδων, ὁ τρόπος πού οἱ ὁμάδες αὐτές χρησίμευαν σάν ἀγωγοί γιά τίς οἰκονομικές καί πολιτικές

[50] Kafka, *Τό Σινικό Τεῖχος*.

σχέσεις, τό σύστημα τῆς πρωτόγονης κατάταξης σέ διάφορες κοινωνικές θέσεις, ὁ μηχανισμός τῆς ὑπεραξίας, ὅλα αὐτά σκιαγραφοῦσαν κιόλας τυραννικούς σχηματισμούς καί διάφορες κάστες. Καί πῶς νά ξεχωρίσει κανείς τόν τρόπο πού ἡ πρωτόγονη κοινότητα δυσπιστεῖ στούς ἴδιους τούς θεσμούς τῆς κάθε αὐτόνομης περιοχῆς της, ἐξορκίζει ἤ στραγγαλίζει τήν εἰκόνα τοῦ τυράννου πού θά ἦταν δυνατό νά ἐκκρίνει μέσα ἀπό τούς κόλπους της – πῶς νά τόν ξεχωρίσει ἀπό τόν τρόπο πού στραγγαλίζει τό γελοῖο πιά σύμβολο ἑνός παλιοῦ τυράννου, πού στά περαμένα εἶχε ἔρθει ἀπό τά ἔξω γιά νά ἐπιβληθεῖ; Δέν εἶναι πάντα εὔκολο νά ξέρεις ἄν μιά πρωτόγονη κοινότητα καταστέλλει μιάν ἐνδογενῆ τάση, ἤ ξαναβρίσκει λίγο-πολύ τόν ἑαυτό της ὕστερα ἀπό μιά τρομαχτική ἐξωγενῆ περιπέτεια. Τό σύστημα τῆς ἀγχιστείας εἶναι διφορούμενο: βρισκόμαστε ἄραγε ἀκόμα ἐδῶθε ἀπό τή νέα ἀγχιστεία, ἤ μήπως εἴμαστε κιόλας ἐκεῖθε, καί σάν νά ξανακυλήσαμε σ' ἕνα ἐδῶθε ὑπολειμματικό καί μεταλλαγμένο; (Παρεπόμενο ζήτημα: τί εἶναι ἡ φεουδαρχία;). Μποροῦμε μόνο νά ὁρίσουμε τή συγκεκριμένη στιγμή τοῦ αὐτοκρατορικοῦ σχηματισμοῦ σάν στιγμή τῆς ἐξωγενοῦς ἀγχιστείας, πού ὄχι μονάχα παίρνει τή θέση τῆς παλιᾶς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, ἀλλά καί προσδιορίζεται *σέ σχέση μ' αὐτήν*. Καί ἡ νέα αὐτή συμμαχία εἶναι ὁλότελα διαφορετική ἀπό μιά συνθήκη, ἀπό ἕνα συμβόλαιο. Γιατί, αὐτό πού καταργεῖται, δέν εἶναι τό παλιό σύστημα τῆς πλάγιας ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας καί τῆς ἐκτεταμένης ἐξ αἵματος συγγένειας, ἀλλά μονάχα ὁ προσδιοριστικός τους χαρακτήρας. Τό παλιό σύστημα ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει λιγότερο ἤ περισσότερο τροποποιημένο, λιγότερο ἤ περισσότερο διευθετημένο ἀπό τόν μεγάλο παρανοϊκό, ἀφοῦ οἱ συγγένειες αὐτές προμηθεύουν τό ὑλικό τῆς ὑπεραξίας. Κι εἶναι αὐτό ἀκριβῶς πού συνιστᾶ τόν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς ἀσιατικῆς παραγωγῆς: οἱ αὐτόχθονες ἀγροτικές κοινότητες διατηροῦνται πάντα, κι ἐξακολουθοῦν νά παράγουν, νά ἐγγράφουν, νά καταναλώνουν· καί μάλιστα τό κράτος δέν ἔχει νά κάνει παρά μονάχα μ' αὐτές. Τά γρανάζια τῆς γενεαλογικῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς παραμένουν κι αὐτά, ἀλλά δέν εἶναι πιά παρά μονάχα ἐργατικά ἐξαρτήματα τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Τά ἀντικείμενα, τά ὄργανα, τά πρόσωπα καί οἱ ὁμάδες διατηροῦν τουλάχιστον ἕνα μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τους κώδικα, ἀλλά οἱ κωδικωμένες ροές τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος ἐπικωδικώνονται ἀπό τήν ὑπερβατική ἑνότητα πού ἰδιοποιεῖται τήν ὑπεραξία. Ἡ παλιά ἐγγραφή παραμένει, ἀλλά εἶναι τώρα μπρικεττοστρωμένη ἀπό τήν καί μέσα στήν κρατική ἐγγραφή.

Τά μονολιθικά σύνολα παραμένουν κι αὐτά, ἀλλά ἔχουν τώρα μετατραπεῖ σέ μπρικέττες τοποθετημένες ξεχωριστά καί σφηνωμένες μέ τρόπο ὥστε ἡ κίνησή τους νά εἶναι πιά μονάχα κατευθυνόμενη. Οἱ ἐδαφικές ἀγχιστεῖες δέν ἀντικατασταίνονται, ἀλλά μονάχα ἑνώνονται μέ τήν καινούρια ἀγχιστεία. Οἱ ἐδαφικές ἐξ αἵματος συγγένειες δέν ἀντικατα-

σταίνονται οὔτε αὐτές, ἀλλά μονάχα συνδέονται μέ τήν ἄμεση ἐξ αἵματος συγγένεια. Εἶναι κάτι σάν ἀπέραντο δικαίωμα τοῦ πρωτότοκου πάνω σέ κάθε ἐξ αἵματος συγγένεια, ἀπέραντο δικαίωμα τῆς «πρώτης νύχτας» πάνω σέ κάθε ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια. Τό συγγενικό ἐξ αἵματος ἀπόθεμα στοιβάζεται τώρα στήν ἄλλη ἐξ αἵματος συγγένεια, ἡ ὀφειλή τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας μετατρέπεται σέ μιάν ἀτέρμονη σχέση μέσα στήν ἄλλη ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια. Ἔτσι ὁλόκληρο τό πρωτόγονο σύστημα κινητοποιεῖται, ἐπιτάσσεται ἀπό μιάν ἀνώτερη δύναμη, καθυποταγμένο ἀπό ἐξωτερικές νέες δυνάμεις, καί ἐξυπηρετεῖ ἄλλους σκοπούς: γιατί – ὅπως λέει ὁ Nietzsche – αὐτό πού ἀποκαλοῦν ἐξέλιξη κάποιου πράγματος, δέν εἶναι παρά «μιά σταθερή διαδοχή ἀπό φαινόμενα καθυπόταξης, λίγο-πολύ βίαια, λίγο-πολύ ἀνεξάρτητα – χωρίς καί νά παραβλέπονται οἱ ἀντιστάσεις πού ἀσταμάτητα προβάλλονται, οἱ ἀπόπειρες μεταμόρφωσης πού γίνονται γιά νά συντρέξουν τήν ὑπεράσπιση καί τήν ἀντίδραση, καί τέλος τά πετυχημένα ἀποτελέσματα τῶν ἀντίστροφων ἐνεργειῶν».

Πολλές φορές ἔχει σημειωθεῖ ὅτι τό κράτος ἀρχίζει (ἤ ξαναρχίζει) νά ὑπάρχει μέ δυό βασικές πράξεις: μέ τή λεγόμενη ἐδαφικότητα, δηλαδή τόν καθορισμό τοῦ τόπου διαμονῆς, καί μέ τή λεγόμενη ἀπελευθέρωση, δηλαδή τήν κατάρτιση τῶν μικρῶν ὀφειλῶν. Τό κράτος ὅμως μεταχειρίζεται εὐφημισμούς: ἡ ψευτο-ἐδαφικότητα εἶναι προϊόν μιᾶς πραγματικῆς ἀπεδαφικοποίησης πού ἀντικατασταίνει μέ ἀφηρημένα σημεῖα τά σημεῖα τῆς γῆς, καί πού μετατρέπει τήν ἴδια τή γῆ σέ ἀντικείμενο ἰδιοκτησίας τοῦ κράτους, τῶν πιό πλούσιων θεραπόντων καί ὑπαλλήλων του *(καί ἀπό τήν ἄποψη αὐτή,* δέν ἀλλάζει σχεδόν τίποτα ὅταν τό κράτος ἐγγυᾶται μονάχα τήν ἀτομική ἰδιοκτησία μιᾶς κυρίαρχης τάξης πού διαχωρίζεται ἀπό τό ἴδιο*).* Ἡ κατάργηση τῶν ὀφειλῶν – ὅταν πραγματοποιεῖται – εἶναι ἕνα μέσο γιά νά διατηρηθεῖ ἡ κατανομή τῶν γαιῶν καί νά ἐμποδιστεῖ ἡ ἐμφάνιση μιᾶς νέας ἐδαφικῆς μηχανῆς, ἐνδεχόμενα ἐπαναστατικῆς καί ἱκανῆς νά θέσει ἤ νά ρυθμίσει τό ἀγροτικό πρόβλημα σ' ὅλη του τήν ἔκταση. Σέ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ἀνακατανέμονται τά κτήματα, διατηρεῖται ὁ κύκλος τῶν πιστώσεων μέ τήν καινούρια μορφή πού καθιέρωσε τό κράτος – δηλαδή μέ τό χρῆμα. Γιατί, ἀναμφισβήτητα, τό χρῆμα δέν χρησιμοποιήθηκε ἀπ' τήν ἀρχή γιά τό ἐμπόριο, ἤ τουλάχιστο δέν ἔχει κανένα αὐτόνομο ἐμπορικό πρότυπο. Τό κοινό στοιχεῖο ἀνάμεσα στήν τυραννική καί τήν πρωτόγονη μηχανή, εἶναι ὅτι καί οἱ δυό τους ἀποστρέφονται τίς ἀποκωδικωμένες ροές, τίς ροές παραγωγῆς, ἀκόμα καί τίς ἐμπορικές ροές τῆς ἀνταλλαγῆς καί τοῦ ἐμπορίου, πού μποροῦν νά ξεφεύγουν ἀπό τό μονοπώλιο τοῦ κράτους, ἀπό τόν διατετραγωνισμό του, ἀπό τή σφραγίδα του. Στήν ἐρώτηση τοῦ Etienne Balazs: γιατί ὁ καπιταλισμός δέν γεννήθηκε στήν Κίνα τόν 13ο αἰώνα, ὅπου ὑπῆρχαν ὡστόσο ὅλες οἱ ἀπαραίτητες ἐπιστημονικές καί τεχνικές

προϋποθέσεις; μπορεῖ κανείς νά ἀπαντήσει ὅτι τό κράτος ἔκλεινε τά ὀρυχεῖα μόλις ἔκρινε πώς ἐπαρκοῦσαν τά ἀποθέματα τοῦ μετάλλου, ὅτι τό κράτος διατηροῦσε τό μονοπώλιο καί μποροῦσε νά ἐλέγχει αὐστηρά τό ἐμπόριο (ὁ ἔμπορος ἦταν δημόσιος ὑπάλληλος)[51]. Ὁ ρόλος πού παίζει τό χρῆμα στό ἐμπόριο, δέν ἐξαρτιέται τόσο ἀπό τό ἴδιο τό ἐμπόριο, ὅσο ἀπό τόν ἔλεγχο πού τό κράτος ἀσκεῖ πάνω σ' αὐτό. Ἡ σχέση τοῦ ἐμπορίου μέ τό χρῆμα εἶναι συνθετική, ὄχι ἀναλυτική. Καί τό χρῆμα εἶναι βασικά ἀξεχώριστο, ὄχι ἀπό τό ἐμπόριο, ἀλλά ἀπό τόν φόρο πού χρησιμοποιεῖται γιά τή συντήρηση τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Ἀκόμα κι ἐκεῖ ὅπου οἱ κυρίαρχες τάξεις διαχωρίζονται ἀπό τήν κρατική μηχανή καί τή χρησιμοποιοῦν πρός ὄφελος τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ὁ τυραννικός σύνδεσμος τοῦ χρήματος μέ τόν φόρο παραμένει ὁλοφάνερος. Μέ βάση τίς ἔρευνες τοῦ Will, ὁ Michel Foucault δείχνει ὅτι σέ ὁρισμένες ἑλληνικές τυραννίες, ὁ φόρος πού πλήρωναν οἱ ἀριστοκράτες καί ἡ διανομή χρήματος στούς φτωχούς, ἦταν ἕνα μέσο γιά νά ξανάρχεται τό χρῆμα στούς πλούσιους, καί ἰδιαίτερα γιά νά εὐρύνεται τό σύστημα τῶν χρεῶν, νά ἐνισχύεται ἀκόμη παραπάνω, μέ τήν πρόληψη καί τήν καταστολή κάθε ἐπανεδαφικοποίησης πού θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ διαμέσου τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων τοῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος[52]. (Λές καί οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀπό τότε ἀνακαλύψει, μέ τόν δικό τους τρόπο, αὐτό πού οἱ Ἀμερικανοί ἀνακάλυψαν ὕστερα ἀπό τό New Deal: ὅτι δηλαδή οἱ μεγάλοι κρατικοί φόροι εὐνοοῦν τίς προσοδοφόρες ἐπιχειρήσεις). Μέ δυό λόγια, τό χρῆμα, ἡ κυκλοφορία τοῦ χρήματος, *εἶναι τό μέσο γιά νά γίνεται ἡ ὀφειλή ἀτέρμονη.* Καί νά τί κρύβεται πίσω ἀπό τίς δυό πράξεις τοῦ κράτους: ὁ τόπος διαμονῆς, ἡ ἐδαφικότητα τοῦ κράτους, ἐγκαινιάζει τή μεγάλη κίνηση ἀπεδαφικοποίησης, πού ὑποτάσσει ὅλες τίς πρωτόγονες ἐξ αἵματος συγγένειες στήν τυραννική μηχανή (ἀγροτικό πρόβλημα)· ἡ κατάργηση τῶν χρεῶν, ἤ ἡ λογιστική της μετατροπή εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ ἔργου μιᾶς ἀτέρμονης κρατικῆς ὑπηρεσίας, ὅπου ὑποτάσσονται ὅλες οἱ πρωτόγονες ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες (πρόβλημα τῆς ὀφειλῆς). Ὁ αἰώνιος πιστωτής, ἡ ἀτέρμονη πίστωση παίρνει τώρα τή θέση τοῦ συνόλου τῶν κινητῶν καί πεπερασμένων χρεῶν. Στόν ὁρίζοντα τῆς τυραννίας ἀναφαίνεται πάντα ἕνας μονοθεϊσμός: ἡ ὀφειλή γίνεται

[51] Etienne Balazs, *La Bureaucratie céleste,* Gallimard, 1968, κεφ. XIII, «Ἡ γέννηση τοῦ καπιταλισμοῦ στήν Κίνα» (καί ἰδιαίτερα: τό κράτος καί τό χρῆμα, καί ἡ ἀδυναμία τῶν ἐμπόρων νά ἀποκτήσουν τήν αὐτονομία τους, σ. 229-300). Γιά τούς αὐτοκρατορικούς σχηματισμούς, τούς θεμελιωμένους στόν ἔλεγχο τοῦ ἐμπορίου καί ὄχι στά μεγάλα ἔργα – ὅπως λχ. στή Μαύρη Ἀφρική, βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Godelier καί τοῦ Suret-Canale, *Sur le mode de production asiatique,* Ed. Sociales, 1969, σ. 87-88 καί 120-122.

[52] Michel Foucault, *La Volonté de savoir,* παραδόσεις στό Collège de France, 1971.

ὀφειλή ὕπαρξης, ὀφειλή τῆς ὕπαρξης τῶν ἴδιων τῶν ὑπηκόων. Κι ἔρχεται ἡ ὥρα πού ὁ πιστωτής δέν ἔχει ἀκόμα δανείσει, ἐνῶ ὁ ὀφειλέτης δέν παύει νά ξεπληρώνει, γιατί τό νά ξεπληρώνεις τήν ὀφειλή σου εἶναι ἕνα καθῆκον, ἐνῶ τό νά δανείζεις εἶναι προαιρετικό – ὅπως στό τραγούδι τοῦ Lewis Carroll,

«Σίγουρα μπορεῖς ν' ἀπαιτεῖς αὐτό πού σοῦ ὀφείλεται,
μά νά δανείσεις ὅταν πρόκειται,
μπορεῖς βέβαια νά διαλέξεις
τή στιγμή πού σέ βολεύει»[53].

Τό τυραννικό κράτος, ὅπως ἀναφαίνεται στίς πιό ἀμιγεῖς συνθῆκες τῆς λεγόμενης ἀσιατικῆς παραγωγῆς, ἔχει δυό σύστοιχες ὄψεις: ἀπό τή μιά μεριά, παίρνει τή θέση τῆς ἐδαφικῆς μηχανῆς καί σχηματίζει ἕνα καινούριο ἀπεδαφικοποιημένο συμπαγές σῶμα· καί ἀπό τήν ἄλλη, διατηρεῖ τίς παλιές ἐδαφικότητες καί τίς ἐνσωματώνει στήν καινούρια μηχανή, σάν ἐξαρτήματα ἤ ὄργανα παραγωγῆς. Ἀποκτᾶ ἀμέσως τελειότητα, γιατί λειτουργεῖ μέ βάση τίς σκόρπιες ἀγροτικές κοινότητες, πού τίς χρησιμοποιεῖ σάν προϋπάρχουσες αὐτόνομες ἤ ἡμι-αὐτόνομες μηχανές, ἀπό παραγωγική ἄποψη· ἀπό τήν ἴδια ὅμως αὐτήν ἄποψη, ἀντεπιδρᾶ πάνω τους, δημιουργώντας συνθῆκες γιά μεγάλα ἔργα πού ξεπερνοῦν τήν παραγωγική δύναμη τῆς κάθε ξεχωριστῆς κοινότητας. Αὐτό πού γίνεται πάνω στό σῶμα τοῦ τυράννου, εἶναι μιά συνδετική σύνθεση τῶν παλιῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενειῶν μέ τήν καινούρια, καί μιά διαζευκτική σύνθεση πού κάνει ὥστε οἱ παλιές ἐξ αἵματος συγγένειες νά εἰσχωρήσουν στήν ἄμεση ἐξ αἵματος συγγένεια, συγκεντρώνοντας ἔτσι ὅλους τούς ὑπηκόους μέσα στήν καινούρια μηχανή. Ἡ οὐσία τοῦ κράτους συνίσταται λοιπόν στή δημιουργία μιᾶς δεύτερης ἐγγραφῆς, πού μέ τή μεσολάβησή της, τό καινούριο ἀκίνητο, μνημειακό, ἀναλλοίωτο συμπαγές σῶμα οἰκειώνεται ὅλες τίς δυνάμεις καί τούς φορεῖς τῆς παραγωγῆς· ἡ κρατική ὅμως αὐτή ἐγγραφή δέν ἀπαλείφει τίς παλιές ἐδαφικές ἐγγραφές, πού παραμένουν σάν «μπρικέττες» πάνω στήν καινούρια ἐπιφάνεια. Ἔτσι, τελικά, προκύπτει ὁ τρόπος γιά νά συνδεθοῦν τά δυό τμήματα, τά ἀντίστοιχα μερίδια πού δικαιοῦνται καί ἡ ἰδιοκτήτρια ἀνώτερη ἑνότητα καί οἱ κατέχουσες κοινότητες, ἡ ἐπικωδίκωση καί οἱ ἐσωτερικοί κώδικες, ἡ ἰδιοποιημένη ὑπεραξία καί ἡ χρησιμοποιούμενη ἐπικαρπία, ἡ κρατική μηχανή καί οἱ ἐδαφικές μηχανές. Ὅπως στό ἔργο *Τό Σινικό Τεῖχος,* τό κράτος εἶναι ἡ ὑπερβατική ἀνώτερη ἑνότητα, πού ἐνσωματώνει ὑποσύνολα σχετικά ἀπομονωμένα, τά ὁποῖα λειτουργοῦν χωριστά, καί στά ὁποῖα τό κράτος ὁρίζει μιά ἀνάπτυξη μέ μπρικέττες καί ἕνα ἔργο οἰκοδομῆς κατά τμήματα. Σκόρπια ἐπιμέρους ἀντικείμενα, γαντζωμένα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα. Κανένας δέν στάθηκε τόσο

[53] Lewis Carroll, *Sylvie et Bruno,* κεφ. XI.

ἱκανός, ὅσο ὁ Kafka, νά ἀποδείξει πώς ὁ νόμος δέν ἔχει καμιά σχέση μέ μιάν ὁλότητα φυσική, ἁρμονική, ἐνύπαρκτη, ἀλλά ἐνεργεῖ σάν ἀνώτερη τυπική ἑνότητα, καί ὡς *τέτοια κυριαρχεῖ πάνω στά τμήματα καί τά κομμάτια* (τό τεῖχος καί ὁ πύργος). Γι' αὐτό τό κράτος δέν εἶναι πρωτόγονο – εἶναι πρωταρχή ἤ ἀφαίρεση, εἶναι ἡ ἀφηρημένη πρωταρχική οὐσία πού δέν ταυτίζεται μέ τό ἀρχίνημα. «Ὁ Αὐτοκράτορας εἶναι τό μόνο ἀντικείμενο τῶν στοχασμῶν μας. Ὄχι ὁ Αὐτοκράτορας πού βασιλεύει... Ἐκεῖνον βέβαια θά τόν σκεφτόμασταν, ἄν τόν γνωρίζαμε, ἀν εἴχαμε γι' αὐτόν τήν παραμικρή πληροφορία!... Ὁ λαός ὅμως δέν ξέρει ποιός αὐτοκράτορας βασιλεύει, ἀκόμα καί γιά τό ὄνομα τῆς δυναστείας δέν εἶναι σίγουρος... Στά χωριά μας, αὐτοκράτορες χρόνια τώρα πεθαμένοι, ἀνέρχονται στόν θρόνο, καί κάποιος ἀπ' αὐτούς πού ζεῖ μονάχα στήν παράδοση, ἐξέδωσε πρίν ἀπό λίγο ἕνα διάταγμα, πού μᾶς τό διαβάζει ὁ ἱερέας μπροστά τήν Ἅγια Τράπεζα». Ὅσο γιά τά ἴδια τά ὑποσύνολα, πρωτόγονες ἐδαφικές μηχανές, αὐτά εἶναι βέβαια κάτι συγκεκριμένο, εἶναι ἡ συγκεκριμένη βάση καί ἡ συγκεκριμένη ἀρχή, ἀλλά τά τμήματά τους ἔρχονται ἐδῶ σέ σχέσεις πού ἀνταποκρίνονται στήν οὐσία, παίρνουν ἀκριβῶς ἐκείνη τή μορφή μπρικεττῶν πού ἐξασφαλίζει τήν ἐνσωμάτωσή τους στήν ἀνώτερη ἑνότητα καί τή διανεμητική τους λειτουργία – λειτουργία σύμφωνη μέ τούς συλλογικούς σκοπούς τῆς ἴδιας αὐτῆς ἑνότητας (μεγάλα ἔργα, ἀπόσπαση τῆς ὑπεραξίας, χαράτσι, γενικευμένη δουλοκτησία). Στόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό συνυπάρχουν δυό ἐγγραφές πού συμβιβάζονται ἐφόσον ἡ μιά ἐπιστρώνει τήν ἄλλη μέ μπρικέττες, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἄλλη τσιμεντάρει τό σύνολο κι ἐξασφαλίζει γιά τόν ἑαυτό της καί τούς παραγωγούς καί τά προϊόντα (δέν χρειάζεται κάν νά μιλοῦν τήν ἴδια γλώσσα). Ἡ αὐτοκρατορική ἐγγραφή διασταυρώνει ὅλες τίς ἀγχιστεῖες καί τίς ἐξ αἵματος συγγένειες, τίς προεκτείνει, τίς συγκεντρώνει πάνω στήν ἄμεση συγγένεια τοῦ τυράννου μέ τόν Θεό, τήν καινούρια συμφωνία τοῦ τυράννου μέ τόν λαό. Ὅλες οἱ κωδικωμένες ροές τῆς πρωτόγονης μηχανῆς σπρώχνονται τώρα πρός τίς ἐκβολές, ὅπου καί ἐπικωδικώνονται ἀπό τήν τυραννική μηχανή. *Ἐπικωδίκωση:* αὐτή εἶναι ἡ πράξη πού ἀποτελεῖ τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ κράτους, καί πού μετράει ταυτόχρονα τή συνέχειά του καί τή ρήξη του μέ τούς παλιούς σχηματισμούς: ἡ ἀπέχθεια γιά ροές πόθου πού δέν εἶναι κωδικωμένες, ἀλλά καί ἡ καθιέρωση μιᾶς καινούριας ἐγγραφῆς πού ἐπικωδικώνει, καί πού καθιστᾶ τήν ἐπιθυμία ἰδιοκτησία τοῦ ἄρχοντα, ἔστω κι ἄν εἶναι ἔνστικτο θανάτου. Οἱ κάστες εἶναι ἀξεχώριστες ἀπό τήν ἐπικωδίκωση, καί ἐξυπακούουν κυρίαρχες «τάξεις», πού δέν ἐκδηλώνονται ἀκόμα σάν τάξεις, ἀλλά συνταυτίζονται μέ κάποια κρατική μηχανή. Ποιός μπορεῖ νά ἀγγίξει τό συμπαγές σῶμα τοῦ ἄρχοντα; νά ἕνα πρόβλημα κάστας. Ἡ ἐπικωδίκωση εἶναι ἐκείνη πού καταργεῖ τή γῆ ὑπέρ τοῦ ἀπεδαφικοποιημένου συμπαγοῦς σώματος, καί πού, πάνω στό σῶμα

αὐτό, κάνει τήν κίνηση τῆς ὀφειλῆς ἀτέρμονη. Μέ θαυμαστή δύναμη, ὁ Nietzsche σημειώνει τή σπουδαιότητα μιᾶς τέτοιας στιγμῆς ὅπου ἐμφανίζονται οἱ θεμελιωτές κρατῶν, αὐτοί οἱ «καλλιτέχνες μέ τό ἀτσάλινο βλέμμα, πού σφυρηλατοῦν ἕναν ἄσπλαχνο καί θανατηφόρο μηχανισμό», ὀρθώνοντας μιά «σιδερένια ἄρνηση» μπροστά στήν κάθε προοπτική ἀπολύτρωσης. Δέν θέλουμε βέβαια νά ποῦμε πώς αὐτή ἡ ἀπειροποίηση μπορεῖ νά νοηθεῖ – ὅπως λέει ὁ Nietszche – ὡς μιά συνέπεια τοῦ συστήματος τῶν προγόνων, τῆς κάθε μακριᾶς γενεαλογικῆς σειρᾶς ἤ τῆς κάθε ἐκτεταμένης ἐξ αἵματος συγγένειας· αὐτό συμβαίνει πιό πολύ ὅταν οἱ τελευταῖες αὐτές βραχυκυκλώνονται, ἀπάγονται ἀπό τήν καινούρια ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια καί τήν ἄμεση καταγωγή: ἐδῶ εἶναι πού ὁ πρόγονος, ὁ ἀφέντης τῶν κινητῶν καί πεπερασμένων συνόλων, παραμερίζεται ἀπό τόν Θεό, τόν ἀμετακίνητο ὀργανωτή τῶν «πλίνθων» καί τῆς ἀτέρμονης κύκλησής τους.

*
* *

Ἡ αἱμομιξία μέ τήν ἀδελφή καί ἡ αἱμομιξία μέ τή μητέρα, εἶναι δυό πράγματα πολύ διαφορετικά. Ἡ ἀδελφή δέν εἶναι ὑποκατάστατο τῆς μητέρας: ἡ μιά ἀνήκει στή συνδετική κατηγορία τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας, καί ἡ ἄλλη στή διαζευκτική κατηγορία τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας. Ἄν ἡ αἱμομιξία μέ τήν ἀδελφή ἀπαγορεύεται, αὐτό γίνεται ἐπειδή οἱ συνθῆκες τῆς ἐδαφικῆς κωδίκωσης ἀπαιτοῦν νά μή συγχέεται ἡ ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια μέ τήν ἐξ αἵματος συγγένεια· ἐνῶ ἡ αἱμομιξία μέ τή μητέρα ἀπαιτεῖ νά μήν τρέπεται ἡ κατιούσα γραμμή τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας στήν ἀνιούσα. Γι' αὐτό καί ἡ αἱμομιξία τοῦ τυράννου θεωρεῖται διπλή, ἐξαιτίας τῆς καινούριας ἀγχιστείας καί τῆς ἄμεσης ἐξ αἵματος συγγένειας. Ὁ τύραννος παντρεύεται πρῶτα *τήν* ἀδελφή. Ἀλλά πραγματοποιεῖ τήν ἀπαγορευμένη αὐτή ἐνδογαμική ἕνωση ἔξω ἀπό τή φυλή, γιατί κι αὐτός βρίσκεται ἔξω ἀπό τή φυλή, ἔξω ἤ στά ἀκρότατα ὅρια τοῦ ἐδάφους. Αὐτό ἀκριβῶς ἔδειξε ὁ Pierre Gordon σ' ἕνα παράδοξο βιβλίο: ὁ ἴδιος κανόνας πού ἀπαγορεύει τήν αἱμομιξία, τήν ἐπιτάσσει σέ ὁρισμένους ἀνθρώπους. Ἡ ἐξωγαμία καταλήγει νά δημιουργήσει μιάν κατάσταση ἀνθρώπων ἐκτός φυλῆς, πού ἔχουν ἔτσι τό δικαίωμα νά παντρευτοῦν ἐνδογαμικά καί πού, χάρη στή φοβερή ἰσχύ αὐτοῦ τοῦ γάμου, μποροῦν νά χρησιμέψουν σάν μυητές στά ἐξωγαμικά ὑποκείμενα τῶν δύο φύλων (ὁ «ἱερός ἐκπαρθενευτής», ὁ «τελετουργικός μυητής», πού ζεῖ στό βουνό, ἤ στήν ἄλλη ὄχθη τοῦ ποταμοῦ)[54]. Ἔρημος, γῆ τοῦ ἀρραβώνα.

[54] Pierre Gordon, *L'Initiation sexuelle et l'évolution religieuse*, P.U.F., 1946, σ. 164: «Τό ἱερό πρόσωπο... δέν ζοῦσε στό μικρό ἀγροτικό χωριό, ἀλλά στά δάση,

Ὅλες οἱ ροές συγκλίνουν πρός αὐτόν τόν ἄνθρωπο, ὅλες οἱ ἀγχιστεῖες διασταυρώνονται μέ τήν καινούρια ἀγχιστεία πού τίς ἐπικωδικώνει. Ὁ ἐνδογαμικός γάμος ἔξω ἀπό τή φυλή ἐπιτρέπει στόν «ἥρωα» νά ἐπικωδικώνει ὅλους τούς ἐξωγαμικούς γάμους μέσα στή φυλή. Εἶναι φανερό πώς ἡ αἱμομιξία μέ *τή* μητέρα ἔχει ὁλότελα διαφορετικό νόημα: αὐτήν τή φορά πρόκειται γιά τή μητέρα τῆς φυλῆς, τέτοια πού ὑπάρχει μέσα στή φυλή, τέτοια πού ὁ «ἥρωας» τή βρίσκει μπαίνοντας στή φυλή ἤ τήν ξαναβρίσκει ξαναγυρίζοντας στή φυλή ὕστερα ἀπό τόν πρῶτο του γάμο. Διασταυρώνει τίς ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες μιᾶς ἄμεσης καταγωγῆς. Ὁ «ἥρωας», μυημένος ἤ μυητής, γίνεται βασιλιάς. Ὁ δεύτερος γάμος ἀναπτύσσει τά ἐπακόλουθα τοῦ πρώτου καί ἀποκομίζει τίς συνέπειές του. Ὁ «ἥρωας» παντρεύεται στήν ἀρχή τήν ἀδελφή, καί ἀργότερα παντρεύεται τή μητέρα. Οἱ δυό αὐτές πράξεις μπορεῖ βέβαια νά κολλᾶνε καί νά ἐξομοιώνονται ἡ μιά μέ τήν ἄλλη σέ διαφορετικούς βαθμούς, ὡστόσο ἔχουμε ἐδῶ δυό χωριστά ἐπεισόδια: τήν ἕνωση μέ τήν πριγκίπισσα-ἀδελφή καί τήν ἕνωση μέ τή μητέρα-βασίλισσα. Ἡ αἱμομιξία εἶναι πάντα διττή: ὁ «ἥρωας» εἶναι καβάλα ἀνάμεσα σέ δυό ὁμάδες – τή μιά ἀπ' ὅπου φεύγει γιά νά βρεῖ τήν ἀδελφή του, καί τήν ἄλλη ὅπου γυρίζει νά ξαναβρεῖ τή μητέρα του. Ἡ διπλή αὐτή αἱμομιξία δέν ἔχει γιά στόχο νά παράγει μιά ροή, ἔστω καί μαγική, ἀλλά νά ἐπικωδικώσει ὅλες τίς ὑπάρχουσες ροές, καί νά μήν ἐπιτρέπει σέ κανένα ἐσωτερικό κώδικα, σέ καμιά βαθύτερη ροή νά ξεφύγει ἀπό τήν ἐπικωδίκωση τῆς τυραννικῆς μηχανῆς· ἔτσι, μέ τή στειρότητά της, ἐξασφαλίζει τή γενικευμένη γονιμότητα[55]. Ὁ γάμος μέ τήν ἀδελφή βρίσκεται «ἀπέξω», εἶναι ἡ δοκιμασία τῆς ἐρήμου, ἐκφράζει τή χωρική ἀπόσταση ἀπό τήν πρωτόγονη μηχανή· δίνει μιά κατάληξη στίς παλιές ἐξ ἀγχιστείας συγγένειες· θεμελιώνει μιά καινούρια ἀγχιστεία, πραγματοποιώντας μιά γενικευμένη ἰδιοποίηση ὅλων τῶν ἐξ ἀγχιστείας ὀφειλῶν. Ὁ γάμος μέ τή μητέρα εἶναι ἡ ἐπιστροφή στή φυλή· ἐκφράζει τή χρονική ἀπόσταση ἀπό τήν πρωτόγονη μηχανή (διαφορά γενιῶν)· ἀποτελεῖ τήν ἄμεση ἐξ αἵματος συγγένεια πού ἀπορρέει ἀπό τήν καινούρια ἀγχιστεία καί πού πραγματοποιεῖται μέ τή γενικευμένη συσσώρευση γενεαλογικοῦ ἀποθέματος. Καί οἱ δυό γάμοι εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τήν ἐπικωδίκωση – ὅπως οἱ δυό ἄκριες μιᾶς ἁλυσίδας εἶναι ἀναγκαῖες γιά τό δέσιμο τοῦ τυραννικοῦ κόμπου.

ὅπως ὁ Enkidu τῆς χαλδεϊκῆς ἐποποιίας, ἤ στό βουνό, στόν ἱερό περίφρακτο χῶρο. Οἱ ἀσχολίες του ἦταν ἀσχολίες βοσκοῦ ἤ κυνηγοῦ, ὄχι γεωργοῦ. Ἔτσι ἡ ὑποχρέωση νά προστρέχεις σ' αὐτόν γιά τόν ἱερό γάμο – τόν μόνο πού ἀνυψώνει τή γυναίκα – σήμαινε αὐτόματα *ἐξωγαμία*. Μέσα στίς συνθῆκες αὐτές, μόνο τά κορίτσια πού ἀνῆκαν στήν ἴδια ὁμάδα μέ τόν «τελετουργικό ἐκπαρθενευτή», μποροῦσαν νά θεωρηθοῦν «*ἐνδογαμικά*».

[55] Luc de Heusch, *Essais sur le symbolisme de l'inceste royal en Afrique*, Βρυξέλλες, 1958, σ. 72-74.

Ἂς σταματήσουμε ὅμως ἐδῶ: πῶς κάτι τέτοιο εἶναι δυνατό; πῶς ἔγινε «δυνατή» ἡ αἱμομιξία, πῶς ἔγινε ὁλοφάνερη ἰδιοκτησία ἤ σφραγίδα τοῦ τυράννου; Τί εἶναι αὐτή ἡ ἀδελφή, αὐτή ἡ μητέρα – ἀδελφή καί μητέρα τοῦ ἴδιου τοῦ τυράννου; Ἤ μήπως τό ζήτημα μπαίνει διαφορετικά; Γιατί ἀφορᾶ τό σύνολο τοῦ συστήματος τῆς παράστασης, ὅταν παύει νά εἶναι ἐδαφικό καί γίνεται αὐτοκρατορικό. Πρίν ἀπ' ὅλα, ὀσφραινόμαστε πώς τά στοιχεῖα τῆς σέ βάθος παράστασης ἄρχισαν νά κινοῦνται: ἄρχισε κιόλας ἡ κυτταρική ἀποδημία, πού θά μεταφέρει τό οἰδιπόδειο κύτταρο ἀπό τόν ἕνα χῶρο τῆς παράστασης στόν ἄλλο. Στόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό *ἡ αἱμομιξία παύει νά ἀποτελεῖ τό μετατοπισμένο παριστανόμενο τῆς ἐπιθυμίας καί γίνεται ἡ ἴδια ἡ ἀπωθούσα παράσταση.* Γιατί, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία πώς ὁ τρόπος πού χρησιμοποιεῖ ὁ τύραννος γιά νά κάνει τήν αἱμομιξία καί νά τήν καταστήσει ἐφικτή, δέν συνίσταται καθόλου στήν κατάργηση τοῦ μηχανισμοῦ ἀναστολή-ἀπώθηση· ἀντίθετα, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ, ἀλλάζει μόνο τά ἐξαρτήματά του· κι ἄν ἡ αἱμομιξία παίρνει τώρα τή θέση τῆς ἀπωθούσας παράστασης, τό κάνει πάντα μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μετατοπισμένου παριστανόμενου. Ἔχουμε δηλαδή ἐδῶ ἕνα πρόσθετο κέρδος, μιά καινούρια οἰκονομία στόν κατασταλτικό ἀπωθητικό μηχανισμό, ἕνα καινούριο σῆμα, μιά νέα σκληρότητα. Θά ἦταν εὔκολο, πάρα πολύ εὔκολο, ἄν ἔφτανε μονάχα νά γίνει ἐφικτή ἡ αἱμομιξία – καί μάλιστα στόν ἀνώτατο βαθμό – γιά νά πάψει ἡ ἄσκηση τῆς ἀπώθησης καί ἡ ὑπηρεσία τῆς καταστολῆς. Ἡ βάρβαρη βασιλική αἱμομιξία εἶναι μονάχα ἕνα μέσο γιά νά ἐπικωδικωθοῦν οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας, καί ὄχι βέβαια γιά νά ἀπελευθερωθοῦν. Ὦ Καλιγούλα! Ὦ Ἡλιογάβαλε! Ὦ τρελή θύμηση τῶν νεκρῶν αὐτοκρατόρων! Ἀφοῦ ἡ αἱμομιξία δέν ὑπῆρξε ποτέ ἐπιθυμία, ἀλλά μετατοπισμένο παριστανόμενο τῆς ἐπιθυμίας, προερχόμενο ἀπό τήν ἀπώθηση, ἡ καταστολή δέν μπορεῖ παρά νά ἐνισχύεται ὅταν ἡ αἱμομιξία παίρνει τή θέση τῆς ἴδιας τῆς παράστασης, καί ὅταν μέ τήν ἰδιότητα αὐτήν ἀναλαμβάνει τήν ἀπωθητική λειτουργία (αὐτό φαίνεται κιόλας στήν ψύχωση, ὅπου ἡ παρείσφρυση τοῦ συμπλέγματος στή συνείδηση, σύμφωνα μέ τό παραδοσιακό κριτήριο, δέν μειώνει βέβαια τήν ἀπώθηση τῆς ἐπιθυμίας). Ὅταν ἀναφερόμαστε, ἑπομένως, στήν καινούρια θέση τῆς αἱμομιξίας μέσα στόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό, θέλουμε ἁπλῶς νά σημειώσουμε μιάν ἀποδημία μέσα στά βαθύτερα στοιχεῖα τῆς *παράστασης,* πού θά γίνει ἔτσι πιό ξένη, πιό ἄσπλαχνη, πιό τελειωτική ἤ πιό «ἀτέλειωτη», σέ σχέση μέ τήν ἐπιθυμητική *παραγωγή.* Ἀλλά ποτέ ἡ ἀποδημία αὐτή δέν θά ἦταν ἐφικτή, ἄν δέν ἐπισυνέβαινε παράλληλα κάποια σημαντική ἀλλαγή στά ἄλλα στοιχεῖα τῆς παράστασης – σ' ἐκεῖνα πού ἐπηρεάζουν τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἐγγράφοντος κοινωνικοῦ σώματος.

Αὐτό πού ἀλλάζει ἰδιαίτερα στήν ἐπιφανειακή ὀργάνωση τῆς παράστασης, εἶναι ἡ σχέση τῆς φωνῆς καί τοῦ γραφισμοῦ· οἱ ἀρχαιότεροι

συγγραφεῖς τό ἔχουν ἐπισημάνει: ὁ τύραννος φτιάχνει τή γραφή, ὁ αὐτοκρατορικός σχηματισμός μετατρέπει τόν γραφισμό σέ καθαυτό γραφή. Νομοθεσία, γραφειοκρατία, λογιστική, εἴσπραξη φόρων, κρατικό μονοπώλιο, αὐτοκρατορική δικαιοσύνη, δράση τῶν δημόσιων ὑπαλλήλων ἱστοριογραφία, ὅλα γράφονται μέσα στή συνοδεία τοῦ τυράννου. Ἂς ξαναγυρίσουμε στό παράδοξο πού συνάγεται ἀπό τίς ἀναλύσεις τοῦ Leroi-Gourhan: οἱ πρωτόγονες κοινωνίες εἶναι προφορικές, ὄχι γιατί τούς λείπει ἕνα σύστημα γραφῆς, ἀλλά ἀντίθετα ἐπειδή τό σύστημα αὐτό εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπό τή φωνή, καί χαράζει πάνω στά σώματα σημεῖα πού ἀντιστοιχοῦν στή φωνή, πού ἀντιδροῦν στή φωνή, ἀλλά πού εἶναι αὐτόνομα καί δέν εὐθυγραμμίζονται μ' αὐτήν· ἀντίθετα, οἱ βάρβαροι πολιτισμοί εἶναι γραφτοί, ὄχι γιατί ἔχασαν τή φωνή, *ἀλλά* γιατί τό σύστημα γραφῆς ἔχασε τήν ἀνεξαρτησία του καί τίς δικές του διαστάσεις, εὐθυγραμμίστηκε μέ τή φωνή, ὑποτάχτηκε στή φωνή, ἔστω κι ἄν ἐπρόκειτο ἔτσι νά βγάλει ἀπ' αὐτήν μιάν ἀπεδαφικοποιημένη ἀφηρημένη ροή, πού τήν κρατᾶ καί τήν κάνει νά ἀντηχεῖ στόν γραμμικό κώδικα γραφῆς. Μέ δυό λόγια, ὁ «γραφισμός» – μέ μιά καί τήν ἴδια κίνηση – ἀρχινάει νά ἐξαρτιέται ἀπό τή φωνή καί νά διαμορφώνει μιά δουβή φωνή πού ἔρχεται ἀπό τά ὑψώματα ἤ ἀπό τόν ἄλλο κόσμο – φωνή πού ἀρχινάει πιά νά ἐξαρτιέται ἀπό τόν «γραφισμό». Μέ τό νά ὑποτάσσεται τόσο στή φωνή, ἡ γραφή τελικά τήν ὑποσκελίζει. Ὁ Jacques Derrida ἔχει δίκιο νά λέει πώς ἡ κάθε γλώσσα προϋποθέτει μιά πρωταρχική γραφή – ἄν μ' αὐτό ἐννοεῖ τήν ὕπαρξη καί τή σαφήνεια ἑνός ὁποιουδήποτε γραφισμοῦ (δηλαδή μιά γραφή, μέ τήν πλατιά ἔννοια τῆς λέξης). Ἔχει ἐπίσης δίκιο νά λέει πώς δέν εἶναι δυνατό νά ξεχωρίσει κανείς – στή γραφή, μέ τή στενή ἔννοια τῆς λέξης – τά εἰκονογραφικά, ἰδεογραμματικά καί φωνητικά συστήματα: πάντα ὑπάρχει εὐθυγράμμιση μέ τή φωνή καί ταυτόχρονα ἀντικατάσταση τῆς φωνῆς (συμπληρωματικότητα) καί «ὁ φωνητισμός δέν εἶναι ποτέ πανίσχυρος ἀλλά ἔχει κιόλας ἀρχίσει νά ὑποσκάπτει τό δουβό σημαῖνον». Ὁ Derrida ἔχει καί πάλι δίκιο νά συνδέει μυστηριώδικα τή γραφή μέ τήν αἰμοξιμία. Ὡστόσο, ὅλα αὐτά δέν μᾶς ἐπιτρέπουν νά συμπεράνουμε πώς ὑπάρχει πάντα μιά ἀπωθητική μηχανή πάνω στό πρότυπο τῆς γραφικῆς μηχανῆς, πού χρησιμοποιεῖ τόσο ἱερογλυφικά στοιχεῖα ὅσο καί φωνήματα[56]. Γιατί ὑπάρχει ἀκριβῶς μιά τομή πού ἀλλάζει τά πάντα στόν κόσμο τῆς ἀναπαράστασης, μιά τομή ἀνάμεσα στή γραφή μέ τή στενή ἔννοια τῆς λέξης, καί τή γραφή μέ τήν πλατιά της ἔννοια, δηλαδή ἀνάμεσα σέ δυό ὁλότελα διαφορετικούς τρόπους ἐγγραφῆς – γραφισμός πού ἐπιτρέπει τήν κυριαρχία τῆς φωνῆς μέ τό νά παραμένει ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτήν, μ' ὅλο πού συνδέεται μαζί της καί γραφι-

[56] Jacques Derrida, *De la Grammatologie,* Ed. de Minuit, 1967, Βλ. καί *L' Ecriture et la différence,* Ed. du Seuil, 1967, «Freud et la scène de l' écriture»

σμός πού ἐξουσιάζει ἤ παραγκωνίζει τή φωνή μέ τό νά ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτήν κατά διάφορους τρόπους, μέ τό νά ὑποτάσσεται σ' αὐτήν. Τό ἐδαφικό πρωτόγονο σημεῖο δέν ἔχει ἀξία παρά μόνο γι' αὐτό πού εἶναι τό ἴδιο, εἶναι θέση ἐπιθυμίας μέ πολλαπλή σύνδεση, δέν εἶναι σημεῖο ἑνός σημείου ἤ ἐπιθυμία μιᾶς ἐπιθυμίας, ἀγνοεῖ τή γραμμική ὑποταγή καί τό ἀντίστροφό της: οὔτε εἰκονογράφημα οὔτε ἰδεόγραμμα – εἶναι ρυθμός καί ὄχι μορφή, τεθλασμένη καί ὄχι εὐθεία, τέχνημα (artefact) καί ὄχι ἰδέα, παραγωγή καί ὄχι ἔκφραση. Θά προσπαθήσουμε ἐδῶ νά συνοψίσουμε τίς διαφορές ἀνάμεσα στίς δύό αὐτές μορφές τῆς παράστασης: τήν ἐδαφική καί τήν αὐτοκρατορική.

Ἡ ἐδαφική παράσταση εἶναι ἀρχικά φτιαγμένη ἀπό δυό ἑτερογενῆ στοιχεῖα: τή φωνή καί τόν γραφισμό. Τό ἕνα εἶναι ὅπως ἡ παράσταση μιᾶς λέξης πού δημιουργεῖται στήν πλάγια ἐξ ἀγχιστείας συγγένεια, καί τό ἄλλο ὅπως ἡ παράσταση ἑνός πράγματος *(σώματος)* πού ἔχει ἐγκαθιδρυθεῖ στήν ἐκτεταμένη ἐξ αἵματος συγγένεια. Τό πρῶτο ἐπενεργεῖ πάνω στό δεύτερο, καί τό δεύτερο ἀντεπενεργεῖ πάνω στό πρῶτο – τό καθένα μέ τή δική του δύναμη πού συμπαραδηλώνεται μέ τή δύναμη τοῦ ἄλλου γιά νά ἐκτελέσει τό μεγάλο ἔργο τῆς ἔντονης πρωτοβλαστικῆς ἀπώθησης. Πράγματι, αὐτό πού ἀπωθεῖται, εἶναι τό συμπαγές σῶμα, τό βάθος τῆς ἔντονης γῆς, πού πρέπει νά δώσει τή θέση του στό ἐκτατικό κοινωνικό σῶμα, ὅπου περνοῦν ἤ δέν περνοῦν οἱ ἐντάσεις αὐτές. Τό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς πρέπει νά ἐκταθεῖ μέσα στό κοινωνικό σῶμα καί σάν κοινωνικό σῶμα. Τό πρωτόγονο κοινωνικό σῶμα καλύπτεται ἔτσι ἀπό ἕνα δίκτυο ὅπου ἀσταμάτητα μεταπηδᾶ κανείς ἀπό τίς λέξεις στά πράγματα, ἀπό τά σώματα στίς ὀνομασίες, ἀνάλογα μέ τίς ἐκτατικές ἀπαιτήσεις τοῦ συστήματος σέ μῆκος καί σέ πλάτος. Αὐτό πού ἀποκαλοῦμε σύστημα συμπαραδήλωσης, εἶναι ἕνα σύστημα ὅπου ἡ λέξη σάν φωνητικό σημεῖο δηλώνει ἕνα πράγμα, ὅπου ὅμως αὐτό τό δηλούμενο πράγμα εἶναι σημεῖο, γιατί τό ἴδιο χαράζεται ἀπό ἕνα γραφισμό πού συμπαραδηλώνεται μέ τή φωνή. Ἡ ἑτερογένεια, ἡ διάλυση τῆς συνέχειας, ἡ ἀνισορροπία τῶν δυό στοιχείων – τοῦ φωνητικοῦ καί τοῦ γραφικοῦ – συνενώνεται μ' ἕνα τρίτο, τό ὀπτικό στοιχεῖο: μάτι πού θά ἔλεγε κανείς ὅτι *βλέπει τή λέξη* (τή βλέπει, δέν τή διαβάζει), στό μέτρο ὅπου ὑπολογίζει τόν πόνο τοῦ γραφισμοῦ. Ὁ J. -F. Lyotard προσπάθησε νά περιγράψει, σ' ἕνα ἄλλο πλαίσιο, ἕνα παρόμοιο σύστημα, ὅπου ἡ λέξη δέν ἔχει ἄλλο ρόλο παρά νά δηλώνει, δέν ἀποτελεῖ ὡστόσο ἀπό μόνη της τό σημεῖο· ἐκεῖνο πού γίνεται σημεῖο εἶναι μάλλον τό πράγμα ἤ τό σῶμα πού δηλώνεται σάν τέτοιο, γιατί ἀποκαλύπτει μιάν προσδιορισμένη πάνω του ἄγνωστη ὄψη, ὅπως τή χαράζει ὁ γραφισμός πού ἀνταποκρίνεται στή λέξη· ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στά δυό αὐτά καλύπτεται ἀπό τό μάτι, πού «βλέπει» τή λέξη, χωρίς νά τή διαβάζει, ἐφόσον ἀποτιμᾶ τόν πόνο πού προκαλεῖ ὁ γραφισμός πάνω στήν ἴδια τή σάρκα – τό μάτι καλύπτει τήν ἀπόσταση μ'

ἕνα πήδημα[57]. Σύστημα συμπαραδήλωσης, σύστημα τῆς σκληρότητας, τό μαγικό τρίγωνο μέ τίς τρεῖς πλευρές του εἶναι νομίζουμε τοῦτο ἐδῶ: φωνή-ἀκρόαση, γραφισμός-σῶμα, μάτι-πόνος – ὅπου ἡ λέξη εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα δηλωτική, ἀλλά ὅπου ὁ γραφισμός ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος ἕνα σημεῖο μαζί μέ τό δηλούμενο πράγμα, καί ὅπου τό μάτι πάει ἀπό τό ἕνα στό ἄλλο, ἀποσπώντας καί καταμετρώντας τήν ὁρατότητα τοῦ ἑνός σέ σχέση μέ τόν πόνο τοῦ ἄλλου. Τό καθετί εἶναι ἐνεργητικό, ἐνεργούμενο καί ἀνεντεργό μέσα στό σύστημα, τό καθετί εἶναι σέ χρήση καί σέ λειτουργία. Ἔτσι, ὅταν κανείς ἐξετάζει τό σύνολο τῆς ἐδαφικῆς ἀναπαράστασης, μένει κατάπληκτος διαπιστώνοντας τήν πολυπλοκότητα τῶν δικτύων μέ τά ὁποῖα ἡ ἀναπαράσταση καλύπτει ὁλόκληρο τό κοινωνικό σῶμα: ἡ ἁλυσίδα τῶν ἐδαφικῶν σημείων πηδάει ἀσταμάτητα ἀπό τό ἕνα στοιχεῖο στό ἄλλο, ἀνακλαδίζεται ἀκτινωτά πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις, ἐκπέμπει ἀποσπάσεις παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν ροές γιά παρακράτηση, περιλαμβάνει διαζεύξεις, ἀναλίσκει τά ὑπόλοιπα, βγάζει ὑπεραξίες, συνδέει λέξεις, σώματα καί πόνους, τύπους, πράγματα καί συναισθήματα – συμπαραδηλώνει φωνές, γραφές, μάτια, πάντα γιά μιά πολυσήμαντη χρήση: *ἕνας τρόπος πηδήματος,* πού δέν βρίσκεται σ' ἕνα «θέλει νά πεῖ» κι ἀκόμα λιγότερο σ' ἕνα σημαῖνον. Καί ἄν, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ αἰμομιξία μᾶς φάνηκε ἀδύνατη, αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἕνα ἄστοχο κατανάγκη πήδημα – τό πήδημα πού ξεκινᾶ ἀπό τίς ὀνομασίες καί φτάνει στά πρόσωπα, ἀπό τά ὀνόματα στά σώματα: ἀπό τή μιά μεριά ἔχουμε τό ἀπωθημένο «ἐδῶθε» τῆς κάθε ὀνομασίας, πού δέν προσδιορίζει ἀκόμα πρόσωπα, ἀλλά μονάχα ἐντατικές πρωτοβλαστικές καταστάσεις· κι ἀπό τήν ἄλλη, τό ἀπωθητικό «ἐκεῖθε», πού ἐφαρμόζει τίς ὀνομασίες στά πρόσωπα μόνον ἀπαγορεύοντας ταυτόχρονα σάν σεξουαλικούς συντρόφους τά πρόσωπα πού ἀπαντοῦν στό ὄνομα ἀδελφή,

[57] Ὁ Jean-François Lyotard ἀποκαθιστᾶ τά παραμελημένα δικαιώματα τῆς θεωρίας τῆς καθαρῆς κατονόμασης. Δείχνει τήν ἀμετάβλητη ἀπόσταση ἀνάμεσα στή λέξη καί τό πράγμα, τή σχέση τῆς κατονόμασης πού τά συμπαραδηλώνει. Καί, χάρη στήν ἀπόσταση αὐτή, τό δηλούμενο πράγμα εἶναι ἐκεῖνο πού γίνεται σημεῖο, ἀποκαλύπτοντας μιάν ἄγνωστη ὄψη, σάν ἕνα κρυφό περιεχόμενο (δέν εἶναι οἱ λέξεις αὐτές καθαυτές πού ἀποτελοῦν σημεῖα, ἀλλά οἱ λέξεις μετατρέπουν σέ σημεῖα τά πράγματα ἤ τά σώματα πού δηλώνουν). Καί ταυτόχρονα, ἡ δηλωτική λέξη γίνεται *ὁρατή,* ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε γραφή-ἀνάγνωση, ἀποκαλύπτοντας μιάν ἀναπάντεχη δύναμη νά «βλέπεται» (καί ὄχι νά διαβάζεται). Βλ. *Discours, figure,* ἔκδ. Klincksieck, 1971, σ. 41-82: - «Οἱ λέξεις δέν εἶναι σημεῖα, ἀλλά ὅπου ὑπάρξει λέξη, ἐκεῖ τό δηλούμενο πράγμα γίνεται σημεῖο: τό ὅτι ἕνα πράγμα γίνεται σημεῖο, σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι περικλείνει ἕνα περιεχόμενο κρυμμένο μέσα στή φανερή του ταυτότητα, ὅτι ἐπιφυλάσσει μιάν ἄλλη ὄψη σ' ἕνα ἄλλο κοίταγμα πάνω της... πού δέν θά μπορούσαμε ποτέ νά τό ἔχουμε», ἀλλά πού θά τό ἔχουμε ἀντίθετα πάνω στήν ἴδια τή λέξη.

μητέρα, πατέρας... Ἀνάμεσα στά δυό, τό ρηχό ρυάκι *ἀπ' ὅπου τίποτα δέν περνᾶ*, ὅπου οἱ ὀνομασίες δέν «πιάνουν» πάνω στά πρόσωπα, ὅπου τά πρόσωπα ξεφεύγουν ἀπό τή γραφή, καί ὅπου τό μάτι δέν ἔχει τίποτα πιά νά δεῖ, τίποτα πιά νά ἐκτιμήσει: ἡ αἱμομιξία ἁπλό μετατοπισμένο ὅριο, οὔτε ἀπωθημένο, οὔτε ἀπωθοῦν, ἀλλά μονάχα μετατοπισμένο παριστανόμενο τῆς ἐπιθυμίας. Ἀπό τούτη τή στιγμή φαίνεται κιόλας ὁλοκάθαρα ὅτι οἱ δυό διαστάσεις τῆς παράστασης – ἡ ὀργάνωσή της στήν ἐπιφάνεια μέ τά στοιχεῖα φωνή-γραφή-μάτι, καί ἡ ὀργάνωσή της στό βάθος μέ τά ὄργανα: παριστάνον τήν ἐπιθυμία-ἀπωθοῦσα παράσταση-μετατοπισμένο παριστανόμενο – ἔχουν κοινή μοίρα καί μοιάζουν μ' ἕνα πολυσύνθετο σύστημα ἀπό ἀντιστοιχίες στούς κόλπους μιᾶς δοσμένης κοινωνικῆς μηχανῆς.

Ὅλα αὐτά ὅμως ἀνατρέπονται μέσα σ' ἕνα καινούριο πεπρωμένο, μέ τήν παρουσία τῆς τυραννικῆς μηχανῆς καί τῆς αὐτοκρατορικῆς παράστασης. Καί πρῶτα-πρῶτα ὁ γραφισμός εὐθυγραμμίζεται, στρέφεται πρός τή φωνή καί γίνεται γραφή. Καί ταυτόχρονα εἰσάγει τή φωνή, ὄχι πιά σάν φωνή τῆς ἀγχιστείας, ἀλλά σάν φωνή τῆς *καινούριας ἀγχιστείας*, πλασματική φωνή τοῦ ἐκεῖθε πού ἐκφράζεται μέσα στή ροή τῆς γραφῆς *σάν ἄμεση ἐξ αἵματος καταγωγή*. Οἱ δυό αὐτές θεμελιακές δεσποτικές κατηγορίες ἀποτελοῦν τήν ἴδια τήν κίνηση τοῦ γραφισμοῦ, πού ταυτόχρονα ὑποτάσσεται στή φωνή καί γιά νά τήν ὑποτάξει, νά τήν ὑποσκελίσει. Συντελεῖται ἐπομένως μιά συντριβή τοῦ μαγικοῦ τριγώνου: ἡ φωνή δέν τραγουδάει πιά, ὑπαγορεύει καί θεσπίζει· ἡ γραφή δέν χορεύει πιά καί παύει νά κινεῖ τά σώματα, ἀλλά γράφεται τώρα ἀκινητοποιημένη πάνω σέ πίνακες, σέ πέτρες καί σέ βιβλία· τό μάτι ἀρχίζει νά διαβάζει (ἡ γραφή δέν συνεπάγεται, ἀλλά ἐμπεριέχει ἕνα εἶδος τύφλωσης, μιάν ἀπώλεια τῆς ὅρασης *καί* τῆς ἐκτίμησης – καί τώρα τό μάτι εἶναι ἐκεῖνο πού πονᾶ, μ' ὅλο πού ἀποκτᾶ καί ἄλλες λειτουργίες). Ἡ μάλλον δέν μποροῦμε νά ποῦμε πώς τό μαγικό τρίγωνο συντρίβεται ὁλότελα: ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει σάν βάση καί σάν πλίνθος, ἀφοῦ τό ἐδαφικό σύστημα ἐξακολουθεῖ νά λειτουργεῖ στά πλαίσια τῆς καινούριας μηχανῆς. Τό τρίγωνο ἔχει γίνει βάση γιά μιά πυραμίδα πού ὅλες της οἱ ὄψεις κάνουν νά συγκλίνουν τό φωνητικό, τό γραφικό, τό ὀπτικό πρός τήν ἀνώτερη ἑνότητα τοῦ τυράννου. Ἂν ἀποκαλέσουμε ἐπίπεδο σύστασης (plan de consistance) τό σύστημα τῆς παράστασης μέσα σέ μιά κοινωνική μηχανή, εἶναι ὁλοφάνερο πώς αὐτό τό ἐπίπεδο σύστασης ἔχει μετατραπεῖ, πώς ἔχει γίνει ἐπίπεδο τῆς ὑποταγῆς καί ὄχι τῆς συμπαραδήλωσης. Καί αὐτό εἶναι, κατά δεύτερο λόγο τό βασικό: ἡ στροφή τῆς γραφῆς πρός τή φωνή ἔχει τινάξει ἔξω ἀπό τήν ἁλυσίδα ἕνα ὑπερβατικό ἀντικείμενο – βουβή φωνή πού ὁλόκληρη ἡ ἁλυσίδα φαίνεται τώρα νά ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτήν καί πού σέ σχέση μ' αὐτήν γίνεται γραμμική. Ἡ ὑποταγή τοῦ γραφισμοῦ στή φωνή εἰσάγει μιάν πλασματική φωνή πού ἔρχεται

ἀπό τά ὑψώματα – φωνή πού, ἀντίστροφα, δέν ἐκφράζεται πιά παρά μονάχα μέ τά σημεῖα τῆς γραφῆς πού ἐκπέμπει (ἀποκάλυψη). Ἔχουμε ἴσως ἐδῶ τήν πρώτη συναρμολόγηση τυπικῶν πράξεων πού θά καταλήξουν στό οἰδιπόδειο (παραλογισμός τῆς παρεκβολῆς): ὑποβίβαση ἤ σύνολο ἀπό ἀμφιμονοσήμαντες σχέσεις, πού καταλήγει στήν ἐξάντληση ἑνός ἀποσπασμένου ἀντικειμένου, καί στή γραμμικοποίηση τῆς ἁλυσίδας πού ἀπορρέει ἀπό τό ἀντικείμενο αὐτό. Ἴσως ἀπό ἐδῶ νά ἀρχινᾶ τό ἐρώτημα «τί θέλει νά πεῖ;» καί τά προβλήματα τῆς ἑρμηνείας νά ὑπερισχύουν τῶν προβλημάτων τῆς χρήσης καί τῆς ἀποτελεσματικότητας. Τί θέλησε νά πεῖ ὁ αὐτοκράτορας, ὁ θεός; Ἀντί, γιά τμήματα ἁλυσίδας, πού μποροῦν πάντα νά ἀποσπαστοῦν, ἕνα ἀποσπασμένο ἀντικείμενο ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ὁλόκληρη ἡ ἁλυσίδα· ἀντί πολυσήμαντος γραφισμός πάνω στό ἴδιο τό πραγματικό, μιά ἀμφιμονοσήμανση πού διαμορφώνει τό ὑπερβατικό, ἀπ' ὅπου προέρχεται ἡ γραμμικότητα· ἀντί γιά μή-σημαίνοντα σημεῖα πού συνθέτουν τά πλέγματα μιᾶς ἐδαφικῆς ἁλυσίδας, ἕνα τυραννικό σημαῖνον ἀπ' ὅπου ὁμοιόμορφα κυλᾶνε ὅλα τά σημεῖα σέ μιάν ἀπεδαφικοποιημένη ροή γραφῆς. Ὑπάρχουν μάλιστα καί ἄνθρωποι πού πίνουν τή ροή αὐτή. Ὁ Zempléni περιγράφει πῶς, σέ δρισμένες περιοχές τῆς Σενεγάλης, ἡ μωαμεθανική θρησκεία προσεπιθέτει ἕνα ἐπίπεδο ὑποταγῆς στό παλιό ἐπίπεδο συμπαραδήλωσης τῶν ἀνιμιστικῶν ἀξιῶν: «Θεμέλιο τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ὁ θεϊκός ἤ προφητικός λόγος, γραφτός ἤ προφορικός· ἡ διαφάνεια τῆς ἀνιμιστικῆς προσευχῆς παραχωρεῖ τή θέση της στήν ἀδιαφάνεια τοῦ ἄκαμπτου ἀραβικοῦ ἐδαφίου, ὁ λόγος ἀκινητοποιεῖται σέ τύπους, πού τή δύναμή τους τήν ἐξασφαλίζει ἡ ἀλήθεια τῆς Ἀποκάλυψης καί ὄχι μιά συμβολική ἤ μαγική ἀποτελεσματικότητα... Ἡ σοφία τοῦ μωαμεθανοῦ ἁγίου μᾶς παραπέμπει πράγματι σέ μιάν ἱεραρχία ἀπό ὀνόματα, ἐδάφια τοῦ Κορανίου, ἀριθμούς καί ἀντίστοιχα ὄντα» – καί, στήν ἀνάγκη, οἱ πιστοί θά βάλουν τό ἐδάφιο μέσα σ' ἕνα μπουκάλι γεμάτο ἁγνό νερό, *θά πιοῦν τό νερό τοῦ ἐδαφίου*, μ' αὐτό θά τρίψουν τό σῶμα τους καί θά πλύνουν τά χέρια τους»[58]. Ἡ γραφή, πρώτη ἀπεδαφικοποιημένη ροή, εἶναι πόσιμη ἐπειδή πηγάζει ἀπό τό τυραννικό σημαῖνον. Γιατί, τί εἶναι καταρχήν τό σημαῖνον; Τί εἶναι, σέ σχέση μέ τά ἐδαφικά μή-σημαίνοντα σημεῖα, ὅταν τινάζεται ἔξω ἀπό τίς ἁλυσίδες καί ἐπιβάλλει, προσεπιθέτει ἕνα ἐπίπεδο ὑποταγῆς στό δικό τους ἐνυπάρχον ἐπίπεδο συμπαραδήλωσης; Τό σημαῖνον εἶναι τό σημεῖο πού ἔγινε σημεῖο τοῦ σημείου, τό τυραννικό σημεῖο πού πῆρε τή θέση τοῦ ἐδαφικοῦ σήματος, μιά καί ξεπέρασε τό ὅριο τῆς ἀπεδαφικοποίησης· *τό σημαῖνον εἶναι μονάχα τό καθαυτό ἀπεδαφικοποιημένο σημεῖο.*

[58] Abdras Zempléni, *L' Interprétation et la thérapie traditionnelles du désordre mental chez les Wolof et les Lebou*, Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ, 1968, 11, σ. 380 καί 506.

Τό σημεῖο πού ἔγινε τώρα *γράμμα*. Ἡ ἐπιθυμία δέν τολμᾶ πιά νά ἐπιθυμήσει, ἔγινε ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας τοῦ τυράννου. Τό στόμα δέν μιλάει πιά, πίνει τό γράμμα. Τό μάτι δέν βλέπει πιά, διαβάζει. Τό σῶμα δέν ἀφήνει πιά νά τό χαράζουν, σάν τή γῆ, ἀλλά γονατίζει μπρός στίς γκραβοῦρες τοῦ τυράννου, στό ὑπεργήινο, στό καινούριο συμπαγές σῶμα.

Τίποτα δέν θά μπορέσει ποτέ νά ξεπλύνει τό σημαῖνον ἀπό τήν αὐτοκρατορική του καταγωγή: τόν ἀφέντη-σημαῖνον ἤ τόν «σημαίνοντα ἀφέντη». Μάταια θά πνίξουμε τό σημαῖνον μέσα στό ἐνυπάρχον σύστημα τῆς γλώσσας, μάταια θά τό χρησιμοποιήσουμε γιά νά λύσουμε τά προβλήματα τοῦ νοήματος καί τῆς σημασίας, μάταια θά τό διαλύουμε μέσα στή συνύπαρξη φωνηματικῶν στοιχείων, ὅπου τό σημαινόμενο δέν εἶναι πιά παρά ἡ περίληψη τῆς διαφορικῆς ἀντίστοιχης ἀξίας τῶν στοιχείων αὐτῶν ἀνάμεσά τους· μάταια θά προωθήσουμε ὅσο μποροῦμε πιό πέρα τή σύγκριση τῆς γλώσσας μέ τήν ἀνταλλαγή καί τό χρῆμα, καί νά τήν ὑποβάλουμε στίς παραλλαγές ἑνός πρότυπου ἐνεργητικοῦ καπιταλισμοῦ – ποτέ δέν θά ἐμποδίσουμε τό σημαῖνον νά ξαναμπάσει τήν ὑπερβατικότητά του καί νά ἀποδείξει πώς ὑπῆρξε κάποτε ἕνας τύραννος, πού ἡ δράση του ἰσχύει ἀκόμα καί στόν σύγχρονο ἱμπεριαλισμό. Ἡ γλωσσολογία κι ὅταν ἀκόμα μιλάει ἑλβετικά ἤ ἀμερικανικά, ἐπισείει τή σκιά τοῦ ἀνατολίτη τυράννου. Ὄχι μόνο ὁ Saussure ὑπογραμμίζει ὅτι τό αὐθαίρετο τῆς γλώσσας θεμελιώνει τήν κυριαρχία της, ὅπως μιά γενικευμένη ὑποτέλεια ἤ σκλαβιά ὑποτάσσει τή «μάζα», ἀλλά ἔχει ἀποδειχτεῖ καί ὅτι στή θεωρία του ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν δυό διαστάσεις, ἡ μιά, ὁριζόντια, ὅπου τό σημαινόμενο περιορίζεται στήν ἀξία πού ἔχουν οἱ ἐλάχιστοι συνυπάρχοντες ὅροι στούς ὁποίους τό σημαῖνον ἀποσυντίθεται, καί ἡ ἄλλη, κάθετη, ὅπου τό σημαινόμενο ὑψώνεται στό ἐπίπεδο τῆς ἔννοιας πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἀκουστική εἰκόνα, δηλαδή τή φωνή στό ἀνώτατο ὅριο τῆς ἔκτασής της πού ἀνασυνθέτει τό σημαῖνον (τήν «ἀξία» σάν ἀντιστάθμισμα ὅρων πού συνυπάρχουν, ἀλλά καί τήν «ἔννοια» σάν ἀντιστάθμισμα τῆς ἀκουστικῆς εἰκόνας). Κοντολογίς, τό σημαῖνον ἐμφανίζεται δυό φορές – μιά φορά στήν ἄλυσίδα τῶν στοιχείων, πού σέ σχέση μ' αὐτά τό σημαινόμενο εἶναι πάντα ἕνα σημαῖνον γιά ἕνα ἄλλο σημαῖνον, καί μιά δεύτερη φορά στό ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ὅλη ἡ ἄλυσίδα καί πού ἁπλώνει πάνω της τίς συνέπειες τῆς σημασίας. Δέν ὑπάρχει φωνολογικός οὔτε κάν φωνητικός κώδικας πού, μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τό σημαῖνον μέ τήν πρώτη ἔννοια, χωρίς μιά ἐπικωδίκωση πού τήν ἐκτελεῖ τό ἴδιο τό σημαῖνον μέ τή δεύτερη ἔννοια. Δέν ὑπάρχει γλωσσολογικό πεδίο, χωρίς ἀμφιμονοσήμαντες σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἰδεογραφικές καί φωνητικές ἀξίες, ἤ ἀνάμεσα σέ ἀρθρώσεις διαφορετικῶν ἐπιπέδων – «μονήματα» καί «φωνήματα» – πού τελικά ἐξασφαλίζουν τήν ἀνεξαρτησία καί τή γραμμικότητα

τῶν ἀπεδαφικοποιημένων σημείων· ἀλλά τό πεδίο αὐτό παραμένει καθορισμένο ἀπό μιάν ὑπερβατικότητα, ἀκόμα κι ἄν θεωρηθεῖ ἀπουσία ἤ κενή θέση, πού ἐκτελεῖ τίς «διπλώσεις», τίς ἀναγκαῖες ὑποβιβάσεις καί ὑποταγές, κι ἀπ' ὅπου ἀπορρέει – σέ ὁλόκληρο τό σύστημα – ἡ μή-διαρθρωμένη ὑλική ροή, ὅπου ἡ ὑπερβατικότητα τέμνει, ἀντιθέτει, ἐπιλέγει καί συνδυάζει: τό σημαῖνον. Εἶναι ἐπομένως παράδοξο τό ὅτι δείχνεται τόσο καθαρά ἡ ὑποδούλωση τῆς μάζας σέ σχέση μέ τά ἐλάχιστα στοιχεῖα τοῦ σημείου στήν ἐνύπαρξη τῆς γλώσσας, ἐνῶ δέν δείχνεται πώς ἡ κυριαρχία ἀσκεῖται μέσα ἀπό τήν καί μέσα στήν ὑπερβατικότητα τοῦ σημαίνοντος[59]. Κι ἐδῶ, ὅπως κι ἀλλοῦ, ἐκδηλώνεται μιά ἀπόλυτη ἐξωτερικότητα τῆς κατάκτησης. Γιατί, ἄν ἡ ἴδια ἡ γλώσσα δέν προϋποθέτει τήν κατάκτηση, οἱ πράξεις ὑποβιβασμοῦ πού ἀποτελοῦν τή γραφτή γλώσσα προϋποθέτουν δυό ἐγγραφές πού δέν μιλοῦν τήν ἴδια γλώσσα, ἀλλά δυό γλῶσσες: μιά τῶν ἀφεντάδων καί μιάν ἄλλη τῶν σκλάβων. Ὁ Nougayrol περιγράφει μιά παρόμοια κατάσταση: «Γιά τούς Σουμέριους, (ἕνα τάδε σημεῖο), εἶναι νερό· οἱ Σουμέριοι διαβάζουν τό σημεῖο αὐτό *a*, πού σημαίνει νερό στή γλώσσα τους. Ἔρχεται κάποιος Ἀκκάδιος καί ρωτᾶ τόν Σουμέριο ἀφέντη του: Τί εἶναι τό σημεῖο αὐτό; Ὁ Σουμέριος τοῦ ἀποκρίνεται: εἶναι *a*. Ὁ ἄλλος παίρνει τό σημεῖο τοῦτο γιά *a*, δέν ὑπάρχει πιά ἐδῶ καμιά σχέση ἀνάμεσα στό σημεῖο καί τό νερό, πού στήν ἀκκαδική γλώσσα λέγεται mû... Νομίζω πώς ἡ παρουσία τῶν Ἀκκάδιων προκάλεσε τή φωνητικοποίηση τῆς γραφῆς... καί πώς ἡ ἐπαφή τῶν δυό λαῶν εἶναι σχεδόν ἀναγκαία γιά νά ξεπεταχτεῖ ἡ σπίθα μιᾶς νέας γραφῆς»[60]. Δέν θά μποροῦσε κανείς νά δείξει καλύτερα τό πῶς μιά ἀμφιμονοσήμαντη πράξη ὀργανώνεται μέ κέντρο ἕνα τυραννικό σημαῖνον, ἔτσι ὥστε νά πηγάζει ἀπ' αὐτό μιά ἀλφαβητική φωνητική ἀλυσίδα. Ἡ ἀλφαβητική γραφή δέν γίνεται γιά τούς ἀναλφάβητους, ἀλλά ἀπό τούς ἀναλφάβητους. Περνάει ἀπό τούς ἀναλφάβητους – τούς ἀσύνειδους – αὐτούς ἐργάτες. Τό σημαῖνον ἐξυπακούει μιά γλώσσα πού ἐπικωδικώνει μιά ἄλλη γλώσσα, ἐνῶ ἡ ἄλλη αὐτή γλώσσα κωδικώνεται ὁλόκληρη μέ φωνητικά στοιχεῖα. Καί ἄν τό ἀσυνείδητο περιλαμβάνει τήν τοπική

[59] Ὁ Bernard Pautrat προσπαθεῖ νά κάνει μιά σύγκριση ἀνάμεσα στόν Nietzsche καί τόν Saussure, ξεκινώντας ἀπό τά προβλήματα τῆς ἐξουσίασης καί τῆς ὑποδούλωσης (*Versions du soleil, Figures et systeme de Nietzsche*, Ed. du Seuil, 1971, σ. 207 κ.ἑ). Ὁ Pautrat παρατηρεῖ πολύ σωστά πώς ὁ Nietzsche σέ ἀντιδιαστολή πρός τόν Hegel, ἐξαρτᾶ τή σχέση ἀνάμεσα στόν ἀφέντη καί τόν δοῦλο ἀπό τή γλώσσα καί ὄχι ἀπό τήν ἐργασία. Ὅταν ὅμως ὁ Pautrat φτάνει στή σύγκριση τοῦ Nietzsche μέ τόν Saussure, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μάζα εἶναι ὑποδουλωμένη στή γλώσσα καί ἀπορρίπτει ὡς πλασματική τή νιτσεϊκή ἰδέα ὅτι ἡ ὑποδούλωση αὐτή ἐπιτελεῖται μέ τή μεσολάβηση μιᾶς γλώσσας τῶν ἀφεντάδων.

[60] Jean Nougayrol, στό *L' Ecriture et la psychologie des peuples*, Armand-Colin, 1963, σ. 90.

κατάσταση μιᾶς διπλῆς ἐγγραφῆς, δέν εἶναι δομημένο σάν μιά γλώσσα, ἀλλά σάν δυό γλῶσσες. Τό σημαῖνον δέν φαίνεται νά κρατάει τήν ὑπόσχεσή του, πού ἦταν νά μᾶς ὁδηγήσει σέ μιά σύγχρονη καί λειτουργική κατανόηση τῆς γλώσσας. Ὁ ἰμπεριαλισμός τοῦ σημαίνοντος δέν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπό τό ἐρώτημα «τί θέλει νά πεῖ», περιορίζεται νά μπλοκάρει προκαταβολικά τό ἐρώτημα, καί νά κάνει κάθε ἀπάντηση ἀνεπαρκῆ, μέ τόν ὑποβιβασμό της σέ ἁπλό σημαινόμενο. Ἀπορρίπτει τήν ἑρμηνεία γιά χάρη τῆς ἀπαγγελίας – καθαρή τήρηση τοῦ κειμένου, ἀνώτερη ἐπιστημονικότητα. Σάν τά σκυλάκια τοῦ παλατιοῦ πού διάζονται νά πιοῦνε τό νερό ἀπ' τοῦ ἐδαφίου καί πού ἀσταμάτητα γαυγίζουν: τό σημαῖνον, δέν φτάσατε στό σημαῖνον, μένετε στά σημαινόμενα! Τό σημαῖνον, μονάχα αὐτό τά κάνει νά χαίρονται. Αὐτό ὅμως τό σημαῖνον-ἀφέντης παραμένει τό ἴδιο πού ἦταν καί στά παλιά, ὑπερβατικό ἀπόθεμα πού κατανέμει τήν ἔλλειψη σέ ὅλους τούς κρίκους τῆς ἁλυσίδας, κάτι τό κοινό γιά μιά κοινή ἀπουσία, αὐτό πού στήνει ὅλες τίς τομές-ροές καί τίς στήνει σ' ἕναν καί τόν ἴδιο τόπο, μέ μιά καί τήν ἴδια τομή: ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, φαλλός-καί-εὐνουχισμός, φραγμός πού ὑποτάσσει τά καταθλιπτικά ὑποκείμενα στόν μεγάλο παρανοϊκό βασιλιά. Ὦ σημαῖνον, τρομαχτικέ ἀρχαϊσμέ τοῦ τυράννου, ὅπου πάντα κανείς ἀναζητᾶ τόν κενό τάφο, τόν νεκρό πατέρα καί τό μυστήριο τοῦ ὀνόματος! Ἴσως νά εἶναι αὐτό πού καί σήμερα ἀκόμα προκαλεῖ τήν ὀργή ὁρισμένων γλωσσολόγων ἐναντίον τοῦ Lacan, τόσο, ὅσο τουλάχιστο καί τόν ἐνθουσιασμό τῶν ὀπαδῶν του: μέ πόση δύναμη καί γαλήνη ὁ Lacan ὁδηγεῖ ξανά τό σημαῖνον στήν πηγή του, στήν πραγματική του προέλευση – τήν τυραννική ἐποχή–, καί στήνει μιά σατανική μηχανή πού συγκολλᾶ τήν ἐπιθυμία μέ τόν νόμο γιατί, σέ τελευταία ἀνάλυση – ὅπως πιστεύει – τό σημαῖνον ταιριάζει μέ τό ἀσυνείδητο μονάχα μ' αὐτήν τή μορφή, καί προκαλεῖ μέσα στό ἀσυνείδητο φαινόμενα σημαινόμενου[61]. Τό σημαῖνον, σάν ἀπωθούσα παράσταση, καί τό νέο μετατοπισμένο παριστανόμενο πού εἰσάγει, οἱ περίφημες μεταφορές καί μετωνυμίες, ὅλα τοῦτα ἀποτελοῦν τήν ἐπικωδικώνουσα ἀπεδαφικοποιημένη τυραννική μηχανή.

Τό τυρανικό σημαῖνον ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐπικωδίκωση τῆς ἐδαφικῆς ἁλυσίδας. Τό σημαινόμενο εἶναι ἀκριβῶς τό ἀποτέλεσμα τοῦ σημαίνοντος (ὄχι αὐτό πού παριστάνει, οὔτε κι αὐτό πού δηλώνει). Τό σημαινόμενο εἶναι ἡ ἀδελφή τῆς μεθορίου καί ἡ μητέρα τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἀδελφή καί μητέρα, εἶναι οἱ ἔννοιες πού ἀντιστοιχοῦν στή μεγάλη

[61] Βλ. τό θαυμάσιο ἄρθρο τῆς Elisabeth Roudinesco γιά τόν Lacan «L' Action d'une métaphore», ὅπου ἐξετάζεται ἡ διπλή ὄψη τῆς ἀναλυτικῆς σημαίνουσας ἁλυσίδας καί τοῦ ὑπερβατικοῦ σημαίνοντος, ἀπ' ὅπου ἡ ἁλυσίδα εἶναι ἐξαρτημένη. Ἡ Elisabeth Roudinesco δείχνει ἐδῶ πώς ἡ θεωρία τοῦ Lacan πρέπει νά ἑρμηνευθεῖ ὄχι τόσο σάν γλωσσολογική ἀντίληψη τοῦ ἀσυνείδητου, ὅσο σάν κριτική τῆς γλωσσικῆς, βασισμένη στό ἀσυνείδητο (*La Pensée*, 1972).

ἀκουστική εἰκόνα, στή φωνή τῆς καινούριας ἀγχιστείας καί τῆς ἄμεσης καταγωγῆς. Ἡ αἱμομιξία εἶναι ἡ ἴδια ἡ πράξη τῆς ἐπικωδίκωσης στίς δύο ἄκρες τῆς ἁλυσίδας, μέσα σέ ὅλο τό ἔδαφος ὅπου βασιλεύει ὁ Τύραννος, ἀπό τά σύνορα ὣς τό κέντρο: ὅλες οἱ ἐξ ἀγχιστείας ὀφειλές μεταστρέφονται σέ ἀτέρμονη ὀφειλή τῆς καινούριας ἀγχιστείας, ὅλες οἱ ἐκτεταμένες ἐξ αἵματος συγγένειες συμπεριλαμβάνονται στήν ἄμεση καταγωγή. Ἡ αἱμομιξία ἤ ἡ βασιλική τριάδα εἶναι λοιπόν τό σύνολο τῆς ἀπωθητικῆς παράστασης, στόν βαθμό ὅπου ἐκτελεῖ τήν ἐπικωδίκωση. Τό σύστημα τῆς ὑποταγῆς ἤ τῆς σημασίας ἔχει τώρα ἀντικαταστήσει τό σύστημα τῆς συμπαραδήλωσης. Στό μέτρο ὅπου ὁ γραφισμός ἀνάγεται στή φωνή (ὁ γραφισμός αὐτός πού ἄλλοτε ἐγγραφόταν κατάσαρκα), ἡ παράσταση τῶν σωμάτων ὑποτάσσεται στήν παράσταση τῶν λέξεων: ἀδελφή καί μητέρα εἶναι τά σημαινόμενα τῆς φωνῆς. Ἀλλά στό μέτρο ὅπου ἡ ἀναγωγή αὐτή εἰσάγει μιάν πλασματική φωνή ἀπό τά ὕψη – φωνή πού ἐκφράζεται πιά μονάχα μέ τή γραμμική ροή – ὁ ἴδιος ὁ τύραννος εἶναι τό σημαῖνον τῆς φωνῆς πού ἐκτελεῖ, μαζί μέ τά δυό της σημαινόμενα, τήν ἐπικωδίκωση ὁλόκληρης τῆς ἁλυσίδας. Αὐτό πού ἔκανε ἀδύνατη τήν αἱμομιξία – δηλαδή τό ὅτι ἄλλοτε εἴχαμε τίς ὀνομασίες (μητέρα, ἀδελφή), ὄχι ὅμως καί τά πρόσωπα ἤ τά σώματα, καί ἄλλοτε εἴχαμε τά σώματα, ἀλλά οἱ ὀνομασίες ξεγλιστροῦσαν μόλις παραβαίναμε τίς ἀπαγορεύσεις πού τίς ἀφοροῦσαν – ἔπαψε νά ὑπάρχει. Ἡ αἱμομιξία ἔγινε ἐφικτή μέσα στόν γάμο τῶν σωμάτων συγγένειας καί τῶν γονεϊκῶν ὀνομασιῶν, δηλαδή στή συγκέντρωση τοῦ σημαίνοντος μέ τά σημαινόμενά του. Τό πρόβλημα λοιπόν ἐδῶ δέν εἶναι καθόλου ἄν ὁ τύραννος ἑνώνεται μέ τήν «ἀληθινή» του ἀδελφή καί τήν ἀληθινή του μητέρα. Γιατί ἡ ἀληθινή του ἀδελφή εἶναι ἔτσι κι ἀλλιῶς ἡ ἀδελφή τῆς ἐρήμου, ὅπως καί ἡ ἀληθινή του μητέρα εἶναι ἔτσι κι ἀλλιῶς ἡ μητέρα τῆς φυλῆς. Ἔτσι καί ἡ αἱμομιξία γίνεται *ἐφικτή*, ἐλάχιστα ἐνδιαφέρει ἄν εἶναι προσποιητή ἤ ὄχι, ἀφοῦ ὁπωσδήποτε κάτι ἄλλο εἶναι ἀκόμα προσποιητό μέσα ἀπό τήν αἱμομιξία. Καί σύμφωνα μέ τή συμπληρωματικότητα – πού συναντήσαμε πιό πάνω – ἀνάμεσα στήν προσποίηση καί τήν ταυτοποίηση, ἄν ἡ ταυτοποίηση ἀνήκει ἀληθινά στό ἀντικείμενο τῶν ὑψωμάτων, ἡ προσποίηση εἶναι ἀσφαλῶς ἡ γραφή πού τοῦ ἀντιστοιχεῖ, ἡ ροή πού κυλάει ἀπό τοῦτο τό ἀντικείμενο, ἡ γραφική ροή πού κυλάει ἀπό τή φωνή. Ἡ προσποίηση δέν ἀντικαθιστᾶ τήν πραγματικότητα, δέν παίρνει τή θέση της, ἀλλά οἰκειώνεται τήν πραγματικότητα στήν πράξη τῆς τυραννικῆς ἐπικωδίκωσης, τήν παράγει πάνω στό καινούριο συμπαγές σῶμα, πού ἀντικαθιστᾶ τή γῆ. Ἐκφράζει, μέ κάποια σχεδόν-αἰτία, τήν ἰδιοποίηση καί τήν παραγωγή τοῦ πραγματικοῦ. Στήν αἱμομιξία, τό σημαῖνον εἶναι ἐκεῖνο πού συνουσιάζεται μέ τά σημαινόμενά του. Σύστημα προσποίησης – αὐτό εἶναι τό ἄλλο ὄνομα τῆς σημασίας καί τῆς ὑποταγῆς. Καί αὐτό πού εἶναι προσποιημένο, δηλαδή παράγεται, διαμέσου τῆς αἱμομι-

ξίας, πού καί ἡ ἴδια εἶναι προσποιημένη καί συνακόλουθα παράγεται – τόσο πιό πραγματική, ὅσο περισσότερο εἶναι προσποιημένη, καί *ἀντίστροφα* –, μοιάζουν μέ τίς ἀκραῖες καταστάσεις μιᾶς ἐντατικότητας πού ἀνασυσταίνεται, πού ἀναδημιουργεῖται. Μέ τήν ἀδελφή του, ὁ τύραννος προσποιεῖται «μιά κατάσταση μηδέν, ἀπ' ὅπου ξεπροβάλλει ἡ φαλλική δύναμη», σάν μιά ὑπόσχεση «πού ἡ κρυφή της παρουσία μέσα στό ἴδιο τό ἐσωτερικό τοῦ σώματος θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ στό ἀκρότατο σημεῖο»· μέ τή μητέρα του προσποιεῖται «μιάν ὑπερ-δύναμη, ὅπου τά δύο φύλα βρίσκονται στό ἀνώτατο σημεῖο τῶν ἴδιων τῶν χαρακτηριστικῶν τους», ἅπού εἶναι τώρα ἐξωτερικευμένα: τό βήτα-ἄλφα Βα τοῦ φαλλοῦ σάν φωνή[62]. Στή βασιλική αἱμομιξία, πρόκειται λοιπόν πάντα γιά κάτι τό διαφορετικό: ἀμφιφυλοφιλία, ὁμοφυλοφιλία, εὐνουχισμός, μετενδυματισμός – ὡς διαφορετικές βαθμίδες καί μεταβατικές καταστάσεις στόν κύκλο τῶν ἐντάσεων. Κι αὐτό, γιατί τό τυραννικό σημαῖνον ἔχει τήν πρόθεση νά ἀνασυγκροτήσει αὐτό πού ἡ πρωτόγονη μηχανή εἶχε ἀπωθήσει – τό συμπαγές σῶμα τῆς ἔντονης γῆς – ἀλλά πάνω σέ νέες βάσεις ἤ σέ νέες δοσμένες συνθῆκες, μέσα στό συμπαγές ἀπεδαφικοποιημένο σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ τυράννου. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού ἡ αἱμομιξία ἀλλάζει νόημα ἤ θέση, καί γίνεται ἀπωθούσα παράσταση. Γιατί, στήν ἐπικωδίκωση διαμέσου τῆς αἱμομιξίας, πρόκειται γιά τοῦτο: ὅλα τά ὄργανα ὅλων τῶν ὑποκειμένων, ὅλα τά μάτια, ὅλα τά στόματα, ὅλα τά πέη, ὅλοι οἱ κολεοί, ὅλα τά αὐτιά, ὅλοι οἱ πρωκτοί, γαντζώνονται πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου – ὅπως πάνω στήν παγωνοουρά μιᾶς βασιλικῆς ἐσθήτας, κι ἔχουν ἐκεῖ τά ἐντατικά παριστάνοντα. Ἡ βασιλική αἱμομιξία εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό τόν ἔντονο πολλαπλασιασμό τῶν ὀργάνων, καί ἀπό τήν ἐγγραφή τους πάνω στό καινούριο συμπαγές σῶμα (ὁ Sade εἶδε σωστά τοῦτο τόν παντοτινό βασιλικό ρόλο τῆς αἱμομιξίας). Ὁ μηχανισμός καταστολή-ἀπώθηση, ἡ ἀπωθούσα παράσταση προσδιορίζεται τώρα σέ συνάρτηση μ' ἕναν ἔσχατο κίνδυνο πού ἐκφράζει τό ἀντίστοιχό της παριστάνον: ἀκόμα κι ἄν ἕνα μόνο ὄργανο κυλήσει ἔξω ἀπό τό σῶμα τοῦ τυράννου, ἀκόμα κι ἄν ἕνα μόνο ξεκρεμαστεῖ ἤ ξεφύγει ἀπ' αὐτό, ὁ τύραννος βλέπει νά ὀρθώνεται μπροστά του, ἐναντίον του, ὁ ἐχθρός πού θά τόν θανατώσει: ἕνα μάτι μέ βλέμμα πάρα πολύ ἀτενές, ἕνα στόμα μέ χαμόγελο πάρα πολύ ἀόριστο – κάθε ὄργανο εἶναι μιά δυνατότητα διαμαρτυρίας. Τήν ἴδια στιγμή, ὁ μισόκουφος Καίσαρας παραπονιέται πώς τό ἕνα του αὐτί ἔπαψε ν' ἀκούει, καί βλέπει νά πέφτει βαρύ πάνω του τό βλέμμα τοῦ Κάσιου – «τοῦ ἄσαρκου καί ἄπληστου» – καί τό χαμόγελο τοῦ Κάσιου πού «φαίνεται νά χαμογελάει γιά τό ἴδιο του τό χαμόγελο». Μακριά ἱστορία, ὅπου τό σῶμα τοῦ δολοφονημένου τυράννου, ἀπορganωμένο, διαμελισμένο, ξεφτισμένο, θά καταλήξει στούς ὀχετούς τῆς πό-

[62] Guy Rosalato, *Essais sur le symbolique*, Gallimard, 1969, σ. 25-28.

λης. Ἀλλά μήπως δέν ἦταν κιόλας ὁ πρωκτός πού ἀποσποῦσε τό ἀντικείμενο ἀπό τά ὕψη καί ἔβγαζε τήν ἔξοχη φωνή; Ἡ ὑπερβατικότητα τοῦ φαλλοῦ δέν ἐξαρτιόταν ἄραγε ἀπό τόν πρωκτό; Αὐτός ὅμως ἀποκαλύπτεται μονάχα στό τέλος, σάν ἡ τελευταία ἐπιβίωση τοῦ τυράννου πού χάθηκε, ἡ κρυφή ὄψη τῆς φωνῆς του: ὁ τύραννος δέν εἶναι πιά παρά τοῦτος «ὁ κῶλος τοῦ ψόφιου ποντικοῦ, πού κρέμεται ἀπό τό ταβάνι τοῦ οὐρανοῦ». Τά ὄργανα ἄρχισαν νά ξεκολλᾶνε ἀπό τό σῶμα τοῦ τυράννου – ὄργανα τοῦ πολίτη πού ὀρθώνονται ἐνάντια στόν τύραννο. Ὄργανα πού θά γίνουν τά ὄργανα τοῦ ἰδιώτη ἀνθρώπου, θά ἰδιωτικοποιηθοῦν πάνω στό πρότυπο καί τή θύμηση τοῦ ἐκπτωτου πρωκτοῦ, τοῦ πρωκτοῦ πού εἶχε ξεπεταχτεῖ ἔξω ἀπό τό κοινωνικό πεδίο – βασανιστική ἰδέα τῆς δυσοσμίας. Ὁλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς πρωτόγονης κωδίκωσης, τῆς τυραννικῆς ἐπικωδίκωσης, τῆς ἀποκωδίκωσης τοῦ ἰδιώτη, βρίσκεται μέσα σέ τοῦτες τίς κινήσεις τῆς ροῆς: στήν ἔντονη πρωτοβλαστική εἰσροή, στήν ὑπερροή τῆς βασιλικῆς αἱμομιξίας, στήν ἀναρροή ἀπό περιττώματα πού ὁδηγεῖ τόν νεκρό τύραννο στούς ὀχετούς τῆς πόλης, καί πού μᾶς ὁδηγεῖ ὅλους μας στόν σημερινό «ἰδιώτη ἄνθρωπο» – ἡ ἱστορία ὅπως τή σκιαγραφεῖ ὁ Artaud στό ἀριστούργημά του *Ἡλιογάβαλος*. Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς γραφικῆς ροῆς ξεκινᾶ ἀπό τό κύμα τοῦ σπέρματος στήν κούνια τοῦ τυράννου, καί φτάνει στό κύμα τῶν σκατῶν μέσα στόν τάφο-ὑπόνομό του – «ὁλόκληρη ἡ γραφή εἶναι μιά βρωμιά», ὁλόκληρη ἡ γραφή εἶναι αὐτή ἡ προσποίηση – σπέρμα καί περιττώματα.

Θά μποροῦσε κανείς νά πιστέψει πώς τό σύστημα τῆς αὐτοκρατορικῆς παράστασης εἶναι μολαταῦτα πιό ἥπιο ἀπό τό σύστημα τῆς ἐδαφικῆς παράστασης. Τά σημεῖα δέν ἐγγράφονται πιά κατάσαρκα, ἀλλά πάνω σέ πέτρες, πάνω σέ περγαμηνές, σέ νομίσματα, σέ καταλόγους. Σύμφωνα μέ τόν νόμο τοῦ Wittfogel, τῆς «φθίνουσας διοικητικῆς ἀποδοτικότητας», μεγάλοι τομεῖς ἀφέθηκαν ἡμι-αὐτόνομοι, γιατί δέν ἀποτελοῦν κίνδυνο γιά τήν κρατική ἐξουσία. Τό μάτι δέν ἀποσπᾶ πιά μιάν ὑπεραξία ἀπό τό θέαμα τοῦ πόνου – ἔπαψε νά ἀποτιμᾶ: μάλλον βάλθηκε νά «ἀποτρέπει» καί νά ἐπιτηρεῖ, γιά νά ἐμποδίσει ὁποιαδήποτε ὑπεραξία νά ξεφύγει τήν ἐπικωδίκωση τῆς τυραννικῆς μηχανῆς. Γιατί ὅλα τά ὄργανα καί οἱ λειτουργίες τους παθαίνουν κάποιαν ἐξάντληση, πού τελικά τά ξαναφέρνει καί τά κάνει νά συγκλίνουν πρός τό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου. Στήν πραγματικότητα, ὁ τρόπος λειτουργίας δέν εἶναι πιό ἥπιος – τό σύστημα τῆς τρομοκρατίας ἀντικατέστησε τό σύστημα τῆς σκληρότητας. Ἡ παλιά σκληρότητα παραμένει πάντα, καί ἰδιαίτερα στούς αὐτόνομους ἤ σχεδόν-αὐτόνομους τομεῖς· τώρα ὅμως εἶναι ἐντός τῶν τειχῶν τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, πού ἄλλοτε τήν ὀργανώνει, καί ἄλλοτε τήν ἀνέχεται ἤ τήν περιορίζει, γιά νά τήν κάνει νά ἐξυπηρετήσει τούς σκοπούς του καί νά τή συμπεριλάβει στήν ἀνώτερη καί ὑπερ-ἐπιβαλλόμενη ἑνότητα ἑνός πιό φοβεροῦ ἀκόμα νόμου. Ἀργότερα μόνο ὁ νόμος ἀντιτίθεται, ἤ φαίνεται

νά ἀντιτίθεται στήν τυραννία τότε πού τό κράτος ἐμφανίζεται, τό ἴδιο, σάν συμβιβαστής ἀνάμεσα σέ τάξεις πού ἔχουν διαφοροποιηθεῖ πιά ἀπ' αὐτό καί ὀφείλει κατά συνέπεια νά τροποποιήσει τή μορφή τῆς κυριαρχίας του[63]. Ὁ νόμος ἀρχικά εἶναι πολύ διαφορετικός ἀπό ἐκεῖνο πού θά γίνει – ἤ θά θέλει νά γίνει – ἀργότερα: μιά ἐγγύηση ἐνάντια στήν τυραννία, μιά ἐνυπάρχουσα ἀρχή πού συνενώνει τά μέρη σ' ἕνα ὅλον, πού κάνει τοῦτο τό ὅλον ἀντικείμενο γενικῆς γνώσης καί θέλησης. Οἱ κυρώσεις τοῦ νόμου ἀπορρέουν τώρα ἀπό δικαστική ἀπόφαση καί ἐφαρμογή της πάνω στά ἀνυπότακτα μέρη. Ἀλλά ὁ βάρβαρος τυραννικός νόμος ἔχει δύο χαρακτηριστικά πού ἀντιτάσσονται στά παραπάνω – τά δυό χαρακτηριστικά πού ὁ Kafka ἀνέλυσε τόσο ἔντονα: τό παρανοϊκό-σχιζοειδές γνώρισμα τοῦ νόμου (μετωνυμία) πού διέπει τά μή ὁλοκληρώσιμα καί τά μή ὁλοκληρωμένα μέρη, περιφράσσοντάς τα, ὀργανώνοντάς τα σάν «πλίνθους», καταμετρώντας τήν ἀπόστασή τους καί ἀπαγορεύοντας τήν ἐπικοινωνία τους, ἐνεργώντας ἔτσι σάν Ἑνότητα τρομερή, ἀλλά τυπική καί κενή, ἔξοχη, διανεμητική καί ὄχι συλλογική· καί τό μανιακο-καταθλιπτικό γνώρισμα (μεταφορά), πού σύμφωνα μ' αὐτό ὁ νόμος δέν γνωστοποιεῖ τίποτα, οὔτε καί ἔχει γνώσιμο ἀντικείμενο, ἀφοῦ ἡ ἀπόφαση τοῦ Δικαστηρίου δέν ὑπάρχει πρίν ἀπό τήν τιμωρία, καί ἡ διατύπωση τοῦ νόμου δέν ὑπάρχει πρίν ἀπό τήν ἀπόφαση. Ἡ δικαστική μεσαιωνική δοκιμασία (ordalie) ἐμφανίζει ὁλοζώντανα καί τά δυό τοῦτα γνωρίσματα. Ὅπως στή μηχανή τοῦ *Σωφρονιστηρίου*, ἡ κύρωση εἶναι ἐκείνη πού γράφει καί τήν καταδίκη καί τόν κανόνα. Μάταια τό σῶμα ἔχει λυτρωθεῖ ἀπό τόν γραφισμό – πού ἦταν τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό του στό σύστημα τῆς συμπαραδήλωσης – γίνεται τώρα πέτρα καί χαρτί, τραπέζι καί νόμισμα, πού πάνω τους ἡ καινούρια γραφή μπορεῖ νά χαράξει τά σχεδιαγράμματά της, τόν φωνητισμό της καί τό ἀλφάβητό της. Ἐπικωδίκωση – αὐτή εἶναι ἡ οὐσία τοῦ νόμου καί ἡ αἰτία τῶν καινούριων πόνων τοῦ σώματος. Ἡ τιμωρία ἔπαψε πιά νά εἶναι μιά γιορτή, ἀπ' ὅπου τό μάτι ἀποσπᾶ κάποιαν ὑπεραξία μέσα στό μαγικό τρίγωνο τῶν ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγενειῶν. Ἡ *τιμωρία γίνεται ἐκδίκηση*, ἐκδίκηση τῆς φωνῆς, τοῦ χεριοῦ καί τοῦ ματιοῦ, πού συγκεντρώνονται τώρα στόν Τύραννο, ἐκδίκηση τῆς καινούριας ἀγχιστείας, πού ὁ δημόσιος χαρακτήρας δέν ἀλλοιώνει *τό μυστικό* της: «Θά στρέψω ἐναντίον σας τήν ἐκδικητική ρομφαία τῆς ἀγχιστειακῆς ἐκδίκησης...». Γιατί – ἀκόμα μιά φορά – ὁ νόμος, πρίν γίνει ἀπατηλή ἐγγύηση ἐνάντια στήν

[63] Γιά τό πέρασμα τῆς θεμελιωμένης στόν μαγικο-θρησκευτικό λόγο βασιλικῆς Δικαιοσύνης σέ μιά Δικαιοσύνη τῆς Πολιτείας θεμελιωμένη σ' ἕνα λόγο-διάλογο καθώς καί γιά τήν ἀλλαγή «κυριαρχίας» πού ἀντιστοιχεῖ σέ τοῦτο τό πέρασμα, βλ. «Droit et pré-droit en Grèce ancienne», στό *L' Année sociologique*, 1948-1949, M. Détienne, *Les Maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, Maspero 1967, M. Foucault, *La Volonté de savoir*.

τυραννία, εἶναι ἐφεύρεση τοῦ ἴδιου τοῦ τυράννου: *εἶναι ἡ νομική μορφή πού παίρνει ἡ ἀτέρμονη ὀφειλή*. Ἀκόμα καί τόν καιρό τῶν τελευταίων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ὁ νομικός βρισκόταν πάντα στήν ἀκολουθία τοῦ τυράννου, καί ἡ νομική μορφή συνόδευε τόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό – ὁ νομοθέτης μέ τό τέρας, ὁ Γάϊος καί ὁ Κόμμοδος, ὁ Παπινιανός καί ὁ Καρακάλλας, ὁ Οὐλπιανός καί ὁ Ἡλιογάβαλος, «τό παραλήρημα τῶν δώδεκα Καισάρων καί ὁ Χρυσός Αἰώνας τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» (νά παίρνουν, στήν ἀνάγκη, τό μέρος τοῦ ὀφειλέτη ἐνάντια στόν πιστωτή, γιά νά καθιερώσουν τήν ἀτέρμονη ὀφειλή).

Ἐκδίκηση, καί σάν ἐκδίκηση πού ἀσκεῖται προκαταβολικά, ὁ αὐτοκρατορικός βάρβαρος νόμος συντρίβει ὅλον τόν πρωτόγονο μηχανισμό τῆς δράσης, τοῦ δρώμενου καί τῆς ἀντίδρασης. Χρειάζεται τώρα ἡ παθητικότητα νά γίνει ἀρετή τῶν ὑπηκόων, πού εἶναι γαντζωμένοι πάνω στό σῶμα τοῦ τυράννου. Ὅπως λέει ὁ Nietzsche, ὅταν δείχνει πῶς ἀκριβῶς ἡ τιμωρία γίνεται ἐκδίκηση στούς αὐτοκρατορικούς σχηματισμούς, πρέπει «μιά τεράστια δόση ἐλευθερίας νά ἐξαφανιστεῖ ἀπό τόν κόσμο, ἤ τουλάχιστον νά ἐξαφανιστεῖ *ἀπό τά μάτια ὁλονῶν*, νά ἐξαναγκαστεῖ νά περάσει σέ *ὑπολανθάνουσα* κατάσταση, κάτω ἀπό τά σφυροκοπήματά τους, κάτω ἀπό τήν τυραννία τους ὡς καλλιτεχνῶν...». Συντελεῖται τότε μιά ἐξάντληση τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου, πού παύει πιά νά εἶναι κωδικωμένο στόν μηχανισμό τῆς ἄγριας δράσης καί ἀντίδρασης – ὅπου ἡ μοιρολατρεία ἦταν ἀκόμα κάτι τό δρώμενο – καί γίνεται ὁ σκοτεινός φορέας τῆς ἐπικωδίκωσης, τό ἀποσπασμένο ἀντικείμενο, πού πλανιέται πάνω στόν καθένα, λές καί ἡ κοινωνική μηχανή ἔχει ἀποκολληθεῖ ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές: θάνατο, ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμία τῆς ἐπιθυμίας τοῦ τυράννου, λανθάνουσα κατάσταση ἐγγεγραμμένη στά τρίσβαθα τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Προτιμότερο νά μήν ἐπιζήσει κανένας, παρά νά ξεφύγει ἕνα μονάχα ὄργανο ἀπό τή μηχανή αὐτήν, ἤ νά ξεγλιστρήσει ἔξω ἀπό τό τυραννικό σῶμα... Κι αὐτό, γιατί δέν ὑπάρχει πιά καμιά ἄλλη ἀναγκαιότητα (καμιά ἄλλη μοίρα) ἀπό ἐκείνη τοῦ σημαίνοντος στίς σχέσεις του μέ τά σημαινόμενά του: αὐτό εἶναι τό καθεστώς τῆς τρομοκρατίας. Ὁ νόμος ὑποτίθεται πώς σημαίνει κάτι, πού δέν θά τό μάθουμε παρά πολύ ἀργότερα, ὅταν ὁ νόμος θά ἔχει ἐξελιχθεῖ καί ἀποκτήσει τήν καινούρια μορφή πού φαίνεται νά τόν ἀντιθέτει στήν τυραννία. Ἀπό τήν ἀρχή ὅμως κιόλας, ὁ νόμος ἐκφράζει τόν ἰμπεριαλισμό τοῦ σημαίνοντος, πού παράγει τά σημαινόμενά του σάν φαινόμενα τόσο πιό ἀποτελεσματικά καί ἀναγκαῖα, ὅσο ξεφεύγουν ἀπό τή γνώση καί ὀφείλουν τό πᾶν στήν ὑπέροχη αἰτία τους. Συμβαίνει ἀκόμα, τά σκυλάκια νά ζητοῦν ἐπίμονα τήν ἐπιστροφή στό τυραννικό σημαῖνον, χωρίς ἐξήγηση οὔτε ἑρμηνεία, ἀκόμα καί ὅταν ὁ νόμος θέλει νά ἐξηγήσει τό τί σημαίνει, νά ἀποδείξει τήν ἀνεξαρτησία τοῦ σημαινόμενού του (ἐνάντια στόν τύραννο – ὅπως λέει). Γιατί στά σκυλιά ἀρέσει – κατά τόν Kafka – νά

συνδέεται στενά ἡ ἐπιθυμία μέ τό νόμο, μέσα στήν καθαρή ἐξάντληση τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου, καί ὄχι ν' ἀκοῦν σοφούς ὑποκριτές νά τούς ἐξηγοῦν «τί θέλουν νά ποῦνε» ὅλα τοῦτα. Ὅμως ὅλα αὐτά – τό ξετύλιγμα τοῦ δημοκρατικοῦ σημαινόμενου ἤ τό τύλιγμα τοῦ τυραννικοῦ σημαίνοντος – ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἴδιου ζητήματος, πού ἄλλοτε εἶναι ἀνοιχτό κι ἄλλοτε μπλοκαρισμένο, ἡ ἴδια ἀφαίρεση πού συνεχίζεται, μηχανισμός ἀπώθησης πού μᾶς ἀπομακρύνει ὁλοένα καί πιό πολύ ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Γιατί δέν ὑπῆρξε ποτέ παρά ἕνα καί μόνο κράτος. Τό ἐρώτημα «σέ τί χρησιμεύει;» λίγο-λίγο σβήνει κι ἐξαφανίζεται μέσα στήν καταχνιά τοῦ πεσσιμισμοῦ, τοῦ μηδενισμοῦ – τίποτα! τίποτα! (Nada! Nada!). Καί στ' ἀλήθεια, κάτι τό κοινό ὑπάρχει στό καθεστώς τοῦ νόμου, ὅπως ἐμφανίζεται στόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό, καί στόν νόμο, ὅπως ἀργότερα θά ἐξελιχθεῖ: ἡ ἀδιαφορία γιά τόν χαρακτηρισμό. Ἴδιον τοῦ νόμου εἶναι νά σημειοδοτεῖ, χωρίς ὅμως νά ἐπισημαίνει τίποτε. Ὁ νόμος δέν ἐπισημαίνει τίποτε οὔτε καί κανέναν (ἡ δημοκρατική ἀντίληψη γιά τόν νόμο θά τόν μετατρέψει σέ κριτήριο). Ἡ περίπλοκη σχέση τῆς ἐπισήμανσης, ὅπως τήν εἴδαμε νά διαμορφώνεται μέσα στό πρωτόγονο σύστημα τῆς συμπαραδήλωσης – ὅπου χρησιμοποιεῖ τή φωνή, τόν γραφισμό καί τό μάτι, ἐξαφανίζεται ἐδῶ μέσα στήν καινούρια σχέση τῆς βάρβαρης καθυπόταξης. Καί πῶς νά παραμείνει ὁ χαρακτηρισμός, ὅταν τό σημεῖο ἔπαψε πιά νά εἶναι σέ θέση ἐπιθυμίας καί ἔγινε τοῦτο τό αὐτοκρατορικό σημεῖο, καθολικός εὐνουχισμός πού συγκολλᾶ τήν ἐπιθυμία μέ τόν νόμο; Ἔχουμε ἐδῶ τή συντριβή τοῦ παλιοῦ κώδικα, τήν καινούρια σχέση σημασίας, τήν *ἀναγκαιότητα* τῆς καινούριας αὐτῆς σχέσης, τῆς θεμελιωμένης στήν ἐπικωδίκωση πού ἀνάγουν τίς ἐπισημάνσεις στήν *αὐθαιρεσία* (ἤ τούς ἐπιτρέπουν νά παραμείνουν στίς πλίνθους πού διατηρήθηκαν ἀπό τό παλιό σύστημα). Γιατί ἄραγε οἱ γλωσσολόγοι ἐξακολουθοῦν νά ἀνακαλύπτουν τίς ἀλήθειες τῆς τυραννικῆς ἐποχῆς; Καί εἶναι ἄραγε δυνατό τούτη ἡ αὐθαιρεσία τῶν ἐπισημάνσεων – πού εἶναι τό ἀντίστροφο τῆς ἀναγκαιότητας τῆς σημειοδότησης – νά μήν ἀφορᾶ μόνο τούς ὑπηκόους τοῦ τυράννου οὔτε κάν τούς ὑπηρέτες του, ἀλλά καί τόν ἴδιο τόν τύραννο, τή δυναστεία του καί τό ὄνομά του («Ὁ λαός δέν ξέρει ποιός αὐτοκράτορας κυβερνᾶ, ἀκόμα καί τό ὄνομα τῆς δυναστείας τοῦ εἶναι ἄγνωστο»); Αὐτό ὅμως σημαίνει ὅτι τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου εἶναι ἀκόμα πιό βαθιά ριζωμένο μέσα στό κράτος, ἀπ' ὅτι θά πίστευε κανείς, καί ὅτι ἡ ὑπολανθάνουσα κατάσταση ἐπηρεάζει ὄχι μονάχα τούς ὑπηκόους, ἀλλά ἀκόμα καί τά ἀνώτερα γρανάζια τοῦ μηχανισμοῦ. Ἡ ἐκδίκηση γίνεται ἐκδίκηση τῶν ὑπηκόων ἐνάντια στόν τύραννο. Στό σύστημα τῆς ὑπολανθάνουσας τρομοκρατίας, αὐτό πού δέν εἶναι δρῶν, δρώμενο ἤ ἀντιδρώμενο, «αὐτό πού τώρα ἔγινε λανθάνον μέ τή βία, πού εἶναι συμπιεσμένο, ἀπωθημένο, καταχωνιασμένο», αὐτό εἶναι τώρα *μισημένο:* ἡ αἰώνια μνησικακία τῶν ὑπηκόων ἀποκρίνεται ἐν-

άντια στήν αἰώνια ἐκδίκηση τῶν τυράννων. Ἡ ἐγγραφή εἶναι «μισημένη» ὅταν δέν εἶναι πιά δρώμενη ἤ ἀντιδρώμενη. Ὅταν τό ἀπεδαφικοποιημένο σημεῖο μετατρέπεται σέ σημαῖνον, μιά τεράστια ποσότητα ἀντίδρασης μεταπίπτει σέ ὑπολανθάνουσα κατάσταση – τότε ὅλη ἡ σύγχυση, ὅλη ἡ ἐπίσχεση ἀλλάζουν ἦχο καί χρόνο («τό παράκαιρο»). Ἐκδίκηση καί μίσος – αὐτό εἶναι ὄχι βέβαια τό πρῶτο βῆμα τῆς δικαιοσύνης, ἀλλά τό «γίγνεσθαι» καί ἡ μοίρα της στόν αὐτοκρατορικό σχηματισμό, ὅπως τόν ἀναλύει ὁ Nietzsche. Καί – σύμφωνα μέ τήν προφητεία του – μήπως τό ἴδιο τό κράτος εἶναι ἐκεῖνος ὁ σκύλος πού θέλει νά πεθάνει; Ἀλλά καί πού ξαναγεννιέται ἀπό τή στάχτη του. Γιατί ὁλόκληρο τοῦτο τό σύνολο τῆς καινούριας ἀγχιστείας ἤ τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς – ὁ ἰμπεριαλισμός τοῦ σημαίνοντος, ἡ μεταφορική ἤ μετωνυμική ἀναγκαιότητα τῶν σημαινομένων, *μαζί μέ* τό αὐθαίρετο τῶν χαρακτηρισμῶν – ἐξασφαλίζει τή διαφύλαξη τοῦ συστήματος, ἐπιτρέπει σ' ἕνα ὄνομα νά διαδέχεται ἕνα ἄλλο ὄνομα, μιά δυναστεία τήν ἄλλη, χωρίς ν' ἀλλάζουν τά σημαινόμενα καί χωρίς νά διαρηγνύεται ὁ τοῖχος τοῦ σημαίνοντος. Γι' αὐτό, τό καθεστώς τῆς ὑπολανθάνουσας κατάστασης στίς ἀφρικανικές, κινέζικες, αἰγυπτιακές κλπ., αὐτοκρατορίες ἦταν τό καθεστώς τῶν συνεχῶν ἀνταρσιῶν καί ἀποσχίσεων, καί ὄχι τῆς ἐπανάστασης. Ὅμως, κι ἐκεῖ ἀκόμα, θά χρειαστεῖ ὁ θάνατος νά γίνει αἰσθητός ἀπό τά μέσα, ἀλλά νά ἔρθει ἀπό τά ἔξω.

Οἱ θεμελιωτές τῆς κάθε αὐτοκρατορίας ὁδήγησαν τά πάντα στήν ὑπολανθάνουσα κατάσταση. Ἐφεῦραν τήν ἐκδίκηση καί προκάλεσαν τό μίσος, αὐτή τήν ἀντι-ἐκδίκηση. Καί ὅμως ὁ Nietzsche λέει καί γι' αὐτούς ἐκεῖνο πού ἔλεγε ἤδη γιά τό πρωτόγονο σύστημα: δέν εἶναι σ' αὐτούς πού ρίζωσε καί βλάστησε τό ἀπαίσιο τοῦτο φυτό, «ἡ ἔνοχη συνείδηση» – διάβαζε τό οἰδιπόδειο. Ἁπλῶς ἔγινε ἀκόμα ἕνα βῆμα πρός τήν κατεύθυνση αὐτή: τό οἰδιπόδειο, τό ἔκαναν δυνατό ἡ ἔνοχη συνείδηση, ἡ ἐσωτερικότητα...[64]. Τί θέλει νά πεῖ ὁ Nietzsche, αὐτός πού σέρνει μαζί του τόν Καίσαρα σάν τυραννικό σημαῖνον, καί τά δυό του σημαινόμενα, τή μητέρα του καί τήν ἀδελφή του, καί πού τούς ἔνιωθε ὁλοένα βαρύτερους ὅσο πλησίαζε στήν παραφροσύνη; Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς τό οἰδιπόδειο ἔχει κιόλας ἀρχίσει τήν κυτταρική, σπερματική του ἀποδημία στήν αὐτοκρατορική παράσταση: ἀπό μετατοπισμένο παριστανόμενο τῆς ἐπιθυμίας, τό οἰδιπόδειο ἔγινε ἡ ἴδια ἡ ἀπωθούσα παράσταση. Τό ἀδύνατο ἔγινε δυνατό· τό μή-κατεχόμενο ὅριο, κατέχεται τώρα ἀπό τόν τύραννο. Ὁ Οἰδίποδας ἀπόκτησε τό ὄνομά του, εἶναι ὁ στραβοπόδης τύραννος πού διαπράττει τή διπλή αἱμομιξία, μέσω ἐπικωδίκωσης, μέ τήν ἀδελφή του καί μέ τή μητέρα του ὡς παραστάσεις σωμάτων ὑποταγμένες στήν προφορική παράσταση. Κι ἀκόμα κάτι: τό οἰδιπόδειο προετοιμάζει

[64] Nietzsche, *Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς,* II, παράγρ. 17.

τώρα τίς τυπικές πράξεις πού θά τό κάνουν ἐφικτό: τήν παρεκβολή ἑνός ἀποσπασμένου ἀντικειμένου· τό *διπλό δέσιμο* (double bind) τῆς ἐπικωδίκωσης ἤ τῆς βασιλικῆς αἱμομιξίας· τήν ἀμφιμονοσήμανση, τήν ἐφαρμογή καί τή γράμμιση τῆς ἁλυσίδας ἀνάμεσα σέ ἀφέντες καί δούλους· τήν εἰσαγωγή τοῦ νόμου στήν ἐπιθυμία καί τήν ὑποταγή τῆς ἐπιθυμίας στόν νόμο· τό φοβερό λανθάνον μέ τό «ἐκ τῶν ὑστέρων» του ἤ τό παράκαιρό του. Ἔτσι, ὅλα τά κομμάτια τῶν πέντε παραλογισμῶν φαίνονται ἕτοιμα. Ὅμως βρισκόμαστε ἀκόμα πολύ μακριά ἀπό τόν ψυχαναλυτικό Οἰδίποδα, καί οἱ ἑλληνιστές μέ τό δίκιο τους δέν πολυκαταλαβαίνουν τήν ἱστορία πού ἡ ψυχανάλυση ἐπιμένει νά τούς ψιθυρίζει στ' αὐτί. Εἶναι βέβαια ἡ ἱστορία τῆς ἐπιθυμίας καί ἡ σεξουαλική του ἱστορία (δέν ὑπάρχει κι ἄλλη). Ἀλλά ὅλα τά *ἐξαρτήματα* λειτουργοῦν ἐδῶ σάν γρανάζια τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἀσφαλῶς ἡ ἐπιθυμία δέν λειτουργεῖ ἀνάμεσα στό γιό, τή μητέρα καί τόν πατέρα. Ἡ ἐπιθυμία κάνει μιά λιμπιντινική ἐπένδυση σέ μιάν κρατική μηχανή, πού ἐπικωδικώνει τίς ἐδαφικές μηχανές, καί μέ μιάν ἀκόμα στροφή τῆς βίδας, ἀπωθεῖ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Ἡ αἱμομιξία ἀπορρέει ἀπό τούτη τήν ἐπένδυση – καί ὄχι τό ἀντίστροφο, καί στήν ἀρχή κινεῖ μονάχα τόν τύραννο, τήν ἀδελφή καί τή μητέρα: ἡ αἱμομιξία εἶναι ἡ ἐπικωδικωτική καί ἀπωθούσα παράσταση. Ὁ πατέρας παρεμβαίνει μόνο ὡς ὁ ἐκπρόσωπος τῆς παλιᾶς ἐδαφικῆς μηχανῆς, ἀλλά ἡ ἀδελφή εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς καινούριας ἀγχιστείας, ἡ μητέρα ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἄμεσης ἐξ αἵματος συγγένειας. Πατέρας καί γιός δέν γεννήθηκαν ἀκόμα. Ὁλόκληρη ἡ σεξουαλικότητα συντελεῖται ἀνάμεσα σέ μηχανές – μέ ἀγώνα ἀνάμεσά τους, προσεπίθεση καί πλινθοδόμηση. Ἂς θαυμάσουμε ἀκόμα μιά φορά τήν ἀφήγηση τοῦ Freud. Στό ἔργο του *ὁ Μωϋσῆς καί ὁ μονοθεϊσμός,* ὁ Freud διαισθάνεται ὅτι ἡ ὑπολανθάνουσα κατάσταση εἶναι κρατική ὑπόθεση· ἀλλά τότε αὐτή ἡ κατάσταση δέν θά πρέπει νά διαδέχεται τό «οἰδιπόδειο σύμπλεγμα», οὔτε καί νά σημαδεύει τήν ἀπώθηση τοῦ συμπλέγματος ἤ καί τήν κατάργησή του· θά πρέπει νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπωθητικῆς ἐνέργειας τῆς αἱμομικτικῆς παράστασης, πού δέν εἶναι ἀκόμα καθόλου σύμπλεγμα ἀπωθημένης ἐπιθυμίας, ἀφοῦ ἀντίθετα ἀσκεῖ μιάν ἀπωθητική ἐπίδραση πάνω στήν ἴδια τήν ἐπιθυμία. Τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, ὅπως τό ὀνοματίζει ἡ ψυχανάλυση, θά γεννηθεῖ ἀπό τήν ὑπολανθάνουσα κατάσταση, ὕστερα ἀπό τήν ὑπολανθάνουσα κατάσταση καί σημαίνει τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀπωθημένου σέ συνθῆκες πού παραμορφώνουν, μετατοπίζουν, ἀκόμα καί ἀποκωδικώνουν τήν ἐπιθυμία. Τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα δέν ἐμφανίζεται παρά μόνο ὕστερα ἀπό τήν ὑπολανθάνουσα κατάσταση. Καί ὅταν ὁ Freud ἀναγνωρίζει ὅτι ὑπάρχουν δυό χρονικές φάσεις χωρισμένες ἀπό τήν ὑπολανθάνουσα κατάσταση, ἡ δεύτερη μόνο φάση ἀξίζει νά ὀνομαστεῖ «σύμπλεγμα», ἐνῶ ἡ πρώτη ἐκφράζει μονάχα τά ἐξαρτήματα καί τά γρανάζια τοῦ συμπλέγματος, πού

λειτουργοῦν ὁλότελα διαφορετικά σέ ὁλότελα διαφορετική ὀργάνωση. Ἡ μανία τῆς ψυχανάλυσης μέ ὅλους τούς παραλογισμούς της συνίσταται σέ τοῦτο: νά παρουσιάζει σάν λύση ἤ σάν προσπάθεια λύσης τοῦ συμπλέγματος, ἐκεῖνο πού στήν πραγματικότητα εἶναι ἡ τελειωτική του ἐδραίωση ἤ ἡ ἐσωτερική του ἐγκατάσταση, καί νά παρουσιάζει σάν σύμπλεγμα ἐκεῖνο πού εἶναι ἀκόμα τό ἀντίθετο τοῦ συμπλέγματος. Τί θά χρειαστεῖ ὅμως γιά νά μετατραπεῖ ὁ Οἰδίποδας σέ οἰδιπόδειο – στό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα; Πολλά πράγματα – αὐτά τά ἴδια πού ὁ Nietzsche ὑποψιάστηκε, κατά κάποιο τρόπο, στήν ἐξέλιξη τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς.

Θά χρειαστεῖ τό οἰδιπόδειο κύτταρο νά περατώσει τή μετανάστευσή του, νά μήν ἀρκεστεῖ νά περάσει ἀπό τήν κατάσταση τοῦ μετατοπισμένου παριστανόμενου στήν κατάσταση τῆς ἀπωθούσας παράστασης, ἀλλά ἀπό ἀπωθούσα παράσταση νά γίνει ἐπιτέλους τό παριστάνον τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμίας. Καί νά γίνει μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μετατοπισμένου παριστανόμενου. Θά χρειαστεῖ νά γίνει ἡ ὀφειλή ὄχι μόνο ἀτέρμονη ὀφειλή, ἀλλά καί νά ἐσωτερικευθεῖ καί νά πνευματωθεῖ ὡς ἀτέρμονη ὀφειλή (ὁ χριστιανισμός καί τά ἐπακόλουθα). Θά χρειαστεῖ νά μορφοποιηθοῦν πατέρας καί γιός – «νά ἀρσενικοποιηθεῖ» ἡ βασιλική τριάδα, καί αὐτό, ὡς ἄμεση συνέπεια τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς πού ἔχει τώρα ἐσωτερικευθεῖ[65]. Θά χρειαστεῖ νά ἀντικατασταθεῖ ὁ Οἰδίπους-τύραννος ἀπό Οἰδίποδες-ὑπηκόους, Οἰδίποδες-ὑποταγμένους, Οἰδίποδες-πατέρες καί Οἰδίποδες-γιούς. Θά χρειαστεῖ νά ἐπαναληφθοῦν ὅλες οἱ τυπικές πράξεις μέσα σ' ἕνα ἀποκωδικωμένο κοινωνικό πεδίο, νά συνηχήσουν μέσα στό ἄδολο καί ἰδιωτικό στοιχεῖο τῆς ἐσωτερικότητας, τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπαραγωγῆς. Θά χρειαστεῖ νά ἀναδιοργανωθεῖ πέρα γιά πέρα ὁ μηχανισμός καταστολή-ἀπώθηση. Θά χρειαστεῖ, ἑπομένως, στό τέλος τῆς ἀποδημίας της, ἡ ἐπιθυμία νά φτάσει σέ τούτη τήν ἔσχατη ἐξαθλίωση: νά στραφεῖ ἐνάντια στόν ἑαυτό της, τήν αὐτο-ἐκδίκηση, τήν ἔνοχη συνείδηση, τήν ἐνοχή πού τήν καθηλώνει στό πιό ἀποκωδικωμένο κοινωνικό πεδίο καθώς καί στήν πιό ἀρρωστημένη ἐσωτερικότητα, τήν παγίδα τῆς ἐπιθυμίας, τό φαρμακερό φυτό της. Κι ὅσο ἡ ἱστορία τῆς ἐπιθυμίας δέν καταλήγει στό σημεῖο αὐτό, τό οἰδιπόδειο βασανίζει ὅλες τίς κοινωνίες, ἀλλά σάν ἐφιάλτης ἐκείνου πού δέν τούς συνέβηκε ἀκόμα, γιατί δέν ἔχει

[65] Οἱ ἱστορικοί τῶν θρησκειῶν καί οἱ ψυχαναλυτές γνωρίζουν καλά τό πρόβλημα αὐτό τῆς «ἀρσενικοποίησης» τῆς αὐτοκρατορικῆς τριάδας, σέ συνάρτηση μέ τή σχέση πατέρας-γιός πού εἰσάγεται σ' αὐτήν. Ὁ Nietzsche σωστά βλέπει ἐδῶ μιά βασική στιγμή στήν ἐξέλιξη τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς: «Τούτη ἡ ἀνακούφιση πού στάθηκε τό πιό μεγαλοφυές κατόρθωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ..., ὁ Θεός πού ἀνταμείβει τόν ἑαυτό του, ὁ Θεός πού κατορθώνει μόνος του νά λυτρώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό κάτι πού, γιά τόν ἄνθρωπο, εἶχε γίνει ἀσυγχώρητο, ὁ πιστωτής πού θυσιάζεται γιά τόν ὀφειλέτη του ἀπό *ἀγάπη* (ποιός θά τό ἔλεγε;), ἀπό ἀγάπη γιά τόν ὀφειλέτη του!». (*Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς,* II, παράγρ. 21).

φτάσει ἀκόμα ἡ ὥρα του. (Κι ἐδῶ βρίσκεται ἡ δύναμη τοῦ Lacan, ὅτι ἔσωσε τήν ψυχανάλυση ἀπό τήν ἔξαλλη οἰδιπόδιση μέ τήν ὁποία εἶχε συνδέσει τήν τύχη της, ὅτι πραγματοποίησε τή σωτηρία αὐτή, ἔστω καί μέ τίμημα μιάν παλινδρόμηση, ἔστω καί μέ τίμημα τή διατήρηση τοῦ ἀσυνείδητου κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ τυραννικοῦ μηχανισμοῦ, ὅτι μᾶς ἔδωσε μιά καινούρια ἑρμηνεία τοῦ ἀσυνείδητου ξεκινώντας ἀπό τοῦτο τόν μηχανισμό, τόν νόμο καί τό σημαῖνον – φαλλός καί εὐνουχισμός γαί! Οἰδιπόδειο ὄχι! – τόν τυραννικό αἰώνα τοῦ ἀσυνείδητου).

*
* *

Πόλη τῆς Οὔρ, ἀπ' ὅπου ξεκινᾶ ὁ Ἀβραάμ ἤ ἡ καινούρια ἀγχιστεία. Τό κράτος δέν διαμορφώνεται προοδευτικά, ἀλλά ξεπροβάλλει πάνοπλο, τέλειο ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή, ἀρχέγονο *Urstaat** αἰώνιο πρότυπο ἐκείνου πού τό κάθε κράτος ἐννοεῖ καί ἐπιθυμεῖ νά εἶναι. Ἡ λεγόμενη ἀσιατική παραγωγή καί τό κράτος πού τήν ἐκφράζει, ἤ πού ἀποτελεῖ τήν ἀντικειμενική της κίνηση, δέν εἶναι ἕνας ξεχωριστός σχηματισμός: εἶναι ὁ θεμελιακός σχηματισμός καί δίνει τόν ὁρίζοντα ὁλόκληρης τῆς Ἱστορίας. Παντοῦ ἀνακαλύπτονται αὐτοκρατορικές μηχανές πού προηγήθηκαν ἀπό τίς παραδοσιακές ἱστορικές μορφές, καί πού χαρακτηρίζονται ἀπό τήν κρατική ἰδιοκτησία, τήν πλινθόκτιστη κοινοτική κτήση καί τή συλλογική ἐξάρτηση. Κάθε πιό «ἐξελιγμένη» μορφή μοιάζει μέ παλίμψηστο: σκεπάζει πάντα μιά παλιότερη τυραννική ἐγγραφή, ἕνα μυκηναϊκό χειρόγραφο. Πίσω ἀπό κάθε Νέγρο καί κάθε Ἑβραῖο ἕνας Αἰγύπτιος, πίσω ἀπό τούς Ἕλληνες ἕνας Μυκηναῖος, πίσω ἀπό τούς Ρωμαίους ἕνας Ἐτροῦσκος. Καί ὅμως, πόση λησμονιά γιά τήν προέλευση – ὑπολανθάνουσα κατάσταση πού τά βάζει μέ τό ἴδιο τό κράτος, καί ὅπου κάποτε ἡ γραφή ἐξαφανίζεται. Τό κράτος φθείρεται ἀπό τά πλήγματα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καί, ἀργότερα, τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς. Ἡ γῆ εἰσχωρεῖ τώρα στή σφαίρα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καί τῶν ἐμπορευμάτων. Ἐμφανίζονται *τάξεις*, ἐφόσον οἱ κυρίαρχες δέν συγχέονται πιά μέ τόν μηχανισμό τοῦ κράτους, ἀλλά ἀποτελοῦν ξεχωριστές ὀντότητες πού χρησιμοποιοῦν τόν μεταμορφωμένο αὐτόν μηχανισμό. Προσκείμενη ἀρχικά στήν κοινή ἰδιοκτησία, ὕστερα στοιχεῖο της ἤ ρυθμιστής, καί ἀργότερα ὁλοένα καί πιό καθοριστική, ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία προκαλεῖ μιάν ἐσωτερίκευση τῆς σχέσης πιστωτῆ-ὀφειλέτη, μέσα στίς εὐρύτερες σχέσεις τῶν ἀνταγωνιστικῶν τάξεων[66]. Πῶς ὅμως νά ἐξηγηθεῖ ταυτό-

* Τό πρόθεμα Ur στά γερμανικά εἶναι ἰσοδύναμο μέ τό ἑλληνικό *πρωτο-* (πρωταρχικός, ἀρχέγονος). *Urstaat* = ἀρχέγονο κράτος, πρωτοκράτος. *(Σημ. Γ. Κ.)*

[66] Γιά τό καθεστώς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, πού ὑπάρχει κιόλας στό δεσποτικό

χρονα ἡ ὑπολανθάνουσα αὐτή κατάσταση τοῦ τυραννικοῦ κράτους καί ἡ τεράστια δύναμή του νά ἀναμορφώνεται πάνω σέ ἀλλαγμένες βάσεις, καί νά ξαναπροβάλλει πιό «ψευδολόγο», πιό «παγερό», πιό «ὑποκριτικό» παρά ποτέ; Πῶς νά ἐξηγηθεῖ αὐτή ἡ λησμονιά καί αὐτή ἡ ἐπιστροφή; Ἀπό τή μιά μεριά, ἡ ἀρχαία πολιτεία, ἡ γερμανική κοινότητα, ἡ φεουδαρχία προϋποθέτουν μεγάλες αὐτοκρατορίες, καί δέν μποροῦν νά νοηθοῦν παρά σέ συνάρτηση μέ τό Urstaat, ἀπ' ὅπου ἐμπνέονται. Ἀπό τήν ἄλλη, τό πρόβλημα γιά τά καθεστῶτα αὐτά εἶναι νά ἀνασυγκροτήσουν ὅσο εἶναι δυνατό τό Urstaat, παίρνοντας ὑπόψη τά νέα τους διαφορετικά χαρακτηριστικά. Γιατί, τί σημαίνει ἀτομική ἰδιοκτησία, πλοῦτος, ἐμπόρευμα, τάξεις; *Τή χρεωκοπία τοῦ κάθε κώδικα.* Τήν ἐμφάνιση, τό ξεφύτρωμα νέων ροῶν – ἀποκωδικωμένων τώρα – πού κυλᾶνε πάνω στό κοινωνικό σῶμα καί τό διασχίζουν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Δέ φτάνει πιά γιά τό κράτος νά ἐπικωδικώνει κωδικωμένα ἤδη ἐδαφικά στοιχεῖα, ὀφείλει ἀκόμα νά ἐπινοεῖ εἰδικούς κώδικες γιά ροές ὅλο καί πιό ἀπεδαφικοποιημένες: ὀφείλει νά θέσει τήν τυραννία στήν ὑπηρεσία τοῦ νέου ταξικοῦ συσχετισμοῦ· νά συσσωματώσει τίς σχέσεις πλούτου καί φτώχειας, ἐμπορεύματος καί ἐργασίας· νά συμβιβάσει τό ἐμπορευματικό χρῆμα μέ τό φορολογικό χρῆμα· νά ἐμφυσήσει τό πνεῦμα τοῦ Urstaat στήν καινούρια τάξη πραγμάτων. Καί παντοῦ, τό ὑπολανθάνον πρότυπο, πού δέν θά μπορεῖ ποτέ κανείς νά τό φτάσει, ἀλλά δέν μπορεῖ νά μήν τό ἀπομιμηθεῖ. Ἀντηχεῖ ἡ μελαγχολική προειδοποίηση τοῦ Αἰγύπτιου στούς Ἕλληνες: «Ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες θά εἶστε πάντα παιδιά!».

Πρέπει τώρα νά ἐξηγήσουμε τήν εἰδική αὐτήν κατάσταση τοῦ κράτους ὡς κατηγορίας – λησμονιά καί ἐπιστροφή. Τό ἀρχέγονο τυραννικό κράτος δέν εἶναι μιά τομή σάν τίς ἄλλες. Εἶναι ἴσως ὁ μοναδικός ἀπ' ὅλους τούς θεσμούς πού ἀναδύεται πάνοπλος μέσα ἀπό τό κεφάλι ἐκείνων πού τόν δημιουργοῦν, τῶν «καλλιτεχνῶν μέ τό ἀτσάλινο βλέμμα». Γι' αὐτό καί οἱ μαρξιστές δέν ξέρουν σέ ποιά κατηγορία νά τόν κατατάξουν· δέν μπαίνει μέσα στά περίφημα πέντε στάδια: τόν πρωτόγονο κομμουνισμό, τήν ἀρχαία πολιτεία, τή φεουδαρχία, τόν καπιταλισμό, τόν σοσιαλισμό[67]. *Δέν εἶναι ἕνας ὁποιοσδήποτε σχηματισμός, οὔτε καί ἕνα μεταβα-*

κράτος, βλ. Karl Wittfogel, *Le Despotisme oriental*, 1957, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit σ. 140-149, 315-404. Γιά τήν κινέζικη αὐτοκρατορία, βλ. Etienne Balazs, *La Bureaucratie céleste*, κεφ. VII-IX. Γιά τούς δυό τρόπους μετάβασης ἀπό τό δεσποτικό κράτος στή φεουδαρχία (ἀνάλογα μέ τό ἄν ἡ ἐμπορική παραγωγή συνδυάζεται ἤ δέν συνδυάζεται μέ τήν ἀτομική ἰδιοκτησία), βλ. Maurice Godelier, *Sur le mode de production asiatique*, σ. 90-92.

[67] Γιά τή δυνατότητα ἤ τή μή δυνατότητα νά συμβιβαστεῖ ἡ λεγόμενη ἀσιατική παραγωγή μέ τά πέντε στάδια, γιά τά αἴτια πού ἀνάγκασαν τόν Engels νά ἀγνοήσει τήν κατηγορία αὐτή στό ἔργο του «Ἡ καταγωγή τῆς Οἰκογένειας...», γιά τίς ἀντιστάσεις τῶν ρώσων καί τῶν κινέζων μαρξιστῶν στό ν' ἀναγνωρίσουν τήν κα-

τικό στάδιο ἀπό ἕνα σχηματισμό σ' ἕναν ἄλλο. Θά ἔλεγε κανείς πώς βρίσκεται «παράμερα» σέ σχέση μ' αὐτό πού τέμνει καί σέ σχέση μ' αὐτό πού διατέμνει, σάν ἀπόδειξη κάποιας ἄλλης διάστασης κάποιας ἐγκεφαλικῆς ἰδεατότητας, πού ἐπιπροστίθεται στήν ὑλική ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν – ρυθμιστική ἰδέα ἤ βασική ἀρχή στοχασμοῦ (τρομοκρατία), πού ὀργανώνει σ' ἕνα ὅλο τά μέρη καί τίς ροές. Ἐκεῖνο πού τό τυραννικό κράτος τέμνει, ἐπιτέμνει ἤ ἐπικωδικώνει, εἶναι αὐτό πού ἔρχεται πρωτύτερα, ἡ ἐδαφική μηχανή, πού τήν καταντᾶ «πλίνθους», ἐργατικά ἐξαρτήματα ἀναγκαστικά ὑποταγμένα στήν ἐγκεφαλική ἰδέα. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, τό τυραννικό κράτος εἶναι πράγματι ἡ πρωταρχή, ἀλλά ἡ πρωταρχή ὡς ἀφαίρεση πού περιλαμβάνει ὁπωσδήποτε καί τή διαφορά της μέ τή συγκεκριμένη ἀρχή. Ξέρουμε πώς ὁ μύθος ἐκφράζει πάντα μιά μετάβαση καί μιάν ἀπόσταση. Ἀλλά ὁ ἐδαφικός πρωτόγονος μύθος τῆς ἀρχῆς ἐκφράζει τήν ἀπόσταση μιᾶς ἐνέργειας κυριολεκτικά ἐντατικῆς (αὐτό πού ὁ Griaule ἀποκαλεῖ «τό μεταφυσικό μέρος τῆς μυθολογίας», τή δονητική σπείρα) σέ σχέση μέ τό κοινωνικό ἐκτατικό σύστημα πού αὐτή ρυθμίζει, καί τό μεταβατικό στάδιο ἀπό τή μιά στό ἄλλο – ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένεια. Ὁ αὐτοκρατορικός ὅμως μύθος τῆς προέλευσης, ἐκφράζει κάτι ἄλλο: τήν ἀπόσταση ἀνάμεσα σέ τούτη τήν ἀρχή καί τήν ἴδια τήν προέλευση, ἀνάμεσα στήν ἐπέκταση καί τήν ἰδέα, ἀνάμεσα στή γένεση καί τήν τάξη καί τή δύναμη (καινούρια ἀγχιστεία), καθώς καί αὐτό πού ἀναμεταβιβάζεται ἀπό τή δεύτερη στήν πρώτη, καί αὐτό πού παίρνει ἀπό τήν πρώτη ἡ δεύτερη. Ὁ J. P. Vernant δείχνει ἔτσι πώς οἱ αὐτοκρατορικοί μύθοι δέν μποροῦν νά συλλάβουν ἕναν ὀργανωτικό νόμο ἐνυπάρχοντα στό Σύμπαν: ἔχουν ἀνάγκη νά τοποθετήσουν, καί νά ἐσωτερικεύσουν, τή διαφορά αὐτή πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν προέλευση καί στό ἀρχίνημα, τήν κυριαρχική δύναμη καί τή γένεση τοῦ κόσμου· «ὁ μύθος διαμορφώνεται μέσα στήν ἀπόσταση αὐτή, τήν κάνει μάλιστα ἀντικείμενο τῆς ἀφήγησής του, περιγράφοντας μέσα ἀπό τήν ἀλληλουχία τῶν θεϊκῶν γενιῶν, τίς μεταμορφώσεις τῆς κυριαρχίας, ὥς τή στιγμή ὅπου μιά ὑπερίσχυση, τελειωτική τούτη τή φορά, βάζει τέρμα στή δραματική ἐκπόνηση τῆς *δυναστείας*»[68]. Ἔτσι, σέ τελευταία ἀνάλυση δέν ξέρουμε ποιό εἶναι τό πρῶτο, κι ἄν ἡ ἐδαφική μηχανή τῆς γενεαλογίας προϋποθέτει μιά τυραννική μηχανή ἀπ' ὅπου ἐξάγει τίς «πλίνθους», ἤ τή διαμερίζει κι αὐτήν σέ τμήματα. Καί, ὁπωσδήποτε, τό

τηγορία αὐτή, βλ. *Sur le mode de production asiatique* τοῦ Godelier. Ὁ καθένας θυμᾶται πόσο ἀποδοκιμάστηκε ὁ Wittfogel ὅταν ἔθεσε τό ἁπλό τοῦτο ἐρώτημα: μήπως ἡ ἔννοια ἀνατολίτικο δεσποτικό κράτος ἀποκρούστηκε γιά λόγους πού ἔχουν σχέση μέ τήν εἰδική παραδειγματική του κατάσταση, ὡς ὁρίζοντα ὁρισμένων σύγχρονων σοσιαλιστικῶν κρατῶν;

[68] J.P. Vernant, *Les Origines de la pensée grecque*, P.U.F., 1962, σ. 112-113.

ἴδιο πρέπει νά ποῦμε καί γιά ὅ,τι ἔρχεται ὕστερα ἀπό τό πρωταρχικό κράτος, γιά ὅ,τι τό κράτος αὐτό τέμνει. Ἐπιτέμνει ἐκεῖνο πού ὑπῆρχε πρωτύτερα, ἀλλά καί τέμνει τούς κατοπινούς σχηματισμούς. Κι ἐδῶ πάλι, τό πρωταρχικό κράτος μοιάζει μέ ἀφαίρεση πού ἀνήκει σέ μιάν ἄλλη διάσταση, ἀφαίρεση πάντα παράμερη καί λανθάνουσα, πού ὅμως ξαναφανερώνεται καί ξανάρχεται ἀκόμα δριμύτερη στίς κατοπινές μορφές πού τῆς δίνουν συγκεκριμένη ὑπόσταση. Κράτος εὐμετάβλητο – ἀλλά δέν ὑπῆρξε ποτέ παρά ἕνα καί μόνο κράτος. Ἀπό δῶ καί ὅλες οἱ παραλλαγές, ὅλες οἱ ποικιλίες τῆς νέας ἀγχιστείας, πού ὅμως ὅλες τους ἀνήκουν στήν ἴδια κατηγορία. Ἔτσι, λογουχάρη, ὄχι μόνο ἡ φεουδαρχία προϋποθέτει ἕνα ἀφηρημένο τυραννικό κράτος, πού τό διαμερίζει ἀνάλογα μέ τό καθεστώς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καί μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς του, ἀλλά καί τά δυό αὐτά στοιχεῖα ὁδηγοῦν, ἀντίστροφα, στή συγκεκριμένη ὕπαρξη ἑνός *καθαυτό φεουδαρχικοῦ κράτους*, ὅπου ὁ τύραννος ἐμφανίζεται τώρα σάν ἀπόλυτος μονάρχης. Εἶναι διπλό σφάλμα νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς ἀρκεῖ γιά νά τινάξει στόν ἀέρα τή φεουδαρχία (ἀντίθετα, τήν ἐνισχύει σέ πολλά σημεῖα, τῆς προσφέρει καινούριες συνθῆκες ὕπαρξης καί ἐπιβίωσης), καί νά νομίζουμε πώς ἡ φεουδαρχία ἡ ἴδια ἀντιτίθεται στό κράτος πού, ἀντίθετα, σάν φεουδαρχικό κράτος, εἶναι ἱκανό νά ἐμποδίζει τό ἐμπόρευμα νά εἰσάγει τήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν – *μόνη* ἱκανή νά καταστρέψει τοῦτο τό σύστημα[69]. Γιά πιό πρόσφατα παραδείγματα, ὀφείλουμε νά ἀκολουθήσουμε τόν Wittfogel, πού δείχνει ὥς ποιό σημεῖο σύγχρονα καπιταλιστικά καί σοσιαλιστικά κράτη συγγενεύουν μέ τό πρωταρχικό τυραννικό κράτος. Δημοκρατίες – πῶς νά μήν ἀναγνωρίσουμε ἐδῶ τόν τύραννο πού ἔγινε ἀκόμα πιό ὑποκριτής καί πιό ψυχρός, πιό ὑπολογιστής ἀπό πρίν, ἀφοῦ πρέπει τώρα ὁ ἴδιος νά ὑπολογίζει καί νά κωδικοποιεῖ, ἀντί νά ἐπικωδικοποιεῖ τούς λογαριασμούς; Δέν ὠφελεῖ νά ἀπαριθμήσουμε, σάν εὐσυνείδητοι ἱστορικοί, ὅλες τίς διαφορές: ἐδῶ οἱ ἀγροτικές κοινότητες, ἐκεῖ οἱ βιομηχανικές κοινωνίες κλπ. Οἱ διαφορές θά ἦταν καθοριστικές μονάχα ἄν τό τυραννικό κράτος ἀποτελοῦσε ἕνα συγκεκριμένο σχηματισμό ἀνάμεσα σέ ἄλλους, ὥστε νά μποροῦμε νά τόν ἐξετάσουμε συγκριτικά. Ἀλλά τό τυραννικό

[69] Ὁ Maurice Dobb ἔδειξε πῶς ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, τῆς ἀγορᾶς καί τοῦ χρήματος, ἐπηρέασε ποικιλότροπα τή φεουδαρχία, ἐνισχύοντας πολλές φορές τή δουλοπαροικία καθώς καί τίς φεουδαρχικές δομές στό σύνολό τους: *Etudes sur le développement du capitalisme*, γαλλ. μετάφρ. Maspero, σ. 48-82. Ὁ François Hincker χρησιμοποίησε τήν ἔννοια «κρατικός φεουδαρχισμός» γιά νά ἀποδείξει μέ ποιόν τρόπο ἡ γαλλική ἀπόλυτη μοναρχία, λογουχάρη, διατηρεῖ τίς παραγωγικές δυνάμεις καί τήν ἐμπορευματική παραγωγή μέσα στά πλαίσια μιᾶς φεουδαρχίας πού θά τερματιστεῖ μόνο στόν 18ο αἰώνα (*Sur le féodalisme*, Ed. Sociales, 1971, σ. 61-66).

κράτος εἶναι ἀφαίρεση, πού πραγματώνεται βέβαια στούς αὐτοκρατορικούς σχηματισμούς, ἀλλά μονάχα σάν ἀφαίρεση (ἀνώτερη ἐπικωδικωτική ἑνότητα). Ἀποκτᾶ τή συγκεκριμένη ἐνύπαρκτη ὑπόστασή του μονάχα στίς κατοπινές μορφές, πού τό ξαναφέρνουν μέ ἄλλα σχήματα καί σέ διαφορετικές συνθῆκες. Κοινός ὁρίζοντας ἐκείνου πού ὑπῆρξε πρωτύτερα καί αὐτοῦ πού ἔρχεται ὕστερότερα, ρυθμίζει τήν παγκόσμια ἱστορία μονάχα ὑπό τόν ὅρο νά βρίσκεται ὄχι ἀπέξω, ἀλλά πάντα δίπλα, σάν ἕνα ψυχρό τέρας, ἐνσάρκωση τοῦ τρόπου πού ἡ ἱστορία εἶναι πάντα μέσα στό «κεφάλι», μέσα στό «μυαλό», τό Urstaat, τό πρωτο-κράτος.

Ὁ Μάρξ ἀναγνώριζε πώς ὑπάρχει κάποιος τρόπος νά περάσει ἡ ἱστορία ἀπό τό ἀφηρημένο στό συγκεκριμένο: «Οἱ ἁπλές κατηγορίες ἐκφράζουν σχέσεις ὅπου τό ὄχι ἐντελῶς ἀναπτυγμένο ἀκόμα συγκεκριμένο πραγματώθηκε ἴσως, χωρίς νά ἔχει ἐδραιώσει ἀκόμα τόν δεσμό ἤ τήν πιό σύνθετη σχέση πού ἐκφράζεται θεωρητικά στήν πιό συγκεκριμένη κατηγορία· ἐνῶ τό πιό ἀναπτυγμένο συγκεκριμένο ἐπιτρέπει νά ὑφίσταται ἡ ἴδια αὐτή κατηγορία σάν ὑποδεέστερη σχέση»[70]. Ἀρχικά τό κράτος ἦταν ἡ ἀφηρημένη ἐκείνη ἑνότητα πού ἐνσωμάτωνε ὑποσύνολα μέ χωριστή λειτουργία· τώρα εἶναι ὑποταγμένο σ' ἕνα πεδίο δυνάμεων πού συντονίζει τίς ροές του καί ἐκφράζει τίς αὐτόνομές του σχέσεις κυριαρχίας καί ὑποταγῆς. Δέν ἀρκεῖται πιά στό νά ἐπικωδικώνει ἐδαφικότητες πού ἔχουν διατηρηθεῖ καί πλινθοδομηθεῖ, πρέπει καί νά συνδέσει, νά ἐπινοήσει κώδικες γιά τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές τοῦ χρήματος, τοῦ ἐμπορεύματος καί τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Δέν σχηματίζει πιά ἀπό μόνο του μιά ἤ πολλές κυρίαρχες τάξεις, ἀλλά σχηματίζεται τό ἴδιο ἀπό τοῦτες τίς τάξεις πού ἔχουν γίνει ἀνεξάρτητες, τάξεις πού τό ἐπιφορτίζουν νά ὑπηρετεῖ τήν ἰσχύ τους καί τίς ἀντιφάσεις τους, τούς ἀγῶνες τους καί τούς συμβιβασμούς τους μέ τίς κυριαρχούμενες τάξεις. Δέν εἶναι πιά ὑπερβατικός νόμος πού διέπει διάφορα τμήματα· πρέπει νά σχεδιαγραφήσει ὅπως-ὅπως ἕνα ὅλον ὅπου θά ἐνυπάρχει ὁ νόμος του. Δέν εἶναι πιά τό καθαρό σημαῖνον πού διατάζει τά σημαινόμενά του, ἐμφανίζεται τώρα πίσω τους, κι ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτό πού σημαίνει. Δέν παράγει πιά μιάν ἐπικωδικωτική ἑνότητα: τό ἴδιο παράγεται τώρα μέσα στό πεδίο τῆς κάθε ἀποκωδικωμένης ροῆς. Σάν μηχανή πού εἶναι, δέν καθορίζει πιά ἕνα κοινωνικό σύστημα, ἀλλά καθορίζεται ἀπό τό κοινωνικό σύστημα, ὅπου ἐνσωματώνεται ἀνάλογα μέ τίς λειτουργίες του. Κοντολογίς, δέν παύει νά εἶναι τεχνητό, ἀλλά γίνεται συγκεκριμένο, «τείνει στή συγκεκριμενοποίηση» καί ταυτόχρονα ὑποτάσσεται στίς κυρίαρχες δυνάμεις. Ὁ Gilbert Simondon ἔδειξε τήν ὕπαρξη μιᾶς ἀνάλογης ἐξέλιξης στήν τεχνική μηχανή, ὅταν αὐτή παύει νά εἶναι ἀφηρημένη ἑνότητα ἤ

[70] K. Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade, I, σ. 256.

διανοητικό σύστημα πού δεσπόζει πάνω σέ χωριστά ὑποσύνολα, καί γίνεται σχέση ὑποταγμένη σ' ἕνα πεδίο δυνάμεων πού λειτουργεῖ σάν συγκεκριμένο φυσικό σύστημα[71]. Ἀκριβῶς, ὅμως, ἡ τάση αὐτή γιά «συγκεκριμενοποίηση» στήν τεχνική ἤ τήν κοινωνική μηχανή, δέν εἶναι ἄραγε ἡ ἴδια ἡ κίνηση τῆς ἐπιθυμίας; Ξαναπέφτουμε ἔτσι στό τερατῶδες παράδοξο: τό κράτος εἶναι ἐπιθυμία, πού ἀπό τό «κεφάλι» τοῦ τυράννου περνᾶ στήν καρδιά τῶν ὑπηκόων, καί ἀπό τόν διανοητικό νόμο σέ ὁλόκληρο τό φυσικό σύστημα, ἀπό τό ὁποῖο γεννιέται ἤ λυτρώνεται. Ἐπιθυμία τοῦ κράτους – ἡ πιό καταπληκτική μηχανή καταστολῆς εἶναι ὡστόσο ἐπιθυμία, ὑποκείμενο πού ἐπιθυμεῖ καί ἀντικείμενο ἐπιθυμίας. Ἐπιθυμία – αὐτή εἶναι ἡ ἐνέργεια πού ἐξακολουθεῖ νά ἐμφυσᾶ τό πνεῦμα τοῦ Urstaat στήν καινούρια τάξη πραγμάτων, πού κάνει τό Urstaat ὅσο τό δυνατό ἐνύπαρκτο, ἐμφυές στό νέο σύστημα. Κι ὅσο γιά τά ὑπόλοιπα, τό ξεκίνημα θά γίνει πάλι ἀπό τό μηδέν: τή θεμελίωση μιᾶς πνευματικῆς αὐτοκρατορίας, ἐκεῖ ὅπου, μέ τίς διάφορες μορφές του, τό κράτος δέν κατορθώνει πιά νά λειτουργήσει σάν κράτος μέσα στό φυσικό σύστημα. Ὅταν οἱ χριστιανοί κατάκτησαν τήν Αὐτοκρατορία, ἡ συμπληρωματική αὐτή δυαδικότητα παρουσιάστηκε πάλι ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἤθελαν νά ἀνασυγκροτήσουν τό Urstaat ὅσο γινότανε μέ τά στοιχεῖα πού ἔβρισκαν ἐνύπαρκτα στόν ἀντικειμενικό ρωμαϊκό κόσμο, καί στούς ἄλλους – τούς ἁγνούς – πού ἤθελαν νά ξαναφύγουν στήν ἔρημο, νά ξαναρχίσουν μιά νέα ἀγχιστεία, νά ξαναβροῦν τήν αἰγυπτιακή καί συριακή ἔμπνευση ἑνός ὑπερβατικοῦ Urstaat. Τί ἀλλόκοτες μηχανές ξεπρόβαλαν πάνω στούς κίονες καί τούς κορμούς τῶν δέντρων! Ὁ χριστιανισμός κατόρθωσε νά ἀναπτύξει πρός τήν κατεύθυνση αὐτή ὁλόκληρο ἕνα σύστημα ἀπό παρανοϊκές καί ἀζευγάρωτες μηχανές, ὁλόκληρη μιά σειρά ἀπό παρανοϊκούς καί διαστραμμένους, πού κι αὐτοί ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ὁρίζοντα τῆς ἱστορίας μας καί γεμίζουν τό ἡμερολόγιό μας[72]. Αὐτές εἶναι οἱ δυό ὄψεις τῆς ἐξέλιξης ἑνός κράτους: ἡ ἐσω-

[71] Gilbert Simondon, *Du mode d'existence des objets techniques*, Aubier, 1969, σ. 25-49.

[72] Ὁ Jacques Lacarrière ἔδωσε, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή μιά σαφῆ εἰκόνα γιά τίς φυσιογνωμίες καί τίς διάφορες φάσεις τοῦ χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ στήν Αἴγυπτο, τήν Παλαιστίνη καί τή Συρία, ἀπό τόν 3ο αἰώνα καί πέρα, στό ἔργο του: *Les Hommes ivres de Dieu*, Arthaud, 1961. Ἥπιοι παρανοϊκοί πρῶτα, ζοῦν κοντά σ' ἕνα χωριό, ὕστερα ἀπομακρύνονται στήν ἔρημο, ὅπου ἐπινοοῦν καταπληκτικές ἀσκητικές μηχανές, πού ἐκφράζουν τήν πάλη τους ἐνάντια στίς παλιές ἀγχιστεῖες καί γενεαλογίες (περίοδος Ἁγίου Ἀντωνίου)· σχηματίζονται ἀργότερα κοινότητες μαθητῶν, μοναστήρια ὅπου μιά ἀπό τίς κύριες ἀσχολίες εἶναι νά *γράφεται* ἡ ζωή τοῦ ἁγίου Ἱδρυτῆ, ἐργένικες μηχανές μέ στρατιωτική πειθαρχία, ὅπου ὁ μοναχός «ἀνασυγκροτεῖ γύρω του – μέ μορφή ἀσκητικοῦ καί συλλογικοῦ καταναγκασμοῦ – τόν ἐπιθετικό κόσμο τῶν παλιῶν διωγμῶν» (περίοδος ἁγίου Παχω-

τερίκευσή του σ' ένα πεδίο κοινωνικῶν δυνάμεων ὅλο καί πιό ἀποκωδικωμένων, πού σχηματίζουν ἕνα φυσικό σύστημα· καί ἡ πνευματοποίησή του μέσα σ' ἕνα ὑπεργήινο πεδίο, ὅλο καί πιό ἐπικωδικωτικό, πού σχηματίζει ἕνα μεταφυσικό σύστημα. Φυσικό εἶναι στό ἴδιο διάστημα ἡ ἀτέρμονη ὀφειλή νά ἐσωτερικεύεται καί νά πνευματικοποιεῖται – πλησιάζει ἡ ὥρα τῆς ἔνοχης συνείδησης, ἡ ὥρα ἐπίσης τοῦ μεγαλύτερου κυνισμοῦ: «αὐτῆς τῆς σκληρότητας πού κρύβεται μέσα στό ζῶο-ἄνθρωπο, τόν ἀπωθημένο μέσα στήν ἐσωτερική του ζωή, πού ἀποτραβιέται φοβισμένος μέσα στήν ἀτομικότητά του· κλεισμένος μέσα στό *κράτος* γιά νά ἐξημερωθεῖ...».

*
* *

Ἡ πρώτη μεγάλη κίνηση ἀπεδαφικοποίησης ἐμφανίστηκε μέ τήν ἐπικωδίκωση τοῦ τυραννικοῦ κράτους. Δέν εἶναι ὅμως τίποτε ἀκόμα μπροστά στήν ἄλλη μεγάλη κίνηση, ἐκείνην πού θά ἐπιτελεστεῖ μέ τήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν. Καί ὅμως, οἱ ἀποκωδικωμένες ροές δέν εἶναι ἀρκετές ὥστε ἡ νέα τομή νά μπορέσει νά διασχίσει καί νά μεταμορφώσει τό κοινωνικό σῶμα, δηλαδή γιά νά γεννηθεῖ ὁ καπιταλισμός. Ἀποκωδικωμένες ροές καταδικάζουν τό τυραννικό κράτος σέ ὑπολανθάνουσα κατάσταση, καταποντίζουν τόν τύραννο, ἀλλά καί τόν ξαναφέρνουν πάλι στήν ἐπιφάνεια μέ ἀπροσδόκητες μορφές – ἐκδημοκρατίζουν τό κράτος, τό «ὀλιγαρχικοποιοῦν», τό διαμερίζουν, τό μοναρχοποιοῦν καί πάντα τό ἐσωτερικεύουν καί τό πνευματικοποιοῦν, ἐνῶ πάντα παραμένει στόν ὁρίζοντα τό ὑπολανθάνον Urstaat, πού γιά τόν χαμό του ὅλοι μένουν ἀπαρηγόρητοι. Τώρα τό κράτος εἶναι ἐκεῖνο πού πρέπει ν' ἀνακωδικώνει, ὅπως-ὅπως, τό προϊόν τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, μέ πράξεις τακτικές ἤ ἔκτακτες. Ἂς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς Ρώμης: ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ἔγγειων ροῶν μέ τήν ἰδιωτικοποίηση τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀποκωδίκωση τῶν χρηματικῶν ροῶν μέ τόν σχηματισμό μεγάλων περιουσιῶν, ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ἐμπορικῶν ροῶν μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, ἡ ἀποκωδίκωση τῶν παραγωγῶν μέ τήν ἀπαλλοτρίωση καί τήν προλεταριοποίηση – ὅλα βρίσκονται ἐδῶ, ὅλα εἶναι δοσμένα, δίχως νά μπορέσουν νά δημιουργήσουν ἕναν καθαυτό καπιταλισμό, παρά μόνο ἕνα δουλοκτητικό καθεστώς[73]. Ἤ ἂς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς φεουδαρχίας: κι ἐδῶ ἐπίσης, ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία, ἡ ἐμπορευματική παραγωγή, συρροή χρήματος, ἡ ἐπέκταση τῆς ἀγορᾶς, ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων, ἡ ἐμφάνιση τῆς προσόδου σέ χρῆμα πού παίρνει ὁ ἄρχοντας καί τῆς μίσθωσης ἐργατικῆς δύναμης μέ σύμβαση, δέν ὁδηγοῦν καθόλου σέ μιάν καπιταλιστική οἰκονομία, ἀλλά σέ μιάν ἐνίσχυση τῶν φεουδαρχικῶν ἐπιβαρύνσεων καί σχέσεων, καί συχνά σέ μιάν ἐπιστροφή σέ περισσότερο πρωτόγονα στάδια τοῦ φεουδαρχισμοῦ, καμιά φορά μάλιστα στήν ἐπαναφορά ἑνός εἴδους δουλοκτησίας. Καί εἶναι γνωστό πῶς οἱ μονοπωλιακές πράξεις πρός ὄφελος τῶν συντεχνιῶν καί τῶν συνεταιρισμῶν, εὐνοοῦν ὄχι τήν ἄνοδο μιᾶς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, ἀλλά τήν παρεμβολή τῆς ἀστικῆς τάξης σέ μιά φεουδαρχία τῆς πόλης καί τοῦ κράτους· μιά παρεμβολή πού συνίσταται στό ξαναφτιάξιμο τῶν κωδίκων γιά ἀποκωδικωμένες ροές, καί στή διατήρηση τοῦ ἐμπόρου, σύμφωνα μέ τήν ἔκφραση τοῦ Μάρξ, «μέσα στούς ἴδιους τούς πόρους» τοῦ παλιοῦ συμπαγοῦς σώματος τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Δέν εἶναι ἑπομένως ὁ καπιταλισμός πού προκαλεῖ τή διάλυση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος, ἀλλά μάλλον τό ἀντίθετο: καί γι' αὐτό ἕνα μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίζει τά δυό αὐτά συστήματα. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ὑπάρχει μεγάλη διαφορά ἀνάμεσα στήν τυραννική καί τήν καπιταλιστική ἐποχή. Γιατί, οἱ θεμελιωτές τοῦ κράτους φτάνουν μέ τήν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς· ἡ τυραννική μηχανή εἶναι συγχρονική, ἐνῶ ἡ καπιταλιστική μηχανή εἶναι διαχρονική· οἱ κεφαλαιοῦχοι ξεπροβάλλουν ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλον μέ μιάν ἀλληλουχία πού θεμελιώνει ἕνα εἶδος δημιουργικότητας τῆς Ἱστορίας – ἀλλόκοτο θηριοτροφεῖο: σχιζοειδής χρόνος τῆς νέας δημιουργικῆς τομῆς.

Οἱ διαλύσεις προσδιορίζονται μέ μιάν ἁπλή ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, καί ἀντισταθμίζονται πάντα μέ ἐπιβιώσεις ἤ μεταλλαγές τοῦ κράτους. Νιώθει κανείς τόν θάνατο νά ἔρχεται ἀπό τά μέσα, καί τήν ἴδια τήν ἐπιθυμία νά γίνεται ἔνστικτο θανάτου – ὑπολανθάνουσα κατάσταση ἀλλά καί μετάβαση πρός τή μεριά τῶν ροῶν αὐτῶν, πού δυνητικά φέρνουν μιά καινούρια ζωή. Ἀποκωδικωμένες ροές – ποιός θά βρεῖ τό ὄνομα τῆς νέας αὐτῆς ἐπιθυμίας; Ροή ἀπό ἰδιοκτησίες πού πουλιοῦνται, ροή χρήματος πού κυκλοφορεῖ, ροή παραγωγῆς καί μέσων παραγωγῆς πού προετοιμάζεται κρυφά, ροή ἀπό ἐργάτες πού ἀπεδαφικοποιοῦνται: θά χρειαστεῖ νά συναντηθοῦν ὅλες αὐτές οἱ ἀποκωδικωμένες ροές, νά συζευχθοῦν, νά ἀντιδράσουν ἤ μιά πάνω στήν ἄλλη, θά χρειαστεῖ ἡ σύμπτωση αὐτῆς τῆς συνάντησης, αὐτῆς τῆς σύνδεσης, αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης, πού πραγματοποιοῦνται μιά καί μόνη φορά, γιά νά γεννηθεῖ ὁ καπιταλισμός, καί γιά νά πεθάνει τό παλιό σύστημα, ἀπό τά ἔξω τούτη τή φορά – τήν ἴδια στιγμή πού γεννιέται ἡ καινούρια ζωή καί πού ἡ ἐπιθυμία παίρνει τό καινούριο της ὄνομα. Μονάχα συμπτωματικά δημιουργεῖται ἡ παγκόσμια ἱστορία.

μίου)· καί τέλος, ἐπιστροφή στήν πόλη ἤ στό χωριό ἔνοπλων ὁμάδων ἀπό διεστραμμένους, πού ἀναλαμβάνουν τόν ἀγώνα ἐνάντια στόν παρακμάζοντα παγανισμό (περίοδος Schnoudi). Καί γενικότερα, γιά τίς σχέσεις ἀνάμεσα στό μοναστήρι καί τήν πόλη, βλ. Lewis Mumford, πού ἀναφέρει τήν «ἐπεξεργασία μιᾶς νέας μορφῆς πολεοδομικῆς», σέ συνάρτηση μέ τά μοναστήρια (*La Cité à travers l'Histoire*, Ed. du Seuil, σ. 315 κ.ἑ., 350 κ.ἑ.).

[73] Marx, *Réponse à Milkhailovski*, Νοέμβρης 1877, Pléiade, II, σ. 1555.

Ἂς ἐπανέλθουμε ὅμως στό ἐρώτημα πού θέτουν οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί: γιατί ἡ Εὐρώπη; γιατί ὄχι ἡ Κίνα; Ἀναφορικά μέ τή ναυσιπλοΐα στίς ἀνοιχτές θάλασσες, ὁ Braudel ἀναρωτιέται: γιατί ὄχι τά κινέζικα ἤ τά γιαπωνέζικα, ἤ καί τά μουσουλμάνικα καράβια; γιατί ὄχι ὁ Σεβάχ ὁ θαλασσινός; Αὐτό πού λείπει, δέν εἶναι ἡ τεχνική – ἡ τεχνική μηχανή. Εἶναι μάλλον ἡ ἐπιθυμία πού μένει πιασμένη στά δίχτυα τοῦ τυραννικοῦ κράτους, πού ἔχει ἐπενδυθεῖ ὁλόκληρη στή μηχανή τοῦ τυράννου. «Καί τότε ὅλη ἡ ἀξία τῆς Δύσης – μπλοκαρισμένης στό στενό ἀσιατικό της ἀκρωτήρι – φαίνεται νά συνίσταται στό ὅτι χρειάστηκε τόν κόσμο ὁλόκληρο, στό ὅτι ἔνιωσε τήν ἀνάγκη νά ὄγει ἀπό τά ὅριά της»[74]. Δέν ὑπάρχουν ἄλλα ταξίδια ἀπό τά σχιζοφρενικά (πολύ ἀργότερα ἀναφάνηκαν τά σύνορα μέ τήν ἀμερικάνικη ἔννοια: δηλαδή κάτι πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ, ὅρια πού πρέπει νά ὑπερπηδηθοῦν, ροές πού πρέπει νά διοχετευθοῦν, μή-κωδικωμένοι χῶροι στούς ὁποίους πρέπει νά εἰσδύσουμε). Ἀποκωδικοποιημένες ἐπιθυμίες, ἐπιθυμίες ἀποκωδίκωσης ὑπῆρξαν πάντα· ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπό τέτοιες. Νά ὅμως πού οἱ ἀποκωδικωμένες ροές σχηματίζουν μιάν ἐπιθυμία, ἐπιθυμία πού παράγει ἀντί νά ὀνειροπολεῖ ἤ νά λείπει, ἐπιθυμητική μηχανή – κοινωνική καί τεχνική μαζί – μονάχα μέ τή συνάντησή τους σ' ἕναν τόπο, μέ τή σύζευξή τους σ' ἕνα χῶρο, σύζευξη πού δέν διάζεται νά γίνει. Γι' αὐτό καί ὁ καπιταλισμός καί ἡ τομή του δέν προσδιορίζονται ἁπλᾶ μέ ἀποκωδικωμένες ροές, ἀλλά μέ τή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, τήν καινούρια μαζική ἀπεδαφικοποίηση, τή σύζευξη τῶν ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν. Στήν ἔκτακτη αὐτή σύζευξη ὀφείλεται ἡ καθολικότητα τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιά νά ἁπλοποιήσουμε τά πράγματα, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἄγρια ἐδαφική μηχανή ξεκινοῦσε ἀπό συνδέσεις τῆς παραγωγῆς, καί ὅτι ἡ βάρβαρη τυραννική μηχανή βασιζόταν στίς διαζεύξεις ἐγγραφῆς, ξεκινώντας ἀπό τήν ἀνώτερη ἑνότητα. Ὅμως, ἡ καπιταλιστική μηχανή – ἡ πολιτισμένη – θά ἑδραιωθεῖ πρῶτα πάνω στή σύζευξη. Καί ἔτσι, ἡ σύζευξη δέν δηλώνει πιά μονάχα ὑπολείμματα πού ξεφεύγουν ἀπό τήν κωδίκωση, οὔτε καί καταναλώσεις-ἐξαντλήσεις ὅπως στίς πρωτόγονες γιορτές, οὔτε κάν τό «μέγιστο ὅριο κατανάλωσης» πού ἀπαιτεῖ ἡ πολυτέλεια τοῦ τυράννου καί τῆς ἀκολουθίας του. Ὅταν ἡ σύζευξη περνᾶ στήν πρώτη θέση μέσα στήν κοινωνική μηχανή, φαίνεται ἀντίθετα ὅτι παύει νά συνδέεται μέ τήν ἀπόλαυση καί τήν ὑπερβολική κατανάλωση μιᾶς τάξης· ἡ σύζευξη μετατρέπει τήν ἴδια τήν πολυτέλεια σέ μέσο ἐπένδυσης καί στρέφει ὅλες τίς ἀποκωδικωμένες ροές στήν παραγωγή, σ' ἕνα εἶδος «παραγωγῆς γιά τήν παραγωγή», πού ξαναβρίσκει τίς πρωτόγονες συνδέσεις τῆς ἐργασίας, ὑπό τόν ὅρο – καί μόνο ὑπό τόν ὅρο – νά τούς

[74] Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme*, I, Armand-Colin, 1967, σ. 313.

συνδέει μέ τό κεφάλαιο, πού ἀντιπροσωπεύει τώρα τό καινούριο ἀπεδαφικοποιημένο συμπαγές σῶμα, τόν πραγματικό καταναλωτή, ἀπ' ὅπου φαίνονται νά ἀπορρέουν (σάν τό συμβόλαιο μέ τόν διάβολο, ὅπως τό περιγράφει ὁ Μάρξ, «ὁ βιομηχανικός εὐνοῦχος»: εἶναι *λοιπόν* δικό σου *ἄν...*)[75].

Στό *Κεφάλαιο*, ὁ Μάρξ σημειώνει τή συνάντηση δύο «βασικῶν» στοιχείων: τοῦ ἀπεδαφικοποιημένου ἐργάτη, πού εἶναι τώρα ἐλεύθερος καί ἀπογυμνωμένος καί πού ἔχει μονάχα τήν ἐργατική του δύναμη γιά πούλημα καί τοῦ ἀποκωδικωμένου χρήματος, πού εἶναι τώρα κεφάλαιο καί μπορεῖ νά ἀγοράσει τή δύναμη αὐτή. Μ' ὅλο πού τά δυό αὐτά στοιχεῖα προέρχονται ἀπό τόν κατατεμαχισμό τοῦ τυραννικοῦ κράτους σέ φέουδα, καί ἀπό τήν ἀποσύνθεση τοῦ ἴδιου τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος καί τοῦ κράτους του, δέν ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ἐξωτερική σύζευξη τῶν δυό αὐτῶν ροῶν – τῆς ροῆς παραγωγῶν καί τῆς ροῆς χρήματος. Ἡ συνάντηση θά μποροῦσε νά μήν εἶχε γίνει, ἀφοῦ οἱ ἐλεύθεροι ἐργάτες καί τό κεφάλαιο-χρῆμα ὑπῆρχαν «δυνάμει», τό καθένα χώρια ἀπό τό ἄλλο. Τό ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα ἐξαρτιέται ἀπό μιά μεταβολή τῶν ἀγροτικῶν δομῶν πού συνιστοῦν τό παλιό κοινωνικό σῶμα, καί τό ἄλλο ἀπό μιάν ὁλότελα διαφορετική σειρά, πού περιλαμβάνει τόν ἔμπορο καί τόν τοκογλύφο, ὅπως αὐτοί ὑπάρχουν περιθωριακά μέσα στούς πόρους τοῦ παλιοῦ αὐτοῦ σώματος[76]. Κάτι παραπάνω: τό καθένα ἀπό τοῦτα τά στοιχεῖα βάζει σέ κίνηση πολλές διεργασίες ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης, ὁλότελα διαφορετικῆς προέλευσης: γιά τόν ἐλεύθερο ἐργάτη, ἀπεδαφικοποίηση τῆς γῆς μέ τήν ἰδιωτικοποίηση· ἀποκωδίκωση τῶν μέσων παραγωγῆς μέ τήν ἰδιοποίηση· στέρηση τῶν μέσων κατανάλωσης μέ τή διάλυση τῆς οἰκογένειας καί τῆς συντεχνίας· καί, τέλος, ἀποκωδίκωση τοῦ ἐργάτη πρός ὄφελος τῆς ἴδιας τῆς ἐργασίας ἤ τῆς μηχανῆς – καί, γιά τό κεφάλαιο, ἀπεδαφικοποίηση τοῦ πλούτου μέ τή νομισματική ἀφαίρεση· ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν τῆς παραγωγῆς μέ τό ἐμπορευματικό κεφάλαιο· ἀποκωδίκωση τῶν κρατῶν μέ τό νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο

[75] Marx, *Economie et philosophie 1844*, Pléiade, τόμ, II, σ. 92.

[76] Βλ. τό σχόλιο τοῦ Balibar, στό Althusser καί συνεργάτες, *Lire le Capital*, σ. 288: «Ἡ ἑνότητα τῆς καπιταλιστικῆς δομῆς, ἔτσι καί σχηματιστεῖ, δέν συναντιέται πουθενά *πίσω* της. (Χρειάζεται) ἡ *συνάντηση* νά ἔχει πραγματοποιηθεῖ, καί νά ἔχει γίνει ἀντικείμενο αὐστηροῦ στοχασμοῦ, ἀνάμεσα στά στοιχεῖα αὐτά, πού ἀναγνωρίζονται ἀπό τό ἀποτέλεσμα τῆς *σύζευξής* τους καί ἀπό τό ἱστορικό πεδίο ὅπου πρέπει νά ἐντοπίσουμε τήν ἴδια τους τήν ἱστορία-πεδίο πού ἐννοιολογικά δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό ἀποτέλεσμα αὐτό, ἀφοῦ προσδιορίζεται ἀπό τή δομή ἑνός ἄλλου τρόπου παραγωγῆς. Στό ἱστορικό αὐτό πεδίο, πού σχηματίστηκε ἀπό τόν προηγούμενο τρόπο παραγωγῆς, τά στοιχεῖα πού ἐξετάζονται γενεαλογικά, βρίσκονται ἀκριβῶς σέ μιά περιθωριακή – δηλαδή μή-καθοριστική – κατάσταση».

καί τό δημόσιο χρέος· ἀποκωδίκωση τῶν μέσων παραγωγῆς μέ τόν σχηματισμό τοῦ βιομηχανικοῦ κεφαλαίου κτλ. Ἂς ἐξετάσουμε τώρα πιό λεπτομερειακά πῶς γίνεται ἡ συνάντηση τῶν στοιχείων αὐτῶν μέ τή σύζευξη ὅλων τῶν διεργασιῶν τους. Δέν βρισκόμαστε πιά στόν αἰώνα τῶν ὠμοτήτων, οὔτε τῆς τρομοκρατίας, ἀλλά στόν αἰώνα τοῦ κυνισμοῦ, πού συνοδεύεται ἀπό μιά περίεργη εὐλάβεια (τά δυό αὐτά ἀποτελοῦν τόν οὐμανισμό: ὁ κυνισμός εἶναι ἡ φυσική ἐνύπαρξη τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, καί ἡ εὐλάβεια εἶναι ἡ διατήρηση ἑνός πνευματικοποιημένου Urstaat· ὁ κυνισμός εἶναι τό κεφάλαιο ὡς μέσο ἀπομύζησης ὑπερ-ἐργασίας, ἐνῶ ἡ εὐλάβεια εἶναι τό ἴδιο αὐτό κεφάλαιο ὡς κεφάλαιο-θεός, ἀπ' ὅπου φαίνονται νά ἐκπορεύονται ὅλες οἱ δυνάμεις ἐργασίας). Ὁ αἰώνας αὐτός τοῦ κυνισμοῦ εἶναι ὁ αἰώνας τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου, κι αὐτή προϋποθέτει ἀρκετό χρόνο γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἀκριβῶς ἡ σύζευξη ὅλων τῶν ἀποκωδικωμένων καί ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν. Ὅπως τό ἀπέδειξε ὁ Maurice Dobb, χρειάζεται, σέ μιά πρώτη φάση, συσσώρευση τίτλων ἰδιοκτησίας – τῆς γῆς, λογουχάρη – μέσα σέ εὐνοϊκές συνθῆκες, δηλαδή σέ μιά στιγμή ὅπου τά κτήματα εἶναι φτηνά (διάλυση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος) καί, σέ μιά δεύτερη φάση, τά ἀγαθά νά πουλιοῦνται σέ στιγμή ὑπερτίμησης καί σέ συνθῆκες πού νά κάνουν ἐξαιρετικά συμφέρουσα τή βιομηχανική ἐπένδυση («ἐπανάσταση τῶν τιμῶν», ἀφθονη ἐφεδρεία ἐργατικῶν χεριῶν, σχηματισμός ἑνός προλεταριάτου, εὐπρόσιτες πηγές πρώτων ὑλῶν, εὐνοϊκές συνθῆκες γιά τήν παραγωγή ἐργαλείων καί μηχανῶν)[77]. Ποικίλοι τυχαῖοι παράγοντες εὐνοοῦν τίς συζεύξεις αὐτές. Πόσες καί πόσες συναντήσεις γιά τή διαμόρφωση τοῦ πράγματος, τοῦ ἀκατανόμαστου! Τό ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς σύζευξης, εἶναι ὁπωσδήποτε ὁ ὁλοένα καί μεγαλύτερος ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς ἀπό τό κεφάλαιο: ἡ φυσιογνωμία τοῦ καπιταλισμοῦ ἤ τῆς τομῆς του, ἡ σύζευξη ὅλων τῶν ἀποκωδικωμένων καί ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν δέν καθορίζονται ἀπό τό ἐμπορικό ἤ ἀπό τό νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο – πού δέν εἶναι ροές, ἀνάμεσα σέ ἄλλες ροές, στοιχεῖα ἀνάμεσα σέ ἄλλα στοιχεῖα – ἀλλά ἀπό τό βιομηχανικό κεφάλαιο. Ὁ ἔμπορος ἀναμφισβήτητα ἀπόκτησε πολύ γρήγορα ἐπιρροή πάνω στήν παραγωγή, εἴτε γινόμενος ὁ ἴδιος βιομήχανος σέ τέχνες βασισμένες στό ἐμπόριο, εἴτε χρησιμοποιώντας τούς τεχνίτες σάν δικούς του μεσάζοντες ἤ ὑπαλλήλους (πάλη ἐνάντια στίς συντεχνίες καί τά μονοπώλια). Ἀλλά ὁ καπιταλισμός δέν ἀρχίζει, ἡ καπιταλιστική μηχανή δέν στήνεται παρά μόνο ὅταν τό κεφάλαιο ἰδιοποιεῖται ἄμεσα τήν παραγωγή, καί ὅταν τό νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο καί τό ἐμπορευματικό κεφάλαιο εἶναι μονάχα ἐξειδικευμένες λειτουργίες πού ἀντιστοιχοῦν στόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας, τόν προσιδιάζοντα στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς γε-

[77] Maurice Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, σ. 189-199.

νικά. Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τήν παραγωγή παραγωγῆς, τήν παραγωγή καταγραφῆς, τήν παραγωγή κατανάλωσης – τίς ξαναβρίσκουμε ὅμως ἀκριβῶς μέσα στή σύζευξη αὐτή τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν πού μετατρέπουν τό κεφάλαιο σέ καινούριο κοινωνικό συμπαγές σῶμα, ἐνῶ ὁ νομισματοπιστωτικός καί ὁ ἐμπορικός καπιταλισμός στήν πρωταρχική του μορφή, ἦταν ἐγκατεστημένος μονάχα μέσα στούς πόρους τοῦ παλιοῦ κοινωνικοῦ σώματος καί δέν ἄλλαζε τόν πρωτύτερό του τρόπο παραγωγῆς.

Πρίν ἀκόμα στηθεῖ ἡ καπιταλιστική παραγωγική μηχανή, τό ἐμπόρευμα καί τό χρῆμα ἐκτελοῦν μιάν ἀποκωδίκωση τῆς ροῆς μέ ἀφαίρεση. Ἀλλά ὄχι μέ τόν ἴδιο τρόπο. Πρῶτα-πρῶτα, ἡ ἁπλή ἀνταλλαγή ἐγγράφει τά ἐμπορικά προϊόντα σάν εἰδικά *κβάντα* μιᾶς μονάδας ἀφηρημένης ἐργασίας. Ἡ ἀφηρημένη ἐργασία πού παρεμβάλλεται μέσα στή σχέση ἀνταλλαγῆς, ἀποτελεῖ τή διαζευκτική σύνθεση τῆς φανερῆς κίνησης τοῦ ἐμπορεύματος, ἀφοῦ διαιρεῖται στίς εἰδικευμένες ἐργασίες, στίς ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν τό ἕνα ἤ τό ἄλλο ὁρισμένο *κβάντο*. Μονάχα ὅμως ὅταν κάποιο «γενικό ἰσοδύναμο» ἐμφανίζεται σάν νόμισμα, φτάνουμε στό βασίλειο τῆς *quantitas* (ποσότητας), πού μπορεῖ νά ἔχει κάθε λογῆς ἰδιαίτερες ἀξίες, ἤ νά ἰσχύει γιά ὅλων τῶν λογιῶν τά κβάντα. Ἡ ἀφηρημένη αὐτή ποσότητα ἔχει ὡστόσο μιάν ὁρισμένη ἰδιαίτερη ἀξία, καί ἔτσι γιά τήν ὥρα παρουσιάζεται μόνο σάν σχέση μεγέθους μεταξύ κβάντων. Μέ τήν ἔννοια αὐτήν, ἡ σχέση ἀνταλλαγῆς συνδέει τυπικά ἐπιμέρους ἀντικείμενα πού παράγονται ἤ καί ἐγγράφονται ἀνεξάρτητα ἀπό τή σχέση αὐτήν. Ἡ ἐμπορική καί χρηματική ἐγγραφή παραμένει ἐπικωδικωμένη, ἀκόμα καί καταπιεσμένη ἀπό τούς προηγούμενους χαρακτῆρες καί τρόπους ἐγγραφῆς ἑνός κοινωνικοῦ σώματος θεωρούμενου κάτω ἀπό τό πρίσμα τοῦ εἰδικοῦ τρόπου του παραγωγῆς, πού δέν γνωρίζει οὔτε ἀναγνωρίζει τήν ἀφηρημένη ἐργασία. Ὅπως λέει καί ὁ Μάρξ, ἡ ἀφηρημένη ἐργασία εἶναι ἡ πιό ἁπλή καί ἡ πιό παλιά σχέση τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητας, ἀλλά ἀναφαίνεται μέ τή μορφή αὐτή καί ἰσχύει πρακτικά, μονάχα στή σύγχρονη καπιταλιστική μηχανή[78]. Γι' αὐτό καί πρωτύτερα ἡ χρηματική-ἐμπορική ἐγγραφή δέν διέθετε δικό της σῶμα καί παρεμβαλλόταν μόνο στά διάκενα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος πού προϋπῆρχε. Ὁ ἔμπορος δέν παύει νά κερδοσκοπεῖ μέ τίς διατηρημένες ἐδαφικότητες: ἀγοράζει ἐκεῖ πού ὑπάρχει φτήνεια καί πουλάει ἐκεῖ πού ὑπάρχει ἀκρίβεια. Πρίν ἀπό τήν καπιταλιστική μηχανή, τό ἐμπορευματικό ἤ τό χρηματικό κεφάλαιο βρισκόταν μονάχα σέ σχέση συμμαχίας μέ τή μή-καπιταλιστική παραγωγή, ἔμπαινε σ' αὐτή τήν καινούρια συμμαχία πού χαρακτηρίζει τά προκαπιταλιστικά κράτη (ἀπό ἐδῶ καί ἡ συμ-

[78] Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade, I, σ. 259.

μαχία τῆς ἀστικῆς ἐμπορικῆς καί τραπεζικῆς ἀστικῆς τάξης μέ τή φεουδαρχία). Κοντολογίς, ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀρχίζει νά λειτουργεῖ ὅταν τό κεφάλαιο παύει νά εἶναι κεφάλαιο ἀγχιστείας καί γίνεται κεφάλαιο ἐξ αἵματος. Τό κεφάλαιο γίνεται ὅμαιμο, ὅταν τό χρῆμα γεννᾶ χρῆμα, ἤ ὅταν ἡ ἀξία γεννᾶ ὑπεραξία, «προοδευτική ἀξία, χρῆμα πού πάντα φυτρώνει καί βλασταίνει, κι ἔτσι γίνεται κεφάλαιο... Ἡ ἀξία παρουσιάζεται ξαφνικά σάν αὐτο-κινητήρια οὐσία, καί τό ἐμπόρευμα καί τό χρῆμα δέν εἶναι γι' αὐτήν παρά καθαρές μορφές. Ξεχωρίζει μέσα της τήν πρωταρχική της ἀξία καί τήν ὑπεραξία της, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Θεός ξεχωρίζει στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν, πού καί οἱ δυό τους ἀποτελοῦν ἕνα καί τό ἴδιο πράγμα καί ἀνήκουν στήν ἴδια ἐποχή, γιατί μόνο μέ τήν ὑπεραξία τῶν δέκα λιρῶν, οἱ πρῶτες ἑκατό λίρες πού καταβλήθηκαν μετατρέπονται σέ κεφάλαιο»[79]. Μόνο στίς συνθῆκες αὐτές, τό κεφάλαιο γίνεται τό συμπαγές σῶμα, τό καινούριο κοινωνικό σῶμα, ἤ ἡ σχεδόν-αἰτία πού ἰδιοποιεῖται ὅλες τίς παραγωγικές δυνάμεις. Δέν βρισκόμαστε πιά στήν περιοχή τοῦ quantum ἤ τῆς quantitas, ἀλλά στήν περιοχή τῆς διαφορικῆς σχέσης, ὡς σύζευξης, πού καθορίζει τό προσιδιάζον στόν καπιταλισμό ἐνύπαρκτο κοινωνικό πεδίο, καί δίνει στήν ἀφαίρεση, σάν τέτοιαν, τήν πραγματικά συγκεκριμένη της ἀξία, τήν τάση της γιά συγκεκριμενοποίηση. Ἡ ἀφαίρεση δέν ἔπαψε νά εἶναι αὐτή πού εἶναι, ἀλλά δέν ἐμφανίζεται πιά στήν ἁπλή ποσότητα σάν μεταβλητή σχέση ἀνάμεσα σέ ἀνεξάρτητους ὅρους· αὐτή ἡ ἴδια ἀνέλαβε τώρα τήν ἀνεξαρτησία, τήν ποιότητα τῶν ὅρων καί τήν ποσότητα τῶν σχέσεων. Τό ἀφηρημένο θέτει τό ἴδιο τήν πιό σύνθετη σχέση ὅπου θά ἀναπτυχθεῖ «σάν» κάτι τό συγκεκριμένο. Πρόκειται γιά τή διαφορική σχέση $\frac{Dy}{Dx}$ ὅπου τό Dy παράγεται ἀπό τήν ἐργατική δύναμη καί ἀποτελεῖ τή διακύμανση τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου, καί ὅπου τό Dx παράγεται ἀπό τό ἴδιο τό κεφάλαιο καί ἀποτελεῖ τή διακύμανση τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου («ἡ ἔννοια σταθερό κεφάλαιο δέν ἀποκλείει καθόλου μιάν ἀλλαγή ἀξίας ἀνάμεσα στά συστατικά του μέρη»). Ἀπό τή διαφόριση τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, ἀπό τή σύζευξή τους, ἀπορρέει ἡ ὅμαιμη μορφή τοῦ κεφαλαίου x + dx. Αὐτό πού ἐκφράζει ἡ διαφορική σχέση, εἶναι τό θεμελιακό καπιταλιστικό φαινόμενο *τῆς μεταμόρφωσης τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία ροῆς*. Τό ὅτι ἕνα μαθηματικό σχῆμα ἀντικαθιστᾶ ἐδῶ τούς παλιούς κώδικες, σημαίνει ἁπλούστατα ὅτι βρισκόμαστε τώρα μπροστά στή χρεωκοπία τῶν ὑφιστάμενων κωδίκων καί ἐδαφικοτήτων πρός ὄφελος μιᾶς μηχανῆς ἄλλου εἴδους, πού λειτουργεῖ ἐντελῶς διαφορετικά. Δέν πρόκειται πιά γιά τή σκληρότητα τῆς ζωῆς, οὔτε γιά τήν τρομοκρατία πού ἀσκεῖ μιά ζωή σέ μιάν ἄλλη, ἀλλά γιά μιά *μεταθανάτια*

[79] Marx, *Le Capital*, I, 2, κεφ. 4, Pléiade, I, σ. 701.

τυραννία, ὅπου ὁ τύραννος ἔχει γίνει πρωκτός καί βρυκόλακας: «Τό κεφάλαιο εἶναι νεκρή ἐργασία πού, ὅπως ὁ βρυκόλακας, ἀναζωογονεῖται μονάχα ὅταν ἀπομυζᾶ τή ζωντανή ἐργασία, καί εἶναι τόσο πιό ζωηρός ὅσο περισσότερη ἐργασία ἀντλεῖ». Τό βιομηχανικό κεφάλαιο παρουσιάζει ἔτσι μιάν ὁλοκαίνουρια γενεαλογία, συστατική τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς καί πού, σέ σχέση μ' αὐτήν τό ἐμπορικό καί τό οἰκονομικό κεφάλαιο θά πάρουν τώρα τή μορφή μιᾶς ὁλοκαίνουριας ἀγχιστείας ἀναλαμβάνοντας εἰδικές λειτουργίες.

Τό περίφημο πρόβλημα τῆς πτωτικῆς τάσης τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, δηλαδή τῆς ὑπεραξίας σέ σχέση μέ τό συνολικό κεφάλαιο, δέν εἶναι δυνατό νά νοηθεῖ παρά μόνο μέσα στό σύνολο τοῦ ἐνύπαρκτου στόν καπιταλισμό πεδίου καί μέσα στίς συνθῆκες ὅπου μιά κωδική ὑπεραξία μεταμορφώνεται σέ ὑπεραξία ροῆς. Φαίνεται ἀρχικά (σύμφωνα μέ τίς παρατηρήσεις τοῦ Balibar) ὅτι ἡ τάση αὐτή γιά πτώση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους εἶναι ἀτέρμονη, ἀλλά ἀναπαράγεται ἡ ἴδια μέ τό ν' ἀναπαράγει τούς συντελεστές πού τῆς ἐναντιώνονται. Γιατί ὅμως εἶναι ἀτέρμονη; Δίχως ἄλλο, γιά τούς ἴδιους λόγους πού προκαλοῦν τή θυμηδία τῶν καπιταλιστῶν καί τῶν οἰκονομολόγων τους, ὅταν διαπιστώνουν πώς ἡ ὑπεραξία δέν μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ μαθηματικά. Καί ὅμως, δέν ὑπάρχει λόγος νά χαίρονται τόσο πολύ. Θά ἔπρεπε μάλλον νά συμπεράνουν αὐτό πού προσπαθοῦν νά ἀποκρύψουν: ὅτι, δηλαδή, τό χρῆμα πού μπαίνει στήν τσέπη τοῦ μισθοδοτούμενου δέν εἶναι τό ἴδιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγγράφεται στόν ἰσολογισμό μιᾶς ἐπιχείρησης. Στή μιά περίπτωση πρόκειται γιά ἀνίσχυρα χρηματικά σύμβολα ἀξίας ἀνταλλαγῆς, γιά μιά ροή μέσων πληρωμῆς πού σχετίζεται μέ καταναλωτικά ἀγαθά καί μέ ἀξίες χρήσης – μιά ἀμφιμονοσήμαντη σχέση ἀνάμεσα στό χρῆμα καί σ' ἕνα ἐπιβεβλημένο φάσμα προϊόντων («δικαιοῦμαι τοῦτο ἐδῶ, αὐτό πέφτει στό μερτικό μου, ἄρα αὐτό εἶναι δικό μου...»)· καί στήν ἄλλη περίπτωση, πρόκειται γιά σύμβολα ἰσχύος τοῦ κεφαλαίου, γιά ροές χρηματοδότησης, γιά ἕνα σύστημα διαφορικῶν συντελεστῶν παραγωγῆς πού δείχνει μιά δύναμη προγνωστική ἤ ἕνα μακροπρόθεσμο ὑπολογισμό, μή πραγματοποιήσιμο «ἐδῶ καί τώρα ἀμέσως», καί λειτουργεῖ σάν μιά ἀξιωματική τῶν ἀφηρημένων ποσοτήτων. Στή μιά περίπτωση, τό χρῆμα ἀντιπροσωπεύει τή δυνατότητα μιᾶς τομῆς-παρακράτησης σέ μιά ροή κατανάλωσης· στήν ἄλλη περίπτωση, μιά δυνατότητα τομῆς-ἀπόσπασης καί ἀναδιάρθρωσης οἰκονομικῶν ἁλυσίδων, μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ ροές παραγωγῆς προσαρμόζονται στίς διαζεύξεις τοῦ κεφαλαίου. Ἔχει ἤδη τονιστεῖ ἡ μεγάλη σημασία πού ἔχει στό καπιταλιστικό σύστημα, ἡ τραπεζική δυαδικότητα ἀνάμεσα στή διαμόρφωση μέσων καί τή χρηματοδότηση τῆς καπιταλιστικῆς συσσώρευσης, ἀνάμεσα στό χρῆμα ὡς μέσο ἀνταλλαγῆς καί στό πιστωτικό χρῆμα[80]. Τό ὅτι ἡ τράπεζα συμμετέχει καί στά δυό, τό ὅτι βρίσκεται στό μεταίχμιο τῶν δυό, τῆς χρηματοδότησης καί τῆς

πληρωμῆς, δείχνει ἁπλῶς τίς πολλαπλές ἀλληλεπιδράσεις τους. Ἔτσι, στό πιστωτικό χρῆμα, πού περιλαμβάνει ὅλες τίς ἐμπορικές ἤ τραπεζικές πιστώσεις, ἡ καθαρά ἐμπορική πίστωση ἔχει τίς ρίζες της στήν ἁπλή κυκλοφορία ὅπου τό χρῆμα ἀναπτύσσεται σάν μέσο πληρωμῆς (ἡ συναλλαγματική μέ καθορισμένη προθεσμία, πού ἀποτελεῖ μιά χρηματική μορφή τῆς πεπερασμένης ὀφειλῆς). Καί ἀντίστροφα, ἡ τραπεζική πίστωση ἐπιτελεῖ μιάν ἀποχρημάτιση ἤ ἀπο-ὑλοποίηση τοῦ νομίσματος, καί βασίζεται στήν κυκλοφορία τῶν τραβηκτικῶν, ἀντί νά βασίζεται στήν κυκλοφορία τοῦ χρήματος, περνάει ἀπό ἕνα ἰδιαίτερο κύκλωμα ὅπου πρῶτα παίρνει καί ὕστερα χάνει τήν ἀξία της σάν μέσου ἀνταλλαγῆς, καί ὅπου οἱ συνθῆκες τῆς ροῆς ἐξυπακούουν τίς συνθῆκες τῆς ἀναροῆς, δίνοντας ἔτσι στήν ἀτέρμονη ὀφειλή τήν καπιταλιστική της μορφή. Ἀλλά τό κράτος, σάν ρυθμιστής, ἐξασφαλίζει μιά καταρχήν μετατρεψιμότητα αὐτοῦ τοῦ πιστωτικοῦ χρήματος, εἴτε ἄμεσα συνδέοντάς το μέ τόν χρυσό, εἴτε ἔμμεσα μέ μιά συγκεντρωτική μέθοδο πού περιλαμβάνει ἕνα ἀντίκρυσμα τῆς πίστωσης, ἕνα ἐνιαῖο ἐπιτόκιο, μιάν ἑνότητα τῶν ἀγορῶν κεφαλαίων κτλ. Δικαιολογημένα λοιπόν μιλοῦν γιά βαθειά συγκάλυψη τῶν δυό αὐτῶν μορφῶν τοῦ χρήματος – πληρωμῆς καί χρηματοδότησης – τῶν δυό ὄψεων τῆς τραπεζικῆς δραστηριότητας. Ἀλλά ἡ συγκάλυψη αὐτή πολύ λιγότερο ἐξαρτιέται ἀπό μιά παραγνώριση, καί πολύ περισσότερο ἐκφράζει τό πεδίο ἐνύπαρξης τοῦ καπιταλισμοῦ, τήν ἐμφανῆ ἀντικειμενική κίνηση, ὅπου ἡ κατώτερη καί ὑποδεέστερη μορφή εἶναι τόσο ἀπαραίτητη ὅσο καί ἡ ἄλλη (γιατί εἶναι ἀπαραίτητο νά παίζει τό χρῆμα καί στά δυό «ταμπλώ»), καί ὅπου καμιά ἐνσωμάτωση τῶν κυριαρχούμενων τάξεων δέν θά μποροῦσε νά συντελεστεῖ χωρίς τήν ὕπαρξη τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς μή ἐφαρμοσμένης μετατρεψιμότητας, πού ὅμως ἀρκεῖ γιά νά κάνει τήν Ἐπιθυμία τοῦ πιό ἀδικημένου πλάσματος νά καταλάβει – μέ ὅλες της τίς δυνάμεις – ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε οἰκονομική γνώση ἤ ἄγνοια – τό καπιταλιστικό κοινωνικό πεδίο στό σύνολό του. Ροές, ποιός δέν ἐπιθυμεῖ ροές, καί σχέσεις ἀνάμεσα στίς ροές, καί διακοπές ροῶν; – πού ὁ καπιταλισμός μπόρεσε νά κυκλοφορήσει καί νά διακόψει σέ τοῦτες τίς ἄγνωστες ὥς τήν ἐμφάνισή του συνθῆκες. Ἄν καί ὁ καπιταλισμός εἶναι, στήν οὐσία του ἤ στόν τρόπο του παραγωγῆς, βιομηχανικός, δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει παρά μονάχα σάν ἐμπορικός καπιταλισμός. Ἄν καί εἶναι, στήν οὐσία του, ἐξ αἵματος βιομηχανικό κεφάλαιο, δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει παρά μονάχα διαμέσου τῆς ἀγχιστείας του μέ τό ἐμπορικό καί νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο. Ἡ τράπεζα εἶναι ἐκείνη πού, κατά κάποιον τρόπο, στηρίζει ὁλόκληρο τό σύ-

[80] Suzanne de Brunhoff, *L'Offre de monnaie, critique d'un concept*, Maspero, 1971. Καί *La Monnaie chez Marx*, Ed. Sociales, 1967 (βλ. τήν κριτική τῶν θέσεων τοῦ Hilferding, σ. 16 κ.ἑ.).

στημα, καθώς καί τήν ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας[81]. Μιά σημαντική συνεισφορά τοῦ Keynes ἦταν ὅτι ἐπανεισήγαγε τήν ἐπιθυμία στό πρόβλημα τοῦ χρήματος· μ' αὐτό πρέπει νά ἀσχοληθεῖ ἡ μαρξιστική ἀνάλυση. Καί εἶναι κρίμα πού οἱ μαρξιστές οἰκονομολόγοι περιορίζονται συχνότατα σέ σκέψεις πάνω στόν τρόπο παραγωγῆς καί στή θεωρία τοῦ χρήματος σάν γενικοῦ ἰσοδύναμου – θεωρία πού τή βρίσκουμε στό πρῶτο μέρος τοῦ *Κεφαλαίου* – καί δέν δίνουν ἀρκετή προσοχή στήν τραπεζική πρακτική στίς χρηματιστικές πράξεις καί στήν εἰδική κυκλοφορία τοῦ πιστωτικοῦ χρήματος (αὐτή θά ἦταν καί ἡ πιό σωστή ἐπιστροφή στό Μάρξ – στή μαρξιστική θεωρία τοῦ χρήματος).

Ἄς ξανάρθουμε ὅμως στή διπλή μορφή τοῦ χρήματος, στά δυό «ταμπλώ», στίς δυό ἐγγραφές, τή μιά πού γίνεται στόν λογαριασμό τοῦ μισθωτοῦ καί τήν ἄλλη στόν ἰσολογισμό τῆς ἐπιχείρησης. Ἡ μέτρηση τῶν δυό τάξεων μεγέθους μέ τήν ἴδια ἀναλυτική μονάδα, εἶναι καθαρή ἐπινόηση, διαστημική ἀπάτη – εἶναι σάν νά μετράει κανείς τίς δια-γαλαξιακές ἤ τίς ἐνδο-ἀτομικές ἀποστάσεις μέ μέτρα καί ἑκατοστόμετρα. Δέν ὑπάρχει κοινό μέτρο ἀνάμεσα στήν ἀξία τῶν ἐπιχειρήσεων καί τήν ἀξία τῆς ἐργατικῆς δύναμης τῶν μισθωτῶν. Γι' αὐτό καί ἡ τάση γιά πτώση τοῦ μέσου ποσοστοῦ τοῦ κέρδους δέν ἔχει τέλος. Ἕνα πηλίκο διαφορικῶν σχέσεων μπορεῖ βέβαια νά ὑπολογιστεῖ, ἄν πρόκειται γιά τό ὅριο διακύμανσης τῶν ροῶν παραγωγῆς ἀπό τήν ἄποψη μιᾶς πλήρους ἀπόδοσης, ἀλλά δέν μπορεῖ νά ὑπολογιστεῖ ἄν πρόκειται γιά τή ροή παραγωγῆς καί τή ροή ἐργασίας ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ἡ ὑπεραξία. Τότε, ἡ διαφορά δέν ἐκμηδενίζεται μέσα στή σχέση πού τή συνιστᾶ σάν διαφορά φύσης, ἡ «τάση» δέν ἔχει τέλος, δέν ἔχει ἐξωτερικό ὅριο πού θά ἦταν δυνατό νά τό φτάσει, ἤ ἔστω νά τό πλησιάσει. Ἡ τάση ἔχει μονάχα ἐσωτερικό ὅριο, πού δέν παύει νά τό ξεπερνᾶ, ἀλλά μετατοπίζοντάς το, δηλαδή ἀνασυγκροτώντας το, καί ξαναβρίσκοντάς το σάν ἐσωτερικό ὅριο, πού θά πρέπει πάλι νά ξεπεραστεῖ μέ μετατόπιση: καί τότε, ἡ συνέχεια τῆς καπιταλιστικῆς διαδικασίας γεννιέται μέσα στήν τομή αὐτήν τῆς διαρκῶς μετατοπιζόμενης τομῆς – δηλαδή μέσα στήν ἑνότητα αὐτή τῆς σχίσης καί τῆς ροῆς. Ἀπό τούτη τήν ἄποψη κιόλας, τό ἐνύπαρκτο κοι-

[81] Suzanne de Brunhoff, *L' Offre de monnaie*, σ. 124: «Ἡ ἴδια ἡ ἔννοια *μάζα τοῦ χρήματος* δέν μπορεῖ νά ἔχει νόημα παρά συσχετιζόμενη μέ τή λειτουργία ἑνός πιστωτικοῦ συστήματος ὅπου συνδυάζονται τά διάφορα νομίσματα. Δίχως ἕνα τέτοιο σύστημα δέν θά εἴχαμε παρά μόνο ἕνα ἄθροισμα μέσων πληρωμῆς πού δέν μποροῦσαν νά ἀποκτήσουν τόν κοινωνικό χαρακτήρα τοῦ γενικοῦ ἰσοδύναμου κι οὔτε θά μποροῦσαν νά χρησιμέψουν παρά μόνο σέ τοπικά ἰδιωτικά κυκλώματα. Δέν θά ὑπῆρχε γενική νομισματική κυκλοφορία. Μόνο στό συγκεντροποιημένο σύστημα τά νομίσματα μποροῦν νά γίνουν ὁμοιογενῆ καί νά ἐμφανίζονται ὡς συστατικά στοιχεῖα ἑνός ὀργανωμένου συνόλου». (Καί γιά τήν ἀντικειμενική *συγκάλυψη* στό σύστημα, βλ. σ. 110 καί 114).

νωνικό πεδίο, ὅπως ἀποκαλύπτεται μέ τήν ὑποχώρηση καί τή μεταμόρφωση τοῦ Urstaat, δέν παύει νά εὑρύνεται καί νά ἀποκτᾶ μιάν ὁλότελα ἰδιαίτερη σύσταση, πού δείχνει μέ ποιόν τρόπο ὁ καπιταλισμός μπόρεσε νά ἑρμηνεύσει, γιά λογαριασμό του, τή γενική ἀρχή ὅτι τά πράγματα δέν πᾶνε καλά παρά μονάχα ὑπό τόν ὅρο νά ξεχαρβαλώνονται – ἡ κρίση ὡς «μέσο πού ἐνυπάρχει στόν τρόπο καπιταλιστικῆς παραγωγῆς». Ἂν ὁ καπιταλισμός εἶναι τό ἐξωτερικό ὅριο κάθε κοινωνίας, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή δέν ἔχει δικό του ἐξωτερικό ὅριο, παρά μόνο ἕνα ἐσωτερικό ὅριο, πού εἶναι τό ἴδιο τό κεφάλαιο, καί ἐπειδή δέν τό φτάνει ποτέ παρά μόνο τό ἀναπαράγει μετατοπίζοντάς το[82]. Ὁ Jean-Joseph Goux ἀναλύει μέ ἀκρίβεια τό μαθηματικό φαινόμενο τῆς καμπύλης χωρίς ἐφαπτόμενη, καί τήν ἔννοια πού μπορεῖ νά ἔχει στήν οἰκονομία ὅσο καί στή γλωσσολογία: «Ἂν ἡ κίνηση δέν τείνει σέ κανένα ὅριο, ἄν τό πηλίκο τῶν διαφορικῶν δέν μπορεῖ νά ὑπολογιστεῖ, τό παρόν δέν ἔχει πιά νόημα... Τό πηλίκο αὐτό δέν λύνεται, οἱ διαφορές δέν ἐκμηδενίζονται πιά μέσα στή σχέση τους. Κανένα ὅριο δέν ἀντιτάσσεται στή ρήξη, στή ρήξη αὐτῆς τῆς ρήξης. Ἡ τάση δέν ἔχει τέρμα, τό κινητό δέν τά βγάζει πιά πέρα μ' αὐτό πού τό ἄμεσο μέλλον τοῦ ἐπιφυλάσσει· καθυστερεῖται ἀδιάκοπα ἀπό ἀτυχήματα, παρεκκλίσεις... Περίπλοκη ἔννοια μιᾶς συνέχειας στήν ἀπόλυτη ρήξη»[83]. Στή διευρυμένη ἐνύπαρξη τοῦ συστήματος, τό ὅριο τείνει νά ἀνασυγκροτήσει μέ τή μετατόπισή του ἐκεῖνο πού ἔτεινε νά κατεβάσει στήν ἀρχική του θέση.

Ὡστόσο ἡ κίνηση αὐτῆς τῆς μετατόπισης ἀνήκει βασικά στήν ἀπεδαφικοποίηση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅπως τό ἀπόδειξε ὁ Samir Amin, ἡ διαδικασία τῆς ἀπεδαφικοποίησης ξεκινᾶ ἐδῶ ἀπό τό κέντρο καί πάει πρός τήν περιφέρεια, δηλαδή ἀπό τίς ἀναπτυγμένες στίς ὑπανάπτυκτες χῶρες, πού δέν εἶναι ἕνας ξεχωριστός κόσμος, ἀλλά ἕνα οὐσιαστικό ἐξάρτημα τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς μηχανῆς. Πρέπει ἀκόμα νά προστέσουμε ὅτι τό ἴδιο τό κέντρο ἔχει κι αὐτό τίς ὀργανωμένες του ζῶνες ὑπανάπτυξης, τίς ἐφεδρεῖες καί τίς τενεκεδουπόλεις του ὡς ἐσωτερικές περιφέρειες (ὁ Pierre Moussa χαρακτήριζε τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες σάν ἕνα τμῆμα τοῦ Τρίτου κόσμου, γιατί κατόρθωσε νά τελειοποιήσει καί διατηρήσει τίς ἀπέραντες ὑπανάπτυκτες ζῶνες της). Κι ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι στό κέντρο ὑπάρχει, κατά κάποιον τρόπο, μιά τάση γιά πτώση ἤ γιά ἰσοπέδωση τοῦ μέσου ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, πού ὁδηγεῖ τήν οἰκονομία

[82] Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, III, 3, συμπεράσματα: «Ἡ καπιταλιστική παραγωγή τείνει ὁλοένα νά ξεπεράσει τά ὅρια αὐτά πού τῆς εἶναι ἐνύπαρκτα, ἀλλά δέν τό κατορθώνει παρά χρησιμοποιώντας μέσα πού, ξανά καί σέ μεγαλύτερη κλίμακα, ὀρθώνουν μπροστά της τά ἴδια φράγματα. Τό πραγματικό φράγμα τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, εἶναι τό ἴδιο τό κεφάλαιο» (Pléiade, II, σ. 1032).

[83] Jean-Joseph Goux «Dérivable et indérivable», *Critique*, τεῦχος Γενάρη 1970, σ. 48-49.

στούς πιό προοδευτικούς καί τούς πιό αὐτοματοποιημένους τομεῖς, μιά πραγματική «ἀνάπτυξη τῆς ὑπανάπτυξης» στήν περιφέρεια ἐξασφαλίζει τήν ἄνοδο τοῦ ποσοστοῦ τῆς ὑπεραξίας – αὐξανόμενη ἐκμετάλλευση τοῦ περιφερειακοῦ προλεταριάτου σέ σύγκριση μέ τό προλεταριάτο τοῦ κέντρου. Γιατί θά ἦταν μεγάλο σφάλμα νά πιστεύει κανείς ὅτι οἱ περιφερειακές ἐξαγωγές προέρχονται πρίν ἀπ' ὅλα ἀπό τούς παραδοσιακούς τομεῖς ἤ ἀπό ἀρχαϊκές ἐδαφικότητες: προέρχονται, ἀντίθετα, ἀπό σύγχρονες βιομηχανίες καί φυτεῖες, πού γεννοῦν μεγάλη ὑπεραξία, σέ σημεῖο ὥστε νά μήν εἶναι πιά οἱ ἀναπτυγμένες χῶρες πού προμηθεύουν κεφάλαια στίς ὑπανάπτυκτες χῶρες, ἀλλά τό ἀντίστροφο. Καί αὐτό ἀποδείχνει πώς ἡ πρωταρχική συσσώρευση δέν παρουσιάζεται μιά καί μόνη φορά στήν αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλά εἶναι μόνιμη καί δέν παύει νά ἀναπαράγεται. Ὁ καπιταλισμός ἐξάγει γονικό κεφάλαιο. Ἡ καπιταλιστική ἀπεδαφικοποίηση γίνεται ἀπό τό κέντρο στήν περιφέρεια, καί ταυτόχρονα ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν στήν περιφέρεια γίνεται μέ μιά «ἀποδιάρθρωση» πού ἐπιφέρει τήν καταστροφή τῶν παραδοσιακῶν τομέων, τήν ἀνάπτυξη οἰκονομικῶν κυκλωμάτων στραμμένων πρός τά ἔξω, μιάν εἰδική ὑπερτροφία τοῦ τριτογενοῦς τομέα, μιά ἀκραία ἀνισότητα στή διανομή τῆς παραγωγῆς καί τοῦ εἰσοδήματος[84]. Κάθε διάβαση ροῆς εἶναι μιά ἀπεδαφικοποίηση, κάθε μετατοπιζόμενο ὅριο μιά ἀποκωδίκωση. Ὁ καπιταλισμός «σχιζοφρενοποιεῖ» ὅλο καί πιό πολύ στήν περιφέρεια. Ὡστόσο, θά μᾶς ποῦν, στό κέντρο ἡ πτωτική τάση διατηρεῖ πάντα τή στενή της ἔννοια, δηλαδή τή σχετική μείωση τῆς ὑπεραξίας, σέ σχέση μέ τό ὁλικό κεφάλαιο, πού συντελεῖται χάρη στήν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς, τῆς αὐτοματοποίησης, τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου.

Τό πρόβλημα αὐτό τέθηκε καί πάλι πρόσφατα ἀπό τόν Maurice Clavel, σέ μιά σειρά ἀποφασιστικά καί ξεπίτηδες ἀναρμόδια ἐρωτήματα. Δηλαδή ἐρωτήματα πού ἀπευθύνονταν στούς μαρξιστές οἰκονομολόγους ἀπό κάποιον πού δέν καταλαβαίνει πῶς εἶναι δυνατό νά ἰσχυρίζεται κανείς ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὑπεραξία ἀποτελεῖ τή βάση τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἀναγνωρίζει ταυτόχρονα ὅτι καί οἱ μηχανές «ἐργάζονται» ἤ παράγουν ἀξία, ὅτι πάντα ἐργάζονταν καί ἐργάζονται ὅλο καί πιό πολύ σέ σχέση μέ τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος παύει ἔτσι νά εἶναι συστατικό μέρος τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, καί γίνεται βοηθητικό στοιχεῖο της[85]. Ὑπάρχει λοιπόν μιά ὑπεραξία πού ὀφείλεται στή μηχανή, παράγεται ἑπομένως ἀπό τό σταθερό κεφάλαιο, ἀναπτύσσεται μέ τήν

[84] Samir Amin, *L' Accumulation à l'échelle mondiale*, ἔκδ. Anthropos, 1970, σ. 373 κ.ἑ.

[85] Maurice Clavel, *Qui est aliéné?*, σ. 110-124, 320-327 (βλ. τό σημαντικό κεφάλαιο τοῦ Μάρξ πάνω στήν αὐτοματοποίηση, στό ἔργο του *Principes d'une critique de l' économie politique* (Grundrisse), 1857-58, Pléiade, II, σ. 297 κ.ἑ.).

αὐτοματοποίηση καί τήν παραγωγικότητα, καί δέν μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἀπό τούς παράγοντες πού ἐναντιώνονται στήν πτωτική τάση (ἐντατικοποίηση τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, μείωση τῆς τιμῆς τῶν στοιχείων τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου κτλ.), ἀφοῦ οἱ παράγοντες αὐτοί, ἀντίθετα, ἐξαρτιόνται ἀπό τούτη τήν τάση. Μέ τήν ἴδια ἀπαραίτητη ἀναρμοδιότητα, νομίζουμε κι ἐμεῖς ὅτι αὐτά τά προβλήματα εἶναι δυνατό νά ἀντιμετωπιστοῦν μονάχα μέσα σέ συνθῆκες τῆς μετατροπῆς τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία ροῆς. Γιατί, ὅσον καιρό ὁρίζαμε τά προκαπιταλιστικά καθεστῶτα μέ τήν κωδική ὑπεραξία, καί τόν καπιταλισμό μέ μιά γενικευμένη ἀποκωδίκωση πού τή μεταμόρφωνε σέ ὑπεραξία ροῆς, παρουσιάζαμε τά πράγματα μέ τρόπο ἀβασάνιστο, λές καί τό ζήτημα ἔχει κανονιστεῖ μιά γιά πάντα, στήν αὐγή ἑνός καπιταλισμοῦ πού εἶχε τάχα χάσει κάθε κωδική ἀξία. Ἀλλά τά πράγματα δέν εἶναι ἔτσι. Ἀπό τή μιά μεριά οἱ κώδικες ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, ἔστω καί σάν ἀρχαϊσμοί, ἀλλά πού ἀποκτοῦν ἕνα ρόλο ἀπόλυτα συγχρονισμένο καί προσαρμοσμένο στήν κατάσταση μέσα στό προσωποποιημένο κεφάλαιο (κεφαλαιοῦχος, ἐργάτης, ἔμπορος, τραπεζίτης...). Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, ἡ κάθε τεχνική μηχανή προϋποθέτει, κατά βάθος, ροές εἰδικοῦ τύπου: *ροές κώδικα,* πού βρίσκονται καί στό ἐσωτερικό καί στό ἐξωτερικό τῆς μηχανῆς καί ἀποτελοῦν τά στοιχεῖα μιᾶς τεχνολογίας, ἀκόμα καί μιᾶς ἐπιστήμης. Οἱ ροές αὐτές τοῦ κώδικα εἶναι κι αὐτές ἐνθηκευμένες, κωδικωμένες, ἤ ἐπικωδικωμένες στίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες, μέ τρόπο πού δέν τούς ἐπιτρέπει νά γίνουν ποτέ ἀνεξάρτητες (σιδηρουργός, ἀστρονόμος...). Ἀλλά ἡ γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν στόν καπιταλισμό, ἀποδέσμευσε, ἀπεδαφικοποίησε, ἀποκωδίκωσε τίς κωδικές ροές, ὅπως καί ὅλες τίς ἄλλες, σέ σημεῖο πού ἡ αὐτόματη μηχανή τούς ἔχει ὅλο καί περισσότερο ἐσωτερικεύσει στό σῶμα της ἤ στή δομή της σάν δυναμικό πεδίο, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξαρτιόταν ἀπό μιάν ἐπιστήμη καί μιά τεχνολογία, ἀπό μιά λεγόμενη ἐγκεφαλική ἐργασία, ὁλότελα διαφορετική ἀπό τή χειρωνακτική ἐργασία τοῦ ἐργάτη (ἐξέλιξη τοῦ τεχνικοῦ ἀντικειμένου). Μέ τήν ἔννοια αὐτή, δέν εἶναι οἱ μηχανές πού δημιούργησαν τόν καπιταλισμό, ἀλλά ἀντίθετα ὁ καπιταλισμός πού φτιάχνει τίς μηχανές, καί πού δέν παύει νά εἰσάγει νέες τομές προκαλώντας ἔτσι μιάν ἐπανάσταση στίς τεχνικές του μεθόδους παραγωγῆς.

Ἀλλά στά παραπάνω θά πρέπει νά προσθέσουμε μερικές διορθώσεις. Γιατί οἱ τομές παίρνουν καιρό καί ἁπλώνονται σέ πλατειά ἐπιφάνεια. Ποτέ ἡ διαχρονική καπιταλιστική μηχανή δέν ἐπιτρέπει σέ μιάν ἤ πολλές συγχρονικές τεχνικές μηχανές νά τήν ἀλλάξουν ριζικά, ποτέ δέν παρέχει στούς ἐπιστήμονες καί τούς τεχνικούς της μιάν ἄγνωστη στά προηγούμενα καθεστῶτα ἀνεξαρτησία. Μπορεῖ ἀναμφισβήτητα νά ἀφήνει ἐπιστήμονες – μαθηματικούς λογουχάρη – νά «σχιζοφρενοποιοῦν» στόν τομέα τους καί νά παρεμβάλλουν κωδικές ροές κοινωνικά ἀποκωδικωμένες,

πού οἱ ἐπιστήμονες αὐτοί ὀργανώνουν μέσα σέ μιάν ἀξιωματική τῆς λεγόμενης βασικῆς ἔρευνας. Ὅμως, *ἡ πραγματική ἀξιωματική* δέν εἶναι αὐτή (δίνεται βέβαια στούς ἐπιστήμονες μιά κάποια ἐλευθερία, τούς ἐπιτρέπεται νά κατασκευάζουν τή δική τους ἀξιωματική, ἀλλά ἔρχεται καί ἡ ὥρα τῶν σοβαρῶν πραγμάτων: λογουχάρη, ἡ μή-ντετερμινιστική φυσική, μέ τίς σωματιδιακές της ροές, πρέπει νά συμβιβαστεῖ μέ τόν «ντετερμινισμό»). Ἡ ἀληθινή ἀξιωματική εἶναι ἡ ἀξιωματική τῆς ἴδιας τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, πού παίρνει τή θέση τῶν παλιῶν κωδικώσεων, καί πού ὀργανώνει ὅλες τίς ἀπωδικωμένες ροές, ἀκόμα καί τίς ροές τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί τεχνικοῦ κώδικα, πρός ὄφελος τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, καί γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν του. Γι' αὐτό, συχνά τονίστηκε ὅτι ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση συνδυάζει ἕναν ὑψηλό βαθμό τεχνικῆς προόδου μέ τή διατήρηση μεγάλης ποσότητας «ἀπαρχαιωνόμενου» ὑλικοῦ, μέ μιά μεγάλη δυσπιστία γιά τίς μηχανές καί τίς ἐπιστῆμες. Μιά καινοτομία δέν υἱοθετεῖται παρά ἀπό τή στιγμή πού ἡ ἐπένδυσή της, μέ τή μείωση τοῦ κόστους παραγωγῆς, δίνει ἕνα ὁρισμένο ποσοστό κέρδους· ἀλλιώτικα, ὁ κεφαλαιοῦχος διατηρεῖ τά ἐργαλεῖα πού ὑπάρχουν, ἔστω κι ἄν παράλληλα μ' αὐτά πραγματοποιεῖ ἐπενδύσεις σ' ἕναν ἄλλο τομέα[86]. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπεραξία ἔχει ἐπομένως πάντα ἀποφασιστική σημασία ἀκόμα καί στό κέντρο καί στούς πιό ἐκβιομηχανισμένους τομεῖς. Αὐτό πού καθορίζει τή μείωση τοῦ κόστους καί τήν αὔξηση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους μέ τήν ὑπεραξία πού προέρχεται ἀπό τίς μηχανές, δέν εἶναι αὐτή καθαυτή ἡ καινοτομία, πού ἡ ἀξία της δέν μπορεῖ νά μετρηθεῖ, ὅπως καί δέν εἶναι δυνατό νά μετρηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ὑπεραξία. Δέν πρόκειται κάν γιά τήν ἀποδοτικότητα τῆς καινούριας τεχνικῆς, ἰδωμένης μεμονωμένα, ἀλλά γιά τήν ἐπίδρασή της πάνω στήν ὁλική ἀποδοτικότητα τῆς ἐπιχείρησης στίς σχέσεις μέ τήν ἀγορά καί μέ τό ἐμπορικό καί νομισματοπιστωτικό κεφάλαιο. Καί αὐτό ἐξυπονοεῖ διαχρονικές συναντήσεις καί διασταυρώσεις, ὅπως τό βλέπουμε λογουχάρη στόν 19ο ἤδη αἰώνα, ἀνάμεσα στήν ἀτμομηχανή καί τίς ὑφαντικές μηχανές, ἤ στήν τεχνική τῆς παραγωγῆς τοῦ σίδερου. Γενικά, ἡ ἐφαρμογή τῶν καινοτομιῶν τείνει πάντα νά καθυστερεῖ, πέρα ἀπό τόν ἐπιστημονικά ἀναγκαῖο χρόνο, ὥς τή στιγμή πού οἱ προοπτικές τῆς ἀγορᾶς δικαιολογοῦν τήν ἐκμετάλλευσή της σέ μεγάλη κλίμακα. Κι ἐδῶ ἀκόμα, τό κεφάλαιο ἀγχιστείας ἀσκεῖ ἰσχυρή ἐπιλεκτική πίεση πάνω στίς καινοτομίες τῶν μηχανῶν μέσα στό βιομηχανικό κεφάλαιο. Κοντολογίς, ἐκεῖ ὅπου οἱ ροές εἶναι ἀποκωδικωμένες, οἱ ἰδιαίτερες κωδικές ροές πού πῆραν τεχνολογική καί ἐπιστημονική μορφή, ὑποτάσσονται σέ μιάν καθαυτό κοινωνική ἀξιωματική πολύ πιό αὐστηρή ἀπ' ὅλες τίς ἐπιστημονικές ἀξιωματικές,

[86] Paul Baran καί Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste,* 1966, γαλλ. μετάφρ. Maspero, σ. 96-98.

καί πολύ πιό αὐστηρή ἐπίσης ἀπ' ὅλους τούς παλιούς ἐξαφανισμένους κώδικες καί ἐπικωδικώσεις: τήν ἀξιωματική τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς. Κοντολογίς, οἱ «ἀποδεσμευμένες» ἀπό τό καπιταλιστικό σύστημα κωδικές ροές, στήν ἐπιστήμη καί τήν τεχνική, δημιουργοῦν μιά μηχανογενῆ ὑπεραξία πού δέν ἐξαρτιέται ἄμεσα ἀπό τήν ἐπιστήμη καί τήν τεχνική, ἀλλά ἀπό τό κεφάλαιο, καί πού προστίθεται στήν ἀνθρώπινη ὑπεραξία, ἐπανορθώνει τή σχετική πτώση, *ἐπειδή καί οἱ δυό τους σχηματίζουν τό σύνολο τῆς ὑπεραξίας ροῶν πού χαρακτηρίζει τό σύστημα*. Ἡ γνώση, ἡ ἐνημέρωση, ἡ εἰδική κατάρτιση ἀποτελοῦν κι αὐτές – ὅπως καί ἡ στοιχειοδέστερη δουλειά τοῦ ἐργάτη – μέρος τοῦ κεφαλαίου («κεφάλαιο γνώσης»). Καί ὅπως ἀπό τή μεριά τῆς ἀνθρώπινης ὑπεραξίας, ὡς προερχόμενης ἀπό τίς ἀποκωδικωμένες ροές, ἀνακαλύπταμε μιάν ἀκαταμετρητότητα ἤ μιά θεμελιακή ἀσυμμετρία (κανένα προσδιορίσιμο ἐξωτερικό ὅριο), ἀνάμεσα στή χειρωνακτική ἐργασία καί τό κεφάλαιο, ἤ ἀνάμεσα σέ δυό μορφές χρήματος, ἔτσι κι ἐδῶ, ἀπό τή μεριά τῆς μηχανογενοῦς ὑπεραξίας, πού προκύπτει ἀπό τίς κωδικές ἐπιστημονικές καί τεχνικές ροές, δέν ἀνακαλύπτουμε καμιά καταμετρητότητα καί κανένα ἐξωτερικό ὅριο ἀνάμεσα στήν ἐπιστημονική ἤ τήν τεχνική ἐργασία – ἔστω κι ἀκριβοπληρωμένη – καί τό κέρδος τοῦ κεφαλαίου πού ἐγγράφεται μέ ἄλλη γραφή. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ ροή τῆς γνώσης καί ἡ ροή τῆς ἐργασίας βρίσκονται στήν ἴδια κατάσταση, πού προσδιορίζεται ἀπό τήν καπιταλιστική ἀποκωδίκωση ἤ ἀπεδαφικοποίηση.

Ὡστόσο, ἄν καί ἡ κάθε καινοτομία γίνεται ἀποδεκτή μονάχα ὅταν φέρνει μιάν ἄνοδο τοῦ κέρδους χάρη στήν πτώση τοῦ κόστους παραγωγῆς, καί ὅταν ὑπάρχει ἕνας ὄγκος παραγωγῆς ἀρκετά μεγάλος γιά νά τή δικαιολογήσει, τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ ἐπένδυση στήν καινοτομία αὐτή δέν ἀρκεῖ ποτέ γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἤ νά ἀπορροφηθεῖ ἡ ὑπεραξία ροῆς πού παράγεται καί ἀπό τίς δυό μεριές[87]. Ὁ Μάρξ ἔδειξε τή σημασία τοῦ προβλήματος αὐτοῦ: ὁ διαρκῶς εὐρυνόμενος κύκλος τοῦ καπιταλισμοῦ κλείνει – ἀναπαράγοντας σέ μιάν ὅλο καί μεγαλύτερη κλίμακα τά ἐνύπαρκτα ὁριά του – μονάχα ἄν ἡ ὑπεραξία ὄχι μόνο παράγεται καί ὑπεξαιρεῖται, ἀλλά καί ἀπορροφᾶται καί ἐξαργυρώνεται[88]. Ἄν κύριο χαρακτηριστικό τοῦ κεφαλαιούχου δέν εἶναι ἡ κάρπωση, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή σκοπός του δέν εἶναι μόνο «ἡ παραγωγή γιά τήν παραγωγή» πού γεννᾶ τήν ὑπεραξία, ἀλλά ἡ μετατροπή σέ χρῆμα αὐτῆς τῆς ὑπεραξίας: μιά ὑπεραξία ροῆς πού δέν πουλιέται εἶναι σάν ἀνύπαρκτη, καί ἐκφράζεται μέ τήν ἀνεργία καί τή στασιμότητα. Θά μποροῦσε κανείς εὔκολα νά ἀπαριθμήσει τούς κυριότερους τρόπους ἀπορρόφησης, ἐκτός

[87] Γιά τήν ἀντίληψη τῆς ἀπόσβεσης πού συνεπάγεται ἡ πρόταση αὐτή, βλ. Paul Baran καί Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, σ. 100-104.
[88] Μάρξ, Τό Κεφάλαιο, III, 3, συμπεράσματα, Pléiade, II, σ. 1026.

ἀπό τήν κατανάλωση καί τήν ἐπένδυση: διαφήμιση, πολιτική κυβέρνηση, μιλιταρισμός καί ἱμπεριαλισμός. Ἐδῶ, ὁ ρόλος τοῦ κράτους, στήν καπιταλιστική ἀξιωματική, ἀναφαίνεται ἀκόμα πιό καθαρά, ἀφοῦ αὐτό πού ἀπορροφᾶ δέν ἀφαιρεῖται ἀπό τήν ὑπεραξία τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλά προστίθεται σ' αὐτήν, ἐκτελώντας μιά προσέγγιση τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας μέ τήν πλήρη ἀποδοτικότητά της, μέσα σέ δοσμένα ὅρια, καί διευρύνοντας μέ τή σειρά της τά ὅρια αὐτά, ἰδιαίτερα μέ τίς στρατιωτικές δαπάνες πού δέν συναγωνίζονται καθόλου τήν ἰδιωτική ἐπιχείρηση, ἀντίθετα μάλιστα (μονάχα ὁ πόλεμος πέτυχε αὐτό πού τό *New - Deal* δέν εἶχε κατορθώσει). Ὁ ρόλος τοῦ πολιτικο-στρατιωτικο-οἰκονομικοῦ πλέγματος εἶναι πολύ σημαντικός, γιατί ὄχι μόνο ἐγγυᾶται τήν ἀπόσπαση τῆς ἀνθρώπινης ὑπεραξίας στήν περιφέρεια καί στίς κατάλληλες ζῶνες τοῦ κέντρου, ἀλλά καί γιατί τό ἴδιο δημιουργεῖ μιά τεράστια μηχανογενῆ ὑπεραξία, ἐπιστρατεύοντας ὅλους τούς πόρους τοῦ κεφαλαίου γνώσης καί πληροφόρησης, καί γιατί, τέλος, ἀπορροφᾶ τό μεγαλύτερο μέρος τῆς παραγόμενης ὑπεραξίας. Τό κράτος, ἡ ἀστυνομία του καί ὁ στρατός του σχηματίζουν μιά τεράστια ἐπιχείρηση ἀντι-παραγωγῆς, ἀλλά μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή, πού καί τή ρυθμίζουν. Ἔχουμε ἐδῶ ἕναν καινούριο προσδιορισμό τοῦ καθαυτό καπιταλιστικοῦ πεδίου ἐνύπαρξης: ὄχι μόνο τίς σχέσεις καί τούς διαφορικούς συντελεστές τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, ὄχι μόνο τή φύση τῶν ὁρίων πού ὁ καπιταλισμός ἀναπαράγει σέ μιάν ὅλο κι εὐρύτερη κλίμακα, σάν ἐσωτερικά ὅρια, ἀλλά καί τήν παρουσία τῆς ἀντι-παραγωγῆς μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή. Ὁ μηχανισμός τῆς ἀντι-παραγωγῆς δέν εἶναι μιά ὑπερβατική δύναμη πού ἀντιτίθεται στήν παραγωγή, πού τήν περιορίζει ἤ τή φρενάρει· ἀντίθετα, εἰσχωρεῖ παντοῦ, μέσα στήν παραγωγική μηχανή, δένεται στενά μαζί της γιά νά ρυθμίσει τήν παραγωγικότητά της καί νά πραγματοποιήσει τήν ὑπεραξία της (γι' αὐτό παρατηρεῖται καί ἡ διαφορά ἀνάμεσα στήν τυραννική γραφειοκρατία, λογουχάρη, καί τήν καπιταλιστική γραφειοκρατία). Ἡ διείσδυση τοῦ μηχανισμοῦ ἀντι-παραγωγῆς χαρακτηρίζει ὁλόκληρο τό καπιταλιστικό σύστημα. Ἡ καπιταλιστική διείσδυση εἶναι ἡ διείσδυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς στήν παραγωγή, σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς διαδικασίας. Ἀπό τή μιά μεριά, μόνη αὐτή εἶναι ἱκανή νά πετύχει τόν ὑπέρτατο σκοπό τοῦ καπιταλισμοῦ, πού εἶναι νά παράγει τήν ἔλλειψη μέσα σέ μεγάλα σύνολα, νά εἰσάγει τήν ἔλλειψη ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει πάντα ἀφθονία, μέ τήν ἀπορρόφηση τῶν ὑπεράφθονων πόρων. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, μόνη αὐτή συνοδεύει τό κεφάλαιο καί τή ροή τῆς γνώσης μ' ἕνα ἰσοδύναμο κεφάλαιο καί μιάν ἰσοδύναμη ροή ἀπ*ηλιθιότητα*,πού κι αὐτά ἐκτελοῦν μιάν ἀπορρόφηση ἤ μιά πραγματοποίηση κι ἐξασφαλίζουν τήν ἐνσωμάτωση τῶν ὁμάδων καί τῶν ἀτόμων στό σύστημα. Ὄχι μονάχα τήν ἔλλειψη μέσα στό πλεόνασμα, ἀλλά καί τήν ἠλιθιότητα μέσα στή γνώση καί τήν ἐπιστήμη. Θά δοῦμε συγκεκριμένα μέ

ποιόν τρόπο, στό ἐπίπεδο τοῦ κράτους καί τοῦ στρατοῦ, συνενώνονται οἱ πιό προοδευτικοί τομεῖς τῆς ἐπιστημονικῆς ἤ τεχνολογικῆς γνώσης μέ τούς πιό ἀδύναμους ἀρχαϊσμούς πού εἶναι καί οἱ πιό ἐπιφορτισμένοι μέ σύγχρονες λειτουργίες.

Γίνεται ἔτσι φανερή ὅλη ἡ σημασία τοῦ διπλοῦ πορτραίτου πού μᾶς δίνει ὁ André Gorz γιά τόν «ἐπιστημονικά καί τεχνικά ἐργαζόμενο», πού κατέχει ροή γνώσης, ἐνημέρωση καί κατάρτιση, ἀλλά καί πού εἶναι τόσο πολύ ἀπορροφημένος μέσα στό κεφάλαιο, ὥστε ταυτίζεται μέ τήν ἀναροή μιᾶς ὀργανωμένης, ἀξιωματοποιημένης ἠλιθιότητας, ἔτσι πού τό βράδυ, γυρίζοντας σπίτι του, ξαναβρίσκει τίς ἐπιθυμητικές μηχανοῦλες του καί μαστορεύει – φρίκη! – τήν τηλεόρασή του. Ὁ ἐπιστήμονας, βέβαια, σάν ἐπιστήμονας, δέν ἔχει καμιάν ἐπαναστατική δύναμη: εἶναι ὁ πρῶτος ἐνσωματωμένος παράγοντας τῆς ἐνσωμάτωσης – καταφύγιο τῆς ἔνοχης συνείδησης – *ἐξαναγκασμένος* νά καταστρέφει τήν ἴδια του τή δημιουργικότητα. Ἂς πάρουμε τό ἀκόμα πιό χτυπητό παράδειγμα μιᾶς «σταδιοδρομίας» ἀ λά ἀμερικανικά, μέ τίς ἀπότομές της μεταλλαγές, ὅπως τή φανταζόμαστε: ὁ Gregory Bateson ἀρχικά φεύγει μακριά ἀπό τόν πολιτισμένο κόσμο καί γίνεται ἐθνολόγος, ἀκολουθώντας τούς πρωτόγονους κώδικες καί τίς ἄγριες ροές· ἀργότερα, στρέφεται σέ ὅλο καί πιό ἀποκωδικωμένες ροές, ροές τῆς σχιζοφρένειας, ἀπ' ὅπου συνάγει μιάν ἐνδιαφέρουσα ψυχιατρική θεωρία· πιό ὕστερα ἀκόμα, γυρεύοντας πάντα ἕνα ἐπέκεινα, ἕναν ἄλλο τοῖχο νά διαπεράσει, στρέφεται στά δελφίνια, στή γλώσσα τῶν δελφινιῶν, ροές ἀκόμα πιό ἀλλόκοτες, ἀκόμα πιό ἀπεδαφικοποιημένες. Ἀλλά τί ὑπάρχει στό τέρμα τῆς ροῆς, ἔξω ἀπό τίς βασικές ἔρευνες τοῦ ἀμερικανικοῦ στρατοῦ, πού μᾶς ξαναφέρνουν στήν προετοιμασία γιά τόν πόλεμο καί τήν ἀπορρόφηση τῆς ὑπεραξίας; Σέ σύγκριση μέ τό καπιταλιστικό κράτος, τά σοσιαλιστικά κράτη εἶναι σάν μικρά παιδιά (καί μάλιστα παιδιά πού δίδαξαν κάτι στόν πατέρα τους γιά τόν ἀξιωματίζοντα ρόλο τοῦ κράτους). Ἀλλά τά σοσιαλιστικά κράτη δυσκολεύονται πολύ περισσότερο νά φράξουν τίς ἀπροσδόκητες διαφυγές ροῶν, καί τό κατορθώνουν μονάχα μέ τήν ἄμεση βία. Ἀντίθετα, ἡ ἀποκαλούμενη «δύναμη ἀνάκτησης» πού ἔχει τό καπιταλιστικό σύστημα, ὀφείλεται στήν ἀξιωματική του, πού ἴσως ἀπό φυσικοῦ της δέν εἶναι πιό εὔστροφη, εἶναι ὅμως, εὐρύτερη καί πιό περιελικτική. Μέσα σέ τοῦτο τό σύστημα ὁ καθένας συμμετέχει ὁπωσδήποτε στήν ἀντιπαραγωγική δραστηριότητα, πού κινεῖ ὁλόκληρο τό παραγωγικό σύστημα. «Αὐτοί πού χειρίζονται καί ἐφοδιάζουν τόν στρατιωτικό μηχανισμό, δέν εἶναι οἱ μόνοι πού παίζουν κάποιο ρόλο στήν ἀντι-ἀνθρώπινη ἐπιχείρηση. Τά ἑκατομμύρια οἱ ἐργάτες πού παράγουν (πράγμα πού προκαλεῖ τή ζήτηση γιά) ἀνώφελα ἀγαθά καί ὑπηρεσίες, εἶναι κι αὐτοί λίγο-πολύ

[89] A. Gorz, *Stratégie ouvrière et néo-capitalisme*, ἔκδ. du Seuil, σ. 57.

μπλεγμένοι στήν ὑπόθεση. Οἱ διάφοροι τομεῖς καί κλάδοι τῆς οἰκονομίας εἶναι σέ τέτοιο βαθμό ἀλληλεξάρτητοι, ὥστε σχεδόν ὅλοι βρίσκονται ἀνακατωμένοι – μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο – σέ μιάν ἀντι-ἀνθρώπινη δραστηριότητα: οἱ γεωργοί προμηθεύουν τρόφιμα στόν στρατό πού πολεμᾶ ἐνάντια στόν λαό τοῦ Βιετνάμ, οἱ κατασκευαστές τῶν πολύπλοκων μηχανημάτων πού εἶναι ἀπαραίτητα γιά τή δημιουργία ἑνός καινούριου μοντέλου αὐτοκινήτου, οἱ κατασκευαστές τοῦ χαρτιοῦ, τοῦ μελανιοῦ ἤ τῶν συσκευῶν τηλεόρασης, πού τά προϊόντα τους χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐλέγχουν καί νά δηλητηριάζουν τά μυαλά τῶν ἀνθρώπων κτλ.»[90]. Ἔτσι συνενώνονται τά τρία τμήματα τῆς διαρκῶς εὐρυνόμενης καπιταλιστικῆς ἀναπαραγωγῆς, τμήματα πού προσδιορίζουν καί τίς τρεῖς πλευρές τῆς ἐσωτερικῆς φύσης της: 1ο) τό τμῆμα πού ἀποσπᾶ τήν ἀνθρώπινη ὑπεραξία, μέ βάση τή διαφορική σχέση ἀνάμεσα σέ ἀποκωδικωμένες ροές ἐργασίας καί παραγωγῆς, καί πού μετατοπίζεται ἀπό τό κέντρο στήν περιφέρεια, διατηρώντας μολαταῦτα, στό κέντρο, ἀπέραντες ὑπολειμματικές ζῶνες· 2ο) τό τμῆμα πού ἀποσπᾶ τή μηχανογενῆ ὑπεραξία, μέ βάση μιάν ἀξιωματική τῶν ροῶν ἐπιστημονικοῦ καί τεχνικοῦ κώδικα, στά σημεῖα «αἰχμῆς» τοῦ κέντρου· 3ο) τό τμῆμα πού ἀπορροφᾶ ἤ πραγματοποιεῖ τίς δυό αὐτές μορφές τῆς ὑπεραξίας ροῶν, ἐγγυώμενο τήν ἔκχυση καί τῶν δύο, καί ἐγχέοντας ἀδιάκοπα ἀντι-παραγωγή στόν μηχανισμό παραγωγῆς. Σχιζοφρενοποιοῦν στήν περιφέρεια, ἀλλά σχιζοφρενοποιοῦν ἄλλο τόσο στό κέντρο καί στή μέση.

Ὁ ὁρισμός τῆς ὑπεραξίας πρέπει νά τροποποιηθεῖ σέ συνάρτηση μέ τή μηχανογενῆ ὑπεραξία τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου, πού διαφέρει ἀπό τήν ἀνθρώπινη ὑπεραξία τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου καί μέ τόν μή-καταμετρήσιμο χαρακτήρα τοῦ συνόλου αὐτοῦ τῆς ὑπεραξίας τῶν ροῶν. Ἡ ὑπεραξία δέν μπορεῖ νά ὁρίζεται ἀπό τή διαφορά ἀνάμεσα στήν ἀξία τῆς ἐργατικῆς δύναμης καί τήν ἀξία πού δημιουργεῖ ἡ ἐργατική δύναμη, ἀλλά ἀπό τήν ἔλλειψη κοινοῦ μέτρου ἀνάμεσα σέ δυό ροές – πού ἡ μιά μολαταῦτα ἐνυπάρχει στήν ἄλλη – ἀπό τήν ἀνομοιότητα ἀνάμεσα σέ δυό ὄψεις τοῦ νομίσματος πού τίς ἐκφράζουν, καθώς καί ἀπό τήν ἀπουσία ἐξωτερικοῦ ὅριου στή σχέση τους, γιατί ἡ μιά τους καταμετρᾶ τήν πραγματική οἰκονομική ἰσχύ καί ἡ ἄλλη μιάν ἀγοραστική δύναμη, πού καθορίζεται ὡς «εἰσόδημα». Ἡ πρώτη εἶναι ἡ τεράστια ἀπεδαφικοποιημένη ροή πού ἀποτελεῖ τό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου. Ὁ οἰκονομολόγος Bernard Schmitt χαρακτηρίζει μέ περίεργες λυρικές λέξεις τή ροή τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς: στιγμιαία δημιουργική ροή, τήν ὁποία οἱ τράπεζες δημιουργοῦν αὐτόματα σάν ὀφειλή πού βαραίνει τίς ἴδιες – δημιουργία «ἐκ τοῦ μηδενός» πού, ἀντί νά χρησιμοποιήσει ἕνα προγενέστερο νόμισμα ὡς μέσο πληρωμῆς, σκάβει στή μιάν ἄκρη τοῦ συμπαγοῦς σώματος

[90] Paul Baran καί Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, σ. 303.

ένα άρνητικό νόμισμα (όφειλή πού έγγράφεται στό παθητικό τῶν τραπεζῶν) καί προβάλλει στήν ἄλλη ἄκρη ἕνα νόμισμα θετικό (πίστωση τῆς παραγωγικῆς οἰκονομίας στίς τράπεζες), «ροή μέ μεταλλακτική δύναμη» *πού δέν συμπεριλαμβάνεται στό εἰσόδημα καί δέν προορίζεται γιά ἀγορές*, καθαρή διαθεσιμότητα, μή-κατοχή καί μή-πλοῦτος[91]. Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος ἀντιπροσωπεύει τήν ἀνα-ροή, δηλαδή τή σχέση πού παίρνει μέ τά ἀγαθά μόλις ἀποκτᾶ ἀγοραστική δύναμη, μέ τή διανομή του στούς ἐργαζόμενους ἤ συντελεστές παραγωγῆς, καί τόν καταμερισμό του σέ εἰσοδήματα – ἀγοραστική δύναμη πού τή χάνει ὅταν τά εἰσοδήματα μετατρέπονται σέ πραγματικά ἀγαθά (καί τότε ὅλα ξαναρχινᾶνε: καινούρια παραγωγή πού ἀρχικά θά ἐμφανιστεῖ μέ τήν πρώτη ὄψη της...) Ἡ ἔλλειψη ὅμως κοινοῦ μέτρου ἀνάμεσα στίς δυό ὄψεις τῆς ροῆς καί τῆς ἀνα-ροῆς δείχνει ὅτι μ' ὅλο πού οἱ ὀνομαστικοί μισθοί περιλαμβάνουν τήν ὁλότητα τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, οἱ μισθωτοί ἀφήνουν νά τούς ξεφεύγει ἕνα μεγάλο ποσό ἀπό τά εἰσοδήματα, πού τά βουτᾶνε οἱ ἐπιχειρήσεις, καί πού μέ τή σειρά τους σχηματίζουν – μέ σύζευξη – μιά συρροή, μιά ροή συνεχιζόμενη τούτη τή φορά ἀπό ἀκαθάριστο *κέρδος*. Ἡ ροή αὐτή σχηματίζει «μ' ἕνα μόνο ἀνάβρυσμα» μιάν ἀδιαίρετη ποσότητα πού κυλάει πάνω στό συμπαγές σῶμα, ὅποια κι ἄν εἶναι ἡ ποικιλία τῶν προορισμῶν της (τόκοι, μερίσματα, ἀμοιβές διεύθυνσης, ἀγορά παραγωγικῶν ἀγαθῶν κτλ.)[92]. Ὁ ἀναρμόδιος παρατηρητής ἔχει τήν ἐντύπωση πώς ὅλο τοῦτο τό οἰκονομικό σχῆμα, ὁλόκληρη αὐτή ἡ ἱστορία εἶναι πέρα γιά πέρα σχιζοφρενική. Ὁ καθένας βέβαια καταλαβαίνει ποῦ τείνει ἡ θεωρία αὐτή, ἄν καί ἡ ἴδια ἀρνιέται κάθε σχέση μέ τήν ἠθική. Ποιόν κλέβουν; Αὐτό εἶναι τό ὑπονοούμενο σοβαρό ἐρώτημα πού ἀντιστοιχεῖ στό εἰρωνικό ἐρώτημα τοῦ Clavel: «Ποιός εἶναι ἀλλοτριωμένος;» Ὡστόσο κανένα δέν κλέβουν, οὔτε καί μποροῦν νά κλέψουν (ἀκριβῶς ὅπως καί ὁ Clavel λέει πώς δέν ξέρει πιά κανείς ποιός εἶναι ἀλλοτριωμένος οὔτε ποιός ἀλλοτριώνει). Ποιός κλέβει; Ὄχι βέβαια ὁ χρηματιστής κεφαλαιοῦχος ὡς ἐκπρόσωπος τῆς μεγάλης στιγμιαίας δημιουργικῆς ροῆς, πού δέν εἶναι κάν κτήση καί δέν ἔχει ἀγοραστική δύναμη. Ποιόν κλέβουν; Ὄχι βέβαια τόν ἐργάτη, πού οὔτε κάν τόν ἀγοράζουν, ἀφοῦ ἡ ἀνα-ροή ἤ ἡ κατανομή τῶν μισθῶν εἶναι ἐκείνη πού δημιουργεῖ τήν ἀγοραστική δύναμη, ἀντί νά τήν προϋποθέτει. Ποιός θά μποροῦσε νά κλέψει; Ὄχι βέβαια ὁ βιομήχανος κεφαλαιοῦχος, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς συρροῆς κέρδους, ἀφοῦ «τά κέρδη κυλᾶνε ὄχι μέσα στήν ἀνα-ροή, ἀλλά τό ἕνα πλάι στό ἄλλο, κατά παρέκκλιση καί ὄχι κατά ἐπικύρωση τῆς δημιουργικῆς ροῆς τῶν εἰσοδημάτων». Πόση εὐστροφία στήν ἀξιωματική τοῦ καπιταλισμοῦ, πού εἶναι πάντα ἕτοιμος νά διευρύνει τά ἴδια τά ὁριά του γιά νά προσθέσει ἕνα καινούριο ἀξίωμα σ' ἕνα σύστημα πού εἶναι κιόλας κορεσμένο! Θέλετε ἕνα ἀξίωμα γιά τούς μισθωτούς, γιά τήν ἐργατική τάξη καί τά συνδικάτα – εὐχαρίστως – καί ἀπό ἐδῶ καί πέρα τό κέρδος θά ρέει δίπλα στόν μισθό, τό ἕνα πλάι στόν ἄλλο, ἀνα-ροή καί συρροή. Θά βρεθεῖ ἀκόμα κι ἕνα ἀξίωμα γιά τή γλώσσα τῶν δελφινιῶν. Ὁ Μάρξ ἔκανε συχνά λόγο γιά τόν χρυσό αἰώνα τοῦ κεφαλαιούχου, ὅπου αὐτός δέν ἔκρυβε τόν κυνισμό του· τουλάχιστον στήν ἀρχή, δέν μποροῦσε νά μήν ξέρει αὐτό πού ἔκανε: νά ἀποσπᾶ τήν ὑπεραξία. Πόσο μεγάλωσε ὅμως ὁ κυνισμός του αὐτός, ὅταν φτάνει νά δηλώνει: ὄχι, κανέναν δέν κλέβουν. Γιατί ὅλα βασίζονται στή διαφορά ἀνάμεσα σέ δυό εἴδη ροές, ὅπως σ' ἕνα ἀδυθομέτρητο βάραθρο, ὅπου γεννιοῦνται κέρδος καί ὑπεραξία: ἡ ροή τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου, καί ἡ ροή πού εἰρωνικά ὀνομάζεται «ἀγοραστική δύναμη» – ροή πραγματικά *ἀνισχυροποιημένη*, καί πού ἀντιπροσωπεύει τήν ἀπόλυτη ἀνισχυρία τοῦ μισθωτοῦ ὅπως καί τή σχετική ἐξάρτηση τοῦ βιομήχανου κεφαλαιούχου. Τό νόμισμα καί ἡ ἀγορά εἶναι ἡ πραγματική ἀστυνομία τοῦ καπιταλισμοῦ.

Οἱ ἀστοί οἰκονομολόγοι ἔχουν δίκιο, κατά κάποιο τρόπο, νά ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ οἰκονομία πρέπει ἀδιάκοπα νά «νομισματοποιεῖται», δηλαδή νά ἐνισχύεται ἀπέξω μέ νόμισμα, σύμφωνα μέ τήν προσφορά καί τή ζήτηση. Γιατί ἔτσι ἀκριβῶς ὁλόκληρο τό σύστημα στέκει καί λειτουργεῖ καί ἀσταμάτητα ἐκπληρώνει τήν ἐσωτερική του φύση. Ἔτσι γίνεται τό ὁλικό ἀντικείμενο μιᾶς ἐπένδυσης ἐπιθυμίας. Ἐπιθυμίας τοῦ μισθωτοῦ, ἐπιθυμίας τοῦ κεφαλαιούχου, τά πάντα δονοῦνται ἀπό τήν ἴδια ἐπιθυμία, πού βασίζεται *στή διαφορική σχέση τῶν δίχως προσδιορίσιμο ἐξωτερικό ὅριο ροῶν, καί ὅπου ὁ καπιταλισμός ἀναπαράγει τά ἐνυπάρχοντα ὁριά του σέ κλίμακα ὁλοένα εὐρυνόμενη καί ὁλοένα πιό περιελικτική*. Μόνο λοιπόν μέ μιά γενικευμένη θεωρία τῶν ροῶν, μποροῦμε νά ἀπαντήσουμε στό ἐρώτημα: πῶς φτάνει κανείς νά ἐπιθυμεῖ τήν ἰσχύ, ἀλλά καί τήν ἴδια του τήν ἀνισχυρία; Πῶς ἕνα τέτοιο κοινωνικό πεδίο στάθηκε δυνατό νά ἐπενδυθεῖ ἀπό τήν ἐπιθυμία; Καί πόσο ἡ ἐπιθυμία ξεπερνᾶ τό λεγόμενο ἀντικειμενικό συμφέρον, ὅταν πρόκειται γιά χύσιμο καί διακοπή ροῶν. Οἱ μαρξιστές βέβαια ἰσχυρίζονται πώς ἡ διαμόρφωση τοῦ χρήματος σάν εἰδικῆς σχέσης μέσα στόν καπιταλισμό ἐξαρτιέται ἀπό τόν τρόπο παραγωγῆς πού μετατρέπει τήν οἰκονομία σέ χρηματική οἰκονομία. Ὅμως, ἡ φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση τοῦ κεφαλαίου – πού δέν εἶναι οὔτε μιά παραγνώριση οὔτε μιά αὐταπάτη τῆς συνείδησης – ἀποδείχνει ὅτι ἡ παραγωγική οὐσία τοῦ καπιταλισμοῦ δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει παρά μέ τούτη τήν κατανάγκη ἐμπορική ἤ νομισματική μορφή πού τήν κυβερνᾶ, καί πού οἱ ροές της καθώς καί οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στίς ροές αὐτές, περικλείνουν τό μυστικό τῆς ἐπένδυσης τῆς ἐπιθυμίας. Δέν εἶναι στό ἐπίπεδο τῆς ἰδεολογίας ἀλλά στό ἐπίπεδο τῶν ροῶν,

[91] Bernard Schmitt, *Monnaie, salaires et profits*, P.U.F., 1966, σ. 234-236.
[92] Βλ. σ. 292.

καί μάλιστα τῶν χρηματικῶν ροῶν, πού γίνεται ἡ ἐνσωμάτωση τῆς ἐπιθυμίας. Ἀλλά τότε, ποιά εἶναι ἡ λύση; ποιός ὁ ἐπαναστατικός δρόμος; Ἐλάχιστα μᾶς βοηθᾶ ἡ ψυχανάλυση, πού ἔχει τόσο στενές σχέσεις μέ τό χρῆμα καί πού καταγράφει – χωρίς ὅμως καί νά τό ἀναγνωρίζει – ὁλόκληρο ἕνα σύστημα ἀπό οἰκονομικονομισματικές ἐξαρτήσεις μέσα στήν *ἐπιθυμία* τοῦ κάθε ὑποκειμένου πού ἐξετάζει καί πού ἀποτελεῖ αὐτό καθαυτό μιά τεράστια ἐπιχείρηση ἀπορρόφησης ὑπεραξίας. Ποιός ὅμως εἶναι ὁ ἐπαναστατικός δρόμος; ὑπάρχει ἄραγε κανένας; – Νά ἀποσυρθοῦμε ἀπό τήν παγκόσμια ἀγορά, ὅπως ὁ Samir Amin τό συμβουλεύει στίς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, ἀνανεώνοντας ἔτσι, μέ περίεργο τρόπο, τή φασιστική «οἰκονομική λύση»; Ἤ νά πάρουμε τήν ἀντίθετη κατεύθυνση; Δηλαδή νά προχωρήσουμε ἀκόμα πιό πέρα στήν κίνηση τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἀποκωδίκωσης καί τῆς ἀπεδαφικοποίησης; Γιατί οἱ ροές δέν εἶναι ἴσως ἀκόμα ἀρκετά ἀπεδαφικοποιημένες, ἀρκετά ἀποκωδικωμένες, ἀπό τήν ἄποψη τῆς θεωρίας καί τῆς πρακτικῆς τῶν ροῶν μέ ὑψηλό ποσοστό σχιζοφρένειας. Δέν πρέπει νά ἀποτραβηχτοῦμε ἀπό τή διαδικασία, ἀλλά νά προχωρήσουμε πιό πέρα, νά «ἐπιταχύνουμε τή διαδικασία», ὅπως ἔλεγε ὁ Nietzsche: ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι στήν κατεύθυνση αὐτή δέν ἔχουμε δεῖ ἀκόμα τίποτε.

*
* *

Ἡ γραφή δέν ὑπῆρξε ποτέ κτῆμα τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ καπιταλισμός εἶναι πέρα γιά πέρα ἀναλφάβητος. Ὁ θάνατος τῆς γραφῆς εἶναι σάν τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ ἤ τοῦ πατέρα: πάει πολύς καιρός πού ἡ γραφή πέθανε, μ' ὅλο πού ἀργήσαμε νά τό καταλάβουμε, καί μᾶς μένει ἡ ἀνάμνηση ἀπό σημεῖα νεκρά, πού μολαταῦτα τά μεταχειριζόμαστε ἀκόμα γιά νά γράφουμε. Ὁ λόγος εἶναι ἁπλός: ἡ γραφή ἐξυπακούει μιά χρήση τῆς γλώσσας γενικά, ὅπου ὁ «γραφισμός» εὐθυγραμμίζεται μέ τή φωνή, ἀλλά καί τήν ἐπικωδικώνει, καί παρεμβάλλει μιά πλαστή φωνή ἀπό τά ὑψώματα, πού λειτουργεῖ ὡς σημαῖνον. Τό αὐθαίρετο τοῦ κατονομαζόμενου, ἡ ὑποταγή τοῦ σημαινόμενου, ἡ ὑπερβατικότητα τοῦ τυραννικοῦ σημαίνοντος, καί τέλος ἡ ἐπακόλουθη ἀποσύνθεσή του σέ ἐλαχιστότατα στοιχεῖα μέσα σέ ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ πού ξεσκεπάζεται ὕστερα ἀπό τήν ἐξαφάνιση τοῦ τυράννου – ὅλα αὐτά ἀποδείχνουν ὅτι ἡ γραφή ἀνήκει στήν τυραννική ἱμπεριαλιστική παράσταση. Τότε ὅμως, ὅταν μᾶς ἀναγγέλλουν τήν ἔκρηξη τοῦ «Γουτεμβέργιου γαλαξία», τί ἐννοοῦν στήν πραγματικότητα; Ὁ καπιταλισμός βέβαια χρησιμοποίησε πολύ καί χρησιμοποιεῖ πάντα τή γραφή· ὄχι μόνο ἡ γραφή, ὅπως καί τό νόμισμα, εἶναι κατάλληλη γιά γενικό ἰσοδύναμο, ἀλλά καί οἱ εἰδικές λειτουργίες τοῦ νομίσματος στόν καπιταλισμό ἔχουν περάσει ἀπό τό στάδιο τῆς γραφῆς

καί τῆς τυπογραφίας, καί ὡς ἕνα βαθμό ἐξακολουθοῦν νά ἐξαρτιόνται ἀπ' αὐτές. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ γραφή παίζει χαρακτηριστικά τόν ρόλο ἑνός ἀρχαϊσμοῦ στόν καπιταλισμό, καί ἡ τυπογραφία-Γουτεμβέργιος εἶναι ἐπομένως τό στοιχεῖο πού δίνει στόν ἀρχαϊσμό αὐτό μιά *τωρινή λειτουργία*. Ἀλλά ἡ καπιταλιστική χρήση τῆς γλώσσας εἶναι νομικά διαφορετικῆς φύσης, καί πραγματοποιεῖται ἤ γίνεται συγκεκριμένη στό πεδίο ἐγκλεισμοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅταν ἐμφανίζονται τά τεχνικά μέσα ἔκφρασης, πού ἀντιστοιχοῦν στή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, ἀντί νά ἀνάγουν ἀκόμα – ἄμεσα ἤ ἔμμεσα – στήν τυραννική ἐπικωδίκωση. Αὐτό μᾶς φαίνεται νά εἶναι τό νόημα τῆς ἀνάλυσης τοῦ Mac Luhan: ὅτι ἔχει ἀποδείξει τί εἶναι μιά γλώσσα τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, σέ ἀντίθεση μέ ἕνα σημαῖνον πού στραγγαλίζει καί ἐπικωδικώνει τίς ροές. Καί πρῶτα-πρῶτα, ὅλα εἶναι χρήσιμα γιά τή μή σημαίνουσα γλώσσα: καμιά φωνική, γραφική ἤ χειρονομική κτλ. ροή δέν ἔχει προνομιακή θέση στή γλώσσα αὐτή, πού ἀδιαφορεῖ γιά τήν οὐσία της ἤ γιά τό στήριγμά της ὡς ἄμορφο συνεχές (continuum)· ἡ ἠλεκτρική ροή μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἡ πραγματοποίηση μιᾶς ὁποιασδήποτε παρόμοιας ροῆς. Ἀλλά μιά οὐσία λέγεται σχηματισμένη, ὅταν μιά ροή συσχετίζεται μέ μιά ἄλλη ροή, ὅπου ἡ πρώτη προσδιορίζει τότε ἕνα περιεχόμενο καί ἡ δεύτερη μιάν ἔκφραση[93]. Οἱ ἀπεδαφικοποιημένες ροές περιεχόμενου καί ἔκφρασης βρίσκονται σέ κατάσταση σύζευξης ἤ ἀμοιβαίας προϋπόθεσης, πού συνιστᾶ σχήματα ὡς ἔσχατες ἑνότητες καί τοῦ περιεχόμενου καί τῆς ἔκφρασης. Τά σχήματα αὐτά δέν εἶναι καθόλου σημαῖνον, οὔτε κάν σημεῖα ὡς ἐλαχιστότατα στοιχεῖα τοῦ σημαίνοντος· εἶναι μή-σημεῖα, ἤ μάλλον σημεῖα μή-σημαίνοντα, σημεῖα-στίγματα πολυδιάστατα, εἶναι τομές ροῶν, σχίσεις πού σχηματίζουν εἰκόνες μέ τή συνένωσή τους μέ ἕνα σύνολο, ἀλλά πού, ἀπό τό ἕνα σύνολο στό ἄλλο, δέν διατηροῦν καμιά ταυτότητα. Τά σχήματα, δηλαδή οἱ σχίσεις ἤ οἱ τομές-ροές, δέν εἶναι καθόλου εἰκονικά· γίνονται εἰκονικά, μόνο μέσα σ' ἕναν ἰδιαίτερο ἀστερισμό πού διαλύεται, γιά νά τόν διαδεχτεῖ ἕνας ἄλλος. Τρία ἑκατομμύρια στίγματα τό δευτερόλεπτο πού μεταδίνει ἡ τηλεόραση – καί πού ἐλάχιστα μονάχα παραμένουν. Ἡ ἠλεκτρική γλώσσα δέν χρησιμοποιεῖ οὔτε τή φωνή οὔτε τή γραφή· ἡ πληροφορική (informatique) δέν τίς

[93] Marshall Mac Luhan, *Pour comprendre les média*, 1964, γαλλ. μετάφρ. Ed. du Seuil, σ. 24: «Τό ἠλεκτρικό φῶς εἶναι καθαρή πληροφορία. Θά μποροῦσε κανείς νά πεῖ πώς εἶναι ἕνα μέσο χωρίς μήνυμα, ὅσο δέν τό μεταχειριζόμαστε γιά νά συλλαβίσουμε μιάν ὁρισμένη μάρκα ἤ μιά προφορική διαφήμιση. Τό γεγονός αὐτό – χαρακτηριστικό ὅλων τῶν μέσων ἐνημέρωσης – σημαίνει πώς τό *περιεχόμενο* ἑνός μέσου, ὁποιοδήποτε κι ἄν εἶναι, ἀποτελεῖ πάντα ἕνα ἄλλο μέσο. Τό περιεχόμενο τῆς γραφῆς εἶναι ἡ ὁμιλία, ἀπαράλλαχτα ὅπως καί ἡ γραφτή λέξη εἶναι τό περιεχόμενο ἑνός ἐντύπου, καί τό ἔντυπο τό περιεχόμενο τοῦ τηλέγραφου».

χρειάζεται, οὔτε καί ἡ λεγόμενη – πολύ σωστά ἄλλωστε – ρευστική (fluidique), πού λειτουργεῖ μέ πίδακες ἀερίου· ὁ ἠλεκτρονικός διερευνητής εἶναι μιά μηχανή στιγμιαίας καί γενικευμένης ἀποκωδίκωσης. Ὁ Michel Serres ἑρμηνεύει μ' αὐτή τήν ἔννοια τή συσχέτιση τῆς τομῆς καί τῆς ροῆς στά σημεῖα πού ἀναμεταδίδουν οἱ καινούριες τεχνικές μηχανές τῆς γλώσσας, ἐκεῖ ὅπου ἡ παραγωγή εἶναι αὐστηρά προσδιορισμένη ἀπό τήν πληροφορία: «Ἂς πάρουμε ἕνα μηχανισμό γιά ὁδικές διασυνδέσεις... Εἶναι κάτι σάν ἕνα στίγμα πού ἀναλύει, μέ πολλαπλές ἐπαλληλίες, κατά μῆκος μιᾶς κανονικῆς διάστασης στόν χῶρο τοῦ δικτύου, τίς γραμμές τῶν ροῶν; καί πού λειτουργεῖ σάν δέκτης τους. Μέ τή βοήθειά του μποροῦμε νά πάρουμε μιάν ὁποιαδήποτε κατεύθυνση, πού ἀπό τά μέσα μᾶς ὁδηγεῖ πρός τά ἔξω, καί νά πᾶμε σέ ὁποιαδήποτε κατεύθυνση, χωρίς ποτέ νά συναντήσουμε καμιά ἀπό τίς ἄλλες κατευθύνσεις. *Ποτέ δέν θά ξαναγυρίσω* – ἄν θέλω – *στό ἴδιο σημεῖο*, μ' ὅλο πού εἶναι τό ἴδιο σημεῖο... Τοπολογικός κόμπος, ὅπου ὅλα συνάπτονται, χωρίς σύγχυση, ὅπου ὅλα συρρέουν καί κατανέμονται.. Κι αὐτό, γιατί ἕνας κόμπος εἶναι, κατά κάποιον τρόπο, ἕνα στίγμα πού ἔχει ὅμως πολλές διαστάσεις», πού περιέχει καί μεταβιβάζει τίς ροές χωρίς καθόλου νά τίς ἐκμηδενίζει[94]. Αὐτή ἡ διατετραγώνιση τῆς παραγωγῆς ἀπό τήν πληροφόρηση δείχνει, γιά μιάν ἀκόμα φορά, ὅτι ἡ παραγωγική οὐσία τοῦ καπιταλισμοῦ λειτουργεῖ ἤ «μιλάει» μονάχα μέ τή γλώσσα τῶν σημείων πού τῆς ἐπιβάλλουν τό ἐμπορικό κεφάλαιο ἤ ἡ ἀξιωματική τῆς ἀγορᾶς.

Ὑπάρχουν μεγάλες διαφορές ἀνάμεσα στήν τέτοια γλωσσολογία τῶν ροῶν καί τή γλωσσολογία τοῦ σημαίνοντος. Ἡ γλωσσική τοῦ Saussure, λογουχάρη, ἀνακαλύπτει βέβαια ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ ἀποτελούμενο ἀπό τήν «ἀξία», δηλαδή ἀπό τό σύστημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά ἔσχατα στοιχεῖα τοῦ σημαίνοντος· ἀλλά τό πεδίο αὐτό ἐγκλεισμοῦ ὄχι μόνο προϋποθέτει τήν ὑπερβατικότητα τοῦ σημαίνοντος – πού τό ἀνακαλύπτει ἔστω καί ὕστερα ἀπό τήν ὑποχώρησή του – ἀλλά καί τά πολυάριθμα στοιχεῖα πού βρίσκονται μέσα σέ τοῦτο τό πεδίο ἔχουν γιά κριτήριο μιά ἐλαχιστότατη ταυτότητα, πού τήν ὀφείλουν στίς ἀντιθετικές τους σχέσεις καί πού τή διατηροῦν ὅσο κι ἄν ἐπηρεάζονται ἀπό τίς κάθε λογῆς μεταβολές. Τά στοιχεῖα τοῦ σημαίνοντος, σάν ξεχωριστές μονάδες, ρυθμίζονται ἀπό «κωδικωμένες ἀποκλίσεις» πού τό σημαῖνον τίς ἐπικωδικώνει κι αὐτές. Προκύπτουν ἔτσι διάφορες συνέπειες, πού ὅμως πάντα συγκλίνουν: ἡ σύγκριση τῆς γλώσσας μ' ἕνα παιχνίδι· ἡ σχέση σημαινόμενου-σημαίνοντος, ὅπου τό σημαινόμενο εἶναι ἀπό τή φύση του ὑποταγμένο στό σημαῖνον· τά σχήματα πού προσδιορίζονται σάν ἀποτελέσματα τοῦ ἴδιου τοῦ σημαίνοντος· τά τυπικά στοιχεῖα τοῦ σημαίνοντος πού

[94] Michel Serres, «Le Messager», *Bulletin de la Société française de philosophie*, Νοέμβρης 1967.

καθορίζονται σέ σχέση μέ μιά «φωνική» οὐσία, στήν ὁποία ἡ γραφή παραχωρεῖ ἕνα κρυφό προνόμιο. Πιστεύουμε ὅτι, ἀπό ὅλες αὐτές τίς ἀπόψεις καί πέρα ἀπ' ὁρισμένες ἐπιφάσεις, ἡ γλωσσική τοῦ Hjelmslev εἶναι ριζικά ἀντίθετη στήν προσπάθεια τοῦ Saussure καί τῶν ὀπαδῶν του. Γιατί ἐγκαταλείπει κάθε προνομιακή ἀναφορά. Γιατί περιγράφει ἕνα πεδίο ἀπαλλαγμένο ἀπό ἀλγεβρικό ἐγκλεισμό, πού δέν ἐπιτρέπει πιά νά πετάει ἀπό πάνω του καμιά ὑπερβατική ὀντότητα ἔστω καί σέ ὑποχώρηση. Γιατί διοχετεύει στό πεδίο αὐτό τίς δικές της ροές μορφῆς καί οὐσίας, περιεχόμενου καί ἔκφρασης. Γιατί ἀντικαθιστᾶ τή σχέση ὑποταγῆς σημαίνοντος-σημαινόμενου μέ τή σχέση ἀμοιβαίας προϋπόθεσης ἔκφρασης-περιεχόμενου. Γιατί ἡ διπλή ἄρθρωση δέν ἐκτελεῖται πιά ἀνάμεσα σέ δυό ἱεραρχημένα ἐπίπεδα τῆς γλώσσας, ἀλλά ἀνάμεσα σέ δυό μετατρέψιμα ἀπεδαφικοποιημένα ἐπίπεδα, πού σχηματίζονται ἀπό τή σχέση ἀνάμεσα στή μορφή τοῦ περιεχόμενου καί τή μορφή τῆς ἔκφρασης. Γιατί φτάνουμε, μέ τή σχέση αὐτή, σέ σχήματα πού δέν εἶναι πιά ἀποτελέσματα ἑνός σημαίνοντος, ἀλλά σχίσεις, σημεῖα-στίγματα ἤ τομές ροῶν, πού τρυπᾶνε τόν τοῖχο τοῦ σημαίνοντος, τόν διαπερνοῦν καί προχωροῦν πιό πέρα. Γιατί τά σημεῖα αὐτά ἔχουν διαβεῖ ἕνα νέο κατώφλι ἀπεδαφικοποίησης. Γιατί τά σχήματα αὐτά ἔχουν χάσει ὁριστικά τούς ὅρους τῆς ἐλάχιστης ταυτότητας πού προσδιόριζαν τά στοιχεῖα τοῦ ἴδιου τοῦ σημαίνοντος. Γιατί ἡ σειρά τῶν στοιχείων ἔρχεται δεύτερη σέ σχέση μέ τήν ἀξιωματική τῶν ροῶν καί τῶν σχημάτων. Γιατί τό πρότυπο τοῦ χρήματος, μέσα στό σημεῖο-στίγμα ἤ στό σχῆμα-τομή πού ἔχασε τήν ταυτότητά του καί δέν ἔχει πιά παρά μιά προσωρινή ταυτότητα, τείνει νά ἀντικαταστήσει τό πρότυπο τοῦ παιχνιδιοῦ. Κοντολογίς, ἡ ὁλότελα ξεχωριστή θέση τοῦ Hjelmslev στή γλωσσική, καί οἱ ἀντιδράσεις πού προκαλεῖ, μποροῦν, κατά τή γνώμη μας, νά ἐξηγηθοῦν ἔτσι: ὁ Hjelmslev τείνει νά φτιάξει μιά θεωρία καθαρά ἐνύπαρκτη τῆς γλώσσας, πού συντρίβει τό διπλό παιχνίδι τῆς ὑπεροχῆς γραφῆς-φωνισμοῦ, πού ἀναγκάζει τή μορφή καί τήν οὐσία, τό περιεχόμενο καί τήν ἔκφραση, νά κυλᾶνε ἀνάλογα μέ τίς ροές τοῦ πόθου καί διακόπτει τίς ροές αὐτές σύμφωνα μέ διάφορα σημεῖα-στίγματα ἤ σχήματα-σχίσεις[95]. Ἡ γλωσσική τοῦ Hjelmslev ὄχι μόνο δέν εἶναι ἕνας ἐπικαθορισμός τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, καί τῆς σύνδεσής του μέ τό σημαῖνον, ἀλλά ἀντίθετα ἀποδείχνει τήν ὁλόπλευρη συντριβή του, καί ἀποτελεῖ μιά ἀποκωδικωμένη θεωρία τῶν

[95] Ὁ Nicolas Ruwet, λογουχάρη, ἐπικρίνει τόν Hjelmslev γιά τό ὅτι κατασκεύασε μιά θεωρία πού ἡ ἐφαρμογή της θά ταίριαζε σέ ἔργα ὅπως τό *Jabberwocky* ἤ τό *Finnegans Wake* (*Introduction à la grammaire générative*, Plon, 1967, σ. 54· καί σχετικά μέ τήν ἀδιαφορία γιά τήν «τάξη τῶν στοιχείων», βλ. σ. 345). Ὁ André Martinet ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ὅροι ταυτότητας δέν ὑπάρχουν στή θεωρία τοῦ Hjelmslev (*Au sujet des fondements de la théorie linguistique de Louis Hjelmslev*, 1946, ἐπανέκδοση Paulet).

γλωσσῶν, γιά τήν ὁποία θά μποροῦσε κανείς κάλλιστα νά πεῖ – ἀμφίβολος ἔπαινος – ὅτι εἶναι ἡ μόνη πού προσαρμόζεται στή φύση τόσο τῶν καπιταλιστικῶν ὅσο *καί* τῶν σχιζοφρενικῶν ροῶν: ὡς τώρα αὐτή εἶναι ἡ μόνη σύγχρονη (καί ὄχι ἀρχαϊκή) θεωρία τῆς γλώσσας.

Τό νέο βιβλίο τοῦ J.-F. Lyotard εἶναι ἐξαιρετικά σπουδαῖο, γιατί ἀποτελεῖ τήν πρώτη γενικευμένη κριτική τοῦ σημαίνοντος. Πράγματι, μέ τή γενική θέση πού παίρνει, ὁ συγγραφέας ἀποδείχνει πώς τό σημαῖνον ξεπερνιέται τόσο πρός τά ἔξω ἀπό τίς συμβολικές εἰκόνες, ὅσο καί πρός τά μέσα μέ τά ἀμιγῆ σχήματα πού τά συνθέτουν, ἤ καλύτερα ἀκόμα, μέ τό «σχημικό» στοιχεῖο πού ἀναστατώνει τίς κωδικωμένες ἀποκλίσεις τοῦ σημαίνοντος, εἰσχωρεῖ ἀνάμεσά τους, καί λειτουργεῖ κάτω ἀπό τούς ὅρους ταυτότητας τῶν στοιχείων τους. Στή γλώσσα καί στήν ἴδια τή γραφή, πότε τά γράμματα σάν τομές (ἐπιμέρους ἀντικείμενα διασπαρμένα) καί πότε οἱ λέξεις σάν ἀδιαίρετες ροές, σάν ἀδιάσπαστα συγκροτήματα ἤ συμπαγῆ σώματα μέ τονική ἀξία, σχηματίζουν σημεῖα μή-σημαίνοντα πού ὑπακούουν στίς ἐπιταγές τῆς ἐπιθυμίας – πνοές καί κραυγές. (Ἰδιαίτερα, οἱ ἔρευνες τῶν μορφῶν τῆς χειρογραφῆς ἤ τῆς ἔντυπης γραφῆς ἀλλάζουν νόημα, ἀνάλογα μέ τό ἄν ὁ χαρακτήρας τῶν γραμμάτων καί οἱ ποιότητες τῶν λέξεων ἐξυπηρετοῦν ἕνα σημαῖνον καί ἐκφράζουν τίς ἐκδηλώσεις του σύμφωνα μέ ἑρμηνευτικούς κανόνες, ἤ ἄν ἀντίθετα διαπερνοῦν αὐτό τόν τοῖχο γιά νά δημιουργήσουν ροές καί τομές, πού ξεπερνοῦν ἤ ἀφανίζουν τούς ὅρους ταυτότητας τοῦ σημείου, πού προκαλοῦν τή ροή καί τήν ἔκρηξη ἄλλων βιβλίων μέσα «στό βιβλίο», μπαίνοντας σέ διάφορα διαγράμματα, ὅπως τό βλέπουμε ἤδη στά τυπογραφικά εὑρήματα τοῦ Mallarmé – ἡ ἴδια πάντα προσπάθεια νά παρακαμφθεῖ τό σημαῖνον, νά διαβρωθεῖ ὁ τοῖχος: πράγμα πού δείχνει ἀκόμα πώς ὁ θάνατος τῆς γραφῆς δέν ἔχει τέλος, ὅσο ἀνεβαίνει καί ξεπροβάλλει ἀπό τά μέσα). Τό ἴδιο καί στίς εἰκαστικές τέχνες, ἔχουμε τό ἀμιγές «σχημικό» πού ἀποτελεῖται ἀπό τήν ἐνεργητική γραμμή, καί τό πολυδιάστατο στίγμα· καί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, τά πολυάριθμα διαγράμματα πού διαμορφώνονται ἀπό τήν παθητική γραμμή καί τήν ἐπιφάνεια πού γεννᾶ, ἔτσι ὥστε νά διανοίγονται – ὅπως στόν Paul Klee αὐτοί οἱ «μεσόκοσμοι πού δέν εἶναι ἴσως ὁρατοί παρά μονάχα γιά παιδιά, παράφρονες ἤ πρωτόγονους». Σέ θαυμαστές σελίδες του, ὁ Lyotard μᾶς δείχνει ἀκόμα ὅτι αὐτό πού *βασανίζει* στά ὄνειρα, δέν εἶναι τό σημαῖνον, ἀλλά ἕνα σχημικό στοιχεῖο πού βρίσκεται πίσω καί πού κάνει νά ξεπροβάλλουν διαγράμματα εἰκόνων πού χρησιμοποιοῦν λέξεις, τίς κάνουν νά κυλᾶνε καί τίς τέμνουν, σύμφωνα μέ ροές καί στίγματα πού δέν ἀνήκουν στή γλωσσική καί δέν ἐξαρτιόνται ἀπό τό σημαῖνον οὔτε καί ἀπό τά ρυθμισμένα του στοιχεῖα. Ἔτσι ὁ Lyotard ἀναποδογυρίζει παντοῦ τή σειρά τοῦ σημαίνοντος καί τοῦ σχήματος. Δέν εἶναι πιά τά σχήματα πού ἐξαρτιόνται ἀπό τό σημαῖνον καί τίς ἐντυπώσεις πού προκαλεῖ: εἶναι ἡ

σημαίνουσα ἁλυσίδα πού ἐξαρτιέται ἀπό τίς σχημικές ἐντυπώσεις, ἁλυσίδα πού, ἡ ἴδια, εἶναι φτιαγμένη ἀπό μή-σημαίνοντα σημεῖα, πού συντρίβει τά σημαίνοντα καθώς καί τά σημαινόμενα, μεταχειρίζεται τίς λέξεις σάν πράγματα, κατασκευάζει νέες ἑνότητες μέ ὄχι εἰκαστικά σχήματα ἀπό τά διαγράμματα τῶν εἰκόνων πού φτιάχνονται καί χαλᾶνε. Κι αὐτοί οἱ ἀστερισμοί μοιάζουν μέ ροές πού ἀνάγουν στήν τομή τῶν στιγμῶν, ὅπως κι αὐτά ἀνάγουν στή διαφόριση ἐκείνου πού τό κάνουν νά κυλάει ἤ νά ἀφιδρώνει: ἡ μόνη ἑνότητα χωρίς ταυτότητα εἶναι ἡ ἑνότητα τῆς ροῆς-σχίσης ἤ τῆς τομῆς-ροῆς. Τό καθαρά σχημικό στοιχεῖο – τό «σχῆμα-μήτρα» – ὁ Lyotard τό ὀνομάζει ἐπιθυμία. Αὐτό μᾶς ὁδηγεῖ στίς πύλες τῆς σχιζοφρένειας ὡς διαδικασίας[96]. Γιατί ὅμως ὁ ἀναγνώστης νά ἔχει τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ Lyotard προσπαθεῖ μέ κάθε τρόπο νά σταματήσει τή διαδικασία, νά ρίξει τίς σχίσεις στίς ὄχθες πού μόλις ἐγκατέλειψε – κωδικωμένα ἤ ἐπικωδικωμένα ἐδάφη, ἐκτάσεις καί δομές, ὅπου μεταφέρονται πιά μονάχα «παραβάσεις», διαταραχές καί παραμορφώσεις – δευτερεύουσες ὡστόσο – ἀντί νά χρησιμεύουν γιά νά σχηματίζουν καί νά παρασύρουν πολύ πιό πέρα τίς ἐπιθυμητικές μηχανές πού ἀντιτάσσονται στίς δομές, τίς ἐντατικότητες πού ἀντιτάσσονται στίς ἐκτάσεις; Αὐτό γίνεται γιατί ὁ Lyotard – παρά τήν προσπάθειά του νά συνδέσει τήν ἐπιθυμία μέ τό θεμελιακό «ναί», εἰσάγει καί πάλι τήν ἔλλειψη καί τήν ἀπουσία στήν ἐπιθυμία, τήν καθηλώνει κάτω ἀπό τόν νόμο τοῦ εὐνουχισμοῦ, μέ κίνδυνο νά ξαναφέρει, μαζί μέ τόν εὐνουχισμό, ὁλόκληρο τό σημαῖνον, καί ἀνακαλύπτει τή μήτρα τοῦ σχήματος μέσα στή φαντασίωση, τήν ἁπλή φαντασίωση πού συγκαλύπτει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμία ὡς οὐσιαστική παραγωγή. Ἀλλά, ἔστω καί γιά μιά στιγμή, αἴρεται ἡ ὑποθήκη τοῦ σημαίνοντος: ὁ τεράστιος αὐτός τυραννικός ἀρχαϊσμός, πού κάνει τόσους καί τόσους ἀπό μᾶς νά γογγύζουν καί νά λυγᾶνε, καί πού ἄλλοι τόν χρησιμοποιοῦν γιά νά ἐγκαθιδρύσουν μιά νέα τρομοκρατία, μετατρέποντας τόν αὐτοκρατορικό λόγο τοῦ Lacan σέ πανεπιστημιακό λόγο γνήσιας ἐπιστημονικότητας – «ἐπιστημονικότητας» ἱκανῆς ἴσα-ἴσα νά ἀνατροφοδοτεῖ τίς νευρώσεις μας, νά στραγγαλίζει, γιά μιάν ἀκόμα φορά, τή διαδικασία, νά ἐπικωδικώνει τό οἰδιπόδειο μέ τόν εὐνουχισμό, ἁλυσοδένοντάς μας στίς τωρινές δομικές λειτουργίες ἑνός νεκροῦ ἀρχαϊκοῦ τυράννου. Γιατί, βέβαια, οὔτε ὁ καπιταλισμός, οὔτε ἡ ἐπανάσταση, οὔτε ἡ σχιζοφρένεια δέν περνοῦν ἀπό τούς δρόμους τοῦ σημαίνοντος, ἀκόμα καί ὅταν φτάνουν στήν ἀκρότατη βία.

Ὁ πολιτισμός προσδιορίζεται ἀπό τήν ἀποκωδίκωση καί τήν ἀπεδαφικοποίηση τῶν ροῶν στήν καπιταλιστική παραγωγή. Ὅλα τά μέσα εἶναι κατάλληλα γιά νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ καθολική αὐτή ἀποκωδίκωση: ἡ

[96] Jean-François Lyotard, *Discours, figure*, σ. 326.

ἰδιωτικοποίηση τῶν ἀγαθῶν, τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀλλά καί τῶν ὀργάνων τοῦ «ἰδιώτη ἀνθρώπου»· ὁ ἀφηρημένος χαρακτήρας τῶν χρηματικῶν ποσῶν, ἀλλά καί τῆς ποσότητας ἐργασίας· τό ἀπεριόριστο τῆς σχέσης ἀνάμεσα στό κεφάλαιο καί τή δύναμη ἐργασίας, ἀνάμεσα στίς ροές χρηματοδότησης καί τίς ροές εἰσοδημάτων ἤ μέσων πληρωμῆς· ἡ ἐπιστημονική καί τεχνική μορφή τῶν ἴδιων τῶν κωδικῶν ροῶν· ἡ διαμόρφωση τῶν κυμαινόμενων διαγραμμάτων, πού ξεκινοῦν ἀπό γραμμές καί στίγματα χωρίς εὐδιάκριτη ταυτότητα. Ἡ πρόσφατη νομισματική ἱστορία, ὁ ρόλος τοῦ δολλαρίου, τά βραχυπρόθεσμα «ἀποδημητικά» κεφάλαια, ἡ διακύμανση τῶν νομισμάτων, τά νέα μέσα χρηματοδότησης καί πίστωσης, τά εἰδικά δικαιώματα ἔκδοσης ἐπιταγῶν, ἡ νέα μορφή τῆς οἰκονομικῆς κρίσης καί τῆς κερδοσκοπίας – ὅλα αὐτά σημαδεύουν τόν δρόμο τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν. Οἱ κοινωνίες μας δείχνουν ζωηρή ὄρεξη γιά ὅλους τούς κώδικες, τούς ξένους ἤ τούς ἐξωτικούς κώδικες, ἀλλά ἡ ὄρεξη αὐτή εἶναι καταστροφική καί θανατηφόρα. Ἂν ἀποκωδίκωση σημαίνει νά καταλαβαίνεις ἕναν κώδικα καί νά τόν ἑρμηνεύεις, σημαίνει ἀκόμα περισσότερο νά τόν καταστρέφεις σάν κώδικα, νά τοῦ ὁρίζεις ἕναν ἀρχαϊκό ρόλο, ρόλο φολκλορικό ἤ ὑπολειμματικό, πού κάνει τήν ψυχανάλυση καί τήν ἐθνολογία δυό σεβαστούς κλάδους στίς σύγχρονες κοινωνίες μας. Κι ὅμως θά ἦταν μεγάλο σφάλμα νά ταυτίσουμε *τίς καπιταλιστικές ροές καί τίς σχιζοφρενικές ροές*, ὑπάγοντάς τες στό γενικό θέμα τῆς ἀποκωδίκωσης τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ συγγένειά τους εἶναι βέβαια πολύ στενή: ὁ καπιταλισμός μεταδίνει παντοῦ σχιζο-ροές πού κινοῦν τίς τέχνες «μας» καί τίς ἐπιστῆμες «μας», ἀλλά καί πού ἀκινητοποιοῦνται μέσα στήν παραγωγή τῶν δικῶν «μας» ἀρρώστων – τῶν σχιζοφρενικῶν. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἡ σχέση σχιζοφρένειας-καπιταλισμοῦ ξεπερνᾶ πολύ τά προβλήματα τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ περιβάλλοντος, τῆς ἰδεολογίας κτλ.· καί ἔπρεπε νά τοποθετηθεῖ στό βαθύτερο ἐπίπεδο μιᾶς καί μόνης οἰκονομίας, μιᾶς καί μόνης διαδικασίας παραγωγῆς. Ἡ κοινωνία μας παράγει σχιζοφρενικούς ὅπως παράγει σαμπουάν Dop ἤ αὐτοκίνητα Renault, μέ μόνη τή διαφορά ὅτι οἱ σχιζοφρενικοί δέν εἶναι ἐκποιήσιμοι. Ἀλλά πῶς νά ἐξηγήσουμε τό γεγονός ὅτι ἡ καπιταλιστική παραγωγή προσπαθεῖ πάντα νά σταματᾶ τή σχιζοφρενική διαδικασία, νά μεταβάλλει τό σχιζοφρενικό ὑποκείμενο σέ ὀντότητα ἔγκλειστη στήν κλινική, λές καί βλέπει στή διαδικασία τῆς σχιζοφρένειας τήν εἰκόνα τοῦ ἴδιου της τοῦ θανάτου πού ἔρχεται ἀπό τά μέσα; Γιατί μετατρέπει τόν σχιζοφρενικό σέ ἄρρωστο, ὄχι μονάχα στά λόγια, ἀλλά καί στήν πραγματικότητα; Γιατί κλείνει τούς τρελούς της σέ ἄσυλα, ἀντί νά τούς βλέπει σάν δικούς της ἥρωες, σάν τήν ἴδια τήν ἀρτίωσή της; Καί ἐφόσον δέν μπορεῖ πιά νά ἀναγνωρίσει τό σχῆμα μιᾶς ἁπλῆς ἀρρώστιας, γιατί ἐπιτηρεῖ τόσο προσεκτικά τούς καλλιτέχνες, ἀκόμα καί τούς ἐπιστήμονές της, λές καί ὑπῆρχε φόβος νά διοχετεύσουν

ροές ἐπικίνδυνες γι' αὐτήν, ροές γεμάτες ἐπαναστατική δυναμικότητα, καθώς δέν μπορεῖ νά τούς ξανακερδίσει ἤ νά τούς ἀπορροφήσει μέ τούς νόμους τῆς ἀγορᾶς; Γιατί συγκρατεῖ μέ τή σειρά της μιά τεράστια μηχανή καταστολῆς-ἀπώθησης ἐνάντια σ' αὐτό πού μολαταῦτα ἀποτελεῖ τήν ἴδια της τήν πραγματικότητα, τίς ἀποκωδικωμένες ροές; Αὐτό, ὅπως εἴδαμε, συμβαίνει ἐπειδή ὁ καπιταλισμός εἶναι πραγματικά τό ὅριο τῆς κάθε κοινωνίας, ἐφόσον ἐκτελεῖ τήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν πού οἱ ἄλλοι κοινωνικοί σχηματισμοί κωδίκωναν καί ἐπικωδίκωναν. Ὅμως, ὁ καπιταλισμός εἶναι τό *σχετικό* ὅριο τῆς κάθε κοινωνίας ἤ οἱ *σχετικές* της τομές, ἐπειδή ἀντικαθιστᾶ τούς κώδικες μέ μιάν αὐστηρότατη ἀξιωματική, πού διατηρεῖ τήν ἐνέργεια τῶν ροῶν σέ κατάσταση «δεμένη» πάνω στό σῶμα τοῦ κεφαλαίου, σάν ἀπεδαφικοποιημένου κοινωνικοῦ σώματος, ἀλλά συνάμα καί μάλιστα πολύ πιό ἀδυσώπητου ἀπό κάθε ἄλλο κοινωνικό σῶμα. Ἀντίθετα, ἡ σχιζοφρένεια εἶναι πράγματι τό *ἀπόλυτο* ὅριο, πού διοχετεύει τίς ροές σέ ἐλεύθερη κατάσταση, πάνω στό ἀποκοινωνικοποιημένο καί δίχως ὄργανα σῶμα. Μποροῦμε λοιπόν νά ποῦμε πώς ἡ σχιζοφρένεια εἶναι τό *ἐξωτερικό* ὅριο τοῦ ἴδιου τοῦ καπιταλισμοῦ, ἤ τό τέρμα τῆς βαθύτερής του τάσης, ἀλλά ὅτι ὁ καπιταλισμός δέν λειτουργεῖ παρά μόνο μέ τόν ὅρο νά ἀναστέλλει τήν τάση αὐτή, ἤ νά ἀποκρούει καί νά μετατοπίζει τό ὅριο αὐτό, ἀντικαθιστώντας το μέ τά δικά του σχετικά *ἐνυπάρχοντα* ὅρια, πού δέν παύει νά τά ἀναπαράγει σέ διευρυμένη κλίμακα. Αὐτό πού μέ τό ἕνα χέρι ἀποκωδικώνει τό ἀξιωματοποιεῖ μέ τό ἄλλο. Μ' αὐτόν τόν τρόπο πρέπει κανείς νά ἐπανερμηνεύσει τόν μαρξιστικό νόμο τῆς ἐναντιωμένης τάσης. Ἔτσι, ἡ σχιζοφρένεια ἐμποτίζει πέρα γιά πέρα τό καπιταλιστικό πεδίο. Ἀλλά γιά τόν καπιταλισμό μπαίνει τό ζήτημα νά δέσει τά φορτία καί τίς ἐνέργειες τῆς σχιζοφρένειας σέ μιά παγκόσμια ἀξιωματική, πού ν' ἀντιτάσσει πάντα νέα ἐσωτερικά ὅρια στήν ἐπαναστατική δύναμη τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν. Καί εἶναι ἀδύνατο σ' ἕνα τέτοιο καθεστώς νά ξεχωρίσεις – ἔστω καί σέ δυό φάσεις – τήν ἀποκωδίκωση καί τήν ἀξιωματοποίηση πού ἀντικαθιστᾶ τούς ἐξαφανισμένους κώδικες. Γιατί ὁ καπιταλισμός ἀποκωδικώνει *καί* ἀξιωματοποιεῖ ταυτόχρονα τίς ροές. Ὥστε ἡ σχιζοφρένεια δέν εἶναι ἡ ἴδια ἡ ταυτότητα τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλά ἀντίθετα, ἡ διαφορά του, ἡ παρέκκλισή του καί ὁ θάνατός του. Οἱ χρηματικές ροές εἶναι πραγματικότητες ὁλότελα σχιζοφρενικές, ἀλλά ὑπάρχουν καί λειτουργοῦν μονάχα στήν ἐνύπαρκτη ἀξιωματική, πού ξορκίζει καί ἀποκρούει αὐτή τήν πραγματικότητα. Ἡ γλώσσα ἑνός τραπεζίτη, ἑνός διομήχανου, ἑνός στρατηγοῦ, ἑνός μεσαίου ἤ ἀνώτερου στελέχους, ἑνός ὑπουργοῦ, εἶναι μιά γλώσσα τελείως σχιζοφρενική, πού ὅμως λειτουργεῖ μονάχα στατιστικά στήν ἰσοπεδωτική ἀξιωματική τῆς σύνδεσης, πού θέτει τή γλώσσα αὐτή στήν ὑπηρεσία τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος[97]. (Στό ἀνώτερο ἐπίπεδο τῆς γλωσσικῆς σάν ἐπιστήμης, ὁ Hjelmslev δέν μπορεῖ νά ἐκτελέσει μιά

πλατειά ἀποκωδίκωση τῶν γλωσσῶν παρά μονάχα βάζοντας σέ κίνηση, ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, μιάν ἀξιωματική μηχανή θεμελιωμένη στόν ὑποτιθέμενο πεπερασμένο ἀριθμό τῶν ἐξεταζόμενων σχημάτων). Ἀλλά τί γίνεται τότε μέ τήν «πραγματικά» σχιζοφρενική γλώσσα, μέ τίς «πραγματικά» ἀποκωδικωμένες ροές, τίς λυτές ροές, πού κατορθώνουν νά διαπεράσουν τόν τοῖχο ἤ τό ἀπόλυτο ὅριο; Ἡ καπιταλιστική ἀξιωματική εἶναι τόσο πλούσια... Δέν ἔχουμε παρά νά προσθέσουμε ἕνα καινούριο ἀξίωμα γιά τά βιβλία ἑνός μεγάλου συγγραφέα, τοῦ ὁποίου μποροῦμε πάντα νά μελετοῦμε τά καταχωρήσιμα ἀπό ἕναν ἠλεκτρονικό ἐγκέφαλο χαρακτηριστικά τοῦ λεξιλόγιου καί τοῦ ὕφους του· ὅσο γιά τόν λόγο τοῦ παράφρονα, αὐτός μπορεῖ πάντα νά ἀκουστεῖ στά πλαίσια μιᾶς νοσοκομειακῆς, διοικητικῆς καί ψυχιατρικῆς ἀξιωματικῆς. Κοντολογίς πιστεύουμε πώς ἡ ἔννοια τῆς ροῆς-σχίσης ἤ τῆς τομῆς-ροῆς προσδιορίζει τόσο τόν καπιταλισμό ὅσο καί τή σχιζοφρένεια. Ἀλλά αὐτό δέν γίνεται καθόλου μέ τόν ἴδιο τρόπο, οὔτε πρόκειται γιά τά ἴδια πράγματα: ὅλα ἀλλάζουν ἄν ἡ ἀποκωδίκωση συμπεριλαμβάνεται ἤ ὄχι σέ μιά ἀξιωματική, ἄν ἐξετάζουμε μόνο τά μεγάλα σύνολα πού λειτουργοῦν στατιστικά ἤ ἄν ὑπερπηδοῦμε τό φράγμα πού τά χωρίζει ἀπό τίς ἀσύνδετες μοριακές θέσεις, ἄν οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας φτάνουν στό ἀπόλυτο τοῦτο ὅριο, ἤ ἀρκοῦνται στό νά μετατοπίζουν ἕνα ἐνυπάρχον σχετικό ὅριο πού ἀνασυγκροτεῖται πιό πέρα, ἄν οἱ διαδικασίες ἀπεδαφικοποίησης συνοδεύονται ἤ ὄχι ἀπό ἐπανεδαφικοποιήσεις πού τίς ἐλέγχουν, ἄν τό χρῆμα φλέγεται ἤ σπινθηροβολεῖ.

Γιατί νά μήν ποῦμε ἁπλῶς ὅτι ὁ καπιταλισμός ἀντικαθιστᾶ ἕναν κώδικα μ' ἕναν ἄλλον, ὅτι πραγματοποιεῖ ἕνα νέο τύπο κωδίκωσης; Γιά δυό λόγους, ἀπό τούς ὁποίους ὁ ἕνας συνίσταται σέ κάτι τό ἠθικά ἀνέφικτο, καί ὁ ἄλλος σέ κάτι τό λογικά ἀνέφικτο. Στούς προ-καπιταλιστικούς σχηματισμούς συναντᾶμε ὅλες τίς ὠμότητες καί τίς τρομοκρατίες, τμήματα σημαίνουσας ἁλυσίδας παραμένουν συγκαλυμμένα (μυστικές ἑταιρίες ἤ ὁμάδες μύησης), ἀλλά ποτέ τίποτα τό κυριολεκτικά ἀνομολόγητο. Μόνο μέ τόν καπιταλισμό ἀρχίζει τό ἀνομολόγητο: δέν ὑπάρχει οἰκονομική ἤ δημοσιονομική πράξη πού, ἐκφρασμένη ὑποτίθεται μέ κωδικούς ὅρους, νά μή δείχνει ἐναργέστατα τόν ἀνομολόγητο χαρακτήρα της, δηλαδή τήν ἐσώτερη διαστροφή της, ἤ τόν οὐσιαστικό της κυνισμό (ἡ ἐποχή τῆς ἔνοχης συνείδησης εἶναι καί ἡ ἐποχή τοῦ καθαροῦ κυνισμοῦ). Ἀλλά ἴσα-ἴσα, εἶναι ὁλότελα ἀδύνατο νά κωδικωθοῦν τέτοιες πράξεις: πρῶτα-πρῶτα, ἕνας κώδικας προσδιορίζει τήν ἀντίστοιχη ποιότητα τῶν

[97] Βλ. τήν ἀνάλυση τοῦ Herbert Marcuse γιά τή λειτουργική γλώσσα τῆς «ὁλικῆς διοίκησης» (ἰδιαίτερα στίς συντομογραφίες, τά κυμαινόμενα περιγράμματα πού σχηματίζουν τά γράμματα-σχήματα): *L' Homme unidimensionnel,* 1964, γαλλ. μετάφρ. Ed. de Minuit, κεφ. IV.

ροῶν πού διασχίζουν τό κοινωνικό σῶμα (λογουχάρη, τά τρία κυκλώματα τῶν ἀγαθῶν κατανάλωσης, τῶν ἀγαθῶν γοήτρου, τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν)· ὁ καθαυτό ἀντικειμενικός σκοπός τοῦ κώδικα εἶναι λοιπόν νά ἐγκαταστήσει σχέσεις κατανάγκη ἔμμεσες ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς χαρακτηρισμένες, καί σάν τέτοιες δίχως κοινό μέτρο, ροές. Τέτοιες σχέσεις συνεπάγονται βέβαια ποσοτικές παρακρατήσεις ἀπό ροές διαφόρων εἰδῶν, ἀλλά οἱ ποσότητες αὐτές δέν συμπεριλαμβάνονται μέσα σέ ἰσοδυναμίες πού προϋποθέτουν «κάτι» τό ἀπεριόριστο· σχηματίζουν μονάχα ποιοτικές συνθέσεις, πάνω ἀπ' ὅλα κινητές καί περιορισμένες, πού ἡ διαφορά τῶν στοιχείων τους ἀντισταθμίζει τήν ἀνισορροπία τους (ὅπως λογουχάρη, ἡ σχέση τοῦ γοήτρου καί τῆς κατανάλωσης μέσα στό σύνολο τῆς πεπερασμένης ὀφειλῆς). Ὅλα αὐτά τά χαρακτηριστικά τῆς ἔμμεσης, ποιοτικῆς καί περιορισμένης σχέσης τοῦ κώδικα, ἀποδείχνουν ἀρκετά καθαρά ὅτι ἕνας κώδικας δέν εἶναι – καί δέν μπορεῖ ποτέ νά εἶναι – οἰκονομικός: ἀντίθετα, ἐκφράζει τή φαινομενική ἀντικειμενική κίνηση, πού σύμφωνα μ' αὐτήν οἱ οἰκονομικές δυνάμεις ἤ οἱ παραγωγικές συνδέσεις ἀποδίδονται – σάν ν' ἀπόρρεαν ἀπ' αὐτήν – σέ μιάν ἐξωοικονομική ὀργάνωση, πού χρησιμεύει ὡς στήριγμα καί ὡς φορέας ἐγγραφῆς. Αὐτό ἀκριβῶς ἀποδείχνουν ὁλοκάθαρα ὁ Althusser καί ὁ Balibar: πῶς οἱ νομικές καί πολιτικές σχέσεις *καθορίζονται ἀναγκαστικά σάν κυρίαρχες,* στήν περίπτωση τῆς φεουδαρχίας λογουχάρη, ἀφοῦ ἡ ὑπερεργασία, σάν μορφή τῆς ὑπεραξίας, ἀποτελεῖ μιά ροή ποιοτικά καί χρονικά διαφορετική ἀπό τή ροή τῆς ἐργασίας, καί ἐπομένως πρέπει νά συμπεριληφθεῖ σέ μιά σύνθεση, ποιοτική κι αὐτή, πού ἐξυπακούει μή-οἰκονομικούς παράγοντες[98]. Ἤ ἀκόμα, πῶς οἱ αὐτόχθονες σχέσεις ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένειας καθορίζονται ἀναγκαστικά σάν κυρίαρχες στίς λεγόμενες πρωτόγονες κοινωνίες, ὅπου οἱ οἰκονομικές δυνάμεις καί ροές ἐγγράφονται πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς καί ἀποδίδονται σ' αὐτό. Κοντολογίς, δέν ὑπάρχει κώδικας, παρά ἐκεῖ ὅπου ἕνα συμπαγές σῶμα, ὡς ὀργάνωση ἀντι-παραγωγῆς, στρέφεται στήν οἰκονομία πού καί τήν οἰκειοποιεῖται. Γι' αὐτό καί τό σημεῖο ἐπιθυμίας, ὡς σημεῖο οἰκονομικό πού διοχετεύει καί διακόπτει τίς ροές, συνοδεύεται ἀπό ἕνα σημεῖο ἰσχύος κατανάγκη ἐξω-οἰκονομικό, μ' ὅλο πού οἱ αἰτίες καί τά ἀποτελέσματά του βρίσκονται μέσα στήν οἰκονομία (λογουχάρη, τό σημεῖο τῆς συμμαχίας σέ σχέση μέ τήν ἰσχύ τοῦ πιστωτῆ). Ἤ, πράγμα πού καταλήγει στό ἴδιο, ἡ ὑπεραξία καθορίζεται ἐδῶ σάν κωδική ὑπεραξία. Ἡ κωδική σχέση δέν εἶναι ἐπομένως μονάχα ἔμμεση, ποιοτική καί

[98] Βλ. Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο,* ΙΙΙ, 6. κεφ. 24: «Σ' αὐτές τίς συνθῆκες, ἀπαιτοῦνται ἐξω-οἰκονομικοί λόγοι, ὁποιασδήποτε φύσης, γιά νά ἐξαναγκαστοῦν οἱ παράγοντες αὐτοί νά ἐκτελοῦν ἐργασία γιά λογαριασμό τοῦ γαιοκτήμονα, ὡς δικαιούχου» (*Le Capital,* ἔκδ. Pléiade ΙΙΙ τεῦχ. 2. σ. 1400).

περιορισμένη, ἀλλά γιά τούς λόγους αὐτούς ἴσα-ἴσα εἶναι καί ἐξω-οἰκονομική, καί σάν τέτοια ἐκτελεῖ τά «ζευγαρώματα» ἀνάμεσα σέ χαρακτηρισμένες ροές. Κατά συνέπεια συνεπάγεται ἕνα σύστημα συλλογικῆς ἐκτίμησης καί ἀξιολόγησης, ἕνα σύνολο ἀπό ὄργανα ἀντίληψης, ἤ πιό ὀρθά πεποίθησης ὡς προϋπόθεση γιά τήν ὕπαρξη καί τήν ἐπιβίωση τῆς ἐξεταζόμενης κοινωνίας: λογουχάρη ἡ συλλογική ἐπένδυση τῶν ὀργάνων, πού χάρη σ' αὐτή κωδικώνονται ἄμεσα καί οἱ ἄνθρωποι καί τό μάτι πού κάνει τήν ἐκτίμηση ὅπως τό ἀναλύσαμε στό πρωτόγονο σύστημα. Πρέπει ἐδῶ νά σημειώσουμε ὅτι ξαναβρίσκουμε τά γενικά τοῦτα γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν ἕνα κώδικα σ' αὐτό πού σήμερα ὀνομάζουμε γενετικό κώδικα· ὄχι γιατί ὁ κώδικας αὐτός ἐξαρτιέται τάχα ἀπό μιάν ἐπενέργεια τοῦ σημαίνοντος, ἀλλά ἀντίθετα γιατί ἡ ἀλυσίδα πού ὁ κώδικας αὐτός σχηματίζει εἶναι σημαίνουσα μονάχα κατά δεύτερο λόγο, στό μέτρο ὅπου παρεμβάλλει ζευγαρώματα ἀνάμεσα σέ χαρακτηρισμένες ροές, ἀλληλεπιδράσεις ἀποκλειστικά ἔμμεσες, ποιοτικές συνθέσεις οὐσιαστικά περιορισμένες, ὄργανα ἀντίληψης καί παράγοντες *ἐξω-χημικούς* πού ἐπιλέγουν καί οἰκειοποιοῦνται τίς κυτταρικές συνδέσεις.

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους, ὁ καπιταλισμός πρέπει νά προσδιοριστεῖ ἀπό μιά κοινωνική ἀξιωματική, πού ἀπ' ὅλες τίς ἀπόψεις ἀντιτίθεται στούς κώδικες. Καί πρῶτα-πρῶτα, τό νόμισμα, σάν γενικό ἰσοδύναμο, ἀντιπροσωπεύει μιάν ἀφηρημένη ποσότητα πού ἀδιαφορεῖ γιά τή χαρακτηρισμένη φύση τῶν ροῶν. Ἀλλά ἡ ἴδια ἡ ἰσοδυναμία παραπέμπει στή θέση ἑνός «ἀπεριόριστου»: στόν τύπο X - E- X, «ἡ κυκλοφορία τοῦ χρήματος ὡς κεφαλαίου κατέχει μέσα της τόν σκοπό της, γιατί μόνο μέ τή διαρκῶς ἀνανεωνόμενη αὐτή κίνηση, ἡ ἀξία ἐξακολουθεῖ νά ἀξιοποιεῖται· ἄρα ἡ κίνηση τοῦ κεφαλαίου δέν ἔχει ὅρια»[99]. Οἱ μελέτες τοῦ Bohannan πάνω στή φυλή τῶν Tiv, στή Νιγηρία, ὅπως καί ἐκεῖνες τοῦ Salisbury πάνω στούς Siane τῆς Νέας Γουινέας, ἀπόδειξαν ὅτι ἡ εἰσαγωγή τοῦ νομίσματος ὡς ἰσοδύναμου – πού ἐπιτρέπει νά ἀρχίζει κανείς μέ τό χρῆμα καί νά τελειώνει μέ τό χρῆμα, δηλαδή νά μήν τελειώνει ποτέ – ἀρκεῖ γιά νά διαταράξει τά κυκλώματα τῶν χαρακτηρισμένων ροῶν, νά ἀποσυνθέσει τά πεπερασμένα σύνολα ὀφειλῆς καί νά καταστρέψει τήν ἴδια τή βάση τῶν κωδίκων. Ὡστόσο, κατά δεύτερο λόγο, τό χρῆμα σάν ἀπεριόριστη ἀφηρημένη ποσότητα, εἶναι ἀξεχώριστο ἀπό τό συγκεκριμένο-γίγνεσθαι, πού χωρίς αὐτό δέν θά μποροῦσε νά γίνει κεφάλαιο καί νά ἰδιοποιηθεῖ τήν παραγωγή. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, αὐτό τό συγκεκριμένο γίγνεσθαι ἐμφανίζεται στή διαφορική σχέση· ἀλλά ἀκριβῶς ἡ διαφορική σχέση δέν εἶναι σχέση ἔμμεση ἀνάμεσα σέ χαρακτηρισμένες ἤ κωδικωμένες ροές· εἶναι ἄμεση σχέση ἀνάμεσα σέ ἀποκωδικωμένες ροές πού ἡ ἀντίστοιχη ποιότητά τους δέν προϋπάρχει. Ἡ ποιότητα

[99] Marx, *Le Capital*, 1,2, κεφ. 4, Pléiade I, σ. 698.

τῶν ροῶν προκύπτει μονάχα ἀπό τή σύζευξή τους ὡς ἀποκωδικωμένων ροῶν. Οἱ ροές θά παρέμεναν δυνητικές χωρίς αὐτήν τή σύζευξη· ἡ σύζευξη αὐτή εἶναι συνάμα ἡ διάζευξη τῆς ἀφηρημένης ποσότητας, πού χάρη σ' αὐτήν γίνεται κάτι συγκεκριμένο. Τό dx καί τό dy δέν εἶναι τίποτε ἀνεξάρτητο ἀπό τή σχέση τους, πού προσδιορίζει τό ἕνα σάν καθαρή ποιότητα τῆς ροῆς ἐργασίας, καί τό ἄλλο σάν καθαρή ποιότητα τῆς ροῆς κεφαλαίου. Ἔχουμε λοιπόν ἐδῶ μιά λειτουργία ἀντίστροφη ἀπό ἐκείνη ἑνός κώδικα, μιά λειτουργία πού ἐκφράζει τήν καπιταλιστική μεταμόρφωση τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία ροῆς. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ θεμελιακή ἀλλαγή στό καθεστώς τῆς ἰσχύος. Γιατί, ἄν ἡ μιά ἀπό τίς ροές εἶναι ὑποταγμένη καί ὑποδουλωμένη στήν ἄλλη, αὐτό συμβαίνει ἀκριβῶς ἐπειδή δέν βρίσκονται στήν ἴδια «δύναμη» (x καί y^2 λογουχάρη), καί ἐπειδή ἡ σχέση ἐγκαθίσταται ἀνάμεσα σέ μιά δύναμη κι ἕνα δοσμένο μέγεθος. Κι αὐτό ἴσα-ἴσα ἀνακαλύψαμε ἀναλύοντας τό κεφάλαιο καί τήν ἐργασία στό ἐπίπεδο τῆς διαφορικῆς σχέσης ἀνάμεσα στή ροή χρηματοδότησης καί τή ροή τῶν μέσων πληρωμῆς ἤ τῶν εἰσοδημάτων· μιά τέτοια ἐπέκταση σημαίνει μονάχα πώς δέν ὑπάρχει βιομηχανική οὐσία τοῦ κεφαλαίου πού νά μή λειτουργεῖ σάν ἐμπορευματικό, χρηματιστικό καί ἐμπορικό κεφάλαιο, καί ὅπου τό χρῆμα νά μήν παίρνει ἄλλες λειτουργίες παρά μόνο τή μορφή τοῦ ἰσοδύναμου. Ἔτσι ὅμως τά σημεῖα ἰσχύος παύουν ὁλότελα νά εἶναι αὐτό πού ἦταν ἀπό τήν ἄποψη ἑνός κώδικα: μετατρέπονται σέ ἄμεσα οἰκονομικούς συντελεστές, ἀντί νά συνοδεύουν τά οἰκονομικά σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας καί νά ἐκφράζουν, γιά λογαριασμό τους, μή-οἰκονομικούς παράγοντες καθορισμένους σάν κυρίαρχους. Τό ὅτι ἡ ροή χρηματοδότησης βρίσκεται σέ ὁλότελα διαφορετική δύναμη ἀπό τή ροή τῶν μέσων πληρωμῆς, σημαίνει πώς ἡ ἰσχύς ἔγινε ἄμεσα οἰκονομική. Καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἀπό τή μεριά τῆς πληρωμένης ἐργασίας, εἶναι φανερό ὅτι δέν χρειάζεται πιά ἕνας κώδικας γιά νά ἐξασφαλίσει τήν ὑπερ-ἐργασία, ὅταν αὐτή συγχέεται ποιοτικά καί χρονικά μέ τήν ἴδια τήν ἐργασία, μέσα σέ ἕνα καί μόνο ἁπλό μέγεθος (ὅρος τῆς ὑπεραξίας ροῆς).

Τό κεφάλαιο σάν κοινωνικό σῶμα ἤ συμπαγές σῶμα, ξεχωρίζει ἑπομένως ἀπό κάθε ἄλλο, ἐφόσον ἔχει τό ἴδιο ἀξία σάν ὀντότητα ἄμεσα οἰκονομική, καί στρέφεται στήν παραγωγή, χωρίς νά προκαλεῖ τήν παρέμβαση ἐξω-οἰκονομικῶν παραγόντων, πού θά μποροῦσαν νά ἐγγραφοῦν σέ ἕναν κώδικα. Μέ τόν καπιταλισμό, τό συμπαγές σῶμα ἀπογυμνώνεται ὁλότελα, ὅπως καί ὁ προσκολλημένος σέ τοῦτο τό σῶμα ἐργαζόμενος. Καί μ' αὐτήν τήν ἔννοια, ὁ μηχανισμός τῆς ἀντιπαραγωγῆς παύει πιά νά εἶναι ὑπερβατικός, εἰσχωρεῖ σέ ὁλόκληρη τήν παραγωγή καί ἐπεκτείνεται παράλληλα μ' αὐτήν. Τρίτο: αὐτές οἱ ἀναπτυσσόμενες μέσα στό συγκεκριμένο-γίγνεσθαι συνθῆκες τῆς καταστροφῆς τοῦ κάθε κώδικα, δίνουν ἕνα καινούριο νόημα στήν ἀπουσία ὁρίου. Ἡ ἀπουσία αὐτή δέν

δηλώνει πιά ἁπλῶς τήν ἀπεριόριστη ἀφηρημένη ποσότητα, ἀλλά τήν οὐσιαστική ἀπουσία ὁρίου ἤ τέρματος γιά τή διαφορική σχέση, ὅπου τό ἀφηρημένο γίνεται κάτι τό συγκεκριμένο. Λέμε γιά τόν καπιταλισμό ὅτι δέν ἔχει ἐξωτερικό ὅριο, καί ὅτι ταυτόχρονα ἔχει: ἔχει ἕνα ἐξωτερικό ὅριο, πού εἶναι ἡ σχιζοφρένεια, δηλαδή ἡ ἀπόλυτη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, ἀλλά ὁ καπιταλισμός λειτουργεῖ μόνο ξορκίζοντας καί ἀποκρούοντας τό ὅριο αὐτό. Ἐπίσης, ἔχει ἐσωτερικά ὅρια καί συνάμα δέν ἔχει: ἔχει τέτοια ὅρια στίς εἰδικές συνθῆκες τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς καί κυκλοφορίας, δηλαδή μέσα στό ἴδιο τό κεφάλαιο, ἀλλά δέν λειτουργεῖ παρά μόνο ἀναπαράγοντας καί διευρύνοντας τά ὅρια αὐτά σέ μιάν ὅλο καί εὐρύτερη κλίμακα. Κι αὐτή εἶναι ἀκριβῶς ἡ δύναμη τοῦ καπιταλισμοῦ: τό ὅτι ἡ ἀξιωματική του δέν εἶναι ποτέ κορεσμένη· τό ὅτι εἶναι πάντα ἱκανός νά προσθέσει ἕνα νέο ἀξίωμα στά προηγούμενα ἀξιώματα. Ὁ καπιταλισμός προσδιορίζει ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ, καί δέν παύει νά τό γεμίζει. Τό ἀπεδαφικοποιημένο ὅμως αὐτό πεδίο καθορίζεται ἀπό μιάν ἀξιωματική, ἐνῶ ἀντίθετα τό ἐδαφικό πεδίο προσδιορίζεται ἀπό τούς πρωτόγονους κώδικες. Οἱ διαφορικές σχέσεις, ὅπως πληροῦνται ἀπό τήν ὑπεραξία, ἡ ἀπουσία ἐξωτερικῶν ὁρίων, ὅπως «πληροῦται» ἀπό τή διεύρυνση τῶν ἐσωτερικῶν ὁρίων, ἡ διάχυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς μέσα στήν παραγωγή, ὅπως πληροῦται ἀπό τήν ἀπορρόφηση τῆς ὑπεραξίας, ἀποτελοῦν τίς τρεῖς ὄψεις τῆς ἐνυπάρχουσας στόν καπιταλισμό ἀξιωματικῆς. Παντοῦ ἡ νομισματοποίηση γεμίζει τό χάσμα τῆς καπιταλιστικῆς ἐνύπαρξης, εἰσάγοντας σ' αὐτήν, ὅπως λέει ὁ Schmitt, «μιά παραμόρφωση, μιά σύσπαση, μιά ἔκρηξη, κοντολογίς μιά κίνηση ἀκραίας βίας». Προκύπτει τέλος ἕνα τέταρτο χαρακτηριστικό, πού ἀντιθέτει τήν ἀξιωματική στούς κώδικες: ἡ ἀξιωματική δέν ἔχει καμιάν ἀνάγκη νά γράφει κατάσαρκα, νά σημαδεύει τά σώματα καί τά ὄργανα, οὔτε καί νά κατασκευάζει μιά μνήμη γιά τούς ἀνθρώπους. Σέ ἀντίθεση μέ τούς κώδικες, ἡ ἀξιωματική μέ τίς διάφορες ὄψεις της δημιουργεῖ τά ἴδια της τά ὄργανα ἐκτέλεσης, ἀντίληψης καί ἀπομνημόνευσης. Ἡ μνήμη κατάντησε κάτι κακό. Καί πάνω ἀπ' ὅλα, δέν ὑπάρχει πιά ἀνάγκη γιά πίστη – καί ὁ καπιταλιστής ἐντελῶς ἀνόρεχτα ἐκφράζει τή θλίψη του γιά τό ὅτι σήμερα δέν πιστεύει κανείς σέ τίποτα. «Γιατί αὐτό ἀκριβῶς λέτε: εἴμαστε ἀκέραιοι, πραγματικοί, δίχως πίστη καί δίχως προλήψεις· καί ὅλο τεντώνετε σάν παγώνια τόν λαιμό, καί ἄς μήν ἔχετε κάν λαιμό!». Ἡ γλώσσα δέν ἐκφράζει πιά κάτι πού πρέπει νά εἶναι πιστευτό, ὑποδείχνει μονάχα αὐτό πού πρέπει νά γίνει, καί πού οἱ ἐπιτήδειοι ἤ οἱ εἰδήμονες καταφέρνουν νά τό ἀποκωδικώνουν, καί νά τό καταλαβαίνουν μέ μισόλογα. Κάτι παραπάνω: μ' ὅλο πού ὑπάρχουν ἄφθονες ταυτότητες, καρτέλλες καί μέσα ἐλέγχου, ὁ καπιταλισμός δέν ἔχει κάν ἀνάγκη νά γράφει μέσα σέ βιβλία γιά νά ἀναπληρώσει τά σημάδια πού χάθηκαν ἀπό τά σώματα. Αὐτά δέν εἶναι πιά παρά ἐπιβιώσεις, ἀρχαϊσμοί μέ «τωρινή» λειτουργία. Τό ἄτομο ἔχει γίνει ἀληθινά «ἰδιωτικό», στόν βαθμό ὅπου προέρχεται ἀπό ἀφηρημένες ποσότητες καί γίνεται συγκεκριμένο μέσα στό γίγνεσθαι-συγκεκριμένο τῶν ἴδιων αὐτῶν ποσοτήτων. Οἱ ποσότητες αὐτές εἶναι τώρα σημαδεμένες, καί ὄχι πιά τά ἴδια τά πρόσωπα: *τό κεφάλαιό σου ἤ ἡ δύναμή σου ἐργασίας*, ὅλα τά ἄλλα δέν ἔχουν σημασία, θά σέ ξαναβρίσκουμε πάντα μέσα στά διευρυμένα ὅρια τοῦ συστήματος, ἔστω κι ἄν χρειαστεῖ νά κατασκευάσουμε ἕνα ἀξίωμα μονάχα γιά σένα. Δέν χρειάζεται πιά νά ἐπενδυθοῦν συλλογικά τά ὄργανα – εἶναι ἀρκετά γεμάτα ἀπό τίς κυμαινόμενες εἰκόνες πού ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά παράγει. Σύμφωνα μέ μιά παρατήρηση τοῦ Henri Lefebvre, οἱ εἰκόνες αὐτές διενεργοῦν ὄχι τόσο μιά κοινοποίηση τοῦ ἰδιωτικοῦ ὅσο μιάν ἰδιωτικοποίηση τοῦ κοινοῦ: παρακολουθώντας τήν τηλεόραση, ἡ οἰκογένεια, δίχως νά μετακινεῖται, βλέπει τόν κόσμο ὁλόκληρο νά περνᾶ μπροστά στά μάτια της. Κι αὐτό, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, δίνει στά ἰδιωτικά πρόσωπα ἕναν πολύ ἰδιαίτερο ρόλο μέσα στό σύστημα: ἕνα ρόλο ἐφαρμογῆς καί ὄχι συμμετοχῆς σ' ἕναν κώδικα. Ἡ ὥρα τοῦ Οἰδίποδα πλησιάζει.

Μ' ὅλο πού ὁ καπιταλισμός ἐνεργεῖ ἔτσι μέ μιάν ἀξιωματική καί ὄχι μέ κώδικες, δέν θά πρέπει νά πιστέψουμε πώς ἀντικαθιστᾶ τό κοινωνικό σῶμα, τήν κοινωνική μηχανή μ' ἕνα σύνολο ἀπό τεχνικές μηχανές. Παραμένει πάντα ἡ διαφορά φύσης ἀνάμεσα στούς δυό τύπους μηχανῶν, μ' ὅλο πού καί οἱ δυό εἶναι μηχανές στήν κυριολεξία καί ὄχι μεταφορικά. Ἡ ἰδιοτυπία τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι μάλλον ὅτι σ' αὐτόν ἡ κοινωνική μηχανή ἔχει γιά ἐξαρτήματα τίς τεχνικές μηχανές ὡς σταθερό κεφάλαιο πού γαντζώνεται πάνω στό συμπαγές κοινωνικό σῶμα, καί ὄχι πιά τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν τώρα γίνει βοηθητικά στοιχεῖα τῶν τεχνικῶν μηχανῶν (γι' αὐτό καί ἡ ἐγγραφή δέν ἔχει ἤ τουλάχιστο δέν χρειάζεται καταρχή νά ἔχει ἄμεσα ἀντικείμενο τούς ἀνθρώπους). Ἀλλά μιά ἀξιωματική δέν εἶναι καθόλου αὐτή καθαυτή μιά ἁπλή τεχνική μηχανή, ἔστω καί αὐτόματη ἤ «κυβερνητική». Ὁ Bourbaki* ὑποστηρίζει τήν ἴδια ἄποψη καί γιά τίς ἐπιστημονικές ἀξιωματικές: δέν σχηματίζουν ἕνα σύστημα Taylor, οὔτε ἕνα μηχανισμό ἀπό μεμονωμένες φόρμουλες, ἀλλά περιλαμβάνουν «διαισθήσεις» συνδεμένες μέ τίς συντονίες καί τίς συζεύξεις τῶν δομῶν καί πού μονάχα ὑποβοηθοῦνται ἀπό τούς «ἰσχυρούς μοχλούς» τῆς τεχνικῆς. Ἀκόμα περισσότερο ἰσχύει αὐτό γιά τήν κοινωνική ἀξιωματική: ὁ τρόπος πού ἐκπληρώνει τόν ἴδιο της τόν ἐγκλεισμό, πού ἀπωθεῖ ἤ μεγαλώνει τά ὅριά του, ὁ τρόπος πού προσθέτει καί ἄλλα ἀξιώματα, ἐμποδίζοντας ταυτόχρονα τόν κορεσμό τοῦ συστήματος – ὁ τρόπος πού λειτουργεῖ ὁμαλά μονάχα ὅταν τρίζει, ξεχαρβαλώ-

* *Nicolas Bourbaki* – συλλογικό ψευδώνυμο μιᾶς ὁμάδας νέων γάλλων μαθηματικῶν πού ἀνέλαβαν ἀπό τό 1939 τήν ἀναμόρφωση τῶν μαθηματικῶν. *(Σημ. Γ.Κ.)*

νεται καί ξαναφτιάχνεται – ὅλα αὐτά ἐξυπονοοῦν τήν ὕπαρξη κοινωνικῶν ὀργάνων ἀπόφασης, διαχείρισης, ἀντίδρασης, ἐγγραφῆς, μιά τεχνοκρατία καί μιά γραφειοκρατία πού νά μήν περιορίζονται στή λειτουργία τῶν τεχνικῶν μηχανῶν. Κοντολογίς, ἡ σύζευξη τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, οἱ διαφορικές τους σχέσεις καί οἱ πολλαπλές τους σχίσεις ἤ θλάσεις, ἀπαιτοῦν ὁλόκληρη μιά ρύθμιση πού κυριότερό της ὄργανο εἶναι τό κράτος. Τό καπιταλιστικό κράτος εἶναι ὁ ρυθμιστής τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν αὐτῶν καθαυτῶν, ἐφόσον εἶναι πιασμένες μέσα στήν ἀξιωματική τοῦ κεφαλαίου. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἀποπερατώνει τό γίγνεσθαι-συγκεκριμένο πού προΐσταται στήν ἐξέλιξη τοῦ ἀφηρημένου τυραννικοῦ πρωτοκράτους (Urstaat): ἀπό ὑπερβατική ἑνότητα, γίνεται τώρα ἐνυπάρχον στό πεδίο τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, περνάει στήν ὑπηρεσία τους καί χρησιμεύει ὡς ρυθμιστής γιά τίς ἀποκωδικωμένες καί ἀξιωματοποιημένες ροές. Τό ἀποπερατώνει μάλιστα τόσο καλά, ὥστε – ἀπό μιάν ἄλλη ἄποψη – ἀντιπροσωπεύει μονάχο του μιάν πραγματική ἀνακοπή, μιά τομή, σέ ἀντίθεση μέ τίς ἄλλες μορφές πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ πάνω στά ἐρείπια τοῦ Urstaat. Γιατί, ὅπως εἴδαμε, τό Urstaat χαρακτηριζόταν ἀπό τήν ἐπικωδίκωση· καί τά παράγωγά του – ἀπό τήν ἀρχαία πολιτεία ὡς τό μοναρχικό κράτος – βρίσκονταν κιόλας μπροστά σέ ἀποκωδικωμένες ροές, ἤ ροές πού ἀποκωδικώνονταν, πού ἔκαναν ἀσφαλῶς τό κράτος ὅλο καί πιό ἔγκλειστο καί ὑποταγμένο στό οὐσιαστικό δυναμικό πεδίο· ἀλλά, ἴσα-ἴσα ἐπειδή οἱ συνθῆκες δέν ἦταν κατάλληλες γιά τή σύζευξη τῶν ροῶν αὐτῶν, τό κράτος μποροῦσε ν' ἀρκεστεῖ στό νά σώσει μερικά κομμάτια ἐπικωδικώσεων καί κωδίκων, νά ἐπινοήσει ἄλλα, καί νά ἐμποδίσει μάλιστα μέ ὅλες του τίς δυνάμεις νά πραγματοποιηθεῖ ἡ σύζευξη (καί, κατά τά ἄλλα, νά ἀναστήσει ὅσο εἶναι δυνατό τό Urstaat). Τό καπιταλιστικό κράτος βρίσκεται σέ ὁλότελα διαφορετική θέση: γεννιέται ἀπό τή σύζευξη τῶν ἀποκωδικομένων ἤ ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν καί, ἄν ἀκόμα ἀνυψώνει στό ἀνώτατο σημεῖο τό γίγνεσθαι-ἐνυπάρχον, αὐτό συμβαίνει μονάχα στό μέτρο πού ἐπικυρώνει τή γενικευμένη χρεωκοπία τοῦ κάθε κώδικα καί τῆς κάθε ἐπικωδίκωσης, στό μέτρο πού ἐξελίσσεται ὁλόκληρο στήν καινούρια αὐτήν ἀξιωματική τῆς σύζευξης, πού ἡ φύση της ἦταν ἄγνωστη ὡς τότε. Τό λέμε ἀκόμα μιά φορά: τό καπιταλιστικό κράτος δέν ἐφευρίσκει τήν ἀξιωματική αὐτή, ἀφοῦ ἡ ἴδια συγχέεται μέ τό κεφάλαιο. Ἀντίθετα, τό καπιταλιστικό κράτος προκύπτει ἀπ' αὐτήν καί ἁπλῶς ἐξασφαλίζει τή ρύθμισή της, ρυθμίζει ἤ ἀκόμα καί ὀργανώνει τά ἀστοχήματά της – πού χωρίς αὐτά δέν θά λειτουργοῦσε – ἐπιβλέπει καί διευθύνει τίς προόδους τοῦ κορεσμοῦ, καί τίς ἀντίστοιχες διευρύνσεις τῶν ὁρίων του. Ποτέ ἕνα κράτος δέν ἔχασε τόσο πολύ τήν ἰσχύ του, ὥστε νά μπαίνει τόσο ἔντονα στήν ὑπηρεσία τοῦ σημείου τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος. Καί τό καπιταλιστικό κράτος ἔπαιξε πολύ νωρίς τόν ρόλο αὐτό, κι ἄς ἰσχυρίζονται πολλοί τό ἀντίθετο· τόν ἔπαιξε ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, πρίν ἀκόμα γεννηθεῖ, τότε πού βρισκόταν στή μισο-φευδαρχική ἤ μοναρχική κατάσταση: ἀπό τήν ἄποψη τῆς ροῆς «ἐλεύθερων» ἐργατῶν, ἐλέγχου τῆς ἐργασίας καί τῶν μισθῶν· ἀπό τήν ἄποψη τῆς ροῆς βιομηχανικῆς καί ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, παραχώρησης μονοπωλιακῶν προνομίων, εὐνοϊκῶν ὅρων γιά συσσώρευση, ἀγώνα ἐνάντια στήν ὑπερπαραγωγή. Δέν ὑπῆρξε ποτέ φιλελεύθερος καπιταλισμός: ἡ δράση ἐνάντια στά μονοπώλια ἀνάγεται πρῶτα-πρῶτα στήν ἐποχή ὅπου τό ἐμπορικό καί νομισματο-πιστωτικό κεφάλαιο συμμαχεῖ ἀκόμα μέ τό παλιό σύστημα παραγωγῆς, καί ὅπου ὁ νέος βιομηχανικός καπιταλισμός δέν μπορεῖ νά ἐξασφαλίσει γιά τόν ἑαυτό του τήν παραγωγή καί τήν ἀγορά παρά πετυχαίνοντας τήν κατάργηση αὐτῶν τῶν προνομίων. Τό ὅτι δέν ὑπάρχει ἐδῶ κανένας ἀγώνας ἐνάντια στήν ἴδια τήν ἀρχή τοῦ κρατικοῦ ἐλέγχου – ὑπό τόν ὅρο τό κράτος νά εἶναι τό κατάλληλο κράτος – αὐτό τό βλέπουμε καθαρά στήν ἐμποροκρατία πού ἐκφράζει τίς καινούριες ἐμπορικές λειτουργίες ἑνός κεφαλαίου πού ἔχει ἐξασφαλίσει ἄμεσα ὀφέλη ἀπό τήν παραγωγή. Σέ γενικές γραμμές οἱ κρατικοί ἔλεγχοι καί οἱ ρυθμίσεις τείνουν νά ἐξαφανιστοῦν ἤ νά χαλαρωθοῦν μονάχα ὅταν ὑπάρχει ἀφθονία ἐργατῶν καί ἀσυνήθιστη ἐξάπλωση τῶν ἀγορῶν[100]. Δηλαδή, *ὅταν ὁ καπιταλισμός λειτουργεῖ μέ πολύ λίγα ἀξιώματα μέσα σέ σχετικά ὅρια ἀρκετά πλατειά.* Ἡ κατάσταση αὐτή ἀπό καιρό ἔπαψε νά ὑπάρχει, καί πρέπει νά θεωρήσουμε σάν ἀποφασιστικό παράγοντα τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς τήν ὀργάνωση μιᾶς ἰσχυρῆς ἐργατικῆς τάξης, πού ἀπαιτεῖ ἕνα ἀνώτερο καί σταθερό ἐπίπεδο ἐργασίας, καί πού ἐξαναγκάζει τόν καπιταλισμό νά πολλαπλασιάζει τά ἀξιώματά του ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναγκάζεται νά παράγει τά ὅριά του σέ ὁλότελα εὐρύτερη κλίμακα (ἀξίωμα μετατόπισης ἀπό τό κέντρο στήν περιφέρεια). Ὁ καπιταλισμός δέν μπόρεσε νά χωνέψει τή Ρωσική ἐπανάσταση παρά προσθέτοντας διαρκῶς νέα ἀξιώματα στά παλιά – ἀξίωμα γιά τήν ἐργατική τάξη, γιά τά συνδικάτα κλπ. Καί εἶναι πάντα ἕτοιμος νά προσθέσει ἀξιώματα σέ ὁ,τιδήποτε ἄλλο, ἀκόμα καί σέ μηδαμινά, ἀσήμαντα πράγματα: πρόκειται γιά χαρακτηριστικό πάθος του, πού ὅμως δέν ἀλλάζει τίποτα στήν οὐσία. Τό κράτος εἶναι λοιπόν ἀποφασισμένο νά παίζει ὁλοένα καί πιό σημαντικό ρόλο στή ρύθμιση τῶν ἀξιωματοποιημένων ροῶν, τόσο σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν παραγωγή καί τόν προγραμματισμό της, ὅσο καί σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν οἰκονομία καί τή «χρηματοποίησή» της, τήν ὑπεραξία καί τήν ἀπορρόφησή της (ἀπό τόν ἴδιο τόν κρατικό μηχανισμό).

Οἱ ρυθμιστικές λειτουργίες τοῦ κράτους δέ συνεπάγονται κανένα εἶδος διαιτησίας ἀνάμεσα στίς τάξεις. Τό ὅτι τό κράτος βρίσκεται ὁλάκερο

[100] Σχετικά μέ τά ζητήματα αὐτά, βλ. Maurice Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, σ. 34-36, 173-177, 212-224.

στήν ὑπηρεσία τῆς λεγόμενης κυρίαρχης τάξης, εἶναι κάτι ὁλοφάνερο στήν πράξη, ἀλλά πού δέν ἔχει ἀκόμα ἀποκαλύψει τίς θεωρητικές του αἰτίες. Οἱ αἰτίες ὅμως αὐτές εἶναι ἁπλούστατες: ἀπό τήν ἄποψη τῆς καπιταλιστικῆς ἀξιωματικῆς, ὑπάρχει μονάχα μιά τάξη μέ καθολική ἀποστολή: ἡ ἀστική τάξη. Ὁ Πλεχάνοφ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀνακάλυψη τῆς πάλης τῶν τάξεων καί ὁ ρόλος της στήν ἱστορία ἀνήκει στή Γαλλική σχολή τοῦ 19ου αἰώνα, πού ἐπηρεάστηκε ἀπό τόν Saint-Simon· ἀλλά οἱ ἴδιοι αὐτοί πού ἐξυμνοῦν τήν πάλη τῆς ἀστικῆς τάξης ἐνάντια στήν ἀριστοκρατία καί τή φεουδαρχία, ἀγνοοῦν τό προλεταριάτο, ἀρνιοῦνται ὅτι εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει ταξική διαφορά ἀνάμεσα στόν βιομήχανο ἤ τόν τραπεζίτη καί τόν ἐργάτη, καί ἰσχυρίζονται ὅτι συγχέονται σέ μιά καί μόνη ροή: κέρδος καί μισθό[101]. Ὑπάρχει ἐδῶ κάτι ὁλότελα διαφορετικό ἀπό μιάν ἰδεολογική τύφλωση ἤ ἄρνηση. Ἡ τάξη εἶναι *τό* «ἀρνητικό» τῆς κάστας καί τῆς κοινωνικῆς θέσης· οἱ τάξεις εἶναι κατηγορίες, κάστες ἤ κοινωνικές θέσεις ἀποκωδικωμένες. Τό νά ἑρμηνεύσει κανείς ὁλόκληρη τήν ἱστορία κάτω ἀπό τό πρίσμα τῆς πάλης τῶν τάξεων, σημαίνει νά τήν ἑρμηνεύσει σέ συνάρτηση μέ τήν ἀστική τάξη, ὡς τάξη ἀποκωδικώνουσα καί ἀποκωδικωμένη. Εἶναι ἡ *μόνη* τάξη, σάν τάξη, ἐφόσον διεξάγει τήν πάλη ἐνάντια στούς κώδικες καί συγχέεται μέ τή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν. Μέ τήν ἰδιότητα αὐτήν, ἡ ἀστική τάξη πληροῖ μόνη της τό καπιταλιστικό πεδίο ἐγκλεισμοῦ. Καί πραγματικά, κάτι τό καινούριο γεννιέται μέ τήν ἀστική τάξη: ἡ ἐξαφάνιση τῆς ἀπόλαυσης σάν σκοποῦ, ἡ νέα ἀντίληψη τῆς σύζευξης, πού σύμφωνα μ' αὐτήν μοναδικός σκοπός εἶναι ὁ ἀφηρημένος πλοῦτος καί ἡ πραγματοποίησή του μέ μορφές διαφορετικές ἀπό τή μορφή τῆς κατανάλωσης. Ἡ γενικευμένη δουλεία τοῦ τυραννικοῦ κράτους προϋπόθετε τουλάχιστο τήν ὕπαρξη ἀφεντάδων, καί ἕνα μηχανισμό ἀντιπαραγωγῆς διαφορετικό ἀπό τή σφαίρα τῆς παραγωγῆς. Ἀλλά τό ἀστικό πεδίο ἐγκλεισμοῦ, ὅπως προσδιορίζεται ἀπό τή σύζευξη τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, ἀπό τήν ἄρνηση κάθε ὑπερβατικότητας ἤ ἐξωτερικοῦ ὁρίου, ἀπό τή διάχυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς μέσα στήν ἴδια τήν παραγωγή, ἐγκαθιδρύει μιάν ἀσύγκριτη δουλεία, μιά πρωτόφαντη ὑποταγή: δέν ὑπάρχουν πιά ἀφέντες, ὑπάρχουν μονάχα δοῦλοι πού κυβερνᾶνε δούλους, καί ζῶα πού φορτώνονται μονάχα τους. Ὄχι πώς ὁ ἄνθρωπος σκλαβώνεται ἀπό τήν τεχνική μηχανή· ἀλλά σάν σκλάβος τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, ὁ ἀστός δίνει τό παράδειγμα, ἀπομυζᾶ τήν ὑπεραξία γιά σκοπούς πού, στό σύνολό τους, εἶναι ξένοι πρός τήν ἀπόλαυσή του: πιό σκλάβος ἀπό τόν τελευταῖο τῶν σκλάβων, πρῶτος ὑπηρέτης τῆς πεινασμένης μηχανῆς, ζῶο ἀναπαραγωγῆς τοῦ κεφαλαίου, ἐσωτερίκευση τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς. Κι ἐγώ ὁ ἴδιος

[101] G. Plekhanov, «Augustin Thierry et la conception matérialiste de l' histoire», 1895 (*Les Questions fondamentales du marxisme*), Ed. Sociales.

εἶμαι σκλάβος – νά ποιές εἶναι οἱ καινούριες λέξεις τοῦ ἀφεντικοῦ. «Ὁ κεφαλαιοῦχος δέν εἶναι ἀξιοσέβαστος, παρά μόνο στό μέτρο πού ἐνσαρκώνει τό κεφάλαιο. Στόν ρόλο του αὐτό μοιάζει μέ τόν θησαυριστή, πού τόν ἔχει κυριέψει τό τυφλό του πάθος γιά τόν ἀφηρημένο πλοῦτο, τήν ἀξία. Αὐτό ὅμως πού γιά τόν ἕνα φαίνεται νά εἶναι μιά ἀτομική μανία, γιά τόν ἄλλο εἶναι τό ἀποτέλεσμα τοῦ κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ μόνο ἕνα ἀπό τά γρανάζια»[102]. Θά μᾶς ποῦν ἴσως πώς ὑπάρχει μιά τάξη κυρίαρχη καί μιά τάξη κυριαρχούμενη – τάξεις πού προσδιορίζονται ἀπό τήν ὑπεραξία, ἀπό τή διάκριση ἀνάμεσα στή ροή τοῦ κεφαλαίου καί τή ροή τῆς ἐργασίας, τή ροή τῆς χρηματοδότησης καί τή ροή τοῦ μισθολογικοῦ εἰσοδήματος. Αὐτό ὅμως δέν ἀληθεύει παρά ἐνμέρει, ἀφοῦ ὁ καπιταλισμός γεννιέται ἀπό τή σύζευξη τῶν δύο, μέσα σέ διαφορετικές σχέσεις, καί τίς ἐνσωματώνει, καί τίς δυό, στήν ὁλοένα εὐρυνόμενη ἀναπαραγωγή τῶν ὁρίων του. Ἔτσι, ὁ ἀστός δικαιολογημένα μπορεῖ νά πεῖ, ὄχι στή γλώσσα τῆς ἰδεολογίας, ἀλλά σύμφωνα μέ τήν ἴδια τήν ὀργάνωση τῆς ἀξιωματικῆς του, ὅτι: ὑπάρχει μιά καί μόνη μηχανή, ἡ μηχανή τῆς μεγάλης μεταλλακτικῆς ἀποκωδικωμένης ροῆς πού εἶναι ἀποκομμένη ἀπό τά ἀγαθά, καθώς καί μιά καί μόνη τάξη ἀπό ὑπηρετοῦντες, ἡ ἀποκωδικωμένη ἀστική τάξη, τάξη πού ἀποκωδικώνει τίς κάστες καί τήν κοινωνική ἱεραρχία, καί ἀποσπᾶ ἀπό τή μηχανή μιάν ἀδιαίρετη ροή εἰσοδήματος, μετατρέψιμη σέ καταναλωτικά ἤ παραγωγικά ἀγαθά καί ὅπου συγχωνεύονται οἱ μισθοί καί τά κέρδη. Μέ λίγα λόγια, ἡ θεωρητική ἀντίθεση δέν βρίσκεται ἀνάμεσα σέ δυό τάξεις, γιατί ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς τάξης, στόν βαθμό πού δηλώνει τό «ἀρνητικό» τοῦ κάθε κώδικα, ἐξυπακούει πώς δέν ὑπάρχει παρά μιά καί μόνη τάξη. Ἡ θεωρητική ἀντίθεση βρίσκεται ἀλλοῦ: ἀνάμεσα στίς ἀποκωδικωμένες ροές, ὅπως ἐμπεριέχονται σέ μιά ταξική ἀξιωματική πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου, καί τίς ἀποκωδικωμένες ροές πού ἐλευθερώνονται ὄχι μονάχα ἀπό τήν ἀξιωματική αὐτή ἀλλά καί ἀπό τό τυραννικό σημαῖνον, ροές πού δρασκελοῦν τόν τοῖχο αὐτό *καί* τόν τοῖχο τοῦ τοίχου, καί ρέουν πάνω στό συμπαγές δίχως ὄργανα σῶμα. Ἡ ἀντίθεση βρίσκεται ἀνάμεσα στήν τάξη καί στούς ἐξωταξικούς. Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ὑπηρετοῦν τή μηχανή κι ἐκείνους πού τήν ἀνατινάζουν ἤ τινάζουν στόν ἀέρα τά γρανάζια της. Ἀνάμεσα στόν τρόπο λειτουργίας τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς καί τόν τρόπο λειτουργίας τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ἀνάμεσα στά σχετικά ἐσωτερικά ὅρια καί τό ἀπόλυτο ἐξωτερικό ὅριο. Ἤ ἄν θέλετε: ἀνάμεσα στούς κεφαλαιούχους καί τούς σχιζοφρενικούς – μέσα στή θεμελιακή τους στενή σχέση στό ἐπίπεδο τῆς ἀποκωδίκωσης, μέσα στή θεμελιακή τους ἐχθρότητα στό ἐπίπεδο τῆς ἀξιωματικῆς (ἀπ' ὅπου καί ἡ ὁμοιότητα, στό πορτραῖτο τοῦ προλεταριάτου πού μᾶς ἔδωσαν οἱ

[102] K. Marx, *Le Capital*, I, 7, κεφ. 24, Pléiade I, σ. 1096.

σοσιαλιστές τοῦ 19ου αἰώνα, ἀνάμεσα σ' ἕναν προλετάριο κι ἕναν τέλειο σχιζοφρενικό).

Γι' αὐτό καί τό πρόβλημα τῆς προλεταριακῆς τάξης ἀνήκει πρῶτα ἀπ' ὅλα στήν πράξη. Ἔργο τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος ἦταν ἡ ὀργάνωση μιᾶς διπλῆς πόλωσης τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, μιᾶς διπολικότητας τῶν τάξεων. Μπορεῖ βέβαια κανείς νά διανοηθεῖ ἕνα θεωρητικό ὁρισμό τῆς προλεταριακῆς τάξης στό ἐπίπεδο τῆς παραγωγῆς (οἱ ἄνθρωποι ἀπό τούς ὁποίους ἀποσπᾶται ὑπεραξία ἤ, στό ἐπίπεδο τοῦ χρήματος, μισθολογικό εἰσόδημα). Ἀλλά τέτοιοι ὁρισμοί εἶναι εἴτε πολύ στενοί εἴτε πολύ πλατειοί· τό ἀντικειμενικό εἶναι, πού τό ὁρίζουν ὡς *ταξικό συμφέρον*, παραμένει καθαρά δυνητικό, ὅσο δέν ἐνσαρκώνεται σέ μιά συνείδηση, πού βέβαια δέν τό δημιουργεῖ ἀλλά τό ἐνεργοποιεῖ σέ ὀργανωμένο κόμμα, ἱκανό νά ἐπιδιώξει τήν κατάκτηση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἄν ἡ κίνηση τοῦ καπιταλισμοῦ, μέ τόν μηχανισμό τῶν διαφορικῶν της σχέσεων, τείνει νά ξεφύγει ἀπό κάθε ὁριστό σταθερό ὅριο, νά ξεπεράσει καί νά μετατοπίσει τά ἐσωτερικά της ὅρια καί νά ἐκτελεῖ πάντα τομές τομῶν, ἡ σοσιαλιστική κίνηση φαίνεται νά εἶναι ὑποχρεωμένη νά προσδιορίσει ἕνα ὅριο πού νά διακρίνει τό προλεταριάτο ἀπό τήν ἀστική τάξη – μεγάλη τομή πού θά ὑποκινήσει μιά πάλη, ὄχι μόνο οἰκονομική καί δημοσιονομική, ἀλλά καί πολιτική. Ἀκριβῶς ὅμως τό τί σημαίνει μιά τέτοια κατάκτηση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ἀποτέλεσε πάντα, καί ἀποτελεῖ καί σήμερα, ἕνα πρόβλημα. Ἕνα κράτος πού ὑποτίθεται πώς εἶναι σοσιαλιστικό, προϋποθέτει ἕνα μετασχηματισμό τῆς παραγωγῆς, τῶν μονάδων παραγωγῆς καί τοῦ οἰκονομικοῦ λογισμοῦ. Ἀλλά ὁ μετασχηματισμός αὐτός μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μόνο ὅταν τό κράτος ἔχει ἤδη κατακτηθεῖ, πού ὅμως τότε ἀντιμετωπίζει τά ἴδια ἀξιωματικά προβλήματα ἀπόσπασης πλεονάσματος ἤ ὑπεραξίας, συσσώρευσης, ἀπορρόφησης, ἀγορᾶς καί νομισματικοῦ ὑπολογισμοῦ. Συνεπῶς, εἴτε τό προλεταριάτο ὑπερισχύει, σύμφωνα μέ τό ἀντικειμενικό του συμφέρον – ἀλλά οἱ πράξεις αὐτές ἐκτελοῦνται κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῆς συνειδητῆς ἤ κομματικῆς του πρωτοπορίας, δηλαδή πρός ὄφελος μιᾶς γραφειοκρατίας καί μιᾶς τεχνοκρατίας, πού παίρνουν τή θέση τῆς «μεγάλης-ἀπούσας», τῆς ἀστικῆς τάξης· εἴτε ἡ ἀστική τάξη διατηρεῖ τόν ἔλεγχο τοῦ κράτους, «ἐκκρίνοντας» τή δική της τεχνο-γραφειοκρατία, καί κυρίως προσθέτοντας μερικά ἀκόμα θεμελιακά ἀξιώματα γιά τήν ἀναγνώριση καί τήν ἐνσωμάτωση τοῦ προλεταριάτου σάν δεύτερης τάξης. Σωστό εἶναι νά πεῖ κανείς πώς ἡ ἐκλογή δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στήν ἀγορά καί τόν προγραμματισμό, ἀφοῦ ὁ προγραμματισμός εἰσάγεται κατανάγκη στό καπιταλιστικό κράτος, καί ἡ ἀγορά ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει στό σοσιαλιστικό κράτος, ἔστω σάν κρατικομονοπωλιακή ἀγορά. Πῶς ὅμως νά προσδιορίσει κανείς τήν πραγματική ἐκλογή, χωρίς νά προϋποθέσει ὅτι ὅλα τά προβλήματα ἔχουν λυθεῖ; Τό τεράστιο ἔργο τοῦ Λένιν καί τῆς Ρωσικῆς ἐπανάστασης ἦταν ὅτι σφυρηλάτησε μιά ταξική συνείδηση σύμφωνη μέ τό ἀντικειμενικό εἶναι ἤ τό ἀντικειμενικό συμφέρον, καί συνακόλουθα νά ἐπιβάλει στίς καπιταλιστικές χῶρες τήν ἀναγνώριση τῆς διπολικότητας τῶν τάξεων. Αὐτή ὅμως ἡ μεγάλη λενινιστική τομή δέν στάθηκε ἱκανή νά ἐμποδίσει τήν ἀναβίωση ἑνός κρατικοῦ καπιταλισμοῦ μέσα στόν ἴδιο τόν σοσιαλισμό, ὅπως καί δέν ἐμπόδισε τόν κλασικό καπιταλισμό νά τήν παρακάμψει, συνεχίζοντας τήν ὑπονομευτική του ἐργασία – πάντα τομές τομῶν πού τοῦ ἐπέτρεπαν νά ἐνσωματώνει στήν ἀξιωματική του τμήματα τῆς ἀναγνωρισμένης τάξης, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀπόριχνε ὅλο καί πιό μακριά στήν περιφέρεια ἤ σέ ἐδαφικούς κλοιούς τά μή-ἐλεγχόμενα ἐπαναστατικά στοιχεῖα (πού δέν ἐλέγχονται οὔτε ἀπό τόν ἐπίσημο σοσιαλισμό, οὔτε ἀπό τόν καπιταλισμό). Καί ἔτσι, δέν φαινόταν νά ὑπάρχει ἄλλη ἐκλογή παρά ἀνάμεσα στήν καινούρια τρομοκρατική καί ἄκαμπτη ἀξιωματική – πού σύντομα ἔφτανε στόν κορεσμό – τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους, καί τήν παλιά κυνική ἀξιωματική – τήν ἀκόμα πιό ἐπικίνδυνη γιατί ἦταν εὐλύγιστη καί ποτέ κορεσμένη – τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους. Στήν πραγματικότητα ὅμως τό πιό ἄμεσο ζήτημα δέν εἶναι ἄν μιά βιομηχανική κοινωνία μπορεῖ νά λειτουργεῖ καί χωρίς πλεόνασμα, χωρίς ἀπορρόφηση πλεονάσματος, χωρίς κρατικό προγραμματισμό καί κρατικό ἐμπόριο, ἤ ἀκόμα καί χωρίς ἕνα ἰσοδύναμο τῆς ἀστικῆς τάξης: εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι δέν μπορεῖ, ἀλλά καί ὅτι τό ζήτημα δέν εἶναι, ἔτσι, σωστά τοποθετημένο. Οὔτε ἐξάλλου πρόκειται γιά τό ἄν ἡ ταξική συνείδηση, ἐνσαρκωμένη σ' ἕνα κόμμα, σ' ἕνα κράτος, προδίδει ἤ ὄχι τό ἀντικειμενικό ταξικό της συμφέρον, στό ὁποῖο ἀποδίδεται ἕνα εἶδος ὁρμέμφυτου καταπνιγόμενου πάντα ἀπό τίς δυνάμεις πού δῆθεν τό ἐκπροσωποῦν. Ἡ ἀνάλυση τοῦ Sartre, στό ἔργο του *Ἡ κριτική τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου*, μᾶς φαίνεται βαθύτατα σωστή. Καταλήγει στό ὅτι δέν ὑπάρχει ταξικό αὐθόρμητο, ἀλλά μονάχα «ὁμαδικό»: ἀπό ἐδῶ καί ἡ ἀνάγκη νά διακρίνουμε τίς «συγχωνευόμενες ὁμάδες» ἀπό τήν τάξη πού παραμένει «σειραία» καί ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τό κόμμα ἤ ἀπό τό κράτος. Κι ἀκόμα, αὐτά τά δυό δέν βρίσκονται στήν ἴδια κλίμακα, γιατί τό ταξικό συμφέρον ἀνήκει στά μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα· δείχνει μόνο πώς ὑπάρχει ἕνα συλλογικό προ-συνείδητο, κατανάγκη ἀντιπροσωπευόμενο μέσα σέ μιά ξεχωριστή συνείδηση, γιά τήν ὁποία δέν ὑπάρχει κάν λόγος ν' ἀναρωτηθοῦμε, στό ἐπίπεδο αὐτό, ἄν προδίδει ἤ ὄχι, ἄν ἀλλοτριώνει ἤ ὄχι, ἄν παραμορφώνει ἤ ὄχι. Ἀντίθετα, τό πραγματικό ἀσυνείδητο βρίσκεται στήν ἐπιθυμία τῆς ὁμάδας, πού κινητοποιεῖ τή μοριακή κατηγορία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ἀκριβῶς ἐδῶ βρίσκεται τό πρόβλημα: ἀνάμεσα στίς ἀσυνείδητες ἐπιθυμίες τῆς ὁμάδας καί τά προ-συνείδητα συμφέροντα τῆς τάξης. Καί μονάχα ἀπό ἐδῶ καί πέρα – ὅπως θά δοῦμε παρακάτω – μποροῦν νά τεθοῦν τά ἐρωτήματα πού ἀπορρέουν ἔμμεσα ἀπ' αὐτά, ἐρωτήματα γιά τό

ταξικό προ-συνείδητο καί τίς ἀντιπροσωπευτικές μορφές τῆς ταξικῆς συνείδησης, γιά τή φύση τῶν συμφερόντων καί τή διαδικασία τῆς πραγμάτωσής τους. Καί ξανασυναντοῦμε πάντα τόν Reich, πού μέ ἀφέλεια ἀξιώνει τό δικαίωμα μιᾶς προκαταρκτικῆς διάκρισης ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμία καί τό συμφέρον: «Ἡ πιό ἐπείγουσα ἀποστολή τῆς ἡγεσίας – πέρα ἀπό τήν ἀκριβόλογη γνώση τῆς ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς πορείας – εἶναι νά καταλάβει: α) ποιές προοδευτικές ἰδέες καί ἐπιθυμίες ὑπάρχουν στά διάφορα στρώματα, ἐπαγγέλματα, ἡλικίες καί φύλα· β) ποιές ἐπιθυμίες, ποιά ἄγχη, ποιές ἰδέες ἐμποδίζουν τήν ἀνάπτυξη τῆς προοδευτικῆς τάσης – *παραδοσιακές προσκολλήσεις*»[103]. (Μά ἡ Ἡγεσία σίγουρα θά ἀπαντοῦσε: «ὅταν ἀκούω τή λέξη ἐπιθυμία, τραβῶ τό πιστόλι μου*»).

Γιατί ἡ ἐπιθυμία δέν μπορεῖ ποτέ νά γελαστεῖ. Τό συμφέρον μπορεῖ νά γελαστεῖ, νά παραγνωριστεῖ, ἤ νά προδοθεῖ, ὄχι ὅμως ἡ ἐπιθυμία. Γι' αὐτό καί ὁ Reich κραυγάζει: Ὄχι! οἱ μάζες δέν γελάστηκαν, ἐπιθύμησαν τόν φασισμό – κι αὐτό ἀκριβῶς πρέπει νά ἐξηγήσουμε... Πολλές φορές ἐπιθυμεῖ κανείς κάτι ἐνάντια στό συμφέρον του: ὁ καπιταλισμός τό ἐκμεταλεύεται αὐτό, ἀλλά καί ὁ σοσιαλισμός καί τό κόμμα καί ἡ ἡγεσία τοῦ κόμματος. Πῶς νά ἐξηγήσουμε ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἐπιδίδεται σέ πράξεις πού δέν ὀφείλονται σέ παραγνώριση, ἀλλά σέ ἀσύνειδες ἐπενδύσεις ἀπόλυτα ἀντιδραστικές; Καί τί θέλει νά πεῖ ὁ Reich ὅταν μιλᾶ γιά «παραδοσιακές προσκολλήσεις»; Οἱ προσκολλήσεις εἶναι κι αὐτές μέρος τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας, καί μᾶς ξαναφέρνουν στίς σύγχρονες λειτουργίες τοῦ κράτους. Οἱ σύγχρονες πολιτισμένες κοινωνίες χαρακτηρίζονται ἀπό διαδικασίες ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης. *Ἐκεῖνο ὅμως πού, ἀπό τή μιά μεριά, ἀπεδαφικοποιοῦν, τό ἐπανεδαφικοποιοῦν ἀπό τήν ἄλλη.* Οἱ νέες αὐτές ἐδαφικότητες εἶναι συχνά τεχνητές, ὑπολειμματικές, ἀρχαϊκές· πρόκειται ὅμως γιά ἀρχαϊσμούς μέ λειτουργία ἀπόλυτα ἐπίκαιρη – εἶναι ὁ δικός μας τρόπος νά «πλινθοστρώνουμε», νά διατετραγωνίζουμε, νά ἐπαναφέρουμε κομμάτια ἀπό κώδικες, νά ἀνασταίνουμε παλιούς κώδικες, νά ἐπινοοῦμε ψευδοκώδικες ἤ γλωσσικά ἰδιώματα. Νεο-ἀρχαϊσμοί, ὅπως τούς ἀποκαλεῖ ὁ Edgar Morin. Οἱ σύγχρονες αὐτές ἐδαφικότητες εἶναι πολύ ποικίλες καί περίπλοκες. Ὁρισμένες εἶναι μάλλον φολκλορικές, ὡστόσο ἀντιπροσωπεύουν δυνάμεις κοινωνικές καί ἴσως πολιτικές (ἀρχίζοντας ἀπό τούς σφαιριστές, περνώντας ἀπό τούς παλιούς πολεμιστές καί φτάνοντας σ' ἐκείνους πού φτιάχνουν σπιτίσιο ρακί). Ἄλλες πάλι εἶναι ἐδαφικοί κλοιοί, πού ὁ ἀρχαϊσμός τους μπορεῖ καί νά ἐκθρέψει ἕνα μοντέρνο φασισμό καί νά ἐκτονώσει μιάν

[103] Reich, *Qu' est-ce que la conscience de classe*, 1934, γαλλ. μετάφρ. Ἔκδ. Sinelnikoff, σ. 18.

* Παράφραση τῆς «ρήσης» πού ὁ χιτλερικός θεατρικός συγγραφέας Hanns Johst ἔβαλε στό στόμα τοῦ κεντρικοῦ (νατσί) ἥρωα τοῦ ἔργου του Schlageter: «Ὅταν ἀκούω τή λέξη κουλτούρα, τραβάω τό πιστόλι μου» *(Σημ. Γ.Κ.)*

ἐπαναστατική φόρτιση (οἱ ἐθνικές μειονότητες, τό πρόβλημα τῶν Βάσκων, οἱ καθολικοί Ἰρλανδοί, οἱ κλειστοί ἐδαφικοί χῶροι πού ὁρίζονται γιά τούς Ἰνδιάνους). Ὁρισμένες σχηματίζονται αὐτόματα μέσα στό ρεῦμα τῆς ἴδιας τῆς ἀπεδαφικοποίησης (ἐδαφικότητες ἀπό συνοικίες, ἐδαφικότητες τῶν μεγάλων συνόλων, οἱ «συμμορίες»). Κι ἄλλες πάλι ὀργανώνονται ἤ εὐνοοῦνται ἀπό τό κράτος, ἀκόμα κι ἄν στρέφονται ἐναντίον του καί τοῦ δημιουργοῦν σοβαρά προβλήματα (ἐπαρχιωτισμός, ἐθνικισμός). Τό φασιστικό κράτος στάθηκε χωρίς ἀμφιβολία, μέσα στόν καπιταλισμό, ἡ πιό καταπληκτική προσπάθεια οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἐπανεδαφικοποίησης. Ἀλλά καί τό σοσιαλιστικό κράτος ἔχει κι αὐτό τίς δικές του μειονότητες, τίς δικές του ἐδαφικότητες, πού ἀνασχηματίζονται καί στρέφονται ἐναντίον του, ἤ πού τό ἴδιο τίς ὑποκινεῖ καί τίς ὀργανώνει (ρωσικός ἐθνικισμός, κομματική ἐδαφικότητα: τό προλεταριάτο κατόρθωσε νά συγκροτηθεῖ σέ ἰδιαίτερη τάξη, βασιζόμενο μονάχα πάνω σέ τεχνητές νεο-ἐδαφικότητες· καί παράλληλα, ἡ ἀστική τάξη ἐπανεδαφικοποιεῖται μέ τίς πιό ἀρχαϊκές κάποτε μορφές). Ἡ περίφημη προσωποποίηση τῆς ἐξουσίας μοιάζει μέ μιάν ἐδαφικότητα πού συνοδεύει τήν ἐπανεδαφικοποίηση τῆς μηχανῆς. Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ρόλος τοῦ σύγχρονου κράτους εἶναι νά ρυθμίζει τίς ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, μιά ἀπό τίς κύριες πλευρές αὐτοῦ τοῦ ρόλου εἶναι νά ἐπανεδαφικοποιεῖ, γιά νά ἐμποδίζει τίς ἀποκωδικωμένες ροές νά διαφεύγουν ἀπ' ὅλες τίς μεριές τῆς κοινωνικῆς ἀξιωματικῆς. Ἔχει κανείς τήν ἐντύπωση κάποτε πώς οἱ ροές κεφαλαίων θά στέλνονταν εὔκολα στό φεγγάρι, ἄν δέν ὑπῆρχε τό καπιταλιστικό κράτος γιά νά τίς ξαναφέρει πίσω στή γῆ. Λογουχάρη: ἀπεδαφικοποίηση τῶν ροῶν χρηματοδότησης, ἀλλά ἐπανεδαφικοποίηση διαμέσου τῆς ἀγοραστικῆς δύναμης καί τῶν μέσων πληρωμῆς (ρόλος πού παίζουν οἱ κεντρικές Τράπεζες). Ἤ: ἡ κίνηση ἀπεδαφικοποίησης πού πάει ἀπό τό κέντρο στήν περιφέρεια συνοδεύεται ἀπό μιά περιφερειακή ἐπανεδαφικοποίηση, ἀπό ἕνα εἶδος οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς αὐτο-κεντροποίησης τῆς περιφέρειας, εἴτε μέ τίς νεοτεριστικές μορφές ἑνός κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ ἤ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, εἴτε μέ τήν ἀρχαϊκή μορφή τῶν τοπικῶν δυναστῶν. Στήν ἀκραία περίπτωση, εἶναι ἀδύνατο νά ξεχωρίσουμε τήν ἀπεδαφικοποίηση ἀπό τήν ἐπανεδαφικοποίηση, πού διαπλέκονται μεταξύ τους ἤ πού μοιάζουν μέ τήν καλή καί τήν ἀνάποδη ὄψη μιᾶς καί τῆς ἴδιας διαδικασίας.

Ἡ οὐσιαστική αὐτή πλευρά τῆς ρύθμισης ἀπό τό κράτος, ἐξηγεῖται ἀκόμα καλύτερα ἄν καταλάβουμε πώς εἶναι ἔμμεσα θεμελιωμένη στήν οἰκονομική καί κοινωνική ἀξιωματική τοῦ καπιταλισμοῦ σάν τέτοιου. Ἡ ἴδια ἡ σύζευξη τῶν ἀπεδαφικοποιημένων ροῶν εἶναι ἐκείνη πού χαράζει ἀρχαϊκές ἤ τεχνητές νεο-ἐδαφικότητες. Ὁ Μάρξ ἀπόδειξε ποιά εἶναι ἡ βάση τῆς καθαυτό πολιτικῆς οἰκονομίας: ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς ἀφηρημένης

ὑποκειμενικῆς οὐσίας τοῦ πλούτου, μέσα στήν ἐργασία ἤ τήν παραγωγή – θά μπορούσαμε κάλλιστα νά ποῦμε μέσα στήν ἐπιθυμία («Μιά τεράστια πρόοδος συντελέστηκε ὅταν ὁ Adam Smith ἀπέρριψε κάθε προσδιορισμό τῆς δραστηριότητας πού δημιουργεῖ τόν πλοῦτο, καί ἐξέτασε τή σκέτη ἐργασία: ὄχι τή χειρωνακτική ἐργασία, οὔτε τήν ἐμπορική ἐργασία, οὔτε τή γεωργία, ἀλλά ὅλες τίς δραστηριότητες δίχως διάκριση... τήν ἀφηρημένη καθολικότητα τῆς δραστηριότητας πού δημιουργεῖ πλοῦτο»)[104]. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ τεράστια κίνηση ἀποκωδίκωσης ἤ ἀπεδαφικοποίησης: ἡ φύση τοῦ πλούτου δέν ἀναζητιέται πιά ἀπό τή μεριά τοῦ ἀντικειμένου, σέ ἐξωτερικές συνθῆκες, στήν ἐδαφική μηχανή ἤ τήν τυραννική μηχανή. Ἀλλά ὁ Μάρξ προσθέτει ἀμέσως ὅτι ἡ οὐσιαστικά «κυνική» αὐτή ἀνακάλυψη διορθώνεται μέ μιά νέα ἐδαφικοποίηση, πού λειτουργεῖ σάν ἕνας νέος φετιχισμός ἤ μιά νέα «ὑποκρισία». Ἡ παραγωγή ὡς ἀφηρημένη ὑποκειμενική οὐσία, ἀνακαλύπτεται μονάχα στίς μορφές τῆς ἰδιοκτησίας πού τήν ἀντικειμενοποιεῖ καί πάλι, τήν ἀλλοτριώνει ἐπανεδαφικοποιώντας την. Δέν εἶναι μόνο οἱ μερκαντιλιστές – ἄν καί διαισθάνθηκαν τήν ὑποκειμενική φύση τοῦ πλούτου – πού τήν εἶχαν προσδιορίσει σάν ἰδιαίτερη δραστηριότητα, συνδεμένη ἀκόμα μέ μιά τυραννική «χρηματοποιό» μηχανή· δέν εἶναι μόνο οἱ φυσιοκράτες – μέ μεγαλύτερη ἀκόμα διαίσθηση – πού εἶχαν συνδέσει τήν ὑποκειμενική δραστηριότητα μέ μιάν ἐδαφική ἤ ἐπανεδαφικοποιημένη μηχανή, κάτω ἀπό τή μορφή τῆς γεωργίας καί τῆς γαιοκτησίας. Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ Adam Smith ἀνακαλύπτει τήν πραγματική φύση τοῦ πλούτου – ἀφηρημένη καί ὑποκειμενική, βιομηχανική καί ἀπεδαφικοποιημένη – μόνον ὅταν τήν ἐπανεδαφικοποιεῖ ἀμέσως στήν ἀτομική ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. (Καί ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, δέν μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ λεγόμενη κοινή ἰδιοκτησία ἀλλάζει τήν κατεύθυνση αὐτῆς τῆς κίνησης). Κάτι παραπάνω: ἄν δέν μπαίνει πιά ζήτημα νά γράψουμε τήν ἱστορία τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἀλλά τήν πραγματική ἱστορία τῆς ἀντίστοιχης κοινωνίας, ἀντιλαμβανόμαστε ἀκόμα καλύτερα γιατί ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά ἐπανεδαφικοποιεῖ αὐτό πού ἀπεδαφικοποιοῦσε ἀπευθείας. Στό «Κεφάλαιο», ὁ Μάρξ ἀναλύει τήν πραγματική αἰτία τῆς διπλῆς αὐτῆς κίνησης: ἀπό τή μιά μεριά ὁ καπιταλισμός δέν μπορεῖ νά προχωρήσει παρά μονάχα ἀναπτύσσοντας ἀδιάκοπα τήν ὑποκειμενική οὐσία τοῦ ἀφηρημένου πλούτου – παραγωγή γιά τήν παραγωγή – δηλαδή «ἡ παραγωγή σάν αὐτοσκοπός, ἡ ἀπόλυτη ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας»· ἀπό τήν ἄλλη ὅμως μεριά καί ταυτόχρονα, δέν μπορεῖ νά τό κάνει αὐτό παρά μόνο στό πλαίσιο τοῦ ἴδιου τοῦ περιορισμένου του σκοποῦ, ὡς καθορισμένου τρόπου παραγωγῆς, τῆς

[104] K. Marx, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, Pléiade, I, σ. 258 κ.ἑ. Καί *Economie et philosophie*, Pléiade, II, σ. 71-75.

«παραγωγῆς γιά τό κεφάλαιο», τῆς «ἀξιοποίησης τοῦ κεφαλαίου πού ὑπάρχει»[105]. Ἀπό τήν πρώτη ὄψη του, ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά ξεπερνᾶ τά ἴδια του τά ὅρια, ἀπεδαφικοποιώντας πάντα πιό πέρα, «διαστελλόμενος μέσα σέ μιά κοσμοπολίτικη, καθολική ἐνέργεια, πού ἀνατρέπει κάθε φραγμό καί κάθε δεσμό»· ἀπό τή δεύτερη ὅμως ὄψη του, τήν αὐστηρά συμπληρωματική, ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά ἔχει ὅρια καί φραγμούς, ἐσωτερικούς, ἐνύπαρκτους, πού – ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ἐνύπαρκτοι – δέν μποροῦν νά ξεπεραστοῦν παρά ἀναπαραγόμενοι σέ διευρυνόμενη κλίμακα (ὅλο καί περισσότερη ἐπανεδαφικοποίηση, τοπική, παγκόσμια καί πλανητική). Γι' αὐτό καί πιστεύουμε πώς ὁ νόμος τῆς τάσης γιά πτώση (τοῦ μέσου ποσοστοῦ κέρδους), δηλαδή τῶν ὁρίων πού δέν μπορεῖ κανείς ποτέ νά τά φτάσει, ἀφοῦ πάντα ξεπερνιοῦνται καί πάντα ἀναπαράγονται, ἔχει, νομίζουμε, σάν συνέπεια καί μάλιστα σάν ἄμεση ἐκδήλωση τή σύγχρονη ὕπαρξη τῶν δύο κινήσεων ἀπεδαφικοποίησης καί ἐπανεδαφικοποίησης.

Ἀπ' ὅλα τά παραπάνω βγαίνει ἕνα σπουδαῖο συμπέρασμα: ὅτι ἡ κοινωνική ἀξιωματική τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν, εἶναι παγιδευμένη ἀνάμεσα σέ δυό πόλους καί δέν παύει νά ταλαντεύεται ἀπό τόν ἕναν πόλο στόν ἄλλο. Γεννημένες ἀπό τήν ἀποκωδίκωση καί τήν ἀπεδαφικοποίηση, πάνω στά ἐρείπια τῆς τυραννικῆς μηχανῆς, οἱ κοινωνίες αὐτές εἶναι παγιδευμένες ἀνάμεσα στό Urstaat, πού θά ἤθελαν νά τό ἀναστήσουν σάν ἑνότητα ἐπικωδικωτική καί ἐπανεδαφικοποιητική, καί τίς ἀσυγκράτητες ροές πού τίς παρασέρνουν πρός ἕνα ἀπόλυτο ὅριο. Ἀνακωδικώνουν μ' ὅλη τους τή δύναμη, μέ παγκόσμιες δικτατορίες, μέ τοπικούς δικτάτορες καί μέ παντοδύναμη ἀστυνομία, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποκωδικώνουν ἤ ἀφήνουν νά ἀποκωδικώνονται οἱ ρευστές ποσότητες τῶν κεφαλαίων τους καί τῶν πληθυσμῶν τους. Εἶναι παγιδευμένες ἀνάμεσα σέ δυό κατευθύνσεις: τόν ἀρχαϊσμό καί τόν φουτουρισμό, τόν νεο-ἀρχαϊσμό καί τόν τέως-φουτουρισμό, τήν παράνοια καί τή σχιζοφρένεια. Τρικλίζουν ἀνάμεσα σέ δυό πόλους: τό τυραννικό παρανοϊκό σημεῖο, τό σημαῖνον-σημεῖο τοῦ Τυράννου, πού πασκίζουν νά τό ξαναζωντανέψουν σάν κωδική ἑνότητα· τό σημεῖο-σχῆμα τοῦ σχιζοφρενικοῦ, σάν ἑνότητα ἀποκωδικωμένης ροῆς, σχίση, σημεῖο-στίγμα ἤ τομή-ροή. Στόν ἕνα πόλο σφίγγονται καί φράζονται, ἀλλά διαρρέουν ἤ διαχέονται μέ τή βοήθεια τοῦ ἄλλου. Οἱ κοινωνίες αὐτές δέν παύουν νά εἶναι μαζί καί καθυστερημένες καί πρωτοπόρες[106]. Πῶς νά συμβιβαστεῖ ἡ νοσταλγία καί ἡ ἀνάγκη

[105] K. Marx, *Le Capital*, III, 3, Συμπεράσματα, Pléiade, II, σ. 1031-1032.

[106] Suzanne de Brunhoff, *La Monnaie chez Marx*, Ed. Sociales, 1967, σ. 147: «Γι' αὐτό, στόν καπιταλισμό, ἀκόμα καί ἡ πίστη, σάν σύστημα, συνενώνει ἑτερόκλητα στοιχεῖα, *προκαπιταλιστικά* (τό νόμισμα, τό χρηματεμπόριο) καί *μετακαπιταλιστικά* (τό κύκλωμα τῆς πίστης, θεωρούμενο σάν ἀνώτερη κυκλοφορία...). Ἐφαρ-

τοῦ Urstaat μέ τό ἀναγκαστικό καί τό ἀναπόφευκτο πού ἔχει ἡ ἐκροή τῆς ροῆς; Τί πρέπει νά γίνει ὥστε ἡ ἀποκωδίκωση καί ἀπεδαφικοποίηση – συστατικά τοῦ συστήματος – νά μήν κάνουν τό σύστημα νά διαφύγει ἀπό κάποια ρωγμή πού δέν ἔχει προβλέψει ἡ ἀξιωματική, καί πού θά ἔφερνε σύγχυση στή μηχανή (ἕνας Κινέζος στόν ὁρίζοντα, ἕνας Κουβανός μέ πυραύλους, ἕνας Ἄραβας ἀεροπειρατής, ἕνας ἀπαγωγέας προξένου, ἕνας Μαῦρος-Πάνθηρας, ἕνας Μάης '68, ἤ ἀκόμα καί τοξικομανεῖς χίππιδες, ὀργισμένοι ὁμοφυλόφιλοι, κτλ.). Ταλαντευόμαστε ἀνάμεσα στίς παρανοϊκές ἀντιδραστικές ὑπερφορτίσεις καί τίς σχιζοφρενικές καί ἐπαναστατικές ὑπόγειες φορτίσεις. Καί ὄχι μονάχα αὐτό: δέν ξέρουμε ποτέ πῶς πᾶνε ἀπό τή μιά μεριά κι ἀπό τήν ἄλλη, στούς δυό διφορούμενους πόλους τοῦ παραληρήματος, μέ τίς μεταμορφώσεις τους, τόν τρόπο πού ἕνας ἀρχαϊσμός ἤ ἕνα φολκλόρ, στή μιά ἤ τήν ἄλλη περίπτωση μποροῦν νά φορτιστοῦν ξαφνικά μέ μιά ἐπικίνδυνη προοδευτική ἀξία; Γιατί γυρίζουν τά πράγματα πρός τόν φασισμό ἤ τήν ἐπανάσταση; – πρόκειται γιά τό πρόβλημα τοῦ καθολικοῦ παραληρήματος, γιά τό ὁποῖο κανένας δέν λέει λέξη, πρῶτα ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα οἱ ψυχίατροι (πού δέν ἔχουν ἰδέα γιά τό ζήτημα· – καί γιατί νά εἶχαν;). Ὁ καπιταλισμός, ἀλλά καί ὁ σοσιαλισμός, ταλαντεύονται μέ ἀγωνία ἀνάμεσα στό τυραννικό σημαῖνον, πού τό λατρεύουν, καί τό σχιζοφρενικό σχῆμα πού τούς παρασέρνει. Ἔτσι, μποροῦμε δικαιολογημένα νά ὑποστηρίξουμε δυό προηγούμενα συμπεράσματα πού φαίνονται ἀντιφατικά. Ἀπό τή μιά μεριά, τό σύγχρονο κράτος ἀποτελεῖ μιάν πραγματική τομή πρός τά μπρός, σέ σχέση μέ τό τυραννικό κράτος, γιατί ἐκπληρώνει ἔτσι ἕνα ἐνύπαρκτο γίγνεσθαι, τή γενικευμένη ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν, τήν ἀξιωματική του πού ἀντικαθιστᾶ τώρα τούς κώδικες, καί τίς ἐπικωδικώσεις. Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως μεριά, δέν ὑπῆρξε ποτέ (καί δέν ὑπάρχει) παρά ἕνα καί μόνο κράτος, τό Urstaat, ὁ ἀσιατικός δεσποτικός σχηματισμός, πού ἀποτελεῖ, στό βάθος, τή μοναδική τομή ὁλόκληρης τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ ἀκόμα καί ἡ νεότερη κοινωνική ἀξιωματική δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει παρά μόνο ἀνασταίνοντάς το σάν ἕναν ἀπό τούς πόλους, πού ἀνάμεσά τους ἀσκεῖ τήν ἴδια της τήν τομή. Δημοκρατία, φασισμός ἤ σοσιαλισμός – ποιό ἀπ' ὅλα τοῦτα τά συστήματα δέν τό κυνηγᾶ ἡ ἰδέα τοῦ Urstaat σάν ἀφταστου πρότυπου; Ὁ ἀρχηγός τῆς ἀστυνομίας τοῦ τοπικοῦ δικτάτορα Duvallier ὀνομαζόταν Desyr*.

Μέ ἄλλον ὅμως τρόπο ἀνασταίνεται ἕνα πράγμα, καί μ' ἄλλον ἔχει γεννηθεῖ. Ὡς τώρα διακρίναμε τρεῖς μεγάλες κοινωνικές μηχανές, πού

μοσμένη στίς ἀνάγκες τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ πίστη δέν εἶναι ποτέ πραγματικά σύγχρονη μέ τό κεφάλαιο. Τό σύστημα χρηματοδότησης, γεννημένο ἀπό τόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς, παραμένει ἕνα νόθο κατασκεύασμα».

* Ἡ λέξη, γραμμένη μέ i ἀντί μέ y, σημαίνει ἐπιθυμία *(Σημ. Γ.Κ.)*.

ἀντιστοιχοῦν μέ τούς ἄγριους, τούς βάρβαρους καί τούς πολιτισμένους. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ βρισκόμενη στή βάση ἐδαφική μηχανή, πού κωδικώνει τίς ροές πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς. Ἡ δεύτερη εἶναι ἡ ὑπερβατική αὐτοκρατορική μηχανή, πού ἐπικωδικώνει τίς ροές πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου καί τοῦ μηχανισμοῦ του – τοῦ Urstaat: αὐτή ἐκτελεῖ τήν πρώτη μεγάλη κίνηση ἀπεδαφικοποίησης, ἀλλά μονάχα ἐπειδή προσθέτει τήν ἀνώτερη ἑνότητά της στίς ἐδαφικές κοινότητες, πού τίς διατηρεῖ μέ τή συνένωσή τους, τήν ἐπικωδίκωσή τους καί τήν ἰδιοποίηση τῆς ὑπερεργασίας. Ἡ τρίτη εἶναι ἡ σύγχρονη ἐνύπαρκτη μηχανή, πού ἀποκωδικώνει τίς ροές πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος: αὐτή πραγματοποίησε τήν ἐνύπαρξη, μετάτρεψε τό ἀφηρημένο σέ συγκεκριμένο καί τό τεχνητό σέ φυσικό, ἀντικαθιστώντας τούς ἐδαφικούς κώδικες καί τήν τυραννική ἐπικωδίκωση μέ μιάν ἀξιωματική τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, καί μέ τή ρύθμιση τῶν ροῶν αὐτῶν· ἐκτελεῖ τή δεύτερη μεγάλη κίνηση ἀπεδαφικοποίησης, ἀλλά τούτη τή φορά ἐπειδή δέν ἀφήνει νά ἀπομείνει τίποτε ἀπό τούς κώδικες καί τούς ἐπικώδικες. Ὅμως, αὐτό πού δέν ἀφήνει νά ἀπομείνει, τό ξαναβρίσκει μέ τά δικά της πρωτότυπα μέσα· ἐπανεδαφικοποιεῖ ἐκεῖ ὅπου ἔχει χάσει τίς ἐδαφικότητες, δημιουργεῖ νέους ἀρχαϊσμούς ἐκεῖ ὅπου ἔχει καταστρέψει τούς παλιούς – καί οἱ δυό ζευγαρώνονται. Ὁ ἱστορικός λέει: ὄχι, τό σύγχρονο κράτος, ἡ γραφειοκρατία του, ἡ τεχνοκρατία του, δέν μοιάζουν μέ τό παλιό δεσποτικό κράτος. Σωστά, ἀφοῦ στήν πρώτη περίπτωση πρόκειται γιά ἐπανεδαφικοποίηση ἀποκωδικωμένων ροῶν, ἐνῶ στή δεύτερη, γιά ἐπικωδίκωση ἐδαφικῶν ροῶν. Τό παράδοξο εἶναι ὅτι ὁ καπιταλισμός χρησιμοποιεῖ τό Urstaat γιά νά ἐκτελέσει τίς δικές του ἐπανεδαφικοποιήσεις. Ἀτάραχη, ὅμως, ἡ σύγχρονη ἀξιωματική – στό βάθος τῆς ἐνύπαρξής της – ἀναπαράγει τό ὑπερβατικό Urstaat, σάν ὅριό της, ἐσωτερικό τώρα, ἤ σάν ἕναν ἀπό τούς πόλους της, πού ἀνάμεσά τους εἶναι ἀναγκασμένη νά ταλαντεύεται. Κάτω ὅμως ἀπό τήν ἀτάραχη καί κυνική της ὄψη, βασανίζεται ἀπό μεγάλες δυνάμεις, πού συνιστοῦν τόν ἄλλο πόλο τῆς ἀξιωματικῆς, τίς ἀνωμαλίες της, τά ἀστοχήματά της, καθώς καί τίς πιθανότητές της νά ἐκραγεῖ, νά περάσει αὐτό πού ἀποκωδικώνει πέρα ἀπό τόν τοῖχο τῶν ἐνύπαρκτων ρυθμιστῶν της καθώς καί τῶν ὑπερβατικῶν της ἀναστάσεων. Ὁ κάθε τύπος κοινωνικῆς μηχανῆς παράγει ὁρισμένο εἶδος *παράστασης*, πού τά στοιχεῖα της ὀργανώνονται στήν ἐπιφάνεια τοῦ κοινωνικοῦ σώματος: τό σύστημα συμπαραδήλωσης-σύνδεσης στήν ἄγρια ἐδαφική μηχανή, πού ἀντιστοιχεῖ στήν κωδίκωση τῶν ροῶν· τό σύστημα ὑπαγωγῆς-διάζευξης στή βάρβαρη τυραννική μηχανή, πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἐπικωδίκωση· τό σύστημα συνδιάταξης-σύζευξης στήν πολιτισμένη καπιταλιστική μηχανή, πού ἀντιστοιχεῖ στήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν. Ἀπεδαφικοποίηση, ἀξιωματική καί ἐπανεδαφικοποίηση – αὐτά εἶναι τά τρία στοιχεῖα πού βρίσκονται στήν ἐπι-

φάνεια τῆς παράστασης τῆς ἐπιθυμίας, στό σύγχρονο κοινωνικό σῶμα. Ξαναπέφτουμε ἔτσι στό ἐρώτημα: ποιά εἶναι, στήν κάθε περίπτωση, ἡ σχέση ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἐφόσον ἔχει γίνει δεκτό ὅτι ἡ φύση τους εἶναι πάντα ταυτόσημη, ἀλλά καί ὅτι ὁ ρυθμός τους εἶναι πάντα διαφορετικός; Εἶναι δυνατό ἡ ταυτότητα φύσης νά βρίσκεται στό ἀνώτατο σημεῖο, μέσα στό σύστημα τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς παράστασης, ἐπειδή πραγματοποιεῖται «καθολικά» στήν ἐνύπαρξη καί στήν ἐκροή τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν; Ἀλλά εἶναι ἐπίσης δυνατό ἡ διαφορά συστήματος νά εἶναι ἐδῶ ἡ μεγαλύτερη, καί ἡ παράσταση αὐτή νά ἀσκεῖ πάνω στήν ἐπιθυμία μιά καταστολή-ἀπώθηση πιό δυνατή ἀπό κάθε ἄλλην, ἐπειδή ἐπωφελούμενη ἀπό τήν ἐνύπαρξη καί τήν ἀποκωδίκωση, ἡ ἀντι-παραγωγή ἁπλώθηκε σέ ὅλην τήν παραγωγή – ἀντί νά παραμένει ἐντοπισμένη μέσα στό σύστημα – ἀποδεσμεύοντας ἕνα τρομερό ἔνστικτο θανάτου, πού διαποτίζει καί συντρίβει τώρα τήν ἐπιθυμία; Καί τί εἶναι αὐτός ὁ θάνατος πού ξεπροβάλλει πάντα ἀπό τά μέσα, πού ὅμως ἔρχεται πάντα ἀπό τά ἔξω, καί πού, στήν περίπτωση τοῦ καπιταλισμοῦ, ξεπροβάλλει μέ μεγαλύτερη ἀκόμα δύναμη, ἀφοῦ δέν καλοξέρει κανείς ἀκόμα ποιό εἶναι τοῦτο τό «ἔξω» πού θά τόν φέρει; Κοντολογίς, ἡ γενική θεωρία τῆς κοινωνίας εἶναι μιά γενικευμένη θεωρία τῶν ροῶν· πρέπει, σέ συνάρτηση μέ τήν τελευταία αὐτή, νά ὑπολογίσουμε τή σχέση ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, τίς παραλλαγές τῆς σχέσης αὐτῆς στήν κάθε περίπτωση, τά ὅρια τῆς σχέσης αὐτῆς στό καπιταλιστικό σύστημα.

*
* *

Στήν ἐδαφική μηχανή, ἤ καί στήν τυραννική, ἡ οἰκονομική κοινωνική ἀναπαραγωγή δέν εἶναι ποτέ ἀνεξάρτητη ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή, ἀπό τήν κοινωνική μορφή τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς. Ἡ οἰκογένεια εἶναι λοιπόν μιά ἀνοιχτή πρακτική, μιά στρατηγική πού συνεξελίσσεται μέ τό κοινωνικό πεδίο· οἱ σχέσεις ἐξ αἵματος καί ἐξ ἀγχιστείας συγγένειας εἶναι προσδιοριστικές, ἤ καλύτερα, «προσδιορισμένες γιά νά εἶναι κυρίαρχες». Πράγματι, αὐτό πού σημαδεύεται, πού ἐγγράφεται πάνω στό κοινωνικό σῶμα, εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ παραγωγοί (ἤ οἱ μή-παραγωγοί), ἀνάλογα μέ τήν κοινωνική θέση τῆς οἰκογένειάς τους καί τή θέση τους στήν οἰκογένεια. Ἡ διαδικασία τῆς ἀναπαραγωγῆς δέν εἶναι ἄμεσα οἰκονομική, ἀλλά περνᾶ μέσα ἀπό τούς μή-οἰκονομικούς συντελεστές τῆς συγγένειας. Κι αὐτό δέν ἰσχύει μονάχα γιά τήν ἐδαφική μηχανή, καί γιά τίς τοπικές ὁμάδες πού ὁρίζουν τή θέση τοῦ καθενός στήν οἰκονομική κοινωνική ἀναπαραγωγή, ἀνάλογα μέ τή σειρά του ἀπό τήν

ἄποψη τῆς ἐξ ἀγχιστείας ἤ τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας, ἀλλά καί γιά τήν τυραννική μηχανή, πού τίς ἐνισχύει μέ τίς σχέσεις τῆς νέας ἀγχιστείας καί τῆς ἄμεσης ἐξ αἵματος συγγένειας (ἀπό ἐδῶ καί ὁ ρόλος τῆς οἰκογένειας τοῦ μονάρχη στήν τυραννική ἐπικωδίκωση, οἱ ἀβεβαιότητές της, πού ἀνήκουν πάντα στήν ἴδια κατηγορία τῆς νέας ἀγχιστείας). Δέν συμβαίνει ὅμως καθόλου τό ἴδιο στό καπιταλιστικό σύστημα[107]. Ἡ παράσταση δέν ἀναφέρεται πιά σ' ἕνα ξεχωριστό ἀντικείμενο, ἀλλά στήν ἴδια τήν παραγωγική δραστηριότητα. Τό κοινωνικό σῶμα, σάν συμπαγές σῶμα, γίνεται τώρα ἄμεσα οἰκονομικό, σάν κεφάλαιο-χρῆμα· δέν ἀνέχεται καμιάν ἄλλη προϋπόθεση. Αὐτό πού ἐγγράφεται ἤ σημαδεύεται, δέν εἶναι πιά οἱ παραγωγοί ἤ οἱ μή-παραγωγοί, ἀλλά οἱ δυνάμεις καί τά μέσα παραγωγῆς – ἀφηρημένες ποσότητες πού μετατρέπονται σέ συγκεκριμένες μέ τή συσχέτιση ἤ σύζευξή τους: ἐργατική δύναμη ἤ κεφάλαιο, σταθερό κεφάλαιο ἤ μεταβλητό κεφάλαιο, κεφάλαιο μέ δεσμούς αἵματος ἤ ἐξ ἀγχιστείας... Τό κεφάλαιο ἐπωμίζεται τώρα τούς δεσμούς ἀγχιστείας καί αἵματος. Προκύπτει ἔτσι μιά «ἰδιωτικοποίηση» τῆς οἰκογένειας, πού παύει ἔτσι νά δίνει τήν κοινωνική της μορφή στήν οἰκονομική ἀναπαραγωγή: εἶναι ἀπο-ἐπενδυμένη, ἐκτοπισμένη· γιά νά μιλήσουμε στή γλώσσα τοῦ Ἀριστοτέλη, ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ πιά μόνο τή μορφή τῆς ὕλης ἤ τοῦ ἀνθρώπινου ὑλικοῦ, πού εἶναι τώρα ὑποταγμένο στήν αὐτόνομη κοινωνική μορφή τῆς οἰκονομικῆς ἀναπαραγωγῆς, καί παίρνει τή θέση πού ἡ τελευταία αὐτή τῆς ὁρίζει. Δηλαδή, τά στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀντι-παραγωγῆς δέν ἀναπαράγονται ὅπως οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλά χρησιμοποιοῦν τούς ἀνθρώπους σάν ἁπλό ὑλικό, πού ἡ μορφή τῆς οἰκονομικῆς ἀναπαραγωγῆς τό προ-ὀργανώνει μ' ἕναν τρόπο ὁλότελα διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνον πού χρησιμοποιεῖ γιά τήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή. Κι ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι «ἰδιωτικοποιημένη» καί ἐκτοπισμένη, ἡ μορφή τοῦ ὑλικοῦ ἤ τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς δημιουργεῖ ἀνθρώπους πού εὔκολα μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἴσοι μεταξύ τους· ἀλλά μέσα στό ἴδιο τό πεδίο, ἡ μορφή τῆς οἰκονομικῆς ἀναπαραγωγῆς ἔχει κιόλας προσχηματίσει τή μορφή τοῦ ὑλικοῦ γιά νά γεννήσει ἐκεῖ πού πρέπει *τόν* κεφαλαιοῦχο σάν παράγωγη συνάρτηση τοῦ κεφαλαίου, καί *τόν* ἐργάτη σάν παράγωγη συνάρτηση τῆς ἐργατικῆς δύναμης κτλ., μέ τέτοιον τρόπο ὥστε ἡ οἰκογένεια ἔχει ἐλεγχθεῖ προκαταβολικά ἀπό τήν ταξική ἱεραρχία (καί μ' αὐτήν τήν ἔννοια ὁ διαχωρισμός εἶναι ἡ μοναδική πηγή τῆς ἰσότητας...)[108].

[107] Βλ. τή διαφορική ἀνάλυση τῶν τρόπων παραγωγῆς ἀπό τόν Emmanuel Terray στό ἔργο του *Le Marxisme devant les sociétés primitives*, σ. 140-155 (γιατί, στίς προ-καπιταλιστικές κοινωνίες, «ἡ ἀναπαραγωγή τῆς οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς δομῆς ἐξαρτιέται, σέ μεγάλο βαθμό, ἀπό τίς συνθῆκες ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ φυσική ἀναπαραγωγή τῆς ὁμάδας»).

[108] Γιά τήν παραγωγή *τοῦ* κεφαλαιούχου κτλ., βλ. K. Marx, *Principes d' une*

Ὁ ἐκτοπισμός αὐτός τῆς οἰκογένειας ἀπό τό κοινωνικό πεδίο ἀποτελεῖ καί τή μεγαλύτερή της κοινωνική «εὐκαιρία». Γιατί μονάχα μέσα στίς συνθῆκες αὐτές, ὁλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο θά μπορέσει *νά ἐφαρμοστεῖ* στήν οἰκογένεια. Τά ἀτομικά πρόσωπα εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα κοινωνικά πρόσωπα, δηλαδή συναρτήσεις παράγωγες τῶν ἀφηρημένων ποσοτήτων. Οἱ ἴδιες γίνονται συγκεκριμένες, μέσα στή σχέση ἤ στήν ἀξιωματική τῶν ποσοτήτων αὐτῶν, μέσα στή σύζευξή τους. Εἶναι κυριολεκτικά, περιγράμματα ἤ εἰκόνες πού δημιουργοῦνται ἀπό σημεῖα-στίγματα, τομές-ροές, καθαρά «σχήματα» τοῦ καπιταλισμοῦ: ὁ κεφαλαιοῦχος ὡς προσωποποιημένο κεφάλαιο – δηλαδή ὡς συνάρτηση παράγωγη τῆς ροῆς τοῦ κεφαλαίου· ὁ ἐργάτης, ὡς προσωποποιημένη δύναμη ἐργασίας – συνάρτηση παράγωγη τῆς ροῆς ἐργασίας. Ὁ καπιταλισμός γεμίζει ἔτσι τό ἐσωτερικό πεδίο του μέ εἰκόνες: ἀκόμα καί ἡ ἀθλιότητα, ἡ ἀπελπισία, ἡ ἐξέγερση καί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ βία καί ἡ καταπίεση πού ἀσκεῖ τό κεφάλαιο, γίνονται εἰκόνες ἀθλιότητας, ἀπελπισίας, ἐξέγερσης, βίας ἤ καταπίεσης. Ἀρχίζοντας ὅμως ἀπό τά μή-εἰκαστικά αὐτά σχήματα ἤ ἀπό τίς τομές-ροές πού τά παράγουν, οἱ εἰκόνες αὐτές θά γίνουν οἱ ἴδιες παριστάνουσες καί ἀναπαραγωγικές, μόνο ἄν μορφοποιήσουν τό ἀνθρώπινο ὑλικό, πού ἡ εἰδική μορφή του ἀναπαραγωγῆς ξαναπέφτει ἔξω ἀπό τό κοινωνικό πεδίο, πού ὡστόσο τήν προσδιορίζει. Τά ἰδιωτικά πρόσωπα εἶναι ἐπομένως εἰκόνες δεύτερης κατηγορίας, εἰκόνες εἰκόνων, δηλαδή *ὁμοιώματα* πού ἀποκτοῦν ἔτσι τήν ἱκανότητα νά ἀναπαραστήσουν τήν πρωτοβάθμια εἰκόνα τῶν κοινωνικῶν προσώπων. Τά ἰδιωτικά αὐτά πρόσωπα εἶναι ρητά προσδιορισμένα στόν τόπο τῆς στενῆς οἰκογένειας, ὅπως πατέρας, μητέρα, παιδί. Ἀντί ὅμως ἡ οἰκογένεια αὐτή, νά εἶναι μιά στρατηγική πού, μέ ἀγχιστεῖες καί ἐξ αἵματος συγγένειες, νά ἀνοίγεται σέ ὁλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο, νά συνεξελίσσεται μ' αὐτό καί νά συνάπτει τίς συντεταγμένες του, δέν εἶναι πιά, θά λέγαμε, παρά μιά ἁπλή τακτική, πού πάνω της ξανακλείνει τό κοινωνικό πεδίο, ἐφαρμόζει σ' αὐτήν τίς αὐτόνομές του ἀπαιτήσεις ἀναπαραγωγῆς καί τή συνάπτει μέ ὅλες του τίς διαστάσεις. Οἱ ἀγχιστεῖες καί οἱ ἐξ αἵματος συγγένειες δέν ἐξαρτιόνται πιά ἀπό τούς ἀνθρώπους, ἀλλά ἀπό τό χρῆμα· ἔτσι, ἡ οἰκογένεια γίνεται ἕνας μικρόκοσμος, ἱκανός νά ἐκφράζει αὐτό πού πιά δέν ἐξουσιάζει. Ἀπό μιάν ὁρισμένη ἄποψη, ἡ κατάσταση δέν ἔχει ἀλλάξει: γιατί αὐτό πού ἐπενδύεται μέ διάμεσο τήν οἰκογένεια, εἶναι πάντα τό κοινωνικό, οἰκονομικό, πολιτικό καί πολιτιστικό πεδίο, οἱ τομές του καί οἱ ροές του. Τά ἰδιωτικά πρόσωπα εἶναι μιά ψευδαίσθηση, εἰκόνες εἰκόνων ἤ παράγωγα παραγώγων. Ἀπό μιάν ἄλλη ὅμως ἄποψη, ὅλα ἔχουν ἀλλάξει, γιατί ἡ οἰκογένεια ἀντί νά ἀποτελεῖ τούς δεσπόζοντες παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς καί νά τούς ἀναπτύσσει, περιορίζεται στό νά ἐφαρμόζει καί νά περιλαμβάνει τούς παράγοντες αὐτούς στόν δικό της τρόπο ἀναπαραγωγῆς. Πατέρας, μητέρα καί παιδί γίνονται ἔτσι τό ὁμοίωμα τῶν εἰκόνων τοῦ κεφαλαίου («ὁ Κύριος Κεφάλαιο, ἡ Κυρία Γῆ», καί τό παιδί τους, ὁ Ἐργάτης...)· ἔτσι, οἱ εἰκόνες δέν διακρίνονται πιά καθόλου μέσα στήν ἐπιθυμία πού εἶναι προσδιορισμένη γιά νά ἐπενδύει μονάχα τό ὁμοίωμα. Οἱ οἰκογενειακοί προσδιορισμοί γίνονται τώρα ἡ ἐφαρμογή τῆς κοινωνικῆς ἀξιωματικῆς. Ἡ οἰκογένεια μετατρέπεται σέ ὑποσύνολο στό ὁποῖο ἐφαρμόζεται τό σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Καί ὅπως *ὁ καθένας* ἔχει – ἰδιωτικά – ἕναν πατέρα καί μιά μητέρα, ὑπάρχει τώρα ἕνα διανεμητικό ὑποσύνολο, πού ἀπομιμεῖται γιά τόν καθένα τό συλλογικό σύνολο τῶν κοινωνικῶν προσώπων, πού κλείνει τόν κύκλο αὐτοῦ τοῦ συνόλου καί ἀνακατεύει τίς εἰκόνες του. Ὅλα ἐπανάγονται στό τρίγωνο «πατέρας-μητέρα-παιδί», πού ἀντηχεῖ ἀπαντώντας «μπαμπά-μαμά» κάθε φορά πού τό διεγείρουν μέ τίς εἰκόνες τοῦ κεφαλαίου. Κοντολογίς, ὁ Οἰδίποδας καταφθάνει: γεννιέται μέσα στό καπιταλιστικό σύστημα ἀπό τήν ἐφαρμογή τῶν κοινωνικῶν εἰκόνων τῆς πρώτης κατηγορίας στίς ἰδιωτικές οἰκογενειακές εἰκόνες τῆς δεύτερης κατηγορίας. Εἶναι τό σύνολο ἄφιξης πού ἀνταποκρίνεται σ' ἕνα σύνολο ἀφετηρίας κοινωνικά προσδιορισμένο. Εἶναι ὁ μύχιος ἀποικιακός σχηματισμός μας, πού ἀντιστοιχεῖ στή μορφή τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας. Εἴμαστε ὅλοι μας μικρές ἀποικίες, καί ὁ Οἰδίποδας εἶναι ἐκεῖνος πού μᾶς ἀποικίζει. Ὅταν ἡ οἰκογένεια παύει νά εἶναι μιά μονάδα παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς, ὅταν στήν οἰκογένεια ἡ σύζευξη ξαναπαίρνει τό νόημα μιᾶς ἁπλῆς μονάδας κατανάλωσης, τότε καταναλίσκουμε μπαμπά-μαμά. Στό σύνολο ἀφετηρίας ὑπάρχει τό ἀφεντικό, ὁ ἀρχηγός, ὁ παπάς, ὁ ἀστυνόμος, ὁ φορατζής, ὁ στρατιώτης, ὁ ἐργάτης, ὅλες οἱ μηχανές καί ὅλες οἱ ἐδαφικότητες, ὅλες οἱ κοινωνικές εἰκόνες τῆς κοινωνίας μας· ἀλλά στό σύνολο ἄφιξης – στό ἔσχατο ὅριο – ὑπάρχει μονάχα ὁ μπαμπάς, ἡ μαμά κι' ἐγώ, τό τυραννικό σημεῖο πού περισυλλέγει ὁ μπαμπάς, ἡ ὑπολειμματική ἐδαφικότητα πού τήν ἀναλαμβάνει ἡ μαμά, καί τό ἐγώ, διαιρεμένο, κομματιασμένο, εὐνουχισμένο. Νά εἶναι ἄραγε ἡ πράξη αὐτή τῆς κάμψης, τοῦ διπλώματος ἤ τῆς ἐφαρμογῆς, πού κάνει τόν Λακάν νά λέει – προδίνοντας θεληματικά τό μυστικό τῆς ψυχανάλυσης ὡς ἐφαρμοσμένης ἀξιωματικῆς: αὐτό πού φαίνεται «νά λειτουργεῖ πιό ἐλεύθερα στόν λεγόμενο ἀναλυτικό διάλογο, ἐξαρτιέται, στήν πραγματικότητα, ἀπό ἕγα ὑπόβαθρο πού μπορεῖ νά ἀναχθεῖ θαυμάσια σέ μερικές βασικές τυποποιήσιμες ἀρθρώσεις»[109]. Ὅλα εἶναι προσχηματισμένα, προκαταβολικά διευθετημένα. Τό κοινωνικό πεδίο ὅπου ὁ καθένας ἐνεργεῖ καί πάσχει σάν συλλογικός φορέας ἔκφρασης,

critique de l' économie politique, Pléiade I, σ. 357-358, καί *Τό Κεφάλαιο*, I, 7, κεφ. 24, Pléiade I, σ. 1095-1096.

[109] J. Lacan, *Lettres de l'école freudienne*, 7 τοῦ Μάρτη 1970, σ. 42.

φορέας παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς, ξεπέφτει στό οἰδιπόδειο, ὅπου ὁ καθένας τώρα παγιδευμένος στή γωνιά του, κομμένος σύμφωνα μέ τή γραμμή πού τόν διαιρεῖ σέ ἀτομικό ὑποκείμενο τοῦ ἐκφερόμενου καί σέ ἀτομικό ὑποκείμενο τῆς ἐκφορᾶς. Τό ὑποκείμενο τοῦ ἐκφερόμενου εἶναι τό κοινωνικό πρόσωπο, καί τό ὑποκείμενο τῆς ἐκφορᾶς εἶναι τό ἰδιωτικό πρόσωπο. «Ὥστε» εἶναι ὁ πατέρας σου, ὥστε εἶναι ἡ μητέρα σου, ὥστε εἶσαι ἐσύ: ἡ οἰκογενειακή σύζευξη προκύπτει ἀπό τίς καπιταλιστικές συζεύξεις, ἐφόσον αὐτές ἐφαρμόζονται στά «ἰδιωτικοποιημένα» πρόσωπα. Κι εἴμαστε βέβαιοι πώς θά ξαναβρίσκουμε παντοῦ τό «μπαμπάς-μαμά-ἐγώ», ἀφοῦ ὅλα ἔχουν ἐφαρμοστεῖ σ' αὐτό. Τό βασίλειο τῶν εἰκόνων, νά ποιός εἶναι ὁ καινούριος τρόπος πού ὁ καπιταλισμός χρησιμοποιεῖ τίς σχίσεις καί ἐκτρέπει τίς ροές: ἑτερόκλητες εἰκόνες, εἰκόνες πού ἐπανάγονται σέ εἰκόνες, ἔτσι πού – στό τέλος τῆς διαδικασίας – τό μικρό ἐγώ τοῦ καθενός, ἀναφερόμενο στό «πατέρα-μητέρα» του, νά εἶναι πραγματικά τό κέντρο τοῦ κόσμου. Πολύ πιό ὕπουλη ἀπό τό ὑπόγειο βασίλειο τῶν φετίχ τῆς γῆς ἤ ἀπό τό οὐράνιο βασίλειο τῶν εἰδώλων τοῦ Τυράννου, ἐμφανίζεται τώρα ἡ οἰδιπόδεια-ναρκισσική μηχανή: «φτάνουν πιά οἱ γλυφές καί τά ἱερόγλυφα... θέλουμε τήν ἀντικειμενική ἀλήθεια... δηλαδή τήν ἰδέα-Κόντακ... Γιά κάθε ἄντρα, γιά κάθε γυναίκα, τό Σύμπαν εἶναι μονάχα αὐτό πού περιβάλλει τήν ἀπόλυτη μικρή εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του ἤ τοῦ ἑαυτοῦ της... Μιά εἰκόνα! Ἕνα στιγμιότυπο-Κόντακ μέσα σέ μιά παγκόσμια ταινία ἀπό στιγμιότυπα»[110]. Ὁ καθένας, σάν ἕνας τριγωνισμένος μικρόκοσμος, τό ναρκισσικό ἐγώ συγχέεται μέ τό οἰδιπόδειο ὑποκείμενο.

Τό οἰδιπόδειο ἐπιτέλους..., εἶναι τελικά μιά πολύ ἁπλή ὑπόθεση, καί πραγματικά μπορεῖ πολύ εὔκολα νά τυποποιηθεῖ. Ἐπηρεάζει ὅμως ὁλόκληρη τήν Ἱστορία. Εἴδαμε παραπάνω μέ ποιάν ἔννοια ἡ σχιζοφρένεια ἀποτελεῖ *τό ἀπόλυτο ὅριο* κάθε κοινωνίας, καθώς διοχετεύει ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές – πού τίς ἐπιστρέφει στήν ἐπιθυμητική παραγωγή, στό «ὅριο» τῆς κάθε κοινωνικῆς παραγωγῆς· κι ἀκόμα, ὅτι ὁ καπιταλισμός εἶναι τό *σχετικό ὅριο* κάθε κοινωνίας, καθώς ἀξιωματοποιεῖ τίς ἀποκωδικωμένες ροές καί ἐπανεδαφικοποιεῖ τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές. Γι' αὐτό ὁ καπιταλισμός βρίσκει στή σχιζοφρένεια τό ἴδιο *τό ἐξωτερικό του ὅριο* πού δέν παύει νά τό ἀποκρούει καί νά τό ἐμποδίζει ἐνῶ ὁ ἴδιος παράγει *τά ἐσωτερικά ὅριά του* πού ὁλοένα τά μετατοπίζει καί τά διευρύνει. Ἀλλά καί γιά ἕναν ἄλλο λόγο ὁ καπιταλισμός χρειάζεται ἕνα μετατοπισμένο *ἐσωτερικό ὅριο:* γιά νά ἐξουδετερώσει ἤ νά ἀποκρούσει τό ἀπόλυτο ἐξωτερικό ὅριο – τό σχιζοφρενικό ὅριο

[110] D.H. Lawrence, «Art et moralité», 1925, γαλλ. μετάφρ. στό *Eros et les chiens*, ἐκδ. Bourgois, σ. 48-50. (Γιά τήν «πραγματικότητα» τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου – εἰκόνα ἑτερόκλητη καί παρδαλή – βλ. Nietzsche, *Ζαρατούστρα*, II, «Γιά τή χώρα τοῦ πολιτισμοῦ».

– ἔχει ἀνάγκη νά τό ἐσωτερικεύσει, τούτη τή φορά περιορίζοντάς το καί περνώντας το, ὄχι πιά ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, πού ἀποσπᾶται ἀπ' αὐτό, ἀλλά στό ἐσωτερικό τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἀνάμεσα στή μορφή τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς καί τή μορφή μιᾶς οἰκογενειακῆς ἀναπαραγωγῆς, στήν ὁποία ἐπανάγεται ἡ πρώτη – ἀνάμεσα στό κοινωνικό σύνολο καί τό ἰδιωτικό ὑποσύνολο στό ὁποῖο ἐφαρμόζεται. Τό οἰδιπόδειο εἶναι τό μετατοπισμένο ἤ ἐσωτερικευμένο ὅριο, καί ἡ ἐπιθυμία παγιδεύεται ἀπ' αὐτό. Τό οἰδιπόδειο τρίγωνο εἶναι ἡ μύχια καί ἡ ἰδιωτική ἐδαφικότητα πού ἀνταποκρίνεται σέ ὅλες τίς προσπάθειες κοινωνικῆς ἐπανεδαφικοποίησης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅριο μετατοπισμένο, ἀφοῦ εἶναι τό μετατοπισμένο παριστανόμενο τῆς ἐπιθυμίας – τέτοιο ὑπῆρξε πάντα τό οἰδιπόδειο γιά κάθε σχηματισμό. Στούς πρωτόγονους ὅμως σχηματισμούς, τό ὅριο αὐτό παραμένει μή-κατειλημμένο, γιατί οἱ ροές εἶναι κωδικωμένες καί ὁ μηχανισμός τῆς ἐξ ἀγχιστείας καί ἐξ αἵματος συγγένειας διατηρεῖ τίς πλατειές οἰκογένειες στήν κλίμακα τῶν προσδιορισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ἐμποδίζοντας κάθε δευτερεύουσα ἐπαναγωγή τῶν τελευταίων στίς πρῶτες. Στούς τυραννικούς σχηματισμούς, τό οἰδιπόδειο ὅριο εἶναι κατειλημμένο ἀλλά μονάχα συμβολικά – κανένας δέν τό «ζεῖ» οὔτε καί τό κατοικεῖ – γιατί ἡ αὐτοκρατορική αἱμομιξία ἐκτελεῖ, μιάν ἐπικωδίκωση πού καλύπτει, μέ τή σειρά της, ὁλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο (ἀπωθητική παράσταση): οἱ τυπικές πράξεις μεταγωγῆς, παρεκβολῆς (extrapolation) κτλ., πού θά ἀποτελέσουν ἀργότερα μέρος τοῦ οἰδιπόδειου, σκιαγραφοῦνται ἀπό τώρα κιόλας, ἀλλά σ' ἕνα χῶρο συμβολικό, ὅπου σχηματίζεται τό ἀντικείμενο τῶν ὑψωμάτων. Καί μόνο στόν καπιταλιστικό σχηματισμό τό οἰδιπόδειο ὅριο εἶναι κατειλημμένο, κατοικεῖται καί βιώνεται, μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ κοινωνικές εἰκόνες πού παράγονται ἀπό τίς ἀποκωδικωμένες ροές, ἐπανάγονται πραγματικά σέ περιορισμένες οἰκογενειακές εἰκόνες, πού τίς ἐπενδύει ἡ ἐπιθυμία. Σ' αὐτό τό σημεῖο τοῦ φαντασιακοῦ σχηματίζεται τό οἰδιπόδειο, πού ταυτόχρονα *ὁλοκληρώνει τήν ἀποδημία του* στά βαθύτερα στοιχεῖα τῆς παράστασης: *τό μετατοπισμένο παριστανόμενο γίνεται ἔτσι παριστάνον τῆς ἐπιθυμίας*. Αὐτονόητο εἶναι λοιπόν ὅτι τοῦτο τό γίγνεσθαι ἤ αὐτή ἡ συγκρότηση δέν εἶναι δυνατό νά γίνουν μέσα στά φαντασιακά εἴδη τῶν πρωτύτερων κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ἀφοῦ τό φαντασιακό οἰδιπόδειο προκύπτει ἀπό ἕνα τέτοιο γίγνεσθαι – ποτέ τό ἀντίστροφο. Τό οἰδιπόδειο δέν ἔρχεται ἀπό μιά ροή σκατῶν ἤ ἀπό ἕνα κύμα αἱμομιξίας, ἀλλά ἀπό τίς ἀποκωδικωμένες ροές τοῦ κεφαλαίου-χρήματος. Τά κύματα αἱμομιξίας καί σκατῶν παράγονται μόνο σάν δευτερεύοντα στοιχεῖα, ἐπειδή παρασύρουν τά ἰδιωτικά αὐτά πρόσωπα στά ὁποῖα ἐπανάγονται ἤ ἐφαρμόζονται οἱ ροές τοῦ κεφαλαίου (γι' αὐτό καί εἶναι ἀπόλυτα παραμορφωμένη ἡ πολύπλοκη προέλευση τῆς ψυχαναλυτικῆς ἐξίσωσης σκατά = χρῆμα: στήν πραγμα-

τικότητα πρόκειται γιά ἕνα σύστημα ἀπό συναντήσεις ἤ συζεύξεις, ἀπό παράγωγα ἤ συνισταμένες ἀνάμεσα σέ ἀποκωδικωμένες ροές).

Μέσα στό οἰδιπόδειο ἀνακεφαλαιώνονται οἱ τρεῖς καταστάσεις ἤ οἱ τρεῖς μηχανές. Γιατί τό οἰδιπόδειο προετοιμάζεται στήν ἐδαφική μηχανή, σάν κενό, μή-κατειλημμένο ὅριο· σχηματίζεται στήν τυραννική μηχανή σάν συμβολικά κατειλημμένο ὅριο· ἀλλά πληροῦται καί πραγματοποιεῖται μόνο ὅταν γίνεται φαντασιακό οἰδιπόδειο τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς. Ἡ τυραννική μηχανή διατηροῦσε τίς πρωτόγονες ἐδαφικότητες, καί ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀνασταίνει τό Urstaat σάν ἕναν ἀπό τούς πόλους τῆς ἀξιωματικῆς της· μιά ἀπό τίς εἰκόνες της εἶναι τώρα ὁ Τύραννος. Γι' αὐτό καί ὅλα στοιβάζονται μέσα στό οἰδιπόδειο, ὅλα βρίσκονται μέσα στό οἰδιπόδειο, πού εἶναι ἀκριβῶς τό ἀποτέλεσμα τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας, ἀλλά μόνο μέ τήν ἰδιαίτερη ἔννοια πού εἶναι ἤδη τέτοιο ἀποτέλεσμα κι ὁ καπιταλισμός. Ἔχουμε ἐδῶ ὅλη τή σειρά, *φετίχ, εἴδωλα, εἰκόνες καί ὁμοιώματα.* Οἱ ἐδαφικοί φετιχισμοί, τά τυραννικά εἴδωλα ἤ σύμβολα, ὅλα περιλαμβάνονται στίς εἰκόνες τοῦ καπιταλισμοῦ, πού τά σπρώχνει καί τά ἀνάγει στό οἰδιπόδειο ὁμοίωμα. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς τοπικῆς ὁμάδας εἶναι ὁ Λάιος, ἡ ἐδαφικότητα ἡ Ἰοκάστη, ὁ τύραννος ὁ ἴδιος ὁ Οἰδίποδας – «παρδαλή ἀπεικόνιση ὅλων ἐκείνων πού πίστεψαν ποτέ οἱ ἄνθρωποι». Δέν εἶναι παράξενο ὅτι ὁ Freud ἀναζήτησε στόν Σοφοκλῆ τήν κεντρική εἰκόνα τοῦ Οἰδίποδα-τυράννου – τόν μύθο πού ἔγινε τραγωδία – γιά τήν ἀκτίνωση πρός δύο ἀντίθετες κατευθύνσεις: τελετουργική πρωτόγονη κατεύθυνση τοῦ *Τοτέμ καί Ταμπού,* καί ἰδιωτική κατεύθυνση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου πού ὀνειρεύεται (ὁ Οἰδίποδας μπορεῖ νά εἶναι μύθος, τραγωδία, ὄνειρο: ἐκφράζει πάντα τή μετατόπιση τοῦ ὁρίου). Ὁ Οἰδίποδας δέν θά ἦταν τίποτε ἄν ἡ συμβολική θέση ἑνός ἀντικειμένου τῶν ὑψωμάτων, μέσα στήν τυραννική μηχανή, δέν καθιστοῦσε πρῶτα-πρῶτα ἐφικτές τίς ἐνέργειες τοῦ «διπλώματος» καί τῆς ἐπαναγωγῆς πού θά τό συγκροτήσουν μέσα στό σύγχρονο πεδίο: *αἰτία* τοῦ τριγωνισμοῦ. Ἀπό ἐδῶ καί ἡ τεράστια σημασία, ἀλλά καί ἡ ἀπροσδιοριστία, τό ἀναποφάνσιμο τῆς θεωρίας τοῦ μεγαλύτερου καινοτόμου τῆς ψυχανάλυσης, πού τοποθετεῖ τό μετατοπισμένο ὅριο ἀνάμεσα στό συμβολικό καί τό φαντασιακό, ἀνάμεσα στόν συμβολικό εὐνουχισμό καί τό φαντασιακό οἰδιπόδειο. Γιατί, στήν κατηγορία τοῦ τυραννικοῦ σημαίνοντος, ὁ εὐνουχισμός σάν νόμος τοῦ Τυράννου ἤ ἐκδήλωση τοῦ ἀντικειμένου τῶν ὑψωμάτων, εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ ἀπαρέγκλιτος ὅρος γιά τίς οἰδιπόδειες εἰκόνες πού θά ξετυλιχτοῦν στό πεδίο ἐνύπαρξης ὅταν τό σημαῖνον, μέ τήν ἀποχώρησή του θά τό ἀφήσει ἀκάλυπτο. Ἀγγίζω τήν ἐπιθυμία ὅταν φτάνω στόν εὐνουχισμό...! Τί ἄλλο σημαίνει ἡ ἐξίσωση ἐπιθυμία-εὐνουχισμός, παρά μιά πραγματικά ἐκπληκτική πράξη, πού τοποθετεῖ ξανά τήν ἐπιθυμία κάτω ἀπό τόν νόμο τοῦ τυράννου, εἰσάγει τήν ἔλλειψη στά βαθύτερα

στρώματα τῆς ἐπιθυμίας, καί μᾶς σώζει ἀπό τό οἰδιπόδειο χάρη σέ μιάν ἀπίστευτη παλινδρόμηση. Ἀπίστευτη καί μεγαλοφυῆ: ἔπρεπε νά τό κάνω, «κανείς δέν μέ βοήθησε», ὅπως λέει ὁ Lacan, γιά νά ἀποτινάξω τόν ζυγό τοῦ Οἰδίποδα καί νά τόν ὁδηγήσω στό σημεῖο νά κάνει τήν αὐτοκριτική του. Αὐτό ὅμως μοιάζει μέ τή ἱστορία τῶν ἀντιστασιακῶν πού, στήν προσπάθειά τους νά καταστρέψουν ἕναν ἠλεκτρικό στύλο, τοποθετοῦν τόσο καλά τίς ἐκρηκτικές ὕλες ὥστε ὁ στύλος ἀνατινάζεται καί ξαναπέφτει στήν τρύπα του! Ἀπό τό συμβολικό ὡς τό φαντασιακό, ἀπό τόν εὐνουχισμό ὡς τόν Οἰδίποδα, ἀπό τήν ἐποχή τῆς τυραννίας ὡς τόν καπιταλισμό ὑπάρχει – ἀντίστροφα – μιά πρόοδος πού ἀναγκάζει τό ἀντικείμενο τῶν ὑψωμάτων, αὐτό πού ὑπερίπταται καί ἐπικωδικώνει, νά ἀποτραβηχτεῖ καί νά δώσει τή θέση του σ' ἕνα κοινωνικό πεδίο ἐγκλεισμοῦ, ὅπου οἱ ἀποκωδικωμένες ροές σχηματίζουν εἰκόνες, καί τίς ἐπανάγουν. Ἀπό ἐδῶ καί οἱ δυό ὄψεις τοῦ σημαίνοντος: ὑπερβατικό ἀντικείμενο ἀκινητοποιημένο, παγιδευμένο σ' ἕνα ἀνώτατο σημεῖο πού κατανέμει τήν ἔλλειψη· καί αὐτόνομο σύστημα ἀπό σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἐλαχιστότατα στοιχεῖα πού πληροῦν τό ἀκάλυπτο πεδίο (σάν νά περνοῦμε – σύμφωνα μέ τήν παράδοση – ἀπό τό Ὄν τοῦ Παρμενίδη στά ἄτομα τοῦ Δημόκριτου).

Ὑπερβατικό ἀντικείμενο, ὅλο καί πιό πνευματικό, γιά ἕνα πεδίο δυνάμεων ὅλο καί πιό κλειστό, ὅλο καί πιό ἐσωτερικευμένο: αὐτή εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀτέρμονης ὀφειλῆς – περνώντας ἀπό τόν Καθολικισμό, καί ἀργότερα ἀπό τή Μεταρρύθμιση. Ἡ ἀκραία πνευματικοποίηση τοῦ τυραννικοῦ κράτους, ἡ ἀκραία ἐσωτερίκευση τοῦ καπιταλιστικοῦ πεδίου – αὐτά προσδιορίζουν τήν ἔνοχη συνείδηση. Ἡ ἔνοχη συνείδηση δέν εἶναι τό ἀντίθετο τοῦ κυνισμοῦ: εἶναι – στά ἰδιωτικά πρόσωπα – τό σύστοιχο τοῦ κυνισμοῦ τῶν κοινωνικῶν προσώπων. Ὅλες οἱ κυνικές μέθοδες τῆς ἔνοχης συνείδησης, ὅπως τίς ἀνέλυσαν, πρῶτα ὁ Nietzsche καί ἀργότερα ὁ Lawrence καί ὁ Miller, γιά νά ὁρίσουν τόν πολιτισμένο εὐρωπαῖο ἄνθρωπο – τό βασίλειο τῶν εἰκόνων καί ἡ ὑπνωση, ἡ νάρκη πού μεταδίδουν – τό μίσος γιά τή ζωή, γιά ὁτιδήποτε εἶναι ἐλεύθερο, γιά ὁτιδήποτε περνᾶ καί κυλᾶ· ἡ καθολική διάχυση τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου – ἡ κατάθλιψη, ἡ ἐνοχή πού χρησιμοποιεῖται σάν μέσο μεταδοτικό, τό φίλημα τοῦ βρυκόλακα: δέν ντρέπεσαι νᾶσαι εὐτυχισμένος; πάρε παράδειγμα ἀπό μένα, δέν πρόκειται νά σ' ἀφήσω ἀπό τά χέρια μου προτοῦ πεῖς κι ἐσύ «ἐγώ φταίω», ὦ ἀπαίσια μεταδοτικότητα τῶν καταθλιπτικῶν, ἡ νεύρωση, μόνη ἀρρώστια πού ἀρρωσταίνει καί τούς ἄλλους – ἡ ἐπιτρεπτική δομή: νά μπορῶ νά ἐξαπατῶ, νά κλέβω, νά σφάζω, νά σκοτώνω! ἀλλά πάντα στό ὄνομα τῆς κοινωνικῆς τάξης καί γιά νά εἶναι ὁ μπαμπάς καί ἡ μαμά περήφανοι γιά μένα – ἡ διπλή κατεύθυνση πού δίνεται στή μνησικακία, στροφή ἐνάντια στόν ἑαυτό μας καί προβολή ἐνάντια στόν ἄλλο: ὁ πατέρας πέθανε, ἐγώ φταίω, ποιός τόν σκότωσε; ἐσύ φταῖς,

φταίει ὁ Ἑβραῖος, ὁ Ἄραβας, ὁ Κινέζος, ὅλα τά τερτίπια τοῦ ρατσισμοῦ καί τῆς φυλετικῆς διάκρισης – ἡ ποταπή ἐπιθυμία νά σ' ἀγαποῦνε, νά ψευτοκλαῖς ἐπειδή δέν σ' ἀγαποῦνε ἀρκετά, ἐπειδή δέν συναντᾶς «κατανόηση», καί ἡ κατάντια τῆς σεξουαλικότητας σέ «βρώμικο μικρό μυστικό», ὅλη αὐτή *ἡ ψυχολογία τοῦ παπᾶ* – ὅλα τοῦτα τά μέσα, βρίσκουν γόνιμη γῆ καί τροφή στό οἰδιπόδειο. Ὅλα τοῦτα τά μέσα ἐξυπηρετοῦν καί ἀναπτύσσονται στήν ψυχανάλυση: αὐτή εἶναι ἡ καινούρια μορφή τοῦ «ἀσκητικοῦ ἰδανικοῦ». Τό λέμε ἀκόμα μιά φορά, δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐπινοεῖ τό οἰδιπόδειο: τοῦ δίνει μόνο μιά τελευταία ἐδαφικότητα, τό ντιβάνι, σάν ἕνα τελευταῖο νόμο, καί τόν ψυχαναλυτή τύραννο καί εἰσπράκτορα τοῦ χρήματος. Ἀλλά ἡ μητέρα σάν ὁμοίωμα τῆς ἐδαφικότητας, καί ὁ πατέρας σάν ὁμοίωμα τοῦ τυραννικοῦ νόμου, μαζί μέ τό κομματιασμένο, διχασμένο, εὐνουχισμένο ἐγώ, εἶναι προϊόντα τοῦ καπιταλισμοῦ, γιατί αὐτός ὀργανώνει μιάν ἐπιχείρηση πού δέν ἔχει ἀντίστοιχο στούς ἄλλους κοινωνικούς σχηματισμούς. Στούς ἄλλους σχηματισμούς ἡ οἰκογενειακή κατάσταση δέν εἶναι παρά ἕνα ἐρέθισμα γιά τήν ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας στό κοινωνικό πεδίο: τά οἰκογενειακά εἴδωλα λειτουργοῦν μόνον ὅταν ἀνοίγονται σέ κοινωνικά εἴδωλα, πού μ' αὐτά ζευγαρώνονται ἤ ἀναμετριοῦνται σέ ἀγῶνες καί συμβιβασμούς· ἔτσι, αὐτό πού ἐπενδύεται μέσα ἀπό τίς οἰκογενειακές τομές καί τμήματα, εἶναι οἱ οἰκονομικές, πολιτικές, πολιτιστικές τομές τοῦ πεδίου ὅπου εἶναι δυθισμένες (βλ. τή σχιζο-ἀνάλυση τοῦ Ndembu). Τό ἴδιο γίνεται ἀκόμα καί στίς περιφερειακές ζῶνες τοῦ καπιταλισμοῦ: ἐκεῖ ἡ προσπάθεια τοῦ ἀποικιστῆ νά ἐξοιδιποδίσει τόν ἰθαγενῆ – ἀφρικανικό οἰδιπόδειο – ἀντικρούεται ἀπό τή διάλυση τῆς οἰκογένειας, σύμφωνα μέ τή λογική τῆς κοινωνικῆς ἐκμετάλλευσης καί καταπίεσης. Στό μαλακό ὅμως κέντρο τοῦ καπιταλισμοῦ – στίς εὔκρατες ἀστικές περιοχές – ἡ ἀποικία γίνεται οἰκεία καί ἰδιωτική, ἐσωτερικεύεται στόν καθένα: καί τότε ἡ ροή τῆς ἐπένδυσης τῆς ἐπιθυμίας, πού πάει ἀπό τό οἰκογενειακό ἐρέθισμα ὡς τήν κοινωνική ὀργάνωση (ἤ ἀποδιοργάνωση) *καλύπτεται*, κατά κάποιον τρόπο, *ἀπό μιάν ἀναρροή* πού ἐπανάγει τήν κοινωνική ἐπένδυση στήν οἰκογενειακή ἐπένδυση, σάν ψευδο-ὀργανωτής. Ἡ οἰκογένεια γίνεται τώρα ὁ χῶρος ἐπίσχεσης καί συνήχησης ὅλων τῶν κοινωνικῶν προσδιορισμῶν. Ἔργο τῆς ἀντιδραστικῆς ἐπένδυσης τοῦ καπιταλιστικοῦ πεδίου, εἶναι νά ἐφαρμόσει ὅλα τά κοινωνικά εἴδωλα στά ὁμοιώματα τῆς περιορισμένης οἰκογένειας, ἔτσι πού ὅπου καί νά στραφεῖς νά μή βρίσκεις παρά μονάχα «μπαμπάς-μαμά»: αὐτή τήν οἰδιπόδεια σαπίλα πού κολλᾶ στό πετσί μας. Ναί, πόθησα τή μητέρα μου καί θέλησα νά σκοτώσω τόν πατέρα μου· ἕνα μόνο ὑποκείμενο ἔκφρασης, ὁ Οἰδίποδας, γιά ὅλα τά καπιταλιστικά ἐκφραζόμενα, καί ἀνάμεσα στά δυό, ἡ τομή τῆς ἐπαναγωγῆς – ὁ εὐνουχισμός.

Ὁ Μάρξ ἔλεγε: ἡ ὑπηρεσία τοῦ Λουθήρου, εἶναι ὅτι προσδιόρισε τήν

οὐσία τῆς θρησκείας, ὄχι πιά ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀντικειμένου ἀλλά σάν ἐσωτερική θρησκευτικότητα· ἡ ὑπηρεσία τοῦ Adam Smith καί τοῦ Ricardo, εἶναι ὅτι προσδιόρισαν τήν οὐσία ἤ τή φύση τοῦ πλούτου, ὄχι πιά σάν ἀντικειμενική φύση, ἀλλά σάν ἀφηρημένη καί ἀπεδαφικοποιημένη ὑποκειμενική οὐσία, *παραγωγική δραστηριότητα γενικά*. Ἀλλά, καθώς ὁ προσδιορισμός αὐτός γίνεται στίς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ οὐσία ἀντικειμενοποιεῖται ξανά, ἀλλοτριώνεται καί ἐπανεδαφικοποιεῖται μέ τή μορφή, τούτη τή φορά, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἔτσι, ὁ καπιταλισμός γίνεται ἀναμφισβήτητα καθολικό χαρακτηριστικό τῆς κάθε κοινωνίας, ἀλλά μονάχα στό μέτρο πού εἶναι ἱκανός νά κάνει – ὡς ἕνα σημεῖο – τήν αὐτοκριτική του, δηλαδή τήν κριτική τῶν μεθόδων πού χρησιμοποιεῖ γιά νά ἁλυσοδένει ξανά ἐκεῖνο πού, μέσα του, εἶχε τήν τάση νά ἀπελευθερωθεῖ ἤ νά ἐμφανιστεῖ ἀνοιχτά[111]. Τό ἴδιο πρέπει νά ποῦμε καί γιά τόν Freud: ἡ μεγαλοφυΐα του συνίσταται στό ὅτι προσδιόρισε τήν οὐσία ἤ τή φύση τῆς ἐπιθυμίας, ὄχι πιά σέ σχέση μέ ἀντικείμενά, σκοπούς ἤ καί πηγές (ἐδάφη), ἀλλά σάν ὑποκειμενική ἀφηρημένη οὐσία, λίμπιντο ἤ σεξουαλικότητα. Μόνο πού τήν οὐσία αὐτή τήν ἀνάγει πάντα στήν οἰκογένεια – τελευταία ἐδαφικότητα τοῦ ἰδιώτη ἀνθρώπου (γι' αὐτό καί τό οἰδιπόδειο, πού βρίσκεται ἀρχικά – *Τρία Δοκίμια* – στό περιθώριο, τοποθετεῖται ἀργότερα ὁλοένα καί πιό κοντά στήν ἐπιθυμία). Λές κι ὁ Freud ἤθελε νά τοῦ συγχωρεθεῖ ἡ μεγάλη του ἀνακάλυψη τῆς σεξουαλικότητας μέ τοῦτο τό ἐπιχείρημα: τουλάχιστον αὐτό δέν θά βγεῖ ἔξω ἀπό τήν οἰκογένεια! Τό βρώμικο μικρό μυστικό ἀντί τοῦ ἀνοιχτοῦ ὁρίζοντα, πού φάνηκε γιά μιά στιγμή. Ἡ οἰκογενειοκρατική ἐπαναγωγή ἀντί τῆς ἀκυβερνησίας τῆς ἐπιθυμίας. Ὄχι πιά μεγάλες ἀποκωδικωμένες ροές, ἀλλά μονάχα μικρά ρυάκια ἀνακωδικωμένα στό κρεβάτι τῆς μαμᾶς. Ὄχι πιά καινούρια σχέση μέ τό ἀπέξω, ἀλλά ἐσωτερίκευση. Μέσα ἀπό τήν ψυχανάλυση, ὑψώνεται πάντα καί δυναμώνει ὁ λόγος τῆς ἔνοχης συνείδησης καί τῆς ἐνοχῆς (καί αὐτό τό ἀποκαλοῦν γιατρειά). Καί σέ δυό σημεῖα τουλάχιστον, ὁ Freud δίνει ἄφεση ἁμαρτιῶν στήν οἰκογένεια – τήν πραγματική καί ἐξωτερική – γιά νά τίς ἐσωτερικεύσει ἀκόμα περισσότερο, τήν ἁμαρτία καί τήν οἰκογένεια στό μικρότερο μέλος της, τό παιδί: στόν τρόπο πού ὁ Freud ὑποθέτει τήν ὕπαρξη μιᾶς αὐτόνομης ἀπώθησης, ἀνεξάρτητης ἀπό τήν καταστολή· καί στόν τρόπο πού παραμερίζει τό θέμα τῆς ἀποπλάνησης τοῦ παιδιοῦ ἀπό τόν ἐνήλικο, γιά νά ἀντικαταστήσει τό θέμα αὐτό μέ τήν ἀτομική φαντασίωση, ὥστε οἱ πραγματικοί γονεῖς νά παρουσιάζονται σάν ἀθῶοι ἤ καί σάν θύματα[112].

[111] K. Marx, *Introduction générale à la critique de l' économie politique*, Pléiade I, σ. 258-261.

[112] Ὁ Erich Fromm, ἀναφερόμενος ἰδιαίτερα στήν ψυχανάλυση τοῦ μικροῦ Hans, δείχνει καθαρά τήν ὁλοένα καί πιό φανερή τάση τοῦ Freud νά ἀποδίδει

Γιατί ἡ οἰκογένεια πρέπει πάντα νά ἐμφανίζεται μέ δυό μορφές: τή μιά ὅπου εἶναι δίχως ἄλλο ἔνοχη, ἀλλά μόνο στόν τρόπο πού τό παιδί τή βιώνει ἔντονα, ἐσωτερικά, καί πού συγχέεται μέ τήν ἴδια του τήν ἐνοχή· καί τήν ἄλλη ὅπου παραμένει ὄργανο εὐθύνης, μπροστά στό ὁποῖο θεωρεῖσαι ἔνοχος ὅσο εἶσαι παιδί, καί σέ σχέση μέ τό ὁποῖο γίνεσαι ὑπεύθυνος ὅταν ἐνηλικιώνεσαι (τό οἰδιπόδειο ὡς ἀρρώστια *καί* ὡς ὑγεία· ἡ οἰκογένεια ὡς παράγοντας ἀλλοτρίωσης *καί* ὡς φορέας ἀπο-ἀλλοτρίωσης, ἔστω καί μέ τόν τρόπο πού ἀνασυγκροτεῖται στή συναισθηματική μετάθεση). Αὐτό ἀκριβῶς ἀπόδειξε ὁ Foucault σέ πολύ ὡραῖες σελίδες: ἡ σύμφυτη μέ τήν ψυχανάλυση οἰκογενειοκρατία δέν ἀνασκευάζει τήν κλασική ψυχιατρική ἀλλά μάλλον τήν ὁλοκληρώνει.Ὕστερα ἀπό τόν τρελό τῆς γῆς καί τόν τρελό τοῦ τυράννου, ἔρχεται ὁ τρελός τῆς οἰκογένειας· αὐτό πού ἡ ψυχιατρική τοῦ 19ου αἰώνα προσπάθησε νά ὀργανώσει μέσα στό φρενοκομεῖο, «τόν δεσποτικό μύθο τῆς οἰκογένειας» – ἡ λογική-πατέρας, ὁ τρελός-ἀνήλικος, οἱ γονεῖς πού δέν εἶναι ἄρρωστοι οἱ ἴδιοι παρά μόνο ἐξαιτίας τῆς παιδικῆς τους ἐμπειρίας – ὅλα τοῦτα βρίσκουν τήν ὁλοκλήρωσή τους ἔξω ἀπό τό φρενοκομεῖο, στήν ψυχανάλυση καί στήν κλινική τοῦ ψυχαναλυτῆ. Ὁ Freud εἶναι ὁ Λούθηρος καί ὁ Adam Smith τῆς ψυχιατρικῆς. Κινητοποιεῖ ὅλες τίς δυνατότητες τοῦ μύθου, τῆς τραγωδίας, τοῦ ὀνείρου, γιά ν' ἁλυσοδέσει ξανά τήν ἐπιθυμία, ἐσωτερικά τούτη τή φορά: ἐνδόμυχο θέατρο. Ναί, ὁ Οἰδίποδας εἶναι ὡστόσο ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ἐπιθυμίας, προϊόν τῆς παγκόσμιας ἱστορίας – ἀλλά ὑπό ἕναν ὅρο, πού ὁ Freud δέν τόν ἐκπληρώνει: ὁ Οἰδίποδας νά σταθεῖ ἱκανός, τουλάχιστον ὡς ἕνα σημεῖο, νά κάνει τήν αὐτοκριτική του. Ἡ παγκόσμια ἱστορία δέν εἶναι παρά Θεολογία, ἂν δέν κατακτᾶ τίς συνθῆκες τῶν συμπτώσεών της, τῆς ἰδιορρυθμίας της, τῆς εἰρωνείας της καί τῆς αὐτοκριτικῆς της. Καί ποιές εἶναι οἱ συνθῆκες αὐτές; ποιό εἶναι τό σημεῖο αὐτό τῆς αὐτοκριτικῆς; Νά ἀνακαλύψει κανείς, πίσω ἀπό τήν ἐπαναγωγή στήν οἰκογένεια, τή φύση τῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων στό ἀσυνείδητο. Νά ἀνακαλύψει, πίσω ἀπό τήν ἀτομική φαντασίωση, τή φύση τῶν ὁμαδικῶν φαντασιώσεων. Ἤ ἀκόμα – κάτι πού εἶναι τό ἴδιο πράγμα – νά σπρώξει τό ὁμοίωμα ὥς τό σημεῖο ὅπου παύει νά εἶναι εἰκόνα μιᾶς εἰκόνας, γιά νά βρεῖ τά ἀφηρημένα σχήματα, τίς ροές-σχίσεις πού περικλείνει συγκαλυμένα. Νά ὑποκαταστήσει τό ἰδιωτικό ὑποκείμενο τοῦ εὐνουχισμοῦ, τό διχασμένο σέ ὑποκείμενο ἐκφορᾶς καί σέ ὑποκείμενο ἐκφερόμενου, πού ἀνάγεται μόνο στίς δυό κατηγορίες τῶν προσωπικῶν εἰκόνων, ἀπό συλλογικούς φορεῖς, πού αὐτοί στρέφονται πρός μηχανογενεῖς διευθετήσεις. Νά ξαναφέρει τό θέατρο τῆς παράστασης στήν τάξη τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς: αὐτό εἶναι, μέ λίγα λόγια, ὅλο τό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης.

τήν ἐνοχή στό παιδί, καί νά δίνει στή γονεϊκή ἐξουσία ἄφεση ἁμαρτιῶν: *La Crise de la psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Anthropos, σ. 79-82, 126-132.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Εἰσαγωγή στή σχιζο-ἀνάλυση

Τί ὑπῆρξε πρῶτο, ἡ κότα ἤ τό αὐγό, ὁ πατέρας καί ἡ μητέρα ἤ τό παιδί; Ἡ ψυχανάλυση θεωρεῖ πώς ἔρχεται πρῶτα τό 'παιδί (ὁ πατέρας εἶναι ἄρρωστος μόνο ἀπό τήν παιδιότητά του), ἀλλά εἶναι ταυτόχρονα ὑποχρεωμένη νά ὑποθέσει μιά προϋπαρξη γονεϊκή (τό παιδί εἶναι παιδί μονάχα σέ σχέση μ' ἕναν πατέρα καί μιά μητέρα). Αὐτό φαίνεται ὁλοκάθαρα στήν ἀρχική θέση ἑνός πατέρα τῆς ὀρδῆς. Τό ἴδιο τό οἰδιπόδειο δέν θά ἦταν τίποτε χωρίς τήν ταύτιση τῶν γονιῶν μέ τά παιδιά· κανένας δέν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ πώς ὅλα ἀρχίζουν μέσα στό μυαλό τοῦ πατέρα: αὐτό λοιπόν θέλεις, νά μέ σκοτώσεις, νά πλαγιάσεις μέ τή μητέρα σου;... Ἡ ἰδέα εἶναι πρῶτα τοῦ πατέρα: παράδειγμα ὁ Λάιος. Ὁ πατέρας εἶναι ἐκεῖνος πού χαλᾶ τόν κόσμο, πού ἐπισείει τόν νόμο (ἡ μητέρα εἶναι πιό συγκαταβατική: δέν χρειάζεται νά γίνεται τόση φασαρία, πρόκειται γιά ἕνα ὄνειρο, γιά μιάν ἐδαφικότητα...). Ὁ Lévi-Strauss τό λέει καθαρά: «Πρωταρχική αἰτία τοῦ μύθου ἀναφορᾶς, εἶναι ἡ αἰμομιξία πού διαπράττει ὁ ἥρωας μέ τή μητέρα του. Ὡστόσο, ἡ ἐνοχή του φαίνεται νά ὑπάρχει πιό πολύ μέσα στό μυαλό τοῦ πατέρα, πού ἐπιθυμεῖ τόν θάνατο τοῦ γιοῦ του, καί προσπαθεῖ νά τόν προκαλέσει... Στό κάτω-κάτω, ὁ πατέρας εἶναι ὁ μοναδικός ἔνοχος: ἔνοχος γιατί θέλησε νά ἐκδικηθεῖ. Κι αὐτός εἶναι πού θά σκοτωθεῖ. Τήν περίεργη αὐτή ἀδιαφορία ἀπέναντι στήν αἰμομιξία, τή συναντοῦμε καί σ' ἄλλους μύθους»[1]. *Τό οἰδιπόδειο εἶναι πρῶτα-πρῶτα μιά ἰδέα στό παρανοϊκό μυαλό τοῦ ἐνήλικου, πρίν ἀποτελέσει ἕνα παιδικό αἴσθημα νευρωτικοῦ.* Ἔτσι, ἡ ψυχανάλυση δέν μπορεῖ νά τά βγάλει πέρα μ' αὐτήν τήν ἀτελεύτητη παλινδρόμηση: ὁ πατέρας ἦταν πρῶτα παιδί, ἀλλά ἦταν παιδί μονάχα σέ σχέση μ' ἕναν πατέρα, πού κι αὐτός πάλι ὑπῆρξε παιδί σέ σχέση μ' ἕναν ἄλλο πατέρα.

Πῶς ἀρχίζει ἕνα παραλήρημα; Μιά κινηματογραφική ταινία θά ἦταν ἴσως ἱκανή νά συλλάβει τήν κίνηση τῆς τρέλας, ἀκριβῶς γιατί ἡ κίνηση αὐτή δέν εἶναι ἀναλυτική καί ἀναδρομική, ἀλλά ἐρευνᾶ ἕνα ὁλικό πεδίο

[1] Lévi-Strauss, *Le cru et le cuit*, Plon, 1964, σ. 56.

συνύπαρξης. Ἂς πάρουμε τήν ταινία τοῦ Nicolas Ray, πού ὑποτίθεται ὅτι ἀναπαρασταίνει τή διαμόρφωση ἑνός παραληρήματος, προκαλούμενου ἀπό τήν κορτιζόνη: ἕνας πατέρας, πού πάσχει ἀπό ὑπερκόπωση, καθηγητής σέ κάποιο κολλέγιο, πού κάνει ὑπερωρίες σ' ἕναν ραδιοφωνικό σταθμό-ταξί, καί πού ἀκολουθεῖ μιά θεραπεία γιά καρδιακές διαταραχές, ἀρχίζει νά παραληρεῖ γιά τό ἐκπαιδευτικό σύστημα, *γενικά*, γιά τήν ἀνάγκη νά ἀποκατασταθεῖ μιά *ράτσα* καθαρόαιμη, γιά τή σωτηρία τῆς ἠθικῆς καί κοινωνικῆς *τάξης*· ὕστερα περνάει στή *θρησκεία*, στή σκοπιμότητα νά ξαναγυρίσουμε στή Βίβλο, στόν Ἀβραάμ... Τί ὅμως ἔκανε ὁ Ἀβραάμ; Ὁρίστε: σκότωσε ἀκριβῶς ἤ θελησε νά σκοτώσει τόν γιό του, καί ἴσως τό μόνο σφάλμα τοῦ Θεοῦ, ἦταν πού συγκράτησε τό χέρι του. Ἀλλά κι ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας τῆς ταινίας δέν ἔχει κι αὐτός ἕνα γιό; Γιά φαντάσου... Αὐτό πού ἡ ταινία παρουσιάζει τόσο καλά – πρός μεγάλο αἶσχος τῶν ψυχιάτρων! – εἶναι ὅτι κάθε παραλήρημα ἀποτελεῖ πρῶτα-πρῶτα ἐπένδυση ἑνός κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ, πολιτικοῦ, πολιτιστικοῦ, φυλετικοῦ καί ρατσιστικοῦ, παιδαγωγικοῦ καί θρησκευτικοῦ πεδίου: ὁ παραληρικός ἐφαρμόζει στήν οἰκογένειά του καί στόν γιό του, ἕνα παραλήρημα πού τούς κατακλύζει ἀπό παντοῦ. Ὁ Joseph Gabel παρουσιάζοντας ἕνα παρανοϊκό παραλήρημα μέ ἔντονο πολιτικο-ἐρωτικό περιεχόμενο καί μέ ἀνώτερες ἰδέες κοινωνικῆς μεταρρύθμισης, ἔκρινε σωστό νά μᾶς πεῖ πῶς μιά τέτοια περίπτωση εἶναι σπάνια, καί πῶς, ἐξάλλου, οἱ πηγές τοῦ παραληρήματος μᾶς παραμένουν ἄγνωστες[2]. Καί ὅμως, εἶναι ὁλοφάνερο πῶς δέν ὑπάρχει οὔτε ἕνα παραλήρημα πού νά μήν ἔχει σέ ὑψηλό βαθμό τόν χαρακτήρα αὐτό καί πού νά μήν εἶναι, στή γένεσή του, οἰκονομικό, πολιτικό κλπ., προτοῦ θρυψαλιαστεῖ στόν μύλο τῆς ψυχιατρικῆς καί τῆς ψυχανάλυσης. Δέν εἶναι βέβαια ὁ πρόεδρος Schreber που θά τό διαψεύσει (οὔτε κι ὁ πατέρας του πού ἐπινόησε τό «Πανγυμναστικόν» κι ἕνα γενικευμένο παιδαγωγικό σύστημα). Ὅλα λοιπόν ἀλλάζουν: ἡ ἀτελεύτητη παλινδρόμηση μᾶς ἀνάγκαζε νά ὑποθέσουμε τήν πρωτογένεια τοῦ πατέρα, μιά πρωτογένεια ὅμως πάντα σχετική καί ὑποθετική, πού μᾶς ἔκανε νά προχωροῦμε στό ἄπειρο, ἐκτός ἄν πηδούσαμε στή θέση ἑνός πατέρα ἀπόλυτα «πρώτου»· ἀλλά εἶναι φανερό πῶς ἡ ἄποψη τῆς παλινδρόμησης εἶναι προϊόν ἀφαίρεσης. Ὅταν λέμε: ὁ πατέρας προηγεῖται σέ σχέση μέ τό παιδί, ἡ πρόταση αὐτή πού, ἀπό μόνη της, δέν ἔχει νόημα, θέλει νά πεῖ συγκεκριμένα: οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις προηγοῦνται σέ σχέση μέ τίς οἰκογενειακές, πού γεννιοῦνται μονάχα μέ τήν ἐφαρμογή ἤ τήν ἐπαναγωγή τῶν πρώτων. Ὅταν λέμε πώς ὁ πατέρας προηγεῖται σέ σχέση μέ τό παιδί, εἶναι σάν νά λέμε ὅτι ἡ ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας εἶναι πρῶτα-πρῶτα ἡ ἐπένδυση ἑνός κοινωνικοῦ

[2] Joseph Gabel, «Délire politique chez un paranoïde»,στό *L' Evolution psychiatrique*, No 2, 1952.

πεδίου πού μέσα του εἶναι βυθισμένοι – ταυτόχρονα βυθισμένοι – καί ὁ πατέρας καί τό παιδί. Ἂς ξαναγυρίσουμε στήν ἀνάλυση τοῦ Kardiner σχετικά μέ τούς κατοίκους τῶν Νησιῶν Marquises: ὁ συγγραφέας ξεχωρίζει ἕνα τροφικό ἄγχος τοῦ ἐνήλικου, συνδεμένο μέ μιάν ἐνδημική σιτοδεία, καί ἕνα τροφικό παιδικό ἄγχος, συνδεμένο μέ τήν ἔλλειψη μητρικῆς φροντίδας[3]. Ὄχι μόνο δέν μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ἡ πρώτη προέρχεται ἀπό τή δεύτερη ἀλλά οὔτε καί ὅτι – ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Kardiner – ἡ κοινωνική ἐπένδυση πού ἀντιστοιχεῖ στήν πρώτη, ἔρχεται *ὕστερα* ἀπό τήν οἰκογενειακή παιδική ἐπένδυση τῆς δεύτερης. Γιατί, αὐτό πού ἔχει ἐπενδυθεῖ στή δεύτερη, εἶναι κιόλας ἕνας προσδιορισμός τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, δηλαδή οἱ γυναῖκες εἶναι σπάνιες κι αὐτό ἐξηγεῖ ὅτι οἱ ἐνήλικοι, ὅπως καί τά παιδιά, «δυσπιστοῦν σ' αὐτές». Μέ δυό λόγια, αὐτό πού τό παιδί ἐπενδύει μέ τήν παιδική του ἐμπειρία – τό μητρικό στῆθος καί τήν οἰκογενειακή δομή – εἶναι κιόλας μιά κατάσταση τῶν τομῶν καί τῶν ροῶν τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου στό σύνολό του, ροῶν ἀπό γυναῖκες κι ἀπό τρόφιμα, καταγραφές καί διανομές. Ὁ ἐνήλικος δέν εἶναι ποτέ ἕνα μετέπειτα τοῦ παιδιοῦ, ἀλλά καί ὁ ἐνήλικος καί τό παιδί, μέσα στήν οἰκογένεια, ἀποβλέπουν στόν καθορισμό τοῦ πεδίου, πού μέσα του καί ἡ οἰκογένεια κι αὐτοί εἶναι ταυτόχρονα βυθισμένοι.

Γι' αὐτό καί πρέπει νά συγκρατήσουμε τά τρία ἀκόλουθα συμπεράσματα: 1) Ἀπό τήν ἄποψη τῆς παλινδρόμησης, πού δέν ἔχει παρά *ὑποθετικό* νόημα, ὁ πατέρας ἔρχεται πρῶτος σέ σχέση μέ τό παιδί. Ὁ παρανοϊκός πατέρας εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξοιδιποδίζει τόν γιό. Ἡ ἐνοχή εἶναι μιά ἰδέα πού προβάλλεται ἀπό τόν πατέρα, πρίν ἀποτελέσει ἕνα ἐσωτερικό αἴσθημα πού νιώθει ὁ γιός. Πρῶτο σφάλμα τῆς ψυχανάλυσης, εἶναι νά θεωρεῖ ὅτι τά πράγματα ἀρχίζουν μέ τό παιδί. Αὐτό τήν παρασύρει στό νά ἀναπτύξει μιά παράλογη θεωρία τῆς φαντασίωσης· σύμφωνα μ' αὐτήν, ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, οἱ πραγματικές τους πράξεις καί τά πραγματικά τους πάθη, πρέπει πρῶτα νά νοοῦνται σάν «φαντασιώσεις» τοῦ παιδιοῦ (φροϋδική ἐγκατάλειψη τοῦ θέματος τῆς ἀποπλάνησης). – 2) Ἂν ἡ παλινδρόμηση, θεωρούμενη ὡς ἀπόλυτη, ἀποδείχνεται ἀκατάλληλη, εἶναι γιατί μᾶς ἐγκλωβίζει μέσα στήν ἁπλή ἀναπαραγωγή ἤ γένεση. Κι ὡστόσο, στά ὀργανικά σώματα καί τά ὀργανωμένα πρόσωπα, δέν φτάνει παρά μόνο ὡς τό ἀντικείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς. Μόνο ἡ ἄποψη τοῦ κύκλου εἶναι *κατηγορηματική καί ἀπόλυτη*, γιατί φτάνει ὡς τήν παραγωγή σάν ὑποκείμενο τῆς ἀναπαραγωγῆς – δηλαδή στή διαδι-

[3] Abram Kardiner, *The Individual and his Society*, Columbia University Press, 1939, σ. 223 κ.ἑ. (Καί γιά τίς δυό δυνατές κατευθύνσεις, ἀπό τό παιδί στόν ἐνήλικο ἤ ἀπό τόν ἐνήλικο στό παιδί, βλ. τά σχόλια τοῦ Mikel Dufrenne: *La Personnalité de base*, P.U.F., 1953, σ. 287-320).

κασία τῆς αὐτο-παραγωγῆς τοῦ ἀσυνείδητου (ἑνότητα τῆς Ἱστορίας καί τῆς Φύσης, τοῦ *Homo natura* καί τοῦ *Homo historia*). Δέν εἶναι βέβαια ἡ σεξουαλικότητα πού ὑπηρετεῖ τή γένεση, εἶναι ἡ προοδευτική ἤ ὀπισθοδρομική γένεση πού ὑπηρετεῖ τή σεξουαλικότητα σάν κυκλική κίνηση, μέ τήν ὁποία τό ἀσυνείδητο, παραμένοντας πάντα «ὑποκείμενο», αὐτο-ἀναπαράγεται. Κατά συνέπεια, δέν ὑπάρχει πιά λόγος νά ἀναρωτιέται κανείς ποιός ἔρχεται πρῶτος, ὁ πατέρας ἤ τό παιδί, γιατί ἕνα τέτοιο ἐρώτημα μπορεῖ μονάχα νά τεθεῖ μέσα στά πλαίσια τῆς οἰκογενειοκρατίας. Αὐτός πού προηγεῖται, εἶναι ὁ πατέρας σέ σχέση μέ τό παιδί, ἀλλά μονάχα ἐπειδή αὐτό πού προηγεῖται εἶναι ἡ κοινωνική ἐπένδυση σέ σχέση μέ τήν οἰκογενειακή ἐπένδυση, εἶναι ἡ ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὅπου ὁ πατέρας, τό παιδί, ἡ οἰκογένεια, σάν ὑπο-σύνολο, εἶναι ὅλοι τους ταυτόχρονα δυθισμένοι. Ἡ προτεραιότητα τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὡς ὅρου τῆς ἐπένδυσης τῆς ἐπιθυμίας, καθορίζει τόν κύκλο καί τίς μεταβατικές καταστάσεις τοῦ ὑποκειμένου. Δεύτερο σφάλμα τῆς ψυχανάλυσης, τή στιγμή ὅπου ὁλοκλήρωνε τόν διαχωρισμό σεξουαλικότητας καί ἀναπαραγωγῆς, εἶναι πώς παρέμεινε δέσμια μιᾶς ἀμετανόητης οἰκογενειοκρατίας, πού τήν καταδίκαζε νά ἐξελίσσεται μονάχα μέσα στήν κίνηση τῆς παλινδρόμησης ἤ τῆς προόδου (ἀκόμα καί ἡ ψυχαναλυτική ἀντίληψη τῆς «ἐπανάληψης» εἶναι δέσμια μιᾶς τέτοιας κίνησης). – 3) Τέλος, ἡ ἄποψη τῆς κοινότητας, πού εἶναι *διαζευκτική* ἤ ἐξηγεῖ τίς διαζεύξεις μέσα στόν κύκλο. Δέν εἶναι μονάχα ἡ γένεση πού ἔρχεται δεύτερη σέ σχέση μέ τόν κύκλο, εἶναι ἡ μετάδοση πού ἔρχεται δεύτερη σέ σχέση μέ μιάν ἐνημέρωση ἤ μιάν ἐπικοινωνία. Ἡ γενετική ἐπανάσταση ἔγινε ὅταν ἀνακάλυψαν πώς δέν ὑπάρχει μετάδοση τῆς ροῆς στήν κυριολεξία, ἀλλά κοινοποίηση ἑνός κώδικα ἤ μιᾶς ἀξιωματικῆς, μιᾶς συνδυαστικῆς πού ἐνημερώνει τίς ροές. Τό ἴδιο γίνεται καί μέ τό κοινωνικό πεδίο: ἡ κωδίκωσή του ἤ ἡ ἀξιωματική του προσδιορίζουν πρῶτα, μέσα του, μιάν ἐπικοινωνία τῶν ἀσυνείδητων. Τό φαινόμενο αὐτό τῆς ἐπικοινωνίας πού ὁ Freud θεωρεῖ δευτερεῦον στίς παρατηρήσεις του πάνω στόν ἀποκρυφισμό, ἀποτελεῖ σήν πραγματικότητα τόν κανόνα καί ρίχνει σέ δεύτερη μοίρα τά προβλήματα τῆς κληρονομικῆς μετάδοσης πού ἀνακινήθηκαν στή διένεξη Freud-Jung[4]. Στά πλαίσια τοῦ κοινοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, φαίνεται ὅτι τό πρῶτο πράγμα πού ὁ γιός ἀπωθεῖ ἤ πού ἔχει νά ἀπωθήσει ἤ πού δοκιμάζει νά ἀπωθήσει, εἶναι τό *ἀσυνείδητο τοῦ πατέρα καί τῆς μητέρας*. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἀπώθησης αὐτῆς εἶναι ἡ βάση τῶν νευρώσεων. Ἀλλά ἡ ἐπικοινωνία αὐτή τῶν ἀσυνείδητων δέν ἐξαρτιέται καθόλου ἀπό τήν οἰκογένεια, ἐξαρτιέται ἀπό τήν κοινότητα τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὡς ἀντικειμένου τῆς ἐπένδυσης ἐπιθυμίας. Ἀπ' ὅλες τίς ἀπόψεις, ἡ οἰκογένεια δέν εἶναι ποτέ καθοριστική, παρά μόνο καθορισμένη, ἀρχικά σάν ἀφετηριακό ἐρέθισμα, ἀργότερα σάν σύνολο ἄφιξης, καί τέλος σάν διάμεσο ἤ διακώλυση τῆς ἐπικοινωνίας.

[4] Ἀκόμα καί τό θεμελιακό πρόβλημα τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἀσυνείδητων τέθηκε μέσα στό πλαίσιο τῶν περιθωριακῶν φαινομένων τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, πρῶτα ἀπό τόν Spinoza στήν ἐπιστολή 17 πρός τόν Balling καί ὕστερα ἀπό τούς Myers, James, Bergson, κλπ.

Ἄν ἡ οἰκογενειακή ἐπένδυση εἶναι μόνο μιά ἐξάρτηση ἤ μιά ἐφαρμογή τῶν ἀσυνείδητων εἰσβολῶν τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου – κι ἄν αὐτό ἀληθεύει τόσο γιά τό παιδί ὅσο καί γιά τόν ἐνήλικο· ἄν εἶναι ἀλήθεια πώς τό παιδί μέσα ἀπό τήν ἐδαφικότητα-μαμά καί τόν νόμο-μπαμπά, ἀποβλέπει κιόλας στίς σχίσεις καί τίς κωδικωμένες ἤ ἀξιωματοποιημένες ροές τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου –, τότε πρέπει νά μεταβιβάσουμε τήν οὐσιαστική διαφορά στήν περιοχή αὐτή. Τό παραλήρημα εἶναι, γενικά, ἡ μήτρα κάθε ἀσύνειδης κοινωνικῆς ἐπένδυσης. Καί κάθε ἀσύνειδη ἐπένδυση κινητοποιεῖ ἕναν παραληρητικό μηχανισμό ἀπο-ἐπενδύσεων, ἀντι-ἐπενδύσεων, ὑπερ-ἐπενδύσεων. Ἀλλά, ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἀπό τούτη τήν ἄποψη ὑπάρχουν δυό τύποι κοινωνικῆς ἐπένδυσης, ὁ διαχωριστικός καί ὁ νομαδικός, ὅπως καί δυό πόλοι τοῦ παραληρήματος: ἕνας τύπος ἤ πόλος παρανοϊκός-φασιστοειδής, πού ἐπενδύει τόν σχηματισμό τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τόν ὑπερ-ἐπενδύει κάνοντάς τον τό αἰώνιο τελικό αἴτιο ὅλων τῶν ἄλλων κοινωνικῶν μορφῶν τῆς ἱστορίας, ἀντι-ἐπενδύει τούς ἐδαφικούς κλοιούς ἤ τήν περιφέρεια καί ἀπο-ἐπενδύει κάθε ἐλεύθερη παράσταση τῆς ἐπιθυμίας – ναί, εἶμαι ἀπό τούς δικούς σας, ἀνήκω στήν ἀνώτερη τάξη καί τήν ἀνώτερη φυλή· καί ἕνας τύπος ἤ πόλος σχιζο-επαναστατικός πού ἀκολουθεῖ τίς *γραμμές φυγῆς* τῆς ἐπιθυμίας, διαπερνᾶ τόν τοῖχο καί διοχετεύει τίς ροές, στήνει τίς μηχανές του καί τίς ὁμάδες του, συγχωνευμένες, μέσα στούς ἐδαφικούς κλοιούς ἤ στήν περιφέρεια, μέ μιά μέθοδο ἀντίθετη ἀπό τήν προηγούμενη: δέν εἶμαι ἀπό τούς δικούς σας, ἀνήκω αἰώνια στήν κατώτερη φυλή, εἶμαι ζῶο, εἶμαι νέγρος. Οἱ «καθώς πρέπει» ἄνθρωποι λένε πώς ἡ φυγή εἶναι ἄστοχη, πώς δέν εἶναι τίμια, πώς εἶναι ἀναποτελεσματική, καί πώς πρέπει νά ἀγωνιζόμαστε γιά μεταρρυθμίσεις. Ἀλλά ὁ ἐπαναστάτης ξέρει πώς ἡ φυγή εἶναι ἐπαναστατική, πώς εἶναι ἀποτράβηγμα (withdrawal), ἰδιοτροπία (freaks), ὑπό τόν ὅρο νά ἀνατρέψει τά πάντα ἤ νά κάνει νά φύγει ἕνα κομμάτι τοῦ συστήματος. Πρέπει νά διαπεράσεις τόν τοῖχο, ἔστω κι ἄν γι' αὐτό χρειαστεῖ νά γίνεις νέγρος, ὅπως τό ἔκανε ὁ John Brown. Ὁ George Jackson λέει: «Μπορεῖ νά διαλέξω τή φυγή ἀλλά ὅλο τό διάστημα τῆς φυγῆς μου θά ψάχνω γιά ἕνα ὅπλο!». Ὑπάρχουν ἀναμφισβήτητα καταπληκτικές διακυμάνσεις τοῦ ἀσυνείδητου, ἀπό τόν ἕνα στόν ἄλλο πόλο τοῦ παραληρήματος: ὁ τρόπος πού ἀναδείχνεται μιά ἀναπάντεχη ἐπαναστατική δύναμη, πολλές φορές ἀκόμη καί μέσα στούς χειρότερους ἀρχαϊσμούς· καί ἀντίστροφα, τό πῶς γυρίζουν τά πράγματα καί καταλήγουν πρός τόν φασισμό ἤ ξανακυλοῦν στόν ἀρχαϊσμό.

Ἂς περιοριστοῦμε σέ παραδείγματα ἀπό τή λογοτεχνία: τήν περίπτωση Céline, τοῦ μεγάλου παραληρικοῦ, πού ἐξελίσσεται ἐπικοινωνώντας ὁλοένα καί πιό πολύ μέ τήν παράνοια τοῦ πατέρα. Ἤ τήν περίπτωση Kérouac, τοῦ καλλιτέχνη μέ τά λιτά μέσα, πού ὕστερα ἀπό μιά ἐπαναστατική «φυγή», ὀνειρεύεται μιά μεγάλη Ἀμερική, κι ἀργότερα ψάχνει νά βρεῖ τούς προγόνους του πού κατάγονται ἀπό τή Βρετάνη καί ἀνήκουν στήν ἀνώτερη φυλή. Μοίρα τῆς ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας εἶναι νά διαβαίνει ὅρια καί σύνορα, νά διοχετεύει ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά καί νά κάνει πάντα τίς ροές αὐτές νά κουβαλοῦν φασιστικές, ἠθικολόγες, πουριτανικές, οἰκογενειοκρατικές ἐδαφικότητες. Οἱ διακυμάνσεις αὐτές τοῦ ἀσυνείδητου, οἱ ὑπόγειες αὐτές διαβάσεις ἀπό τόν ἕναν τύπο στόν ἄλλο μέσα στή λιμπιντινική ἐπένδυση, συχνά ἡ συνύπαρξή τους, ἀποτελοῦν ἕνα ἀπό τά κυριότερα ἀντικείμενα τῆς σχιζο-ἀνάλυσης. Οἱ δυό πόλοι συνενωμένοι ἀπό τόν Artaud στή μαγική φόρμουλα: Ἡλιογάβαλος-ἀναρχικός, «εἰκόνα ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ἀντιφάσεων, καί τῆς ἀντίφασης μέσα *στή θεμελιακή ἀρχή*». Ἀλλά καμιά μεταβίβαση δέν ἐμποδίζει οὔτε καταργεῖ τή διαφορά φύσης ἀνάμεσα στούς δυό πόλους, τόν νομαδισμό καί τόν διαχωρισμό. Ἂν μποροῦμε νά ὁρίσουμε τή διαφορά αὐτή σάν διαφορά ἀνάμεσα σέ παράνοια καί σχιζοφρένεια, εἶναι ἐπειδή ἀπό τή μιά μεριά διακρίναμε τή σχιζοφρενική διαδικασία (τό «διάνοιγμα») ἀπό τά τυχαῖα περιστατικά καί τίς ἐπιπτώσεις πού τήν ἀντικόβουν ἤ τή διακόπτουν (ἡ «κατάρρευση») καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἐπειδή θεωρήσαμε τήν παράνοια, καθώς καί τή σχιζοφρένεια, ἀνεξάρτητες ἀπό κάθε οἰκογενειακή ψευδο-αἰτιολογία, καί τίς συνδέσαμε ἄμεσα μέ τό κοινωνικό πεδίο: τά ὀνόματα τῆς Ἱστορίας καί ὄχι τό ὄνομα τοῦ πατέρα. Ἀντίθετα, ἡ φύση τῶν οἰκογενειακῶν ἐπενδύσεων εἶναι ἐκείνη πού ἐξαρτιέται ἀπό τίς τομές καί τίς ροές τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὅπως αὐτές ἐπενδύονται μέ τόν ἕναν ἤ τόν ἄλλο τύπο, στόν ἕναν ἤ στόν ἄλλο πόλο. Οὔτε καί χρειάζεται νά γίνει τό παιδί ἐνήλικος γιά νά νιώσει – πίσω ἀπό τό μπαμπά-μαμά – τά οἰκονομικά, δημοσιονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά προβλήματα πού ἐπηρεάζουν μιάν οἰκογένεια: τό νά ἀνήκει, ἤ νά ἐπιθυμεῖ νά ἀνήκει σέ μιάν ἀνώτερη ἤ κατώτερη «φυλή», τό ἀντιδραστικό ἤ ἐπαναστατικό περιεχόμενο μιᾶς οἰκογενειακῆς ὁμάδας, πού μ' αὐτό τό κάθε παιδί ἑτοιμάζει ἤδη τίς ρῆξεις καί τίς συμμορφώσεις του. Τί σούπα, τί μπελτές! Ἡ οἰκογένεια ταράζεται ἀπό τή δίνη καί παρασύρεται πρός τή μιά ἤ τήν ἄλλη κατεύθυνση, – ἔτσι πού ὁ οἰδιπόδειος βάκιλλος «πιάνει» ἤ «δέν πιάνει» – ἐπιβάλλει τό καλούπι της ἤ δέν τό κατορθώνει, ἀνάλογα μέ τίς ὁλότελα διαφορετικῆς φύσης κατευθύνσεις, πού τῆς ἔρχονται ἀπό τά ἔξω. Θέλουμε νά ποῦμε πώς τό οἰδιπόδειο γεννιέται ἀπό μιάν ἐφαρμογή ἤ μιάν ἐπαναγωγή σέ προσωποποιημένες εἰκόνες, πού προϋποθέτει μιά κοινωνική ἐπένδυση παρανοϊκοῦ τύπου (γι' αὐτό καί ἡ ἀνακάλυψη τοῦ Freud

– οἰκογενειακό μυθιστόρημα καί οἰδιπόδειο – βασίζεται ἀρχικά στήν παράνοια). Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἐξάρτημα τῆς παράνοιας. Ἐνῶ ἡ σχιζοφρενική ἐπένδυση ἐπιβάλλει ἕναν ὁλότελα διαφορετικό καθορισμό τῆς οἰκογένειας – ἐξουθενωμένης καί κομματιασμένης, ἀνάλογα μέ τίς διαστάσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, πού οὔτε ξανακλείνει οὔτε καί ἐπανάγεται πουθενά: οἰκογένεια-μήτρα γιά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀπο-προσωποποιημένα, πού βυθίζονται καί ξαναβυθίζονται σέ χειμαρρώδεις ἤ ἀραιωμένες ροές ἑνός ἱστορικοῦ Σύμπαντος, ἑνός ἱστορικοῦ χάους. Σχισμή στή μήτρα τῆς σχιζοφρένειας, σέ ἀντίθεση μέ τόν παρανοϊκό εὐνουχισμό· καί ἡ γραμμή τῆς φυγῆς, σέ ἀντίθεση μέ τή «γαλάζια γραμμή»[5].

Ὦ μητέρα
ἔχε γειά
μέ τό μακρύ μαῦρο παπούτσι
ἔχε γειά
μέ τό κομμουνιστικό κόμμα καί μιά χοντροκλωσμένη κάλτσα...
μέ τήν πεσμένη σου χοντρή κοιλιά
μέ τό φόβο σου γιά τόν Χίτλερ
μέ τό στόμα σου γεμάτο ἀπό πικρά ἀστεῖα...
μέ τήν κοιλιά σου ἀπό ἀπεργίες καί καμινάδες ἐργοστάσιου
μέ τό πηγούνι σου ἀπό Τρότσκυ καί ἀπό ἱσπανικό πόλεμο
μέ τή φωνή σου πού τραγουδᾶ γιά τούς ἀποκαμωμένους ἐργάτες σέ ἀποσύνθεση...
μέ τά μάτια σου
μέ τά μάτια σου τῆς Ρωσίας
μέ τά μάτια σου τῆς ἀναπαραδιᾶς...
μέ τά μάτια σου τῆς πεινασμένης Ἰνδίας...
μέ τά μάτια σου τῆς Τσεχοσλοβακίας, πού τή χτυπᾶνε τά ρομπότ...
μέ τά μάτια σου συρμένα ἀπό τούς χαφιέδες σ' ἕνα ἀσθενοφόρο
μέ τά μάτια σου δεμένα σ' ἕνα τραπέζι χειρουργείου
μέ τά μάτια σου – ἀκρωτηριασμένο πάγκρεας
μέ τά μάτια σου τῶν ἐκτρώσεων
μέ τά μάτια σου τῶν ἠλεκτροσόκ
μέ τά μάτια σου τῆς λοβοτομῆς
μέ τά μάτια σου τῆς ζωντοχήρας...[6]

Γιατί οἱ λέξεις αὐτές – παράνοια καί σχιζοφρένεια – νά μοιάζουν μέ πουλιά πού μιλοῦν καί μέ ὀνόματα κοριτσιῶν; Γιατί οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις νά ἀκολουθοῦν τή γραμμή αὐτή τοῦ διαχωρισμοῦ πού τούς δίνει ἕνα περιεχόμενο καθαρά παραληρητικό; (γιατί νά κάνει κανείς τήν

[5] Ἔκφραση τοῦ Jules Ferry: «La ligne bleue des Vosges....» πού ἀναφέρεται στήν ὀχυρωματική γραμμή ἀνάμεσα στή Γερμανία καί τή Γαλλία (*Σημ. Γ. Κ.*).
[6] Allen Ginsberg, *Kaddish*, 1961, Bourgois, σ. 61-63.

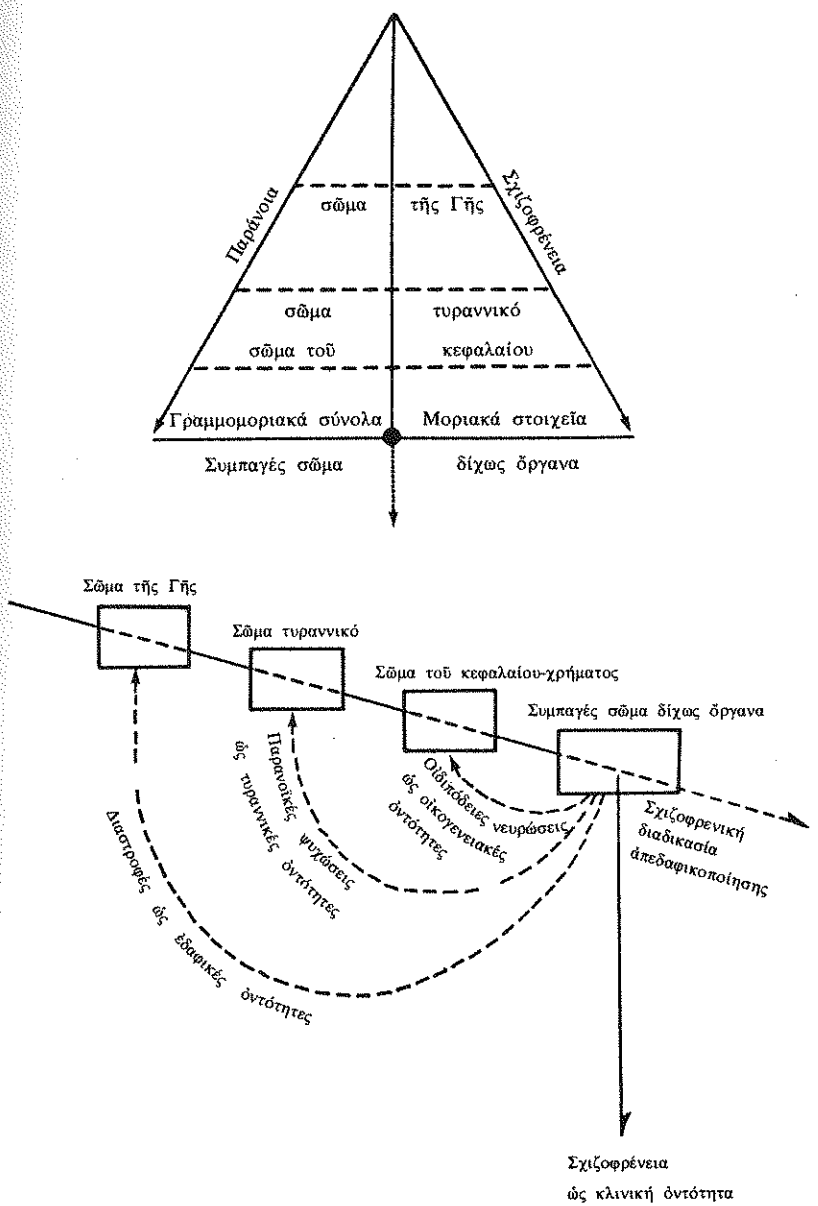
ίστορία ένα παραλήρημα;) Καί τί εἶναι αὐτή ἡ γραμμή; Πῶς νά ὁρίσουμε πάνω της τή σχιζοφρένεια καί τήν παράνοια; Ὑποθέτουμε πώς ὅλα γίνονται πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα· ἀλλά τό σῶμα αὐτό ἔχει δυό ὄψεις. Ὁ Elias Canetti ἔδειξε μέ ποιόν τρόπο ὁ παρανοϊκός ὀργανώνει τίς μάζες καί τά «κοπάδια». Ὁ παρανοϊκός τά συνδυάζει, τά ἀντιθέτει, τά χειραγωγεῖ[7]. Ὁ παρανοϊκός «μηχανοποιεῖ» τίς μάζες, εἶναι ὁ καλλιτέχνης πού ἐπεξεργάζεται τά μεγάλα γραμμομοριακά σύνολα, τούς στατιστικούς ἤ ἀγελαίους σχηματισμούς – φαινόμενα ὀργανωμένου πλήθους. Τά ἐντάσσει ὅλα στούς μεγάλους ἀριθμούς. Τό βράδι, ὕστερα ἀπό τή μάχη, ὁ ταγματάρχης Lawrence ξαπλώνει στή σειρά τά νέα γυμνά πτώματα πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς ἐρήμου. Ὁ πρόεδρος Schreber κολνᾶ πάνω στό σῶμα του χιλιάδες ἀνθρωπάκια. Θά ἔλεγε κανείς πώς ἀνάμεσα στίς δυό κατευθύνσεις τῆς *φυσικῆς* – τή γραμμομοριακή κατεύθυνση πού ὁδηγεῖ στούς μεγάλους ἀριθμούς καί τά μαζικά φαινόμενα, καί τή μοριακή κατεύθυνση πού, ἀντίθετα, προτιμᾶ τίς μοναδικότητες, τίς ἀλληλεπιδράσεις τους καί τίς συνδέσεις τους «ἐξ ἀποστάσεως» ἤ διαφορετικῶν κατηγοριῶν, ὁ παρανοϊκός διάλεξε τήν πρώτη: ἀσχολεῖται μέ τή μακρο-φυσική. Ἐνῶ ἀντίθετα, ὁ σχιζοφρενικός πάει πρός τήν ἄλλη κατεύθυνση, τῆς μικρο-φυσικῆς, τῶν μορίων πού δέν ὑπακούουν πιά στούς στατιστικούς κανόνες· κύματα καί μόρια, ροές καί ἐπιμέρους ἀντικείμενα, πού δέν ἐξαρτιόνται πιά ἀπό τούς μεγάλους ἀριθμούς, ἀπειροελάχιστες γραμμές φυγῆς, ἀντί γιά τά πλαίσια τῶν μεγάλων συνόλων. Καί ἀναμφισβήτητα θά ἦταν σφάλμα νά ἀντιπαραθέσει κανείς τίς δυό αὐτές διαστάσεις σάν συλλογικότητα καί ἀτομικότητα. Ἀπό τή μιά μεριά, τό μικρο-ἀσυνείδητο δέν παρουσιάζει λιγότερες διευθετήσεις, συνδέσεις καί ἀλληλεπιδράσεις, ἄν καί οἱ διευθετήσεις αὐτές ἔχουν πρωτότυπη μορφή· ἀπό τήν ἄλλη, ἡ μορφή τῶν ἀτομικοποιημένων προσώπων δέν τοῦ ἀνήκει, ἀφοῦ τό μικρο-ἀσυνείδητο δέν γνωρίζει παρά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ροές· ἀντίθετα, ἡ μορφή αὐτή ἀνήκει στούς νόμους τῆς στατιστικῆς κατανομῆς τοῦ γραμμομοριακοῦ ἀσυνείδητου ἤ μακρο-ἀσυνείδητου. Ὁ Freud παρουσιάζεται ὡς δαρβινιστής ἤ νεοδαρβινιστής, ὅταν λέει ὅτι στό ἀσυνείδητο ὅλα εἶναι πρόβλημα πληθυσμοῦ (ἐπίσης, θεωροῦσε τίς πολλαπλότητες σύμπτωμα τῆς ψύχωσης)[8]. Πρόκειται λοιπόν μάλλον γιά διαφορά ἀνάμεσα σέ δυό εἴδη συλλογῶν ἤ πληθυσμῶν: τά μεγάλα σύνολα καί οἱ μικρο-πολλαπλότητες. Καί στίς δυό περιπτώσεις, ἡ ἐπένδυση εἶναι συλλογική, εἶναι ἡ ἐπένδυση ἑνός συλλογικοῦ πεδίου· ἀκόμα κι ἕνα μόνο τεμαχίδιο συνδέεται μ' ἕνα κύμα ὡς ροή πού προσδιορίζει τόν χῶρο συνύπαρξης τῶν παρουσιῶν *του*. Κάθε ἐπένδυση εἶναι συλλογική, κάθε φαντασίωση εἶναι ὁμαδική καί, μέ τήν ἔννοια αὐτή, θέση πραγματικότητας. Ἀλλά τά δυό εἴδη ἐπενδύσεων διαφέρουν ριζικά. Τό ἕνα μπορεῖ νά ἀφορᾶ τίς γραμμομοριακές δομές στίς ὁποῖες ὑποτάσσονται τά μόρια, καί τό ἄλλο, ἀντίθετα, μπορεῖ νά ἀφορᾶ τίς μοριακές πολλαπλότητες, στίς ὁποῖες ὑποτάσσονται τά δομημένα φαινόμενα τοῦ πλήθους. Τό ἕνα εἶναι ἐπένδυση *ὑποδουλωμένης ὁμάδας*, τόσο στή μορφή κυριαρχίας ὅσο καί στούς ἀποικιακούς σχηματισμούς τοῦ ἀγελαίου συνόλου, πού καταστέλλει καί ἀπωθεῖ τήν ἐπιθυμία τῶν προσώπων· τό ἄλλο, ἐπένδυση τῆς *ὁμάδας-ὑποκείμενου* στίς ἐγκάρσιες πολλαπλότητες πού περιέχουν τήν ἐπιθυμία σάν μοριακό φαινόμενο, δηλαδή ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ροές σέ ἀντίθεση μέ τά σύνολα καί τά πρόσωπα.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις γίνονται πάνω στό ἴδιο τό κοινωνικό σῶμα ὡς σῶμα συμπαγές, καί ὅτι οἱ ἀντίστοιχοι πόλοι τους ἔχουν κατανάγκη σχέση μέ τόν χαρακτήρα ἤ τόν «χάρτη» τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ σώματος, δηλαδή τή γῆ, τόν τύραννο ἤ τό κεφάλαιο-χρῆμα (γιά κάθε κοινωνική μηχανή, οἱ δυό πόλοι – ὁ παρανοϊκός καί ὁ σχιζοφρενικός – κατανέμονται μέ διαφορετικό τρόπο). Ἐνῶ ὁ καθαυτό παρανοϊκός καί ὁ καθαυτό σχιζοφρενικός, δέν ἐνεργοῦν πάνω στό κοινωνικό σῶμα, ἀλλά στό δίχως ὄργανα σῶμα σέ ἀμιγῆ κατάσταση. Θά ἔλεγε λοιπόν κανείς ὅτι ὁ παρανοϊκός, μέ τήν κλινική ἔννοια τῆς λέξης, μᾶς κάνει νά παραστέκουμε στή φαντασιακή γέννηση τοῦ μαζικοῦ φαινομένου, καί μάλιστα σ' ἕνα ἐπίπεδο ἀκόμα μικροσκοπικό. Τό δίχως ὄργανα σῶμα μοιάζει μέ τό κοσμικό αὐγό, *τό γιγαντιαῖο μόριο*, ὅπου βρίθουν σκουλίκια, βάκιλλοι, λιλιπούτιες μορφές, ζωάρια καί ἀνθρωπάρια, μέ τήν ὀργάνωσή τους καί τίς μηχανές τους, μικροσκοπικά νήματα, σκοινιά, δόντια, νύχια, μοχλοί καί τροχαλίες, καταπέλτες: λογουχάρη, στήν περίπτωση Schreber, οἱ μυριάδες σπερματοζωάρια στίς ἀκτίνες τοῦ οὐρανοῦ ἤ οἱ ψυχές πού, γιά λίγον καιρό, ζοῦνε πάνω στό σῶμα του σάν μικρά ἀνθρωπάκια. Ὁ Artaud λέει: τοῦτος ὁ κόσμος ἀπό μικρόβια δέν εἶναι παρά πηγμένο μηδέν. Οἱ δυό ὄψεις τοῦ δίχως ὄργανα σώματος εἶναι λοιπόν ἐκείνη ὅπου ὀργανώνεται, σέ μικροσκοπική κλίμακα, τό μαζικό φαινόμενο καί ἡ ἀντίστοιχη παρανοϊκή ἐπένδυση, καί ἡ ἄλλη ὅπου, σέ ὑπο-μικροσκοπική κλίμακα, συναρμολογοῦνται τά μοριακά

[7] Elias Canetti, *Masse et puissance*, 1960, Gallimard, σ. 460: «Τέσσερα εἴδη μάζες βασανίζουν τό μυαλό του: τό στράτευμά του, τό χρῆμα του, τά πτώματά του καί ἡ αὐλή τῆς πρωτεύουσάς του. Κι ἀδιάκοπα μ' αὐτές δουλεύει: ἡ μιά μεγαλώνει σέ βάρος τῆς ἄλλης... Μ' ὅ,τι κι ἄν καταπιαστεῖ, καταφέρνει πάντα νά διατηρήσει μιάν ἀπ' αὐτές τίς μάζες. Σέ καμιά περίπτωση δέν ἀρνιέται νά σκοτώσει. Τά στοιβαγμένα μπροστά στό παλάτι του πτώματα εἶναι ἕνας μόνιμος θεσμός».

[8] Σ' ἕνα ἄρθρο του (1913) πάνω στό «Ἀσυνείδητο» ὁ Freud δείχνει ὅτι ἡ ψύχωση παρεμβάλλει μικρές πολλαπλότητες, σέ ἀντίθεση μέ τή νεύρωση πού τῆς χρειάζεται ἕνα ὁλικό ἀντικείμενο: λογουχάρη, πολλαπλότητες ἀπό τρύπες (ὁ Freud ὅμως ἐξηγεῖ τό ψυχωσικό αὐτό φαινόμενο ἐπικαλούμενος μόνο τή δύναμη τῆς προφορικῆς ἀναπαράστασης).

φαινόμενα καί ἡ σχιζοφρενική τους ἐπένδυση. Πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, ὡς στρόφιγγα ἤ σύνορο ἀνάμεσα στό γραμμομοριακό καί τό μοριακό, κατανέμεται ἡ παράνοια-σχιζοφρένεια. Μήπως πρέπει λοιπόν νά πιστέψουμε ὅτι οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις εἶναι δευτερεύουσες προβολές – ὅτι στή βάση γενικά τοῦ κοινωνικοῦ σώματος βρίσκεται ἕνας μεγάλος σχιζονοϊκός μέ δυό ὄψεις, πατέρας τῆς πρωτόγονης ὀρδῆς; Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, δέν συμβαίνει τίποτε τέτοιο. Τό κοινωνικό σῶμα δέν εἶναι προβολή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος, ἀλλά μάλλον τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τό ὅριο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἡ ἐφαπτομένη τῆς ἀπεδαφικοποίησής του, τό τελευταῖο ὑπόλειμμα ἑνός ἀπεδαφικοποιημένου κοινωνικοῦ σώματος. Τό κοινωνικό σῶμα: ἡ γῆ, τό σῶμα τοῦ τυράννου, τό κεφάλαιο-χρῆμα, εἶναι συμπαγῆ ντυμένα σώματα, ὅπως τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἕνα γυμνό συμπαγές σῶμα· ἀλλά αὐτό βρίσκεται στό ὅριο, στό τέλος, καί ὄχι στήν ἀρχή. Καί τό δίχως ὄργανα σῶμα κατοικεῖ ἀναμφισβήτητα μέσα σ' ὅλες τίς μορφές τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἄν ὅμως, μέ τήν ἔννοια αὐτή, οἱ κοινωνικές ἐπενδύσεις μποροῦν νά λέγονται παρανοϊκές ἤ σχιζοφρενικές, τοῦτο γίνεται μόνο στό μέτρο ὅπου ἡ παράνοια καί ἡ σχιζοφρένεια εἶναι τά ἔσχατα προϊόντα τους στίς συγκεκριμένες συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀπό τήν ἄποψη μιᾶς καθολικῆς κλινικῆς ἀντίληψης, ἡ παράνοια καί ἡ σχιζοφρένεια μποροῦν νά παρουσιαστοῦν σάν τά δυό ἄκρα τοῦ ἀνοίγματος ἑνός ἐκκρεμοῦς, πού ταλαντεύεται μέ κέντρο τή θέση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ὡς συμπαγοῦς σώματος καί, στήν ἀκραία περίπτωση, ἑνός δίχως ὄργανα σώματος πού τή μιά του ὄψη καταλαμβάνουν τά γραμμομοριακά σύνολα ἐνῶ στήν ἄλλη «κατοικοῦν» μοριακά στοιχεῖα. Μποροῦμε ὅμως καί νά σχεδιάσουμε μιά καί μόνη γραμμή, πού σ' αὐτήν ἁρμαθιάζονται σάν σέ νῆμα τά διάφορα κοινωνικά σώματα, τό διάγραμμά τους καί τά μεγάλα τους σύνολα· στό κάθε διάγραμμα, μιά παρανοϊκή διάσταση, μιά ἄλλη διεστραμμένη διάσταση, ἕνας τύπος οἰκογενειακῆς θέσης, καί μιά στικτή γραμμή φυγῆς ἤ σχιζοειδοῦς διανοίγματος. Ἡ μεγάλη αὐτή γραμμή καταλήγει στό δίχως ὄργανα σῶμα, καί ἀπό κεῖ εἴτε διαπερνᾶ τόν τοῖχο καί καταλήγει στά μοριακά στοιχεῖα, ὅπου γίνεται στήν πραγματικότητα αὐτό πού ἦταν ἀπό τήν ἀρχή, σχιζοφρενική διαδικασία, καθαρή σχιζοφρενική διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης, εἴτε σκοντάφτει, στόν τοῖχο, τινάζεται πίσω καί ξαναπέφτει πάνω στίς τακτοποιημένες ἐδαφικότητες, τίς ἀθλιότερες τοῦ σύγχρονου κόσμου, ὁμοιώματα τῶν προηγούμενων διαγραμμάτων καί βαλτώνει στό σύνολο τῶν ἀσύλων τῆς παράνοιας καί τῆς σχιζοφρένειας ὡς κλινικῶν ὀντοτήτων, στά σύνολα ἤ τεχνητές κοινωνίες πού ἐγκαθιδρύει ἡ διαστροφή, μέσα στό οἰκογενειακό σύνολο τῶν οἰδιπόδειων νευρώσεων.



*
* *

Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῆς διάκρισης αὐτῆς ἀνάμεσα σέ δυό περιοχές, πού ἡ μιά τους εἶναι μοριακή καί ἡ ἄλλη γραμμομοριακή, ἡ μιά μικρο-ψυχική ἤ μικρο-λογική, ἡ ἄλλη στατιστική καί ἀγελαία; Μήπως ὑπάρχει ἐδῶ κάτι ἄλλο ἀπό ἕνα ἁπλό μεταφορικό σχῆμα πού μεταφέρει στό ἀσυνείδητο μιά διάκριση θεμελιωμένη στή Φυσική, ὅταν ἀντιθέτουμε τά ἐνδο-ἀτομικά φαινόμενα στά μαζικά φαινόμενα στατιστικῆς συσσώρευσης πού ὑπακούουν σέ νόμους συνόλου; Ἀλλά τό ἀσυνείδητο, στήν πραγματικότητα, εἶναι Φυσική· καί τό δίχως ὄργανα σῶμα, μέ τίς ἐντάσεις του, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὕλη, δίχως μεταφορική ἔννοια. Οὔτε καί εἶναι πρόθεσή μας νά ἀνακινήσουμε τό ζήτημα μιᾶς ἀτομικῆς ψυχολογίας καί μιᾶς συλλογικῆς ψυχολογίας, ἤ τήν προτεραιότητα τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης· ἡ διάκριση αὐτή ὅπως τή συναντοῦμε στή *«Συλλογική ψυχολογία καί ἀνάλυση τοῦ Ἐγώ»* («Psychologie collective et analyse du moi») βρίσκεται ὁλόκληρη μέσα στό οἰδιπόδειο. Στό ἀσυνείδητο ὑπάρχουν μόνο πληθυσμοί, ὁμάδες καί μηχανές. Ὅταν, στή μιά περίπτωση, μιλοῦμε γιά αὐτοματισμό τῆς κοινωνικῆς καί τῆς τεχνικῆς μηχανῆς καί, στήν ἄλλη, γιά ἀσυνείδητο τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, ἐννοοῦμε μιάν ἀναγκαία σχέση ἀνάμεσα σέ δυνάμεις ἀξεδιάλυτα συνυφασμένες· μερικές ἀπό τίς δυνάμεις αὐτές εἶναι στοιχειώδεις, καί μέ τή μεσολάβησή τους παράγεται τό ἀσυνείδητο· ἄλλες εἶναι συνισταμένες πού ἐπιδροῦν πάνω στίς πρῶτες, στατιστικά σύνολα, μέσα ἀπό τά ὁποῖα τό ἀσυνείδητο παριστάνεται καί ὑφίσταται ἤδη ἀπώθηση καί καταστολή τῶν παραγωγικῶν στοιχειωδῶν του δυνάμεων.

Μήπως ὅμως μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά μηχανές στή μικρο-φυσική ἤ μικρο-ψυχική αὐτήν περιοχή, *ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἐπιθυμία,* δηλαδή ὄχι μόνο λειτουργία, ἀλλά διαμόρφωση καί αὐτοπαραγωγή; Μιά μηχανή λειτουργεῖ ἀνάλογα μέ τίς προκαταρκτικές συνδέσεις τῆς δομῆς της καί τή διάταξη τῶν ἐξαρτημάτων της, ἀλλά δέν συναρμολογεῖται, δέν διαμορφώνεται οὔτε καί παράγεται ἀπό μόνη της. Μάλιστα αὐτό εἶναι ἀκριβῶς πού συχνά προκαλεῖ τήν πολεμική ἀνάμεσα στή βιταλιστική καί τή μηχανιστική θεωρία: ἡ ἱκανότητα τῆς μηχανῆς νά ἐξηγεῖ τίς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλά καί ἡ ἀπόλυτη ἀνικανότητά της νά ἐξηγεῖ τίς δομές του. Ὁ ἀφηρημένος μηχανισμός τῶν μηχανῶν εἶναι μιά *δομική ἑνότητα,* πού μ' αὐτήν ἐξηγεῖται ἡ λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ βιταλισμός ἐπικαλεῖται μιάν *ἀτομική καί εἰδική ἑνότητα* τοῦ ζωικοῦ ὄντος, ἀπαραίτητη γιά κάθε μηχανή, ἐφόσον αὐτή ὑποτάσσεται στή διατήρηση τοῦ ὀργανικοῦ στοιχείου καί προεκτείνει, πρός τά ἔξω, τίς αὐτόνομες δομές της. Πρέπει ὅμως νά παρατηρήσουμε ὅτι, κατά τόν ἕναν ἤ τόν ἄλλο τρόπο, ἡ μηχανή καί ἡ ἐπιθυμία παραμένουν ἔτσι μέσα σέ μιάν

ἐξωτερική σχέση, εἴτε ἐπειδή ἡ ἐπιθυμία ἐμφανίζεται σάν ἐκδήλωση πού καθορίζεται ἀπό ἕνα σύστημα μηχανικῶν αἰτίων, εἴτε ἐπειδή ἡ μηχανή εἶναι ἡ ἴδια ἕνα σύστημα μέσων, σέ συνάρτηση μέ τούς σκοπούς τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ σύνδεσμος παραμένει δευτερεύων καί ἔμμεσος ἀνάμεσα στά δύο, τόσο στά καινούρια μέσα πού ἰδιοποιεῖται ἡ ἐπιθυμία, ὅσο καί στίς παράγωγες ἐπιθυμίες πού προκαλοῦν οἱ μηχανές. Ἕνα βαθυστόχαστο κείμενο τοῦ Samuel Butler, «Τό βιβλίο τῶν Μηχανῶν», μᾶς ἐπιτρέπει μολαταῦτα νά ξεπεράσουμε τίς ἀπόψεις αὐτές[9]. Εἶναι ἀλήθεια πώς τό κείμενο αὐτό φαίνεται ἀρχικά νά ἀντιθέτει μεταξύ τους μόνο τίς δυό γνωστές θεωρίες, πού ἡ μιά τους ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ὀργανισμοί εἶναι, γιά τήν ὥρα, μόνο τελειοποιημένες μηχανές («Ὅσα πράγματα θεωροῦμε καθαρά πνευματικά, δέν εἶναι παρά διακοπές ἰσορροπίας σέ μιά σειρά μοχλῶν – ἀρχινώντας ἀπό τούς μοχλούς ἐκείνους πού εἶναι τόσο μικροί, ὥστε δέν εἶναι δυνατό νά τούς διακρίνει κανείς μέ τό μικροσκόπιο»)· καί ἡ ἄλλη, ὅτι οἱ μηχανές εἶναι μόνο προεκτάσεις ὀργανισμοῦ («Τά κατώτερα ζῶα κρατοῦν τά μέλη τους μέσα στό ἴδιο τους τό σῶμα, ἐνῶ τά περισσότερα μέλη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐλεύθερα καί βρίσκονται, ἀποσπασμένα, ἐδῶ κι ἐκεῖ, σέ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου»). Ἀλλά ὁ Butler, μ' ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο, ὠθεῖ τίς θέσεις αὐτές σ' ἕνα ἀκρότατο σημεῖο, ἐκεῖ ὅπου δέν μποροῦν πιά νά ἀντιταχθοῦν ἡ μιά στήν ἄλλη – σ' ἕνα σημεῖο ἀδιαφορίας ἤ *διασκορπισμοῦ.* Ἀπό τή μιά μεριά, ὁ Butler δέν ἀρκεῖται νά λέει πώς οἱ μηχανές προεκτείνουν τόν ὀργανισμό, ἀλλά καί ἰσχυρίζεται ὅτι ἀποτελοῦν πραγματικά μέλη καί ὄργανα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα μιᾶς κοινωνίας, μέλη καί ὄργανα πού οἱ ἄνθρωποι τά οἰκειοποιοῦνται ἀνάλογα μέ τήν ἰσχύ καί τόν πλοῦτο τους καί πού οἱ φτωχοί τά στεροῦνται σάν νά ἦταν ἀκρωτηριασμένοι ὀργανισμοί. Ἀπό τήν ἄλλη, δέν ἀρκεῖται νά λέει ὅτι οἱ ὀργανισμοί εἶναι μηχανές, ἀλλά ὑποστηρίζει πώς ἀποτελοῦνται ἀπό τόσο πολλά μέρη, ὥστε μπορεῖ κανείς νά τούς παραβάλει μέ πολύ διαφορετικά ἐξαρτήματα ἀπό διαφορετικές μηχανές, πού ἡ μιά παραπέμπει στήν ἄλλη, ἤ πού ἡ μιά μηχανοποιεῖται πάνω στήν ἄλλη. Κι αὐτό εἶναι τό οὐσιαστικό: ἕνα διπλό πέρασμα στό ἀκρότατο ὅριο πού ἐκτελεῖ ὁ Butler. *Τινάζει στόν ἀέρα τή βιταλιστική θεωρία ἀμφισβητώντας τήν εἰδική ἤ ἀτομική ἑνότητα τοῦ ὀργανισμοῦ, κι ἀκόμα περισσότερο τή μηχανιστική θεωρία, ἀμφισβητώντας τή δομική ἑνότητα τῆς μηχανῆς.* Πολλοί λένε πώς οἱ μηχανές δέν ἀναπαράγονται, ἤ πώς ἀναπαράγονται μονάχα διαμέσου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μήπως «ὑπάρχει κανείς πού μπορεῖ νά ὑποστηρίξει ὅτι τό κόκκινο τριφύλλι δέν ἔχει σύστημα ἀναπαραγωγῆς, ἐπειδή ὁ μπούμπουρας, καί μόνο ὁ μπούμπουρας, πρέπει νά μεσολαβήσει γιά τήν ἀναπαραγωγή του; Ὁ μπούμπουρας εἶναι μέρος τοῦ ἀναπαραγωγικοῦ συστήματος τοῦ τριφυλλιοῦ.

[9] Samuel Butler *Erewhon,* κεφ. 24 καί 25.

Ὁ καθένας μας γεννήθηκε ἀπό μικροσκοπικά ζωάρια, πού ἡ ταυτότητά τους εἶναι ὁλότελα διαφορετική ἀπό τή δική μας, πού ἀνήκουν ὅμως στό δικό μας ἀναπαραγωγικό σύστημα· γιατί νά μήν ἀνήκουμε κι ἐμεῖς στό ἀναπαραγωγικό σύστημα τῶν μηχανῶν;... Αὐτό πού μᾶς ξεγελᾶ, *εἶναι ὅτι θεωροῦμε τήν κάθε περίπλοκη μηχανή μοναδικό ἀντικείμενο.* Στήν πραγματικότητα, ἡ μηχανή εἶναι μιά πολιτεία ἤ μιά κοινωνία, καί τό κάθε μέλος της γεννιέται ἄμεσα, ἀνάλογα μέ τό εἶδος του. Ἀντικρύζουμε μιά μηχανή σάν ἕνα σύνολο, τῆς δίνουμε ἕνα ὄνομα, τήν ἐξατομικεύουμε· κοιτάζουμε τά μέλη μας καί σκεφτόμαστε πώς ὁ συνδυασμός τους σχηματίζει ἕνα ἄτομο πού βγῆκε ἀπό ἕνα μοναδικό κέντρο ἀναπαραγωγικῆς δράσης. Ὅμως, τό συμπέρασμα αὐτό εἶναι ἀντιεπιστημονικό, καί τό ἁπλό γεγονός ὅτι μιά ἀτομηχανή δέν φτιάχτηκε ποτέ ἀπό μιάν ἄλλη, ἤ ἀπό δυό ἄλλες μηχανές τοῦ εἴδους της, δέν μᾶς δίνει καθόλου τό δικαίωμα νά λέμε ὅτι οἱ ἀτομηχανές δέν ἔχουν ἀναπαραγωγικό σύστημα. Στήν πραγματικότητα, τό κάθε μέρος τῆς ὁποιασδήποτε ἀτομηχανῆς γεννιέται ἀπό τούς ἰδιαίτερους καί εἰδικούς του γεννήτορες, πού ρόλος τους εἶναι νά γεννοῦν αὐτό τό μέρος – καί μόνον αὐτό – ἐνῶ ὁ συνδυασμός τῶν τμημάτων σ' ἕνα σύνολο ἀνήκει σέ ἄλλον τομέα τοῦ μηχανικοῦ ἀναπαραγωγικοῦ συστήματος...». Ἐν παρόδω, ὁ Butler συναντᾶ τό φαινόμενο τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας, ὅταν ἕνα μέρος τῆς μηχανῆς παγιδεύει στόν δικό της κώδικα ἕνα κομμάτι κώδικα μιᾶς ἄλλης μηχανῆς καί ἀναπαράγεται ἔτσι χάρη σ' ἕνα τμῆμα μιᾶς ἄλλης μηχανῆς: τό κόκκινο τριφύλλι καί ὁ μπούμπουρας· ἤ ἡ ὀρχιδέα πού προσελκύει τήν ἀρσενική σφήγκα καί τή σταματᾶ, προβάλλοντας πάνω στό λουλούδι τήν εἰκόνα καί τή μυρωδιά τῆς θηλυκιᾶς σφήγκας.

Ὅταν οἱ δυό θέσεις φτάσουν στό *σημεῖο αὐτό τῆς διασπορᾶς,* καταντᾶ ἀδιάφορο ἄν οἱ μηχανές εἶναι ὄργανα ἤ τά ὄργανα μηχανές. Οἱ δυό ὁρισμοί εἶναι ἰσοδύναμοι: ὁ ἄνθρωπος ὡς «σπονδυλο-μηχανοποιημένο ζῶο» ἤ ὡς «ἀφιδιακό παράσιτο τῶν μηχανῶν». Τό βασικό δέν εἶναι τό πέρασμα στό ἴδιο τό ἄπειρο – τήν ἀπειρία πού ἀποτελεῖται ἀπό ἐξαρτήματα μηχανῶν ἤ τήν πρόσκαιρη ἀπειρία τῶν ζωαρίων – ἀλλά μάλλον ἐκεῖνο πού βγαίνει στήν ἐπιφάνεια χάρη σέ τοῦτο τό πέρασμα. Ὅταν ἔχει πιά διαλυθεῖ ἡ δομική ἑνότητα τῆς μηχανῆς καί καταργηθεῖ ἡ ἀτομική καί εἰδική ἑνότητα τοῦ ἔμβιου ὄντος, τότε ἐμφανίζεται ἕνας ἄμεσος δεσμός ἀνάμεσα στή μηχανή καί τήν ἐπιθυμία, ἡ μηχανή περνᾶ τώρα στό κέντρο τῆς ἐπιθυμίας, ἡ μηχανή εἶναι ἐπιθυμητική· καί ἡ ἐπιθυμία μηχανοποιημένη. Δέν εἶναι ἡ ἐπιθυμία πού βρίσκεται μέσα στό ὑποκείμενο, ἀλλά ἡ μηχανή μέσα στήν ἐπιθυμία – καί τό ὑπολειμματικό ὑποκείμενο βρίσκεται στήν ἄλλη μεριά, δίπλα στή μηχανή, σέ ὁλόκληρο τόν περίγυρό της, παράσιτο τῶν μηχανῶν, ἐπικουρικό τῆς σπονδυλο-μηχανοποιημένης ἐπιθυμίας. Κοντολογίς, ἡ πραγματική διαφορά δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στή μηχανή καί τό ἔμβιο ὄν, τόν βιταλισμό καί τόν μηχανικισμό, ἀλλά ἀνάμεσα σέ δυό καταστάσεις τῆς μηχανῆς, πού εἶναι καί οἱ δυό καταστάσεις τοῦ ἔμβιου ὄντος. Ἡ μηχανή θεωρούμενη στή δομική της ἑνότητα, τό ἔμβιο ὄν θεωρούμενο στήν εἰδική καί μάλιστα στήν προσωπική του ἑνότητα, εἶναι μαζικά φαινόμενα ἤ γραμμομοριακά σύνολα· καί μέ τήν ἰδιότητα αὐτή παραπέμπουν, ἀπό τά ἔξω, τό ἕνα στό ἄλλο. Ἀκόμα κι ἄν διαφέρουν καί ἀντιπαραθέτονται, τό κάνουν ἁπλῶς ὅπως δυό δρόμοι πού πᾶνε πρός τήν ἴδια στατιστική κατεύθυνση. Στήν ἄλλη ὅμως, τή βαθύτερη ἤ ἐσωτερική κατεύθυνση πρός τίς πολλαπλότητες, ὑπάρχει ἀλληλοδιείσδυση, ἄμεση ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στά μοριακά φαινόμενα καί τίς ἰδιορρυθμίες τοῦ ἔμβιου ὄντος, δηλαδή ἀνάμεσα στίς μικρές μηχανές τίς σκορπισμένες μέσα στήν κάθε μηχανή, καί τούς μικρούς σχηματισμούς τούς διασπαρμένους στόν κάθε ὀργανισμό: περιοχή ἀδιαφορίας τοῦ μικρο-φυσικοῦ καί τοῦ βιολογικοῦ, πού κάνει νά ὑπάρχουν τόσα ἔμβια ὄντα στή μηχανή, ὅσες καί μηχανές στό ἔμβιο ὄν. Ἀλλά γιατί νά μιλάει κανείς ἐδῶ γιά μηχανές ἀφοῦ, ὅπως φαίνεται, δέν ὑπάρχουν στήν κυριολεξία μηχανές (καμιά δομική ἑνότητα οὔτε καί προσχηματισμένες μηχανικές συνδέσεις); «Ὑπάρχει ὅμως ἡ δυνατότητα νά σχηματίζονται τέτοιες μηχανές, εἴτε μέ ρωστῆρες πού ἀδιάκοπα στοιβάζονται, εἴτε μέ λειτουργικούς κύκλους πού συμπλέκονται ἀνάμεσά τους καί πού, ἔτσι καί συναρμολογηθοῦν, θά ὑπακούουν στούς κανόνες τῆς θερμοδυναμικῆς, ἀλλά πού γιά νά συναρμολογηθοῦν δέν ἐξαρτιόνται ἀπό τούς νόμους αὐτούς, ἀφοῦ ἡ ἁλυσιδωτή συναρμολόγηση ἀρχίζει σέ μιά περιοχή ὅπου δέν ὑπάρχουν ἀκόμα στατιστικοί νόμοι στήν κυριολεξία... *Στό ἐπίπεδο αὐτό, λειτουργία καί σχηματισμός συγχέονται ἀκόμα, ὅπως μέσα σ' ἕνα μόριο·* καί ἀπό τό ἐπίπεδο αὐτό ξεκινοῦν δυό ἀντίθετοι δρόμοι πού ὁδηγοῦν, ὁ ἕνας σέ μιά λίγο-πολύ ὁμαλή συσσώρευση ἀτόμων, καί ὁ ἄλλος στήν τελειοποίηση τῆς ἀτομικῆς ὀργάνωσης, πού τό ἁπλούστερο σχῆμα της εἶναι ἕνας σωλήνας...»[10]. Ἡ πραγματική διαφορά

[10] Raymond Ruyer, *La Genèse des formes vivantes,* Flammarion, 1958, σ. 80-81. Ἀναφερόμενος σέ ὁρισμένες θέσεις τοῦ Bohr, τοῦ Schrödinger, τοῦ Jordan καί τοῦ Lillie, ὁ Ruyer ἀποδείχνει ὅτι τό ἔμβιο ὄν βρίσκεται σέ ἄμεση σχέση μέ τά ἰδιαίτερα φαινόμενα τοῦ ἀτόμου, πέρα ἀπό τίς μαζικές ἐκδηλώσεις πού ἐκδηλώνονται τόσο στά ἐσωτερικά μηχανικά κυκλώματα τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅσο καί στίς ἐξωτερικές τεχνικές δραστηριότητες: «Ἡ κλασική Φυσική ἀσχολεῖται μόνο μέ τά μαζικά φαινόμενα. Ἀντίθετα, ἡ μικρο-φυσική ὁδηγεῖ κανονικά στή βιολογία. Ξεκινώντας ἀπό τά ἰδιαίτερα φαινόμενα τοῦ ἀτόμου, μπορεῖ κανείς νά προχωρήσει σέ δυό κατευθύνσεις. Ἡ στατιστική τους συσσώρευση ὁδηγεῖ στούς νόμους τῆς συνηθισμένης Φυσικῆς. Ἀλλά ὅταν τά ἰδιαίτερα αὐτά φαινόμενα περιπλέκονται ἀπό συστηματικές ἀλληλεπιδράσεις, μ' ὅλο πού διατηροῦν τήν ἀτομικότητά τους μέσα στό μόριο, καί ἀργότερα στό μακρομόριο, ὕστερα στόν ἰό, καί ἀργότερα στό μονοκύτταρο, ὑποτάσσοντας τά μαζικά φαινόμενα, φτάνουμε τότε στόν ὀργανισμό, πού ὅσο μεγάλος κι ἄν εἶναι, παραμένει, μέ τήν ἔννοια αὐτή, μικροσκοπι-

βρίσκεται λοιπόν ἀπό τή μιά μεριά, ἀνάμεσα στίς γραμμομοριακές μηχανές – κοινωνικές, τεχνικές ἤ ὀργανικές – καί ἀπό τήν ἄλλη, στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, πού ἀνήκουν στή μοριακή κατηγορία. Καί νά τί εἶναι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές: μορφοποιητικές μηχανές, πού κι οἱ ἐμπλοκές τους ἀκόμα εἶναι λειτουργικές, καί πού ἡ λειτουργία τους εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό τή μορφοποίηση· χρονογόνες μηχανές πού συγχέονται μέ τήν ἴδια τους τή συναρμολόγηση, ἐνεργώντας μέ συνδέσεις μή-ἐντοπίσιμες καί μέ διασκορπισμένες ἐντοπίσεις, παρεμβάλλοντας χρονικές διαδικασίες, σχηματισμούς σέ τμήματα καί ἐξαρτήματα, μέ κωδική ὑπεραξία, ὅπου τό ἴδιο τό σύνολο παράγεται δίπλα στά μέρη, σάν ξεχωριστό μέρος ἤ, ὅπως λέει ὁ Butler, μέσα «σ' ἕνα ἄλλο διαμέρισμα», πού ἐπανάγει τό σύνολο στά ἄλλα μέρη· πραγματικές μηχανές, ἀφοῦ ἐνεργοῦν μέ τομές καί ροές, συνδεόμενα κύματα, καί τεμαχίδια, συνδετικές ροές καί ἐπιμέρους ἀντικείμενα, προκαλώντας πάντα, ἀπό ἀπόσταση, ἐγκάρσιες συνάφειες, ἐγκλειστικές διαζεύξεις, πολυσήμαντες συζεύξεις καί καταλήγοντας ἔτσι σέ παρακρατήσεις, ἀποσπάσεις καί ὑπολείμματα, μέ μεταφορά ἀτομικότητας, μέσα σέ μιά γενικευμένη σχιζογένεση, πού τά στοιχεῖα της εἶναι ροές-σχίσεις.

Ὅταν ἀργότερα – ἤ μάλλον ὅταν ἐξάλλου – οἱ μηχανές ἐνοποιοῦνται στό δομικό πεδίο τῶν τεχνικῶν καί τῶν θεσμῶν – εἶδος ἀτσαλένιου σκελετοῦ πού τούς δίνει ὕπαρξη ὁρατή – ὅταν τά ζῶντα εἶναι κι αὐτά δομημένα ἀπό τίς στατιστικές μονάδες τῶν προσώπων τους, τῶν εἰδῶν τους, τῶν ποικιλιῶν τους καί τῶν περίγυρών τους – ὅταν μιά μηχανή παρουσιάζεται σάν μοναδικό ἀντικείμενο, κι ἕνα ζῶν σάν μοναδικό ὑποκείμενο – ὅταν οἱ συνδέσεις γίνονται ὁλικές καί εἰδικές, οἱ διαζεύξεις ἀποκλειστικές, οἱ συζεύξεις δισήμαντες – τότε πιά δέν χρειάζεται καθόλου νά προβάλλεται ἡ ἐπιθυμία στίς μορφές αὐτές, πού ἔχουν γίνει τώρα ἀδιάφανες. Τοῦτες οἱ μορφές ἔχουν μετατραπεῖ ἄμεσα σέ γραμμομοριακές ἐκδηλώσεις, στατιστικούς προσδιορισμούς τῆς ἐπιθυμίας καί *τῶν δικῶν της* μηχανῶν. Εἶναι βέβαια πάντα οἱ ἴδιες μηχανές (δέν ὑπάρχει διαφορά φύσης): ἀλλοῦ βρίσκονται σάν μηχανές ὀργανικές, τεχνικές ἤ κοινωνικές πού τίς συλλαμβάνουμε νοητικά στό μαζικό *τους* φαινόμενο, στό ὁποῖο καί ὑπάγονται κι ἀλλοῦ σάν ἐπιθυμητικές μηχανές, πού τίς συλλαμβάνουμε στίς ὑπο-μικροσκοπικές τους ἰδιαιτερότητες στίς ὁποῖες ὑπάγονται τά μαζικά φαινόμενα. Γι' αὐτό, καί ἀπό τήν ἀρχή κιόλας ἀποκρούσαμε τήν ἄποψη ὅτι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ἀνήκουν στό ὀνειρικό ἤ τό φαντασιακό, καί ὅτι ἀναπληρώνουν τίς ἄλλες μηχανές. Ὑπάρχουν μόνο ἐπιθυμίες καί περιβάλλοντα, πεδία, μορφές ἀγελαίου. Δηλαδή: οἱ μοριακές ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι αὐτές καθαυτές ἐπένδυση

κός» (σ.54). Ὅλα τοῦτα τά θέματα ἀναπτύσσονται πλατιά ἀπό τόν Ruyer στό ἔργο του *Νεοτελεολογία, (Néo-finalisme)*, P.U.F., 1952.

τῶν μεγάλων γραμμομοριακῶν μηχανῶν, ἤ σχήματα πού τά διαμορφώνουν *σύμφωνα μέ τούς νόμους τῶν μεγάλων ἀριθμῶν*, μέ τή μιά καί τήν ἄλλην ἔννοια τῆς ὑπαγωγῆς. Ἀπό τή μιά μεριά, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, καί ἀπό τήν ἄλλη, μηχανές ὀργανικές, τεχνικές ἤ κοινωνικές: εἶναι οἱ ἴδιες μηχανές, μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες. Καί μέ καθορισμένες συνθῆκες ἐννοοῦμε τίς στατιστικές ἐκεῖνες μορφές ὅπου οἱ μηχανές συμμετέχουν ὡς σταθερές μορφές, πού συνενώνουν, δομοῦν καί ἐνεργοῦν κατά βαρειά μεγάλα σύνολα: Οἱ ἐπιλεκτικές πιέσεις πού συγκεντρώνουν σέ ὁμάδες τά ἐξαρτήματα, συγκρατοῦν μερικά ἀπ' αὐτά, ἀποκλείουν ἄλλα, ὀργανώνοντας τά πλήθη. Εἶναι λοιπόν οἱ ἴδιες μηχανές, ἀλλά δέν εἶναι καθόλου τό ἴδιο σύστημα, δέν εἶναι οἱ ἴδιες σχέσεις μεγέθους, οἱ ἴδιες συνθετικές χρήσεις. Ὑπάρχει λειτουργισμός μόνο στό ὑπο-μικροσκοπικό ἐπίπεδο τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, μηχανογενεῖς διευθετήσεις, μηχανική τῆς ἐπιθυμίας (engineering)· γιατί, ἐκεῖ μόνο συγχέονται λειτουργία καί σχηματισμός, χρήση καί συναρμολόγηση, προϊόν καί παραγωγή. Κάθε γραμμομοριακός λειτουργισμός εἶναι ψεύτικος, ἀφοῦ οἱ ὀργανικές ἤ κοινωνικές μηχανές διαμορφώνονται μέ ἄλλο τρόπο καί μέ ἄλλο τρόπο λειτουργοῦν, κι ἀφοῦ οἱ τεχνικές μηχανές μέ ἄλλο τρόπο συναρμολογοῦνται καί μέ ἄλλο χρησιμοποιοῦνται, ἀλλά ἐξυπακούουν ἀκριβῶς καθορισμένες συνθῆκες, πού διαχωρίζουν τή δική τους παραγωγή ἀπό τό διαφορετικό προϊόν τους. Μόνο αὐτό πού δέν παράγεται μέ τόν ἴδιο τρόπο πού λειτουργεῖ ἔχει κάποιο νόημα, καθώς ἐπίσης κι ἕνα σκοπό, μιά πρόθεση. Ἀντίθετα, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν παριστάνουν τίποτε, δέν σημαίνουν τίποτε, δέν θέλουν τίποτε νά ποῦν: εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού τίς κάνουμε, αὐτό πού κάνουμε μ' αὐτές καί αὐτό πού κάνουν αὐτές καθαυτές.

Λειτουργοῦν ἀνάλογα μέ συστήματα συνθέσεων πού δέν ἔχουν ἀντίστοιχο στά μεγάλα σύνολα. Ὁ Jacques Monod προσδιόρισε τήν πρωτοτυπία τῶν συνθέσεων αὐτῶν ἀπό τήν ἄποψη μιᾶς μοριακῆς βιολογίας, ἤ μιᾶς «μικροσκοπικῆς κυβερνητικῆς», πού ἀδιαφορεῖ γιά τήν παραδοσιακή ἀντίθεση τῆς μηχανιστικῆς καί τῆς βιταλιστικῆς θεωρίας. Τά βασικά γνωρίσματα τῆς σύνθεσης εἶναι ἐδῶ ἡ ὁποιαδήποτε φύση τῶν χημικῶν σημάτων, ἡ ἀδιαφορία γιά τό ὑπόστρωμα, ὁ ἔμμεσος χαρακτήρας τῶν ἀλληλενεργειῶν. Τέτοιες φόρμουλες εἶναι ἀρνητικές μόνο φαινομενικά καί σέ σχέση μέ τούς νόμους τοῦ συνόλου καί πρέπει νά νοοῦνται θετικά, μέ ὅρους δύναμης.

> «Μεταξύ τοῦ ὑποστρώματος ἑνός ἀλλοστερικοῦ ἐνζύμου καί τῶν συνδετῶν πού ἐνεργοποιοῦν εἴτε ἀναστέλλουν τή δραστηριότητά του, δέν ὑπάρχει καμιά, χημικῶς ἀναγκαία, σχέση δομῆς εἴτε ροπῆς πρός ἀντίδραση... Κάθε ἀλλοστερική πρωτεΐνη θά πρέπει νά τή θεωροῦμε σάν ἐξειδικευμένο προϊόν μοριακῆς «μηχανικῆς» (engineering), πού παρέχει τή δυνατότητα σέ μιά, θετική εἴτε ἀρνητική, ἀλληλεπίδραση

νά ἰσχύει μεταξύ σωμάτων τά ὁποῖα στεροῦνται παντελῶς χημικῆς συγγένειας καί ἔτσι νά ὑποτάσσει τυχούσα ἀντίδραση σάν παρεμβάσεις ἑνώσεων πού, ἀπό χημική ἄποψη, εἶναι ξένες καί ἀδιάφορες πρός τήν ἀντίδραση αὐτή. Ἡ ἀρχή, βάσει τῆς ὁποίας ἐνεργοῦν οἱ ἀλλοστερικές ἀλληλεπιδράσεις, χορηγεῖ πλήρη ἐλευθερία στήν *ἐκλογή* τῶν ὑποτάξεων, οἱ ὁποῖες, ἐπειδή ξεφεύγουν ἀπό ὁποιονδήποτε χημικό καταναγκασμό, θά μποροῦν, ἀκόμα καλύτερα, νά ὑπακούουν μόνο στούς φυσιολογικούς καταναγκασμούς, δυνάμει τῶν ὁποίων ἔχει γίνει ἡ ἐπιλογή τους, σύμφωνα μέ τήν προσαύξηση συνοχῆς καί εὐστοχίας, πού προσδίδουν στό κύτταρο καί στόν ὀργανισμό. Τελικά, ἡ *ἀσυδοσία* ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν συστημάτων εἶναι ἐκείνη πού, ἀνοίγοντας στή μοριακή ἐξέλιξη ἕνα, πρακτικά ἄπειρο, πεδίο ἐξερεύνησης καί πειραματισμῶν, τῆς ἔδωσε τή δυνατότητα νά κατασκευάσει τό ἀπέραντο δίκτυο κυβερνητικῶν ἀλληλοσυνδέσεων...»[11].

Μέ ποιόν τρόπο, ἀπό τούτη τήν περιοχή τοῦ τυχαίου ἤ τῆς πραγματικῆς μή-ὀργάνωσης, ὀργανώνονται μεγάλα σχήματα πού ἀναπαράγουν κατανάγκη μιά δομή, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ A.D.N. καί τῶν τμημάτων του, τῶν γονιδίων, ἐπιτελώντας ἀληθινές «κληρώσεις, δίνοντας κατευθύνσεις σάν κλειδοῦχος, καθώς καί *γραμμές ἐπιλογῆς ἤ ἐξέλιξης* – αὐτό ἀκριβῶς δείχνουν ὅλα τά μεταβατικά στάδια ἀπό τό μοριακό στό γραμμομοριακό, ὅπως τό τελευταῖο ἐμφανίζεται στίς ὀργανικές μηχανές, ἀλλά καί στίς κοινωνικές μηχανές μέ ἄλλους νόμους καί ἄλλες μορφές. Μέ τήν ἔννοια αὐτήν ὑποστηρίχθηκε ὅτι ὑπάρχει ἕνα κοινό χαρακτηριστικό ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπινους πολιτισμούς καί τά ἔμβια εἴδη, πού μοιάζουν μέ τίς «ἀλυσίδες τοῦ Μαρκόφ» (τυχαῖα φαινόμενα, ἐνμέρει ἐξαρτημένα). Γιατί, στόν γενετικό κώδικα, ὅπως καί στούς κοινωνικούς κώδικες, αὐτό πού ἀποκαλεῖται σημαίνουσα ἁλυσίδα εἶναι περισσότερο μιά συνθηματική διάλεκτος παρά μιά γλώσσα – διάλεκτος φτιαγμένη ἀπό μή-σημαίνοντα στοιχεῖα, πού παίρνουν κάποιο νόημα, ἤ ἀποκτοῦν σημασία, μόνο στά μεγάλα σύνολα πού τά σχηματίζουν μέ ἁλυσιδωτές κληρώσεις, μερική ἐξάρτηση καί ὑπερεπίθεση ρωστήρων[12]. Δέν πρόκειται νά βιολογικοποιήσουμε τήν ἀνθρώπινη ἱστορία, οὔτε νά ἀνθρωπολογικοποιήσουμε τή φυσική ἱστορία, ἀλλά νά ἀποδείξουμε μέ ποιόν τρόπο οἱ κοινωνικές μηχανές *καί* οἱ ὀργανικές μηχανές συμμετέχουν στίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Στό βάθος τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τό Ἐκεῖνο: τό σχιζοφρενικό κύτταρο, τά σχιζοφρενικά μόρια, οἱ ἁλυσίδες τους καί τά συνθηματικά τους λεξιλόγια. Ὑπάρχει ὁλόκληρη βιολογία τῆς σχιζοφρένειας, ἀκόμα καί ἡ μοριακή βιολογία εἶναι σχιζοφρενική (τό ἴδιο, καί ἡ μικροφυσική). Ἀντίστροφα ὅμως, ἡ σχιζοφρένεια, ἡ θεωρία τῆς σχιζοφρένειας εἶναι βιολογική, βιο-πολιτιστική, καθόσον ἐξετάζει τίς μηχανογενεῖς συνδέσεις μοριακῆς φύσης, τήν κατανομή τους σέ χάρτες ἔντασης πάνω στό γιγάντιο μόριο τοῦ δίχως ὄργανα σώματος, καθώς καί τίς στατιστικές συσσωρεύσεις πού διαμορφώνουν καί ἐπιλέγουν τά μεγάλα σύνολα.

Ὁ Szondi ἀκολούθησε τή μοριακή αὐτή κατεύθυνση καί ἀνακάλυψε ἕνα γονικό ἀσυνείδητο, πού τό ἀντιδιαστέλλει στό ἀτομικό ἀσυνείδητο τοῦ Freud καί στό συλλογικό ἀσυνείδητο τοῦ Jung[13]. Ὁ Szondi ἀποκαλεῖ συχνά τό γονικό ἤ γενεαλογικό αὐτό ἀσυνείδητο, οἰκογενειακό ἀσυνείδητο· καί, στή μελέτη τῆς σχιζοφρένειας, χρησιμοποίησε οἰκογενειακά σύνολα γιά μονάδες μέτρησης. Τό γονικό ὅμως ἀσυνείδητο εἶναι ἐλάχιστα οἰκογενειακό, πολύ λιγότερο ἀπό τό ἀσυνείδητο τοῦ Freud ἀφοῦ ἡ διάγνωση γίνεται μέσω μιᾶς συσχέτισης τῆς ἐπιθυμίας μέ φωτογραφίες ἀπό ἑρμαφρόδιτους, δολοφόνους κτλ., ἀντί νά ἐπανάγεται, ὅπως γίνεται συνήθως, σέ εἰκόνες τοῦ «μπαμπά-μαμά». Ἐπιτέλους, μιά κάποια σχέση μέ τό ἀπέξω... Ὁλόκληρο ἕνα ἀλφάβητο, ὁλόκληρη μιά ἀξιωματική μέ φωτογραφίες τρελῶν· ἡ δοκιμασία τῆς «ἀνάγκης τοῦ πατρικοῦ αἰσθήματος» σέ μιά κλίμακα ἀπό πορτραῖτα δολοφόνων, πρέπει ὁπωσδήποτε νά γίνει· μ' ὅλο πού λένε ὅτι ἡ πράξη αὐτή παραμένει μέσα στό οἰδιπόδειο, στήν πραγματικότητα τό διευρύνει ἐκπληκτικά... Τά κληρονομικά γονίδια πού προκαλοῦν τίς ὧσεις, παίζουν λοιπόν τόν ρόλο ἁπλῶν ἐρεθισμάτων πού ὑπεισέρχονται σέ ποικίλους συνδυασμούς, ἀκολουθώντας ἀνύσματα πού διατετραγωνίζουν ὁλόκληρο κοινωνικοϊστορικό πεδίο – ἀνάλυση τοῦ πεπρωμένου. Στήν οὐσία, τό ἀληθινά μοριακό ἀσυνείδητο δέν περιορίζεται στά γονίδια ὡς μονάδες ἀναπαραγωγῆς· οἱ τελευταῖες εἶναι ἀκόμα ἐκφραστικές καί ὁδηγοῦν στούς γραμ-

[11] Jacques Monod, «Ἡ Τύχη καί ἡ Ἀναγκαιότητα» *(Le Hasard et la nécessité)*, ἔκδ. du Seuil, 1970, σελ. 91 [ἑλλην. μετ. σ. 109, ἐκδόσεις Ράππα] καί σ. 104-112: «Μιά σφαιρική πρωτεΐνη, εἶναι, ἤδη, στή μοριακή κλίμακα, ἀληθινή μηχανή ὡς πρός τίς λειτουργικές της ἰδιότητες, ὄχι ὅμως – τό βλέπουμε αὐτό πλέον – καί ὡς πρός τή βασική της δομή, ὅπου τίποτε ἄλλο δέν μπορεῖ νά διακρίνει κανείς πέρα ἀπό τό παιχνίδι τυφλῶν συνδυασμῶν. Σύμπτωση ἡ ὁποία ἔχει συλληφθεῖ, διασωθεῖ, ἀναπαραχθεῖ ἀπό τόν μηχανισμό τῆς ἀμετατροπίας, καί, κατ' αὐτόν τόν τρόπο, μεταμορφωθεῖ σέ τάξη, κανόνα, ἀνάγκη» [ἑλλην. μετάφραση, σ.132].

[12] Ἀναφορικά μέ τίς ἁλυσίδες τοῦ Μαρκόφ καί τήν ἐφαρμογή τους τόσο στά ἔμβια εἴδη, ὅσο καί στούς πολιτιστικούς σχηματισμούς, βλ. Raymond Ruyer, *La Genèse des formes vivantes*, κεφ. VIII. Τά φαινόμενα κωδικῆς ὑπεραξίας ἐξηγοῦνται μέ τίς «ἡμι-τυχαῖες ἀλληλουχίες». Ὁ Ruyer τίς παραβάλλει συχνά μέ τή σχιζοφρενική γλώσσα.

[13] L. Szondi, *Diagnostic expérimental des pulsions*, 1947, γαλλ. μετάφρ. P.U.F. Πρῶτος ὁ Szondi στό ἔργο του, ἀνακάλυψε τή βασική σχέση ἀνάμεσα στήν ψυχανάλυση καί τή γενετική. Βλ. ἀκόμα τήν πρόσφατη προσπάθεια τοῦ André Green, σέ συνάρτηση μέ τήν πρόοδο τῆς μοριακῆς βιολογίας, στό ἔργο του «Répétition et instinct de mort», στή *Revue française de psychanalyse*, Μάης 1970.

μομοριακούς σχηματισμούς. Ἡ μοριακή βιολογία μᾶς ἐξηγεῖ ὅτι μονάχα τό A.D.N. ἀναπαράγεται, καί ὄχι οἱ πρωτεΐνες. Οἱ πρωτεΐνες καί παράγονται καί, ταυτόχρονα, εἶναι μονάδες παραγωγῆς· αὐτές συγκροτοῦν τό ἀσυνείδητο ὡς κύκλο, ἤ τήν αὐτοπαραγωγή τοῦ ἀσυνείδητου – ἔσχατα μοριακά στοιχεῖα στή ρύθμιση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τῶν συνθέσεων τῆς ἐπιθυμίας. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, *μέσα ἀπό* τήν ἀναπαραγωγή καί τά ἀντικείμενά της (οἰκογενειακά ἤ γενετικά προσδιορισμένα), εἶναι πάντα τό ἀσυνείδητο πού παράγεται τό ἴδιο σέ μιά κυκλική κίνηση, ὀρφανή, κύκλο τοῦ πεπρωμένου, ὅπου παραμένει πάντα ὑποκείμενο. Καί ἀκριβῶς ἐδῶ βασίζεται νομικά ἡ ἀνεξαρτησία τῆς σεξουαλικότητας ἀπέναντι στή γένεση. Ὁ Szondi ἀντιλαμβάνεται τόσο καθαρά ποιά κατεύθυνση πρέπει κανείς νά πάρει γιά νά ξεπεράσει τό γραμμοριακό καί νά πάει πρός τό μοριακό, ὥστε ἀπορρίπτει κάθε στατιστική ἑρμηνεία αὐτοῦ πού, λαθεμένα, ἀποκαλεῖται «τέστ» τοῦ Szondi. Ἀπαιτεῖ μάλιστα νά ξεπεραστοῦν τά περιεχόμενα πρός τήν κατεύθυνση τῶν *λειτουργιῶν*. Ἀλλά ἐπιτελεῖ τοῦτο τό ξεπέρασμα κι ἀκολουθεῖ αὐτή τήν κατεύθυνση, μόνο ξεκινώντας ἀπό τά σύνολα ἤ τίς τάξεις, καί φτάνοντας ὥς τίς «κατηγορίες» – τῶν ὁποίων καταρτίζει ἕνα συστηματικά κλειστό κατάλογο – πού εἶναι ἐκφραστικές μορφές ὕπαρξης τίς ὁποῖες τό ὑποκείμενο πρέπει νά διαλέξει καί νά συνθέσει ἐλεύθερα. Ἔτσι ὅμως, παραβλέπει τά ἐσωτερικά ἤ μοριακά στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμίας, τή φύση τῶν ἐπιλογῶν τους, τίς διευθετήσεις καί τούς μηχανογενεῖς συνδυασμούς τους – καθώς καί τό ἀληθινό ἐρώτημα τῆς σχιζο-ἀνάλυσης: τί εἶναι οἱ δικές σου ἐνορμητικές ἐπιθυμητικές μηχανές; πῶς λειτουργοῦν; σέ ποιές συνθέσεις περιλαμβάνονται, σέ ποιές συνθέσεις ἐνεργοῦν; τί χρήση τούς κάνεις, σέ ὅλα τά μεταβατικά στάδια πού πᾶνε ἀπό τό μοριακό στό γραμμομοριακό (καί ἀντίστροφα), καί πού συγκροτοῦν τόν κύκλο ὅπου τό ἀσυνείδητο, παραμένοντας πάντα ὑποκείμενο, αὐτοπαράγεται;

Ὀνομάζουμε *λίμπιντο* τήν ἰδιάζουσα ἐνέργεια τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν· καί οἱ μεταλλαγές τῆς ἐνέργειας αὐτῆς (Numen καί Voluptas) δέν εἶναι ποτέ ἀπο-σεξουαλισμοί οὔτε ἐξιδανικεύσεις. Ἀλλά ἀκριβῶς ἡ ὁρολογία αὐτή φαίνεται αὐθαίρετη στό ἔπακρο. Καί οἱ δυό τρόποι πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν ἐξέταση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν δέν δείχνουν καθαρά ποιά σχέση θά μποροῦσαν νά ἔχουν οἱ μηχανές αὐτές μέ μιάν ἐνέργεια καθαυτό σεξουαλική – εἴτε τίς συσχετίσουμε μέ τή μοριακή διάταξή τους, εἴτε μέ τή γραμμομοριακή διάταξη, ὅπου σχηματίζουν ὀργανικές ἤ κοινωνικές μηχανές καί ἐπενδύουν ὀργανικά ἤ κοινωνικά περιβάλλοντα. Πράγματι, εἶναι δύσκολο νά παρουσιάσει κανείς τή σεξουαλική ἐνέργεια σάν ἄμεσα κοσμική καί ἐνδο-ἀτομική, καί ταυτόχρονα σάν ἄμεσα κοινωνική καί ἱστορική. Κι ἄς λένε πώς ὁ ἔρωτας ἔχει σχέση μέ τίς πρωτεΐνες καί τήν κοινωνία... Θά ἦταν σάν ν' ἀρχινούσαμε γιά ἄλλη μιά φορά τήν παλιά διάλυση τοῦ φροϋδισμοῦ ἀντικαθιστώντας

τή λίμπιντο μέ μιάν ἀόριστη κοσμική ἐνέργεια, ἱκανή γιά ὅλες τίς μεταμορφώσεις, ἤ μέ κάποια κοινωνικοποιημένη ἐνέργεια ἱκανή γιά ὅλες τίς ἐπενδύσεις. Ἤ σάν νά ξαναρχινούσαμε τήν τελική ἀπόπειρα τοῦ Reich ἀναφορικά μέ μιά «βιογένεση», δικαιολογημένα θεωρούμενη σχιζοπαρανοϊκή. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Reich κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει μιά κοσμική, ἐνδο-ἀτομική ἐνέργεια, ἡ ὀργόνη, πού παράγει ἠλεκτρονικό ρεῦμα καί εἶναι φορέας ὑπομικροσκοπικῶν τεμαχιδίων, τῶν βιόντων (bions). Ἡ ἐνέργεια αὐτή προκαλεῖ διαφορές δυναμικοῦ ἤ ἐντάσεις κατανεμημένες μέσα στό σῶμα, θεωρούμενο ἀπό μοριακή ἄποψη· καί συνδέεται μέ μιά μηχανική τῶν ρευστῶν στό ἴδιο αὐτό σῶμα, θεωρούμενο ἀπό γραμμομοριακή ἄποψη. Ὥστε, κατά τόν Reich αὐτό πού προσδιορίζει τή λίμπιντο σάν σεξουαλικότητα, εἶναι ἡ συνένωση δυό λειτουργιῶν, μηχανικῆς καί ἠλεκτρικῆς, σέ μιάν ἀλληλουχία μέ δυό πόλους, τόν γραμμομοριακό καί τόν μοριακό (μηχανική τάση, ἠλεκτρική φόρτιση, ἠλεκτρική ἐκκένωση, μηχανική ἐκτόνωση). Ὁ Reich πίστευε πώς, μέ τόν τρόπο αὐτό, θά ξεπερνοῦσε τή διαμάχη μεταξύ βιταλισμοῦ καί μηχανισμοῦ, ἀφοῦ οἱ λειτουργίες αὐτές, ἡ μηχανική καί ἡ ἠλεκτρική, ὑπῆρχαν μέσα στήν ὕλη γενικά, ἀλλά συνδυάζονταν σέ μιάν ἰδιότυπη ἀλληλουχία μέσα στό ζωντανό. Καί προπάντων ὑποστήριζε τή βασική ψυχαναλυτική ἀλήθεια, δηλαδή τήν ἀνεξαρτησία τῆς σεξουαλικότητας σέ σχέση μέ τήν ἀναπαραγωγή, τήν ὑπαγωγή τῆς προοδευτικῆς ἤ ὀπισθοδρομικῆς ἀναπαραγωγῆς στή σεξουαλικότητα θεωρούμενη ὡς κύκλο, καί κατάγγελνε τήν ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς ἀλήθειας αὐτῆς ἀπό τόν Φρόϋντ[14]. Ἄν ἐξετάσουμε λεπτομερειακά τήν τελική θεωρία τοῦ Reich

[14] Οἱ τελευταῖες μελέτες τοῦ Reich – τόσο οἱ βιοκοσμικές ὅσο καί οἱ βιογενετικές – συνοψίζονται στό τελευταῖο μέρος τοῦ ἔργου του *Ὁ Ρόλος τοῦ ὀργασμοῦ*, κεφ. IX. Ἡ προτεραιότητα τῆς σεξουαλικότητας πάνω στή γέννηση καί τήν ἀναπαραγωγή θεμελιώνεται ἔτσι στόν κύκλο τῆς σεξουαλικότητας (μηχανική τάση, ἠλεκτρική φόρτιση, κλπ.), πού συνεπάγεται μιά διαίρεση τοῦ κυττάρου: σ. 224-227. Ἀλλά πολύ νωρίτερα ἀπ' αὐτό ὁ Reich, στό ἔργο του, κατηγορεῖ τόν Freud ὅτι ἐγκατέλειψε τή σεξουαλική θέση. *Δέν εἶναι μόνο οἱ διαφωνοῦντες μέ τόν Freud πού ἐγκατέλειψαν τή θέση αὐτή, εἶναι – κατά κάποιο τρόπο – κι ὁ ἴδιος ὁ Freud:* πρῶτα-πρῶτα, ὅταν εἰσάγει τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου καί μιλᾶ γιά τόν Ἔρωτα ἀντί γιά τή σεξουαλικότητα (Reich, σ. 103-104)· κατόπιν ὅταν θεωρεῖ τό ἄγχος αἰτία τῆς σεξουαλικῆς ἀπώθησης, καί ὄχι ἀποτέλεσμά της (Reich, σ. 113-114)· καί γενικότερα, ὅταν ὑποστηρίζει, γιά μιάν ἀκόμα φορά, τήν παραδοσιακή προτεραιότητα τῆς τεκνοποίησης, καί ὄχι τῆς σεξουαλικότητας (Reich, σ. 225: «Ἡ τεκνοποίηση εἶναι λειτουργία τῆς σεξουαλικότητας, καί ὄχι τό ἀντίστροφο, ὅπως πολλοί ἰσχυρίστηκαν. Ὁ Freud τό εἶχε θέσει κιόλας σάν ἀξίωμα, σέ σχέση μέ τήν ψυχο-σεξουαλικότητα, ὅταν διαχώρισε τίς ἔννοιες σεξουαλικό καί γεννητικό. Γιά λόγους ὅμως πού ποτέ δέν κατάλαβα, ὁ Freud τοποθετεῖ καί πάλι *τή γεννητικότητα στήν ἐφηβεία, γιά νά ἐξυπηρετήσει ἔτσι τήν τεκνοποίηση*»). Ὁ Reich ἔχει, χωρίς ἀμφιβολία, ὑπόψη του τά κείμενα ἐκεῖνα τοῦ Freud πού εἶναι ἐπηρεασμένα

πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι δέν μᾶς ἐνοχλεῖ καθόλου – ἀντίθετα μάλιστα – ὁ σχιζοφρενικός καί παρανοϊκός χαρακτήρας της. Πρέπει νά ὁμολογήσουμε πώς ὁ κάθε συσχετισμός τῆς σεξουαλικότητας μέ κοσμικά φαινόμενα τοῦ τύπου «ἠλεκτρική θύελλα», «γαλανωπή καταχνιά καί γαλάζιος οὐρανός» – τό γαλάζιο χρῶμα τῆς ὀργόνης – «φωτεινά σήματα καί ἡλιακές κηλίδες», ρεύματα καί ροές, ὕλη καί τεμαχίδια, μᾶς φαίνεται, στό κάτω-κάτω, ἀρτιότερος ἀπό τήν κατάντια τῆς σεξουαλικότητας σέ ἀξιοθρήνητο «μικρό οἰκογενειακό μυστικό». Πιστεύουμε πώς ὁ Lawrence καί ὁ Miller κρίνουν τήν σεξουαλικότητα πιό σωστά ἀπό τόν Freud, ἀκόμα κι ἀπό τήν ἄποψη τῆς περίφημης ἐπιστημονικότητας. Δέν εἶναι ὁ νευρωτικός, ὁ ξαπλωμένος στό ντιβάνι, πού μᾶς μιλᾶ γιά ἔρωτα, γιά τίς σεξουαλικές του ἱκανότητες καί γιά τίς ἀπογοητεύσεις του, ἀλλά ὁ βουβός περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ, ὁ περίπατος τοῦ Lenz στά βουνά καί κάτω ἀπό τήν ἀστροφεγγιά, τό ἀκίνητο ταξίδι, σέ ἐντάσεις πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα. Ὅσο γιά τή θεωρία τοῦ Reich στό σύνολό της, ἔχει τό ἀσύγκριτο πλεονέκτημα νά μᾶς δείχνει ὁλοκάθαρα τόν διπλό πόλο τῆς λίμπιντο ὡς μοριακό σχηματισμό στήν ὑπομικροσκοπική κλίμακα, ὡς ἐπένδυση τῶν γραμμομοριακῶν σχηματισμῶν στήν κλίμακα τῶν ὀργανικῶν καί τῶν κοινωνικῶν συνόλων. Λείπει ἐδῶ μονάχα ἡ ἐπιβεβαίωση ἀπό τήν κοινή λογική: γιά ποιό λόγο, σέ τί πράγμα, τοῦτο εἶναι ἡ σεξουαλικότητα;

Γιά τόν ἔρωτα, ὁ κυνισμός τά ἔχει ὅλα πεῖ, ἤ ἰσχυρίζεται πώς τά ἔχει ὅλα πεῖ: ὅτι, δηλαδή, πρόκειται γιά συνουσία ὀργανικῶν καί κοινωνικῶν μηχανῶν σέ μεγάλη κλίμακα (πίσω ἀπό τόν ἔρωτα τά ὄργανα, πίσω ἀπό τόν ἔρωτα οἱ οἰκονομικοί προσδιορισμοί, τό χρῆμα). Ὅμως, χαρακτηριστικό τοῦ κυνισμοῦ εἶναι νά διατείνεται πώς ὑπάρχει σκάνδαλο ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχει, καί νά περνᾶ γιά τολμηρός ἐνῶ τοῦ λείπει ἡ τόλμη. Χίλιες φορές προτιμότερο τό παραλήρημα τοῦ κοινοῦ νοῦ, παρά οἱ κοινοτοπίες τοῦ κυνισμοῦ. Γιατί, πρῶτα-πρῶτα, εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας δέν εἶναι πρόσωπα ἤ πράγματα, ἀλλά ὁλόκληρα περιβάλλοντα πού διασχίζει, δονήσεις καί ροές κάθε λογῆς, πού τίς ἀσπάζεται, εἰσάγοντας σ' αὐτές τομές, καταλήψεις – ἐπιθυμία πάντα νομαδική καί ἀποδημητική, πού κύριό της χαρακτηριστικό εἶναι ὁ «γιγαντισμός»: κανείς δέν τό ἔδειξε τοῦτο καλύτερα ἀπό τόν Charles Fourier. Μέ λίγα λόγια, τά κοινωνικά περιβάλλοντα ἀπό βιολογική ἄποψη, εἶναι ἀντικείμενα ἐπενδύσεων τοῦ ἀσυνείδητου, ἐπενδύσεων κατανάγκη ἐπιθυμητικῶν ἤ λιμπιντινικῶν, σέ ἀντίθεση μέ τίς προ-ἐνσυνείδητες ἐπεν-

ἀπό τόν Schopenhauer καί τόν Weismann, καί ὅπου ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἐξαρτημένη ἀπό τό εἶδος καί τό ἀναπαραγωγικό γονιμοποιητικό κύτταρο (germen): βλ. λογουχάρη: «Pour introduire le narcissisme», στό: *La Vie sexuelle*, P.U.F. σ. 85-86.

δύσεις τῆς ἀνάγκης καί τοῦ συμφέροντος. Ἡ λίμπιντο ὡς σεξουαλική ἐνέργεια εἶναι ἄμεσα ἐπένδυση τῶν μαζῶν, τῶν μεγάλων συνόλων καί τῶν ὀργανικῶν καί κοινωνικῶν πεδίων. Δέν βλέπουμε σέ ποιές ἀρχές ἡ ψυχανάλυση στηρίζει τήν ἀντίληψή της γιά τήν ἐπιθυμία, ὅταν ὑποθέτει ὅτι ἡ λίμπιντο πρέπει νά ἀποσεξουαλιστεῖ, ἤ ἀκόμα καί νά ἐξιδανικευτεῖ, γιά νά πετύχει κοινωνικές ἐπενδύσεις· καί ἀντίστροφα, γιατί πρέπει νά ἀνασεξουαλίσει τίς ἐπενδύσεις αὐτές μέ διαδικασίες παθολογικῆς παλινδρόμησης[15]. Ἐκτός ἄν μιά τέτοια ἀντίληψη βασίζεται στό ἀξίωμα τῆς οἰκογενειοκρατίας, πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ σεξουαλικότητα λειτουργεῖ μόνο μέσα στήν οἰκογένεια, καί πρέπει νά μεταμορφωθεῖ γιά νά ἐπενδύσει πιό πλατειά σύνολα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ σεξουαλικότητα βρίσκεται παντοῦ: στόν τρόπο πού ἕνας γραφειοκράτης χαϊδεύει τούς φακέλλους του, πού ἕνας δικαστής ἀπονέμει δικαιοσύνη, πού ἕνας ἐπιχειρηματίας διοχετεύει τό χρῆμα, πού ἡ ἀστική τάξη κωλογαμεῖ τό προλεταριάτο κλπ. Ἡ σεξουαλικότητα δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό μεταφορές, ὅπως καί ἡ λίμπιντο δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό μεταμορφώσεις. Ὁ Χίτλερ ἔκανε τούς φασίστες νά καυλώνουν. Οἱ σημαῖες, τά ἔθνη, τά στρατεύματα, οἱ τράπεζες προκαλοῦν στύση σέ πολλούς ἀνθρώπους. Μιά ἐπαναστατική μηχανή δέν εἶναι τίποτε, ἄν δέν ἀποκτήσει τουλάχιστον τόση δύναμη τομῆς καί ροῆς ὅσην ἔχουν καί αὐτές οἱ μηχανές καταναγκασμοῦ. Ἡ λίμπιντο δέν ἐπενδύει τά μεγάλα σύνολα μέ ἀποσεξουαλίζουσα ἐπέκταση· ἀντίθετα, εἶναι προσδιορισμένη, μέ περιστολή, μπλοκάρισμα καί ἐπαναγωγή, νά ἀπωθεῖ τίς ροές της, γιά νά τίς περιορίσει μέσα σέ στενά πλαίσια τοῦ τύπου «ζευγάρι», «οἰκογένεια», «πρόσωπα», «ἀντικείμενα». Καί ἀναμφισβήτητα, ἕνα τέτοιο μπλοκάρισμα εἶναι κατανάγκη αἰτιολογημένο: ἡ λίμπιντο μεταβιβάζεται στή συνείδηση μόνο σέ σχέση μ' ἕνα ὁρισμένο σῶμα, μ' ἕνα ὁρισμένο πρόσωπο, πού τό διαλέγει γιά ἀντικείμενο. Ἀλλά ἡ «ἐκλογή τοῦ ἀντικειμένου» παραπέμπει ἡ ἴδια σέ μιά σύζευξη ἀπό ροές ζωῆς καί κοινωνίας, πού τό σῶμα αὐτό, τό πρόσωπο αὐτό συλλαμβάνουν, δέχονται καί ἐκπέμπουν πάντα σ' ἕνα βιολογικό, ἱστορικό καί κοινωνικό πεδίο, ὅπου εἴμαστε κι ἐμεῖς βυθισμένοι καί μέ τό ὁποῖο ἐπικοινωνοῦμε. Τά πρόσωπα πού τούς ἀφιερώνουμε τόν ἔρωτά μας –

[15] Freud, «Πέντε ψυχαναλύσεις», «Ὁ Πρόεδρος Schreber», γαλλ. μετάφρ. P.U.F. σ. 307: «Ὅσοι δέν ἔχουν ὁλότελα ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τό στάδιο τοῦ ναρκισσισμοῦ, καί συνακόλουθα ἔχουν γιά τόν ναρκισσισμό μιά προσήλωση ἱκανή νά ἐνεργήσει σάν παθογόνα προδιάθεση, κινδυνεύουν, ὅταν ἕνα ἰδιαίτερα ἰσχυρό κύμα τῆς λίμπιντο δέν βρίσκει ἄλλη διέξοδο, τό κύμα αὐτό νά σεξουαλίσει τά κοινωνικά τους ἔνστικτα καί ἔτσι νά ἐκμηδενίσει τίς ἐξιδανικεύσεις πού εἶχαν ἀποκτήσει κατά τή διάρκεια τῆς ψυχικῆς τους ἐξέλιξης. Καθετί πού προκαλεῖ ἕνα ὀπισθοδρομικό ρεῦμα τῆς λίμπιντο (παλινδρόμηση), μπορεῖ νά φέρει αὐτό τό ἀποτέλεσμα... Οἱ παρανοϊκοί προσπαθοῦν νά ἀμυνθοῦν ἐνάντια σέ μιά τέτοια σεξουαλοποίηση τῶν κοινωνικῶν ἐνστιγματικῶν ἐπενδύσεών τους».

ἀκόμα καί τά γονεϊκά πρόσωπα – παρεμβαίνουν μονάχα σάν σημεῖα συνάφειας, διάζευξης καί σύζευξης ροῶν, καί ἐκφράζουν τό λιμπιντινικό περιεχόμενο τῆς καθαυτό ἀσύνειδης ἐπένδυσης. Καί ἔτσι, ὅσο δικαιολογημένο καί ἄν εἶναι τό ἐρωτικό μπλοκάρισμα, ἀλλάζει, κατά περίεργο τρόπο, λειτουργία ὅταν κατευθύνει τήν ἐπιθυμία στά οἰδιπόδεια ἀδιέξοδα τοῦ ζευγαριοῦ καί τῆς οἰκογένειας, πού ἐξυπηρετοῦν τίς κατασταλτικές μηχανές, ἤ ὅταν, ἀντίθετα, συμπυκνώνει μιάν ἐλεύθερη ἐνέργεια, ἱκανή νά τροφοδοτήσει μιάν ἐπαναστατική μηχανή (καί ἐδῶ ἀκόμα, ὅλα τά ἔχει πεῖ ὁ Fourier, ὅταν ἔδειξε τίς δυό ἀντίθετες κατευθύνσεις τῆς «παροχέτευσης» ἤ «μηχανοποίησης» τῶν παθῶν). Μέ κόσμους ὁλόκληρους, ὅμως, κάνουμε πάντα τόν ἔρωτα. Καί ὁ ἐρωτάς μας ἀπευθύνεται στή λιμπιντινική ἐκείνη ἰδιότητα τοῦ ἀγαπημένου προσώπου, νά ξανακλείνει ἤ ν' ἀνοίγεται σέ κόσμους πιό ἁπλόχωρους, σέ μάζες καί μεγάλα σύνολα. Ὑπάρχει πάντα στούς ἐρωτές μας κάτι τό στατιστικό, κάτι πού ὑπάγεται στούς νόμους τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Ἔτσι ἄλλωστε θά πρέπει νά νοεῖται ἡ περίφημη φράση τοῦ Μάρξ: ἡ σχέση ἀνάμεσα στόν ἄντρα καί τή γυναίκα εἶναι ἡ «ἄμεση φυσιολογική, ἀναγκαία σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄνθρωπο». Δηλαδή ἡ σχέση ἀνάμεσα στά δυό φύλα (ἄντρας καί γυναίκα) εἶναι μόνο τό μέτρο τῆς σεξουαλικῆς σχέσης, γενικά, στόν βαθμό πού ἐπενδύει μεγάλα σύνολα (ἄνθρωπο μέ ἄνθρωπο). Ἀπό δῶ καί ἡ ἐξειδίκευση τῆς σεξουαλικότητας στά φύλα. Καί μήπως δέν θά ἔπρεπε νά ποῦμε ἐπίσης πώς ὁ φαλλός δέν προσδιορίζει μονάχα ἕνα φύλο, ἀλλά καί ὁλόκληρη τή σεξουαλικότητα, ὅτι δηλαδή εἶναι τό σημεῖο τοῦ μεγάλου συνόλου πού ἔχει ἐπενδυθεῖ ἀπό τή λίμπιντο, κι ἀπ' ὅπου ἀπορρέουν κατανάγκη τόσο τά δυό φύλα στόν διαχωρισμό τους (οἱ δυό ὁμοφυλοφιλικές σειρές τοῦ ἄντρα μέ τόν ἄντρα, τῆς γυναίκας μέ τή γυναίκα), καθώς καί στίς στατιστικές τους σχέσεις μέσα στό σύνολο αὐτό;

Ἀλλά ὁ Μάρξ λέει καί κάτι ἀκόμα πιό μυστηριῶδες: ὅτι ἡ πραγματική διαφορά δέν εἶναι ἡ διαφορά τῶν δυό φύλων στόν ἄνθρωπο, ἀλλά ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό ἀνθρώπινο φύλο καί «τό μή-ἀνθρώπινο φύλο»[16]. Δέν πρόκειται βέβαια γιά τά ζῶα, γιά τή σεξουαλικότητα τῶν ζώων, ἀλλά γιά κάτι ἐντελῶς διαφορετικό. Ἄν ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἡ ἀσύνειδη ἐπένδυση μεγάλων γραμμομοριακῶν συνόλων, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή, μέ τήν ἄλλη ὄψη της, ταυτίζεται μέ τόν μηχανισμό τῶν μοριακῶν στοιχείων πού σχηματίζουν τά σύνολα αὐτά μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες. Ὁ *νανισμός* τῆς ἐπιθυμίας εἶναι τό σύστοιχο τοῦ γιγαντισμοῦ του. Ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ταυτόσημη μέ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, καθόσον αὐτές εἶναι παροῦσες καί ἐνεργές μέσα στίς κοινωνικές μηχανές, στό πεδίο τους, στόν σχηματισμό τους, στή λειτουργία τους. Μή-ἀνθρώπινο φύλο, εἶναι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, τά μηχανογενῆ μοριακά στοιχεῖα, οἱ διευθετήσεις καί οἱ συνθέσεις τους, πού χωρίς αὐτές δέν θά ὑπῆρχε οὔτε ἐξειδικευμένο ἀνθρώπινο φύλο στά μεγάλα σύνολα, οὔτε καί ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα ἱκανή νά ἐπενδύει τά σύνολα αὐτά. Μέ λίγες φράσεις ὁ Μάρξ, πού εἶναι ἄλλωστε πολύ λιγόλογος καί μετρημένος ὅταν πρόκειται γιά σεξουαλικότητα, τινάζει στόν ἀέρα αὐτό πού κρατάει δέσμιους γιά πάντα τόν Freud καί ὁλόκληρη τήν ψυχανάλυση: *τήν ἀνθρωπόμορφη παράσταση τοῦ φύλου!* Ἐκεῖνο πού ἀποκαλοῦμε «ἀνθρωπόμορφη παράσταση» εἶναι τόσο ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχουν δύο φύλα ὅσο καί ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει μόνο ἕνα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ φροϋδισμός εἶναι ἐμποτισμένος μέ τήν περίεργη ἀντίληψη πώς, σέ τελευταία ἀνάλυση, ὑπάρχει μόνο ἕνα φύλο, τό ἀρσενικό, καί ὅτι σέ σχέση μ' αὐτό ἡ γυναίκα προσδιορίζεται ὡς ἔλλειψη, τό γυναικεῖο φύλο ὡς ἀπουσία. Θά μποροῦσε κανείς νά πιστέψει ἀρχικά πώς μιά τέτοια ἄποψη αἰτιολογεῖ τήν πανταχοῦ παρουσία μιᾶς ἀρσενικῆς ὁμοφυλοφιλίας. Καί ὅμως τίποτε τέτοιο δέν συμβαίνει· ἐκεῖνο πού θεμελιώνεται ἐδῶ εἶναι πιό πολύ τό στατιστικό σύνολο τῶν ἐρώτων μεταξύ τῶν δύο φύλων. Γιατί, ἄν ἡ γυναίκα προσδιορίζεται σάν ἔλλειψη σέ σχέση μέ τόν ἄντρα, ὁ ἄντρας στερεῖται κι αὐτός ἐκεῖνο πού στερεῖται ἡ γυναίκα, ἁπλῶς μέ ἄλλον τρόπο: ἡ ἰδέα ἑνός καί μόνου φύλου ὁδηγεῖ ἀναγκαστικά στή στύση ἑνός φαλλοῦ σάν ἀντικειμένου τῶν ὑψωμάτων, πού κατανέμει τήν ἔλλειψη μέ δυό ὄψεις μή ἐπάλληλες, καί ἐπιτρέπει τήν ἐπικοινωνία τῶν δυό φύλων μέσα σέ μιά κοινή ἀπουσία, τόν *εὐνουχισμό*. Ψυχαναλύτριες ἤ ψυχαναλυόμενες, οἱ γυναῖκες μποροῦν ἔτσι νά χαίρονται γιά τό ὅτι αὐτές δείχνουν τόν δρόμο στόν ἄντρα, καί γιά τό ὅτι ἀνακτοῦν τήν ἰσότητα μέσα στή διαφορά. Γι' αὐτό εἶναι καθαυτό κωμικές οἱ φόρμουλες πού ὑποδηλώνουν ὅτι φτάνει κανείς στόν πόθο μέ τόν εὐνουχισμό. Ἀλλά καί ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχουν πραγματικά δύο φύλα, δέν εἶναι καλύτερη. Γίνεται τούτη τή φορά μιά προσπάθεια, ὅπως ἐκείνη τῆς Mélanie Klein, νά ὁριστεῖ τό γυναικεῖο φύλο μέ θετικούς χαρακτηρισμούς, ἔστω καί τρομαχτικούς. Ξεφεύγουμε ἐδῶ ἄν ὄχι ἀπό τόν ἀνθρωπομορφισμό, τουλάχιστον ἀπό τόν φαλλοκεντρισμό. Τούτη τή φορά ὅμως, ἀντί νά αἰτιολογήσουμε τήν ἐπικοινωνία τῶν δύο φύλων, αἰτιολογοῦμε πιό πολύ τόν διαχωρισμό τους σέ δυό ὁμοφυλοφιλικές κατηγορίες. Κι ἐδῶ στατιστικές. Καί δέν ξεφεύγουμε καθόλου ἀπό τόν εὐνουχισμό. Ἁπλούστατα, ἀντί ὁ εὐνουχισμός νά εἶναι ἡ θεμελιακή ἀρχή τοῦ φύλου, νοούμενου ὡς ἀρσενικοῦ φύλου (ὁ μέγας κομμένος καί ὑπεριπτάμενος Φαλλός), γίνεται τώρα ἀποτέλεσμα τοῦ φύλου, νοούμενου ὡς γυναικείου φύλου (τό μικρό πέος καταπιωμένο, παραχωμένο). Λέμε ἐπομένως *πώς ὁ εὐνουχισμός εἶναι ἡ βάση τῆς ἀνθρωπόμορφης καί γραμμομοριακῆς παράστασης τῆς σεξουαλικότητας.*

[16] Μάρξ: «Κριτική τῆς ἐγελιανῆς Φιλοσοφίας τοῦ κράτους», στά *Oeuvres philosophiques*, IV γαλλ. μετάφρ. Costes, σ. 182-184. Καί γιά τό κείμενο αὐτό τοῦ Μάρξ, βλ. τό θαυμάσιο σχόλιο τοῦ J.F. Lyotard, *Discours, figure*, σ. 138-141.

Εἶναι ἡ οἰκουμενική πίστη πού συνενώνει – καί ταυτόχρονα διασκορπίζει – καί τούς ἄντρες καί τίς γυναῖκες κάτω ἀπό τόν ζυγό τῆς ἴδιας αὐταπάτης τῆς συνείδησης, καί τούς κάνει νά λατρεύουν τοῦτο τόν ζυγό. Κάθε προσπάθεια νά προσδιοριστεῖ ἡ μή-ἀνθρώπινη φύση τοῦ φύλου – ὅπως λογουχάρη «τό μεγάλο Ἄλλο» – διατηρώντας τόν μύθο τοῦ εὐνουχισμοῦ, πάει προκαταβολικά στά χαμένα. Καί τί θέλει νά πεῖ ὁ Lyotard στό τόσο σοβαρό του, κατά τά ἄλλα, σχόλιο τοῦ κειμένου τοῦ Μάρξ, ὅταν ὁρίζει τό ἄνοιγμα τοῦ μή-ἀνθρώπινου σάν «εἴσοδο τοῦ ὑποκειμένου στήν ἐπιθυμία διαμέσου τοῦ εὐνουχισμοῦ»; Μήπως θέλει νά πεῖ: Ζήτω ὁ εὐνουχισμός γιά νά ἐνισχυθεῖ ἡ ἐπιθυμία; Ποθεῖ κανείς μόνο φαντασιώσεις; Τί ἀντίληψη διεστραμμένη, ἀνθρώπινη, πάρα πολύ ἀνθρώπινη! Τί ἰδέα, πού προέρχεται σίγουρα ἀπό τήν ἔνοχη συνείδηση, καί καθόλου ἀπό τό ἀσυνείδητο! Ἡ ἀνθρωπόμορφη γραμμομοριακή παράσταση ἀποκορυφώνεται σέ κεῖνο πού τή θεμελιώνει, τήν ἰδεολογία τῆς ἔλλειψης. Ἀντίθετα, τό μοριακό ἀσυνείδητο ἀγνοεῖ τόν εὐνουχισμό, ἀφοῦ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα δέν στεροῦνται τίποτα, καί ἔτσι σχηματίζουν ἐλεύθερες πολλαπλότητες· γιατί οἱ πολλαπλές τομές παράγουν ἀδιάκοπα ροές, ἀντί νά τίς ἀπωθοῦν σέ μιά καί μόνη τομή, πού θά μποροῦσε νά τίς στειρέψει· γιατί οἱ συνθέσεις ἀποτελοῦν τοπικές καί μή-εἰδικές συνάφειες, ἐγκλειστικές διαζεύξεις, νομαδικές συζεύξεις: παντοῦ μιά μικροσκοπική ὑπερβατική σεξουαλικότητα, πού κάνει ὥστε ἡ γυναίκα νά χωράει τόσους ἄντρες ὅσους καί ὁ ἄντρας, καί ὁ ἄντρας τόσες γυναῖκες ὅσες καί ἡ γυναίκα, καί ὅλοι νά εἶναι ἱκανοί νά ἔρχονται μεταξύ τους σέ σχέσεις παραγωγῆς ἐπιθυμίας πού ν' ἀνατρέπουν τή στατιστική τάξη τῶν φύλων. Νά κάνεις ἔρωτα, δέν σημαίνει καθόλου νά γίνεσαι ἕνα μέ τόν ἄλλον, οὔτε κάν δύο, ἀλλά ἑκατό χιλιάδες. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ἤ τό μή-ἀνθρώπινο φύλο: ὄχι ἕνα, οὔτε κάν δυό, ἀλλά *ν*... φύλα. Ἡ σχιζο-ἀνάλυση εἶναι ἡ μεταβλητή ἀνάλυση τῶν *ν* φύλων σ' ἕνα ὑποκείμενο, πέρα ἀπό τήν ἀνθρωπόμορφη παράσταση τῆς ἴδιας του τῆς σεξουαλικότητας, πού τοῦ ἐπιβάλλει ἡ κοινωνία, καί πού ἀποκτᾶ τό ἴδιο τό ὑποκείμενο. Ἡ σχιζο-ἀναλυτική φόρμουλα τῆς ἐπιθυμητικῆς ἐπανάστασης εἶναι πρῶτα-πρῶτα: στόν καθένα τά φύλα του.

*
* *

Ἡ θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ἁπλή: ἡ ἐπιθυμία εἶναι μηχανή, σύνθεση ἀπό μηχανές, μηχανογενής διευθέτηση – ἐπιθυμητικές μηχανές. Ἡ ἐπιθυμία ἀνήκει στήν κατηγορία τῆς *παραγωγῆς*, κάθε παραγωγή εἶναι ταυτόχρονα καί ἐπιθυμητική καί κοινωνική. Κατακρίνουμε λοιπόν τήν ψυχανάλυση ἐπειδή σύντριψε τήν τοποθέτηση αὐτή τῆς παραγωγῆς,

ἐπειδή τήν ξανάφερε στήν παράσταση. Ἡ ἰδέα γιά μιά ἀσυνείδητη παράσταση δέν ἀποδείχνει καθόλου τήν τόλμη τῆς ψυχανάλυσης, ἀλλά σημειώνει, ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, τή χρεωκοπία της καί τήν ἀνικανότητά της: ἕνα ἀσυνείδητο πού δέν παράγει πιά, πού περιορίζεται στό *νά πιστεύει*... Τό ἀσυνείδητο πιστεύει στόν Οἰδίποδα, πιστεύει στόν εὐνουχισμό, πιστεύει στόν νόμο... Ὁ ψυχαναλυτής διάζεται βέβαια νά πεῖ πώς ἡ πίστη – μέ τήν αὐστηρή ἔννοια – δέν εἶναι ἐνέργημα τοῦ ἀσυνείδητου· καί ὅτι, ἐκεῖνο πού πιστεύει, εἶναι πάντα τό προ-ἐνσυνείδητο. Ἴσως μάλιστα θά πρέπει νά προσθέσουμε πώς ὁ ψυχαναλυτής – ὁ ψυχαναλυτής πού βρίσκεται μέσα μας – εἶναι ἐκεῖνος πού πιστεύει. Νά εἶναι, ἄραγε, ἡ πίστη μιά ἐπίδραση πού ἡ ἀσύνειδη παράσταση ἀσκεῖ – ἀπό ἀπόσταση – πάνω στό συνειδητό ὑλικό; Καί ἀντίστροφα: τί εἶναι ἐκεῖνο πού κατάντησε τό ἀσυνείδητο σέ τούτη τήν κατάσταση τῆς παράστασης, ἄν ὄχι ἕνα σύστημα δοξασιῶν πού μπῆκε στή θέση τῆς παραγωγῆς; Στήν πραγματικότητα, ἡ κοινωνική παραγωγή ἀλλοτριώνεται σέ ὑποτιθέμενες αὐτόνομες δοξασίες, ἐνῶ ταυτόχρονα, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ἐκτρέπεται σέ ὑποτιθέμενες ἀσύνειδες παραστάσεις. Καί, ὅπως εἴδαμε, ἡ ἴδια πάντα ἐξουσία – ἡ οἰκογένεια – ἐκτελεῖ τή διπλή αὐτή πράξη, διαστρέφοντας, παραμορφώνοντας, ὁδηγώντας σέ ἀδιέξοδο τήν κοινωνική ἐπιθυμητική παραγωγή. Γι' αὐτό καί ὁ σύνδεσμος ἀνάμεσα στήν *παράσταση-δοξασία* καί στήν οἰκογένεια δέν εἶναι τυχαῖος – ἡ παράσταση εἶναι, ἀπό τήν οὐσία της, οἰκογενειακή παράσταση. Αὐτό ὅμως δέν φτάνει γιά νά ἐξαλειφθεῖ ἡ παραγωγή: ἡ παραγωγή ἐξακολουθεῖ πάντα νά βροντᾶ καί νά βουίζει κάτω ἀπό τήν παραστατική ἐξουσία πού τήν καταπνίγει, μπορεῖ μάλιστα καί νά τήν ἀναγκάσει νά συνηχεῖ ὥσπου νά ἐκραγεῖ. Καί τότε ἡ παράσταση πρέπει νά ἐνισχυθεῖ ἀπ' ὅλη τή δύναμη τοῦ μύθου καί τῆς τραγωδίας, πρέπει τήν οἰκογένεια *νά τήν παρουσιάσει μυθικά καί τραγικά* (νά παρουσιάσει οἰκογενειακά τόν μύθο καί τήν τραγωδία), γιά νά ἐπηρεάσει ἀποτελεσματικά τίς παραγωγικές ζῶνες. Ἀλλά μήπως ὁ μύθος καί ἡ τραγωδία δέν εἶναι κι αὐτοί παραγωγές, μορφές παραγωγῆς; Ἀσφαλῶς ὄχι: γίνονται παραγωγή μονάχα σέ συνάρτηση μέ τήν πραγματική κοινωνική παραγωγή, μέ τήν πραγματική ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἀλλιώτικα ἀποτελοῦν μόνο ἰδεολογικές μορφές, πού πῆραν τή θέση τῶν μονάδων παραγωγῆς. Οἰδίποδας, εὐνουχισμός, κλπ – ποιός πιστεύει σ' αὐτά; Μήπως οἱ Ἕλληνες; Ἀλλά μήπως καί οἱ Ἕλληνες δέν συνήθιζαν νά παράγουν ἀνάλογα μέ τήν πίστη τους; Ἤ μήπως εἶναι οἱ ἑλληνιστές πού πιστεύουν ὅτι οἱ Ἕλληνες παρῆγαν μ' αὐτόν τόν τρόπο; – τουλάχιστον οἱ ἑλληνιστές τοῦ 19ου αἰώνα, γιά τούς ὁποίους ὁ Engels ἔλεγε: Θά ἔλεγε κανείς ὅτι πιστεύουν στόν μύθο, στήν τραγωδία... Μήπως εἶναι τό ἀσυνείδητο πού φαντάζεται τόν Οἰδίποδα, τόν εὐνουχισμό; Ἤ μήπως εἶναι ὁ ψυχαναλυτής – ὁ ψυχαναλυτής πού βρίσκεται μέσα μας – πού παριστάνει τό ἀσυνείδητο μ' αὐτόν τόν τρόπο; Γιατί πράγ-

ματι, ἡ φράση αὐτή τοῦ Engels δέν εἶχε ποτέ τόση βαρύτητα: θά ἔλεγε κανείς πώς οἱ ψυχαναλυτές πιστεύουν στόν μύθο, στήν τραγωδία... (Κι ἐξακολουθοῦν νά πιστεύουν σ' αὐτά, ἐνῶ πάει καιρός πού οἱ ἑλληνιστές ἔπαυσαν νά τά πιστεύουν).

Πάντα ἡ περίπτωση Schreber: ὁ πατέρας τοῦ Schreber ἐπινοοῦσε καί κατασκεύαζε ἐκπληκτικές μηχανοῦλες, σαδιστικο-παρανοϊκές, γιά νά ἐξαναγκάζει τά παιδιά νά στέκονται ἴσια – λογουχάρη μεταλλικά κεφαλοδέματα καί πέτσινες λουρίδες[17]. Οἱ μηχανές αὐτές δέν παίζουν κανένα ρόλο στή φροϋδική ψυχανάλυση. Θά ἦταν ἴσως πιό δύσκολο νά συντρίψει κανείς ὁλόκληρο τό πολιτικο-κοινωνικό περιεχόμενο τοῦ παραληρήματος τοῦ Schreber ἄν εἶχε λάβει ὑπόψη αὐτές τίς ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ πατέρα καί τήν ὁλοφάνερη συμμετοχή τους σέ μιά κοινωνική παιδαγωγική μηχανή γενικότερα. Γιατί ὅλο τό πρόβλημα συνίσταται σέ τοῦτο: ὁ πατέρας ἐπηρεάζει βέβαια τό ἀσυνείδητο τοῦ παιδιοῦ – ἀλλά πῶς ἐνεργεῖ; σάν οἰκογενειάρχης μέ οἰκογενειακή ἐκφραστική μετάδοση, ἤ σάν παράγοντας μηχανῆς σέ μιά μηχανογενῆ πληροφόρηση ἤ ἐπικοινωνία; Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ προέδρου ἐπικοινωνοῦν μέ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ πατέρα του· ἀλλά καί γι' αὐτό ἴσα-ἴσα ἀποτελοῦν, ἀπό τήν παιδική κιόλας ἡλικία, λιμπιντινική ἐπένδυση ἑνός κοινωνικοῦ πεδίου. *Ὁ πατέρας παίζει μόνο ρόλο φορέα παραγωγῆς καί ἀντι-παραγωγῆς.* Ἀντίθετα, ὁ Freud διαλέγει τήν πρώτη ἑρμηνεία: δέν εἶναι, δηλαδή, ὁ πατέρας πού μᾶς παραπέμπει στίς μηχανές, ἀλλά ἀκριβῶς τό ἀντίθετο· τότε, δέν χρειάζεται πιά νά θεωροῦμε τίς μηχανές οὔτε ἐπιθυμητικές μηχανές οὔτε καί κοινωνικές μηχανές. Ἀντίθετα, θά ἐνισχύσουμε τόν πατέρα μέ ὅλες τίς «δυνάμεις τοῦ μύθου καί τῆς θρησκείας», καθώς καί τῆς φυλογένεσης, καί ἡ μικρή οἰκογενειακή παράσταση θά δίνει ἔτσι τήν ἐντύπωση ὅτι συνεξελίσσεται μαζί μέ τό παραλήρημα. Τό παραγωγικό ζεῦγμα, ἐπιθυμητική μηχανή καί κοινωνικό πεδίο, δίνει τή θέση του σ' ἕνα παραστατικό ζεῦγμα ὁλότελα διαφορετικῆς φύσης: τήν οἰκογένεια-μύθο. Ρωτοῦμε ἀκόμα μιά φορά: εἴδατε ποτέ ἕνα παιδί νά παίζει; εἴδατε πῶς παρεμβάλλει στίς κοινωνικές τεχνικές μηχανές τίς δικές του ἐπιθυμητικές μηχανές – ὦ σεξουαλικότητα! –, πῶς ὁ πατέρας ἤ ἡ μητέρα βρίσκονται πάντα στό βάθος, καί τό παιδί δανείζεται στήν ἀνάγκη ἀπ' αὐτούς ἐξαρτήματα καί γρανάζια; πῶς ὁ πατέρας ἤ ἡ μητέρα βρίσκονται πάντα ἐκεῖ σάν φορεῖς δέκτες ἤ πομποί ἤ διακωλυτές, εὐμενεῖς φορεῖς παραγωγῆς ἤ καχύποπτοι φορεῖς ἀντι-παραγωγῆς;

[17] Ὁ W. G. Niederland ἀνακάλυψε καί ἀπεικόνισε τίς μηχανές αὐτές τοῦ πατέρα Schreber: βλ. ἰδιαίτερα: «Schreber, Father and Son», in *Psychoanalytic Quarterly*, 1959, τόμ. 28, σ. 151-169. Παρόμοια ἐργαλεῖα – παιδαγωγικά βασανιστήρια – βρίσκουμε καί στά βιβλία τῆς Comtesse de Ségur: λογουχάρη, «τή ζώνη γιά νά στέκεσαι ἴσια», «μέ σιδερένια πλάκα γιά τή ράχη καί τό σιδερένιο στήριγμα γιά τό σαγόνι» (*Comédies et Proverbes, On ne prend pas les mouches...*).

Γιατί νά ἔχει δώσει κανείς στή μυθική καί τραγική παράσταση τό ἀπίστευτο αὐτό προνόμιο; Γιατί νά ἔχει ἐγκαταστήσει ἐκφραστικές μορφές, κι ὁλόκληρο ἕνα *θέατρο*, ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχαν μονάχα χωράφια, ἐργαστήρια, ἐργοστάσια, μονάδες παραγωγῆς; Ὁ ψυχαναλυτής στήνει τό τσίρκο του μέσα στό ἐμβρόντητο ἀσυνείδητο, ὁλόκληρο τό τσίρκο-Μπάρνουμ στά χωράφια καί στό ἐργοστάσιο. Αὐτό ἀκριβῶς ὁ Miller καί πρίν ἀπ' αὐτόν ὁ Lawrence, ἔχουν νά ποῦν ἐνάντια στήν ψυχανάλυση (οἱ ζωντανοί εἶναι ἄπιστοι, οἱ ὁραματιστές δέν πιστεύουν στόν μύθο, στήν τραγωδία): «Ξαναγυρίζοντας στήν ἡρωική ἐποχή, καταστρέφετε τίς ἴδιες τίς ἀρχές τοῦ ἡρωισμοῦ· γιατί ὁ ἥρωας δέν ἀμφιβάλλει ποτέ γιά τή δύναμή του, οὔτε καί ἀναπολεῖ ποτέ τά περασμένα. Ὁ Hamlet πίστευε ἀναμφισβήτητα πώς ἦταν ἥρωας, καί γιά καθένα πού γεννιέται Hamlet ὁ μόνος ἀκουλουθητέος δρόμος εἶναι αὐτός πού τοῦ χάραξε ὁ Shakespeare. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι ἄν εἴμαστε γεννημένοι Hamlet. Γεννήθηκες Hamlet? *Ἤ μήπως δημιούργησες μέσα σου ἕναν Hamlet?* Ἀλλά αὐτό πού μοῦ φαίνεται τό πιό σημαντικό, εἶναι: *γιατί νά ξαναγυρίσουμε στόν μύθο;...* Ἡ ἰδεολογική αὐτή πακοτίλια, πού στάθηκε γιά τόν κόσμο ὁλόκληρο τό μοναδικό μέσο νά στηρίζει τό πολιτιστικό του οἰκοδόμημα, χάνει λίγο-πολύ τήν ποιητική της ἀξία, τόν μυθικό της χαρακτήρα, γιατί *μέσα ἀπό μιά σειρά συγγράμματα πού πραγματεύονται τήν ἀρρώστια* – καί συνακόλουθα τίς δυνατότητες γιατριᾶς – τό ἔδαφος ἔχει ξεκαθαριστεῖ, καί μποροῦν τώρα νά ἐγερθοῦν νέες οἰκοδομές (τούτη ἡ ἰδέα τῶν νέων οἰκοδομῶν μοῦ εἶναι μισητή, ἀλλά δέν πρόκειται παρά γιά τή συνείδηση μιᾶς *διαδικασίας*, καί ὄχι γιά τήν ἴδια τή διαδικασία). Γιά τήν ὥρα, ἡ δική μου διαδικασία – δηλαδή τά ὅσα γράφω – εἶναι νά καθαρίσει δραστικά τή μήτρα, νά τῆς κάνει, κατά κάποιο τρόπο, μιάν *ἀπόξεση*. Κι αὐτό μέ

δρόμο τοῦ Οἰδίποδα (ἤ τοῦ Ἀμλέτου) μέχρι τό σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς του, τήν καταγγελία τῶν ἐκφραστικῶν μορφῶν, τοῦ μύθου καί τῆς τραγωδίας, σάν δοξασίες ἤ αὐταπάτες τῆς συνείδησης – ἰδέες μονάχα – τήν ἀνάγκη νά καθαριστεῖ τό ἀσυνείδητο, τή σχιζο-ἀνάλυση ὡς ἀπόξεση τοῦ ἀσυνείδητου, τήν ἀντίθεση τῆς μητρικῆς σχισμῆς πρός τή γραμμή τοῦ εὐνουχισμοῦ, τή λαμπρή βεβαίωση τῆς ὕπαρξης ἑνός ἀσυνείδητου-ὀρφανοῦ καί παραγωγικοῦ, τήν ἔξαρση τῆς διαδικασίας σάν σχιζοφρενικῆς διαδικασίας ἀπεδαφικοποίησης, πού πρέπει νά δημιουργήσει μιά καινούρια γῆ, καί – στήν ἀκραία περίπτωση – τή λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἐνάντια στήν τραγωδία, ἐνάντια στό «ἀπαίσιο δράμα τῆς προσωπικότητας», ἐνάντια στήν «ἀναπόφευκτη σύγχυση προσωπείου καί ἠθοποιοῦ». Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι ὁ Michael Fraenkel, στήν ἀλληλογραφία του μέ τόν Miller, δέν καλοκαταλαβαίνει· μιλάει σάν ψυχαναλυτής, ἤ σάν ἑλληνιστής τοῦ 19ου αἰώνα: ναί, ὁ μύθος, ἡ τραγωδία, ὁ Οἰδίποδας, ὁ Ἀμλέτος, εἶναι σωστές ἐκφράσεις, μορφές γεμάτες νόημα· ἐκφράζουν τό ἀληθινό, μόνιμο δράμα τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς γνώσης... Ὁ Fraenkel ἐπικαλεῖται ὅλες τίς κοινοτοπίες, τόν Schopenhauer καί τόν Nietzsche τῆς «Γέννησης τῆς Τραγωδίας». Πιστεύει πώς ὁ Miller τά ἀγνοεῖ ὅλα αὐτά καί δέν ἀναρωτιέται, οὔτε γιά μιά στιγμή, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἀπαρνήθηκε τή «Γέννηση τῆς Τραγωδίας», γιατί ἔπαψε νά πιστεύει στήν τραγική παράσταση...

Ὁ Michel Foucault ἔδειξε βαθυστόχαστα, ποιά τομή προκάλεσε τήν ξαφνική εἰσβολή τῆς παραγωγῆς στόν κόσμο τῆς παράστασης. Ἡ παραγωγή μπορεῖ νά εἶναι παραγωγή τῆς ἐργασίας ἤ παραγωγή τῆς ἐπιθυμίας, μπορεῖ νά εἶναι κοινωνική παραγωγή ἤ ἐπιθυμητική παραγωγή, ἐπικαλεῖται δυνάμεις πού ἡ παράσταση δέν μπορεῖ πιά νά τίς χωρέσει, ἐπικαλεῖται ροές καί τομές πού τή διαπερνοῦν, τή διασχίζουν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη: «μιά τεράστια σκιερή ἔκταση» πίσω ἀπό τήν παράσταση[19]. Καί ὁ Foucault τοποθετεῖ τή χρονολογία τῆς χρεωκοπίας αὐτῆς, τοῦ καταποντισμοῦ τοῦ κλασικοῦ κόσμου τῆς παράστασης, στά τέλη τοῦ 18ου καί στόν 19ο αἰώνα. Τό ζήτημα φαίνεται λοιπόν νά εἶναι πολύ πιό περίπλοκο ἀπ' ὅσο θά τό νόμιζε κανείς· γιατί ἡ ψυχανάλυση εἶναι στενά συνδεμένη μέ τήν ἀνακάλυψη τῶν μονάδων παραγωγῆς, πού ὑποτάσσουν ὅλες τίς δυνατές παραστάσεις, ἀντί νά ὑποτάσσονται σ' αὐτές. Ὅπως ὁ Ricardo θεμελιώνει τήν πολιτική ἤ κοινωνική οἰκονομία ἀνακαλύπτοντας τήν ποσοτική ἐργασία στή βασική ἀρχή κάθε ἀξίας πού μπορεῖ νά παρασταθεῖ, ἔτσι καί ὁ Freud θεμελιώνει τήν ἐπιθυμητική οἰκονομία ἀνακαλύπτοντας τήν ποσοτική λίμπιντο στήν ἀρχή κάθε παράστασης ἀντικειμένων καί σκοπῶν τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ Freud ἀνακαλύπτει τήν ὑποκειμενική φύση ἤ τήν ἀφηρημένη οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως ὁ Ricardo ἀνακαλύπτει τήν ὑποκειμενική φύση ἤ τήν ἀφηρημένη οὐσία τῆς ἐργασίας, πέρα ἀπό κάθε παράσταση πού θά μποροῦσε νά τίς συνδέσει μέ ἀντικείμενα, σκοπούς, ἤ ἀκόμα καί ἰδιαίτερες πηγές. Ὁ Freud εἶναι λοιπόν ὁ πρῶτος πού ξεχωρίζει *τήν ἐπιθυμία αὐτήν καθαυτή*, ὅπως καί ὁ Ricardo «τήν ἐργασία αὐτήν καθαυτή», καί συνακόλουθα τή σφαίρα τῆς παραγωγῆς πού ἀληθινά ξεπερνᾶ τήν παράσταση. Καί ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀφηρημένη ὑποκειμενική ἐργασία, ἔτσι καί ἡ ἀφηρημένη ὑποκειμενική ἐπιθυμία εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπό τήν κίνηση ἀπεδαφικοποίησης, πού ἀποκαλύπτει τή λειτουργία τῶν μηχανῶν καί τῶν φορέων, πίσω ἀπ' ὅλους τούς ἰδιαίτερους προσδιορισμούς πού συνένωναν ἀκόμα τήν ἐπιθυμία ἤ τήν ἐργασία – στό πλαίσιο τῆς παράστασης – μέ τό ἕνα ἤ τό ἄλλο πρόσωπο, μέ τό ἕνα ἤ τό ἄλλο ἀντικείμενο. Ἐπιθυμητικές μηχανές καί ἐπιθυμητική παραγωγή, ψυχικοί μηχανισμοί καί μηχανές τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμητικές μηχανές καί συναρμολόγηση μιᾶς ἀναλυτικῆς μηχανῆς, ἱκανῆς νά τίς ἀποκωδικώσει: ἡ περιοχή τῶν ἐλεύθερων συνθέσεων ὅπου ὅλα εἶναι ἐφικτά, οἱ μερικές συνάφειες, οἱ ἐγκλεισμένες διαζεύξεις, οἱ νομαδικές συζεύξεις, οἱ πολυσήμαντες ροές καί ἁλυσίδες, οἱ μετασχηματιστικές τομές – καθώς καί ἡ σχέση ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές ὡς σχηματισμούς τοῦ ἀσυνείδητου, μαζί μέ τούς γραμμομοριακούς σχηματισμούς, τούς ὁποίους συγκροτοῦν στατιστικά μέσα στά ὀργανωμένα πλήθη, ὁ μηχανισμός καταστολῆς-ἀπώθησης πού ἀπορρέει ἀπ' ὅλα αὐτά... Αὐτή εἶναι ἡ σύσταση τοῦ ἀναλυτικοῦ πεδίου· καί τό ὑπο-παραστατικό αὐτό πεδίο θά ἐξακολουθεῖ νά ἐπιζεῖ καί νά λειτουργεῖ, ἀκόμα καί μέσα ἀπό τό οἰδιπόδειο, ἀκόμα καί μέσα ἀπό τόν μύθο καί τήν τραγωδία, πού μολαταῦτα σημαδεύουν τόν συμβιβασμό ἀνάμεσα στήν ψυχανάλυση καί τήν παράσταση. Παραμένει γεγονός ὅτι ὁλόκληρη τήν ψυχανάλυση τή διαπερνᾶ μιά σύγκρουση ἀνάμεσα στή μυθική καί τραγική οἰκογενειακή παράσταση καί τήν ἐπιθυμητική καί κοινωνική παραγωγή. Γιατί ὁ μύθος καί ἡ τραγωδία ἀποτελοῦν συστήματα συμβολικῶν παραστάσεων, πού ἀνάγουν πάντα τήν ἐπιθυμία σέ καθορισμένες ἐξωτερικές συνθῆκες καθώς καί σέ ἰδιαίτερους ἀντικειμενικούς κώδικες – τό σῶμα τῆς γῆς, τό σῶμα τοῦ τυράννου – καί πού ἐναντιώνονται ἔτσι στήν ἀνακάλυψη τῆς ἀφηρημένης ἤ ὑποκειμενικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας. Παρατηρήθηκε, ἀπό τούτη τήν ἄποψη, πώς κάθε φορά πού ὁ Freud ξαναφέρνει στήν πρώτη γραμμή τήν ἐξέταση τῶν ψυχικῶν μηχανισμῶν, τῶν ἐπιθυμητικῶν καί κοινωνικῶν μηχανῶν, τῶν ἑνορμητικῶν καί θεσμικῶν μηχανισμῶν, τό ἐνδιαφέρον του γιά τόν μύθο καί τήν τραγωδία τείνει νά χαλαρώνει, ἐνῶ ὁ ἴδιος ταυτόχρονα κατακρίνει τόν Jung καί τόν Rank

[19] Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Gallimard, 1966: σ. 221-224 (ἀναφορικά μέ τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμία ἤ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν παράσταση)· καί σ. 265-268 (ἀναφορικά μέ τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί τήν παράσταση, στό ἔργο τοῦ Adam Smith, καί προπάντων στό ἔργο τοῦ Ricardo).

γιά τήν ἐπαναφορά μιᾶς ἐξωτερικῆς παράστασης τῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας ὡς ἀντικειμενικῆς καί ἀλλοτριωμένης στόν μύθο ἤ τήν τραγωδία[20].

Πῶς νά ἐξηγήσουμε αὐτή τήν πολύπλοκη ἀμφισημία τῆς ψυχανάλυσης; Πρέπει νά ξεχωρίσουμε ἀρκετά πράγματα. Καί πρῶτα-πρῶτα ἡ συμβολική παράσταση συλλαμβάνει βέβαια τήν οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά ἀνάγοντάς την σέ μεγάλες *ἀντικειμενότητες (objectités)* σάν σέ ἰδιαίτερα στοιχεῖα πού τῆς ὁρίζουν ἀντικείμενα, σκοπούς καί πηγές. Ὁ μύθος, λογουχάρη, συσχετίζει τήν ἐπιθυμία μέ τό στοιχεῖο γῆ σάν συμπαγές σῶμα, καί μέ τόν ἐδαφικό κώδικα πού κατανέμει τίς ἀπαγορεύσεις καί τίς διατάξεις· ἐνῶ ἡ τραγωδία τόν συσχετίζει μέ τό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου καί τόν ἀντίστοιχο αὐτοκρατορικό κώδικα. Ἔτσι, ἡ κατανόηση τῶν συμβολικῶν παραστάσεων μπορεῖ νά συνίσταται εἴτε σέ μιά συστηματική φαινομενολογία αὐτῶν τῶν στοιχείων καί τῶν ἀντικειμενοτήτων (ὅπως τό βλέπουμε στούς παλιούς ἑλληνιστές ἤ ἀκόμα καί στόν Jung)· εἴτε σέ μιάν ἱστορική μελέτη πού τά συσχετίζει μέ τίς κοινωνικές, ἀντικειμενικές καί πραγματικές συνθῆκες τους (ὅπως τό βλέπουμε στούς σύγχρονους ἑλληνιστές). Ἀπό τήν τελευταία αὐτήν ἄποψη, ἡ παράσταση συνεπάγεται κάποια παρέκκλιση, καί δέν ἐκφράζει τόσο ἕνα σταθερό στοιχεῖο ὅσο τήν ἐξαρτημένη μετάβαση ἀπό ἕνα στοιχεῖο σ' ἕνα ἄλλο: ἡ μυθική παράσταση δέν ἐκφράζει τό στοιχεῖο τῆς γῆς, ἀλλά πιό πολύ τίς συνθῆκες ὅπου τό στοιχεῖο αὐτό σβήνει μπροστά στό τυραννικό στοιχεῖο· καί ἡ τραγική παράσταση, δέν ἐκφράζει τό κυρίως τυραννικό στοιχεῖο, ἀλλά τίς συνθῆκες ὅπου – στήν Ἑλλάδα τοῦ 5ου αἰώνα λογουχάρη – τό στοιχεῖο αὐτό σβήνει μπροστά στήν καινούρια κατάσταση πραγμάτων τῆς πολιτείας[21]. Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι καμιά ἀπό τίς ἑρμηνεῖες αὐτές τοῦ μύθου ἤ τῆς τραγωδίας δέν ταιριάζει στήν ψυχανάλυση. Ἡ ψυχαναλυτική μέθοδος εἶναι ὁλότελα διαφορετική: ἀντί νά ἀνάγει τή συμβολική παράσταση σέ καθορισμένες ἀντικειμενικότητες καί σέ ἀντικειμενικές κοινωνικές συνθῆκες, ἀνάγει αὐτές στήν ὑποκειμενική καί καθολική οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, στή λίμπιντο. Ἔτσι, ἡ πράξη τῆς *ἀποκωδίκωσης* στήν ψυχανάλυση δέν μπορεῖ πιά νά ἔχει τήν ἴδια σημασία πού ἔχει στίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τήν ἀνακάλυψη τοῦ μυστικοῦ τοῦ τάδε ἤ τοῦ δεῖνα κώδικα, ἀλλά τή διάλυση τῶν κωδίκων γιά νά φτάσει σέ ποσοτικές καί ποιοτικές ροές τῆς λίμπιντο, πού διαπερνοῦν τά ὄνειρα, τίς φαντασιώσεις, τά παθολογικά μορφώματα, καθώς καί τόν μύθο, τήν τραγωδία καί τούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Ἡ ψυχαναλυτική ἑρμηνεία δέν ἔχει ὡς σκοπό νά ἐπιβάλει ἕναν κώδικα, νά προσθέσει ἕναν ἀκόμα κώδικα στούς ἤδη γνωστούς κώδικες, ἀλλά νά ἀποκωδικώσει μέ τρόπο ἀπόλυτο, νά ἀποκαλύψει κάτι πού, ἐπειδή εἶναι πολύμορφο καί πολυσήμαντο, δέν μπορεῖ νά ἀποκωδικωθεῖ[22]. Γίνεται ἔτσι φανερό πώς τό ἐνδιαφέρον τῆς ψυχανάλυσης γιά τόν μύθο (ἤ τήν τραγωδία), εἶναι βασικά κριτικό ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ἡ ἰδιοτυπία τοῦ μύθου – ἄν τόν κατανοήσουμε ἀντικειμενικά – θά πρέπει νά λυώσει κάτω ἀπό τόν ὑποκειμενικό ἥλιο τῆς λίμπιντο: ὁ κόσμος τῆς παράστασης εἶναι ἐκεῖνος πού καταρρέει, ἤ τείνει νά καταρρεύσει.

Αὐτό σημαίνει, κατά δεύτερο λόγο, ὅτι ἡ ψυχανάλυση εἶναι τόσο στενά συνδεμένη μέ τόν καπιταλισμό ὅσο καί ἡ πολιτική οἰκονομία. Παρατηροῦμε στήν πολιτική οἰκονομία καί τήν κοινωνική παραγωγή τίς ἴδιες ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, μέ τή μορφή ἀφηρημένης ὑποκειμενικῆς ἐργασίας, πού παρατηροῦμε καί στήν ψυχανάλυση καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, μέ τή μορφή ἀφηρημένης ὑποκειμενικῆς λίμπιντο. Ὅπως λέει ὁ Μάρξ, στόν καπιταλισμό ἡ οὐσία γίνεται ὑποκειμενική – *παραγωγική δραστηριότητα, γενικά* – καί ἡ ἀφηρημένη ἐργασία γίνεται κάτι τό πραγματικό, πού ἀποτελεῖ ἀφετηρία μιᾶς νέας ἑρμηνείας γιά ὅλους τούς προηγούμενους κοινωνικούς σχηματισμούς, ἀπό τήν ἄποψη μιᾶς γενικευμένης ἀποκωδίκωσης ἤ μιᾶς γενικευμένης διαδικασίας ἀπεδαφικοποίησης: «Ἔτσι, ἡ πιό ἁπλή ἀφαίρεση πού ἡ σύγχρονη οἰκονομία τοποθετεῖ στήν πρώτη θέση, καί πού ἐκφράζει ἕνα προγονικό φαινόμενο ἰσχύον γιά ὅλες τίς μορφές κοινωνίας, παρουσιάζεται μολαταῦτα σάν οὐσιαστικά ἀληθινό μέσα στήν ἀφαίρεση αὐτή, μό-

[20] Ὁ Didier Anzieu ξεχωρίζει ἰδιαίτερα δυό περιόδους στό ἔργο τοῦ Freud: τήν περίοδο 1906-1920, πού «ἀποτελεῖ τή μεγάλη ἐποχή τῶν μυθολογικῶν μελετῶν στήν ἱστορία τῆς ψυχανάλυσης»· καί μιά δεύτερη περίοδο σχετικῆς ὑποτίμησής τους, ὅπου ὁ Freud ἀδιαφορεῖ ὁλοένα καί περισσότερο γιά τή συστηματική ἐξερεύνηση τῶν μύθων, καί στρέφεται στά προβλήματα τοῦ δεύτερου θέματος, τή σχέση ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμία καί τούς θεσμούς («Freud et la Mythologie» στίς *Incidences de la psychanalyse*, τεῦχος 1, 1970, σ. 126-129).

[21] Σχετικά μέ τόν μύθο, σάν ἐκφραστικό μέσο τῆς ὀργάνωσης μιᾶς τυραννικῆς ἐξουσίας πού ἀπωθεῖ τή Γῆ, βλ. J.P. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, σ. 109-116· καί σχετικά μέ τήν τραγωδία, σάν ἐκφραστικό μέσο μιᾶς ὀργάνωσης τῆς πολιτείας πού ἀπωθεῖ τόν ἔκπτωτο τύραννο, βλ. Vernant, «Oedipe sans complexe» στή *Raison présente*, τεῦχος Αὐγούστου 1967.

[22] Δέν εἶναι λοιπόν δυνατό νά ὑποστηρίξει κανείς ὅτι ἡ ψυχανάλυση προσθέτει ἕνα (ψυχολογικό) κώδικα στούς κοινωνικούς κώδικες πού μεταχειρίζονται οἱ ἱστορικοί καί οἱ μυθολόγοι γιά νά ἑρμηνεύσουν τούς μύθους. Ὁ Freud τό ἐπεσήμανε κιόλας ἀναφορικά μέ τό ὄνειρο: δέν πρόκειται γιά ἀποκρυπτογράφηση σύμφωνα μέ κάποιον κώδικα. Πάνω στό θέμα αὐτό, βλ. τά σχόλια τοῦ Jacques Derrida, *L' Ecriture et la différence*, σ. 310 κ.ἑ.: «Ἡ γραφή τοῦ ὀνείρου χρησιμοποιεῖ, χωρίς ἀμφιβολία, ἕνα πλῆθος κωδικοποιημένα στοιχεῖα, ὅταν ἀσχολεῖται μέ τήν ἀτομική ἤ τή συλλογική ἱστορία. Ἀλλά, στίς πράξεις του, στό λεξιλόγιό του καί στή σύνταξή του, ὑπάρχει ἕνα καθαρά ἰδιωματικό ὑπόλειμμα, ἀναλλοίωτο, πού ἐπιφορτίζεται μέ ὅλο τό βάρος τῆς ἑρμηνείας, στήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στά ἀσυνείδητα. Στά ὄνειρά του, ὁ καθένας ἐφευρίσκει τή δική του γραμματική».

νον ὡς κατηγορία τῆς πιό σύγχρονης κοινωνίας». Τό ἴδιο μποροῦμε νά ποῦμε καί γιά τήν ἀφηρημένη ἐπιθυμία ὡς λίμπιντο, ὡς ὑποκειμενική οὐσία. Αὐτό δέν σημαίνει πώς πρέπει νά διαπιστώσουμε ἕναν ἁπλό παραλληλισμό ἀνάμεσα στήν καπιταλιστική κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἤ ἀνάμεσα στήν ροή κεφαλαίου-χρήματος καί τή ροή σκατῶν τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σχέση εἶναι πολύ πιό στενή: οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές βρίσκονται πάντα μέσα στίς κοινωνικές μηχανές, καί ἔτσι ἡ σύζευξη τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν στήν καπιταλιστική μηχανή τείνει νά ἀποδεσμεύσει τίς ἐλεύθερες μορφές μιᾶς καθολικῆς ὑποκειμενικῆς λίμπιντο. Κοντολογίς, ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς παραγωγικῆς δραστηριότητας *γενικά καί δίχως διάκριση,* ὅπως ἐμφανίζεται στόν καπιταλισμό, εἶναι ἀνακάλυψη ἀδιαίρετη τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας *καί* τῆς ψυχανάλυσης, πέρα ἀπό τά καθορισμένα συστήματα παράστασης.

Δέν θέλουμε βέβαια νά ποῦμε μ' αὐτό ὅτι ὁ κεφαλαιοῦχος ἄνθρωπος ἤ ὁ ἄνθρωπος μέσα στόν καπιταλισμό, ἐπιθυμεῖ νά ἐργάζεται οὔτε κι ὅτι ἐργάζεται σύμφωνα μέ τήν ἐπιθυμία του. Ἡ ταυτότητα τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς ἐργασίας δέν εἶναι, ἁπλῶς ἕνας μύθος, ἀλλά μάλλον ἡ κατεξοχήν ἐνεργή οὐτοπία πού δείχνει τό ὅριο τοῦ καπιταλισμοῦ πού πρέπει νά ξεπεραστεῖ στήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἀλλά γιατί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή νά βρίσκεται ἴσα-ἴσα στό παντοτινά ἐναντιωμένο ὅριο τοῦ καπιταλισμοῦ; Γιατί ὁ καπιταλισμός, τήν ἴδια στιγμή πού ἀνακαλύπτει τήν ὑποκειμενική οὐσία τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς ἐργασίας – κοινή οὐσία ὡς παραγωγική δραστηριότητα, γενικά – νά προσπαθεῖ ἀμέσως νά τήν ἀλλοτριώσει καί πάλι σέ μιά κατασταλτική μηχανή, πού χωρίζει τήν οὐσία στά δυό, καί τήν κρατάει χωρισμένη – ἀφηρημένη ἐργασία ἀπό τή μιά, καί ἀφηρημένη ἐπιθυμία ἀπό τήν ἄλλη: πολιτική οἰκονομία *καί* ψυχανάλυση, πολιτική οἰκονομία *καί* λιμπιντινική οἰκονομία; Ἐδῶ μποροῦμε νά καταλάβουμε σέ πιό βαθμό ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἐξαρτημένη ἀπό τόν καπιταλισμό. Γιατί, μ' ὅλο πού, ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ὁ καπιταλισμός ἔχει σάν ὅριο τίς ἀποκωδικωμένες ροές τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, δέν παύει ὡστόσο νά τίς ἀπωθεῖ, συνδέοντάς τες μέ μιάν ἀξιωματική πού ὑποκαθιστᾶ τούς κώδικες. Ὁ καπιταλισμός εἶναι ἀξεχώριστος ἀπό τήν κίνηση τῆς ἀπεδαφικοποίησης, ἀλλά τήν κίνηση αὐτή τήν ἀποτρέπει μέ πλαστές καί τεχνητές ἐπανεδαφικοποιήσεις. Οἰκοδομεῖται πάνω στά ἐρείπια τῶν παραστάσεων, τῆς ἐδαφικῆς καί τῆς τυραννικῆς, τῆς μυθικῆς καί τῆς τραγικῆς, ἀλλά τίς παραστάσεις αὐτές τίς ἀναστηλώνει γιά τήν ἴδια του τήν ἐξυπηρέτηση καί μέ ἄλλη μορφή, σάν εἰκόνες τοῦ κεφαλαίου. Ὁ Μάρξ τά συνοψίζει ὅλα τοῦτα, λέγοντας ὅτι ὁ καπιταλισμός ἀποκαλύπτει τήν ἀφηρημένη ὑποκειμενική οὐσία, μονάχα γιά νά τήν ἀλυσοδέσει καί νά τήν ἀλλοτριώσει ξανά, ὄχι πιά, βέβαια, μέσα σ' ἕνα ἐξωτερικό καί ἀνεξάρτητο στοιχεῖο ὡς ἀντικειμενικότητα, ἀλλά στό ἴδιο τό ὑποκειμενικό στοιχεῖο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας: «Ὁ

ἄνθρωπος ἦταν ἐξωτερικός πρός τόν ἑαυτό του, ἡ κατάστασή του ἦταν κατάσταση πραγματικῆς ἀλλοτρίωσης· ἡ κατάσταση αὐτή ἄλλαξε καί ἔγινε πράξη ἀλλοτρίωσης, πράξη ἀποστέρησης». Πράγματι, ἡ μορφή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ἐκείνη πού ρυθμίζει τή σύζευξη τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν, δηλαδή τήν ἀξιωματοποίησή τους σ' ἕνα σύστημα ὅπου ἡ ροή τῶν μέσων παραγωγῆς, ὡς ἰδιοκτησία τῶν κεφαλαιούχων, ἀνάγεται στή ροή τῆς λεγόμενης ἐλεύθερης ἐργασίας, ὡς «ἰδιοκτησίας» τῶν ἐργατῶν (καί συνακόλουθα οἱ κρατικοί περιορισμοί στή φύση ἤ τό περιεχόμενο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας δέν θίγουν καθόλου τή μορφή αὐτή). Ἡ μορφή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ πάντα τό κέντρο τῶν πλαστῶν ἐπανεδαφικοποιήσεων τοῦ καπιταλισμοῦ. Αὐτή εἶναι, τέλος, πού δημιουργεῖ τά εἴδωλα πού γεμίζουν τό πεδίο ἐνύπαρξης τοῦ καπιταλισμοῦ – «τόν» κεφαλαιοῦχο, «τόν» ἐργάτη κλπ. Μέ ἄλλα λόγια: ὁ καπιταλισμός ἐξυπακούει βέβαια τήν κατάρρευση τῶν μεγάλων καθορισμένων ἀντικειμενικῶν παραστάσεων, πρός ὄφελος τῆς παραγωγῆς ὡς καθολικῆς ἐσωτερικῆς οὐσίας, ὡστόσο δέν βγαίνει ἀπό τόν κόσμο τῆς παράστασης· ἁπλῶς ἐκτελεῖ μιάν τεράστια μεταλλαγή τοῦ κόσμου αὐτοῦ, δίνοντάς του τή νέα μορφή μιᾶς ἀτελεύτητης ὑποκειμενικῆς παράστασης[23].

Ἔχει κανείς ἴσως τήν ἐντύπωση πώς ἀπομακρυνόμαστε ἀπό τίς ἔγνοιες τῆς ψυχανάλυσης, καί ὅμως ποτέ δέν βρεθήκαμε τόσο κοντά σ' αὐτές. Γιατί, ὅπως εἴδαμε καί παραπάνω, ὁ καπιταλισμός, μέσα στό ἐσωτερικό τῆς κίνησής του, ἀπαιτεῖ καί ἐγκαθιδρύει ὄχι μόνο μιάν κοινωνική ἀξιωματική, ἀλλά καί τήν ἐφαρμογή τῆς ἀξιωματικῆς αὐτῆς στήν ἰδιωτικοποιημένη οἰκογένεια. Ποτέ ἡ παράσταση δέν θά κατόρθωνε τήν ἴδια τή μεταλλαγή, χωρίς αὐτή τήν ἐφαρμογή πού τήν ἀνασκάβει, τή σκίζει, καί τήν ἐπαγάγει στόν ἴδιο τόν ἑαυτό της. Καί τότε, ἡ ἀφηρημένη ὑποκειμενική Ἐργασία, ὅπως παρασταίνεται στήν ἀτομική ἰδιοκτησία, ἔχει γιά σύστοιχο τήν ἀφηρημένη ὑποκειμενική ἐπιθυμία, ὅπως παρασταίνεται στήν ἰδιωτικοποιημένη οἰκογένεια. Ἡ ψυχανάλυση ἀναλαμβάνει νά ἀσχοληθεῖ μέ τό δεύτερο σκέλος, ὅπως ἡ πολιτική οἰκονομία ἀναλαμβάνει νά ἀσχοληθεῖ μέ τό πρῶτο. Ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἡ τεχνική τῆς ἐφαρμογῆς, καί ἡ πολιτική οἰκονομία ἡ ἀξιωματική τῆς τεχνικῆς αὐτῆς. Κοντολογίς, ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλύπτει τόν δεύτερο πόλο στήν ἰδιαίτερη κίνηση τοῦ καπιταλισμοῦ, πού ὑποκαθιστᾶ τίς μεγάλες καθορισμένες ἀντικειμενικές παραστάσεις μέ τήν ἀτελεύτητη ὑποκειμενική παράσταση. Τό ὅριο τῶν ἀποκωδικοποιημένων ροῶν τῆς ἐπιθυμητικῆς

[23] Ὁ Foucault δείχνει ὅτι οἱ ἐπιστῆμες πού ἀσχολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο βασίζονται στήν παραγωγή, καί συγκροτοῦνται πάνω στή χρεωκοπία τῆς παράστασης, ἀλλά καί ὅτι ἀναδείχνουν ἀμέσως ἕνα καινούριο τύπο παράστασης, τήν ἀσύνειδη ἀναπαράσταση (*Les Mots et les Choses*, σ. 363-378).

παραγωγῆς πρέπει, πράγματι, νά ξορκιστεῖ δυό φορές, νά μετατοπιστεῖ δυό φορές – τή μιά φορά μέ τήν τοποθέτηση ἐνύπαρκτων ὁρίων πού ὁ καπιταλισμός δέν παύει ν' ἀναπαράγει σέ ὅλο καί πιό πλατιά κλίμακα, καί μιάν ἄλλη φορά μέ τή χάραξη ἑνός ἐσωτερικοῦ ὁρίου πού ὑποβιβάζει τήν κοινωνική αὐτή ἀναπαραγωγή στήν περιορισμένη οἰκογενειακή ἀναπαραγωγή. Μποροῦμε λοιπόν τώρα νά ἐξηγήσουμε τό διφορούμενο τῆς ψυχανάλυσης σέ σχέση μέ τόν μύθο ἤ τήν τραγωδία: ἡ ψυχανάλυση τούς χαλνάει ὡς ἀντικειμενικές παραστάσεις, κι ἀνακαλύπτει μέσα τους τά σχήματα μιᾶς καθολικῆς ὑποκειμενικῆς λίμπιντο· ἀλλά πάλι τούς ξαναφτιάχνει καί τούς προωθεῖ σάν ὑποκειμενικές παραστάσεις, πού ἐξυψώνουν στόν ὑπέρτατο βαθμό τά τραγικά καί μυθικά περιεχόμενα. Πραγματεύεται τόν μύθο καί τήν τραγωδία, ἀλλά *σάν νά εἶναι* ὄνειρα καί φαντασιώσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀνθρώπου, *Homo familia* – καί πράγματι τό ὄνειρο καί ἡ φαντασίωση εἶναι γιά τόν μύθο καί τήν τραγωδία ὅ,τι εἶναι ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία γιά τήν κοινή ἰδιοκτησία. Αὐτό πού στόν μύθο καί τήν τραγωδία λειτουργεῖ ὡς ἀντικειμενικό στοιχεῖο, υἱοθετεῖται καί ἐξυψώνεται ἔτσι ἀπό τήν ψυχανάλυση, ἀλλά ὡς ἀσύνειδη διάσταση τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης (ὁ μύθος ὡς *ὄνειρο* τῆς ἀνθρωπότητας). Κι αὐτό πού παίζει τόν ρόλο τοῦ δημόσιου καί ἀντικειμενικοῦ στοιχείου – ἡ Γῆ, ὁ Τύραννος – υἱοθετεῖται τώρα, ἀλλά ὡς ἔκφραση ὑποκειμενικῆς καί ἀτομικῆς ἐπανεδαφικοποίησης: ὁ Οἰδίποδας εἶναι ὁ ἔκπτωτος τύραννος, ὁ ἀπόβλητος, ὁ ἀπεδαφικοποιημένος, ἀλλά ἐπανεδαφικοποιεῖται στό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα, μέ τή μορφή «μπαμπάς – μαμά – ἐγώ» τοῦ σημερινοῦ κοινοῦ θνητοῦ. Ἡ ψυχανάλυση καί τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα συνάζουν ὅλες τίς δοξασίες, ὅλα ὅσα ἡ ἀνθρωπότητα αἰῶνες τώρα πίστεψε, ἀλλά τά μετατρέπουν σ' ἕνα εἶδος *ἀπάρνηση* πού διατηρεῖ τήν πίστη χωρίς νά πιστεύει σέ τίποτα (εἶναι μόνο ἕνα ὄνειρο...: ἡ πιό αὐστηρή εὐλάβεια δέν ἀπαιτεῖ σήμερα τίποτα παραπάνω...). Ἀπ' ὅπου καί ἡ διπλή ἐντύπωση, ὅτι ἡ ψυχανάλυση ἀντιτάσσεται τόσο στή μυθολογία ὅσο καί στούς μυθολόγους, ἀλλά ταυτόχρονα προσδίνει στό μύθο καί στήν τραγωδία τίς διαστάσεις τῆς ὑποκειμενικῆς καθολικότητας: ἄν ὁ ἴδιος ὁ Οἰδίποδας εἶναι «δίχως σύμπλεγμα», τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμα εἶναι δίχως Οἰδίποδα, ὅπως καί ὁ ναρκισσισμός εἶναι δίχως Νάρκισσο[24]. Αὐτή εἶναι ἡ ἀμφισημία τῆς ψυχανάλυσης, ἀμφισημία πού ξεπερνᾶ τό ἰδιαίτερο πρόβλημα τοῦ μύθου καί τῆς τραγωδίας: ἀπό τή

[24] Didier Anzieu «Freud et la Mythologie», στίς *Incidences de la psychanalyse*, τεῦχος 1, 1970, σ. 124 καί 128: «Ὁ Freud δέν ἀποδίδει κανένα εἰδικό χαρακτήρα στόν μύθο. Τό σημεῖο αὐτό εἶναι ἀπό ἐκεῖνα πού ὑπονόμευσαν σημαντικά τίς κατοπινές σχέσεις τῶν ψυχαναλυτῶν μέ τούς ἀνθρωπολόγους... Ὁ Freud προβαίνει σέ μιάν ἀληθινή ἐξουθένωση... Τό ἄρθρο του «Εἰσαγωγή στόν ναρκισσισμό», πού ἀποτελεῖ σταθμό στήν ἐπανεξέταση τῆς θεωρίας τῶν ἐνορμήσεων, δέν κάνει καθόλου νύξη γιά τόν μύθο τοῦ Ναρκίσσου».

μιά μεριά, ἡ ψυχανάλυση ἐξαρθρώνει τό σύστημα τῶν ἀντικειμενικῶν παραστάσεων (τόν μύθο, τήν τραγωδία) γιά χάρη τῆς ὑποκειμενικῆς οὐσίας, νοούμενης ὡς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, καί ἀπό τήν ἄλλη, τοποθετεῖ ξανά τήν παραγωγή αὐτή σ' ἕνα σύστημα ὑποκειμενικῶν παραστάσεων (τό ὄνειρο, τή φαντασίωση, ὅπου ὁ μύθος καί ἡ τραγωδία παρουσιάζονται ὡς ἐξελίξεις ἤ προβολές). Εἰκόνες, τίποτε ἄλλο παρά εἰκόνες. Κι αὐτό πού ἀπομένει στό τέλος εἶναι ἕνα ἐσωτερικευμένο, οἰκογενειακό θέατρο, τό θέατρο τοῦ ἰδιώτη ἀνθρώπου, πού δέν εἶναι πιά οὔτε ἐπιθυμητική παραγωγή, οὔτε ἀντικειμενική παράσταση. Τό ἀσυνείδητο, ὡς θεατρική σκηνή. Ὁλόκληρο ἕνα θέατρο στή θέση τῆς παραγωγῆς, θέατρο πού παραμορφώνει τήν παραγωγή ἀκόμα περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τήν παραμόρφωναν ἡ τραγωδία καί ὁ μύθος πού περιορίζονταν στ' ἀρχαῖα τους τεχνάσματα.

Μύθος, τραγωδία, ὄνειρο, φαντασίωση – καί ὁ μύθος καί ἡ τραγωδία ἑρμηνευμένοι μέ καινούριο τρόπο, σέ συνάρτηση μέ τό ὄνειρο καί τή φαντασίωση –, αὐτή εἶναι ἡ παραστατική σειρά πού ἡ ψυχανάλυση βάζει στή θέση τῆς σειρᾶς παραγωγή, κοινωνική καί ἐπιθυμητική παραγωγή. Θεατρική σειρά ἀντί τῆς παραγωγικῆς σειρᾶς. Ἀλλά γιατί ἀκριβῶς ἡ παράσταση, πού ἔχει γίνει ὑποκειμενική, νά παίρνει τή θεατρική αὐτή μορφή («Ἀνάμεσα στήν ψυχανάλυση καί τό θέατρο ὑπάρχει κάποιος μυστηριώδης δεσμός...»); Γνωστή εἶναι ἡ κατεξοχήν μοντέρνα ἀπάντηση πού δίνουν ὁρισμένοι σύγχρονοι συγγραφεῖς: τό θέατρο ἀποκαλύπτει τήν πεπερασμένη δομή τῆς ἀτελεύτητης ὑποκειμενικῆς παράστασης. Ἡ σημασία τῆς λέξης «ἀποκαλύπτω» εἶναι ἐδῶ πολύ περίπλοκη, ἀφοῦ ἡ δομή δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐκφράσει παρά τή δική της ἀπουσία, ἤ νά παραστήσει κάτι πού δέν ἔχει παρασταθεῖ στήν παράσταση· ἀλλά – ὅπως μᾶς λένε – εἶναι προνόμιο τοῦ θεάτρου νά παρουσιάζει τή μεταφορική καί μετωνυμική αὐτήν αἰτιότητα, πού τονίζει ταυτόχρονα καί τήν παρουσία καί τήν ἀπουσία τῶν φαινομένων τῆς δομῆς στά ἀποτελέσματά της. Ὁ André Green, ἐνῶ ἐκφράζει τίς ἐπιφυλάξεις του ὡς πρός τήν ἐπάρκεια τῆς δομῆς, τό κάνει μόνο γιά νά ὑποστηρίξει πώς τό θέατρο χρειάζεται γιά τήν ἐνεργοποίηση τῆς δομῆς, ἀφοῦ παίζει ρόλο ἀποκαλυπτικό καί τῆς ἐπιτρέπει νά γίνεται δρατή μέ τή μεσολάβησή του[25]. Ὁ Octave Mannoni, στήν ὡραία του ἀνάλυση τοῦ φαινόμενου τῆς πίστης, παίρνει κι αὐτός τό πρότυπο τοῦ θεάτρου, γιά νά δείξει ὅτι ἡ

[25] Ὁ André Green προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερο στήν ἀνάλυση τῶν σχέσεων παράσταση-θέατρο-δομή-ἀσυνείδητο: *Un oeil en trop*, Ed. de Minuit, 1969, Πρόλογος (καί ἰδιαίτερα, σ. 43, γιά τήν «παράσταση τοῦ μή-παριστανόμενου στήν παράσταση»). Μολαταῦτα, ἡ κριτική τοῦ Green πάνω στή δομή δέν γίνεται γιά χάρη τῆς παραγωγῆς, ἀλλά γιά χάρη τῆς παράστασης, καί ἐπικαλεῖται τήν ἀναγκαιότητα ἐξω-δομικῶν συντελεστῶν, πού ὁ ρόλος τους εἶναι μόνο νά ἀποκαλύπτουν τή δομή, καί μάλιστα νά τήν ἀποκαλύπτουν σάν οἰδιπόδεια δομή.

ἀπάρνηση τῆς πίστης ἐξυπακούει, στήν πραγματικότητα, μιά μετατροπή τῆς πίστης κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση μιᾶς δομῆς πού τό θέατρο τήν ἐνσαρκώνει ἢ τη σκηνοθετεῖ.[26]. Ἀπο τά παραπάνω, πρέπει νά συναγάγουμε ὅτι, ὅταν ἡ παράσταση παύει νά εἶναι ἀντικειμενική, ὅταν γίνεται ἀτελεύτητα ὑποκειμενική, δηλαδή φαντασιακή, χάνει στήν οὐσία κάθε σύσταση, ἐκτός ἄν παραπέμπει σέ μιά δομή πού καθορίζει καί τή θέση καί τόν ρόλο τοῦ ὑποκειμένου τῆς παράστασης, τῶν ἀντικειμένων πού παριστάνονται σάν εἰκόνες, καθώς καί τίς τυπικές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ὅλα αὐτά. Στήν περίπτωση αὐτή, τό συμβολικό δέν δηλώνει πιά καθόλου τή σχέση τῆς παράστασης πρός μιάν ἀντικειμενικότητα ὡς στοιχεῖο, ἀλλά τά ἔσχατα στοιχεῖα τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης – καθαρά σημαίνοντα, καθαρά παριστάνοντα μή-παριστανόμενα, ἀπ' ὅπου ἀπορρέουν τόσο τά ὑποκείμενα ὅσο καί τά ἀντικείμενα καί οἱ σχέσεις ἀνάμεσά τους. Ἡ δομή δηλώνει ἔτσι τό ἀσυνείδητο τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης. Στήν παράσταση ἑπομένως παρουσιάζεται τώρα ἡ ἑξῆς ἀλληλουχία: ἀτελεύτητη ὑποκειμενική παράσταση (φαντασιακό) – θεατρική παράσταση – δομική παράσταση. Καί ἀκριβῶς ἐπειδή τό θέατρο ὑποτίθεται ὅτι παρουσιάζει τή λανθάνουσα δομή, καί ὅτι ἐνσαρκώνει τά στοιχεῖα καί τίς σχέσεις της, εἶναι ἱκανό νά ἀποκαλύψει τήν καθολικότητα τῆς δομῆς αὐτῆς, ἀκόμα καί μέσα στίς ἀντικειμενικές παραστάσεις πού τίς ἀναμαζώνει καί τίς ξαναερμηνεύει σέ συνάρτηση μέ κρυμμένα παριστάνοντα, μέ τίς ἀποδημίες τους καί τίς μεταβλητές σχέσεις τους. Συνάζουμε, υἱοθετοῦμε ξανά ὅλες τίς δοξασίες, ἐπικαλούμενοι μιά δομή τοῦ ἀσυνείδητου: ἐξακολουθοῦμε νά εἴμαστε εὐσεβεῖς. Παντοῦ τό μέγα παιχνίδι τοῦ συμβολικοῦ σημαίνοντος, πού ἐνσαρκώνεται στά σημαινόμενα τοῦ φαντασιακοῦ – ὁ Οἰδίποδας ὡς οἰκουμενική ἀλληγορία.

Γιατί ὅμως τό θέατρο; Πόσο παράδοξο φαίνεται τό ἀσυνείδητο αὐτό τοῦ θεάτρου καί τοῦ ψεύτικου σκηνικοῦ – τό θέατρο ἐκλαμβανόμενο ὡς μοντέλο τῆς παραγωγῆς. Ἀκόμα καί στό ἔργο τοῦ Althusser συναντοῦμε τόν ἀκόλουθο συλλογισμό: θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀνακάλυψη τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς ὡς «μηχανῆς» ἤ «μηχανοσυγκροτήματος», δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στόν κόσμο τῆς ἀντικειμενικῆς παράστασης *(Vorstellung)*· ἀλλά, ἀμέσως κατόπιν, ἀνάγει τή μηχανή στή δομή, ταυτίζει τήν παραγωγή μέ μιά θεατρική καί δομική παράσταση (Darstellung)[27]. Συμβαίνει ὅμως μέ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή ὅ,τι καί μέ τήν κοινωνική παραγωγή: κάθε φορά πού ἡ παραγωγή νοεῖται ὄχι στήν πρωτοτυπία της οὔτε στήν πραγματικότητά της, ἀλλά ὑποβαθμίζεται σ' ἕνα χῶρο παράστα-

[26] Octave Mannoni, «Clefs pour l' imaginaire ou l' Autre Scène», Ed. du Seuil, 1969, κεφ. I καί VII.

[27] Louis Althusser, *Lire le Capital*, II, σ. 170-177 (σχετικά μέ τή δομή ὡς παρουσία-ἀπουσία).

σης, ἡ ἀξία της συνίσταται πιά μόνο στήν ἴδια της τήν ἀπουσία καί παρουσιάζεται ὡς ἔλλειψη στόν χῶρο αὐτό. Ἀναζητώντας τή δομή στήν ψυχανάλυση, ὁ Moustafa Safouan τήν παρουσιάζει σάν «συμβολή σέ μιά θεωρία τῆς ἔλλειψης». Μέσα στή δομή πραγματοποιεῖται ἡ συγκόλληση τῆς ἐπιθυμίας μέ τό ἀνέφικτο, καί προσδιορίζεται ἡ ἔλλειψη ὡς εὐνουχισμός. Ἀπό τή δομή ὑψώνεται τό πιό λιτό τραγούδι πρός τιμήν τοῦ εὐνουχισμοῦ: ναί, ναί, μέσω τοῦ εὐνουχισμοῦ μπαίνουμε στό Τάγμα τῆς ἐπιθυμίας – κι αὐτό, μόλις ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ἁπλώνεται στό χῶρο μιᾶς παράστασης, πού ἐπιτρέπει τήν ὕπαρξή της μονάχα σάν ἀπουσία καί στέρηση ἀπό τόν ἑαυτό της. Κι ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἐπιβάλλουμε στίς ἐπιθυμητικές μηχανές μιά *δομική ἑνότητα* πού τίς συνενώνει σ' ἕνα γραμμομοριακό σύνολο· ἀνάγουμε τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα σέ μιάν ὁλότητα πού δέν μπορεῖ νά ἐμφανίζεται παρά μόνο σάν τό κάτι πού τούς λείπει, καί τό κάτι πού λείπει ἀπό τό ἴδιο λείποντας ἀπ' αὐτά (τό μεγάλο Σημαῖνον «πού συμβολίζεται μέ τήν ἐνύπαρξη ἑνός-1 στό σύνολο τῶν σημαινόντων»). Ὡς ποῦ μπορεῖ κανείς νά φτάσει μέ τήν ἀνάπτυξη μιᾶς ἔλλειψης τῆς ἔλλειψης πού διαπερνᾶ τή δομή; Ἡ δομική πράξη συνίσταται σέ τοῦτο: τακτοποιεῖ τήν ἔλλειψη μέσα στό γραμμομοριακό σύνολο. Ἑπομένως τό ὅριο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς – τό ὅριο πού χωρίζει τά γραμμομοριακά σύνολα καί τά μοριακά τους στοιχεῖα, τίς ἀντικειμενικές παραστάσεις καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές – εἶναι τώρα ὁλότελα μετατοπισμένο. Τό ὅριο περνᾶ πιά μονάχα μέσα ἀπό τό ἴδιο τό γραμμομοριακό σύνολο, καθόσον αὐτό εἶναι ἀνασκαμμένο ἀπό τήν τομή τοῦ εὐνουχισμοῦ. Οἱ πράξεις γιά τόν σχηματισμό τῆς δομῆς εἶναι πράξεις παρεκβολῆς, ἐφαρμογῆς, ἀμφιμονοσήμανσης, πού ὑποβιβάζουν τό ἀφετηριακό κοινωνικό σύνολο σ' ἕνα οἰκογενειακό σύνολο ἄφιξης, καί ἔτσι ἡ οἰκογενειακή σχέση γίνεται «μεταφορική γιά ὅλες τίς ἄλλες», καί ἐμποδίζει τά μοριακά παραγωγικά στοιχεῖα νά ἀκολουθήσουν τή δική τους γραμμή φυγῆς. Ὅταν ὁ Green ἀναζητεῖ τούς λόγους πού θεμελιώνουν τή συγγένεια τῆς ψυχανάλυσης μέ τή θεατρική παράσταση καί τή δομή πού χάρη στήν παράσταση γίνεται ὁρατή, ἐπισημαίνει δυό πολύ φανερούς: ὅτι τό θέατρο ἀνυψώνει τήν οἰκογενειακή σχέση στό ἐπίπεδο μιᾶς καθολικῆς μεταφορικῆς δομικῆς σχέσης, ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ὁ φαντασιακός ρόλος καί ἡ φαντασιακή θέση τῶν προσώπων· καί, ἀντίστροφα, ὅτι τό θέατρο ἀπωθεῖ στά παρασκήνια τόν ρόλο καί τή λειτουργία τῶν μηχανῶν, πίσω ἀπό ἕνα ὅριο πού εἶναι τώρα ἀπροσπέραστο (ἀκριβῶς ὅπως, στή φαντασίωση, οἱ μηχανές ὑπάρχουν, ἀλλά *πίσω ἀπό τόν τοῖχο*). Κοντολογίς, τό μετατοπισμένο ὅριο δέν περνάει πιά ἀνάμεσα στήν ἀντικειμενική παράσταση καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ἀλλά ἀνάμεσα στούς δυό πόλους τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης, ὡς ἀτελεύτητης φαντασιακῆς παράστασης καί πεπερασμένης δομικῆς παράστασης. Μποροῦμε τώρα νά ἀντιπαραθέσουμε τίς δυό αὐτές ὄψεις

– τίς φαντασιακές παραλλαγές πού τείνουν στό σκοτάδι τοῦ ἀκαθόριστου καί τοῦ ἀδιαφοροποίητου, καί τό συμβολικό ἀμετάβλητο, πού χαράζει τόν δρόμο γιά τίς διαφοροποιήσεις: βρίσκουμε τό ἴδιο πράγμα καί στίς δυό περιπτώσεις ἀκολουθώντας ἕναν κανόνα ἀντίστροφης σχέσης ἤ *double bind*. Ὁλόκληρη ἡ παραγωγή ὁδηγεῖται στό διπλό ἀδιέξοδο τῆς ὑποκειμενικῆς παράστασης. Μποροῦμε πάντα νά ἀνάγουμε τό οἰδιπόδειο στό φαντασιακό, θά τό ξαναβρίσκουμε πιό δυναμικό, πιό ὁλοκληρωμένο, πιό ἐλλεῖπον, καί πιό θριαμβευτικό ἀκριβῶς ἐπειδή θά λείπει, θά τό ξαναβρίσκουμε ὁλόκληρο μέσα στόν συμβολικό εὐνουχισμό. Καί ἀσφαλῶς ἡ δομή δέν μᾶς προσφέρει κανένα μέσο γιά νά ξεφύγουμε ἀπό τήν οἰκογενειοκρατία: ἀντίθετα, ἀποτελεῖ ἕνα ἀκαταμάχητο ἐμπόδιο, δίνει στήν οἰκογένεια μιά καθολική μεταφορική ἀξία, τήν ἴδια στιγμή πού χάνει τίς ἀντικειμενικές καθαυτό ἀξίες της. Ἡ ψυχανάλυση ὁμολογεῖ τήν φιλοδοξία της: νά διαδεχτεῖ τή χρεωκοπημένη οἰκογένεια, ν' ἀντικαταστήσει τά συντρίμμια τοῦ οἰκογενειακοῦ κρεβατιοῦ μέ τό ψυχαναλυτικό ντιβάνι, νά κάνει τήν «ἀναλυτική κατάσταση» νά εἶναι *αἰμομικτική στήν οὐσία της*, νά εἶναι αὐτή ἡ ἴδια ἀπόδειξη ἤ ἐγγύηση τοῦ ἑαυτοῦ της, νά ἀντικαταστήσει ἀκόμα καί τήν ἴδια τήν Πραγματικότητα[28]. Καί πράγματι, τό ζήτημα, ὅπως τό παρουσιάζει ὁ Octave Mannoni, εἶναι: πῶς μπορεῖ ἡ πίστη νά ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ὕστερα πού τήν ἔχουμε ἀπαρνηθεῖ; πῶς εἶναι δυνατό νά ἐξακολουθοῦμε νά εἴμαστε εὐσεβεῖς; Ἔχουμε ἀπαρνηθεῖ καί χάσει ὅλες μας τίς πεποιθήσεις πού βασίζονταν σέ ἀντικειμενικές παραστάσεις. Ἡ γῆ ἔχει πεθάνει, ἡ ἔρημος μεγαλώνει: ὁ γερο-πατέρας ἔχει πεθάνει, ὁ ἐδαφικός πατέρας, καθώς καί ὁ γιός, ὁ Οἰδίπους τύραννος. Ἔχουμε μείνει μόνοι μέ τήν ἔνοχη συνείδησή μας καί μέ τήν πλήξη μας, μέ μιά ζωή ὅπου δέν συμβαίνει τίποτε – τίποτε ἄλλο παρά εἰκόνες πού τριγυρίζουν μέσα στήν ἀτελεύτητη ὑποκειμενική παράσταση. Ὡστόσο βρίσκουμε πάντα τή δύναμη νά πιστεύουμε σέ τοῦτες τίς εἰκόνες, γιατί ὑπάρχει μιά δομή πού ρυθμίζει τίς σχέσεις μας μ' αὐτές καί τίς ταυτοποιήσεις μας ὡς ἰσάριθμα φαινόμενα ἑνός συμβολικοῦ σημαίνοντος. Ἡ «σωστή ταυτοποίηση»... Ὅλοι μας στό θέατρο εἴμαστε σάν τόν Chéri-Bibi καί φωνάζουμε, βλέποντας τόν Οἰδίποδα: νά κάποιος πού μοῦ μοιάζει! νά κάποιος πού μοῦ μοιάζει! Ὅλα ἐπαναλαμβάνονται, ὁ μύθος τῆς γῆς, ἡ τραγωδία τοῦ τυράννου, σάν σκιές πού προβάλλονται σ' ἕνα θέατρο. Οἱ μεγάλες ἐδαφικότητες ἔχουν καταρρεύσει, ἀλλά ἡ δομή προβαίνει σ' ὅλες τίς ἐπανεδαφικοποιήσεις, ὑποκειμενικές καί ἰδιωτικές. Τί διεστραμμένη ἐπιχείρηση, αὐτή ἡ ψυχανάλυση ὅπου κορυφώνεται ὁ νεο-ἰδεαλισμός, ἡ ἀποκαταστημένη λατρεία τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἡ ἰδεολογία τῆς ἔλλειψης: *ἡ ἀνθρωπομορφική παράσταση τοῦ φύλου!* Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ ψυχαναλυτές δέν ξέρουν τί κάνουν,

[28] Serge Leclaire, *Démasquer le réel*, Ed. du Seuil, 1971, σ. 28-31.

οὔτε ποιόν κατασταλτικό μηχανισμό ἐξυπηρετοῦν, γιατί οἱ προθέσεις τους εἶναι συχνά προοδευτικές. Ὅποιος ὅμως μπαίνει σήμερα στό ἰατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ, ξέρει πώς ὅλα εἶναι *προαποφασισμένα:* τό οἰδιπόδειο καί ὁ εὐνουχισμός, τό φαντασιακό καί τό συμβολικό, τό μέγα δίδαγμα τῆς ἀνεπάρκειας τῆς ὕπαρξης ἤ τῆς παραίτησης ἀπ' ὅλα... Ἡ ψυχανάλυση ὡς «κόλπο» (gadget), τό οἰδιπόδειο ὡς ἐπανεδαφικοποίηση, ὡς ἀναδάσωση τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου πάνω στό «βράχο» τοῦ εὐνουχισμοῦ.

Ὁλότελα διαφορετική εἶναι ἡ κατεύθυνση πού χάραξε ὁ Lacan: δέν περιορίζεται, ὅπως ὁ ψυχαναλυτικός σκίουρος, νά στριφογυρίζει μέσα στόν τροχό τοῦ φαντασιακοῦ καί τοῦ συμβολικοῦ, τοῦ οἰδιπόδειου φαντασιακοῦ καί τῆς ἐξοιδιποδίζουσας δομῆς, τῆς φαντασιακῆς ταυτότητας τῶν προσώπων καί τῆς δομικῆς ἑνότητας τῶν μηχανῶν, προσκρούοντας παντοῦ στά ἀδιέξοδα μιᾶς γραμμομοριακῆς παράστασης, πού ἡ οἰκογένεια τήν ξανακλείνει ὁλόγυρά της. Τί ὠφελεῖ νά περνᾶ κανείς ἀπό τό δυαδικό φαντασιακό στό ἕνα τρίτο (ἤ στό ἕνα τέταρτο) τοῦ συμβολικοῦ, ἄν αὐτό εἶναι ἀμφιμονοσημαῖνον κι ἐκεῖνο ἀμφιμονοσημαινόμενο; Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ὡς ἐπιμέρους ἀντικείμενα, ὑποβάλλονται σέ δυό ὁλοκληρώσεις: τή μιά ὅταν τό κοινωνικό σῶμα τούς προσδίνει δομική ἑνότητα, κάτω ἀπό ἕνα συμβολικό σημαῖνον πού ἐνεργεῖ ὡς ἀπουσία καί ἔλλειψη μέσα σ' ἕνα σύνολο ἀφετηριακό, καί τήν ἄλλη ὅταν ἡ οἰκογένεια τούς ἐπιβάλλει μιά προσωπική ἑνότητα μέ φαντασιακά σημαινόμενα πού κατανέμουν, «κυψελίζουν» τήν ἔλλειψη μέσα σ' ἕνα σύνολο ἄφιξης – δυό ἀπαγωγές μηχανῶν, καθόσον ἡ δομή παρεμβάλλει τή διάρθρωσή της, καθόσον οἱ γονεῖς παρεμβάλλονται οἱ ἴδιοι. Ἡ ἀναδρομή ἀπό τίς εἰκόνες στή δομή δέν θά εἶχε καμιά βαρύτητα, οὔτε καί θά μᾶς ἔβγαζε ἀπό τήν παράσταση, *ἄν ἡ δομή δέν εἶχε μιάν ἀνάποδη*, πού ἀντιπροσωπεύει τήν πραγματική ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἡ ἀνάποδη αὐτή εἶναι ἡ «πραγματική ἀνοργανωσιά» τῶν μοριακῶν στοιχείων: ἐπιμέρους ἀντικείμενα πού μπαίνουν στίς συνθέσεις ἤ τίς ἔμμεσες ἀλληλενέργειες, ἀφοῦ δέν εἶναι «μερικά» μέ τήν ἔννοια τῶν ἐκτατικῶν μερῶν, ἀλλά «μεροληπτικά», ὅπως οἱ ἐντάσεις πού μ' αὐτές μιά ὕλη γεμίζει πάντα τόν χῶρο σέ διαφορετικούς βαθμούς (τό μάτι, τό στόμα, ὁ πρωκτός ὡς ἀναβαθμοί τῆς ὕλης)· γνήσιες θετικές πολλαπλότητες, ὅπου ὅλα εἶναι δυνατά, χωρίς ἀποκλεισμό ἤ ἄρνηση, συνθέσεις πού ἐνεργοῦν χωρίς κανένα σχέδιο, ὅπου οἱ συνάφειες εἶναι ἐγκάρσιες, ὅπου οἱ διαζεύξεις ἐγκλεισμένες, ὅπου οἱ συζεύξεις εἶναι πολυσήμαντες, ἀδιάφορες γιά τό ὑποστήριγμά τους, ἀφοῦ καί ἡ ὕλη πού τούς χρησιμεύει γιά στήριγμα δέν προσδιορίζεται ἀπό καμιάν ἑνότητα, δομική ἤ προσωπική, ἀλλά ἐμφανίζεται σάν τό δίχως ὄργανα σῶμα πού γεμίζει τόν χῶρο, κάθε φορά πού τό γεμίζει μιά ἔνταση· σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας, πού συνθέτουν μιά σημαίνουσα ἁλυσίδα, χωρίς αὐτά τά ἴδια νά εἶναι σημαίνοντα, χωρίς νά ἀνταποκρίνον-

ται στούς κανόνες ἑνός σημειωτικοῦ σκακιοῦ, ἀλλά μάλλον στούς κανόνες ἑνός παιχνιδιοῦ τοῦ τύπου λότο, ὅπου στίς κληρώσεις βγαίνει ἄλλοτε μιά λέξη, ἄλλοτε μιά ζωγραφιά, κι ἄλλοτε ἕνα ἀντικείμενο ἤ ἕνα κομματάκι ἀπό ἀντικείμενο, καί ὅπου τά μέν δέν ἐξαρτιόνται ἀπό τά δέ, παρά κατά τή σειρά τῶν κληρώσεων, καί πού συνδέονται μεταξύ τους μόνο χάρη στήν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ (συνδέσεις μή ἐντοπίσιμες) καί πού δέν ἔχουν ἄλλη ὑπόσταση παρά τό ὅτι εἶναι σκόρπια στοιχεῖα ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πού κι αὐτές εἶναι διασκορπισμένες[29]. Ὁ Lacan ἀνακαλύπτει ὁλόκληρη αὐτήν τήν ἀνάποδη ὄψη τῆς δομῆς, καί ὁρίζει τό «α» σάν μηχανή καί τό «Α» σάν μή-ἀνθρώπινο φύλο: πρέπει νά «σχιζοφρενιστεῖ» τό ψυχαναλυτικό πεδίο καί ὄχι νά ἐξοιδιποδιστεῖ τό ψυχωτικό πεδίο.

Μέ ποιόν τρόπο *προκύπτει* ἡ δομή, σύμφωνα μέ σχέδια σύστασης ἤ δόμησης μέ γραμμές ἐπιλογῆς, πού ἀντιστοιχοῦν στά μεγάλα στατιστικά σύνολα ἤ γραμμομοριακούς σχηματισμούς, πού καθορίζουν συνδέσεις καί ἀνάγουν τήν παραγωγή στήν παράσταση: ἐδῶ εἶναι πού οἱ διαζεύξεις γίνονται ἀποκλειστικές (καί οἱ συνάφειες ὁλικές, καί οἱ συζεύξεις ἀμφιμονοσήμαντες), ἐνῶ ταυτόχρονα τό ὑποστήριγμα ἐξειδικεύεται κάτω ἀπό μιά δομική ἑνότητα, καί ἐδῶ εἶναι πού τά ἴδια τά σημεῖα γίνονται σημαίνοντα κάτω ἀπό τήν ἐνέργεια ἑνός τυραννικοῦ συμβόλου πού τά ἀθροίζει γιά χάρη τῆς ἴδιας τῆς ἀπουσίας του ἤ τῆς ἴδιας τῆς ἀπόσυρσής του. Γιατί, πράγματι, ἐδῶ: ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή δέν μπορεῖ νά *παρασταθεῖ* παρά μονάχα σέ συνάρτηση μ' ἕνα πρόσθετο παρέκβλητο σημεῖο πού συνενώνει ὅλα τά στοιχεῖα της σ' ἕνα σύνολο, χω-

[29] Jacques Lacan, *Ecrits*, σ. 657-659. Ὁ Serge Leclaire, στά πλαίσια αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς, προσπάθησε βαθυστόχαστα νά ὁρίσει τήν ἀνάποδη τῆς δομῆς ὡς «γνήσιο εἶναι τῆς ἐπιθυμίας» («La Réalité du désir», στό *Sexualité humaine*, σ. 242-249). Ὑποστηρίζει πώς ὑπάρχει ἐδῶ μιά πολλαπλότητα ἀπό προ-προσωπικές ἰδιοτυπίες, ἡ διάφορα στοιχεῖα πού ὁρίζονται ἀκριβῶς ἀπό τήν ἀπουσία δεσμοῦ. Ἀλλά ἡ ἀπουσία αὐτή δεσμοῦ, καί νοήματος, εἶναι θετική, «ἀποτελεῖ τήν εἰδική δύναμη συνοχῆς αὐτοῦ τοῦ συνόλου». Μπορεῖ βέβαια νά ἀποκαταστήσει κανείς πάντα ἔννοια καί δεσμό, ἔστω καί μόνο μέ τήν παρεμβολή τμημάτων πού ὑποτίθεται πώς ξεχάστηκαν: αὐτός μάλιστα εἶναι καί ὁ ρόλος τοῦ οἰδιπόδειου. «*Ἂν ὅμως ἡ ψυχανάλυση ξαναβρίσκει τόν σύνδεσμο ἀνάμεσα σέ δυό στοιχεῖα, αὐτό σημαίνει ὅτι δέν εἶναι οἱ ἔσχατοι καί μή ἀναγώγιμοι ὅροι τοῦ ἀσυνείδητου*». Πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ πώς ὁ Leclaire χρησιμοποιεῖ τό σωστό κριτήριο τοῦ πραγματικοῦ διαχωρισμοῦ πού συναντοῦμε στά ἔργα τοῦ Leibniz καί τοῦ Spinoza: τά ἔσχατα στοιχεῖα (ἄπειρα κατηγορήματα) ἀποδίδονται στόν Θεό, γιατί δέν ἐξαρτιόνται τά μέν ἀπό τά δέ καί δέν ὑπάρχει ἀνάμεσά τους καμιά ἀντιθετική ἤ ἀντιφατική σχέση. Ἡ ἀπουσία κάθε ἄμεσου δεσμοῦ ἐγγυᾶται τήν κοινή τους συμμετοχή στή θεϊκή οὐσία. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί μέ τό δίχως ὄργανα σῶμα: τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία, καί τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, οἱ ἰδιότητές του ἤ τά ἔσχατα στοιχεῖα του.

ρίς τό ἴδιο νά ἀνήκει στό σύνολο αὐτό. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἡ ἀπουσία δεσμοῦ ἐμφανίζεται κατανάγκη σάν ἀπουσία, καί ὄχι πιά σάν θετική δύναμη. Ἐδῶ ἡ ἐπιθυμία ἀνάγεται κατανάγκη σ' ἕναν ὅρο πού λείπει, καί πού ἡ ἴδια ἡ οὐσία του εἶναι ἀκριβῶς νά λείπει. Τά σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας δέν εἶναι σημαίνοντα, γίνονται ὅμως σημαίνοντα στήν ἀναπαράσταση μονάχα σέ συνάρτηση μ' ἕναν σημαῖνον ἀπουσίας ἤ ἔλλειψης. Ἡ δομή διαμορφώνεται καί ἐμφανίζεται μονάχα σέ συνάρτηση μέ ἕνα σημαῖνον τῆς ἀπουσίας ἤ τῆς ἔλλειψης. Ἡ δομή δέν διαμορφώνεται καί δέν ἐμφανίζεται παρά σέ συνάρτηση μέ τόν συμβολικό ὅρο πού προσδιορίζεται ὡς ἔλλειψη. Στήν παράσταση, τό μεγάλο Ἄλλο, ὡς μή-ἀνθρώπινο φύλο, παραχωρεῖ τή θέση του σ' ἕνα σημαῖνον τοῦ μεγάλου Ἄλλου, ὡς ὅρου πού πάντα λείπει, φύλου πάρα πολύ ἀνθρώπινου, φαλλοῦ τοῦ γραμμομοριακοῦ εὐνουχισμοῦ[30]. Ἀλλά καί στό σημεῖο αὐτό φαίνεται πόσο πολυσύνθετη εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Lacan· γιατί βέβαια δέν κλείνει τό ἀσυνείδητο μέσα σέ μιάν οἰδιπόδεια δομή. Ἀντίθετα, δείχνει ὅτι τό οἰδιπόδειο εἶναι φαντασιακό, τίποτα ἄλλο ἀπό ἕνα εἴδωλο, ἕνας μύθος· καί ὅτι τό εἴδωλο αὐτό, ἤ τά εἴδωλα αὐτά δημιουργοῦνται ἀπό μιάν οἰδιποδίζουσα δομή· καί ὅτι ἡ δομή αὐτή ἐνεργεῖ μόνο ἐφόσον ἀναπαράγει τό στοιχεῖο τοῦ εὐνουχισμοῦ, πού ὅμως δέν εἶναι φαντασιακό, ἀλλά συμβολικό. Ἔχουμε ἐδῶ τά τρία μεγάλα πλάνα δόμησης, πού ἀντιστοιχοῦν στά γραμμομοριακά σύνολα: τό οἰδιπόδειο ὡς φαντασιακή ἐπανεδαφικοποίηση τοῦ ἰδιώτη ἀνθρώπου, πραγματοποιημένη μέσα στίς δομικές συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐφόσον αὐτός ἀναπαράγει καί ἀνασταίνει τόν ἀρχαϊσμό τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβόλου ἤ τοῦ ἐξαφανισμένου τυράννου. Καί τά τρία αὐτά εἶναι ἀπαραίτητα: ἀκριβῶς γιά νά ὁδηγήσουν τό οἰδιπόδειο στό σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς του. Νά φέρουν τό οἰδιπόδειο σέ τοῦτο τό σημεῖο – νά ποιό ἦταν τό ἔργο πού ἀνέλαβε ὁ Lacan. (Καί ἡ Elisabeth Roudinesco κατάλαβε ὅτι, στόν Lacan, ἡ ὑπόθεση ἑνός ἀσυνείδητου-γλώσσας δέν περιορίζει τό ἀσυνείδητο σέ μιά γλωσσική δομή, ἀλλά ὁδηγεῖ τή Γλωσσική στό σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς της, δείχνοντας μέ ποιόν τρόπο ἡ δομική ὀργάνωση τῶν σημαινόντων ἐξαρτιέται ἀκόμα ἀπό ἕνα τυραννικό μεγάλο Σημαῖνον πού ἐνεργεῖ σάν

[30] Lacan, *Ecrits*, σ. 819 («Ἂν δέν ὑπῆρχε αὐτό τό σημαῖνον, ὅλα τά ἄλλα δέν θά παράσταιναν τίποτε...»). Ὁ Serge Leclaire δείχνει πῶς ἡ δομή ὀργανώνεται γύρω σ' ἕναν ἐλλείποντα ὅρο, ἤ μάλλον σ' ἕνα σημαῖνον τῆς ἔλλειψης: «Εἶναι τό ἐκλεκτικό σημαῖνον τῆς ἀπουσίας δεσμοῦ – ὁ φαλλός – πού τόν ξαναβρίσκουμε στό μοναδικό προνόμιο τῆς σχέσης του μέ τήν οὐσία τῆς ἔλλειψης, κατεξοχήν ἔμβλημα τῆς ἀναλλοίωτης διαφορᾶς τῶν φύλων... Ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν ἱκανότητα τοῦ λόγου, αὐτό συμβαίνει ἐπειδή, σ' ἕνα ὁρισμένο σημεῖο τοῦ συστήματος τῆς γλώσσας, ὑπάρχει κάτι πού ἐγγυᾶται γιά τό ἀναλλοίωτο τῆς ἔλλειψης: τό φαλλικό σημαῖνον...» (*La Réalité du désir*, σ.251). Πόσο ἀλλόκοτα εἶναι ὅλα τοῦτα!...

ἀρχαϊσμός)[31]. Ποιό εἶναι ὅμως τό σημεῖο τῆς αὐτοκριτικῆς; Εἶναι ἐκεῖνο ὅπου ἡ δομή, πέρα ἀπό τίς εἰκόνες πού τή γεμίζουν καί τό συμβολικό πού τή ρυθμίζει μέσα στήν παράσταση, ἀνακαλύπτει τήν ἀνάποδή της σάν μιά θετική ἀρχή μή-σύστασης πού τή διαλύει: ὅπου ἡ ἐπιθυμία τοποθετεῖται ξανά στή σειρά τῆς παραγωγῆς, ἀνάγεται στά μοριακά της στοιχεῖα καί ὅπου δέν τῆς λείπει τίποτε, γιατί ὁρίζεται ὡς *παρ-ουσία φυσικοῦ καί αἰσθητοῦ ἀντικειμένου,* ἐνῶ ταυτόχρονα τό πραγματικό ὁρίζεται ὡς *ἀντικειμενική παρ-ουσία τῆς ἐπιθυμίας.* Γιατί τό ἀσυνείδητο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης ἀγνοεῖ τά πρόσωπα, τά σύνολα καί τούς νόμους· ἀγνοεῖ τίς εἰκόνες, τίς δομές καί τά σύμβολα. Εἶναι ὀρφανό, ὅπως εἶναι ἐπίσης ἀναρχικό καί ἄθεο. Δέν εἶναι ὀρφανό μέ τήν ἔννοια ὅτι τό ὄνομα τοῦ πατέρα δηλώνει μιάν ἀπουσία, ἀλλά μέ τήν ἔννοια ὅτι παράγεται μόνο του, παντοῦ ὅπου τά ὀνόματα τῆς Ἱστορίας δηλώνουν τωρινές ἐντάσεις («ὁ ὠκεανός τῶν κύριων ὀνομάτων»). Δέν εἶναι εἰκαστικό, γιατί ὁ *σχημικός χαρακτήρας* του εἶναι ἀφηρημένος, εἶναι τό σχῆμα-σχίση, δέν εἶναι δομικό οὔτε συμβολικό, γιατί ἡ πραγματικότητά του εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ Πραγματικοῦ μέσα στήν παραγωγή του, μέσα στήν ἴδια του τήν ἀνοργάνωση. Δέν εἶναι παραστατικό, ἀλλά μονάχα μηχανογενές καί παραγωγικό.

Καταστροφή, καταστροφή: τό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης περνᾶ μέσα ἀπό τήν καταστροφή, σωστό καθάρισμα, σωστή ἀπόξεση τοῦ ἀσυνείσητου. Καταστροφή τοῦ οἰδιπόδειου, τῆς αὐταπάτης τοῦ ἐγώ, τοῦ ἀνδρείκελου τοῦ ὑπερεγώ, τῆς ἐνοχῆς, τοῦ νόμου, τοῦ εὐνουχισμοῦ... Δέν πρόκειται γιά εὐλαβικές καταστροφές, καταστροφές πού ἐνεργεῖ ἡ ψυχανάλυση μέ τήν εὐμενῆ οὐδετερότητα τοῦ ψυχαναλυτῆ. Εἶναι καταστροφές ἀλά Hegel, δηλαδή τρόποι συντήρησης. Πῶς νά μή γελάσουμε ὅταν μᾶς μιλοῦν γιά τήν περίφημη οὐδετερότητα; Πῶς νά μή γελάσουμε μ' αὐτό πού ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλεῖ, τόλμᾶ νά ἀποκαλεῖ, ἐξαφάνιση ἤ λύση τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος; Μᾶς λένε πώς τό οἰδιπόδειο εἶναι ἀπαραίτητο, πώς εἶναι πηγή κάθε δυνατῆς διαφόρισης, καί πώς μᾶς σώζει ἀπό τήν τρομερή ἀδιαφόριστη μητέρα. Ἀλλά ἡ τρομερή αὐτή μητέρα, ἡ Σφίγγα, ἀποτελεῖ ἡ ἴδια μέρος τοῦ οἰδιπόδειου· ἡ μή-διαφόρισή της δέν εἶναι παρά ἡ ἀνάποδη τῶν ἀποκλειστικῶν διαφορισμῶν πού δημιουργεῖ τό οἰδιπόδειο, ἡ ἴδια εἶναι μιά δημιουργία τοῦ οἰδιπόδειου: τό οἰδιπόδειο παίζει κατανάγκη τόν ρόλο του μέ τή μορφή τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ ἀδιέξοδου. Μᾶς λένε ἀκόμα ὅτι πρέπει νά ὑπερνικήσουμε τό οἰδιπόδειο, καί ὅτι αὐτό γίνεται μονάχα μέ τόν εὐνουχισμό, τό λανθάνον, τόν ἀποσεξουαλισμό καί τήν ἐξιδανίκευση. Ἀλλά τί εἶναι ὁ εὐνουχισμός; – τί ἄλλο ἀπό τό οἰδιπόδειο στή νιοστή δύναμη, καί πού ἔχοντας γίνει συμβολικό, εἶναι ἄλλο τόσο πιό φαρμακερό; Καί τό λανθάνον – τό καθαρό τοῦτο μύθευμα – τί ἄλλο εἶναι ἀπό τή σιωπή πού ἐπιβάλλεται στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, γιά νά μπορέσει νά ἀναπτυχθεῖ τό οἰδιπόδειο, νά δυναμώσει μέσα μας, νά συσσωρεύσει τό φαρμακερό του σπέρμα, ὅσο χρειάζεται γιά νά γίνει ἱκανό νά διαδοθεῖ, νά μεταδοθεῖ στά μελλοντικά παιδιά μας; Καί ἡ κατάργηση τοῦ ἄγχους τοῦ εὐνουχισμοῦ μέ τή σειρά του, ὁ ἀποσεξουαλισμός καί ἡ ἐξιδανίκευση, τί ἄλλο εἶναι ἀπό τή θεία ἀποδοχή, ἀπό τήν ἐγκαρτέρηση στό ἄπειρο τῆς ἔνοχης συνείδησης, πού γιά τή γυναίκα εἶναι νά «μεταλλάξει τήν ἐπιθυμία της τοῦ πέους σέ ἐπιθυμία της τοῦ ἄντρα καί τοῦ παιδιοῦ», καί γιά τόν ἄντρα νά παίρνει τήν παθητική του στάση καί νά «ὑποκλίνεται μπροστά σ' ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ πατέρα»[32]. Ἔχουμε «φγεῖ» ἀπό τό οἰδιπόδειο στόν βαθμό πού γινόμαστε ζωντανό παράδειγμα, ἀφίσα, θεώρημα στήν πράξη, καί μποροῦμε ἔτσι νά «βάλουμε» τά παιδιά μας μέσα του: ἐξελιχτήκαμε μέσα στό οἰδιπόδειο, δομηθήκαμε μέσα στό οἰδιπόδειο, κάτω ἀπό τό οὐδέτερο καί εὐμενές βλέμμα τοῦ ὑποκατάστατου, μάθαμε τό τραγούδι τοῦ εὐνουχισμοῦ, τήν ἔλλειψη τοῦ εἶναι – πού – εἶναι-ἡ ζωή. «Ναί, μέ τόν εὐνουχισμό / φτάνουμε – στήν Ἐπιιιιθυμία...».

Αὐτό πού ἀποκαλεῖται ἐξαφάνιση τοῦ οἰδιπόδειου, εἶναι τό οἰδιπόδειο πού ἔχει γίνει ἰδέα. Καί μόνο ἡ ἰδέα μπορεῖ νά χύσει μέσα μας τό δηλητήριο. Τό οἰδιπόδειο πρέπει νά γίνει ἰδέα γιά νά ξαναφυτρώνουν κάθε φορά τά χέρια του καί τά πόδια του, τά χείλια του καί τό μουστάκι του: «Ξαναζώντας τούς ἀναμνηστικούς θανάτους, τό ἐγώ σας γίνεται

γουμε: τό προ-οἰδιπόδειο εἶναι σάν τό μετα-οἰδιπόδειο, εἶναι πάλι ἕνας τρόπος νά ἀναγάγουμε στό οἰδιπόδειο ὁλόκληρη τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, ὁλόκληρη τήν ἀν-οἰδιπόδεια παραγωγή. Ὅταν ὁ Reich καταγγέλλει τόν τρόπο πού χρησιμοποιεῖ ἡ ψυχανάλυση γιά νά ὑπηρετήσει τήν κοινωνική καταπίεση, δέν προχωρεῖ οὔτε αὐτός ἀρκετά, γιατί δέν καταλαβαίνει ὅτι ὁ δεσμός τῆς ψυχανάλυσης μέ τόν καπιταλισμό δέν εἶναι μόνο ἰδεολογικός, ἀλλά πολύ πιό στενός, πολύ πιό σφιχτός· καί ὅτι ἡ ψυχανάλυση ἐξαρτιέται ἄμεσα ἀπό ἕναν οἰκονομικό μηχανισμό (ἀπό ἐδῶ καί οἱ σχέσεις της μέ τό χρῆμα), πού μέ τό διάμεσό του οἱ ἀποκωδικωμένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, ἐγκλωβισμένες καθώς εἶναι στήν ἀξιωματική τοῦ καπιταλισμοῦ, στρέφονται ἀναγκαστικά σ' ἕνα οἰκογενειακό πεδίο, ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ ἐφαρμογή τῆς ἀξιωματικῆς αὐτῆς: οἰδιπόδειο ὡς τελευταία λέξη τῆς καπιταλιστικῆς κατανάλωσης, νά πιπιλίζεις τό «μπαμπάς-μαμά», νά σφραγίζεσαι καί νά τριγωνίζεσαι πάνω στό ντιβάνι, «ὥστε εἶναι...». Ὅπως ὁ γραφειοκρατικός ἤ ὁ στρατιωτικός μηχανισμός, ἔτσι καί ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἕνας μηχανισμός ἀπορρόφησης τῆς ὑπεραξίας· καί δέν εἶναι τέτοιος ἀπέξω, ἐξωτερικά, ἀλλά ἡ μορφή της καί ὁ ἴδιος ὁ τελικός της σκοπός σημαδεύονται ἀπό τήν κοινωνική αὐτή λειτουργία. Δέν εἶναι ὁ διεστραμμένος, οὔτε κάν ὁ αὐτιστής πού γλυτώνουν ἀπό τήν ψυχανάλυση – ὁλόκληρη ἡ ψυχανάλυση εἶναι μιά πελώρια διαστροφή, ἕνα ναρκωτικό, ἕνα ριζικό ξέκομμα ἀπό τήν πραγματικότητα, ἀρχίζοντας ἀπό τήν πραγματικότητα τῆς ἐπιθυμίας· εἶναι ἕνας ναρκισσισμός, ἕνας τερατώδικος αὐτισμός: ὁ αὐτισμός καί ἡ διαστροφή, ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς. Στήν ἀκραία περίπτωση, ἡ ψυχανάλυση δέν ἔχει πιά καμιά σχέση μέ τήν πραγματικότητα, δέν ἔχει πιά κανένα ἄνοιγμα πρός τά ἔξω, ἀλλά ἡ ἴδια γίνεται ὁ ἔλεγχος τῆς πραγματικότητας, καί ὁ ἐγγυητής τοῦ ἴδιου τοῦ ἐλέγχου της, ἡ πραγματικότητα ὡς ἔλλειψη στήν ὁποία ἀνάγονται τό ἔξω καί τό μέσα, ἡ ἐκκίνηση καί ἡ ἄφιξη: ἡ ψυχανάλυση index sui, δίχως ἄλλη ἀναφορά παρά τόν ἑαυτό της ἤ τήν «ψυχαναλυτική κατάσταση».

Ἡ ψυχανάλυση διατείνεται βέβαια πώς ἡ ἀσύνειδη παράσταση εἶναι ἀδύνατο νά συλληφθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τίς παραμορφώσεις, τίς μεταμφιέσεις ἤ τίς μετατοπίσεις πού ὑφίσταται. Ἡ ἀσύνειδη παράσταση περιέχει λοιπόν βασικά, δυνάμει τοῦ *νόμου* της, ἕνα μετατοπισμένο παριστανόμενο σέ σχέση μέ μιάν ἀνώτερη ἀρχή πού ἀδιάκοπα μετατοπίζεται. Ἀπ' αὐτό ὅμως συνάγονται δύο λαθεμένα συμπεράσματα: ὅτι ἡ ἀρχή αὐτή μπορεῖ νά ἀνακαλυφθεῖ μέ βάση τό μετατοπισμένο ἀναπαριστανόμενο· κι αὐτό, γιατί ἡ ἀρχή ἀνήκει ἡ ἴδια στήν παράσταση, ὡς μή-παριστανόμενο παριστάνον, ἤ ὡς ἔλλειψη πού «προεξέχει στό πλεόνασμα μιᾶς παράστασης». Κι αὐτό, γιατί ἡ μετατόπιση ἀνάγει σέ κινήσεις πολύ διαφορετικές: ἄλλοτε πρόκειται γιά τήν κίνηση πού μ' αὐτήν ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή δέν παύει νά ξεπερνᾶ τό ὅριο, ν' ἀπεδαφικοποιεῖται, νά

κάνει νά διαφεύγουν οἱ ροές της, νά περνάει τό κατώφλι τῆς παράστασης· κι ἄλλοτε, ἀντίθετα, πρόκειται γιά τήν κίνηση πού μ' αὐτήν μετατοπίζεται τό ἴδιο τό ὅριο καί περνᾶ τώρα στό ἐσωτερικό τῆς παράστασης, πού πραγματοποιεῖ τίς τεχνητές ἐπανεδαφικοποιήσεις τῆς ἐπιθυμίας. Ἂν μπορεῖ ὅμως κανείς νά συνάγει τό μετατοπίζον ἀπό τό μετατοπιζόμενο, αὐτό γίνεται μονάχα μέ τή δεύτερη ἔννοια, πού σύμφωνα μ' αὐτήν ἡ γραμμομοριακή παράσταση ὀργανώνεται μέ κέντρο ἕνα παριστάνον πού μετατοπίζει τό παριστανόμενο. Καί ὄχι βέβαια μέ τήν πρώτη ἔννοια, πού σύμφωνα μ' αὐτήν τά μοριακά στοιχεῖα γλιστροῦν ἀδιάκοπα μέσα ἀπό τίς θηλειές τοῦ διχτυοῦ. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, εἴδαμε παραπάνω μέ ποιόν τρόπο ὁ νόμος τῆς παράστασης παραμορφώνει τίς παραγωγικές δυνάμεις τοῦ ἀσυνείδητου, καί δίνει, μέ τήν ἴδια του τή δομή, μιά ψεύτικη εἰκόνα πού παγιδεύει τήν ἐπιθυμία (καμιά δυνατότητα νά συναγάγει κανείς ἀπό τήν ἀπαγόρευση αὐτό πού πραγματικά εἶναι ἀπαγορευμένο). Ναί, τό οἰδιπόδειο εἶναι τό μετατοπισμένο παριστανόμενο· ναί, ὁ εὐνουχισμός εἶναι τό παριστάνον, τό μετατοπίζον, τό σημαῖνον – ἀλλά τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά δέν ἀποτελεῖ ἕνα ἀσύνειδο ὑλικό, οὔτε καί ἀφορᾶ τίς παραγωγές τοῦ ἀσυνείδητου. Ὅλα αὐτά βρίσκονται πιό πολύ στή διασταύρωση δύο πράξεων αἰχμαλωσίας: ἐκείνης ὅπου οἱ πεποιθήσεις ἀντικαθιστοῦν τήν κατασταλτική κοινωνική παραγωγή, κι ἐκείνης ὅπου οἱ παραστάσεις ἀντικαθιστοῦν τήν ἀπωθημένη ἐπιθυμητική παραγωγή. Καί σίγουρα δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού μᾶς δίνει τήν πίστη: ὅλοι ζητοῦν καί ξαναζητοῦν τό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό, ἀλλά οἱ αἰτήσεις αὐτές προέρχονται ἀπ' ἀλλοῦ, ἀπό κάτι τό πολύ βαθύτερο. Ἡ ψυχανάλυση ὅμως ἀνακάλυψε τόν ἀκόλουθο τρόπο γιά νά παίξει τόν ρόλο της: νά πετύχει τήν ἐπιβίωση τῶν δοξασιῶν, ἀκόμα καί μετά τήν ἀπάρνησή τους! νά κάνει νά πιστεύουν ἀκόμα κι αὐτούς πού δέν πιστεύουν πιά σέ τίποτα,... νά τούς ξαναδώσει μιάν ἰδιωτική ἐδαφικότητα, ἕνα ἰδιωτικό Urstaat, ἕνα ἰδιωτικό κεφάλαιο (τό ὄνειρο σάν κεφάλαιο, ὅπως ἔλεγε ὁ Freud). Γι' αὐτό καί, ἀντίστροφα, ἡ σχιζο-ἀνάλυση πρέπει, μέ ὅλες της τίς δυνάμεις, νά ἐπιδοθεῖ στίς ἀπαραίτητες καταστροφές. Νά καταστρέψει δοξασίες καί παραστάσεις, θεατρικές σκηνές. Καί κανένας δέν θά μπορέσει νά τήν κατηγορήσει γιά κακοβουλία στήν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Πρέπει νά τινάξει στόν ἀέρα τό οἰδιπόδειο καί τόν εὐνουχισμό νά παρέμβει ὠμά κάθε φορά πού ὁ ἄρρωστος ψάλλει τόν ὕμνο τοῦ μύθου ἤ τούς στίχους τῆς τραγωδίας, καί νά τόν ξαναστέλνει πάντα στό *ἐργοστάσιο*. Ὅπως λέει ὁ Charlus: «Πολύ πού σκοτίζεσαι γιά τή γριά γιαγιά σου, παλιόπαιδο!». Οἰδιπόδειο καί εὐνουχισμός: τίποτα ἄλλο παρά ἀντιδραστικά μορφώματα καί ἀντιστάσεις, μπλοκαρίσματα καί θώρακες, πού πρέπει τό γρηγορότερο νά καταστραφοῦν. Ὁ Reich διαισθάνεται μιάν ἀπό τίς βασικές ἀρχές τῆς σχιζο-ἀνάλυσης, ὅταν λέει ὅτι ἡ καταστροφή τῶν ἀντιστάσεων πρέπει νά γίνεται ἀκόμα καί πρίν ἀπό τήν

ἀνακάλυψη τοῦ ὑλικοῦ[34]. Αὐτό ὅμως πρέπει νά γίνεται γιά ἕνα λόγο πολύ βαθύτερο ἀπό ἐκεῖνον πού ὁ ἴδιος νόμιζε: γιατί δέν ὑπάρχει ἀσύνειδο ὑλικό, καί ἔτσι ἡ σχιζο-ἀνάλυση δέν ἔχει τίποτα νά ἑρμηνεύσει. Δέν ὑπάρχουν παρά μονάχα ἀντιστάσεις καί μηχανές, ἐπιθυμητικές μηχανές. Τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ἀντίσταση· ἄν μιλήσαμε γιά τόν οὐσιαστικά διεστραμμένο χαρακτήρα τῆς ψυχανάλυσης, εἶναι ἐπειδή ἡ διαστροφή ἀποτελεῖ, γενικά, τήν τεχνητή ἐπανεδαφικοποίηση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ μηχανές εἶναι μιά ἔνδειξη ἀπεδαφικοποιημένης παραγωγῆς. Ἡ ψυχανάλυση ἐπανεδαφικοποιεῖ πάνω στό ντιβάνι, μέ τήν παράσταση τοῦ οἰδιπόδειου καί τοῦ εὐνουχισμοῦ. Ἀντίθετα, ἡ σχιζο-ἀνάλυση ὀφείλει νά ἀποκαλύψει τίς ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας, μέσα ἀπό τά μοριακά στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ τόν πρακτικό κανόνα πού διατύπωσε ὁ Leclaire, ὕστερα ἀπό τόν Lacan, κανόνα πού ἐπιτρέπει τήν ἔλλειψη νοήματος καί δεσμοῦ: δέν θά φτάσετε ποτέ στά ἔσχατα καί ἀπερίσταλτα ὅρια τοῦ ἀσυνείδητου, ὅσο θά βρίσκετε ἤ θά ἀποκατασταίνετε ἕνα δεσμό ἀνάμεσα σέ δυό στοιχεῖα... Γιατί ὅμως σέ συνέχεια νά βλέπουμε στήν ἀκραία αὐτή διασκόρπιση – μηχανές σκορπισμένες μέσα σέ κάθε μηχανή – παρά ἕνα καθαρό «πλάσμα τῆς φαντασίας», πού πρέπει νά παραχωρήσει τή θέση του στήν προσδιορισμένη ὡς ἔλλειψη Πραγματικότητα, ἐνῶ τό οἰδιπόδειο ἤ ὁ εὐνουχισμός, ξανάρχονται καλπάζοντας καί συνάμα ἡ ἔλλειψη δεσμοῦ ἀνάγεται σ' ἕνα «σημαῖνον» τῆς ἀπουσίας, ἐπιφορτισμένο νά τήν παριστάνει, νά τή δεσμεύει τήν ἴδια, καί νά μᾶς ἀναγκάζει ἔτσι νά περνοῦμε ἀπό τόν ἕνα πόλο τῆς μετατόπισης στόν ἄλλο; Μ' αὐτόν τόν τρόπο, ξαναπέφτουμε στόν γραμμομοριακό λάκκο, μέ τόν ἰσχυρισμό ὅτι ξεσκεπάζουμε τό Πραγματικό.

Αὐτό πού περιπλέκει τά πάντα, εἶναι ὅτι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή πρέπει κατανάγκη νά συνάγεται ἀπό τήν παράσταση, νά ἀποκαλύπτεται ἀπό τίς γραμμές φυγῆς της· ἀλλά ὄχι μέ τόν τρόπο πού ὑποστηρίζεται ἀπό τήν ψυχανάλυση. Οἱ ἀποκωδικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας ἀποτελοῦν τήν ἐλεύθερη ἐνέργεια (λίμπιντο) τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές σκιαγραφοῦνται κι ἐμφανίζονται πάνω σέ μιάν ἐφαπτομένη ἀπεδαφικοποίησης πού διασχίζει τά παραστατικά περιβάλλοντα, καί προχωρεῖ κατά μῆκος τοῦ χωρίς ὄργανα σώματος. Ἀναχώρηση, φυγή, ἀλλά καί ἐξαναγκασμός σέ φυγή... Οἱ ἴδιες οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι οἱ ροές-σχίσεις ἤ οἱ τομές-ροές πού τέμνουν μαζί καί ρέουν πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα: ὄχι ἡ τεράστια πληγή τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἀλλά οἱ χίλιες-δυό συνάφειες, διαζεύξεις, συζεύξεις, πού κάθε μηχανή χρησιμοποιεῖ γιά νά παράγει μιά ροή σέ σχέση μέ μιάν ἄλλη μηχανή πού τέμνει τή ροή, καί τέμνει μιά ροή πού τήν παράγει μιά ἄλλη μηχανή. Ἀλλά πῶς εἶναι δυνατό αὐτές οἱ ἀποκωδικοποιημένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς νά μήν ἀνάγονται σέ μιάν ὁποιαδήποτε παραστατική ἐδαφικότητα, πῶς νά μή σχηματίζουν ἀκόμα μιάν ἐδαφικότητα, ἔστω καί πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα ὡς ἀδιάφορο στήριγμα μιᾶς τελευταίας παράστασης; Ἀκόμα κι αὐτοί πού ξέρουν νά «φεύγουν» καλύτερα ἀπ' ὅλους, καί πού γι' αὐτούς ἡ φυγή εἶναι κάτι τό τόσο φυσικό ὅσο ἡ γέννηση κι ὁ θάνατος, αὐτοί πού ἀναζητοῦν τό μή-ἀνθρώπινο φύλο, ὁ Lawrence, ὁ Miller, στήνουν κάπου μακριά μιάν ἐδαφικότητα, πού σχηματίζει κι αὐτή μιάν ἀνθρωπόμορφη καί φαλλική παράσταση, τήν Ἀνατολή, τό Μεξικό ἤ τό Περού. Ἀκόμα καί τό ταξίδι ἤ ὁ περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ δέν πραγματοποιοῦν μεγάλες ἀπεδαφικοποιήσεις χωρίς νά ἀκολουθήσουν ἐδαφικές διαδρομές: ἡ ὅλο σκοντάμματα πόρευση τοῦ Molloy καί τοῦ ποδηλάτου του, διατηρεῖ πάντα τό δωμάτιο τῆς μητέρας σάν ὑπόλειμμα τέρματος· τά τρεμάμενα σπειρώματα τοῦ Ἀκατανόμαστου φυλάγουν σάν ἀβέβαιο κέντρο τόν οἰκογενειακό πύργο, ὅπου ἐξακολουθεῖ νά στριφογυρίζει ποδοπατώντας τούς δικούς του· ἡ ἀτέλειωτη σειρά τῶν ἀνεξάρτητων καί μή-ἐντοπισμένων κήπων τοῦ Watt ἀναφέρεται κι αὐτή στό σπίτι τοῦ κυρίου Knott, μόνο ἱκανό νά «διώξει ἔξω τήν ψυχή», ἀλλά καί νά τήν ξαναφέρει πίσω. Εἴμαστε ὅλοι μας σκυλάκια, χρειαζόμαστε διαδρομές, θέλουμε νά μᾶς βγάζουν περίπατο. Ἀκόμα κι αὐτοί πού ξέρουν νά ἀποσυνδέονται, νά ἀποσυνάπτονται, μπαίνουν μέσα σέ συνάφειες ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πού ξανασχηματίζουν μικρές ἐδαφικότητες. Ἀκόμα καί οἱ μεγάλοι ἀπεδαφικοποιημένοι τῆς Gisela Pankow ἀνακαλύπτουν κάτω ἀπό τίς ρίζες τοῦ ἐξωγήινου δέντρου πού διασχίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα, τήν εἰκόνα ἑνός οἰκογενειακοῦ πύργου[35]. Εἴχαμε διακρίνει πιό πάνω δυό πόλους τοῦ παραληρήματος: τή σχιζοφρενική μοριακή γραμμή φυγῆς καί τήν γραμμομοριακή παρανοϊκή ἐπένδυση· ἀλλά ὑπάρχει ἀκόμα καί ὁ διεστραμμένος πόλος πού ἀντιτίθεται στόν σχιζοφρενικό πόλο ὡς ἀνασύσταση τῶν ἐδαφικοτήτων στήν κίνηση ἀπεδαφικοποίησης. Καί ἄν ἡ διαστροφή, μέ τήν πιό στενή της ἔννοια, πραγματοποιεῖ, μέ τεχνάσματα, ἕναν πολύ ἰδιαίτερο τύπο ἐπανεδαφικοποίησης, ἡ διαστροφή, μέ τήν πλατειά της ἔννοια, περιλαμβάνει ὅλους τούς τύπους ἐπανεδαφικοποίησης, ὄχι μόνο τούς τεχνητούς, ἀλλά καί τούς ἐξωτικούς, τούς ἀρχαϊκούς, τούς ὑπολειμματικούς, τούς ἰδιωτικούς κτλ.: παράδειγμα, τό οἰδιπόδειο καί ἡ ψυχανάλυση ὡς διαστροφή. Ἀκόμα καί οἱ σχιζοφρενικές μηχανές τοῦ Raymond Roussel μετατρέπονται σέ διεστραμμένες μηχανές

[34] W. Reich, *La Fonction de l' orgasme*, σ. 137-139 καί *L' Analyse caractérielle*, γαλλ. μετάφρ. Payot.

[35] Gisela Pankow, *L' Homme et sa psychose*, Aubier, 1969, σ. 68-72. Καί γιά τόν ρόλο πού παίζει τό σπίτι, βλ. «La dynamique de l' espace et le temps vécu» στήν *Critique*, τεῦχος Φλεβάρη 1972.

ἑνός σκηνικοῦ πού παριστάνει τήν Ἀφρική. Μέ λίγα λόγια, δέν ὑπάρχει ἀπεδαφικοποίηση τῶν σχιζοφρενικῶν ροῶν ἐπιθυμίας πού νά μή συνοδεύεται ἀπό ὁλικές ἤ τοπικές ἐπανεδαφικοποιήσεις πού κι αὐτές ἀνασχηματίζουν ζῶνες παράστασης. Καί κάτι παραπάνω: δέν μποροῦμε νά ὑπολογίζουμε τή δύναμη καί τήν ἐπιμονή μιᾶς ἐπανεδαφικοποίησης παρά μόνο ἀπό τούς τύπους ἐπανεδαφικοποίησης πού τήν παριστάνουν· ἡ μιά εἶναι ἡ ἀνάποδη τῆς ἄλλης. Οἱ ἔρωτές μας εἶναι συμπλέγματα ἀπεδαφικοποίησης καί ἐπανεδαφικοποίησης. Αὐτοί πού ἀγαποῦμε εἶναι πάντα μιγάδες. Δέν μποροῦμε ποτέ νά συλλάβουμε τήν ἴδια τήν ἀπεδαφικοποίηση, βλέπουμε μονάχα μερικές ἐνδείξεις σέ σχέση μέ τίς ἐδαφικές παραστάσεις. Ἂς πάρουμε λογουχάρη τό ὄνειρο: ναί, τό ὄνειρο εἶναι οἰδιπόδειο· κι αὐτό δέν πρέπει νά μᾶς ξαφνιάζει, γιατί τό ὄνειρο εἶναι μιά διεστραμμένη ἐπανεδαφικοποίηση σέ σχέση μέ τήν ἀπεδαφικοποίηση τοῦ ὕπνου καί τοῦ ἐφιάλτη. Γιατί ὅμως *νά ξανάρθουμε στό ὄνειρο*, γιατί νά τό θεωρήσουμε σάν τή μεγάλη λεωφόρο τῆς ἐπιθυμίας καί τοῦ ἀσυνείδητου, ἐνῶ εἶναι μονάχα ἡ ἐκδήλωση ἑνός ὑπερεγώ, ὑπερισχυροῦ καί ὑπεραρχαϊκοῦ (ἡ *Urszene* τοῦ *Urstaat*): καί ὅμως, μέσα στό ἴδιο τό ὄνειρο, ὅπως καί στή φαντασίωση καί τό παραλήρημα, λειτουργοῦν μηχανές ὡς δεῖκτες ἀπεδαφικοποίησης. Ὑπάρχουν πάντα στό ὄνειρο μηχανές προικισμένες μέ τήν παράξενη ἰδιότητα νά περνοῦν ἀπό χέρι σέ χέρι, νά ξαναφεύγουν καί νά διοχετεύουν ροές, νά παρασύρουν καί νά παρασύρονται. Τό ἀεροπλάνο τῆς γονεϊκῆς συνουσίας, τό αὐτοκίνητο τοῦ πατέρα, ἡ ραπτομηχανή τῆς γιαγιᾶς, τό ποδήλατο τοῦ μικροῦ ἀδελφοῦ, ὅλα τά ἀντικείμενα πού «κάνουν φτερά», μέ τή διπλή ἔννοια τῆς γαλλικῆς λέξης «voler» (= *πετῶ καί κλέβω*)..., ἡ μηχανή εἶναι πάντα σατανική στό οἰκογενειακό ὄνειρο: εἰσάγει τομές καί ροές πού ἐμποδίζουν τό ὄνειρο νά ὁλοκληρωθεῖ πάνω στή θεατρική σκηνή καί νά συστηματοποιηθεῖ μέσα στήν παράστασή του. Ἀναδείχνει ἕναν ἀδυσώπητο παράγοντα παραλογισμοῦ πού θά ἐξελιχθεῖ ἀλλοῦ καί ἔξω, στίς συζεύξεις τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ καθαυτοῦ. Μέ τήν οἰδιπόδειά της πεισμοσύνη, ἡ ψυχανάλυση τά ἑρμηνεύει ὅλα αὐτά πολύ λειψά· γιατί ἐπανεδαφικοποιεῖ κανείς πάνω στά πρόσωπα καί τά περιβάλλοντα, ἀλλά ἀπεδαφικοποιεῖ πάνω στίς μηχανές. Ὁ πατέρας τοῦ Schreber ἐνεργεῖ ἄραγε μέ τή μεσολάβηση τῶν μηχανῶν, ἤ ἀντίθετα οἱ μηχανές λειτουργοῦν μέ τή μεσολάβηση τοῦ πατέρα; *Ἡ ψυχανάλυση προσηλώνεται στά φαντασιακά καί δομικά παραστανόμενα τῆς ἐπανεδαφικοποίησης, ἡ σχιζοανάλυση ἀκολουθεῖ τίς μηχανογενεῖς ἐνδείξεις τῆς ἀπεδαφικοποίησης.* Πάντα ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν ξαπλωμένο στό ντιβάνι νευρωτικό, ὡς ἔσχατη καί ἄγονη γῆ, τελευταία ἐξαντλημένη ἀποικία, καί τόν σχιζοφρενικό πού περιοδεύει σ' ἕνα ἀπεδαφικοποιημένο κύκλωμα.

Ἂς πάρουμε μιά περικοπή ἀπό τή μελέτη τοῦ Michel Cournot γιά τόν Chaplin, πού μᾶς ἐξηγεῖ τί εἶναι τό σχιζοφρενικό γέλιο, ἡ γραμμή τῆς

σχιζοφρενικῆς φυγῆς ἤ τοῦ σχιζοφρενικοῦ διανοίγματος, καθώς καί ἡ διαδικασία ὡς ἀπεδαφικοποίηση, μέ τίς μηχανογενεῖς της ἐνδείξεις: «Τή στιγμή ὅπου ἀφήνει νά πέσει – ψυχωτική κίνηση – γιά δεύτερη φορά ἡ σανίδα πάνω στό κεφάλι του, ὁ Charles Chaplin προκαλεῖ τό γέλιο τοῦ θεατῆ. Ναί, ἀλλά τί λογῆς γέλιο; Καί γιά ποιόν θεατή; Τή στιγμή αὐτή τῆς ταινίας, δέν μπαίνει πιά καθόλου τό ζήτημα ἄν ὁ θεατής προβλέπει τό ἐπεισόδιο αὐτό, ἤ ἄν ξαφνιάζεται ἀπ' αὐτό. Θά ἔλεγε κανείς πώς αὐτή τή στιγμή ὁ θεατής δέν κάθεται πιά στήν πολυθρόνα του, πώς δέν εἶναι σέ θέση νά παρακολουθήσει προσεκτικά τά γεγονότα. Ἕνα εἶδος ἀντιληπτικῆς γυμναστικῆς τόν ὁδηγεῖ, λίγο-λίγο, ὄχι νά ταυτιστεῖ μέ τό πρόσωπο τῶν *Μοντέρνων Καιρῶν* ἀλλά νά νιώσει τόσο ἄμεσα τήν ἀντίσταση τῶν γεγονότων, ὥστε νά ἀκολουθεῖ βῆμα πρός βῆμα τό πρόσωπο αὐτό, νά ἔχει τίς ἴδιες ἐκπλήξεις, τίς ἴδιες προαισθήσεις, τόν ἴδιο ἐθισμό μ' αὐτό. Ἔτσι, ἡ περίφημη *«μηχανή τοῦ φαγητοῦ»*, πού ἀπό μιάν ἄποψη εἶναι – λόγω τῆς ὑπερβολῆς της – ξένη πρός τήν ταινία (ὁ Chaplin τήν εἶχε ἐπινοήσει εἰκοσιδύο χρόνια πρίν ἀπό τήν ταινία), δέν εἶναι παρά μιά ἄσκηση τυπική, ἀπόλυτη, πού προετοιμάζει τή συμπεριφορά – ψυχωτική κι αὐτή – τοῦ μαγγωμένου μέσα στή μηχανή ἐργάτη· μονάχα τό ἀναποδογυρισμένο του κεφάλι ἐξέχει ἀπό τή μηχανή· ἀλλ' ἀφοῦ εἶναι ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἀφήνει τόν Chaplin νά τόν ταΐσει. Ἄν τό γέλιο εἶναι μιά ἀντίδραση πού ἀκολουθεῖ ὁρισμένα κυκλώματα, μποροῦμε νά ποῦμε πώς ὁ Charles Chaplin, ὅσο ἀλλάζουν οἱ σκηνές τῆς ταινίας, *μετατοπίζει* προοδευτικά τίς ἀντιδράσεις, τίς κάνει νά ὑποχωροῦν ἀπό ἐπίπεδο σέ ἐπίπεδο, ὡς τή στιγμή πού ὁ θεατής παύει νά ἔχει τόν ἔλεγχο τῶν κυκλωμάτων του, καί τείνει νά πάρει αὐτόματα ἕνα δρόμο πολύ πιό σύντομο, πού ὅμως εἶναι δύσβατος, πού εἶναι φραγμένος, ἤ κάποιον ἄλλο δρόμο, ἄν καί τοῦ ἔχουν πεῖ ὁλοκάθαρα ὅτι δέν ὁδηγεῖ πουθενά. Ἀφοῦ κατάργησε τόν θεατή σάν θεατή, ὁ Chaplin ἐκφυλίζει τό γέλιο, πού μετατρέπεται τώρα *σέ πολλά βραχυκυκλώματα μιᾶς ἀποσυνδεμένης, μηχανῆς*. Μερικοί μίλησαν γιά τήν ἀπαισιοδοξία τῶν *Μοντέρνων Καιρῶν* καί γιά τήν αἰσιοδοξία τῆς τελευταίας εἰκόνας. Κανένας ὅμως ἀπό τούς δυό αὐτούς ὅρους δέν ταιριάζει στήν ταινία: ὁ Charles Chaplin, στούς *Μοντέρνους Καιρούς*, σκιαγραφεῖ μάλλον – *σέ πολύ μικρή κλίμακα* – τό σχεδιάγραμμα πολλῶν καταστροφικῶν ἐκδηλώσεων. Βασικῶν. Ὁ πρωταγωνιστής – πού τόν ρόλο του παίζει ὁ ἴδιος ὁ Chaplin – δέν χρειάζεται νά εἶναι παθητικός ἤ ἐνεργητικός, συναινετικός ἤ ἀνυπότακτος, γιατί ὁ ἴδιος εἶναι ἡ μύτη τοῦ μολυβιοῦ πού χαράζει τό σχέδιο, ὁ ἴδιος εἶναι ἡ μολυβιά... Γι' αὐτό καί ἡ τελευταία εἰκόνα δέν ἔχει τίποτα τό αἰσιόδοξο. Δέν βλέπουμε τί θέση μπορεῖ νά ἔχει ἡ αἰσιοδοξία στό τέλος αὐτῆς τῆς ἁπλῆς διαπίστωσης. Ὁ ἄντρας αὐτός καί ἡ γυναίκα αὐτή, ἰδωμένοι ἀπό πίσω, κατάμαυροι, πού οἱ σκιές τους δέν προβάλλονται ἀπό κανέναν ἥλιο, προχωροῦν πρός τό τίποτα. Τά τηλεγραφόξυλα χωρίς σύρματα πού

βρίσκονται στό ἀριστερό μέρος τοῦ δρόμου, καί τά δέντρα χωρίς φύλλωμα στό δεξί, δέν συναντιόνται στό βάθος τοῦ ὁρίζοντα. Δέν ὑπάρχει ὁρίζοντας. Οἱ ἀπέναντι γυμνοί λοφίσκοι σχηματίζουν ἁπλῶς μιά γραμμή πού συγχέεται μέ τό κενό, πού δεσπόζει πάνω τους. Ὁ ἄντρας καί ἡ γυναίκα δέν εἶναι πιά ζωντανοί – αὐτό εἶναι ὁλοφάνερο. Ἀλλά δέν ὑπάρχει καί τίποτα τό ἀπαισιόδοξο. Αὐτό πού ἦταν νά γίνει, ἔγινε. Δέν σκοτώθηκαν. Δέν τούς σκότωσαν οἱ ἀστυνόμοι. Οὔτε καί χρειάζεται νά ἀναζητήσουμε κάποιο δυστύχημα γιά ἄλλοθι. Ὁ Charles Chaplin δέν ἐπιμένει. Προχωρεῖ στά γρήγορα, ὅπως κάνει πάντα. Ἔχει χαράξει τό σχεδιάγραμμα[36].

Στό καταστροφικό της ἔργο, ἡ σχιζο-ἀνάλυση πρέπει νά προχωρεῖ ὅσο τό δυνατό πιό γρήγορα, δέν μπορεῖ ὅμως καί νά προχωρήσει χωρίς μεγάλη ὑπομονή, μεγάλη σύνεση, διαλύοντας διαδοχικά καί τίς παραστατικές ἐδαφικότητες καί ἐπανεδαφικοποιήσεις – μεταβατικά στάδια τῆς ἀτομικῆς ἱστορίας ἑνός ὑποκειμένου. Γιατί ὑπάρχουν πολλά στρώματα, πολλά ἐπίπεδα ἀντίστασης πού ἔρχονται ἀπό τά μέσα ἤ ἐπιβάλλονται ἀπό τά ἔξω. Ἡ σχιζοφρένεια ὡς διαδικασία, ἡ ἀπεδαφικοποίηση ὡς διαδικασία, εἶναι ἀξεχώριστη ἀπό τίς στάσεις (stases) πού τή διακόπτουν, ἤ πού τήν ἐκτραχύνουν, ἤ ἀκόμα πού τήν κάνουν νά στριφογυρίζει ἐπιτόπου καί τήν ἐπανεδαφικοποιοῦν σέ νεύρωση, σέ διαστροφή, σέ ψύχωση. Σέ σημεῖο πού ἡ διαδικασία δέν μπορεῖ νά ἀποδεσμευτεῖ, νά συνεχιστεῖ, νά ὁλοκληρωθεῖ, παρά μονάχα στό μέτρο ὅπου εἶναι ἱκανή νά δημιουργήσει – ἀλλά τί; μιά καινούρια γῆ. Κάθε φορά, πρέπει νά περάσει ἀπό τά παλιά ἐδάφη, νά μελετήσει τή φύση τους, τήν πυκνότητά τους, νά προσπαθήσει νά καταλάβει μέ ποιό τρόπο συγκεντρώνονται πάνω στό καθένα τους οἱ μηχανογενεῖς ἐνδείξεις πού ἐπιτρέπουν τό ξεπέρασμά τους. Οἰδιπόδεια οἰκογενειακά ἐδάφη τῆς νεύρωσης, τεχνητά ἐδάφη τῆς διαστροφῆς, φρενοκομειακά ἐδάφη τῆς ψύχωσης – πῶς νά κατακτήσουμε πάνω τους κάθε φορά τή διαδικασία, πῶς νά ἀρχινοῦμε ξανά καί ξανά τό ταξίδι; Τό ἔργο τοῦ Proust, *Ἀναζητώντας τό χαμένο χρόνο,* ὡς μεγάλο ἐγχείρημα σχιζο-ἀνάλυσης: ὅλα τά ἐπίπεδα διαπερνοῦνται μέχρι τή μοριακή γραμμή τους φυγῆς – σχιζοφρενικό διάνοιγμα: ἔτσι, στό φίλημα, τό πρόσωπο τῆς Albertine πηδᾶ ἀπό τό ἕνα ἐπίπεδο σύστασης στό ἄλλο, ὥσπου νά διαλυθεῖ τελικά σ' ἕνα νεφέλωμα ἀπό μόρια. Ὁ ἀναγνώστης κινδυνεύει πάντα νά σταματήσει σ' ἕνα ὁρισμένο ἐπίπεδο, καί νά πεῖ ναί· ἐδῶ ὁ Proust δίνει μιά ἐξήγηση. Ἀλλά ὁ ἀφηγητής-ἀράχνη ἐξακολουθεῖ ἀσταμάτητα νά ξηλώνει ἱστούς καί ἐπίπεδα, νά ξαναρχινᾶ τό ταξίδι, νά καιροφυλακτεῖ γιά κάποιο σημεῖο ἤ γιά τίς ἐνδείξεις πού λειτουργοῦν σάν μηχανές καί πού θά τόν βοηθήσουν νά προχωρήσει πιό πέρα. Ἡ κίνηση αὐτή εἶναι τό χιοῦμορ, τό μαῦρο χιοῦμορ. Στά οἰκογενειακά καί νευρωτικά ἐδάφη τοῦ οἰδιπόδειου, ἐκεῖ ὅπου δημιουργοῦνται οἱ ὁλικές καί προσωπικές συνάφειες – ὄχι, ὁ ἀφηγητής δέν θρονιάζεται ἐκεῖ, δέν σταματᾶ ἐκεῖ, τά διασχίζει, τά βεβηλώνει, τά διαπερνᾶ, καθαρίζει μάλιστα τή γιαγιά του μέ μιά μηχανή φτιαγμένη γιά νά δένει τά κορδόνια τῶν παπουτσιῶν. Τά διεστραμμένα ἐδάφη τῆς ὁμοφυλοφιλίας, ἐκεῖ ὅπου διαμορφώνονται οἱ ἀποκλειστικές διαζεύξεις τῶν γυναικῶν μέ τίς γυναῖκες, τῶν ἀντρῶν μέ τούς ἄντρες, τινάζονται κι αὐτά στόν ἀέρα ἀπό τίς μηχανογενεῖς ἐνδείξεις πού τά ἔχουν ὑπονομεύσει. Τά ψυχωτικά ἐδάφη μέ τίς ἐπιτόπου συζεύξεις τους (ὁ Charlus εἶναι λοιπόν ἀναμφισβήτητα τρελός, κι ἴσως καί ἡ Albertine νά ἦταν τρελή), διασχίζονται μέ τή σειρά τους, ὡς τό σημεῖο ὅπου δέν μπαίνει πιά πρόβλημα, ἤ δέν μπαίνει μέ τόν ἴδιο τρόπο. Ὁ ἀφηγητής συνεχίζει τή δική του τή δουλειά: φτάνει στήν *ἄγνωστη πατρίδα,* στήν *ἄγνωστη γῆ,* πού δημιουργεῖται μονάχα ἀπό τό «ἐν πορεία» ἔργο του, τό *Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο* «in progress», λειτουργώντας σάν ἐπιθυμητική μηχανή ἱκανή νά περιμαζέψει καί νά χρησιμοποιήσει ὅλες τίς ἐνδείξεις. Ὁ ἀφηγητής φτάνει στίς καινούριες αὐτές περιοχές ὅπου οἱ συνάφειες εἶναι πάντα μερικές καί μή-προσωπικές, ὅπου οἱ συζεύξεις εἶναι νομαδικές καί πολυσήμαντες, οἱ διαζεύξεις ἐγκλεισμένες, ὅπου ἡ ὁμοφυλοφιλία καί ἡ ἑτεροφυλοφιλία *δέν εἶναι πιά δυνατό* νά ξεχωριστοῦν: κόσμος ἀπό ἐγκάρσιες ἐπικοινωνίες, ὅπου τό μή-ἀνθρώπινο φύλο, ἐπιτέλους κατακτημένο, συγχέεται μέ τά λουλούδια, καινούρια γῆ ὅπου ἡ ἐπιθυμία λειτουργεῖ σύμφωνα μέ τά μοριακά στοιχεῖα της καί τίς μοριακές της ροές. Ἕνα τέτοιο ταξίδι δέν συνεπάγεται κατανάγκη μεγάλες κινήσεις σέ ἔκταση· γίνεται χωρίς κίνηση, μέσα σ' ἕνα δωμάτιο, καί πάνω σ' ἕνα δίχως ὄργανα σῶμα – ἐντατικό ταξίδι πού καταργεῖ ὅλα τά ἐδάφη γιά χάρη αὐτοῦ πού δημιουργεῖ.

Ἡ ὑπομονητική ἐπανάληψη τῆς διαδικασίας, ἤ ἐντίθετα, ἡ διακοπή της, εἶναι καί οἱ δυό τόσο μπερδεμένες, πού δέν μποροῦμε νά τίς ἀποτιμήσουμε παρά τή μιά μέσα στήν ἄλλη. Πῶς θά ἦταν δυνατό νά γίνει τό ταξίδι τοῦ σχιζοφρενικοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπό ὁρισμένα κυκλώματα, δίχως κάποια γῆ; Ἀλλά καί, ἀντίστροφα, πῶς μποροῦμε νά εἴμαστε σίγουροι πώς τά κυκλώματα αὐτά δέν ξανασχηματίζουν τά γνωστά, τά πάρα πολύ γνωστά ἐδάφη τοῦ φρενοκομείου, τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος ἤ τῆς οἰκογένειας; Καί βρισκόμαστε πάντα μπροστά στό ἴδιο ἐρώτημα: ἀπό τί ὑποφέρει ὁ σχιζοφρενικός – αὐτός, πού τά βάσανά του εἶναι ἀπερίγραπτα; Ὑποφέρει μήπως ἀπό τήν ἴδια τή διαδικασία, ἤ μήπως ἀπό τίς διακοπές της, ὅταν τόν καταντοῦν νευρωτικό μέσα στήν οἰκογένεια, στό ἔδαφος τοῦ οἰδιπόδειου, ὅταν καταντοῦν ψυχωτικό στό ἔδαφος τοῦ φρενοκομείου αὐτόν πού δέν ἐννοεῖ νά οἰδιποδιστεῖ, ὅταν καταντοῦν διεστραμμένο μέσα σ' ἕνα τεχνητό περιβάλλον αὐτόν πού ξεφεύγει καί ἀπό τό φρενοκομεῖο καί ἀπό τήν οἰκογένεια; Ἴσως νά μήν ὑπάρχει παρά

[36] Michel Cournot, στό *Le Nouvel Observateur,* 1η Νοέμβρη 1971.

μιά καί μόνον ἀρρώστια, ἡ νεύρωση, ἡ οἰδιπόδεια σαπίλα, μέ τήν ὁποία μποροῦν νά συσχετίζονται οἱ παθογόνες διακοπές τῆς διαδικασίας. Οἱ περισσότερες σύγχρονες προσπάθειες – ἐφημερεῦον ἤ διανυκτερεῦον νοσοκομεῖο, λέσχη ἀσθενῶν, θεραπεία στό σπίτι, Ἱδρύματα, ἀκόμα καί ἀντι-ψυχιατρική – ἀπειλοῦνται πάντα ἀπ' αὐτό πού ὁ Jean Oury ἀνάλυσε βαθυστόχαστα: δηλαδή τόν κίνδυνο νά μετατραπεῖ ἕνα Ἵδρυμα σέ φρενοκομειακή δομή, σέ διεστραμμένες καί ἀναμορφωτικές τεχνητές κοινωνίες, ἤ ὑπολειμματικές ψευτο-οἰκογένειες, μητριαρχικές ἤ πατριαρχικές. Δέν ἐννοοῦμε τίς ψυχιατρικές προσπάθειες, τίς ἀποκαλούμενες κοινοτικές, πού ξεκάθαρος σκοπός τους εἶναι νά τριγωνίζουν, νά ἐξοιδιποδίζουν ὁλόκληρο τόν κόσμο, ἀνθρώπους, ζῶα καί πράγματα, ὥς τή στιγμή ὅπου θά δημιουργηθεῖ ἕνα καινούριο εἶδος ἀρρώστων πού θά ἱκετεύουν – ἀπό ἀντίδραση – νά τούς ξαναδοθεῖ κάποιο φρενοκομεῖο, κάποιο κομμάτι γῆς (ὅπως στά ἔργα τοῦ Beckett), ἕνας σκουπιδοτενεκές, γιά νά κατατονιστοῦνε σέ μιά γωνίτσα. Ἀπό μιά πλευρά ὅμως λιγότερο ἀνοιχτά καταπιεστική, ποιός μᾶς λέει ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τόν κατάλληλο χῶρο, τό κατάλληλο κύκλωμα γιά τόν ἀπεδαφικοποιημένο σχιζοφρενικό; Θά ἦταν πάντως ἐκπληκτικό νά μιλάει κανείς γιά «θεραπευτικές ἱκανότητες τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος»! Τότε ὅμως: ὁλόκληρο τό χωριό; ὁλόκληρη ἡ συνοικία; Ποιά γραμμομοριακή ἑνότητα θά σχηματίσει ἕνα ἀρκετά νομαδικό κύκλωμα; Πῶς θά μποροῦσε κανείς νά ἐμποδίσει μιά διαλεγμένη μονάδα, ἔστω κι ἄν εἶναι κάποιο ἐξειδικευμένο Ἵδρυμα, νά ἀποτελέσει μιά διεστραμμένη κοινωνία ἀνοχῆς, μιά ὁμάδα ἀλληλοβοήθειας πού κρύβει τά πραγματικά προβλήματα; Ἡ δομή τοῦ Ἱδρύματος θά μποροῦσε ἄραγε νά σώσει τό ἴδιο τό Ἵδρυμα; Ἀλλά πῶς ἡ δομή θά διακόψει τή σχέση της μέ τόν εὐνουχισμό πού δημιουργεῖ νευρώσεις, διαστροφές, ψυχώσεις; Πῶς θά παράγει κάτι ἄλλο ἀπό μιάν ὑποταγμένη ὁμάδα; Πῶς θά ἀφήσει νά διεξαχθεῖ ἐλεύθερα ἡ διαδικασία, αὐτή πού ὁλόκληρη ἡ γραμμομοριακή της ὀργάνωση ἔχει γιά μοναδικό ρόλο νά ἁλυσοδέσει τή μοριακή διαδικασία; Ἀκόμα καί ἡ ἀντιψυχιατρική – πού εἶναι ἰδιαίτερα εὐαίσθητη στό σχιζοφρενικό διάνοιγμα καί στό ἐντατικό ταξίδι – ἄδικα προσπαθεῖ νά παρουσιάσει τήν εἰκόνα μιᾶς ὁμάδας-ὑποκειμένου, ξαναδιαστρεφόμενης τήν ἴδια στιγμή, μέ τή βοήθεια παλιῶν σχιζοφρενικῶν πού ἔχουν ἐπιφορτισθεῖ νά καθοδηγοῦν τούς νεότερους, καί πού χρησιμοποιοῦν γιά σταθμούς μικρά παρεκκλήσια ἤ, καλύτερα ἀκόμα, κάποιο μοναστήρι στήν Κεϋλάνη.

Τό μόνο πού μπορεῖ νά μᾶς σώσει ἀπ' ὅλα αὐτά τά ἀδιέξοδα, εἶναι μιά οὐσιαστική πολιτικοποίηση τῆς ψυχιατρικῆς. Καί ἀναμφισβήτητα, ἡ ψυχιατρική, χάρη στόν Laing καί τόν Cooper, προχώρησε πολύ πρός τήν κατεύθυνση αὐτήν. Ἀλλά, κατά τή γνώμη μας, κι οἱ δυό ἀντιλαμβάνονται τούτη τήν πολιτικοποίηση μέ τή μορφή τῆς δομῆς ἤ τοῦ περιστατικοῦ, ἀντί νά τήν ἀντιλαμβάνονται μέ τή μορφή τῆς ἴδιας τῆς διαδικασίας. Κι ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἐντοπίζουν στήν ἴδια γραμμή τήν κοινωνική καί τήν ψυχική ἀλλοτρίωση, καί τείνουν νά τίς ταυτίσουν, δείχνοντας μέ ποιό τρόπο ἡ οἰκογενειακή ἐξουσία προεκτείνει τή μιά μέσα στήν ἄλλη[37]. Ἀνάμεσα στίς δυό, ὡστόσο, ἡ σχέση εἶναι πιό πολύ μιά σχέση *ἐγκλεισμένης διάζευξης*. Κι αὐτό γιατί ἡ ἀποκωδίκωση καί ἡ ἀπεδαφικοποίηση τῶν ροῶν καθορίζει τήν ἴδια τή διαδικασία τοῦ καπιταλισμοῦ, δηλαδή τήν οὐσία του, τή ροπή του καί τό ἐξωτερικό του ὅριο. Ξέρουμε ὅμως ὅτι ἡ διαδικασία δέν παύει νά διακόπτεται, ἡ ροπή νά συναντᾶ ἀντίθεση, τό ὅριο νά μετατοπίζεται ἀπό ἐπανεδαφικοποιήσεις καί ὑποκειμενικές παραστάσεις, πού ἐνεργοῦν τόσο στό ἐπίπεδο τοῦ κεφαλαίου σάν ὑποκειμένου (ἀξιωματική), ὅσο καί στό ἐπίπεδο τῶν προσώπων πού τήν πραγματοποιοῦν (ἐφαρμογή τῆς ἀξιωματικῆς). Τοῦ κάκου ὅμως θά προσπαθούσαμε νά τοποθετήσουμε τήν κοινωνική ἀλλοτρίωση καί τήν ψυχική ἀλλοτρίωση στή μιάν ἤ τήν ἄλλη μεριά, ὅσο θά ἐξακολουθοῦμε νά δημιουργοῦμε ἀνάμεσά τους μιά σχέση ἀποκλεισμοῦ. Γενικά ὅμως, ἡ ἀπεδαφικοποίηση τῶν ροῶν συγχέεται ἀληθινά μέ τήν ψυχική ἀλλοτρίωση καθόσο *περικλείνει* τίς ἐπανεδαφικοποιήσεις πού δέν τήν ἀφήνουν τήν ἴδια νά ὑπάρχει παρά μόνο σάν ἰδιαίτερη ροή, ροή παραφροσύνης, ἡ ὁποία ὁρίζεται ἔτσι ἐπειδή τήν ἐπιφορτίζουν νά παριστάνει ὅ,τι στίς ἄλλες ροές ξεφεύγει ἀπό τίς ἀξιωματικές καί τίς ἐφαρμογές τῆς ἐπανεδαφικοποίησης. Ἀντίστροφα, μέσα σέ ὅλες τίς ἐπανεδαφικοποιήσεις τοῦ καπιταλισμοῦ μπορεῖ κανείς νά ξανάβρει τή μορφή τῆς κοινωνικῆς ἀλλοτρίωσης στήν πράξη, καθόσον αὐτές ἐμποδίζουν τίς ροές νά ξεφεύγουν ἀπό τό σύστημα, καί διατηροῦν τήν ἐργασία μέσα στό ἀξιωματικό πλαίσιο τῆς ἰδιοκτησίας, καί τήν ἐπιθυμία μέσα στό «ἐφαρμοσμένο» πλαίσιο τῆς οἰκογένειας· ἀλλά ἡ κοινωνική αὐτή ἀλλοτρίωση περικλείνει, μέ τή σειρά της, τήν ψυχική ἀλλοτρίωση, πού ἡ ἴδια παριστάνεται ἤ ἐπανεδαφικοποιεῖται ὡς νεύρωση, διαστροφή, ψύχωση (ψυχικές ἀσθένειες).

Μιά πραγματική πολιτική τῆς ψυχιατρικῆς ἤ τῆς ἀντιψυχιατρικῆς φαίνεται νά συνίσταται ἐπομένως: 1) στή διάλυση ὅλων τῶν ἐπανεδαφικοποιήσεων πού μεταμορφώνουν τήν τρέλα σέ ψυχική ἀσθένεια, 2) στήν ἀπελευθέρωση, μέσα σέ ὅλες τίς ροές, τῆς σχιζοειδοῦς κίνησης τῆς ἐπα-

[37] David Cooper «Aliénation mentale et aliénation sociale», *Recherches*, Δεκέμβρης 1968, σ. 48-49: «Ἡ κοινωνική ἀλλοτρίωση συγκαλύπτει τίς περισσότερες φορές, τίς διάφορες μορφές ψυχικῆς ἀλλοτρίωσης... Αὐτοί πού εἰσάγονται στήν ψυχιατρική κλινική δέν εἶναι τόσο ἐπειδή εἶναι ἄρρωστοι, ὅσο ἐπειδή διαμαρτύρονται, μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο, ἐνάντια στό κατεστημένο. Τό κοινωνικό σύστημα ὅπου εἶναι ἐγκλωβισμένοι ἐνισχύει ἔτσι τίς κακές συνέπειες τοῦ οἰκογειακοῦ συστήματος ὅπου ἔχουν μεγαλώσει. Ἡ αὐτονομία πού προσπαθοῦν νά ἐκδηλώσουν ἀπέναντι σέ μιά μικρο-κοινωνία, ἀποκαλύπτει τή μαζική ἀλλοτρίωση πού ἀσκεῖ πάνω τους ὁλόκληρη ἡ κοινωνία».

νεδαφικοποίησής τους, ἔτσι πού ὁ χαρακτήρας αὐτός νά μή μπορεῖ πιά νά χαρακτηρίζει ἕνα εἰδικό ὑπόλειμμα ὡς ροή τρέλας, ἀλλά νά ἐπηρεάζει ἐξίσου καί τίς ροές ἐργασίας καί ἐπιθυμίας, παραγωγῆς, γνώσης καί δημιουργίας στή βαθύτερή τους τάση. Ἡ τρέλα δέν θά ὑπῆρχε ἑπομένως πιά σάν τρέλα, ὄχι γιατί θά εἶχε μετατραπεῖ σέ «ψυχική ἀσθένεια», ἀλλά ἀντίθετα γιατί θά συμπληρωνόταν ἀπό ὅλες τίς ἄλλες ροές, ἀκόμα κι ἀπό τίς ροές τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τέχνης – ἀφοῦ ὀνομάζεται τρέλα καί ἐμφανίζεται σάν τρέλα, μόνο ἐπειδή τῆς λείπει τό συμπλήρωμα αὐτό, καί καταντᾶ νά εἶναι ἡ μοναδική μαρτυρία τῆς ἀπεδαφικοποίησης ὡς καθολικῆς διαδικασίας. Μονάχα τό ἄτοπο τοῦτο καί πάνω ἀπό τίς δυνάμεις της προνόμιο εἶναι αὐτό πού τήν «τρελαίνει». Μέ τό πνεῦμα αὐτό ὁ Foucault προαναγγέλλει μιάν ἐποχή ὅπου ἡ τρέλα θά ἐξαφανιστεῖ, ὄχι μόνο ἐπειδή θά μεταβιβαστεῖ στόν ἐλεγχόμενο χῶρο τῆς ψυχικῆς ἀσθένειας («μεγάλα χλιαρά ἐνυδρεῖα»), ἀλλά ἀντίθετα ἐπειδή τό ἐξωτερικό ὅριο πού καθορίζει, θά ξεπερνιέται ἀπό ἄλλες ροές πού ξεφεύγουν τόν ἔλεγχο ἀπό ὅλες τίς μεριές, παρασύροντας κι ἐμᾶς τούς ἴδιους[38]. Ὀφείλουμε νά ποῦμε ἑπομένως πώς πρέπει νά προχωροῦμε διαρκῶς πιό πέρα στήν κατεύθυνση τῆς ἀπεδαφικοποίησης: εἴμαστε ἀκόμα στήν ἀρχή, ἡ διαδικασία εἶναι ἀμετάστρεπτη. Καί ὅταν ἀναλογιζόμαστε πόσο ἔντονα τεχνητές εἶναι οἱ διεστραμμένες ἐπανεδαφικοποιήσεις, ἀλλά καί οἱ νοσοκομειακές ψυχωτικές ἤ οἱ νευρωτικές οἰκογενειακές ἐπανεδαφικοποιήσεις, ἀναφωνοῦμε: «Ἀκόμα περισσότερη διαστροφή! Ἀκόμα περισσότερα τεχνάσματα!» – μέχρι πού ἡ γῆ νά καταντήσει τόσο τεχνητή, ὥστε ἡ κίνηση ἀπεδαφικοποίησης νά δημιουργήσει ἀναγκαστικά ἀπό μόνη της μιά καινούρια γῆ. Ἀπ' αὐτήν τήν ἄποψη, ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἰδιαίτερα ἱκανοποιητική: ὁλόκληρη ἡ διεστραμμένη της θεραπεία συνίσταται στή μεταμόρφωση τῆς οἰκογενειακῆς νεύρωσης σέ τεχνητή νεύρωση (συναισθηματική μεταβίβαση), καί νά ἀναδείχνει τό ντιβάνι-νησάκι μέ τόν κυβερνήτη του, τόν ψυχαναλυτή – σέ αὐτόνομη ἐδαφικότητα καί ἔσχατο τέχνασμα. Καί τότε, μιά ἐλάχιστη συμπληρωματική προσπάθεια εἶναι ἀρκετή γιά νά τά ἀναποδογυρίσει ὅλα, γιά νά μᾶς παρασύρει ἐπιτέλους σέ ἄλλες χῶρες μακρινές. Ἡ ἐλαφριά σπρωξιά πού δίνει ἡ σχιζο-ἀνάλυση ξαναρχινᾶ τήν κίνηση, ἀνανεώνει τήν τάση, καί ὠθεῖ τά ὁμοιώματα ὥς τό σημεῖο ὅπου παύουν νά εἶναι τεχνητές εἰκόνες καί γίνονται δεῖκτες μιᾶς καινούριας γῆς. Αὐτό εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῆς διαδικασίας: ὄχι μιά γῆ τῆς ἐπαγγελίας πού προϋπάρχει, ἀλλά μιά γῆ πού δημιουργεῖται ἀνάλογα μέ τή ροπή της, μέ τήν ἀποκόλλησή της, μέ τήν ἴδια της τήν ἀπεδαφικοποίηση. Κίνηση τοῦ θεάτρου τῆς σκληρότη-

[38] Michel Foucault, «La Folie, l' absence d' oeuvre», στό *La Table ronde*, Μάης 1964 («Καθετί πού σήμερα θεωροῦμε *ὅριο*, ἤ παράδοξο ἤ ἀβάσταχτο, θά ἔχει φτάσει στήν ἀπόλυτη γαλήνη τοῦ θετικοῦ...»).

τας. Γιατί εἶναι τό μοναδικό θέατρο παραγωγῆς – ἐκεῖ ὅπου οἱ ροές διαβαίνουν τό κατώφλι τῆς ἀπεδαφικοποίησης καί φτιάχνουν τήν καινούρια γῆ (ὄχι μιάν ἐλπίδα, ἀλλά μιά ἁπλή «διαπίστωση», ἕνα «σχεδιάγραμμα», ὅπου ἐκεῖνος πού φεύγει προκαλεῖ τή φυγή, καί χαράζει τή γῆ μέ τήν ἀπεδαφικοποίησή του). Ἐνεργητικό σημεῖο φυγῆς, ὅπου ἡ ἐπαναστατική μηχανή, ἡ καλλιτεχνική μηχανή, ἡ ἐπιστημονική μηχανή, ἡ (σχιζο)-ἀναλυτική μηχανή μετατρέπονται σέ κομμάτια καί ἐξαρτήματα ἡ μιά τῆς ἄλλης.

Ἀλλά τό ἀρνητικό ἤ καταστροφικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ἀπόλυτα ἀξεχώριστο ἀπό τό θετικό της ἔργο (καί τά δυό κατανάγκη διεξάγονται ταυτόχρονα). Πρωταρχικό θετικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι νά ἀνακαλύψει σ' ἕνα ὁποιοδήποτε ὑποκείμενο τή φύση, τόν σχηματισμό ἤ τή λειτουργία τῶν *δικῶν του* ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε ἑρμηνεία. Τί εἶναι οἱ δικές σου ἐπιθυμητικές μηχανές; Τί βάζεις μέσα καί τί βγάζεις ἀπό τίς μηχανές σου; Πῶς λειτουργοῦν; Ποιά εἶναι τά μή-ἀνθρώπινα φύλα σου; Ὁ σχιζο-ἀναλυτής εἶναι ἕνας μηχανουργός, καί ἡ σχιζο-ἀνάλυση εἶναι μονάχα λειτουργική. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ σχιζο-ἀνάλυση δέν μπορεῖ νά ἀρκεστεῖ σέ μιάν ἑρμηνευτική ἐξέταση (ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀσυνείδητου) τῶν κοινωνικῶν μηχανῶν, ὅπου τό ὑποκείμενο ἐκλαμβάνεται ὡς γρανάζι ἤ χρήστης· οὔτε τῶν τεχνικῶν μηχανῶν πού τό ὑποκείμενο τίς διάλεξε καί τίς κατέχει ἤ τίς τελειοποιεῖ, ἤ ἀκόμα καί τίς φτιάχνει ἐρασιτεχνικά· οὔτε καί τῆς χρήσης πού τό ὑποκείμενο κάνει τῶν μηχανῶν στά ὄνειρα καί τίς φαντασιώσεις του. Οἱ μηχανές αὐτές εἶναι ἀκόμα πάρα πολύ παραστατικές, καί παριστάνουν πάρα πολύ μεγάλες μονάδες – ἀκόμα καί τίς διεστραμμένες μηχανές τοῦ σαδιστῆ ἤ τοῦ μαζοχιστῆ, ἤ τίς μηχανές γιά τόν ἐπηρεασμό τοῦ παρανοϊκοῦ... Εἴδαμε γενικά πώς οἱ ψευτο-ἀναλύσεις τοῦ «ἀντικειμένου» εἶναι πραγματικά τό τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς ψυχαναλυτικῆς δραστηριότητας, ἀκόμα, καί προπάντων, ὅταν ἔχουν τήν ἀξίωση νά συμπληρώσουν τό πραγματικό ἀντικείμενο μ' ἕνα φανταστικό ἀντικείμενο· κάλλιο ἕνας ὀνειροκρίτης, παρά μιά ψυχανάλυση τῆς πιάτσας. Καί ὅμως, ἡ ἐξέταση ὅλων αὐτῶν τῶν μηχανῶν, εἴτε εἶναι πραγματικές, εἴτε συμβολικές, εἴτε φαντασιακές, πρέπει νά γίνεται μέ τρόπο ἀπόλυτα συγκεκριμένο – οἱ μηχανές πρέπει νά θεωροῦνται λειτουργικές ἐνδείξεις πού θά μᾶς ὁδηγήσουν στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, γιατί ἔχουν μ' αὐτές κάποιαν ὁμοιότητα καί κάποια συγγένεια. Καί πραγματικά, φτάνουμε στίς ἐπιθυμητικές μηχανές μόνο πέρα ἀπό ἕνα ὁρισμένο κατώφλι διασπορᾶς, πού δέν ἀφήνει νά ὑφίσταται οὔτε τή φαντασιακή τους ταυτότητα, οὔτε τή δομική τους ἑνότητα (οἱ δυνάμεις αὐτές ἀνήκουν ἀκόμα στήν κατηγορία τῆς ἑρμηνείας, δηλαδή στήν κατηγορία τοῦ σημαινόμενου ἤ τοῦ σημαίνοντος). Ἐξαρτήματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν εἶναι τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα: τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα προσδιορίζουν τήν

«ἐργαζόμενη μηχανή» (working machine), ἤ τά ἐργαζόμενα ἐξαρτήματά της, ἀλλά σέ τέτοια κατάσταση διασπορᾶς, ὥστε ἕνα ὁποιοδήποτε ἐξάρτημα ἀνάγει πάντα σ' ἕνα ἐξάρτημα μιᾶς ὁλότελα διαφορετικῆς μηχανῆς – ὅπως τό κόκκινο τριφύλλι καί ὁ μπούμπουρας, ἡ σφήγκα καί ἡ ὀρχιδέα, ἡ κόρνα τοῦ ποδηλάτου καί ὁ κῶλος τοῦ ψόφιου ποντικοῦ. Ἂς μή διαστοῦμε νά εἰσαγάγουμε ἕναν ὅρο, σάν τόν φαλλό πού θά διάρθρωνε τό σύνολο καί θά προσωποποιοῦσε τά μέρη, πού θά ἑνοποιοῦσε καί θά ὁλοκλήρωνε. Ὑπάρχει πάντα ἡ λίμπιντο σάν ἐνέργεια μηχανῆς· καί οὔτε ἡ κόρνα, οὔτε ὁ μπούμπουρας ἔχουν τό προνόμιο νά εἶναι φαλλός: ὁ φαλλός παρεμβαίνει μονάχα μέσα στή δομική ὀργάνωση καί τίς προσωπικές σχέσεις πού πηγάζουν ἀπ' αὐτήν, καί ὅπου ὁ καθένας – λογουχάρη ὁ ἐργάτης πού ἐπιστρατεύεται γιά τόν πόλεμο – ἐγκαταλείπει τίς μηχανές του καί ἀγωνίζεται γιά ἕνα λάφυρο, ὡς μεγάλος ἀπών, καί ὑποβάλλεται στήν ἴδια τιμωρία, τήν ἴδια γιά ὅλους τιποτένια πληγή: τόν εὐνουχισμό. Ὅλη αὐτή ἡ πάλη γιά τόν φαλλό, κακῶς ἐννοούμενη θέληση γιά ἐξουσία, ἀνθρωπόμορφη παράσταση τοῦ φύλου, ὅλη αὐτή ἡ ἀντίληψη τῆς σεξουαλικότητας πού προξενεῖ φρίκη στόν Lawrence, ἀκριβῶς ἐπειδή δέν εἶναι παρά μιά ἀντίληψη, μιά ἰδέα, πού τό «λογικό» ἐπιβάλλει στό ἀσυνείδητο καί εἰσάγει στή σφαίρα τῶν παρορμήσεων καί καθόλου ἕνα μόρφωμα τῆς σφαίρας αὐτῆς. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἡ ἐπιθυμία εἶναι παγιδευμένη, καθώς ἀνήκει εἰδικά στό ἀνθρώπινο φύλο, μέσα στό ἑνοποιημένο καί ἀναγνωρισμένο γραμμομοριακό σύνολο. Ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ζοῦν μέσα στό καθεστώς διασπορᾶς τῶν μοριακῶν στοιχείων. Καί γιά νά καταλάβει κανείς τί εἶναι τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, πρέπει νά ἔχει ὑπόψη αὐτά τά στοιχεῖα, καί ὄχι τά μέρη ἑνός συνόλου ἔστω καί κομματισμένου. Ὅπως ἔλεγε ὁ Lawrence, ἡ ψυχανάλυση δέν πρέπει νά ἀσχολεῖται μέ ὁ,τιδήποτε μοιάζει μέ μιάν ἔννοια ἤ μ' ἕνα πρόσωπο, «οἱ ἀποκαλούμενες ἀνθρώπινες σχέσεις δέν παίζουν ἐδῶ κανένα ρόλο»[39]. Πρέπει νά ἀσχολεῖται μονάχα (ἄν ἀφήσουμε κατά μέρος τό ἀρνητικό της ἔργο) μέ τίς μηχανογενεῖς διευθετήσεις τῶν διεσπαρμένων μοριακῶν στοιχείων.

Ἂς ξανάρθουμε λοιπόν στόν κανόνα πού ὁ Serge Leclaire διατυπώνει τόσο καθαρά, ἀκόμα κι ἄν δέν βλέπει σ' αὐτόν παρά ἕνα πλάσμα ἀντί γιά τήν πραγματικότητα-ἐπιθυμία: τά ἐξαρτήματα ἤ στοιχεῖα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν ἀναγνωρίζονται ἀπό τήν ἀμοιβαία τους ἀνεξαρτησία, ἀπό τό ὅτι δηλαδή τίποτα στή μιά μηχανή δέν πρέπει νά ἐξαρτιέται, ἤ δέν ἐξαρτιέται, ἀπό ὁ,τιδήποτε βρίσκεται στήν ἄλλη. Δέν πρέπει νά ἀποτελοῦν ἀντίθετους προσδιορισμούς μιᾶς καί τῆς ἴδιας ὀντότητας, οὔτε καί τίς διαφοροποιήσεις μιᾶς καί τῆς ἴδιας ὀντότητας – ὅπως λογουχάρη

[39] D.H. Lawrence «Psychanalyse et inconscient», 1920, στό *Homme d' abord*, βιβλ. 10-18, σ. 255-256.

τό ἀρσενικό καί τό θηλυκό στό ἀνθρώπινο φύλο – ἀλλά διασπορές ἤ πραγματικές–διακρίσεις, ξεχωριστά «ὄντα», τέτοια πού βρίσκουμε στή διασπορά τοῦ μή-ἀνθρώπινου φύλου (τό τριφύλλι καί ὁ μπούμπουρας). Μονάχα ὅταν ἡ σχιζο-ἀνάλυση φτάνει σέ τοῦτες τίς «ἀνομοιότητες» (dispars) μπορεῖ νά θεωρήσει τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα σάν ἔσχατα στοιχεῖα τοῦ ἀσυνείδητου. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ὁ Leclaire ἀποκαλεῖ «ἐρωτογενές σῶμα», ὄχι ἕναν κομματιασμένο ὀργανισμό, ἀλλά τήν ἐκπομπή προ-ἀτομικῶν καί προ-προσωπικῶν μοναδικοτήτων, μιά καθαρή πολλαπλότητα, σκόρπια καί ἀναρχική, δίχως ἑνότητα οὔτε ὁλικότητα, μέ στοιχεῖα συνδεμένα, συγκολλημένα ἀπό τήν πραγματική διάκριση ἤ ἀκόμα καί τήν ἀπουσία δεσμοῦ. Τέτοιες εἶναι οἱ σχιζοειδεῖς σειρές τοῦ Beckett: βότσαλα, τσέπες, στόμα· ἕνα παπούτσι, ἕνα κομμάτι πίπας, ἕνα ὄχι καθορισμένο μαλακό πακετάκι, ἕνα καπάκι κουδουνιοῦ ποδηλάτου, μισή πατερίτσα... («Ἂν σκοντάφτουμε ἀδιάκοπα πάνω στό ἴδιο σύνολο ἀπό καθαρές γνήσιες μοναδικότητες, μποροῦμε νά πιστέψουμε πώς ἔχουμε προσεγγίσει στή μοναδικότητα τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ὑποκειμένου»[40]. Ἀσφαλῶς πάντα μποροῦμε νά ἐγκαταστήσουμε ἤ καί νά ἀποκαταστήσουμε ἕναν ὁποιοδήποτε δεσμό ἀνάμεσα στά στοιχεῖα αὐτά: ὀργανικούς δεσμούς ἀνάμεσα στά ὄργανα ἤ τμήματα ὀργάνων, πού ἀποτελοῦν ἴσως μέρος τῆς πολλαπλότητας· ψυχολογικούς καί ἀξιολογικούς δεσμούς – τό καλό, τό κακό – πού τελικά ἀνάγουν στά πρόσωπα καί τίς σκηνές ἀπ' ὅπου πάρθηκαν τά στοιχεῖα αὐτά· δομικούς δεσμούς ἀνάμεσα στίς ἰδέες ἤ τίς ἔννοιες πού μποροῦν νά τούς ἀντιστοιχοῦν. Δέν εἶναι ὅμως μ' αὐτή τήν ὄψη πού τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀποτελοῦν στοιχεῖα τοῦ ἀσυνείδητου, καί δέν μποροῦμε κάν νά δεχτοῦμε τήν περιγραφή τους ὅπως μᾶς τήν προτείνει ἡ Mélanie Klein πού τά ἐφεῦρε: κι αὐτό, γιατί μ' ὅλο πού εἶναι ὄργανα ἤ τμήματα ὀργάνων, δέν ἀνάγουν καθόλου σ' ἕναν ὀργανισμό πού λειτουργεῖ φαντασιωτικά, σάν χαμένη ἑνότητα ἤ μελλοντική ὁλότητα. Ἡ διασπορά τους δέν ἔχει καμιά σχέση μέ κάποιαν ἔλλειψη· ἀποτελεῖ τόν τρόπο παρουσίας τους μέσα στήν πολλαπλότητα πού σχηματίζουν χωρίς ἑνοποίηση ἤ ὁλοποίηση. Κάθε παραμερισμένη δομή, κάθε καταργημένη μνήμη, κάθε ἐξουδετερωμένος ὀργανισμός, κάθε λυμένος δεσμός, ἔχουν ἀξία ὡς ἐπιμέρους ἀντικείμενα, σκόρπια ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα μιᾶς μηχανῆς πού ἡ ἴδια εἶναι διασκορπισμένη. Κοντολογίς, *τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι μοριακές λειτουργίες τοῦ ἀσυνείδητου.* Γι' αὐτό καί ὅταν παραπάνω ἐπιμείναμε στή διαφορά ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί σ' ὅλα τά σχήματα τῶν γραμμοριακῶν μηχανῶν, εἴχαμε βέβαια στόν νοῦ πώς οἱ μέν εἶναι μέσα στίς ἄλλες, καί δέν ὑπάρχουν χωρίς αὐτές· ὀφείλαμε ὅμως νά σημειώσουμε τή διαφορά

[40] Serge Leclaire, *La Réalité du désir*, σ. 245. Βλ. καί *Séminaire Vincennes*, 1969, σ. 31-34 (ἀντίθεση ἀνάμεσα στό «ἐρωτογενές σῶμα» καί τόν ὀργανισμό).

στόν ρυθμό καί στήν κλίμακα ἀνάμεσα στά δυό αὐτά εἴδη.

Εἶναι ἀλήθεια πώς θ' ἀναρωτηθεῖ κανείς μέ ποιόν τρόπο οἱ συνθῆκες αὐτές διασπορᾶς, πραγματικῆς διάκρισης καί ἀπουσίας δεσμοῦ, ἐπιτρέπουν ἕναν ὁποιονδήποτε μηχανογενῆ ρυθμό – μέ ποιόν τρόπο τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα, ὅπως ἔχουν προσδιοριστεῖ, μποροῦν νά σχηματίσουν μηχανές, νά συναρμολογήσουν μηχανές. Αὐτό συμβαίνει ἐξαιτίας τοῦ παθητικοῦ χαρακτήρα τῶν συνθέσεων, ἤ, πράγμα πού εἶναι τό ἴδιο, ἐξαιτίας τοῦ ἔμμεσου χαρακτήρα τῶν ἀλληλεπιδράσεων. Ἄν πραγματικά τό κάθε ἐπιμέρους ἀντικείμενο ἐκπέμπει κάποια ροή, ἡ ροή αὐτή εἶναι ἐξίσου συνδεμένη μ' ἕνα ἄλλο ἐπιμέρους ἀντικείμενο, καί τοῦ προσδιορίζει ἕνα δυνητικό πεδίο παρουσίας, πού τό ἴδιο εἶναι πολλαπλό (πολλαπλότητα τοῦ πρωκτοῦ γιά μιά ροή ἀπό σκατά). Ἡ σύνθεση συνάφειας τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων εἶναι ἔμμεση, ἀφοῦ τό καθένα τους, στό κάθε σημεῖο παρουσίας του μέσα στό πεδίο, τέμνει πάντα μιά ροή, πού τό ἄλλο ἐκπέμπει ἤ παράγει κατ' ἀναλογία, ἕτοιμο καί τοῦτο νά ἐκπέμψει κάποια ροή πού θά τέμνεται ἀπό ἄλλες. Οἱ ροές αὐτές μοιάζουν νά ἔχουν δυό κεφαλές, πού μ' αὐτές πραγματοποιεῖται κάθε παραγωγική συνάφεια, ὅπως προσπαθήσαμε νά τό ἐξηγήσουμε μέ τήν ἔννοια τῆς ροῆς-σχίσης ἤ τῆς τομῆς-ροῆς. Ἔτσι, οἱ ἀληθινές δραστηριότητες τοῦ ἀσυνείδητου – διοχέτευση καί τομή τῶν ροῶν – συνίστανται στήν ἴδια τήν παθητική σύνθεση, καθόσον αὐτή ἐξασφαλίζει τή σχετική συνύπαρξη καί μετατόπιση δύο διαφορετικῶν λειτουργιῶν. Ἄς ὑποθέσουμε τώρα ὅτι οἱ ἀντίστοιχες ροές πού ἀνήκουν σέ δύο ἐπιμέρους ἀντικείμενα, ἀλληλοκαλύπτονται τουλάχιστον ἐνμέρει: ἡ παραγωγή τους παραμένει ξέχωρη σέ σχέση μέ τά ἀντικείμενα *χ* καί *ψ* πού τίς ἐκπέμπουν, ὄχι ὅμως καί τά πεδία παρουσίας σέ σχέση μέ τά ἀντικείμενα *α* καί *β*, πού γεμίζουν τά πεδία αὐτά καί τά τέμνουν, ἔτσι πού τό μερικό *α* καί τό μερικό *β* γίνονται ἀξεχώριστα (παράδειγμα, τό στόμα καί ὁ πρωκτός, τό στόμα-πρωκτός τοῦ ἀνορεξικοῦ). Καί δέν εἶναι μόνο ἀξεχώριστα στή μικτή περιοχή, ἀφοῦ μπορεῖ κανείς πάντα νά ὑποθέσει ὅτι ἔχοντας ἀνταλλάξει λειτουργία στήν περιοχή αὐτή, δέν μποροῦν νά ξεχωριστοῦν οὔτε μέ ἀποκλεισμό, ἐκεῖ ὅπου οἱ ροές δέν ἀλληλοκαλύπτονται πιά: ἔχουμε τώρα μπροστά μας μιά καινούρια παθητική σύνθεση, ὅπου τό *α* καί τό *β* βρίσκονται σέ μιά παράδοξη σχέση ἐγκλεισμένης διάζευξης. Ὑπάρχει, τέλος, ἡ δυνατότητα ὄχι μιᾶς ἀλληλοκάλυψης τῶν ροῶν, ἀλλά μιᾶς μετάθεσης τῶν ἀντικειμένων πού τίς ἐκπέμπουν: ἀνακαλύπτουμε, στήν ἄκρη κάθε πεδίου παρουσίας, δέσμες ἐπαλληλίας πού φανερώνουν τό ὑπόλειμμα μιᾶς ροῆς μέσα στήν ἄλλη, καί σχηματίζουν ὑπολειμματικές συζευκτικές συνθέσεις, ἀνοίγοντας τόν δρόμο ἤ δίνοντας τήν κατεύθυνση τῆς διαίσθησης τοῦ «γίγνεσθαι» ἀπό τό ἕνα στό ἄλλο. Μετάθεση στά 2, 3 ἤ *ν* ὄργανα· ἀπομορφώσιμα ἀφηρημένα πολύγωνα πού περιφρονοῦν τό εἰκαστικό οἰδιπόδειο τρίγωνο καί δέν παύουν νά τό διαλύουν. Ὅλες αὐτές οἱ ἔμμεσες παθητικές συνθέσεις, μέ δυαδισμό, ἀλληλοκάλυψη ἤ μετάθεση, εἶναι ἕνας καί μόνος μηχανισμός τῆς ἐπιθυμίας. Ποιός ὅμως θά πεῖ ποιές εἶναι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ καθενός, ποιός θά κάνει μιά ἀρκετά ἐξονυχιστική ἀνάλυση; Λογουχάρη τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς τοῦ Mozart; «Τέντωσε τόν κῶλο σου ὥς τό στόμα σου... ἄχ! ὁ κῶλος μου μέ καίει σάν φωτιά – *τί μπορεῖ νά σημαίνει αὐτό;* Μήπως προσπαθεῖ νά βγεῖ μιά κουτσουλιά; Ναί, ναί, κουτσουλιά, σέ γνωρίζω, σέ βλέπω, σέ αἰσθάνομαι. Ἀλλά τί εἶναι τοῦτο, εἶναι δυνατό;...»[41].

Οἱ συνθέσεις αὐτές ἐξυπακούουν κατανάγκη τή θέση ἑνός δίχως ὄργανα σώματος. Καί αὐτό, γιατί τό δίχως ὄργανα σῶμα δέν εἶναι καθόλου τό ἀντίθετο τῶν ὀργάνων-ἐπιμέρους ἀντικειμένων. Τό ἴδιο τό δίχως ὄργανα σῶμα παράγεται στήν πρώτη παθητική σύνθεση συνάφειας, καί ρόλος του εἶναι νά ἐξουδετερώνει ἤ, ἀντίθετα νά βάζει σέ κίνηση τίς δυό δραστηριότητες, τίς δυό κεφαλές τῆς ἐπιθυμίας. Γιατί, ὅπως εἴδαμε παραπάνω, μπορεῖ νά παράγεται σάν ἄμορφο ρευστό τῆς ἀντι-παραγωγῆς, καί ταυτόχρονα σάν τό ὑποστήριγμα πού ἰδιοποιεῖται τήν παραγωγή ροῆς. Μπορεῖ ἐξίσου νά *ἀποκρούει* τά ὄργανα-ἀντικείμενα καί νά τά *προσελκύει*, νά τά ἰδιοποιεῖται. Ἀλλά τόσο στήν ἄπωση ὅσο καί στήν ἕλξη, δέν ἀντιτάσσεται στά ὄργανα-ἀντικείμενα, ἐξασφαλίζει μονάχα τήν ἴδια του τήν ἀντίθεση, καί τή δική τους ἀντίθεση, μέ κάποιον ὀργανισμό. Καί τό δίχως ὄργανα σῶμα καί τά ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἀντιτάσσονται ἀπό κοινοῦ στόν ὀργανισμό. Στήν πραγματικότητα, τό δίχως ὄργανα σῶμα παράγεται σάν ἕνα ὅλο, ἀλλά σάν ὅλο δίπλα στά μέρη, καί πού δέν ἑνώνει τά μέρη οὔτε καί τά ἀθροίζει, ἀλλά προστίθεται σ' αὐτά σάν καινούριο μέρος πραγματικά ξέχωρο. Ὅταν ἀποκρούει τά ὄργανα, ὅπως λογουχάρη στή συναρμολόγηση τῆς παρανοϊκῆς μηχανῆς, σημαδεύει τό ἐξωτερικό ὅριο τῆς καθαρῆς πολλαπλότητας, πού σχηματίζουν τά ὄργανα σάν μή-ὀργανική καί μή-ὀργανωμένη πολλαπλότητα. Καί ὅταν τά ἕλκει καί στρέφεται πρός αὐτά, κατά τή διεργασία μιᾶς φετιχιστικῆς θαυματουργῆς μηχανῆς, δέν τά ἀθροίζει οὔτε καί τά συνενώνει ὅπως θά ἔκανε ἕνας ὀργανισμός: τά ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα γαντζώνονται πάνω του, εἰσχωροῦν μέσα του, στίς καινούριες συνθέσεις ἐγκλεισμένης διάζευξης καί νομαδικῆς σύζευξης, ἀλληλοκάλυψης καί μετάθεσης, πού ἐξακολουθοῦν νά ἀποδιώχνουν τόν ὀργανισμό καί τήν ὀργάνωσή του. Ἡ ἐπιθυμία περνᾶ βέβαια ἀπό τό σῶμα,

[41] Ἐπιστολή τοῦ Μότσαρτ πού παραθέτει ὁ Marcel Moré στό βιβλίο του *Le Dieu Mozart et le monde des oiseaux*, Gallimard, 1971, σ. 124: «Ὅταν ἐνηλικιώθηκε, βρῆκε τρόπο νά κρύψει τή θεϊκή του οὐσία ἐπιδιδόμενος σέ σκατολογικούς ἀστεϊσμούς...» Ὁ Moré δείχνει πῶς ἡ σκατολογική μηχανή λειτουργεῖ μέσα στό οἰδιπόδειο «κλουβί», καί ἐνάντιά του.

περνᾶ βέβαια ἀπό τά ὄργανα, ἀλλά ποτέ ἀπό τόν ὀργανισμό. Γι' αὐτό τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα δέν ἀντιπροσωπεύουν ἕναν κομματιασμένο ὀργανισμό, ἕναν ὀργανισμό πού ἔχει ἐκραγεῖ, δηλαδή μιά διαλυμένη ὁλότητα ἤ τά ἐλευθερωμένα μέρη ἑνός ὅλου· τό δίχως ὄργανα σῶμα δέν ἀντιπροσωπεύει οὔτε ἕναν ὀργανισμό ἀνασυγκολλημένο ἤ «ἀπο-διαφορισμένο», πού νά ξεπερνᾶ τά ἴδια του τά μέρη. Κατά βάθος, τά ὄργανα-ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἕνα καί τό ἴδιο πράγμα, μιά καί ἡ ἴδια πολλαπλότητα, καί ἔτσι πρέπει νά νοεῖται ἀπό τή σχιζο-ἀνάλυση. *Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι οἱ ἄμεσες δυνάμεις τοῦ δίχως ὄργανα σώματος καί τό δίχως ὄργανα σῶμα, ἡ ἀκατέργαστη ὕλη τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων*[42]. Τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ὕλη πού γεμίζει πάντα τόν χῶρο στόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο βαθμό ἔντασης, καί τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι οἱ βαθμοί αὐτοί, τά ἐντατικά αὐτά τμήματα πού παράγουν τό πραγματικό μέσα στόν χῶρο, μέ βάση τήν ὕλη ὡς ἔνταση = 0. Τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι ἡ ἐνύπαρκτη (immanente) οὐσία, μέ τήν πιό σπινοζική σημασία τῆς λέξης· καί τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα εἶναι κάτι σάν τά ἔσχατα κατηγορήματά τους, καί τοῦ ἀνήκουν ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι πραγματικά ξέχωρα καί σάν τέτοια δέν μποροῦν οὔτε νά ἀλληλοαποκλείονται, οὔτε καί νά ἀλληλοαντιτίθενται. Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τά δυό ὑλικά στοιχεῖα τῶν σχιζοφρενικῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν: τά πρῶτα ὡς ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα, καί τό ἄλλο ὡς ἀκίνητος κινητήρας· τά πρῶτα ὡς μικρο-μόρια, τό ἄλλο ὡς γιγαντιαῖο μόριο – καί τά δυό μαζί σέ σχέση συνέχειας στίς δυό ἄκριες τῆς μοριακῆς ἄλυσίδας τῆς ἐπιθυμίας.

Ἡ ἄλυσίδα εἶναι ἡ συσκευή μετάδοσης ἤ ἀναπαραγωγῆς στήν ἐπιθυμητική μηχανή. Καί στόν βαθμό πού συγκεντρώνει (χωρίς νά τά ἑνώνει οὔτε νά τά ἑνοποιεῖ) τό δίχως ὄργανα σῶμα καί τά ἐπιμέρους ἀντικεί-

[42] Στή μελέτη του «Μαγικό ἀντικείμενο, μαγεία καί φετιχισμός» *(Nouvelle revue de psychanalyse,* τεῦχος 2, 1970) ὁ Pierre Bonnafé δείχνει, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, τήν ἀνεπάρκεια τῆς ἔννοιας «κομματιασμένο σῶμα»: «Ὑπάρχει βέβαια κομμάτιασμα τοῦ σώματος, ἀλλά καθόλου μέ τή σημασία ἀπώλειας ἤ φθορᾶς. Ἀντίθετα μάλιστα, τόσο γιά τόν κάτοχο τοῦ σώματος, ὅσο καί γιά τούς ἄλλους, τό σῶμα κομματιάζεται μέ πολλαπλασιασμό: οἱ ἄλλοι δέν ἔχουν πιά νά κάνουν μ' ἕνα ἁπλό ἄτομο, ἀλλά μ' ἕναν *ἄνθρωπο στή δύναμη χ+ψ+ω*, πού ἡ ζωή του ἔχει ὑπέρμετρα μεγαλώσει, διασκορπιστεῖ ἑνωνόμενη μέ ἄλλες φυσικές δυνάμεις... ἀφοῦ ἡ ὕπαρξή του δέν βρίσκεται πιά στό κέντρο τοῦ ἀτόμου του, ἀλλά ἔχει κρυφτεῖ σέ πολλά μακρινά καί ἀπόρθητα μέρη» (σ.166-7). Ὁ Bonnafé ἀναγνωρίζει στό μαγικό ἀντικείμενο τήν ὕπαρξη τῶν τριῶν ἐπιθυμητικῶν συνθέσεων: τή συνδετική σύνθεση, πού συνθέτει τμήματα τοῦ ἀτόμου μέ τμήματα τῶν ζώων καί τῶν φυτῶν· τήν ἐγκλεισμένη διαζευκτική σύνθεση, πού καταγράφει τό σύνθετο ἄνθρωπος-ζῶο· τή συζευκτική σύνθεση, πού ἐξυπακούει μιάν ἀληθινή ἀποδημία τοῦ ὑπόλοιπου ἤ ὑπολείμματος.

μενα, συγχέεται τόσο μέ τήν κατανομή τῶν τελευταίων πάνω στό πρῶτο, ὅσο καί μέ τήν ἐπαναγωγή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος στά ἐπιμέρους ἀντικείμενα – καί ἀπ' αὐτό προκύπτει ἡ ἰδιοποίηση. Ἔτσι ἡ ἁλυσίδα συνεπάγεται ἕνα ἄλλο εἶδος σύνθεσης ἀπό ἐκεῖνο τῶν ροῶν: δέν εἶναι πιά οἱ γραμμές συνάφειας πού διασχίζουν τά παραγωγικά ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, ἀλλά πάνω στήν ἐπιφάνεια καταγραφῆς τοῦ δίχως ὄργανα σώματος ἔχουμε τώρα ὁλόκληρο ἕνα δίκτυο διάζευξης. Μ' ὅλο πού παρουσιάσαμε τά πράγματα μέ κάποια λογική σειρά, ὅπου ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς φαίνεται νά διαδέχεται τή συνδετική σύνθεση παραγωγῆς, μέ ἀποτέλεσμα νά μετατρέπεται ἕνα μέρος τῆς παραγωγικῆς ἐνέργειας (λίμπιντο) σέ ἐνέργεια καταγραφῆς (Numen), στήν πραγματικότητα, δέν ὑπάρχει καμιά διαδοχική σειρά ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἴδιας τῆς μηχανῆς, πού νά ἐξασφαλίζει τήν αὐστηρή συνύπαρξη ἀνάμεσα στίς ἁλυσίδες καί τίς ροές, καθώς καί τή συνύπαρξη ἀνάμεσα στό δίχως ὄργανα σῶμα καί τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα· ἡ μετατροπή ἑνός μέρους τῆς ἐνέργειας δέν πραγματοποιεῖται σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, ἀλλά ἀποτελεῖ τόν προκαταρκτικό καί σταθερό ὅρο τοῦ συστήματος. Ἡ ἁλυσίδα ἰσοδυναμεῖ μέ τό δίκτυο τῶν ἐγκλεισμένων διαζεύξεων πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, καθόσον διασταυρώνουν τίς παραγωγικές συνδέσεις· τούς μεταβιβάζει στό ἴδιο τό δίχως ὄργανα σῶμα καί ἔτσι διοχετεύει ἤ «κωδικοποιεῖ» τίς ροές. Τό ζήτημα εἶναι ὅμως ἄν μπορεῖ νά μιλᾶμε γιά *κώδικα* στό ἐπίπεδο τῆς μοριακῆς αὐτῆς ἁλυσίδας τῆς ἐπιθυμίας. Ὅπως εἴδαμε, κάθε κώδικας ἐξυπακούει δυό πράγματα – ἤ τό ἕνα ἤ τό ἄλλο, ἤ καί τά δυό μαζί: ἀπό τή μιά μεριά, τήν ἐξειδίκευση τοῦ συμπαγοῦς σώματος ὡς ἐδαφικότητας στήριξης, καί ἀπό τήν ἄλλη, τήν ἀνέγερση ἑνός τυραννικοῦ σημαίνοντος, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται ὁλόκληρη ἡ ἁλυσίδα. Τοῦ κάκου, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ ἀξιωματική ἀντιτίθεται ριζικά στούς κώδικες, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ ἀποκωδικωμένες ροές, ἡ ἴδια δέν μπορεῖ νά προχωρήσει στό ἔργο της παρά πραγματοποιώντας ἐπανεδαφικοποιήσεις καί ἀνασταίνοντας τή σημαίνουσα ἑνότητα. Οἱ ἴδιες οἱ ἔννοιες κώδικας καί ἀξιωματική φαίνονται νά ἰσχύουν ἑπομένως μόνο γιά τά γραμμομοριακά σύνολα, ἐκεῖ ὅπου ἡ σημαίνουσα ἁλυσίδα διαμορφώνει ἕνα ὁρισμένο σχῆμα πάνω σ' ἕνα εἰδικό στήριγμα καί σέ συνάρτηση μ' ἕνα ἀνεξάρτητο σημαῖνον. Οἱ ὅροι αὐτοί δέν τηροῦνται, ἄν δέν σχηματιστοῦν καί δέν ἐμφανιστοῦν ἀποκλεισμοί στό διαζευκτικό πλέγμα (ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ συνδετικές γραμμές ἀποκτοῦν ἕνα ὁλικό καί εἰδικό νόημα). Ὁλότελα διαφορετικά ὅμως ἐμφανίζονται τά πράγματα στήν καθαυτό μοριακή ἁλυσίδα: ἀφοῦ τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι μή εἰδικό καί ἀκαθόριστο στήριγμα, πού δείχνει τό μοριακό ὅριο τῶν γραμμομοριακῶν συνόλων, μοναδικός ρόλος τῆς ἁλυσίδας εἶναι πιά νά ἀπεδαφικοποιεῖ τίς ροές καί νά τίς κάνει νά περνοῦν τόν τοῖχο τοῦ σημαίνοντος – δηλαδή νά διαλύει τούς κώδικες. Ἔργο τῆς ἁλυσίδας δέν εἶναι πιά νά

κωδικώνει τίς ροές πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς, τοῦ τυράννου ἤ τοῦ κεφαλαίου, ἀλλά ἀντίθετα νά τίς ἀποκωδικώνει πάνω στό συμπαγές δίχως ὄργανα σῶμα. Εἶναι μιά ἀλυσίδα φυγῆς καί ὄχι μιά ἀλυσίδα κώδικα. Ἡ σημαίνουσα ἀλυσίδα ἔγινε τώρα ἀλυσίδα ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης καί δέν εἶναι δυνατό νά νοηθεῖ παρά σάν ἡ ἀνάποδη τοῦ κάθε κώδικα καί τῆς κάθε ἐδαφικότητας. Ἡ μοριακή αὐτή ἀλυσίδα εἶναι ἀκόμα σημαίνουσα, γιατί εἶναι φτιαγμένη ἀπό τά σήματα τῆς ἐπιθυμίας· ἀλλά τά σήματα αὐτά δέν εἶναι πιά καθόλου σημαίνοντα, ἀφοῦ ἐξαρτιόνται ἀπό τίς ἐγκλεισμένες διαζεύξεις, ὅπου *ὅλα εἶναι δυνατά*. Τά σημεῖα τῆς ἐπιθυμίας μποροῦν νά εἶναι ὁποιασδήποτε φύσης – ἀφηρημένα μηχανογενῆ σχήματα, πού λειτουργοῦν ἐλεύθερα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί δέν σχηματίζουν ἀκόμα καμιά δομημένη μορφή (ἤ καλύτερα ἔχουν πάψει νά σχηματίζουν τέτοιες μορφές). Ὅπως λέει ὁ Monod, πρέπει νά διανοηθοῦμε μιά μηχανή πού εἶναι μηχανή ὡς πρός τίς λειτουργικές της ἰδιότητες, ὄχι ὅμως καί ὡς πρός τή δομή της, «ὅπου τίποτα ἄλλο δέν ξεχωρίζει κανείς παρά τό παιχνίδι τυφλῶν συνδυασμῶν»[43]. Καί ἴσα-ἴσα, ὁ διφορούμενος χαρακτήρας αὐτοῦ πού οἱ βιολόγοι ἀποκαλοῦν γενετικό κώδικα εἶναι ἱκανός νά μᾶς κάνει νά καταλάβουμε μιά παρόμοια κατάσταση: γιατί, ἄν ἡ ἀντίστοιχη ἀλυσίδα διαμορφώνει πραγματικά κώδικες, ἐφόσον τυλίγεται σέ ἀποκλειστικούς γραμμομοριακούς σχηματισμούς, διαλύει τούς κώδικες καθώς ξετυλίγεται ἀκολουθώντας ἕνα μοριακό νῆμα πού περικλείνει ὅλα τά δυνατά σχήματα. Ἔτσι, καί στόν Lacan, ἡ συμβολική ὀργάνωση τῆς δομῆς, μέ τούς ἀποκλεισμούς της πού ὀφείλονται στή λειτουργία τοῦ σημαίνοντος, ἔχει γιά ἀνάποδη τήν πραγματική ἀνοργανωσιά τῆς ἐπιθυμίας. Θά ἔλεγε κανείς πώς ὁ γενετικός κώδικας παραπέμπει σέ μιά γονική ἀποκωδίκωση: φτάνει νά ἀντιληφθεῖ κανείς τίς λειτουργίες ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης στήν ἰδιάζουσα θετικότητά τους, καθόσον ἐξυπακούουν ὅτι ἡ ἀλυσίδα βρίσκεται σέ μιά εἰδική, μεταστάσιμη κατάσταση, ξέχωρη καί ἀπό κάθε ἀξιωματική καί ἀπό κάθε κώδικα. Ἡ μοριακή ἀλυσίδα εἶναι ἡ μορφή πού μ' αὐτήν τό γονικό ἀσυνείδητο αὐτοαναπαράγεται, μένοντας πάντα ὑποκείμενο. Καί, ὅπως εἴδαμε, αὐτή ἦταν ἡ πρώτη ἔμπνευση τῆς ψυχανάλυσης: δέν πρόσθεσε κανένα καινούριο κώδικα σ' αὐτούς πού ἦταν ἤδη γνωστοί. Ρόλος τῆς σημαίνουσας ἀλυσίδας τοῦ ἀσυνείδητου – Numen – δέν εἶναι πιά νά ἀνακαλύπτει οὔτε καί νά ἀποκρυπτογραφεῖ τούς κώδικες τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά ἀντίθετα νά διοχετεύει ἀπόλυτα ἀποκωδικωμένες ροές τῆς ἐπιθυμίας – τή Λίμπιντο – καί νά βρίσκει στήν ἐπιθυμία αὐτό πού μπερδεύει ὅλους τούς κώδικες καί διαλύει ὅλα τά ἐδάφη. Εἶναι ἀλήθεια πώς τό οἰδιπόδειο ξαναφέρνει τήν ψυχανάλυση στό ἐπίπεδο ἑνός ἁπλοῦ κώδικα, μέ τήν οἰκογενειακή ἐδα-

[43] Jacques Monod, *Ἡ τύχη καί ἡ Ἀναγκαιότητα*, σ. 132, ἔκδ. Ράππα.

φικότητα καί τό σημαῖνον τοῦ εὐνουχισμοῦ. Καί ἀκόμα χειρότερα, ἡ ψυχανάλυση ἐννοεῖ ἡ ἴδια νά ἰσχύει σάν ἀξιωματική: ἔχουμε ἐδῶ τήν περίφημη καμπή, ὅπου ἡ ψυχανάλυση δέν ἀναφέρεται πιά στήν οἰκογενειακή σκηνή, ἀλλά μονάχα στήν ψυχαναλυτική σκηνή, πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἐγγυήτρια τῆς ἴδιας της τῆς ἀλήθειας, καθώς καί στήν ψυχαναλυτική πράξη, πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἐγγυήτρια τῆς ἴδιας της τῆς ἐπιτυχίας – τό ντιβάνι ὡς ἀξιωματοποιημένη γῆ, ἡ ἀξιωματική τῆς «θεραπείας» ὡς *πετυχημένος* εὐνουχισμός! Ὅμως, μέ τήν τέτοια ἀνακωδίκωση ἤ ἀξιωματοποίηση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ψυχανάλυση κάνει μιά γραμμομοριακή χρήση τῆς σημαίνουσας ἁλυσίδας, πράγμα πού συνεπάγεται τήν παραγνώριση ὅλων τῶν συνθέσεων τοῦ ἀσυνείδητου.

Τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τό πρότυπο τοῦ θανάτου. Ὅπως τό ἔχουν ὀρθά ἀντιληφθεῖ οἱ συγγραφεῖς τῆς φρίκης, δέν εἶναι ὁ θάνατος πού χρησιμεύει σάν πρότυπο τῆς κατατονίας, εἶναι ἡ κατατονική σχιζοφρένεια πού δίνει τό πρότυπό της στόν θάνατο. Ἔνταση-μηδέν. Τό πρότυπο τοῦ θανάτου ἐμφανίζεται ὅταν τό δίχως ὄργανα σῶμα ἀποκρούει καί καταργεῖ τά ὄργανα – τό στόμα, τή γλώσσα, τά δόντια... καί φτάνει ὡς τόν αὐτο-ἀκρωτηριασμό, ὡς τήν αὐτοκτονία. Καί ὅμως, καμιά πραγματική ἀντίθεση δέν ὑπάρχει ἀνάμεσα στό δίχως ὄργανα σῶμα καί τά ὄργανα σάν ἐπιμέρους ἀντικείμενα· ἡ μόνη πραγματική ἀντίθεση βρίσκεται ἀνάμεσα σ' αὐτά καί τόν κοινό τους ἐχθρό, τόν γραμμομοριακό ὀργανισμό. Στήν ἐπιθυμητική μηχανή, ὁ ἴδιος ὁ κατατονικός, ἐμπνεόμενος ἀπό τόν ἀκίνητο κινητήρα, καταθέτει τά ὄργανά του, τά ἀκινητοποιεῖ, τά κατασιγάζει, ἀλλά ταυτόχρονα, σπρώχνεται ἀπό τά ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα τοῦ μηχανισμοῦ – πού λειτουργοῦν τότε αὐτόνομα ἤ στερεότυπα – νά ξαναενεργοποιεῖ τά ὄργανα αὐτά καί νά τά ξαναζωντανεύει μέ τοπικές κινήσεις. Πρόκειται γιά διαφορετικά ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, διαφορετικά καί συνυπάρχοντα, διαφορετικά στήν ἴδια τους τή συνύπαρξη. Γι' αὐτό καί εἶναι παράλογο νά μιλάει κανείς γιά ἐπιθυμία θανάτου πού ἐναντιώνεται τάχα ποιοτικά στήν ἐπιθυμία τῆς ζωῆς. Δέν ἐπιθυμεῖ κανείς τόν θάνατο, ὁ θάνατος μόνο εἶναι ἐκεῖνος πού ἐπιθυμεῖ, μέ τήν ἰδιότητα τοῦ δίχως ὄργανα σώματος ἤ τοῦ ἀκίνητου κινητήρα· ἀλλά καί ἡ ζωή ἐπιθυμεῖ κι αὐτή, μέ τήν ἰδιότητα τῶν ὀργάνων ἐργασίας. Δέν ὑπάρχουν ἐδῶ δυό ἐπιθυμίες, ἀλλά δυό ἐξαρτήματα, δυό εἴδη ἐξαρτημάτων τῆξ ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, μέσα στή διασκόρπιση τῆς ἴδιας τῆς μηχανῆς. Τό πρόβλημα ὅμως παραμένει: πῶς εἶναι δυνατό ὅλα αὐτά νά λειτουργοῦν μαζί; γιατί δέν πρόκειται ἀκόμα γιά λειτουργία, παρά μόνο γιά τόν (μή-δομικό) ὅρο μιᾶς μοριακῆς λειτουργίας. Ἡ λειτουργία ἐμφανίζεται ὅταν ὁ κινητήρας, κάτω ἀπό τίς προηγούμενες συνθῆκες, δηλαδή χωρίς νά παύει νά εἶναι ἀκίνητος καί χωρίς νά σχηματίζει ἕναν ὀργανισμό, ἔλκει τά ὄργανα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα καί τοῦ τά μεταβιβάζει μέσα στή φαινομενικά ἀντικειμενική κίνηση. Ἡ ἄπωση εἶ-

ναι ἀπαραίτητος ὅρος λειτουργίας τῆς μηχανῆς, ἐνῶ ἡ ἔλξη εἶναι ἡ ἴδια ἡ λειτουργία. Τό ὅτι ἡ λειτουργία ἐξαρτιέται ἀπό τόν ὅρο αὐτόν, τό βλέπουμε καθαρά στό γεγονός ὅτι τίποτα δέν λειτουργεῖ παρά στόν βαθμό πού ξεχαρβαλώνεται. Μπορεῖ ἔτσι νά ἐξηγηθεῖ σέ τί συνίσταται αὐτή ἡ λειτουργία: στόν κύκλο τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς πρέπει ἀδιάκοπα νά μετατρέπουμε, νά μεταλλάζουμε τό πρότυπο τοῦ θανάτου σέ κάτι τό ὁλότελα διαφορετικό – στήν ἐμπειρία τοῦ θανάτου. Νά μετατρέπουμε τόν θάνατο πού ἔρχεται ἀπό τά μέσα (μέσα στό δίχως ὄργανα σῶμα) σέ θάνατο πού ἔρχεται ἀπό τά ἔξω (πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα).

Ἀλλά τό σκοτάδι φαίνεται ὁλοένα νά πυκνώνει, γιατί, τί σημαίνει ἐμπειρία τοῦ θανάτου πού ξεχωρίζει ἀπό τό πρότυπο; Μήπως ἔχουμε κι ἐδῶ μιάν ἐπιθυμία θανάτου; Ἕνα εἶναι γιά τόν θάνατο; ἤ μήπως μιάν ἐπένδυση τοῦ θανάτου, ἔστω καί καθαρά θεωρητική; Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά. Ἡ ἐμπειρία τοῦ θανάτου εἶναι ὅ,τι τό πιό κοινό ὑπάρχει γιά τό ἀσυνείδητο, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ ἐμπειρία αὐτή πραγματοποιεῖται μέσα στή ζωή καί γιά τή ζωή, μέσα στό κάθε πέρασμα, στό κάθε γίγνεσθαι, στήν κάθε ἔνταση ὡς πέρασμα καί γίγνεσθαι. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς κάθε ἔντασης εἶναι νά ἐπενδύει μέσα της τήν ἔνταση-μηδέν· ἀπ' αὐτήν παράγεται σέ μιά στιγμή σάν κάτι πού μεγαλώνει ἤ μικραίνει σέ ἀπειράριθμους βαθμούς (ὅπως ἔλεγε ὁ Klossowski, «ἀπαραίτητη εἶναι μιά συσσώρευση, ἔστω καί γιά νά σημειωθεῖ ἡ ἀπουσία ἔντασης»). Μ' αὐτήν τήν ἔννοια προσπαθήσαμε νά δείξουμε πῶς οἱ σχέσεις ἔλξης καί ἄπωσης δημιουργοῦν τέτοιες καταστάσεις, αἰσθήματα, συγκινήσεις, πού συνεπάγονται μιά νέα ἐνεργειακή μετατροπή, καί σχηματίζουν τό τρίτο εἶδος σύνθεσης – τίς συνθέσεις σύζευξης. Θά ἔλεγε κανείς πώς τό ἀσυνείδητο ὡς πραγματικό ὑποκείμενο ἔχει διασπείρει σέ ὁλόκληρο τόν περίγυρό του ἕνα φαινομενικό, ὑπολειμματικό καί νομαδικό ὑποκείμενο, πού περνάει ἀπ' ὅλες τίς φάσεις τοῦ γίγνεσθαι, τίς ἀντίστοιχες στίς ἐγκλεισμένες διαζεύξεις: τελευταῖο ἐξάρτημα τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, τό προσκείμενο ἐξάρτημα. Τά ἔντονα αὐτά γίγνεσθαι καί συναισθήματα, οἱ ἐντατικές αὐτές συγκινήσεις τροφοδοτοῦν τά παραληρήματα καί τίς παραισθήσεις. Ἀλλά αὐτές καθαυτές, εἶναι πλησιέστερες πρός τήν ὕλη πού χρησιμοποιοῦν γιά νά ἐπενδύσουν μέσα τους τό βαθμό Ο. Αὐτές κατευθύνουν τήν ἀσύνειδη ἐμπειρία τοῦ θανάτου, καθόσον ὁ θάνατος εἶναι αὐτό πού νιώθουμε στό κάθε συναίσθημα, *τό ἀκατάπαυστο καί τό ἀτελεύτητο*, στό κάθε γίγνεσθαι – στό γίγνεσθαι-ἄλλο φύλο, στό γίγνεσθαι-Θεός, στό γίγνεσθαι-φυλή κλπ. – διαμορφώνοντας ζῶνες ἔντασης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα. Κάθε ἔνταση ζεῖ ἡ ἴδια τήν ἐμπειρία τοῦ θανάτου καί τήν περιτυλίγει. Καί, χωρίς ἀμφιβολία, ἡ κάθε ἔνταση στό τέλος σβήνει, τό κάθε γίγνεσθαι καταλήγει σέ γίγνεσθαι-θάνατος! Καί τότε ἔρχεται πραγματικά ὁ θάνατος. Ὁ Blanchot ξεχωρίζει τόν διττό αὐτόν χαρακτήρα, τίς δυό αὐτές ἀναλλοίωτες ὄψεις τοῦ θανάτου· τή μιά, ὅπου τό

φαινομενικό ὑποκείμενο δέν παύει νά ζεῖ καί νά ταξιδεύει σάν *κάποιος* – «πεθαίνει *κάποιος* ἀκατάπαυστα καί ἀτελεύτητα»· καί τήν ἄλλη, ὅπου τό ἴδιο αὐτό ὑποκείμενο, παγιωμένο σάν *Ἐγώ*, πεθαίνει πραγματικά, δηλαδή παύει νά πεθαίνει, ἀφοῦ καταλήγει νά πεθάνει μέσα στήν πραγματικότητα μιᾶς τελευταίας στιγμῆς, πού τόν παγιώνει ἔτσι σάν *Ἐγώ*, διαλύοντας συνάμα τήν ἔνταση, ξαναφέρνοντάς την στό μηδέν πού αὐτή περιτυλίγει[44]. Ἀπό τή μιάν ὄψη στήν ἄλλη, δέν ὑπάρχει καμιά προσωπολογική ἐμβάθυνση, ἀλλά κάτι τό ὁλότελα διαφορετικό: ἡ ἐμπειρία τοῦ θανάτου ξαναγυρίζει στό πρότυπο τοῦ θανάτου, μέσα στόν κύκλο τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ὁ κύκλος ἔχει κλείσει, ἀλλά μήπως γιά μιά καινούρια ἀναχώρηση, ἀφοῦ τό *Ἐγώ* εἶναι ἕνας ἄλλος; Ἡ ἐμπειρία τοῦ θανάτου ἔχει ὁπωσδήποτε εὐρύνει ἀρκετά τή δική μας ἐμπειρία, ὥστε νά ζοῦμε καί νά ξέρουμε πώς οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν πεθαίνουν ποτέ· καί πώς τό ὑποκείμενο, ὡς προσκείμενο ἐξάρτημα, εἶναι πάντα ἕνας «κάποιος» πού κατευθύνει τήν ἐμπειρία, καί ὄχι ἕνα «Ἐγώ» πού δέχεται τό πρότυπο. Γιατί οὔτε τό πρότυπο εἶναι τό «Ἐγώ», ἀλλά τό δίχως ὄργανα σῶμα. Καί τό «Ἐγώ» φτάνει τό πρότυπο μόνον ὅταν τό πρότυπο ξαναφεύγει γιά μιά καινούριαν ἐμπειρία. Ὁ αἰώνιος πηγαιμός ἀπό τό πρότυπο στήν ἐμπειρία, ἡ νέα ἀπομάκρυνση καί ἡ ἐπιστροφή ἀπό τό πρότυπο στήν ἐμπειρία – αὐτή εἶναι ἡ *σχιζοφρένιση τοῦ θανάτου*, ἡ λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν (τό μυστικό τους, καί οἱ συγγραφεῖς τῆς φρίκης τό ἔχουν πολύ σωστά συλλάβει). Αὐτό μᾶς λένε οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές· αὐτό μᾶς ἀναγκάζουν νά ζοῦμε, νά τό αἰσθανόμαστε πιό βαθιά κι ἀπό τό παραλήρημα, καί πιό πέρα ἀπό τήν παραίσθηση: ναί, ἡ ἐπιστροφή στήν ἄπωση θά προκαλέσει ἄλλες ἔλξεις, ἄλλες λειτουργίες· θά βάλει μπρός ἄλλα ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, θά ἐνεργοποιήσει ἄλλα ἐξαρτήματα πού γειτονεύουν μέ τόν περίγυρο καί πού, ὅπως κι ἐμεῖς, ἔχουν τό δικαίωμα νά λένε *Κάποιος*. «Ἀκόμα κι ἄν τόν κάνουν νά σκάσει, τήν ὥρα πού πηδᾶ, τά ἀνήκουστα καί τά ἀκατανόμαστα, θἄρθουν ἄλλοι τρομαχτικοί ἐργάτες καί θά ξαναρχίσουν τή δουλειά τους ἀπό τό σημεῖο ὅπου ὁ ἄλλος ἔχει σωριαστεῖ». Ἡ αἰώνια ἐπιστροφή σάν ἐμπειρία καί ἀπεδαφικοποιημένο κύκλωμα ὅλων τῶν κύκλων τῆς ἐπιθυμίας.

Πόσο παράξενη ἡ περιπέτεια τῆς ψυχανάλυσης! Θά ἔπρεπε νά εἶναι τό τραγούδι τῆς ζωῆς – ἀλλιώτικα δέν θά εἶχε καμιάν ἀξία. *Στήν πράξη*, θά ἔπρεπε νά μᾶς διδάσκει νά τραγουδᾶμε τή ζωή. Καί ὅμως ἀπ' αὐτήν ἀναδύεται τό πιό λυπητερό τραγούδι τοῦ θανάτου, τό πιό ἀπαισιόδοξο – ἕνα *μοιρολόγι*. Ἀπό τήν ἀρχή κιόλας, ὁ Freud μέ τόν πεισματικό του δυαδισμό τῶν παρορμήσεων, δέν ἔπαψε νά προσπαθεῖ νά περιορίσει τήν

[44] Σχετικά μέ τόν «διπλό» θάνατο, βλ. Maurice Blanchot, *L' Espace littéraire*, Gallimard, 1955, σ. 104 καί 160.

ἀνακάλυψη τῆς ὑποκειμενικῆς ἢ ζωτικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας ὡς λίμπιντο. Ὅταν ὅμως ὁ δυαδισμός μετατράπηκε σέ ἔνστικτο θανάτου ἐνάντια στόν Ἔρωτα, δέν εἴχαμε πιά μπροστά μας ἕναν περιορισμό, ἀλλά μιά διάλυση τῆς λίμπιντο. Ὁ Reich δέν γελάστηκε ὅταν, μόνος αὐτός, ὑποστήριξε πώς ἡ ψυχανάλυση θά ἔπρεπε νά δημιουργεῖ ἀνθρώπους ἐλεύθερους καί χαρούμενους, φορεῖς ροῶν ζωῆς, ἱκανούς νά τίς μεταφέρουν ὡς τήν ἔρημο καί νά τίς ἀποκωδικώνουν – ἔστω κι ἄν ἡ ἰδέα αὐτή, ὕστερα ἀπό τήν κατάντια τῆς ψυχανάλυσης, φαινόταν παράλογη. Ὁ Reich ἔδειξε ὅτι καί ὁ Freud, ὅπως καί ὁ Jung καί ὁ Adler, ἀπόκρουσε κάθε σεξουαλική τοποθέτηση: πράγματι, ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου στερεῖ τή σεξουαλικότητα ἀπό τόν ρόλο της σάν κινητήριας δύναμης, τουλάχιστον σ' ἕνα βασικό σημεῖο: τή γένεση τοῦ ἄγχους, ἀφοῦ τό ἄγχος γίνεται ἡ αὐτόνομη αἰτία τῆς σεξουαλικῆς ἀπώθησης, ἀντί νά εἶναι τό ἀποτέλεσμά της· γι' αὐτό καί ἡ σεξουαλικότητα ὡς ἐπιθυμία δέν ἀποτελεῖ πιά τή βάση μιᾶς κοινωνικῆς κριτικῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά ἀντίθετα ὁ πολιτισμός καθαγιάζεται σάν ἡ μοναδική δύναμη πού εἶναι ἱκανή ν' ἀντιταχθεῖ στήν ἐπιθυμία τοῦ θανάτου – καί μέ ποιόν τρόπο; μεταστρέφοντας καταρχήν τόν θάνατο ἐνάντια στόν θάνατο, καί καθιστώντας τον ἔτσι δύναμη τῆς ἐπιθυμίας, γιά τήν ἐξυπηρέτηση μιᾶς ψευτοζωῆς, μέ μιάν ὁλόκληρη κουλτούρα βασισμένη στό αἴσθημα ἐνοχῆς... Δέν ὑπάρχει λόγος νά ξαναθυμίσουμε ἐδῶ ὅλα τά στάδια πού πέρασε ἡ ψυχανάλυση ὥσπου νά φτάσει σέ μιά θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ πού ξαναγυρίζει στό αἰώνιο ἀσκητικό ἰδανικό, τή Νιρβάνα, μικροβιολογική καλλιέργεια, ἐκτίμηση τῆς ζωῆς, ὑποτίμηση τῆς ζωῆς, ἀντιπαραβολή της μέ τόν θάνατο, καί διατήρηση ἀπ' αὐτήν μόνον ἐκείνου πού ὁ θάνατος εὐδοκεῖ νά μᾶς ἀφήσει σάν περίσσευμα ἀπό τόν θάνατο, ὕψιστη ἐγκαρτέρηση. Ὅπως λέει ὁ Reich, ὅταν ἡ ψυχανάλυση ἄρχισε νά μιλάει γιά τόν Ἔρωτα, ὅλος ὁ κόσμος ἀναστέναξε μέ ἀνακούφιση· ὁ καθένας ἤξερε τί σήμαινε αὐτό, καί ὅτι ἀπό ἐδῶ καί πέρα ὅλα θά ἐξελίσσονταν σέ μιά ζωή ταπεινωμένη, ἀφοῦ ὁ Θάνατος ἦταν τώρα ὁ σύντροφος τοῦ Ἔρωτα γιά τό χειρότερο, *ἀλλά καί γιά τό καλύτερο*[45]. Ἡ ψυχανάλυση διαμορφώνει τώρα ἕνα καινούριο τάγμα ἀπό ἱεραπόστολους, ἐμψυχωτές τῆς ἔνοχης συνείδησης: αὐτή εἶναι ἡ ἀρρώστια μας, ἀλλά αὐτή εἶναι καί ἡ γατρειά μας! Ὁ Freud δέν ἀποσιώπησε ποτέ τό πραγματικό πρόβλημα σχετικά μέ τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου: ὅτι δέν πρόκειται γιά κανένα γεγονός, ἀλλά γιά μιάν ἀρχή, γιά ἕνα ζήτημα ἀρχῆς. Τό ἔνστικτο τοῦ θανά-

[45] W.Reich, *La Fonction de l' orgasme*, σ. 103. (Ὁ Paul Ricoeur ἑρμηνεύει σωστά – μέ ἔντονο ἰδεαλισμό – τή θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ στό ἔργο τοῦ Freud, καθώς καί τήν ὁλέθρια ἐξέλιξη τῆς θεωρίας αὐτῆς ἀναφορικά μέ τό αἴσθημα ἐνοχῆς: πάνω στό θάνατο καί τόν «θάνατο τοῦ θανάτου», βλ. *De l' interprétation*, Ed. du Seuil 1965, σ. 299-303).

του εἶναι σκέτη σιωπή, καθαρή ὑπερβατικότητα, δέν εἶναι κάτι πού μπορεῖ νά δοθεῖ, οὔτε εἶναι δοσμένο ἀπό μιάν ἐμπειρία. Τό σημεῖο αὐτό εἶναι ἀληθινά ἀξιοπρόσεχτο: γιατί, κατά τόν Freud, ὁ θάνατος δέν ἔχει οὔτε πρότυπο, οὔτε ἐμπειρία, εἶναι μονάχα μιά ὑπερβατική ἀρχή[46]. Γι' αὐτό καί οἱ ψυχαναλυτές πού ἀρνήθηκαν τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου, τό ἔκαναν γιά τούς ἴδιους λόγους μ' ἐκείνους πού τό δέχτηκαν: οἱ πρῶτοι εἶπαν πώς δέν ὑπάρχει ἔνστικτο τοῦ θανάτου, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει πρότυπο οὔτε ἐμπειρία του μέσα στό ἀσυνείδητο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὑποστήριξαν ὅτι ὑπάρχει ἔνστικτο τοῦ θανάτου ἀκριβῶς *ἐπειδή* δέν ὑπάρχει πρότυπο οὔτε καί ἐμπειρία. Ἐμεῖς, ἀντίθετα, λέμε: δέν ὑπάρχει ἔνστικτο τοῦ θανάτου, ἐπειδή ὑπάρχει πρότυπο καί ἐμπειρία τοῦ θανάτου μέσα στό ἀσυνείδητο. Ὁ Θάνατος εἶναι ἑπομένως ἕνα ἐξάρτημα τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, πού πρέπει νά τό κρίνουμε, νά τό ἐκτιμήσουμε μέσα στή λειτουργία τῆς μηχανῆς καί στό σύστημα τῶν ἐνεργειακῶν της μετατροπῶν, καί ὄχι σάν ἀφηρημένη ἀρχή.

Καί ἄν γιά τόν Freud τό ἔνστικτο θανάτου εἶναι ἀπαραίτητο ὡς ἀρχή, αὐτό γίνεται ἐπειδή ὁ δυαδισμός ἀπαιτεῖ μιάν ποιοτική ἀντίθεση ἀνάμεσα στίς παρορμήσεις (δέν θά βγεῖς ἀπό τή σύγκρουση): ὅταν ὁ δυαδισμός τῶν σεξουαλικῶν παρορμήσεων καί τῶν παρορμήσεων τοῦ ἐγώ δέν ἔχει πιά παρά «τοπική» ἐμβέλεια, ἡ ποιοτική ἤ δυναμική δυαδικότητα περνᾶ ἀνάμεσα στόν Ἔρωτα καί τό Θάνατο. Πρόκειται ὅμως πάντα γιά τήν ἴδια διαδικασία πού συνεχίζεται καί ἐνισχύεται: νά ἐξαλειφθεῖ τό μηχανογενές στοιχεῖο τῆς ἐπιθυμίας, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές, νά ἐξαλειφθεῖ ἡ λίμπιντο, γιατί συνεπάγεται τή δυνατότητα ἐνεργειακῶν μετατροπῶν στή μηχανή (Λίμπιντο – Numen – Voluptas). Νά ἐπιβληθεῖ ἡ ἰδέα ἑνός ἐνεργειακοῦ δυαδισμοῦ, πού καθιστᾶ ἀδύνατες τίς μηχανογενεῖς μεταμορφώσεις, ἀφοῦ ὅλα πρέπει νά περνοῦν ἀπό μιάν ἀδιάφορη οὐδέτερη ἐνέργεια, τήν ἐνέργεια πού ἐκπορεύεται ἀπό τό οἰδιπόδειο, καί πού μπορεῖ νά προστεθεῖ στήν μιάν ἤ τήν ἄλλη ἀναλλοίωτη μορφή – νά ἐξουδετερώσει, νά νεκρώσει τή ζωή[47]. Σκοπός τοῦ «τοπικοῦ» καί δυναμικοῦ δυαδισμοῦ εἶναι νά παραμερίσει τήν ἄποψη τῆς *λειτουργικῆς πολλαπλότητας*, πού μόνη αὐτή εἶναι οἰκονομική (ὁ Szondi ἔχει σωστά το-

[46] S. Freud, *Inhibition, symptôme et angoisse*, 1926, γαλλ. μετάφρ. P.U.F., σ. 53.

[47] Γιά τό ἀδύνατο τῶν ἄμεσων ποιοτικῶν μετατροπῶν καί τήν ἀναγκαιότητα νά περνοῦν ἀπό μιάν οὐδέτερη ἐνέργεια, βλ. Freud «Τό Ἐγώ καί τό Ἐκεῖνο», 1923, στό *Essais de psychanalyse*, γαλλ. μετάφρ. Payot, σ. 210-215. Αὐτό τό ἀνέφικτο, αὐτή ἡ ἀναγκαιότητα εἶναι, κατά τή γνώμη μας, ἀκατανόητα, ἄν δεχτοῦμε ὅτι – ὅπως λέει καί ὁ Jean Laplanche – «ἡ ὁρμή τοῦ θανάτου δέν ἔχει δική της ἐνέργεια». (*Vie et mort en psychanalyse*, Flammarion, 1970, σ.211). Ἡ ὁρμή τοῦ θανάτου δέν θά ἦταν ἑπομένως δυνατό νά ἐνταχθεῖ στά πλαίσια ἑνός πραγματικοῦ δυαδισμοῦ, ἤ θά ἔπρεπε νά συγχωνευθεῖ μέ τήν ἴδια τήν οὐδέτερη ἐνέργεια – πράγμα πού ἀρνεῖται ὁ Freud.

ποθετήσει τό πρόβλημα: γιατί πρέπει νά ὑπάρχουν δυό εἰδῶν παρορμήσεις, ἀποκαλούμενες γραμμομοριακές, πού λειτουργοῦν μυστηριώδικα, δηλαδή οἰδιποδιακά, καί ὄχι «ν» γονίδια παρορμήσεων – λογουχάρη ὀχτώ μοριακά γονίδια μέ λειτουργία μηχανῆς;). Ἄν, ἀκολουθώντας τήν κατεύθυνση αὐτήν, ἀναζητήσουμε τόν ἔσχατο λόγο πού κάνει τόν Freud νά ἀνυψώσει σέ ἀρχή ἕνα ὑπερβατικό ἔνστικτο θανάτου, θά βροῦμε τόν λόγο αὐτό στήν ἴδια τήν πρακτική. Γιατί μ' ὅλο πού ἡ ἀρχή δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν πραγματικότητα, ἔχει μεγάλη σχέση μέ τήν ὑπάρχουσα γιά τήν ἀντίληψη πρακτική – ἀντίληψη πού ἐννοοῦν νά μᾶς ἐπιβάλλουν. Ὁ Freud πραγματοποίησε τή μεγάλη ἀνακάλυψη τῆς ἀφηρημένης ὑποκειμενικῆς οὐσίας τῆς ἐπιθυμίας, τῆς λίμπιντο. Ἀλλά τήν οὐσία αὐτή τήν ἀλλοτριώνει ξανά, τήν ἐπενδύει ξανά σ' ἕνα ὑποκειμενικό σύστημα παράστασης τοῦ ἐγώ, ὅπως τήν εἶχε ἀνακωδικώσει πάνω στήν ὑπολειμματική ἐδαφικότητα τοῦ οἰδιπόδειου, καί ὑποτάξει στό τυραννικό σημαῖνον τοῦ εὐνουχισμοῦ – ἐπομένως δέν μπορεῖ πιά νά συλλάβει τήν οὐσία τῆς ζωῆς παρά μόνο μέ τή μορφή ἐκείνου πού στρέφεται ἐνάντια στόν ἑαυτό μας, μόνο μέ τή μορφή τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου. Καί ἡ ἐξουδετέρωση αὐτή, αὐτή ἡ στροφή ἐνάντια στή ζωή, εἶναι γιά τή λίμπιντο – τήν καταθλιπτική καί ἐξουθενωμένη λίμπιντο – ὁ τελευταῖος τρόπος γιά νά ἐπιζήσει, ἤ νά ὀνειρεύεται πῶς ἐπιζεῖ: «Τό ἀσκητικό ἰδανικό εἶναι μιά ἐπινόηση γιά τή διατήρηση τῆς ζωῆς... Ναί, ἀκόμα κι ὅταν πληγώνεται, αὐτός ὁ ἀρχικαταστροφέας, ὁ καταστροφέας τοῦ ἑαυτοῦ του, πάλι ἡ πληγή εἶναι ἐκείνη πού τόν ἐξαναγκάζει νά ζεῖ...»[48]. Τό οἰδιπόδειο – βαλτότοπος – εἶναι ἐκεῖνο πού ἀναδίνει μιά βαριά ὀσμή σαπίλας καί θανάτου· καί εἶναι ὁ εὐνουχισμός – ἡ εὐλαβική ἀσκητική πληγή, τό σημαῖνον – ἐκεῖνος πού χρησιμοποιεῖ τόν θάνατο σάν θερμοκήπιο γιά τήν οἰδιπόδεια ζωή. Ἡ ἐπιθυμία αὐτή καθαυτή, δέν εἶναι ἐπιθυμία ἀγάπης, εἶναι δύναμη ἀγάπης, ἐνέργεια πού δίνει καί πού παράγει, πού μηχανεύεται (γιατί πῶς θά μποροῦσε κάτι πού εἶναι στή ζωή, νά ἐπιθυμεῖ ἀκόμα τή ζωή; ποιός θά σκεφτόταν νά τό ἀποκαλέσει αὐτό ἐπιθυμία;). Ἀλλά εἶναι ἀπαραίτητο, στό ὄνομα μιᾶς φρικτῆς Ἀνάγκης, τῆς Ἀνάγκης τῶν ἀδύναμων καί τῶν θλιμμένων, τῆς νευρωτικῆς μεταδοτικῆς Ἀνάγκης, νά στρέφεται ἡ ἐπιθυμία ἐνάντια στόν ἑαυτό της, νά φτιάχνει τή σκιά της ἤ τόν μιμητή της, νά βρίσκει μιά παράξενη τεχνητή δύναμη νά φυτοζωεῖ στό κενό, μέσα στήν ἴδια της τήν ἔλλειψη. Μήπως γιά ἕνα καλύτερο αὔριο; Πρέπει – ἀλλά ποιός μιλάει ἔτσι; τί ποταπότητα! – πρέπει νά γίνει ἐπιθυμία ν' ἀγαπιέσαι, καί χειρότερα ἀκόμα, πρέπει νά γίνει κλαψιάρικη ἐπιθυμία μιᾶς χαμένης ἀγάπης, ἐπιθυμία πού ξαναγεννιέται ἀπό τήν ἴδια της τήν ἀποστέρηση: ὄχι, ὁ μπαμπάς-μαμά δέν μ' ἀγάπησε ἀρκετά... Ἡ ἀρρωστημένη ἐπιθυμία ξαπλώνει στό

[48] F. Nietzsche, *Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς*, II, παράγρ. 13.

ντιβάνι – βάλτος τεχνητός – μικρό κομμάτι γῆς, μικρή μητέρα. «Κύτταξε, δέν μπορεῖς νά περπατήσεις, τρικλίζεις, δέν ξέρεις πιά νά μεταχειριστεῖς τά πόδια σου... Καί μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἐπιθυμία σου ν' ἀγαπιέσαι, μιά αἰσθηματική καί κλαψιάρικη ἐπιθυμία πού σοῦ κόβει τά πόδια»[49]. Κι ὅπως τά μηρυκαστικά ἔχουν δυό στομάχια, ἔτσι κι ἡ ἀρρωστημένη ἐπιθυμία πρέπει νά ὑποβληθεῖ σέ δυό ἐκτρώσεις, σέ δυό εὐνουχισμούς: μιά φορά στήν οἰκογένεια, πάνω στήν οἰκογενειακή σκηνή, μέ τή βελόνα τοῦ πλεξίματος· καί τήν ἄλλη σέ κλινική πολυτελείας, ἀπολυμασμένη, πάνω στήν ψυχαναλυτική σκηνή, μέ εἰδικούς καλλιτέχνες πού ξέρουν νά χειρίζονται τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου, πού ξέρουν νά «πετυχαίνουν» τόν εὐνουχισμό, νά «πετυχαίνουν» τήν ἀποστέρηση. Ἀλλά εἶναι ἄραγε τοῦτο ἐδῶ τό πιό ἀποτελεσματικό μέσο γιά ἕνα καλύτερο αὔριο; Ἤ μήπως οἱ καταστροφές τῆς σχιζοανάλυσης ἀξίζουν πιό πολύ ἀπό τό ψυχαναλυτικό θερμοκήπιο, μήπως συμμετέχουν καλύτερα σ' ἕνα θετικό ἔργο; «Ξαπλῶστε λοιπόν πάνω στό μαλακό αὐτό ντιβάνι πού σᾶς προσφέρει ὁ ψυχαναλυτής, καί προσπαθῆστε νά σκεφθεῖτε ἄλλα πράγματα... Ἄν ἔχετε ὑπόψη πῶς ὁ ψυχαναλυτής εἶναι ἀνθρώπινο ὄν σάν κι ἐσᾶς – μέ ἔγνοιες, ἐλαττώματα, φιλοδοξίες, ἀδυναμίες καί τά ρέστα –, πῶς δέν εἶναι θεματοφύλακας μιᾶς οἰκουμενικῆς ἀλήθειας (= κώδικα), ἀλλά ἕνας περιπλανώμενος σάν κι ἐσᾶς (ἀπεδαφικοποιημένος), θά πάψετε ἴσως νά ξεστομίζετε ἐμετικά ὅλα τοῦτα τά βουρκονέρια πού ἔχετε μέσα σας, ὅσο κι ἄν ὁ ἦχος τους σᾶς φαίνεται μελωδικός κι εὐχάριστος· ἴσως σηκωθεῖτε κι ἀρχίσετε νά τραγουδᾶτε μέ ὅλη τή δύναμη τῆς φωνῆς πού σᾶς χάρισε ὁ θεός (numen). Ἡ ἐξομολόγηση, ἡ προσποίηση, τό παράπονο, ὁ θρῆνος, πληρώνονται πάντα ἀκριβά. Τά τραγούδι εἶναι τζάμπα.Καί ὄχι μονάχα τζάμπα – πλουτίζει καί τούς ἄλλους (ἀντί νά τούς μολύνει...). Ὁ κόσμος τῆς φαντασίωσης εἶναι αὐτός πού δέν ἔχουμε ἀκόμα κατακτήσει. Εἶναι ὁ κόσμος τοῦ χτές, ὄχι ὁ κόσμος τοῦ αὔριο. Νά προχωρεῖς γαντζωμένος στό χτές, εἶναι σά νά σέρνεις μαζί σου τίς ἁλυσίδες τοῦ κατάδικου... Ὁ καθένας μας εἶναι ἔνοχος γιά ἕνα τουλάχιστον ἔγκλημα: τό ἀσυγχώρητο ἔγκλημα νά μή χαίρεται πλέρια τή ζωή»[50]. Δέν γεννηθήκατε Οἰδίπους· κάνατε νά μεγαλώσει μέσα σας ὁ Οἰδίπους. Καί τώρα λογαριάζετε νά τόν ξεφορτωθεῖτε μέ τή φαντασίωση, μέ τόν εὐνουχισμό· ὅλα αὐτά μέ τή σειρά τους τά μεγαλώσατε τώρα μέσα στόν Οἰδίποδα, δηλαδή μέσα σας – κύκλος φριχτός. Σκατά σ' ὅλο τό θανατερό σας θέατρο, τό φανταστικό ἤ τό συμβολικό! Τί ζητάει ἡ σχιζο-ἀνάλυση; Μονάχα μιά ἐλάχιστη πραγματική *σχέση μέ τό ἀπέξω*, λίγη πραγματική πραγματικότητα. Κι ἀκόμα, ζητοῦμε τό δικαίωμα μιᾶς ριζικῆς ἀναρμοδιότητας καί

[49] D. H. Lawrence, *Ἡ ράβδος τοῦ Ἀαρών*, σ. 99 (γαλλ. μετ.).

[50] Henry Miller, *Sexus*, σ. 450-452 (Οἱ συγγραφεῖς πρόσθεσαν τίς λέξεις πού εἶναι σέ παρένθεση). Θά βρεῖ κανείς στό *Sexus* ἀσκήσεις κωμικῆς ψυχανάλυσης.

ἐπιπολαιότητας, τό δικαίωμα νά μποῦμε στό ἰατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ καί νά ποῦμε: βρωμάει ἐδῶ μέσα – μυρίζει μεγάλος θάνατος καί μικρό ἐγώ.

Ὁ ἴδιος ὁ Freud ὁμολόγησε τόν δεσμό τῆς «ἀνακάλυψής» του τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου μέ τόν πόλεμο τοῦ 14-18, πού παραμένει τό πρότυπο τοῦ καπιταλιστικοῦ πολέμου. Καί γενικότερα, τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου τελεῖ τόν γάμο τῆς ψυχανάλυσης μέ τόν καπιταλισμό· πρίν ἀπό τόν πόλεμο, δέν ὑπῆρχε παρά ἕνας διστακτικός ἀραβώνας. Αὐτό πού προσπαθήσαμε νά δείξουμε ἀναφορικά μέ τόν καπιταλισμό εἶναι τό πῶς κληρονόμησε μιάν ὑπερβατική θανατερή δύναμη, τό τυραννικό σημαῖνον, καί πῶς τή μετάδωσε μέσα σ' ὁλόκληρο τό δικό του σύστημα: τό συμπαγές σῶμα γίνεται τώρα σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος, καί καταργεῖ τή διάκριση ἀνάμεσα στήν ἀντιπαραγωγή καί τήν παραγωγή· παντοῦ ἀνακατώνει τήν ἀντιπαραγωγή μέ τίς παραγωγικές δυνάμεις, μέσα στήν ἀναπαραγωγή, τήν ἐνυπάρχουσα στά ἴδια του τά ὅρια πού πάντα τά διευρύνει (ἀξιωματική). Ἡ ἐπιχείρηση-θάνατος εἶναι μιά ἀπό τίς κυριότερες καί πιό ἐξειδικευμένες μορφές τῆς ἀπορρόφησης τῆς ὑπεραξίας μέσα στόν καπιταλισμό. Τόν ἴδιο δρόμο ἀνακαλύπτει καί ἀκολουθεῖ ἡ ψυχανάλυση μέ τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου: τό ἔνστικτο τοῦτο εἶναι μιά ἀπόλυτη σιωπή μέσα στήν ὑπερβατική του διάκριση ἀπό τή ζωή, ἀλλά ἡ διάδοσή του εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη σέ ὅλους τούς ἐνύπαρκτους συνδυασμούς πού σχηματίζει μέ τήν ἴδια τή ζωή. Ὁ ἐνύπαρκτος, διάχυτος, ἀπορροφημένος θάνατος – αὐτή εἶναι ἡ μορφή πού παίρνει τό σημαῖνον στόν καπιταλισμό, ἡ κενή κυψέλη πού ἀδιάκοπα τή μετατοπίζουν γιά νά φράξουν τίς σχιζοφρενικές διαροές γιά νά ἐμποδίσουν κάθε διαφυγή. Ὁ μόνος σύγχρονος μύθος εἶναι ὁ μύθος τῶν νεκροζώντανων – ταπεινωμένων σχιζοφρενικῶν, κατάλληλων μονάχα γιά δουλειά, πού τούς ἔχουν συνετίσει. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, ὁ ἅγριος καί ὁ βάρβαρος, μέ τόν τρόπο πού κωδικώνουν τόν θάνατο, εἶναι παιδιά μπρός στόν σύγχρονο ἄνθρωπο καί τήν ἀξιωματική του (χρειάζονται τόσοι ἄνεργοι, χρειάζονται τόσοι νεκροί, ὁ πόλεμος τῆς Ἀλγερίας δέν σκοτώνει περισσότερους ἀπό ἐκείνους πού σκοτώνουν τά αὐτοκινητιστικά δυστυχήματα κάθε Σαββατοκύριακο, ὁ προγραμματισμένος θάνατος στή Βεγγάλη, κτλ.). Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος «παραληρεῖ πολύ περισσότερο. Τό παραλήρημά του εἶναι ἕνας τηλεφωνικός σταθμός μέ δεκατρία τηλέφωνα. Δίνει διαταγές στόν κόσμο ὁλόκληρο. Δέν ἀγαπᾶ τίς κυρίες. Εἶναι καί γενναῖος. Τοῦ δίνουν παράσημα τό ἕνα πίσω ἀπό τό ἄλλο. Στό ἀνθρώπινο παιχνίδι, τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου, τό σιωπηλό ἔνστικτο, εἶναι ἀσφαλῶς καλά τοποθετημένο, ἴσως δίπλα στόν ἐγωισμό. Ἀντιπροσωπεύει τό «μηδέν» τῆς ρουλέττας. Τό καζίνο πάντα κερδίζει. Κι ὁ θάνατος τό ἴδιο. Ὁ νόμος τῶν μεγάλων ἀριθμῶν δουλεύει γιά τόν θάνατο...»[51]. Καί τώρα ἔφτασε ἡ στιγμή νά ξαναπιάσουμε ἕνα πρόβλημα

πού τό εἴχαμε ἀφήσει σ' ἐκκρεμότητα. Μιά πού εἴπαμε ὅτι ὁ καπιταλισμός χρησιμοποιεῖ ἀποκωδικωμένες ροές, πῶς γίνεται νά εἶναι πολύ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή ἀπ' ὅ,τι εἶναι τά πρωτόγονα – ἤ καί βάρβαρα – συστήματα, πού μολαταῦτα κωδικώνουν καί ἐπικωδικώνουν τίς ροές; Μιά πού, ὅπως εἴπαμε, ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή εἶναι ἀποκωδικωμένη καί ἀπεδαφικοποιημένη, πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ καπιταλισμός, μέ τήν ἀξιωματική του καί μέ τή στατιστική του, ἐνεργεῖ πολύ εὐρύτερη καταστολή τῆς παραγωγῆς αὐτῆς ἀπ' ὅτι τά προηγούμενα καθεστῶτα, πού ὡστόσο δέν τούς ἔλειπαν τά κατασταλτικά μέσα; Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, τά στατιστικά γραμμομοριακά σύνολα κοινωνικῆς παραγωγῆς βρίσκονταν σέ σχέση ἀσταθοῦς συγγένειας μέ τούς μοριακούς σχηματισμούς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Αὐτό πού πρέπει τώρα νά ἐξηγηθεῖ εἶναι τό γεγονός ὅτι τό καπιταλιστικό σύνολο εἶναι τό λιγότερο συγγενικό μέ τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, τή στιγμή ἀκριβῶς πού ἀποκωδικώνει καί ἀπεδαφικοποιεῖ ἀσταμάτητα.

Ἡ ἀπάντηση εἶναι: ἔνστικτο τοῦ θανάτου, ἄν ἀποκαλέσουμε «ἔνστικτο» γενικά ὁρισμένες συνθῆκες ζωῆς, ἱστορικά καί κοινωνικά καθορισμένες ἀπό τίς σχέσεις παραγωγῆς καί ἀντιπαραγωγῆς σ' ἕνα σύστημα. Ξέρουμε πῶς ἡ γραμμοριακή κοινωνική παραγωγή καί ἡ μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή πρέπει νά κρίνονται τόσο ἀπό τήν ἄποψη τῆς ταυτότητας τῆς φύσης τους ὅσο καί ἀπό τήν ἄποψη τῆς διάφορᾶς τρόπου λειτουργίας τους. Ἀλλά, μπορεῖ κάποτε οἱ δυό αὐτές ὄψεις – ἡ φύση καί ὁ τρόπος λειτουργίας – νά ὑπάρχουν «δυνάμει», καί νά γίνονται «ἐνέργες» μονάχα κατ' ἀντίστροφο λόγο. Δηλαδή: ἐκεῖ ὅπου οἱ τρόποι λειτουργίας εἶναι οἱ πιό συγγενικοί, ἡ ταυτότητα φύσης νά βρίσκεται – ἀντίθετα – στό κατώτατο ὅριο, καί ὅταν ἡ ταυτότητα φύσης βρίσκεται στό ἀνώτατο ὅριο, οἱ τρόποι λειτουργίας νά διαφέρουν στόν ἀνώτατο βαθμό. Ἄν ἐξετάσουμε τά πρωτόγονα ἤ τά βάρβαρα σύνολα, βλέπουμε ὅτι ἡ ὑποκειμενική οὐσία τῆς ἐπιθυμίας, σάν παραγωγῆς, ἀνάγεται πάντα σέ μεγάλες ἀντικειμενικότητες – ἐδαφικό ἤ τυραννικό σῶμα – πού ἐνεργοῦν σάν φυσικές ἤ θεϊκές προϋποθέσεις, καί κατά συνέπεια ἐξασφαλίζουν τήν κωδίκωση ἤ τήν ἐπικωδίκωση τῶν ροῶν τῆς ἐπιθυμίας, εἰσάγοντές τες μέσα σέ συστήματα παράστασης – συστήματα πού τά ἴδια εἶναι ἀντικειμενικά. Μποροῦμε λοιπόν νά ποῦμε ὅτι ἡ ταυτότητα φύσης ἀνάμεσα στίς δυό παραγωγές εἶναι ἐδῶ ὁλότελα σκεπασμένη: τόσο ἀπό τή διαφορά ἀνάμεσα στό ἀντικειμενικό κοινωνικό σῶμα καί τό ὑποκειμενικό συμπαγές σῶμα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ὅσο καί ἀπό τή διαφορά ἀνάμεσα στούς χαρακτηριστικούς κώδικες καί ἐπικωδικώσεις τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί τίς ἀλυσίδες ἀποκωδίκωσης ἤ ἀπεδαφικοποίησης τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, καθώς καί ἀπό ὁλόκληρο τό

[51] L.– F. Céline, στό *L' Herne*, τεῦχος 3, σ. 171.

καταστολτικό σύστημα πού συναντοῦμε στίς ἀπαγορεύσεις τῶν ἀγρίων, στόν νόμο τῶν βαρβάρων καί στά δικαιώματα τῆς ἀντιπαραγωγῆς. Καί ὅμως, ἀντί ἡ διαφορά αὐτή τρόπου λειτουργίας νά γίνεται φανερή καί νά βαθαίνει, μειώνεται, ἀντίθετα, στό κατώτατο ὅριο, γιατί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή ὡς ἀπόλυτο ὅριο, παραμένει ὅριο ἐξωτερικό, ἤ ἀχρησιμοποίητο ὡς ὅριο ἐσωτερικευμένο καί μετατοπισμένο, καί ἔτσι οἱ μηχανές τῆς ἐπιθυμίας λειτουργοῦν μέσα ἀπό τό ὅριό τους, στό πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος καί τῶν κωδίκων του. Γι' αὐτό καί οἱ πρωτόγονοι κώδικες, ἀκόμα καί οἱ τυραννικές ἐπικωδικώσεις μαρτυροῦν μιάν πολυσημία πού τούς πλησιάζει λειτουργικά πρός τήν ἀλυσίδα ἀποκωδίκωσης τῆς ἐπιθυμίας: τά τμήματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν λειτουργοῦν μέσα στά ἴδια γρανάζια τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, οἱ ροές τῆς ἐπιθυμίας μπαίνουν καί βγαίνουν βοηθούμενες ἀπό τούς κώδικες πού δέν παύουν νά ἐνημερώνουν ταυτόχρονα τό πρότυπο καί τήν ἐμπειρία τοῦ θανάτου, ὅπως αὐτά ἔχουν διαμορφωθεῖ μέσα στήν ἑνότητα τοῦ κοινωνικοῦ-ἐπιθυμητικοῦ μηχανισμοῦ. Καί τόσο πιό ἀδύναμο θά εἶναι τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου, ὅσο τό πρότυπο καί ἡ ἐμπειρία θά ἔχουν καλύτερα κωδικωθεῖ σ' ἕνα κύκλωμα πού δέν παύει νά ἐνοφθαλμίζει τίς ἐπιθυμητικές μηχανές στήν κοινωνική μηχανή καί νά ἐμφυτεύει τήν κοινωνική μηχανή μέσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Ὁ θάνατος ἔρχεται τόσο περισσότερο ἀπό τά ἔξω, ὅσο πιό πολύ ἔχει κωδικωθεῖ ἀπό τά μέσα. Κι αὐτό ἰσχύει πρίν ἀπ' ὅλα γιά τό σύστημα τῆς σκληρότητας, ὅπου ὁ θάνατος ἀνήκει στόν πρωτόγονο μηχανισμό τῆς ὑπεραξίας, ὅπως καί στήν κίνηση τῶν πεπερασμένων ὄγκων ὀφειλῆς. Ἀλλά ἀκόμα καί στό σύστημα τῆς τυραννικῆς τρομοκρατίας, ὅπου ἡ ὀφειλή γίνεται ἀτέρμονη καί ὅπου ὁ θάνατος ἐξουθενώνεται σέ σημεῖο πού τείνει νά μετατραπεῖ σέ *λανθάνον* ἔνστικτο, παραμένει πάντα κάποιο πρότυπο γιά τόν ἐπικωδικωμένο νόμο, καί κάποια ἐμπειρία γιά τά ἐπικωδικωμένα ὑποκείμενα, ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ ἀντιπαραγωγή μένει χώρια ὡς ἡ μερίδα τοῦ Ἄρχοντα.

Στόν καπιταλισμό τά πράγματα εἶναι πολύ διαφορετικά. Ἀκριβῶς ἐπειδή οἱ ροές τοῦ κεφαλαίου εἶναι ροές ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες – ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ ὑποκειμενική οὐσία τῆς παραγωγῆς φανερώνεται στόν καπιταλισμό –, ἀκριβῶς ἐπειδή τό ὅριο γίνεται ἐσωτερικό στόν καπιταλισμό, πού δέν παύει νά τό ἀναπαράγει καί νά τό χρησιμοποιεῖ σάν ἐσωτερικευμένο καί μετατοπισμένο ὅριο –, ἡ ταυτότητα φύσης ἀναφαίνεται ἡ ἴδια ἀνάμεσα στήν κοινωνική παραγωγή καί τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἀλλά καί ἀντίθετα: ἀντί ἡ ταυτότητα φύσης νά εὐνοεῖ μιά συγγένεια τρόπου λειτουργίας ἀνάμεσα στίς δυό παραγωγές, αὐξάνει καταστροφικά τή διαφορά τρόπου λειτουργίας, στήνει ἕνα μηχανισμό καταστολῆς πού δέν θά μποροῦσαν νά μᾶς κάνουν νά τόν διανοηθοῦμε οὔτε οἱ ἄγριοι οὔτε οἱ βάρβαροι. Κι αὐτό, ἐπειδή τήν ὥρα πού γκρεμίζονται μεγάλες ἀντικειμενικότητες, οἱ ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές τοῦ καπιταλισμοῦ, ὄχι μονάχα δέν ξαναρχίζουν ἀλλά πέφτουν ἀμέσως σέ μιάν ἀξιωματική δίχως κώδικα πού τίς ἀνάγει στό σύμπαν τῆς ὑποκειμενικῆς ἀναπαράστασης. Ρόλος ὅμως τοῦ σύμπαντος αὐτοῦ εἶναι νά διαιρεῖ τήν ὑποκειμενική οὐσία (ταυτότητα φύσης) σέ δυό λειτουργίες: στή λειτουργία τῆς ἀλλοτριωμένης ἀφηρημένης ἐργασίας, μέσα στήν ἀτομική ἰδιοκτησία πού ἀναπαράγει τά ἀδιάκοπα διευρυνόμενα ἐσωτερικά ὅρια καί στή λειτουργία τῆς ἀφηρημένης ἐπιθυμίας, τῆς ἀλλοτρίωσης μέσα στήν ἰδιωτικοποιημένη οἰκογένεια πού μετατοπίζει τά ἀδιάκοπα περιοριζόμενα ἐσωτερικευμένα ὅρια. Πρόκειται γιά τή διπλή ἀλλοτρίωση ἐργασία-ἐπιθυμία πού ἀκατάπαυστα μεγαλώνει τή διαφορά τοῦ τρόπου λειτουργίας μέσα στήν ταυτότητα φύσης. Ὅταν ὁ θάνατος ἀποκωδικώνεται, χάνει τή σχέση του μέ κάθε πρότυπο καί κάθε ἐμπειρία, καί γίνεται ἔνστικτο, δηλαδή διασκορπίζεται στό ἐνύπαρκτο σύστημα, ὅπου ἡ κάθε πράξη παραγωγῆς εἶναι ἀξεδιάλυτα μπλεγμένη μέ τή δύναμη ἀντι-παραγωγῆς, τό κεφάλαιο. Ἐκεῖ ὅπου οἱ κώδικες διαλύονται, τό ἔνστικτο τοῦ θανάτου κυριεύει τόν καταστολτικό μηχανισμό καί ἀρχινᾶ νά καθοδηγεῖ τήν κυκλοφορία τῆς λίμπιντο. Νεκρική ἀξιωματική. Θά νόμιζε κανείς πώς πρόκειται γιά ἀποδεσμευμένες ἐπιθυμίες, ἐνῶ πρόκειται γιά ἐπιθυμίες πού, σάν πτώματα, τρέφονται μέ εἰκόνες. Δέν ἐπιθυμεῖ κανείς τόν θάνατο, αὐτό ὅμως πού ἐπιθυμεῖ εἶναι νεκρό, ἤδη νεκρό: εἰκόνες. Τό καθετί ἐργάζεται μέσα στόν θάνατο, τό καθετί ἐπιθυμεῖ γιά τόν θάνατο. Ὁ καπιταλισμός δέν ἔχει, στ' ἀλήθεια, τίποτε νά ἀνακτήσει· ἤ καλύτερα, οἱ δυνάμεις του ἀνάκτησης συνυπάρχουν τίς περισσότερες φορές μ' αὐτό πού πρέπει νά ἀνακτηθεῖ, καί μάλιστα προϋπάρχουν. (Πόσες ἐπαναστατικές ὁμάδες εἶναι κιόλας ἕτοιμες, *σάν ἐπαναστατικές ὁμάδες*, γιά μιάν ἀνάκτηση – πού ὅμως θά γίνει μόνο μελλοντικά – καί διαμορφώνουν μιά συσκευή γιά ἀπορρόφηση τῆς ὑπεραξίας, πού δέν ἔχει κάν παραχθεῖ ἀκόμα, πράγμα πού τούς δίνει ἀκριβῶς μιά φαινομενικά ἐπαναστατική τοποθέτηση). Σ' ἕναν τέτοιο κόσμο, δέν ὑπάρχει οὔτε μιά τέτοια ζωντανή ἐπιθυμία πού νά μήν ἦταν ἀρκετή γιά νά τινάξει στόν ἀέρα ὁλόκληρο τό σύστημα, ἤ γιά νά προκαλέσει τή διαφυγή του ἀπό μιάν ὁποιαδήποτε ἄκρη, ὅπου τά πάντα, τελικά, θά ἀκολουθοῦσαν καί θά καταβαραθρώνονταν – ζήτημα συστήματος.

Καί νά οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές – μέ τά τρία τους ἐξαρτήματα: τά ἐργαζόμενα ἐξαρτήματα, τόν ἀκίνητο κινητήρα, τό προσκείμενο ἐξάρτημα – τίς τρεῖς τους ἐνέργειες: Λίμπιντο, Numen, Voluptas – τίς τρεῖς τους συνθέσεις: τίς συνδετικές συνθέσεις ἐπιμέρους ἀντικειμένων καί ροῶν, τίς διαζευκτικές συνθέσεις ἀπό μοναδικότητες καί ἀλυσίδες, τίς συζευκτικές ἀπό ἐντάσεις καί γίγνεσθαι. Ὁ σχιζο-ἀναλυτής δέν εἶναι διερμηνέας οὔτε καί σκηνοθέτης, εἶναι μηχανουργός, μικρο-μηχανουργός. Δέν ὑπάρχουν στό ἀσυνείδητο ἀνασκαφές οὔτε καί ἀρχαιολογία,

δέν ὑπάρχουν ἀγάλματα: ὑπάρχουν μόνο πέτρες γιά πιπίλισμα, ἀλά Beckett, καί ἄλλα μηχανογενῆ στοιχεῖα ἀπεδαφικοποιημένων συνόλων. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά ἀνακαλύψουμε, εἶναι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές τοῦ καθενός, τό πῶς λειτουργοῦν, μέ ποιές συνθέσεις, ποιά ἀφηνιάσματα, ποιές συστατικές ἀφλογιστίες, μέ ποιές ροές, ποιές ἁλυσίδες, ποιά γίγνεσθαι στήν κάθε περίπτωση. Καί γι' αὐτόν τό λόγο, τοῦτο τό θετικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης δέν εἶναι δυνατό νά διαχωριστεῖ ἀπό τίς ἀπαραίτητες καταστροφές, ἀπό τήν καταστροφή τῶν γραμμομοριακῶν συνόλων, τῶν δομῶν καί παραστάσεων, πού ἐμποδίζουν τή λειτουργία τῆς μηχανῆς. Δέν εἶναι εὔκολο νά ἀνακαλύψει κανείς τά μόρια, ἀκόμα καί τό γιγαντιαῖο μόριο, τούς δρόμους τους, τίς ζῶνες παρουσίας τους καί τίς δικές τους συνθέσεις, μέσα στούς τεράστιους σωρούς πού καταλύζουν τό προσυνείδητο καί πού ὁρίζουν ἐκπροσώπους των στό ἴδιο τό ἀσυνείδητο, ἀκινητοποιώντας τίς μηχανές, βουβαίνοντάς τες, γλιτζιάζοντάς τες, σαμποτάροντάς τες, σφηνώνοντάς τες, καρφώνοντάς τες. *Αὐτό πού μετράει δέν εἶναι οἱ γραμμές πίεσης τοῦ ἀσυνείδητου, εἶναι, ἀντίθετα, οἱ γραμμές διαφυγῆς του.* Δέν εἶναι τό ἀσυνείδητο πού πιέζει τή συνείδηση, εἶναι ἡ συνείδηση πού πιέζει καί στραγγαλίζει τό ἀσυνείδητο γιά νά τό ἐμποδίσει νά διαφύγει. Ὅσο γιά τό ἀσυνείδητο, μοιάζει μέ τό πλατωνικό «ἐναντίον» τή στιγμή πού προσεγγίζει τό «ἐναντίον» του: φεύγει ἤ ἀφανίζεται. Ἐκεῖνο πού, ἀπό τήν ἀρχή προσπαθήσαμε νά δείξουμε, εἶναι τό πῶς οἱ παραγωγές καί τά μορφώματα τοῦ ἀσυνείδητου, ὄχι μονάχα ἀπωθοῦνται ἀπό μιά δύναμη ἀπώθησης πού κάνει συμβιβασμούς μαζί τους, ἀλλά συγκαλύπτονται ἀληθινά ἀπό ἀντιμορφώματα πού ἐκφυλίζουν τό ἴδιο τό ἀσυνείδητο, καί τοῦ ἐπιβάλλουν αἰτιασμούς, κατανοήσεις, ἐκφράσεις πού δέν ἔχουν πιά καμιά σχέση μέ τήν πραγματική του λειτουργία: παράδειγμα, ὅλα τά *ἀγάλματα,* οἱ οἰδιπόδειες εἰκόνες, οἱ φαντασιωτικές σκηνοθεσίες, ἡ συμβολική τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἡ διάχυση τοῦ ἐνστίκτου τοῦ θανάτου, οἱ διεστραμμένες ἐπανεδαφικοποιήσεις. Ἔτσι, δέν μποροῦμε ποτέ – ὅπως σέ μιάν ἑρμηνεία – νά καταλάβουμε τόν πάσχοντα ἀπό ἀπωθημένα μέσα ἀπό τήν – καί μέσα στήν – ἀπώθηση, γιατί ὁ ἴδιος δέν παύει νά παρεμβάλλει ἀδιάκοπα μιάν ψεύτικη εἰκόνα αὐτοῦ πού ἀπωθεῖ: παράλογες καί ὑπερβατικές χρήσεις σὺνθέσεων πού θεωροῦν πῶς τό ἀσυνείδητο δέν μπορεῖ πιά νά λειτουργήσει σύμφωνα μέ τίς δικές του συστατικές μηχανές, ἀλλά μονάχα νά «παραστήσει» αὐτό πού κάποια κατασταλτική συσκευή τοῦ ὁρίζει νά παραστήσει. Ἡ ἴδια πιά ἡ μορφή τῆς ἑρμηνείας ἀποδείχνεται ἀνίκανη νά φτάσει ὥς τό ἀσυνείδητο, ἀφοῦ ἡ ἴδια προκαλεῖ τίς ἀναπόφευκτες αὐταπάτες (ἀκόμα καί τή δομή καί τό σημαῖνον), πού μ' αὐτές ἡ συνείδηση σχηματίζει γιά τό ἀσυνείδητο μιάν ἰδέα σύμφωνη μέ τίς ἐπιθυμίες της – εἴμαστε ἀκόμα εὐσεβεῖς, ἡ ψυχανάλυση ἔχει μείνει στό προ-κριτικό στάδιο.

Καί, δίχως ἄλλο, οἱ αὐταπάτες αὐτές δέν θά μποροῦσαν ποτέ νά πιάσουν, ἄν δέν τίς βοηθοῦσε μιά σύμπτωση καί ἕνα στήριγμα μέσα στό ἴδιο τό ἀσυνείδητο πού νά ἐξασφαλίζουν τό «πιάσιμο». Εἴδαμε παραπάνω ποιό εἶναι αὐτό τό στήριγμα: πρόκειται γιά τήν πρωταρχική ἀπώθηση, ὅπως αὐτή ἀσκεῖται ἀπό τό δίχως ὄργανα σῶμα τή στιγμή τῆς ἄπωσης, μέσα στή μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή. Χωρίς τήν πρωταρχική αὐτήν ἀπώθηση, δέν θά μποροῦσε ποτέ μιά καθαυτό ἀπώθηση νά μεταβιβαστεῖ στό ἀσυνείδητο ἀπό τίς γραμμομοριακές δυνάμεις καί νά συντρίψει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἡ καθαυτό ἀπώθηση ἐπωφελεῖται ἐδῶ ἀπό μιάν εὐκαιρία, πού χωρίς αὐτήν δέν θά μποροῦσε ποτέ νά παρεμβληθεῖ στόν μηχανισμό τῆς ἐπιθυμίας[52]. Σέ ἀντίθεση μέ τήν ψυχανάλυση, πού πέφτει μόνη της στήν παγίδα, συμπαρασύροντας καί παγιδεύοντας τήν ἐπιθυμία, ἡ σχιζο-ἀνάλυση ἀκολουθεῖ τίς γραμμές φυγῆς καί τίς μηχανογενεῖς ἐνδείξεις πού ὁδηγοῦν στίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Ἄν τό βασικό στοιχεῖο τοῦ καταστροφικοῦ ἔργου, εἶναι νά ἐξουδετερώνει τήν οἰδιπόδεια παγίδα τῆς καθαυτό ἀπώθησης, καθώς καί ὅλες τίς ἐξαρτήσεις της, κάθε φορά μέ τρόπο κατάλληλο γιά τήν «περίπτωση», τό βασικό τοῦ ἀρχικοῦ θετικοῦ ἔργου τῆς σχιζο-ἀνάλυσης, εἶναι νά ἐξασφαλίσει τή μηχανογενῆ μετατροπή τῆς πρωταρχικῆς ἀπώθησης – κι ἐδῶ πάλι μέ μεταβλητό καί κατάλληλο τρόπο. Δηλαδή: νά διαλύσει τό «μπλοκάρισμα» ἤ τή σύμπτωση ὅπου στηρίζεται ἡ καθαυτό ἀπώθηση, νά μετατρέψει τή φαινομενική ἀντίθεση τῆς ἄπωσης (σῶμα δίχως ὄργανα-μηχανές-ἐπιμέρους ἀντικείμενα) σέ ὅρο πραγματικῆς λειτουργίας, νά ἐξασφαλίσει τή λειτουργία αὐτή μέσα στίς μορφές τῆς ἔλξης καί τῆς παραγωγῆς ἐντάσεων, καί ἔτσι νά ἐνσωματώσει τίς «ἀφλογιστίες» στό σύστημα ἔλξης, καθώς καί νά καλύψει τόν βαθμό μηδέν μέσα στίς παραγόμενες ἐντάσεις, καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά ξαναβάλει μπρός τίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Αὐτό εἶναι τό κεντρικό καί πολύ εὐαίσθητο σημεῖο πού στή σχιζο-ἀνάλυση ἀντιστοιχεῖ μέ τή συναισθηματική μεταβίβαση (νά διασκορπίσει, νά σχιζοφρενίσει τή διεστραμμένη συναισθηματική μεταβίβαση τῆς ψυχανάλυσης).

*
* *

Δέν πρέπει ὅμως ἡ διαφορά τρόπου λειτουργίας νά μᾶς κάνει νά ξεχνᾶμε καί τήν ταυτότητα φύσης. Βασικά, ὑπάρχουν δυό πόλοι: ἄν ὅμως πρέπει νά τούς παρουσιάσουμε σάν δυαδικότητα τῶν γραμμομοριακῶν σχηματισμῶν καί τῶν μοριακῶν σχηματισμῶν, δέν μποροῦμε νά περιοριστοῦμε στήν παρουσίασή τους μέ τή μορφή αὐτή, ἀφοῦ ὁ κάθε μοριακός

[52] Βλ. πιό πάνω, κεφ. 2, 7.

σχηματισμός εἶναι ὁ ἴδιος μιά ἐπένδυση γραμμομοριακοῦ σχηματισμοῦ. Ἐπιθυμητικές μηχανές δέν ὑπάρχουν ξεχωριστά ἀπό τίς κοινωνικές μηχανές, πού αὐτές οἱ ἴδιες τίς σχηματίζουν σέ μεγάλη κλίμακα· οὔτε καί ὑπάρχουν κοινωνικές μηχανές χωρίς ἐπιθυμητικές μηχανές, πού βρίσκονται μέσα τους σέ μικρή κλίμακα. Ἔτσι, οἱ μοριακές ἀλυσίδες συλλαμβάνουν καί ἀναπαράγουν ὁλόκληρα συγκροτήματα ἀπό γραμμομοριακούς κώδικες ἤ γραμμομοριακές ἀξιωματικές, καί τά τέτοια συγκροτήματα περιέχουν πάντα ἤ σφραγίζουν μέσα τους τμήματα μοριακῆς ἀλυσίδας. Μιά σειρά ἐπιθυμίας προεκτείνεται ἀπό μιά κοινωνική σειρά, ἤ μιά κοινωνική μηχανή ἔχει μέσα στά γρανάζια της τμήματα ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Οἱ ἐπιθυμητικές μικρο-πολλαπλότητες εἶναι τόσο συλλογικές ὅσο καί τά μεγάλα κοινωνικά σύνολα, κυριολεκτικά ἀξεχώριστες ἀπ' αὐτά, καί ἀποτελοῦν μιά καί μόνη παραγωγή. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτήν, ἡ δυαδικότητα τῶν πόλων περνᾶ ὄχι τόσο ἀνάμεσα στό γραμμομοριακό καί τό μοριακό, ὅσο στό ἐσωτερικό τῶν γραμμομοριακῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων, ἀφοῦ *ὁπωσδήποτε* τά μοριακά μορφώματα ἀποτελοῦν τέτοιες ἐπενδύσεις. Γι' αὐτό καί ἀναγκαστικά ἡ ὁρολογία μας εἶναι τώρα διαφορετική ἀναφορικά μέ τούς δυό πόλους. Ἄλλες φορές ἀντιθέτουμε τό γραμμομοριακό στό μοριακό, ὡς παρανοϊκές, σημαίνουσες καί δομημένες γραμμές ἐνσωμάτωσης ἀπό τή μιά μεριά, καί σχιζοφρενικές, μηχανογενεῖς καί διασκορπισμένες γραμμές φυγῆς ἀπό τήν ἄλλη· ἤ ἀκόμα, σάν σχεδιάγραμμα διεστραμμένων ἐπανεδαφικοποιήσεων ἀπό τή μιά, καί κίνηση τῶν σχιζοφρενικῶν ἀπεδαφικοποιήσεων ἀπό τήν ἄλλη. Καί ἄλλες φορές, ἀντίθετα, τούς ἀντιτάσσαμε τόν ἕναν στόν ἄλλο, σάν δυό μεγάλα εἴδη ἐπίσης κοινωνικῶν ἐπενδύσεων, τό ἕνα μόνιμο καί ἀμφιμονοσημαῖνον, μέ τάση ἀντιδραστική ἤ φασιστική, τό ἄλλο νομαδικό καί πολυσήμαντο, μέ τάση ἐπαναστατική. Πράγματι, στή σχιζοειδῆ δήλωση: «Ἀνήκω αἰώνια στήν κατώτερη φυλή», «Εἶμαι ζῶο, εἶμαι νέγρος», «Εἴμαστε ὅλοι μας γερμανοεβραῖοι», τό ἱστορικο-κοινωνικό πεδίο ἔχει ἐπενδυθεῖ σέ ἴσο βαθμό ὅπως καί στήν παρανοϊκή φόρμουλα: «Εἶμαι δικός σας καί, μ' ὅλο πού εἶμαι ἀπό τόν τόπο μου, εἶμαι καθαρόαιμος ἄριος, ἀνήκω γιά πάντα στήν ἀνώτερη φυλή...». Κι ἀνάμεσα στίς διάφορες διατυπώσεις, ὑπάρχουν ὅλες οἱ δυνατές διακυμάνσεις, ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἀσυνείδητης λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης. Πῶς εἶναι δυνατό; Πῶς ἡ σχιζοφρενική φυγή, μέ τή μοριακή της διασκόρπιση, μπορεῖ νά ἐπενδύσει μέ τόση δύναμη καί τόση ἀποφασιστικότητα ὅσο καί ἡ ἄλλη; Καί γιατί νά ὑπάρχουν δύο τύποι κοινωνικῆς ἐπένδυσης πού ν' ἀντιστοιχοῦν στούς δυό πόλους; Αὐτό συμβαίνει γιατί παντοῦ ὑπάρχουν τό γραμμομοριακό *καί* τό μοριακό: ἡ διάζευξή τους εἶναι σχέση ἐγκλεισμένης διάζευξης, πού ποικίλλει μόνο ἀνάλογα μέ τίς δυό ὄψεις τῆς ὑπαγωγῆς – ἄν δηλαδή τά μοριακά φαινόμενα ὑπάγονται στά μεγάλα σύνολα ἤ ἄν συμβαίνει τό ἀντίστροφο. Στόν ἕνα ἀπό τούς πόλους, τά μεγάλα σύν-

ολα, οἱ μεγάλοι ἀγελαῖοι σχηματισμοί, δέν μποροῦν νά ἐμποδίσουν τή διαφυγή πού τούς παρασύρει, καί ἀντιτάσσουν τήν παρανοϊκή ἐπένδυση μόνο σάν «φυγή μπροστά στή φυγή». Ἀλλά, στόν ἄλλο πόλο, ἡ ἴδια ἡ σχιζοφρενική φυγή δέν συνίσταται μόνο στό ν' ἀπομακρύνεσαι ἀπό τό κοινωνικό, στό νά ζεῖς στό περιθώριο: προκαλεῖ τή φυγή τοῦ κοινωνικοῦ μέσα ἀπό τίς πολλαπλές ρωγμές πού τό ροκανίζουν καί τό διατρυπᾶνε – πάντα σέ ἄμεση σχέση μαζί του – τοποθετώντας παντοῦ μοριακές φορτίσεις πού θά ἀνατινάξουν αὐτό πού πρέπει νά ἀνατιναχτεῖ, θά ρίξουν αὐτό πού πρέπει νά πέσει, θά φυγαδέψουν αὐτό πού πρέπει νά φύγει, ἐξασφαλίζοντας στήν κάθε περίπτωση τή μετατροπή τῆς σχιζοφρένειας ὡς διαδικασία σέ πραγματικά ἐπαναστατική δύναμη. Γιατί, τί ἄλλο εἶναι ὁ σχιζοφρενικός, παρά κάποιος πού δέν μπορεῖ πιά νά τά ὑποφέρει «ὅλα αὐτά» – τό χρῆμα, τό χρηματιστήριο, τίς δυνάμεις τοῦ θανάτου – ὅπως ἔλεγε ὁ Nijinsky – ἀξίες, ἠθικές, πατρίδες καί ἀτομικές βεβαιότητες; Ἀνάμεσα στόν σχιζοφρενικό καί τόν ἐπαναστάτη ὑπάρχει μονάχα ἡ διαφορά ἐκείνου πού τρέπεται σέ φυγή, καί ἐκείνου πού τρέπει σέ φυγή αὐτό πού ἀποφεύγει, τρυπώντας ἕνα βρωμερό σωλήνα, προκαλώντας ἕναν κατακλυσμό, ἐλευθερώνοντας μιά ροή, διατέμνοντας μιά σχίση. Ὁ σχιζοφρενικός δέν εἶναι ἐπαναστάτης, ἀλλά ἡ σχιζοφρενική διαδικασία (πού ὁ σχιζοφρενικός εἶναι μονάχα ἡ διακοπή της, ἤ ἡ συνέχισή της στό κενό) εἶναι τό δυναμικό τῆς ἐπανάστασης. Σ' ἐκείνους πού ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ φυγή δέν εἶναι γενναία πράξη, ἀπαντοῦμε: ποιά πράξη δέν εἶναι φυγή *καί ταυτόχρονα κοινωνική ἐπένδυση;* Δέν ὑπάρχει ἐκλογή, παρά ἀνάμεσα σέ δυό πόλους, τήν παρανοϊκή ἀντιφυγή πού κινεῖ τίς κομφορμιστικές, ἀντιδραστικές καί φασιστίζουσες ἐπενδύσεις, καί τή σχιζοφρενική φυγή πού μπορεῖ νά μετατραπεῖ σέ ἐπαναστατική ἐπένδυση. Ὁ Blanchot, σ' ἕνα ἀξιοθαύμαστο κείμενό του, λέει γιά τήν ἐπαναστατική αὐτή φυγή, τήν πρώτη αὐτή πού πρέπει κανείς νά τή σκέφτεται καί νά τή χειρίζεται σάν κάτι τό ἀπόλυτα θετικό: «Τί εἶναι αὐτή ἡ φυγή; Ἡ λέξη βέβαια χτυπᾶ πολύ ἄσχημα. Γενναιότητα θά πεῖ μολαταῦτα νά προτιμᾶς τή φυγή, παρά μιά ζωή ἤρεμη καί ὑποκριτική σέ ψεύτικα καταφύγια. Οἱ ἀξίες, οἱ ἠθικές, οἱ πατρίδες, οἱ θρησκεῖες, οἱ ἀτομικές βεβαιότητες, πού ἡ ματαιοδοξία καί ἡ αὐταρέσκεια μᾶς χαρίζουν πλουσιοπάροχα, ἔχουν ἰσάριθμους ἀπατηλούς τόπους διαμονῆς πού ὁ κόσμος τακτοποιεῖ γιά ἐκείνους πού πιστεύουν ὅτι μποροῦν νά στέκονται ὄρθιοι καί σέ στάση ἀνάπαυσης ἀνάμεσα στά σταθερά πράγματα. Δέν βλέπουν τόν πελώριο ὄλεθρο πού τούς περιμένει, δέν ἔχουν αὐτογνωσία, καθώς προχωροῦν μέ τό μονότονο βουητό τοῦ ὁλοένα καί πιό γρήγορου βηματισμοῦ τους, παρασυρόμενοι ἀπρόσωπα ἀπό μιάν τεράστια ἀκίνητη κίνηση. Φυγή μπροστά στή φυγή. [Ἂς πάρουμε ἕναν ἀπ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους] πού, ὅταν τούς ἀποκαλύπτεται ἡ μυστηριώδης ἀκυβερνησία, δέν μποροῦν πιά νά ζήσουν στόν ἀπατηλό αὐτό κόσμο. Ὁ ἄνθρωπός μας προσ-

παθεῖ στήν ἀρχή νά οἰκειωθεῖ αὐτή τήν κίνηση. Θά ἤθελε νά ἀπομακρυνθεῖ προσωπικά. Ζεῖ στό περιθώριο... [Ἀλλά] ἴσως αὐτό νά εἶναι ἡ πτώση: τό ὅτι δέν εἶναι πιά μιά προσωπική μοίρα, ἀλλά ἡ τύχη τοῦ καθενός πού ταυτίζεται μέ τή μοίρα ὁλονῶν»[53]. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ πρώτη θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ὅτι ἡ κάθε ἐπένδυση εἶναι κοινωνική, καί ὁπωσδήποτε ἀναφέρεται σ' ἕνα ἱστορικο-κοινωνικό πεδίο.

Ἄς ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ τά γενικά γνωρίσματα ἑνός γραμμομοριακοῦ σχηματισμοῦ ἤ ἑνός ἀγελαίου σχηματισμοῦ. Οἱ σχηματισμοί αὐτοί ἐκτελοῦν μιάν ἑνοποίηση, μιάν ἄθροιση τῶν μοριακῶν δυνάμεων, διαμέσου τῆς στατιστικῆς συσσώρευσης πού διέπεται ἀπό τόν νόμο τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Ἡ ἑνότητα αὐτή μπορεῖ νά εἶναι βιολογική ἑνότητα ἑνός *εἴδους* (species) ἤ δομική ἑνότητα ἑνός κοινωνικοῦ σώματος: ἕνας ὀργανισμός, κοινωνικός εἴτε βιολογικός, ἀποτελεῖ μιά σύνθεση ὡς ἕνα ὅλον, ὡς ἕνα ὁλικό ἤ πλέριο ἀντικείμενο. Σέ σχέση μέ τήν καινούρια αὐτήν τάξη τῶν πραγμάτων, τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα μοριακῆς τάξης ἐμφανίζονται σάν ἔλλειψη, ἐνῶ ταυτόχρονα τό ἴδιο τό ὅλον λείπει ἀπό τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Ἔτσι, ἡ ἐπιθυμία «συγκολλᾶται» μέ τήν ἔλλειψη. Οἱ χιλιεσδυό τομές-ροές πού ὁρίζουν τή θετική διασκόρπιση μέσα σέ μιά μοριακή πολλαπλότητα, στρέφονται σέ κενοτόπια ἔλλειψης, πού πραγματοποιοῦν τή συγκόλληση αὐτή μέσα σ' ἕνα στατιστικό σύνολο γραμμομοριακῆς τάξης. Ὁ Freud ἔδειχνε σχετικά πῶς γίνεται τό πέρασμα ἀπό τίς ψυχωτικές πολλαπλότητες τῆς διασκόρπισης – τίς βασισμένες στίς τομές ἤ σχίσεις – σέ καθολικά προσδιορισμένα μεγάλα κενοτόπια τοῦ τύπου νεύρωσης καί εὐνουχισμοῦ: ὁ νευρωτικός ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἕνα ὁλικό ἀντικείμενο, πού σέ σχέση μ' αὐτό τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα μποροῦν νά προσδιοριστοῦν σάν ἔλλειψη – καί ἀντίστροφα[54]. Γενικότερα ὅμως αὐτό πού ὀργανώνει τήν ἔλλειψη σέ μεγάλη κλίμακα, εἶναι ἡ στατιστική μεταμόρφωση τῆς μοριακῆς πολλαπλότητας σέ γραμμομοριακό σύνολο. Μιά τέτοια ὀργάνωση ἀνήκει βασικά στόν βιολογικό ἤ κοινωνικό ὀργανισμό, στό εἶδος ἤ τό κοινωνικό σῶμα. Δέν ὑπάρχει κοινωνία πού νά μή ρυθμίζει τήν ἔλλειψη στούς κόλπους της, μέ διάφορα μέσα πού τῆς ταιριάζουν (τά μέσα αὐτά δέν εἶναι τά ἴδια, λογουχάρη, σέ μιά κοινωνία τυραννικοῦ τύπου καί σέ μιά καπιταλιστική κοινωνία, ὅπου ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς τά ἀνυψώνει σέ βαθμό τελειότητας ἄγνωστο ὡς τότε). Ἡ συγκόλληση τῆς ἐπιθυμίας μέ τήν ἔλλειψη, εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού δίνει στήν ἐπιθυμία στόχους, σκοπούς ἤ συλλογικές καί προσωπικές προθέσεις – ἐνῶ ἄν

[53] Maurice Blanchot, *L' Amitié*, Gallimard, 1971, σ. 232-233.

[54] Βλ. Freud «L' Inconscient», 1915, στό *Métapsychologie*, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 152-154: Οἱ δυό χρήσεις τῆς κάλτσας, ὁ ἕνας ψυχωτικός, πού τή χειρίζεται ὡς μοριακή πολλαπλότητα πόντων, καί ὁ ἄλλος, νευρωτικός, πού τή χειρίζεται ὡς ὁλικό ἀντικείμενο καί γραμμομοριακή ἔλλειψη.

πάρουμε τήν ἐπιθυμία στήν πραγματική σειρά τῆς παραγωγῆς της, μᾶς παρουσιάζεται σάν μοριακό φαινόμενο χωρίς σκοπό καί πρόθεση. Γι' αὐτό καί δέν πρέπει νά δεχτοῦμε πῶς ἡ στατιστική συσσώρευση εἶναι ἀποτέλεσμα τύχης, ἕνα τυχαῖο ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, εἶναι καρπός μιᾶς ἐπιλογῆς πού γίνεται ἀνάμεσα στά στοιχεῖα τῆς τύχης. Ὅταν ὁ Nietzsche λέει ὅτι ἡ ἐπιλογή γίνεται τίς πιό πολλές φορές *πρός ὄφελος τῶν μεγάλων ἀριθμῶν*, διαισθάνεται κάτι τό βασικό πού θά ἐπηρεάσει ὁλόκληρη τή σύγχρονη σκέψη. Γιατί ἐννοεῖ ὅτι οἱ μεγάλοι ἀριθμοί ἤ τά μεγάλα σύνολα δέν προϋπάρχουν ἀπό μιάν ἐπιλεκτική ὥθηση, πού θά φανέρωνε μοναδικές σειρές, ἀλλά ὅτι, ἐντελῶς ἀντίθετα, γεννιοῦνται ἀπό τήν ἐπιλεκτική ὥθηση πού συντρίβει, ἐξαφανίζει ἤ ρυθμίζει τίς μοναδικότητες. Δέν εἶναι ἡ ἐπιλογή πού προϋποθέτει τό πρωταρχικό ἀγελαῖο, ἀλλά τό ἀγελαῖο πού προϋποθέτει τήν ἐπιλογή, καί πού γεννιέται ἀπ' αὐτήν. Ἡ «κουλτούρα» ὡς διαδικασία ἐπιλεκτική σημαδέματος ἤ ἐγγραφῆς, ἐπινοεῖ τούς μεγάλους ἀριθμούς καί τούς εὐνοεῖ. Γι' αὐτό καί ἡ στατιστική δέν εἶναι λειτουργική ἀλλά δομική, καί ἀναφέρεται σέ ἀλυσίδες φαινομένων πού εἶναι κατά μεγάλο μέρος ἐξαρτημένες κιόλας ἀπό τήν ἐπιλογή (ἀλυσίδες τοῦ Μαρκόφ). Αὐτό παρατηρεῖται ἀκόμα καί στόν γενετικό κώδικα. Μ' ἄλλα λόγια, τά ἀγελαῖα δέν εἶναι ποτέ τυχαῖα· παραπέμπουν σέ χαρακτηριστικές μορφές πού τά παράγουν μέ δημιουργική ἐπιλογή. Ἡ σειρά δέν εἶναι: ἀγελαῖο → ἐπιλογή, ἀλλά ἀντίθετα, μοριακή πολλαπλότητα → ἀγελαῖες μορφές πού ἐνεργοῦν τήν ἐπιλογή → γραμμομοριακά ἤ ἀγελαῖα σύνολα πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν.

Ἀλλά ποιές εἶναι αὐτές οἱ χαρακτηρισμένες μορφές – αὐτά τά «μορφώματα κυριαρχίας», ὅπως ἔλεγε ὁ Nietzsche – πού χρησιμεύουν, σάν ὁλοκληρώνουσες ἑνοποιητικές καί σημαίνουσες ἀντικειμενικότητες, γιά νά καθορίσουν τίς ὀργανώσεις, τίς ἐλλείψεις καί τούς σκοπούς; Εἶναι τά συμπαγῆ σώματα, πού καθορίζουν τούς διάφορους τρόπους ὕπαρξης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος – σωστά βαρειά σύνολα τῆς γῆς, τοῦ τυράννου, τοῦ κεφαλαίου. Συμπαγῆ σώματα ἤ ντυμένες ὕλες, πού διαχωρίζονται ἀπό τό συμπαγές δίχως ὄργανα σῶμα ἤ τή γυμνή ὕλη τῆς μοριακῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Ἀπό ποῦ ὅμως προέρχονται αὐτές οἱ μορφές *ἰσχύος*; Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι δέν ἐξηγοῦνται ἀπό κανένα στόχο, κανένα σκοπό, ἀφοῦ οἱ ἴδιες ὁρίζουν τούς σκοπούς καί τούς στόχους. Ἡ μορφή ἤ ποιότητα τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου κοινωνικοῦ σώματος, σῶμα τῆς γῆς, σῶμα τοῦ τυράννου, σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος, ἐξαρτιέται ἀπό μιάν κατάσταση ἤ ἀπό ἕνα βαθμό ἐντατικῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καθόσον αὐτές καθορίζουν ἕναν ἄνθρωπο-φύση, ἀνεξάρτητο ἀπό ὅλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς, ἤ μάλλον κοινό σέ ὅλους τούς κοινωνικούς σχηματισμούς (πράγμα πού οἱ μαρξιστές ἀποκαλοῦν «προϋποθέσεις τῆς χρήσιμης ἐργασίας»). Ἡ μορφή ἤ ποιότητα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος παράγεται λοιπόν ἡ ἴδια, ἀλλά σάν τό ἀγέν-

νητο, δηλαδή σάν ἡ φυσική ἤ θεϊκή προϋπόθεση τῆς ἀντίστοιχης παραγωγῆς στόν ἕνα ἤ στόν ἄλλο βαθμό, καί δίνει στήν παραγωγή αὐτή μιά φαινομενική δομική ἑνότητα, καθώς καί φαινομενικούς σκοπούς, στρέφεται σ' αὐτήν, οἰκειοποιεῖται τίς δυνάμεις της, καθορίζοντας τίς ἐπιλογές, τίς συσσωρεύσεις, τίς ἕλξεις, πού ἀπό μόνες τους δέν θά εἶχαν κοινωνικό χαρακτήρα. Καί ἀκριβῶς μέ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ κοινωνική παραγωγή εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή *μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες*. Οἱ καθορισμένες αὐτές συνθῆκες εἶναι ἑπομένως οἱ μορφές τοῦ ἀγελαίου ὡς κοινωνικοῦ σώματος ἤ συμπαγοῦς σώματος, καί κάτω ἀπό τήν ἐπίδρασή τους οἱ μοριακοί σχηματισμοί συγκροτοῦν γραμμομοριακά σύνολα.

Μποροῦμε τώρα νά διασαφηνίσουμε τή δεύτερη θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης: πρέπει νά ξεχωρίσουμε μέσα στίς κοινωνικές ἐπενδύσεις, τήν ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς ὁμάδας ἤ τῆς ἐπιθυμίας, καί τήν προ-συνείδητη ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς τάξης ἤ τοῦ συμφέροντος. Ἡ τελευταία εἶναι ἕνας ἀπό τούς κυριότερους κοινωνικούς σκοπούς, καί ἀφορᾶ τόν συλλογικό ὀργανισμό καί τά συλλογικά ὄργανα, μαζί καί τά ρυθμισμένα κενοτόπια ἔλλειψης. Ἡ κάθε κοινωνική τάξη καθορίζεται ἀπό ἕνα σύστημα συνθέσεων, ἀπό ὁλικές συνδέσεις, ἀποκλειστικές διαζεύξεις, ὑπολειμματικές συζεύξεις, πού ὅλες τους χαρακτηρίζουν τό ἐξεταζόμενο σύνολο. Ἡ ὑπαγωγή σέ μιά κοινωνική τάξη ἐξυπονοεῖ κάποιο ρόλο στήν παραγωγή ἤ τήν ἀντιπαραγωγή, τή θέση στήν ἐγγραφή, τό μερίδιο πού ἀνήκει στόν καθένα. Τό προσυνείδητο συμφέρον τῆς τάξης παραπέμπει ἑπομένως στίς παρακρατήσεις τῶν ροῶν, στίς ἀποσπάσεις κωδίκων, στά ὑπολείμματα ἤ ὑποκειμενικά εἰσοδήματα. Καί ἀπ' αὐτήν τήν ἄποψη, εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἕνα σύνολο περιέχει *στήν πράξη* μιά καί μόνη κοινωνική τάξη – αὐτήν πού ἔχει συμφέρον ἀπό ὁρισμένο καθεστώς. Ἡ ἄλλη τάξη δέν μπορεῖ νά συγκροτηθεῖ παρά σάν ἀντιεπένδυση, πού δημιουργεῖ τό ἴδιο της τό συμφέρον σέ συνάρτηση μέ καινούριους κοινωνικούς σκοπούς, καινούρια ὄργανα καί μέσα, καινούριες δυνατότητες κοινωνικῶν συνθέσεων. Ἀπ' ὅπου καί ἡ ἀναγκαιότητα νά ἀντιπροσωπεύεται ἡ ἄλλη τάξη ἀπό ἕναν κομματικό μηχανισμό πού ὁρίζει τούς σκοπούς αὐτούς καί τά μέσα, καί πραγματοποιεῖ στό πεδίο τοῦ προσυνείδητου μιάν ἐπαναστατική τομή (λογουχάρη τή λενινιστική τομή). Στό πεδίο λοιπόν αὐτό τῶν προσυνείδητων ἐπενδύσεων τῆς τάξης ἤ τοῦ συμφέροντος, εὔκολο εἶναι νά διακρίνει κανείς τί εἶναι ἀντιδραστικό, τί μεταρρυθμιστικό καί τί ἐπαναστατικό. Ὅμως, ὁ ἀριθμός τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν συμφέροντα μ' αὐτήν τήν ἔννοια, εἶναι πάντα πιό περιορισμένος ἀπό τόν ἀριθμό ἐκείνων πού τό συμφέρον τους «ἔχει κιόλας ἱκανοποιηθεῖ» ἤ ἀντιπροσωπεύεται μέ κάποιο τρόπο: στήν πράξη ἡ κοινωνική τάξη εἶναι μικρότερη ἤ λιγότερο πλατειά ἀπό τή θεωρητικά προσδιορισμένη κοινωνική τάξη. Ἀπό ἐδῶ καί οἱ ἀντιφάσεις πού ὑπάρχουν μέσα στήν κυρίαρχη τάξη, δηλαδή στήν τάξη γενικά. Τοῦτο εἶναι ὁλοφάνερο στό καπιταλιστικό σύστημα, ὅπου λογουχάρη ἡ πρωταρχική συσσώρευση δέν μπορεῖ νά γίνεται παρά μονάχα πρός ὄφελος ἑνός περιορισμένου τμήματος τοῦ συνόλου τῆς κυρίαρχης τάξης[55]. Ὅμως, τό ἴδιο πράγμα εἶναι ὁλοφάνερο καί γιά τή Ρωσική ἐπανάσταση, μέ τή διαμόρφωση ἑνός κομματικοῦ μηχανισμοῦ.

Ὡστόσο, ἡ κατάσταση αὐτή δέν ἐξηγεῖ τό ἀκόλουθο πρόβλημα: γιατί πολλοί ἀπ' αὐτούς πού ἔχουν, ἤ πού θά ἔπρεπε νά ἔχουν κάποιο ἐπαναστατικό ἀντικειμενικό συμφέρον, διατηροῦν πάντα μιά προσυνείδητη ἐπένδυση ἀντιδραστικοῦ τύπου; καί γιατί ὁρισμένοι ἄνθρωποι (ἀλλά αὐτό συμβαίνει πιό σπάνια), πού τό συμφέρον τους εἶναι ἀντικειμενικά ἀντιδραστικό, φτάνουν νά πραγματοποιοῦν μιά ἐπαναστατική προσυνείδητη ἐπένδυση; Μήπως στή μιά περίπτωση πρόκειται γιά κάποια δίψα δικαιοσύνης, γιά μιάν ὀρθή ἰδεολογική τοποθέτηση, μιά σωστή καί δίκαιη ἄποψη; Καί στήν ἄλλη γιά μιά τύφλωση, καρπό δόλου ἤ ἰδεολογικοῦ φενακισμοῦ; Οἱ ἐπαναστάτες πολλές φορές ξεχνοῦν, ἤ δέν τούς ἀρέσει νά παραδεχτοῦν ὅτι θέλει καί κάνει κανείς τήν ἐπανάσταση ἀπό ἐπιθυμία καί ὄχι ἀπό καθῆκον. Κι ἐδῶ, ὅπως κι ἀλλοῦ, ἡ ἔννοια ἰδεολογία εἶναι μιά μισητή ἔννοια, πού κρύβει τά πραγματικά προβλήματα, ὀργανωτικῆς πάντοτε φύσης. Ἄν ὁ Reich, τήν ὥρα πού ἔθετε τό πιό ριζικό ἐρώτημα: «Γιατί οἱ μάζες ἐπιθύμησαν τόν φασισμό;», περιορίστηκε ν' ἀπαντήσει μέ ἀναφορές στήν ἰδεολογία, στήν ὑποκειμενικότητα, στά ἄλογα κίνητρα, στήν ἄρνηση καί στήν ἀναστολή, εἶναι γιατί ἔμενε δέσμιος παράγωγων ἐννοιῶν. Αὐτές τόν ἔκαναν νά παραγνωρίσει τήν ὑλιστική ψυχιατρική πού ὀνειρευόταν, τόν ἐμπόδισαν νά ἀντιληφθεῖ πώς ἡ ἐπιθυμία ἀποτελοῦσε μέρος τῆς ὑποδομῆς, καί τόν παγίδευσαν μέσα στή δυαδικότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ καί τοῦ ὑποκειμενικοῦ (καί ἔτσι, ἡ ψυχανάλυση καταντοῦσε ἀνάλυση τοῦ ὑποκειμενικοῦ πού τό ὅριζε ἡ ἰδεολογία). Ὅμως τό καθετί εἶναι ἀντικειμενικό ἤ ὑποκειμενικό, κατά πῶς τό θέλουμε. Ἡ διάκριση δέν βρίσκεται ἐκεῖ: ἡ διάκριση πού πρέπει νά γίνει, περνᾶ μέσα ἀπό τήν ἴδια τήν οἰκονομική ὑποδομή *καί τίς ἐπενδύσεις της*. Ἡ λιμπιντινική οἰκονομία εἶναι τό ἴδιο ἀντικειμενική ὅσο καί ἡ πολιτική οἰκονομία, καί ἡ πολιτική τό ἴδιο ὑποκειμενική ὅσο καί ἡ λιμπιντινική, μ' ὅλο πού ἀντιστοιχοῦν σέ δυό διαφορετικούς τρόπους ἐπένδυσης τῆς ἴδιας πραγματικότητας ὡς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Ὑπάρχει μιά ἀσυνείδητη λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας, πού δέν συμπίπτει κατανάγκη μέ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος, καί

[55] Maurice Dobb, *Etudes sur le développement du capitalisme*, σ. 191: «Γιά ὁρισμένους λόγους, ἡ πλέρια ἄνθιση τοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο τή μεταβίβαση τῶν περιουσιακῶν τίτλων σέ μιάν ἀστική τάξη ἀλλά καί τή συγκέντρωση τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλούτου σέ μιάν πολύ πιό στενή ὁμάδα».

πού ἐξηγεῖ μέ ποιόν τρόπο οἱ τελευταῖες μποροῦν νά διαταραχθοῦν, νά διαστραφοῦν, μέσα στήν πιό «σκοτεινή ὀργάνωση», πού βρίσκεται πίσω ἀπό κάθε ἰδεολογία.

Ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση δέν ἀφορᾶ τό σύστημα τῶν κοινωνικῶν συνθέσεων, ἀλλά τόν βαθμό ἀνάπτυξης τῶν δυνάμεων ἤ ἐνεργειῶν ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόνται οἱ συνθέσεις αὐτές. Δέν ἀφορᾶ τίς παρακρατήσεις, τίς ἀποσπάσεις, τά ὑπολείμματα, πού πραγματοποιοῦνται ἀπό τίς συνθέσεις αὐτές, ἀλλά τή φύση τῆς κάθε ροῆς καί τοῦ κάθε κώδικα πού τίς ρυθμίζουν. Δέν ἀφορᾶ τούς κοινωνικούς σκοπούς καί τά κοινωνικά μέσα, ἀλλά τό συμπαγές σῶμα σάν κοινωνικό σῶμα, τόν σχηματισμό τῆς κυριαρχίας ἤ τή μορφή ἰσχύος αὐτήν καθαυτή, πού στερεῖται ἀπό νόημα καί σκοπό, ἀφοῦ τά νοήματα καί οἱ σκοποί ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν τήν ἴδια, καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Χωρίς ἀμφιβολία, τά συμφέροντα μᾶς προδιαθέτουν γιά μιάν ὁρισμένη λιμπιντινική ἐπένδυση, ἀλλά δέν συγχέονται μ' αὐτή. Κι ἀκόμα κάτι: ἡ ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση μᾶς κάνει ν' ἀναζητήσουμε τό συμφέρον μας ἐδῶ καί ὄχι ἐκεῖ, νά διαλέξουμε γιά τούς σκοπούς μας μιάν ὁρισμένη κατεύθυνση, μέ τή βεβαιότητα ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται ἡ εὐτυχία μας – ἀφοῦ ὁ ἔρωτας μᾶς σπρώχνει ἐκεῖ. Οἱ ἔκδηλες συνθέσεις εἶναι μονάχα τό προσυνείδητο βαθμόμετρο ἑνός βαθμοῦ ἀνάπτυξης, τό φαινομενικό συμφέρον καί ὁ φαινομενικός σκοπός εἶναι μονάχα οἱ προσυνείδητες ἐκδηλώσεις ἑνός συμπαγοῦς κοινωνικοῦ σώματος. Ὅπως λέει ὁ Klossowski στό βαθυστόχαστο σχόλιό του γιά τόν Nietzsche, μιά μορφή ἰσχύος συγχέεται μέ τή βία πού ἀσκεῖ μέσω τοῦ ἴδιου της τοῦ παραλογισμοῦ, ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἀσκήσει τή βία αὐτή παρά μόνο ὁρίζοντας στόν ἑαυτό της σκοπούς καί νοήματα, ὅπου μετέχουν ἀκόμα καί τά πιό ὑποδουλωμένα στοιχεῖα: «Οἱ κυρίαρχοι σχηματισμοί ἔχουν τήν ἀποκλειστική πρόθεση νά συγκαλύπτουν τήν ἀπουσία σκοποῦ καί νοήματος τῆς κυριαρχίας τους, μέ τόν ὀργανικό σκοπό τῆς δημιουργίας τους», καί νά μετατρέπουν ἔτσι τό παράλογο σέ πνευματικότητα[56]. Γι' αὐτό καί εἶναι μάταιο νά πασκίζει κανείς νά διακρίνει σέ μιά κοινωνία τί εἶναι ἔλλογο καί τί ἄλογο. Βέβαια, ὁ ρόλος, ἡ θέση, ἡ συμμετοχή μας στήν κοινωνία – συμμετοχή πού κληρονομήσαμε σέ συνάρτηση μέ τούς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς – ὠθοῦν τή λίμπιντο νά ἐπενδύει ἕνα ὁρισμένο κοινωνικό σῶμα, ὡς συμπαγές σῶμα, μιάν ὁρισμένη παράλογη ἰσχύ ὅπου μετέχουμε, ἤ ἔχουμε τή δυνατότητα νά μετάσχουμε προφασιζόμενοι σκοπούς καί ἐνδιαφέροντα. Ὑπάρχει

[56] Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux*, σ. 174-175. Πολύ σημαντικό ἀπ' ὅλες τίς πλευρές, εἶναι τό σχόλιο τοῦ Klossowski πάνω στούς σχηματισμούς τῆς κυριαρχίας σύμφωνα μέ τόν Nietzsche (Herrschaftsgebilde), τήν παράλογη ἤ χωρίς σκοπό ἰσχύ τους, καθώς καί τούς σκοπούς καί τά νοήματα πού ἐφευρίσκουν σέ συνάρτηση μ' ἕνα βαθμό ἀνάπτυξης τῆς ἐνέργειας.

βέβαια καί ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη γιά τήν κοινωνική μηχανή, γιά τή μορφή τῆς ἐξουσίας καί γιά τόν βαθμό ἀνάπτυξης· ἀκόμα καί σ' ἐκεῖνον πού βρίσκει ἐκεῖ τό συμφέρον του – καί πού τά ἀγαπᾶ ἐπιπλέον μέ μιάν ἀγάπη διαφορετική ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ συμφέροντός του· ἀκόμα καί σ' ἐκεῖνον πού δέν ἔχει συμφέρον σ' αὐτά καί πού ἀντικαθιστᾶ τό ἀντισυμφέρον αὐτό μέ τή δύναμη μιᾶς παράξενης ἀγάπης. Ροές πού κυλοῦνε πάνω στό πορῶδες συμπαγές σῶμα τοῦ κοινωνικοῦ ὄντος – νά τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας πού βρίσκεται ψηλότερα ἀπ' ὅλους τούς σκοπούς. Ποτέ δέν θά ὑπάρξουν ἀρκετές ροές, ἀρκετές τομές, ἀρκετοί κώδικες, καί μάλιστα μ' αὐτόν τόν τρόπο! Πόσο ὄμορφη εἶναι ἡ μηχανή! Ὁ ἀξιωματικός τοῦ «Σωφρονιστηρίου» δείχνει τί εἶναι ἡ ἐντατική λιμπιντινική ἐπένδυση μιᾶς μηχανῆς πού δέν εἶναι μόνο τεχνική ἀλλά καί κοινωνική καί πού διαμέσου της ἡ ἐπιθυμία ἐπιθυμεῖ τήν ἴδια της καταστολή. Εἴδαμε μέ ποιόν τρόπο ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀποτελεῖ ἕνα σύστημα ἐγκλεισμοῦ περιτριγυρισμένο ἀπό μιά μεγάλη εὐμετάβλητη ροή, μή κτητική καί μή κατεχόμενη, πού κυλᾶ πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου καί σχηματίζει μιά παράλογη ἰσχύ. Ὁ καθένας, στήν κοινωνική του τάξη καί στό ἄτομό του δέχεται κάτι, ἤ ἀποκλείεται ὁλότελα, ἀπό τήν ἰσχύ αὐτήν, ἀνάλογα μέ τό ἄν ἡ μεγάλη ροή μετατρέπεται σέ ἔσοδα, σέ ἔσοδα μισθῶν ἤ ἐπιχειρήσεων, πού προσδιορίζουν σκοπούς ἤ ζῶνες συμφέροντος, παρακρατήσεις, ἀποσπάσεις, μερίδια. Ἀλλά ἡ ἐπένδυση τῆς ἴδιας τῆς ροῆς καί τῆς ἀξιωματικῆς της – πού δέν ἀπαιτεῖ βέβαια καμιά συγκεκριμένη γνώση πολιτικῆς οἰκονομίας – ἀφορᾶ τήν ἀσύνειδη λίμπιντο, ὅπως τήν προϋποθέτουν οἱ σκοποί. Βλέπει κανείς τούς πιό ἀδικημένους, τούς ἀπόκληρους, νά ἐπενδύουν μέ πάθος τό σύστημα πού τούς καταπιέζει καί ὅπου *βρίσκουν* πάντα κάποιο συμφέρον, γιατί ἐκεῖ ἀκριβῶς τό ἀναζητοῦν καί τό μετρᾶνε. Καί τό συμφέρον πάντα ἀκολουθεῖ. Ἡ ἀντιπαραγωγή εἶναι διάχυτη στό σύστημα: τήν ἀντιπαραγωγή τήν ἀγαπᾶ κανείς γιά τήν ἴδια, ὅπως καί τόν τρόπο πού ἡ ἐπιθυμία αὐτοκαταστέλλεται μέσα στό μεγάλο καπιταλιστικό σύνολο. Νά καταστέλλεις τήν ἐπιθυμία, ὄχι μόνο στούς ἄλλους ἀλλά καί στόν ἑαυτό σου, νά ἀστυνομεύεις τούς ἄλλους ἀλλά καί τόν ἑαυτό σου – νά τί σέ κάνει νά καυλώνεις, καί αὐτό δέν εἶναι ἰδεολογία, ἀλλά οἰκονομία. Ὁ καπιταλισμός συγκεντρώνει καί κατέχει τή δύναμη τοῦ σκοποῦ καί τοῦ συμφέροντος (τήν *ἐξουσία*), ἀλλά ἀγαπᾶ μέ ἀνιδιοτέλεια τήν παράλογη καί μή-κατεχόμενη ἐξουσία τῆς μηχανῆς. Ὦ, ἀσφαλῶς ὁ καπιταλιστής δέν δουλεύει γιά τόν ἴδιο οὔτε γιά τά παιδιά του, ἀλλά γιά τήν ἀθανασία τοῦ συστήματος. Βία χωρίς σκοπό, χαρά, ἀγνή χαρά τοῦ νά αἰσθάνεσαι σάν ἕνα γρανάζι μηχανῆς πού διασχίζεται ἀπό τίς ροές, πού τέμνεται ἀπό σχίσεις. Νά παίρνεις τή στάση ὅπου μπορεῖς ἔτσι νά διασχίζεσαι, νά τέμνεσαι, νά κωλογαμιέσαι ἀπό τό κοινωνικό σῶμα, νά ψάχνεις γιά τήν καλύτερη θέση ὅπου, ἀνάλογα μέ τούς σκοπούς του καί τά συμφέροντα πού σοῦ

έχουν όριστεῖ, νά νιώθεις νά περνᾶ κάτι πού δέν ἔχει οὔτε σκοπό οὔτε συμφέρον. Σάν νά λέμε «μιά τέχνη γιά τήν τέχνη» στή λίμπιντο, μιά ἀγάπη γιά τήν καλοφτιαγμένη δουλειά – ὁ καθένας στή θέση του, ὁ τραπεζίτης, ὁ ἀστυνόμος, ὁ στρατιώτης, ὁ τεχνοκράτης, ὁ γραφειοκράτης, καί γιατί ὄχι κι ὁ ἐργάτης, ὁ συνδικαλιστής... Ἡ ἐπιθυμία μένει μέ τό στόμα ἀνοιχτό.

Ὡστόσο, ὄχι μόνο ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου μπορεῖ νά διαταράξει τήν ἐπένδυση συμφέροντος, καί νά ἐξαναγκάσει τούς ἄκληρους, τά θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης, νά ἀναζητήσουν τούς σκοπούς τους σέ μιάν καταπιεστική μηχανή, ἀλλά καί ὅ,τι εἶναι ἀντιδραστικό ἤ ἐπαναστατικό στήν προσυνείδητη ἐπένδυση συμφέροντος δέν συμπίπτει ἀναγκαστικά μέ ἐκεῖνο πού εἶναι ἀντιδραστικό ἤ ἐπαναστατικό στήν ἀσυνείδητη λιμπιντινική ἐπένδυση. Ἡ προσυνείδητη ἐπαναστατική ἐπένδυση ἀναφέρεται σέ νέους σκοπούς, σέ νέες κοινωνικές συνθέσεις, σέ μιά νέα ἐξουσία. Ὅμως, μπορεῖ ἕνα μέρος τουλάχιστον τῆς ἀσυνείδητης λίμπιντο νά ἐξακολουθεῖ νά ἐπενδύει τό παλιότερο σῶμα, τήν παλιότερη μορφή ἰσχύος, τούς κώδικες καί τίς ροές της. Κι αὐτό εἶναι ἀκόμα πιό εὔκολο – καί ἡ ἀντίφαση εἶναι ἀκόμα καλύτερα συγκαλυμμένη – ἐπειδή μιά κατάσταση δυνάμεων δέν ὑπερισχύει πάνω στήν παλιότερη χωρίς νά διατηρήσει ἤ νά ἀναστήσει τό παλιό συμπαγές σῶμα σάν ὑπολειμματική καί καθυποταγμένη ἐδαφικότητα (παράδειγμα, ὁ τρόπος πού ἡ καπιταλιστική μηχανή ἀνασταίνει τό τυραννικό Urstaat, ἤ ὁ τρόπος πού ἡ σοσιαλιστική μηχανή διατηρεῖ ἕνα μονοπωλιακό καπιταλισμό, κρατικό καί τῆς ἀγορᾶς). Ὑπάρχει ὅμως καί κάτι πιό σοβαρό: ἀκόμα καί ὅταν ἡ λίμπιντο υἱοθετεῖ τό καινούριο σῶμα, τήν καινούρια ἰσχύ πού ἀνταποκρίνεται στούς πραγματικά ἐπαναστατικούς, ἀπό τήν ἄποψη τοῦ προσυνείδητου, σκοπούς καί συνθέσεις, δέν εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀσυνείδητη λιμπιντινική ἐπένδυση εἶναι ἐπαναστατική. Γιατί δέν εἶναι οἱ ἴδιες τομές πού περνοῦν στό ἐπίπεδο τῶν ἀσύνειδων ἐπιθυμιῶν καί στό ἐπίπεδο τῶν προσυνείδητων συμφερόντων. Ἡ προσυνείδητη ἐπαναστατική τομή προσδιορίζεται τώρα ἀρκετά καλά ἀπό τήν προαγωγή ἑνός κοινωνικοῦ σώματος ὡς συμπαγοῦς σώματος, φορέα νέων σκοπῶν, ὡς μορφῆς ἰσχύος ἤ σχηματισμοῦ κυριαρχίας, πού καθυποτάσσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, κάτω ἀπό νέες συνθῆκες. Ὅμως, μ' ὅλο πού ἔργο τῆς ἀσύνειδης λίμπιντο εἶναι νά ἐπενδύει τό κοινωνικό αὐτό σῶμα, ἡ ἐπένδυσή της δέν εἶναι κατανάγκη ἐπαναστατική, μέ τήν ἴδια ἔννοια πού εἶναι ἐπαναστατική ἡ προσυνείδητη ἐπένδυση. Πράγματι, ἡ ἀσύνειδη ἐπαναστατική τομή ἐξυπακούει πώς τό δίχως ὄργανα σῶμα εἶναι τό ἀκρότατο ὅριο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, πού ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή τό καθυποτάσσει μέ τή σειρά της, μέσα σέ συνθῆκες ἀνάστροφης κυριαρχίας, ἀνάστροφης καθυπόταξης. Ἡ προσυνείδητη ἐπανάσταση ἐξυπονοεῖ ἕνα καινούριο σύστημα κοινωνικῆς παραγωγῆς

πού δημιουργεῖ, κατανέμει καί ἱκανοποιεῖ νέους σκοπούς καί νέα συμφέροντα· ἀλλά ἡ ἀσύνειδη ἐπανάσταση δέν παραπέμπει μόνο στό κοινωνικό σῶμα πού ρυθμίζει τήν ἀλλαγή αὐτή σάν μορφή ἰσχύος· παραπέμπει μέσα στό κοινωνικό τοῦτο σῶμα, στό σύστημα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς ὡς ἰσχύος ἀναστραμμένης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα. Δέν πρόκειται πιά γιά τίς ἴδιες ροές, γιά τίς ἴδιες σχίσεις: στή μιά περίπτωση, ἡ τομή βρίσκεται ἀνάμεσα σέ δυό κοινωνικά σώματα, πού τό δεύτερο μπορεῖ νά καταμετρηθεῖ ἀπό τή δυνατότητά του νά εἰσάγει ροές ἐπιθυμίας σ' ἕναν καινούριο κώδικα ἤ σέ μιά καινούρια ἀξιωματική συμφέροντος· στήν ἄλλη περίπτωση, ἡ τομή βρίσκεται μέσα στό ἴδιο τό κοινωνικό σῶμα, καθόσον αὐτό ἔχει τήν ἱκανότητα νά διοχετεύει τίς ροές ἐπιθυμίας σύμφωνα μέ τίς θετικές γραμμές τους φυγῆς, καί νά τίς ἀνατέμνει σύμφωνα μέ τομές παραγωγικῶν τομῶν. Ἡ γενικότερη ἀρχή τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ὅτι, πάντα ἡ ἐπιθυμία εἶναι συστατικό ἑνός κοινωνικοῦ πεδίου. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐπιθυμία εἶναι ὑποδομή καί ὄχι ἰδεολογία: ὑπάρχει μέσα στήν παραγωγή ὡς κοινωνική παραγωγή, ὅπως καί ἡ παραγωγή ὑπάρχει στήν ἐπιθυμία ὡς ἐπιθυμητική παραγωγή. Ὅμως, οἱ διατυπώσεις αὐτές μποροῦν νά νοηθοῦν μέ δυό τρόπους: ἤ ἡ ἐπιθυμία ὑποτάσσεται σ' ἕνα δομημένο γραμμομοριακό σύνολο πού τό συγκροτεῖ μέ μιάν ὁρισμένη μορφή ἰσχύος καί ἀγελαίου, ἤ καθυποτάσσει τό μεγάλο σύνολο στίς λειτουργικές πολλαπλότητες πού σχηματίζει ἡ ἴδια σέ μοριακή κλίμακα (οὔτε στή μιά περίπτωση οὔτε στήν ἄλλη πρόκειται γιά πρόσωπα ἤ ἄτομα). Ὅμως, ἄν ἡ προσυνείδητη ἐπαναστατική τομή ἐμφανίζεται στό πρῶτο ἐπίπεδο καί προσδιορίζεται ἀπό τά χαρακτηριστικά ἑνός νέου συνόλου, ἡ ἀσυνείδητη ἤ λιμπιντινική τομή ἀνήκει στό δεύτερο ἐπίπεδο καί προσδιορίζεται ἀπό τόν κινητήριο ρόλο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς καί ἀπό τή θέση τῶν πολλαπλῶν της στοιχείων. Εὔκολα ἐπομένως καταλαβαίνει κανείς ὅτι μιά ὁμάδα μπορεῖ νά εἶναι ἐπαναστατική ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ταξικοῦ συμφέροντος καί τῶν προσυνείδητών της ἐπενδύσεων, ἀλλά καί ὅτι μπορεῖ νά μήν εἶναι ἐπαναστατική – ἀκόμα καί νά παραμείνει φασιστική καί ἀστυνομική – ἀπό τήν ἄποψη τῶν λιμπιντινικῶν της ἐπενδύσεων. Προσυνείδητα συμφέροντα, πραγματικά ἐπαναστατικά, δέν συνεπάγονται ἀναγκαστικά ἀσύνειδες ἐπενδύσεις τῆς ἴδιας φύσης· ἕνας μηχανισμός συμφέροντος δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀντικαταστήσει μιάν ἐπιθυμητική μηχανή.

Ἀναφορικά μέ τό προσυνείδητο, μιά ἐπαναστατική ὁμάδα παραμένει μιά *καθυποταγμένη ὁμάδα,* ἔστω κι ἄν καταλάβει τήν ἐξουσία, ὅσο ἡ ἐξουσία αὐτή ἀποτελεῖ ἡ ἴδια μιά μορφή ἰσχύος πού ἐξακολουθεῖ νά ὑποδουλώνει καί νά συντρίβει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή. Τή στιγμή πού εἶναι προσυνείδητη ἐπαναστατική, μιά τέτοια ὁμάδα παρουσιάζει κιόλας ὅλα τά ἀσύνειδα χαρακτηριστικά μιᾶς καθυποταγμένης ὁμάδας: τήν ὑπαγωγή της σ' ἕνα κοινωνικό σῶμα, πού τῆς χρησιμεύει γιά μόνιμο

ὑπόβαθρο καί πού ἰδιοποιεῖται τίς παραγωγικές της δυνάμεις, ἀποσπᾶ καί ἀπορροφᾶ ἀπ' αὐτές τήν ὑπεραξία· τή διάχυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς καί θανατηφόρων στοιχείων μέσα στό σύστημα, πού αἰσθάνεται ἀθάνατο καί ἐννοεῖ νά παραμείνει ἀθάνατο· τά φαινόμενα «ὑπερ-ἐγωποίησης», ναρκισσισμοῦ καί ἱεραρχίας τῆς ὁμάδας, τούς μηχανισμούς καταστολῆς τῆς ἐπιθυμίας. Ἀντίθετα, μιά *ὁμάδα-ὑποκείμενο* εἶναι ἐκείνη πού οἱ λιμπιντινικές της ἐπενδύσεις εἶναι ἐπαναστατικές· ἐπιτρέπει τή διείσδυση τῆς ἐπιθυμίας στό κοινωνικό πεδίο καί ὑποτάσσει τό κοινωνικό σῶμα ἤ τήν ὁποιαδήποτε μορφή ἰσχύος στήν ἐπιθυμητική παραγωγή· παραγωγός ἐπιθυμίας καί ἐπιθυμία πού παράγει, ἐπινοεῖ θνητούς πάντα σχηματισμούς πού ἀποτρέπουν μέσα της τή διάχυση ἑνός ἐνστίκτου τοῦ θανάτου· στούς συμβολικούς προσδιορισμούς ὑποταγῆς ἀντιτάσσει πραγματικούς ἐγκάρσιους συντελεστές, χωρίς ἱεραρχία ἤ ὁμαδικό ὑπερεγώ. Ἐκεῖνο βέβαια πού περιπλέκει τά πάντα, εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι μποροῦν νά συμμετέχουν σέ δύο εἰδῶν ὁμάδες, κάτω ὅμως ἀπό διαφορετικές συνθῆκες (Saint-Just, Λένιν). Ἤ, ὅτι μιά καί μόνη ὁμάδα μπορεῖ νά παρουσιάζει καί τά δυό χαρακτηριστικά, σέ καταστάσεις διαφορετικές ἀλλά συνυπάρχουσες. Μιά ἐπαναστατική ὁμάδα μπορεῖ νά ξαναγυρίσει στήν καθυποταγμένη μορφή, νά εἶναι ὅμως ἀποφασισμένη – κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες – νά παίζει ἀκόμα τόν ρόλο μιᾶς ὁμάδας-ὑποκειμένου. Περνοῦμε ἀσταμάτητα ἀπό ἕναν τύπο ὁμάδας στόν ἄλλο. Οἱ ὁμάδες-ὑποκείμενα παράγονται ἀδιάκοπα μέ ἀπόσχιση ἀπό τίς ὑποταγμένες ὁμάδες: διοχετεύουν τήν ἐπιθυμία, τή διατέμνουν πιό πέρα, περνώντας τό ὅριο καί ἀνάγοντας τίς κοινωνικές μηχανές στίς στοιχειώδεις δυνάμεις τῆς ἐπιθυμίας πού διαμορφώνουν αὐτές τίς μηχανές[57]. Ἀλλά καί ἀντίστροφα, δέν παύουν ἐπίσης νά συμπτύσσονται, νά ξαναπλάθονται κατ' εἰκόνα τῶν ὑποταγμένων ὁμάδων: κι αὐτό, ἀποκαθιστώντας ἐσωτερικά ὅρια, ἀνασχηματίζοντας μιά μεγάλη τομή πού οἱ ροές εἶναι ἀδύνατο νά τήν περάσουν, νά τή διασχίσουν ὑποτάσσοντας τίς ἐπιθυμητικές μηχανές στό κατασταλτικό σύνολο πού τό συγκροτοῦν σέ μεγάλη κλίμακα. Ὑπάρχει μιά ταχύτητα καθυπόταξης πού ἀντιτάσσεται στούς συντελεστές τῆς ἐγκάρσιας διάσχισης· καί ποιά ἐπανάσταση δέν αἰσθάνεται τόν πειρασμό νά στραφεῖ ἐνάντια στίς ἴδιες της τίς ὁμάδες-ὑποκείμενα, πού χαρακτηρίζονται τώρα ἀναρχικές ἤ ἀνεύθυνες, καί νά τίς ἐξοντώσει; Πῶς νά ἀποτραπεῖ ὁ ὀλέθριος κατήφορος πού κάνει

[57] Σχετικά μέ τήν ὁμάδα καί τήν τομή ἤ σχίση, βλ. *Change*, τεῦχος 7, τό ἄρθρο τοῦ Jean-Pierre Faye, «Θραύσματα» («Eclats»), σ. 217: «Αὐτό πού μετράει, αὐτό πού κατά τή γνώμη μας εἶναι ἀποτελεσματικό, δέν εἶναι ἡ μιά ἤ ἡ ἄλλη ὁμάδα, εἶναι ἡ διασκόρπιση, ἡ Διασπορά, πού συντελεῖται ἀπό τά θραύσματά τους» (καί σ. 212-213: τόν κατανάγκη πολυσήμαντο χαρακτήρα πού ἔχουν οἱ ὁμάδες-ὑποκείμενα καί ἡ γραφή τους).

μιά ὁμάδα νά περνάει ἀπό τίς ἐπαναστατικές λιμπιντινικές της ἐπενδύσεις σέ ἐπαναστατικές ἐπενδύσεις πού δέν εἶναι πιά παρά προσυνείδητες ἤ συμφεροντολογικές, κατόπι σέ προσυνείδητες πού δέν εἶναι πιά παρά μεταρρυθμιστικές; Κι ἀκόμα, ποῦ μποροῦμε νά τοποθετήσουμε τή μιά ἤ τήν ἄλλη ὁμάδα; Ὑπῆρξαν ἄραγε ποτέ ἐπαναστατικές προσυνείδητες ἐπενδύσεις; Μήπως ἡ ὑπερρεαλιστική ὁμάδα, μέ τήν καταπληκτική της καθυπόταξη, τόν ναρκισσισμό της καί τό ὑπερεγώ της; (Καμιά φορά, ἕνας καί μόνος ἄνθρωπος λειτουργεῖ καί σάν ροή-σχίση, σάν ὁμάδα-ὑποκείμενο, ἀποσχιζόμενος ἀπό τήν ὑποταγμένη ὁμάδα, ἀποκλειόμενος ἤ αὐτοαποκλειόμενος ἀπ' αὐτήν: Artaud ὁ σχιζοφρενικός). Καί ποῦ νά τοποθετήσουμε τήν ψυχαναλυτική ὁμάδα στό πολύπλοκο αὐτό σύνολο τῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων; Κάθε φορά πού ἀναρωτιόμαστε πότε ἄρχισαν τά πράγματα νά παίρνουν στραβό δρόμο, πρέπει νά ἀνατρέξουμε πολύ πιό πίσω. Στόν Freud, ὡς ὁμαδικό ὑπερ-ἐγώ, ἐξοιδιποδίζοντα παππού πού ἐγκαθιστᾶ τόν Οἰδίποδα σάν ἐσωτερικό ὅριο, μέ κάθε λογῆς μικρούς Νάρκισσους τριγύρω του, καί στόν Reich, τόν περιθωριακό, πού χαράζει μιάν ἐφαπτομένη ἀπεδαφικοποίησης, διοχετεύοντας ροές ἐπιθυμίας, σπάζοντας τό ὅριο, ὑπερπηδώντας τόν τοῖχο. Ἀλλά δέν πρόκειται μονάχα γιά φιλολογία, οὔτε κάν γιά ψυχανάλυση. Πρόκειται γιά πολιτική, χωρίς ὅμως – ὅπως θά δοῦμε – νά γίνεται λόγος γιά *πρόγραμμα*.

Ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ἐπομένως νά φτάσει ὥς τίς ἐπενδύσεις ἀσύνειδης ἐπιθυμίας τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, στόν βαθμό πού οἱ ἐπενδύσεις αὐτές ξεχωρίζουν ἀπό τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος, καί πού μποροῦν ὄχι μονάχα νά τούς ἐναντιωθοῦν, ἀλλά καί νά συνυπάρξουν μαζί τους μέ ἀντίθετους τρόπους. Στή σύγκρουση ἀνάμεσα στίς γενιές, οἱ γέροι κατακρίνουν τούς νέους καί μάλιστα μέ τόν πιό κακόβουλο τρόπο, γιατί προτιμοῦν νά ἱκανοποιοῦν τίς ἐπιθυμίες τους (αὐτοκίνητο, πίστωση, δάνειο, σχέσεις ἀγοριῶν-κοριτσιῶν) παρά τό συμφέρον τους (ἐργασία, ἀποταμίευση, πλούσιο γάμο). Ἀλλά ἀκόμα καί σ' αὐτό πού παρουσιάζεται σάν ἄξεστη ἐπιθυμία ὑπάρχουν συμπλέγματα ἐπιθυμίας καί συμφέροντος, καθώς καί ἕνα ἀνακάτωμα ἀπό μορφές συγκεκριμένα ἀντιδραστικές καί ἀόριστα ἐπαναστατικές τόσο τῆς πρώτης ὅσο καί τοῦ δεύτερου. Ἡ κατάσταση εἶναι πέρα γιά πέρα μπερδεμένη Ἡ σχιζο-ανάλυση φαίνεται νά ἔχει στή διάθεσή της μονάχα ἐνδείξεις – μηχανογενεῖς ἐνδείξεις – γιά νά ξεδιαλύνει, στό ἐπίπεδο τῶν ὁμάδων ἤ τῶν ἀτόμων, τίς λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Κι ἀπ' αὐτήν τήν πλευρά, ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἐκείνη πού μᾶς δίνει τίς ἐνδείξεις. Αὐτό δέν σημαίνει καθόλου πώς ἡ ἐπαναστατική ἱκανότητα κρίνεται ἀπό τά ἀντικείμενα, τούς σκοπούς καί τίς πηγές τῶν σεξουαλικῶν παρορμήσεων πού κινοῦν ἕνα ἄτομο ἤ μιάν ὁμάδα· βέβαια, οἱ διαστροφές, ἀκόμα καί ἡ σεξουαλική χειραφέτηση, δέν προσφέρουν κανένα

προνόμιο, ὅσο ἡ σεξουαλικότητα μένει κλεισμένη στά πλαίσια τοῦ «βρώμικου μικροῦ μυστικοῦ». Μπορεῖ βέβαια κανείς νά κοινοποιήσει τό μυστικό, νά ἀπαιτήσει τό δικαίωμα τῆς δημοσιότητάς του, μπορεῖ ἀκόμα καί νά τό ἀπολυμάνει, νά τό χειριστεῖ ἐπιστημονικά ἤ ψυχαναλυτικά, ἀλλά ριψοκινδυνεύει τότε νά ἀφανίσει τήν ἐπιθυμία ἤ νά ἐπινοήσει γι' αὐτήν μορφές ἀπελευθέρωσης πιό στυγνές κι ἀπό τήν πιό καταπιεστική φυλάκιση – ὅσο δέν ἔχει ἀποσπάσει τή σεξουαλικότητα ἀπό τήν κατηγορία τοῦ, ἔστω καί δημόσιου, ἔστω καί ἀπολυμασμένου μυστικοῦ, δηλαδή ἀπό τήν οἰδιπόδεια-ναρκισσική προέλευση, πού τοῦ ἐπιβάλλεται σάν ψέμα, καί πού κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ ψέματος αὐτοῦ ἡ σεξουαλικότητα δέν μπορεῖ παρά νά γίνει κυνική, ντροπιασμένη, ταπεινωμένη. Εἶναι ψέμα νά διατείνεται κανείς ὅτι ἀπελευθερώνει τή σεξουαλικότητα καί νά διεκδικεῖ γι' αὐτήν δικαιώματα πάνω στό ἀντικείμενο, στόν στόχο καί στήν πηγή, ἐνῶ διατηρεῖ τίς ἀντίστοιχες ροές στά ὅρια ἑνός οἰδιπόδειου κώδικα (σύγκρουση, παλινδρόμηση, λύση, ἐξιδανίκευση τοῦ οἰδιπόδειου), καί συνεχίζοντας νά τοῦ ἐπιβάλλει μιάν οἰκογενειοκρατική καί αὐνανιστική αἰτιολογία ἤ μορφή, πού καθιστᾶ προκαταβολικά μάταιη κάθε προοπτική ἀπελευθέρωσης. Κανένα, λογουχάρη, «ὁμοφυλοφιλικό μέτωπο» δέν εἶναι ἐφικτό, ὅσο ἡ ὁμοφυλοφιλία θά ὑπάγεται σέ μιά σχέση ἀποκλειστικῆς διάζευξης μέ τήν ἑτεροφυλοφιλία, διάζευξης πού τίς ἀνάγει καί τίς δυό σέ μιά κοινή οἰδιπόδεια καί εὐνουχιστική πηγή, ἐπιφορτισμένη νά ἐξασφαλίζει μόνο τή διαφοροποίησή τους σέ δυό μή-ἐπικοινωνοῦσες σειρές, ἀντί νά καθιστᾶ ἔκδηλη τήν ἀμοιβαία τους ἀλληλεξάρτηση καί τήν ἐγκάρσιά τους ἐπικοινωνία μέσα στίς ἀποκωδικοποιημένες ροές τῆς ἐπιθυμίας (ἐγκλεισμένες διαζεύξεις, τοπικές συνάφειες, νομαδικές συζεύξεις). Κοντολογίς, ἡ σεξουαλική καταστολή, πιό ἔντονη παρά ποτέ, θά ἐπιζήσει σέ κάθε κοινοποίηση, σέ κάθε ἐκδήλωση, χειραφέτηση, διαμαρτυρία γιά τήν ἐλευθερία τῶν ἀντικειμένων, τῶν πηγῶν καί τῶν σκοπῶν, ἐνόσω ἡ σεξουαλικότητα θά διατηρηθεῖ – συνειδητά ἤ ὄχι – μέσα στίς ναρκισσικές, οἰδιπόδειες καί εὐνουχιστικές συντεταγμένες πού ἔτσι κι ἀλλιῶς ἐξασφαλίζουν τόν θρίαμβο τῶν πιό αὐστηρῶν τιμητῶν, πού ὁ Lawrence ἀποκαλεῖ «τά γκρίζα ἀνθρωπάκια».

Ὁ Lawrence δείχνει βαθυστόχαστα ὅτι ἡ σεξουαλικότητα, μαζί καί ἡ ἀγνότητα εἶναι ζήτημα ροῆς, «μιά ἀπειρία ἀπό διαφορετικές ροές, ἀκόμη κι ἀντίθετες ροές». Ὅλα ἐξαρτιόνται ἀπό τόν τρόπο πού οἱ ροές αὐτές – ὁποιο καί ἄν εἶναι τό ἀντικείμενό τους, ἡ πηγή καί ὁ σκοπός τους – κωδικώνονται καί τέμνονται σύμφωνα μέ σταθερά σχήματα, ἤ ἀντίθετα εἶναι πιασμένες σέ ἁλυσίδες ἀποκωδίκωσης πού τίς διατέμνουν σύμφωνα μέ κινητά καί μή-εἰκαστικά σημεῖα (ροές-σχίσεις). Ὁ Lawrence τά βάζει μέ τή φτώχεια τῶν ἀμετάβλητων, ταυτόσημων εἰκόνων, εἰκαστικῶν ρόλων πού φράζουν τίς σεξουαλικές ροές: «ἀραβωνιαστικιά, ἐρωμένη, γυναίκα, μητέρα» – θά μποροῦσε κανείς νά πεῖ καί «ὁμοφυλόφιλοι, ἑτεροφυλόφιλοι», κλπ. –, ὅλοι αὐτοί οἱ ρόλοι μοιράζονται ἀπό τό οἰδιπόδειο τρίγωνο, πατέρας-μητέρα-ἐγώ· ἕνα παραστατικό ἐγώ ὑποτίθεται ὅτι ὁρίζεται σέ συνάρτηση μέ τίς παραστάσεις μπαμπάς-μαμά, μέσω τῆς προσκόλλησης, τῆς παλινδρόμησης, τῆς ἀνάληψης, τῆς ἐξιδανίκευσης· ἀλλά σέ ποιόν κανόνα ὑπακούουν ὅλα αὐτά; Στόν κανόνα τοῦ μεγάλου Φαλλοῦ πού δέν ἀνήκει σέ κανένα – τυραννικό σημαῖνον πού κινεῖ τόν πιό κακομοίρικο ἀγώνα, ἀπουσία κοινή σέ ὅλους τούς ἀμοιβαίους ἀποκλεισμούς, ὅπου στειρεύουν οἱ ροές, ἀποξηραμένες ἀπό τήν ἔνοχη συνείδηση καί τή μνησικακία. «Νά τοποθετεῖς τή γυναίκα σ' ἕνα βάθρο, λογουχάρη, ἤ ἀντίθετα νά τήν κάνεις ἀνάξια κάθε προσοχῆς: νά τή θεωρεῖς *πρότυπο* νοικοκυρᾶς, μητέρας ἤ συζύγου, εἶναι μονάχα ἕνα μέσο γιά ν' ἀποφεύγεις κάθε ἐπαφή μαζί της. *Μιά γυναίκα δέν παριστάνει κάτι, δέν εἶναι ξεχωριστή καί καθορισμένη προσωπικότητα...* Ἡ γυναίκα εἶναι μιά παράξενη καί γλυκειά δόνηση τοῦ ἀέρα, πού προχωρεῖ, ἀσύνειδη καί ἀγνοημένη, ψάχνοντας νά βρεῖ μιάν ἀντίστοιχη δόνηση. Μπορεῖ νά εἶναι καί μιά δυσάρεστη δόνηση, παράφωνη καί τραχειά, πού προχωρεῖ πληγώνοντας ὅσους βρίσκονται μέσα στό πεδίο της. *Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν ἄντρα*»[58]. Ἄς μή βιαστεῖ κανείς νά κοροϊδέψει τόν πανθεϊσμό τῶν ροῶν πού συναντιέται σέ τέτοια κείμενα: δέν εἶναι εὔκολο νά ἀπο-οἰδιποδίσει κανείς ἀκόμα καί τή φύση, ἀκόμα καί τά τοπία, ὅπως τό ἔχει κατορθώσει ὁ Lawrence. Ἡ βασική διαφορά ἀνάμεσα στήν ψυχανάλυση καί τή σχιζο-ἀνάλυση εἶναι τούτη ἐδῶ: ἡ σχιζο-ἀνάλυση προσεγγίζει ἕνα ἀσυνείδητο ἀνεικονικό καί μή-συμβολικό, καθαρό ἀφηρημένο σχῆμα – μέ τήν ἔννοια τῆς ἀφηρημένης ζωγραφικῆς, ροές-σχίσεις ἤ πραγματικότητα-ἐπιθυμία, κάτω κι ἀπό τίς ἐλαχιστότατες συνθῆκες ταυτότητας.

Τί ἄλλο κάνει ἡ ψυχανάλυση καί πρῶτα-πρῶτα ὁ Freud, παρά νά διατηρεῖ τή σεξουαλικότητα κάτω ἀπό τό θανατηφόρο ζυγό τοῦ «μικροῦ μυστικοῦ», βρίσκοντας ταυτόχρονα ἕνα θεραπευτικό μέσο γιά νά τό φέρει στή δημοσιότητα, νά τό καταστήσει κοινό μυστικό, ψυχαναλυτικό οἰδιπόδειο; Μᾶς λένε: αὐτό εἶναι πολύ φυσικό, ἔτσι εἶναι ὅλος ὁ κόσμος· ὅμως ὅλοι ἐξακολουθοῦν νά θεωροῦν τή σεξουαλικότητα κάτι τό ταπεινωτικό καί τό ἐξευτελιστικό – ἔχουν τήν ἴδια εἰκαστική ἀντίληψη *πού ἔχουν καί οἱ τιμητές*. Ἡ ψυχανάλυση δέν ἔκανε βέβαια ποτέ τή ζωγραφική της ἐπανάσταση. Ὑπάρχει μιά θέση πού ὁ Freud ὑποστηρίζει ἐπίμονα: ἡ λίμπιντο ἐπενδύει τό κοινωνικό πεδίο σάν τέτοιο μόνο ἄν ἀπο-σεξουαλιστεῖ καί ἐξιδανικευτεῖ. Κι ἄν ὁ Freud ἐπιμένει σ' αὐτό, εἶναι ἐπειδή θέλει νά συγκρατήσει τή σεξουαλικότητα μέσα στά στενά

[58] D.H. Lawrence «Nous avons besoin les uns des autres», 1930, γαλλ. μετάφρ. στό *Eros et les chiens*, Ed. Bourgois, σ. 285. Καί *Pornographie et obscénité*, 1929.

πλαίσια τοῦ Νάρκισσου καί τοῦ Οἰδίποδα, τοῦ ἐγώ καί τῆς οἰκογένειας. Κατά συνέπεια κάθε σεξουαλική λιμπιντινική ἐπένδυση μέ κοινωνικές διαστάσεις ἀποδείχνει, κατά τόν Freud, μιά κατάσταση παθογόνα, μιά «προσκόλληση» στόν ναρκισσισμό ἤ μιά «παλινδρόμηση» στό οἰδιπόδειο καί στά προ-οἰδιπόδεια στάδια, πού ἐξηγοῦν τόσο τήν ὁμοφυλοφιλία ὡς ἐνισχυμένη παρόρμηση, ὅσο καί τήν παράνοια ὡς ἀμυντικό μέσο[59]. Ἀντίθετα, ἐμεῖς εἴδαμε πώς ἡ λίμπιντο ἐπενδύει, διαμέσου τοῦ ἔρωτα καί τῆς σεξουαλικότητας, τό ἴδιο τό κοινωνικό πεδίο στούς οἰκονομικούς, πολιτικούς, ἱστορικούς, φυλετικούς, πολιτιστικούς, κτλ. προσδιορισμούς του: ἡ λίμπιντο ἀσταμάτητα παραληροῖ τήν Ἱστορία, τίς ἠπείρους, τά βασίλεια, τίς φυλές, τούς πολιτισμούς. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι πρέπει νά ἀντικαταστήσουμε τίς οἰκογενειακές παραστάσεις τοῦ φροϋδικοῦ ἀσυνείδητου μέ ἱστορικές παραστάσεις ἤ ἀκόμα καί μέ ἀρχέτυπα ἑνός συλλογικοῦ ἀσυνείδητου. Διαπιστώνουμε ἁπλῶς πώς οἱ ἐρωτικές μας ἐπιλογές βρίσκονται στή διασταύρωση «δονήσεων», δηλαδή ἐκφράζουν συνάφειες, διαζεύξεις καί συζεύξεις ροῶν πού διασχίζουν μιά κοινωνία, εἰσχωροῦν μέσα της καί βγαίνουν ἀπ' αὐτήν συνδέοντάς την μέ ἄλλες, ἀρχαῖες, ἤ σύγχρονες, κοινωνίες – κοινωνίες μακρινές ἤ ἐξαφανισμένες, νεκρές ἤ μελλογέννητες, Ἀφρικές καί Ἀνατολές – πάντα μέ τό ὑπόγειο νῆμα τῆς λίμπιντο. Ὄχι γεω-ἱστορικά σχήματα ἤ ἀγάλματα, μ' ὅλο πού ἡ μαθητεία μας γίνεται πιό εὔκολα μ' αὐτά, μέ βιβλία, ἱστορίες, ἀναπαραστάσεις, παρά μέ τή μαμά μας. Ἀλλά ροές καί κώδικες κοινωνικοῦ σώματος, πού τίποτα δέν παριστάνουν, πού δηλώνουν μονάχα ζῶνες λιμπιντινικῆς ἔντασης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα, καί πού ἐκπέμπονται, συλλαμβάνονται, ὑποκλέπτονται ἀπό τό πρόσωπο πού, τή στιγμή ἐκείνη, εἴμαστε ἕτοιμοι ν' ἀγαπήσουμε – ὅμοιο μ' ἕνα στίγμα-σημεῖο, ἕνα ἰδιότυπο στίγμα μέσα σέ ὁλόκληρο τό πλέγμα τοῦ ἐντατικοῦ σώματος πού ἀποκρίνεται στήν Ἱστορία, πού δονεῖται μαζί της. Ἡ «Gradiva» – ποτέ ὁ Freud δέν εἶχε προχωρήσει τόσο πολύ... Κοντολογίς οἱ λιμπιντινικές ἐπενδύσεις μας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος – ἀντιδραστικές εἴτε ἐπαναστατικές – εἶναι τόσο καλά κρυμμένες, τόσο ἀσύνειδες, τόσο καλά ἐπικαλυμμένες ἀπό τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις, πού ἀναφαίνονται μονάχα στίς ἐρωτικές σεξουαλικές μας ἐπιλογές. Ἕνας ἔρωτας δέν εἶναι ἀντιδραστικός ἤ ἐπαναστατικός, εἶναι ὅμως ἡ ἔνδειξη τοῦ ἀντιδραστικοῦ ἤ ἐπαναστατικοῦ χαρακτήρα τῶν κοινωνικῶν ἐπενδύσεων τῆς λίμπιντο. Οἱ ἐπιθυμητικές σεξουαλικές σχέσεις τοῦ ἄντρα καί τῆς γυναίκας (ἤ τοῦ ἄντρα μέ τόν ἄντρα, ἤ τῆς γυναίκας μέ τή γυναίκα) εἶναι ἔνδειξη κοινωνικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Οἱ ἔρωτες καί ἡ σεξουαλικότητα εἶναι οἱ ἐκθέτες ἤ τά βαθμόμετρα – ἀσύνειδα τούτη τή φορά – τῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων τοῦ κοινωνικοῦ

[59] Freud, *Cinq psychanalyses*, σ. 307.

σώματος. Τό κάθε πρόσωπο πού ἀγαποῦμε ἤ ποθοῦμε ἀξίζει ὅσο κι ἕνα συλλογικό μέσο ἔκφρασης. Καί δέν εἶναι βέβαια ἡ λίμπιντο – ὅπως πίστευε ὁ Freud – πού πρέπει νά ἀποσεξουαλιστεῖ καί νά ἐξιδανικευτεῖ γιά νά ἐπενδύσει τήν κοινωνία καί τίς ροές της· ἀντίθετα, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἔρωτας, ὁ πόθος, καί οἱ ροές τους, πού ἐμφανίζουν τόν ἄμεσα κοινωνικό χαρακτήρα τῆς μή-ἐξιδανικευμένης λίμπιντο καί τῶν σεξουαλικῶν της ἐπενδύσεων.

Σ' ἐκείνους πού ἀναζητοῦν θέμα διατριβῆς πάνω στήν ψυχανάλυση, δέν πρέπει νά συμβουλεύουμε πλατειές μελέτες πάνω στήν ἀναλυτική ἐπιστημολογία, ἀλλά σεμνά καί αὐστηρά θέματα, ὅπως λογουχάρη: τή θεωρία γιά τίς ὑπηρέτριες ἤ τούς οἰκιακούς βοηθούς στή σκέψη τοῦ Freud. Ἐκεῖ βρίσκονται οἱ πραγματικές ἐνδείξεις. Γιατί, πάνω στό θέμα τῶν ὑπηρετριῶν – πού ἀναφέρονται τόσο συχνά ἀπό τόν Freud στίς περιπτώσεις πού ἔχει μελετήσει – σημειώνεται κάποια χαρακτηριστική ταλάντευση στή φροϋδική σκέψη, πού ὅμως σύντομα θά καταλήξει σ' ἐκεῖνο πού ἀργότερα θά ἀποτελέσει δόγμα τῆς ψυχανάλυσης. Ὁ Philippe Girard, σέ πρωτότυπες παρατηρήσεις πού φαίνονται νά ἔχουν μεγάλη σημασία, θέτει τό πρόβλημα σέ πολλά ἐπίπεδα. Καί πρῶτα-πρῶτα ὁ Freud ἀνακαλύπτει τό «δικό του» οἰδιπόδειο μέσα σ' ἕνα πολύπλοκο κοινωνικό περιβάλλον, ὅπου παίζουν ρόλο ὁ πρωτότοκος ἑτεροθαλής ἀδελφός τοῦ κλάδου τῆς πλούσιας οἰκογένειας, καί ἡ κλέφτρα ὑπηρέτρια – ἡ φτωχιά γυναίκα. Δεύτερο, τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα καί ἡ φαντασιωτική δραστηριότητα, γενικά, παρουσιάζονται ἀπό τόν Freud σάν πραγματική παρέκκλιση ἀπό τό κοινωνικό πεδίο, ὅπου πρόσωπα *ἀνώτερης ἤ κατώτερης κοινωνικῆς τάξης* (γιός πριγκίπισσας πού τόν ἔχουν κλέψει τσιγγάνοι, ἤ γιός φτωχῶν πού τόν περισυνέλεξαν ἀστοί) ἀντικαθιστοῦν τούς γονιούς· αὐτό τό παρατηροῦμε καί στόν ἴδιο τόν Οἰδίποδα, πού διατεινόταν ὅτι γεννήθηκε φτωχός, ἀπό γονιούς ὑπηρέτες. Τρίτο, ὁ «Ἄνθρωπος μέ τά Ποντίκια» δέν τοποθετεῖ μόνο τή νεύρωσή του σ' ἕνα κοινωνικό πεδίο καθορισμένο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη σάν στρατιωτικό, δέν τήν κάνει μόνο νά στρέφεται γύρω ἀπό ἕνα βασανιστήριο πού ἔχει τήν προέλευσή του στήν Ἀνατολή, ἀλλά, στό ἴδιο αὐτό πεδίο, τήν πηγαινοφέρνει ἀπό τόν ἕνα πόλο στόν ἄλλο, ἀπό τόν *πόλο τῆς πλούσιας στόν πόλο τῆς φτωχιᾶς γυναίκας*, ἐγκαθιστώντας μιά παράξενη ἀσύνειδη ἐπικοινωνία μέ τό ἀσυνείδητο τοῦ πατέρα. Ὁ Lacan στάθηκε ὁ πρῶτος πού ὑπογράμμισε τά θέματα αὐτά, θέματα πού ἀρκοῦν καί μόνα τους γιά ν' ἀμφισβητήσουν ὁλόκληρο τό οἰδιπόδειο· κι ἀποδείχνει τήν ὕπαρξη ἑνός «κοινωνικοῦ συμπλέγματος», ὅπου τό ὑποκείμενο πότε τείνει νά ἀναλάβει ὑπεύθυνα τόν δικό του ρόλο, μέ τίμημα ὅμως τόν διχασμό τοῦ σεξουαλικοῦ ἀντικειμένου σέ πλούσια γυναίκα καί φτωχιά γυναίκα, καί πότε ἐξασφαλίζει τήν ἑνότητα τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλά μέ τίμημα, τούτη τή φορά, τόν διχασμό «τοῦ ἴδιου τοῦ κοινωνικοῦ του ρό-

λου», στήν ἄλλη ἄκρη τῆς ἁλυσίδας. Τέταρτο, ὁ «Ἄνθρωπος μέ τούς Λύκους» δείχνει μιάν ὁλοφάνερη προτίμηση γιά τή φτωχιά γυναίκα, τή χωρική πού σκυμμένη πλένει τά ροῦχα ἤ τήν ὑπηρέτρια πού σφουγγαρίζει τό πάτωμα[60]. Τό βασικό ὅμως πρόβλημα ἀναφορικά μέ τά κείμενα αὐτά, εἶναι τό ἀκόλουθο: πρέπει ἄραγε νά θεωρήσουμε ὅλες τίς *σεξουαλικές-κοινωνικές* ἐπενδύσεις τῆς λίμπιντο καί τίς ἐπιλογές αὐτές ἀντικειμένων, σάν ἁπλά ἐξαρτήματα ἑνός οἰκογενειακοῦ οἰδιπόδειου; Πρέπει ἄραγε, μέ κάθε τρόπο, νά σώσουμε τό οἰδιπόδειο, ἑρμηνεύοντάς τες σάν ἄμυνα ἐνάντια στήν αἱμομιξία (ὅπως, λογουχάρη, τό οἰκογενεικό μυθιστόρημα ἤ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Οἰδίποδα νά εἶχε γεννηθεῖ ἀπό γονεῖς φτωχούς πού θά τόν ἔβγαζαν ἀθῶο); Πρέπει ἄραγε νά τά θεωρήσουμε σάν συμβιβασμούς καί ὑποκατάστατα τῆς αἱμομιξίας (ἔτσι, τή χωρική – στόν *Ἄνθρωπο μέ τούς Λύκους* – σάν ὑποκατάστατο τῆς ἀδελφῆς, γιατί ἔχουν κι οἱ δυό τό ἴδιο ὄνομα, ἤ τή γυναίκα πού δουλεύει σκυμμένη, σάν ὑποκατάστατο τῆς μητέρας πού συλλαμβάνεται ἐπ' αὐτοφώρω τήν ὥρα τῆς συνουσίας; καί στόν *Ἄνθρωπο μέ τά Ποντίκια,* πρέπει ἄραγε νά δοῦμε τή μεταμφιεσμένη ἐπανάληψη τῆς πατρικῆς κατάστασης, ἔστω κι ἄν μέ τόν τρόπο αὐτόν θά πλουτίζαμε τό οἰδιπόδειο ἤ θά τοῦ προσθέταμε ἕναν τέταρτο «συμβολικό» ὅρο, ἐπιφορτισμένο νά ἐξηγεῖ τούς διχασμούς πού μ' αὐτούς ἡ λίμπιντο ἐπενδύει τό κοινωνικό πεδίο); Ὁ Freud διαλέγει μέ σιγουριά τήν κατεύθυνση αὐτή· γιά τόν πρόσθετο λόγο ὅτι – σύμφωνα μέ τήν ἴδια του τήν ὁμολογία – θέλει μ' αὐτόν τόν τρόπο νά ξεκαθαρίσει τούς λογαριασμούς του μέ τόν Jung καί τόν Adler. Καί ὅταν διαπιστώνει, στήν περίπτωση τοῦ *Ἀνθρώπου μέ τούς Λύκους,* τήν ὕπαρξη μιᾶς «τάσης γιά ὑποβίβαση» τῆς γυναίκας σάν ἀντικειμένου τοῦ ἔρωτα, συμπεραίνει ὅτι πρόκειται μόνο γιά μιάν «ἐκλογίκευση» καί ὅτι «ἡ πραγματική καί βαθύτερη αἰτία» μᾶς ὁδηγεῖ πάντα στήν ἀδελφή καί στή μητέρα, θεωρούμενες σάν τά μόνα «ἄδολα ἐρωτικά κίνητρα»! Κι ἐπαναλαμβάνοντας τό αἰώνιο τροπάριο τοῦ οἰδιπόδειου, τό αἰώνιο νανούρισμα, γράφει: «Τό παιδί δέν ὑπολογίζει τίς κοινωνικές διαφορές, πού δέν σημαίνουν γι' αὐτό μεγάλα πράγματα· κατατάσσει τά πρόσωπα κατώτερης κοινωνικῆς κατάστασης στή σειρά τῶν γονιῶν, ὅταν τά πρόσωπα αὐτά τό ἀγαποῦν ὅσο τό ἀγαποῦν καί οἱ γονεῖς του»[61].

Ξαναπέφτουμε πάντα στό ψευδοδίλημμα ὅπου ὁ Freud ὁδηγήθηκε

[60] Γιά τό πρῶτο σημεῖο, βλ. Ernest Jones, *Ἡ ζωή καί τό ἔργο τοῦ Sigmund Freud,* γαλλ. μετάφρ. P.U.F., τόμ. I, κεφ. I. Γιά τό δεύτερο σημεῖο, βλ. Freud, «Τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα τῶν νευρωτικῶν», 1909. Γιά τό τρίτο: «Ὁ ἄνθρωπος μέ τά ποντίκια» καί τό κείμενο τοῦ Lacan, *Le Mythe individuel du névrosé,* C.D.U., σ. 7-18 (καί σ. 25: πάνω στή ἀναγκαιότητα μιᾶς «κριτικῆς ὅλου τοῦ σχήματος τοῦ οἰδιπόδειου»). Γιά τό τέταρτο σημεῖο, βλ. «Ὁ ἄνθρωπος μέ τούς λύκους», *Cinq psychanalyses,* σ. 336, 396, 398.

[61] Freud, *Cinq psychanalyses,* σ. 400 (καί σ. 336-337, 397).

ἀπό τό οἰδιπόδειο, καί πού τό ὑποστήριξε ὕστερα, στήν πολεμική του μέ τόν Adler καί τόν Jung: εἴτε θά ἐγκαταλείψετε, λέει, τή σεξουαλική θέση τῆς λίμπιντο γιά χάρη μιᾶς ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς θέλησης γιά δύναμη, ἤ ἑνός προϊστορικοῦ συλλογικοῦ ἀσυνείδητου, εἴτε θά ἀναγνωρίσετε τό οἰδιπόδειο, θά τό κάνετε τή σεξουαλική βάση τῆς λίμπιντο, καί θά θεωρήσετε τό μπαμπάς-μαμά σάν «τό καθαρά ἐρωτικό κίνητρο». Οἰδιπόδειο, λυδία λίθος τοῦ γνήσιου ψυχαναλυτῆ, ὅπου ἀκονίζεται τό ἱερό μαχαίρι τοῦ *πετυχημένου εὐνουχισμοῦ.* Ποιά ἦταν ὡστόσο ἡ ἄλλη κατεύθυνση, πού γιά μιά στιγμή σκέφτηκε ν' ἀκολουθήσει ὁ Freud σέ σχέση μέ τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα, προτοῦ πέσει στήν οἰδιπόδεια παγίδα; Αὐτή πού ἀνακαλύπτει ὁ Philippe Girard, τουλάχιστον ὑποθετικά: δέν ὑπάρχει οἰκογένεια ὅπου νά μήν ἔχουν ἑτοιμαστεῖ κενοτόπια καί ὅπου νά μήν περνοῦν τομές ἐξω-οἰκογενειακές πού ἐπιτρέπουν στή λίμπιντο νά εἰσχωρήσει ἐκεῖ, γιά νά ἐπενδύσει σεξουαλικά τό μή-οἰκογενειακό, δηλαδή τήν *ἄλλη τάξη,* τήν ἐμπειρικά προσδιορισμένη σάν τάξη τοῦ «πιό πλούσιου ἤ τοῦ πιό φτωχοῦ», καί κάποτε καί τῶν δυό μαζί. Μήπως τό μεγάλο Ἄλλο, ἀπαραίτητο γιά τή θέση τῆς ἐπιθυμίας, εἶναι τό κοινωνικό Ἄλλο, ἡ κοινωνική διαφορά πού νοεῖται καί ἐπενδύεται σάν μή-οἰκογένεια μέσα στούς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς οἰκογένειας; Ἡ ἄλλη τάξη δέν ἐκλαμβάνεται καθόλου ἀπό τή λίμπιντο σάν μιά εἰκόνα μεγαλοποιημένη ἤ ἀθλιοποιημένη τῆς μητέρας, ἀλλά σάν κάτι τό ξένο, σάν μή-μητέρα, μή-πατέρας, μή-οἰκογένεια, *ἔνδειξη τοῦ μή-ἀνθρώπινου μέσα στό κάθε φύλο,* πού χωρίς αὐτό ἡ λίμπιντο δέ θά μποροῦσε νά συναρμολογήσει τίς ἐπιθυμητικές μηχανές της. Ἡ πάλη τῶν τάξεων βρίσκεται στό κέντρο τῆς δοκιμασίας τῆς ἐπιθυμίας. Τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα δέν εἶναι παράγωγο τοῦ οἰδιπόδειου· τό οἰδιπόδειο εἶναι ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ λοξοδρόμημα ἀπό τό οἰκογενειακό μυθιστόρημα, καί, συνακόλουθα, ἀπό τό κοινωνικό πεδίο. Δέν μπαίνει ζήτημα ν' ἀρνηθοῦμε τή σημασία τῆς γονεϊκῆς συνουσίας, καί τή θέση τῆς μητέρας· ἀλλά ὅταν ἡ θέση αὐτή τήν κάνει νά μοιάζει μέ μιά σφουγγαρίστρια ἤ μέ ἕνα ζῶο, μέ ποιό δικαίωμα ὁ Freud ὑποστηρίζει ὅτι τό ζῶο αὐτό ἤ ἡ ὑπηρέτρια αὐτή ἀξίζουν ὅσο ἡ μητέρα, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς κοινωνικές διαφορές ἤ τίς διαφορές καταγωγῆς, ἀντί νά συμπεράνει ὅτι ἡ μητέρα λειτουργεῖ ἀκόμα καί σάν κάτι ἄλλο παρά μητέρα, καί προκαλεῖ στή λίμπιντο τοῦ παιδιοῦ μιά ὁλάκερη διαφορισμένη κοινωνική ἐπένδυση, καί ταυτόχρονα μιά σχέση πρός τό μή-ἀνθρώπινο φύλο; Γιατί, ἄν ἡ μητέρα ἐργάζεται ἤ ὄχι, ἄν ἡ μητέρα κατάγεται ἀπό οἰκογένεια πιό πλούσια ἤ πιό φτωχιά ἀπ' ὅ,τι ὁ πατέρας κτλ., πρόκειται γιά τομές καί ροές πού διασχίζουν τήν οἰκογένεια, ἀλλά πού τήν ξεπερνοῦν ἀπ' ὅλες τίς πλευρές, καί δέν εἶναι οἰκογενειακές. Ἀπό τήν ἀρχή κιόλας ἀναρωτηθήκαμε ἄν ἡ λίμπιντο γνωρίζει τό μπαμπάς-μαμά ἤ ἄν κάνει τούς γονιούς νά λειτουργοῦν σάν κάτι ἐντελῶς διαφορετικό, σάν φορεῖς παραγωγῆς πού βρίσκονται σέ

σχέση μέ ἄλλους φορεῖς στήν κοινωνική–ἐπιθυμητική παραγωγή. Ἀπό τήν ἄποψη τῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης, οἱ γονεῖς ὄχι μόνο ἔχουν ἀνοίγματα πρός τό ἄλλο, ἀλλά καί διατέμνονται καί διχάζονται οἱ ἴδιοι ἀπό τό ἄλλο αὐτό, πού τούς ἀπο-οἰκογενειοκρατοποιεῖ σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καί τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς: ἡ μητέρα λειτουργεῖ σάν πλούσια ἤ φτωχιά γυναίκα, ὑπηρέτρια ἤ πριγκίπισσα, ὄμορφη κοπέλλα ἤ γριά γυναίκα, ζῶο ἤ ἁγία Παρθένος, ἤ καί τά δυό μαζί. Ὅλα περνοῦν στή μηχανή, πού κάνει κομμάτια τούς καθαρά οἰκογενειακούς προσδιορισμούς. Αὐτό πού ἡ ὀρφανή λίμπιντο ἐπενδύει, εἶναι ἕνα κοινωνικό πεδίο ἐπιθυμίας, ἕνα πεδίο παραγωγῆς καί ἀντιπαραγωγῆς, μέ τίς τομές καί τίς ροές του, ὅπου οἱ γονιοί ἐμφανίζονται σέ λειτουργίες καί ρόλους μή-γονεϊκούς, πού ἔχουν μπροστά τους ἄλλους ρόλους καί ἄλλες λειτουργίες. Μήπως αὐτό σημαίνει πώς οἱ γονεῖς δέν παίζουν κάποιον ἀσύνειδο ρόλο σάν γονεῖς; Καί βέβαια παίζουν, ἀλλά μέ δυό τρόπους σαφῶς καθορισμένους, πού τούς στεροῦν ἀκόμα περισσότερο τήν ὑποθετική τους αὐτονομία. Σύμφωνα μέ τή διάκριση πού κάνουν οἱ ἐμβρυολόγοι ἀναφορικά μέ τό αὐγό, ἀνάμεσα στό ἐρέθισμα καί στόν ὀργανωτή, οἱ γονεῖς *εἶναι ἐρεθίσματα μιᾶς κάποιας ἔντασης*, πού προκαλοῦν τήν κατανομή τῶν θερμοβαθμίδων ἤ ζωνῶν ἔντασης πάνω στό δίχως ὄργανα σῶμα: στή σχέση πρός τούς γονιούς, θά ἐκτιμηθεῖ στήν κάθε περίπτωση ὁ πλοῦτος ἤ ἡ φτώχεια, ὁ σχετικά πιό πλούσιος ἤ ὁ πιό φτωχός, σάν ἐμπειρικές μορφές τῆς κοινωνικῆς διαφορᾶς – κι ἔτσι, οἱ ἴδιοι ξεπροβάλλουν πάλι μέσα στή διαφορά αὐτή, κατανεμημένοι στή μιά ἤ τήν ἄλλη ζώνη, ἀλλά σάν ἄλλο εἶδος ἀπό ἐκεῖνο τῶν γονιῶν. Καί ὀργανωτής εἶναι τό κοινωνικό πεδίο τῆς ἐπιθυμίας, πού ἀπό μόνο του ὁρίζει τίς ζῶνες ἔντασης, καθώς καί τά ὄντα πού τίς κατοικοῦν καί καθορίζει τή λιμπιντινική τους ἐπένδυση. Κατά δεύτερο λόγο, οἱ γονεῖς σάν γονεῖς εἶναι ὅροι ἐφαρμογῆς πού ἐκφράζουν τήν ἐπαναγωγή τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου τοῦ ἐπενδυμένου ἀπό τή λίμπιντο, σέ ἕνα περιορισμένο σύνολο ἄφιξης, ὅπου ἡ λίμπιντο συναντᾶ πιά μόνο ἀδιέξοδα καί μπλοκαρίσματα σύμφωνα μέ τούς μηχανισμούς καταστολῆς–ἀπώθησης πού ἐνεργοῦν μέσα στό πεδίο: οἰδιπόδειο, αὐτό εἶναι τό οἰδιπόδειο. Στήν καθεμιά ἀπ' αὐτές τίς ἔννοιες, ἡ τρίτη θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης θέτει τήν προτεραιότητα τῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου πάνω στήν οἰκογενειακή ἐπένδυση, τόσο ἀπό τήν ἄποψη τῆς πραγματικότητας ὅσο καί ἀπό τή νομική ἄποψη – ἐρέθισμα ὁποιασδήποτε φύσης στήν ἀφετηρία, ἐξωτερικό ἀποτέλεσμα στό τέρμα. Ἡ σχέση μέ τό μή-οἰκογενειακό ἔρχεται πάντα πρώτη, μέ τή μορφή τῆς σεξουαλικότητας τοῦ πεδίου μέσα στήν κοινωνική παραγωγή, καί μέ τή μορφή τοῦ μή-ἀνθρώπινου φύλου μέσα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή (γιγαντισμός καί νανισμός).

Ἔχει κανείς συχνά τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ οἰκογένειες κατάλαβαν μέ τό παραπάνω τό μάθημα τῆς ψυχανάλυσης, ἔστω καί ἐξ ἀποστάσεως εἴτε μέ ἐγχυματικό τρόπο στήν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς τους: *παίζουν Οἰδίποδα* – ὑπέροχο ἄλλοθι. Πίσω ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά κρύβεται ἕνα οἰκονομικό ζήτημα: ἡ μητέρα καταντᾶ νά ἀσχολεῖται μέ τό νοικοκυριό, ἤ νά πιάνει ἔξω μιά δύσκολη καί ἀνιαρή δουλειά, τά παιδιά νά ἔχουν ἀβέβαιο μέλλον, ὁ πατέρας νά ἔχει μπουχτίσει νά ταΐζει ὅλον αὐτό τόν κόσμο, μέ δυό λόγια, ὑπάρχει βασική σχέση μέ τό ἀπέξω, πού γι' αὐτήν ὁ ψυχαναλυτής «νίπτει τάς χεῖρας», γιατί κυριότερος στόχος του εἶναι ἀκριβῶς νά παιδιαρίζουν οἱ πελάτες του. Ὅμως, αὐτό πού ἐπενδύει καί ἀντι-ἐπενδύει ἡ λίμπιντο ὡς σεξουαλική λίμπιντο, εἶναι τό οἰκονομικό ζήτημα, ἡ σχέση μέ τό ἀπέξω. Ἐρεθίζεται κανείς σεξουαλικά ἀνάλογα μέ τίς ροές καί τίς τομές τους. Ἄς ἐξετάσουμε μιά στιγμή γιά ποιούς λόγους ψυχαναλύεται κανείς: πάνω ἀπ' ὅλα, πρόκειται γιά μιά κατάσταση οἰκονομικῆς ἐξάρτησης πού ἔχει γίνει ἀβάσταχτη γιά τήν ἐπιθυμία ἤ γιά μιά κατάσταση γεμάτη συγκρούσεις πού ἀφορᾶ τήν ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ ψυχαναλυτής πού λέει τόσο πολλά γιά τήν ἀνάγκη νά πληρώνεται ἡ θεραπεία, ἀδιαφορεῖ ὁλότελα γιά τό ποιός πληρώνει. Λογουχάρη, ἡ ψυχανάλυση ἀποκαλύπτει τίς ἀσύνειδες συγκρούσεις μιᾶς γυναίκας μέ τόν ἄντρα της, ὁ ἄντρας ὅμως εἶναι ἐκεῖνος πού πληρώνει γιά τήν ψυχανάλυση τῆς γυναίκας. Δέν εἶναι ἡ μόνη φορά πού συναντοῦμε τή δυαδικότητα τοῦ χρήματος ὡς δομῆς ἐξωτερικῆς χρηματοδότησης καί ὡς ἐσωτερικοῦ μέσου πληρωμῆς, καθώς καί τήν ἀντικειμενική «ὑποκρισία» πού συνεπάγεται αὐτή ἡ δυαδικότητα καί πού εἶναι οὐσιαστικό στοιχεῖο τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Ἀλλά εἶναι ἐνδιαφέρον νά βρίσκει κανείς τήν οὐσιαστική αὐτή ὑποκρισία, σέ μικρογραφία, θρονιασμένη στό ἰατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ. Ὁ ψυχαναλυτής μιλάει γιά τό οἰδιπόδειο, γιά τόν εὐνουχισμό καί γιά τόν φαλλό, γιά τήν ἀνάγκη ν' ἀναλάβεις τήν εὐθύνη τοῦ φύλου σου, τοῦ ἀνθρώπινου φύλου σου, ὅπως λέει ὁ Freud: νά παραιτηθεῖ δηλαδή ἡ γυναίκα ἀπό τήν ἐπιθυμία τοῦ πέους καί ὁ ἄντρας νά πάψει νά διακηρύττει τόν ἀνδρισμό του... Ὑποστηρίζουμε πώς δέν ὑπάρχει καμιά γυναίκα, καί ἰδιαίτερα κανένα παιδί πού «ν' ἀναλαμβάνει» τή θέση του σέ μιά καπιταλιστική κοινωνία, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ θέση αὐτή δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τόν φαλλό καί τόν εὐνουχισμό, ἀλλά ἀφορᾶ στενά μιάν ἀβάσταχτη οἰκονομική ἐξάρτηση. Καί οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά πού κατορθώνουν νά «ἀναλαμβάνουν τήν εὐθύνη», τό κάνουν μέ ἐλιγμούς καί προσδιορισμούς ὁλότελα διαφορετικούς ἀπό τήν ὑπόστασή τους ὡς γυναίκας ἤ παιδιοῦ. Καμιά σχέση μέ τόν φαλλό, μεγάλη ὅμως σχέση μέ τήν ἐπιθυμία, μέ τή σεξουαλικότητα ὡς ἐπιθυμία. Γιατί ὁ φαλλός δέν ὑπῆρξε ποτέ τό ἀντικείμενο οὔτε καί ἡ αἰτία τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλά εἶναι ὁ ἴδιος ὁ μηχανισμός τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἡ μηχανή πού τοποθετεῖ τήν ἔλλειψη μέσα στήν ἐπιθυμία, πού στειρεύει ὅλες τίς ροές, πού συνενώνει ὅλες τίς τομές *τοῦ* ἀπέξω καί *τοῦ* πραγματικοῦ σέ μιά καί

μόνη *μέ* τό ἀπέξω, μέ τό πραγματικό. Τό ἀπέξω εἰσδύει πάντα μπόλικο, κατά τή γνώμη τοῦ ψυχαναλυτῆ, μέσα στήν ψυχαναλυτική κλινική. Ἀκόμα καί ἡ κλειστή οἰκογενειακή σκηνή τοῦ φαίνεται ἕνα ὑπερβολικό ἀπέξω. Προάγει σέ ἀνώτερο ἐπίπεδο τή γνήσια ψυχαναλυτική σκηνή – οἰδιπόδειο καί εὐνουχισμό τοῦ ἰατρείου – πού πρέπει νά εἶναι ἡ δική της πραγματικότητα, ἡ δική της ἀπόδειξη, καί πού, σέ ἀντίθεση μέ τήν κίνηση, ἀποδείχνεται μονάχα μέ τό νά μήν κινεῖται καί μέ τό νά μήν τελειώνει. Ἡ ψυχανάλυση κατάντησε ἕνα ναρκωτικό πού ἀποβλακώνει, ὅπου ἡ πιό παράδοξη ἀτομική ἐξάρτηση ἐπιτρέπει στούς πελάτες νά ξεχνοῦν – τήν ὥρα τῆς συνεδρίας πάνω στό ντιβάνι – τήν οἰκονομική τους ἐξάρτηση πού τούς ὁδηγεῖ στό ἰατρεῖο (λίγο-πολύ ὅπως καί ἡ ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν συνεπιφέρει τήν ἐνίσχυση τῆς δουλείας). Ξέρουν ἄραγε τί κάνουν αὐτοί οἱ ψυχαναλυτές πού ἐξοιδιποδίζουν γυναῖκες, παιδιά, νέγρους, ζῶα; Ὄνειρό μας εἶναι νά μποῦμε στό ἰατρεῖο τους, ν' ἀνοίξουμε τά παράθυρα καί νά ποῦμε: μυρίζει κλεισούρα ἐδῶ μέσα, χρειάζεται λίγη ἐπαφή μέ τό ἀπέξω... Γιατί ἡ ἐπιθυμία δέν ἐπιζεῖ, κομμένη ἀπό τό ἀπέξω, κομμένη ἀπό τίς οἰκονομικές καί κοινωνικές της ἐπενδύσεις καί ἀντι-ἐπενδύσεις. Κι ἄν ὑπάρχει κάποιο «ἀμιγές ἐρωτικό κίνητρο» – γιά νά μιλήσουμε σάν τόν Freud – δέν εἶναι βέβαια τό οἰδιπόδειο πού τό περισυλλέγει, οὔτε ὁ φαλλός πού τό κινεῖ, οὔτε καί ὁ εὐνουχισμός πού τό μεταβιβάζει. Τό ἐρωτικό κίνητρο, τό «ἀμιγῶς ἐρωτικό», διατρέχει τό κοινωνικό πεδίο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, παντοῦ ὅπου οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές συσσωρεύονται ἤ διασκορπίζονται μέσα σέ κοινωνικές μηχανές, καί ὅπου ἡ ἐκλογή τοῦ ἐρωτικοῦ ἀντικειμένου πραγματοποιεῖται στή διασταύρωση, σύμφωνα μέ γραμμές φυγῆς ἤ ἐνσωμάτωσης. Θά φύγει ἄραγε ὁ Ἀαρών μέ τόν αὐλό του, πού δέν εἶναι φαλλός, ἀλλά ἐπιθυμητική μηχανή καί διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης;

Ἂς ὑποθέσουμε πώς μᾶς παραχωροῦν τά πάντα: μᾶς τά παραχωροῦν *ἐκ τῶν ὑστέρων*. Ἐκ τῶν ὑστέρων μονάχα ἡ λίμπιντο θά μποροῦσε νά ἐπενδύσει τό κοινωνικό πεδίο καί νά «κάνει» κοινωνική δράση καί μεταφυσική. Κι αὐτό ἐπιτρέπει νά σωθεῖ ἡ βασική φροϋδική θέση, ὅτι ἡ λίμπιντο πρέπει νά ἀπο-σεξουαλιστεῖ γιά νά ἐκτελέσει τέτοιες ἐπενδύσεις, ἐνῶ ἀρχίζει πάντα μέ τό οἰδιπόδειο, μέ τό ἐγώ, μέ τό μπαμπάς-μαμά (τά προ-οἰδιπόδεια στάδια ἀνάγονται δομικά ἤ ἐσχατολογικά στήν οἰδιπόδεια ὀργάνωση). Ὅπως εἴδαμε, ἡ ἀντίληψη αὐτή τοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐξυπονοοῦσε μιά ριζική παρερμηνεία τῆς φύσης τῶν τωρινῶν συντελεστῶν. Γιατί: ἤ ἡ λίμπιντο ὑπάγεται στή μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή, καί ἀγνοεῖ τά πρόσωπα, καθώς καί τό ἐγώ – ἀκόμα καί τό ἀδιαφόριστο ἐγώ τοῦ ναρκισσισμοῦ, ἀφοῦ οἱ ἐπενδύσεις της εἶναι κιόλας διαφορισμένες, ἀλλά σύμφωνα μέ τό προ-προσωπικό καθεστώς τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων, τῶν μοναδικοτήτων, τῶν ἐντάσεων, τῶν γραναζιῶν καί ἐξαρτημάτων τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, ὅπου δύσκολα μπορεῖ κανείς νά ἀναγνωρίσει μητέρα, πατέρα ἤ ἐγώ (εἴδαμε πόσο ἀντιφατικό εἶναι νά μιλάει κανείς γιά τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί νά τά μετατρέπει σέ ἐκπροσώπους γονεϊκῶν προσώπων ἤ σέ στηρίγματα οἰκογενειακῶν σχέσεων). Ἤ ἀλλιώτικα, ἡ λίμπιντο ἐπενδύει πρόσωπα καί ἕνα ἐγώ, ἀλλά ὑπάγεται κιόλας σέ μιά κοινωνική παραγωγή καί σέ κοινωνικές μηχανές πού δέν τά διαφορίζουν μόνο σάν οἰκογενειακά ὄντα, ἀλλά σάν παράγωγα τοῦ γραμμομοριακοῦ συνόλου ὅπου ἀνήκουν, μέσα στό ἄλλο αὐτό καθεστώς. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τό κοινωνικό καί τό μεταφυσικό παρουσιάζονται ταυτόχρονα, σύμφωνα μέ τίς δύο ταυτόχρονες ἔννοιες τῆς *διαδικασίας* – ἱστορική διαδικασία κοινωνικῆς παραγωγῆς καί μεταφυσική διαδικασία ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. Δέν παρουσιάζονται ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων. Ξαναβρισκόμαστε πάντα μπροστά στόν πίνακα τοῦ Lindner, ὅπου τό χοντρό ἀγοράκι ἔχει κιόλας συνδέσει μιάν ἐπιθυμητική μηχανή πάνω σέ μιά κοινωνική μηχανή, βραχυκυκλώνοντας τούς γονιούς, πού μποροῦν μόνο νά παρέμβουν σάν συντελεστές παραγωγῆς καί ἀντιπαραγωγῆς, καί στή μιά περίπτωση καί στήν ἄλλη. Δέν ὑπάρχει παρά κοινωνικό καί μεταφυσικό. Κι ἄν κάτι ἐπέρχεται ἐκ τῶν ὑστέρων, δέν εἶναι βέβαια οἱ κοινωνικές καί μεταφυσικές ἐπενδύσεις τῆς λίμπιντο, οὔτε οἱ συνθέσεις τοῦ ἀσυνείδητου· ἀντίθετα, εἶναι τό οἰδιπόδειο, ὁ ναρκισσισμός, καθώς καί ὅλη ἡ σειρά τῶν ψυχαναλυτικῶν ἐννοιῶν. Οἱ συντελεστές παραγωγῆς εἶναι πάντα «τωρινοί» συντελεστές, κι αὐτό συμβαίνει ἀπό τήν πιό τρυφερή ἡλικία: τωρινό δέν σημαίνει πρόσφατο σέ ἀντίθεση μέ παιδικό, ἀλλά «ἐνεργείᾳ» σέ ἀντίθεση μέ τό «δυνάμει», μ' αὐτό πού μπορεῖ νά συμβεῖ κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες. Οἰδιπόδειο, δυνητικό καί ἀντιδρασιακό. Ἂς ἐξετάσουμε, πράγματι, κάτω ἀπό ποιές συνθῆκες προβάλλει τό οἰδιπόδειο: ἕνα σύνολο ἀφετηριακό, ὑπερπεπερασμένο (transfini), ἀποτελούμενο ἀπό ὅλα τά ἀντικείμενα, τούς φορεῖς, τίς σχέσεις τῆς κοινωνικῆς-ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, ἐπανάγεται σ' ἕνα πεπερασμένο οἰκογενειακό σύνολο, ὡς σύνολο ἄφιξης (ἐλάχιστο ὅριο, τρεῖς ὅροι πού μπορεῖ, καί μάλιστα πού πρέπει κανείς νά τούς αὐξήσει, ὄχι ὅμως καί στό ἄπειρο). Πράγματι, μιά τέτοια *ἐφαρμογή* προϋποθέτει ἕναν τέταρτο ὅρο κινητό, σέ προεκβολή, τόν συμβολικό ἀφηρημένο φαλλό, ἐπιφορτισμένο νά ἐκτελεῖ τή δίπλωση ἤ τή σύνδεση· οὐσιαστικά ὅμως, ἡ ἐφαρμογή αὐτή ἐνεργεῖ πάνω στά τρία πρόσωπα πού ἀποτελοῦν τό ἐλάχιστο οἰκογενειακό σύνολο, ἤ πάνω στά ὑποκατάστατά τους – πατέρα, μητέρα, παιδί. Καί τά πράγματα δέν τελειώνουν ἐδῶ, ἀφοῦ οἱ τρεῖς ὅροι τείνουν νά μειωθοῦν σέ δύο, εἴτε στή σκηνή τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὅπου ὁ πατέρας σκοτώνει τό παιδί, εἴτε στή σκηνή τῆς αἱμομιξίας, ὅπου τό παιδί σκοτώνει τόν πατέρα, εἴτε στή σκηνή τῆς τρομερῆς μητέρας, ὅπου ἡ μητέρα σκοτώνει τό παιδί ἤ τόν πατέρα. Ὕστερα ἀπό τούς δυό ὅρους, περνᾶ κανείς σέ ἕναν, μέ τόν ναρκισσισμό, πού δέν προηγεῖται καθόλου ἀπό τό οἰδιπόδειο ἀλλά εἶναι παράγωγό του. Γι'

αὐτό μιλοῦμε γιά μιάν οἰδιπόδεια-ναρκισσική μηχανή, πού στό τέρμα της τό ἐγώ βρίσκει τόν ἴδιο του τό θάνατο, ὡς τόν ὅρο μηδέν μιᾶς καθαρῆς κατάργησης, πού στοίχειωνε ἀπό τήν ἀρχή τήν οἰδιποδισμένη ἐπιθυμία καί πού τώρα, στό τέλος, ἀναγνωρίζεται πώς εἶναι ὁ Θάνατος. 4, 3, 2, 1, 0 – τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνας ἀγώνας δρόμου πρός τό θάνατο.

Ἀπό τόν 19ο αἰώνα ἤδη, ἡ μελέτη τῶν ψυχικῶν παθήσεων καί τῆς τρέλας εἶναι δέσμια τοῦ ἀξιώματος τῆς οἰκογενειοκρατίας καί τῶν συσχετικῶν του, δηλαδή τοῦ προσωπολογικοῦ ἀξιώματος καί τοῦ ἐγωικοῦ ἀξιώματος. Εἴδαμε στό ἔργο τοῦ Foucault ὅτι ἡ ψυχιατρική τοῦ 19ου αἰώνα θεωροῦσε τήν οἰκογένεια καί σάν αἰτία καί σάν κριτή τῆς ἀρρώστιας, καί τό κλειστό ἄσυλο σάν τεχνητή οἰκογένεια, ἐπιφορτισμένη νά ἐσωτερικεύει τήν ἐνοχή καί νά φέρνει στό προσκήνιο τήν εὐθύνη, τυλίγοντας τήν τρέλα, ἀλλά καί τή θεραπεία της, σέ μιά πανταχοῦ παρούσα σχέση πατέρας-παιδί. Ἀπ' αὐτήν τήν ἄποψη, ἡ ψυχανάλυση ὄχι μονάχα δέν ξέκοψε ἀπό τήν ψυχιατρική, ἀλλά καί μετέφερε τίς ἀπαιτήσεις της ἔξω ἀπό τό ἄσυλο, ἐπιβάλλοντας πρῶτα-πρῶτα κάποια «ἐλεύθερη» ἐσωτερική, ἐντατική, φαντασιωτική χρήση τῆς οἰκογένειας, χρήση πού φαινόταν νά ταιριάζει ἰδιαίτερα σ' αὐτό πού εἶχε ἐντοπιστεῖ σάν νεύρωση. Ὅμως, ἀπό τή μιά μεριά ἡ ἀντίσταση τῶν ψυχώσεων καί ἀπό τήν ἄλλη ἡ ἀνάγκη νά λαβαίνεται ὑπόψη μιά κοινωνική αἰτιολογία παρέσυρε ψυχίατρους καί ψυχαναλυτές νά ἀναπτύξουν, σέ ἀνοιχτές τώρα συνθῆκες, τή διάταξη μιᾶς ἐκτεταμένης οἰκογένειας, πού ὑποτίθεται ὅτι κατεῖχε πάντα τό μυστικό τῆς ἀρρώστιας καί τῆς θεραπείας. Ἀφοῦ λοιπόν ἐσωτερίκευσαν τήν οἰκογένεια στό οἰδιπόδειο, ἐξωτερικεύουν τώρα τό οἰδιπόδειο στή συμβολική τάξη, στήν ἱδρυματική τάξη, στήν κοινοτική τάξη, στήν τάξη τῶν τομέων κλπ. Ὑπάρχει ἐδῶ μιά σταθερά σ' ὅλες τίς σύγχρονες προσπάθειες. Κι ἄν ἡ τάση αὐτή ἐμφανίζεται μέ τόν ἁπλοϊκό τρόπο στήν κοινοτική ψυχιατρική προσαρμογῆς – «θεραπευτική ἐπιστροφή στήν οἰκογένεια» – στήν ταυτότητα τῶν προσώπων καί στήν ἀκεραιότητα τοῦ ἐγώ (κι ὅλα αὐτά μέ τήν εὐλογία τοῦ πετυχημένου εὐνουχισμοῦ, σέ μιάν ἱερή τριγωνική μορφή), ἡ ἴδια τάση, μέ πιό κρυφό τρόπο, ἐκδηλώνεται καί σέ ἄλλα ρεύματα. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ συμβολική τάξη τοῦ Lacan ἀλλοιώθηκε καί χρησιμοποιήθηκε γιά νά ἐγκατασταθεῖ ἕνα δομικό οἰδιπόδειο πού νά μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ στήν ψύχωση, καί νά ἐπεκταθοῦν οἱ οἰκογενειοκρατικές συντεταγμένες πέρα ἀπό τό πραγματικό, ἀκόμα κι ἀπό τό φαντασιακό τους πεδίο. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ ἱδρυματική ψυχανάλυση δύσκολα προφυλάγεται ἀπό τήν ἀνασύσταση τεχνητῶν οἰκογενειῶν, ὅπου ἡ συμβολική τάξη, ἐνσαρκωμένη ἀπό τό Ἵδρυμα, ξαναπλάθει ὁμαδικά οἰδιπόδεια, πού περιέχουν ὅλα τά θανατηφόρα χαρακτηριστικά τῶν ὑποταγμένων ὁμάδων. Ἀλλά καί κάτι παραπάνω: ἡ ἀντιψυχιατρική ἀναζήτησε στίς ἀναπεπταμένες οἰκογένειες τό μυστικό μιᾶς αἰτιότητας τόσο κοινωνικῆς ὅσο καί σχιζογόνας. Καί ἐδῶ ἴσως ἀναφαίνεται καθαρότατα ὁ φενακισμός, γιατί ἡ ἀντιψυχιατρική ἦταν ἡ πιό κατάλληλη, ἀπό ὁρισμένες ἀπόψεις, νά σπάσει κάθε δεσμό μέ τήν παραδοσιακή οἰκογένεια. Πράγματι, τί παρατηρεῖται στίς ἀμερικανικές μελέτες τῆς οἰκογένειας, ὅπως τίς ἐπαναλαμβάνουν καί τίς συνεχίζουν οἱ ἀντιψυχίατροι; Βαφτίζουν σχιζογόνες ἐντελῶς συνηθισμένες οἰκογένειες, κοινότατους οἰκογενειακούς μηχανισμούς, μιά οἰκογενειακή λογική συνηθισμένη, δηλαδή μόλις νευρωτίζουσα. Στίς ἀποκαλούμενες σχιζοφρενικές οἰκογενειακές μονογραφίες, εὔκολα ὁ καθένας ἀναγνωρίζει τόν ἴδιο του τόν μπαμπά, τήν ἴδια του τή μαμά· ὅπως λογουχάρη στό «διπλό ἀδιέξοδο» ἤ τή «διπλή λαβή» τοῦ Bateson: ποιός πατέρας δέν ἐκφράζει, ταυτόχρονα, τίς δυό ἀντιφατικές προσταγές: «Πρέπει νἄμαστε φίλοι, γιέ μου, εἶμαι ὁ καλύτερός σου φίλος» καί: «Πρόσεξε καλά, γιέ μου, μή μοῦ φέρνεσαι σάν νά εἶμαι κανένας τῆς παρέας σου»;

Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει ἕνα σχιζοφρενικό. Ὅπως εἴδαμε, τό διπλό ἀδιέξοδο, μέ τήν ἔννοια αὐτή, δέν προσδιορίζει καθόλου ἕναν εἰδικό σχιζογόνο μηχανισμό, ἀλλά χαρακτηρίζει μόνο τό οἰδιπόδειο στή συνολική του ἔκταση. Κι ἄν ὑπάρχει πραγματικό ἀδιέξοδο, πραγματική ἀντίφαση, εἶναι ἐκείνη ὅπου πέφτει ὁ ἴδιος ὁ ἐρευνητής, ὅταν ἔχει τήν ἀξίωση νά ὁρίζει σχιζογόνους κοινωνικούς μηχανισμούς, καί ταυτόχρονα νά τούς ἀνακαλύπτει στήν οἰκογενειακή τάξη, πού τῆς διαφεύγουν τόσο ἡ κοινωνική παραγωγή ὅσο καί ἡ σχιζοφρενική διαδικασία. Ἡ ἀντίφαση αὐτή γίνεται ἰδιαίτερα αἰσθητή στόν Laing, γιατί εἶναι ὁ πιό ἐπαναστατικός ἀντιψυχίατρος. Ὅμως, τήν ἴδια στιγμή πού ἔρχεται σέ ρήξη μέ τήν ψυχιατρική μέθοδο, τή στιγμή πού προσπαθεῖ νά ἀποδόσει στήν ψύχωση μιά πραγματική κοινωνική γένεση, καί πού ἀπαιτεῖ σάν ὅρο τῆς θεραπείας τήν ἀνάγκη νά συνεχιστεῖ τό «ταξίδι» ὡς διαδικασία καθώς καί νά διαλυθεῖ τό «φυσιολογικό ἐγώ», ξαναπέφτει στά χειρότερα οἰκογενειοκρατικά, προσωπολογικά καί ἐγωικά ἀξιώματα, ἔτσι πού τά προτεινόμενα θεραπευτικά μέσα καταντοῦν ἁπλῶς «μιά εἰλικρινής ἀξιοπιστία ἀνάμεσα στούς γονιούς», μιά «ἀναγνώριση τῶν προσώπων», μιά ἀνακάλυψη τοῦ ἀληθινοῦ ἐγώ ἤ τοῦ ἀληθινοῦ ἑαυτοῦ ἀλά Martin Buber*.[62] Ἐκτός ἀπό τήν ἐχθρότητα πού συνάντησε ἀπό τή μεριά τῶν παραδοσιακῶν «αὐθεντιῶν», ἴσως ἐδῶ νά βρίσκεται ἡ πηγή τῆς πρόσφατης ἀποτυχίας τῆς ἀντιψυχιατρικῆς, γιατί οἱ προσπάθειές της υἱοθετήθηκαν ἀπό τήν οἰκογενειακή ψυχοθεραπεία

* *Martin Buber* (1878-1965), γερμανοεβραῖος φιλόσοφος, θεολόγος καί ἱστορικός, ὑποστήριξε μιάν πρωτότυπη ἑρμηνεία τοῦ σιωνισμοῦ, ὑπαρξιστής μέ καθαρά θρησκευτική κατεύθυνση (*Σημ. Γ.Κ.*).

[62] Ronald Laing, *Ὁ ἑαυτός καί οἱ ἄλλοι (Soi et les autres)* 1961 καί 1969, γαλλ. μετάφρ. Gallimard, σ. 123-124 καί 134.

μέ τίς προσαρμοστικές της μορφές, καθώς καί ἀπό τήν τομεακή ψυχιατρική· ἴσως κι αὐτό νά ἐξηγεῖ γιατί ὁ ἴδιος ὁ Laing ἀποτραβήχτηκε στήν Ἀνατολή. Καί μήπως δέν ἔχουμε μιάν ἀνάλογη ἀντίφαση, σέ ἄλλο ὅμως πλάνο, στήν προσπάθεια πού γίνεται ἀπό ὁρισμένους νά χαντακώσουν τή διδασκαλία τοῦ Lacan, ὅταν τήν τοποθετοῦν σέ ἕναν οἰκογενειακό καί προσωπολογικό ἄξονα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Lacan ὑποστηρίζει πώς ἡ αἰτία τῆς ἐπιθυμίας βρίσκεται σ' ἕνα μή-ἀνθρώπινο «ἀντικείμενο», ἑτερογενές ὡς πρός τό πρόσωπο, κάτω κι ἀπό τούς ἐλάχιστους ὅρους ταυτότητας, καί πού ξεφεύγει ἀπό τίς διϋποκειμενικές συντεταγμένες καθώς κι ἀπό τόν κόσμο τῶν σημασιοδοτήσεων;

Ζήτω οἱ Ndembu, γιατί, σύμφωνα μέ τή λεπτομερειακή ἀφήγηση τοῦ ἐθνολόγου Turner, μόνον ὁ γιατρός ndembu κατόρθωσε νά δεῖ τό οἰδιπόδειο σάν μιά ἐπίφαση, σάν ἕνα σκηνικό, καί νά ἀνατρέξει ὥς τίς ἀσύνειδες λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. Ἡ οἰδιπόδεια οἰκογενειοκρατία, ἀκόμα καί στίς πιό σύγχρονες μορφές της, – καί προπαντός σ' αὐτές – καθιστᾶ ἀδύνατη τήν ἀνακάλυψη αὐτοῦ πού, ὡστόσο, οἱ ἐρευνητές διατείνονται ὅτι ἐπιζητοῦν, δηλαδή τή σχιζογενῆ κοινωνική παραγωγή. Καί πρῶτα-πρῶτα, ὅσο κι ἄν βεβαιώνουν ὅτι ἡ οἰκογένεια ἐκφράζει τίς πιό βαθειές κοινωνικές ἀντιφάσεις, τῆς ἀποδίνουν τήν ἀξία ἑνός μικρόκοσμου, τῆς δίνουν τόν ρόλο ἑνός ἀναγκαίου ἐνδιάμεσου γιά τή μετατροπή τῆς κοινωνικῆς ἀλλοτρίωσης σέ ψυχική ἀλλοτρίωση· κάτι παραπάνω: θά ἔλεγε κανείς, ἀπό τή στάση τους, πώς δέν βλέπουν ὅτι ἡ λίμπιντο ἐπενδύει ἄμεσα τίς κοινωνικές ἀντιφάσεις σάν τέτοιες, καί ὅτι γιά νά ἀφυπνιστεῖ, δέν χρειάζεται νά ἐκφραστοῦν οἱ ἀντιφάσεις σύμφωνα μέ τόν κώδικα τῆς οἰκογένειας. Μέ τόν τρόπο αὐτόν ἔχουν κιόλας ἀντικαταστήσει τήν κοινωνική παραγωγή μέ τήν οἰκογενειακή αἰτιολογία ἤ ἔκφραση· καί τότε ξαναπέφτουν στίς κατηγορίες τῆς ἰδεαλιστικῆς ψυχιατρικῆς. Ὅπως καί νά εἶναι, βγάζουν ἔτσι ἀθῶα τήν κοινωνία: καί ἡ μόνη κατηγορία πού μένει ἐναντίον της εἶναι ἀόριστες σκέψεις γιά τόν ἀρρωστημένο χαρακτήρα τῆς οἰκογένειας, ἤ γενικότερα ἀκόμα, γιά τόν σύγχρονο τρόπο ζωῆς. Καί παρακάμπτουν τό οὐσιῶδες: ὅτι ἡ κοινωνία σχιζοφρενίζει στό ἐπίπεδο τῆς ὑποδομῆς της, τοῦ τρόπου της παραγωγῆς, τῶν πιό συγκεκριμένων οἰκονομικῶν καπιταλιστικῶν κυκλωμάτων της· καί ὅτι ἡ λίμπιντο ἐπενδύει τό κοινωνικό αὐτό πεδίο, ὄχι μέ τή μορφή ὅπου θά μποροῦσε νά ἐκφραστεῖ καί νά ἑρμηνευτεῖ μέ μιάν οἰκογένεια-μικρόκοσμο, ἀλλά μέ τή μορφή ὅπου τό κοινωνικό πεδίο μεταβιβάζει στήν οἰκογένεια τίς μή-οἰκογενειακές του τομές καί ροές, πού ἔχουν ἐπενδυθεῖ σάν τέτοιες· καί συνακόλουθα, ὅτι οἱ οἰκογενειακές ἐπενδύσεις εἶναι πάντα ἀποτέλεσμα τῶν κοινωνικῶν-ἐπιθυμητικῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων, μόνων πρωταρχικῶν· τέλος, ὅτι ἡ ψυχική ἀλλοτρίωση ἐξυπακούει ἄμεσα τίς ἐπενδύσεις αὐτές, καί εἶναι τόσο κοινωνική ὅσο καί ἡ κοινωνική ἀλλοτρίωση, πού κι αὐτή ἐξυπακούει τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος.

Ἔτσι, ὄχι μονάχα δέν μπορεῖ νά ἀξιολογηθεῖ σωστά ἡ κοινωνική παραγωγή, μέ τόν παθογόνο της χαρακτήρα, ἀλλά ἀγνοεῖται ἀκόμα καί ἡ σχιζοφρενική διαδικασία, καί ἡ σχέση της μέ τόν σχιζοφρενικό ὡς ἀσθενῆ. Γιατί ἐπιχειρεῖται νά νευρωσιστεῖ τό καθετί. Καί ἀσφαλῶς ὑπάρχει ἔτσι συμμόρφωση μέ τήν ἀποστολή τῆς οἰκογένειας, πού εἶναι νά παράγει νευρωτικούς μέ τόν ἐξοιδιποδισμό της, μέ τό σύστημά της τῶν ἀδιεξόδων, μέ τή μεταβίβαση τῆς ἀπώθησης, πού χωρίς αὐτήν ἡ κοινωνική καταστολή δέν θά ἔβρισκε ποτέ ὑποκείμενα ὑπάκουα καί καρτερικά, καί δέν θά κατόρθωνε νά φράξει τίς γραμμές φυγῆς τῶν ροῶν. Δέν εἶναι ἀνάγκη νά λάβουμε καθόλου ὑπόψη τόν ἰσχυρισμό τῆς ψυχανάλυσης, ὅτι τάχα γιατρεύει τή νεύρωση, ἀφοῦ γι' αὐτήν θεραπεία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά μιά ἀτέρμονη συνεδρία, μιά ἀτέρμονη ἐγκαρτέρηση, μιά προσέγγιση τῆς ἐπιθυμίας μονάχα μέ τόν εὐνουχισμό!... καί μιά δημιουργία συνθηκῶν ὅπου τό ὑποκείμενο μπορεῖ νά διασκορπίζει τήν ἀρρώστια, νά τή μεταδίδει στούς γόνους του – ἀντί νά πεθαίνει ἐργένικο, ἀνίκανο καί μαλακισμένο. Κάτι παραπάνω: ἴσως κάποια μέρα ἀνακαλυφθεῖ *πώς τό μόνο ἀθεράπευτο εἶναι ἡ νεύρωση* (γι' αὐτό καί ἔχουμε τήν «ἀτέρμονη ψυχανάλυση»). Οἱ ψυχαναλυτές χαίρονται ὅταν κατορθώνουν νά μετατρέψουν ἕνα σχιζοφρενικό σέ παρανοϊκό ἤ σέ νευρωτικό. Ἴσως νά ὑπάρχει ἐδῶ μιά μεγάλη παρεξήγηση. Γιατί ὁ σχιζοφρενικός ξεφεύγει ἀπό κάθε οἰδιποδιακή, οἰκογενειακή, προσωπολογική ἀναφορά – δέν θά λέω πιά «ἐγώ», δέν θά λέω πιά «μπαμπάς-μαμά» – καί κρατᾶ τόν λόγο του. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι ἄν αὐτό εἶναι ἡ ἀρρώστια του, ἤ ἀντίθετα ἄν αὐτό ἀποτελεῖ τή σχιζοφρενική διαδικασία, πού δέν εἶναι ἀρρώστια, πού δέν εἶναι «κατάρρευση», ἀλλά μονάχα ἕνα «διάνοιγμα» – ὅσο κι ἄν εἶναι ἀγχῶδες καί παράτολμο: νά διαβεῖς τόν τοῖχο ἤ τό ὅριο πού σέ χωρίζει ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, νά διοχετεύσεις τίς ροές τῆς ἐπιθυμίας. Τό μεγαλεῖο τοῦ Laing, εἶναι πώς ξεκινώντας ἀπό ὁρισμένες διαισθήσεις – πού στόν Jaspers ἔμεναν διφορούμενες – μπόρεσε νά ἐπισημάνει τήν ἀπίστευτη σημασία τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ. Κι ἔτσι, δέν ὑπάρχει σχιζο-ἀνάλυση πού νά μήν ἀνακατεύει στό θετικό της ἔργο τό σταθερό καταστροφικό ἔργο τῆς διάλυσης τοῦ λεγόμενου φυσιολογικοῦ ἐγώ. Ὁ Lawrence, ὁ Miller κι ἀργότερα ὁ Laing, τό ἔδειξαν μέ πολλή πειστικότητα: οὔτε ὁ ἄντρας οὔτε ἡ γυναίκα εἶναι προσωπικότητες καθορισμένες μέ ἀκρίβεια, ἀλλά δονήσεις, ροές, σχίσεις καί «κόμποι». Τό ἐγώ παραπέμπει σέ προσωπολογικές συντεταγμένες, ἀπ' ὅπου καί προκύπτει, καί τά πρόσωπα παραπέμπουν μέ τή σειρά τους σέ οἰκογενειακές συντεταγμένες· θά δοῦμε σέ τί παραπέμπει τό οἰκογενειακό σύνολο, γιά νά δημιουργήσει κι αὐτό μέ τή σειρά του, πρόσωπα. Ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι νά διαλύει ἀκούραστα τά ἐγώ καί τίς προϋποθέσεις τους, νά ἀπελευθερώνει τίς προ-προσωπικές μοναδικότη-

τες πού περικλείνουν καί ἀπωθοῦν, νά κάνει νά κυλᾶνε οἱ ροές πού θά μποροῦσαν νά ἐκπέμπουν, νά δέχονται καί νά αἰχμαλωτίζουν, νά ἐγκαθιστᾶ ὅλο καί πιό πέρα, καί μέ περισσότερη λεπτότητα, τίς σχίσεις καί τίς τομές – πολύ πιό κάτω ἀπό τίς συνθῆκες ταυτότητας – νά συναρμολογεῖ τίς ἐπιθυμητικές μηχανές πού συναντοῦν τό κάθε ἐγώ καί τό ἐντάσσουν σέ ὁμάδα μαζί μέ ἄλλα. Γιατί τό κάθε ἐγώ εἶναι μιά μικρή ὁμάδα, καί πρέπει νά ζεῖ σάν ὁμάδα, ἤ καλύτερα σάν ἕνα κουτί ἀπό τσάι «ζέν», σπασμένο καί θρυμματισμένο πού τό κάθε σκίσιμό του ἐπιδιορθώνεται μέ χρυσό τσιμέντο, ἤ ἀκόμα σάν τό πλακόστρωτο μιᾶς ἐκκλησίας πού ἡ κάθε ρωγμή ἀνάμεσα στίς πλάκες του τονίζεται ἀπό μπογιά ἤ ἀπό ἀσβέστη (τό ἀντίθετο τοῦ ἑνοποιημένου, γραμμομοριοποιημένου, συγκαλυμμένου, ἐπουλωμένου, μή-παραγωγικοῦ εὐνουχισμοῦ). Ἡ σχιζο-ἀνάλυση ὀνομάζεται σχιζο-ἀνάλυση ἐπειδή σ' ὅλη τή θεραπευτική της μέθοδο, ἐκσχιζοφρενίζει ἀντί νά νευρωσίζει ὅπως ἡ ψυχανάλυση.

Ἀπό τί πάσχει ὁ σχιζοφρενικός, ἀφοῦ δέν πρόκειται γιά σχιζοφρένεια ὡς διαδικασία; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού μετατρέπει τό «διάνοιγμα» σέ κατάρρευση; Ἡ ἐξαναγκαστή διακοπή τῆς διαδικασίας ἤ ἡ συνέχισή της στό κενό, ἤ μήπως ὁ τρόπος πού ἐξαναγκάζει τόν σχιζοφρενικό νά παίρνει τόν ἑαυτό του γιά σκοπό; Σχετικά μ' αὐτό, εἴδαμε πῶς ἡ κοινωνική παραγωγή παράγει τόν ἄρρωστο σχιζοφρενικό: θεμελιωμένος πάνω σέ ἀποκωδικωμένες ροές, πού ἀποτελοῦν τή βαθύτερή του τάση ἤ τό ἀπόλυτό του ὅριο, ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά ἐναντιώνεται στήν τάση αὐτή, νά ἀποτρέπει τό ὅριο αὐτό, ἀντικαθιστώντας το μέ ἐσωτερικά σχετικά ὅρια, πού μπορεῖ νά τά ἀναπαράγει σέ ὅλο καί μεγαλύτερη κλίμακα, ἤ μέ μιάν ἀξιωματική τῶν ροῶν πού ὑποτάσσει τήν τάση στήν τυραννία καί στήν πιό σκληρή καταστολή. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, ἡ ἀντίφαση ἐγκαθίσταται ὄχι μόνο στό ἐπίπεδο τῶν ροῶν πού διασχίζουν τό κοινωνικό πεδίο, ἀλλά καί στό ἐπίπεδο τῶν λιμπιντινικῶν τους ἐπενδύσεων, πού ἀποτελοῦν συστατικά τους μέρη – δηλαδή ἀνάμεσα στήν παρανοϊκή ἀνοικοδόμηση τοῦ τυραννικοῦ Urstaat καί τίς θετικές σχιζοφρενικές γραμμές φυγῆς. Κατά συνέπεια, διαγράφονται τρεῖς δυνατότητες: ἤ ἡ διαδικασία διακόπτεται, τό ὅριο τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς μετατοπίζεται, μεταμφιέζεται καί περνᾶ τώρα στό οἰδιπόδειο ὑποσύνολο· ὁ σχιζοφρενικός πραγματικά νευρωσίζεται, κι αὐτός ὁ νευρωσισμός ἀποτελεῖ τήν ἀρρώστια του· γιατί, ὁπωσδήποτε, ὁ νευρωσισμός προηγεῖται ἀπό τή νεύρωση, ἡ νεύρωση εἶναι καρπός του· ἤ ὁ σχιζοφρενικός ἀντιστέκεται στό νευρωσισμό, στόν ἐξοιδιποδισμό. Ἀκόμα καί τά σύγχρονα μέσα – ἡ γνήσια ψυχαναλυτική σκηνή, ὁ συμβολικός φαλλός, ὁ δομικός ἀποκλεισμός, τό ὄνομα τοῦ πατέρα – δέν κατορθώνουν νά τόν ἐπηρεάσουν· (κι ἐδῶ ἀκόμα, πόσο παράξενη εἶναι ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Lacan – αὐτοῦ πού ἀντίθετα στάθηκε ὁ πρῶτος πού ἐκσχιζοφρένισε τό ψυχαναλυτικό πεδίο...). Στή δεύτερη

αὐτή περίπτωση, ἡ διαδικασία ἀντιμετωπίζει ἕνα νευρωσισμό καί τοῦ ἀντιστέκεται καί, ὅπως εἶναι μπλοκαρισμένη ἀπό παντοῦ, καταντᾶ νά ἐκλαμβάνει τόν ἑαυτό του γιά σκοπό: ἔτσι, δημιουργεῖται ὁ ψυχωτικός, πού δέν ξεφεύγει ἀπό τήν κυριολεκτικά μεταβιβασμένη ἀπώθηση παρά μόνο γιά νά καταφύγει στήν πρωταρχική ἀπώθηση, νά ξανακλειστεῖ στό δίχως ὄργανα σῶμα καί νά κατασιγάζει τίς ἐπιθυμητικές μηχανές του. Προτιμότερη ἡ κατατονία παρά ἡ νεύρωση, προτιμότερη ἡ κατατονία παρά τό οἰδιπόδειο καί ὁ εὐνουχισμός – ἀλλά κι αὐτό ἀκόμα εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ νευρωσισμοῦ, ἀντεπενέργεια τῆς ἴδιας καί μόνης ἀρρώστιας. Ὑπάρχει καί μιά τρίτη περίπτωση: ἡ διαδικασία ἀρχίζει νά γυρίζει στό κενό. Διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης – ὁ ἄρρωστος δέν μπορεῖ πιά νά ψάξει νά βρεῖ καί νά δημιουργήσει τό νέο του ἔδαφος. Βρίσκεται ἀντιμέτωπος μέ τήν οἰδιπόδεια ἐπανεδαφικοποίηση – γῆ ἀρχαϊκή, ὑπολειμματική καί ἀφάνταστα περιορισμένη – καί θά προσπαθήσει τώρα νά σχηματίσει ἀκόμα πιό τεχνητά ἐδάφη πού συμβιβάζονται ὅπως-ὅπως μέ τήν κατεστημένη τάξη (ἐκτός ἄν συμβεῖ κανένα ἀτύχημα): ἔχουμε τότε τόν διεστραμμένο. Στό κάτω-κάτω τό οἰδιπόδειο ἦταν ἤδη μιά τεχνητή γῆ – ὦ οἰκογένεια! Καί ἡ ἀντίσταση στό οἰδιπόδειο, ἡ ἐπιστροφή στό δίχως ὄργανα σῶμα ἦταν κι αὐτές μιά τεχνητή γῆ – ὦ φρενοκομεῖο! Ἔτσι, ὅλα γίνονται διαστροφή. Ἀλλά καί ὅλα εἶναι ψύχωση καί παράνοια, ἀφοῦ ὅλα ξεκινᾶνε ἀπό τήν ἀντι-ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου πού δημιουργεῖ τόν ψυχωτικό. Κι ἀκόμα, ὅλα εἶναι νεύρωση, ἀφοῦ ὅλα εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ νευρωσισμοῦ πού ἀντιτίθεται στή διαδικασία. Τέλος, ὅλα εἶναι διαδικασία, σχιζοφρένεια ὡς διαδικασία, ἀφοῦ ὅλα μετριοῦνται μ' αὐτήν – ἡ ἴδια της ἡ διαδρομή, οἱ νευρωτικές της στάσεις, οἱ διεστραμμένες της συνεχίσεις στό κενό, οἱ ψυχωτικές καταλήξεις της.

Ἐφόσον τό οἰδιπόδειο γεννιέται ἀπό μιά ἐφαρμογή ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου στό ὁλοκληρωμένο οἰκογενειακό σχῆμα, δέν συνεπάγεται μιάν ὁποιαδήποτε ἐπένδυση αὐτοῦ τοῦ πεδίου ἀπό τή λίμπιντο, ἀλλά μιάν πολύ ἰδιαίτερη ἐπένδυση πού καθιστᾶ τήν ἐφαρμογή αὐτή δυνατή καί ἀναγκαία. Γι' αὐτό καί θεωρήσαμε τό οἰδιπόδειο μιάν ἰδέα παρανοϊκοῦ, προτοῦ γίνει συναίσθημα νευρωτικοῦ. Πράγματι, ἔργο τῆς παρανοϊκῆς ἐπένδυσης εἶναι νά ὑπαγάγει τή μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή στό γραμμομοριακό σύνολο πού ἡ ἴδια διαμορφώνει πάνω στή μιάν ἀπό τίς πλευρές τοῦ δίχως ὄργανα συμπαγοῦς σώματος καί νά τήν ὑποτάξει ἔτσι σέ μιά μορφή κοινωνικοῦ σώματος, πού ἀσκεῖ τή λειτουργία συμπαγοῦς σώματος μέσα σέ καθορισμένες συνθῆκες. Ὁ παρανοϊκός «μηχανεύει» μάζες, καί δέν παύει νά σχηματίζει μεγάλα σύνολα νά ἐφευρίσκει βαρειές συσκευές γιά νά πλαισιώνει καί νά καταπιέζει τίς ἐπιθυμητικές μηχανές. Δέν τοῦ εἶναι βέβαια δύσκολο νά περάσει γιά λογικός, μιλώντας γιά συλλογικούς στόχους καί συμφέροντα, γιά μεταρρυθμίσεις πού ποέπει νά ἐκτελεστοῦν, ἀλλά καί γιά ἐπαναστάσεις που

πρέπει νά γίνουν. Ὅμως, ἡ τρέλα ἀναφαίνεται, κάτω ἀπό τίς μεταρρυθμιστικές ἐπενδύσεις ἤ τίς ἀντιδραστικές καί φασιστικές ἐπενδύσεις, πού παίρνουν λογική ὄψη μονάχα στήν ἀνταύγεια τοῦ προσυνείδητου, καί πού ἐμπνέουν τούς παράδοξους συλλογισμούς γιά μιάν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας. Ἀκόμα καί ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖται εἶναι τρελή. Ἀκοῦστε ἕναν ὑπουργό, ἕνα στρατηγό, ἕναν ἐπιχειρηματία, ἕναν τεχνικό... Ἀκοῦστε τήν τεράστια παρανοϊκή βοή πίσω ἀπό τή λογική τῆς ἀγόρευσης, πού γίνεται γιά τούς ἄλλους, στό ὄνομα τῶν βουβῶν. Κι αὐτό συμβαίνει γιατί, κάτω ἀπό τούς προσυνείδητους σκοπούς καί τά προσυνείδητα συμφέροντα πού ἐπικαλοῦνται, προβάλλει μιά ἐπένδυση πολύ πιό ἀσύνειδη, πού ἀφορᾶ τό ἴδιο τό συμπαγές σῶμα, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε στόχο, πού ἀφορᾶ ἕνα βαθμό ἀνάπτυξης μονάχα γιά τόν ἴδιο, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε λογική: αὐτόν ἀκριβῶς τόν βαθμό καί κανέναν ἄλλο, οὔτε ἕνα βῆμα παραπάνω, αὐτό ἀκριβῶς τό κοινωνικό σῶμα καί κανένα ἄλλο, μήν τολμῆστε νά τό ἀλλάξετε. Μιά ἀνιδιοτελής ἀγάπη γιά τή γραμμομοριακή μηχανή, μιά πραγματική ἀπόλαυση, μέ ὅλο τό μίσος πού συνεπάγεται γιά ὅσους δέν ὑποτάσσονται σ' αὐτήν: ἀπ' αὐτά ἐξαρτιέται ὁλόκληρη ἡ λίμπιντο. Ἀπό τήν ἄποψη τῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης, καταλαβαίνει κανείς πολύ καλά ὅτι ὑπάρχει ἐλάχιστη διαφορά ἀνάμεσα σ' ἕνα μεταρρυθμιστή κι ἕνα φασίστα, κάποτε κι ὁρισμένους ἐπαναστάτες, πού δέν διακρίνονται παρά μονάχα προσυνείδητα, ἀλλά πού οἱ ἀσυνείδητες ἐπενδύσεις τους εἶναι τοῦ ἴδιου τύπου ἀκόμα κι ὅταν δέν υἱοθετοῦν τό ἴδιο σῶμα. Δέν μποροῦμε νά συμφωνήσουμε μέ τή Maud Mannoni, ὅταν ἰσχυρίζεται πώς πρώτη ἱστορική ἀντιψυχιατρική πράξη στάθηκε ἡ δικαστική ἀπόφαση τοῦ 1902, πού ἀπέδωσε στόν πρόεδρο Schreber ἐλευθερία καί εὐθύνη, μ' ὅλο πού αὐτός ἐξακολουθοῦσε νά ὑποστηρίζει τίς παραληρητικές του ἰδέες.[63] Γιατί ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφιβάλλουμε πώς ἡ δικαστική ἀπόφαση θά ἦταν ἡ ἴδια, ἄν ὁ πρόεδρος ἦταν σχιζοφρενικός καί ὄχι παρανοϊκός, ἄν πίστευε πώς εἶναι νέγρος ἤ ἑβραῖος ἀντί καθαρόαιμος ἄριος, ἄν δέν εἶχε ἐπιδείξει τόσην ἁρμοδιότητα στή διαχείριση τῆς περιουσίας του, κι ἄν δέν εἶχε δείξει πάνω στό παραλήρημά του ὅτι ἡ λιμπιντινική του ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ἦταν κιόλας φασιστοειδής. Οἱ κοινωνικές μηχανές, ὡς μηχανές καθυπόταξης, προκαλοῦν ἀσύγκριτους ἔρωτες, πού δέν εἶναι δυνατό νά ἐξηγηθοῦν μέ τό συμφέρον ἀφοῦ, ἀντίθετα, ἀπ' αὐτές ἀπορρέει τό συμφέρον. Στό βάθος τῆς κοινωνίας ὑπάρχει τό παραλήρημα, γιατί τό παραλήρημα εἶναι ἡ ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ὡς κοινωνικοῦ σώματος, πέρα ἀπό κάθε στόχο. Κι ὁ παρανοϊκός δέν στρέφει τόν ἔρωτά του μονάχα στό σῶμα τοῦ τυράννου, ἀλλά καί στό σῶμα τοῦ κεφαλαίου–χρήματος, ἤ σ' ἕνα καινούριο ἐπαναστατικό σῶμα, ἐφόσον εἶναι μορφή

[63] Maud Mannoni, *Le Psychiatre, son fou et la psychanalyse*, κεφ. VII.

ἰσχύος καί ἀγελαίου. Πρέπει νά ἔχεις κατακτηθεῖ ἀπ' αὐτό καί ὄχι μονάχα νά τό ἔχεις κατακτήσει, νά μηχανεύεις τίς καθυποταγμένες ὁμάδες πού ὁ ἴδιος εἶσαι ἐξαρτήματα καί γρανάζια τους, νά εἰσχωρήσεις ὁ ἴδιος μέσα στή μηχανή, γιά νά νιώσεις ἐπιτέλους τήν ἡδονή τῶν μηχανισμῶν πού συντρίβουν τήν ἐπιθυμία.

Τό οἰδιπόδειο ὡστόσο μοιάζει μέ κάτι σχετικά ἀθῶο, μέ μιάν ἰδιωτική περίπτωση πού ἡ θεραπευτική ἀγωγή της γίνεται στό ἰατρεῖο τοῦ ψυχαναλυτῆ. Ἀλλά αὐτό πού ἐμεῖς ρωτοῦμε, εἶναι ποιόν ἀκριβῶς τύπο ἀσύνειδης κοινωνικῆς ἐπένδυσης προϋποθέτει τό οἰδιπόδειο – ἀφοῦ δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐφευρίσκει τό οἰδιπόδειο· αὐτή ἀρκεῖται μονάχα στό νά ζεῖ ἀπ' αὐτό, νά τό ἀναπτύσσει, νά τό ἐπιβεβαιώνει, νά τοῦ δίνει ἐμπορική ἰατρική μορφή. Ἐφόσον ἡ παρανοϊκή ἐπένδυση καθυποτάσσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή, εἶναι πολύ σημαντικό γι' αὐτήν νά μετατοπίζεται τό ὅριο τῆς παραγωγῆς, νά περνάει στό ἐσωτερικό τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, σάν ὅριο ἀνάμεσα σέ δυό γραμμομοριακά σύνολα – τό κοινωνικό σύνολο ἀφετηρίας καί τό οἰκογενειακό ὑποσύνολο ἄφιξης πού ὑποτίθεται ὅτι τοῦ ἀντιστοιχεῖ – μέ τρόπο ὥστε ἡ ἐπιθυμία νά εἶναι πιασμένη στήν παγίδα μιᾶς οἰκογενειακῆς ἀπώθησης πού ἔρχεται νά ἐνισχύσει τήν κοινωνική καταστολή. Ὁ παρανοϊκός ἐφαρμόζει τό παραλήρημά του στήν οἰκογένεια, καί στή δική του οἰκογένεια, ἀλλά τό παραλήρημά του εἶναι πρῶτα-πρῶτα παραλήρημα πάνω στίς φυλές, στήν ἱεραρχία, στίς τάξεις, στήν παγκόσμια ἱστορία. Κοντολογίς, τό οἰδιπόδειο συνεπάγεται, μέσα στό ἴδιο τό ἀσυνείδητο, μιάν ὁλόκληρη ἀντιδραστική καί παρανοϊκή ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, πού ἐνεργεῖ σάν ἐξοιδιποδίζων παράγοντας, καί πού μπορεῖ τόσο νά τροφοδοτεῖ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις ὅσο καί νά ἐναντιώνεται σ' αὐτές. Ἀπό τήν ἄποψη τῆς σχιζο-ἀνάλυσης, ἡ ἀνάλυση τοῦ οἰδιπόδειου συνίσταται πρῶτα-πρῶτα στήν ἀναδρομή ἀπό τά συγκεχυμένα συναισθήματα τοῦ γιοῦ ὡς τίς παραληρητικές ἰδέες ἤ τίς γραμμές ἐπένδυσης τίς προερχόμενες ἀπό τούς γονιούς, τά ἐσωτερικευμένα τους παριστάνοντα καί τά ὑποκατάστατά τους: γιά νά φτάσει ὄχι στό σύνολο μιᾶς οἰκογένειας, πού εἶναι μόνο χῶρος ἐφαρμογῆς καί ἀναπαραγωγῆς, ἀλλά στίς κοινωνικές καί πολιτικές ἑνότητες τῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης. Γι' αὐτό καί ὁλόκληρη ἡ οἰκογενειοκρατική ψυχανάλυση, μαζί, καί κατά πρῶτο λόγο, ὁ ψυχαναλυτής, ἀνήκει στή δικαιοδοσία τῆς σχιζο-ἀνάλυσης. Ὁ μόνος τρόπος νά περάσει κανείς τήν ὥρα του πάνω στό ντιβάνι, εἶναι νά σχιζοαναλύσει τόν ψυχαναλυτή. Ὅπως εἴπαμε παραπάνω, ἐξαιτίας τῆς διαφορετικῆς φύσης τους σέ σχέση μέ τίς προ-συνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος, οἱ ἀσυνείδητες ἐπενδύσεις ἐπιθυμίας ἔχουν σάν ἔνδειξη τοῦ μεγέθους τῆς κοινωνικῆς τους σημασίας τή σεξουαλικότητα. Ὄχι βέβαια πώς φτάνει νά ἐπενδύσεις τή φτωχιά γυναίκα, τήν ὑπηρέτρια ἤ τήν πόρνη, γιά νά πετύχεις ἐπαναστατικούς ἔρωτες. Δέν ὑπάρχουν ἐπανα-

στατικοί ἤ ἀντιδραστικοί ἔρωτες – δηλαδή οἱ ἔρωτες δέν προσδιορίζονται ἀπό τό ἀντικείμενό τους οὔτε καί ἀπό τίς πηγές ἤ τούς στόχους τῶν ἐπιθυμιῶν ἤ τῶν παρορμήσεων. Ὑπάρχουν ὅμως *μορφές* ἀγάπης, πού εἶναι ἐνδείξεις τοῦ ἀντιδραστικοῦ ἤ τοῦ ἐπαναστατικοῦ χαρακτήρα τῆς ἐπένδυσης ἀπό τή λίμπιντο ἑνός ἱστορικοῦ ἤ γεωγραφικοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ἀπ' ὅπου τά ἀγαπημένα πρόσωπα ἀποκτοῦν τούς προσδιορισμούς τους. Τό οἰδιπόδειο εἶναι μιά ἀπό τίς μορφές αὐτές, ἔνδειξη ἀντιδραστικῆς ἐπένδυσης. Καί οἱ σαφῶς προσδιορισμένες μορφές, οἱ καθαρά προσδιορισμένοι ρόλοι, τά ξεχωριστά πρόσωπα, κοντολογίς ὅλα αὐτά πού ὁ Lawrence ἀποκαλεῖ εἰκόνες-πρότυπα – μητέρα, ἀρραβωνιαστικά, ἐρωμένη, σύζυγος, ἁγία καί πόρνη, πριγκίπισσα καί ὑπηρέτρια, πλούσια καί φτωχιά γυναίκα – εἶναι ἐξαρτήματα τοῦ οἰδιπόδειου μέχρι καί στίς ἀντιστροφές τους καί τίς ἀντικαταστάσεις τους. Τό ἴδιο τό σχῆμα τῶν εἰκόνων αὐτῶν, τό περίγραμμά τους καί τό σύνολο τῶν δυνατῶν τους σχέσεων, εἶναι προϊόντα ἑνός κώδικα ἤ μιᾶς κοινωνικῆς ἀξιωματικῆς, στήν ὁποία ἀπευθύνεται ἡ λίμπιντο μέ τή μεσολάβησή τους. Τά πρόσωπα εἶναι τά ὁμοιώματα πού προέρχονται ἀπό ἕνα κοινωνικό σύνολο, τοῦ ὁποίου ὁ κώδικας ἐπενδύεται ἀσύνειδα γιά τόν ἴδιο. Γι' αὐτό καί ὁ ἔρωτας καί ἡ ἐπιθυμία παρουσιάζουν ἀντιδραστικές ἤ ἐπαναστατικές ἐνδείξεις· οἱ τελευταῖες αὐτές προβάλλουν ἀντίθετα σάν ἀνεικονικές ἐνδείξεις, ὅπου τά πρόσωπα δίνουν τή θέση τους σέ ἀποκωδικωμένες ροές ἐπιθυμίας, σέ γραμμές δόνησης, καί ὅπου οἱ τομές τῶν εἰκόνων δίνουν τή θέση τους σέ σχίσεις, πού ἀποτελοῦν ἰδιόμορφα στίγματα, στίγματα-σημεῖα πολυδιάστατα, πού διοχετεύουν τίς ροές ἀντί νά τίς ἐκμηδενίζουν. Ἔρωτες μή-εἰκαστικούς, ἐνδείξεις ἐπαναστατικῆς ἐπένδυσης τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, πού δέν εἶναι οὔτε οἰδιπόδειες οὔτε προ-οἰδιπόδειες, ἀφοῦ εἶναι ἕνα καί τό ἴδιο πράγμα, ἀλλά ἀθῶα ἀνοιδιπόδειες, πού δίνουν τό δικαίωμα στόν ἐπαναστάτη νά λέει: «Τό οἰδιπόδειο; δέν ξέρω τί εἶναι». Διάλυση τῆς μορφῆς τῶν προσώπων καί τοῦ ἐγώ, ὄχι πρός ὄφελος ἑνός ἀδιαφόριστου προ-οἰδιπόδειου, ἀλλά πρός ὄφελος τῶν γραμμῶν ἀνοιδιπόδειων ἰδιομορφιῶν, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές. Γιατί, ὑπάρχει βέβαια μιά σεξουαλική ἐπανάσταση, πού δέν ἀφορᾶ οὔτε τά ἀντικείμενα οὔτε τούς σκοπούς οὔτε καί τίς πηγές, ἀλλά μόνο τή μορφή ἤ τίς μηχανογενεῖς ἐνδείξεις.

Τέταρτη καί τελευταία θέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι ἐπομένως ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ δυό πόλους τῆς κοινωνικῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης, τόν παρανοϊκό πόλο – ἀντιδραστικό καί φασιστικό – καί τόν σχιζοειδῆ – ἐπαναστατικό – πόλο. Τό ξαναλέμε ἄλλη μιά φορά: τίποτα δέν μᾶς ἐμποδίζει νά χαρακτηρίζουμε τίς κοινωνικές ἐπενδύσεις τοῦ ἀσυνείδητου μέ ὅρους παρμένους ἀπό τήν ψυχιατρική, ἐφόσον οἱ ὅροι δέν παύουν νά ἔχουν μιάν οἰκογενειακή συμπαραδήλωση πού τούς καθιστᾶ ἁπλές προβολές, καί ἀπό τή στιγμή πού ἀναγνωρίζεται ὅτι τό παραλήρημα ἔχει ἕνα ἄμεσα κατάλληλο πρωταρχικό κοινωνικό περιεχόμενο. Οἱ δυό πόλοι ὁρίζονται, ὁ *ἕνας* ἀπό τήν ὑποδούλωση τῆς παραγωγῆς καί τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν στά ἀγελαῖα σύνολα, πού οἱ μηχανές αὐτές συγκροτοῦν σέ μεγάλη κλίμακα μέ μιάν ὁποιαδήποτε μορφή ἰσχύος ἤ ἐκλεκτικῆς κυριαρχίας· καί ὁ *ἄλλος* ἀπό τήν ἀντίστροφη ὑπαγωγή καί τήν ἀναστροφή ἰσχύος· ὁ *ἕνας*, ἀπό τά γραμμομοριακά καί δομημένα σύνολα, πού συντρίβουν τίς ἰδιομορφίες, τίς ἐπιλέγουν καί ρυθμίζουν αὐτές πού συγκρατοῦν μέσα σέ κώδικες ἤ ἀξιωματικές· ὁ *ἄλλος*, ἀπό τίς μοριακές πολλαπλότητες τῆς κάθε ἰδιομορφίας, πού ἀντίθετα χειρίζονται τά μεγάλα σύνολα σάν ὑλικό κατάλληλο γιά τήν ἐξεργασία τους· ὁ *ἕνας*, ἀπό τίς γραμμές ὁλοκλήρωσης καί ἐδαφικοποίησης πού σταματοῦν τίς ροές, τίς στραγγαλίζουν, τίς ἀπωθοῦν ἤ τίς ἀνακατώνουν, ἀνάλογα μέ τά ἐσωτερικά ὅρια τοῦ συστήματος, μέ τρόπο ὥστε νά σχηματίζουν εἰκόνες πού πληροῦν τό πεδίο ἐγκλεισμοῦ τοῦ συστήματος ἤ τοῦ συνόλου αὐτοῦ· ὁ *ἄλλος*, ἀπό γραμμές φυγῆς πού ἀκολουθοῦν τίς ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, ἐφευρίσκοντας τίς ἴδιες τους τίς μή-εἰκαστικές τομές ἤ σχίσεις, πού παράγουν νέες ροές, δρασκελώντας πάντα τόν κωδικωμένο τοῖχο ἤ τό ἐδαφικό ὅριο πού τίς χωρίζει ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή· καί γιά νά συνοψίσουμε ὅλους τούς προηγούμενους προσδιορισμούς: ὁ *ἕνας* πόλος καθορίζεται ἀπό τίς καθυποταγμένες ὁμάδες, ὁ *ἄλλος* ἀπό τίς ὁμάδες-ὑποκείμενα. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σκοντάφτουμε ἀκόμα σέ ποικίλα προβλήματα ἀναφορικά μέ τίς διακρίσεις αὐτές. Μέ ποιάν ἔννοια, λογουχάρη, ἡ σχιζοειδής ἐπένδυση ἀποτελεῖ – ὅπως καί ἡ ἄλλη – μιά πραγματική ἐπένδυση τοῦ ἱστορικοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, καί ὄχι μιάν ἁπλή οὐτοπία; μέ ποιάν ἔννοια οἱ γραμμές φυγῆς εἶναι συλλογικές, θετικές καί δημιουργικές; ποιά σχέση ἔχουν μεταξύ τους οἱ δυό ἀσύνειδοι πόλοι καί ποιά μέ τίς προ-συνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος;

Ὅπως εἴδαμε, ἡ παρανοϊκή ἀσύνειδη ἐπένδυση ἀφοροῦσε τό ἴδιο τό κοινωνικό σῶμα, ὡς συμπαγές σῶμα χωρίς ὄργανα – πέρα ἀπό τούς προ-συνείδητους σκοπούς καί τά προ-συνείδητα συμφέροντα πού ὁρίζει καί κατανέμει. Παραμένει ὅμως τό γεγονός ὅτι μιά τέτοια ἐπένδυση δέν ἀντέχει νά βγεῖ στό φῶς: πρέπει νά κρύβεται πάντα πίσω ἀπό ὁρισμένους σκοπούς ἤ συμφέροντα πού παρουσιάζονται σάν γενικά, ἔστω κι ἄν εἶναι ἁπλῶς σκοποί καί συμφέροντα τῆς κυρίαρχης τάξης ἤ ἑνός τμήματός της. Πῶς εἶναι δυνατό ἕνας κυρίαρχος σχηματισμός, ἕνα μόνιμο καί προσδιορισμένο ἀγελαῖο σύνολο νά ἄντεχαν νά ἐπενδύονται γιά τήν ὠμή ἰσχύ τους, τή βία τους, τόν παραλογισμό τους; Θά κατέρρεαν ἀμέσως. Ἀκόμα κι ὁ πιό ἀνοιχτός φασισμός μιλάει τή γλώσσα τῶν σκοπῶν, τοῦ δικαίου, τῆς τάξης καί τῆς λογικῆς. Ἀκόμα κι ὁ πιό ἔξαλλος καπιταλισμός μιλάει στό ὄνομα τοῦ οἰκονομικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Κι αὐτό εἶναι ἀναπόφευκτο, ἀφοῦ ἡ τάξη τῶν συλλογισμῶν, μέσα στόν παραλογισμό

τοῦ συμπαγοῦς σώματος, εἶναι ἀπόλυτα συνδεμένη μέ κάποιον κώδικα, ἤ κάποιαν ἀξιωματική πού προσδιορίζει τήν τάξη αὐτή. Κάτι περισσότερο: ἄν μποροῦσε νά ἀποκαλυφθεῖ ὅτι ἡ ἀσύνειδη ἀντιδραστική ἐπένδυση δέν ἔχει κανένα στόχο, αὐτό θ' ἀρκοῦσε γιά νά τή μεταμορφώσει ὁλότελα, νά τήν κάνει νά περάσει στόν ἄλλο πόλο τῆς λίμπιντο, δηλαδή στόν σχιζο-ἐπαναστατικό πόλο, ἀφοῦ θά ἀνέτρεπε τήν ἰσχύ, χωρίς καί ν' ἀντιστρέψει τήν ὑποταγή, *χωρίς νά ἀποδόσει στήν ἐπιθυμία τήν ἴδια τήν παραγωγή:* γιατί μόνο ἡ ἐπιθυμία μπορεῖ νά ζήσει χωρίς κανένα σκοπό. Ἡ μοριακή ἐπιθυμητική παραγωγή θά ἀποκτοῦσε ξανά τήν ἐλευθερία της νά καθυποτάξει, μέ τή σειρά της, τό γραμμομοριακό σύνολο κάτω ἀπό μιά μορφή ἀνεστραμμένης ἰσχύος ἤ κυριαρχίας. Γι' αὐτό καί ὁ Klossowski, πού ὑποστήριξε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον τή θεωρία τῶν δυό πόλων ἐπένδυσης, ἀλλά πάντα μέσα στήν κατηγορία μιᾶς ἐνεργητικῆς οὐτοπίας, γράφει: «Ὁ κάθε κυρίαρχος σχηματισμός θά ἦταν ἔτσι ὑποχρεωμένος νά προβλέψει τήν κατάλληλη στιγμή τῆς ἀποσύνθεσής του. Κανένας σχηματισμός κυριαρχίας, προκειμένου ν' ἀποκρυσταλλωθεῖ, δέν θά μποροῦσε ποτέ ν' ἀντέξει στή συνειδητοποίηση αὐτή: γιατί μόλις συνειδητοποιηθεῖ στά ἄτομα πού τή συνθέτουν, τά ἴδια αὐτά ἄτομα τόν ἀποσυνθέτουν... Μέ τά πλάγια μέσα τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τέχνης, ὁ ἄνθρωπος ἐπαναστάτησε πολλές φορές ἐνάντια στήν ἀκινησία αὐτή· ἀλλά παρ' ὅλη του τήν καπατσοσύνη, ἡ ἀγελαία παρόρμηση μέσα στήν ἴδια τήν ἐπιστήμη, καί διαμέσου τῆς ἐπιστήμης, ὁδηγοῦσε στήν ἀποτυχία τῆς ἐξέγερσης αὐτῆς. Τή μέρα ὅπου ὁ ἄνθρωπος θά κατορθώσει νά συμπεριφερθεῖ ὅπως τά *φαινόμενα πού στεροῦνται ἀπό πρόθεση* – γιατί κάθε πρόθεση στό ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος ὑπάγεται πάντα στή διατήρησή του, στή διάρκειά του – τή μέρα ἐκείνη ἕνα καινούριο ἀνθρώπινο πλάσμα θά διακηρύξει τήν ἀρτιότητα τῆς ὕπαρξης... Ἡ ἐπιστήμη δείχνει μέ τόν ἴδιο τόν τρόπο πού ἐνεργεῖ ὅτι τά *μέσα* πού ὁλοένα ἐξεργάζεται, δέν κάνουν ἄλλο παρά νά ἀναπαράγουν, στόν ἐξωτερικό κόσμο, ἕνα μηχανισμό δυνάμεων πού αὐτές καθαυτές δέν ἔχουν *οὔτε στόχο οὔτε τελικό σκοπό,* καί πού οἱ συνδυασμοί τους πετυχαίνουν τό ἕνα ἤ τό ἄλλο ἀποτέλεσμα... Ὡστόσο, καμιά ἐπιστήμη δέν μπορεῖ ἀκόμη νά ἀναπτυχθεῖ ἔξω ἀπό μιά συγκροτημένη κοινωνική ὁμάδα. Γιά νά ἀποφύγουν τήν ἀμφισβήτηση τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ἀπό τήν ἐπιστήμη, οἱ ὁμάδες αὐτές τήν κατευθύνουν... (τήν ἐνσωματώνουν) στούς διάφορους βιομηχανικούς προγραμματισμούς, καί ἔτσι ἡ αὐτονομία της φαίνεται κυριολεκτικά ἀδιανόητη. Κάθε συνωμοσία πού συνδυάζει τήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη, προϋποθέτει τήν κατάλυση ὅλων τῶν θεσμῶν καί τή γενική ἀναστάτωση τῶν μέσων παραγωγῆς... Ἄν κάποια συνωμοσία – ὅπως τό ἐπιθυμοῦσε ὁ Nietzsche – κατόρθωνε νά προσεταιριστεῖ τήν ἐπιστήμη καί τήν τέχνη γιά σκοπούς ὄχι λιγότερο ὑποπτους, ἡ βιομηχανική κοινωνία φαίνεται νά τήν ἐξουδετερώνει προκαταβολικά μέ τό

εἶδος τῆς *σκηνοθεσίας* πού παρουσιάζει σχετικά, ἀλλιῶς θά πάθαινε αὐτό πού ἡ συνωμοσία τῆς ἐπιφυλάττει: δηλαδή τή διάλυση τῶν θεσμικῶν δομῶν πού τήν καλύπτουν, σέ πολλαπλές πειραματικές σφαῖρες, καί πού θά φανέρωναν τελικά τό ἀληθινό πρόσωπο τῆς νεοτερικότητας – ὕστατη φάση ὅπου, κατά τόν Nietzsche, θά κατέληγε ἡ ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν. Σύμφωνα μέ τήν προοπτική αὐτή, ἡ τέχνη καί ἡ ἐπιστήμη θά ξεπρόβαλλαν τότε ὡς οἱ κυρίαρχοι ἐκεῖνοι σχηματισμοί, γιά τούς ὁποίους ὁ Νίτσε ἔλεγε πώς ἀποτελοῦν τό ἀντικείμενο τῆς ἀντικοινωνιολογίας του – ἡ τέχνη καί ἡ ἐπιστήμη, κυρίαρχες τώρα δυνάμεις, θά θρονιάζονταν τότε πάνω στά ἐρείπια τῶν θεσμῶν»[64].

Ποιό νόημα ὅμως ἔχει ἡ ἀναφορά αὐτή στήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη, μέσα σ' ἕναν κόσμο ὅπου οἱ ἐπιστήμονες καί οἱ τεχνικοί, ἀκόμα καί οἱ καλλιτέχνες, ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τέχνη, ὑπηρετοῦν τόσο πιστά τίς κατεστημένες κυριαρχίες (ἔστω καί μόνο μέ τίς δομές τῆς χρηματοδότησης); Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι, μόλις ἡ τέχνη φτάσει στό ἴδιο της τό μεγαλεῖο, στήν ἴδια της τή μεγαλοφυΐα, δημιουργεῖ ἁλυσίδες ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης, πού ἐγκαθιδρύουν καί κινητοποιοῦν ἐπιθυμητικές μηχανές. Ἄς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς βενετσιάνικης Σχολῆς ζωγραφικῆς: τήν ἴδια ἐποχή πού στή Βενετία ἀναπτύσσεται ὁ ἰσχυρότατος ἐμπορικός καπιταλισμός στά σύνορα ἑνός Urstaat πού τοῦ ἀφήνει μιάν πλατειά αὐτονομία, ἡ βενετσιάνικη ζωγραφική χύνεται φανερά στό καλούπι ἑνός βυζαντινοῦ κώδικα, ὅπου ἀκόμα καί τά χρώματα καί οἱ γραμμές ὑποτάσσονται σ' ἕνα σημαῖνον πού προσδιορίζει τήν ἱεραρχία τους σέ μιά κάθετη τάξη. Ὅμως, πρός τά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα, ὅταν ὁ βενετσιάνικος καπιταλισμός ἐμφανίζει τά πρῶτα σημάδια τῆς παρακμῆς του, γίνεται μιά ἔκρηξη στή ζωγραφική αὐτή: θά ἔλεγε κανείς πώς ἀνοίγεται ἕνας καινούριος κόσμος, μιά *ἄλλη* τέχνη, ὅπου οἱ γραμμές ἀπεδαφικοποιοῦνται, ὅπου τά χρώματα ἀποκωδικώνονται καί παραπέμπουν πιά μόνο στίς σχέσεις πού ἔχουν ἀνάμεσά τους. Γεννιέται μιά ὁριζόντια ἤ ἐγκάρσια ὀργάνωση τοῦ πίνακα μέ γραμμές φυγῆς ἤ διανοίγματος. Τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ μηχανεύεται ἀπ' ὅλες τίς μεριές καί μέ ὅλους τούς τρόπους, τραβιέται ἀπό παντοῦ, παίζει δηλαδή τόν ρόλο τοῦ δίχως ὄργανα συμπαγοῦς σώματος, γίνεται χῶρος ὅπου προσκολλοῦνται ὅλες οἱ μηχανές τῆς ἐπιθυμίας, χῶρος σαδο-μαζοχιστικῶν ἀσκήσεων ὅπου ξεσπᾶ ἡ χαρά τοῦ καλλιτέχνη. Ἔχουμε ἀκόμα καί Χριστούς-«παιδεραστές». Τά ὄργανα εἶναι οἱ ἄμεσες δυνάμεις τοῦ δίχως ὄργανα σώματος καί ἐκπέμπουν πάνω του ροές πού οἱ χίλιες-δυό πληγές – ὅπως τά βέλη

[64] Pierre Klossowski, *Nietzsche et le cercle vicieux,* σ. 175, 202-203, 213-214. (Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στά ἀγελαῖα σύνολα καί τίς πολλαπλότητες τῶν μοναδικοτήτων ἀναπτύσσεται σέ ὁλόκληρο τό βιβλίο, καθώς καί στό ἔργο *La Monnaie vivante).*

στό σῶμα τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ – τέμνουν καί ἀνατέμνουν μέ τρόπο ὥστε νά παράγονται κι ἄλλες ροές. Τά πρόσωπα καί τά ὄργανα παύουν νά κωδικώνονται σύμφωνα μέ ἱεραρχικές συλλογικές ἐπενδύσεις. Τό κάθε πρόσωπο, τό κάθε ὄργανο ἔχει τή δική του ἀξία καί τή δική του ἀπασχόληση: ὁ Ἰησοῦς-παιδί κοιτάζει ἀπό τή μιά μεριά, ἐνῶ ἡ Παναγία ἀκούει ἀπό τήν ἄλλη, ὁ Ἰησοῦς ἀντιστοιχεῖ σέ ὅλα τά ἐπιθυμητικά παιδιά, ἡ Παναγία σέ ὅλες τίς ἐπιθυμητικές γυναῖκες – μιά χαρούμενη δραστηριότητα βεβήλωσης ἁπλώνεται πίσω ἀπό τή γενικευμένη «ἰδιωτικοποίηση». Ἕνας ζωγράφος σάν τόν Τιντορέττο ζωγραφίζει τή δημιουργία τοῦ κόσμου σάν ἕναν ἀγώνα δρόμου, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Θεός βρίσκεται στό βάθος τοῦ πίνακα καί δίνει τό σῆμα τῆς ἐκκίνησης ἀπό τά δεξιά στ' ἀριστερά. Ξάφνου ξεπροβάλλει ἕνας πίνακας τοῦ Λόττο πού θά μποροῦσε νά εἶχε ζωγραφιστεῖ στόν 19ο αἰώνα. Καί φυσικά, ἡ ἀποκωδίκωση αὐτή τῶν ροῶν ζωγραφικῆς, οἱ σχιζοειδεῖς αὐτές γραμμές φυγῆς πού σχηματίζουν στόν ὁρίζοντα τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, εἶναι παρμένες ἀπό κομμάτια τοῦ παλιοῦ κώδικα, ἢ εἰσάγονται σέ νέους κώδικες, καί πρῶτα-πρῶτα σέ μιάν καθαρά εἰκονογραφική ἀξιωματική, πού στραγγαλίζει τίς φυγές, κλείνει τό σύνολο μέσα στίς ἐγκάρσιες σχέσεις ἀνάμεσα σέ γραμμές καί χρώματα, καί τό ἐπανάγει σέ ἀρχαϊκές ἢ νέες ἐδαφικότητες (λογουχάρη, τήν προοπτική). Γιατί, στήν πραγματικότητα, ἡ κίνηση τῆς ἀπεδαφικοποίησης δέν εἶναι δυνατό νά νοηθεῖ παρά μόνον ὡς ἡ «ἀνάποδη» τῶν ἐδαφικοτήτων, ἀκόμα καί τῶν ὑπολειμματικῶν, τεχνητῶν ἢ πλαστῶν. Ἀλλά τουλάχιστον κάτι ἔχει ξεπροβάλει, πού ἀνατινάζει τούς κώδικες, διαλύοντας τά σημαίνοντα, περνώντας κάτω ἀπό τίς δομές, διοχετεύοντας τίς ροές καί ἐκτελώντας τομές στό ἀκρότατο ὅριο τῆς ἐπιθυμίας: ἕνα διάνοιγμα. Δέν φτάνει κανείς νά λέει πώς καταμεσίς στόν 15ο αἰώνα βρισκόμαστε κιόλας στόν 19ο, γιατί τό ἴδιο θά ἔπρεπε νά λέει καί γιά τόν 19ο, καί θά ἔπρεπε νά τό εἶχε πεῖ γιά τόν βυζαντινό κώδικα, πού τόν διασχίζουν κιόλας περίεργες ἀπελευθερωμένες ροές. Τό εἴδαμε καί παραπάνω, ὅταν μιλήσαμε γιά τόν ζωγράφο Turner, γιά τούς πιό ὁλοκληρωμένους του πίνακες, πού καμιά φορά ἀποκαλοῦνται «ἡμιτελεῖς»: μόλις ὑπάρξει ἰδιοφυΐα, ἀναφαίνεται κάτι πού δέν ἀνήκει σέ καμιά Σχολή, σέ καμιάν ἐποχή, κάτι πού ἐκτελεῖ ἕνα διάνοιγμα – ἡ τέχνη σάν *διαδικασία* δίχως σκοπό, πού ὅμως ὁλοκληρώνεται σάν τέτοια.

Οἱ κώδικες καί τά σημαίνοντά τους, οἱ ἀξιωματικές καί οἱ δομές τους, τά φαντασιακά σχήματα πού τίς γεμίζουν, καθώς καί οἱ καθαρά συμβολικές σχέσεις πού τίς μετροῦν, σχηματίζουν σαφῶς αἰσθητικά γραμμομοριακά σύνολα πού χαρακτηρίζονται ἀπό σκοπούς, σχολές καί ἐποχές, τά ἀνάγουν σέ εὐρύτερα κοινωνικά σύνολα, πού βρίσκουν ἐκεῖ τήν ἐφαρμογή τους καί παντοῦ ὑποδουλώνουν τήν τέχνη σέ μιά τεράστια μηχανή εὐνουχιστικῆς κυριαρχίας. Γιατί ὑπάρχει καί στήν τέχνη ἕνας πόλος ἀντιδραστικῆς ἐπένδυσης, μιά σκοτεινή παρανοϊκο-οἰδιποδειο-

ναρκισσική ὀργάνωση. Ὑπάρχει μιά «βρώμικη» χρήση τῆς ζωγραφικης, πού στρέφεται γύρω ἀπό τό «βρώμικο μικρό μυστικό» – ἀκόμα καί στήν ἀφηρημένη ζωγραφική, ὅπου ἡ ἀξιωματική δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό εἰκόνες: μιά ζωγραφική πού ἡ μυστική της οὐσία εἶναι σκατολογική, μιά ἐξοιδιποδιστική ζωγραφική, ἀκόμα κι ὅταν δέν ἔχει πιά καμιά σχέση μέ τήν οἰδιπόδεια εἰκόνα τῆς ἁγίας Τριάδας, μιά ζωγραφική νευρωτική καί νευρωτίζουσα, πού μετατρέπει τή διαδικασία σέ σκοπό, σταμάτημα, διακοπή, ἤ συνέχιση στό κενό. Αὐτή ἡ ζωγραφική πού σήμερα ἀκμάζει μέ τό σφετερισμένο ὄνομα «μοντέρνα», φαρμακερό λουλούδι πού ἐμπνέει σ' ἕνα ἥρωα τοῦ Lawrence τή φράση: «Εἶναι κάτι πού μοιάζει σωστό φονικό... – Καί ποιός ἔχει δολοφονηθεῖ...; – Ὅ,τι σπλαχνικό ἔχουμε μέσα μας ἔχει δολοφονηθεῖ... – Ἴσως νάναι ἡ βλακεία πού δολοφονήθηκε, ἡ αἰσθηματική βλακεία, εἶπε εἰρωνικά ὁ καλλιτέχνης. – Νομίζετε; Ἐμένα μοῦ φαίνεται πώς ὅλοι αὐτοί οἱ σωλῆνες καί οἱ κραδασμοί πού προέρχονται ἀπό κατσαρή λαμαρίνα εἶναι πιό ἀνόητοι ἀπό καθετί ἄλλο κι ἀρκετά αἰσθηματικοί. Μοῦ φαίνεται πώς δείχνουν πολύ οἶκτο γιά τόν ἑαυτό τους κι ἀρκετή νευρική ματαιοδοξία». Ἔχουμε ἐδῶ τίς παραγωγικές τομές πού προβάλλονται πάνω στήν τεράστια μή-παραγωγική τομή τοῦ εὐνουχισμοῦ, τίς ροές πού μετατρέπονται σέ ροές κατσαρῆς λαμαρίνας, τά διανοίγματα πού φράζονται ἀπ' ὅλες τίς μεριές. Καί ἴσως – ὅπως εἴδαμε παραπάνω – αὐτό νά εἶναι ἡ ἐμπορική ἀξία τῆς τέχνης καί τῆς λογοτεχνίας: μιά παρανοϊκή *μορφή ἔκφρασης*, πού δέν ἔχει πιά τήν ἀνάγκη νά «σημασιοδοτεῖ» τίς ἀντιδραστικές λιμπιντινικές της ἐπενδύσεις, ἀφοῦ ἀντίθετα αὐτές τῆς χρησιμεύουν γιά σημαῖνον: *μιά οἰδιπόδεια μορφή περιεχόμενου*, πού δέν ἔχει πιά ἀνάγκη νά εἰκονίζει τό οἰδιπόδειο, ἀφοῦ ἡ «δομή» εἶναι ἀρκετή. Ὅμως, στόν ἄλλο πόλο, τόν σχιζο-ἐπαναστατικό, ἡ ἀξία τῆς τέχνης δέν μετριέται πιά παρά μέ τίς ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, πού τίς διοχετεύει κάτω ἀπό ἕνα κατασιγασμένο σημαῖνον, σέ κατώτερο ἐπίπεδο ἀπό τίς συνθῆκες ταυτότητας τῶν παραμέτρων, μέσα ἀπό μιά δομή πού ἔχει καταντήσει ἀνίκανη· γραφή μέ διάφορα στηρίγματα – ἐλαστικά, ἠλεκτρονικά ἤ ἀεριόμορφα – γραφή πού φαίνεται πολύ πιό δύσκολη καί διανοητική στούς διανοούμενους, ἀπ' ὅτι στούς καθυστερημένους, στούς ἀναλφάβητους, στούς σχιζοφρενικούς, γραφή πού υἱοθετεῖ τό καθετί πού ρέει καί πού ἀνατέμνει, σπλάχνα ἐλέους πού ἀγνοοῦν νόημα καί σκοπό (ἐμπειρία τοῦ Artaud, ἐμπειρία τοῦ Burroughs). Ἐδῶ πραγματικά ἡ τέχνη φτάνει τήν αὐθεντική νεοτερικότητα, δηλαδή τήν ἀπελευθέρωση αὐτοῦ πού ἀπό πάντα ἦταν παρόν στήν τέχνη, ἀλλά πού ἔμενε κρυμμένο πίσω ἀπό σκοπούς καί ἀντικείμενα – ἔστω καί αἰσθητικά –, πίσω ἀπό τίς ἀνα-κωδικώσεις ἤ τίς ἀξιωματικές: ἡ γνήσια διαδικασία πού ἐκπληρώνεται καί πού δέν παύει νά ἐκπληρώνεται ἐφόσον προχωρεῖ – ἡ τέχνη ὡς «πειραματισμός»[65].

Τό ἴδιο μποροῦμε νά ποῦμε καί γιά τήν ἐπιστήμη: οἱ ἀποκωδικωμένες ροές γνώσης εἶναι πρῶτα-πρῶτα συνδεμένες μεταξύ τους μέσα στίς κυρίως ἐπιστημονικές ἀξιωματικές· αὐτές ἐκφράζουν ὅμως μιά διπολική ταλάντευση. Ὁ ἕνας ἀπό τούς πόλους εἶναι ἡ μεγάλη κοινωνική ἀξιωματική πού συγκρατεῖ ἀπό τήν ἐπιστήμη αὐτό πού πρέπει νά συγκρατηθεῖ σέ συνάρτηση μέ τίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς καί τίς ζῶνες τεχνικῆς ἀνακαίνισης, τό μεγάλο κοινωνικό σύνολο πού μετατρέπει τά ἐπιστημονικά ὑποσύνολα σέ ἰσάριθμες ἐφαρμογές πού τοῦ προσιδιάζουν καί τοῦ ἀντιστοιχοῦν, κοντολογίς, τό σύνολο τῶν μεθόδων πού δέν ἀρκεῖται στό νά ξαναφέρνει τούς ἐπιστήμονες στά «λογικά» τους, ἀλλά καί πού ἐμποδίζει κάθε παρέκκλισή τους, τούς ἐπιβάλλει σκοπούς, καί καθιστᾶ τήν ἐπιστήμη καί τούς ἐπιστήμονες μιά δύναμη ὁλότελα ὑποδουλωμένη στόν σχηματισμό κυριαρχίας (λογουχάρη, ὁ τρόπος πού ὁ ἐντετερμινισμός δέν ἔγινε ἀνεκτός παρά μόνο ὡς ἕνα σημεῖο, καί ὕστερα διατάχτηκε νά συμβιβαστεῖ μέ τόν ντετερμινισμό). Ὅμως, ὁ ἄλλος πόλος εἶναι ὁ σχιζοειδής πόλος, πού κοντά του οἱ ροές γνώσης ἐκσχιζοφρενίζουν καί φεύγουν ὄχι μονάχα μέσα ἀπό τήν κοινωνική ἀξιωματική, ἀλλά περνοῦν διαμέσου τῶν ἴδιων τους ἀξιωματικῶν, δημιουργώντας σημεῖα ὅλο καί πιό ἀπεδαφικοποιημένα, σχήματα-σχίσεις πού δέν εἶναι πιά οὔτε εἰκαστικά οὔτε δομημένα, καί ἀναπαριστάνουν ἤ παράγουν ὁλόκληρη μιά σειρά φαινόμενα χωρίς στόχο οὔτε καί τελικό σκοπό: δηλαδή, ἡ ἐπιστήμη ὡς πειραματισμός, μέ τήν πιό πάνω σημασία. Μήπως ὅμως, καί σέ τούτη τήν περιοχή, ὅπως καί στίς ἄλλες, δέν ὑπάρχει σύγκρουση σαφῶς λιμπιντινική ἀνάμεσα σ' ἕνα στοιχεῖο παρανοϊκο-ἐξοιδιποδιστικό τῆς ἐπιστήμης καί ἕνα στοιχεῖο παρανοϊκο-σχιζο-ἐπαναστατικό; Ἡ ἴδια αὐτή ἡ σύγκρουση πού κάνει τόν Lacan νά λέει πώς ὑπάρχει ἕνα δράμα τοῦ ἐπιστήμονα («J.R. Mayer, Cantor, δέν πρόκειται νά ἐκθέσω ὅλα αὐτά τά δράματα, πού πολλές φορές φτάνουν ὡς τήν τρέλα... καί πού δέν μποροῦν ἐδῶ νά συμπεριληφθοῦν στό οἰδιπόδειο, ἐκτός ἄν πρόκειται νά τό ἀμφισβητήσουν»): ἀφοῦ, στ' ἀλήθεια, τό οἰδιπόδειο, δέν παρεμβαίνει ἐδῶ σάν οἰκογενειακό σχῆμα, οὔτε κάν σάν νοητική δομή ἀλλά – σύμφωνα μέ μιάν εἰδική ἀξιωματική – σάν ἐξοιδιποδιστικός παράγοντας,

[65] Βλ. ὁλόκληρο τό ἔργο τοῦ John Cage καί ἰδιαίτερα τό βιβλίο του: *Silence*, Wesleyan University Press, 1961: «Ἡ λέξη *πειραματικό* πρέπει νά νοηθεῖ ὄχι σάν πράξη πού μπορεῖ νά κριθεῖ μέ ὅρους ἐπιτυχίας ἤ ἀποτυχίας, ἀλλά ἁπλῶς σάν πράξη πού τό ἀποτέλεσμά της εἶναι ἄγνωστο» (σ.13). Γιά τίς θετικές ἤ πρακτικές ἔννοιες *ἀποκωδίκωση, ἀπο-δόμηση*, καθώς καί γιά τό ἔργο ὡς *διαδικασία*, παραπέμπουμε στά θαυμάσια σχόλια τοῦ Daniel Charles πάνω στόν Cage, «Μουσική καί ἀναρχία» («Musique et anarchie»), *Bulletin de la Société française de philosophie*, Ἰούλης τοῦ 1971 (σφοδρή ἀγανάκτηση ὁρισμένων συζητητῶν, πού ἀντιδροῦν στήν ἰδέα ὅτι δέν ὑπάρχει πιά κώδικας...).

ἀπ' ὅπου προκύπτει ἕνα οἰδιπόδειο εἰδικά ἐπιστημονικό[66]. Καί στό τραγούδι τοῦ Lautréamont γύρω ἀπό τόν παρανοϊκο-οἰδιποδειο-ναρκισσικό πόλο, *Ὦ αὐστηρά μαθηματικά... Ἀριθμητική! Ἄλγεβρα! Γεωμετρία! Τριάδα μεγαλόπρεπη! τρίγωνο φωτεινό!*, ἀντιτάσσεται ἕνα ἄλλο τραγούδι: Ὦ σχιζοφρενικά Μαθηματικά, ἀνεξέλεγκτες καί τρελές ἐπιθυμητικές μηχανές!...

Μέσα στόν σχηματισμό τῆς καπιταλιστικῆς κυριαρχίας (συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος ὡς κοινωνικό σῶμα), ἡ μεγάλη κοινωνική ἀξιωματική ἔχει ἀντικαταστήσει τούς ἐδαφικούς κώδικες καί τίς τυραννικές ἐπικωδικώσεις πού χαρακτήριζαν τούς προηγούμενους σχηματισμούς· ἔτσι, διαμορφώθηκε ἕνα ἀγελαῖο γραμμομοριακό σύνολο, πού ὑποδουλώνεται περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο. Εἴδαμε κιόλας πάνω σέ ποιές βάσεις λειτουργεῖ τό σύνολο αὐτό: εἶναι ὁλόκληρο ἕνα πεδίο ἐγκλεισμοῦ πού ἀναπαράγεται σέ ὁλοένα καί μεγαλύτερη κλίμακα, πού δέν παύει νά πολλαπλασιάζει τά ἀξιώματά του κατά τίς ἀνάγκες του, πού γεμίζει ἀπό εἰκόνες καί εἰκόνες εἰκόνων, διαμέσου τῶν ὁποίων ἡ ἐπιθυμία καθορίζεται ἔτσι ὥστε νά ἐπιθυμεῖ τήν ἴδια της τήν καταστολή (ἱμπεριαλισμός) – ἀποκωδίκωση καί ἀπεδαφικοποίηση χωρίς προηγούμενο, πού ἐγκαθιδρύουν ἕνα συνδυασμό ὡς σύστημα διαφορικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στίς ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, μέ τρόπο ὥστε ἡ κοινωνική ἐγγραφή καί ἡ κοινωνική καταστολή δέν ἔχουν πιά ἀνάγκη νά στηρίζονται ἄμεσα στά σώματα καί στά πρόσωπα, ἀλλά ἀντίθετα προηγοῦνται ἀπ' αὐτά (*ἀξιωματική*, ρύθμιση καί ἐφαρμογή) – μιά ὑπεραξία προσδιορισμένη σάν ὑπεραξία ροῆς, πού ἡ ἀπομύζησή της δέν γίνεται μέ ἁπλή ἀριθμητική διαφορά ἀνάμεσα σέ δυό ὁμοιογενεῖς ποσότητες ἀναφερόμενες στόν ἴδιο κώδικα, ἀλλά ἀκριβῶς μέ τίς διαφορικές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἑτερογενῆ μεγέθη πού δέν βρίσκονται στήν ἴδια δύναμη: ροή κεφαλαίου καί ροή ἐργασίας, ὡς ἀνθρώπινη ὑπεραξία στή βιομηχανική οὐσία τοῦ καπιταλισμοῦ, ροή χρηματοδότησης καί ροή πληρωμῆς ἤ ἐσόδων μέσα στή χρηματική ἐγγραφή τοῦ καπιταλισμοῦ, ροή ἀγορᾶς καί ροή ἀνακαίνισης ὡς μηχανογενής ὑπεραξία μέσα στήν ἐμπορική καί τραπεζική λειτουργία τοῦ καπιταλισμοῦ (*ὑπεραξία* ὡς πρώτη ὄψη τῆς ἐνύπαρξης – μιά ἄρχουσα τάξη δυό φορές πιό ἄσπλαχνη γιατί δέν θέτει τή μηχανή στήν ὑπηρεσία της, ἀλλά ἡ ἴδια εἶναι ὑπηρέτρια τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς: τάξη μοναδική, ἀπό τούτη τήν ἄποψη, καθώς περιορίζεται νά ἀντλεῖ γιά λογαριασμό της ἔσοδα πού ὅσο τεράστια κι ἄν εἶναι, ἔχουν μονάχα ἀριθμητική διαφορά μέ τά ἔσοδα-μισθούς, τῶν ἐργαζομένων, ἐνῶ λειτουργεῖ πιό βαθιά ὡς δημιουργός, ρυθμιστής καί φύλακας τῆς μεγάλης μή-ἰδιοποιημένης, μή-κατεχόμενης ροῆς, αὐτῆς πού δέν μπορεῖ νά συμμετρηθεῖ μέ τούς μισθούς καί τά

[66] Jacques Lacan, *Ecrits*, σ. 870.

κέρδη, πού σημειώνει κάθε στιγμή τά ἐσωτερικά ὅρια τοῦ καπιταλισμοῦ, τήν ἀδιάκοπη μετατόπισή τους καί τήν ἀναπαραγωγή τους σέ ὁλοένα καί διευρυνόμενη κλίμακα (*μηχανισμός τῶν ἐσωτερικῶν ὁρίων* ὡς δεύτερη ὄψη τοῦ καπιταλιστικοῦ πεδίου ἐγκλεισμοῦ πού προσδιορίζεται ἀπό τήν κυκλική σχέση: «μεγάλη ροή χρηματοδότησης-ἀναρροή τῶν ἐσόδων-μισθῶν-συρροή τοῦ ἀκαθάριστου κέρδους»), – ἡ ἔγχυση τῆς ἀντιπαραγωγῆς στήν παραγωγή, ὡς πραγματοποίηση ἤ ἀπορρόφηση τῆς ὑπεραξίας, ἔτσι ὥστε ὁ στρατιωτικός, γραφειοκρατικός καί ἀστυνομικός μηχανισμός νά βασίζεται στήν ἴδια τήν οἰκονομία, πού παράγει ἄμεσα λιμπιντινικές ἐπενδύσεις τῆς καταστολῆς τῆς ἐπιθυμίας (*ἀντιπαραγωγή* ὡς τρίτη ὄψη τοῦ ἐγκλεισμοῦ, πού ἐκφράζει τή διττή φύση τοῦ καπιταλισμοῦ, τήν «παραγωγή γιά τήν παραγωγή», ἀλλά πάντα μέσα στίς συνθῆκες τοῦ κεφαλαίου). Ἡ καθεμιά ἀπό τίς ὄψεις αὐτές, ἡ καθεμιά ἀπό τίς πράξεις, ὁ κάθε βιομηχανικός ἤ χρηματιστικός μηχανισμός, ἐκδηλώνει τήν παραφροσύνη τῆς καπιταλιστικῆς μηχανῆς καί τόν παθολογικό χαρακτήρα τῆς ὀρθολογικότητάς της (καθόλου ψεύτικης ὀρθολογικότητας ἀλλά ἀληθινῆς ὀρθολογικότητας τοῦ παθολογικοῦ *αὐτοῦ*, τῆς παραφροσύνης *αὐτῆς*, «γιατί ἡ μηχανή λειτουργεῖ, νά εἶστε σίγουροι γι' αὐτό»). Δέν κινδυνεύει νά τρελαθεῖ, ἀφοῦ εἶναι ἐξαρχῆς τρελή ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, κι ἀπ' αὐτό προκύπτει ἡ ὀρθολογικότητά της. Τό μαῦρο χιοῦμορ τοῦ Μάρξ, ἡ πηγή τοῦ «Κεφαλαίου», εἶναι ἀκριβῶς ἡ γοητεία πού τοῦ προκαλεῖ μιά τέτοια μηχανή: πῶς κατόρθωσε νά συναρμολογηθεῖ ἡ μηχανή αὐτή, πάνω σέ ποιά βάση ἀποκωδίκωσης καί ἀπεδαφικοποίησης, πῶς λειτουργεῖ, ὅλο καί πιό ἀποκωδικωμένη καθώς εἶναι, ὅλο καί πιό ἀπεδαφικοποιημένη, πῶς κατορθώνει νά λειτουργεῖ ἀκόμα πιό ἐντατικά μέ τήν ἀξιωματική, μέ τόν συνδυασμό τῶν ροῶν, πῶς εἶναι δυνατό νά παράγει πάντα τή φοβερή μοναδική τάξη ἀπό «γκρίζα ἀνθρωπάκια» πού συντηροῦν τή μηχανή, γιατί ἄραγε δέν πεθαίνει ἀπό μόνη της, παρά μᾶλλον μᾶς κάνει ἐμᾶς νά πεθαίνουμε, προκαλώντας ὥς τό τέλος ἐπενδύσεις ἐπιθυμίας πού δέν περνοῦν κάν ἀπό κάποια ἀπατηλή καί ὑποκειμενική ἰδεολογία, καί πού μᾶς κάνουν νά φωνάζουμε ὥς τό τέλος: *Ζήτω τό κεφάλαιο στήν πραγματικότητά του, στήν ἀντικειμενική του ὑποκρισία!* Δέν ὑπῆρξε ποτέ ἀνθρώπινος, φιλελεύθερος, πατρικός κτλ. καπιταλισμός, παρά μονάχα ἰδεολογικά. Ὁ καπιταλισμός διακρίνεται ἐξ ὁρισμοῦ ἀπό μιά σκληρότητα χωρίς κοινό μέτρο μέ τό πρωτόγονο σύστημα τῆς σκληρότητας, ἀπό μιά τρομοκρατία χωρίς κοινό μέτρο μέ τήν τρομοκρατία τοῦ δεσποτικοῦ καθεστῶτος τῆς τρομοκρατίας. Οἱ αὐξήσεις τῶν μισθῶν, ἡ ἄνοδος τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, εἶναι πραγματικότητες, ἀλλά πραγματικότητες ἀπορρέουσες ἀπό τό ἕνα ἤ τό ἄλλο συμπληρωματικό ἀξίωμα πού ὁ καπιταλισμός ἔχει πάντα τήν ἱκανότητα νά προσθέτει στήν ἀξιωματική του, ἀνάλογα μέ τή διεύρυνση τῶν ὁρίων του (ἄς ἐφαρμόσουμε τό New-Deal, ἄς ἀναγνωρίσουμε ἰσχυρά συνδικάτα, ἄς προωθήσουμε τή συμμετοχή, τή μοναδική τάξη, ἄς κάνουμε ἕνα βῆμα πρός τή Ρωσία, ἀφοῦ κι αὐτή προσπαθεῖ μέ κάθε τρόπο νά μᾶς πλησιάσει κτλ). Ὅμως, μέσα στή διευρυνόμενη πραγματικότητα πού ρυθμίζει τίς νησίδες αὐτές, ἡ ἐκμετάλλευση δέν παύει νά γίνεται σκληρότερη, ἡ ἔλλειψη ὀργανώνεται μέ τόν πιό ἐπιστημονικό τρόπο, οἱ τελικές λύσεις τύπου «Ἑβραϊκό πρόβλημα» προετοιμάζονται πολύ σχολαστικά, ὁ Τρίτος Κόσμος ὀργανώνεται σάν ν' ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ ἀναπαραγωγή τῶν ἐσωτερικῶν ὁρίων τοῦ καπιταλισμοῦ σέ ὅλο καί πιό πλατειά κλίμακα, ἔχει πολλές συνέπειες: ἐπιτρέπει στό κέντρο αὐξήσεις καί βελτιώσεις τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, μετατοπίζει τίς πιό σκληρές μορφές ἐκμετάλλευσης ἀπό τό κέντρο στήν περιφέρεια, ἀλλά καί πολλαπλασιάζει μέσα στό ἴδιο τό κέντρο τούς ἐδαφικούς κλοιούς ὑπερεκμετάλλευσης, ἀνέχεται τούς ἀποκαλούμενους σοσιαλιστικούς σχηματισμούς (δέν εἶναι ὁ σοσιαλισμός τύπου «κιμπούτζ» πού ἐνοχλεῖ τό σιονιστικό κράτος, οὔτε καί ὁ ρωσικός σοσιαλισμός πού ἐνοχλεῖ τόν παγκόσμιο καπιταλισμό). Καί δέν εἶναι καθόλου μεταφορικά πού διαπιστώνει κανείς ὅτι τά ἐργοστάσια εἶναι φυλακές· δέν μοιάζουν μέ φυλακές, εἶναι φυλακές.

Τό καθετί εἶναι παραφροσύνη στό καπιταλιστικό σύστημα: κι αὐτό, γιατί ἡ καπιταλιστική μηχανή τρέφεται ἀπό ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές· τίς ἀποκωδικώνει καί τίς ἀπεδαφικοποιεῖ ἀκόμα περισσότερο, ἀλλά μεταβιβάζοντάς τες σ' ἕναν ἀξιωματικό μηχανισμό πού τίς συνδυάζει καί πού, στά σημεῖα συνδυασμοῦ, παράγει ψευτο-κώδικες καί τεχνητές ἐπανεδαφικοποιήσεις. Καί μ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἔννοια, ἡ καπιταλιστική ἀξιωματική δέν μπορεῖ νά μή δημιουργεῖ πάντα καινούριες ἐδαφικότητες καί νά μήν ἀνασταίνει καινούρια τυραννικά Urstaat. Ἡ μεγάλη μεταπλαστική ροή τοῦ κεφαλαίου εἶναι καθαρή ἀπεδαφικοποίηση, ἀλλά ἐκτελεῖ ἄλλες τόσες ἐπανεδαφικοποιήσεις ὅταν μετατρέπεται σέ ἀναρροή μέσων πληρωμῆς. Σέ σχέση μέ τό κέντρο τοῦ καπιταλισμοῦ, ὁ Τρίτος Κόσμος εἶναι ἀπεδαφικοποιημένος, ἀλλά ἀνήκει στόν καπιταλισμό, εἶναι μιά γνήσια περιφερειακή ἐδαφικότητά του. Ἀναρίθμητες εἶναι οἱ προσυνείδητες ἐπενδύσεις τάξης καί συμφέροντος. Καί πρῶτα-πρῶτα οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔχουν συμφέρον ἀπό τόν καπιταλισμό. Μιά τόσο ὅμως κοινότοπη διαπίστωση γίνεται γιά κάτι ἄλλο: οἱ κεφαλαιοῦχοι *δέν* ἔχουν συμφέρον ἀπό τόν καπιταλισμό *παρά* ἐπειδή ἀπομυζοῦν κέρδη πού, ὅσο τεράστια κι ἄν εἶναι, δέν προσδιορίζουν αὐτά τόν καπιταλισμό. Γιά ἐκεῖνο πού προσδιορίζει τόν καπιταλισμό, γιά ἐκεῖνο πού ρυθμίζει τό κέρδος, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔχουν μιάν ἐπένδυση ἐπιθυμίας ὁλότελα διαφορετικῆς φύσης, μιά λιμπιντινική-ἀσύνειδη ἐπένδυση, πού δέν ἐξηγεῖται ἁπλῶς μέ τά ρυθμισμένα κέρδη, ἀλλά πού ἀντίθετα ἐξηγεῖ γιατί ἕνας μικρός κεφαλαιοῦχος χωρίς πολλά κέρδη ἤ

ἐλπίδες, διατηρεῖ ἀκέραιο τό σύνολο τῶν ἐπενδύσεών του: τή λίμπιντο γιά τή μεγάλη μή-μετατρέψιμη, τή μή-οἰκειοποιημένη ροή αὐτήν καθαυτή, «μή-ἰδιοκτησία καί μή-πλοῦτο», ὅπως λέει ὁ Bernard Schmitt, πού ἀνάμεσα στούς σύγχρονους οἰκονομολόγους, ἔχει γιά μᾶς τό ἀσύγκριτο πλεονέκτημα ὅτι δίνει μιά παραληρική ἑρμηνεία ἑνός ἀκριβῶς παραληρικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος (αὐτός τουλάχιστον πηγαίνει ὡς τά ἄκρα). Μέ λίγα λόγια, μιά λίμπιντο ἀληθινά ἀσύνειδη, ἕναν ἔρωτα ἀνιδιοτελῆ: εἶναι καταπληκτική ἡ μηχανή αὐτή! Ἔτσι, – καί μέ ἀφετηρία πάντα τήν παραπάνω ταυτολογική διαπίστωση – καταλαβαίνει κανείς ὅτι ἄνθρωποι πού οἱ προσυνείδητές τους ἐπενδύσεις συμφέροντος δέν ἀκολουθοῦν, ἤ δέν θά ἔπρεπε νά ἀκολουθοῦν τήν καπιταλιστική κατεύθυνση, διατηροῦν μολαταῦτα μιάν ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση, σύμφωνη μέ τόν καπιταλισμό, ἤ μιάν ἐπένδυση πού δέν ἀπειλεῖ καθόλου τόν καπιταλισμό. Εἴτε δηλαδή περιορίζουν καί ἐντοπίζουν τό ἀσύνειδο συμφέρον τους στήν αὔξηση τοῦ μισθοῦ καί τήν ἄνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου· ἀντιπροσωπεύονται ἀπό ἰσχυρές ὀργανώσεις, πού ἐξοργίζονται μόλις ἀμφισβητηθεῖ ἡ φύση τῶν σκοπῶν («Τό βλέπει κανείς πώς δέν εἴσαστε ἐργάτες, δέν ἔχετε ἰδέα τί θά πεῖ πραγματικός ἀγώνας, πρέπει νά χτυπήσουμε τά κέρδη γιά ν' ἀποκτήσουμε μιά καλύτερη διαχείριση τοῦ συστήματος, ψηφίστε γιά ἕνα καθαρό Παρίσι, καλῶς ὡρίσατε κύριε Μπρέζνιεφ»). Καί στ' ἀλήθεια, πῶς εἶναι δυνατό νά μή βρεῖ κανείς τό συμφέρον του μέσα στή λακούβα πού ὁ ἴδιος ἔχει σκάψει, μέσα στό καπιταλιστικό σύστημα; Εἴτε, δεύτερη περίπτωση: ὑπάρχει πραγματικά ἐπένδυση νέου συμφέροντος, νέων σκοπῶν, πού προϋποθέτουν ἕνα ἄλλο σῶμα καί ὄχι τό σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος – τά θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης συνειδητοποιοῦν τό προσυνείδητο συμφέρον τους πού εἶναι ἀληθινά ἐπαναστατικό, *τεράστια τομή ἀπό τήν ἄποψη τοῦ προσυνείδητου*. Δέν φτάνει ὅμως νά ἐπενδύσει ἡ λίμπιντο ἕνα καινούριο κοινωνικό σῶμα – ἀντίστοιχο πρός τούς νέους αὐτούς σκοπούς – γιά νά ἐκτελέσει, στό ἐπίπεδο τοῦ ἀσυνείδητου, μιάν ἐπαναστατική τομή πού θά ἦταν τοῦ ἴδιου εἴδους μ' ἐκείνην τοῦ προσυνείδητου. Ἀκριβῶς, τά δυό ἐπίπεδα δέν εἶναι τοῦ ἴδιου εἴδους. Τό νέο κοινωνικό σῶμα, ἐπενδυμένο ὡς συμπαγές σῶμα ἀπό τή λίμπιντο, μπορεῖ πολύ καλά νά λειτουργήσει σάν αὐτόνομη ἐδαφικότητα, ἀλλά ἐνσωματωμένη καί ἐγκλωβισμένη μέσα στήν καπιταλιστική μηχανή, καί ἐντοπίσιμη στό πεδίο τῆς ἀγορᾶς της. Γιατί ἡ μεγάλη μεταπλαστική ροή τοῦ κεφαλαίου ἀπωθεῖ τά ὁριά της, προσθέτει καινούρια ἀξιώματα, διατηρεῖ τήν ἐπιθυμία μέσα στό κινητό πλαίσιο τῶν διευρυμένων ὁρίων της. Μπορεῖ νά ὑπάρξει προσυνείδητη ἐπαναστατική τομή, χωρίς πραγματικά λιμπιντινική ἐπαναστατική καί ἀσύνειδη τομή. Ἤ μάλλον, ἡ σειρά τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὑπάρχει πρῶτα μιά πραγματική λιμπιντινική ἐπαναστατική τομή, πού ὕστερα μετατρέπεται σέ ἁπλή ἐπαναστατική τομή σκοπῶν καί συμφέροντος, καί, τέλος, ἀνασχηματίζει μιάν εἰδική μόνο ἐπανεδαφικοποίηση, ἕνα εἰδικό σῶμα πάνω στό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου. Οἱ καθυποταγμένες ὁμάδες δέν παύουν νά προέρχονται ἀπό τίς ἐπαναστατικές ὁμάδες-ὑποκείμενα. Ἕνα ἀξίωμα ἐπιπλέον. Τό ζήτημα δέν εἶναι πιό πολύπλοκο ἀπ' ὅ,τι εἶναι γιά τήν ἀφηρημένη ζωγραφική. Ὅλα ἀρχίζουν μέ τόν Μάρξ, συνεχίζονται μέ τόν Λένιν καί τελειώνουν μέ τό «Καλῶς ὡρίσατε κύριε Μπρέζνιεφ». Πρόκειται ἄραγε γιά ἐπαναστάτες πού μιλοῦν σ' ἕναν ἐπαναστάτη, ἤ γιά κάποιο χωριό πού ἀπαιτεῖ νά ἔρθει ἕνας νέος νομάρχης; Κι ἄν κανείς ρωτήσει πότε τά πράγματα ἀρχίζουν νά παίρνουν στραβό δρόμο, ὡς ποῦ πρέπει νά ἀνατρέξουμε, ὡς τό Λένιν ἤ ὡς τόν Μάρξ; Τόσο διαφορετικές καί ἀντιθετικές εἶναι οἱ ἐπενδύσεις πού μποροῦν νά συνυπάρξουν μέσα σέ συμπλέγματα πού δέν εἶναι οἰδιπόδεια, ἀλλά πού ἀφοροῦν τό ἱστορικο-κοινωνικό πεδίο, τίς συγκρούσεις του καί τίς προσυνείδητες καί ἀσύνειδες ἀντιφάσεις του· καί τό μόνο πού μποροῦμε νά ποῦμε γι' αὐτές, εἶναι ὅτι ἀνάγονται στόν Οἰδίποδα, στόν Μάρξ-πατέρα, στόν Λένιν-πατέρα, στόν Μπρέζνιεφ-πατέρα. Ὅσο πάει βέβαια, λιγότεροι ἄνθρωποι πιστεύουν σ' αὐτά, ἀλλά δέν ἔχει σημασία, ἀφοῦ ὁ καπιταλισμός εἶναι σάν τή χριστιανική θρησκεία, ζεῖ ἀκριβῶς ἀπό τήν ἔλλειψη πίστης, δέν τοῦ χρειάζεται πίστη – παρδαλή ζωγραφική ὅλων αὐτῶν πού ἦταν ὡς τώρα πιστευτά.

Ὅμως, νά πού καί τό ἀντίθετο συμβαίνει: ὁ καπιταλισμός ἀκατάπαυστα διαρρέει ἀπ' ὅλες τίς μεριές. Ἡ παραγωγή του, ἡ τέχνη του, ἡ ἐπιστήμη του σχηματίζουν ἀποκωδικωμένες καί ἀπεδαφικοποιημένες ροές, πού ὄχι μονάχα ὑποτάσσονται στήν ἀντίστοιχη ἀξιωματική, ἀλλά καί διοχετεύουν ὁρισμένα ρεύματά τους μέσα ἀπό τίς θηλειές τῆς ἀξιωματικῆς, κάτω ἀπό τίς ἀνακωδικώσεις καί τίς ἐπανεδαφικοποιήσεις. Οἱ ὁμάδες-ὑποκείμενα προέρχονται κι αὐτές μέ ρήξη τῶν καθυποταγμένων ὁμάδων. Ὁ καπιταλισμός δέν παύει νά στραγγαλίζει τίς ροές, νά τίς τέμνει καί νά ἀργοπορεῖ τήν τομή τους, ἀλλά αὐτές ἀδιάκοπα ξεχύνονται, τέμνονται οἱ ἴδιες σύμφωνα μέ τίς σχίσεις πού στρέφονται ἐνάντια στόν καπιταλισμό καί τόν ἐντέμνουν. Ἄν καί εἶναι πάντα ἕτοιμος νά διευρύνει τά ἐσωτερικά του ὅρια, ὁ καπιταλισμός κινδυνεύει ἀπό ἕνα ἐξωτερικό ὅριο πού ἀπειλεῖ τόσο περισσότερο νά τοῦ ἔρθει καί νά τόν ξεσκίσει ἀπό τά μέσα, ὅσο τά ἐσωτερικά του ὅρια διευρύνονται. Γι' αὐτό καί οἱ γραμμές φυγῆς εἶναι ἰδιαίτερα δημιουργικές καί θετικές: ἀποτελοῦν μιάν ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, ὄχι λιγότερο πλήρη, ὄχι λιγότερο ὁλοκληρωτική ἀπό τήν ἀντίθετη ἐπένδυση. Ἡ παρανοϊκή ἐπένδυση καί ἡ σχιζοειδής ἐπένδυση μοιάζουν μέ δυό ἀντίθετους πόλους τῆς ἀσύνειδης λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης: Ὁ ἕνας τους ὑποτάσσει τήν ἐπιθυμητική παραγωγή στόν κυρίαρχο σχηματισμό καί στό ἀγελαῖο σύνολο πού ἀπορρέει ἀπ' αὐτόν, καί ὁ ἄλλος ἐκτελεῖ τήν ἀντίστροφη καθυπόταξη, ἀνατρέπει τήν ἰσχύ καί ὑποτάσσει τό ἀγελαῖο σύνολο στίς μορια-

κές πολλαπλότητες τῆς παραγωγῆς ἐπιθυμίας. Καί ἄν στ' ἀλήθεια ἡ ἐπιθυμία συνεξελίσσεται μέ τό κοινωνικό πεδίο, βλέπουμε στό κάθε παραλήρημα τούς δυό πόλους νά συνυπάρχουν καί τμήματα ἐπαναστατικῆς σχιζοειδοῦς ἐπένδυσης νά συμπίπτουν μέ ὄγκους παρανοϊκῆς ἀντιδραστικῆς ἐπένδυσης. Μάλιστα ἡ ταλάντευση αὐτή ἀνάμεσα στούς δυό πόλους εἶναι συστατική τοῦ παραληρήματος. Φαίνεται, ὡστόσο, πῶς ἡ ταλάντευση δέν εἶναι ὁμοιόμορφη καί πῶς ὁ σχιζοειδής πόλος εἶναι μάλλον δυνητικός σέ σχέση μέ τόν ἐνεργό παρανοϊκό πόλο (πῶς εἶναι δυνατό νά ὑπολογίζουμε πάνω στήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη ἀλλιῶς παρά σάν σέ δυνατότητες, ἀφοῦ ἡ τωρινή τους κατάσταση εὔκολα μπορεῖ νά τεθεῖ ὑπό ἔλεγχο ἀπό τούς κυρίαρχους σχηματισμούς;). Αὐτό γίνεται ἐπειδή οἱ δυό πόλοι ἀσύνειδης λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης δέν ἔχουν τήν ἴδια σχέση, οὔτε κάν τήν ἴδια μορφή σχέσης, μέ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις συμφέροντος. Πράγματι, ἀπό τή μιά μεριά ἡ ἐπένδυση συμφέροντος κρύβει οὐσιαστικά τήν παρανοϊκή ἐπένδυση ἐπιθυμίας καί τήν ἐνισχύει στόν ἴδιο βαθμό πού τήν κρύβει: σκεπάζει τόν ἄλογο χαρακτήρα της κάτω ἀπό μιάν ὑπάρχουσα ἱεραρχία συμφερόντων, αἰτίων καί μέσων, σκοπῶν καί λόγων. Εἴτε πάλι, προκαλεῖ καί δημιουργεῖ ἡ ἴδια τά συμφέροντα αὐτά, πού ἐκλογικεύουν τήν παρανοϊκή ἐπένδυση· εἴτε ἀκόμα περισσότερο, μιά προσυνείδητη ἐπένδυση, πραγματικά ἐπαναστατική, διατηρεῖ ὁλοκληρωτικά μιά παρανοϊκή ἐπένδυση στό ἐπίπεδο τῆς λίμπιντο, ὅσο τό νέο κοινωνικό σῶμα ἐξακολουθεῖ νά καθυποτάσσει ὁλόκληρη τήν παραγωγή ἐπιθυμίας στό ὄνομα τῶν ἀνώτερων συμφερόντων τῆς ἐπανάστασης καί τῶν ἀναπόφευκτων ἀλληλουχιῶν τῆς αἰτιότητας. Στήν ἄλλη περίπτωση, πρέπει ἀντίθετα τό ἀσύνειδο συμφέρον νά ἀνακαλύψει τήν ἀναγκαιότητα κάποιας ἄλλης μορφῆς ἐπένδυσης, καί νά ἐκτελέσει ἕνα εἶδος ρήξης τῆς αἰτιότητας, ὡς ἀμφισβήτηση τῶν σκοπῶν καί τῶν συμφερόντων. Γιατί δέν πρόκειται πιά γιά τό ἴδιο πρόβλημα: δέν φτάνει νά οἰκοδομεῖς ἕνα καινούριο κοινωνικό σῶμα ὡς συμπαγές σῶμα, ἀλλά πρέπει νά περάσεις στήν ἄλλη ὄψη τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ συμπαγοῦς σώματος, ὅπου ἀσκοῦνται καί ἐγγράφονται οἱ μοριακοί σχηματισμοί ἐπιθυμίας πού ὀφείλουν νά ὑποδουλώσουν τό καινούριο γραμμομοριακό σύνολο. Τότε μόνο φτάνεις στήν ἀσύνειδη ἐπαναστατική τομή καί ἐπένδυση τῆς λίμπιντο. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι δυνατό νά γίνει παρά μόνο μέ μιά ρήξη τῆς αἰτιότητας. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἔξορία, ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἔρημος πού διασχίζει τό δίχως ὄργανα σῶμα καί μᾶς βοηθᾶ νά περνοῦμε ἀπό τή μιά ὄψη του στήν ἄλλη. Δέν εἶναι ποτέ μιά ἀτομική ἐξορία, ποτέ μιά προσωπική ἔρημος, ἀλλά μιά συλλογική ἐξορία, μιά συλλογική ἔρημος. Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι ἡ τύχη τῆς ἐπανάστασης εἶναι ἀποκλειστικά συνδεμένη μέ τό συμφέρον τῶν μαζῶν πού εἶναι θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης καί τῆς κυριαρχίας. Ἀλλά τό πρόβλημα εἶναι ἡ φύση τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ, ὡς καθορισμένου αἰτιακοῦ δεσμοῦ ἤ ὡς σύνδεσης

ἄλλου εἴδους. Πρέπει νά καταλάβουμε πῶς πραγματοποιεῖται ἕνα ἐπαναστατικό δυναμικό, στήν ἴδια τή σχέση του μέ τίς ἐκμεταλλευόμενες μάζες, ἤ μέ τούς «πιό ἀδύναμους κρίκους» ἑνός δοσμένου συστήματος. Ἐκεῖνες ἤ αὐτοί βρίσκονται ἄραγε στή σωστή τους θέση, μέσα στή διάταξη τῶν αἰτιῶν καί τῶν σκοπῶν πού προάγουν ἕνα νέο κοινωνικό σῶμα ἤ, ἀντίθετα, εἶναι ὁ τόπος καί ὁ παράγοντας μιᾶς ξαφνικῆς καί ἀναπάντεχης εἰσβολῆς, εἰσβολῆς ἐπιθυμίας πού ξεκόβει μέ τίς αἰτίες καί τούς σκοπούς, καί μεταστρέφει τό κοινωνικό σῶμα ἀπό τήν ἄλλη ὄψη; Στίς καθυποταγμένες ὁμάδες, ἡ ἐπιθυμία προσδιορίζεται ἀκόμα ἀπό μιά σειρά αἰτιῶν καί σκοπῶν, καί ἡ ἴδια ὑφαίνει ὁλόκληρο ἕνα σύστημα μακροσκοπικῶν σχέσεων πού καθορίζουν τά μεγάλα σύνολα σ' ἕνα σχηματισμό κυριαρχίας. Ἀντίθετα, μόνη αἰτία γιά τίς ὁμάδες-ὑποκείμενα, εἶναι μιά ρήξη τῆς αἰτιότητας, μιά ἐπαναστατική γραμμή φυγῆς· καί μ' ὅλο πού μποροῦμε καί ὀφείλουμε νά τοποθετήσουμε στίς αἰτιακές σειρές τούς ἀντικειμενικούς παράγοντες, πού χάρη σ' αὐτούς – ὅπως παρατηρεῖται στούς πιό εὔθραυστους κρίκους – μιά τέτοια ρήξη στάθηκε δυνατή, μόνο αὐτό πού ἀνήκει στήν κατηγορία τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς εἰσβολῆς της μπορεῖ νά ἐξηγήσει ὅτι ἡ ρήξη αὐτή πραγματοποιεῖται σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, σ' ἕναν ὁρισμένο τόπο[67]. Καταλαβαίνει κανείς πολύ καλά ὅτι ὅλα μποροῦν νά συνυπάρχουν καί ν' ἀνακατεύονται: στή «λενινιστική τομή», ὅταν ἡ μπολσεβικική ὁμάδα, ἤ τουλάχιστον ἕνα μέρος τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι δυνατό νά προχωρήσει ἀμέσως σέ μιά προλεταριακή ἐπανάσταση πού δέν ἀκολουθεῖ τήν προβλεπόμενη αἰτιακή σειρά τῶν σχέσεων ἰσχύος, ἀλλά πρόκειται νά ἐπισπεύσει ἐξαιρετικά τά πράγματα ἐπωφελούμενη ἀπό κάποια ρωγμή (ἡ φυγή ἤ ἡ «ἐπαναστατική ἠττοπάθεια»), τή στιγμή ἐκείνην ὅλα στ' ἀλήθεια συνυπάρχουν: προσυνείδητες ἐπενδύσεις, διστακτικές ἀκόμα σέ ὁρισμένους πού δέν πιστεύουν σ' αὐτή τή δυνατότητα, προσυνείδητες ἐπαναστατικές ἐπενδύσεις σ' αὐτούς πού «βλέπουν» τή δυνατότητα ἑνός νέου κοινωνικοῦ σώματος, ἀλλά τό τοποθετοῦν ἀκόμα σέ μιά σειρά γραμμομοριακῆς αἰτιότητας, πού μετατρέπει κιόλας τό κόμμα σέ νέα μορφή κυριαρχίας, καί τέλος ἀσύνειδες ἐπαναστατικές ἐπενδύσεις πού ἐκτελοῦν μιά πραγματική ρήξη τῆς αἰτιότητας στή διάταξη τῆς ἐπιθυμίας. Καί στούς ἴδιους ἀκόμα ἀνθρώπους, μποροῦν νά συνυπάρχουν οἱ πιό διαφορετικοί τύποι ἐπένδυσης τή μιά ἤ τήν ἄλλη στιγμή· καί οἱ δυό τύποι ὁμάδων μποροῦν νά ἀλληλοεισδύουν ἡ μιά στήν ἄλλη. Κι αὐτό, γιατί οἱ δυό ὁμάδες θυμίζουν τόν ντετερμινισμό καί τήν ἐλευθερία στόν Κάντ: ἔχουν βέβαια τό ἴδιο «ἀντικείμενο», καί ποτέ ἡ κοινωνική παραγωγή δέν διαφέρει ἀπό τήν ἐπιθυμητική παραγωγή· ἀλλά, ἀντίστροφα, δέν ὑπα-

[67] Σχετικά μέ τήν ἀνάλυση τῶν ὁμάδων-ὑποκειμένων, τῶν σχέσεών τους μέ τήν ἐπιθυμία καί τήν αἰτιότητα, βλ. J.-P. Sartre, *Critique de la raison dialectique*.

κούουν ποτέ στόν ἴδιο νόμο ἤ στό ἴδιο καθεστώς. Ἡ ἐκπλήρωση μιᾶς ἐπαναστατικῆς δυνατότητας ἐξηγεῖται λιγότερο ἀπό τήν προσυνείδητη αἰτιότητα, ὅπου μολοταῦτα ἐμπεριέχεται, παρά ἀπό τήν πραγματικότητα μιᾶς λιμπιντινικῆς τομῆς σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, σχίση πού μόνη της αἰτία εἶναι ἡ ἐπιθυμία, δηλαδή ἡ ρήξη τῆς αἰτιότητας πού μᾶς ἀναγκάζει νά ξαναγράψουμε τήν Ἱστορία σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν πραγματικότητα καί δημιουργεῖ τήν παράξενα πολυσήμαντη ἐκείνη στιγμή ὅπου τά πάντα εἶναι δυνατά. Βέβαια ἡ σχίση προετοιμάστηκε ἀπό μιά ὑποχθόνια δράση τῶν αἰτίων, τῶν σκοπῶν καί τῶν συμφερόντων. Βέβαια ἡ σειρά αὐτή τῶν αἰτίων κινδυνεύει νά κλείσει καί νά φράξει τή ρωγμή στό ὄνομα τοῦ νέου κοινωνικοῦ σώματος καί τῶν συμφερόντων του. Βέβαια, μπορεῖ κανείς «ἐκ τῶν ὑστέρων» νά πεῖ πώς ἡ Ἱστορία δέν ἔπαψε ποτέ νά διέπεται ἀπό τούς ἴδιους νόμους τοῦ συνόλου καί τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Παραμένει γεγονός ὅτι ἡ σχίση γεννήθηκε μονάχα ἀπό μιάν ἐπιθυμία ἄσκοπη καί ἀναίτια πού τή χαράζει καί τήν ἐνστερνίζεται. Ἀδύνατη χωρίς τή σειρά τῶν αἰτίων, γίνεται πραγματική μόνο μέ κάτι πού ἀνήκει σέ μιάν ἄλλη σειρά: τήν Ἐπιθυμία, τήν ἐπιθυμία-ἔρημο, τήν ἐπένδυση ἐπαναστατικῆς ἐπιθυμίας. Καί εἶναι ἀκριβῶς αὐτό πού ὑπονομεύει τόν καπιταλισμό: ἀπό ποῦ θά ἔρθει ἡ ἐπανάσταση; μέ ποιά μορφή θά ἔρθει *μέσα* στίς ἐκμεταλλευόμενες μάζες; Εἶναι ὅπως ὁ θάνατος: ποῦ, πότε; Μιά ἀποκωδικωμένη, ἀπεδαφικοποιημένη ροή, πού κυλάει πολύ μακριά, πού τέμνει πάρα πολύ λεπτά, ξεφεύγοντας ἀπό τήν ἀξιωματική τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἕνας Φιντέλ Κάστρο, ἕνας Ἀραβας, ἕνας Μαῦρος Πάνθηρας, ἕνας Κινέζος στόν ὁρίζοντα; Ἕνας γαλλικός Μάης '68, Ἕνας μαοϊστής τοῦ ἐσωτερικοῦ, στημένος σάν τόν Ἀναχωρητή πάνω στήν καμινάδα ἑνός ἐργοστασίου; Πρέπει νά προστεθεῖ ἀκόμα ἕνα ἀξίωμα γιά νά φραχτεῖ ἡ προηγούμενη ρωγμή· οἱ φασίστες συνταγματάρχες ἀρχίζουν νά διαβάζουν τόν Μάο, ὄχι, δέν θά τήν ξαναπάθουμε, οἱ μέθοδες τοῦ Κάστρο ἔγιναν ἀνεφάρμοστες ἀκόμα καί γιά τόν ἴδιο, ἀπομονώνουν τά κενοτόπια, κατασκευάζουν γκέτο, καλοῦν τά συνδικάτα νά τούς βοηθήσουν, ἐφευρίσκουν τίς πιό ἀπαίσιες μέθοδες «ἀποθάρρυνσης», ἐνισχύουν τήν καταστολή τοῦ συμφέροντος – ἀπό ποῦ ὅμως θά ἔρθει ἡ καινούρια εἰσβολή ἐπιθυμίας;[68]

Ὅσοι θά ἔχουν διαβάσει ὥς ἐδῶ τό βιβλίο μας, θά βροῦν ἴσως πολλά νά μᾶς καταλογίσουν: ὅτι πιστεύουμε πάρα πολύ στίς ἀμιγεῖς δυνατότητες τῆς τέχνης ἀκόμα καί τῆς ἐπιστήμης· ὅτι ἀρνιόμαστε ἤ ὑποτιμοῦμε τόν ρόλο πού παίζουν οἱ τάξεις καί ἡ πάλη τῶν τάξεων· ὅτι προπαγανδίζουμε ἕναν ἰρρασιοναλισμό τῆς ἐπιθυμίας· ὅτι ταυτίζουμε τόν ἐπαναστάτη μέ τόν σχιζοφρενικό· ὅτι πέφτουμε σ' ὅλες τίς γνωστές αὐτές παγίδες. Ὅμως, αὐτό σημαίνει ὄχι σωστό διάβασμα – καί δέν ξέρουμε ἀλήθεια τί εἶναι χειρότερο: νά σέ διαβάσουν χωρίς νά σέ καταλάβουν, ἤ νά μή σέ διαβάσουν καθόλου. Σίγουρα θά βροῦν καί πολλά ἄλλα, πιό σοβαρά, νά μᾶς καταλογίσουν, πράγματα πού οὔτε μᾶς πέρασαν ἀπό τόν νοῦ. Ἀλλά γιά τά προηγούμενα, λέμε πρῶτα-πρῶτα ὅτι ἡ τέχνη καί ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιά ἐπαναστατική δυναμικότητα καί τίποτα ἄλλο· πώς ἡ δυναμικότητα αὐτή φανερώνεται τόσο περισσότερο ὅσο λιγότερο ἀναρωτιέται κανείς τί θέλουν νά ποῦν ἀπό τήν ἄποψη διαφόρων σημαινόντων ἤ ἑνός σημαίνοντος, πού ἀνήκουν ἀναγκαστικά στή δικαιοδοσία τῶν εἰδικῶν· ἡ τέχνη καί ἡ ἐπιστήμη διοχετεύουν στό κοινωνικό σῶμα ροές ὅλο καί πιό ἀποκωδικωμένες καί πιό ἀπεδαφικοποιημένες, αἰσθητές ἀπ' ὅλους, πού ὑποχρεώνουν τήν κοινωνική ἀξιωματική νά γίνεται ὅλο καί πιό περίπλοκη, νά εἶναι ὅλο καί πιό κορεσμένη· καί ἔτσι, ὁ καλλιτέχνης καί ὁ ἐπιστήμονας ἀναγκάζονται νά πάρουν θέση ἀντικειμενικά ἐπαναστατική, ἀπό ἀντίδραση πρός τούς αὐταρχικούς προγραμματισμούς ἑνός κράτους πού εἶναι ἀπό τήν οὐσία του ἀναρμόδιο καί προπαντός εὐνουχιστικό (γιατί τό κράτος ἐπιβάλλει ἕνα οἰδιπόδειο σαφῶς καλλιτεχνικό, ἕνα οἰδιπόδειο σαφῶς ἐπιστημονικό). Κατά δεύτερο λόγο, δέν ὑποτιμήσαμε καθόλου τή σημασία πού ἔχουν οἱ προσυνείδητες ἐπενδύσεις τάξης καί συμφέροντος, πού τά θεμέλιά τους βρίσκονται στήν ἴδια τήν ὑποδομή· τούς δίνουμε ὅμως περισσότερη σημασία, γιατί εἶναι, μέσα στήν ὑποδομή, ἡ ἔνδειξη λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων μιᾶς ἄλλης φύσης, καί γιατί μποροῦν νά συμβιβαστοῦν μέ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις τάξης καί συμφέροντος ἤ νά ἐναντιωθοῦν σ' αὐτές. Κι αὐτό δέν εἶναι παρά ἕνας τρόπος νά θέτεις τό ζήτημα «Μέ ποιόν τρόπο μπορεῖ νά προδοθεῖ ἡ Ἐπανάσταση;», μιά πού ξέρουμε πώς ἡ προδοσία δέν ἀργεῖ νά ἐμφανιστεῖ, ἀλλά ὑπάρχει κιόλας ἀπό τήν ἀρχή (διατήρηση ἀσύνειδων παρανοϊκῶν ἐπενδύσεων μέσα στίς ἐπαναστατικές ὁμάδες). Κι ἄν μιλᾶμε γιά τήν ἐπιθυμία ὡς δύναμη ἐπαναστατική, εἶναι γιατί πιστεύουμε ὅτι ἡ καπιταλιστική κοινωνία μπορεῖ νά ἀνεχθεῖ πολλές ἐκδηλώσεις συμφέροντος, ἀλλά καμιάν ἐκδήλωση ἐπιθυμίας, πού θά ἦταν ἀρκετή γιά νά τινάξει στόν ἀέρα στίς βασικές της δομές, ἀκόμα καί στό ἐπίπεδο τοῦ νηπιαγωγείου. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐπιθυμία εἶναι τό ἄλογο στοιχεῖο κάθε ὀρθολογικότητας, κι αὐτό, ὄχι γιατί εἶναι ἔλλειψη, δίψα ἤ ἐπιδίωξη, ἀλλά γιατί εἶναι παραγωγή ἐπιθυμίας καί ἐπιθυμία πού παράγει, πραγματικότητα-ἐπιθυμία ἤ πραγματικότητα αὐτή καθαυτή. Τέλος, δέν πιστεύουμε καθόλου ὅτι ὁ ἐπαναστάτης εἶναι σχιζοφρενικός, ἤ τό ἀντίστροφο. Ἀντίθετα, ξεχωρίσαμε πάντα τόν σχιζοφρενικό σάν ὀντότητα, καί τή σχιζοφρένεια σάν διαδικασία· ὁ σχιζοφρενικός ὅμως μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ μόνο σέ σχέση μέ τίς διακοπές, μέ τίς συνεχίσεις στό κενό

[68] Ὁ André Glucksmann ἀνέλυσε τή φύση τῆς εἰδικῆς ἀντι-ἐπαναστατικῆς αὐτῆς ἀξιωματικῆς, στό ἔργο του «Πραγματεία περί τοῦ πολέμου» («Le Discours de la guerre»), *L' Herne*, 1967.

ἤ μέ τίς τελεολογικές αὐταπάτες πού ἡ καταστολή ἐπιβάλλει στήν ἴδια τή διαδικασία. Γι' αὐτό καί μιλήσαμε μονάχα γιά ἕνα σχιζοειδῆ πόλο λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, γιά νά ἀποφύγουμε ὅσο τό δυνατό τή σύγχυση τῆς σχιζοφρενικῆς διαδικασίας μέ τή δημιουργία ἑνός σχιζοφρενικοῦ. Ἡ σχιζοφρενική διαδικασία (σχιζοειδής πόλος) εἶναι ἐπαναστατική μέ τήν ἴδια ἔννοια πού καί ἡ παρανοϊκή λειτουργία εἶναι ἀντιδραστική καί φασιστική· ἀπαλλαγμένες ἀπό κάθε οἰκογενειοκρατικό στοιχεῖο, δέν εἶναι οἱ ψυχιατρικές αὐτές κατηγορίες πού θά μᾶς ἐξηγήσουν τούς οἰκονομικο-πολιτικούς προσδιορισμούς, ἀλλά ἀκριβῶς τό ἀντίθετο.

Καί πάνω ἀπ' ὅλα, δέν προστρέχουμε σέ ὑπεκφυγές λέγοντας ὅτι ἡ σχιζο-ἀνάλυση *αὐτή καθαυτή* δέν ἔχει νά προτείνει κανένα πολιτικό πρόγραμμα. Ἄν εἶχε, θά ἦταν καί ἀλλόκοτο καί ἀνησυχαστικό. Ἡ σχιζο-ἀνάλυση δέν θεωρεῖ τόν ἑαυτό της κόμμα, οὔτε κάν ὁμάδα, καί δέν διατείνεται πώς μιλάει στό ὄνομα τῆς μάζας. Κανένα πολιτικό πρόγραμμα δέν προετοιμάζεται στά πλαίσια τῆς σχιζο-ἀνάλυσης. Τέλος, ἡ σχιζο-ἀνάλυση εἶναι κάτι πού δέν διατείνεται ὅτι μιλάει στό ὄνομα ὁποιασδήποτε θεωρίας, καί προπαντός ὄχι στό ὄνομα τῆς ψυχανάλυσης: ἐκφράζει μόνο ἐντυπώσεις καί τίποτα ἄλλο, τήν ἐντύπωση πώς κάτι δέν πάει καλά στήν ψυχανάλυση, πώς κάτι δέν πάει καλά ἀπό τήν ἀρχή κιόλας τῆς ψυχανάλυσης. Εἴμαστε ἀκόμα πάρα πολύ ἁρμόδιοι, ἐνῶ θά θέλαμε νά μιλήσουμε μέ ἀπόλυτη ἀναρμοδιότητα. Κάποιος μᾶς ρώτησε ἄν εἴδαμε ποτέ σχιζοφρενικό – ὄχι, ὄχι, ποτέ μας δέν εἴδαμε σχιζοφρενικό! Κι ἄν κάποιος βρίσκει πώς ὅλα πᾶνε καλά στήν ψυχανάλυση, δέν μιλᾶμε γι' αὐτόν καί ἀποσύρουμε, γι' αὐτόν, ὅλα ὅσα ὥς τώρα ἔχουμε πεῖ. Ἀλλά τότε, ποιά εἶναι ἡ σχέση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης μέ τήν πολιτική ἀπό τή μιά μεριά, καί μέ τήν ψυχανάλυση ἀπό τήν ἄλλη; Ὅλα στρέφονται γύρω ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τήν παραγωγή ἐπιθυμίας. Ἡ σχιζο-ἀνάλυση αὐτή καθαυτή δέν θέτει τό πρόβλημα τῆς φύσης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος πού θά προκύψει ἀπό τήν ἐπανάσταση· δέν ἰσχυρίζεται καθόλου ὅτι ἔχει κάποιαν ἀξία γιά τήν ἐπανάσταση. Τό μόνο πού ζητάει νά μάθει, σ' ἕνα δοσμένο κοινωνικό σῶμα εἶναι ποιά θέση δίνει αὐτό τό σῶμα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή ποιόν κινητήριο ρόλο παίζει ἐκεῖ ἡ ἐπιθυμία, μέ ποιές μορφές γίνεται ἐκεῖ ὁ συμβιβασμός τοῦ συστήματος τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς μέ τό σύστημα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἀφοῦ ὁπωσδήποτε πρόκειται γιά τήν ἴδια παραγωγή, ἀλλά σέ δυό διαφορετικά συστήματα – ἄν ὑπάρχει ἐπομένως, πάνω στό κοινωνικό αὐτό σῶμα, ὡς συμπαγές σῶμα, ἡ δυνατότητα νά περνᾶ κανείς ἀπό τή μιάν ὄψη στήν ἄλλη, δηλαδή ἀπό τήν ὄψη ὅπου ὀργανώνονται τά γραμμομοριακά σύνολα κοινωνικῆς παραγωγῆς, στήν ἄλλη ὄψη, τήν ὄχι λιγότερο συλλογική, ὅπου σχηματίζονται οἱ μοριακές πολλαπλότητες ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς – ἄν ἕνα τέτοιο κοινωνικό σῶμα μπορεῖ,

καί ὡς ποιό σημεῖο, νά ἀνεχθεῖ τήν ἀνατροπή ἰσχύος πού κάνει ὥστε ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή νά καθυποτάσσει τήν κοινωνική παραγωγή, χωρίς μολαταῦτα νά τήν καταστρέφει, ἀφοῦ πρόκειται γιά τήν ἴδια παραγωγή μέσα σ' ἕνα διαφορετικό σύστημα – ἄν ὑπάρχει καί πῶς, σχηματισμός ὁμάδων-«ὑποκειμένων» κτλ. Κι ἄν μᾶς ἀπαντήσει κανείς ὅτι ἀπαιτοῦμε τά περίφημα δικαιώματα τῆς ὀκνηρίας ἤ τῆς μή-παραγωγικότητας, ἤ τῆς παραγωγῆς ὀνείρου καί φαντασίωσης, τόσο τό καλύτερο γιά μᾶς, ἀφοῦ ἀπό τήν ἀρχή δέν πάψαμε νά λέμε τό ἀντίθετο: ὅτι δηλαδή ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή παράγει πραγματικά πράγματα καί ὅτι ἡ ἐπιθυμία δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τή φαντασίωση καί τό ὄνειρο. Σέ ἀντίθεση μέ τόν Reich, ἡ σχιζο-ἀνάλυση δέν διακρίνει καμιά διαφορά φύσης ἀνάμεσα στήν πολιτική οἰκονομία καί τή λιμπιντινική οἰκονομία. Ζητᾶ μονάχα νά μάθει ποιές εἶναι, σ' ἕνα ὁρισμένο κοινωνικό σῶμα, οἱ μηχανογενεῖς κοινωνικές καί τεχνικές ἐνδείξεις πού ὁδηγοῦν στίς ἐπιθυμητικές μηχανές, πού μπαίνουν μέσα στά ἐξαρτήματα, τά γρανάζια καί τούς κινητῆρες τους, ὅπως ἐπίσης καί σέ ποιό βαθμό τίς ἀφήνουν νά μποῦν οἱ ἴδιες στά δικά τους ἐξαρτήματα, γρανάζια καί κινητῆρες. Ὁ καθένας ξέρει ὅτι ὁ σχιζοφρενικός εἶναι μιά μηχανή. Ὅλοι οἱ σχιζοφρενικοί τό βεβαιώνουν, ὄχι μονάχα ὁ μικρός Joey. Τό ζήτημα εἶναι ἄν οἱ σχιζοφρενικοί εἶναι οἱ ζωντανές μηχανές μιᾶς νεκρῆς ἐργασίας πού ἀντιτάσσονται ἐπομένως στίς νεκρές μηχανές τῆς ζωντανῆς ἐργασίας, ὅπως αὐτή ὀργανώνεται στόν καπιταλισμό. Ἤ ἄν, ἀντίθετα, οἱ ἐπιθυμητικές, οἱ τεχνικές καί οἱ κοινωνικές μηχανές συνδέονται σέ μιά διαδικασία σχιζοφρενικῆς παραγωγῆς πού, κατά συνέπεια, δέν εἶναι πιά ἀναγκασμένη νά παράγει σχιζοφρενικούς. Ὅταν ἡ Maud Mannoni γράφει στήν «Ἐπιστολή στούς Ὑπουργούς» *(Lettre aux ministres)*: «Ἕνας ἀπό τούς ἐφήβους αὐτούς πού θεωρήθηκε ἀκατάλληλος γιά σπουδές, παρακολουθεῖ πολύ ἱκανοποιητικά τά μαθήματα τῆς 3ης τάξης, ὑπό τόν ὅρο νά ἀσχολεῖται μέ τή μηχανική. Ἡ μηχανική τόν ἐνθουσιάζει. Ὁ γκαραζίστας εἶναι ὁ καλύτερος θεραπευτής του. Ἄν τοῦ ἀφαιρέσουμε τή μηχανική, θά ξαναγίνει σχιζοφρενικός», δέν ἔχει τήν πρόθεση νά προπαγανδίσει τήν ἐργασιοθεραπεία οὔτε καί τίς ἀρετές τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς. Τονίζει τό σημεῖο ὅπου ἡ κοινωνική μηχανή, ἡ τεχνική μηχανή καί ἡ ἐπιθυμητική μηχανή ἀλληλοσυνδέονται στενά καί ἐπιτρέπουν ἔτσι στούς τρόπους τους λειτουργίας νά ἐπικοινωνοῦν. Ἀναρωτιέται ἄν ἡ κοινωνία ὅπου ζοῦμε εἶναι ἱκανή γιά κάτι τέτοιο, καί τί ἀξίζει ἄν δέν εἶναι ἱκανή νά τό κάνει. Κι αὐτό εἶναι ἀκριβῶς τό νόημα πού ἔχουν οἱ κοινωνικές, τεχνικές, ἐπιστημονικές, καλλιτεχνικές μηχανές, ὅταν εἶναι ἐπαναστατικές: νά διαμορφώνουν ἐπιθυμητικές μηχανές πού τούς εἶναι κιόλας ὁ δείκτης μέσα στό ἴδιο τους τό σύστημα λειτουργίας, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές τίς διαμορφώνουν στό δικό τους σύστημα καί ὡς στάση ἐπιθυμίας.

Ποιά εἶναι τέλος ἡ ἀντίθεση τῆς σχιζο-ἀνάλυσης μέ τήν ψυχανάλυση, στό σύνολο τοῦ ἀρνητικοῦ καί θετικοῦ της ἔργου; Δέν πάψαμε ν' ἀντιθέτουμε δυό εἰδῶν ἀσυνείδητα ἤ δυό ἑρμηνεῖες τοῦ ἀσυνείδητου: τή μιά σχιζο-ἀναλυτική, τήν ἄλλη ψυχαναλυτική· τή μιά σχιζοφρενική, τήν ἄλλη νευρωτική-οἰδιπόδεια· τή μιά ἀφηρημένη καί ἀνεικονική, καί τήν ἄλλη φαντασιακή· ἀλλά καί τή μιά πραγματικά συγκεκριμένη, καί τήν ἄλλη συμβολική· τή μιά μηχανογενῆ, τήν ἄλλη δομική· τή μιά μοριακή, μικρο-ψυχική καί μικρο-λογική, τήν ἄλλη γραμμομοριακή ἤ στατιστική· τή μιά ὑλική, τήν ἄλλη ἰδεολογική· τή μιά παραγωγική, τήν ἄλλη ἐκφραστική. Εἴδαμε πόσο τό ἀρνητικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης πρέπει νά εἶναι βίαιο, βάναυσο: νά ἀπο-οἰκογενειοποιήσει, νά ἀπο-οἰδιποδίσει, νά ἀπο-εὐνουχίσει, νά ἀπο-φαλλοποιήσει, νά διαλύσει θέατρο, ὄνειρο καί φαντασίωση, νά ἀποκωδικώσει, νά ἀπεδαφικοποιήσει – φρικτή ἀπόξεση, κακόβουλη δραστηριότητα. Ὅμως, ὅλα αὐτά γίνονται ταυτόχρονα. Γιατί, τήν ἴδια στιγμή ἀπελευθερώνεται ἡ διαδικασία, διαδικασία τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς σύμφωνα μέ τίς μοριακές γραμμές της φυγῆς, πού καθορίζουν κιόλας τό ἔργο τοῦ σχιζο-ἀναλυτῆ ὡς μηχανικοῦ. Οἱ γραμμές φυγῆς εἶναι ὅμως ἀκόμα πλήρεις γραμμομοριακές ἤ κοινωνικές ἐπενδύσεις, πού ἐπηρεάζουν ὁλόκληρο τό κοινωνικό πεδίο: γι' αὐτό καί ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης εἶναι τελικά νά ἀνακαλύπτει στήν κάθε περίπτωση τή φύση τῶν λιμπιντινικῶν ἐπενδύσεων τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου, τίς ἐσωτερικές τους δυνατές συγκρούσεις, τίς σχέσεις τους μέ τίς προσυνείδητες ἐπενδύσεις τοῦ πεδίου αὐτοῦ, τίς δυνατές συγκρούσεις τους μ' αὐτές – μέ λίγα λόγια ὁλόκληρη τή λειτουργία τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τῆς καταστολῆς τῆς ἐπιθυμίας. Πρέπει νά ἐκπληρώσει τή διαδικασία, ὄχι νά τή σταματήσει, ὄχι νά τήν κάνει νά περιστρέφεται στό κενό, ὄχι νά τῆς δώσει κάποιο σκοπό. Ποτέ δέν θά μπορέσουμε νά προχωρήσουμε ἀρκετά στήν ἀπεδαφικοποίηση καί τήν ἀποκωδίκωση τῶν ροῶν. Γιατί ἡ καινούρια γῆ («Κι ἀληθινά ἡ γῆ θά γίνει κάποια μέρα τόπος θεραπείας») δέν βρίκεται στίς νευρωτικές ἤ τίς διεστραμμένες ἐπανεδαφικοποιήσεις πού σταματοῦν τή διαδικασία ἤ τῆς ὁρίζουν σκοπούς, δέν βρίσκεται οὔτε πίσω οὔτε μπρός, ἀλλά συμπίπτει μέ τήν ἐκπλήρωση τῆς διαδικασίας τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς, τή διαδικασία αὐτήν πού ἐκπληρώνεται ἤδη ἐφόσον προχωρεῖ καί ὅσο προχωρεῖ. Μᾶς μένει λοιπόν νά ἐξετάσουμε πῶς τά διάφορα αὐτά καθήκοντα τῆς σχιζο-ἀνάλυσης προχωροῦν πραγματικά καί ταυτόχρονα.

Παράρτημα ἀπολογισμός-πρόγραμμα γιά ἐπιθυμητικές μηχανές[1]

1. Σχετικές διαφορές ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τά μηχανικά ἐφευρήματα (gadgets) – τίς φαντασιώσεις ἤ φαντασιακά προβολικά συστήματα – τά ἐργαλεῖα ἤ τά πραγματικά προβολικά συστήματα – τίς διεστραμμένες μηχανές, πού μολαταῦτα μᾶς ὁδηγοῦν σέ ἐπιθυμητικές μηχανές.

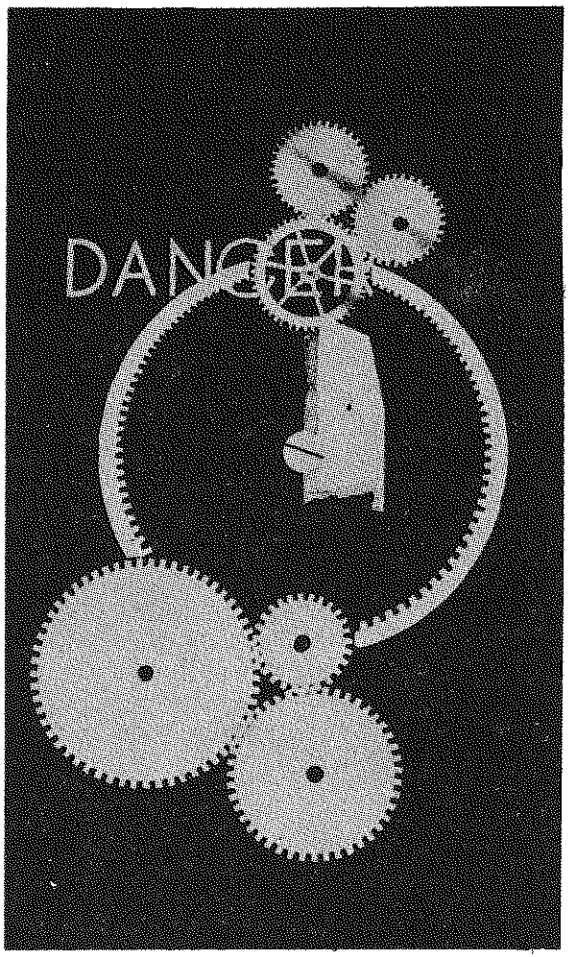
Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τά μηχανικά ἐπινοήματα (gadgets) ἤ μέ τίς μικροεφευρέσεις τοῦ τύπου «διαγωνισμός Lépine», οὔτε καί μέ τίς φαντασιώσεις. Ἤ μάλλον ἔχουν κάποια σχέση, ἀλλά ἀντίστροφη, γιατί τά gadgets, τά εὑρήματα καί οἱ φαντασιώσεις εἶναι ὑπολείμματα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν πού ὑποβάλλονται σέ εἰδικούς νόμους τῆς ἐξωτερικῆς ἀγορᾶς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἤ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς τῆς ψυχανάλυσης (ἔργο τοῦ ψυχαναλυτικοῦ «συμβολαίου» εἶναι νά ἁπλοποιεῖ τά διώματα τοῦ ἀρρώστου, νά τά μετατρέπει σέ φαντασιώσεις). Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν εἶναι δυνατό νά ταυτιστοῦν μέ πραγματικές μηχανές ἤ μέ τμήματα πραγματικῶν μηχανῶν πού ἔχουν προσαρμοστεῖ σέ μιά συμβολική λειτουργία, οὔτε καί μέ τό ὄνειρο μιᾶς φαντασιακῆς μηχανῆς μέ φαντασιακή λειτουργία. Στή μιά περίπτωση ὅπως καί στήν ἄλλη, βρισκόμαστε μπροστά στή μετατροπή ἑνός στοιχείου παραγωγῆς σέ μηχανισμό ἀτομικῆς κατανάλωσης (οἱ φαντασιώσεις ὡς ψυχική κατανάλωση ἤ ψυχαναλυτικό θήλασμα). Αὐτονόητο εἶναι ὅτι ἡ ψυχανάλυση αἰσθάνεται μεγάλη ἄνεση ὅταν πρόκειται γιά gadgets ἤ φαντασιώσεις, γιατί μπορεῖ τότε νά ἀναπτύξει ὅλους τούς εὐνουχιστικούς οἰδιπόδειούς της ψυχαναγκασμούς. Ἀλλά ὅλα τά παραπάνω δέν μᾶς λένε τίποτα τό σημαντικό ἀναφορικά μέ τή μηχανή καί τή σχέση της μέ τήν ἐπιθυμία.

Ἡ καλλιτεχνική καί λογοτεχνική φαντασία ἐπινοεῖ πολυάριθμες παράλογες μηχανές: εἴτε μέ τό ἀπροσδιόριστο τοῦ κινητήρα ἤ τῆς πηγῆς ἐνέργειας, εἴτε μέ τή φυσική ἀδυναμία τῆς ὀργάνωσης τῶν ἐργαζομένων

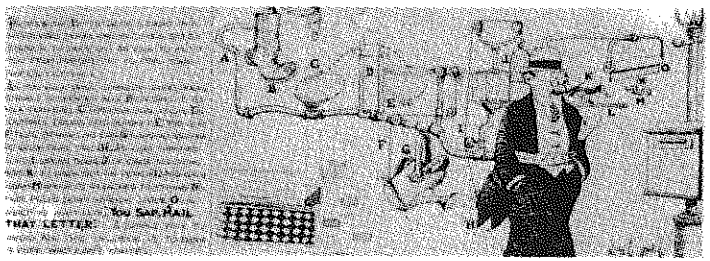
[1] Κείμενο πρωτοδημοσιευμένο στό περιοδικό *Minuit 2*, Γενάρης 1973.

ἐξαρτημάτων, εἴτε μέ τή λογική ἀδυναμία τοῦ μηχανισμοῦ μεταβίβασης. Λογουχάρη, ὁ *Dancer-Danger* (Χορευτής-Κίνδυνος) τοῦ Man Ray, πού ἔχει γιά ὑπότιτλο «τό ἀδύνατον», παρουσιάζει δυό εἰδῶν παραλογισμούς: οὔτε οἱ ὁμάδες ἀπό ὀδοντωτούς τροχούς μποροῦν νά λειτουργήσουν οὔτε ὁ μεγάλος τροχός μεταβίβασης. Στό μέτρο ὅπου ἡ μηχανή αὐτή παριστάνει τάχα τό στροβίλισμα ἑνός ἰσπανοῦ χορευτῆ, μποροῦμε νά ποῦμε: ἐκφράζει μηχανικά, μέ τό παράλογο, τήν ἀδυναμία τῆς μηχανῆς νά πραγματοποιεῖ ἡ ἴδια μιά τέτοια κίνηση (ὁ χορευτής δέν εἶναι μηχανή). Ὅμως μποροῦμε ἐπίσης νά ποῦμε: πρέπει νά ὑπάρχει ἐκεῖ ἕνας χορευτής σάν ἐξάρτημα μηχανῆς· αὐτό τό ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά ἕνας χορευτής· νά ἡ μηχανή πού ὁ χορευτής εἶναι ἕνα ἐξάρτημά της. Δέν πρόκειται πιά νά φέρουμε σέ ἀντιπαράσταση τόν ἄνθρωπο καί τή μηχανή, γιά νά ἐκτιμήσουμε τίς ἀντιστοιχίες, τίς ἐπεκτάσεις, τίς δυνατές ἤ ἀδύνατες ἀντικαταστάσεις τοῦ ἑνός καί τοῦ ἄλλου, ἀλλά νά φέρουμε σέ ἐπικοινωνία τόν ἄνθρωπο καί τή μηχανή, γιά νά δείξουμε πῶς ὁ ἄνθρωπος *γίνεται ἕνα* μέ τή μηχανή, ἤ γίνεται ἕνα μέ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, γιά νά συγκροτήσει μιά μηχανή. Τό ἄλλο αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ἕνα ἐργαλεῖο, ἤ ἀκόμα κι ἕνα ζῶο, ἤ καί ἄλλοι ἄνθρωποι. Καί ὅμως, δέν μιλοῦμε γιά μηχανές μέ μεταφορική ἔννοια: ὁ ἄνθρωπος *γίνεται μηχανή* μόλις τό χαρακτηριστικό αὐτό μεταδίδεται ἀναδρομικά στό σύνολο πού ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μέρος του, μέσα σέ συνθῆκες σαφῶς καθορισμένες. Τό σύνολο ἄνθρωπος–ἄλογο–τόξο σχηματίζει μιά νομαδική πολεμική μηχανή στίς συνθῆκες τῆς στέππας. Οἱ ἄνθρωποι σχηματίζουν μιά μηχανή ἐργασίας στίς γραφειοκρατικές συνθῆκες τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν. Ὁ Ἕλληνας ὁπλίτης σχηματίζει μηχανή μέ τόν ὁπλισμό του στίς συνθῆκες τῆς φάλαγγας. Ὁ χορευτής σχηματίζει μηχανή μέ τήν πίστα, μέσα στίς ἐπικίνδυνες συνθῆκες τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου... Ξεκινοῦμε λοιπόν ὄχι ἀπό μιά μεταφορική χρήση τῆς λέξης μηχανή, ἀλλά ἀπό μιά ὑπόθεση (συγκεχυμένη) ὡς πρός τήν προέλευση: τόν τρόπο πού διάφορα στοιχεῖα εἶναι καθορισμένα νά σχηματίζουν μηχανή *μέ ἀναδρομή καί ἐπικοινωνία*· τήν ὕπαρξη ἑνός «μηχανογενοῦς φύλου» (phylum). Ἡ ἐργονομία προσεγγίζει τήν ἄποψη αὐτή ὅταν θέτει τό γενικότερο πρόβλημα, ὄχι πιά μέ ὅρους προσαρμογῆς ἤ ἀντικατάστασης – προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου στή μηχανή καί τῆς μηχανῆς στόν ἄνθρωπο –, ἀλλά μέ ὅρους ἀναδρομικῆς ἐπικοινωνίας σέ συστήματα ἄνθρωποι-μηχανές. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, τήν ἴδια στιγμή πού φαίνεται ἔτσι νά περιορίζεται σέ μιά προσέγγιση καθαρά τεχνολογική, ἀνακινεῖ προβλήματα ἐξουσίας, καταπίεσης, ἐπανάστασης καί ἐπιθυμίας μέ ἀκούσια δύναμη πολύ μεγαλύτερη παρά στήν προσαρμοστική προσέγγιση.

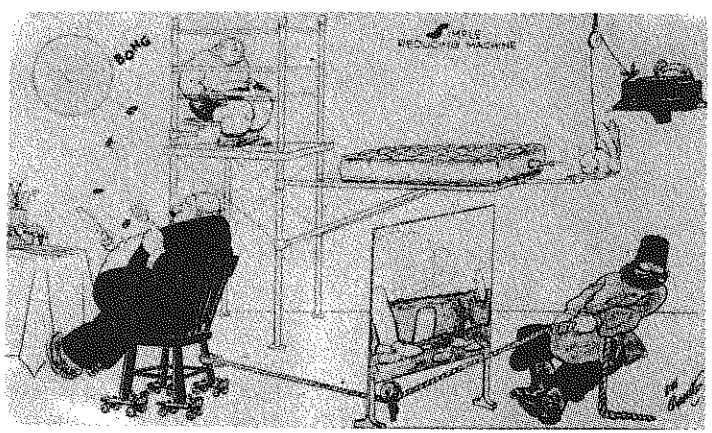
Ὑπάρχει ἕνα κλασικό σχῆμα, ἐμπνευσμένο ἀπό τό ἐργαλεῖο: τό ἐργαλεῖο, προέκταση καί προβολή τοῦ ζῶντος, πράξη πού μ' αὐτήν ὁ ἄνθρωπος ξεχωρίζει προοδευτικά, ἐξέλιξη τοῦ ἐργαλείου σέ μηχανή, ἀνατροπή



Man Ray — *Dancer/Danger (Τό ἀδύνατον).*



Rude Goldberg — *«You Sap, Mail that Letter»*.



Rude Goldberg — *Simple Reducing Machine*.

ὅπου ἡ μηχανή ἐξαρτιέται ὅλο καί λιγότερο ἀπό τόν ἄνθρωπο... Ἀλλά τό σχῆμα αὐτό παρουσιάζει πολλά μειονεκτήματα: δέν μᾶς βοηθᾶ καθόλου νά ἀντιληφθοῦμε τήν πραγματικότητα τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί τήν παρουσία τους σέ ὅλη αὐτήν τή διαδρομή. Εἶναι ἕνα σχῆμα βιολογικό καί ἐξελικτικό, πού δείχνει τή μηχανή νά ξεπροβάλλει, σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, μέσα ἀπό μιά μηχανική γενεαλογική σειρά, πού ἀρχίζει μέ τό ἐργαλεῖο. Εἶναι ἀνθρωπιστικό καί ἀφηρημένο, ἀπομονώνει τίς παραγωγικές δυνάμεις ἀπό τίς κοινωνικές συνθῆκες ὅπου ἀσκοῦνται, μιλάει γιά μιά διάσταση ἄνθρωπος–φύση κοινή σέ ὅλες τίς κοινωνικές μορφές, πού τούς ἀποδίδονται ἔτσι σχέσεις ἐξέλιξης. Εἶναι φαντασιακό, φαντασιωτικό, σολιψιστικό, ἀκόμα καί ὅταν ἐφαρμόζεται σέ πραγματικά ἐργαλεῖα, σέ πραγματικές μηχανές, ἀφοῦ ὁλόκληρο βασίζεται πάνω στήν ὑπόθεση τῆς προβολῆς (ὁ Roheim λογουχάρη, πού υἱοθετεῖ τό σχῆμα αὐτό, δείχνει σωστά τήν ἀναλογία τῆς φυσικῆς προβολῆς τῶν ἐργαλείων καί τῆς ψυχικῆς προβολῆς τῶν φαντασιώσεων)[2]. Πιστεύουμε, ἀντίθετα, ὅτι πρέπει *ἀπό τήν ἀρχή κιόλας* νά τονίσουμε τή διαφορά φύσης ἀνάμεσα στό ἐργαλεῖο καί τή μηχανή: τό ἕνα εἶναι φορέας ἐπαφῆς καί ἡ ἄλλη φορέας ἐπικοινωνίας· τό ἕνα ὡς προβολικό καί ἡ ἄλλη ὡς ἀναδρομή· τό ἕνα ἀνάγεται στό δυνατό καί τό ἀδύνατο, ἡ ἄλλη στήν πιθανότητα ἑνός λιγότερο πιθανοῦ· τό ἕνα ἐνεργεῖ μέ λειτουργική σύνθεση ἑνός συνόλου καί ἡ ἄλλη μέ πραγματική διάκριση μέσα σ' ἕνα σύνολο. Τό νά γίνεσαι ἕνα μέ κάτι, εἶναι πολύ διαφορετικό ἀπό τό νά προεκτείνεσαι ἤ νά προβάλλεσαι ἤ καί νά δίνεις τή θέση σου σέ κάτι ἄλλο (περίπτωση ὅπου δέν ὑπάρχει ἐπικοινωνία). Ὁ Pierre Auger δείχνει ὅτι ὑπάρχει μηχανή μόλις ὑπάρξει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα σέ δυό πραγματικά ξεχωριστές μερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μέσα σ' ἕνα σύστημα δυνατό, πού εἶναι, μολαταῦτα, λιγότερο πιθανό[3]. Τό ἴδιο πράγμα μπορεῖ νά εἶναι ἐργαλεῖο ἤ μηχανή· ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἄν τό «μηχανογενές φύλο» (phylum), τό κυριεύει ἤ ὄχι, ἄν περνᾶ ἀπ' αὐτό ἤ ὄχι: τά ὅπλα τῶν ὁπλιτῶν ὑπάρχουν σάν ἐργαλεῖα ἀπό τά πολύ παλιά χρόνια, ἀλλά γίνονται ἐξαρτήματα μιᾶς μηχανῆς μονάχα *μέ* τούς ἀνθρώπους πού τά χειρίζονται, μέσα στίς συνθῆκες τῆς φάλαγγας καί τῆς ἑλληνικῆς πόλης. Ὅταν συσχετίζουμε τό ἐργαλεῖο μέ τόν ἄνθρωπο σύμφωνα μέ τό παραδοσιακό σχῆμα, χάνουμε κάθε δυνατότητα νά καταλάβουμε πῶς ὁ ἄνθρωπος *καί* τό ἐργαλεῖο *γίνονται ἤ εἶναι κιόλας* ξεχωριστά ἐξαρτήματα μηχανῆς σέ σχέση μέ μιά δύναμη μηχανοποιητική. Ἐμεῖς πιστεύουμε ἀκόμα πώς ὑπάρχουν πάντα μηχανές πού προηγοῦνται ἀπό τά ἐργαλεῖα, πώς ὑπάρχουν πάντα «φύλα» πού καθορίζουν σέ μιάν ὁρισμένη στιγμή, ποιά ἐργαλεῖα, ποιοί ἄνθρωποι ἀποτελοῦν μέρος ἑνός συγκεκριμένου κοινωνι-

[2] Roheim, *Psychanalyse et Anthropologie*, γαλλ. μετάφρ., Gallimard, σ. 190-192.
[3] Pierre Auger, *L' Homme microscopique*, Flammarion, σ. 138.

κοῦ συστήματος σάν ἐξαρτήματα μηχανῆς.

Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν εἶναι οὔτε φαντασιακές προβολές μέ τή μορφή φαντασιώσεων οὔτε καί πραγματικές προβολές μέ τή μορφή ἐργαλείων. Ὁλόκληρο τό σύστημα τῶν προβολῶν πηγάζει ἀπό τίς μηχανές, καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Μήπως μποροῦμε, κατά συνέπεια, νά προσδιορίσουμε τήν ἐπιθυμητική μηχανή σάν ἕνα εἶδος ἐνδοβολῆς, σάν ὁρισμένη διεστραμμένη χρησιμοποίηση τῆς μηχανῆς; Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα τό Τηλεφωνικό Δίκτυο: ὅταν καλοῦμε ἕναν ἀριθμό πού δέν ἀνήκει σέ κανένα, καί εἶναι συνδεμένος μ' ἕναν αὐτόματο «ἀπαντητή» («ὁ ἀριθμός αὐτός δέν ἔχει κάτοχο...»), ἀκοῦμε καμιά φορά πολυάριθμες φωνές ἀνακατεμένες, πού καλοῦν ἤ ἀπαντοῦν, πού ἀλληλοδιασταυρώνονται, χάνονται, περνοῦν κάτω, πάνω, μέσα ἀπό τόν αὐτόματο «ἀπαντητή» – πολύ σύντομα μηνύματα, διατυπωμένα σύμφωνα μέ ταχύρρυθμους καί μονότονους κώδικες. Ὑπάρχει ὁ Τίγρης, λένε μάλιστα πώς ὑπάρχει κι ἕνας Οἰδίπους πάνω στό Δίκτυο· ἀγόρια καλοῦνε κορίτσια, ἀγόρια καλοῦνε ἀγόρια. Εὔκολα ἀναγνωρίζει κανείς τήν ἴδια τή μορφή τῶν τεχνητῶν διεστραμμένων κοινωνιῶν, ἤ τῆς κοινωνίας τῶν Ἀγνώστων: μιά διαδικασία ἐπανεδαφικοποίησης συνδέεται μέ μιά *κίνηση ἀπεδαφικοποίησης πού ἐξασφαλίζεται μέ τή μηχανή* (οἱ ἰδιωτικές ὁμάδες ραδιοφωνικῶν πομπῶν παρουσιάζουν τήν ἴδια διεστραμμένη δομή). Εἶναι βέβαιο ὅτι τά δημόσια ἱδρύματα δέν βλέπουν κανένα κακό στά δευτερεύοντα τοῦτα ὠφέλη ἀπό μιάν ἰδιωτική χρήση τῆς μηχανῆς σέ φαινόμενα περιθωριακά ἤ ἐπάλληλα. Ὑπάρχει ὅμως, ταυτόχρονα, κάτι περισσότερο ἀπό μιάν ἁπλή διεστραμμένη ὑποκειμενικότητα, ἔστω καί ὁμαδική. Ὅσο κι ἄν τό κανονικό τηλέφωνο εἶναι μηχανή ἐπικοινωνίας, λειτουργεῖ ὡστόσο σάν ἐργαλεῖο, ἐνόσω χρησιμεύει γιά νά προβάλλει ἤ νά προεκτείνει φωνές πού δέν ἀποτελοῦν ὁρισμένο μέρος τῆς μηχανῆς. Ἐδῶ ὅμως ἡ ἐπικοινωνία φτάνει σ' ἕναν ἀνώτερο βαθμό, ἐφόσον οἱ φωνές γίνονται μέρος τῆς μηχανῆς, γίνονται ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, πού κατανέμονται καί κατευθύνονται τυχαῖα ἀπό τόν αὐτόματο ἀπαντητή. Τό λιγότερο πιθανό σχηματίζεται τώρα πάνω στή βάση τῆς ἐντροπίας τοῦ συνόλου τῶν φωνῶν πού ἐξουδετερώνουν ἡ μιά τήν ἄλλη. Κι ἀπ' αὐτήν τήν ἄποψη, δέν ὑπάρχει μονάχα διεστραμμένη χρήση ἤ προσαρμογή μιᾶς τεχνικῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, ἀλλά ἐπιπρόσθεση μιᾶς πραγματικῆς ἀντικειμενικῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, κατασκευή μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς στούς κόλπους τῆς τεχνικῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Μπορεῖ οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές νά γεννιοῦνται ἔτσι στό τεχνητό περιθώριο μιᾶς κοινωνίας, ἄν καί ἀναπτύσσονται μέ ὁλότελα διαφορετικό τρόπο καί δέν μοιάζουν καθόλου μέ τίς μορφές τῆς γέννησής τους.

Σχολιάζοντας τό φαινόμενο αὐτό τοῦ τηλεφωνικοῦ Δικτύου, ὁ Jean Nadal γράφει: «Εἶναι, νομίζω, ἡ πιό πετυχημένη καί ἡ πιό τελειοποιημένη ἐπιθυμητική μηχανή ἀπ' ὅσες γνωρίζω. Περιέχει τά πάντα: ἡ ἐπιθυμία λειτουργεῖ ἐλεύθερα σ' αὐτήν μέ τόν ἐρωτικό παράγοντα τῆς φωνῆς ὡς ἐπιμέρους ἀντικείμενο, μέσα στό τυχαῖο καί τήν πολλαπλότητα καί συνδέεται μέ μιά ροή πού ἀκτινώνεται μέσα στό σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἐπικοινωνίας, μέσα ἀπό μιάν ἀπεριόριστη ἐξάπλωση ἑνός παραληρήματος ἤ μιᾶς παρέκκλισης». Ὁ σχολιαστής δέν ἔχει ὁλότελα δίκιο: ὑπάρχουν καλύτερες καί ἀρτιότερες ἐπιθυμητικές μηχανές. Ὅμως, οἱ διεστραμμένες μηχανές ἔχουν γενικά τό πλεονέκτημα νά μᾶς παρουσιάζουν μιάν ἀδιάκοπη ταλάντευση ἀνάμεσα στήν ὑποκειμενική προσαρμογή, τήν παρεκτροπή μιᾶς κοινωνικῆς τεχνικῆς μηχανῆς, καί τήν ἀντικειμενική ἐγκαθίδρυση μιᾶς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς – ἀκόμα μιά μικρή προσπάθεια ἄν θέλετε νά γίνετε δημοκρατικοί... Σ' ἕνα ἀπό τά ὡραιότερα κείμενα πού γράφτηκαν ποτέ πάνω στό μαζοχισμό, ὁ Michel de M' Uzan δείχνει πῶς οἱ διεστραμμένες μηχανές τοῦ μαζοχιστῆ, πού εἶναι στήν κυριολεξία μηχανές, δέν μποροῦν νά κατανοηθοῦν μέ τίς ἔννοιες τῆς φαντασίωσης ἤ τῆς φαντασίας, οὔτε νά ἐξηγηθοῦν μέ βάση τό οἰδιπόδειο, ἤ τόν εὐνουχισμό, διαμέσου τῆς προβολῆς: δέν ὑπάρχει φαντασίωση, λέει, ἀλλά κάτι τό ὁλότελα διαφορετικό, δηλαδή *προγραμματισμός*, «πού ἡ δομή του βρίσκεται βασικά ἔξω ἀπό τήν οἰδιπόδεια προβληματική» (ἐπιτέλους λίγος καθαρός ἀέρας στήν ψυχανάλυση, λίγη κατανόηση γιά τούς διεστραμμένους)[4].

2. Ἐπιθυμητική μηχανή καί οἰδιπόδεια συσκευή: ἡ ἀναδρομή ἐνάντια στήν καταστολή-ὀπισθοδρόμηση.

Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές ἀποτελοῦν τή μή-οἰδιπόδεια ζωή τοῦ ἀσυνείδητου. Οἰδίπους, gadget ἤ φαντασίωση. Ὁ Picabia ἀποκαλοῦσε, ἀντιθετικά, τή μηχανή «κόρη μή-γεννημένη ἀπό μητέρα». Ὁ Buster Keaton παρουσίαζε τή μηχανή-σπίτι του, πού ὅλα της τά δωμάτια εἶναι μέσα σ' ἕνα καί μόνο δωμάτιο, σάν σπίτι χωρίς μητέρα: ὅλα φτιάχνονται ἐκεῖ ἀπό ἐπιθυμητικές μηχανές, ἀκόμα καί τό γεῦμα τῶν ἐργένηδων («Τό Σκιάχτρο» – «L'Epouvantail», 1920). Πρέπει ἄραγε νά συμπεράνει κανείς ἀπ' αὐτό ὅτι ἡ μηχανή ἔχει μονάχα πατέρα, καί ὅτι γεννιέται σάν τήν Ἀθηνά, πάνοπλη, ἀπό ἕνα ἀρσενικό κεφάλι; Χρειάζεται πολύ καλή θέληση γιά νά πιστέψει κανείς, ὅπως ὁ René Girard, ὅτι ὁ πατερναλισμός φτάνει γιά νά μᾶς λυτρώσει ἀπό τό οἰδιπόδειο, καί ὅτι «ὁ μιμητικός ἀνταγωνισμός» εἶναι ἀληθινά *τό ἄλλο* μέσα στό σύμπλεγμα. Ἡ ψυχανάλυση δέν ἔπαψε νά κάνει τοῦτο: νά θρυμματίζει τό οἰδιπόδειο, νά τό πολλαπλασιάζει ἤ νά τό διαιρεῖ, νά τό ἀντιτάσσει στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του ἤ νά τό ἐξιδανικεύει, νά τό ἐξογκώνει ὑπέρμετρα, νά τό ὑψώνει σέ σημαῖνον. Νά ἀνακαλύπτει προ-οἰδιπόδειο, μετα-οἰδιπόδειο, συμβολικό οἰδιπόδειο, πού ὅμως δέν μᾶς βγάζουν ἀπό τήν οἰκογένεια, ὅπως καί ὁ

[4] Michel de M' Uzan, στό *La sexualité perverse*, Payot, σ. 34-37.

σκίουρος δέν βγαίνει ποτέ ἀπό τόν τροχό-κλουβί του. Μᾶς λένε: μά τό οἰδιπόδειο δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό «μπαμπάς-μαμά», εἶναι τό σημαῖνον, εἶναι τό ὄνομα, εἶναι ὁ πολιτισμός, εἶναι ἡ περατότητα, εἶναι ἡ ἔλλειψη τοῦ εἶναι πού εἶναι ἡ ζωή, εἶναι ὁ εὐνουχισμός, εἶναι ἡ βία αὐτοπροσώπως... Ἂς γελάσουμε!... Αὐτοί ὅμως πού μιλοῦν ἔτσι, ἐξακολουθοῦν μονάχα τήν παλιά δουλειά, ἀποσυνδέοντας ὅλες τίς συνάφειες τῆς ἐπιθυμίας, γιά νά τή στρέψουν μέ περισσότερη δύναμη σέ ὑπέροχα, φαντασιακά συμβολικά, γλωσσολογικά, ὀντολογικά, ἐπιστημολογικά «μπαμπάς-μαμά». Στήν πραγματικότητα, δέν ἔχουμε πεῖ οὔτε τό ἕνα τέταρτο οὔτε κάν τό ἕνα ἑκατοστό ἀπ' ὅ,τι θά ἔπρεπε νά ποῦμε ἐναντίον τῆς ψυχανάλυσης – τή μνησικακία της ἀπέναντι στήν ἐπιθυμία, τήν τυραννία της, τή γραφειοκρατία της.

Αὐτό πού χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τίς ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι ἡ δύναμή τους νά συνδέουν ὥς τό ἄπειρο, πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις. Γι' αὐτό μάλιστα καί εἶναι μηχανές: διασχίζουν καί ἐξουσιάζουν ταυτόχρονα πολυάριθμες δομές. Γιατί ἡ μηχανή ἔχει δυό χαρακτηριστικά ἤ δυνάμεις: τή δύναμη τοῦ συνεχοῦς, τό μηχανογενές «φύλο», ὅπου τό ἕνα ἐξάρτημα συνδέεται μέ τό ἄλλο, ὁ κύλινδρος καί τό ἔμβολο στήν ἀτμομηχανή, ἤ ἀκόμα – σύμφωνα μέ μιά πιό μακρινή πρωτοβλαστική γενεαλογία – τό ροδάνι στήν ἀτμάμαξα τοῦ σιδηροδρόμου· ἀλλά συνάμα καί τή διακοπή τῆς κατεύθυνσης, τή μεταλλαγή, ἔτσι πού ἡ κάθε μηχανή νά ἀποτελεῖ ἀπόλυτη τομή σέ σχέση μέ τή μηχανή πού ἀντικαθιστᾶ, ὅπως λογουχάρη ὁ κινητήρας πού χρησιμοποιεῖ ἀέριο σέ σχέση μέ τήν ἀτμομηχανή. Καί οἱ δυό αὐτές δυνάμεις δέν εἶναι παρά μιά καί μόνη δύναμη, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ μηχανή εἶναι τομή-ροή, καί ἡ τομή εἶναι πάντα κολλητή μέ τή συνέχεια μιᾶς ροῆς, πού τή χωρίζει ἀπό τίς ἄλλες, δίνοντάς της ἕναν κώδικα, κάνοντάς την νά παρασύρει τό ἕνα ἤ τό ἄλλο στοιχεῖο[5]. Γι' αὐτό καί ἡ μηχανή εἶναι χωρίς μητέρα, ὄχι πρός ὄφελος ἑνός ἐγκεφαλικοῦ πατέρα, ἀλλά πρός ὄφελος ἑνός συλλογικοῦ *συμπαγοῦς σώματος*· εἶναι ἡ μηχανοποιητική δύναμη, πού πάνω της ἡ μηχανή τοποθετεῖ τίς συνάφειές της καί ἐκτελεῖ τίς τομές της.

Οἱ ζωγράφοι μηχανῶν τόνισαν πάντα ὅτι δέν ζωγραφίζουν μηχανές σάν ὑποκατάστατα νεκρῶν φύσεων ἤ γυμνῶν· οὔτε ἡ μηχανή εἶναι παριστανόμενο ἀντικείμενο, οὔτε καί ἡ ζωγραφιά της εἶναι παράσταση. Πρόθεση τῶν ζωγράφων εἶναι νά εἰσάγουν κάποιο στοιχεῖο μηχανῆς ἔτσι πού νά γίνεται ἕνα μέ κάτι ἄλλο πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς ζωγραφιᾶς, ἔστω καί μέ τόν ἴδιο τόν πίνακα, καί ἔτσι τό σύνολο τοῦ πίνακα νά λειτουργεῖ σάν ἐπιθυμητική μηχανή. Ἡ ὑποτιθέμενη μηχανή εἶναι πάντα διαφορετική ἀπό ἐκείνη πού φαίνεται νά παριστάνεται: θά

[5] Πάνω στή συνέχεια καί τήν ἀσυνέχεια τῆς μηχανῆς βλ. Leroi-Gourhan, *Milieu et techniques*, Albin Michel, σ. 366 κ.ἑ.

δοῦμε παρακάτω ὅτι ἡ μηχανή προκύπτει ἀπό μιά τέτοια «ἀπαγκίστρωση» καί ἐξασφαλίζει ἔτσι τήν καθαρά μηχανογενῆ ἐπανεδαφικοποίηση. Ἐπαγωγική ἀξία τῆς μηχανῆς, ἤ καλύτερα ὑπεραγωγική (transductive), πού προσδιορίζει τήν ἀναδρομή, καί πού ἀντιτάσσεται στήν παράσταση-προβολή: ἡ *μηχανογενής ἀναδρομή ἐνάντια στήν οἰδιπόδεια προβολή* εἶναι ὁ τύπος ἑνός ἀγώνα, μιᾶς διάζευξης, ὅπως τό βλέπουμε στό «Aeroplap(l)a» ἤ στό «Automoma», ἤ ἀκόμα καί στή *Μηχανή γνώσης μέ μορφή Μητέρας* τοῦ Victor Brauner[6]. Στόν Picabia, τό σχεδιάγραμμα γίνεται ἕνα μέ τήν ἑτερόκλητη ἐγγραφή καί ἔτσι πρέπει νά λειτουργεῖ μέ τόν κώδικα *αὐτό*, μέ τό πρόγραμμα *αὐτό*, εἰσάγοντας μιά μηχανή πού δέν μοιάζει μέ τό ἴδιο. Στόν Duchamp, τό πραγματικό στοιχεῖο τῆς μηχανῆς εἰσάγεται ἄμεσα καί ἔχει τήν αὐταξία του, ἤ τήν ἀξία τῆς σκιᾶς του, ἤ ἀκόμα καί τήν ἀξία ἑνός τυχαίου μηχανισμοῦ, πού ὑποχρεώνει τίς ὑπάρχουσες παραστάσεις νά ἀλλάζουν ρόλο καί κανόνα: *Μέ ζάλισες*. Ἡ μηχανή ξεχωρίζει ἀπό κάθε παράσταση (μ' ὅλο πού εἶναι δυνατό πάντα νά τήν παραστήσει κανείς, νά τήν ἀντιγράψει, μέ τρόπο πού ἄλλωστε δέν παρουσιάζει κανένα ἐνδιαφέρον), καί ξεχωρίζει ἀπ' αὐτήν γιατί εἶναι καθαρή Ἀφαίρεση, ἀνεικονική καί ἀ-προβολική. Ὁ Léger ἔδειξε σωστά ὅτι ἡ μηχανή δέν ἀντιπροσωπεύει τίποτα, κι ἀκόμα λιγότερο τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της, γιατί ἀποτελεῖ ἡ ἴδια παραγωγή ὀργανωμένων ἐντατικῶν καταστάσεων: οὔτε μορφή οὔτε ἐπέκταση, οὔτε παράσταση οὔτε προβολή, ἀλλά καθαρές κι ἀναδρομικές ἐντάσεις. Συμβαίνει καμιά φορά, ὅπως λογουχάρη στόν Picabia, ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἀφηρημένου νά ὁδηγεῖ στά μηχανογενῆ στοιχεῖα. Ἄλλοτε πάλι ἀκολουθεῖ τήν ἀντίθετη κατεύθυνση, ὅπως παρατηρεῖται σέ πολλούς φουτουριστές. Ἂς ξαναθυμηθοῦμε ἐδῶ τήν παλιά διάκριση τῶν φιλοσόφων ἀνάμεσα στίς παραστατικές καταστάσεις καί τίς συναισθηματικές καταστάσεις πού δέν παριστάνουν τίποτα: ἡ μηχανή εἶναι ἡ συναισθηματική Κατάσταση, καί εἶναι σφάλμα νά λέμε ὅτι οἱ σύγχρονες μηχανές ἔχουν ἀντίληψη καί μνήμη – οἱ μηχανές εἶναι μονάχα συναισθηματικές καταστάσεις.

Ὅταν ἀντιτάσσουμε στό οἰδιπόδειο τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, δέν θέλουμε νά ποῦμε ὅτι τό ἀσυνείδητο εἶναι μηχανικό (οἱ μηχανές εἶναι μάλλον τό μεταμηχανικό), οὔτε καί πώς τό οἰδιπόδειο δέν εἶναι τίποτα. Πολλές δυνάμεις καί πολλοί ἄνθρωποι πιστεύουν στό οἰδιπόδειο, πολλά συμφέροντα ἐξαρτιόνται ἀπό τό οἰδιπόδειο: καί πρῶτα-πρῶτα, χωρίς τό οἰδιπόδειο δέν θά ὑπῆρχε ναρκισσισμός. Πολλά παράπονα καί κλάψες θ' ἀκουστοῦν ἀκόμα ἐξαιτίας τοῦ οἰδιπόδειου. Τό οἰδιπόδειο θά κινήσει πολλές ἔρευνες, ὁλοένα καί πιό ἀνεδαφικές. Θά ἐξακολουθήσει νά τροφοδοτεῖ ὄνειρα καί φαντασιώσεις. Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἕνα διάνυσμα:

[6] Καί ὁ Roheim δείχνει τόν δεσμό οἰδιπόδειο-προβολή-παράσταση.

4,3,2,1,0... Τό τέσσερα, εἶναι ὁ περίφημος τέταρτος συμβολικός ὅρος, τό 3 εἶναι ὁ τριγωνισμός, τό 2 εἶναι οἱ δυαδικές εἰκόνες, τό 1 εἶναι ὁ ναρκισσισμός, τό 0 ἡ παρόρμηση τοῦ θανάτου. *Τό οἰδιπόδειο εἶναι ἡ ἐντροπία τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς*, ἡ τάση γιά ἐξωτερική ἐκμηδένιση. Εἶναι ἡ εἰκόνα ἤ ἡ παράσταση πού γλιστρᾶ μέσα στή μηχανή, τό κλισέ πού σταματᾶ τίς συνδέσεις, στερεύει τίς ροές, βάζει τόν θάνατο στήν ἐπιθυμία καί ἀντικαθιστᾶ τίς τομές μέ ἕνα εἶδος ἔμπλαστρο – εἶναι ὁ Διακόπτης (οἱ ψυχαναλυτές ὡς δολιοφθορεῖς τῆς ἐπιθυμίας). Τή διάκριση ἀνάμεσα στό ἔκδηλο περιεχόμενο καί τό ὑπολανθάνον περιεχόμενο, τή διάκριση ἀνάμεσα στό ἀπωθητικό καί τό ἀπωθημένο, πρέπει νά τίς ἀντικαταστήσουμε μέ τούς δυό πόλους τοῦ ἀσυνείδητου: τή σχιζο-ἐπιθυμητική μηχανή καί τήν παρανοϊκή-οἰδιπόδεια συσκευή, τούς συνδέτες τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν καταπιεστῶν. Ναί, θά βρεῖτε ὅσα οἰδιπόδεια θέλετε, ὅσα οἰδιπόδεια παρεμβάλλετε γιά νά κατασιγάσετε τίς μηχανές (ἀναγκαστικά, ἀφοῦ τό οἰδιπόδειο εἶναι καί τό ἀπωθητικό καί τό ἀπωθημένο, δηλαδή ἡ εἰκόνα-κλισέ πού σταματᾶ τήν ἐπιθυμία, τήν ἀναλαμβάνει, τήν παριστάνει σταματημένη. Μιά εἰκόνα, δέν μπορεῖ κανείς νά μήν *τή δεῖ*... Εἶναι ὁ συμβιβασμός, ἀλλά ὁ συμβιβασμός παραμορφώνει καί τό ἕνα μέρος καί τό ἄλλο, δηλαδή καί τή φύση τῆς κατασταλτικῆς ἀντίδρασης καί τή φύση τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιθυμίας. Στόν συμβιβασμό, καί τά δυό αὐτά μέρη ἔχουν περάσει πρός ἕνα καί τό ἴδιο μέρος, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐπιθυμία πού μένει στό ἄλλο μέρος, ἔξω ἀπό συμβιβασμό).

Σέ δυό βιβλία πάνω στόν Jules Verne, ὁ Moré ἀνακαλύπτει διαδοχικά δυό θέματα, πού τά παρουσιάζει ἁπλῶς ὡς διαφορετικά: τό οἰδιπόδειο πρόβλημα πού ὁ Jules Verne τό ζεῖ σάν πατέρας καί σάν γιός, καί τό πρόβλημα τῆς μηχανῆς ὡς καταστροφῆς τοῦ οἰδιπόδειου καί ὑποκατάστατου τῆς γυναίκας[7]. Ὅμως τό πρόβλημα τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς μέ τόν οὐσιαστικά ἐρωτικό του χαρακτήρα, δέν εἶναι τό ἄν θά μπορέσει ποτέ μιά μηχανή νά δώσει τήν «τέλεια αὐταπάτη τῆς γυναίκας». Εἶναι ἀντίθετα: μέσα σέ ποιά μηχανή νά τοποθετήσουμε τή γυναίκα, σέ ποιά μηχανή τοποθετεῖται μιά γυναίκα γιά νά γίνει τό μή-οἰδιπόδειο ἀντικείμενο ἐπιθυμίας, δηλαδή μή-ἀνθρώπινο φύλο; Σέ ὅλες τίς ἐπιθυμητικές μηχανές ἡ σεξουαλικότητα δέν εἶναι ἕνα φαντασιακό ζευγάρι γυναίκα-μηχανή ὡς ὑποκατάστατο τοῦ οἰδιπόδειου, ἀλλά ἕνα ζευγάρι μηχανή-ἐπιθυμία ὡς πραγματική παραγωγή μιᾶς κόρης πού γεννήθηκε δίχως μητέρα, μιᾶς μή-οἰδιπόδειας γυναίκας (πού δέν εἶναι οἰδιπόδεια οὔτε γιά τήν ἴδια οὔτε γιά τούς ἄλλους). Οἱ ἄνθρωποι ἀποδίδουν συνήθως στό μυθιστόρημα μιά οἰδιπόδεια πηγή, καί τίποτα δέν δείχνει ὅτι θά βαρε-

[7] Marcel Moré, *Le très curieux Jules Verne* καί *Nouvelles explorations de Jules Verne*, Gallimard.

θοῦν ποτέ μιά τόσο εὐχάριστη ναρκισσική, ψυχοκριτική, ἄσκηση. Νόθα παιδιά πεταμένα στόν δρόμο... Πρέπει νά ποῦμε πώς καί οἱ μεγαλύτεροι ἀκόμα συγγραφεῖς εὐνοοῦν τή διφορούμενη αὐτή κατάσταση, ἀκριβῶς ἐπειδή τό οἰδιπόδειο εἶναι τό κάλπικο νόμισμα τῆς λογοτεχνίας ἤ – πράγμα πού καταλήγει στό ἴδιο – ἐπειδή εἶναι ἡ ἀληθινή ἐμπορική του ἀξία. Κι ὅμως, τήν ὥρα πού φαίνονται βυθισμένοι στό οἰδιπόδειο – αἰώνιος στεναγμός-μαμά, αἰώνια συζήτηση-μπαμπάς – ρίχνονται οὐσιαστικά σ' ἕνα ἐγχείρημα πολύ διαφορετικό, σ' ἕνα ἐγχείρημα ὀρφανό, συναρμολογώντας μιά σατανική ἐπιθυμητική μηχανή, φέρνοντας σέ σχέση τήν ἐπιθυμία μ' ἕναν λιμπιντινικό κόσμο ἀπό συνδέσεις καί τομές, ἀπό ροές καί σχίσεις, πού ἀποτελοῦν τό μή-ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ φύλου καί ὅπου τό κάθε πράγμα γίνεται ἕνα μέ τόν «κινητήρα-ἐπιθυμία», μέ ἕναν «λάγνο μηχανισμό», διασχίζοντας, ἀνακατεύοντας, ἀναστατώνοντας δομές καί τάξεις, τό ὀρυκτό, τό φυτικό, τό ζωικό, τό παιδικό, τό κοινωνικό, διαλύοντας κάθε φορά τά γελοῖα σχήματα τοῦ οἰδιπόδειου, σπρώχνοντας ὅλο καί πιό μακριά μιά διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης. Γιατί, οὔτε κάν ἡ παιδική ἡλικία εἶναι οἰδιπόδεια· δέν εἶναι καθόλου οἰδιπόδεια, οὔτε καί ἔχει τή δυνατότητα νά εἶναι. Ἐκεῖνο πού εἶναι οἰδιπόδειο, εἶναι ἡ ἄθλια ἀνάμνηση τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἡ ὀθόνη. Καί, σέ τελευταία ἀνάλυση, ὁ καλύτερος τρόπος γιά ἕνα συγγραφέα νά ἐκφράσει τή ματαιότητα καί τήν κενότητα τοῦ οἰδιπόδειου, εἶναι νά παρεμβάλει στό ἔργο του πραγματικά ἀνάδρομα κομμάτια παιδικῆς ἡλικίας, πού κινητοποιοῦν ξανά τίς ἐπιθυμητικές μηχανές – σέ ἀντίθεση μέ τίς παλιές φωτογραφίες, μέ τίς ἀναμνήσεις-ὀθόνες, πού παραμορφώνουν τή μηχανή καί καταντοῦν τό παιδί μιά παλινδρομική φαντασίωση γιά τή χρήση τῶν γερόντων.

Τό βλέπει κανείς αὐτό ὁλοκάθαρα στόν Kafka, ἰδανικό παράδειγμα, κατεξοχήν οἰδιπόδειο ἔδαφος: ἐκεῖ, καί προπαντός ἐκεῖ, ὁ οἰδιπόδειος πόλος πού σείει καί κραδαίνει ὁ Kafka μπροστά στά μάτια τοῦ ἀναγνώστη, εἶναι τό προσωπεῖο μιᾶς ἀκόμα πιό ὑποχθόνιας ἐπιχείρησης, ἡ μή-ἀνθρώπινη ἐγκαθίδρυση μιᾶς ὁλότελα καινούριας λογοτεχνικῆς μηχανῆς, μιᾶς μηχανῆς κυριολεκτικά γιά νά φτιάχνει γράμματα καί νά ἀποοἰδιποδίζει τόν πάρα πολύ ἀνθρώπινο ἔρωτα, καί πού συνδέει τήν ἐπιθυμία μέ τή διαίσθηση τῆς διεστραμμένης γραφειοκρατικῆς καί τεχνοκρατικῆς μηχανῆς, μιᾶς μηχανῆς ἤδη φασιστικῆς ὅπου τά οἰκογενειακά ὀνόματα χάνουν τή σύστασή τους καί ἀνοίγονται στήν παρδαλόχρωμη αὐστριακή αὐτοκρατορία τῆς μηχανῆς-πύργου, στήν κατάσταση τῶν χωρίς ταυτότητα Ἑβραίων, στή Ρωσία, στήν Ἀμερική, στήν Κίνα, σέ ἠπείρους πού βρίσκονται πολύ πέρα ἀπό τά πρόσωπα καί τά ὀνόματα τῆς οἰκογενειοκρατίας. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καί στό ἔργο τοῦ Proust: οἱ δυό μεγάλοι οἰδιπόδειοι συγγραφεῖς, ὁ Proust καί ὁ Kafka, εἶναι οἰδιπόδειοι γιά γέλια, καί ὅσοι παίρνουν τό οἰδιπόδειο στά σοβαρά, μάταια

προσπαθοῦν νά συνδέσουν τά μυθιστορήματά τους καί τά θλιβερά τους σχόλια μέ τούς δυό μεγάλους συγγραφεῖς. Ὁ καθένας μαντεύει τί παραβλέπουν: τό κωμικό τοῦ ὑπερ-ἀνθρώπινου, τό σχιζοειδές γέλιο πού τραντάζει τόν Kafka καί τόν Proust πίσω ἀπό τόν οἰδιπόδειο μορφασμό – τό γίγνεσθαι-ἀράχνη, ἤ τό γίγνεσθαι-κολεόπτερο.

Σ' ἕνα πρόσφατο γραφτό του ὁ Roger Dadoun, ἀναπτύσσει τήν βασική θέση, γιά τούς δυό πόλους τοῦ ὀνείρου: ὄνειρο-πρόγραμμα, ὄνειρο-μηχανή ἤ μηχανισμός, ὄνειρο-ἐργοστάσιο, ὅπου τό βασικό στοιχεῖο εἶναι ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή, ἡ λειτουργία τῆς μηχανῆς, ἡ δημιουργία συνδέσεων, τά σημεῖα διαφυγῆς ἤ ἀπεδαφικοποίησης τῆς λίμπιντο πού χώνονται μέσα στό μή-ἀνθρώπινο μοριακό στοιχεῖο, τό πέρασμα τῶν ροῶν, ἡ παρεμβολή ἐντάσεων· καί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ οἰδιπόδειος πόλος, τό ὄνειρο-θέατρο, τό ὄνειρο-ὀθόνη πού δέν εἶναι πιά παρά ἀντικείμενο γραμμομοριακῆς ἑρμηνείας, καί ὅπου ἡ ἀφήγηση τοῦ ὀνείρου ἔχει κιόλας ὑπερισχύσει πάνω στό ἴδιο τό ὄνειρο, οἱ ὀπτικές καί προφορικές εἰκόνες πάνω στίς ἀσαφεῖς ἤ ὑλικές σειρές[8]. Ὁ Dadoun δείχνει πῶς ὁ Freud, στό ἔργο του *Ἡ Ἐπιστήμη τῶν Ὀνείρων*, ἐγκαταλείπει μιά κατεύθυνση, πού ἦταν ἀκόμα ἐφικτή στήν περίοδο ὅπου ἔγραφε τό *Σκιαγράφημα*, βάζοντας ἔτσι τήν ψυχανάλυση στά ἀδιέξοδα πού ἡ ἴδια θά ἀνυψώσει σέ ὅρους γιά τήν ἐξάσκησή της. Συναντᾶ κανείς κιόλας στούς Gherasim Luca καί Trost – συγγραφεῖς παράδοξα παραγνωρισμένους – μιάν ἀντι-οἰδιπόδεια ἀντίληψη τοῦ ὀνείρου, πού μᾶς φαίνεται πολύ ὡραία. Ὁ Trost κατακρίνει τόν Freud γιατί ἀγνόησε τό ἔκδηλο περιεχόμενο τοῦ ὀνείρου γιά χάρη ἑνός ὁμοιόμορφου οἰδιπόδειου, γιατί δέν εἶδε πῶς τό ὄνειρο εἶναι μιά μηχανή ἐπικοινωνίας μέ τόν ἐξωτερικό κόσμο, γιατί συγκόλλησε τό ὄνειρο μέ τήν ἀνάμνηση καί ὄχι μέ τό παραλήρημα, γιατί κατασκεύασε μιά θεωρία συμβιβασμοῦ πού ἀφαιρεῖ ἀπό τό ὄνειρο καθώς καί ἀπό τό σύμπτωμα, τήν ἐνύπαρκτη ἐπαναστατική τους δύναμη. Καταγγέλλει τή δράση ἐκείνων πού ἀσκοῦν τήν καταστολή καί εὐνοοῦν τήν πισωδρόμηση ὡς ἐκπρόσωπων τῶν «ἀντιδραστικῶν κοινωνικῶν στοιχείων», πού εἰσχωροῦν στό ὄνειρο χάρη σέ συνειρμούς προερχόμενους ἀπό τό προσυνείδητο καί ἀπό τίς ἀναμνήσεις-ὀθόνες τῆς ζωῆς τῆς ἡμέρας. Ὅμως, οὔτε οἱ συνειρμοί αὐτοί, οὔτε οἱ ἀναμνήσεις αὐτές, ἀνήκουν στό ὄνειρο, καί γι' αὐτό μάλιστα τό ὄνειρο ἀναγκάζεται νά τίς χειρίζεται συμβολικά. Ἀναμφισβήτητα, τό οἰδιπόδειο ὑπάρχει, οἱ συνειρμοί εἶναι πάντα οἰδιπόδειοι, ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδή ὁ μηχανισμός ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόνται εἶναι ὁ ἴδιος μέ τόν μηχανισμό τοῦ οἰδιπόδειου. Ἔτσι, γιά ν' ἀνακαλύψουμε τή «σκέψη» τοῦ ὀνείρου, πού εἶναι ἕνα μέ τή

[8] Roger Dadoun, «Les ombilics du rêve» στό *L' espace du rêve, Nouvelle revue de psychanalyse*, τεῦχος 5 (καί γιά τό ὄνειρο-πρόγραμμα, βλ. τό ἔργο τοῦ Sarane Alexandrian, «Le rêve dans le surréalisme», στό ἴδιο)

σκέψη τῆς ἡμέρας, ἐφόσον καί οἱ δυό ὑποβάλλονται στήν ἐνέργεια ξεχωριστῶν καταστολέων, πρέπει νά διαλύσουμε τούς συνειρμούς: γιά τόν σκοπό τοῦτο, ὁ Trost προτείνει ἕνα εἶδος διαμελισμοῦ (cut-up) ἀλά Burroughs, πού συνίσταται στή συσχέτιση ἑνός τμήματος ὀνείρου μέ μιάν *ὁποιαδήποτε* περικοπή ἑνός ἐγχειρίδιου σεξουαλικῆς παθολογίας. Τομή πού ἀναζωογονεῖ τό ὄνειρο καί τό ἐντείνει ἀντί νά τό ἑρμηνεύει, πού παρέχει καινούριες συνδέσεις στό μηχανογενές «φύλον» τοῦ ὀνείρου: δέν ριψοκινδυνεύουμε τίποτα, ἀφοῦ χάρη στήν πολύμορφη διαστροφή μας, ἡ *τυχαία διαλεγμένη* περικοπή θά ἀποτελέσει μηχανή μέ τό τμῆμα τοῦ ὀνείρου. Καί ἀσφαλῶς οἱ συνειρμοί ξανασχηματίζονται, ξανακλείνονται μέσα στά δυό κομμάτια, ἀλλά θά ἔπρεπε νά εἴχαμε ἐπωφεληθεῖ ἀπό τή στιγμή τῆς ἀποσύνδεσης – ὅσο σύντομη κι ἄν ἦταν – γιά νά βοηθήσουμε τήν ἐπιθυμία νά ξεπροβάλει μέ τά μή-βιογραφικά καί μή-ἀναμνησιακά της χαρακτηριστικά, πιό πέρα ἤ πιό πίσω ἀπό τούς οἰδιπόδειούς της προκαθορισμούς. Αὐτήν ἀκριβῶς τήν κατεύθυνση μᾶς δείχνουν στά ἔξοχά τους κείμενα, ὁ Trost καί ὁ Luca: πῶς νά ἀπελευθερώσουμε ἕνα ἀσυνείδητο ἐπανάστασης, πού τείνει πρός ἕνα ὄν, ἄντρα καί γυναίκα μή-οἰδιπόδειους, τό «ἐλεύθερα μηχανικό» ὄν, «προβολή μιᾶς ἀνθρώπινης ὁμάδας πού δέν ἀνακαλύφθηκε ἀκόμα», καί πού τό μυστήριό τους βρίσκεται στή λειτουργία καί ὄχι στήν ἑρμηνεία, «ὁλότελα ἐγκόσμια ἐντατικότητα τῆς ἐπιθυμίας» (κανείς ποτέ δέν κατάγγειλε μέ τόση ἐπιτυχία τόν αὐταρχικό καί εὐσεβῆ χαρακτήρα τῆς ψυχανάλυσης[9]. Ὁ ὑπέρτατος σκοπός τοῦ Κινήματος Ἀπελευθέρωσης τῆς Γυναίκας (M.L.F.) εἶναι, ἀπό τούτη τήν ἄποψη, ἡ μηχανογενής καί ἐπαναστατική κατασκευή τῆς μή-οἰδιπόδειας γυναίκας, καί ὄχι τῆς ἄτακτης ἔξαρσης τῆς μητρότητας καί τοῦ εὐνουχισμοῦ.

Ἄς ξανάρθουμε ὅμως στήν ἀνάγκη νά σπάσουμε τούς συνειρμούς: στήν ἀποσύνδεση ὄχι μόνο σάν χαρακτηριστικοῦ τῆς σχιζοφρένειας, ἀλλά καί σάν ἀξιώματος τῆς σχιζο-ἀνάλυσης. Τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιά τήν ψυχανάλυση, ἡ ἀδυναμία νά δημιουργήσει συνειρμούς, εἶναι ἀντίθετα ἀπαραίτητος ὅρος τῆς σχιζο-ἀνάλυσης, δηλαδή τό σημάδι ὅτι φτάσαμε ἐπιτέλους σέ στοιχεῖα πού ἐντάσσονται σ' ἕνα λειτουργικό σύνολο τοῦ ἀσυνείδητου ὡς ἐπιθυμητική μηχανή. Δέν εἶναι περίεργο ὅτι ἡ λεγόμενη μέθοδος τοῦ ἐλεύθερου συνειρμοῦ μᾶς ξαναφέρνει πάντα στό οἰδιπόδειο – εἶναι φτιαγμένη γι' αὐτό. Γιατί, δέν δείχνει καθόλου κάτι τό αὐθόρμητο, ἀλλά προϋποθέτει μιάν ἐφαρμογή, μιάν ἀναγωγή, πού κάνει ν' ἀντιστοιχεῖ ἕνα ὁποιοδήποτε σύνολο ἀφετηρίας σ' ἕνα τεχνητό ἤ μνημονικό σύνολο τέρματος, καθορισμένο προκαταβολικά καί συμβο-

[9] Trost, *Vision dans le crystal* (éd. de l' Oubli), *Visible et invisible* (Arcanes), *Librement mécanique* (Minotaure). Gherasim Luca, *Le vampire passif* (éd. de l' Oubli).

λικά ὡς οἰδιπόδειου. Καί στ' ἀλήθεια, τίποτα δέν ἔχουμε πετύχει ὅσο δέν φτάσαμε σέ στοιχεῖα μή-συνειρμικά, ἤ ὅσο δέν συλλάβαμε τά στοιχεῖα αὐτά σέ μιά μορφή ὅπου δέν εἶναι πιά συνειρμικά. Ὁ Serge Leclaire κάνει ἕνα ἀκόμα ἀποφασιστικό βῆμα ὅταν παρουσιάζει ἕνα πρόβλημα πού, ὅπως λέει: «ὅλα μᾶς σπρώχνουν νά μήν τό ἀντικρύσουμε κατάφατσα... Μέ λίγα λόγια, πρόκειται νά συλλάβουμε ἕνα σύστημα πού ὅλα του τά στοιχεῖα εἶναι συνδεμένα μεταξύ τους ἀκριβῶς μέ τήν ἔλλειψη κάθε δεσμοῦ, καί μ' αὐτό ἐννοῶ κάθε δεσμό φυσικό, λογικό ἤ σημαίνοντα, ἕνα σύνολο ἀπό καθαρές ἰδιοτυπίες»[10]. Ἐπειδή ὅμως φροντίζει νά μείνει στά στενά ὅρια τῆς ψυχανάλυσης, ξανακάνει πρός τά πίσω τό βῆμα πού εἶχε κάνει πρός τά μπρός: παρουσιάζει τό ἰσχνό σύνολο σάν φαντασιακό, τίς ἐκδηλώσεις του σάν ἐπιφαινόμενα πού πρέπει νά ἐγγραφοῦν σ' ἕνα καινούριο σύνολο ἀναδιαρθρωμένο, ἔστω καί μέ τήν ἑνότητα τοῦ φαλλοῦ ὡς *σημαίνοντος* τῆς ἀπουσίας. Κι ὅμως αὐτό ἦταν ἡ ἀνάδυση τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, αὐτό πού τήν ξεχωρίζει καί ἀπό τίς ψυχικές συνδέσεις τῆς οἰδιπόδειας συσκευῆς καί ἀπό τίς μηχανικές ἤ δομικές συνδέσεις μέ τίς κοινωνικές καί τεχνικές μηχανές: ἕνα σύνολο ἀπό ἐξαρτήματα πραγματικά ξεχωριστά, πού λειτουργοῦν μαζί *ἀκριβῶς ὡς πραγματικά ξεχωριστά* (συνδεμένα μέ τήν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ). Τέτοιες προσεγγίσεις ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν δέν δίνονται ἀπό τά ὑπερρεαλιστικά ἀντικείμενα, τά θεατρικά ἐπιφαινόμενα ἤ οἰδιπόδεια gadgets, πού λειτουργοῦν μόνο ἐπανεισάγοντας συνειρμούς· καί πραγματικά, ὁ ὑπερρεαλισμός στάθηκε μιά εὐρύτατη ἐπιχείρηση ἐξοιδιπόδισης τῶν προηγούμενων κινήσεων. Ὅμως, τίς προσεγγίσεις αὐτές θά τίς βρεῖ κανείς πιό πολύ σέ ὁρισμένες «ντανταϊστικές» μηχανές, στά σχεδιάσματα τοῦ Julius-Rube Goldberg, ἤ καί σήμερα ἀκόμα στίς μηχανές τοῦ Tinguely: πῶς νά πετύχει κανείς ἕνα λειτουργικό σύνολο συντρίβοντας συνάμα ὅλους τούς συνειρμούς; (Καί τί σημαίνει «συνδεμένο μέ τήν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ»;)

Ἡ τέχνη τῆς πραγματικῆς διάκρισης στό ἔργο τοῦ Tinguely πετυχαίνεται μέ ἕνα εἶδος ἀπαγκίστρωσης ὡς μεθόδου τῆς ἀναδρομῆς. Μιά μηχανή βάζει σέ κίνηση ταυτόχρονα πολλές δομές καί τίς διασχίζει· ἡ πρώτη δομή περιέχει τουλάχιστον ἕνα στοιχεῖο πού δέν εἶναι λειτουργικό σέ σχέση μέ τήν ἴδια, ἀλλά πού εἶναι λειτουργικό μονάχα, σέ σχέση μέ τή δεύτερη δομή. Αὐτή ἡ κίνηση ἀκριβῶς πού ὁ Tinguely τήν παρουσιάζει ἐξαιρετικά χαρούμενη, ἐξασφαλίζει τή διαδικασία ἀπεδαφικοποίησης τῆς μηχανῆς, καί τή θέση τοῦ μηχανικοῦ ὡς τό πιό ἀπεδαφικοποιημένο μέρος της. Ἡ γιαγιά πού πενταλάρει μέσα στό αὐτοκίνητο, μπρός στά κατάπληκτα μάτια τοῦ παιδιοῦ – παιδί μή-οἰδιπόδειο, πού τό ἴδιο του τό μάτι εἶναι μέρος τῆς μηχανῆς – δέν βοηθᾶ τό ἀμάξι νά προ-

[10] Serge Leclaire, «La réalité du désir» στό *Sexualité humaine*, Aubier.

χωρήσει, ἀλλά βάζει σέ κίνηση πενταλάροντας τή δεύτερη δομή, αὐτή πού ροκανίζει ξύλα. Ἄλλοι τρόποι ἀναδρομῆς μποροῦν νά περεμβληθοῦν ἤ νά προστεθοῦν, ὅπως τό περιτύλιγμα τῶν μερῶν σέ μιά πολλαπλότητα (λογουχάρη ἡ μηχανή-πόλη, πόλη πού ὅλα της τά σπίτια βρίσκονται μέσα σ' ἕνα σπίτι, ἤ ἡ μηχανή-σπίτι τοῦ Buster Keaton, πού ὅλα της τά δωμάτια βρίσκονται μέσα σέ ἕνα δωμάτιο). Ἡ ἀκόμα, ἡ ἀναδρομή μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ σάν μιά σειρά πού βάζει σέ βασική σχέση τή μηχανή μέ τά ἀπορρίμματα καί ὑπολείμματα, σχέση ὅπου ἡ μηχανή εἴτε καταστρέφει συστηματικά τό ἴδιο της τό ἀντικείμενο, ὅπως τά Rotozaza τοῦ Tinguely, εἴτε συλλαμβάνει ἡ ἴδια τίς χαμένες ἐντάσεις ἤ ἐνέργειες, ὅπως στό σχέδιο τοῦ Μετασχηματιστῆ τοῦ Duchamp, εἴτε ἀποτελεῖται ἡ ἴδια ἀπό ἀπορρίμματα, ὅπως τό Junk Art τοῦ Stankiewicz, ἤ τό Merz καί ἡ μηχανή-σπίτι τοῦ Schwitters, εἴτε τέλος ὑπονομεύεται ἤ καταστρέφεται ἡ ἴδια, καί «δέν μπορεῖ κανείς νά ξεχωρίσει τήν κατασκευή της ἀπό τήν ἀρχή τῆς καταστροφῆς της»: σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις (ὅπου θά πρέπει νά προσθέσουμε τά ναρκωτικά ὡς ἐπιθυμητικές μηχανές – τή μηχανή-ναρκωτικό) ἀναφαίνεται μιά ὁρμή θανάτου καθαρά μηχανογενής, πού ἀντιτίθεται στόν οἰδιπόδειο παλινδρομικό θάνατο, στήν ψυχαναλυτική εὐθανασία. Καί στ' ἀλήθεια δέν ὑπάρχει οὔτε μιά ἐπιθυμητική μηχανή πού νά μήν εἶναι ἀπόλυτα ἀπο-οἰδιποδίζουσα.

Ὑπάρχουν ἀκόμα καί ἀστάθμητες σχέσεις πού ἐξασφαλίζουν αὐτή τή χωρίς δεσμό σύνδεση τῶν πραγματικά ξεχωριστῶν στοιχείων, ἤ τῶν αὐτόνομων δομῶν τους, σύμφωνα μ' ἕνα διάνυσμα, πού ξεκινᾶ ἀπό τή μηχανική ἀταξία καί φτάνει στό λιγότερο-πιθανό, καί πού θά τό ἀποκαλέσουμε «τρελό διάνυσμα». Γι' αὐτό καί οἱ θεωρίες τοῦ Vendryes ἔχουν ἐξαιρετική σημασία, ἀφοῦ μᾶς βοηθοῦν νά προσδιορίζουμε τίς ἐπιθυμητικές μηχανές μέ τήν παρουσία τέτοιων ἀστάθμητων σχέσεων μέσα στήν ἴδια τή μηχανή, καί μέ τήν παραγωγή κινήσεων Brown, τοῦ τύπου περίπατος ἤ ψάρεμα[11]. Καί ἀκριβῶς μέ τήν πραγματοποίηση τῶν ἀστάθμητων σχέσεων, τά σχέδια τοῦ Goldberg ἐξασφαλίζουν μέ τή σειρά τους τή λειτουργικότητα τῶν πραγματικά ξεχωριστῶν στοιχείων, μέ τήν ἴδια χαρούμενη διάθεση πού παρατηροῦμε καί στόν Tinguely – σχιζοειδές γέλιο: πρόκειται γιά τήν ἀντικατάσταση ἑνός ἁπλοῦ μνημονικοῦ κυκλώματος ἤ ἑνός κοινωνικοῦ κυκλώματος μ' ἕνα σύνολο πού λειτουργεῖ σάν ἐπιθυμητική μηχανή πάνω σέ τρελό διάνυσμα (στό πρῶτο παράδειγμα,

[11] Πάνω στό ἀστάθμητο, τό «τρελό διάνυσμα» καί τίς πολιτικές τους ἐφαρμογές, βλ. τά βιβλία τοῦ Vendryes, *Vie et probabilité*, (Albin Michel), *La probabilité en Histoire* (id.) καί *Déterminisme et autonomie* (Armand Colin). Ὅσο γιά τή «μηχανή ψαρέματος» τύπου μπραουνειδοῦς, βλ. Guy Hocquenghem, *Le désir homosexuel* (éd. Universitaires).

«Γιά νά μή ξεχνάει κανείς νά στέλνει γράμμα στή γυναίκα του»[12], ἡ ἐπιθυμητική μηχανή διασχίζει καί προγραμματίζει τίς τρεῖς αὐτοματοποιημένες δομές τοῦ ἀθλητισμοῦ, τῆς κηπουρικῆς καί τοῦ κλουβιοῦ γιά πουλιά· στό δεύτερο παράδειγμα, *Ἁπλή ἀδυνατισμένη Μηχανή*, ἡ προσπάθεια τοῦ βαρκάρη τοῦ Βόλγα, ἡ χαλάρωση τῆς κοιλιᾶς τοῦ ἑκατομμυριούχου τήν ὥρα τοῦ γεύματος, ἡ πτώση τοῦ πυγμάχου στό ρίγκ καί τό πήδημα τοῦ λαγοῦ, εἶναι προγραμματισμένα ἀπό τόν δίσκο τοῦ γραμμοφώνου, ἐφόσον σ' αὐτόν καθορίζεται τό λιγότερο-πιθανό ἤ ἡ συγχρονότητα ἀναχώρησης καί ἄφιξης).

Ὅλες αὐτές οἱ μηχανές, εἶναι πραγματικές μηχανές. Ὁ Hocquenghem λέει πολύ σωστά: «Ἐκεῖ ὅπου δρᾶ ἡ ἐπιθυμία δέν ἔχει πιά θέση τό φαντασιακό», οὔτε καί τό συμβολικό. Ὅλες αὐτές οἱ μηχανές ὑπάρχουν κιόλας, δέν παύουμε νά τίς παράγουμε, νά τίς κατασκευάζουμε, νά τίς βάζουμε μπρός, γιατί εἶναι ἐπιθυμία, ἐπιθυμία τέτοια πού εἶναι, – μ' ὅλο πού χρειάζονται καλλιτέχνες γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν αὐτόνομη παρουσίασή τους. Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν βρίσκονται στό μυαλό μας, στή φαντασία μας, ὑπάρχουν *μέσα στίς ἴδιες τίς κοινωνικές καί τεχνικές μηχανές*. Ἡ σχέση μας μέ τίς μηχανές δέν εἶναι σχέση ἐφεύρεσης ἤ ἀπομίμησης, δέν εἴμαστε οὔτε οἱ ἐγκεφαλικοί πατέρες οὔτε καί οἱ ὑπάκουοι γιοί τῆς μηχανῆς. Εἶναι σχέση ἐπάνδρωσης: ἐπανδρώνουμε τίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν καί δέν μποροῦμε νά κάνουμε διαφορετικά. Πρέπει ταυτόχρονα νά λέμε: οἱ τεχνικές κοινωνικές μηχανές εἶναι μόνο συγκράματα ἀπό ἐπιθυμητικές μηχανές σέ ἱστορικά καθορισμένες γραμμομοριακές συνθῆκες· οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι κοινωνικές καί τεχνικές μηχανές πού ξανάρχονται στίς παλιές μοριακές καθοριστικές συνθῆκες τους. Τό «Merz» τοῦ Schwitters εἶναι ἡ τελευταία συλλαβή τοῦ Komerz. Μάταια ἀναζητᾶ κανείς τή χρησιμότητα ἤ τή μή-χρησιμότητα, τή δυνατότητα ἤ τή μή-δυνατότητα αὐτῶν τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν. Ἡ μή-δυνατότητα (κι αὐτή πολύ σπάνια), ἡ μή-χρησιμότητα (κι αὐτή σπάνια) ἀναφαίνονται μονάχα στήν αὐτόνομη καλλιτεχνική παρουσίαση. Νιώθει κανείς πολύ καλά πώς εἶναι δυνατές, ἀφοῦ ὑπάρχουν, ἀφοῦ ὁπωσδήποτε ὑπάρχουν, ἀφοῦ λειτουργοῦμε κι ἐμεῖς μαζί τους. Εἶναι ἐξαιρετικά χρήσιμες, ἀφοῦ ἀποτελοῦν καί πρός τίς δυό κατευθύνσεις τή σχέση ἀνάμεσα στή μηχανή καί τόν ἄνθρωπο, τήν *ἐπικοινωνία* ἀνάμεσα στούς δυό. Τήν ἴδια στιγμή πού λέτε «εἶναι ἀδύνατη», δέν καταλαβαίνετε ὅτι τήν κάνετε δυνατή, ἀφοῦ εἶστε κι ἐσεῖς ἕνα ἀπό τά ἐξαρτήματά της – γιά τήν ἀκρίβεια τό ἐξάρτημα πού νομίζατε ὅτι τῆς ἔλειπε γιά νά λειτουργήσει – ὁ «χορευτής-κίνδυνος» (dancer-danger). Συζητᾶτε γιά τή δυνατότητα ἤ τή χρησιμότητα, ἀλλά εἶστε κιόλας μέσα στή μηχανή, ἀποτελεῖτε μέρος της, ἔχετε βάλει σ' αὐτήν τό

[12] Βλ. εἰκόνες, σελ. 463, 464.

δάχτυλο, τό μάτι, τόν πρωκτό, τό συκώτι (ὅπως θά λέγαμε σήμερα, «μπήκατε στόν χορό..»).

Θά πίστευε κανείς πώς ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα ζήτημα μεγέθους ἤ προσαρμογῆς, ἀφοῦ οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι μικρές μηχανές, ἤ μεγάλες μηχανές προσαρμοσμένες σέ μικρές ὁμάδες. Δέν εἶναι καθόλου ζήτημα gadget. Ἡ σημερινή τεχνολογική τάση, πού ἀντικαθιστᾶ τή θερμοδυναμική προτεραιότητα μέ τήν πληροφορική προτεραιότητα, συνοδεύεται κανονικά μέ μείωση τοῦ μεγέθους τῶν μηχανῶν. Σ' ἕνα πολύ διασκεδαστικό κείμενο, ὁ Ἰβάν Ἰλλίτς δείχνει ὅτι: οἱ μεγάλες μηχανές συνεπάγονται σχέσεις παραγωγῆς καπιταλιστικοῦ ἤ τυραννικοῦ τύπου, πού ἔχουν γιά συνέπεια τήν ἐξάρτηση, τήν ἐκμετάλλευση, τήν ἀνισχυρία τῶν ἀνθρώπων, πού καταντοῦν πιά καταναλωτές ἤ ὑπηρέτες. *Ἡ συλλογική ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς* δέν ἀλλάζει τίποτα στήν κατάσταση αὐτή, καί ἐξυπηρετεῖ μόνο μιά σταλινική τυραννική ὀργάνωση. Γι' αὐτό καί ὁ Ἰλλίτς τῆς ἀντιτάσσει *τό δικαίωμα τοῦ καθενός νά χρησιμοποιεῖ τά μέσα παραγωγῆς*, σέ μιά «συμποσιακή κοινωνία», δηλαδή μιά ἐπιθυμητική κοινωνία, μιά κοινωνία μή-οἰδιπόδεια. Αὐτό σημαίνει: τήν πλατύτερη χρησιμοποίηση τῶν μηχανῶν ἀπό τόν μεγαλύτερο δυνατό ἀριθμό ἀνθρώπων, τόν πολλαπλασιασμό τῶν μικρῶν μηχανῶν καί τήν προσαρμογή τῶν μεγάλων μηχανῶν σέ μικρές μονάδες, τήν ἀποκλειστική πούληση μηχανογενῶν στοιχείων, πού πρέπει νά συναρμολογηθοῦν ἀπό τούς ἴδιους τούς χρῆστες-παραγωγούς, τήν κατάλυση τῆς εἰδίκευσης τῶν γνώσεων καί τοῦ ἐπαγγελματικοῦ μονοπώλιου. Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι πράγματα τόσο διαφορετικά, ὅπως τό μονοπώλιο ἤ ἡ ἐξειδίκευση στίς ἰατρικές γνώσεις, ἡ περίπλεξη τοῦ κινητήρα αὐτοκινήτου, ὁ γιγαντισμός τῶν μηχανῶν, δέν ἀνταποκρίνονται σέ καμιά τεχνολογική ἀναγκαιότητα, παρά μόνο σέ οἰκονομικές καί πολιτικές ἐπιταγές πού ἀποβλέπουν στό νά συγκεντρώνουν τήν ἰσχύ ἤ τόν ἔλεγχο στά χέρια τῆς κυρίαρχης τάξης. Δέν εἶναι ὄνειρο ἐπιστροφῆς στή φύση, τό νά ἐπισημαίνεται πόσο ἀνώφελα εἶναι τά αὐτοκίνητα μέσα στήν πόλη ἀπό μηχανική ἄποψη, πόσο ἀρχαϊκός εἶναι ὁ χαρακτήρας τους, παρ' ὅλα τά καινούρια gadgets πού τούς προσθέτουν, καί πόσο πιό σύγχρονο θά μποροῦσε νά εἶναι τό ποδήλατο στίς πόλεις μας, ὅπως ἀποδείχτηκε στόν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ. Καί ἡ ἐπιθυμητική «συμποσιακή ἐπανάσταση» δέν πρέπει νά γίνει κάν γιά χάρη σχετικά ἁπλῶν καί μικρῶν μηχανῶν, ἀλλά γιά χάρη τῆς ἴδιας τῆς μηχανοποιημένης καινοτομίας πού οἱ καπιταλιστικές ἤ οἱ κομμουνιστικές κοινωνίες καταστέλλουν μέ ὅλη τή δύναμή τους σέ συνάρτηση μέ τήν οἰκονομική καί πολιτική ἐξουσία[13].

[13] Ivan Illich, «Re-tooling Society», *Nouvel Observateur*, 11 Σεπτέμβρη 1972 (γιά τό ζήτημα τοῦ μεγάλου καί τοῦ μικροῦ μεγέθους τῆς μηχανῆς, βλ. Gilbert Simondon, *Du mode d' existence des objets techniques*, Aubier, σ. 132-133.

Ἕνας ἀπό τούς πιό μεγάλους τεχνίτες ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, ὁ Buster Keaton, ἔθεσε ὀρθά τό πρόβλημα τῆς προσαρμογῆς τῆς μαζικῆς μηχανῆς γιά ἀτομικούς σκοπούς, γιά τό ζευγάρι, ἤ γιά μιά μικρή ὁμάδα, στό φίλμ *Ἡ Κρουαζιέρα τοῦ Ναβιγκάτορ*, ὅπου οἱ δυό ἥρωες «ἔχουν νά ἀντιμετωπίσουν ἕναν ἐξοπλισμό οἰκιακῶν σκευῶν, πού χρησιμοποιεῖται γενικά ἀπό ἑκατοντάδες ἄτομα (ἡ ἀποθήκη τροφίμων τοῦ πλοίου εἶναι γεμάτη ἀπό μοχλούς, τροχαλίες καί σύρματα)»[14]. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τά θέματα τῆς σμίκρυνσης ἤ τῆς προσαρμογῆς τῶν μηχανῶν, δέν εἶναι αὐτάρκη, ἀλλά ἔχουν σημασία γιά κάτι ἄλλο, ὅπως τό δείχνει ἡ διεκδίκηση ὅλων νά τίς χρησιμοποιοῦν καί νά τίς ἐλέγχουν. Γιατί, ἡ πραγματική διαφορά ἀνάμεσα στίς τεχνικές κοινωνικές μηχανές καί τίς ἐπιθυμητικές μηχανές δέν εἶναι βέβαια τό μέγεθος τῆς μηχανῆς, οὔτε κάν οἱ σκοποί της, ἀλλά ὁ τρόπος λειτουργίας πού προσδιορίζει καί τό μέγεθος καί τούς σκοπούς της. *Πρόκειται γιά τίς ἴδιες μηχανές, ἀλλά ὄχι καί γιά τόν ἴδιο τρόπο λειτουργίας.* Ὄχι πώς πρέπει νά ἀντιθέσουμε στό σημερινό καθεστώς, πού ὑποτάσσει τήν τεχνολογία σέ μιά οἰκονομία καί πολιτική καταπίεσης, ἕνα καθεστώς ὅπου ἡ τεχνολογία ὑποτίθεται ὅτι θά εἶναι ἀπελευθερώμενη καί ἀπελευθερωτική. Ἡ τεχνολογία προϋποθέτει κοινωνικές μηχανές καί ἐπιθυμητικές μηχανές, τίς μέν μέσα στίς ἄλλες, καί δέν διαθέτει ἀπό μόνη της τή δύναμη νά ἀποφασίσει ποιά θά εἶναι ἡ μηχανοποιητική ἐξουσία – ἡ ἐπιθυμία ἤ ἡ καταπίεση τῆς ἐπιθυμίας. Κάθε φορά πού ἡ τεχνολογία ἔχει τήν ἀξίωση νά δράσει μόνη της, παίρνει μιά χροιά φασιστική, ὅπως στήν τεχνοδομή, γιατί συνεπάγεται ἐπενδύσεις ὄχι μονάχα οἰκονομικές καί πολιτικές, ἀλλά καί λιμπιντινικές, πού ὅλες τους τείνουν νά καταπιέζουν τήν ἐπιθυμία. Ἡ διάκριση τῶν δυό αὐτῶν καθεστώτων τρόπων λειτουργίας – ὅπως κι ἐκείνη τῆς ἀντι-ἐπιθυμίας καί τῆς ἐπιθυμίας – δέν ἀνάγεται στή διάκριση ἀνάμεσα στό σύνολο καί τό ἄτομο, ἀλλά στή διάκριση ἀνάμεσα σέ δυό τύπους μαζικῆς ὀργάνωσης, ὅπου ἄτομο καί ὁμάδα μπαίνουν στήν ἴδια σχέση. Ὑπάρχει ἀνάμεσά τους ἡ ἴδια διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στή μακροφυσική καί τή μικροφυσική – δεδομένου ὅτι ἡ μικροφυσική δύναμη δέν εἶναι τό ἠλεκτρόνιο-μηχανή, ἀλλά ἡ μηχανοποιητική μοριακή ἐπιθυμία καί ὅτι ἡ μακροφυσική δύναμη δέν εἶναι τό γραμμομοριακό τεχνικό ἀντικείμενο, ἀλλά ἡ γραμμομοριοποιητική ἀντι-ἐπιθυμητική, ἀντιπαραγωγική κοινωνική δομή, πού ρυθμίζει τώρα τή χρήση, τόν ἔλεγχο καί τήν κατοχή τῶν τεχνικῶν ἀντικειμένων. Στό σημερινό καθεστώς τῶν κοινωνιῶν μας, ἡ ἐπιθυμητική μηχανή γίνεται ἀνεκτή μόνο σάν διεστραμμένη, δηλαδή στό περιθώριο τῆς σοβαρῆς χρήσης τῶν μηχανῶν, καί σάν δευτερεῦον ἀνομολόγητο ὄφελος γιά τούς χρῆστες, τούς παραγωγούς ἤ τούς

[14] David Robinson, «Buster Keaton», *Revue du Cinéma*, (τό βιβλίο αὐτό περιέχει μιά μελέτη πάνω στίς μηχανές τοῦ Keaton).

ἀντιπαραγωγούς (σεξουαλική ἀπόλαυση τοῦ δικαστῆ ὅταν δικάζει, τοῦ γραφειοκράτη ὅταν χαϊδεύει τούς φακέλους του...). Ὅμως, ὁ τρόπος λειτουργίας τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς δέν εἶναι μιά γενικευμένη διαστροφή, ἀλλά μάλλον τό ἀντίθετο, δηλαδή μιά γενική καί παραγωγική σχιζοφρένεια, ἐπιτέλους εὐτυχισμένη. Καί γιά τήν ἐπιθυμητική μηχανή πρέπει νά ποῦμε αὐτό πού λέει ὁ Tinguely: *μιά πραγματικά χαρούμενη μηχανή· λέγοντας χαρούμενη ἐννοῶ ἐλεύθερη (a truly joyous machine, by joyous I mean free).*

3. Μηχανή καί συμπαγές σῶμα: οἱ ἐπενδύσεις τῆς μηχανῆς

Ἂν ἀσχοληθεῖ κανείς μονάχα μέ τίς λεπτομέρειες, τίποτε δέν εἶναι πιό δυσνόητο ἀπό τίς θεωρίες τοῦ Μάρξ σχετικά μέ τίς παραγωγικές δυνάμεις καί τίς σχέσεις παραγωγῆς. Τί καταλαβαίνει κανείς χοντρικά: τά ἀνθρώπινα μέσα παραγωγῆς, ἀπό τά ἐργαλεῖα ὡς τίς μηχανές, συνεπάγονται κοινωνικές σχέσεις παραγωγῆς, πού εἶναι ὡστόσο ἐξωτερικές πρός τοῦτα τά μέσα, καί πού μποροῦν νά χρησιμέψουν ἁπλῶς ὡς ἐνδείξεις γι' αὐτά. Τί σημαίνει ὅμως «ἔνδειξη»; Γιατί νά προβάλλεται ἄραγε μιά ἀφηρημένη ἐξελικτική γραμμή, πού ὑποτίθεται ὅτι παρασταίνει τήν μεμονωμένη σχέση ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τή φύση, ὅπου ἡ μηχανή γίνεται ἀντιληπτή μονάχα μέ βάση τό ἐργαλεῖο, καί τό ἐργαλεῖο σέ συνάρτηση μέ τόν ὀργανισμό καί τίς ἀνάγκες του; Ἔτσι, οἱ κοινωνικές σχέσεις φαίνονται ἀναγκαστικά ξένες πρός τό ἐργαλεῖο ἤ τή μηχανή καί τούς ἐπιβάλλουν ἀπό τά ἔξω ἕνα διαφορετικό βιολογικό σχῆμα σπάζοντας τήν ἐξελικτική γραμμή σύμφωνα μέ ἑτερογενεῖς κοινωνικές ὀργανώσεις[15] (ἡ ἀλληλενέργεια αὐτή ἀνάμεσα στίς παραγωγικές δυνάμεις καί τίς σχέσεις παραγωγῆς, ἐξηγεῖ τήν παράδοξη ἰδέα ὅτι ἡ ἀστική τάξη στάθηκε ἐπαναστατική σέ μιάν ὁρισμένη ἐποχή). Ἀντίθετα, πιστεύουμε ὅτι ἡ μηχανή πρέπει νά ἐξετάζεται σέ ἄμεση σχέση μέ ἕνα κοινωνικό σῶμα, καί ὄχι σέ σχέση μέ ἕναν ἀνθρώπινο βιολογικό ὀργανισμό. Καί ἄν αὐτό εἶναι σωστό, τότε δέν μποροῦμε νά θεωροῦμε τή μηχανή σάν ἕνα καινούριο τμῆμα πού διαδέχεται τό τμῆμα τοῦ ἐργαλείου, πάνω σέ μιά γραμμή πού ἔχει τάχα τήν ἀφετηρία της στόν ἀφηρημένο ἄνθρωπο. Γιατί ὁ ἄνθρωπος καί τό ἐργαλεῖο *εἶναι κιόλας* ἐξαρτήματα μηχανῆς πάνω στό συμπαγές σῶμα μιᾶς δοσμένης κοινωνίας. Ἡ μηχανή εἶναι πρίν ἀπ' ὅλα κοινωνική μηχανή, ἀποτελούμενη ἀπό ἕνα συμπαγές σῶμα, ὡς μηχανοποιητική δύναμη, καί ἀπό τούς ἀνθρώπους *καί* τά ἐργαλεῖα, πού εἶναι μηχανοποιημένα ἐφόσον κατανέμονται πάνω στό σῶμα αὐτό. Ὑπάρχει λογουχάρη ἕνα συμπαγές σῶμα τῆς στέππας πού μηχανοποιεῖ τό ἄλογο-

[15] Πάνω στό ἄλλο αὐτό βιολογικό σχῆμα πού βασίζεται στούς διάφορους τύπους ὀργάνωσης, βλ. Ἐπίλογο, δεύτερη ἔκδοση τοῦ «Κεφαλαίου» (Pléiade I, σ. 557-558).

ἄνθρωπο-τόξο, ἕνα συμπαγές σῶμα τῆς ἑλληνικῆς πόλης πού μηχανοποιεῖ ἀνθρώπους καί ὅπλα, ἕνα συμπαγές σῶμα τοῦ ἐργοστασίου πού μηχανοποιεῖ τούς ἀνθρώπους καί τίς μηχανές... Ἀπό τούς δυό ὁρισμούς τοῦ Ure γιά τό ἐργοστάσιο, πού ἀναφέρονται ἀπό τόν Μάρξ, ὁ πρῶτος ἀνάγει τίς μηχανές στούς ἀνθρώπους πού τίς ἐπιβλέπουν, καί ὁ δεύτερος ἀνάγει τίς μηχανές *καί* τούς ἀνθρώπους, «μηχανικά *καί* διανοητικά ὄργανα», στό ἐργοστάσιο ὡς συμπαγές σῶμα πού τούς μηχανοποιεῖ. Ὁ δεύτερος αὐτός ὁρισμός εἶναι στήν κυριολεξία ὁ πιό πιστός καί ὁ πιό συγκεκριμένος.

Οὔτε κατ' ἀναλογία οὔτε καί μεταφορικά μπορεῖ κανείς νά θεωρήσει ὡς μηχανές ἤ ἐξαρτήματα μηχανῶν τούς τόπους, τούς συλλογικούς τεχνικούς ἐξοπλισμούς, τά μέσα ἐπικοινωνίας ἤ τά κοινωνικά σώματα. Ἀντίθετα, μέ τή στενή καί παράγωγη ἔννοια, ἡ μηχανή θά δηλώνει τώρα μόνο μιά τεχνική πραγματικότητα, ἀλλά ἀκριβῶς μέσα στίς συνθῆκες ἑνός πολύ ἰδιαίτερου συμπαγοῦς σώματος, τοῦ σώματος τοῦ Κεφαλαίου-χρήματος, ἐφόσον αὐτό δίνει στό ἐργαλεῖο τή μορφή τοῦ πάγιου κεφαλαίου, δηλαδή ἐφόσον κατανέμει τά ἐργαλεῖα πάνω σ' ἕναν αὐτόνομο μηχανικό ἐκπρόσωπο καί δίνει στόν ἄνθρωπο τή μορφή τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου – μ' ἄλλα λόγια κατανέμει τούς ἀνθρώπους πάνω σ' ἕναν ἀφηρημένο ἐκπρόσωπο τῆς ἐργασίας γενικά. Συνάρθρωση συμπαγῶν σωμάτων πού ἀνήκουν σέ μιά καί τήν ἴδια σειρά: τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ἐργοστασίου, τοῦ μηχανισμοῦ... (Εἴτε τῆς ἑλληνικῆς πόλης, τῆς φάλαγγας, τῆς ἀσπίδας μέ διπλή λαβή). Τό ζητούμενο εἶναι ὄχι πῶς ἡ τεχνική μηχανή διαδέχεται τά ἁπλά ἐργαλεῖα, ἀλλά πῶς ἡ κοινωνική μηχανή – καί ποιά κοινωνική μηχανή – ἀντί νά ἀρκεῖται στό νά μηχανοποιεῖ ἀνθρώπους καί ἐργαλεῖα, κάνει δυνατή καί συνάμα ἀναγκαία τήν ἐμφάνιση τῶν τεχνικῶν μηχανῶν. (Ὑπάρχουν βέβαια καί τεχνικές μηχανές πρίν ἀπό τόν καπιταλισμό, ἀλλά τό μηχανογενές φύλον (phylum) δέν ἔχει καμιά σχέση μ' αὐτές, ἀκριβῶς ἐπειδή ἀρκεῖται βασικά στό νά μηχανοποιεῖ ἀνθρώπους καί ἐργαλεῖα. Τό ἴδιο, σέ κάθε κοινωνικό σχηματισμό, ὑπάρχουν ἐργαλεῖα πού δέν εἶναι μηχανοποιημένα, γιατί τό φύλον δέν ἔχει καμιά σχέση μ' αὐτά, ἀλλά μηχανοποιοῦνται ἤ θά μηχανοποιηθοῦν σέ ἄλλους σχηματισμούς: λογουχάρη τά ὅπλα τῶν ὁπλιτῶν).

Μέ τήν παραπάνω ἔννοια ἡ ἐπιθυμητική μηχανή ὁρίζεται ὡς: τό σύνολο ἑνός συμπαγοῦς σώματος πού μηχανοποιεῖ, καθώς καί ἄνθρωποι καί ἐργαλεῖα πού μηχανοποιοῦνται πάνω στό σῶμα αὐτό. Πολλές συνέπειες ἀπορρέουν ἀπ' αὐτό, πού θά τίς σημειώσουμε ἐδῶ μονάχα ὑπό τύπο προγράμματος.

Πρῶτα-πρῶτα, οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι οἱ ἴδιες μέ τίς κοινωνικές καί τεχνικές μηχανές, ἀλλά εἶναι κάτι σάν τό ἀσυνείδητό τους: ἐκδηλώνουν καί κινητοποιοῦν, πράγματι, τίς λιμπιντινικές ἐπενδύσεις (ἐπενδύσεις ἐπιθυμίας) πού «ἀντιστοιχοῦν» στίς συνειδητές ἤ προσυνείδητες

ἐπενδύσεις (ἐπενδύσεις συμφέροντος) τῆς οἰκονομίας, τῆς πολιτικῆς καί τῆς τεχνικῆς ἑνός ὁρισμένου κοινωνικοῦ πεδίου. Ἀντιστοιχία δέν σημαίνει καθόλου ὁμοιότητα: πρόκειται γιά μιάν ἄλλη κατανομή, ἕναν ἄλλο «χάρτη», πού δέν ἀφορᾶ πιά συμφέροντα διαμορφωμένα μέσα σέ μιά κοινωνία, οὔτε καί κατανομή τοῦ δυνατοῦ καί τοῦ ἀδύνατου, τῶν καταναγκασμῶν καί τῶν ἐλευθεριῶν, ὅλων ὅσων ἀποτελοῦν τούς λόγους ὕπαρξης μιᾶς κοινωνίας. Ὅμως, κάτω ἀπό τούς λόγους αὐτούς ὑπάρχουν οἱ ἀσυνήθιστες μορφές μιᾶς ἐπιθυμίας, πού ἐπενδύει τίς ροές καί τίς τομές τους, πού ἀδιάκοπα ἀναπαράγει τούς ἀστάθμητους παράγοντες, τά λιγότερο πιθανά σχήματα, καί τίς συναντήσεις ἀνάμεσα σέ ἀνεξάρτητες σειρές πού βρίσκονται στή βάση τῆς κοινωνίας αὐτῆς καί ἀπ' ὅπου ἀναδίδεται μιά ἀγάπη «γιά τήν ἴδια τήν ἀγάπη», ἀγάπη τοῦ κεφαλαίου γιά τό ἴδιο τό κεφάλαιο, ἀγάπη τῆς γραφειοκρατίας γιά τήν ἴδια τή γραφειοκρατία, ἀγάπη τῆς καταστολῆς γιά τήν ἴδια τήν καταστολή, κάθε λογῆς παράδοξα πράγματα, ὅπως λογουχάρη «Τί ἐπιθυμεῖ στά βάθη τῆς ψυχῆς του ἕνας κεφαλαιοῦχος;» ἤ «Πῶς εἶναι δυνατό νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού ἐπιθυμοῦν τήν καταστολή ὄχι μόνο γιά τούς ἄλλους ἀλλά καί γιά τόν ἑαυτό τους;» κτλ.

Κατά δεύτερο λόγο, τό ὅτι οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι κάτι σάν τό ἐσωτερικό ὅριο τῶν τεχνικῶν κοινωνικῶν μηχανῶν, τό καταλαβαίνει κανείς καλύτερα ἄν λάβει ὑπόψη ὅτι τό συμπαγές σῶμα μιᾶς κοινωνίας – ἡ μηχανοποιητική δύναμη – δέν εἶναι ποτέ κάτι τό δοσμένο, ἀλλά πρέπει νά ἀπορρέει ἀπό τίς συνθῆκες καί τίς σχέσεις πού ἐκδηλώνονται στήν κοινωνία αὐτή. Τό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου, ὡς σῶμα πού ἀναδίνει βλαστούς, χρῆμα πού παράγει χρῆμα, δέν εἶναι ποτέ τό ἴδιο κάτι τό δοσμένο. Ἐξυπονοεῖ μιά μετάβαση στό ἀκρότατο ὅριο, ἐκεῖ ὅπου οἱ ὅροι ἀνάγονται στίς πιό ἁπλές τους μορφές, καί ὅπου οἱ σχέσεις ἀναπληρώνονται «θετικά» μέ τήν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ. Λογουχάρη: γιά τήν καπιταλιστική ἐπιθυμητική μηχανή, ἡ συνάντηση ἀνάμεσα στό κεφάλαιο καί τήν ἐργατική δύναμη, τό κεφάλαιο ὡς ἀπεδαφικοποιημένος πλοῦτος, καί ἡ ἐργατική δύναμη ὡς ἀπεδαφικοποιημένος ἐργάτης, δυό ἀνεξάρτητες σειρές ἤ ἁπλές μορφές, πού ἡ τυχαία τους συνάντηση ἀναπαράγεται ἀκατάπαυστα στόν καπιταλισμό. Πῶς γίνεται ὅμως ἡ ἀπουσία δεσμοῦ νά εἶναι θετική; Ξαναβρίσκουμε ἐδῶ τήν ἐρώτηση τοῦ Leclaire, ὅπου διατυπώνεται τό παράδοξο τῆς ἐπιθυμίας: πῶς εἶναι δυνατό ὁρισμένα στοιχεῖα νά εἶναι συνδεμένα ἀκριβῶς ἀπό τήν ἀπουσία κάθε δεσμοῦ; Μποροῦμε νά ποῦμε, κατά κάποιον τρόπο, ὅτι ὁ *καρτεσιανισμός*, μέ τόν Spinoza ἤ τόν Leibniz δέν ἔπαψε ποτέ νά ἀπαντᾶ στήν ἐρώτηση αὐτή. Πρόκειται γιά τή θεωρία τῆς πραγματικῆς διάκρισης, καθόσο συνεπάγεται μιάν εἰδική Λογική. Κι ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι πραγματικά ξεχωριστά καί ὁλότελα ἀνεξάρτητα τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο, τά ἔσχατα στοιχεῖα ἤ οἱ ἁπλές μορφές, ἀνήκουν στό ἴδιο ὄν ἤ στήν ἴδια οὐσία. Καί μ' αὐτή τήν

ἔννοια, τό οὐσιαστικό συμπαγές σῶμα δέν λειτουργεῖ καθόλου σάν ὀργανισμός. Καί ἡ ἐπιθυμητική μηχανή δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά μιά πολλαπλότητα ἀπό ξέχωρα στοιχεῖα ἤ ἁπλές μορφές, πού εἶναι *συνδεμένα πάνω* στό συμπαγές σῶμα μιᾶς κοινωνίας, ἀκριβῶς ἐπειδή βρίσκονται «πάνω» στό σῶμα αὐτό ἤ εἶναι πραγματικά ξέχωρα. Ἡ ἐπιθυμητική μηχανή θεωρεῖται τώρα μετάβαση στό ἀκρότατο ὅριο: ἐπακόλουθο τοῦ συμπαγοῦς σώματος, ἀνάδειξη τῶν ἁπλῶν μορφῶν, προσδιορισμός τῶν ἀπουσιῶν δεσμοῦ: ἡ μέθοδος τοῦ *Κεφαλαίου* τοῦ Μάρξ ἀκολουθεῖ τήν κατεύθυνση αὐτή, ἀλλά οἱ διαλεκτικές προϋποθέσεις ἐμποδίζουν τόν Μάρξ νά φτάσει μέχρι τήν ἐπιθυμία ὡς μέρος τῆς ὑποδομῆς.

Τρίτο, οἱ σχέσεις παραγωγῆς πού μένουν ἔξω ἀπό τήν τεχνική μηχανή, βρίσκονται, ἀντίθετα, στό ἐσωτερικό τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς. Ὄχι βέβαια ὡς σχέσεις, ἀλλά ὡς ἐξαρτήματα τῆς μηχανῆς, πού ἄλλα εἶναι στοιχεῖα παραγωγῆς καί ἄλλα στοιχεῖα ἀντιπαραγωγῆς[16]. Ὁ J.-J. Lebel ἀναφέρει εἰκόνες ἀπό μιά ταινία τοῦ Genet, πού σχηματίζουν μιά μηχανή-πόθο τῆς φυλακῆς: δυό κρατούμενοι βρίσκονται σέ συνεχόμενα κελιά· ὁ ἕνας τους φυσᾶ τόν καπνό του στό στόμα τοῦ ἄλλου μ' ἕνα καλαμάκι πού περνᾶ μέσα ἀπό μιά μικρή τρύπα τοῦ τοίχου, τήν ὥρα πού ὁ φύλακας αὐνανίζεται κοιτάζοντας. Ὁ φύλακας εἶναι ταυτόχρονα στοιχεῖο ἀντιπαραγωγῆς καί ἡδονοβλεπτικό ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς: ἡ ἐπιθυμία διοχετεύεται σέ ὅλα τά ἐξαρτήματα. Αὐτό σημαίνει πώς οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν εἶναι γαληνεμένες: ὑπάρχει μέσα τους κυριαρχία καί ὑποδούλωση, ὑπάρχουν θανατηφόρα στοιχεῖα, σαδιστικά ἐξαρτήματα καί μαζοχιστικά ἐξαρτήματα τό ἕνα πλάι στό ἄλλο. Καί ἀκριβῶς μέσα στήν ἐπιθυμητική μηχανή αὐτά τά ἐξαρτήματα ἤ στοιχεῖα ἀποκτοῦν, ὅπως καί ὅλα τά ἄλλα, τίς πραγματικές σεξουαλικές τους διαστάσεις. Ὄχι ὅμως ὅπως τό ἐννοεῖ ἡ ψυχανάλυση: ὅτι δηλαδή ἡ σεξουαλικότητα διαθέτει ἕναν οἰδιπόδειο κώδικα πού συμπληρώνει τούς κοινωνικούς σχηματισμούς ἤ πού πρυτανεύει στήν ψυχική γένεση καί ὀργάνωσή τους (χρῆμα καί πρωκτικότητα, φασισμός καί σαδισμός, κτλ.). Δέν ὑπάρχει σεξουαλικός συμβολισμός· καί ἡ σεξουαλικότητα δέν δηλώνει μιάν ἄλλη «οἰκονομία», μιάν ἄλλη «πολιτική», ἀλλά τό λιμπιντινικό ἀσυνείδητο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας αὐτῆς καθαυτῆς. Ἡ λίμπιντο, ἐνέργεια τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, ἐπενδύει σεξουαλικά κάθε διαφορά κοινωνική, ταξική, φυλετική κτλ., εἴτε γιά νά στερεώσει μέσα στό ἀσυνείδητο τόν τοῖχο τῆς σεξουαλικῆς διαφορᾶς, εἴτε ἀντίθετα ν' ἀνατινάξει τοῦτο τόν τοῖχο, νά τόν καταργήσει στό μή-ἀνθρώπινο φύλο. Μέ τήν ἴδια τή σφο-

[16] «Κάθε ἀνακοπή πού προκαλεῖται ἀπό τήν παρείσφρυση ἑνός φαινομένου μηχανῆς, εἶναι συνδεμένη μ' αὐτό πού ἀποκαλεῖται σύστημα ἀντι-παραγωγῆς, εἰδικός παραστατικός τρόπος τῆς δομῆς... Ἡ ἀντι-παραγωγή εἶναι, ἀνάμεσα σέ ἄλλα, αὐτό πού ὑπάγεται στήν κατηγορία τῶν σχέσεων παραγωγῆς».

δρότητά της, ἡ ἐπιθυμητική μηχανή ἀποτελεῖ μιά δοκιμασία ὁλόκληρου τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἀπό τήν ἐπιθυμία, δοκιμασία πού μπορεῖ νά καταλήξει τόσο στόν θρίαμβο τῆς ἐπιθυμίας, ὅσο καί στήν καταπίεσή της. Ἡ δοκιμασία συνίσταται σέ τοῦτο: πῶς κατορθώνει μιά ὁρισμένη ἐπιθυμητική μηχανή νά μετατρέψει σέ ἐξαρτήματά της μιά σχέση παραγωγῆς ἤ μιά κοινωνική διαφορά; καί ποιά εἶναι ἡ θέση τοῦ ἐξαρτήματος αὐτοῦ; Ἡ κοιλιά τοῦ δισεκατομμυριούχου στό σχεδίασμα τοῦ Goldberg, ὁ φύλακας πού αὐνανίζεται στήν εἰκόνα τοῦ Genet; Μήπως τό αἰχμαλωτισμένο ἀπό τούς ἐργάτες ἀφεντικό δέν εἶναι κι αὐτός ἕνα ἐξάρτημα ἐργοστασιακῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, ἕνας τρόπος ἀπάντησης στή δοκιμασία;

Τέταρτο, ἄν ἡ σεξουαλικότητα, ὡς ἐνέργεια τοῦ ἀσυνείδητου, εἶναι ἡ ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἀπό τίς ἐπιθυμητικές μηχανές, ἀναφαίνεται ὁλοκάθαρα ὅτι ἡ στάση ἀπέναντι στίς μηχανές, γενικά, δέν ἐκφράζει καθόλου μιάν ἁπλή ἰδεολογία, ἀλλά τή θέση τῆς ἐπιθυμίας στήν ἴδια τήν ὑποδομή, τίς μεταλλαγές τῆς ἐπιθυμίας σέ συνάρτηση μέ τίς τομές καί ροές πού διασχίζουν τό πεδίο αὐτό. Γι' αὐτό καί ὁλόκληρο τό θέμα τῆς μηχανῆς ἔχει ἕνα περιεχόμενο τόσο ἔντονα, τόσο ἔκδηλα σεξουαλικό. Στόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο βρέθηκαν ἀντιμέτωπες οἱ τέσσερις μεγάλες στάσεις γύρω ἀπό τή μηχανή: ἡ μεγάλη γραμμομοριακή ἔξαρση τοῦ ἰταλικοῦ φουτουρισμοῦ, πού ὑπολογίζει στή μηχανή γιά νά ἀναπτύξει τίς ἐθνικές παραγωγικές δυνάμεις καί νά δημιουργήσει ἕνα νέο ἐθνικό ἄνθρωπο, χωρίς νά θέσει σέ ἀμφισβήτηση τίς σχέσεις παραγωγῆς· ἡ ρωσική φουτουριστική καί κονστρουβιστική στάση, πού κρίνει τή μηχανή σέ συνάρτηση μέ νέες σχέσεις παραγωγῆς, καθορισμένες ἀπό τή συλλογική ἰδιοποίηση (ἡ μηχανή-πύργος τοῦ Tatlin, ἤ ἡ μηχανή τοῦ Moholy-Nagy, πού ἐκφράζουν τήν περίφημη κομματική ὀργάνωση ὡς δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, ἑλικωτό μοντέλο μέ κορυφή, ἱμάντα μεταβίβασης καί βάση· οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἐξακολουθοῦν νά εἶναι ἐξωτερικές πρός τή μηχανή πού λειτουργεῖ ὡς «ἔνδειξη»)· τό συγκρότημα ντανταϊστικῶν μοριακῶν μηχανῶν, πού ἐκτελεῖ γιά λογαριασμό του μιάν ἀνατροπή-ἐπανάσταση τῆς ἐπιθυμίας, ἐπειδή ὑποτάσσει τίς σχέσεις παραγωγῆς στή δοκιμασία τῶν ἐξαρτημάτων τῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, καί δίνει μιά χαρούμενη κίνηση ἀπεδαφικοποίησης πέρα ἀπό κάθε ἐδαφικότητα ἐθνική ἤ κομματική· τέλος, ἕνας ἀνθρωπιστικός ἀντιμηχανικισμός, πού προσπαθεῖ νά σώσει τή φαντασιακή ἤ συμβολική ἐπιθυμία, νά τή στρέψει ἐνάντια στή μηχανή, ἔστω καί ἄν τήν ἐπανάγει σέ μιάν οἰδιπόδεια συσκευή (ὁ σουρρεαλισμός ἐνάντια στόν ντανταϊσμό, ἤ ὁ Chaplin ἐνάντια στόν ντανταϊστή Buster Keaton)[17].

[17] Γιά τόν ρόλο τῶν μηχανῶν στόν φουτουρισμό καί τόν ντανταϊσμό, βλ. Noémi Blumenkranz, *L' esthétique de la machine*, (Société d' esthétique). «La Spirale», (*Revue d' esthétique*, 1971).

Καί ἀκριβῶς ἐπειδή δέν πρόκειται γιά ἰδεολογία, ἀλλά γιά ἕνα τέχνασμα πού θέτει σέ λειτουργία ὁλόκληρο ἕνα ἀσυνείδητο ἐποχῆς καί ὁμάδας, ὁ δεσμός πού ἔχουν οἱ στάσεις αὐτές μέ τό κοινωνικό καί πολιτικό πεδίο εἶναι περίπλοκος, ὄχι ὅμως καί ἀπροσδιόριστος. Ὁ ἰταλικός φουτουρισμός διατυπώνει τίς συνθῆκες καί τίς μορφές ὀργάνωσης μιᾶς φασιστικῆς ἐπιθυμητικῆς μηχανῆς, μέ ὅλα τά διφορούμενα μιᾶς ἐθνικιστικῆς καί φιλοπόλεμης «ἀριστερᾶς». Οἱ ρῶσοι φουτουριστές προσπαθοῦν νά παρεισάγουν τά ἀναρχικά τους στοιχεῖα σέ μιά κομματική μηχανή πού τά συντρίβει. Ἡ πολιτική δέν εἶναι τό φόρτε τῶν ντανταϊστῶν. Ὁ ἀνθρωπισμός ἐπιτελεῖ μιάν ἀπο-ἐπένδυση τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν, πού ὅμως ἐξακολουθοῦν νά λειτουργοῦν στά πλαίσιά του. Ἀλλά γύρω ἀπό τίς στάσεις αὐτές ἔχει τεθεῖ τό πρόβλημα τῆς ἴδιας τῆς ἐπιθυμίας, δηλαδή τῆς ἀντίστοιχης ἐνυπαρξικῆς σχέσης ἀνάμεσα στίς ἐπιθυμητικές μηχανές καί τίς κοινωνικές τεχνικές μηχανές, ἀνάμεσα στούς ἀκραίους αὐτούς δυό πόλους, ὅπου ἡ ἐπιθυμία ἐπενδύει φασιστικούς παρανοϊκούς σχηματισμούς, ἤ ἀντίθετα σχιζοειδεῖς ἐπαναστατικές ροές. Τό παράδοξο στήν ἐπιθυμία εἶναι ὅτι χρειάζεται πάντα μιά τόσο ἐπίπονη ἀνάλυση, ὁλόκληρη μιά ἀνάλυση τοῦ ἀσυνείδητου, γιά νά ξεδιαλυθοῦν οἱ πόλοι καί νά ξεχωριστοῦν οἱ ὁμαδικές ἐπαναστατικές δοκιμασίες γιά ἐπιθυμητικές μηχανές.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

Κεφάλαιο 1: ΟΙ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

1. *Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή* 9
Περίπατος τοῦ σχιζοφρενικοῦ. – Φύση καί Βιομηχανία. – Ἡ διαδικασία. – Ἐπιθυμητική μηχανή, ἐπιμέρους ἀντικείμενα καί ροές: καί... καί... – Ἡ πρώτη σύνθεση: συνδετική σύνθεση ἤ παραγωγή παραγωγῆς. – Παραγωγή τοῦ δίχως ὄργανα σώματος.
2. *Τό δίχως ὄργανα σῶμα* 16
Ἡ ἀντιπαραγωγή. – Ἄπωση καί παρανοϊκή μηχανή. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί κοινωνική παραγωγή: πῶς ἡ ἀντιπαραγωγή ἰδιοποιεῖται τίς παραγωγικές δυνάμεις. – Ἰδιοποίηση ἤ προσέλκυση καί θαυματουργή μηχανή. – Ἡ δεύτερη σύνθεση: διαζευκτική σύνθεση ἤ παραγωγή καταγραφῶν. – Εἴτε... εἴτε... – Σχιζοφρενική γενεαλογία.

3. *Τό ὑποκείμενο καί ἡ ἀπόλαυση* 24
Ἀξευγάρωτη μηχανή. – Ἡ τρίτη σύνθεση: συζευκτική σύνθεση ἤ παραγωγή κατανάλωσης – Ὥστε λοιπόν... – Ὕλη, αὐγό καί ἐντατικότητα: αἰσθάνομαι. – Τά ὀνόματα τῆς ἱστορίας
4. *Ὑλιστική ψυχιατρική* 30
Τό ἀσυνείδητο καί ἡ κατηγορία «παραγωγή». – Θέατρο ἤ ἐργοστάσιο; – Ἡ διαδικασία ὡς παραγωγική διαδικασία. – Ἰδεαλιστική ἀντίληψη τῆς ἐπιθυμίας ὡς ἔλλειψης (ἡ φαντασίωση). – Τό πραγματικό καί ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή: παθητικές συνθέσεις. – Μιά μόνη καί ἡ ἴδια, κοινωνική καί ἐπιθυμητική, παραγωγή. – Πραγματικότητα τῆς ὁμαδικῆς φαντασίωσης. – Οἱ διαφορές τρόπου λειτουργίας ἀνάμεσα στήν ἐπιθυμητική παραγωγή καί τήν κοινωνική παραγωγή. – Τό κοινωνικό σῶμα καί τό δίχως ὄργανα σῶμα. – Ὁ καπιταλισμός, καί ἡ σχιζοφρένεια ὡς ὅριο (ἡ ἐμποδισμένη τάση). – Νεύρωση, ψύχωση καί διαστροφή.
5. *Οἱ μηχανές* 44
Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές εἶναι μηχανές ὄχι μέ τή μεταφορική ἔννοια. – Πρῶτος τρόπος τομῆς: ροή καί παρακράτηση. – Δεύτερος τρόπος: ἁλυσίδα ἤ κώδικας, καί ἀπόσπαση. – Τρίτος τρόπος: ὑποκείμενο καί ὑπόλειμμα.
6. *Τό ὅλον καί τά μέρη* 50
Θέση τῶν πολλαπλοτήτων. – Τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα. – Κριτική τοῦ οἰδιπόδειου, ὁ οἰδιπόδειος φενακισμός. – Τό παιδί κιόλας... – Τό ὀρφανό-ἀσυνείδητο. – Τί δέν πάει καλά στήν ψυχανάλυση;

Κεφάλαιο 2 : ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΟΚΡΑΤΙΑ. Η ΑΓΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

1. *Ὁ οἰδιπόδειος ἱμπεριαλισμός* 61
Οἱ τρόποι του. – Ἡ οἰδιπόδεια στροφή στήν ψυχανάλυση. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί παράσταση. – Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἐπιθυμητικῶν μηχανῶν.

2. *Τρία κείμενα τοῦ Φρόυντ* 67
Ἡ ἐξοιδιπόδιση. – Συντριβή τοῦ παραληρήματος τοῦ προέδρου Schreber. – Σέ τί ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἀκόμα θρήσκα. – Ἡ ἰδεολογία τῆς ἔλλειψης: ὁ εὐνουχισμός. – Κάθε φαντασίωση εἶναι ὁμαδική. – Ἡ λίμπιντο ὡς ροή. – Ἡ ἀνταρσία τῶν ροῶν.

3. *Ἡ συνδετική σύνθεση παραγωγῆς* 81
Οἱ δυό χρήσεις της, ὁλική καί εἰδική, μερική καί μή-εἰδική. – Οἰκογένεια καί ζευγάρι, συγγένεια ἐξ αἵματος καί συγγένεια ἐξ ἀγ-

χιστείας: ὁ τριγωνισμός. – Αἰτία τοῦ τριγωνισμοῦ. – Πρῶτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ἡ παρεκβολή. – Χρήση ὑπερβατική καί χρήση ἐνυπαρξική.

4. *Ἡ διαζευκτική σύνθεση καταγραφῆς* 89
Οἱ δυό χρήσεις της, ἀποκλειστική καί περιοριστική, ἐγκλειστική καί ἀ-περιοριστική. – Οἱ ἐγκλειστικές διαζεύξεις: ἡ γενεαλογία. – Οἱ ἀποκλειστικές διαφοροποιήσεις καί τό ἀδιαφόριστο. – Δεύτερος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ὁ οἰδιπόδειος *διπλός δεσμός (double bind)*. – Τό οἰδιπόδειο κερδίζει πάντα. – Τό σύνορο περνάει μήπως ἀνάμεσα στό συμβολικό καί τό φαντασιακό;

5. *Ἡ συζευκτική σύνθεση κατανάλωσης* 99
Οἱ δυό χρήσεις της, χωριστική καί ἀμφιμονοσήμαντη, νομαδική καί πολυσήμαντη. – Τό δίχως ὄργανα σῶμα καί οἱ ἐντατικότητες. – Ταξίδια, περάσματα: γίνομαι. – Κάθε παραλήρημα εἶναι κοινωνικό, ἱστορικό καί πολιτικό. – Οἱ φυλές. – Τί σημαίνει ταυτοποιῶ. – Πῶς ἡ ψυχανάλυση καταργεῖ τά κοινωνικο-πολιτικά περιεχόμενα. – Μιά ἀμετανόητη οἰκογενειοκρατία. – Οἰκογένεια καί κοινωνικό πεδίο. – Ἐπιθυμητική παραγωγή καί ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. – Ἀπό τήν παιδική ἀκόμα ἡλικία. – Τρίτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: τό οἰδιπόδειο ὡς ἀμφιμονοσήμαντη «ἐφαρμογή». – Ἡ ντροπή τῆς ψυχανάλυσης στήν ἱστορία. – Ἐπιθυμία καί ὑποδομή. – Χωριστικότητα καί νομαδισμός.

6. *Ἀνακεφαλαίωση τῶν τριῶν συστημάτων* 126
Τό ἀνοησιολόγιο τοῦ οἰδιπόδειου. – Τό οἰδιπόδειο καί ἡ «δοξασία». – Τό νόημα, εἶναι ἡ χρήση. – Ἐνύπαρκτα κριτήρια τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς. – Ἡ ἐπιθυμία ἀγνοεῖ τόν νόμο, τήν ἔλλειψη καί τό σημαῖνον. – «Γεννηθήκατε μήπως Ἀμλέτος;»

7. *Καταστολή καί ἀπώθηση* 132
Ὁ νόμος. – Τέταρτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: ἡ μετάθεση ἤ ἡ παραμόρφωση τοῦ ἀπωθημένου. – Ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἐπαναστατική. – Ὁ πληρεξούσιος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀπώθησης. – Δέν εἶναι ἡ ψυχανάλυση πού ἐφευρίσκει τό οἰδιπόδειο.

8. *Νεύρωση καί ψύχωση* 142
Ἡ πραγματικότητα. – Ὁ ἀντίστροφος λόγος. – Τό οἰδιπόδειο «ἀναποφάνσιμο»: ἡ συνήχηση. – Τί σημαίνει παρών παράγοντας. – Πέμπτος παραλογισμός τῆς ψυχανάλυσης: τό ἐκ τῶν ὑστέρων. – Ἐπικαιρότητα τῆς ἐπιθυμητικῆς παραγωγῆς.

9. *Ἡ διαδικασία* 152
Ἀφετηρία. – Ὁ ζωγράφος Turner. – Οἱ διακοπές τῆς διαδικασίας: νεύρωση, ψύχωση καί διαστροφή. – Κίνηση τῆς ἀπεδαφικοποίησης καί ἐδαφικότητες.

Κεφάλαιο 3: ΑΓΡΙΟΙ, ΒΑΡΒΑΡΟΙ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΟΙ•

1. *Τό κοινωνικό σῶμα πού ἐγγράφει* 161
Ἡ καταγραφή. – Μέ ποιάν ἔννοια ὁ καπιταλισμός εἶναι οἰκουμενικός. – Ἡ κοινωνική μηχανή. – Τό πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος (socius), κωδικοποίηση τῶν ροῶν. – Ὄχι ν' ἀνταλλάξεις, ἀλλά νά σημαδεύεις, νά σημαδεύεσαι. – Ἡ σκληρότητα: νά δώσεις στόν ἄνθρωπο μιά μνήμη.

2. *Ἡ πρωτόγονη ἐδαφική μηχανή* 168
Τό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς. – Συγγένεια ἐξ αἵματος καί συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας: ἡ μή ἀναγωγιμότητά τους. – Ὁ διεστραμμένος τοῦ χωριοῦ καί οἱ τοπικές ὁμάδες. – Παρακαταθήκη συγγένειας ἐξ αἵματος καί συγκροτήματα ὀφειλῆς ἀγχιστείας. – Ἡ λειτουργική ἔλλειψη ἰσορροπίας: κωδική ὑπεραξία. – Δέν λειτουργεῖ παρά ὅταν ξεχαρβαλώνεται. – Τμηματική μηχανή. – Ὁ μέγας φόβος τῶν ἀποκωδικωμένων ροῶν. – Ὁ θάνατος πού ἀνεβαίνει ἀπό μέσα, ἀλλά πού ἔρχεται ἀπέξω.

3. *Τό πρόβλημα τοῦ οἰδιπόδειου* 178
Ἡ αἱμομιξία. – Οἱ ἐγκλειστικές διαζεύξεις πάνω στό συμπαγές σῶμα τῆς γῆς. – Ἐντατικότητες στήν ἐπέκταση: τό σημεῖο. – Μέ ποιάν ἔννοια εἶναι ἀδύνατη ἡ αἱμομιξία; – Τό ὅριο. – Οἱ ὅροι τῆς κωδίκωσης. – Τά σέ βάθος στοιχεῖα τῆς παράστασης: παριστάνον ἀπωθημένο, παράσταση ἀπωθητική, παριστανόμενο μετατοπισμένο.

4. *Ψυχανάλυση καί ἐθνολογία* 193
Συνέχεια τοῦ οἰδιπόδειου προβλήματος. – Μιά θεραπευτική ἀγωγή στήν Ἀφρική. – Οἱ οἰδιπόδειες συνθῆκες καί ὁ ἀποικισμός. – Οἰδιπόδειο καί ἐθνοκτονία. – Οὐ γιγνώσκουσι τί ποιοῦσιν, ὅσοι ἐξοιδιποδίζουν. – Σέ τί ἀναφέρεται ἡ ἀπώθηση; – Κουλτουραλιστές καί οὐνιβερσαλιστές: τά κοινά τους ἀξιώματα. – Μέ ποιάν ἔννοια τό οἰδιπόδειο εἶναι πράγματι οἰκουμενικό: οἱ πέντε σημασίες τοῦ ὁρίου, μαζί καί τοῦ ὁρίου τοῦ οἰδιπόδειου. – Ἡ χρήση, ἤ ὁ λειτουργισμός στήν ἐθνολογία. – Οἱ ἐπιθυμητικές μηχανές δέν σημαίνουν τίποτε. – Γραμμομοριακό καί μοριακό.

5. *Ἡ ἐδαφική παράσταση* 213
Τά στοιχεῖα της στήν ἐπιφάνεια. – Ὀφειλή καί ἀνταλλαγή. – Τά πέντε αἰτήματα τῆς ἀνταλλακτιστικῆς ἀντίληψης. – Φωνή, γραφή καί μάτι: τό θέατρο τῆς σκληρότητας. – Νίτσε. – Ὁ θάνατος τοῦ ἐδαφικοῦ συστήματος.

6. *Ἡ βάρβαρη τυραννική μηχανή* 223
Τό συμπαγές σῶμα τοῦ τυράννου. – Νέα ἀγχιστεία καί ἄμεση συγγένεια. – Ὁ παρανοϊκός. – Ἡ ἀσιατική παραγωγή. – Οἱ πλίνθοι. – Οἱ φενακισμοί τοῦ κράτους. – Ἡ τυραννική ἀπεδαφικοποίηση καί ἡ στό ἄπειρον ὀφειλή. – Ἐπικωδίκωση τῶν ροῶν.

7. *Ἡ βάρβαρη ἤ αὐτοκρατορική παράσταση* 232
Τά στοιχεῖα της. – Αἱμομιξία καί ἐπικωδίκωση. – Στοιχεῖα βάθους καί ἀποδήμηση τοῦ οἰδιπόδειου: ἡ αἱμομιξία γίνεται δυνατή. – Στοιχεῖα ἐπιφάνειας, νέα σχέση φωνῆς-γραφῆς. – Τό ὑπερβατικό ἀντικείμενο τῶν ὑψωμάτων. – Τό σημαῖνον ὡς ἀπεδαφικοποιημένο σημεῖο. – Τό τυραννικό σημαῖνον καί τά σημαινόμενα τῆς αἱμομιξίας. – Ἡ τρομοκρατία, ὁ νόμος. – Ἡ μορφή τῆς στό ἄπειρον ὀφειλῆς: τό λανθάνον, ἡ ἐκδίκηση καί ἡ μνησικακία. – Δέν πρόκειται ἀκόμα γιά τό οἰδιπόδειο.

8. *Τό πρωτοκράτος (Urstaat)* 251
Ἕνα μόνο κράτος; – Τό κράτος ὡς κατηγορία. – Ἀρχή καί προέλευση. – Ἐξέλιξη τοῦ κράτους: τό γίγνεσθαι-συγκεκριμένο καί τό γίγνεσθαι-ἐνύπαρκτο.

9. *Ἡ πολιτισμένη καπιταλιστική μηχανή* 258
Τό συμπαγές σῶμα τοῦ κεφαλαίου-χρήματος. – Ἀποκωδίκωση καί σύζευξη ἀποκωδικωμένων ροῶν. – Ὁ κυνισμός. – Κεφάλαιο ἐξ αἵματος καί κεφάλαιο ἐξ ἀγχιστείας. – Μετατροπή τῆς κωδικῆς ὑπεραξίας σέ ὑπεραξία-ροῆς. – Οἱ δύο μορφές τοῦ χρήματος, οἱ δύο ἐγγραφές. – Ἡ πτωτική τάση. – Ὁ καπιταλισμός καί ἡ ἀπεδαφικοποίηση. – Ἀνθρώπινη ὑπεραξία καί μηχανογενής ὑπεραξία. – Ἡ ἀντιπαραγωγή. – Οἱ διάφορες ὄψεις τῆς καπιταλιστικῆς ἐνύπαρξης. – Οἱ ροές.

10. *Ἡ καπιταλιστική παράσταση* 278
Τά στοιχεῖα της. – Τά σχήματα ἤ ροές-σχίσεις. – Οἱ δύο ἔννοιες τῆς ροῆς-σχίσης: καπιταλισμός καί σχιζοφρένεια. – Διαφορά ἀνάμεσα σ' ἕναν κώδικα καί σέ μιάν ἀξιωματική. – Τό καπιταλιστικό κράτος, ἡ σχέση του μέ τό Urstaat. – Ἡ (κοινωνική) τάξη. – Ἡ ταξική διπολικότητα. – Ἐπιθυμία καί συμφέρον. – Ἡ ἀπεδαφι-

κοποίηση καί οἱ ἐπανεδαφικοποιήσεις στόν καπιταλισμό: ἡ σχέση τους καί ὁ νόμος τῆς πτωτικῆς τάσης. – Οἱ δύο πόλοι τῆς ἀξιωματικῆς: τό τυραννικό σημαῖνον καί τό σχιζοφρενικό σχῆμα, παράνοια καί σχιζοφρένεια. – Ἀνακεφαλαίωση τῶν τριῶν μεγάλων κοινωνικῶν μηχανῶν: ἐδαφικῆς, τυραννικῆς καί καπιταλιστικῆς (κωδίκωση, ἐπικωδίκωση, ἀποκωδίκωση).

11. *Ἐπιτέλους, τό οἰδιπόδειο* 304
Ἡ ἐφαρμογή. – Κοινωνική ἀναπαραγωγή καί ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή. – Οἱ δύο κατηγορίες εἰκόνων. – Τό οἰδιπόδειο καί τά ὁριά του. – Τό οἰδιπόδειο καί ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν τριῶν καταστάσεων. – Τυραννικό σύμβολο καί καπιταλιστικές εἰκόνες. – Ἡ ἔνοχη συνείδηση. – Ὁ Adam Smith καί ὁ Freud.

Κεφάλαιο 4: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΣΧΙΖΟ-ΑΝΑΛΥΣΗ

1. *Τό κοινωνικό πεδίο* 315
Πατέρας καί παιδί. – Τό οἰδιπόδειο, μιά ἰδέα τοῦ πατέρα. – Τό ἀσυνείδητο ὡς κύκλος. – Προβάδισμα τῆς κοινωνικῆς ἐπένδυσης: οἱ δύο πόλοι της, παράνοια καί σχιζοφρένεια. – Γραμμομοριακό καί μοριακό.

2. *Τό μοριακό ἀσυνείδητο* 325
Ἐπιθυμία καί μηχανή. – Πέρα ἀπό τόν βιταλισμό καί τόν μηχανισμό. – Οἱ δύο καταστάσεις τῆς μηχανῆς. – Ὁ μοριακός λειτουργισμός. – Οἱ συνθέσεις. – Ἡ λίμπιντο, τά μεγάλα σύνολα καί οἱ μικροπολλαπλότητες. – Γιγαντισμός καί νανισμός τῆς ἐπιθυμίας. – Τό μή-ἀνθρώπινο φύλο: οὔτε ἕνα οὔτε δύο, ἀλλά ν φύλα.

3. *Ψυχανάλυση καί καπιταλισμός* 340
Ἡ παράσταση. – Παράσταση καί παραγωγή. – Ἐνάντια στόν μύθο καί τήν τραγωδία. – Ἡ διφορούμενη στάση τῆς ψυχανάλυσης σέ σχέση μέ τόν μύθο καί τήν τραγωδία. – Μέ ποιάν ἔννοια ἡ ψυχανάλυση σπάζει τήν παράσταση, μέ ποιάν ἔννοια τήν ἀποκαθιστᾶ. – Οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ καπιταλισμοῦ. – Παράσταση μυθική, τραγική καί ψυχαναλυτική. – Τό θέατρο. – Παράσταση ὑποκειμενική καί παράσταση δομική. – Στρουκτουραλισμός, οἰκογενειοκρατία καί λατρεία τῆς ἔλλειψης. – Τό καταλυτικό ἔργο τῆς σχιζοανάλυσης, τό καθάρισμα τοῦ ἀσυνείδητου: κακόβουλη δραστηριότητα. – Ἀπεδαφικοποίηση καί ἐπανεδαφικοποίηση: ἡ σχέση τους, καί τό ὄνειρο. – Οἱ μηχανογενεῖς ἐνδείξεις. – Ἡ πολιτικοποίηση: κοινωνική ἀλλοτρίωση καί ψυχική ἀλλοτρίωση. – Τέχνασμα καί διαδικασία, παλιά ἐδάφη καί καινούριο ἔδαφος.

4. *Πρῶτο θετικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης* 372
Ἡ ἐπιθυμητική παραγωγή καί οἱ μηχανές. – Θέση τῶν ἐπιμέρους ἀντικειμένων. – Οἱ παθητικές συνθέσεις. – Θέση τοῦ δίχως ὄργανα σώματος. – Σημαίνουσα ἀλυσίδα καί κώδικες. – Σῶμα δίχως ὄργανα, θάνατος κι ἐπιθυμία. – Σχιζοφρένιση τοῦ θανάτου. – Ἡ παράδοξη λατρεία τοῦ θανάτου στήν ψυχανάλυση: τό ψευδο-ἔνστικτο. – Πρόβλημα τῶν συγγενειῶν τοῦ γραμμομοριακοῦ καί τοῦ μοριακοῦ. – Τό μηχανικό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης.

5. *Δεύτερο θετικό ἔργο* 391
Ἡ κοινωνική παραγωγή καί οἱ μηχανές της. – Θεωρία τῶν δύο πόλων. – Πρώτη θέση: κάθε ἐπένδυση εἶναι γραμμομοριακή καί κοινωνική. – Ἀγελαῖο, ἐπιλογή καί μορφή ἀγελαίου. – Δεύτερη θέση: πρέπει νά ξεχωρίζουμε στίς κοινωνικές ἐπενδύσεις τήν προσυνείδητη ταξική ἤ συμφεροντική ἐπένδυση, καί τήν ἀσύνειδη λιμπιντινική ἐπένδυση τῆς ἐπιθυμίας ἤ τῆς ὁμάδας. – Φύση αὐτῆς τῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου. – Οἱ δύο ὁμάδες. – Ρόλος τῆς σεξουαλικότητας, ἡ «σεξουαλική ἐπανάσταση». – Τρίτη θέση: ἡ λιμπιντινική ἐπένδυση τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἔρχεται πρώτη σέ σχέση μέ τίς οἰκογενειακές ἐπενδύσεις. – Ἡ θεωρία γιά τίς «παραμάνες» στόν Φρόυντ, τό οἰδιπόδειο καί ἡ οἰκουμενική οἰκογενειοκρατία. – Ἀθλιότητα τῆς ψυχανάλυσης: 4, 3, 2, 1, 0. – Ἀκόμα καί ἡ ἀντιψυχιατρική... – Ἀπό τί εἶναι ἄρρωστος ὁ σχιζοφρενικός; Τέταρτη θέση: οἱ δύο πόλοι τῆς κοινωνικῆς λιμπιντινικῆς ἐπένδυσης. – Τέχνη καί ἐπιστήμη. – Τό ἔργο τῆς σχιζο-ἀνάλυσης σέ σχέση μέ τά ἐπαναστατικά κινήματα.

Παράρτημα: *ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ – ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ* 441